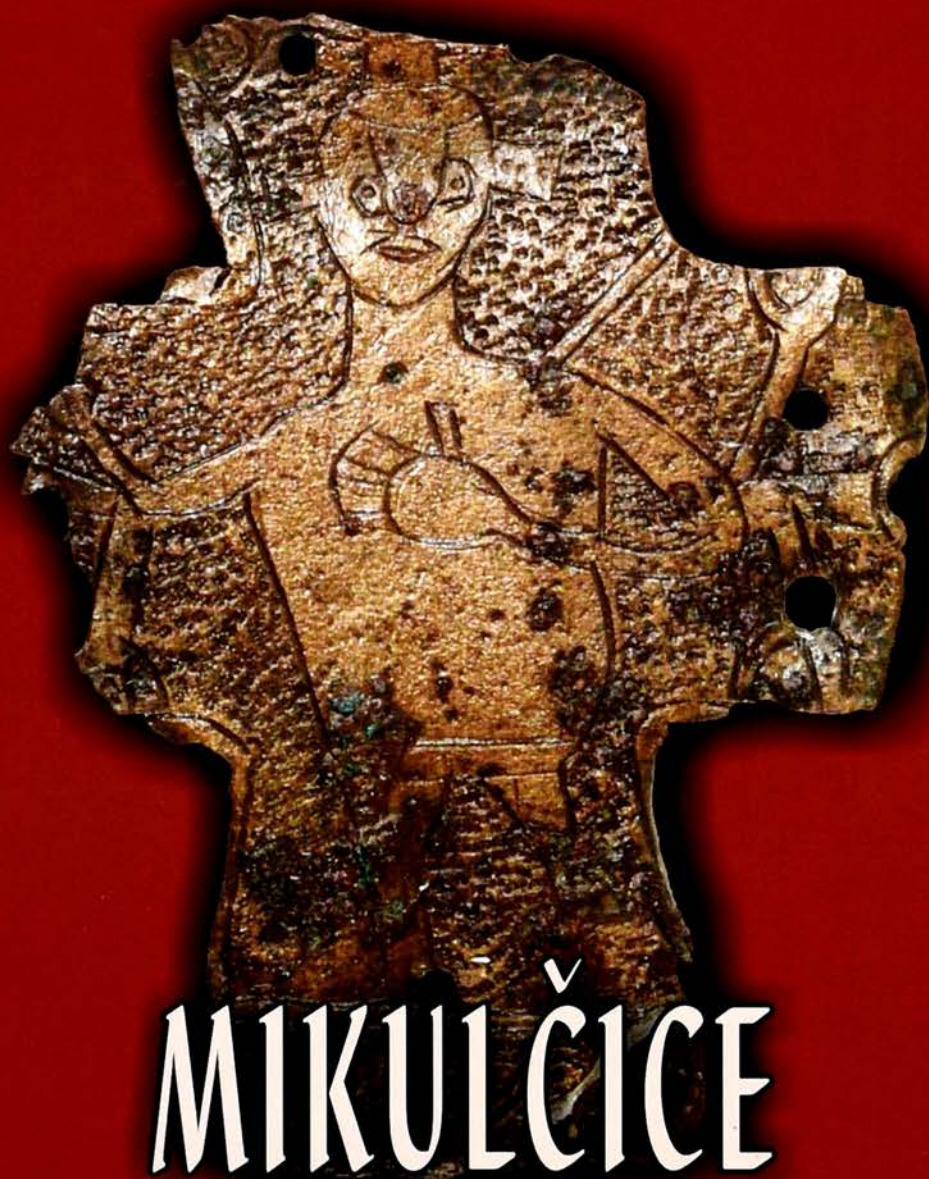

**Nad'a Profantová
Blanka Kavánová**

MIKUČICE

POHŘEBIŠTĚ U 6. A 12. KOSTELA

MORAVIA MAGNA

Editor

Pavel KOUŘIL

Recenzoval: univ prof. PhDr. Zdeněk Měřinský, CSc.

*Vyšlo s podporou Grantové agentury České republiky v rámci projektu č. 404/99/0429 –
Velkomoravská pohřebiště a jejich přínos pro chronologii 9. a 10. století.*

PROJET MORAVIA MAGNA

MORAVIA MAGNA

sous le patronage de

**UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE
BRUXELLES**

**UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES
PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
(C.I.P.S.H - U.N.E.S.C.O)**

© Pavel KOUŘIL

ISBN 80-86023-55-9

SPISY ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
AV ČR BRNO 22
2003

MIKULČICE – POHŘEBIŠTĚ U 6. A 12. KOSTELA

Mikulčice – Gräberfeld bei der 6. und 12. Kirche

**Nad'a PROFANTOVÁ
Blanka KAVÁNOVÁ**

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
BRNO 2003

OBSAH – INHALT

<i>Nadřa PROFANTOVÁ</i> , MIKULČICE – POHŘEBIŠTĚ U 6. KOSTELA: POKUS O CHRONOLOGICKÉ A SOCIÁLNÍ ZHODNOCENÍ (Mikulčice – Gräberfeld bei der 6. Kirche: Versuch einer chronologischen und sozialen Auswertung).....	7
<i>Blanka KAVÁNOVÁ</i> , MIKULČICE – POHŘEBIŠTĚ V OKOLÍ 12. KOSTELA (Mikulčice – das Gräberfeld bei der 12. Kirche).....	211
<i>Blanka KAVÁNOVÁ – Martin HLOŽEK</i> , KERAMIKA Z PŘEDVELKOMORAVSKÉHO A POVELKOMORAVSKÉHO HORIZONTU SÍDLIŠTĚ V OKOLÍ 12. KOSTELA V MIKULČICÍCH (Keramik aus dem vor- und nachgroßmährischen Horizont der Siedlung in der Umgebung der 12. Kirche in Mikulčice).....	415
<i>Vladimír SLÁDEK – Blanka KAVÁNOVÁ</i> , STATISTICKÉ HODNOCENÍ TAFONOMICKÝCH, OSTEOARCHEOLOGICKÝCH A ANTROPOLOGICKÝCH PARAMETRŮ POHŘEBIŠTĚ U 12. KOSTELA V MIKULČICÍCH (Statistische Auswertung taphonomischer, osteoarchäologischer und anthropologischer Parameter des Gräberfeldes bei der 12. Kirche in Mikulčice).....	435
<i>Miroslava GREGEROVÁ – Martin HLOŽEK</i> , MIKROPETROGRAFICKÉ ROZBORY VELKOMORAVSKÝCH MALT A OMÍTEK Z MIKULČIC – 12. KOSTELA (Mikropetrographische Analysen großmährischer Mörtel und Verputze aus der Grabung der 12. Kirche in Mikulčice).....	461

MIKULČICE – POHŘEBIŠTĚ U 6. KOSTELA: POKUS O CHRONOLOGICKÉ A SOCIÁLNÍ ZHODNOCENÍ

Nada PROFANTOVÁ

Věnováno památce J. Poulika

1. Úvod

V tomto příspěvku zveřejňujeme znovu katalog pohřebiště u 6. kostela v Mikulčicích (okr. Hodonín), ležícího v poloze severovýchodního podhradí, nazývaného „Těšický les“ (Poláček – Marek 1995, obr. 3). Pohřebiště bylo zkoumáno v letech 1960-1962 J. Poulikem. Výzkum byl zaměřen v lokálním systému čtverců rozdělených na kvadranty A, B, C, D a představoval plochu 30 x 30 m (obr. 21).

Antropologický materiál byl již vyhodnocen M. Stloukalem (1964), a to včetně patologických změn (Stloukal – Vyhnanek 1976) určení pohlaví a věku je uvedeno v přehledné tab. I. Dalšíh 10 hrobů, odkrytých dodatečně, antropologicky vyhodnotil P. Velemínský z Národního muzea v Praze. Vzhledem k tomu, že v původních popisech často chyběly informace o stratigrafii hrobů, budou zde vždy zmíněny. Stejně tak k popisům přiřadíme nejdůležitější patologické změny a zranění. Tyto údaje jsou pak prezentovány v samostatné tabulce XIV.

Pohřebiště tedy zahrnuje 200 hrobů, z toho 47 mužských, 42 ženských, 103 dětských, zbytek představují antropologicky neurčitelní dospělí jedinci.

Archeologové obvykle dosud hodnotili a zveřejňovali především nově získané prameny. Tím byla předem dána jistá přínosnost jejich textu. Pokoušíme-li se zde o nový rozbor již zveřejněného pohřebiště, vzdáváme se podob-

ného zdůvodnění, jsme však přesvědčeni, že v případě tak důležité centrální lokality, jako jsou Mikulčice, je třeba prameny zpřístupnit co nejjednodušší, nejpřehlednější a pokusit se z nich vytěžit maximum, tj. doplnit např. některé zjiitelné údaje o stratigrafických vztazích hrobů a využít některé v poslední době používané analýzy¹. Právě tyto požadavky snad zdůvodňují potřebnost takového revizního kroku². Tím spíše, že se v prostoru, těsně přiléhajícím k ploše zkoumaného pohřebiště kopalo ještě v letech 1978-79 (sonda T 1978-79), a tak došlo k odkryvu dalších hrobů, které jsou jeho součástí (Klanica 1981, 30; Poláček – Marek 1995, obr. 12). Úzké sondy 69 a 52, 53, 70 ležící jižně sledované plochy mohou přispět k přesnější charakteristice této části podhradí. Prozkoumaný areál kostela s pohřebištěm (tab. 1:2), původně zaměřený samostatně (lokálně), na západě po celé délce navazuje na čtverce větší zkoumané plochy, zaměřené v novém celoplošném systému (K 1977-84, cf. Poláček – Marek 1995, obr. 11); na ní se mimo jiné podařilo odhalit most do areálu knížecího hradu.

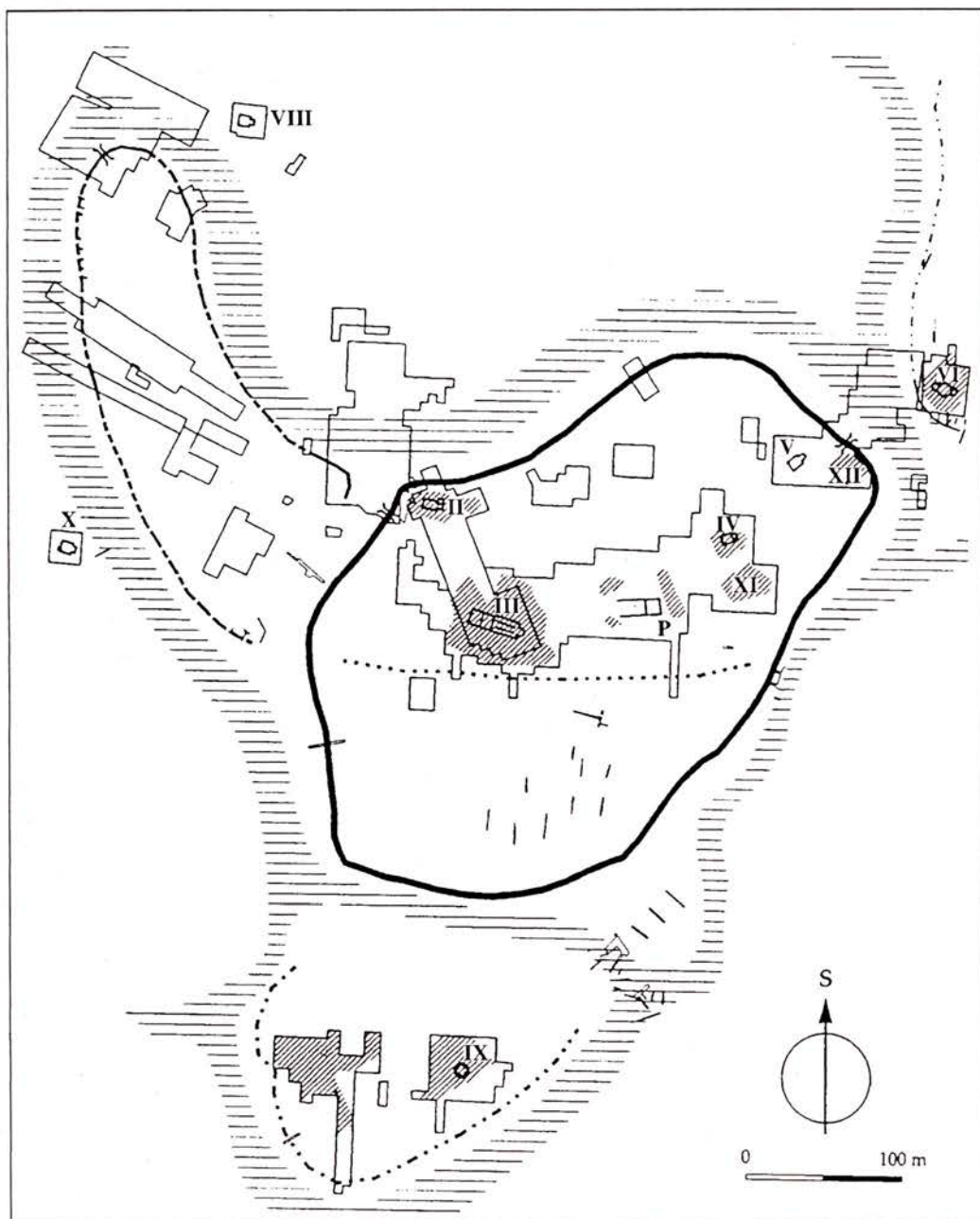
Rotunda nestála přímo při cestě k mostu a severní bráně, ale stranou od ní. Ke komunikaci přiléhalo jen severní ohrazení hřbitova.

Ponecháváme stranou poměrně zpracovanou problematiku samotné církevní stavby – dvouapsidové rotundy (kostela 6) a její rekonstrukce (tab. 1:1, Poulik 1963, 14-32; Richter 1965, 195n.)³. Jen při této příležitosti zmí-

1 Vypracování předkládané práce bylo možné jen díky finančním prostředkům poskytnutým grantem č. 404/99/0429 uděleným GA ČR.

2 Jde o požadavek, který se týká i jiných pohřebišť doby velkomoravské, především monumentálního pohřebiště ve Starém Městě-Na valách, ale i pohřebiště Uherské Hradiště-Sady, Horní Kotvice, zveřejněného bez tabulek s náleзовými celky, o plánech jednotlivých hrobů ani nemluvě – cf. Marešová 1983. V samotných Mikulčicích bude třeba obdobně revidovat i pohřebiště u 1. a 2. kostela.

3 V letech 2000-2001 byly nově provedeny další analýzy zbytků malt, a to nejen od 6., ale i jiných mikulčických kostelů (Zeman v Praze), jejich podrobné výsledky však dosud nejsou k dispozici. Již po publikaci monografie o tomto kostele byly zveřejněny stručné výsledky chemických analýz malt, omítek i fresek (Págo 1965, str. 61), z nichž vyplývá, že i z hlediska složení stavebního materiálu patřil 6. kostel k nejkvalitnějším stavbám. Vyšší zastoupení vápníku vedlo L. Pága k závěru, že tyto malty a omítky jsou kvalitnější než dnes používané. Zároveň došlo též k novému restaurování a zhodnocení zlomků fresek pocházejících z 6. kostela (Hammer – Misar 2001, str. 143n.). Omítky doložily existenci dřevěných lišt a useknutých kusů dřeva u 6. kostela stejně jako na Děvíně. To ukazuje, že podkladem omítky bylo zčásti dřevo, možná hrázdné zdivo. Dále existence zvětřalých a dobře zachovalých povrchů zlomků ukázala, že jsou dochovány z různých částí, kostela a to z vnějšku i vnitřku. Celkem bylo nově analyzováno 70 zlomků ze 6. kostela, což je největší počet z jedné stavby.

Obr. 1a. Plán hradiště v Mikulčicích, polohy kostelů a pohřebišť (silnou čarou vyznačeno opevnění akropole); 6. kostel a pohřebiště při něm na SV včetně polohy mostu na hrad. Obrisy zkoumaných ploch jsou naznačeny. Podle L. Poláčka (2000).

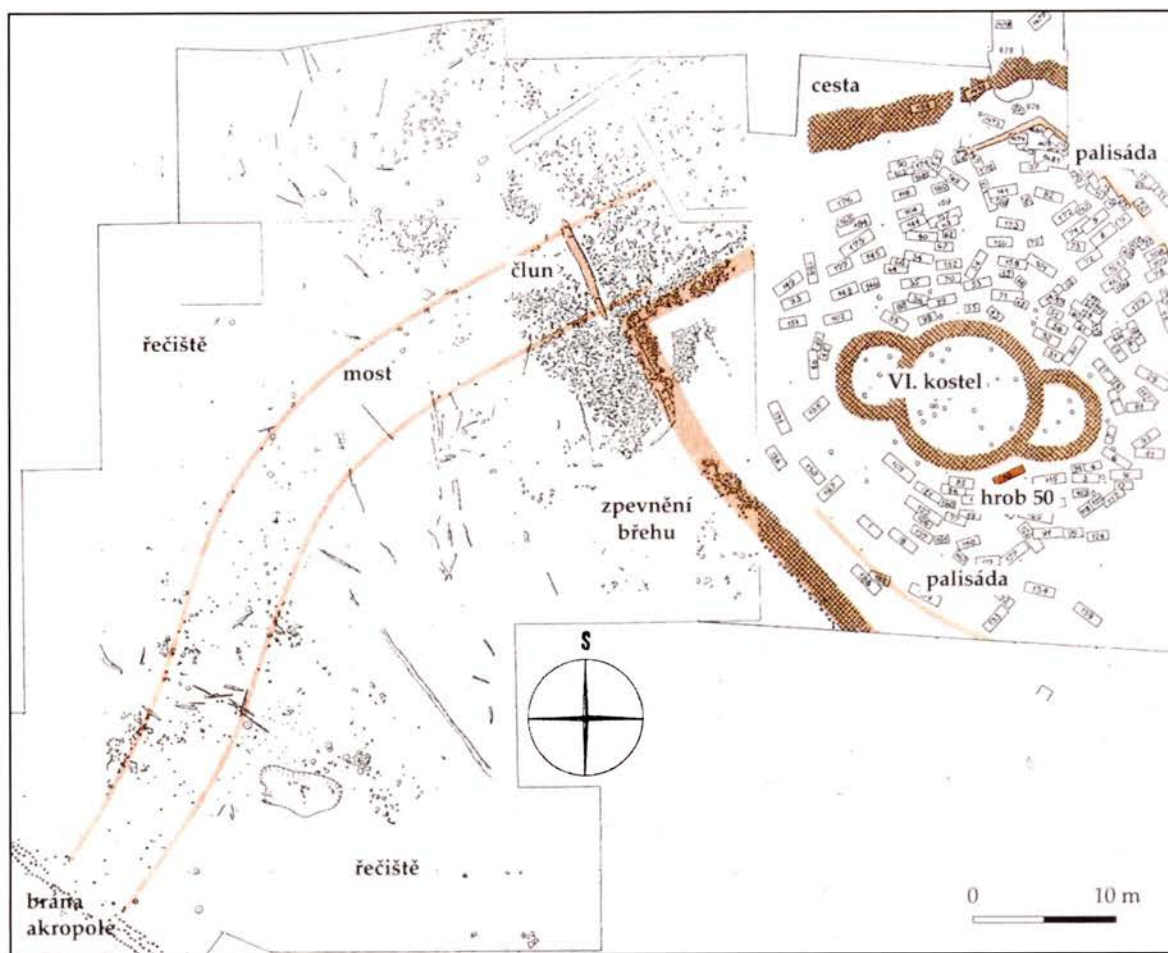
níme nově objevenou analogii k této stavbě z polského Krakova, byť je datována do doby pozdější (Pianowski 1998; Kozel 1998, obr. 1:5).

2. Vymezení pohřebiště

Pohřebiště bylo prozkoumáno téměř celé, hřbitov byl vymezen 40-60 cm širokým a 110-115 cm hlubokým příkopem-žlabem po dřevěné palisádě, zachyceným na severovýchodě a jihozápadě areálu. Na severovýchodě byl od kostela vzdálen 11 m, na jihozápadě asi 6,7-8 m (obr. 1b, 2a, 2b). Ohrazení bylo zjištěno

nověji také na sever od rotundy, kde se lomí a pokračuje k jihozápadu (obr. 1b, Klanica 1985, 126).

Několik mladších hrobů toto vymezení nerespektovalo. Žlábek porušují na severovýchodě: hrob 20 (na fotografii označen jako 78!) a dětský hrob 108 (Poulik 1963, tab. X); hrob 189 a nejspíše i hrob 136 na jihozápadě ležící hroby 189 a nejspíše i hrob 136, jsou v místě, kde by měly žlab také porušit. Podobně se to nedá vyloučit ani u hrobu 133 a u hrobu 90 na severu (obr. 11). Vně vymezení byly zaznamenány tyto hroby: 14, 15, 21, 22, 24 a 182, 188 na jihozápadě, na severu byly zjištěny mimo ohrazení hroby 1473, 1477 a 1478.

Obr. 1b. Mikulčice. Detail situace na břehu řeciště, kde je patrný prostorový vztah pohřebiště k cestě a vstupu na most a přes něj na akropoli. Na jihozápadě bylo zjištěno umělé zpevnění břehu řeky. Podle L. Poláčka (2000). Poloha sond a vyznačení sektorů při odkryvu pohřebiště.

Vymezená plocha pohřebiště má tedy oválný tvar, osa delší strany probíhá ve směru severovýchod-jihozápad.

Z rozložení hrobů okolo rotundy není zřejmé, kde byl původně vstup do kostela, nejmenší hustota hrobů je v prostoru jihozápadně a západně od západní apsidy. Předpokládáme, že vstup do kostela mohl být právě tzv. západní apsidou (ta by pak měla jinou funkci)⁴, hroby 45-47 patří zřejmě k mladší fázi hřbitova (v hrobě 46 byl kámen se zbytky malty – tab. 1:2, obr. 35/46). Vzhledem k tomu, že ani ohrazení pohřebiště nebylo zjištěno v celém průběhu, nevíme též, kde byl vstup do celého areálu. Vycházíme-li z polohy kostela poblíž mostu, můžeme jej předpokládat rovněž na západní či severozápadní straně, spojující tento areál s knížecím hradem. Zřejmě existuje možnost jej vyhledat magnetometricky, případně též následně archeologicky ověřit. Obdobně by bylo užitečné nedestruktivně vyhledat případná další zalomení ohrazení na severozápadě a jihovýchodě areálu.

Celkový plán pohřebiště byl převzat z publikace J. Poulika a je totožný s tím, jenž byl přiložen k nálezoové zprávě. Předem však upozorňujeme na několik nesrovnalostí zjištěných při detailním studiu. Hroby 41, 149 nejsou na plánu vyznačeny, hrob 65 chyběl, jeho jižní část ležela pod hrobem 35, takže mohl být do plánu doplněn. Hrob 149 leží v blízkosti hrobu 93 severozápadně od něj (sektor A). Hrob dítěte vedle hrobu 50 nemá na plánu číslo (to chybí i na originální dokumentaci). Nečitelné je též číslo hrobu severně hrobu 48, jedná se o hrob 95. Chybné je číslo hrobu 14 jižně od kostela, jde o hrob 41. Jistý problém je též s hrobem 61, který je v detailu zachycen ve dvou čtvrcích B 2/2, i B 2/1, na celkovém plánu leží vedle hrobu 60, což odpovídá i postupu číslování.

Plán zachycuje přes sebe uložené hroby, které se však vzájemně neporušovaly a jsou na detailních plánech jen blízko sebe, např. hroby 157 a 144 nebo 89 a 98, v tomto směru je nejasný též vztah hrobů 74 a 9 v severní části pohřebiště.

4 Za konzultaci děkuji J. Maříkové (ArÚ Praha). To je ve shodě s rekonstrukcí J. Pošmourného (cf. Poulik 1975, tab. 62), který však má vyznačen též vstup do hlavní lodi z jihu. Tomuto umístění odporuje výrazná kumulace hrobů před středem jižní části lodi.

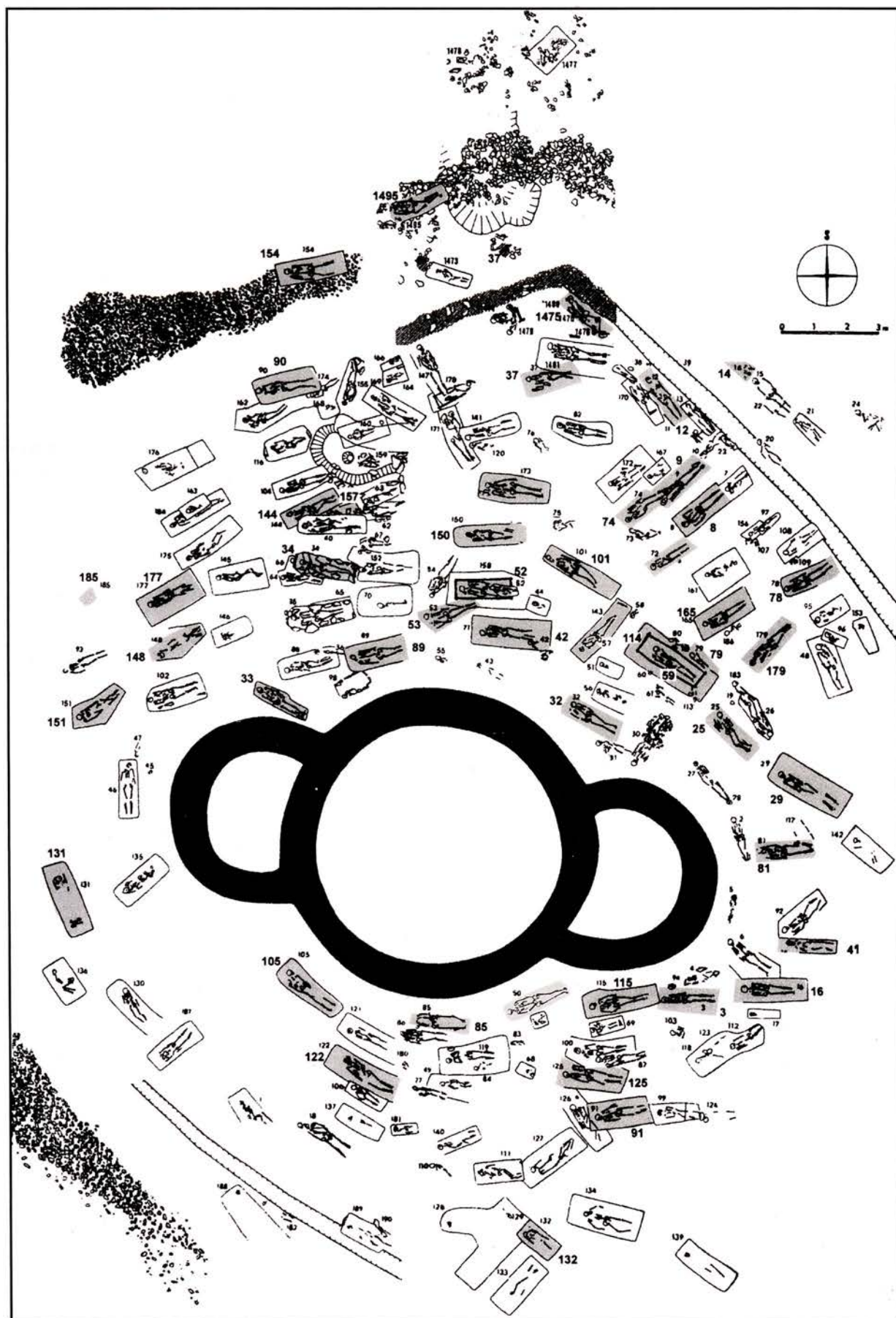
Tab. 1. Mikulčice – 6. kostel: Přehled základních informací o hrobech z pohřebiště. Vysvětlivka k polohám: 1 standardní na zádech, 2a pravá ruka směřuje do oblasti pánve, 2b levá ruka směřuje do oblasti klína, 3 obě ruce směřují do oblasti klína, 4 paže zkříženy nebo pokrčeny na hrudníku, 5 skrčená poloha na boku, 6 porušení polohy; * popis zcela neodpovídá kresebnému plánu nebo fotografii.

Číslo hrobu	Sektor	Rozměry	Hloubka	Objem cm	Úprava	Orientace	Poloha	Vykraden	Narušení kostry	Věk	Pohlaví	Milodary	Šperky	Výstroj
1	C	80 x ?	80			220	1?		spodní část	8-15	dítě	0	0	0
2	B-C		95			215	2a		6-hrudník	30-40	žena	0	0	0
3	C		90		kameny-nohy	275	2a		6	40-50	muž	0	0	0
4	D		90		kameny-nohy	280	1?		6	4-5	dítě	0	0	0
5	C3/1+B29		80		kámen ?	150	1?				dítě	0	0	0
6	C3/1		50			230	1			30-40	žena	0	X	0
7	B		50		kámen pod lebkou	310	1?*		6-hrudník?	2-3	dítě	0	0	0
8	B		40			310	1			40-50	muž	0	0	0
9	B	193 x ?	60		2 kameny, levá strana	300	3			30-40	muž	0	0	X
10	B		60			290	3*			4-5	dítě	0	0	0
11	B	ne	60			220	1?			?		0	0	0
12	B		60			220	1			50-60	muž	0	0	0
13	B	126 x ?	55			220	1*		6-hrudník	1-10	dítě	0	0	0
14	B		60			220	1			40-50	muž	0	0	0
15	B3/3		50			215	1		6-hrudník	20-30	žena	0	0	0
16	C	216 x 70	75	1 134		265	2a			40-50	muž	0	0	0
17	C		80			270	1			3-4	dítě	0	0	0
18	D		95			245	1*			40-50	žena	0	0	X
19	B		70							1-7	dítě	0	X	0
20	B		50			220	2b?*			3-4	dítě	0	0	0
21	B3/3		50			215	1			3	dítě	0	0	0
22	B3/3		50			215	1		6-chybi lebka		žena	0	0	0
23	B		55			235	1*			půl roku	dítě	0	0	0
24	B3/3		40			230	4, 5?			30-40	žena	0	0	0
25	B	160 x ?	95			210	1			30-40	muž	0	0	X
26	B2/1+B4		70			30	1			15-16		0	0	0
27	B		100			225	1		6	40-50	dospělý	0	0	0
28	B-C		95				1?			inf. I	dítě	0	0	0
29	B	245 x 87	60	1278		235	1	X	Vykraden ?-spodní část	40-50	muž	0	0	X
30	B	70 x 180	80	1008	kam. lůžko	225	2b		6-břicho	30-40	žena	0	0	0
31	B		70		kameny	265	1?, 6		6-hrudník	4	dítě	0	0	0
32	B		80			230	2a			45-50	muž	0	0	X
33	A	230 x ?	120			240	2b*	X	6-hrudník	40-50	muž	0	0	X
34	A	190 x 50	50	475	kam. obklad	265	1			30-40	muž	0	0	0
35	A	190 x 60	50	570	kam. obklad	275	1			40-50	žena	0	0	0
36	A		50			275	1		část zničena	dospělý		0	0	0
37	B		65		kámen	270	1		6-hrudník	30-40	muž?	0	0	0
38	B		65			220	1?			3-4	dítě	0	0	0
39	B		50			225	3			inf. I	dítě	0	0	0
40	A		40			275	2a		6-nohy	40-50	žena?	0	0	0
41	C 3/1		50			270	1*	X	6-hrudník	40-50	žena	0	0	0
42	B1/2		95		kámen	265	1*			4-5	dítě	0	X	0
43	B1/2		100			230	1?			7	dítě	0	X	X
44	B1/2		100	1278		250	1			2	dítě	0	0	X
45	A		75							novoroz.	dítě	0	0	0
46	A	119 x 64	75		kam. lůžko	0	1			40-50	žena	0	0	0

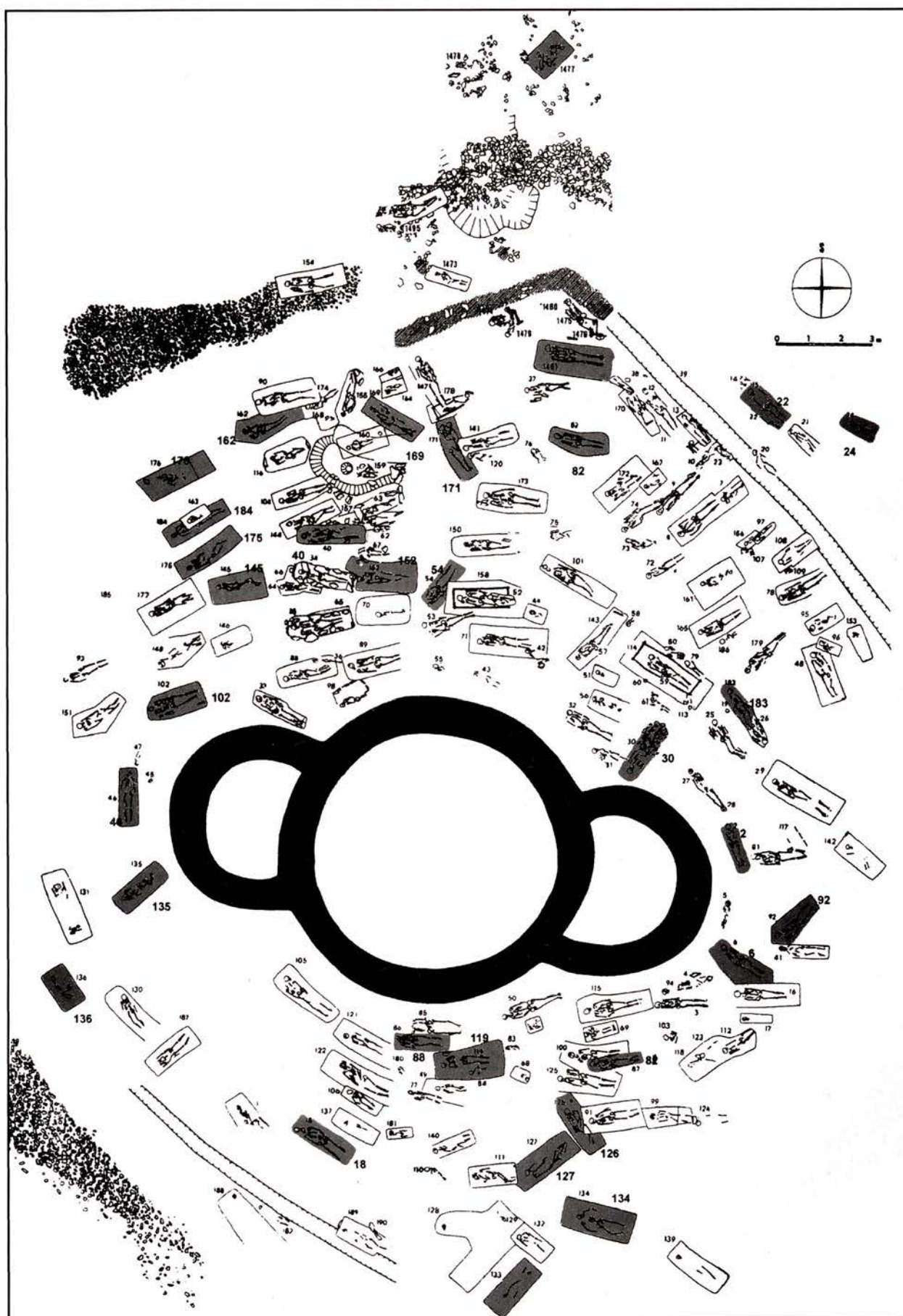
Číslo hrobu	Sektor	Rozměry	Hloubka	Objem cm	Úprava	Orientace	Poloha	Vykrađen	Narušení kostry	Věk	Pohlaví	Milodary	Šperky	Výstroj
47	A 2/1		75			335	1?			2	dítě	0	0	0
48	B		70			320	1		6-hrudník	15-17	?	0	0	0
49	C	135 x 35	110	519,75		280	1*			8	dítě	0	0	0
50	C		70			250	2a			30-40	muž	0	0	X
51	B, D	85 x 50	95	403,75		245	1?			4	dítě	0	X	X
52	B1/2		105		kámen- hlava	270	1			4	dítě	0	0	X
53	B1/2		100			300	1			40-50	muž	0	0	0
54	B1/2	170 x ?	95			325	1*			50-60	žena	0	0	0
55	B1/2		90			270	1?			4-5	dítě	0	0	0
56	B	50 x 105	95	315		230	1?			3-4	dítě	0	0	X
57	B	ne	80				1			0,5-1	dítě	0	0	0
58	B	ne	70			310	1			1,5	dítě	0	0	0
59	B		90			280	1?			3	dítě	0	0	X
60	B		90				1?			1,5	dítě	0	0	0
61	B		95			230	1			15-17	dítě	0	0	0
62	A	50 x 40	95	190		270	1?			novoroz.	dítě	0	0	0
63	A1/3	50 x 125	95	593,75	kam. obklad	280	1			9-11	dítě	0	0	1
64	A		90			260	2, 3*			14-16	muž	0	0	X
65	A		100			270	1			30-40	žena	0	0	0
66	A		90			250	1*			8	dítě	0	0	0
67	A1/2		100			275	1?	X	6-spodní část	0,5	dítě	0	0	0
68	C		90			330	1			novoroz.	dítě	0	0	0
69	C		60			280	1?		6-horní část	3-4	dítě	0	0	0
70	A1/2	60 x 120	110	792		270	1		6-levá část	3-4	dítě	0	X	X
71	B	285 x 96	110	3009,6		270	1			40-50	muž	0	0	X
72	B	210 x 40	95	798		310	2b			45-60	muž	0	0	X
73	B2/2		80			270	1			5-6	dítě	0	0	X
74	B2/1		80			305	2a			40-60	muž	0	0	0
75	A1/3		95			290				2-3	dítě	0	0	0
76	A 1/3	ne	75			215	1			1,5-2	dítě	0	X	0
77	C-D		90			255	1			7-8	dítě	0	X	X
78	B		90			395	1			dospělý	muž	0	0	0
79	B		70			255	sklad			40-50	muž	0	0	X
80	B		70			335	1?		6-spodní část	4	dítě	0	0	0
81	B3/1		90			270	2b			30-40	muž	0	0	X
82	A 1/3	180 x 60	95	1026		330	1			20-30	žena	0	0	0
83			85			270	1?		6	1,5	dítě	0	0	0
84	C-D?		85			275			6	1	dítě	0	0	X
85	D		90			260	2b		6-lebka	40-50	muž	0	0	X
86	D1/2		70			245	1			40-50	žena	0	X	0
87	C2/2		85			275	1		6-hrudník	40-50	žena	0	0	0
88	A	178 x 85	130	1966,9			2b			15-17	?	0	0	0
89	A1/2	210 x 90	130	2 457		270	1				muž	0	0	X
90	A1/3	200 x 82	60	1080		265	1			50-60	muž	0	0	X
91	C2/2	188 x 88	100	1654,4		270	1			50-60		0	0	0
92	C3/1	78 x 45	60	210,6		310	2a			30-40	žena	0	0	X
93	A		75			290	1			40-50	muž ?	0	0	0
94	C	ne	100			?	1?				dítě	0	X	0
95	B3/2	120 x 54	85	550,8		300	12, 6	X	6-hrudník, spodní část	juvenis	?	0	0	0
96	B3/2		75			250	6		6-spodní část		dítě	0	0	0
97	B		70			300	1?		6-spodní část		dítě	0	0	0
98	A	95 x 53	70	352,45	kam. oblož.	235				novoroz.	dítě	0	0	0
99	C2/2		105			235	1		6-femur	juvenis		0	0	0

Číslo hrobu	Sektor	Rozměry	Hloubka	Objem cm	Úprava	Orientace	Poloha	Vykraden	Narušení kostry	Věk	Pohlaví	Milodary	Šperky	Výstroj
100	C2/2	195 x 50	90	877,5		270	1			14-16	muž	0	X	X
101	C	340 x 120	150	6 120	dřevěná, kámen	235	1	X	6-hrudník	40-	muž	0	0	0
102	A2/1	201 x 70	90	1126,3	kam. oblož	270	1	X	6-hrudník	30-40	žena	0	0	0
103	C2/2	ne	90			280	1?		6-dolní část	1	dítě	0	0	0
104	A1/3	x 70	90			280	2b			40-50	žena	0	0	0
105	D	210 x 60	110	1386		235	2b		6-Femur	40-50	muž	0	0	X
106	D	120 x 40	95	456		280	1			3,-4	dítě	0	0	0
107	B		60						6		dítě	0	0	0
108	B3/2		85			300	1?			9	dítě	0	0	0
109	B		70			290	1?				dítě	0	0	0
110	C1/2		110			310	1			2-3	dítě	0	0	0
111	C1/2	149 x 70	90	308,7		265	1?			9-10	dítě	0	0	0
112	C		70			305	1		6 lýtka	40-50	muž	0	0	0
113	B		70			180	1?			0,5	dítě	0	0	0
114	B2/2	240 x 115	130	3 588	dřevěná	255	1			40-50	muž	0	0	X
115	D	240 x 85	105	2 142		270	1			20-30	muž	0	0	0
116	A1/3	150 x 75	80	900	kam. oblož.	290	2a			9	dítě	0	0	0
117	B3/1	190 x 80	100	1 520		325	1			dospělý	?	0	0	0
118	C		90			325	1?		6-spodní část	3	dítě	0	X	0
119	C1/2	200 x 60	100	1 200		260	4			20-30	žena	0	0	0
120	A1/3		80			260	1*			3	dítě	0	0	0
121	D	120 x 70	110	924		270	2a	X	6-hrudník	7	dítě	0	0	X
122	D	120 x 80	110	1 056		240	1?	X	6-hrudník	40-50	muž	0	0	X
123	C	130 x 60	90	702	kámen, hlava	270	1			dospělý		0	0	0
124	C2/2	240 x 75	100	1 800		260	?			50-60	?	0	0	0
125	C2/2	205 x 105	140	3 013,50		280	2b			50-60	muž	0	0	X
126	C2/2+B93	210 x 60	145	1 827	dřevěná	320	1	X	6-hrudník	30-40	žena	0	X	0
127	C1/2	220 x 75	145	2 393		235	1	X	6-pánev	20-30	žena	0	0	0
128	C	150 x 75	95	1 068,75		270				1	dítě	0	0	0
129	C	100 x 136	110	1 496		230	1			inf. I	dítě	0	0	0
130	D	188 x 70	90	1 184,40		220	1		6-hrudník	10-11	dítě	0	0	0
131	D3/1	221 x 90	120	2 386,80		200	1?	X	6-spodní část	40-50	muž	0	0	0
132	C		80			300	1		6-hrudník	50-60	muž	0	0	0
133	C	190 x 75	90	1 282,50		230	1?		6	?	žena	0	0	0
134	C	220 x 95	90	1 881		280				40-50	žena	0	0	0
135	D	180 x 70	100	1 260		280	6		6-hrudník	30-40	žena	0	0	0
136	D3/1	110 x 85	100	935		220	5			40-50	žena	0	0	0
137	D	144 x 54	110	855,36		250	1?			novoroz.		0	0	0
138	C-D		90							2-3	dítě	0	0	0
139	C	200 x 60	80	960		300	1?			dospělý	?	0	0	0
140	C1/2		100			255	1		6-hrudník	9	dítě	0	0	0
141	B	210 x 64	90	1 209,60		280	2b		6-lebka	40-50	žena	0	0	0
142	B 3/1+B120	145 x 80	105	1 218		310				3	dítě	0	0	0
143	B	240 x 60	135	2 268	kámen, nohy	320	1?	?	?	50-60	muž	0	0	X
144	A	200 x 70	100	1 400		300	1		6-lebka	17-19	muž	0	0	X
145	A		80			270	5			40-50	žena	0	0	0
146	A2/2	130 x 70	85	773,5		290			6	0,5	dítě	0	0	0
147	A.B		75			200	1			8-9	dítě	0	0	0
148	A2/2	160 x	80			295	6		6-pánev	40-50	muž	0	0	X
149	A		60			310	1			15-17	?	0	0	0
150	B1/2	230 x 80	110	2 024		275	1		6-hrudník	50-60	muž	0	0	X
151	A		120			300	1		6-hrudník	40-50	muž	0	0	X

Číslo hrobu	Sektor	Rozměry	Hloubka	Objem cm	Úprava	Orientace	Poloha	Vykraden	Narušení kostry	Věk	Pohlaví	Milodary	Šperky	Výstroj
152	A2/1+B18	? x 96	140			280	1	X	6-hrudník	30-40	žena	0	X	X
153	B	85 x 65	120	663	stupně	210	1?			0,5	dítě	0	0	0
154	A		60		kameny	270	1			40-50	muž	0	0	0
155	A		90		kameny-nohy	240	1			13-14	divka	0	1	0
156	B	260 x 95	90	2 223		310	1*		6-hrudnik	2-3	dítě	0	0	0
157	A	220 x 80	140	2 460		280	1			40-50	muž	0	0	X
158	B	260 x 95	150	3 705	dřevěná?	270	1			40-50	žena	0	0	0
159	A	270 x 85	100	2 295		270	1?			17-18	?	0	0	0
160	A1/3	150 x 70	100	1 050		270	2b			6-7	dítě	X	X	X
161	B	90 x 165	90	1 336,50		300	1		6-spodní část	12-15		0	1	0
162	A	280 x 75	70	1 470		280	1?		6-hrudnik	40-50	žena	0	0	0
163	A2/2	80 x 45	30?			310	1			1	dítě	0	0	0
164	A		80		kámen	280	1				dítě	0	0	0
165	B	220 x 75	110	1 815		305	1		6-hrudnik	30-40	muž	0	0	X
166	A		90			280	6		6?	novoroz.	dítě	0	X	0
167	B	90 x 50	80	360		320	1		6-spodní část	1,5	dítě	0	0	0
168	A	70 x 55	110	423,5		280	1?				dítě	0	0	0
169	A1/3	200 x 66	150	1 980		240	1, 6		6	40-50	žena	0	0	0
170	B	190 x 75	100	1 425	stupňovitá dřevěná	230	1			50-60	muž	0	0	0
171	A-B	220 x 75	100	1 650	kámen-hlava	200	2b, 3?			50-60	žena	0	0	0
172	B	185 x 100	95	1757,5		310	1			13-14?	dítě	0	0	0
173	B	220 x 90	105	2 079	kámen	260	1			40-50	muž	0	0	0
174	A	165 x 65	95	1018		JZ-SV	2b				dítě	0	0	X
175	A2/2	205 x 79	138	2234,91		290	1, 6		6-nohy	40-50	žena	0	0	0
176	A 2/3		85				6	X	6-celá	50-60	žena	0	0	0
177	A2/2	200 x 90	100	1 800		280	1		6-nohy	50-60	muž	0	0	X
178	A-B	110 x 35	110	423,5	dřevěná	290	1		6-lebka	5	dítě	0	X	0
179	B		110			320	2b			50-60	muž	0	0	X
180	D1/2+B21		100			210	1?			8 měs.	dítě	0	0	0
181	D1/2		80			280	1*			10 měs.	dítě	0	0	0
182	D		80			240	1			dospělý	?	0	0	X
183	B		100			220	1?		6-pravá část	20-30	žena	0	X	0
184	A 2/3	200 x 65	80	1 040		230	1			40-50	žena	0	0	X
185	A		95			200	3			40-50	muž	0	0	X
186	B		80			300	1?			6-8 měs.	dítě	0	0	0
187	D	165 x 60	110	1 089		310	1		6-lebka	17-18		0	0	0
188	D		45				?		6	dospělý	?	1	0	0
189	D	150 x 60	50	450	kam. oblož.	220	1?		6-hrudnik	50-60	?	0	0	0
190	D		70		kámen	290	?			inf. 1	dítě	0	X	0
1473	T1978-9	129 x 44	35	199	kámen	280	2a			4	dítě	0	0	0
1474	T1978-9		40			280	5			50-60	žena	0	0	0
1475	T1978-9		40			SSZ-JJV	2?		6		dítě	0	0	0
1476	T1978-9		40		kámen	JV-SZ	1?				dítě	0	0	0
1477	T1978-9	124 x 80	40	397		SV-JZ	5			40-50	žena?	0	0	0
1478	T1978-9		50		kámen ?	Z-V	1?		6-pánev, nohy	2	dítě	?	0	0
1479	T1978-9		45			Z-V	1?		6-pánev	8 let	dítě	0	X	0
1480	T1978-9					Z-V	2a			40-50	muž			
1481	T1978-9	210 x 50	70	735		280	1		6-	40-50	žena	0	X	0
1495	T1978-9	? x 60	65			ZJZ-VSV	1		6-hlava	35-50	muž	0	0	X
celkem	200													

Obr. 2a. Mikulčice. Plán 6. kostela a pohřebiště při něm se zvýrazněnými mužskými hroby. Vyznačení sektorů při odkryvu pohřebiště viz obr. 21.

Obr. 2b. Mikulčice. Plán 6. kostela a pohřebiště při něm s vyznačenými ženskými hroby.

V detailní dokumentaci se naopak objevily dva hroby 97 v jednom čtverci (dvě úrovně téže situace ?), též sklad kostí bez čísla ve čtverci B 2/3 poblíž hrobu 74 a porušený hrob bez čísla, ležící v tomto čtverci nad hrobem 170; vedle hrobu 72 byla nalezena lebka (tab. 14:1), dodatečně označená jako A. Lebka u nohou hrobu 86 je též bez označení. Na fotografii hrobu 26 je v detailu vlevo od jeho nohou dětský hrob. Na celkovém plánu je zde umístěn jen hrob 19, z něhož se měla dochovat pouze lebka. Na fotografii jsou však i dlouhé kosti a hrob je umístěn těsněji hrobu 26, takže může jít o další dětský hrob.

Zakreslená dřevěná konstrukce z hrobové jámy vedle hrobu 71 nebyla označena číslem. Podle polohy by se mělo jednat o hrob 158, avšak velikost jámy s konstrukcí neodpovídá plně velikosti hrobové jámy s kosterou (spodní úroveň).

V detailní dokumentaci se nepodařilo nalézt hrob 185, zřejmě nebyl kresebně dokumentován.

3. Popis hrobů

Popis hrobů z Mikulčic byl již publikován, avšak bez plánů jednotlivých hrobů (Poulik 1963, 135n.). Protože chceme dodržet stejné schéma při publikování těchto důležitých archeologických pramenů a též kvůli jednodušší práci budoucích badatelů, budou i v této publikaci stručné popisy hrobů, doplněné však o jejich plány. Horizont úrovně původního terénu můžeme vzhledem k výšce podlahy rotundy kláštera k 160,85–161 m n. m., terén se zejména směrem jihozápadním a západním svažoval příkřeji než dnes, pohřebiště bylo tedy založeno na mírném svahu. Jistým problémem byla též návaznost sond z roku 1960 a 1978–79. Při sestavení vycházela situace tak, že hrob 1081 porušoval hrob 37, k čemuž ve skutečnosti nedošlo, proto byla vzájemná poloha hrobů nepatrně upravena a do původního plánu doplněn navíc hrob 65, který zde chyběl.

Nedostatkem zveřejněného popisu je to, že se nezabývá vůbec stratigrafií jednotlivých hrobů, která nejspíše nebyla podrobně sledována. Některé stratigrafické vztahy lze odvodit z celkového plánu pohřebiště či z dílčích kreseb v NZ, avšak zcela postrádáme profily, které by složitější vztahy dokumentovaly. Proto ani autorkou dodatečně sestavená tabulka hrobů v superpozici nemůže být zcela bez problémů. Situaci totiž ještě komplikuje to, že velký počet hrobových jam nebylo možno včas rozlišit, čímž se možné stratigrafické vztahy ochuzují o ty případy, kdy je porušeno jen nároží hrobu a kostra zůstane zachovaná, případně o vztahy hrobů vzájemně se jen dotýkajících. Jednotlivé takové případy se nám rovněž dochovaly (např. hrob 127 porušený hrobem 111 či hrob 48 porušený hrobem 96, hroby 7 a 8). Při vyhodnocování jsme vycházeli také z nívelací, které mohou napomoci při interpretaci vzájemných vztahů. Překrývající se hroby budou většinou prezentovány na jednom společném plánu.

Popis má jednotné schéma: a) pohlaví, věk, b) poloha vzhledem ke kostelu, c) jáma a její úprava d)

kostra – orientace, délka, poloha a zachování, e) umístění a popis nálezů, f) stratigrafie. Zatímco plány hrobů mají jednotné měřítko 1:20 (s výjimkou obr. 58 nahore, kde bylo třeba uchovat vzájemné vztahy hrobů, takže je situace mírně zmenšena), předměty jsou vyobrazeny z praktických důvodů v několika měřítcích: šperky 1:1, v odůvodněných případech 2:1, keramika, vědro, některé ostruhy 1:2, jiné 70 %. Obvykle je měřítko vyznačeno graficky u těch předmětů, které nejsou v měřítku 1:1. Vzhledem k tomu, že se ukázalo dost problematické identifikovat mnohé fotografie, uvádím číslo negativů u jasných fotografií. Na plánech je označeno, pokud lze, zda jde o muže (M) ženu (Z) či dítě (D); tam, kde označení chybí, jde buď o dospívajícího jedince, či o neurčitelnou kosteru (viz tab. I).

Hrob 1

Neurčeno, 14–15 let.

Jihozápadně od kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Kostra dlouhá 150 cm v poloze nznak, ruce podél těla. Část kostí levé nohy odříznuta sídlištním objektem VII. Obr. 27/1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob poškozen objektem VII.

Hrob 2

Žena, 30–40 let.

U východní apsidy. Jáma (?), hloubka 95 cm. Orientace SSZ-JJV. Poloha nznak, pravá ruka směřuje do oblasti pánve. Délka kostry 155 cm. Obr. 27/2, tab. 15:2 vzadu. Bez nálezů.

Hrob 3

Muž, 40–50 let.

Jižně od kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 90 cm. U nohou zbytky kamenného obložení, které může patřit k hrobu. Orientace Z-V. Poloha nznak, pravá paže směřuje do krajiny pánve. Porušena oblast hrudníku. Délka kostry 178 cm. Šikmá zlomenina na levém femuru, zhojená svačkou. Obr. 27/3, tab. 3:1.

Pod levou kyčlí šipka (1).

1. Železná trojbřítá šipka s masivním trnem. Délka 49 mm. Obr. 27:1/3.

Hrob 4

Dítě, 4–5 let.

Jižně od kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 90 cm. U nohou dva velké kameny, na jednom končetiny spočívají, dva menší mezi kostmi dolních končetin. Orientace Z-V. Poloha nznak, porušena oblast hrudníku i dolní část kostry. Délka kostry 110 cm. Obr. 27/4, tab. 3:1

Bez nálezů.

Hrob 5

Dítě, neurčen.

Jihovýchodně východní apsidy. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace SV-JZ. Poloha nznak, krajina hrudníku porušena. Délka kostry 90 cm. Obr. 27/5, tab. 3:2. Bez nálezů.

Hrob 6

Žena, 30-40 let.

Východně východní apsidy. Jáma (?), hloubka 50 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, část žeber strávena. U týlní kosti lebky náušnice, párová ležela u středu pravé kosti pažní. Nivelace: 160,24-160,19 m n. m. Obr. 28/6, tab. 3:1.

1.-2. Dvě zlaté náušnice z tordovaného drátu, se sedmi filigránovými košíčky, mezi svislými košíčky filigránové věnečky, na konci pyramidka ze 3 granulovaných zrn. Délka 22 mm, šířka 14 mm. Inv. č. 594-552-3/60. Obr. 28:1/6. Číslo měření RFA 11 949-952.

Stratigrafie: Hrob je ve stratigrafickém vztahu ke hrobu 16. Z plánu obou hrobů je zřetelné, že hlubší hrobová jáma hrobu 16 nebyla ve spodní partii porušena. Patrně je tedy hrob 6 starší, avšak bez profilu se nedá zcela vyloučit, že mohl být vyhlouben později. Na plánu byla totiž zachycena situace až na úrovni obou koster, není tedy zřejmé, zda byla levá hrana hrobu 16 zřetelná již v úrovni výplně hrobu 6.

Poznámka: Vrozený kostní blok páteře.

Hrob 7

Dítě, 2-3 roky.

Severovýchodní část pohřebiště. Jáma (?), hloubka 50 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak. Délka kostry 70 cm. Nivelace: 160,47 (lebka) m n. m. Č. neg. 9407. Obr. 28/7, tab. 4:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Uložen zřejmě až po hrobě 8, a to do jeho nohou.

Hrob 8

Muž, 40-50 let.

Severovýchodní část pohřebiště. Jáma (?), hloubka 40 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, chybí kosti levé paže od předloktí. Délka kostry 165 cm. Nivelace: 160,48 m n. m. Obr. 28/8, tab. 4:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob nepatrně překryt dětským hrobem 7.

Hrob 9

Muž, 30-40 let.

Severovýchodní část pohřebiště. Jáma 196 x (?), hloubka 60 cm. Jáma vymezena za hlavou a na severozápadě dvěma pískovcovými deskami, na pískovcových kamenech spočívají nohy zemřelého. Na pískovcích zjištěny stopy malty. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, obě ruce v klíně. Délka kostry 170 cm. Nivelace: 160,38 m n. m. Na pravé kyčli ležela přezka (1). Obr. 28/9, tab. 4:1.

Železná mírně oválná přezka s trnem čtvercového průřezu. Šířka 35 mm. Inv. č. 594-554/60. Obr. 28:1/9, tab. 3:1.

Hrob 10

Dítě, 5 let.

Severovýchodní část pohřebiště. Jáma (?), hloubka 60 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, paže spočívaly v klíně. Lebka přemístěna k pravé klíční kosti. Délka kostry 87 cm. Nivelace: 160,39 m n. m. Obr. 28/10, tab. 6:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Starší než hrob 23, pod nějž zasahovaly kosti nohou.

Hrob 11

Neurčeno.

Severovýchodní část pohřebiště. Porušený. Jáma (?), hloubka 60 cm. Dochovaný kámen mohl souviset i s hrobem 12. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, pouze kosti dolní končetiny a levé paže. Obr. 29/11, tab. 6:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Mladší než hrob 12.

Hrob 12

Muž, 50-60 let.

Severovýchodní část pohřebiště. Porušený. Jáma (?), hloubka 60 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, kosti v oblasti hrudníku přeházeny. Délka kostry 150 cm. Obr. 29/12, tab. 6:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Starší než hrob 11.

Hrob 13

Dítě, 1-6 let.

Severovýchodní část pohřebiště. Porušený. Jáma, hloubka 55 cm. Dítě, 1-6 let. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, oblast hrudníku porušena, kosti pravé paže chyběly. Levá ruka směřuje do oblasti pánve. Délka kostry 105 cm. Obr. 29/13, tab. 6:1.

Bez nálezů.

Hrob 14

Muž, 40-50 let.

Severovýchodní část pohřebiště. Porušený. Jáma (?), hloubka 60 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, spodní část kostry odříznuta od pánve.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Starší než hrob 15, který jej bezprostředně porušil, i než 22.

Hrob 15

Žena, 20-30 let.

Severovýchodní část pohřebiště. Porušený. Jáma (?), hloubka 50 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, kosti v oblasti hrudníku porušeny. Délka kostry 140 cm. Nivelace: 160,4 m n. m. Obr. 29/15. V pravé části hrudníku mezi žeby nalezen kostěný přeslen ? (1).

1. přeslen zdobený dvojicemi koncentrických kruhů a řadou kroužků se středy o $\varnothing$ 21 mm. Inv. č. 594-555/60. Obr. 29:1/15.

Stratigrafie: Hrob je mladší než hrob 14 a zřejmě starší než hrob 22, jehož přemístěné dlouhé kosti ležely přes kostru hrobu 15 (nivelace 160,40 m n. m.). Pravá noha též překryla hrobovou jámu č. 21. Hroby 15 a 21 byly nejspíše časově blízké, jsou prakticky stejně hluboké.

Hrob 16

Muž, 40-50 let.

Východně kostela. Porušený (?). Jáma (?), hloubka 75 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, levá kost stehenní

a kosti nohou od poloviny holeně chybějí (?). Délka kostry 150 cm. Nivelace: 160,13 m n. m. Obr. 28/16, tab. 5:1.

Bez nálezů.

Poznámka: Zveřejněný popis neodpovídá beze zbytku plánu, kde je naznačena hrobová jáma, nechybí stehenní kost a pravá paže směřuje do klína. U levé ruky chybí naopak ulna a radius (případně je jedna z nich posunuta ke kosti pažní). Přitom plánek hrobu odpovídá jednodušší kresbě na celkovém plánu (obr. 2a).

Stratigrafie: Hrob je patrně mladší než hrob 6, jehož spodní konec porušuje.

Hrob 17

Dítě, 3-4 roky.

Jihovýchodně kostela. Jáma, hloubka 80 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, dochována jen lebka a femur. Délka kostry 65 cm. Nivelace: 160,16 m n. m. Obr. 52/17, tab. 5:1.

Bez nálezů.

Hrob 18

Žena, 40-50 let.

Jižně od kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 95 cm, překryta prokleslou vrstvou maltové sutě s pískovcovými kameny. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, levá ruka snad původně směřovala do klína (v spodní části porušena). Lebka převrácena a uložena západněji. Poškození v oblasti hrudníku, pravá dolní končetina vyvrácena v kyčli a obrácena na přední stranu (ještě držely obě dlouhé kosti pohromadě ?) Délka kostry 170 cm. Nivelace: 160,09 m n. m. U levé kosti stehenní nalezen železný předmět (1). Obr. 29/18, tab. 4:2.

1. Železný předmět. Délka 71 mm. Inv. č. 594-555/60. Obr. 29:1/18, tab. 4:2.

Hrob 19

Dítě, neurčen.

Severovýchodně od kostela. Jáma (?), hloubka 70 cm. Zachována jen lebka. V jejích zlomcích objeveny dva korálky:

1. Válcovitý mozaikovitý korál se 2 očky o $\varnothing$ 6 mm, délka 17 mm. Inv. č. 594-557/60. Obr. 29:1/19.

2. Tmavomodrý kotoučovitý korál o $\varnothing$ 13 mm, Inv. č. 594-558/60. Obr. 29:2/19.

Hrob 20

Dítě, 3-4 roky.

Severovýchodní část pohřebiště. Jáma (?), hloubka 50 cm. Orientace SSZ-JJV. Poloha nznak, levá ruka směřovala do oblasti pánve. Délka kostry 85 cm. Nivelace: 160,37 m n. m. Č. neg. 9407. Obr. 30/20.

Bez nálezů.

Hrob 21

Dítě, 3 roky.

Severně od kostela. Jáma, hloubka 50 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, levá ruka směřovala do oblasti pánve. Nivelace 160,41 m n. m. Obr. 29/21.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob je starší než hrob 22, který jej překrývá.

Hrob 22

Žena, neurčen.

Severovýchodní okraj pohřebiště. Porušený. Jáma (?), hloubka 50 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, v původní poloze jen spodní část pravé paže, pánve a pravá noha. Levá část hrobu porušena podle popisu při hloubení hrobu 15, což není jednoznačné. Lebka chybí. Obr. 29/22.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Vztah k hrobu 15 není zcela jednoznačný, nejspíše by měla zůstat zachovaná alespoň část lebky. Spíše je starší než 15 a mladší než hrob 21, neboť pravá holeně již leží na okraji hrobové jámy hrobu 21. Vzhledem k nivelaci hrobu 22 (160,48 m n. m.) leží nade dnem tohoto hrobu, i když se nenašel původní záznam vztahu obou hrobů.

Hrob 23

Dítě, 6-8 měsíců.

Severní část pohřebiště. Obdélná jáma, hloubka 55 cm. Dítě, 6-8 měsíců. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Délka kostry 70 cm. Nivelace: 160,42 m n. m. Obr. 28/23, tab. 6:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Mladší než hrob 10.

Hrob 24

Žena, 30-40 let.

Severovýchodní okraj pohřebiště. Jáma (?), hloubka 40 cm. Orientace ZZS-VVJ. Poloha na pravém boku, nohy silně pokrčené. Kostí paží přemístěny. Nivelace: 16027 m n. m. Obr. 30/24.

Bez nálezů.

Hrob 25

Muž, 30-40 let.

Severovýchodně od kostela. Jáma (?), hloubka 95 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, holenní kosti posunuty směrem doleva. Délka kostry 155 cm. U pravé kosti stehenní železný nůž (1). Obr. 30/25, tab. 6:2.

1. Železný nůž s rovným hřbetem a odsazeným řapem. Délka 118 mm, šířka 14 mm. Obr. 30:1/25.

Hrob 26

Neurčeno, 15-16 let.

Severně západní apsidy. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace JV-SZ. Poloha nznak. Délka kostry 180 cm. Nivelace: 160,25 m n. m. Obr. 30/26, tab. 6:2.

Bez nálezů.

Hrob 27

Neurčeno, 40-50 let.

Severovýchodně východní apsidy. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, porušený, v oblasti hrudníku kosti přeházeny. Délka kostry 170 cm. Nivelace 159,93 m n. m. Obr. 30/27, tab. 6:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Starší než hrob 28, pod nějž zasahoval.

Hrob 28

Dítě, 1-6 (?).

Východně východní apsidy. Jáma (?), hloubka 95 cm. Orientace (?). Zachovala se jen lebka a klíční kost. Obr. 30/28, tab. 6:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Mladší než hrob 27, který jím byl částečně překryt.

Hrob 29

Muž, 40-50 let.

Severovýchodně východní apsidy. Porušený. Obdélná jáma 245 x 87 x 60. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, spodní část nohou od úrovně kolen posunuta na východ, levá stehenní kost vytažena z kloubu a posunuta. Zásah též v oblasti hrudníku. Délka kostry 205 cm. U nohou železné ostruhy (1-2) a železná kování z jejich garnitur (3-4). Obr. 31/29, tab. 7:1.

1.-2. Železné ostruhy s jazykovitými ploténkami se 3 horizontálně umístěnými nýty. Bodec kuželovitého tvaru vsazen (rtg). Výška 126-127 mm, rozpětí 88 mm. Dochována již jen jedna. Inv. č. 594-560-61/60. Obr. 31:1/29.

3. Nákončí řemene jazykovitého tvaru se 3 horizontálně umístěnými nýty, podloženými měděným plíškem, pod nimi svisle členěné – shodně s ploténkami ostruh. Délka 25 mm, šířka 15 mm. Inv. č. 594-562/60. Obr. 31:3/29.

4. Železný oválný předmět ze soupravy kování k ostruhám, zespodu stopy dřeva. Inv. č. 594-563/60. Uloženo bez čísla. Obr. 31:4/29.

Hrob 30

Žena, 30-40 let.

Severně východní apsidy. Jáma vymezena jen kameným lůžkem 180 x 70, hloubka 80 cm. Lůžko tvořeno plochými pískovci se zbytky malty a omítek, na plánu chybí pod horní částí těla. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, levá paže směřuje do oblasti pánve. Kostí v oblasti spodní části hrudníku porušeny. Délka kostry 170 cm. Nivelace: 160,27 m n. m. Obr. 30/30, tab. 7:2. Č. neg. 9510.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrývá hrob 31.

Hrob 31

Dítě, neurčen.

Severně východní apsidy. Jáma (?), hloubka 70 cm, vymezena několika pískovcovými kameny se zbytky malty při severní a západní straně. Orientace Z-V. Poloha nznak, krajina hrudníku porušena, pravá kost pažní, žebra a obratle vyhozeny na pravou stranu kostry. Délka kostry 112 cm. Nivelace: 161,03 m n. m. Obr. 31/31.

Bez nálezů.

Hrob 32

Muž, 40-50 let.

Severovýchodně lodi kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Pravá ruka směřuje do

oblasti pánve. Lebka posunuta z původního uložení o 20 cm výše. Zhojená zlomenina femuru, vzniklá při jízdě na koni – v boji. Délka kostry 180 cm. Nivelace: 160,34 m n. m. U pravé kosti stehenní nůž (1). Obr. 32/32, tab. 9:1.

U chodidel fragmenty železných ostruh (2-3) a kování z jejich garnitur (4-6).

1. Železný nůž s obloukovitým ostřím a s řapem. Délka 147 mm, zbytky dřevěné pochvy. Inv. č. 594-569/60. Obr. 32:1/32.

2.-3. Železné ostruhy s rameny zdobenými tauzovanými půlobloučky s kuželovitým bodcem, zdobeným týmž dekorem. Ploténky jazykovitého tvaru se 3 horizontálně uspořádanými nýty podloženými plechem jsou po obvodu zdobené obloučkovitými motivy (téměř kosočtverečný motiv), uvnitř drobnými puncovanými kroužky se středem. Délka bodce 21 mm, výška 105 mm (bez bodce), ploténka 16 x 19 mm. Inv. č. 595-564-565/60. Obr. 32:2,2a,3/32. Na ostruze otisk tkaniny.

4.-5. Přezka ve tvaru D s částečně odlomeným trnem, jejíž rámeček je zdoben shodným tauzovaným vzorem. Výška 31 mm. Oválná průvlečka zdobená týmž vzorem po obvodu, ve středu tauzované kolečko. Výška 20 mm. Inv. č. 594-566/60. Obr. 32:5/32.

6. Oválná železná přezka s obdélnou destičkou, na níž byla navlečena průvlečka, jejíž štítek byl odlomen. Destička uchycena pomocí 1 nýtku. Délka 31 mm. Inv. č. 594-567/60. Obr. 32:6/32. Na rámečku otisk tkaniny.

7. Zlomek další poškozené přezky s obdélným rámečkem, délka destičky 41 mm. Inv. č. 594-567/60. Obr. 32:7/32. Č. neg. 9749/11, 9750/18.

Stratigrafie: Nohy pohřbeného zjištěny pod blokem zříceného zdiva kostela.

Pozn. Poranění obličeje, sečná rána diafýzy l. femuru, vrozený kostní blok páteře.

Hrob 33

Muž, 40-50 let.

Severně západní apsidy. Vykradený. Jáma, hloubka 120 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, v krajině hrudníku porušena, žebra a obratle přeházeny. Lebka posunuta z původní polohy a převrácena. Podle plánu levá paže ohnuta do klína, což neodpovídá původnímu popisu. Kostí holenní zkříženy přes sebe. Délka kostry 181 cm. U levé kyčle železný nůž (1). Obr. 33:33.

1. Železný nůž s obloukovým ostřím a hrotitým řapem. Délka 144 mm. Inv. č. 594-570/60. Obr. 33:1/33.

Hrob 34

Muž, 30-40 let.

Severně kostela. Jáma 190 x 50 x 50 cm, obložena šikmými pískovcovými plotnami, za hlavou jedna kolmo postavená plotna. Kameny nesou stopy malty. Orientace Z-V. Poloha nznak. Délka kostry 160 cm. Nivelace: 160,7 m n. m. Č. neg. 9491. Obr. 33, tab. 8:1.

Bez nálezů.

Výplň: tmavá hlinitá vrstva s většími úlomky malty a zbytky suti.

Stratigrafie: Zahlouben již do destrukce stavby, mladší než hrob 64 a 66. Na jiném místě (Poulik 1963, 23-24)

uvedeno, že uložen těsně pod destrukcí stavby – to by byl značný rozdíl.

Hrob 35

Žena, 40-50 let.

Severně od kostela. Jáma 190 x 60 x 50 cm, obložena šikmými skloněnými pískovcovými plotnami se stopami malty, na kratších stranách je po jedné plotně. Orientace Z-V. Poloha nazznak. Délka kostry 165 cm. Nivelace: 160,58 m n. m. Č. neg. 9491. Obr. 33/35, tab. 8:1, 8:2.

Výplň: tmavá hlinitá vrstva s většími úlomky malty, omítky a s kameny.

Dodatečně mezi archeologickými nálezy zjištěn nůž s rovným hřbetem a úzkým řapem. Délka 111 mm, z toho řap 21 mm, max. šířka 17 mm. Inv. č. 594-3 601/61. Obr. 33:1/35.

Stratigrafie: Nad hrobem 65.

Poznámka: Hrob byl zjištěn tak jako hrob 34 ve 2. úrovni, na str. 23-24 se praví „těsně pod vrstvou sutě“, v popisu str. 141 pak „v destrukci stavby“ 10 cm pod úrovní sutě, každopádně patří k nejmladším v areálu. PVM.

Hrob 36

Neurčeno, dospělý.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 50 cm. V nohách skupina kamenů. Orientace Z-V. Poloha nazznak, zachovala se levá část kostry, bez lebky, zbytek zničen těžbou kamene. Obr. 33/36.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Mladší než hroby 88 a snad i 89. Na rozhraní vrstvy sutě a šedohnědé hlinitopísčité vrstvy, 15 cm pod úrovní destrukce kostela. Každopádně obdobná pozice jako u hrobů 34, 35. Hrob porušen asi při těžbě kamene.

Hrob 37

Muž (?), 30-40 let.

Severní okraj pohřebiště. Porušený. Jáma, hloubka 65 cm. Napravo v úrovni ramen plochý šikmo skloněný kámen z obkladu se stopami malty. Orientace Z-V. Poloha nazznak, kostra porušena v oblasti hrudníku. Obr. 34/37, tab. 9:2. Č. neg. 9751/10.

Bez nálezů.

Hrob 38

Dítě, 3-4 roky.

Severní okraj pohřebiště, při vymezení hřbitova žlabem (vedle hrobu 12). Není zřejmé, zda žláb tento hrob neporušuje. Jáma (?), hloubka 85 cm. Orientace SZ-JV. Zbytky lebky a dlouhé kosti. Délka kostry 60 cm. Nivelace 160,36 m n. m.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Mohl ležet nad S okrajem hrobu 170, což není možné ověřit.

Hrob 39

Dítě, 1-6 let.

Severovýchodní okraj pohřebiště. Jáma (?), hloubka 50 cm. Vedle kostí 2 větší kameny, snad patří k nečitelné

jámě. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, levá paže je ohnutá a směřuje do trupu. Lebka převrácena. Délka kostry 95 cm. Nivelace 160,46 m n. m.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Nad tmavým pruhem (žlabem) vymezejícím pohřebiště. VM 2b.

Hrob 40

Žena, 40-50 let.

Severně kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 40 cm. Na levé straně několik kamenů z obložení, u levého kolena též větší kámen. Orientace Z-V. Poloha nazznak, pravá paže směřovala do oblasti pánve. Lebka přemístěna nad kostru. Kosti levé nohy od třetiny femuru chyběly. Délka kostry 185 cm. Obr. 34/40, tab. 8:1, 8:2.

Bez nálezů.

Výplň: hlinitá s kousky malty a sutí.

Stratigrafie: Nad hrobem 157, snad i 144. Ležel 10 cm pod úrovní sutě, shodně s hrobem 35, zahluboval se již ze 2. úrovně.

Poznámka: J. Poulik se domníval, že hrob byl obložen kameny analogicky hrobům 34 a 35, avšak obklad byl převážně odtěžen v novověku (str. 24 omylem zmiňuje jako hrob 45). Každopádně byl hrob porušen, a to nejspíše v souvislosti s těžbou kamene.

Hrob 41

Žena, 40-50 let.

Jihovýchodně od kostela. Jáma (?), hloubka 50 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak. Délka kostry 180 cm. Porušený v oblasti hrudníku, vykradený (?). Nivelace 160,24 a 160,31 m n. m. (pánev). Obr. 34/41.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob je umístěn tak, že se hrobové jámy tohoto hrobu a jinak orientovaného hrobu 92 musely porušovat v oblasti ramen. Ty však nebyly právě v klíčovém místě zachyceny, navíc chybí nivelace hlavy hrobu 92 (hloubkou se nejspíš též výrazně nelišily).

Poznámka: Na plánu J. Poulika chybně označen jako hrob 14.

Hrob 42

Dítě, 4 roky.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 95 cm. Vpravo nohou umístěny 2 kameny přes sebe. Orientace Z-V. Poloha nazznak (?), lebka na levém spánku, kosti nohou posunuty, nejsou v primárním uložení. Nivelace 160,16 m n. m., kameny 160,32 m n. m. Délka kostry 75 cm. Obr. 34/42. U pravého ramene byl pozlacený gombík (1). Stejný nalezen o 2 m východněji (2).

1.-2. Dva silně zclacené gombíky zdobené geometrickým ornamentem s architektonickými prvky o $\varnothing$ 23 mm. Liší se vzájemně horním i spodním ukončením motivu, kdy v jednom případě jde o rombové rozmístění patek, v druhém tvoří šestiúhelník, který je na spodku i vyryt, $\varnothing$ 23 mm, váha 5,42 g. Obr. 34:1A/42, 1B/42. Inv. č. 594-571-72/60.

Poznámka: Dnes jsou uloženy pod číslem 253/šp a 254/šp v trezoru ČP v Brně. Podle původní fotografie a zápisu v přírůstkovém deníku jde o opravdu motivem

stejně gombíky, avšak při dokumentaci se číslo 253/šp lišilo (typ s arkádami – obr. 34:1A/42), není jasné zda při manipulaci s nálezy nemohlo dojít k nějaké záměně. Odlišný typ gombíku s arkádami je shodný s gombíky od 1. a 2. kostela na téže lokalitě (s nimiž by mohl být zaměněn).

Stratigrafie: Pokud je dobře vyneseno na celkovém plánu, překrýval hrob 71. Chybí detail.

Hrob 43

Dítě, 7 let.

Severně od základů lodi rotundy. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nálezů, zachovány pouze dlouhé kosti a lebka. Délka kostry 105 cm. Těsně u levého spánku byl pozlacený gombík. Stejný nalezen u dolní čelisti. V místě pat železná ostruha (3-4), u levé kyčle kostěný okovaný předmět (5). Obr. 35/43.

1.-2. Dva shodné pozlacené gombíky, zdobené tepanými palmetami se šesti lístky v architektonickém rámování. Uprostřed palmety je použito místo linie tzv. žebříčku. Motiv ukončen trojúhelníkem se třemi vsazenými lístky. Zjištěn otvor na odtok vosku, u druhého kusu zaretušovaný, $\varnothing$ 20 mm, výška 22 mm, váha 3,83 a 3,84 g. Inv. č. 594-573 a 4/60. Obr. 35:1-2/43.

3.-4. Dvě dětské ostruhy s krátkými bodci a ploténkami jazykovitého tvaru, v nich žlábk se 2 nýty. Výška 85 mm. Inv. č. 594-575 a 6/60. Obr. 35:3/43.

5. Dutý kostěný předmět kruhového průřezu na obou koncích okovaný páskem bronzového plíšku zdobeného vybičeným ornamentem tvořícím osmičkovitě propojené soustředné kroužky. Délka 65 mm, šířka bronzových plíšků 10 mm, $\varnothing$ 17 a 19 mm. Obr. 35:5/43.

Hrob 44

Dítě, 2 roky.

Západně od západní apsidy. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace Z-V. Poloha nálezů. Dochována lebka a pravá paže. V prostoru hrudníku šikmo uložený nůž hrotem směřující k pánvi. Obr. 34/44.

1. Železný nůž s masivní rukojetí zdobenou horizontálními rýhami a se zbytky dřeva. Délka 135 mm. Obr. 34:1/44. Inv. č. 594-578/60.

Hrob 45

Novorozenec.

Západně západní apsidy. Jáma (?), hloubka 75 cm. Orientace (?). Dochována jen rozbitá lebka (blízko hrobu 47).

Bez nálezů.

Hrob 46

Žena, 40-50 let.

Západně od západní apsidy. Jáma (?), hloubka 75 cm. Poloha nálezů. Orientace S-J. Délka kostry 145. Nivelační: 160,15 m n. m. Zbytek kamenného lůžka z písčivců se zbytky malty. Obr. 35/46.

Bez nálezů.

Hrob 47

Dítě, 2 roky.

Západně západní apsidy. Jáma (?), hloubka 75 cm. Orientace JJZ-SSV. Poloha nálezů. Délka kostry 55 cm. Jen lebka, žebra, dlouhé kosti. Obr. 35/47.

Bez nálezů.

Hrob 48

Žena, 15-17 let.

Severovýchodně od kostela. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nálezů. Délka kostry 145 cm. Obr. 35/48.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překryt dětským hrobem 96.

Hrob 49

Dítě, 8 let.

Jižně kostela. Jáma 35 x 135 x 110. Orientace Z-V. Poloha nálezů, nohy mírně pokrčeny. Spodní čelist chybí. Délka kostry 100 cm. Nivelační: 160,02 m n. m. Obr. 35/49, tab. 26:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překryt hrobem 77 (jen jáma, kostra není porušena).

Poznámka: Na tab. 81 v NZ je hrob 49 označen chybně jako 69 (č. neg. 9523).

Hrob 50

Muž, 30-40 let.

Jižně lodi rotundy souběžně s ní orientovaný. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nálezů, pravá paže uchýlena do oblasti pánve. Délka kostry 185 cm.

U chodidel pár bronzových pozlacených ostruh (7-8), nad nártem pravé nohy přezka s průvlečkou (6), bronzové nákončí (2). Na posledním bederním obratli byla pozlacená průvlečka se záponkou, na levé kyčli shodná záponka (1, 3, 4). Pod pravou pánevní kostí bronzový předmět (9). Obr. 36/50, tab. 10:1,2,3.

1. Průvlečka se záponkami v podobě ptáčků, oválného tvaru s nezdobenou pozlacenou plechovou pravouhlou přichytnou destičkou se dvěma nýty. Zlacená bronzová průvlečka je zdobena políčky oddělenými dvojítlou lištou, uvnitř s plastickým motivem ve tvaru ležatého „X“. Šířka destičky 18 mm. Inv. č. 594-583/60. Obr. 36:1/50.

3., 4. Lité zlacené záponky ve tvaru dvojice ptáčků s čtveřicí úchytek ve spodní části. Úchytkami byl protažen měděný drátek, který je upevňoval k opasku, na jednom exempláři doplněný dvojicí obdélných plíšků sloužících k těmuž účelu. Na horní straně je rytými liniemi zobrazeno peří na křídlech a ocasech. Délka 26,5 mm, šířka 21 mm, váha 11,77 g. Inv. č. 594-585-586/60. Obr. 36:3, 4/50.

2. Bronzové pozlacené nákončí jazykovitého tvaru zdobené vruborezem. Po obvodu je lemováno klikatkou, uvnitř jsou ve středu umístěny dva motivy ve tvaru ležatého X, proložené dvojicí svislých lišt snad s olověnými vložkami (?). Na ně navazují horizontálně umístěné rostlinné motivy provedené též vruborezem. V týlu je umístěna na vloženém plechu čtveřice nýtků obklopená filigránovými věnečky. Délka 30 mm, šířka 7 mm, váha 29,3 g. Inv. č. 594-584/60. Obr. 36:2/50.

5. Pozlacené bronzové nákončí jazykovitého tvaru se čtveřicí horizontálně umístěných bronzových (?) nýtků v týlu, podložených pozlaceným plechem. Nýtky jsou po obou stranách lemovány pásky se vstřícnými rýžkami. Ty člení výzdobné pole na 4 stejné části, v nichž se opakuje polopalmeta symetricky uspořádaná ke svislé ose. Délka 25, 6 mm, šířka 5 mm. Inv. č. 594-582/60. Obr. 36:5/50.

6. Oválná přezka s plechovou nezdobenou destičkou se dvěma nýtky a průvlečkou ve tvaru nákončí, členěnou na 4 hlavní výzdobná políčka s vrubořezem provedenými polopalmetami. V místě, kde má nákončí umístěny nýtky, je umístěna zdvojená vrubořezová klikatka. Šířka 38 mm, výška rámečku 26 mm. Inv. č. 594-583/60. Obr. 36:6/50.

7.-8. Bronzové lité pozlacené ostruhy zdobené políčky oddělenými plastickými žeběrky napodobujícími filigránový pletenec, v nich symetricky umístěn rostlinný motiv polopalmet, provedený klínovým řezem. 4 stejná pole zdobí i kuželovitý bodec. Ploténku zdobí 4 na vnější straně zaoblená výzdobná pole, horizontálně rozdělená čtveřicí nýtků, umístěných na pozlaceném měděném plíšku a obklopených filigránovými věnečky. Délka 116 mm, délka bodce 21 mm, Inv. č. 594-579-580/60. Obr. 36:7,8/50.

9. Dutý bronzový, přesekávanými plastickými pásky zdobený, kónický předmět tvořený dvěma částmi. Druhou vytváří polokulovitý, zvláštním páskem připojený závěr, zpevněný dvěma křížícími se pásky, zřetelnými jen na rentgenovém snímku, kde je vidět kontrastně jakýsi otvor (pro nýtek?). Na povrchu této části výrazný otisk tkaniny na železné korozi. Délka 63 mm, max. šířka 18 mm. Obr. 36:9/50. Inv. č. 594-587/60.

Hrob 51

Dítě, neurčen.

Severně od kostela. Obdélníková jáma 50 x 85 x 95 cm. Orientace ZZS-VVJ. Poloha nznak, zachovány jen lebka, kosti žeber a holenní kosti. Nivelace 160,17 m n. m. Nad pravou klíční kostí zlomky stříbrného gombíku, obdobný v dutině lebeční (1, 2). U chodidel zbytky železných ostruh (3-4) a po levé straně dva železné nože. Obr. 37/51.

1.-2. Část stříbrného gombíku zdobeného motivem tepaných šestilistých (?) palmet v architektonickém rámování a s puncovaným pozadím. Výzdoba doplněna příčnými rytými liniemi, zejména na sloupcích a arkádách. Na spodu je ukončena motivem trojúhelníka, ø 23 mm, výška 25,5 mm. Obr. 37:1, 2/51. Inv. č. 594-588 a 589/60.

3.-4. Dětské, rzí poškozené páskové ostruhy s vykrojením na ramenech, trnem kruhového průřezu a ploténkou se 3 horizontálně umístěnými nýty. Nelze vyloučit, že ploténka byla ozdobně obloukovitě vykrajovaná. Délka 88 mm. Obr. 37:3-4/51. Inv. č. 594-592/60 a 594-593/60.

5.-6. Dva železné nože s mírně obloukovým ostřím a trnem. Délka 95 a 80 mm. Inv. č. 594-590 a 1/60. Obr. 36:5-6/51.

Hrob 52

Dítě, 4 roky.

Severně od kostela. Jáma 105 x (?), hloubka 105. Orientace Z-V. Poloha nznak. Délka kostry 80 cm. Nivelace 160,13 m n. m. U levého femuru dva železné nožíky (1-2) směřující hrotem k chodidlům. Obr. 37/52.

1-2. Dva rzí spojené nožíky s řapem, na jednom jsou na rozhraní řapu a čepele dvě příčné rýžky. Zachována dřevěná pochva a otisk textilu plátňové vazby. Délka 101 mm. Obr. 37:1/52. Inv. č. 594-594/60.

Stratigrafie: Leží poblíž hrobu 53 (nivelace 160,30 m n. m.), oba mají podle celkového plánu překrývat hrob 158 (159,91 m n. m.).

Hrob 53

Muž, 40-50 let.

Severně kostela. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace ZZJ-VVS. Poloha nznak, obličejem k severu. Délka kostry 160 cm. Obr. 38/53.

Bez nálezů.

Hrob 54

Žena, 50-60 let.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 95 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak. Na plánu levá ruka směřuje do klína, což neodpovídá původnímu popisu. Délka kostry 165 cm. Obr. 38/54.

Bez nálezů.

Hrob 55

Dítě, 4-5 let.

Jáma (?), hloubka 95 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak. Dislokované zlomky femurů a humerů (?). Obr. 38/55. Bez nálezů.

Hrob 56

Dítě, 3-4 roky.

Severně od kostela. Obdélníková jáma 50 x 105 x 95 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Délka kostry 95 cm. Chyběla obličejová část lebky. Nivelace 160,16 m n. m. Obr. 38/56.

U nohou masivní ostruhy se zlomky železných nákončí a přezek (1-4). Po vnější straně levého femuru nůž (5).

1.-2. Dětské rzí poškozené páskové ostruhy s vykrojením na ramenech, trnem kruhového průřezu, ukončené do špičky, se 2 nýty bez zvláštní ploténky. Bodec je vsazen zvlášť pomocí nýtu (rtg.). Původně zabalené do plátna. Délka 105 mm. Obr. 38:1,2/56. Inv. č. 594-595 a 594-596/60.

3. Železná přezka. Obr. 38:3/56. Inv. č. 594-597/60.

4. Nákončí a přezka zkorodované v jediný předmět s výrazným otiskem tkaniny. Díky rentgenovému snímku lze nákončí popsat jako obdélné, ukončené trojúhelníkovitě, v týlu jsou umístěny 3 otvory pro nýty podložené měděným plechem. Délka 21 mm. Přezka je oválného tvaru s obdélnou destičkou. V místě dotyku s koncem trnu snad výzdoba – 3 vyražené kroužky. Výška rámečku 21 mm, šířka 25 mm. Nelze vyloučit, že je na ní nasazena ještě oválná průvlečka, jak naznačuje rentgenový snímek i profil předmětu. Obr. 38:4/56.

5. Železný nůž se zbytkem dřevěné pochvy. Délka 117 mm. Obr. 38:5/56. Inv. č. 594-599/60.

Hrob 57

Dítě, 6-8 měsíců.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace (?). Z kostry dochována jen lebka ve fragmentech. Obr. 38/57.

Bez nálezů.

Hrob 58

Dítě, 1,5 roku.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak. Nivelace: 160,19 m n. m. Obr. 38/58.

Bez nálezů.

Hrob 59

Dítě, 3 roky.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 90 cm, na plánu kruhová – nečitelnost, v jiné hrobové jámě (?). Orientace Z-V. Poloha nznak. Délka kostry 70 cm. Pravá kost pažní a stehenní chyběly. U chodidel dvě ostruhy (2-3), po vnější straně levého femuru nožik (1). Obr. 39/59.

1. Železný nůž dykovitého tvaru se zbytkem dřevěné pochvy. Délka 108 mm. Obr. 39:1/59, 1A (původní stav). Inv. č. 594-602/60.

2.-3. Dvě železné páskové ostruhy s vykrojením na ramenech, trnem kruhového průřezu ukončené do špičky, se 2 nýty bez zvláštní ploténky. Délka 60 mm. Obr. 39:2, 3/59. Inv. č. 594-600 a 594-601/60.

Stratigrafie: Hrob leží nad hrobem 114, který je hlubší.

Hrob 60

Dítě, 1,5 roku.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 90 cm. Orientace (?). Z kostry dochována jen lebka. Nivelace: 160,21 m n. m.

Bez nálezů.

Hrob 61

Neurčeno, 15-17 let.

Severně od kostela (poblíž hrobu 30). Jáma (?), hloubka 95 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Chyběly holenní a lýtkové kosti. Nivelace: 160,04 m n. m. (u lebky). Obr. 39/61.

Bez nálezů.

Poznámka: Na plánu je zachyceno menší dítě.

Hrob 62

Novorozenec.

Severně od kostela. Jáma 40 x 50 x 95 cm. Poloha nznak. Orientace Z-V. Délka kostry 55 cm. Obr. 39/62, tab. 11:1.

Bez nálezů.

Hrob 63

Dítě, 9-11 let.

Severně od kostela. Jáma 50 x 125 x 95 cm. Na jihu a východě vymezena pískovcovými deskami se zbytky

malty, šikmo skloněnými a částečně překrývajícími pravou část kostry. Poloha nznak. Orientace Z-V. Délka kostry 110 cm. Nivelace: 160,28 m n. m. Pravá strana kostry se propadala do staršího hrobu 157. Pravá stehenní kost přemístěna. Mezi žebry hliněná kulička (1). Č. neg. 9504. Obr. 39/63, tab. 11:1.

1. hliněná kulička zdobená pásy vyplněnými nepravidelnými vpichy o $\varnothing$ 19 mm. Obr. 39:1/63. Inv. č. 603/60.

Hrob 64

Neurčeno, 14-16 let.

Severně od kostela, pod hrobem 34, jímž je porušen. Jáma (?), hloubka 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, pravá i levá paže směřovaly do oblasti pánve. Kosti levé končetiny od holeně chyběly. Délka kostry 120 cm. Nivelace: 160,4 m n. m. Obr. 40/64, tab. 11:2.

U kolena pravé nohy nalezena železná ostruha (1) a silně zkorodované nákončí (2).

1. Ostruha s obdélníkovou ploténkou se 3 horizontálně umístěnými nýty, podloženými měděným plechem a kuželovitě ukončeným bodcem. Ploténka ukončena vykrajovanou cik-cak linií. Délka bez ploténky 106 mm. Délka bodce 25 mm. Obr. 40:1/64. Inv. č. 594-604/60.

2. Nákončí jazykovitého tvaru se třemi vodorovně umístěnými otvory pro nýty, podloženými měděným plechem. Zdobeno dvojicí tauzovaných rýh lemujících pás s nýty nebo s podkladovým plíškem, pod ním svisle členěno těž dvojicí linií. Délka 22 mm. Obr. 40:2/64. Inv. č. 594-605/60. K němu je zřejmě příkorodovaná oválná přezka se zřetelným trnem, obtížně rozlišitelná na rentgenovém snímku. V profilu je zřetelné plastické zesílení v místě zdvojení předmětů. Výška přezky 16 mm. Obr. 40: A, C (A – interpretace rentgenového snímku).

Stratigrafie: Hrob je mladší než hrob 66, zároveň starší než hrob 34. Č. neg. 9753/19.

Hrob 65

Žena, 30-40 let.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, obě paže směřovaly do oblasti pánve. Délka kostry 166 cm. Tab. 32:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Starší než hrob 35. Nebyl vyznačen na plánu, jižní část zasahovala pod hrob 35.

Hrob 66

Dítě, 8 let.

Severně od kostela. Jáma, hloubka 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, spodní část kostry chyběla, nalezen pouze pravý femur v druhotném uložení. Na fotografii i kresbě pravá ruka směřuje do oblasti pánve. Nivelace: 160,38-160,39 m n. m. Obr. 40/66, tab. 11:2, 8:1. Č. neg. 9753/19.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překryt mladším hrobem 34.

Hrob 67

Dítě, 4-6 měsíců.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, kosti pravé části hrudníku silně

porušeny, lebka přesunuta do oblasti hrudníku, levá kost holenní chybí. V místě levé nohy zjištěn pískovcový kámen, původně z obkladu (?). Délka kostry 110 cm (?). Nivelace: 160,34 m n. m. Obr. 40/67, tab. 13:1. Bez nálezů.
Stratigrafie: Hrob překrývá částečně hrob 152.

Hrob 68

Neurčeno.

Jižně od kostela. Jáma (?), hloubka 50 cm. Předčasně narozený plod. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, zachována lebka a dlouhé kosti. Délka kostry 30 cm. Nivelace: 160,35 m n. m. Obr. 40/68, tab. 12:1. Bez nálezů.

Hrob 69

Dítě, neurčeno.

Jáma (?), hloubka 60 cm. Orientace SSV-ZJZ. Poloha nznak, horní část kostry porušena, holenní kosti přemístěny do polohy kolmé k původnímu uložení. Délka kostry 62 cm. Obr. 40/60, tab. 12:2. Bez nálezů.

Hrob 70

Dítě, 3-4 roky.

Severně od kostela. Jáma 120 x 60, hloubka 110 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, chybí levá část kostry. Délka kostry 95 cm. Nivelace: 160,23 m n. m. Jeden gombík objeven nad kostrou (hloubka 105 cm), párový pak pod spodní čelistí (1, 2). Nad levou částí pánve zjištěno nákončí (4), na pravé straně pánevní kosti přezka (3). U nákončí dva stříbrné gombíky (5-6). Na nohou malé ostruhy (7, 8) s garniturou kování (9-12). U levé kyčle železný nůž (13). Část ostruhy v JV rohu hrobové jámy (14). Č. neg. 9505. Obr. 41/70, tab. 13:2.

1.-2. Stříbrný pozlacený a měděný (?) pozlacený gombík. Oba zdobené rytou sedmilistou palmetou sepjatou patkou v architektonickém rámování. Pozadí puncované. Pod ouškem granulovaný věneček. Výzdoba ukončena trojúhelníkem, v němž jsou umístěny tři lístky. Výška 22 mm, 18 mm, váha 3,6 g. Inv. č. 594-606 a 594-607/60. Obr. 41:1,2/70.

3. Pozlacená bronzová přezka s obdélníkovou přichytinou destičkou se dvěma nýtky. Přezka ve tvaru D je zdobená afrontovanými stylizovanými dozadu otočenými zvířecími hlavičkami znázorněnými v profilu. Do středu hlaviček mířil železný trn. Délka 33 mm. Inv. č. 594-609/60. Obr. 41:3/70.

4. Bronzové lité pozlacené nákončí opasku se 3 nýty obtočenými granulovaným věnečkem v jedné řadě. Nákončí zdobí plastická rozeta a jednoduchý pletenec, obtáčeující rozetu i pseudonýtky, provedené vrubově. Rub hladký. Délka 33 mm. Váha 9,8 g. Inv. č. 594-608/60. Obr. 41:4/70.

5.-6. Stříbrné gombíky zdobené trojúhelníčky z granulovaných zrn (7 zrn tvoří jednu hranu), symetricky uspořádanými kolem horizontální osy, tvořené pásem granulace o síle 2 zrn ø 7 mm. Inv. č. 594-610-11/60. Obr. 41:5,6/70.

7.-8. Dvě dětské páskové ostruhy se zvlášť vsazeným kuželovitým bodcem ukončené špičatě, připínané pomocí dvou nýtků, v případě druhé ostruhy pomocí 3 horizontálně umístěných nýtků. Rameno první ostruhy je zdobeno na obvodu rytými liniemi. Rozměry: délka 60 mm. Inv. č. 594-612-613/60. Obr. 41:7,8/70.

9.-10. Oválné přezky, z rentgenového snímku byl patrný ještě další předmět – viz následující čísla 11-12. Výška přezky 23 mm. Inv. č. 594-614-15/60. Obr. 41:10/70.

11.-12. Průvlečky od přezek, na rentgenovém snímku patrný stopy jakési výzdoby a zdobeného okraje. Výška 17 mm. Inv. č. 596-616-17/60. Obr. 41:9,10/70.

13. Železný nůž s odlomeným hrotem, původně v dřevěné pochvě. Délka 62 mm. Inv. č. 594-618/60. Obr. 41:13/10 (původní dokumentace, současný stav).

14. Část obtížně určitelného předmětu, bočnice železné ostruhy (?). V dnes zkorodovaném konci – ploténce – zachytila B. Kavánová 3 nýtky. Nezvyklé je použití hrnné tyčinky na rameno ostruhy. Délka 61 mm. Inv. č. 594-619/60. Obr. 41:14/70.

Hrob 71

Muž, 40-50 let.

Severně lodí rotundy. Porušený. Obdélná jáma 285 x 96 x 110. Orientace Z-V. Poloha nznak, pravá paže chyběla. Kost křížová posunuta na pravý femur, kost prsní na pánev. Délka kostry 183 cm. Nivelace: 160,04 m n. m. (nohy). Na vnitřní straně levého předloktí nalezen železný nůž (1). Nivelace 160,12 m n. m., u lebky 160,04 m n. m. Obr. 42/71, tab. 14:2.

1. Nůž s obloukovitým ostřím. Délka 120 mm. Inv. č. 594-620/60. Obr. 42:1/71. Č. neg. 9746/10.

Stratigrafie: Částečně překryt hrobem 42.

Hrob 72

Muž, 45-60 let.

Severně od kostela. Jáma 210 x 40 cm, hloubka 95 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, levá paže směřuje do oblasti pánve. Žebra dochována ve fragmentech. Délka kostry 180 cm. U pravého femuru železný nůž (1). Obr. 42, tab. 14:1.

1. Nůž s odlomeným hrotem, délka 138 mm. Inv. č. 594-621/60. Obr. 42:1/72.

Hrob 73

Dítě, 5-6 let.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, stehenní kosti přemístěny, část levé paže chybí. Délka kostry 100 cm. U levého boku kostry ležela dýčka (1). Č. neg. 9750/16. Obr. 42/73, tab. 15:1.

1. Železná tauzií zdobená dýčka ve stříbrem tauzovaná (?) pochvě, nyní již dosti rozpadlá. Výzdobu tvoří příčné žlábký na rukojeti, svislá cik-cak linie, do níž jsou vloženy vybíjené kroužky a svislé žlábký. Vybíjená výzdoba je špatně zřetelná, objevuje se i mimo kroužky v náznacích. Zvláštní je, že pochva nekončí na konci čepele, ale pokračuje i přes rukojeť. Předmět se nově konzervuje. Délka 163 mm. Inv. č. 594-622/60. Obr. 42:1A-C/73.

Hrob 74

Muž, 40-60 let.

Severně od kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace JV-SV. Poloha nznak, pravá paže směřovala do oblasti pánve. Hrudník porušený. Délka kostry 185 cm. Obr. 43/74.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překryt hrobem 9.

Hrob 75

Dítě, 2-3 roky.

Obdélná jáma ? x 95 cm. Porušený. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, dislokované kosti nohou a rukou. Obr. 43/75.

Bez nálezů.

Hrob 76

Dítě, neurčen.

Severně od kostela. Jáma oválná (?), hloubka 75 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Délka kostry 60 cm. Pod pravou klíční kostí ležel gombík, párový nalezen v ústech (1, 2). Obr. 43/76, tab. 16:2.

1.-2. Bronzové gombíky vertikálně melounovitě členěné o $\varnothing$ 15 mm. Inv. č. 594-623-4/60-Obr. 43:1, 2/76.

Hrob 77

Dítě, 7-8 let.

Jižně od kostela. Jáma (?), hloubka 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, předloktí levé ruky posunuto z původního uložení. Délka kostry 60 cm. Nivelace: 160,18 m n. m. V ústech gombík (1), párový pod levou skrání (2). Nad levou pánevní kostí nůž (3). Obr. 43, tab. 16:1.

1.-2. Pozlacené gombíky zdobené po celé ploše hrubou granulací, jeden deformován o $\varnothing$ 23 mm, výška 31 mm. Inv. č. 594-625-6/60. Obr. 43:1,2/77, tab. 16:1.

3. Železný nůž bez trnu. Délka 117 mm. Inv. č. 594-627/60. Obr. 43:3/77.

Stratigrafie: Hrob překrývá hrobovou jámu 49.

Hrob 78

Muž, 40-50 let.

Severovýchodně od kostela (kvadrant B). Jáma (?), hloubka 90 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak. Délka kostry 160 cm. Nivelace: 160,13 m n. m. Amputace levé nohy a pravé ruky.

Č. neg. 9716/13. Obr. 43/78.

Bez nálezů.

Poznámka: Na tab. X:2 (Poulik 1963) je zřejmě jako hrob 78 označen hrob 108, neboť situace neodpovídá celkovému plánu.

Hrob 79

Muž, 40-50 let.

Severovýchodně od kostela. Jáma 197 x 90, hloubka 70 cm. Orientace Z-V. Poloha na zádech, již jen sklad kostí (k lebce narovnaný bederní obratle, dlouhé kosti paží i nohou), dlouhý 70 cm, umístěný netypicky téměř ve středu hrobové jámy, v SZ části hrob 80. Obr. 44/79. V zásypu nalezen železný nůž (1).

1. Nůž s odlomeným hrotem a oboustranně odsazeným řapem. Délka 64 mm, dnes jen 54 mm.

Inv. č. 594-628/60. Obr. 44:1/79.

Stratigrafie: Hrob zahlouben do zásypu hrobu 114, zároveň nejspíše starší než odlišně orientovaný hrob 80 uložený v téže jámě, neboť právě při ukládání tohoto hrobu byl vytvořen sklad kostí.

Hrob 80

Dítě, 4 roky.

Severozápadně od kostela. Jáma (?), hloubka 70 cm. Po pravé straně kostry se našly 3 větší a několik drobných pískovců souvisejících patrně s úpravou tohoto hrobu. Orientace JZ-SV. Poloha na zádech, chybí spodní část kostry, která mohla být jiným, dnes již obtížně specifikovaným zásahem odříznuta. Obr. 44/80.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob zahlouben do zásypu hrobu 114, zároveň nejspíše mladší než sklad kostí 79.

Hrob 81

Muž, 30-40 let.

Východně od kostela. Orientace Z-V. Poloha nznak, levá ruka směřovala do oblasti pánve. Dolní část kostry je uložena hlouběji, propadala se do zásypu staršího hrobu 117 (?). Délka kostry 185 cm. Nivelace: 159,9 m n. m. U levé kyčle železný nůž (1). Obr. 44/81, tab. 15:2. 1. Železný nůž s odlomeným hrotem. Délka 160 mm. Inv. č. 594-629/60. Obr. 44:1/81.

Stratigrafie: Mladší než hrob 117 (plán).

Poznámka: Vrozený kostní blok páteře.

Hrob 82

Žena, 20-30 let.

Severně od kostela. Nepravidelný obdélník 180 x 60, hloubka 95 cm. Orientace ZZS-VVJ. Poloha nznak. Délka kostry 170 cm. Obr. 44/83.

Bez nálezů.

Hrob 83

Dítě, 1,5 roku.

Jižně lodi kostela. Jáma (?), hloubka 85 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak. Kostra částečně strávena, dlouhé kosti většinou přemístěny. Délka kostry 55 cm. Nivelace: 160,18 m n. m. Obr. 44/83.

Bez nálezů.

Hrob 84

Dítě, 1 rok.

Jižně lodi kostela. Jáma (?), hloubka 85 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak (?), část kostí přemístěna, spodní čelist asi 10 cm od lebky. Oba femury a humery chyběly. Délka kostry 65 cm. Nivelace: 160,17 m n. m. V levé části hrudníku část čepele nože (1). Obr. 44/84.

1. Neúplná čepel železného nože. Délka 92 mm. Inv. č. 594-630/60. Obr. 44:1/84.

Poznámka: Nivelace 160,17 m n. m. Hrob byl zakreslen tak, jako by byl přidán k ženskému hrobu 119 (či současný s hrobem 119 ?), což se však nepodařilo nijak ověřit.

řit. Těsná prostorová vazba by nevylučovala uvažovat o příbuzenském vztahu.

Hrob 85

Muž, 40-50 let.

Jižně kostela. Jáma (?), hloubka 90 cm. Porušený. Orientace Z-V. Poloha nazznak, levá ruka směřovala do oblasti pánve. Lebka chyběla, patrně vyhozena při hloubení hrobu 86, v dokumentaci zakreslena nečíslovaná lebka u nohou hrobu 86. Délka kostry bez lebky 165 cm. Nivelace 160,13 m n. m. U nohou železné ostruhy ve zlomcích (1, 2). Obr. 45/85, tab. 17:2. V původní publikaci (*Poulik 1963*) je na obr. 26 vyobrazen ještě nůž s řapem z tohoto hrobu, ale v popisu hrobu uveden není, nebyl nalezen ani při revizi předmětů tohoto hrobu.

1.-2. Železné páskové ostruhy s bodcem čtvercového průřezu vsazeným pomocí nýtky. Obdélné koncové ploténky se 3 horizontálně umístěnými nýty podloženými měděným plechem a trojlístým ukončením. Ploténky zdobeny příčnými žlábkami a vybíjením, původně patrně tauzií. Výška 120 mm. Inv. č. 594-631/60. Obr. 45:2/85. Stratigrafie: Hrob překryt a též porušen hrobem 86.

Hrob 86

Žena, 40-50 let.

Jižně od kostela. Jáma, hloubka 70 cm. Porušený. U nohou kostry dva pískovce se stopami malty. Orientace Z-V. Poloha nazznak, pravý humerus posunutý k lebce. Délka kostry 165 cm. Nivelace: 160,28 m n. m. U pravé skrání lebky nalezena velká esovitá záušnice, druhá u levé části hrany dolní čelisti (1, 2). Obr. 45/86, tab. 17:1, 17:2.

1.-2. Dvě stříbrem plátované esovité záušnice s roztepáním klíčkou na obou koncích. $\varnothing$ 39 mm. $\varnothing$ drátu 3 mm, váha 14,1 g. Inv. č. 594-633-34/60. Obr. 45:1,2/86.

Stratigrafie: Porušuje hrob 85. Lebka vedle nohou tohoto hrobu (A – obr. 45, není na celkovém plánu) překrývá hrobovou jámu hrobu 119.

Hrob 87

Žena, 40-50 let.

Jižně lodi kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 85 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak. Kostra poškozena v krajině hrudníku, žebra a obratle zpřeházeny. Délka kostry 160 cm. Nivelace 160,19 m n. m. Obr. 49/87, tab. 20:1, 20:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrýval hrob 100 a též část hrobové jámy hrobu 125.

Hrob 88

Neurčeno, 15-16 let.

Severně od kostela. Jáma 178 x 65 cm, hloubka 130 cm. Orientace JVV-SZZ. Poloha nazznak, levá paže směřuje do oblasti pánve, což neodpovídá původnímu popisu. Krční obratle dislokovány, spodní čelist posunuta. Levá stehenní kost s pravou svírala ostrý úhel. Délka kostry 146 cm. Nivelace: 160,13 m n. m. Bez nálezů. Č. neg. 9506. Obr. 45/88, tab. 18:1.

Stratigrafie: Hrob je překryt hrobem 36.

Hrob 89

Muž, 40-50 let.

Severně lodi kostela. Jáma 210 x 90 x 130 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, lebka skleslá na týl. Délka kostry 190 cm. Nivelace: 160,01 m n. m. U nohou měl železné ostruhy (1, 2) s garniturou kování (3-6). Obr. 46/89, tab. 19:1.

1.-2. Tauzované ostruhy se vsazeným bodcem čtvercového průřezu a s obdélnými ploténkami se 3 horizontálně umístěnými nýty podloženými měděným plechem. Ploténky jedné ostruhy zdobeny svislými plastickými žlábkami. U druhé ostruhy jazykovité ploténky rovněž se třemi nýtky. Ploténka členěna svisle s náznakem vybíjené výzdoby. Bodce byl původně ukončen kuželovitě. Šířka plotének 28 mm, výška 137 mm, výška bodce 28 mm. Inv. č. 594-635-6/60. Obr. 46:1,2/89.

3.-4. Dvě železné oválné přezky, jedna s plechovou destičkou, původně zdobenou obdobnou výzdobou jako průvlečka. Šířka 50 mm, výška 36 mm. Inv. č. 594-637-8/60. Obr. 46:3, 5/89.

5. Železná neúplná téměř oválná průvlečka horizontálně členěná rýhami po vypadlé tauzii. Šířka 32 mm. Inv. č. 594-639/60. Obr. 46:4/89.

6. Obdélné nákončí v týlu se dvěma trojúhelníkovitými výběžky, k řemeni upevněno pomocí 3 otvorů pro nýtky podloženými měděným plechem. Zdobeno plastickými vývalky umístěnými svisle. Délka 23 mm. Inv. č. 594-641/60. Obr. 46:6/89.

Stratigrafie: Je překryt růžkem obložení hrobu 98.

Poznámka: Levý femur dokládá chronické infekční onemocnění zasahující i kostní dřeň.

Hrob 90

Muž, 50-60 let.

Severozápadní část pohřebiště. Jáma (?), hloubka 60 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, kosti pravé paže chyběly. Nohy se propadaly do staršího hrobu. Délka kostry 185 cm. Nivelace: 160,28 m n. m. (hlava). Na kosti křížové železná šipka (1). Obr. 47/90, tab. 18:2.

1. Železná listovitá šipka s trnem. Délka 65 mm. Inv. č. 594-642/60. Obr. 47:1/90.

Dodatečně z hrobu ještě vyzvednuty:

2. Železná ploténka z ostruhy ukončená 3 trojúhelníkovitými výběžky, do nichž směřuje vybíjená výzdoba ze středu vodorovného také vybíjeného pásu. Horizontálně umístěná trojice nýtků, uzavřená směrem k rameni rovněž vybíjenou linií. Rozměry 27 x 19 mm. Inv. č. 3597/61. Obr. 47:4/90.

3. Železný tordovaný hrot dlouhý 56 mm, v týlu obdélného průřezu. Inv. č. 594-3596/61. Obr. 47:2/90.

4. Železné obdélné kování s oblými rohy, v přední části obloukovitě vystouplé. Rozměry 21 x 10 mm. Inv. č. 594-3599/61. Obr. 47:3/90.

5. Rovný tyčinkový předmět půlkruhového průřezu. Délka 47 mm. Inv. č. 594-3600/61. Obr. 47:5/90.

Stratigrafie: Překrývá hrob 174 a okraj hrobové jámy 162.

Hrob 91

Muž, 50-60 let.

Jihovýchodně kostela. Jáma (?), hloubka 100 cm. U hlavy větší kámen. Orientace Z-V. Poloha nazznak, kosti hrudníku většinou stráveny. Délka kostry 180 cm. Nivelace: 160,08 m n. m. Obr. 47/91.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrývá hrob 126. Může s ním souviset dětský hrob 99, zahloubený těsně k závěru hrobové jámy.

Hrob 92

Žena, 30-40 let.

Východně východní apsidy. Jáma 78 x 45 x 60 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, levá noha mírně pokrčena. Pravá ruka podle plánu směřovala pod pánev. Délka kostry 160 cm. Pod kůstkami levé ruky ležela čepel nože (1). Obr. 47/92.

1. Čepel železného nože se zbytky dřevěné pochvy. Délka 90 mm. Inv. č. 594-643/60. Obr. 47:1/92.

Stratigrafie: Patrně je ve vztahu k hrobu 41, který byl mladší (avšak překryv je malý a jáma nezachycena společlivě).

Hrob 93

Muž ?, 40-50 let.

Severozápadně kostela. Jáma (?), hloubka 75 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, kosti levé ruky až na několik prstních článků chyběly. Délka kostry 160 cm. Nivelace 160,15 m n. m. Obr. 48/93, tab. 35:1.

Bez nálezů.

Hrob 94

Dítě, neurčeno.

Jižně východní apsidy. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace (?). Pouze lebka na levém spánku, pod ní po vnitřní straně horní čelisti nalezen gombík. Obr. 54/94.

1. Měděný pozlacený gombík s třemi výzdobnými poli s motivem ptáčka na puncovaném pozadí, architektonické prvky tvoří trojúhelník v horní i spodní části gombíku. V obou případech vsazeny lístky. Na spodku deformovaný o $\varnothing$ 20 mm, váha 2,94 mm. Obr. 54:1/94. Inv. č. 594-644/60.

Hrob 95

Neurčeno, 15-16 let.

Při SV okraji pohřebiště. Porušený, jáma 120 x 54 x 85 cm. Orientace JZ-SV. V původní poloze jen lebka, ostatní kosti dislokovány, spodní čelist v oblasti hrudníku, pravý femur otočen kyčlem ke kolennímu kloubu. Obr. 48/95.

Bez nálezů.

Poznámka: Neoznačený hrob severně hrobu 96.

Hrob 96

Dítě, 3-4 roky.

Severovýchodně od kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 75 cm. Orientace ZSZ-VJV. Poloha nazznak, dlouhé kosti přemístěny z původního uložení, pánev a femury chybí. Obr. 35/96.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrývá hrob 48.

Hrob 97

Dítě, 3 roky.

Severovýchodní část pohřebiště. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak. Nohy se dotýkaly žlábků vymezujícího pohřebiště. Dlouhé kosti ve fragmentech. Délka kostry 65 cm. Nivelace: 160,19 m n. m. Obr. 48/97, tab. 22:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrývá hrob 156.

Poznámka: Na tab. X:2 (Poulik 1963) je tentýž hrob označen jako hrob 108, tedy chybně.

Hrob 98

Neurčeno.

Severozápadně lodi kostela. Jáma 95 x 53, hloubka 70 cm. Vymezena pískovci obdélného tvaru se zbytky malty. Novorozenec. Orientace JV-SV. Dochována jen lebka.

Bez nálezů. Nivelace obložení 160,69 m n. m. Obr. 48/98, tab. 23:2.

Stratigrafie: Narušil na JZ straně kůlovou jámu č. 5, přesněji její kamenné obložení. Ta s dalšími kopírovala vnější tvar lodi a je interpretována jako pozůstatek lešení (Poulik 1963, 21, obr. 6). V době funkce pohřebiště šlo již o relikt. Dotýkal se hrobu 89 nebo byly spolu ve stratigrafickém vztahu. Hlubší hrob 89 nebyl výrazněji porušen, avšak na detailní kresbě hrobu 98 nebylo porušeno ani jeho obložení (obr. 48/98, tab. 22:2), jak naznačoval celkový plán.

Podle obložení by patřil až povelkomoravské fázi.

Hrob 99

Neurčeno, 14-16 let.

Jihovýchodně od kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 105 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, levý femur asi v polovině odříznut, z pravého zbyla jen hlavice. Obr. 47/99.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Zahlouben těsně ke kratší straně hrobu 91 a s ním shodně orientován.

Hrob 100

Neurčeno, 14-16 let.

Jižně kostela. Porušený. 195 x 50 x 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, lebka vyvrácena a položena na klenbu, pravá paže chybí. Délka kostry 180 cm. Pod pravou klíční kostí gombík (1). Vně kolen obou nohou ležely přezky, průvlečky a nákončí (2-7). U nohou železné ostruhy (8, 9) se soupřavou přezek, průvleček a nákončí (10-12). Nivelace: 160,17 m n. m. Č. neg. 9526. Obr. 49/100, tab. 20:1, 20:2.

1. Stříbrný gombík bez ouška s drobnými pukličkami lemovanými věnečky granulace po celém povrchu. Na pukličkách granulace uspořádaná do trojice rovnostranných trojúhelníků, jejichž stranu tvoří 4 zrnka granulace, $\varnothing$ 20 mm. Inv. č. 594-654/60. Obr. 49:1/100.

2.-5. Bronzové přezky s oválným rámečkem a s průvlečkami k upevnění obuvi, na objímce přezky 2 nýty k upevnění na řemínek. Průvlečka jazykovitého tvaru, zdobena dvojitou klikatkou. Výzdobná plocha členěna

plastickou lištou s rytou výzdobou na 4 políčka, v nichž umístěn rostlinný motiv, provedený vrubořezem. Šířka přezky 25 mm, šířka průvlečky 23 mm. Inv. č. 594-650/60 a 594-652/60. Obr. 49:3-4, 6-7/100.

6.-7. Dvě bronzová nákončí jazykovitého tvaru s 4 horizontálně umístěnými nýty. Výzdobné pole zdobeno shodně s průvlečkami. Délka 24 mm. Inv. č. 594-651 a 653/60. Obr. 49: 2,5/100.

8.-9. Dvě železné ostruhy s krátkým kuželovitě ukončeným bodcem a jazykovitými ploténkami s horizontálně umístěnou trojicí nýtů. Ostruhy zdobeny po celém povrchu stříbrnou tauzií, tvořenou šupinovitě uspořádanými trojicemi obloučků. Délka 113 mm. Inv. č. 594-645-6/60. Obr. 49: 8, 9/100, tab. 19:2.

10.-11. Železné přezky oválného tvaru bez trnu, s oválnými průvlečkami. Přezky i průvlečky jsou zdobeny tauzií, u průvleček shodný dekor s ostruhami. Šířka přezek 25 mm, průvleček 23 mm. Inv. č. 594-647-8/60. Obr. 49:10, 11/100.

12. Železné nákončí jazykovitého tvaru se 3 horizontálně umístěnými nýty. Zdobeno tauzovanou výzdobou, shodnou s ostatními částmi soupravy, u obloukovitého ukončení poškozenou. Délka 25 mm, šířka 15 mm. Inv. č. 594-649/60. Obr. 49:12/100. Párové nákončí se rozpadlo.

Stratigrafie: Porušen hrobem 87.

Hrob 101

Muž, 40-50 let.

Severně od kostela. Obdélná jáma 340 x 120 x 150 cm. Překryta elipsovým mírně propadlým kamenným závalcem o rozměrech 360 x 135 cm, zjištěném v hloubce 110 cm. Tvořily jej neopracované pískovcové kameny. V hloubce 130 cm uvnitř komory zjištěno dřevěné obložení s 15 cm přečnívajícími kratšími konci o rozměrech 240 x 60 cm. Výška már byla 20 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, lebka převrácena na klenbu. V oblasti hrudníku porušení. Délka kostry 205 cm. Nivelace: 159,76 m n. m. Obr. 50/101, tab. 21:1, 21:2. Na fotografii u pravé nohy pohřbeného, vedle zahloubeného prostoru konstrukce jakási skoba či úchyt (z rakve ?), v inventáři nepopsána.

Z hrobu pochází jen železný nůž, nebyla zachycena jeho poloha.

1. Železný nůž s obloukovitým ostřím a odlomeným řapem. Délka 113 mm. Obr. 50:1/101.

Stratigrafie: Z fotografie (tab. 20:2) je zřejmé, že hrobové jámy 101 a 158 ? v rohu kolidují, avšak nelze již určit, která je mladší. Pokud na celkový plán promítneme celou hrobovou jámu (minimálně o 30 cm delší – viz foto), musela být nutně ve vztahu též k jámě 143, ale opět tento vztah již nemůžeme řešit.

Hrob 102

Žena, 30-40 let.

Severozápadně od kostela, pod blokem zříceného zdiva. Porušený. Jáma 201 x 79 x 90 cm. Na pravé straně od chodidel umístěna kamenná plotna, menší kámen z obložení i vedle pravé paže, na téže straně 4 šikmé kameny v místě předloktí. Orientace Z-V. Poloha nznak, lebka

posunuta a převrácena na klenbu. Poškozena oblast hrudníku i pánve. Délka kostry 170 cm. Č. neg. 9535/8. Obr. 50/102, tab. 22:2.

Bez nálezů.

Hrob 103

Dítě, 1 rok.

Jižně rotundy. Jáma oválná (?), hloubka 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, spodní část nedochována. Obr. 50/103.

Bez nálezů.

Hrob 104

Žena, 40-50 let.

Severně od kostela. Jáma ? x 70 x 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, pravá paže směřovala do oblasti pánve. Délka kostry 150 cm, drobné kůstky nohou odřiznuty. Nivelace: 160,16 m n. m. Obr. 51/104, tab. 24:1. Č. neg. 9754/12.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Severovýchodní strana porušena objektem II/60.

Hrob 105

Muž, 40-50 let.

Jihozápadně lodi kostela. Porušený. Jáma 210 x 60 x 110 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Pravá paže směřovala do oblasti pánve. Kyčle dislokovány a levá stehenní kost vyhozena k pravé. Délka kostry 180 cm. U chodidel železné ostruhy (1, 2). Na pravém předloktí železný nůž (3). Nivelace: 160,01 m n. m. Obr. 51/105, tab. 24:2.

1.-2. Dvě ostruhy s chybějící částí ramene a kuželovitě ukončeným bodcem. Jazykovité ploténky s 3 horizontálně umístěnými nýty podloženými měděným plechem, zdobeny tauzovanými obloučky po obvodě. Délka 142 mm, z toho bodec 25 mm. Inv. č. 594-656-7/60. Obr. 51:1, 2/105.

3. Dlouhý úzký železný nůž s kostěnou válcovitou střenkou, výrazný řap. Délka 180 mm, střenka 75 mm. Inv. č. 594-658/60. Obr. 51:3/105.

Stratigrafie: Severovýchodní strana hrobu porušena objektem VI/60, jeho zásyp splýval s popelovitou tmavošedou výplní objektu. Na plánu vypadá trochu jinak!

Hrob 106

Dítě, 3-4 roky.

Jižně od kostela. Jáma 120 x 40 x 95 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Délka kostry 90 cm. Nivelace: 160,2 m n. m. Obr. 56/106, tab. 27:2. Č. neg. 9492.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Porušuje hranu hrobové jámy 122, zřejmě je u něho záměrně zahlouben.

Hrob 107

Dítě, 1-6 let.

Severovýchodně kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 60 cm. Orientace (?). Poloha patrně nznak, dochována jen lebka a zlomky přemístěných dlouhých kostí. Tab. 23:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrývá hrob 156.

Hrob 108

Dítě, 8-9 let.

Severovýchodní okraj pohřebiště. Jáma (?) x 66, hloubka 85 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, špatně dochovaná kostra. Délka kostry 118 cm. Nivelační: 160,15 m n. m. Pod dolní čelistí ležela železná ocelka (1). Č. neg. 9490. Obr. 52/108.

1. Ocelka s dvojnásobně přehnutými rameny. Šířka 63 mm. Inv. č. 594-659/60. Obr. 52:1/108.

Poznámka: Na tab. X:2 (*Poulik 1963*) je jako hrob 108 označen zřejmě hrob 97, hrob 108 jako 78. Podle situace na celkovém plánu nemá hrob 78 bezprostředně porušovat žlab ohrazení, navíc hrob 78 má mít amputovanou končetinu.

Hrob 109

Dítě, 1-6 let.

Severovýchodní okraj pohřebiště. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, kostra špatně dochovaná.

Bez nálezů.

Hrob 110

Dítě, 2-3 roky.

Jižně od kostela. Jáma (?), hloubka 110 cm. Porušený. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, lebka posunuta a převrácena na pravý spánek. Obr. 52/110. Č. neg. 9493.

Bez nálezů.

Hrob 111

Dítě, 9-10 let.

Jižně od kostela. Porušený. Jáma (?), hloubka 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, dolní končetiny mírně pokrčeny, holenní kosti posunuty směrem k lebce. Kosti v oblasti hrudníku přeházeny. Délka kostry 120 cm. Nivelační: 160,15 m n. m. Obr. 52/111, tab. 28:2. Č. neg. 9532.

Mezi levou kostí pažní a hrudníkem ležela bronzová náušnice (1).

1. Bronzová oválná náušnice s drátěným uzlíčkem, na protilehlé straně doplněným ozdobou z tmavě modrého skla. Trubičkový přívěsek s příčnými vývalky. Délka 22 mm, šířka 16 mm. Inv. č. 594-660/60. Obr. 52:1/111.

Stratigrafie: Hrob překrývá starší hrob 127.

Hrob 112

Muž, 40-50 let.

Jihovýchodní okraj pohřebiště. Porušený. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, kosti lýtkové a holenní přemístěny a položeny podél femurů. Kosti rukou od předloktí chyběly, většina žeber strávena. Délka zachované části kostry 125 cm. Nivelační: 160,13 m n. m. Obr. 52/112.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrývá hrob 123.

Hrob 113

Dítě, neurčeno.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 70 cm. Orientace S-J. Poloha nznak, kostra špatně dochovaná, chybí spodní část.

Bez nálezů.

Hrob 114

Muž, 40-50 let.

Severně od kostela. Jáma 240 x 115 x 130 cm. Uvnitř jámy v hloubce 110 cm dřevěná konstrukce o rozměrech 210 x 60 cm zapuštěná 20 cm hluboko. Orientace Z-V. Poloha nznak, lebka posunuta nad levou lopatku. Délka kostry 170 cm. Na nohou železné ostruhy (1-2) a zlomky kování z jejich garnitury (3). Nivelační: 159,8 m n. m (u hlavy). Obr. 53/114, tab. 25:1. Č. neg. 9525.

Výplň šedohnědá písčitá s hlinitými složkami.

1.-2. Železné ostruhy s plasticky zdobenými rameny, s vývalky zdobeným kuželovitým bodcem, ploténky se třemi nýtky v řadě podloženými měděným plechem a zvlněným ukončením. Inv. č. 594-661-2/60 (druhý exemplář neúplný). Výška ostruhy 123 mm, délka bodce 23 mm, rozpětí ramen 86-87 mm. Obr. 53:1, 2/114.

3. Železné nákončí jazykovitého tvaru, zdobené plastickými svisle směřujícími vývalky. Délka 30 mm, šířka 24 mm. Inv. č. 594-663/60. Obr. 53:3, 3a/114. Při rentgenovém snímku se nepodařilo odlišit 2 zkorodované předměty, které železný předmět představuje. Podle tvaru oválné vybouleniny jde zřejmě o přezku nebo průvlečku (obr. 53:3a).

Stratigrafie: Hrob porušují mělčí a mladší hroby 59 (?), 79 a 80.

Hrob 115

Muž, 20-30 let.

Jižně východní apsidy. Jáma 240 x 85 x 105 cm. Při pravé straně 1 kámen z obložení (?). Orientace Z-V. Poloha nznak. Délka kostry 195 cm. Nivelační: 159,92 m n. m. Obr. 54/115, tab. 25:2.

Bez nálezů.

Hrob 116

Dítě, 9 let.

Severně od kostela. 150 x 75 x 80 cm. Čelo jámy vymezeno 2 kolmo postavenými plochými pískovci, u nohou jeden šikmo skloněný kámen. Na všech kamenech zbytky vápenné omítky. Orientace ZJZ-VSV. Poloha nznak, na fotografii i plánu pravá ruka směřuje do oblasti pánve. Délka kostry 125 cm. Obr. 54/116, tab. 26:2.

Bez nálezů.

Hrob 117

Neurčeno.

Pod profilem Z-V (B3/1). Jáma 190 x 80 x 100 cm. V místě poblíž kolena dva větší kameny. Orientace SZ-JV. Poloha nznak. Zachovány jen zlomky dlouhých kostí a dolní čelist. Délka kostry 150 cm. Nivelační: 159,87 m n. m. Obr. 54/117.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Podle celkového plánu i plánů čtverce překrývá odlišně orientovaný hrob 81, jehož dno je o 10 cm výše. Hrob 81 je mladší. Na detailním plánu je zachycen jen se shodně orientovaným hrobem 142.

Hrob 118

Dítě, 3 roky.

Jihovýchodně od kostela. Obdélníková jáma, šířka 60 cm, hloubka 90 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, část kostry strávena (hrudník). Délka kostry 40 cm. V troskách lebky se našly tři páry gombíků (1-6) a náušnice (7). Obr. 57/118.

1.-2. Dva pozlacené gombíky zdobené 3 vertikálně běžícími plastickými žebry sbíhajícími se k oušku a středové granulované pukličce. Každé žebro nese 3 hustě granulované polokruhové pukličky. Gombík je členěn ještě horizontálním středovým žebrem, které je v prostoru mezi pukličkami jakoby ovinuto pásky granulace. Výzdobná pole vyplňují pyramidky ze zrn granulace. Pod závěsným očkem v místě křížení žebí je výzdoba malých kosočtverečků z granulovaných zrn, které jsou odděleny pásky granulace, uzavírající žebra, $\varnothing$ 26 mm, výška 34 mm. Inv. č. 594-664-5/60. Obr. 57:1,2/118.

3.-4. Pozlacené gombíky zdobené palmetovou rostlinou výzdobou na puncovaném pozadí v kombinaci s architektonickými prvky. Ty na spodním ukončení tvoří trojúhelník, na horním šestiúhelník, $\varnothing$ 24 mm. Obr. 57:3,4/118. Inv. č. 595-668/60 a 595-669/60.

5.-6. Dva pozlacené (?) gombíky zdobené po celé ploše granulací o $\varnothing$ 14 mm. Inv. č. 594-666/60 a 594-667/60. Obr. 57:5, 6/118.

7. Zlatá náušnice se 4 filigránovými košíčky. Výška 27 mm. Inv. č. 594-670/60. Obr. 57:7/118

Stratigrafie: Porušen hrobem 123.

Hrob 119

Žena, 20-30 let.

Jižně lodi kostela. Jáma 200 x 60 x 100. Orientace Z-V. Poloha nazznak, paže složené na hrudníku. Délka kostry 170 cm. Nivelace: 160,02 m n. m. Obr. 55/119, tab. 26:1. Č. neg. 9523.

Výplň: tmavoseda hlinitá vrstva.

Bez nálezů.

Poznámka: V hloubce 85 cm (tedy 15 cm nad úroveň hrobu 119) byl uložen pohřeb shodně orientovaného dítěte č. 84 do zasypu tohoto hrobu. Vzhledem k odlišné hloubce obou pohřbů šlo zřejmě o dodatečný pohřeb.

Hrob 120

Dítě, 3 roky.

Severně od kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak. Délka kostry 80 cm. Nivelace: 160,35 m n. m. Obr. 60/120, tab. 31:1. Č. neg. 9753/12. Bez nálezů.

Stratigrafie: Porušil hrob 141 nebo byl k němu s malým zpožděním zahrouben.

Hrob 121

Dítě, 7 let.

Jižně lodi kostela. Obdélná jáma 120 x 70 x 110 cm. Porušený. Orientace Z-V. Poloha nazznak, pravá ruka směřuje do oblasti pánve, jak lze usoudit z polohy prstů na fotografii tab. 27:1. Lebka obrácena a posunuta směrem na západ. Délka kostry 140 cm. Nivelace: 159,97 m n. m. U nohou dítěte malé ostruhy (1, 2), u pravého femuru železný nůž. Obr. 55/121, tab. 27:1. 1.-2. Ostruhy s krátkým korozi zbytněným bodcem a obdélnými ploténkami se dvěma nýty podloženými plechem. Ploténky jsou na konci tvarovány liliovitě, žlábek s nýtky je lemován lištami s vybíjeným dekorem. Výška 85 mm, rozpětí ramen 68 mm. Inv. č. 594-671-72/60. Obr. 55:1-2/121.

3. Železný nůž s odlomeným trnem a mírně obloukovitým ostřím. Délka původně 100, dnes 90 mm. Inv. č. 594-673/60. Obr. 55:3/121.

Hrob 122

Muž, 40-50 let.

Jižně lodi kostela. Jáma 120 x 80 x 110 cm. Porušený. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, kosti zpřeházeny, pravá pánevní kost u levé stehenní, předloktí levé ruky směřuje do oblasti břicha (nebylo v původní poloze), křížová kost na předloktí apod. Délka kostry 200 cm. Nivelace: 160,01 m n. m. Na nohou zlomky železných ostruh (1, 2). Obr. 56/122, tab. 27:2. Č. neg. 9492.

1.-2. Ostruhy s bodcem čtvercového průřezu, ploténkami ve tvaru trojlístku zdobenými třemi kruhovými ploškami a se třemi horizontálně umístěnými nýty podloženými měděným plechem. Výzdoba tauzováním. Výška 120 mm. Inv. č. 594-674/60. Obr. 56:1, 2/122.

Stratigrafie: U hrobu zahrouben dětský, mělčí hrob 106, který je mladší. Levá paže předloktím zasahuje již do hrobu 122.

Hrob 123

Neurčeno, dospělý.

Jihovýchodně od kostela. Jáma 130 x 60 x 90 cm. Lebka na plochem kameni. Orientace Z-V. Poloha nazznak, dochována spodina lebeční a části dlouhých kostí. Délka kostry 110 cm (jen část). Bez nivelace. Obr. 57/123.

Výplň hlinitá, promísená pískem.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Porušuje hrob 118, a je nevýrazně porušen mělčím hrobem 112.

Hrob 124

Neurčeno, 40-60 let.

Jihovýchodně od kostela. Jáma 240 x 75 x 100 cm. Pod hlavou plochý pískovcový kámen. Orientace Z-V. Poloha nazznak, větší část kostry strávena, dochované kosti pažní, část femuru, zlomky kostí lebečních. Nivelace 160,01 m n. m. (hlava) a 159,95 m n. m. (nohy). Obr. 56/124.

Výplň tmavá hlinitá se zrnky vápna.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Čelo hrobu se dotýká či mírně narušuje konec hrobu 99.

Hrob 125

Muž, 50-60 let.

Jižně od kostela. Jáma 205 x 105 x 140 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, levá ruka směřovala do oblasti pánve. Pravá kyčle otočena na spodní stranu. Délka kostry 190 cm. Nivelace: 159,93 m n. m. Vně levého femuru ležel železný nůž (1). Obr. 57/125.

1. Železný nůž s obloukovitým ostřím a oboustranně odsazeným řapem. Délka 121 mm. Inv. č. 594-676/60. Obr. 57:1/125.

Stratigrafie: Hrob je starší než hrob 87. Podle původního popisu se nohy pohřbeného měly propadat do staršího hrobu, avšak z plánu není jasné do jakého, v místě nohou nemá být jiný hrob.

Hrob 126

Žena, 30-40 let.

Jižně od kostela. Porušený. Jáma 210 x 60 x 145 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, pravá noha mírně pokrčena. Krajina hrudníku porušena, kost křížová i některé obratle přemístěny za hlavu. Pánevní kost vyhozena na levé předloktí. Délka kostry 145 cm. Nivelace: 159,73 m n. m. V lebce zemřel nalezeny tři náušnice (1-3). Obr. 58/126.

1.-3. Tři zlaté náušnice s oboustranným hrozníčkem, jehož konce zdobí pyramidka složená ze 4 zrněk granulace. Délka 18 mm, šířka 9 mm. Inv. č. 594-677-679/60. Obr. 58:1-3/126, tab. 28:1, 30:2.

Stratigrafie: Byl porušen hrobem 91.

Hrob 127

Žena, 20-30 let.

Jižně od kostela. Porušený. Jáma 220 x 75 x 145 cm. Orientace JZ-JV. Poloha nazznak, oblast pánve poškozena, pravá pánevní kost vyhozena vně pravého femuru. Levá kost stehenní též posunuta. Délka kostry 165 cm. Nivelace: 159,75 m n. m. Obr. 52/127, tab. 28:1

Bez nálezů.

Stratigrafie: Byl porušen hrobem 111.

Hrob 128

Dítě, 1 rok.

Jižně od kostela. Oválná jáma, 150 x 75 x 95 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, strávená kostra, jen fragmenty lebky. Obr. 58/128.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Není zcela zřejmý vztah k hrobu 129, superpozice zřejmě způsobena výkopovými pracemi.

Hrob 129

Dítě, 1-6 let.

Jižně od kostela (?). Jáma 136 x 100 x 110 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak (?). Zlomky dlouhých kostí a lebky. Nivelace 159,2 m n. m. Obr. 58/129.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Vztah k hrobu 132 zůstává nepříliš zřejmý, může jím být porušen.

Hrob 130

Dítě, 10-11 let.

Jihozápadně od kostela, souběžně s ohrazením. Jáma (?), hloubka 90 cm. Orientace SSZ-JJZ. Poloha nazznak, pravá ruka směřovala do oblasti pánve. Délka kostry 125 cm. Obr. 59/130, tab. 29:1. Č. neg. 9535/1.

Bez nálezů.

Hrob 131

Muž, 40-50 let.

Západně od kostela. Jáma (?), hloubka 120 cm. Porušený. Orientace SSZ-JJV. Poloha nazznak, spodní část oddělena, dlouhé kosti složeny na pánevních kolmo na směr osy trupu před koncem hrobové jámy. Nivelace: 159,93 m n. m. Obr. 59/131, tab. 29:2. Č. neg. 9486.

Bez nálezů.

Hrob 132

Muž, 50-60 let.

Jižně od kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Porušený. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, hrudník poškozen, spodní část kostry dosti rozpadlá. Pravá kyčle obrácena horním koncem k chodidlům. Nivelace: 159,88 m n. m. Obr. 58/132, tab. 30:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Porušuje hrob 129.

Hrob 133

Žena, neurčen.

Severně od kostela. Jáma 190 x 75 x 90. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak (?). Kostra rozházená a částečně strávená. V původní poloze kosti holenní. Nivelace: 159,74 m n. m. Obr. 58/133.

Bez nálezů.

Hrob 134

Žena, 40-50 let.

Jižně od kostela. Jáma 220 x 95 x 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, ruce odtaženy od těla a pokrčeny. Délka kostry 160 cm. Nivelace: 159,7 m n. m. Obr. 59/134, tab. 30:2. Č. neg. 9493.

Bez nálezů.

Hrob 135

Žena, 30-40 let.

Západně západní apsidy. Jáma 180 x 70 x 100 cm. Porušený. Orientace ZJZ-VSV. Poloha nazznak, většina kostí přemístěna, femury překříženy. Oblast hrudníku přeházena. Obr. 59/135, tab. 1:2.

Bez nálezů.

Hrob 136

Žena, 40-50 let.

Jáma 110 x 85 x 100 cm. Orientace SSZ-JJV. Poloha na pravém boku, silně skrčená. Nivelace: 159,39 m n. m. Obr. 59/136, tab. 30:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Porušil JZ průběh ohrazení hřbitova.

Hrob 137

Novorozenec.

Jižně kostela. Jáma (?), hloubka 110 cm. Orientace ZSZ-VJV. Poloha nazznak (?). Jen zlomky lebky, dolní čelisti a stehenních kostí. Délka kostry 60 cm. Obr. 59/137. Bez nálezů.

Hrob 138

Dítě, 2-4 měsíce.

Jižně od kostela. Jáma (?), hloubka 90 cm. Jen lebka. Bez nálezů.

Hrob 139

Dospělý, neurčen.

Jižně od V apsidy. Jáma 220 x 60 x 80 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, kostra silně strávená. Bez nálezů.

Hrob 140

Dítě, 9 let.

Jižně od kostela. Porušený. Jáma (?) x 47 cm, hloubka 100 cm. Na plánu zachycena nedostatečně, kratší než kostra. Orientace Z-V. Poloha nazznak, porušena levá část kostry, kosti levé ruky chyběly, levý femur vyhozen nad pravou nohu, hrudník přeházen. Délka kostry 120 cm. Obr. 60/140. Bez nálezů.

Hrob 141

Žena, 40-50 let.

Severně od kostela. Obdélníková jáma 210 x 64 cm, hloubka 90 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, levá ruka směřuje do oblasti pánve. Lebka z původní polohy přemístěna. Nivelace: 160,23 m n. m. Obr. 60/141, tab. 31:1, 43:1 detail. Č. neg. 9753/12.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Byl nepatrně překryt mělkým hrobem 120 (160,34 m n. m.). Sám překrývá hrob 171.

Hrob 142

Dítě, 3 roky.

Východně od kostela. Jáma obdélníková 145 x 80 cm, hloubka 105 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak (?), dochovala se jen lebka a dlouhé kosti ležící šikmo. Nivelace: 159,74 m n. m. Obr. 60/142.

Bez nálezů.

Hrob 143

Muž, neurčeno.

Severně od kostela. Obdélníková jáma 240 x 60 cm, hloubka 135, u nohou vymezena kolmým pískovcovým kamenem. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, porušení v oblasti hrudníku. Délka kostry 185 cm. Pod kostí křížovou železný nůž. Obr. 60/143, tab. 31:2. Č. neg. 9535/10.

1. Železný nůž s obloukovitým ostrím a řapem. Délka 132 mm. Inv. č. 594-680/60. Obr. 60:1/143.

Hrob 144

Muž, 17-19 let.

Severozápadně od kostela. Porušený. Obdélná jáma 200 x 70 x 100 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak.

Pravý femur posunut z původního uložení. Lebka převrácena na klenbu, v levé části hrudníku poškozeny žebra. Délka kostry 165 cm. Nivelace: 160,13 m n. m. Obr. 61/144, tab. 33:1, 2.

U chodidel se našly železné ostruhy (1-2) s garniturou kování (3-5), pod levou kostí pánevní byl nůž (6).

1.-2. Železné ostruhy s bodcem kruhového průřezu kuželovitě ukončeným a ploténkami se 3 horizontálně umístěnými nýty. Ramena, ploténky i bodec byly zdobeny plastickými vývalky a tautzií. Délka 125 mm. Inv. č. 594-681-2/60. Obr. 61:1,2/144.

3. Železné nákončí obdélného tvaru se 3 vodorovně umístěnými nýty podloženými měděným plechem. Délka 28 mm. Inv. č. 594-686/60. Obr. 61:3/144.

4. Železná přezka oválného tvaru bez trnu. Šířka 27 mm. Inv. č. 594-685/60. Obr. 61:4/144.

5. Železné zlomky inv. č. 594-683/60 – zbytek průvlečky (?). Obr. 61:5/144. Podle rentgenového snímku část oválné přezky s oválnou průvlečkou zkorodované v jediný předmět.

6. Zlomky železného nože s obloukovitým ostrím, řapem a se zbytky dřevěné pochvy. Délka 135 mm. Inv. č. 594-687/60. Obr. 61:6/144.

Stratigrafie: Je překryt hrobem 40.

Hrob 145

Žena, 40-50 let.

Severozápadně od kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Žena 40-50 let. Orientace Z-V. Poloha na levém boku, horní i dolní končetiny pokrčeny. Délka kostry 155 cm. Obr. 61/145, tab. 32:1, 32:2.

Bez nálezů.

Hrob 146

Dítě, půl roku.

Severozápadně od kostela. Jáma 130 x 70 x 85 cm. Porušený. Orientace JZ-SV. Lebka a zbytky dlouhých kostí, shluk kostí shrnut k JZ okraji hrobové jámy. Obr. 61/146, tab. 34:1 vzadu. Č. neg. 9488.

Bez nálezů.

Hrob 147

Dítě, 8-9 let.

Severní část pohřebiště. Jáma (?), hloubka 75 cm. Orientace SSZ-JJV. Poloha nazznak. Délka kostry 160 cm ? (neodpovídá věku). Nivelace: 160,32 m n. m. Obr. 62/147.

Bez nálezů.

Poznámka: Vrožený kostní blok páteře.

Hrob 148

Muž, 40-50 let.

Severozápadně od kostela pod pásem omítky spadlé zdi. Jáma oválná 160 x (?) x 80. Zachycena jen v místě nohou. Porušený. Orientace JZ-SV. Poloha (?). Kostí pánve přemístěny do oblasti hrudníku, lebka posunuta, holenní kosti překříženy. Délka kostry 160 cm. V oblasti hrudníku zlomky železného nože (1). Obr. 62/148, tab. 34:1.

1. Železný nůž s oboustranně odsazeným řapem. Délka 76 mm. Inv. č. 594-688/60. Obr. 62:1/148.

Hrob 149

Neurčeno, 15-17 let.

Západně od kostela. Jáma (?), hloubka 60 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak. Obličejová část lebky strážena. Délka kostry 140 cm. Obr. 62/149, tab. 35:1.

Bez nálezů.

Poznámka: Nebyl zachycen na celkovém plánu.

Hrob 150

Muž, 50-60 let.

Severně od kostela. Jáma 230 x 80 x 110 cm. Stěny jámy se zešíkmovaly. Porušený. Orientace Z-V. Poloha nznak, levá kost holenní posunuta k severu. Oblast hrudníku rozrušena, žebra i obratle zpřeházeny. Délka kostry 175 cm. Nivelace: 160,16 m n. m. Pod levou kostí pánevní železný nůž (1). U nohou železné ostruhy (2-3) s garniturami kování (4-11). Obr. 63/150, tab. 35:2.

1. Nůž s obloukovitým ostřím a plochým řapem. Zbytky dřevěné pochvy. Délka 120 mm. Inv. č. 594-700/60. Obr. 63:1/150.

2.-3. Železné ostruhy s kuželovitě ukončeným bodcem a ploténkami trojúhelníkovitého tvaru se 3 horizontálně umístěnými nýty podloženými měděným plíškem. Původně po obvodě plotének tauzovány mědí. Délka 126 mm. Inv. č. 594-689-690/60. Obr. 63:2,3/150.

4.-5. Dvě oválné železné přezky s trnem. Šířka 24 a 19 mm. Inv. č. 594-691/60, 594-693/60. Obr. 63:4, 5/150.

6. Železná oválná přezka s průvlečkou (?). Výška 20 mm, celková šířka 27 mm. Inv. č. 594-689-692/60. Obr. 63:6/150.

7.-8. Železné oválné nezdobené průvlečky k přezkám. Délka 22 a 18 mm. Obr. 63:7,8/150.

9.-11. Tři železná nákončí jazykovitého tvaru se 3 horizontálně umístěnými nýty podloženými měděným plechem. Dvě z nich jsou zdobena plastickou výzdobou (rtg., výraznější u zašpičatělého ukončení). „Nákončí“ se zjištěnou vybičenou výzdobou ukončené náznakem trojlístků je nejspíš ploténka od ostruhy. Délka 23 a 25 mm, ploténka 21 mm. Inv. č. 594-696-699/60. Obr. 63:9-11/150.

Hrob 151

Muž, 40-50 let.

Severozápadně od západní apsidy. Jáma (?), hloubka 120 cm. Porušený. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, krajina hrudníku rozrušena, kosti pánve přemístěny, pravá kyčel překřížena přes levou (levá přes pravou ?). Délka kostry 170 cm. V oblasti hrudníku ležela sekera (1), u levé kyčle železný nůž (2). Obr. 64/151, tab. 37:2. Č. neg. 9535/7.

1. Sekyra s trojúhelníkovými ostny a obdélníkovitě ukončeným tělem. Délka 148 mm. ø 24 mm. Inv. č. 594-701/60. Obr. 64:1/151.

1. Železný nůž, poškozený, bez dochovaného řapu. Délka 90 mm. Inv. č. 594-702/60. Obr. 64:2/151.

Stratigrafie: Pod kamennou destrukcí kostela.

Hrob 152

Žena, 30-40 let.

Severně od kostela. Jáma ? x 96 x 140 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, krajina pánve a hrudníku porušena, pánevní kosti přemístěny k pravému boku kostry. Délka kostry 170 cm. Nivelace: 160,02 m n. m. Pod kostrčí byl železný nůž (1). Pod spodní čelistí nalezena zlatá náušnice (2), druhá zřejmě ukradena. Obr. 64/152, tab. 40:1. Č. neg. 9535/12.

1. Železný nůž ve zlomcích se zbytky dřeva na čepeli. Délka 139 mm. Inv. č. 594-704/60. Obr. 64:2/152.

2. Zlatá oboustranná hrozníčkovitá náušnice se dvěma granulovanými věnečky. Spodní klas tvoří 7 zrn granulace ve 4 řadách, ukončen je na obou stranách větším zrnem; horní pak tvoří jen 2 řady a velké zrno. Výška 17 mm, šířka 12 mm. Inv. č. 594-703/60. Obr. 64:1/152.

Stratigrafie: Část hrobu překryta hrobem 67 a 34.

Hrob 153

Dítě, půl roku.

Severozápadní část pohřebiště. Jáma 85 x 65, hloubka 120 cm. Stupňovité snížení stěn může naznačovat existenci rakve či már. Orientace SZ-JV. Poloha nznak (?), zachována jen lebka a zlomky dlouhých kostí. Nivelace: 159,87 m n. m. Obr. 65/153.

Bez nálezů.

Hrob 154

Neurčeno.

Severní okraj pohřebiště. Jáma 221 x 68, hloubka 60 cm. V levém rohu jámy plochý kámen, u levé nohy další, na pravé straně zbytky kamenného závalu. Orientace Z-V. Poloha nznak, pravá noha mírně pokrčena. Délka kostry 172 cm. Obr. 65/154, tab. 36:1, 36:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Ve vrstvě nad kamennou dlažbou (cestou) staršího sídliště.

Hrob 155

Dívka, 13-14 let.

Severní okraj pohřebiště. Jáma 148 x (?), hloubka 90 cm. U nohou napravo dva velké kameny. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, kosti holenní mírně odchýleny k severozápadu. Délka kostry 120 cm. Nivelace: 160,21 m n. m. U pravé kosti spánkové nalezena bronzová náušnice (1). Obr. 68/155, tab. 37:1, 39:2.

1. Bronzová náušnice s trubičkovitým, příčně členěným závěskem ukončeným dvěma uzlíky z drátu. Výška 20 mm, šířka 16 mm. Inv. č. 705/60, obr. 68:1/155.

Stratigrafie: Hrob je mladší než hlubší hrob 168, vztah ke hrobu 174 nebyl jednoznačně zachycen, nejspíše jej hrob 155 porušoval (okraj jámy). Prostorově se téměř dotýkal užší stěny dalšího hrobu 169.

Hrob 156

Dítě, 2-3 roky.

Severovýchodně od kostela. Porušený. Jáma 260 x 95 x 90 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, oblast hrudníku poškozena, holenní kosti nebyly též v původním uložení.

Délka kostry 80 cm. Nivelace: 160,05 m n. m. Obr. 65/156.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překryt hroby 97 a 107.

Hrob 157

Muž, 40-50 let.

Severně od kostela. Obdélníková jáma 220 x 80, hloubka 140 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, levá noha v místě kolena mírně posunuta k SV, chybí těž žebra na levé straně, spodní čelist za lebku. Délka kostry 175 cm. Na plánu chybělo vyznačení místa ostruh v hrobě a ukončení jámy. Nivelace: 159,94 m n. m. U levého femuru umístěn nůž (1), u chodidel ostruhy (2, 4) s garniturou kování (3, 5, 7, 8). Obr. 66/157, tab. 38:1. Na fotografii hrob nedobrán. Č. neg. 9535/11.

1. Železný nůž se stopami dřevěné pochvy a bez trnu. Délka 80 mm. Inv. č. 594-713/60. Obr. 66:1/157.

2., 4. Dvě ostruhy s ploténkami jazykovitého tvaru a třemi horizontálně umístěnými nýtky podloženými měděným plechem, ploténky původně tauzovány, minimálně na jedné z nich motiv trojlístku zdobený vybíjenými i rytými liniemi v horizontální i vertikální ose. Bodec zvlášť nasazen pomocí pásku. Délka 127 mm. Inv. č. 594-706-7/60. Obr. 66:2,4/157.

3. Železná přezka tvaru D se zaoblenou destičkou. Šířka 24 mm. Inv. č. 594-710-11/60. Obr. 66:3/157 (druhá je dochována ve zlomech, inv. č. 594-711/60).

5., 7. Dvě průvlečky, z nichž minimálně jedna má štítek tauzovaný vybíjenými prohnutými liniemi symetrickými ke středové vybíjené linii (rtg.). Šířka 22 mm, výška 16 mm. Inv. č. 594-708-9/60. Obr. 66:5, 7/157.

6. Obdélné nákončí se 3 vodorovně umístěnými nýtky v týlu (podloženy měděným plechem), zdobené linií vybíjených kroužků, vybíjenými liniemi ve svislé ose i půlkruhovitě uspořádanými, které respektují tvar spodní části nákončí. Délka 21 mm, šířka 14,5 mm. Inv. č. 594-712/60. Obr. 66:6/157.

Stratigrafie: Překryt hrobem 63 a snad 40? (na celkovém plánu ještě hrobem 62, případně 144, to však v detailu neplatí, ačkoliv z toho vycházela B. Kavánová při porovnávání dvou různých typů ostruh – 1976, 31, 76). Tyto o něco mělčí hroby nemohly poškodit hrob 157 (nejhlubší hrob 63 byl hluboký 95 cm). Nelze vyloučit pokus o vykradení v prostoru lebky a hrudníku. Jeho nároží se téměř dotýkalo nároží hrobu 144.

Hrob 158

Žena, 40-50 let.

Severně od kostela, centrální poloha. Jáma 260 x 95 x 150 cm. Na celkovém plánu vyznačena dřevěná konstrukce már, chybí v popisech a na fotografii. Orientace Z-V. Poloha nznak. Délka kostry 190 cm. Nivelace: 159,91 m n. m. Obr. 65/158, tab. 38:2. Č. neg. 9527.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob byl překryt hroby 52 a 53.

Poznámka: Vrozený kostní blok páteře.

Hrob 159

Neurčeno, 17-18 let.

Severně od kostela. Jáma 270 x 85 x 100 cm. Porušený. Orientace jámy Z-V. Kostí shrnuty na hromadu v jižní části jámy. Poulik 1963: tab. XV:1, zde tab. 40:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překryt sídlištním objektem II/VI, propadlým do výplně hrobové jámy.

Hrob 160

Dítě, 6-7 let.

Severně od kostela. Obdélníková jáma 150 x 75, hloubka 100 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, levá ruka směřovala do oblasti pánve. Délka kostry 90 cm. Nivelace: 160,1 m n. m. Obr. 67/160.

U pravého spánku pár náušnic (1, 2), dvě obdobné pod lebku (3-4). V pravé části hrudníku ležely dvě stříbrné košíčkovité náušnice (5-6). U dolní čelisti stříbrný gombík (7). Na vnitřní straně pravé pánevní kosti železný nůž (8). V severovýchodním nároží stálo vědérko (9).

1.-4. Zlaté náušnice s granulovanými uzlíčky a oboustranným hrozníčkem stejné velikosti. Výška 19 mm. Inv. č. 594-714-17/60. Obr. 67:1-4/160, tab. 39:1,2. Číslo měření RFA 11 953-960.

5.-6. Stříbrné náušnice s pěti zachovalými filigránovými košíčky, 6. je dochován jen torzovitě. Výška 17-18 mm. Inv. č. 594-718-19/60. Obr. 67:5-6/160.

7. Stříbrný gombík bez dochovaného ouška, zdobený po celé ploše jemnou granulací o $\varnothing$ 19 mm. Inv. č. 594-720/60. Obr. 67:7/160.

8. Čepel železného nože. Délka 95 mm. Obr. 67:8/160.

9. Vědro kónického tvaru se čtyřmi železnými obručkami, širokými 30 mm. Na ataších zavěšen železný kroužek, na něm železné, slabě vyklenuté víčko. Dno nedochováno. Výška 150 mm, $\varnothing$ okraje 95 mm, dna asi 111 mm. Inv. č. 594-722/60. Obr. 67:9/160.

Stratigrafie: Částečně překryt hrobem 169. Hrobová jáma zřetelná až po vybrání objektu II/60.

Hrob 161

Neurčeno, 13-15 let.

Severovýchodní okraj pohřebiště. Jáma 165 x 90 x 90 cm. Porušený. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, od úrovně pasu kosti přemístěny, např. přes stehenní kosti překříženy kosti obou holení. Délka kostry 110 cm. Nivelace: 160,01 m n. m. U vnitřní části levé kosti pažní byl gombík (1). Obr. 68/161.

1. Stříbrný dvojkónický hráněný gombík s ouškem a filigránovým věnečkem kolem ouška a na opačném konci. Výška 19 mm bez ouška. Inv. č. 594-723/60. Obr. 68:1/161.

Hrob 162

Žena, 40-50 let.

Severně od kostela. Jáma 280 x 75 x 70 cm. Porušený. Orientace Z-V. Poloha nznak, v oblasti hrudníku kosti přeházeny. Lebka vyvrácena a položena na klenbu. Nivelace: 160,09 m n. m. Obr. 68/162, tab. 39:2 (vpravo vzadu).

Bez nálezů.

Stratigrafie: Jižní stěna mělčího hrobu 90 překrývá severní část hrobové jámy o něco hlubšího hrobu 162.

Hrob 163

Dítě, 1 rok.

Severozápadně od kostela. Jáma 80 x 45 x ? cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, dochovány jen části lebky a dlouhých kostí. Délka kostry 65 cm. Nivelace: 160,14 m n. m. Obr. 68/163.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob překrývá záměrně hrob dospělého 184.

Hrob 164

Dítě, 6 měsíců.

Severně od kostela. Jáma 108 x 52 x 80 cm, v severovýchodním rohu velký plochý kámen, který ji odděluje od jámy 166. Orientace Z-V. Poloha nznak. Délka kostry 70 cm. Obr. 68/164, tab. 34:2, 39:1.

Bez nálezů.

Hrob 165

Muž, 30-40 let.

Severovýchodně kostela. Jáma 220 x 75 x 110 cm. Porušený. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, krajina hrudníku poškozena, obratle přeházeny. Chybí pravý humerus. Délka kostry 175 cm. Nivelace: 160,08 m n. m. Obr. 69/165, tab. 41:1. U chodidel železné ostruhy (2-3) s průvlečkou (4), pod pravým předloktím železný nůž (1).

1. Nůž s obloukovitým ostřím. Délka 95 mm, šířka 10 mm. Inv. č. 594-726/60. Obr. 69:1/165.

2.-3. Železné ostruhy ve zlomcích, s čtverhranným bodcem kuželovitě ukončeným a vsazeným pomocí nýtky a ploténkami jazykovitého tvaru se 3 horizontálně umístěnými nýty. Délka 100 mm. Inv. č. 594-724-25/60. Obr. 69:2,3/165

4. Železná průvlečka (?). Inv. č. 594-727/60. Obr. 69:4/165.

Stratigrafie: Umístěn nad objektem V/VI, jehož výplň porušuje, a pod blokem zříceného zdiva.

Poznámka: Zánětlivé ložisko na mandibule (infekce).

Hrob 166

Dítě, novorozenec.

Severní okraj pohřebiště. Jáma (?) hloubka 90 cm, vymezena na pravé straně dvěma pískovcovými kameny se zbytky malty. Orientace Z-V. Délka kostry 34 cm. Mezi žebry na levé straně nalezen skleněný gombík (1). Obr. 68/166, tab. 39:1.

1. Zelenavý skleněný gombík s železným ouškem a 3 plastickými pupíky o $\varnothing$ 15 mm. Inv. č. 594-727/60. Obr. 68:1/166.

Hrob 167

Dítě, 1,5 roku.

Severně od kostela. Jáma 90 x 50 x 80 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, spodní část kostry porušena. Délka kostry 65 cm. Nivelace: 160,15 m n. m. Obr. 70/167, tab. 42:1 vpředu.

Bez nálezů.

Hrob 168

Dítě, 1 rok.

Severní okraj pohřebiště. Jáma 70 x 55 x 110 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, zachovány jen fragmenty lebky a dlouhých kostí. Nivelace: 160,09 m n. m. Obr. 68/168, tab. 42:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Hrob je ve vztahu k mělkému hrobu 174, mohl být u něho zahlouben. Vztah k hrobu 155 není jednoznačný, je hlubší než tento hrob, překrývají se jen v růžku, hrob 155 může být mladší (viz foto). Pro jednoznačnou interpretaci chybí profily.

Hrob 169

Žena, 50-60 let.

Severně od kostela. Jáma 66 x 200 x 150 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, porušení mladším zásahem, část kostí mimo původní uložení. Popis přemístění pravé kosti pažní neodpovídá zcela plánu hrobu. Délka kostry 170 cm. Nivelace: 160,0 m n. m. Obr. 67/169.

Zásyp: Šedohnědá hlinitopísčité vrstva se zrny malty.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Porušuje nároží hrobu 160.

Poznámka: Synostopické projevy mezi 1., 2. a 3. krčním obratlem vedly současně k defiguraci, která způsobila těžkou funkční poruchu spojenou s anomálním držetím hlavy.

Hrob 170

Žena, 50-60 let.

Severně od kostela, souběžně s palisádou. Obdélníková jáma 190 x 75, hloubka 100 cm. V hloubce 90 se objevila dřevěná konstrukce, kratšími stranami přesahujícími šířku hrobové komory asi o 5 cm. Zároveň šlo o stupňovité snížení stěn hrobové jámy, kdy rozměry konstrukce byly 170 x 55 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nznak, pravá noha v koleně silně pokrčená. Délka kostry 150 cm. Nivelace: 159,93 m n. m. Obr. 69/170, tab. 41:2.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překryt hroby 11 a 12 a neočíslovanou lebkou vedle hrobu 38.

Hrob 171

Žena, 50-60 let.

Severně od kostela. Jáma 220 x 75 x 100. Velký kámen nad pravým ramenem. Orientace SSZ-JJV. Poloha nznak, levá paže směřovala do oblasti pánve, pravá ohnutá v lokti tak, že ruka ležela na hrudníku (druhotná poloha). Jedna kost z předloktí přemístěna do oblasti pánve. Délka kostry 170 cm. Nivelace: 160,09 m n. m. Obr. 69/171, tab. 43:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Na celkovém plánu je překryt nepatrně hrobem 141 (spíše dotyk podle detailu čtverce), tedy je asi mladší než hrob 120. Nivelace by této interpretaci odpovídala.

Hrob 172

Neurčeno, 13-14 (?) let.

Severní okraj pohřebiště. Jáma 185 x 100 x 95 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, lebka mírně posunuta

k levému rameni. Délka kostry 130 cm. Nivelace: 160,01 m n. m. Obr. 70/172, tab. 42:1. Č. neg. 9753/13. Bez nálezů.

Stratigrafie: U jeho pravé stěny byl zahlouben mělčí dětský hrob 167, který jej respektoval. Předpokládám malý časový odstup v ukládání obou zemřelých.

Hrob 173

Muž, 40-50 let.

Severně od kostela. Jáma 220 x 90 x 105. Nad pravým ramenem skupina 3 pískovců se stopami malty na spodní straně. Orientace Z-V. Poloha nznak. Délka kostry 180 cm. Nivelace: 160,12 m n. m. Obr. 70/173, tab. 43:2.

Bez nálezů.

Hrob 174

Dítě, 7-12 let.

Severní okraj pohřebiště. Jáma 165 x 65 x 95 cm. Porušený. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, levá ruka směřovala do oblasti pánve. Pravá noha mírně pokrčená. Levá pánevní kost přemístěna mezi femury. Délka kostry 115 cm. Nivelace u hlavy 159,99 m n. m. U levé kosti stehenní ležel železný nůž hrotem k hlavě (1). Obr. 68/174, tab. 39:1,2; 42:2.

1. Masivní železný nůž s rovným hřbetem a krevní rýhou, dlouhý řap. Délka 145 mm. Inv. č. 594-729/60. Obr. 68:1/174.

Stratigrafie: Hrob je nejspíše na východní straně porušen hrobem 155, dále pak hrobem 168 a mělčím 90 pak je překryt.

Hrob 175

Žena, 40-50 let.

Severozápadně od kostela. Jáma 205 x 79 x 138 cm. Porušený. Orientace Z-V. Poloha nznak, většina kostí od úrovně pánve přeházena. Délka kostry 155 cm. Nivelace: 159,87 m n. m. Obr. 70/175.

Bez nálezů.

Hrob 176

Žena, 50-60 let.

Severozápadně od kostela. Jáma – oválná skvrna, hloubka 85 cm. Porušený. Orientace JZ-SV. Poloha (?), přeházené kosti. Nivelace: 159,22 m n. m. Obr. 70/176. Bez nálezů.

Hrob 177

Muž, 50-60 let.

Pod zřícenou zdí severozápadně kostela. Částečně porušený. Mírně lichoběžníkovitá jáma 200 x 90 x 100 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, spodní část druhotně porušená, stehenní a holenní kosti přemístěny. Délka kostry 165 cm. Nivelace: 159,95 m n. m. U nohou nalezeny zlomky ostruh (1, 2) a pod pravým předloktím nůž (3). Obr. 71/177.

1.-2. Ostruha s čtvercovými ploténkami se 3 horizontálně umístěnými nýty a bodcem čtvercového průřezu vsazeným pomocí nýtu. Délka 100 mm. Inv. č. 594-730/60. Obr. 71:1 A/177 – současný stav, B/177 – stav

z r. 1961, kde je zřetelný ještě parabolický tvar ostruh. Průřez bodce je zde odlišný, zřetelně obdélný.

3. Nůž s odlomeným trnem a obloukovitým ostřím. Výrazná krevní rýha. Délka 112 mm, šířka 18 mm. Inv. č. 594-732/60. Obr. 71:3/177.

Hrob 178

Dítě, 5 let.

Severní okraj pohřebiště. Porušený. Jáma nejprve nezřetelná, desková dřevěná konstrukce o rozměrech 110 x 35 cm, hloubka 110 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, lebka přemístěna k nohám. Délka kostry 100 cm. Nivelace: 159,86 m n. m. Obr. 71/178, tab. 44:2. Pod pravou klíční kostí nalezen gombík (1), v zásypu hrobu v hloubce 85 cm obdobný druhý (2).

1.-2. Dva pozlacené gombíky zdobené propletenými dekorativními ovály, mezi nimiž je vsunut schematizovaný rostlinný motiv o $\varnothing$ 22 mm. Inv. č. 594-733-734. Obr. 71:1,2/178.

Stratigrafie: Porušen hrobem 147.

Hrob 179

Muž, 50-60 let.

Severovýchodně kostela. Jáma (?) x 60-74, hloubka 110 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nznak, levá paže směřovala do oblasti pánve. Hrudník porušený, kosti mírně přeházené. Délka kostry 180 cm. Obr. 72/179, tab. 44:1. Č. neg. 9754.

Vně pravé ruky železný nůž (1). U chodidel železné ostruhy (1-2).

1. nůž s řapem ve dvou zlomcích. Délka 130 mm. Inv. č. 594-737/60. Obr. 72:2,3/179.

2.-3. Železné ostruhy s trojúhelníkovitými ploténkami se 3 horizontálně umístěnými nýty podloženými měděným plechem. Ploténky zdobené po obvodu stříbrnou a měděnou tauzií. Délka 120 mm, trn 17 mm. Inv. č. 594-735-6/60. Obr. 72:1/179.

Stratigrafie: Nad jižní částí sídlištního objektu V/60 a pod destrukcí kompaktního bloku zdíva.

Poznámka: Podle fotografie v původní publikaci (*Poulik 1963, tab X:2*) je hrob v těsném prostorovém vztahu k odlišně orientovanému hrobu 183 a k dětskému hrobu 186. Tomu však neodpovídá plán pohřebiště, kde je hrob 186 zahlouben těsně u hrobu 165 a značně vzdálen od hrobu 179.

Hrob 180

Dítě, 8 měsíců.

Jižně od kostela. Jáma (?), hloubka 100 cm. Orientace SSZ-JJV. Poloha nznak, kostra dosti strávená. Délka kostry 30 cm. Obr. 72/180.

Bez nálezů.

Hrob 181

Dítě, 1,5 roku.

Jižně od kostela. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace Z-V. Poloha nznak, dochovány jen fragmenty dlouhých kostí, lopatky a lebky. Nivelace: 160,21 m n. m. Obr. 72/181.

Bez nálezů.

Hrob 182

Neurčeno, 40-60 let.

Jihozápadně kostela, vně vymezení hřbitova. Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, kostra špatně dochovaná, jen lebka a zlomky femurů.

Nad lebkou kostry železný předmět (1). Nivelace: 159,04 m n. m. Obr. 74/182.

1. Železné šídlo (?). Délka 100 mm, $\varnothing$ 7 mm. Inv. č. 594-738/60. Obr. 74:1/182.

Stratigrafie: Lebka pohřbeného zasahovala pod obj. VII/60.

Hrob 183

Žena, 20-30 let.

Severovýchodně kostela. Jáma (?) x 49 cm, hloubka 100 cm. Porušený. Orientace SZ-JV. Pravá část kostry poškozena, zejména v oblasti hrudníku, pravá pánev i noha chyběly. Délka kostry 158 cm. Nivelace: 160,29 m n. m. U pravého spánku zlatá náušnice (1), obdoba a dvě stříbrné náušnice nalezeny pod lebkou (2-4). U pravé lopatky ležel gombík (5). Obr. 72/183, tab. 45:1.

1.-2. Dvě zlaté náušnice s granulací zdobeným spodním obloukem ukončeným věnečky a oboustranným hrozníčkem, zdobeným na každém zru ještě drobnými granulovanými pyramidkami. Výška 25 mm. Inv. č. 594-739-40/60. Obr. 72:1, 2/183. Č. měření RfA 11944-948.

3. Stříbrná náušnice s oboustranným hrozníčkem, spodním obloukem zdobeným granulací a ukončeným věnečky. Výška 26 mm. Šířka 18 mm. Inv. č. 741/60. Obr. 72: 3/183.

4. Stříbrná náušnice se zdobeným spodním obloukem a 2 bubínky zdobenými granulací, horní oblouk a přívěsek chybí. Původně šlo nejspíš o typ se 4 bubínky. Šířka i s bubínky 20 mm. Inv. č. 594-742/60. Obr. 72:4/183.

5. Stříbrný gombík zdobený motivem palmety, $\varnothing$ 15,5 mm. Inv. č. 594-743/60. Obr. 72:5/183.

Stratigrafie: Překryt a částečně poškozen hrobem 26, který má však nižší nivelaci 160, 24 m n. m.

Poznámka: Podle fotografie na tab. X:2 (Poulík 1963) je v těsném vztahu k hlubšímu hrobu 179, jejich hrobové jámy se mohly dotýkat (za hlavou hrobu 179), avšak poloha hrobu na celkovém plánu tomu neodpovídá.

Hrob 184

Žena, 40-50 let.

Severozápadně od kostela. Jáma 200 x 65 x 85 cm. Orientace Z-V. Poloha nazznak, paže mírně od těla. Délka kostry 170 cm. Nivelace: 159,95 m n. m. Obr. 73/184.

Pod prsní kostí železný nůž (1).

1. Železný nůž s obloukovitě prohnutým ostřím a odsazeným řapem. Délka 150 mm. Inv. č. 594-744/60. Obr. 73:1/184.

Stratigrafie: Překryt dětským hrobem 163.

Hrob 185

Muž, 40-50 let.

Severozápadně od kostela. Jáma (?), hloubka 95 cm. Orientace SSZ-JJV. Poloha nazznak, ruce ležely v oblasti pánve. Délka kostry 180 cm. Vně levé kyčle železný nůž

(1), u levého humeru zlomek ostruhy (2). Obr. 73/185, tab. 46:1. Č. neg. 9753/6.

1. Nůž s obloukovitým ostřím a oboustranně odsazeným řapem. Délka 121 mm. Inv. č. 594-745/60. Obr. 73: 2/184.

1. Část ramene páskové ostruhy s obdélnou ploténkou a nýty. Délka 65 mm. Inv. č. 594-746/60. Obr. 73:1/184.

Hrob 186

Dítě, 6-8 měsíců.

Severovýchodně od kostela (?). Jáma (?), hloubka 80 cm. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, dochovány zlomky dlouhých kostí a lebky. Délka kostry 60 cm. Nivelace: 160,22 m n. m. Obr. 73/186, tab. 44:1 vzadu, 45:2.

Bez nálezů.

Poznámka: Je stejně orientován jako hrob dospělého 165, kterému je nejbližší na celkovém plánu. Podle fotografie na tab X:2 (Poulík 1963) přiléhá k hrobu 179. Na plánu 1:20 je mezi hrobem 179 a 186 necelých 60 cm místa. Hrob leží nad zahlobbeným objektem bez čísla.

Hrob 187

Neurčeno, 17-18 let.

Jihozápadní část, při ohrazení pohřebiště. Jáma 165 x 60 x 110 cm, porušený. Orientace JZ-SV. Poloha nazznak, lebka přemístěna do oblasti hrudníku, porušeny i dlouhé kosti. Nivelace: 159,86 m n. m. Obr. 73/187.

Bez nálezů.

Hrob 188

Neurčeno, dospělý.

Jihozápadní část, vně ohrazení pohřebiště. Jáma, 244 (?) x 79, hloubka 45 cm. Orientace SZ-JV. Uchovala se jen lebka. Při ní nalezena nádoba, ústím k SZ. Nivelace: 159,98 m n. m. Obr. 74/188, tab. 46:2. Č. neg. 9753/3.

1. Dobře vypálená obtáčená tmavošedá nádoba, zdobená po celém povrchu širšími vodorovnými rýhami. Výška 132 mm, $\varnothing$ okraje 100 mm, max. výduť 125 mm, $\varnothing$ dna 65 mm. Inv. č. 594-747/60. Obr. 74:1/188.

Stratigrafie: Překryt objektem VII/60.

Hrob 189

Neurčeno, 50-60 let.

Jižní část pohřebiště. Jáma 150 x 60 x 50 cm, vymezena na SZ a SV plochými pískovcovými kameny. Orientace SZ-JV. Poloha nazznak, kostra dost strávená (žebra, lopatky, pánev). Nivelace 159,9 m n. m. Obr. 73/189.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Překrývá ohrazení hřbitova a sám je porušen hrobem 190.

Hrob 190

Dítě, 1-6 let.

Jižní část pohřebiště. Jáma (?) x 54, hloubka 70 cm (neodpovídá nivelaci), vymezená na SZ a u hlavy pískovcovými kameny, drobnější údajně i u nohou. Orien-

tace SZ-JV. Poloha nejspíše naznak, dochovány zlomky lebky a některých dlouhých kostí. 10 cm pod lebkou, v pravé části hrudníku nalezen gombík (1). Nivelace: 159,99 m n. m. Obr. 73/190.

1. Pozlacený gombík zdobený pětistlou palmetou v srdcovitém rámování. Na spodku je šestilistá rozetka, pozadí puncováno, $\varnothing$ 23 mm. Inv. č. 594-748/60, obr. 73:1/190.

Stratigrafie: Překrývá hrob 189.

Hrob 1425

Neurčeno.

Sonda T 1978-79, Jáma (?). V těsné blízkosti hrobu 1476 (v plánu sondy), nejspíše se jedná o záměnu s hrobem 1475.

Hrob 1473

Dítě, 4 roky.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-30. Vně ohrazení. Obdélníková jáma (?), hloubka 35 cm. Orientace ZSZ-VJV. Poloha naznak, lebka rozmáčklá, levá ruka směřuje do pánve. Články prstů chybějí. Délka kostry 85 cm. Je zahlouben v tmavší písčito-hlinité vrstvě. U pánve na levé straně nalezen železný drát, nemusí souviset s hrobem. Nivelace: 159,69 m n. m. Obr. 74/1473.

1. Železný drát o $\varnothing$ 2,4 mm. Inv. č. 594 3258/78. Obr. 74:1/1473.

Poznámka: Zřetelný již při odkrytí 1. úrovně sondy.

Hrob 1474

Žena, 50-60 let.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-29. Poblíž ohrazení. Jáma (?), hloubka 40 cm. Orientace Z-V. Poloha na levém boku, nohy silně skrčeny, pravá ruka směřuje dlaní pod dolní čelist, levá ruka pak do pánve. Nad pánví umístěn velký kámen, další nalevo od lebky. Nivelace: 159,64 m n. m. Obr. 75/1474, tab. 48:1.

Bez nálezů.

Stratigrafie: Porušuje zásyp hrobu 1479.

Hrob 1475

Dítě, neurčen.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-29. Jáma (?), hloubka 40 cm. Orientace ZSZ-VJV ve shodě s ohrazením. Poloha naznak, kromě lebky zachováno několik žeber, levá i pravá paže směřuje šikmo k páteři (původně do klína ?). Na žebrech položen zlomek přeslenu (1). Nivelace: 159,63 m n. m. Obr. 74/1475, tab. 47:1.

1. Zlomek přeslenu. Nenalezen.

Poznámka: Zásyp zřetelný již při odkrytí 1. úrovně sondy.

Hrob 1476

Dítě, neurčeno.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-29. U ohrazení. Jáma (?), hloubka 40 cm. Na pravé straně u lebky dochován kámen z obložení. Orientace VJV-ZSZ. Poloha patrně naznak, zachována lebka a humery. Nivelace: 159,66 m n. m. Obr. 74/1476, tab. 47:1.

Bez nálezů.

Hrob 1477

Žena (?), 40-50 let.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-29. Obdélníková jáma 122 x 80, hloubka 40 cm. Orientace SV-JZ. Poloha na pravém boku, nohy silně skrčeny, část hrudních obratlů dislokována. Délka kostry 95 cm, 20 cm od lebky nalezen zlomek železné hřivny (1). Obr. 74/1477.

1. Zlomek drobné železné hřivny, délka 79 mm. Inv. č. 594-3259/78, obr. 74:1/1477.

Poznámka: Zřetelný již při odkrytí 1. úrovně sondy. V nároží kameny, které jej zřejmě překrývaly.

Hrob 1478

Dítě, 2 roky.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-31. Vně ohrazení. Jáma (?), hloubka 50 cm, v sídlištní kamenité vrstvě (destrukce ?). Porušený. Orientace Z-V, poloha naznak, levá ruka pod tělem. Pravý femur přes levý, holenní a lýtkové kosti rozházené. Nivelace: 159,49 m n. m. 22 cm za lebkou nalezeno železné držadlo vědra (1). Není zcela jisté, zda jde o záměrný přídavek (součást zásypu ?). Nivelace 159,49 m n. m. Obr. 75/1478. Č. neg. 21 001/4.

1. Železné držadlo vědra, nenalezeno.

Hrob 1479

Dítě, 8 let.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-29. U ohrazení. Jáma (?), hloubka 45 cm. Porušený. Orientace patrně Z-V. Poloha původně zřejmě natažená, přesně neurčitelná. Plánek neodpovídá fotografii. Výplň je tmavší zásyp, zřetelný až v úrovni šedožlutavého podloží.

Část pánve u kostí nosní, články prstů rozházeny po celé jámě. Pod temenem lebky dvě stříbrné náušnice (2, 3), 10 cm od lebky pozlacený gombík (1), u levé stehenní kosti zevnitř dva železné nože (4, 5). Nivelace: 159,56 m n. m. Obr. 75/1479, tab. 48:1.

1. Pozlacený měděný gombík zdobený rytou palmetou v srdcovitém rámování s architektonickými patkami a puncovaným pozadím. Gombík je proražen a místy tak zkorodován, že je výzdoba nečitelná. Výška 30 mm, $\varnothing$ 26-27 mm. Inv. č. 594-3270/78, obr. 75:1/1479.

2. Stříbrná náušnice se šesti filigránovými košíčky. Výška 250 mm, šířka 16 mm. Inv. č. 594-326 (?), obr. 75:2/1479.

3. Stříbrná bubínkovitá náušnice se zdobeným spodním obloukem, původně se 4 bubínky, zdobenými čtveřicemi rombičky uspořádaných zrnek granulace. Dochovány jen zlomky dvou, u spodního oblouku jsou zdobené 2 dvojicemi granulovaných věnečků. Jeden věneček je navlečen v místě chybějícího bubínku. Výška 34 mm, $\varnothing$ drátu 1 mm. Inv. č. 594-3262 (?) /78, obr. 75:3/1479.

4.-5. Dva železné nože v dřevěné pochvě, bez dochovaného řapu. Délka 70 a 90 mm. Inv. č. 594-3260/78 a 594-3261/78, obr. 75:4, 5/1479.

Stratigrafie: Zásyp porušen hrobem 1474.

Hrob 1480

Muž, 40-50 let.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-29. Jáma (?), hloubka ? cm. Orientace SSZ-JJV, souběžná s ohrazením hřbitova.

Poloha nazznak, levá noha mírně pokrčena, levá paže směřuje do oblasti pánve, přesněji pod pánev, pravá ruka do klína. Obličejová část lebky poškozena. Délka kostry 160 cm. U pánve na pravé straně železný nůž (1). Obr. 75/1480, tab. 48:2.

1. Železný nůž s řapem. Délka 89 mm, šířka 12 mm. Inv. č. 594-3171/78. Obr. 75:1/1480.

Stratigrafie: Překryt hroby 1475 a 1476.

Hrob 1481

Žena, 40-50 let.

Sonda T 1978-79, čtv. 56/-29. Obdélníková jáma 210 x 50 x 70 cm. Porušený. Orientace Z-V. Poloha nazznak, bederní obratle rozházené. Délka kostry 150 cm. Zásyp: tmavší hlína. Pod lebkou nalezeny dvě zlaté náušnice (1-2). Nivelace: 159,36 m n. m. Obr. 76/1481, tab. 49:1.

1.-2. Zlaté náušnice s věnečky, s oboustranným hrozníčkem, jehož spodní téměř dvoukónická část je zdobena ve středu věnečkem 6 větších granulovaných zrn. Horní hrozníček je tvořen jen jedním řádkem ze tří zrn a středovým zrnem. Výška 16,5 mm, šířka 13,5 a 14 mm, č. 328 a 329/šp. Obr. 73:1,2/1481.

Hrob 1495

Muž, 35-40 let.

Sonda T 1978-79, čtv. 55,56/-30. Vně ohrazení. Obdélníková jáma, hloubka 65 cm. Mezi nohama větší kámen. Porušený. Abnormálně vyvinuté svalové úpony. Orientace Z-V. Poloha nazznak, lebka chybí, pravý femur objeven již v kamenné destrukci příčně nad kostrou. Obratle dislokovány. Nivelace 159,40 m n. m. Na pravou kosti pažní nalezeno šídlo (1), uvnitř lokte levé ruky očílka a zlomek hřivny (2-3). Nivelace: 159,41 m n. m. Obr. 76/1495, tab. 49:2, Č. neg. 21406/7.

1. kostěné šídlo. Délka 90 mm. Inv. č. 594-134/79, obr. 76:1/1495.

2. Železná očílka ve zlomcích. Délka 73 mm, inv. č. 594-344/79, obr. 76:2/1495.

3. Zlomek drobné železné hřivny. Délka 48 mm, inv. č. 594-321/79, obr. 76:3/1495.

Stratigrafie: Pod kamennou destrukcí, tvořící mírný ohyb, jáma východním okrajem zasahuje přes hranu sídelního objektu 979. Vztah k němu blíže nepopsán.

Poznámka: Zřetelný až při odkrytí 2. úrovně sondy, po odstranění destrukce (cesty ?), která respektuje tvar založení ohrazení hřbitova.

4. Pohřební rítus

4.1. Rozložení hrobů v areálu pohřebiště

Hroby byly rozloženy poměrně pravidelně kolem kostela, největší hustota se zřetelně jevila v severozápadní části pohřebiště, kde pozorujeme dokonce nazznak řadového uspořádání. Řady tvoří hroby 42, 158 (?), 150; západněji 89, 70, 152 (?), 62 a 144, 104, 116, 162 a 90, nejzápadněji pak 175, 184 a 163, 176. Jiný nazznak pravidelného uspořádání naznačuje jižní řada hrobů 121, 122, 10, 137 a 18, případně též hroby 115, 69, 87 a 91.

Část hrobů na severu, severovýchodě i jihu už porušuje původní ohrazení (a to i dodatečně zjištěné hroby).

4.2. Tvar a úpravy hrobových jam

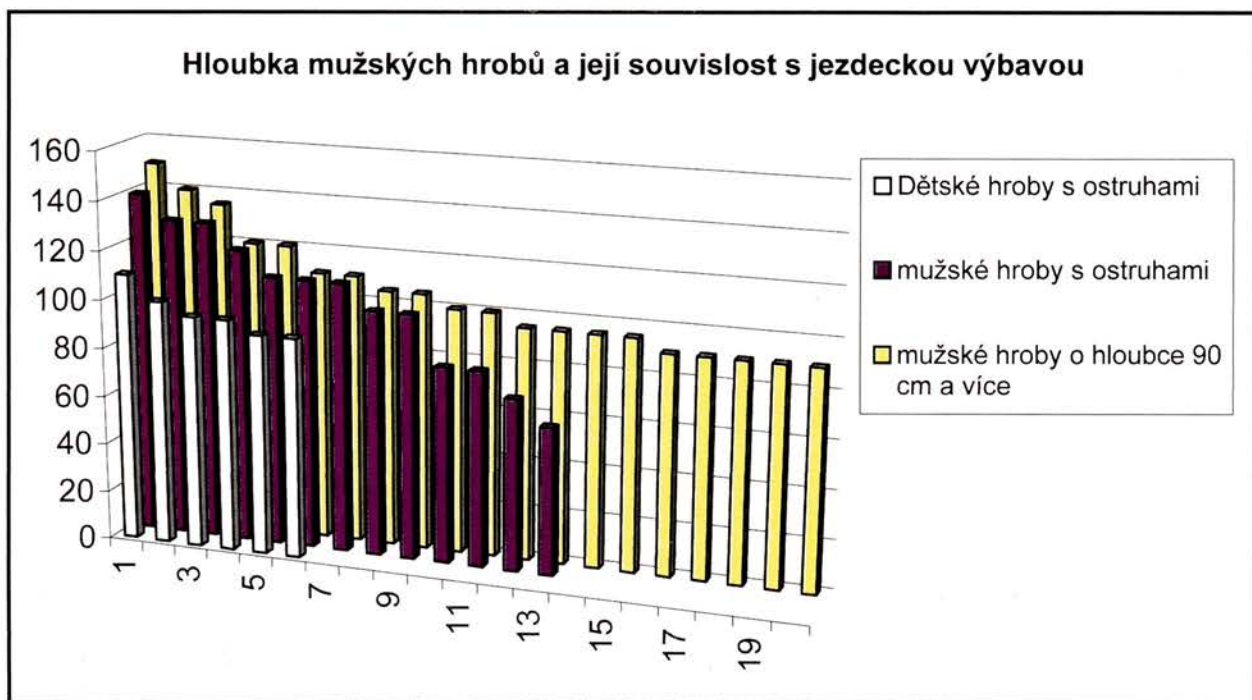
Na pohřebišti nebyly všechny hrobové jámy patrné, obvykle se vyrýsovaly až na podloží, tedy v hloubce 60-70 cm. U některých mělčích hrobů byly zjištěny jen díky kamenným obkladům (tab. 8:2). Tvarově se převážně jedná o obdélník se zaoblenými rohy, odpovídající velikosti výšce pohřbeného. Problém s rozlišením hrobových jam už na úrovni jejich vyhlubování je v Mikulčicích poměrně častý (např. *Klanica 1985, 489*), svědčí pro něj i některé fotografie z podrobně nepublikovaných hrobů na knížecím hradě.

4.2.1. Velikost hrobových jam

Hrobové jámy jsou obvykle úměrné velikosti pohřbeného. Přesto můžeme poukázat na několik velkých a prostorných jam, vymykajících se běžnému standardu. Velikost jam může signalizovat buď relativně větší stáří hrobu, nebo sociálně významnější postavení v něm uloženého jedince (*Hrdlička – Frolík 1961*), zejména v kombinaci s náročnější úpravou hrobové jámy, např. s dřevěnou konstrukcí. Při testování obdobných hypotéz ve Velkých Bílovicích se tato závislost potvrdila především u mužů – bojovníků (*Měřínský 1985, 75*).

Hloubka hrobových jam v Mikulčicích se pohybovala od 40 cm do 150 cm. Za hluboké je možno považovat hroby od 100 cm, dětské již od 90 cm (obr. 3a). Hluboké mužské pohřby zastupují hroby 33, 53, 71, 89, 91, 101 (hl. 150 cm), 105, 114, 115, 122, 125, 131, 143, 144, 150, 151, 157, 165, 170, 173, 177, 179 (22 – tedy necelých 50 %). Hlubokých dětských hrobů bylo 32 (tab. I.), nejhlubší byl hrob 153 (120 cm). Výrazně hlubokých v rozmezí 110-120 cm bylo 6: č. 70 s ostruhami, 94, 110, 121 s ostruhami, 129, 153 a 169 (bez nálezů). Ještě hlubší byl hrob dospívajícího č. 88, rovněž bez nálezů (tab. 18:1). Přitom hroby 70, 121 a snad i 88 řadíme do horizontu VM1. Graf ukazuje (obr. 3a, 3b), že hroby jezdců se pohybují ve větších hloubkách, dětské hroby pak v nižších hodnotách kopírují trend dospělých.

Je zřetelné, že na pohřebišti u kostela tyto jinak časté znaky mužských významných hrobů také ustupují, neboť tu zcela chybí hroby hluboké dva metry i více. U 2. kostela v Mikulčicích se setkáváme také s o něco hlubšími hroby – dosahují hloubky 160, 170, 195, 205, 220, 260 cm (obr. 3b, hroby 41, 42, 73, 85, 95, 112, 114, 120, 136, 200, 233, 270, 278 – *Poulik 1957, 365, 368-9*). Přesto přihlížíme-li k hloubce a na ní závislé kubatuře hrobu, u 6. kostela nám vynikne význam hrobů 71, 101, 114, 125, 158 s kubaturou přesahující 3 000 cm³ (obr. 3c). Jde o hroby mužské, až na hrob 158, v němž je pohřbena více než čtyřicetiletá žena. Z nich hroby 101, 114 a 158 mají složitou dřevěnou konstrukci, hrob 101 je nejhlubší na pohřebišti a hrob 114 zároveň obsahuje ostruhy. Proto se domnívám, že i hroby prakticky bez nálezů (71, 125, 158) patří sociálně významným jedincům, dodržujícím důsledněji křesťanské zásady. V případě hrobu 71, kdy došlo k posunu kosti prsní i křížové (zřejmě dodatečně) může jít také o hrob vyloupený.

Obr. 3a. Mikulčice – 6. kostel: Graf sledující hloubku mužských hrobů a její souvislost s jezdeckou výbavou mužů i dětí.

Prostornější hrobové jámy mají ještě hroby 89 a 157 (zhruba 2 500 cm³), oba vybavené ostruhami a jejich garniturami, o něco méně má pak další hrob s ostruhami – 150 (2 024 cm³). Těto kubatury se mohla blížit i nerozpoznaná jáma u mužského hrobu 33. Z ženských hrobů má po hrobě 158 ještě větší kubaturu hrob 127 (2 393 cm³), 175 (2 234 cm³) a zejména též hrob 152 (zde ji však není možné přesně vypočítat), z nedospělých hrobů 159 bez výbavy (2 300 cm³) a dětský hrob 156. Naopak významný chlapecký hrob 70 má kubaturu dosti malou (792 cm³), i když patří mezi hlubší hroby (110 cm).

4.2.2. Pozůstatky dřevěných konstrukcí a már

Vzácněji byly na pohřebišti dokumentovány pozůstatky dřevěných már, které se rýsovaly jako několika-centimetrová vrstva po obvodu hrobu s přesahem v nárožích. Byly zjištěny v hrobech 101, 114, 126, 158, 170, 178. Přitom hrobová jáma hrobu 101 je nejhlubší a 114 patří k největším na pohřebišti. U jámy 158 v popisu chybí zmínka o dřevěné konstrukci, avšak na celkovém plánu je tato vyznačena (zřejmě je též zakreslena v detailu, aniž by bylo napsáno č. hrobu), naopak zde není vyznačena jáma s konstrukcí 101 ani 170 (jinak jsou podrobně dokumentované i popsány) a jáma hrobu č. 170 je jen popsána. V případě hrobu 126 víme jen, že šlo o úzký tmavý pás nad lebku, který nebyl zachycen v kresebné dokumentaci. V tomto případě se jedná zřejmě o jiný typ konstrukce než u ostatních hrobů, který představuje jediný doklad použití dřeva jižně od kostela. Jámy 158 a 114 se nacházejí severovýchodně od

kostela, obě zhruba ve stejné vzdálenosti od něj. Vytvářejí jednoznačně skupinu společně s hrobem 101. Nejblíže severnímu okraji pohřebiště, a tedy mimo skupinu, leží dětský hrob 178, kde nebyla konstrukce zachycena v úplnosti. Zároveň nebyla zaznamenána na plánu vnější hrobová jáma (obr. 2a). Hrob byl porušen, lebka byla přemístěna k nohám. Konstrukce már byla obvykle vysoká 20 cm, v případě hrobu 158 (?) 30 cm. Největší konstrukce byla v hrobě 101, o rozměrech 80 x 280, užší v hrobě 114 (60 x 210), nejmenší v hrobě 158 (?) o rozměrech 59 x 196 cm. Rekonstrukci jednoho typu már provedl V. Hrubý (1955, 1970).

Ze stratigrafického hlediska není zanedbatelné, že hroby s těmito konstrukcemi byly, kromě hrobu 101, porušeny mladšími hroby, v případě hrobu 114 i třemi (59, 79, 80). Patří tedy do horizontu VM I (71, 114) a VM 2⁵ (hrob 170, 178).

Vzhledem k bohatosti různých typů dřevěných úprav hrobů na jiných lokalitách, především ve Starém Městě (Hrubý 1955, str. 57, obr. 4-6), shodné použití jednoho typu dřevěné úpravy na tomto pohřebišti se zdá poněkud nevýrazné.

Dřevěné úpravy se objevily i v hrobech na mikulčické akropoli, hrobka velmože s mečem č. 265 v lodi 2. kostela je vhodným příkladem (Poulik 1975, 55). Např. celkově u 2. kostela bylo zjištěno jen 8 konstrukcí (hroby 90, 108, 123, 134, 232, 265, 279), z toho ve dvou případech šlo o hroby ženské (108, 134) a v jednom o hrob dětský (123); přitom hroby 108 a 265 patří k prvnímu kostelu, jsou tedy starší než ostatní (Poulik 1957, zejm.

381). Pro srovnání uvádíme zjištěné rozměry: 90 x 240; 55 x 215; 50 x 190, tedy menší než u hrobu 101/6. Hrobka velmože s mečem v lodi 2. kostela č. 265 obsahovala nejspíše rakev, z níž se dochovalo železné kování (Poulík 1957, též 1975, 55). Proto i dřevěným konstrukcím na sledovaném pohřebišti přikládáme význam jistého sociálního znaku.

4.2.3. Stupňovité snížení stěn

Další doloženou úpravou hrobové jámy je zapuštění hrobu do středu větší jámy, a tedy jeho snížení o jeden stupeň. To se vyskytlo v hrobech 114, 153, 170; v hrobech 114 a 170 rovněž souviselo s dřevěnou konstrukcí. V hrobě 153 bylo pohřbeno novorozeně, což není běžné.

Tato úprava je na Moravě poměrně častá, v mnoha případech souvisí s pohřbem v rakvi či na márách, např. v Břeclavi-Pohansku hroby 4, 16, 31, 38, 79, 84, 96, 106 (?), 180, 194 (Kalousek 1971, 29, obr. 4, 16, 31, tab. 17:3,4).

4.2.4. Kamenné úpravy

Část hrobových jam byla obložena plochými kameny, většinou pískovcovými, které mají na sobě zbytky malty, avšak byly uloženy pod destrukcí rotundy a nelze je tedy jednoznačně klást do doby povelkomoravské; jde o hroby 3, 4, 9, 30 (?), 31, 37, 46, 63, 80, 102,

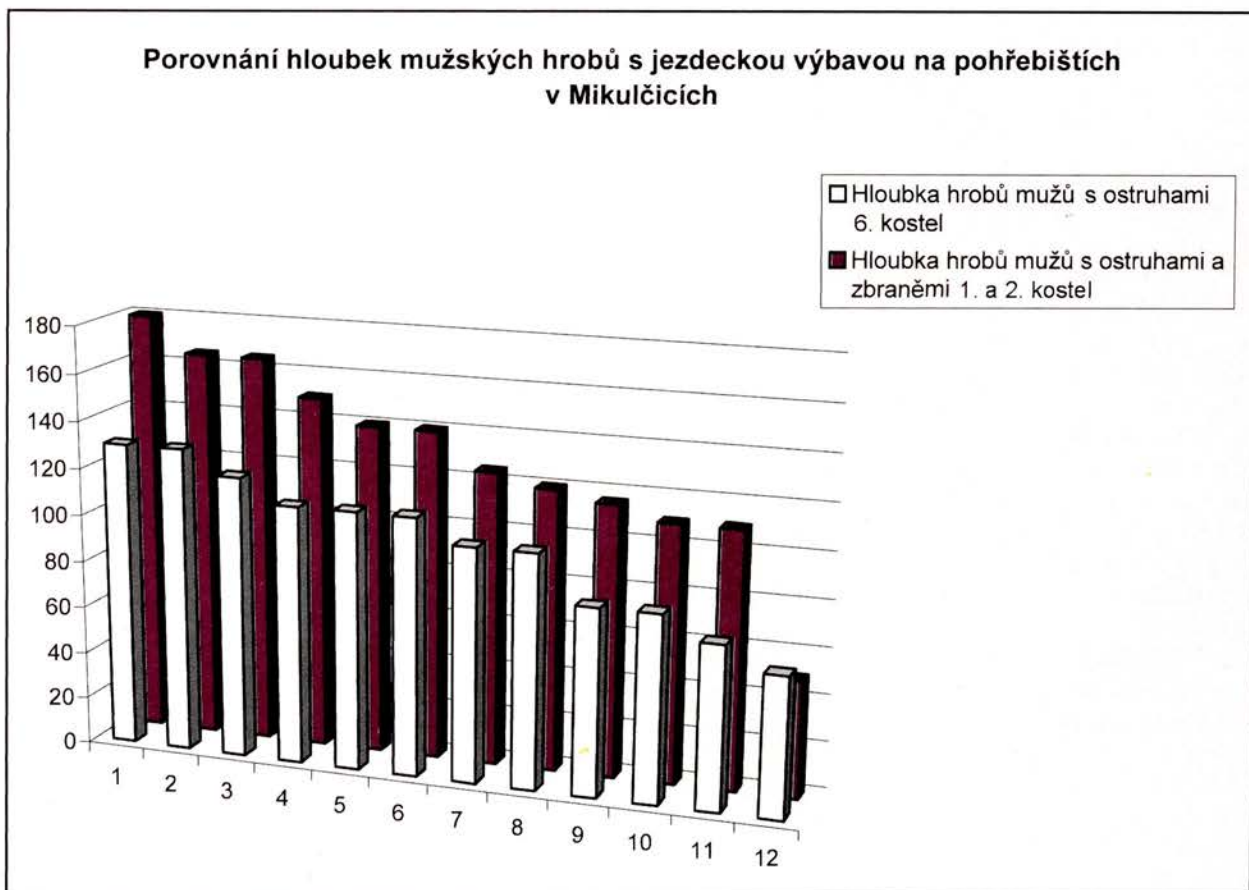
116, hroby 164 a 166 kámen odděluje, v jiných hrobech bylo užito kamenů beze stop malty (obr. 5).

Vybrání původního obložení předpokládá J. Poulík oprávněně i u poničeného hrobu 36 (povelkomoravského), méně zřetelná je situace u hrobu 40, kde se však asi 3 kameny, snad z obložení, dochovaly vyvrácené (nestály již kolmo, tab. 8:1, cf. Poulík 1963, 24).

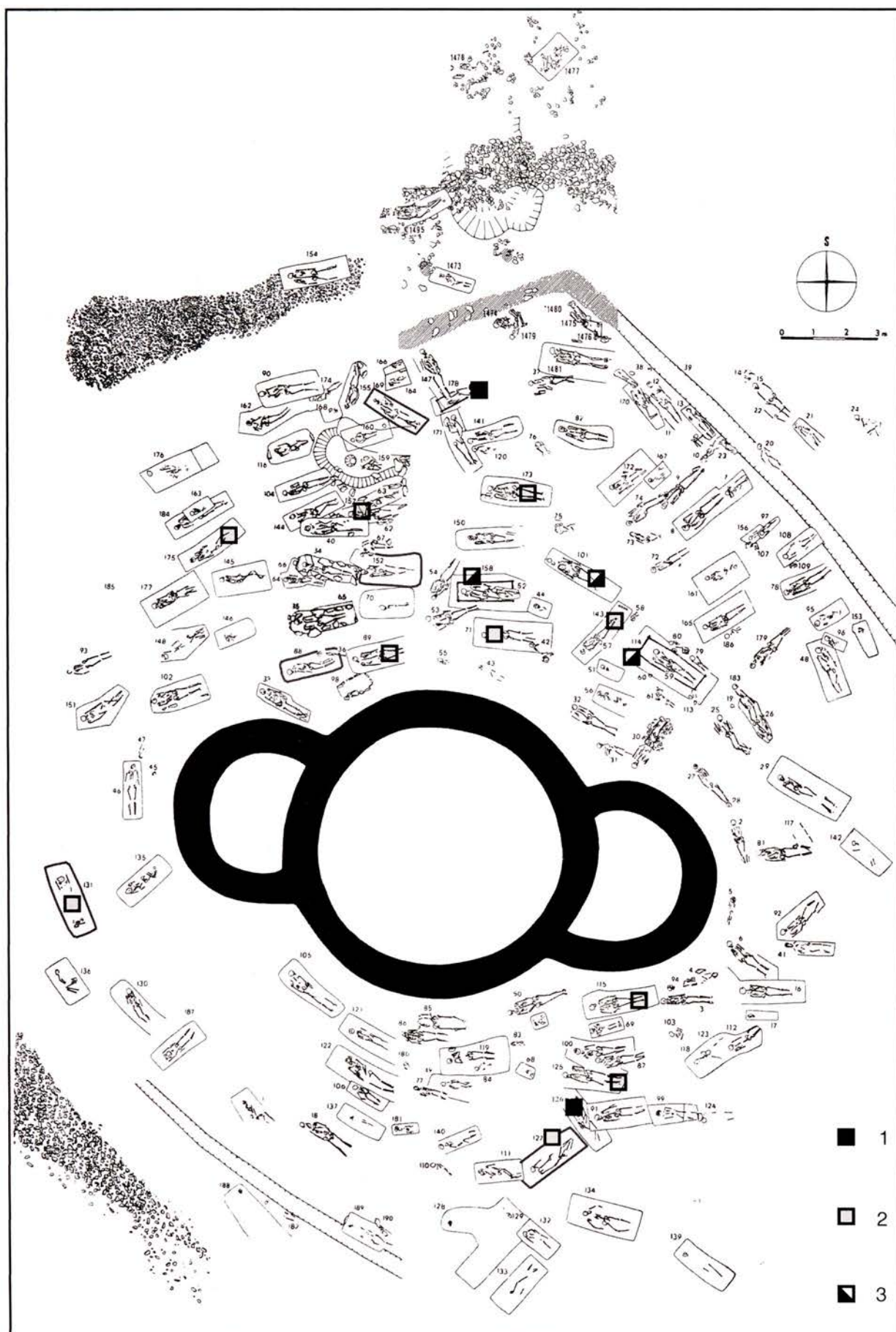
Celkem lze počítat s minimálně 6 hroby s úplným obložním, z bezpečně určitelných jsou 4 z doby povelkomoravské (34, 35, 40, 98 – dětský – obr. 21) a 1 z VM 2b (190). Hrob 98 je umístěn hned severozápadně od rotundy; podle úrovně budování hrobu a zmínky o maltě na kamenech patří hrob 98 také až povelkomoravskému horizontu.

Dalších 14-16 hrobů z doby velkomoravské je upraveno jen částečně, povelkomoravský hrob 86 má též kameny (2 kameny se zbytkem malty naplocho) v nohách (obr. 45).

Částečné kamenné úpravy můžeme rozdělit na obklady v nohách (1) a za hlavou (2), s různým umístěním (3), s kamenem pod hlavou (4), s kamenným lůžkem (5) a kamenným závalem (6). Početnější jsou hroby s kameny v nohách a za hlavou, jen v nohách (3x) a pod hlavou (3x). Jsou pro velkomoravské období zřejmě běžnější. U některých hrobů nelze zcela rozlišit, které kameny jsou doklady sídlištní vrstvy či situace, popřípadě které jsou již úpravou hrobu (např. 1478).

Obr. 3b. Srovnání hloubek mužských hrobů s jezdeckou výbavou a zbraněmi na pohřebištech u 6., 1. a 2. kostela v Mikulčicích (bez 1 hrobu).

Obr. 3c. Mikulčice. Plán pohřebiště s vyznačenými hroby s výtřevou (1), velkou kubaturou (šedá 2, nad 2 300 cm³) a s hroby spojujícími obě předchozí kritéria (3). Silněji zdůrazněny jsou hroby s hloubkou přes 120 cm.

Hroby 30 a 46 (neúplně) mají zbudováno tzv. kamenné lůžko z pískovců (obr. 30/30, tab. 7:2), na něž je mrtvý uložen, přitom v případě hrobu 30 bylo užito kamenů s maltou z destrukce stavby (nemusí jít o rotundu), patří tedy spíše závěrečnému velkomoravskému horizontu. Kamenné lůžko je jako úprava hrobu dosud spíše výjimečná; v Mikulčicích bylo zjištěno u hrobu 136 2. kostela (Poulik 1957, 369-374), chybí např. ve Starém Městě nebo v Břeclavi-Pohansku.

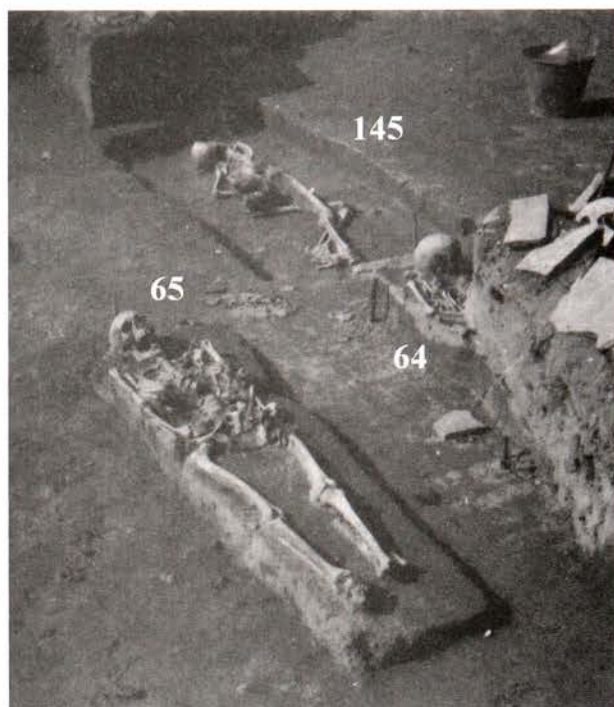
Několik hrobů má částečné obložení, především větší kameny za hlavou a v nohách, jako hroby 63, 116 (tab. 11:1, 26:2). Tyto hroby leží v nevelké vzájemné vzdálenosti, jsou součástí odlišných řad. Hrob 63 může být dokonce povelkomoravského stáří, neboť porušuje jezdecké hroby z doby velkomoravské. Je poněkud odlišněji orientován než nejbližší povelkomoravské hroby 34 a 40 ve vedlejší řadě. Skupina kamenů byla zjištěna též mezi hroby 79 a 80, z dokumentace není zřejmé, zda je můžeme vztáhnout jen k jednomu z hrobů, spíše však souvisejí s mladším hrobem 80. Jiné stopy částečného obložení pocházejí z dalších 8 hrobů.

Pozůstatkem obložení na pravé straně jsou 2 kolmé plotny a několik kamenů u hrobu 102 (obr. 50). Hrob 171 má velký kámen umístěn nad pravým ramenem. Hroby 164 a 166 jsou odděleny v severovýchodním rohu plochým kolmo umístěným kamenem, patřícím spíše ještě hrobu 164 (obr. 68; tab. 39:1).

Velký kámen za hlavou byl uložen v hrobech 31, 171, 189. V hrobě 173 je umístěna za hlavou skupina 3 velkých kamenů (obr. 70). Kámen za hlavou byl ve třech hrobech též ve Starém Městě, avšak evidentně tu nepatřil mezi úpravy běžné. Částečné obložení za hlavou je doloženo i v Uherském Hradišti-Sadech, v hrobě 130/59 (Galuška 1996, 135).

Dětský hrob 7 má jeden velký kámen pod hlavou (obr. 28), stejně jako hroby 123 a 124 (obr. 57, 56) jižně od kostela. Hroby patří mladší velkomoravské fázi VM2. Kámen pod hlavou zemřelého je doložen také v Břeclavi-Pohansku v hrobech 45, 51, 72, 74, 179, 198, 204, 180, kde je však v některých případech doplněn dalším kusem pod chodidly (Kalousek 1971). Ve Starém Městě jde o úpravu typu V-9 zjištěnou ve třech hrobech (Hrubý 1955, 66, obr. 7:9). Kámen pod lebkou měl též muž s ostruhami z hrobu 121/61 v Uherském Hradišti-Sadech (Galuška 1996, 139). V Čechách se vyskytl v hrobě při rotundě sv. Petra na Budči. Přesto se nejedná o typickou úpravu, ale spíše o vzácnější verzi. Pokud je plochý kámen pod hlavou a pod chodidly, předpokládá se, že jimi byla podložena rakev či prkno. V případě kamene jen pod hlavou byl zemřelý spíše pouze v rubáši a kámen představoval jakýsi „polštářek“. Hrob muže s ostruhami ze Sadů ukazuje, že se tato úprava vyskytovala i u výše postavených jedinců.

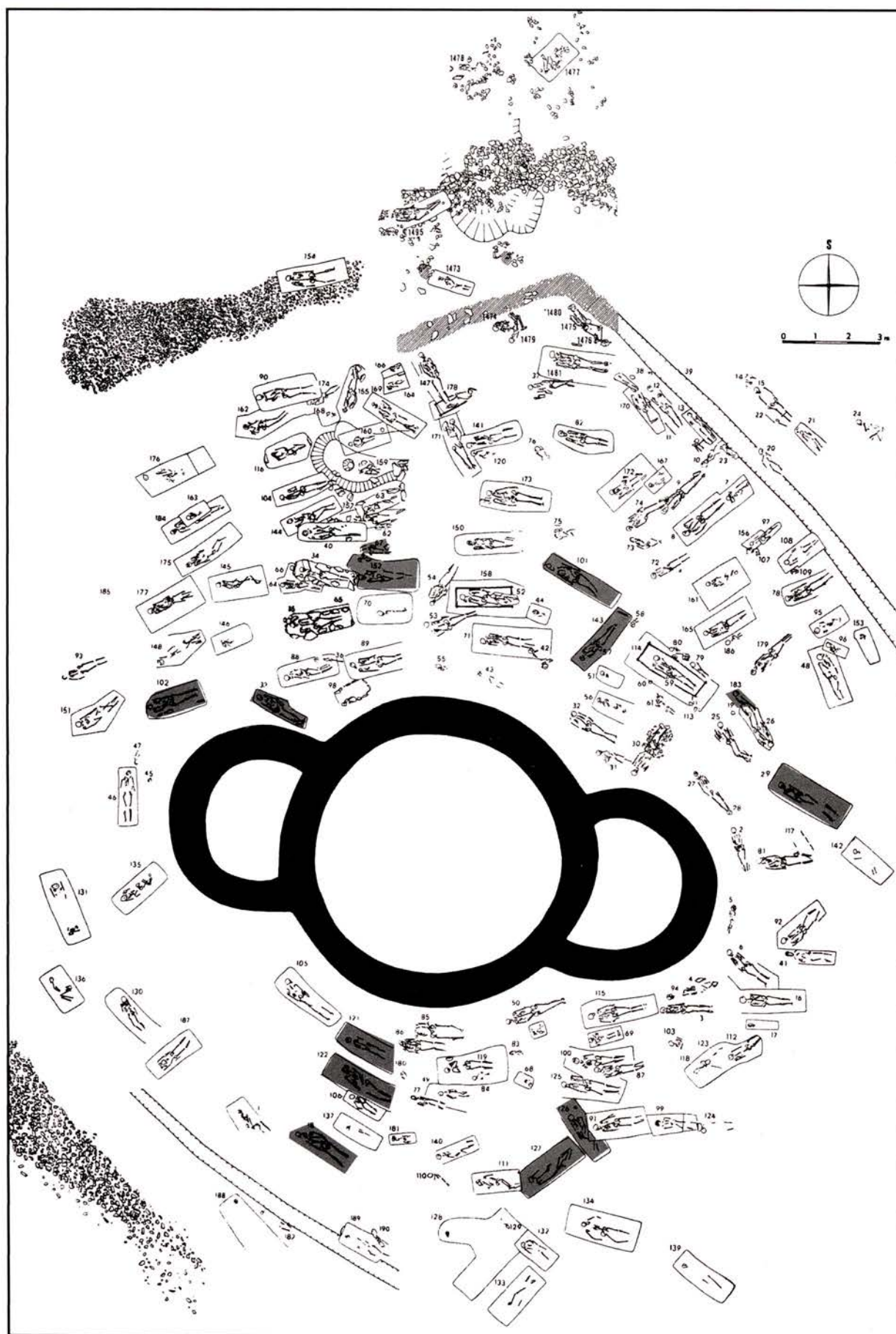
Kameny byly zjištěny také jen u nohou zemřelého, např. v hrobě 143, 155 (tab. 31:2, 37:1). V dětském hrobě 4 (tab. 3:1) spočívají kosti nohou na kameni, jiný větší kámen po levé straně pohřbeného snad mohl být zbytkem obložení či spíše zvýraznění (zůstal ojedinelý). Pod chodidly byly dva kameny též v případě hrobu 9, dva kameny má také za hlavou, ty však nemohly být podlo-

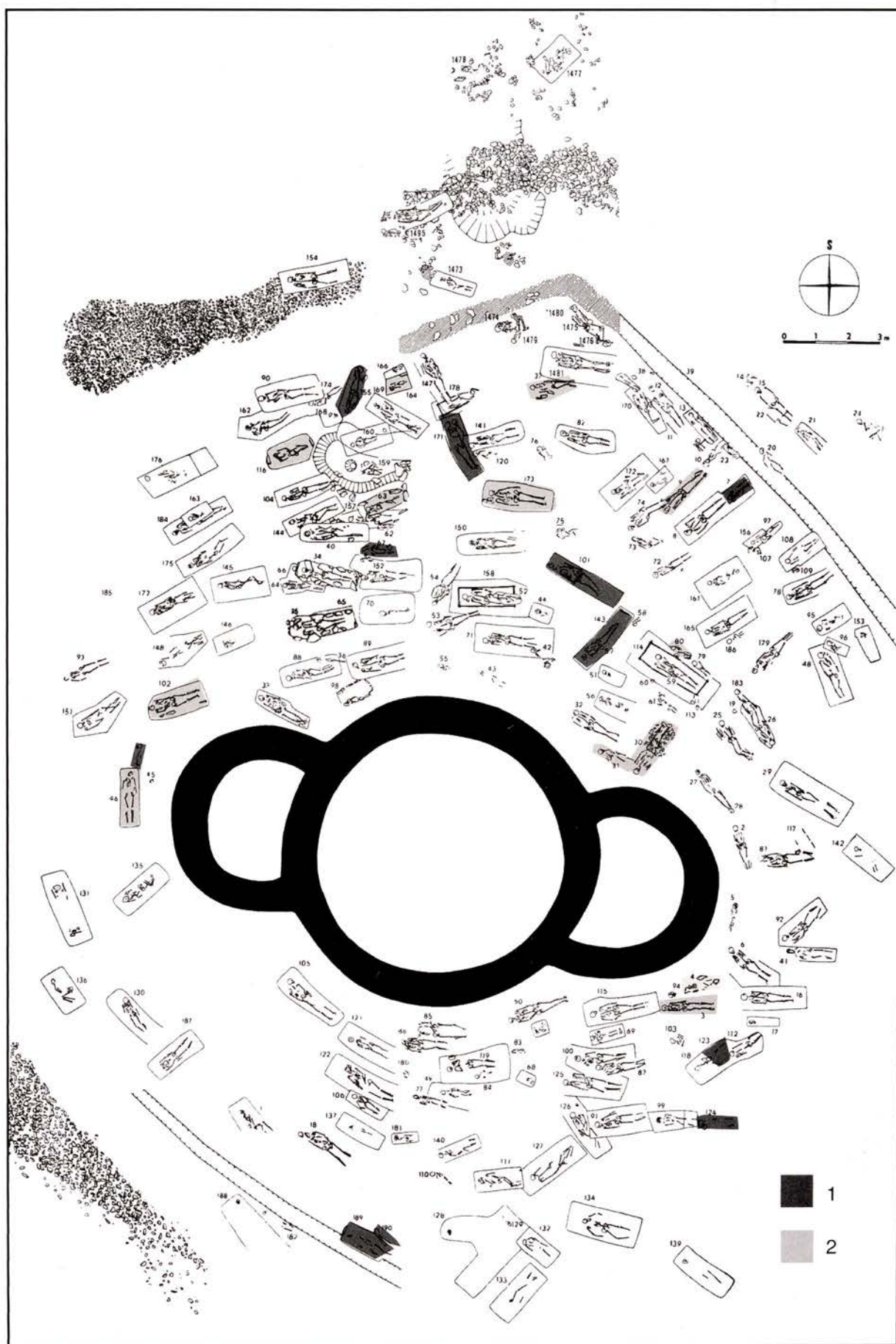
Obr. 4a. Rekonstruovaná situace S od kostela. Fotografie je zřejmě jedinou dokumentací hrobu 65, v archivu negativů bylo uvedeno číslo hrobu chybně.

žením rakve, připomínají „neúplné obložení“ (obr. 28). Vysvětlit jednoznačně funkci kamenů pod chodidly není možné. Za posunutými dolními končetinami – tedy nikoliv v nohách – byly 2 kameny v dětském hrobě 47. Jeden kolmo postavený kámen v nohách byl zjištěn též v případě značně hlubokého mužského hrobu 143 (obr. 60, tab. 31:2).

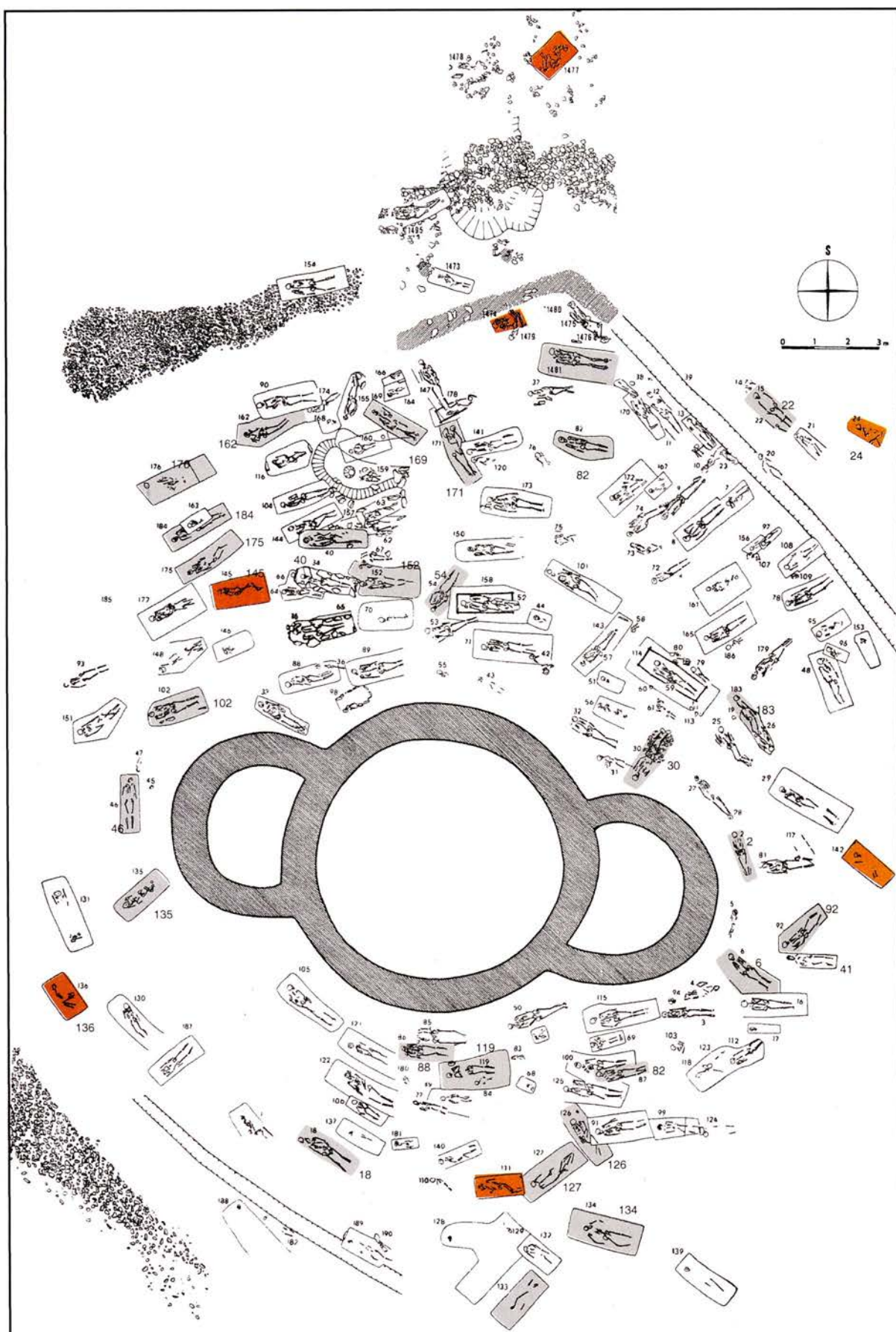
Zvláštním způsobem kamenné úpravy je pískovcový zával téměř obdélného tvaru, o rozměrech 135 x 360 cm, zjištěný nad hrobem 101 (obr. 50, tab. 21:1). Tvořily jej neopracované pískovcové kameny a je o něco větší než vlastní hrobová jáma. Vzhledem k složitější dřevěné úpravě hrobové jámy předpokládáme uložení sociálně významnějšího muže, takže zával mohl představovat další zdůraznění hrobu na pohřebišti, jakési jeho označení. S méně výrazným kamenným závalem, kopírujícím však pouze hrobovou jámu, se setkáváme také na Pohansku v hrobech 169 a 226 (Kalousek 1971, obr. 226, tab. 7:1). Dalším příkladem takového označení hrobu se setkáváme na nově objeveném pohřebišti v Modřicích, okr. Brno-venkov (v zázemí hradiště Rajhrad) v případě hrobu 2 s kamenným závalem a dřevěnou konstrukcí (Čižmář – Geislerová – Unger 2000, 184-185). Autoři publikace se pokusili tento typ hrobové úpravy rekonstruovat (o. c., obr. 137). Zřejmě podobně vypadal původně i hrob 101 u 6. kostela, který řadíme na počátek fáze VM2. Hrob 15/59 na severní straně kamenného kostela v Uherském Hradišti-Sadech měl též příkrov z lomových pískovců (Galuška 1996, 134).

Obr. 4b. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými vyloupenými hroby.

Obr. 5. Mikulčice – 6. kostel: Plán pohřebiště s hroby s kamennými prvky obložení, které nesou stopy malty (2), s kamennými prvky bez těchto stop (1). Nejsou zde vyznačeny povelkomoravské hroby.

Obr. 6. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými ženskými (šedá) a zvýrazněnými hroby v nestandardní poloze (červená, interpretované jako doklady vampyrismu).

K obloženým hrobům u 6. kostela patří i nejmladší pohřby zapuštěné do destrukce jeho zdiva. Jsou to hroby 34, 35, 36, 86 (jako jediný z nich nebyl zaznamenán na plánu 2. úrovně odkryvu), 98 (obr. 21).

Kamenné obložení se objevuje i na jiných pohřebištích v Mikulčicích, u 2. kostela např. hroby 88, 95, 282 (Poulík 1957, 368-374), v případě č. 88, 95 jde o úplné obložení, částečně obložený byl i hrob 136 s kamenným lůžkem. Na tomto pohřebišti se jeví jako vzácný typ úpravy, častější je úprava dřevěná. Kamenná úprava prakticky chybí na pohřebišti v poloze Klášteřisko.

U trojlodní baziliky jsou kromě běžného typu obložení doloženy i mohutné kamenné konstrukce hrobů velmožů, někdy i zděné na maltu (Poulík 1975, 76, tab. 44, 45, 46), avšak nemůžeme stanovit jejich podíl na hřbitově.

V. Hrubý (1955) kamennou úpravu označuje jako typ V, ve Starém Městě se vyskytl v 24 případech, což není velká četnost při velkém počtu variant. Objevuje se i na mohylnicích (např. Vysočany – 13 případů) mimo bezprostřední zázemí center.

Kamenné obložení hrobů, zejména neúplné, je nejčastější úpravou hrobových jam na pohřebišti. Jeho užití stoupá v průběhu poslední třetiny 9. století a v případě mladohradištních hrobů tvoří více než 60 % všech datovatelných. To souvisí patrně s dostupností kamene z chátrajících či pobořených staveb (nemusí jít jen o rotundu). U hrobů řazených do fáze VM I se prakticky nevyskytl.

4.3. Poloha zemřelých, orientace

Většina zemřelých byla uložena na zádech s pažemi podél těla, hlavou k západu, což je ve shodě s předkřesťanskými představami starých Slovanů – pohřbení tedy hleděli k východu. Objevují se jak hroby odlišně orientované, tak hroby, jež vykazují jisté odchylky od této standardní polohy. Odlišná orientace souvisí především se dvěma faktory. Nejvýznamnější je snaha respektovat kruhový tvar rotundy (např. hroby 2, 5, 27, 31, 46, 85, 89, 50, 121, 102, 105) a oválný až obdélný, minimálně jednou zalomený tvar ohrazení pohřebiště (tab. 49:1). Vzhledem k ohrazení jsou některé hroby z horizontu VM2 kladeny souběžně s ním, např. 153, 12, 13, 23, 130, jiné naopak kolmo k němu 7, 9, 10, 78, 95, 187. Na jiném místě docházíme k závěru, že (minimálně v severovýchodní části) hroby orientované kolmo k ohrazení jsou relativně starší než hroby orientované souběžně s ním. Zároveň se zdá pravděpodobné, že hroby orientované podél Z-V osy kostela (115, 5, 2, 27,) jsou relativně starší než hroby orientované hlavou k apsidě (6, 81, 135, 30 patrně i 41). To však neplatí absolutně, hrob 31, stejně jako 46, je díky výskytu kamenů se stopami malty řazen do mladší skupiny hrobů VM2. Je otázka, zda k této skupině počítat i od apsidy vzdálenější hrob 126 na jihovýchodě, evidentně porušený hrobem 91, shodně orientovaným se starší skupinou hrobů.

Přesto u některých hrobů v nejhustější části pohřebiště, orientovaných např. severozápad-jihovýchod, můžeme jejich orientaci chápat jako jistou odchylku (hroby 171, 147, patrně i hrob 155 a 54). Zvláštním případem je orientace hrobu 1476 (JV-SZ) opačnou orientaci hrobu 1475 (tab. 47:1), který je orientován souběžně s vymezením pohřebiště. Obdobně opačně orientované jsou též vzájemně se porušující hroby 183 a 26. V těchto konkrétních případech neumíme určit důvody odlišné orientace hrobů.

Orientace hrobu 147 již může souviset s průběhem ohrazení, i když jde o hrob relativně vzdálenější. Vzhledem k ostatním hrobům v sledovaném prostoru je atypicky orientován dětský hrob 96, neboť se liší orientací jak od hrobu 48, který porušuje, tak i od hrobu 95, umístěnému kolmo k hrobu 48 (obr. 2a).

Převažují standardně uložení jedinci v natažené poloze s rukama podél těla (na tab. I. poloha 1). Jako mírnou odchylku lze klasifikovat mírné pokrčení levé či pravé paže, která tak směřuje do klína (např. 32, obr. 32), zjištěná byla ve 28 případech, tj. 14 % pohřbených (cf. tab. I.). Častější je uložení levé paže do klína (16 případů⁶). Poloha s rukou v klíně je doložena v hrobech mužských (3, 32, 50, 74, 179), ženských (30, 40, 171) i dětských (20, 174). Jev byl zachycen jak v hrobech řazených do staršího horizontu (50, 122 ?), tak i (početněji) do mladšího horizontu VM2 (hroby 30, 81, 102, 141), ale též do povelkomoravském horizontu – nejspíše hrob 40. Ve Starém Městě naopak převažuje uložení pravé ruky do klína (23:11 případů – cf. Dostál 1966, 26), většinou však jde o malý počet jedinců, takže rozdíly jsou minimální.

Tak jako i na jiných nekropolích v několika případech směřují do klína obě paže (9, 10, 185 – poloha 3 na tab. I., tab. 46:1). V těchto případech převažují hroby mužské. Stejně varianty uložení se objevují také na jiných pohřebištích v Mikulčicích (1. a 2. kostel – např. hroby 51, 97, 104, 126, 228, Mikulčice-Klášteřisko), též v Břeclavi-Pohansku, v Uherském Hradišti-Sadech (Galuška 1996, obr. 24:2) i jinde (např. Měřínský 1985, obr. 15, 16, 17, 40). Ze Slovenska je tato odchylka dobře dokumentovaná na pohřebišti Dolný Peter IV v 8. hrobech; např. 27 a 64 (Béřes 1995, 144, obr. 11:4), objevuje se zde též jen jedna ruka v klíně (hrob 50 pravá, ve třech hrobech levá).

Další zjištěnou polohu zastupuje ženský hrob 119, kdy má pohřbená žena složené obě ruce na hrudníku (tab. 26:1). Hrob byl bez výbavy, ale ve velké hrobové jámě jižně od kostela poblíž hrobů s ostruhami 50 a 85, takže může jít i o hrob relativně starší fáze pohřebiště. Někteří badatelé spojovali právě obdobné polohy rukou s mladším horizontem hrobů a pronikajícím křesťanstvím (Hrubý 1955, 79), což se nepotvrdilo zatím žádným jednoznačným rozbořem většího pohřebiště a je otázka, zda takovou vazbu lze vůbec archeologicky doložit. Obdobnou polohu je možné zaznamenat v Mikulčicích-Klášteřisku (Klanica 1985, hrob 898, 899 avšak s pokrčenými nohama, 944, stratigraficky

Číslo hrobu	Pohlaví	Stáří	Poloha	Výbava, jiné
24	žena	30-40	PB	0
111	dítě	9-10	PB	0
136	žena	40-50	PB	0
142	dítě	3	LB - nejistá	poloha nejistá
145	žena	40-50	LB	0
1474	žena	50-60	LB	kámen – zatížení
1477	žena (?)	40-50	PB	zlomek hřivny

Tab. II. Hroby v nestandardní skrčené poloze.

starší 961 s rukama přes břicho, *obr. 36 dole*). Právě tyto hroby víceméně vylučují výhradní vazbu polohy na křesťanství.

Tato poloha se nevyskytla v Břeclavi-Pohansku, ale vždy v jednom případě se objevila v Boleradicích, ve Starém Městě-Na valách a též ve Starém Městě-Špitálkách a v Modré (*Dostál 1966, 26*). To znamená, že ji dosud častěji zjišťujeme na pohřebištích kostelních. V Uherském Hradišti-Sadech (Hor. Kotvicích) je doložena v hrobě 201 (*Marešová 1983, 30, tab. 5:2*). Naopak se s ní setkáváme např. v Čakajovicích v hrobech 415, 512, 547, tj. u pohřbů z mladohradištní části nekropole; ve vyhodnocení jsou označovány jako extrémní formy uložení rukou (*Hanuljak – Rejholcová 1999, obr. 15:IV:16*), které se objevují početněji od 2. pol. 10. století.

Jakousi nejasnou přechodnou variantu představuje hrob 171, kdy levá paže směřovala do klína a pravá byla ohnuta v pravém úhlu na hrudníku (ovšem hrob byl porušen, *obr. 69, tab. 43:1*).

Na pohřebišti se vyskytly i hroby s jednou nohou pokrčenou (např. 126, 170, 1481, mírněji též 154 – tab. 28:1, 41:2, 47:2, 36:1,2), které však neinterpretujeme jako vážnější odchylky od standardní polohy, spíše jako náhodný jev snad související již s dobou úmrtí konkrétního zemřelého. Objevují se řídce i na jiných velkomoravských pohřebištích.

4.3.1. Hroby ve skrčené poloze

Nestandardní polohy představují zemřelí uložení ve skrčené poloze. Pohřby ve skrčené poloze se našly na pohřebišti v 6 případech, tedy u 3 % pohřbených.

Na severovýchodním okraji pohřebiště se za vymezeným okrajem hřbitova nalezl skrčený pohřeb na pravém boku 24. Mimo vymezení hřbitova byl v severní části objeven ještě hrob 1477, kde leží pohřbený též na pravém boku. Ještě v prostoru ohrazeného hřbitova při jeho hraně byl odkryt skrčený pohřeb 1474, uložený na levém boku (tab. 48:1). Při jihozápadním okraji pohřebiště byl odkryt silně skrčený pohřeb (taktéž na pravém boku) v hrobě 136 (tab. 30:1). V jižní části pohřebiště byl na pravém boku nalezen mrtvý v hrobě 111 (tab. 28:2). Při východním okraji pohřebiště leží hrob 142, kde je mrtvý snad uložen na levém boku, pro špatnou zachovalost kostí to nelze tvrdit s jistotou. Všechny případy se objevují na okraji pohřebiště, nebo již mimo

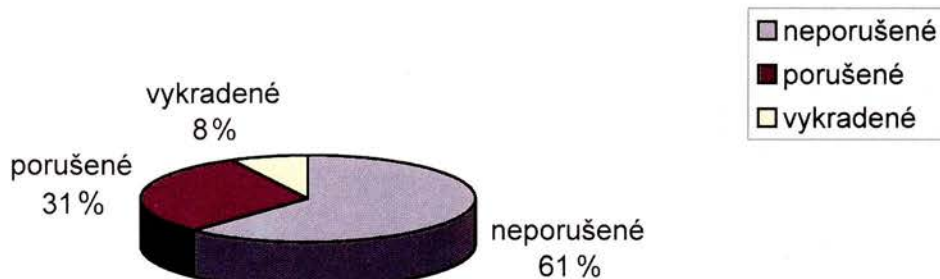
vymezený areál (*obr. 6*). Žádný z těchto hrobů nemá nadprůměrnou výbavu, většinou jde o hroby bez výbavy, v případě hrobu 1477 není zcela zřejmé, zda šlo o výbavu hrobu nebo pozůstatek sídlištního rázu. Jak ukazuje následující tabulka (II), převažují hroby dospělých žen, jen v jednom případě jde o ženu spíše již starou (50-60 let), méně obvyklé jsou pohřby dětí (hrob 142); v tomto případě je možná odlišná interpretace pohřbu vzhledem k hůře zachované kostře.

Ve všech případech se zdá, že jde o projevy strachu z návratu „nemrtvých“, kteří mohou škodit živým, tedy o vampyrysmus (k tomuto jevu *Krumphanzlová 1961*), kdy mrtví mohli být svázáni, aby se nemohli navrátit a škodit živým. Dobře to dokumentuje hrob 1474, kde byla stará žena nejen svázaná, ale i zatížená velkým kamenem v místě pánve. Z tohoto hlediska můžeme hrob č. 145 v západní části pohřebiště považovat za obtížně interpretovatelný, neboť zde pohřbený měl jen mírně pokrčenou pravou ruku i nohu (*obr. 61, tab. 32:2*).

Se skrčenými pohřby se setkáváme i na okraji nejhošnějšího pohřebiště u trojlodní baziliky (*Poulik 1975, tab. 39*). Ojediněle byl takový dětský hrob zachycen u 1. a 2. kostela (č. 91 na pravém boku, není na plánu v *Poulik 1957, obr. 57*). Na pohřebišti v Břeclavi-Pohansku byla mrtvá (40-50 let) z hrobu 405 na levém boku (*Kalousek 1971, tab. 20:2*), méně zřejmá je interpretace částečně skrčené polohy ženy z hrobu 404. Podobné pohřby se objevily též ve Starém Městě-Na valách (*Hrubý 1955, 79*), kde šlo ve dvou případech (319/AZ a 320/AZ) o ženy, v hrobě 36/St o neurčitelného dospělého. V Uherském Hradišti-Sadech (Horních Kotvicích), jsou doloženy takto pohřbení na pravém (2x) i levém boku (2x, *Marešová 1983, 32, tab. 4:4, 5:2,3*), v Dolních Věstonicích (*Poulik 1948-50*), Litenčicích (*Chybová 1998, 118n*), kde však dosud neznáme jejich procentuální zastoupení, a ojediněle i jinde (Starý Šaldorf – hrob 2, Žlutava).

Hroby se skrčenými pohřby se – v souladu s očekáváním – vyskytly v okolí ohrady kultovního rázu v poloze Klášterisko – 1031 (pravý bok – svázaný nedospělý jedinec), 1038 (pravý bok, žena, 30-40 let), 1049 (levý bok, dítě), 1286 (muž, jen pokrčené nohy), nečíslovaný hrob vedle 1348 uvnitř ohrady, 1355 (LB) novorozenec (?), *Klanica 1985, 513, obr. 39*; jejich procento je vyšší (6-7 % – *Klanica 1985, 533*) než na pohřebišti u 6. kostela. Navíc je doložena i kostra ležící na břiše

Mikulčice 6. kostel. Zastoupení porušených a neporušených hrobů

Obr. 7. Mikulčice – 6. kostel. Zastoupení porušených a neporušených hrobů.

nejspíše se svázanými rukama (pokrčeny, *Klanica 1985, obr. 38/2*) či pohřeb vkleče, v ústech pohřbeného v hrobě 1375 byla železná šipka.

Vzhledem k již do značné míry uplatňovaným křesťanským zásadám prakticky neregistrujeme u 6. kostela nejdrastičtější doklady obav z vampyristu – jako svázání v poloze na břicho, méně jistě i druhotně oddělená hlava apod. Oddělená a přemístěná hlava byla zjištěna u hrobů 178 a 187, v případě hrobu 178 mohl zásah souviset s vampyrismem, v druhém případě jednoznačnější interpretace není možná.

4.4. Zacházení s porušenými ostatky

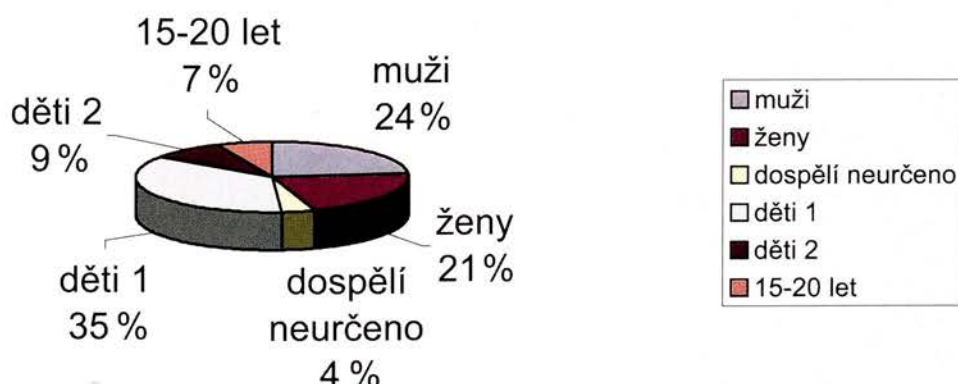
Na pohřebišti došlo při ukládání mladších hrobů k poškození starších. V případě hrobu 79 byly ostatky pietně poskládány, vytvořily sklad ve středu hrobové

jámy (obr. 44). Obdobná situace je v případě hrobu 131, kde jsou na hromádku v místě nohou srovnány kosti ze spodní části těla pohřbeného (obr. 59, tab. 29:2). Na detailním plánu byl zachycen sklad kostí bez čísla. V případě hrobu 159 (tab. 40:2) nelze hovořit o speciálním nakládání s ostatky zemřelých. Mikulčice patří mezi lokality, kde se s pietním zacházením setkáváme nejdříve. V 10. století je na kostelních hřbitovech již častější, v Čechách uvedme alespoň Budeč – při rotundě sv. Petra (*Váňa 1995*).

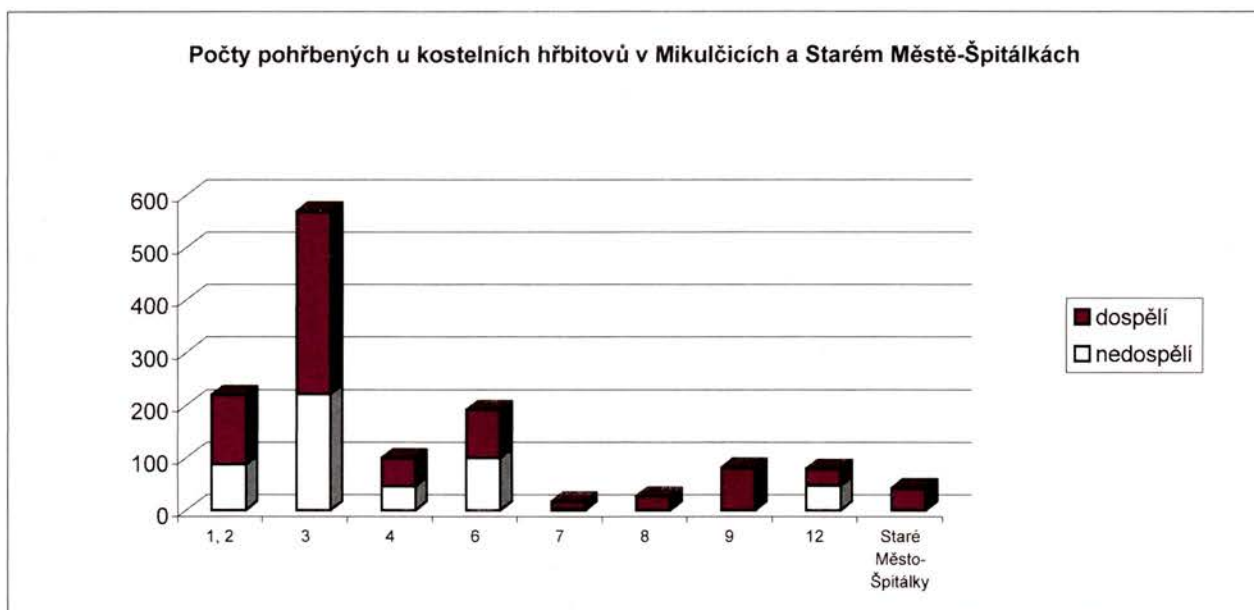
4.5. Porušení hrobů a problém jejich vykrádání

Velmi často bylo zjištěno porušení hrobů, kosti byly zpřeházeny nebo chyběly (tab. I.). Z předloženého grafu je zřejmé, že jen 60,5 % hrobů nebylo porušených, u 39,5 % hrobů lze poškození doložit (obr. 7).

Mikulčice 6. kostel. Pohřbení podle věku a pohlaví

Obr. 8. Mikulčice – 6. kostel. Pohřbení u 6. kostela podle věku a pohlaví.

Obr. 9. *Počty pohřbených u kostelních hřbitovů v Mikulčicích a ve Starém Městě-Špitálkách. Světle je značen podíl dětí a dospívajících. V případě menšího výskytu je uveden jen počet hrobů, neboť zastoupení dětí není reprezentativní či přesně určitelné.*

V několika případech chybějících kostí šlo o amputované končetiny, jak doložil antropologický rozbor (hrob 78), v jiných spíše o těžbu kamene (40, 36), v některých jen o důsledek blíže neurčitelného porušení (73). Nejčastěji k němu docházelo v oblasti hrudníku (minimálně 45 případů: 1, 2, 7, 13, 15, 23, 29, 31, 33, 37, 48, 61 (tab. 5:2), 67 (tab. 13:1), 69, 77, 87, 88, 90 (?), 95, 121 (tab. 27:1), 122 (tab. 27:2), 126, 130, 131, 135, 140, 148, 150, 151, 152, 156, 162, 174, 189, 1477, 1481), dále též při lebce (40, 121, 100 (?), 101, 131, 141, 140, 144, 178, 187). U hrobu 4 a snad i 85 (?) a 1495 lebka zcela chyběla. V hrobě 187 byla lebka přemístěna do oblasti hrudníku, v č. 178 k nohám (obr. 71, 73). Někdy byla porušena či chyběla pravá (např. 183) nebo levá část kostry (např. 70). V případě hrobu 80 chyběla spodní část kostry, aniž by bylo zřejmé, co ji porušilo. Spodní část kostry byla poškozena i u jiných hrobů, např. 29, 40, 55, 56, 73, 98, 103, 105, 112, 131, 161, 167, 175, 1478. V některých případech je kostra přeházená prakticky celá, příkladem jsou hroby 135, 176 (obr. 70).

U mnoha koster malých dětí byla většina kostiček strávena, mnohdy se dochovala jen lebka (např. 17, 45, 19, 57, 128, 153, 188).

Naskýtá se několik možných vysvětlení poškozování hrobů:

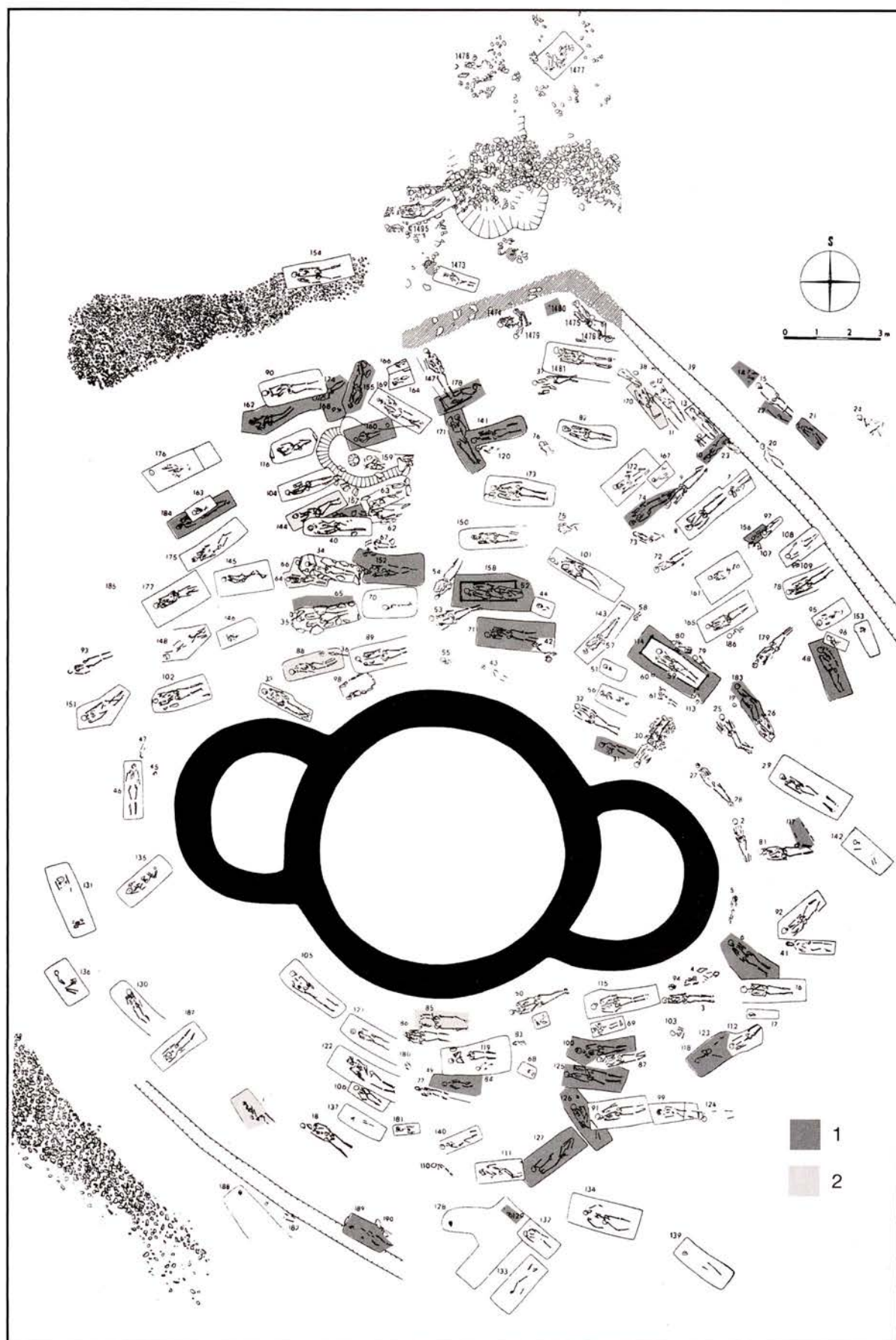
1. Část koster zejména mělčích byla porušena při těžbě kamene v destrukci kostela, např. hroby 11, 36, 38 (?), 40, 1478 (?).
2. Další část byla poškozena díky superpozici s jiným hrobem (42 případů superpozice) či sídelním objektem,

např. hroby 1, 14, 22, 64, 85, 100, 118, 174, 183, 1479 apod. (tab. 8:2, 17:2, 48:1).

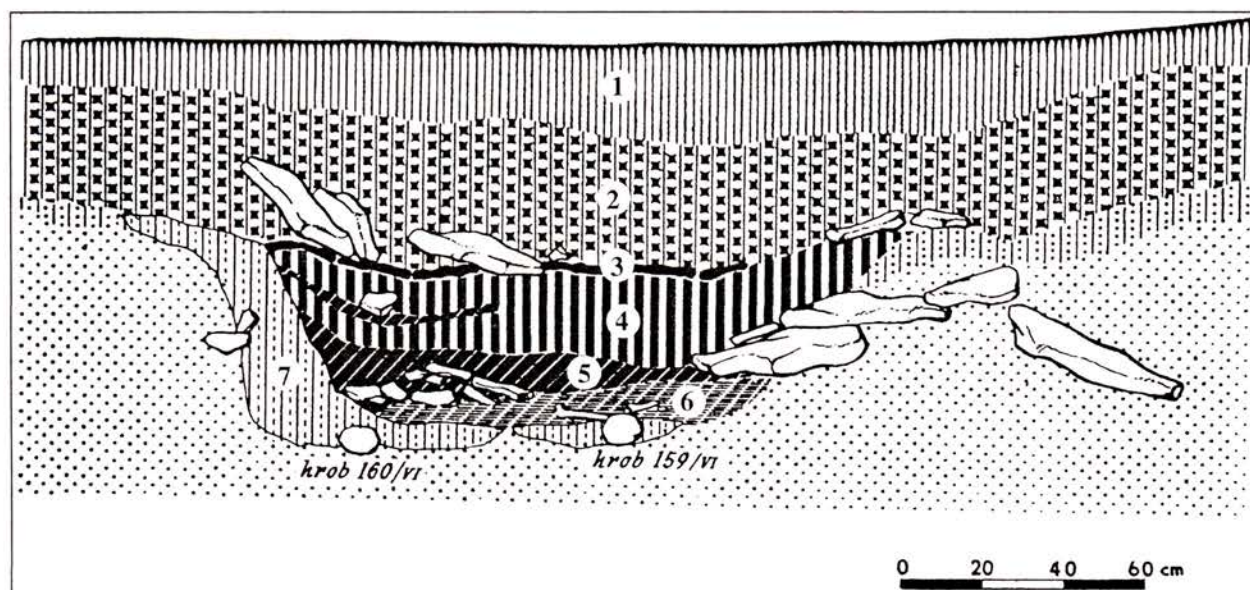
3. Podstatná část porušení však mohla být způsobena i vykrádáním bohatých hrobů ještě v raném středověku. Mezi tyto hroby můžeme s jistotou zařadit hroby 29, 33, 41, 67, 95, 101, 102, 122, 121, 126, 127, 131, 143, 152, 176, avšak bylo jich rozhodně více než bezprostředně doložitelných 8 % (obr. 4, 7). U hrobu 126 bylo poškození, jak je to na pohřebišti obvyklé, v oblasti hrudníku, kde měli pohřbení gombíky a ženy případně náhrdelník; dochované zlaté náušnice byly nalezeny v lebce, nebyly tedy zřetelně viditelné a jejich lichý počet nasvědčuje snad tomu, že jedna náušnice lupičům asi neunikla. Podobně je též jen jedna zachovaná zlatá náušnice pod čelistí v porušeném hrobě 152.

Vykrádání hrobů je doloženo i na jiných mikulčických pohřebištích, zejména u trojlodní baziliky a tzv. 12. kostela na knížecím hradě (Poulík 1975, 76; Kavanová 2001), ve dvou případech též u 7. kostela (Poulík 1963, 192-194). Hlavní vlnu vykrádání hrobů v Mikulčicích můžeme spojit s násilným vyplněním tohoto centra nejspíše v letech 905/906⁷, patrně brzy po tomto datu byla záměrně destruována rotunda nebo její část (její zdivo překrylo sídelní objekty – obr. 22c). Šlo tedy asi o vykrádání cizí komunitou, hroby byly zřejmě nějak označeny. Ovšem vyloučit nelze ani ojedinělé vykrádání v době existence moravského státu, přímo Moravany přesto, že se tento přečin přísně trestal. Navíc mohlo k takovýmto zásahům ještě dojít

7. Nepředpokládáme sice „konec všeho života“ na lokalitě, ale předpokládáme konec výsadního postavení politických elit, jejichž příslušníci byli na pohřebišti u 6. kostela pohřbíváni především. Ojedinělé pohřby bez výbavy v okrajových částech hřbitova nemůžeme zcela vyloučit.

Obr. 10a. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými stratigraficky staršími hroby (1), světlejší šedá- hroby porušeny až povelkomoravskou aktivitou (2).

Obr. 10b. Řez situací se superpozicí hrobů VM2a (160, 159) a sídlíšního objektu II (podle J. Poulika 1963, obr. 36, bez popisu). Je zřejmé, že vrstva 2 je destrukční vrstva maltové tříště, objekt II je překryt plástem omítky (3) a jeho výplň tvoří 3 vrstvy: nejmocnější z nich je tmavá humusovitá se střepy (4), pod ní černá popelovitá s uhlíky (5), spodní pak šedá popelovitá (6). Výplň obou hrobů je shodná (7), podloží je písčité.

v době krize moravského státu 870-1, kdy byl Rostislav i Svatopluk ve vězení.

Vzhledem k tomu, že se na pohřebišti objevily doklady protivampyrických opatření v podobě svazování mrtvého, nelze zcela vyloučit ani druhotný zásah motivovaný strachem z „nemrtvých“ (tab. II.). Avšak nedokážeme jej jednoznačně odlišit od jiných forem porušování hrobů. Takovým příkladem by mohl být hrob 178 (tab. 44:2), kde byla lebka přemístěna k nohám zemřelého. U spodní části lebky původně uložený gombík nebyl odnesen, ale dostal se do zásypu hrobu, nemuselo jít tedy o „vykrádání“, ale právě o protivampyrické praktiky.

4.6. Rodinné vazby

Na pohřebišti bylo pohřbeno 51 % nedospělých (maximálně do 20 let), tedy o něco více než na jiných pohřebištích z Mikulčic (obr. 9); nejbližší mu stojí pohřebiště u 4. kostela se 46,5 % nedospělých (Stloukal – Vyhnánek 1976, 36). Pokus zjistit krevní skupiny byl v Mikulčicích proveden, ale jen na vybraném materiálu z prvního pohřebiště a pohřebiště u 4. kostela, výsledky nebyly však klasifikovány jako zcela spolehlivé (Stloukal – Vyhnánek 1976, 84).

Z rozložení a uspořádání hrobů jen stěží můžeme usuzovat na uplatňování příbuzenských vazeb při pohřbívání. Nebyly zde zaznamenány dvojhroby, dokonce i nemluvnata (např. 84, 163, 164), novorozenci (45, 62 – tab. 11:1) a předčasně narozený plod (68, tab. 12:1) mají samostatné pohřby. To svědčí o značně silném křesťanském vlivu. Jedinou výjimkou je zřejmě ženský hrob 119 a dětský hrob 84, které jsou na celkovém plánu zachyceny ve společné jámě (dítě napravo ženy), ale detailní plánek hrobu 119 dětský pohřeb (Infans I) neobsahuje,

takže jde spíše o dodatečně přidaný dětský hrob (do zásypu jámy).

Snad jedině dětský pohřeb 163 může naznačovat vztah k více než čtyřicetileté ženě pohřbené pod ním; oba hroby jsou stejně orientovány, jejich severozápadní hrana splývá. Obdobně snad ještě muž pohřbený v hrobě 122 mohl být příbuzný následně pohřbeného 3-4 letého dítěte v hrobě 106 (tab. 27:2), těsně se přimykajícímu k předchozímu hrobu a nepatrně narušujícímu jeho jihozápadní hranu. Vyloučit se nedá ani příbuzenství novorozence z hrobu 45 s více než čtyřicetiletou ženou ve vedlejším hrobě č. 46, i když na jeho matku je dosti stará.

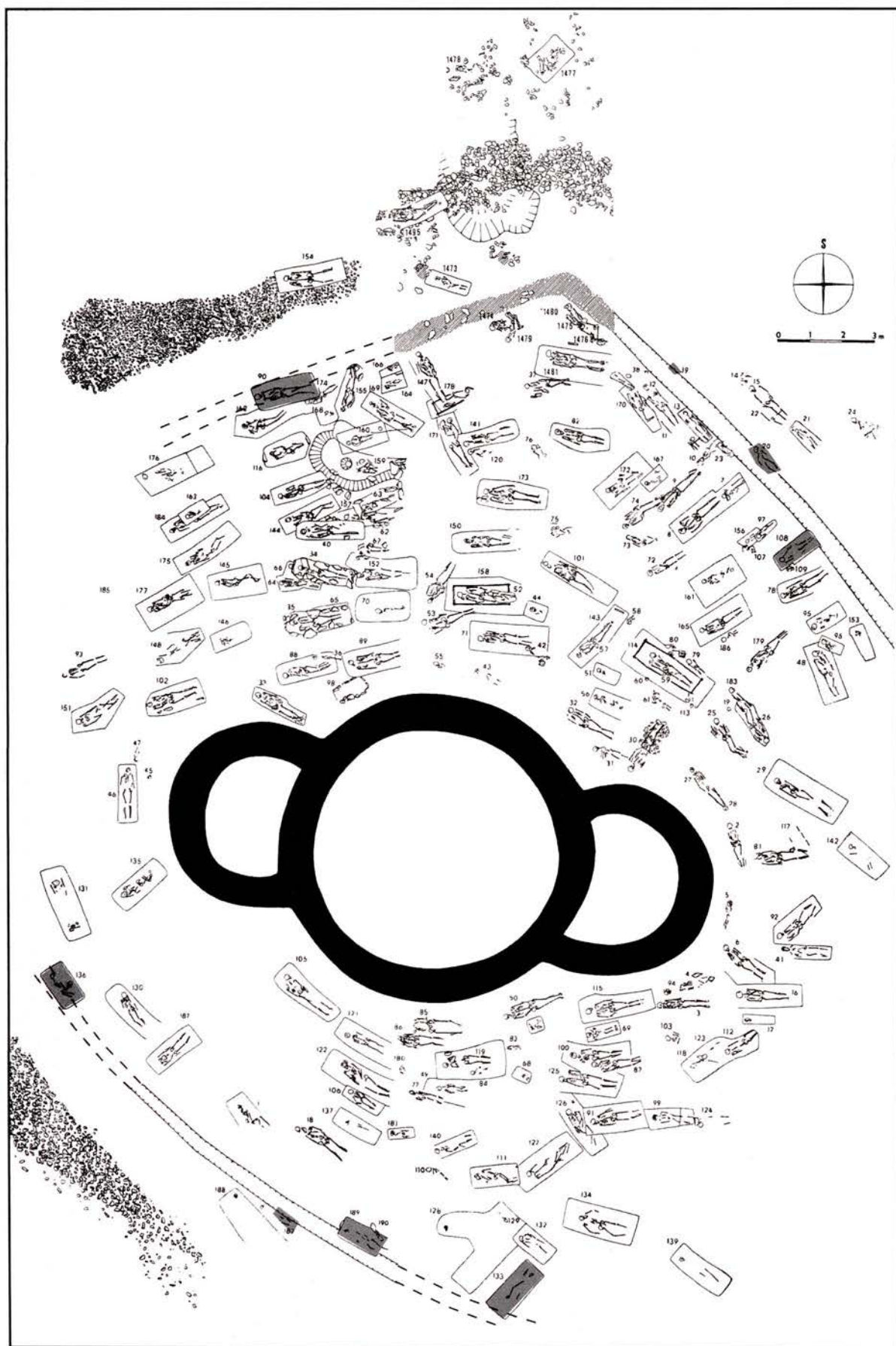
Také dětský hrob 186 se téměř přimyká k hrobu dospělého muže – (podle fotografie 179 tab. 44:1), podle celkového plánu pak 165), dna obou hrobů ležela ve stejné úrovni (Poulik 1963, tab. II:2).

4.7. Věková struktura pohřbených

Vzhledem k výše zmíněnému počtu nedospělých, dospělí tvoří tedy 49 % (nebo až 50 %) pohřbených, z nichž bylo mužů 24 %, o něco méně bylo žen – 21 % (obr. 8). Dospělých neurčitelného pohlaví byla jen 4 %, avšak je možné, že ověřování moderními metodami (např. analýzou DNA) by ukázalo problematičnost určení ve větším procentu. Z nedospělých početně výrazně převažují malé děti (do 6 let) – 35 %, větší děti (Infans II) tvoří pouhých 9 %, dospívající mezi 15-20 rokem jen 7 % (ovšem jde o nejkratší sledovaný věkový interval, tehdy byli tito lidé již většinou považováni za dospělé). Toto demografické rozložení (obr. 9) odpovídá našim poznatkům o vysoké dětské úmrtnosti ve sledovaném období i o zvýšené rizikovosti u určitých věkových skupin (např. děti do 1 roku či ženy v období nejvýraz-

Číslo hrobu	Nivelace	Výbava-strat. starších	Stratigraficky překryt	Nivelace	Detail	Foto/neg.	Poznámka
1			sídlíšní objekt		D		
6	160,24; 0,19	X	16	160,13	D		
8	160,48		7	160,47	D		jen nepatrně
10	160,39		23	160,42	D		
12	?		11				
14	160,42		15	160,4	D		
15	160,4		22	160,48	D		
21	160,41		22 ?	160,48	D		
27	159,93		28		D		
48			96		D		
49	160,02		77	160,18			
66	160,38-39		64 a 34	160,4 a 160,7	D	9491	
64	160,4	X	34	160,70		9491	
65			35	160,58			
71	160,04-lebka		42				
74	bez		9	160,38	jen plán		
79			80		D		nivelace?
85	160,13	X	86	160,28	D		
88	160,13		36				
92	?		41	160,24	D		neodpovídá tvar jámy
100	160,17	X	87	160,19	D	9748/2	
114	159,8	X	59?, 79, 80				
117	159,81-nohy		81	159,9	D		
118	bez	X	123		D		
119	160,02		84	160,17			
122	160,01	X	106	160,20	D		
125	159,93		87	160,18			
123	bez, hlubší		112	160,13			
126	159,73	X	91	160,08			
127	159,75		111	160,15	D		
129	159,20		132	159,88	D		
141	160,23		120	160,35	D	9753/12	
144	160,13	X	40?				
152	160,02	X	34, asi i 67	160,70			
156	160,05		97 a 107	160,19 a 160,23			
157	159,94	X	63, 40	160,24-160,28			
158	159,91		52, 53				
160	160,1	X	169	160,0	D		
162	160,09		90	160,28			
168			155	160,21	vztah k 174		
170	159,93		38				
171	160,09		141	160,23	jen dotyk		
174	159,99		155, 168	160,21	D		
178	159,86	X	147	160,32		9753/12, 9543	
183	160,29	X	26	160,25	D		26 má nižší nivelaci
184	159,95		163	160,14			
188	159,98		obj. VII				
189	159,90		190	159,99	D		
1479	159,56		1474	159,64	D		
1480		X	1475 a 1476	159,63 a 159,66		21049/8	

Tab. III. Mikulčice – 6. kostel. Přehled stratigrafických vztahů na pohřebišti. Zkratky: D – detail situace existuje na plánu. Silně vyznačena čísla hrobů s výbavou, důležitých pro chronologické členění pohřebiště.

Obr. 11. Mikulčice – 6. kostel. Pohřebiště s hroby porušujícími žlab (20, 189, 182), patrně porušujícími žlab (136, 90, 133) - tedy VM2b.

nější plodnosti (18-30 let, apod. – cf. *Stloukal – Vyhánek 1976*). Podíl dětí a nedospělých je nejvyšší ze všech mikulčických hřbitovů (obr. 8), na pohřebišti u 12. kostela tvoří např. jen 27,6 % (81 osob), u 3., 1. a 2. kostela téměř 40 %. Je nejbližší situaci na pohřebišti u 4. kostela se 46,5 % nedospělých.

Upozorňujeme zde též na několik rozporů zjištěných porovnáním antropologického určení koster s tím, co vyplývá z plánků hrobů: u hrobu 147 je určený věk 8-9 let, avšak na plánu je zachycen prakticky dospělý jedinec a délka kostry je v popisu uvedena jako 160 cm. Zřejmě jde tedy o jedince o něco staršího nebo došlo k chybě v označení hrobu. Podobně v případě hrobu 121 s kostrou dlouhou 140 cm jde zřejmě o dítě starší 7 let, pravděpodobně na horní hranici kategorie Infans 2 (12-14/15 let). Méně výrazné je srovnání u hrobu 26, kde má být pohřben též nedospělý (15-16 let) a na plánu se neliší od dospělých (délka kostry uváděna 180 cm, což u chlapce nelze vyloučit). U hrobu 61 je na plánu zachyceno menší dítě, než naznačuje určení věku na 15-17 let.

5. Rozbor nálezů z hrobů

Nálezy z hrobů můžeme rozdělit na vlastní milodary (1) a ostatní hrobovou výbavu (2). Vlastní milodary (1) představují potraviny a jejich obaly (nádoby, vědra), případně jisté symbolické předměty, např. skořápky vajec, které však na sledovaném pohřebišti nebyly zjištěny. K hrobové výbavě patří osobní majetek zemřelého – zbraně (2a) a především součásti jeho kroje, včetně šperků a jiných ozdob (2b). Náušnice nalezené v hrobě na hrudi již představují jinou skupinu – dary vložené do hrobu pozůstalými (3). Na pohřebišti u 6. kostela se našel takový pár v dětském hrobě 160. Poslední skupinou (4) jsou předměty vyhazované do zásypu hrobu (např. zlomky nádob apod.), v našem případě prakticky nezašoupenou. Někdy se dochovaly v zásypu pohřbu části výbavy z porušených hrobů, např. zlomky ostruh. V několika případech lze obtížně rozlišit, zda jsou železné předměty součástí výbavy hrobů, či se do hrobu dostaly sekundárně s jeho zásypem, jako např. držadlo vědra z hrobu 1478.

Celkově výbava pochází ze 73-74 hrobů, tj. 36,5 % pohřbených, bez jakékoli výbavy je 63,5 % hrobů, u hrobů velkomoravských je procento hrobů s nálezy o něco vyšší, neboť jen ze 3 povelkomoravských hrobů registrujeme nálezy.

5.1. Předměty použité jako vlastní milodary

Tato skupina předmětů využívaných v kultovně-rituální složce samotného obřadu bývá poměrně početná a typově různorodá (*Hanuliak – Rejholcová 1999, 79, obr. 76*). Mikulčické pohřebiště u 6. kostela je jistou výjimkou, neboť do této skupiny nálezů lze zařadit jen dva obaly na potravinové milodary (zhruba 1 %), zcela postrádáme jinde početné amulety. Pro srovnání s jinými pohřebišti u kostela uvedme, že u 1. a 2. kostela byly nádoby ve třech hrobech, z toho dvou dětských (64, 74),

vědro bylo jen v hrobě muže pohřbeného u 1. kostela. Procentuálně tvoří 1,82 %. U trojlodní baziliky se objevuje jak keramika, tak vědra, avšak procentuální podíl nemůžeme dosud stanovit (*Poulik 1975, tab. 44, 74:1,2*). V Břeclavi-Pohansku bylo nalezeno 14 nádob a věder, celkově tvoří tyto hroby 3,44 %, v případě vědra šlo o hrob malého chlapce a ženy. Dokonce i na metropolitní výšině v Uherském Hradišti-Sadech byly nádoby v 7 hrobech a vědra v 9 hrobech, celkem tedy v 12,2 % hrobů (*Galuška 1996, 107*). Ve Starém Městě-Špitálkách byla zjištěna 3 vědra a 1 nádoba (9,3 % hrobů – *Poulik 1955, 339*), i když hřbitov nebyl odkryt kompletně a celkové procento by mohlo trochu jiné. Dosud jediným hřbitovem bez keramických nádob je menší pohřebiště u rotundy sv. Petra na Budči (Čechy) z počátku 10. století (*Váňa 1995*).

Pro kontrast uvádím, že v Mikulčicích-Klášteřsku, pohřebišti výrazněji pohanském, byly nádoby ve 24 hrobech, vědra v dalších 5 hrobech. Celkem tedy zjišťujeme obaly na potraviny v 9,54 procentech hrobů (i zde však byly hroby povelkomoravské). V tomto případě vidíme značný rozdíl mezi mikulčickými pohřebišti u kostela a mimo něj, avšak procentuálně nevýrazný je rozdíl ve srovnání s oběma kostelními hřbitovy na Uherskohradištsku.

5.1.1. Vědro

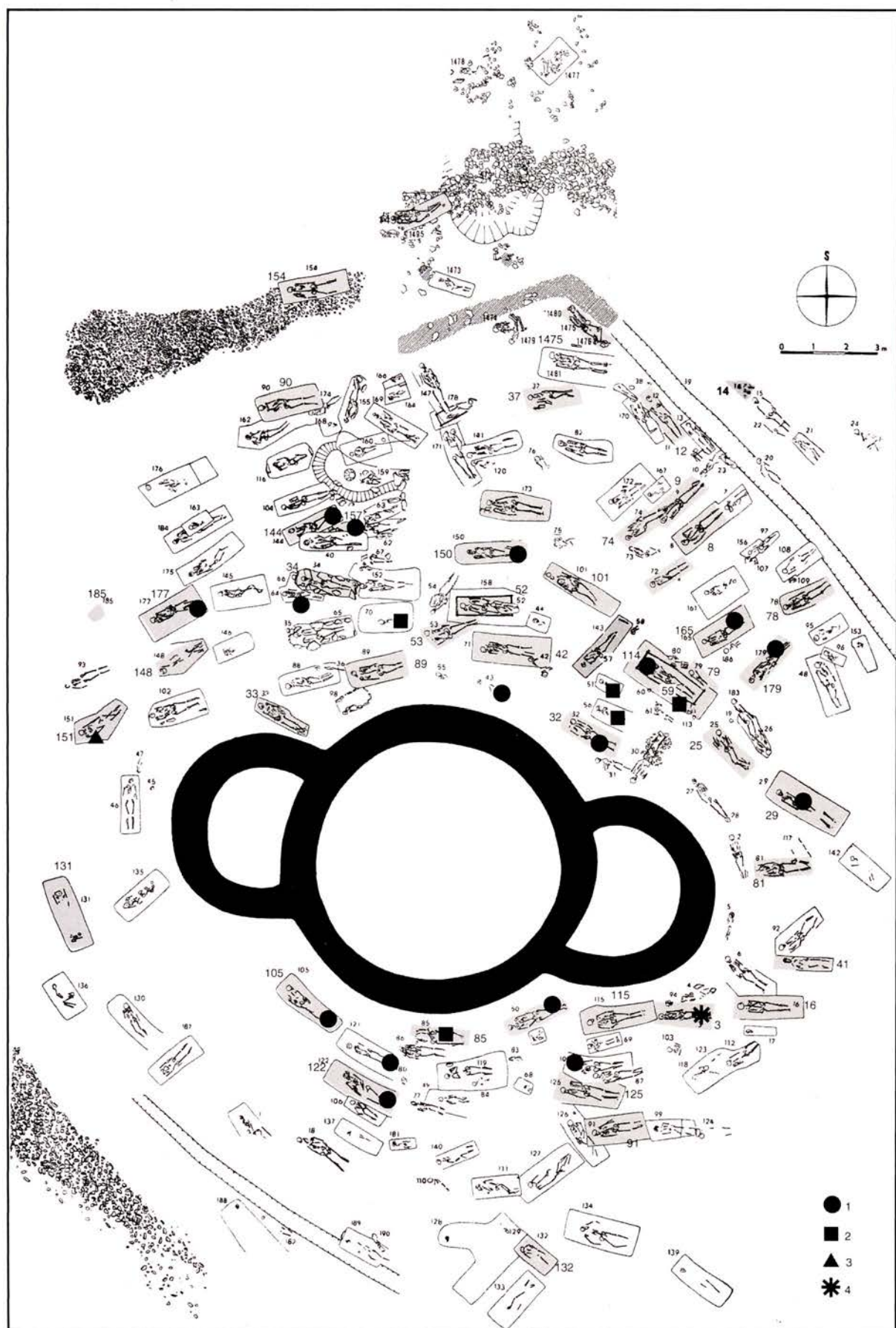
Vědro pochází jen z dětského hrobu 160, porušeného hrobem 169. Jedná se o celokovový oválný, mírně kónický typ s víčkem (obr. 67:9/160), patří tedy k typu na Moravě nejběžnějšímu (cf. *Dostál 1966, 85*). Vědro má zachovány závěsné kroužky. Obdoby má v Mikulčicích např. v hrobě 90 s mečem a ostruhami u 1. kostela (*Poulik 1957, obr. 62:9*) či u trojlodní baziliky v hrobě 680, kde je víčko doplněno o symbol ptáčka (*Poulik 1975, tab. 74:2*) a též ve Starém Městě-Na valách např. v hrobě 108/49. Kromě nádob z hrobu 188 jde o jediný obal na potravinový milodary na pohřebišti. Šperky bohatě vybavený hrob v severní části pohřebiště ukazuje na významné postavení dítěte, chronologicky jej lze zařadit na rozhraní fází VM I a VM2a.

Celokovová vědra byla produkována v hlavních moravských centrech (Mikulčice, Staré Město, Břeclav-Pohansko, Rajhrad), dostávají se též do významných hrobů sociálně výše postavených jedinců mimo tato centra (Čechy – např. Stará Kouřim, Slezsko). Můžeme je považovat za jeden z prvků hmotné kultury spjatý s moravskou elitou i přesto, že se objevují též v Čechách.

Z dětského hrobu 1478 pochází držadlo vědra nalezené za hlavou zesnulého, vědro nelze rekonstruovat. Snad mohlo jít o dřevěné vědro bez obručí nebo se držadlo do hrobu dostalo jen jako součást zásypu.

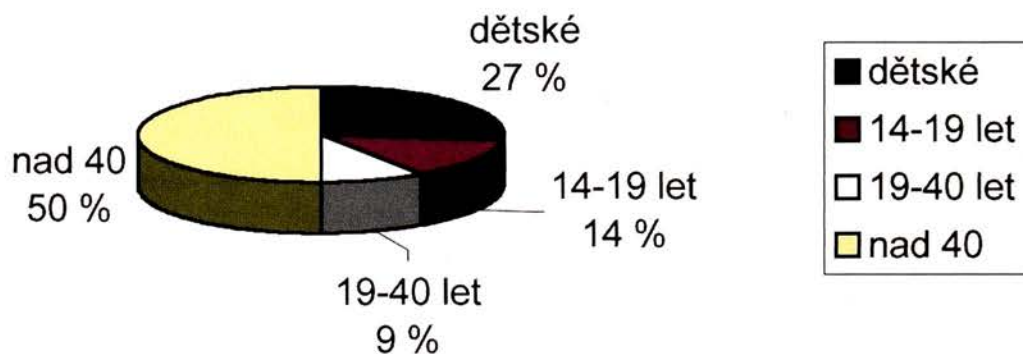
5.1.2. Keramika

Nádoba byla nalezena jen v hrobě 188, který se nacházel již vně ohrazení hřbitova. Patří mezi vyspělou keramiku zdobenou šroubovicí, chronologicky ji můžeme zařadit kamsi do počátku, respektive 1. pol. 10. století (obr. 74:1/188). Hrob 188 tedy můžeme rozhodně

Obr. 12. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými mužskými hroby a hroby s ostruhami páskovými (1), s ploténkami (2), hroby se sekerou (3) a s trojhrbitou šipkou (4).

Mikulčice 6. kostel. Výskyt ostruh v závislosti na věku pohřbených

Obr. 13. Mikulčice – 6. kostel. Výskyt ostruh v závislosti na věku pohřbených.

vřadit na konec fáze VM2 b. Její výskyt v hrobě nejspíše naznačuje návrat k některým pohanským praktikám v neklidné době po zániku mocenského centra. Obdobně zdobená nádoba pochází i z dětského hrobu 1136 v Mikulčicích-Klášteřisku (Klanica 1985, obr. 13).

5.2. Zbraně

Zbraně jsou na sledovaném pohřebišti nepočtené, zcela chybí nálezy mečů, nejtýpističtější moravská zbraň – sekera byla nalezena v jediném hrobě (obr. 64:1/151). Tento jev spojujeme s výraznější mírou christianizace na kostelním hřbitově, neboť počet hrobů jezdců je na pohřebišti významný (22) a mezi nimi jsou i muži, kteří nepochybně utrhli válečná zranění (obr. 15), muž z hrobu 85 jím i podlehl (Stloukal – Vyhnanek 1976, 114). Na tomto místě je však třeba podotknout, že sečná zranění na lebce utrhly i ženy, např. z hrobů 6 a 170, v tomto výjimečném případě se rána zhojila. Snad mohlo jít o důsledek přepadení hradě či jiného místa.

5.2.1. Sekera

Sekera pochází pouze z porušeného hrobu dospělého muže č. 151. Její ostří směřuje k předloktí pravé ruky. Není to nejtýpističtější poloha, o něco častěji bývá uložena poblíž kolena, také s ostřím směrem k ruce. Jde o nejběžnější typ moravské bradatice s ostny při násadním otvoru (obr. 64:1/151), podle A. Bartoškové typ IVAb (1986, obr. 2). Vyskytuje se celé 9. století. Na pohřebišti u 1. a 2. kostela se sekera objevila také ojediněle v hrobě 69 s ostruhami, jižně od kostela (Poulik 1957, 368). Více seker se nacházelo u 3. kostela (hroby 246, 302, 375 spolu s mečem, 400, 540, 552, 553, 572, 580, 582, 589, 715, 760, 786 – cf. Stloukal 1967, 288-309), a to i v hrobech malých chlapců (např. 302, 582). V procentech vzhledem k podílu mužské populace (185 dospělých

mužů) by rozdíl byl menší, neboť pohřebiště u 3. kostela je podstatně větší. Více seker bylo zjištěno i na dalším pohřebišti mimo knížecí hrad – v Klášteřisku – 9x, z toho ve 4 případech spolu s ostruhami (Klanica 1985, str. 522-525.). Nevíme, zda jde především o rozdíl sociální, či je tento rozdíl dán též mírou soužití s křesťanstvím. Zbraně totiž z hrobů mizejí nejdříve. Navíc se sekery objevují dosti početně i na venkovských pohřebištích, např. Velké Bílovice – 6x, ani jednou s ostruhami (73 hrobů celkem, Měřínský 1985).

5.2.2. Hroty šípů

Hroty šípů pocházejí jen z hrobů 3 a 90. Pro vnitřní chronologii pohřebiště má význam nález trojhrbité šípky z hrobu 3 více než čtyřicetiletého muže (obr. 27:1/3), neboť patrně představuje doznívání tradice doby avarské (v 9. stol. se na Moravě tyto šípky nevyráběly) a hrob můžeme tedy zařadit mezi nejstarší na pohřebišti, rozhodně ještě do 1. poloviny 9. století. Tomu odpovídá i jeho poloha jižně východní apsidy a stratigrafické překrytí hrobem 4 a nepatrně i hrobem 115 (porovnej detail).

Listovitá šípka z hrobu 90 patří k typům používaným dlouhodobě, nemá chronologický význam (obr. 47:1/90). V celém 9. století je tento typ zastoupen v menší míře, mezi nejběžnější typ patří šípky s křídélky, které se však na sledovaném pohřebišti nevyskytly.

5.2.3. Dýka

Z hrobu 73 pochází železná dýka v plechové pochvě, uložená u levého boku 5-6 letého chlapce (obr. 42:1/73). Byla zasunuta v plechové železné pochvě tausované stříbrem (ta dnes není většinou vidět) a zdobené vybičením. Pochva má honosnější obdobu v hrobě chlapce 437 u trojlodní baziliky (Poulik 1975, tab. 50). Dýka byla rovněž zdobena příčnými žebírky

Hroby s ostruhami									
Pohřebiště	Počet hrobů	Mužské	Dětské	Nedospělí	20-40	Nad 40 let	Nad 60 let	Dospělí neurč.	Hroby s ostruh. celkem
Mikulčice 2	219	82	0	0	2	11	3		15 + 1 nejistý
Mikulčice 3	569	194	3	2	13	24			47
Mikulčice 6	194	46	6	3	2	11			22 + 2 druhotně
Břeclav-Pohansko	407	149	6	2	14	10			32
Staré město-Na valách	1636	272 + X (157)	3	1	11	19		13	47 + 4 druhotně
Uherské Hradiště-Sady	88	15 + X/4	2	1	4	1			8
Nechvalín 1, 2	163								12

Tab. IVa. Rozložení hrobů s ostruhami na vybraných pohřebištích s minimálně 8 celky.

a vícenásobným motivem rybí kosti a původně také tauzována. V tomto případě šlo o předmět charakterizující vysoký sociální status dítěte. Hrob byl ve spodní části porušený, takže nelze vyloučit existenci další výbavy.

Je možné, že též v případě mužského hrobu 105, kdy zde byl nalezen neúplný a ne zcela typický nůž s kostěnou rukojetí v dřevěné pochvě, šlo rovněž o dýčku či

lovecký nůž (obr. 51:3/105). Délka činí 180 mm, z toho délka ostří činila více než dochovaných 75 mm. Muž měl atribut jezdce – ostruhy, což činí náš závěr pravděpodobnějším.

5.3. Jezdecká výstroj

Jezdeckou výstroj reprezentují ostruhy a jejich garnitury.

Č. hrobu	Věk	Typ ostruh (Bialeková)	Vsazení bodce	Garnitura (Wachowski)
29	M	IV	vsazen – 2	jen nákončí
32	M	IV	vsazen (?)	IV, bez nákončí
43	D	IV či VB		0
51	D	IIIA	vsazen	0
56	D	IIIA	vsazen, 1 (?)	IV
59	D	IIIA		0
64	Dospívající M	IV	vcelku 3	1 nákončí + přezka
70	D	III		přezka, průvlečka
85	M	IIIB	vsazen nýtem – 1	0
89	M	IVA	vsazen nýtem – 1	V
100	M	IVA	nerentgenován	IV
105	M	IV	vsazen (?)	0
114	M	IVA		(?), jen 1 nákončí
121	D	IV či VB		0
122	M	IVA		0
144	M	IVA	vsazen (?)	V
150	M	IVA	vsazen nýtem – 1	IV
157	M	IVA	vsazen páskem – 2	IV(?), odliš. průvl.
165	M	IVA	vsazen nýtem – 1	(?) jen 1 průvlečka
177	M	IV	vsazen nýtem – 1	0
179	M		vsazen	0

Tab. IVb. Přehled hrobů se železnými ostruhami, u nichž lze určit způsob výroby.

5.3.1. Ostruhy

Ostruhy se našly v 22 hrobech, což činí 49 % všech mužských hrobů; 8 párů však pochází z hrobů nedospělých jedinců (cca do 15 let, hroby 43, 51, 56, 59, 64, 70, 100, 121), což činí necelých 10 % všech nedospělých. Rozložení nálezů ostruh v závislosti na věku pohřbených ukazuje graf, naprostá většina patří mužům starším 40 let, jen ve dvou případech jde o staré muže mezi 50-60 lety. Ještě starší muže s ostruhami však nalezneme na pohřebišti u 2. kostela. Překvapivě nejméně zastoupena – jen 2 případy – je skupina mužů mezi 18/19 až 40 lety, což může být ovlivněno též přesností antropologického určování věku (rozdíl mezi 38letým a 41letým mužem nebude patrně zaznamenán). Zároveň však tento údaj, pokud bude zjištěn na dalších pohřebištích, může ukazovat na náročnost získávání společenského postavení, jež ostruhy v hrobě symbolizovaly, pokud nebylo získáno již dědičně, jak ukazuje skupina dětí do 14 let (obr. 13). Další ovlivnění malého zastoupení věkové skupiny 3 (19/20-40) mohla způsobit menší úmrtnost právě v tomto věku. To se v případě našeho pohřebiště potvrdilo, neboť do této skupiny spadalo jen 8 mužů, z nichž pohřby s ostruhami pak tvořily 25 % – tedy čtvrtinu. Pokud tuto skladbu porovnáme se situací na pohřebišti u 1. a 2. kostela, je zřetelná shoda v převaze mužů nad 40 let (včetně 3 mužů nad 60 let, obr. 14a), prakticky zcela zde chybí ostruhy z dětských hrobů a hrobů nedospělých (14-19 let), což může být zkresleno menším množstvím hrobů s ostruhami (15/16 hrobů). U 3. kostela (baziliky) s nejpočetnějším procentuálním zastoupením hrobů s ostruhami opět převažují hroby mužů starších 40 let nad mladšími a rovněž se tu vyskytly ostruhy v hrobech dětí (obr. 14b). V Břeclavi-Pohansku a v Uherském Hradišti-Sadech je největší počet pohřbených s ostruhami u mužů mezi 20-40 lety a pak následuje teprve skupina mužů starších. Tyto rozdíly jsou zřetelné z následující tabulky a z grafů (obr. 14c).

V několika případech byl na pohřebišti u 6. kostela nalezen zlomek ostruhy v hrobě v druhotném uložení, např. zdobená ploténka ostruhy v hrobě 90 (obr. 47:4/90), část ramene ostruhy v hrobě 185 (obr. 73:1/185)⁸. Fragment z dětského hrobu 70 může, ale nemusí být zlomkem další ostruhy (obr. 41:14/70). Nálezy zřejmě představují doklad existence dalších ostruh, které byly zlikvidovány buď dalším pohřbíváním nebo vykradením hrobů. Jedná se o ostruhy typu IVA a IIIc podle D. Bialekové (1977, obr. 2). Druhotně byly nalézány zlomky ostruh i jinde, např. na pohřebišti ve Starém Městě-Na valách (Hrubý 1955, str. 86).

Nově byly v květnu 2000 provedeny rentgenové analýzy většiny železných ostruh (Ing. Z. Kukla, Brno), zaměřené zejména na způsob vsazování bodců, případně na zničené výzdobné prvky.

Na pohřebišti jsou zastoupeny typy IIIA, B, IVA a jisté indicie typu VB D. Bialekové (1977, obr. 2), tedy téměř celá škála velkomoravských ostruh (obr. 16a). Chybí jen výrazné exempláře typu VB s vertikálně umístěnými nýty, což snad naznačuje i relativně pozdější ulo-

žení nejvýznamnějších pohřbů. Poměrně početné jsou ostruhy páskové (typ III), nalezené v hrobech 51, 56, 59, 70, 85, tvořící téměř 1/4 nálezů. Ostruhy s ploténkou se 3 horizontálně uspořádanými nýty jsou nejběžnější, doloženy je máme ve 14 případech: hroby 29, 32, 64, 89, 105, 114, 122, 157, 144, 150, 165, 166, 177, 179. Pokud porovnáme zastoupení jednotlivých typů ostruh na pohřebištích v Mikulčicích, vidíme značnou rozmanitost; sledované pohřebiště i pohřebiště u 1. a 2. kostela mají stejně jako nekropole v Břeclavi-Pohansku nejpočetněji zastoupen typ IV (obr. 16a,b).

Ostruhy typu Vb, jak jsme již zmínili, se v klasické podobě na pohřebišti nevyskytují, snad pouze dětské ostruhy z hrobu 43 a 121 se jim podobají (mají ploténky se 2 nýty umístěnými ve žlábků obdobně jako u typu IVA – obr. 35:3/43; 55:1/121). Představují nejspíše jakousi přechodnou variantu, nebo menší počet nýtů může být dán tím, že i rozměry dětských plotének byly menší. Členění ploténky horizontálně, nikoli vertikálním žebrem, zdůrazňuje i vybíjená výzdoba ostruhy z hrobu 121. Poloha hrobu 43 v bezprostřední blízkosti kostela nasvědčuje též jejich současnosti s ostruhami typu IVA. Blízkou obdobou k ostruhám z tohoto hrobu jsou dětské ostruhy z hrobu 12 ze Starého Města-Špitálek (Kavánová 1976, tab. V:2), sídlištní nález přímo z Mikulčic (Klanica 1967, tab. 18:9), případně ještě ostruhy z Kyjova (Kavánová 1976, obr. XIII:5).

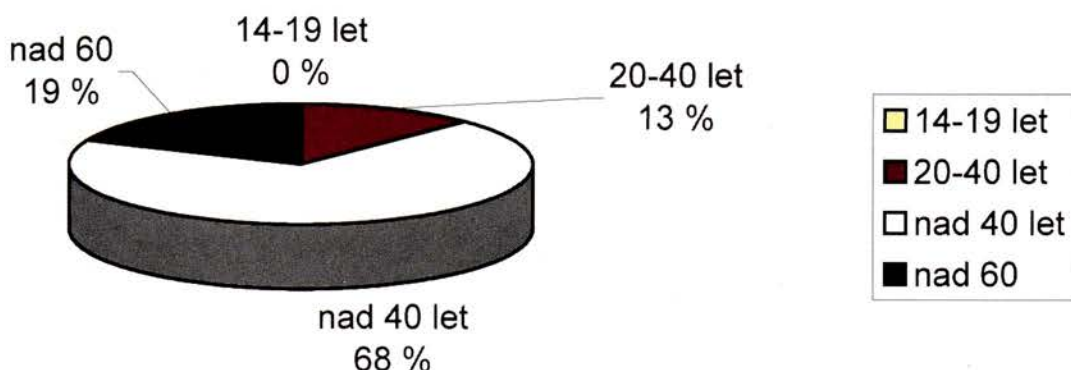
Obtížně se pracuje s ostruhami z hrobu 177 (dnes v jednom exempláři rozpadlé), kde se liší tvar bodce (rentgenovaný) s jeho tvarem a řezem, zachyceným v původní publikaci (obr. 71:1A,1B/177), což je způsobeno tím, že oba exempláře nebyly zcela totožné, i když měly shodné ploténky. Jako celek mají tyto ostruhy blízko k nálezu z hrobu 1 od 7. kostela (Poulik 1963, obr. 43), jejichž ploténka je ale o něco masivnější.

V jednom případě je zastoupena superpozice hrobů s ostruhami, kdy je hrob 114 s ploténkou s horizontálně umístěnými nýty starší a dětský hrob 59 s páskovými ostruhami typu III mladší. Přes nedostatečnou možnost superpozici doložit profilem jsou v tomto konkrétním případě ostruhy typu IVA mladší než ostruhy typu III. Navíc v případě hrobu 59 (ostruhy III) jde o malé dítě, takže ostruhy mohly být vyrobeny maximálně 1,5 roku před jeho úmrtím, zatímco muž z hrobu 114 je mohl používat i 20 let. To odporuje obecně přijímané představě o mladším rázu ostruh typu IV a naznačuje, že se vyskytovaly určitou dobu současně. Tomu odpovídá zejména jejich společný výskyt v depotech, např. na Pohansku v chatě na severovýchodním předhradí (depot I), (Bartošková 1986, obr. 13D), kde se jedná o typ IIIb s ploténkou.

Typ IIIA se objevuje v hrobech 50, 51, 56, 59, IIIb pak jen v hrobě 85. V Mikulčicích se stejný typ vyskytuje ještě v hrobech 44 a 282 u 2. kostela, v hrobě 820 v prostoru paláce (Klanica 1967, 56), též 890 a 983 na akropoli (Klanica 1970, tab. 44:2) a v nejmladším horizontu polohy na Štěpnici (Klanica 1967, tab. 18: 8; Kavánová 1996, obr. 6:14).

8 Část vykrojeného ramene ostruhy uložená s nálezy z hrobu 179 nejspíše pochází z hrobu 185 (bez označení, obr. 73:1/185).

Mikulčice 2. kostel. Výskyt ostruh podle věku pohřbených

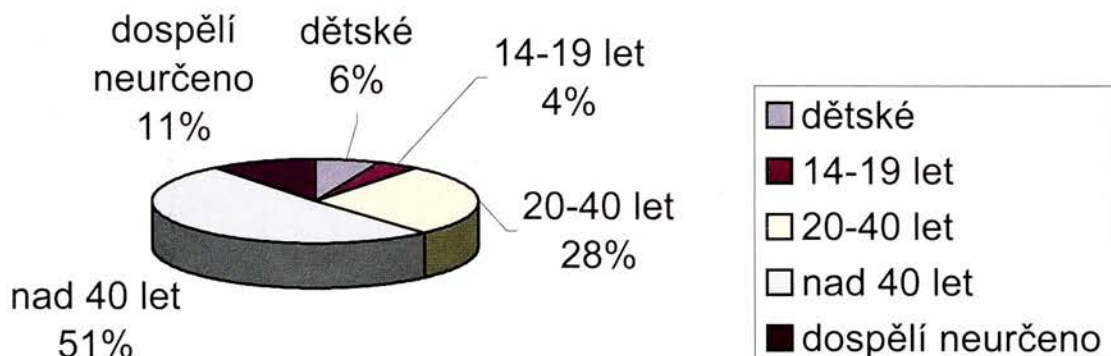

Obr. 14a. Mikulčice – 2. kostel. Výskyt ostruh v závislosti na věku pohřbených.

V případě hrobů 51 a 59 se jedná o malé děti, které je prakticky nenosily, a proto musely být vyrobeny těsně před uložením do hrobu; nelze vyloučit ani možnost, že byly vyrobeny jako symboly sociálního statutu k funérálním účelům. Právě u skupiny ostruh a jejich souprav zdobených vybičením můžeme uvažovat o výrobcích jedné dílny. Ostruhy typu III je nutno rozdělit podle ukončení. Ostruhy IIIB z hrobu 85 (obr. 45:2/85) považují za typologicky mladší, neboť mají shodnou ploténku jako ostruhy typu IVA (např. hrob 157). Ostruhy z hrobu 85 se shodně zdobeným nákončím a průvlečkou mají přesnou obdobu v hrobě HD3 v Bíni (Holčík 1991, tab.

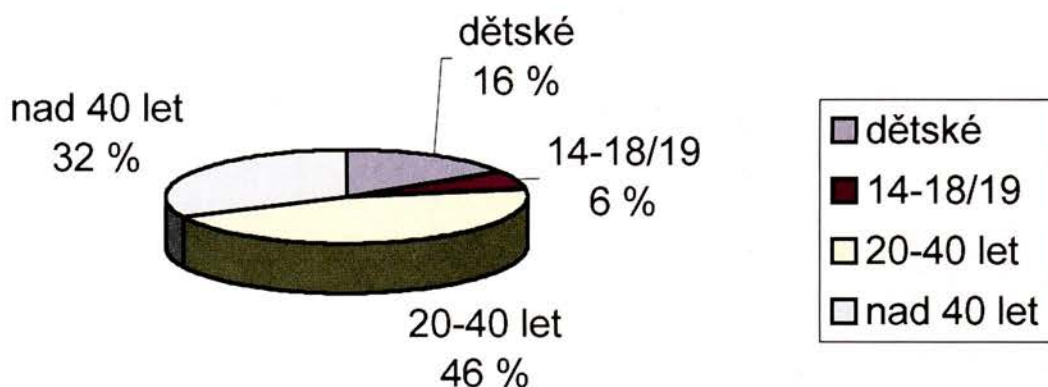
4). Obdobná výzdoba je doložena i na ostruhách 307/49 ve Starém Městě (Hrubý 1955, obr. 31:5) a také u mladšího typu ostruhy z Benátek u Litomyšle (Profantová 1994, obr. 9:1), vyrobené rozhodně ve druhé polovině 9. stol. Stejný typ představují ostruhy z dětského hrobu 51 od 6. kostela (obr. 37:3/51), u nich však postrádáme kvalitní rentgenový snímek, takže ploténka mohla být jednodušší. Stejný typ ostruhy byl objeven v hrobě 190 v Čakajovicích, na obdobně utvářené ploténce chybí puncovaná výzdoba (avšak ploténka nebyla rentgenována), ze soupravy kování se dochovala jen přezka s průvlečkou (Rejholcová 1995, tab. 37:1, 2).

Mikulčice 3. kostel. Hroby s ostruhami podle stáří zemřelých

Obr. 14b. Mikulčice – 3. kostel. Výskyt ostruh v závislosti na věku pohřbených.

Břeclav-Pohansko. Výskyt ostruh v závislosti na věku pohřbených

Obr. 14c. Břeclav-Pohansko u kostela: Výskyt ostruh v závislosti na věku pohřbených.

Podle našeho názoru byly ostruhy z Mikulčic a Bíni vyrobeny ve stejné, patrně mikulčické dílně, ostruha z Čakajovic může být volnější napodobeninou.

Pokud budeme předpokládat, že některé prakticky shodné náročnější (např. tauzované) exempláře byly vyrobeny v jedné dílně a patrně i jedním řemeslníkem, můžeme najít vazby k jiným lokalitám a uvažovat o tom, jsou-li to výrobky mikulčické dílny (dílen).

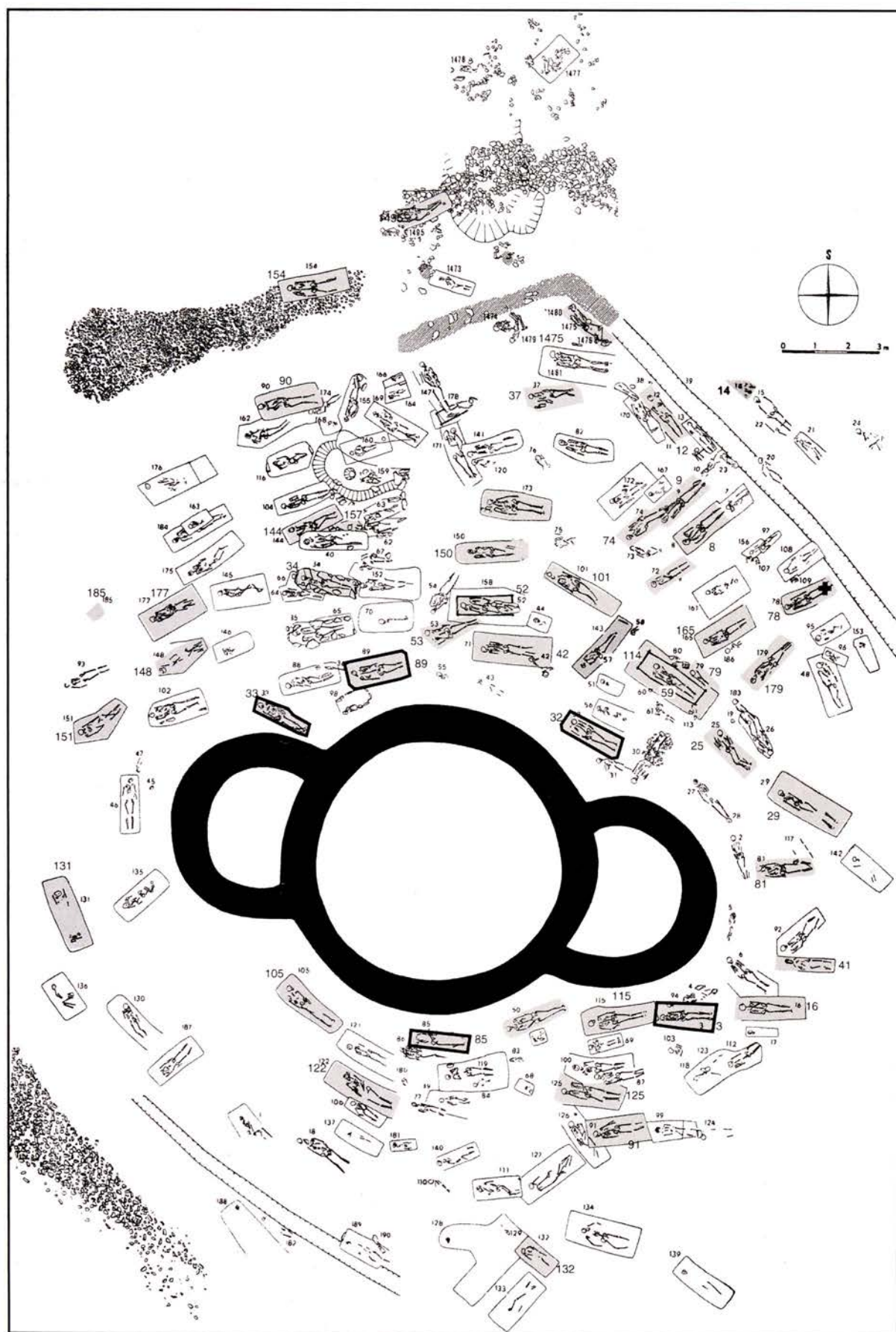
Tato vazba je zjevná u ostruh z hrobu 100 k analogickému páru mědi tauzovaných ostruh nalezených v dětském hrobě 225 v Břeclavi-Pohansku (*Kalousek 1971, obr. 225*), které se liší především výzdobou nákončí a průvleček v soupřavě. Přitom ostruhy z Pohanska jsou o něco vyspělejší vzhledem k delšímu bodci, takže nejspíše byly vyrobeny podle vzoru ostruh mikulčických. Tomu odpovídá stratigraficky mladší postavení hrobu 225. Další pár se shodně tvarovanými ploténkami jako z obou uvedených lokalit představují ostruhy z hrobu 122 od 6. kostela (*obr. 56:1,2/122*) a 156 v Břeclavi-Pohansku (*Kalousek 1971, obr. 156*), kde však je bodce opět prodloužen. Vazba k nálezům z Pohanska naznačuje, že buď velmoži získávali nejluxusnější exempláře v Mikulčicích, nebo se řemeslník či dílna přesunuli na Pohansko; snad jen dočasně (?).

Zvláštní význam má chronologie honosných bronzových zlacených ostruh z hrobu 50 (typ I podle B. Kavánové), o níž se opíralo i datování začátku pohřbívání u kostela (*Poulik 1963, 43-44*). V typologii D. Bialekové jsou přechodnou formou, nejspíše řazenou k typu IVA, i když mají ramena vycházející z typu IIIB. Ostruhy pocházejí z těžé dílny jako ostruhy s lidskými maskami z hrobu 44 od 2. kostela. To dokládá nejen shodná technika výroby a materiál, ale i některé výzdobné detaily, např. vlnovka mezi jednotlivými políčky s maskami,

kteřá se objevuje na nákončí i štítu průvlečky z hrobu 50 od 6. kostela. Z. Klanica dokonce uvažuje o tom, že pár z hrobu 50 byl vyroben až po páru s maskami (*1985, 127*) a datuje oba až do poslední třetiny 9. století. Uplatněné výzdobné motivy, členění polí, použití techniky vrubořezu a také tvar ramen, který zřejmě vycházel z ostruh typu IIIB, naznačují vznik ostruh před polovinou 9. stol.; do hrobu se dostaly, obdobně jako ostruhy z hrobu 100, již brzy po polovině 9. stol. Každopádně kování a ostruhy hrobů 50, 100 od 6. kostela (*tab. 19:2*) a 44 od 2. kostela představují produkci jedné dílny; nákončí a průvlečky z obou hrobů od 6. kostela se téměř neliší ani rozměry a musely být vyrobeny prakticky současně. V jedné dílně se nevyráběly tedy jen ostruhy a soupřavy k nim, ale i soupřavy zdobící lýtka, další nepřímý doklad franského vlivu.

Vhodné paralely k tvaru a provedení výzdoby ramen představují západní ostruhy z Welsleben, Sursee (*Rempel 1966, tab. 100; Stein 1967, Taf. 95:10*). Ukončeny jsou však odlišně, takže ploténky mikulčických exemplářů přímé paralely nemají. Zůstávají, nepočítáme-li importovanou ostruhu z Kolína, nadále jedinými bronzovými honosnými exempláři, nejspíše vyrobenými již na Moravě.

Pokud sledujeme četnost výskytu základních typů ostruh na pohřebišti, je oproti jiným mikulčickým hřbitovům početněji zastoupen typ III; shodně s pohřebištem u 1. a 2. kostela je skupina IV se třemi vodorovně umístěnými nýtky na ploténce nejpočetnější. Oproti pohřebišťům v Břeclavi-Pohansku i Mikulčicích-Klášteřsku však chybí typ ostruh se svisle umístěnými nýtky – VB (*obr. 16a, b*). Širší srovnání nálezových celků není možné, dokud nebudou zveřejněny další pohřebiště z Mikulčic. Od 9. kostela jsou známy také hroby s ostruhami typu IVA (*Kavánová 1976, tab. VI:5,8*),

Obr. 15. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými mužskými hroby a hroby se zjištěnými zraněními pohřbených (obrys hrobu zesílen), rozlišujeme 2 skupiny: válečná a trest (?) – amputace na plánu vyznačeno křížkem.

z jiných hrobů v Mikulčicích zase též ostruhy typu III (Klanica 1970, 51, tab. 48:15,18).

5.3.1.1. Technologie výroby

Máme dokumentováno vsazování bodců pomocí nýtů (je nejčastější), probíhajících téměř celým bodcem, a to nejzřetelněji u ostruh z hrobů 57, 85, 165, 177; byla to však celkem běžná praxe (viz tab. IVb). Druhý typ připevňování bodců pomocí pásku obepínajícího rameno ostruhy je na pohřebišti doložený vzácně, a to u ostruh hrobů 29 ? a 157.

Ostruha vyrobená v celku se našla v hrobě 64 (vedle 57), snad ještě v hrobě 105, v případě ostruh hrobu 150 není rentgenový snímek dost zřetelný. Bohužel nemáme dostatečně širokou základnu pro srovnávání takto zjištěných parametrů, neboť nedisponujeme poměrnými zastoupeními technického řešení ostruh na pohřebišti u 3. kostela, kde jde o početný soubor. Dosud lze pouze konstatovat, že v hrobě 1241 v poloze Klášteřisko byly ostruhy typu VA (D. Bialekové) rovněž s bodcem vsazeným pomocí nýtu (Profantová 1994, 75, obr. 11), u ostatních 4 párů nevíme, jen u hrobu 1145 lze předpokládat též vsazení bodce, který se odlomil. Na pohřebišti v Závadě byl u ostruhy z hrobu 23 trn vsazen také pomocí nýtu. Ani u moderně publikovaného pohřebiště v Čakajovicích nenajdeme tuto informaci, i když vybrané nálezy byly rentgenovány a jedná se jen o 5 párů ostruh (Rejholcová 1995). Můžeme jen doufat, že nové publi-

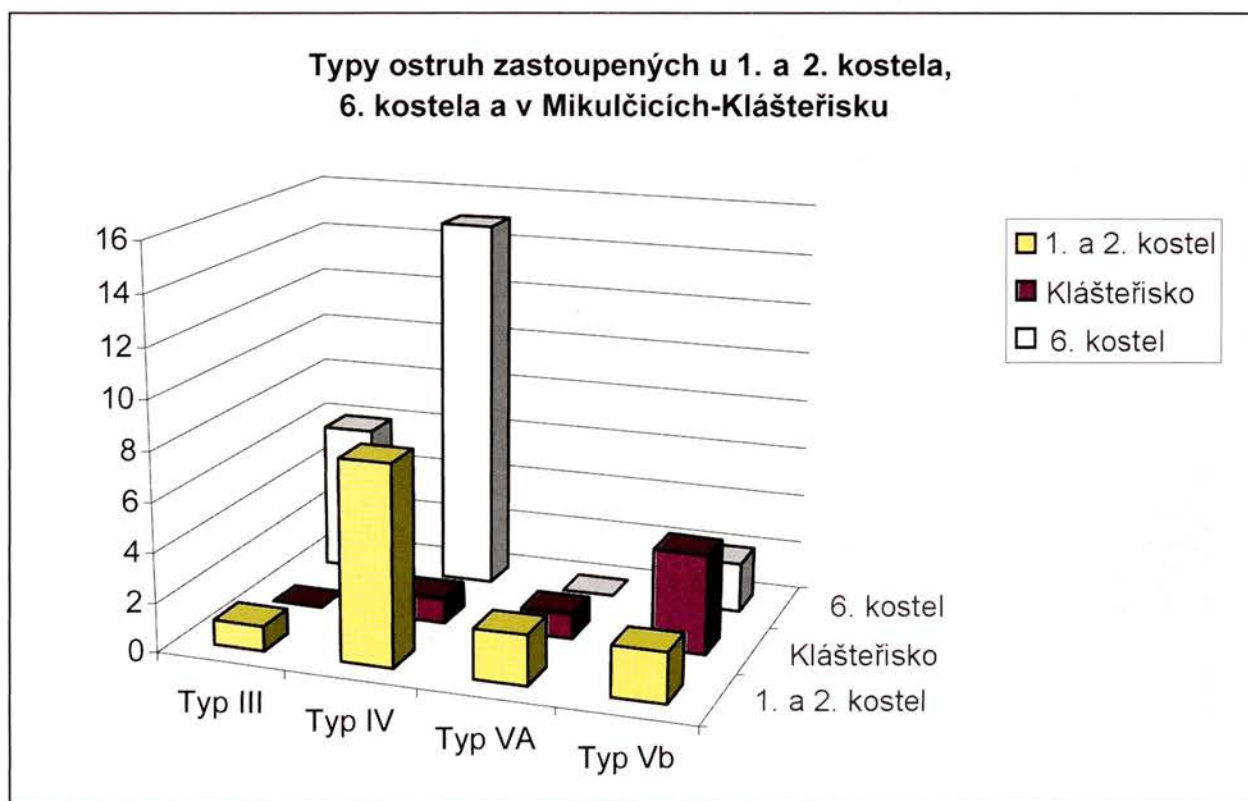
kace tento stav změní. U nálezů z Pobedimi lze určit 6 ostruh se vsazeným bodcem, jedna ostruha typu III (33), čtyři typu IVA (3, 17, 22, 26), ostruha č. 27 má zřejmě bodce vsazen pomocí pásku.

5.3.2. Garnitury ostruh

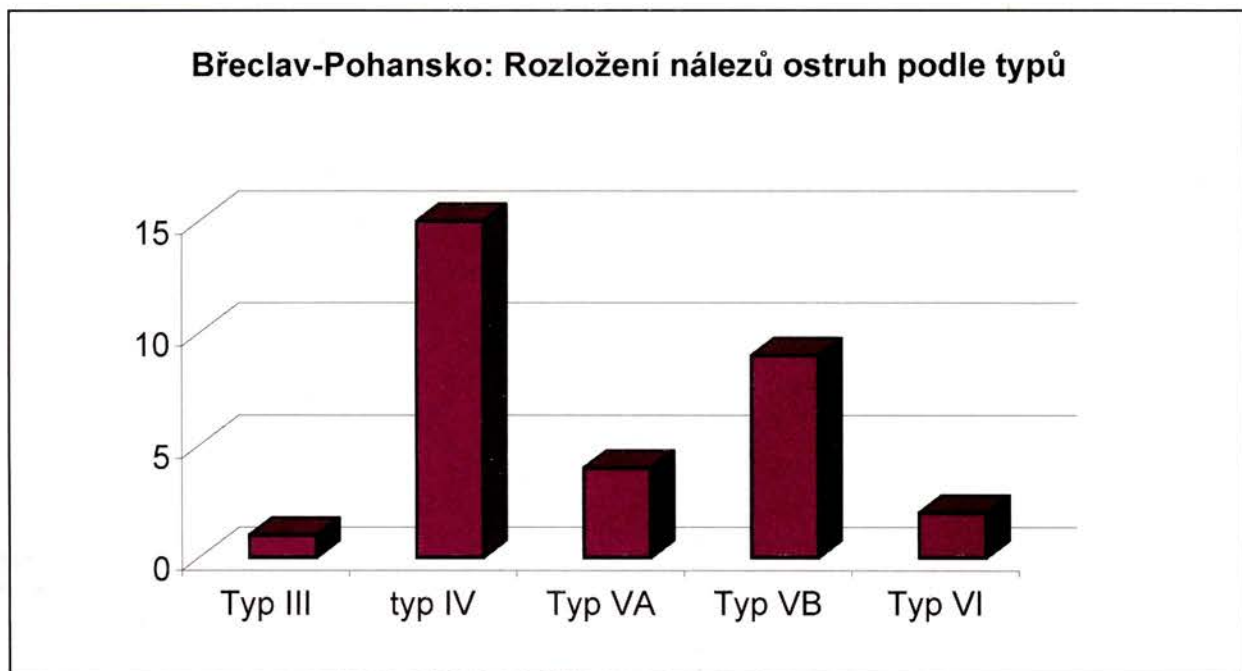
Na pohřebišti ostruhy doprovázely v 55 % případů garnitury kování (hroby 29, 32, 50, 56, 64, 70, 89, 100, 114, 144, 150, 157 – viz tab. IVb). Garnitury se skládaly z přezky s průvlečkou a nákončí, často se některý prvek nedochoval; např. v hrobě 29 se našla jen nákončí (obr. 31:3,4/29), v hrobě 165 jen průvlečky ? (proto byly započítány jen 2 hroby z nejistých). V 7 případech byla garnitura kompletní, v hrobě 32 nebylo rozpoznáno nákončí (obr. 32/32), v hrobě 144 chybí průvlečky.

V hrobě 56 jsou zkorodovány všechny součásti do jedné hroudy (obr. 38:4/56). V hrobě 64 se našla podle původního popisu jen nákončí, avšak podle rentgenového snímku se zdá, že se jedná o přezku přikorodovanou k nákončí se 3-4 nýty, z nichž minimálně jeden je dochován (obr. 40:2a,b,c/64). I když byla v dětském hrobě 70 zřejmě garnitura ostruh kompletní, podařilo se z ní identifikovat jen oválnou přezku a nejspíše jakousi štíhlou zdobenou průvlečku (obr. 41:9,10/70).

Garnitury kování se vázaly jak na typ ostruh III (40 %), tak častěji na početněji zastoupený typ IV (65 %). Chyběly u obou přechodných typů s ploténkami se dvěma nýtky, což vzhledem k tomu, že jde o hroby

Obr. 16a. Typy ostruh (podle D. Bialekové) zastoupených na některých pohřebištích v Mikulčicích. Vidíme značné odlišné zastoupení různých typů. V případě pohřebišť u 1., 2. a 6. kostela je shodně největší podíl ostruh typu IV.

Obr. 16b. Břeclav-Pohansko. Rozložení nálezů ostruh podle typů D. Bialekové. Shodně s předešlými je nejpočetnější typ IV.

dětské, může být náhoda. Řidčeji se objevují v dětských hrobech, zde jsou doloženy jen ve dvou případech, tedy v 33 % těchto hrobů. Aby dítě bylo vybaveno ostruhami i s garniturou, musel být jeho sociální status zřejmě vyšší než u některých dospělých. Nejspíše to souvisí s tím, že děti plnou výbavu v praxi nepotřebovaly a k označení sociálního statutu stačily pouhé ostruhy.

Převažují garnitury s oválnou průvlečkou typu IV K. Wachowského (1992, obr. 27), např. 100, 150, 157, jinou verzi téže garnitury představuje souprava z hrobu 50, kde se vyskytuje odlišný typ průvlečky – IIC D. Bialekové (1977, Abb. 14), která má obdobu v hrobě 44 od 2. a 380 od 3. kostela v Mikulčicích. Tam je další obdobou hrob 1241 z Klášteriska (Klanica 1985, obr. 17), mimo tuto lokalitu se vyskytuje v Pobedimi (Bialeková 1977, Abb. 15:2).

Nákončí bývají jazykovitého (29, 50, 64 (?), 100, 114 (?), 150) nebo obdélného tvaru (89, 144), vždy s trojicí horizontálně seřazených nýtků, umístěných buď u horní hrany nákončí, nebo níže ke středu (hrob 29, obr. 31:3/29). Výjimkou je bronzové nákončí z hrobu 50 se 4 nýty, jejich počet je stejný jako u většího nákončí opasku (obr. 36:2/6/50). Některá nákončí mají okolo nýtků filigránový věneček – v hrobě 50 (obr. 36:2/50), 150 (obr. 63:9/150). V hrobě 64 se nepodařilo ani s pomocí rentgenového snímku zjistit počet nýtků (dobře zřetelný jen 1), stejně jako v hrobě 114, kde je tedy nejistá i funkce nákončí, pro níž hovoří především větší rozměr (30 mm) předmětu.

Nově bylo díky rentgenovým snímkům zjištěno trojité ukončení, shodné s ploténkou ostruhy. Jedná se o nákončí z hrobu 157 (obr. 66:6/157), které má vzdálenější obdobu v hrobě 129/62 v Sadech u Uherského Hra-

diště, u soupravy kování lýtkových řemínků (Galuška 1996, obr. 95: 15-17). Délka nákončí se obvykle pohybuje od 20-25 mm, nejmenší je nákončí z hrobu 157, největší, překračující uvedenou hranici, je nejisté nákončí z hrobu 114 o délce 30 mm. Tvarově se liší především nákončí z hrobu 56, ukončené trojúhelníkovitě, doprovázené oválnou přezkou s oválnou průvlečkou (obr. 38:4/56).

V hrobech 89 a 144 u 6. kostela je zastoupena méně častá garnitura typu V K. Wachowského (1992, str. 43, obr. 28) s obdélným nákončím a hranatou průvlečkou. Ta se vyskytuje ještě na Pohansku v hrobě 280 (Kalousek 1971, obr. 280), v Uherském Hradišti-Sadech (Galuška 1996, obr. 95:15,16, kde však jde o garnituru kování z řemenů na lýtkách), ale též v knížecím hrobě v Kolíně, kde je však doprovázena jazykovitými nákončími (Lutovský 1996, obr. 5).

Ve většině případů se výzdoba nákončí a průvleček zcela shoduje s výzdobou uplatněnou na ostruhách (32, 50, 85, 100, 157). Nejčastější výzdobnou technikou byla tauzie používající stříbrné i měděné drátky, a to i na jedné ostruze (hrob 179). Další soupravy z hrobů 89, 100 jsou také tauzované. Nákončí z hrobu 89 (obr. 46:6/89) je podloženo zlatým či pozlaceným plíškem, na němž jsou umístěny 3 nýty. V hrobě 32 jde o garnituru potaženou stříbrným plechem s raženou a puncovanou výzdobou (obr. 32:4,5/32). Průvlečka je oválného tvaru.

U většiny nákončí se žlábek s měděným plechem a otvory pro nýty posunul z tylní části blíže středu nákončí.

V hrobě 50 se jedná o bronzovou pozlacenou garnituru, průvlečka má tvar nákončí a je zdobena vruboře-

zem (obr. 36:5,6/50). Jedná se o nejhonosnější garnituru na pohřebišti.

5.4. Mužský kroj

5.4.1. Ozdoby opasku

Pásové garnitury kování patří na Moravě mezi významné symboly příslušníků společenské elity, objevují se jen v nejdůležitějších centrech (Mikulčice, Staré Město, Břeclav-Pohansko (2), Rajhradice (1) – cf. Wachowski 1992, obr. 29; Staňa 1984). Tyto významné symboly sociálního statusu patřily nejčastěji dospělým mužům (50 u 6. kostela, 253 z Břeclavi-Pohanska), ale často je nosily i děti, nejspíše chlapci, což dokládají právě hroby z Mikulčic (100 u 2. kostela, 70 u 6. kostela, tab.Va).

Někdy lze jen obtížně odlišit, zda se jedná o pásovou garnituru či o garnituru k závěsu meče, pokud není dochována přesná dokumentace umožňující rekonstrukci situace (např. hrob 223/51 ze Starého Města, kde nákončí bylo pod čepelí meče a přezka u jeho rukojeti).

Zkoumané pohřebiště u 6. kostela patří k nepočteným pohřebišťům, kde se vyskytl reprezentativní mužský opasek. Jeho garnitura se skládá z nákončí a ozdobné přezky. Vyskytla se v hrobech 50 a 70. V hrobě 50 ji tvoří průvlečka se dvěma pozlacenými záponkami v podobě ptáčků a nákončí (obr. 36:1, 2, 3, 4/50).

K. Wachowski (1992, obr. 31, 32) rozdělil pásové soupravy do tří základních typů, z nichž u 6. kostela je zastoupen typ I.1. v hrobě 70 a typ II.1. v hrobě 50. Přitom garnitura typu I. neodpovídá zcela obecně předstávě, neboť se skládá jen z přezky a nákončí, chybí zde

Lokalita	Číslo hrobu	Věk pohřbených	Typ garnitury	Počet kování	Materiál	Ornament techniky	Typ pohřebiště
Břeclav-Pohansko	13	18-25	II.1	3	zlac. bronz		u kostela
	253	25-30	I.2	3 (2x Fe)	zlac. bronz, Fe	email	
	H 25	M mladý	I	2	Fe, Ag tauzie	rostlinná	na hradišti LŠ
Dolní Věstonice	310	30	II.2	3	Pb, Cu, Fe		
Mikulčice	100/II	D-3	II.1.	7	Ag zlac.	niello, granulace	u kostela
	50/VI	30-40	II.1	4	zlac. bronz	vrubořez	u kostela
	70/VI	D 3-4	I	2	zlac. bronz		
	240/III	40-60			bronz		u kostela
	295/III	M 40-60	II	7 (?)	bronz		u kostela
	360/III	D 7-8	II	3	zlac. bronz	kameny	
	390/III	M 30-40	II	4	Ag		
	433/III	M 20-30			Ag		
	437/III	M 3-4	II				
	580/III	M (?)	I				
	582/III	D12-14	(?)				
Modrá	22		I.1	2	zlac. bronz	vrubořez	u kostela
Rajhradice	323		I.2a	2	zlac. bronz	rostlinná, rytá	zázemí hradiště
	96/AZ	M		2	Ag, bronz	druhotně (?) vsaz. kameny	u kostela
	23/48	40-50		1	Au, bronz		
	24/48	Ž	(?)	1	Ag zlac.	druhotně	
	182/49	50		2	Fe		
	126/49	D 6-7	I	2-3	bronz, Ag		
	156/49	M	II.3	4	bronz		
	129/49	Ž	(?)	1	Ag zlac.	druhotně	
	190/50	50-60	I	2	bronz, Fe		
	50/50	30	III	2	bronz		

Tab. Va. Přehled pásových garnitur z Moravy (Mikulčice – 3. kostel – neúplný).

Lokalita	Č. hrobu	Věk	Typ garnitury	Počet záponek	Materiál	Rozměry	Datování
Břeclav-Poh.	13	M 18-25	II.1.	1	bronz zlac.	D pt. 30, V př.44	pol. 9. stol
Dolní Věstonice	310		II.2	1	Cu		9. stol.
Mikulčice	100/II	D-3	II.1.	2	bronz	D pt. 21	pol. 9. stol
	50/VI	M 30-40	II.1.	2	bronz zlac.	D pt. 26,5 V př. 38	pol. 9. stol
	295/III	M 40-60	II	3	bronz		9. stol.
	360/III	D 7-8	II	1	bronz		9. stol.
	390/III	M 30-40	II		Ag		
	437/III	M 3-4	II	2			9. stol
St. Město	156/49	M	II.3.	2	bronz	D pt. 23	9. stol.

Tab. Vb. Přehled lokalit a celků s garniturou opasku se záponkami v podobě ptáčků (typ II).

jinak typická průvlečka k přezce, což může naznačovat její větší stáří (ještě neustálený úzus).

V hrobě 9 (obr. 28:1/9) se u pasu dochovala železná oválná přezka bez ozdobné destičky. Jde o pozůstatek běžného, nikoliv reprezentativního opasku.

Pásové soupravy představují významný symbol sociálního statusu, neboť je známo jen z hrobů z Mikulčic, Starého Města (*Hrubý 1955, 198-199, obr. 36*), Břeclavi-Pohanska, Dolních Věstonic (*Poulik 1948-50, obr. 310*) a Rajhradic (*Staňa 1984*), ojediněle pak ze sídlištních situací. Upevnění přezky pomocí „ptačích“ záponek je vzácné a spojuje se přímo s hmotnou kulturou moravské elity (*Poulik 1963, 44-45; týž 1970; týž 1975, 66-68*). Přitom z Mikulčic je registrováno minimálně 11 hrobů s pásovémi garniturami, z toho pět dětských, ze Starého Města lze uvažovat s jistotou o sedmi.

Zatímco v hrobě 70 bylo pohřbeno dítě, patrně chlapec, v hrobě 50 se jedná o dospělého muže. Oba hroby jsou vybaveny nadstandardně (ostruhy a jejich garnitury), obdobně jako je tomu i v jiných případech (cf. *Wachowski 1992, tab. 9*). Rámeček přezky tvoří přehnutý pásek tak, že vznikne dojem stylizovaných afrontovaných ptačích hlaviček.

5.4.1.1. Záponky v podobě ptáčků

Pár pozlacených záponek ptáčků pochází z hrobu 50; jde o specifickou formu upínání na kožený řemen, používanou ve velkomoravských centrech. U jedné záponky se dochoval uvnitř úchytek měděný drátek a podložení měděným plechem (obr. 36:4/50).

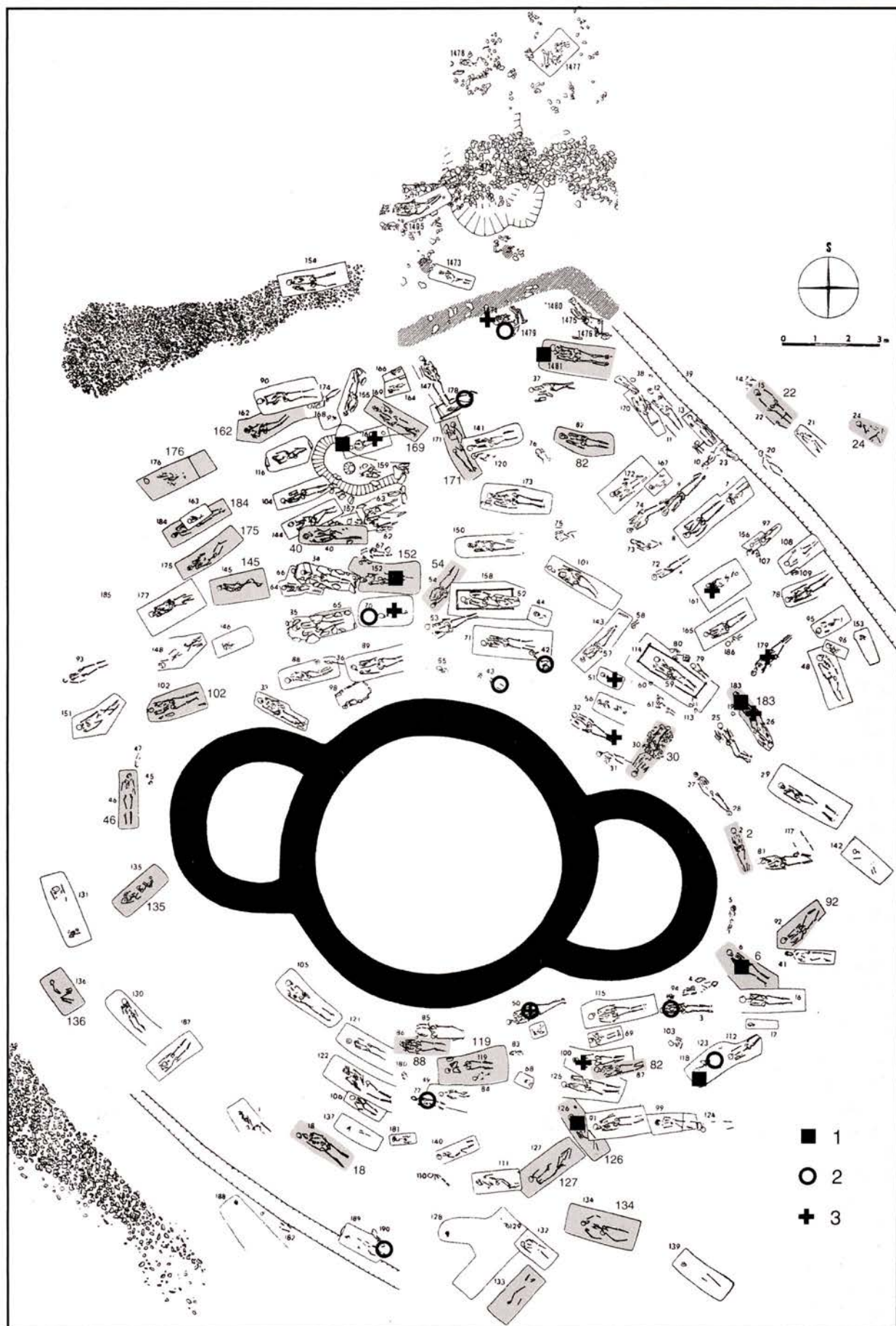
Záponky v podobě ptáčků se našly ještě v hrobě 100 u 2. kostela a v nepříliš dobrém stavu též v hrobě 390 u 3. kostela; na tomto pohřebišti byl nalezen jeden nezdobený exemplář se 2 úchyty v hrobě 360, provázený nákončím se vsazenými kamínky. Mimo Mikulčice se našly v hrobě 156/49 ve Starém Městě (*Hrubý 1955, obr. 36*), v hrobě 13 v Břeclavi-Pohansku (*Kalousek 1971, obr. 13:2*), v hrobě 310 v Dolních Věstonicích (*Poulik 1948-50, 164, obr. 310*), kde však šlo jen o jeden pár bez

dochované honosnější přezky. V případě Pohanska jde jen o jednoho ptáčka upevněného na řemen pomocí nýtků. Ten mohl vzniknout mimo dílnu, která vyrobila ostatní kusy. Dosud se nálezy těchto záponek soustřeďují do nejvýznamnějších center; ani tam však nejsou časté. Dá se říci, že představují jistý specifický znak příslušející menší skupince společenské elity.

Bronzové pozlacené kování ve tvaru ptáčka s rytím zdobenými křídly (délka 26 mm) se našlo v Enzersfeldu (Dolní Rakousy), ale z předběžné publikace není zřejmé, jak se na řemen upevňovalo (*Stuppner 1992, 324, Abb. 1105*). Z této lokality pochází oválné kování s rostlinnou výzdobou, snad ze soupravy k závěsu meče, datovatelné do 9. století. O rok dříve, tedy v roce 1990 se na této lokalitě, označované též jako germánská (avšak polykulturní), našlo nákončí s přesnou paralelou na Moravě – v hrobě v Modré a slovanský střep zdobený vlnicí (*Stuppner 1991, 261, Abb. 1243-1244*). Nález z Enzersfeldu naznačuje velký význam této lokality v 9. století, žel rozsáhlejší archeologický výzkum zde proveden nebyl.

Formálně mohly být ozdoby ve tvaru ptáčků inspirovány sponami v tomto tvaru z doby římské (Watzelsdorf, bronzové plastické kování v podobě ptáčka s úchyty *Adler – Wallner 1992, obr. 1079*), v merovejském prostředí ještě přežívaly. Obdoba jednoho ptáčka se našla též v bohatém jezdeckém hrobě 10 v Lutomiarsku (Łódź, *Abramowicz – Gupieniec – Młynarska 1958, 4:8*) z přelomu 10./11. století, který se svou výbavou hlásí ke skandinávskému kulturnímu okruhu. Jakou cestou se do tohoto okruhu dostal, vzhledem k ojedinělosti nálezů, nevíme.

J. Poulik datoval hroby 100 u 2. a 50 u 6. kostela do 1. pol. 9. stol (*1963, 45-47; týž 1975, 66*), *K. Wachowski* (*1992, 51*) je naopak řadí až do 2. pol. 9. stol. Zřejmě se tyto garnitury objevují v době okolo poloviny 9. století a používaly se, alespoň v některých případech, i v jeho 2. polovině. K upřesnění jejich chronologie může přispět jedině úplné zveřejnění pohřebišť u 3. kostela, odkud je

Obr. 17. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými ženskými hroby (světlešedé) a hroby se zlatými (1), pozlacenými (2) a stříbrnými šperky (3).

Lokalita	Počet M hrobů	%	Počet celků s garnit.	Z toho jezdců	Užitý materiál	Poznámka
Mikulčice 2	82		0	0		
Mikulčice 6	46	2,17	1	1	bronz	chlapec
Mikulčice-Klášteřísko	75	4	3	3	Fe, 1x neúplná	
Borovce	?		3	3	Fe a sklo	celkově nepublikované
Břeclav-Pohansko	149	4,6	7	4	5x Fe, 1x zlac. bronz	4 hroby dětí, MH 193 dat. před pol. 9. stol.
Staré Město	272 + X (157)	Méně než 3,8	11	7	9x Fe, 1x zlac. bronz, 1 Ag (?)	1x jen průvlečky
Uherské Hradiště-Sady	15 + X/4	6,6	1	0	bronz	H129/62 dat. do 1. třetiny 9. stol.
Velký Grob			1	0	bronz	145 hrobů

Tab. VI. Přehled vybraných pohřebišť s ozdobnými kováními lýtek.

známo dosud nejvíce těchto celků. Je třeba odlišovat též úplné garnitury od neúplných (např. Dolní Věstonice). Typ garnitury odpovídá pojetí K. Wachowského (1992, 51-52), podskupiny se liší různými typy nákončí (jazykovitá, obdélná, trubičkovitá), které doplňují přezku a záponky ve tvaru ptáčka.

Nákončí z hrobu 70 – svým tvarem s výběžky před stříškovitým ukončením – upomíná na nejmladší pozdně avarské kusy (především Ježkovice, Profantová 1992, tab. 12:13), avšak na řemen se již připíná pomocí 3 nýtů v řadě, ovínutých věnečky z filigránu, tedy po způsobu časně karolínském. Zvlněný ne zcela pravidelný tvar a plastický střed má též zlacené nákončí ze Znojma (Klíma 1999, obr. 22), pocházející ze sídlištní situace (polozemnice), které se však upevňuje pomocí nýtů umístěných na svislé ose.

5.4.2. Garnitury kování z řemení na lýtkách

Garnitury kování se skládají ze tří prvků obdobně jako garnitury k upevnění ostruh – z nákončí a přezky s průvlečkou. Vzhledem k existenci především západních ikonografických pramenů (okolo r. 850) a vzhledem k jejich opakovanému výskytu v oblasti podkolení umíme tento oděvní doplněk rekonstruovat. Dosud byl zaznamenán jen na centrálních pohřebištích (tab. VI.) a naznačuje, jak výrazně velmožská vrstva napodobovala franský životní styl. Mimo jádro Velké Moravy je doložen v Čechách u velmože pohřbeného v Kolíně (Lutovský 1996) a pravděpodobně též v hrobě 55 ve Staré Kouřimi, kde byla nákončí – zřejmě nesouvisející s garniturou meče – umístěna směrem ke kolenům (vzhledem k ostruhám), avšak kostra sama byla strávená (Šolle 1966, obr. 10, 11a).

Na sledovaném pohřebišti u 6. kostela se vyskytla tato móda v poměru k jiným centrálním pohřebištím vzácně, a to přestože z něj pocházejí kování pásu pova-

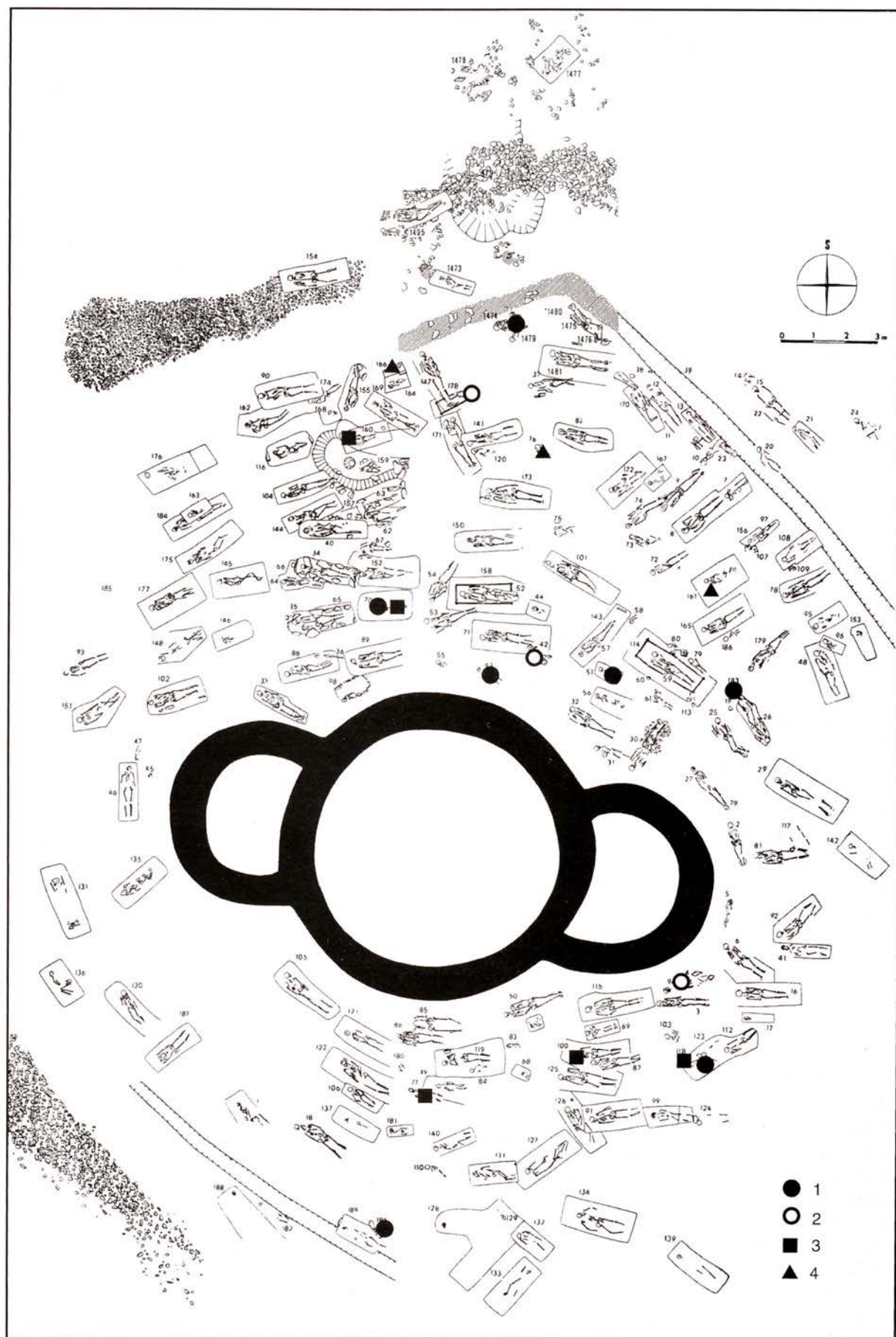
žovaná za sociálně ještě vylučnější; jedná se především o hrob 100.

Podáváme-li přehled dokladů nošení zmiňovaného módního prvku na několika nejvýznamnějších pohřebištích, je zřejmé, že tato móda zasáhla jen společenské špičky, a to až v jistém okamžiku, který by bylo zajímavé upřesnit. Objevuje se jak v hrobech významných jezdců, jako je tomu v případě hrobu 100 u 6. kostela, tak dokonce v hrobech s mečem (Staré Město), vzácněji v hrobech dětí či mužů bez jezdeckých odznaků (Břeclav-Pohansko), což může ukazovat na jistou stabilizaci a šíření módního prvku kroje. Z chronologického hlediska je zajímavé, že se soupravy nevyskytly v hrobech u 2. kostela. Hrob 129/62 z Uherského hradiště-Sadů lze datovat již do 1. třetiny 9. století, stejně jako hrob 21/AZ ze Starého Města s raněkarolínskými kováními s polokulovitým výběžkem; do 1. poloviny 9. stol. lze datovat i hrob ze Starého Města (223/51). Zřejmě se tedy tato móda objevila nejpozději v průběhu 2. čtvrtiny 9. století, před polovinu či k polovině století můžeme zařadit i sledovaný hrob 100.

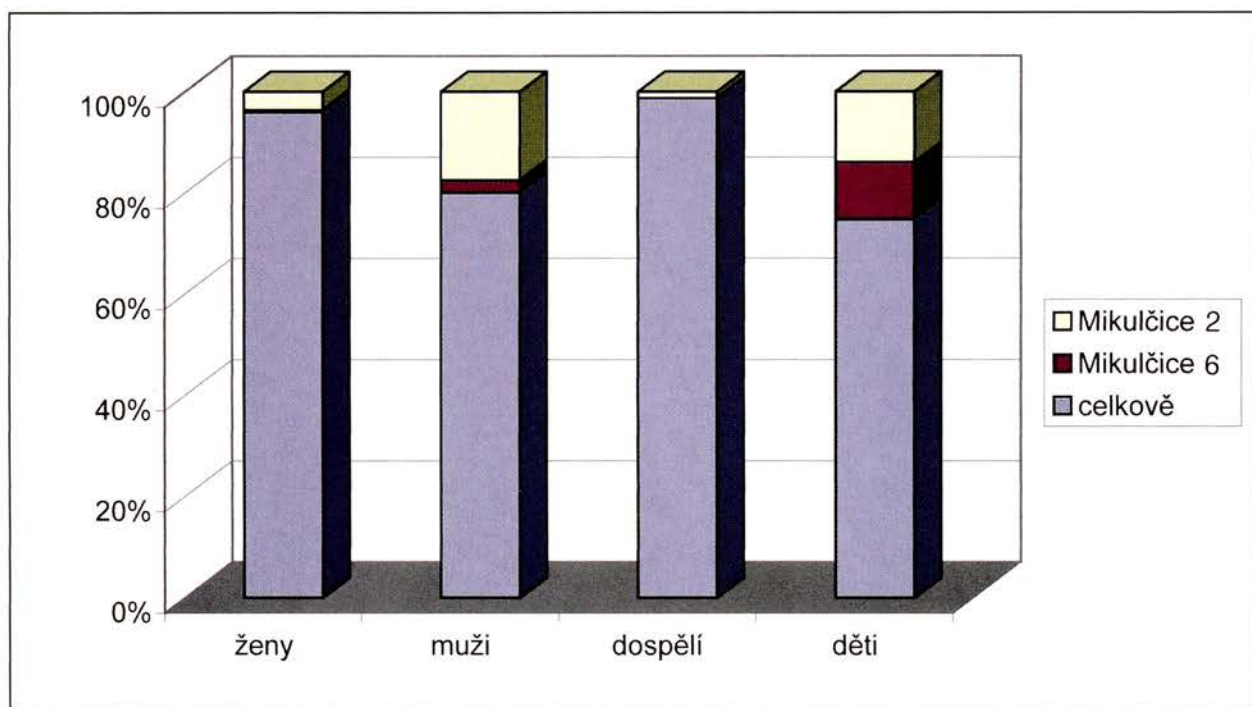
Obdobné soupravy chybí na jinak bohatém pohřebišti ve Starém Městě-Špitálkách, dosud je neznáme ani ze slovenských center výjma výjimečného hrobu 221 na pohřebišti v Borovcích (Staššíková-Štukovská 1996, obr. 6) a také z pohřebiště Velký Grob, kde je garnitura zhotovena, analogicky moravským centřům, z bronzu. Zároveň je zřejmě právě Velký Grob dosud nejvýchodnější lokalitou, kde je tento západní způsob odívání doložen.

5.4.3. Gombíky

Typickou ozdobou příslušníků velkomoravské elity – jak mužů, tak žen – jsou duté kovové či skleněné knoflíky – gombíky, na Moravě nošené obvykle v páru. Z pohřebiště u 6. kostela pocházejí celkem z 16 hrobů (42, 43, 51, 70, 76, 77, 94, 100, 118, 160, 161, 166, 178,

Obr. 18. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými nálezy gombíků: s rytou rostlinnou výzdobou (1), s jinou rytou výzdobou (2), s granulací (3), ostatní (4).

Obr. 19a. Rozložení hrobů s gombíky podle pohlaví a procentuální podíl nálezů ze dvou pohřebišť v Mikulčicích (celkový počet podle Pavlovičové je doplněn o pohřebiště Uherské Hradiště-Sade, Čakajovce ap.).

183, 190, 1479), což představuje 8,2 % pohřbených (bezpečně VM). Na pohřebišti u 1. a 2. kostela byly ve 32 hrobech, tj. 10,8 %, u trojlodní baziliky to může být procento ještě vyšší. Pro srovnání – v Břeclavi-Pohansku tvoří 34 hrobů s gombíky 8,35 %, tedy jejich procentuální zastoupení odpovídá situaci u 6. kostela. Naopak podíl hrobů s gombíky na výjimečném pohřebišti v Uherském Hradišti-Sadech je podle očekávání vyšší – 13,6 %.

Žádný hrob s nálezem gombíku neležel vně ohrazení pohřebiště u 6. kostela, jenom hrob 190 překrývající hrob 189, jenž toto ohrazení narušuje, může být do této kategorie zařazen (obr. 18). V hrobě 118 byly zjištěny 3 páry gombíků, v hrobě 181 byly nalezeny 2 páry gombíků, v hrobě 94, 100, 160, 161, 166, 1479 naopak jen jeden kus. V ostatních hrobech tvořily vždy jeden pár. Gombíky byly zjištěny v jednom ženském hrobě (183), v jednom hrobě dospívajícího chlapce (100) a ve 14 dětských hrobech, z nichž podle výbavy byly hroby 118, 160 a 1479 dívčí, 4 hroby pak chlapecké. Vyrovnané rozdělení dětských hrobů na dívčí a chlapecké bylo zjištěno i na jiných pohřebištích (obr. 19b). Velký počet dětských hrobů s gombíky odpovídá poměrně vysokému procentu dětských hrobů na pohřebišti (45 %, s dospívajícími 50-51 %), převyšuje průměrné zastoupení dětských hrobů s gombíky na pohřebištích této doby (Pavlovičová 1996, str. 99). Celkově však u dospělých gombíky převažují v hrobech ženských,

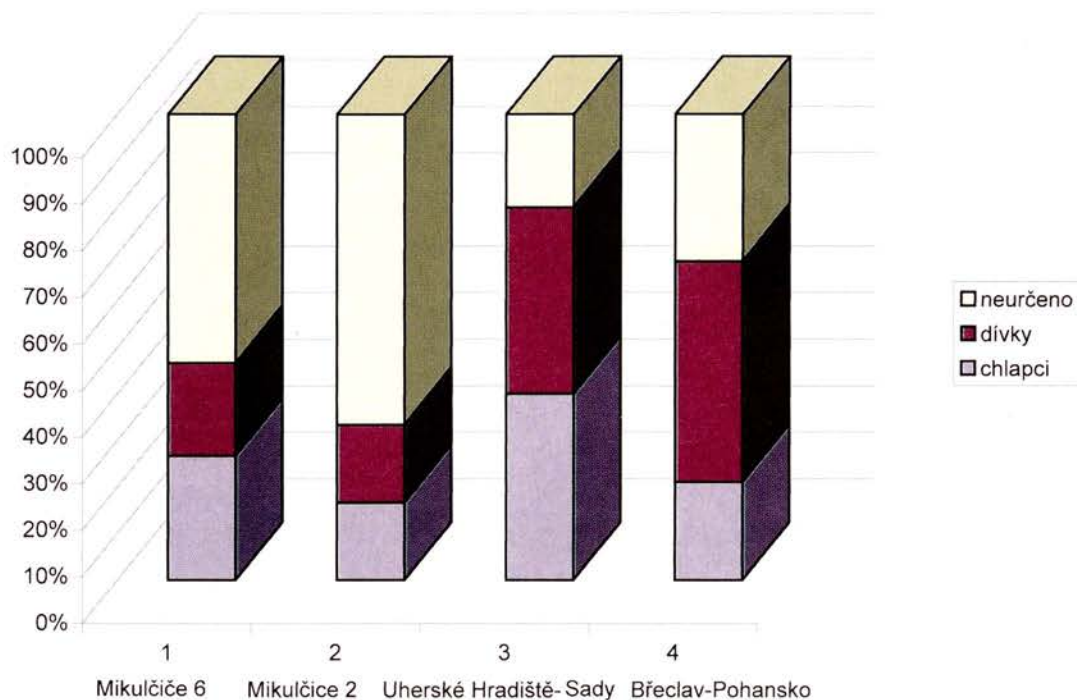
pokud tento stav nezkrusují nálezy v hrobech neurčených (obr. 19a)⁹. Vzhledem k výrazně doloženému vykrádání hrobů na sledovaném pohřebišti nelze tato čísla přeceňovat. Pro nás je důležité, že většina gombíků z dětských hrobů byla nošena velice krátce a interval od doby výroby k uložení do hrobu je většinou tak 1-4 roky. Oproti nejhonosnějším mikulčickým pohřebištím zde chybí vzácné zlaté exempláře (u 3. kostela minimálně v 9 hrobech), stříbrných je 6 kusů ze 4 či 5 hrobů (70, 100, 160, 161, 183, patrně též hrob 77 s pozlacenými kusy). Dohromady váží dnes 14, 9 g, původně vážily o něco více. U granulovaných pozlacených gombíků nevíme, zda je základ měděný či stříbrný.

Na pohřebišti se vyskytly v největším počtu gombíky zdobené rostlinnou výzdobou na puncovaném pozadí (9x, typ I), pouze v 1 případě se jednalo o výzdobu s motivem ptáčka (hrob 94), v dvou případech šlo o výzdobu čistě geometrickou (hrob 42, 178, typ II, obr. 26a). V hrobech 70, 100, 118, 160 a 181 šlo o gombíky zdobené granulací (obr. 26a, typ IV). Nejjednodušší jsou stříbrné a bronzové svisle hraněné gombíky z hrobů 76 a 161 a skleněný gombík z hrobu 166. Ty již nepatří do hrobů příslušníků elity, ale představují jakýsi mezičlánek či nižší stupeň, neboť se objevují i na venkovských pohřebištích.

Rozložení hlavních výzdobných skupin odpovídá situaci na jiných pohřebištích, zejména na pohřebišti

9 Zdá se, že se v Čechách v závěrečné etapě používání gombíky v mužských hrobech objevují již výjimečně a že v poněkud odlišném prostředí byly chápány výrazněji jako šperky ženské a dětské (Stará Kouřim, výjimkou je hrob z Libice). Počet jasněji určených hrobů je zde malý.

Rozložení hrobů s gombíky podle pohlaví u dětských hrobů (též podle výbavy) na vybraných lokalitách

Obr. 19b. Rozložení dětských hrobů podle pohlaví (též podle výbavy) na vybraných centrálních lokalitách. Kromě Břeclavi-Pohanska je počet chlapeckých a dívčích hrobů vyrovnaný (na pohřebištích v Čechách se gombíky v chlapeckých hrobech objevují výjimečně).

u 2. kostela v Mikulčicích, ale i soubornému zpracování nálezů E. Pavlovičovou (1996, tab. I.).

Pokud chceme posuzovat zastoupení gombíků různých velikostí, tak nejčtenější je skupina o velikosti 11-20 mm (10 hrobů), poté následuje skupina 21-30 mm (5 celků), ojediněle jsou zastoupeny skupiny do 10 mm (hrob 70) a nad 30 mm (granulované v místě středového pásu z hrobu 118, výška bez ouška je 26-27 mm). Ponechávám stranou skleněný gombík, neboť tam se o velikosti jako pomocném chronologickém znaku nikdy neuvažovalo. Rozčlenění podle velikosti odpovídá plně dosavadnímu rozložení publikovaných nálezů (Pavlovičová 1996, tab. I D). Podle našeho názoru je však třeba posuzovat velikostní skupiny zvlášť u dospělých a u dětí, alespoň na největších pohřebištích.

Na sledovaném pohřebišti se vyskytují dětské ostruhy a dětské náušnice, mohou proto být i dětské gombíky o něco menších rozměrů.

Pro naše pohřebiště lze shrnout, že největší gombíky, obvykle považované za nejmladší, se na něm nevyskytují, ačkoliv fungovalo minimálně do pádu Velké Moravy, spíše o něco dále.

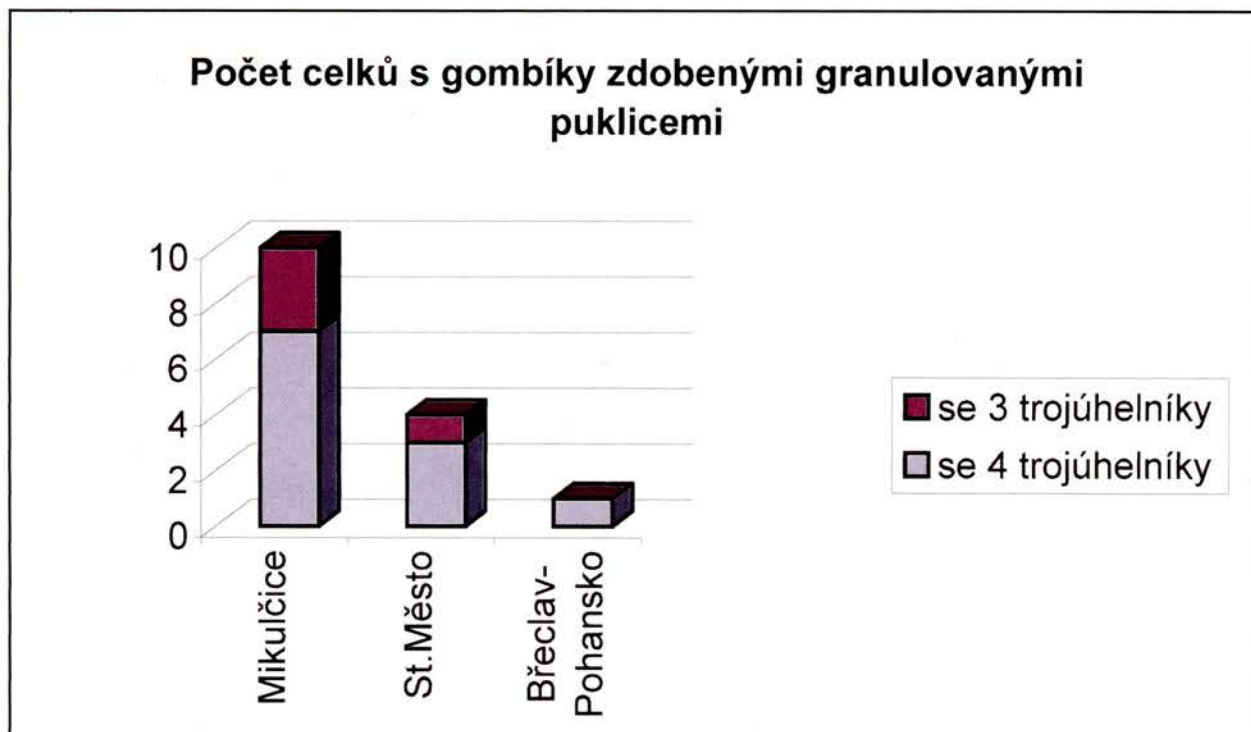
Pro vnitřní chronologii gombíků má význam jejich spoluvýskyt s ostruhami v dětských hrobech 43, 51, 70, 100 a také celky z hrobů 118, 160, 183 a 1479 s náušnicemi. Nejstarší jsou ostruhy typu III D. Bialekové. z hrobu 70, následují ostruhy z hrobu 51¹⁰, zhruba do poloviny 9. století můžeme přiřadit i tauzované ostruhy typu IV podle D. Bialekové z hrobu 100 a bronzové ostruhy z hrobu 50. Nejmladší mohou být ostruhy z hrobu 43, hrob však řadím spíše ke starší fázi pohřebiště VM 1. Geometrizované pojetí rostlinné výzdoby gombíku to zřejmě nevylučuje, neboť podle E. Pavlovičové stojí spíše na počátku vývoje rostlinného ornamentu (1996, tab. III), i když může jít o argumentaci kruhem – tedy na základě ostruh, které nejsou zcela typické. Každopádně se zdá, že ve fázi VM 2 (poslední třetina 9. stol.) se již gombíky nevyskytují na pohřebišti spolu s ostruhami.

5.4.3.1. Granulované

Granulované gombíky patří ke druhé nejpočetnější skupině, hned po gombících s rostlinnou výzdobou. Granulované gombíky se našly v 5 hrobech (obr. 18).

Stříbrné gombíky zdobené granulovanými trojúhelníky a ve středu členěné pásem granulace, jejíž šířku

10 S páskovými ostruhami se gombík vyskytuje v dětském hrobě 471 i u 3. kostela, je rovněž zdobený rostlinnou výzdobou na puncovaném pozadí, jeho průměr nepatrně přesahuje 30 mm.

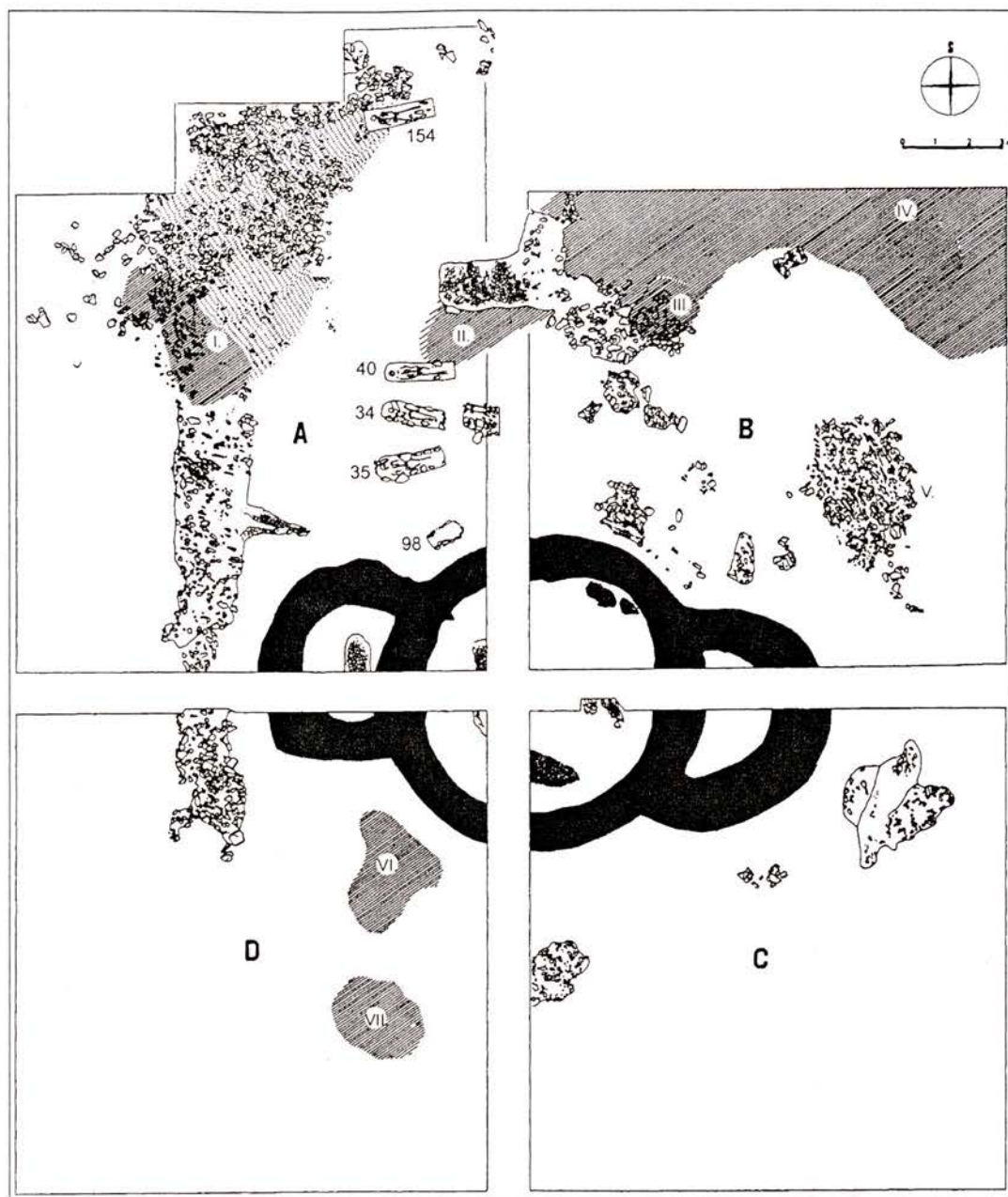

Obr. 20. Počet celků s gombíky zdobenými granulovanými puklicemi na Moravě.

tvoří dvě granulky, se našly v hrobě 70 (obr. 41:5, 6/70). Poměrně blízkou analogií je gombík z dětského hrobu 212 u 2. kostela v Mikulčicích, rovněž jen příčně rozčleněný, kde se však střídají větší granulované trojúhelníky s menšími. Navíc se obdobný motiv objevuje ještě při oušku a na spodku gombíku (Dostál 1966, obr. 14:7); hrob ovšem neměl jinou výbavu. Ještě bližší je zlatený stříbrný „závěsek“ ve tvaru gombíku z dětského hrobu 132 ve Staré Kouřimi o $\varnothing$ 12 mm, který patří mezi nejstarší tzv. knížecí hroby (Šolle 1966, obr. 13a:3). Byl patrně vyroben ve stejné dílně jako již zmíněné kusy mikulčické v 1. pol. 9. stol.

V hrobech 77, 118 šlo o běžný typ gombíků granulovaných po celém povrchu, tedy typ 4 podle B. Dostála (1966, obr. 14:3), doložený např. na pohřebišti u kostelů 1. a 2. (hrob 97, 123), 3. (hrob 318) nebo ve Starém Městě (např. hrob 281/49), v Břeclavi-Pohansku (hrob 205, 270). Objevují se i na Slovensku (Cífer-Pác) a v Čechách (Budeč – rotunda sv. Petra, hrob 24/86, 28/86 – Váňa 1995, 88, obr. 66). Zásadně se mění jejich velikost, udržují se až do závěru velkomoravského období. V hrobě 118 se setkávají tři typy gombíků – plošně granulované, typ s jemnou granulací na plastických pukličkách a s rostlinnou výzdobou na puncovaném pozadí (obr. 57:1-6/118). Nejnáročnější typy se našly v hrobech 100, 118 a 160. Jde o větší stříbrné exempláře, v jednom případě pozlacené; opatřené pukličkami, ještě zdobenými granulovanými trojúhelníčky. V hrobě 118 tvoří pukličky tři pásy po osmi; mezi jednotlivými pukličkami jsou hladké výčnělky a pásy se sbíhají k oušku a na bázi. Gombík je členěn vertikálně a ještě horizontálně plastickým pásem, příčně členěným

filigránem. Vzniklé plochy jsou zdobeny pyramidkami o 4 zrnkách granulace (obr. 57:1, 2/118). V případě hrobu 160 jsou zdobeny třemi trojúhelníčky, jejichž strana má 4 zrnka, celý povrch tvoří 10 zrnok, ale též 5 zrnok, kdy celý povrch trojúhelníku vyplňuje 15 zrn. Pukličky jsou obklopeny věnečkem granulace (obr. 67:7/160). V případě hrobu 100 tvoří strana trojúhelníků 5 zrnok granulace (15 zrn jej vyplňuje; obr. 49:1/100). Rozdíly v počtu zrnok na jednotlivých pukličkách je možné zjistit jen na zvětšených kresbách 2:1 nebo pod lupou (na některých kresbách je granulek méně viz Pavlovičová 1996, tab. VI:7). Shodný, i když menší gombík pochází z hrobu 51 od 2. kostela (Pavlovičová 1996, tab. VI: 14) a jako dosud jediný v Mikulčicích má na pukličkách jen 3 trojúhelníky. Vzdálenější nález s třemi granulovanými trojúhelníčky byl v hrobě 191/60 ve Starém Městě (menší $\varnothing$ 16 mm, Hrubý 1955, tab. 73:20). Tyto gombíky můžeme s jistotou považovat za výrobky jedné dílny pracující v Mikulčicích; nejspíše v téže dílně mohly vzniknout i podobné gombíky, jejichž pukličky jsou zdobeny 4 trojúhelníky. Svědčí pro to obdobné rozměry i jejich výskyt na lokalitě a v okolí, např. v hrobě 134 u 2. kostela z Valů (též s hranou o 5 granulkách, plochu mezi pukličkami má celou vyplněnou granulkami, do pomyslného středu pukličky je vložen malý útvar ze 3 granulek – Pavlovičová 1996, tab. VI:16; Poláček 2000, 206) či v hrobě 67, který byl však ve zlomech, nebo ještě z nedalekých Kopčan z hrobu 14 (Pavlovičová 1996, tab. VIII: 9). Bohužel postrádáme informaci, zda se gombíky tohoto typu vyskytly u trojlovní baziliky. I tak je počet celků z Mikulčic a jejich zázemí největší (celkem 7, cf. tab. XIIIa, graf. – obr. 20).

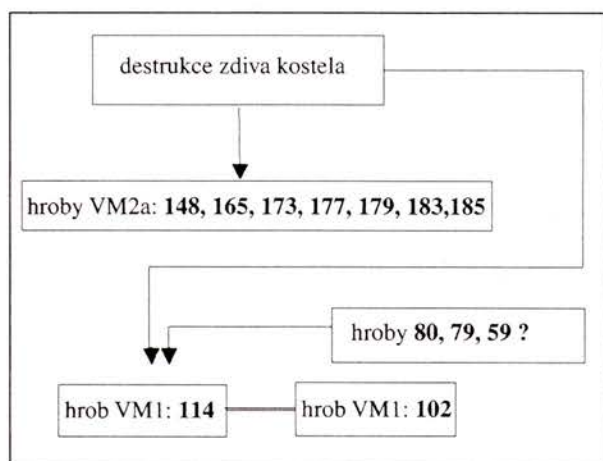

Obr. 21. Mikulčice – 6. kostel: Plánek situace s vyznačenými sektory, destrukcemi zdí a 5 hroby z povelkomoravského horizontu. Římská čísla značí spolu se šrafováním rozmístění objektů povelkomoravského stáří. V prostoru označeném V je nejkompaktněji dochované zdivo, jak je zřejmé z fotodokumentace. Pod zdivem a pod hroby je objekt V. Podle J. Poulika (1963), u něhož však chybí detailní popis k situaci.

Uvedené gombíky mají paralelu provedenou ve stříbře také v Břeclavi-Pohansku v hrobě 158, kde však jsou na každé pukličce 4 granulované trojúhelníčky (Kalousek 1971, obr. 158, 6-7). Ty jsou doprovázeny stříbrnými náušnicemi s granulací a s řetízkovými přívěsky, kladenými obvykle do 2. pol. 9. století. Další obdobou jsou gombíky z hrobu 282/49 ve Starém Městě-Na valách (Hrubý 1955, 456, tab. 66:15), kde vystupují s košíčkovitými náušnicemi s 9 košíčky a též se s náušnicemi sloupečkovitými, datovanými také do 2. pol. 9. století. Tento ženský hrob je mimořádný, neboť z něj

pochází 5 párů zlatých a dva páry stříbrných náušnic a celkem 3 páry gombíků, z nichž je jeden zlatý, další stříbrný a poslední z pozlaceného bronzu. Tento typ se vyskytl také v dětském hrobě 284/49 na téže lokalitě.

Je velmi pravděpodobné, že skupina shodně provedených gombíků, byť se liší rozměry (10-30 mm), je produktem centrální mikulčické dílny. Podle seriačního diagramu, respektive tabulky, která je jeho zjednodušeným výstupem, je typ gombíků s puklicemi řazen mezi léta 810-870, s nejpravděpodobnější dobou výroby v období 830-860, tedy do druhé třetiny 9. stol. (Pavlovičová

Obr. 22a. Dílčí stratigrafie na pohřebišti u 6. kostela.

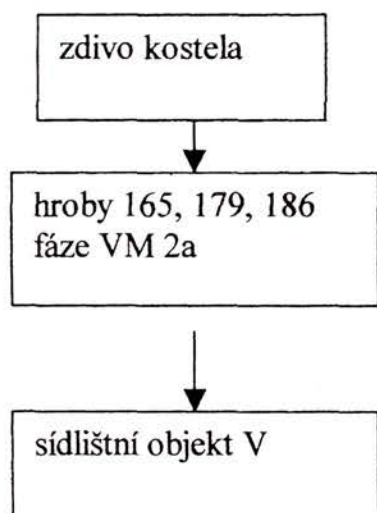
1996, tab. II), což je možná doba vzniku obou gombíků od 6. kostela, tedy z hrobu 100 i 160, který však vzhledem k poloze na pohřebišti řadíme na začátek VM 2.

Podobné exempláře se vyskytly v hrobě „kněžny“ (č. 268) na Libici v Čechách, kde hrany trojúhelníků tvořilo 5 i 6 zrn, pukličky byly odděleny věnečky granulace (Turek 1976, obr. 1:4, 5). Hrob můžeme datovat na počátek 10. stol. (spíše po r. 906/7); gombík se mohl dostat na Libici již v závěru 9. století, přesto ukazuje možnost delšího oběhu těchto řemeslně náročných ozdob.

Podíváme-li se na geografický rozptyl sledovaných gombíků, tak jedinou problematickou lokalitu představuje právě Libice v Čechách, u níž vzhledem k mladšímu datování a geografické odlehlosti mohlo jít spíše o pohyb zkušeného klenotníka než o přímý import z této dílny.

5.4.3.2. S rostlinnou výzdobou

Gombíky s rostlinnou výzdobou se vyskytly v hrobech 43, 51, 70, 118, 183, 190, 1479.

Obr. 22b. Dílčí stratigrafie v SV části pohřebiště u 6. kostela v Mikulčicích.

Ani jeden motiv se na pohřebišti neopakuje, přesto mají některé společné znaky (obr. 26a). Jde především o použití kapky u arkádové výzdoby (70, 43, 94) a přesekávané lišty v horní části gombíku, která se objevuje i u exemplářů zdobených jinými motivy (70, 42, 94, 178, 118, 183, 190). Gombíky z hrobů 51 a 183 mají obdobně přesekávané i oblouk arkády. Kromě arkád se objevuje srdcovité rámování (90, 1479), rozdíl v těchto dvou typech rámování nejspíše nemá chronologický význam.

Vlastní motivy představují pěti a sedmilistě palmety na puncovaném pozadí (obr. 26a), které v rámci rostlinných motivů patří k běžnějším. Sedmilistá palmeta byla též v hrobě 1335 na Klášteřsku (Klanica 1985, obr. 21:18, 19). Stylizaci blíží je nález z Břeclavi-Pohanska, z hrobu 342 (Kalousek 1971, obr. 342:6); byl nalezen spolu s bubínkovitými, hrozníkovitými i košíčkovitými náušnicemi.

Mezi nejstarší typ gombíku s rostlinnou výzdobou řadím gombík se sedmilistou palmetou z dětského hrobu 70, její střed je také puncován, neboť navazuje jednoznačně na pozdně avarské předlohy (např. Keszthely, Profantová 1997, 30-31, tab. 3: 16, 9). Další varianty téhož transformovaného motivu nalézáme právě v Mikulčicích u trojlodní baziliky (např. hrob 478). Proto se na rozdíl od J. Poulika (1963, 49) domnívám, že není většího odstupe mezi vznikem garnitury kování a gombíky v tomto celku, což nepřímě potvrzuje i seriace.

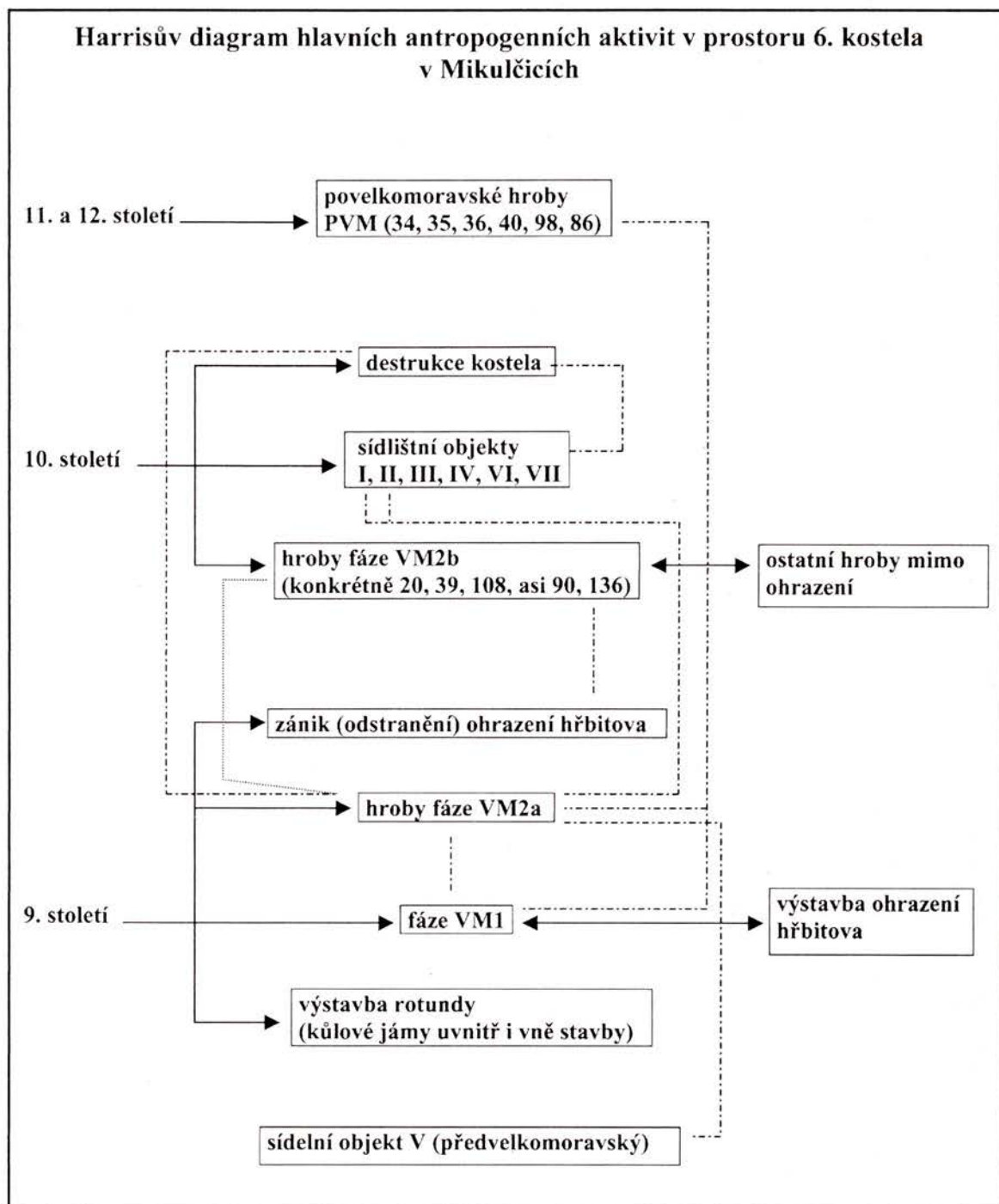
Gombík z hrobu 190 (obr. 73:1/190) s pětilistou palmetou v srdcovitém rámování má přesnou obdobu v hrobě 44 od 2. kostela v Mikulčicích v celku s honosnými ostruhami, zdobenými motivem lidských masek (Poulik 1963, tab. 18) datovatelných nejspíše do 2. třetiny 9. století, a nikoliv do 1. třetiny (cf. Poulik 1963, 41-43). Soudím tak proto, že nepočítám s velkým časovým rozdílem mezi gombíky od 2. a 6. kostela. Hrob 190 můžeme spolehlivě klást až do závěru VM2a, neboť porušuje hrob 189, který zase porušuje ohrazení pohřebiště. Srdcovité rámování s patkou zdobí též gombík z hrobu 1479, je doprovázen bubínkovitou a košíčkovitou náušnicí a též vzhledem ke své poloze až u ohrazení pohřebiště patří do VM2a. Motiv palmety v srdcovitém rámu se však používal déle, patří mezi běžné typy. Ve Starém Městě se objevuje spojen patkami na gombících velkého průměru (např. hrob 35/50, příp. 323/49 – Pavlovičová 1996, tab. VII:19).

Rostlinnému mírně geometrizovanému motivu z dětského hrobu 43 je blízký nález zlacených gombíků z hrobu 5 ze Slížan, okr. Kroměříž (ø 26 mm, Dostál 1966, tab. 41:3, 4), které se liší jen ztvárněním patky a tím, že nemají zvýrazněnou středovou lištu přesekáváním. Nepatrně větší průměr gombíku ze Slížan a náznak zjednodušení pojetí palmety stejně jako poloha mimo centra naznačují, že předlohou byl exemplář z Mikulčic.

5.4.3.3. S geometrickým ornamentem

Jsou zastoupeny na pohřebišti těmito typy: s oválnými pletenci a s křížením pásů (ležaté X).

Gombíku z hrobu 178 je blízký gombík z hrobu 275 z Valů (2. kostel). Mají shodně uspořádané a zdobené

Obr. 22c. Mikulčice – 6. kostel. Vývojový diagram terénní situace na pohřebišti.

oválné pletence, liší se pouze schematizovanou rostlinnou výzdobou uvnitř, která v případě naší analogie je provedena symetricky, ve středu ji dělí místo uzlíku tvar patky (Pavlovičová 1996, tab. IX:9). Jeho zjednodušenou variantou je pak gombík pocházející z Prahy-Smíchova, který schematizovanou rostlinnou výzdobu již neobsahuje a má odlišně zdobené samy pletence (obr. 26a; Sláma 1977, obr. 14:1). Výtvarná vazba gombíků ukazuje na jejich vznik spíše až v poslední třetině 9. stol., přičemž gombík ze Smíchova mohl být vyro-

ben ještě na Moravě a do Čech se dostal před koncem 9. století.

Nejvýznamnějším celkem s geometrickou výzdobou jsou gombíky z hrobu 42, které zřejmě byly shodné. Převládá zde křížení šikmých pásků spojovaných někdy osamostatněným znázorněním patky (obr. 34:2/42). Tento typ gombíku nemá zatím obdobu, vznikl zřejmě schematizací gombíků známých z hrobu 133 od 2. kostela (Poulík 1957, obr. 87), kde je ještě dodrženo schéma arkád (cf. obr. 34:1A/42 ?). Ty mají další varianty v hrobě 177 a 174 v Bratislavě (obr. 26b; Štefanovičová

1975, obr. 67) a Pavlovičová je datuje před polovinu 9. stol. Gombíky od 6. kostela jsou mladší, minimálně z 3. čtvrtiny 9. stol., nebyly však v delším oběhu (maximálně 4 roky) vzhledem k nízkému věku dítěte z toho hrobu. Hrob je stratigraficky mladší, překrývá hrob 71, přesto je snad možné jej datovat na přelom horizontů VM 1/2. Gombík s tímto jednoduchým dekorem postrádáme také v českých nálezech, zastupujících převážně nejmladší skupinu gombíků (to podporuje jejich datování před konec 9. století).

K svisle členěnému gombíku z hrobu 76 představuje blízkou (obr. 43:1,2/76), i když štihlejší analogii gombík z hrobu 250/49 z pohřebiště Na valách ve Starém Městě (Hrubý 1955, tab. 64:14-15). Gombík z hrobu 78/48 též ze Starého Města má obdobný tvar, avšak není sestaven ze dvou stejných polokoulí (Pavlovičová 1996, tab. 7:20). Honosnou předlohu těmto gombíkům nejspíše představovaly ve zlatě provedené nálezy z Uherského Hradiště-Sadů (Galuška 1996, obr. 60:2,3), a proto je řadíme až do 2. pol. 9. stol.

Melounovitý gombík bronzový i stříbrný pochází spolu s gombíky zdobenými granulovanými pukličkami z hrobu 128 od 2. kostela v Mikulčicích (Poulik 1957, 371).

5.4.3.4. Skleněné

Z hrobu 166 pochází skleněný gombík s natavenými očky (obr. 26a:VI). Umístění oček odpovídá honosnějším granulovaným kovovým typům (Dostál 1966, obr. 14:8-10), technicky odpovídá výrobě korálků s plastickými očky. Plastická oka u gombíků nejsou běžná, neznám přesnou analogii. Je zajímavé, že skleněné gombíky se nosily častěji nepárově, obvykle při levé straně (Turčan 2001, obr. 3); na větších pohřebištích se nacházely převážně v dětských hrobech, tak jako v našem případě (72 % případů). Sociálně je postavení jejich majitelů nižší oproti majitelům kovových okras. Chronologicky jsou značně necitlivé, přežívají nejloužeji do 10. století (Rejholcová 1995, sv. 2, 76).

Lokalita	Číslo hrobu	Typ předmětu	Místo měření	Inventární číslo	Číslo měření	Cu	Au	Ag
Mikulčice 3. kostel	505/III	náušnice, 6 košíčků	košíček	594-1621/57	11938	3,76	87,01	9,24
	505/III	náušnice s košíčky	hor. granul	594-1621/57	11939	3,42	88,14	8,44
	505/III	náušnice s košíčky	oblouk	594-1621/57	11940	2,09	90,57	7,35
	512/ III	náušnice s košíčky	granul. oblouk	594-1430/57	11941	2,64	80,27	17,09
	512/III	náušnice	košíček	594-1430/57	11942	3,20	82,17	14,63
	512/III	náušnice	oblouk	594-1439/57	11943	2,00	85,59	12,41
6. kostel	6/VI	náušnice	košíček	594-552/60	11949	4,92	87,07	8,01
	6/VI	náušnice	oblouk	594-552/60	11950	2,50	90,08	7,42
	6/VI	náušnice	košíček	594-553/60	11951	3,24	82,43	14,34
	6/VI	náušnice	oblouk	594-553/60	11952	1,88	83,44	14,68
	118/VI	náušnice	košíček.	594-670/60	12161	2,0	89,3	8,5
	126/VI	náušnice	hrozniček	293 s 678/60	12165	3,5	90,9	5,6
	126/VI	náušnice	hrozniček	294 s 679/60	12167	2,9	91,1	6,0
	126/VI	náušnice	hrozniček	594-677/60	12163	1,6	92,3	6,1
	160/VI	náušnice	oblouk	594-715/60	11953	2,24	80,73	17,04
	160/VI	náušnice	hrozniček	594-715/60	11954	3,08	76,53	20,40
	160/VI	náušnice	hrozniček	594-714/60	11955	5,96	74,76	19,28
	160/VI	náušnice	oblouk	594-714/60	11956	2,72	80,09	17,19
	160/VI	náušnice	hrozniček	594-717/60	11957	2,87	77,21	19,92
	160/VI	náušnice	oblouk	594-717/60	11958	1,88	83,35	14,77
	160/VI	náušnice	hrozniček	594-716/60	11959	3,34	75,82	20,85
	160/VI	náušnice	oblouk	594-716/60	11960	2,60	80,18	17,21
	183/VI	náušnice	granul. oblouk	3068	11944	2,52	86,88	10,60
	183/VI	náušnice	střed hrozniček		11945	2,33	86,98	10,69
	183/VI	náušnice	oblouček		11946	1,85	88,12	10,02
	183/VI	náušnice		594-740/60	11947	1,93	87,51	10,56
	183/VI	náušnice	drát	594-740/60	11948	2,41	87,14	10,44

Tab. VII. Mikulčice. Složení slitiny šperků z Mikulčic od 6. kostela (podle J. Frány a N. Profantové).

Č. hrobu	Počet náušn. Au	Ag	Ostatní šperky	Váha Au	Váha Ag	Gombíky ks	Váha Ag
6/VI	2			3,41			
100/VI	0					1	2,85
118/VI	1		4g	1,93		2 a 4	5,08
126/VI	3			2,17			
152/VI	1			0,83			
160/VI	4	2		2,93	1,18	1	2,45
161/VI	0					1	3,11
183/VI	2	2		7,77	2,53	1	1,46
					3,71		
1479/VI		2	1g		1, 61+1, 5 zl	1	
1481/VI	2			2,86			
celkem	15	19,3		21,9	10,53	11	14,95

Tab. VIII. Mikulčice. Přehled váhy zlatých a stříbrných šperků.

Dílna, přesněji pec na výrobu skleněných gombíků byla v nedávné době objevena v Bratislavě-Devínské Kobyle (Farkaš – Turčan 1998, obr. 6, 7).

5.4.3.5. Shrnutí

Podle přehledné tabulky, která vyděluje nejstarší a nejmladší skupinu gombíků, můžeme analytické poznatky konfrontovat s polohou nálezů a naší představou o vývoji pohřebiště (obr. 18).

Podle polohy na pohřebišti by k nejmladším gombíkům měly patřit nálezy ze severního okraje pohřebiště z hrobů 76, 178, 161, 166, 1479 a ze stratigraficky mladšího hrobu 190 na jeho jižním okraji (tedy hroby s gombíky jak s geometrickou, tak rostlinnou výzdobou s animálním motivem i skleněný exemplář); tyto hroby jsou řazeny do horizontu VM2a.

Střední horizont představují nálezy z hrobů 42, 77, 183, 118 (?), 160 (?), mezi nejstarší patří kusy z hrobů 43, 51, 70, 100 (830-855/60); ty jsou řazeny do horizontu VM1.

Na pomezí starší a střední skupiny řadím hrob 160, kde je gombík vyrobený v téže dílně jako v bezpečněji řazeném hrobě 100. Podobná nejistota je v případě hrobu 118, který je stratigraficky starší a leží poblíž hrobu 100.

5.5. Ženský kroj

Nejcharakterističtější součástí ženského kroje jsou na Moravě v 9. století náušnice.

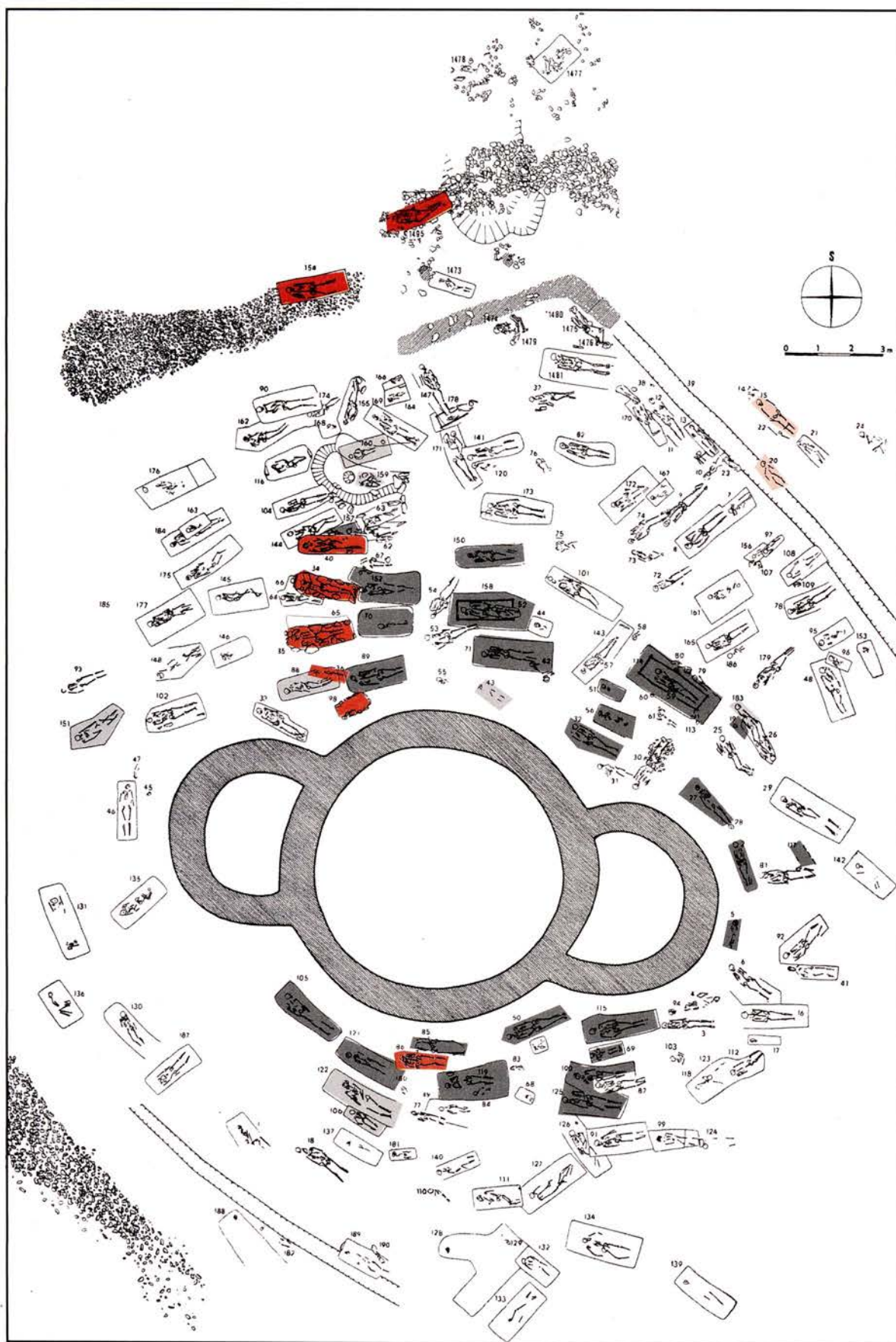
5.5.1. Náušnice moravského původu

Na pohřebišti u 6. kostela byly zjištěny náušnice v 11 hrobech. Převažuje domácí skupina honosných náušnic, dříve označovaná jako tzv. byzantsko-orientální (hroby 6, 51, 118, 126, 160, 152, 183, 1479, 1481), tvoří tedy 25 % ženských hrobů. Toto číslo je však rámcové, neboť v 6 případech pocházejí z dětských hrobů. V poslední době se hledá nový vhodnější název pro tuto skupinu šperků, který by zdůraznil jeho vazbu na moravskou elitu (Galuška 1996, 90). Prosadit nový výraz považuji za potřebné, protože je to především úzká skupina

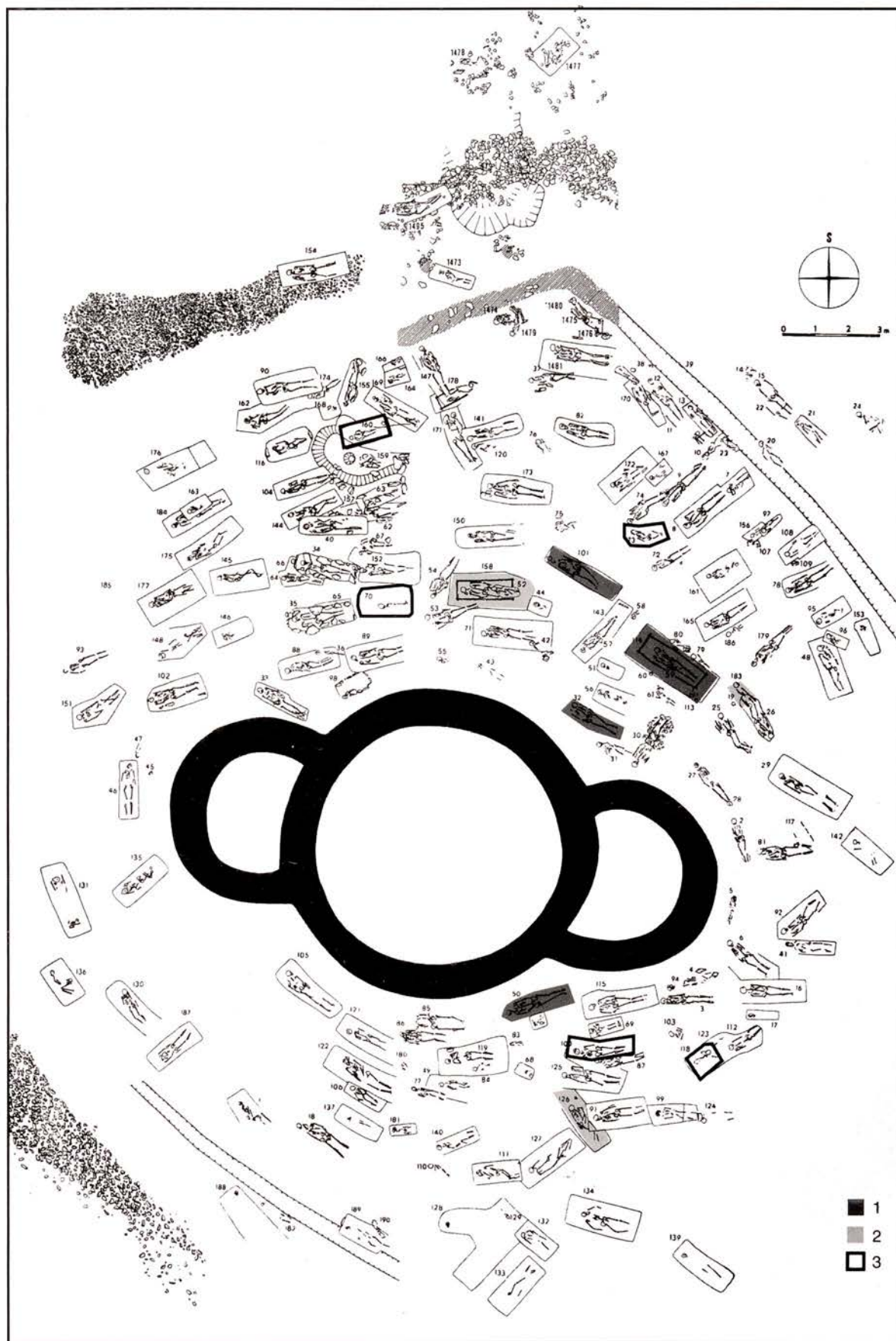
šperků (náušnic a gombíků), která umožňuje klasifikovat hrob jako moravský (ve smyslu příslušníka elity moravského státu), a podává tedy významnou kulturně politickou informaci zejména v případě okrajových oblastí moravského státu. Termín veligradský šperk však považuji za nevhodný vzhledem k tomu, že Veligrad jako název centra Velké Moravy není doložený. Proto považuji za nejvhodnější termín „šperky moravského typu“ (cf. Dostál 1990, 40), případně „šperky velkomoravského typu“ paralelně s termínem doba velkomoravská. Kromě souborného názvu se objevila též nová potřeba označovat některé specifické typy nejen čísly, ale též podle místa jejich největšího výskytu (typ Mikulčice, Břeclav-Pohansko apod. – cf. Zoll-Adamikowa – Dekowna – Nosek 1999).

Podunajský „lidový“ typ je zastoupen na sledovaném pohřebišti jen bronzovými náušnicemi z dětských hrobů 111 a 155. Na tomto místě je třeba upozornit, že vzhledem k většímu počtu vykradených hrobů a k porušení několika právě u hlavy počítáme s tím, že původně bylo procento hrobů s honosným šperkem vyšší. To může nepřímo dokládat situace v hrobě 183 (obr. 72/183), kde ke dvěma ze tří párů chybí párové náušnice; nelze vyloučit, že mohly být ukradeny, neboť je dochován také jen jeden gombík ležící na levé straně, tedy také v místě, kde hrob nebyl porušen.

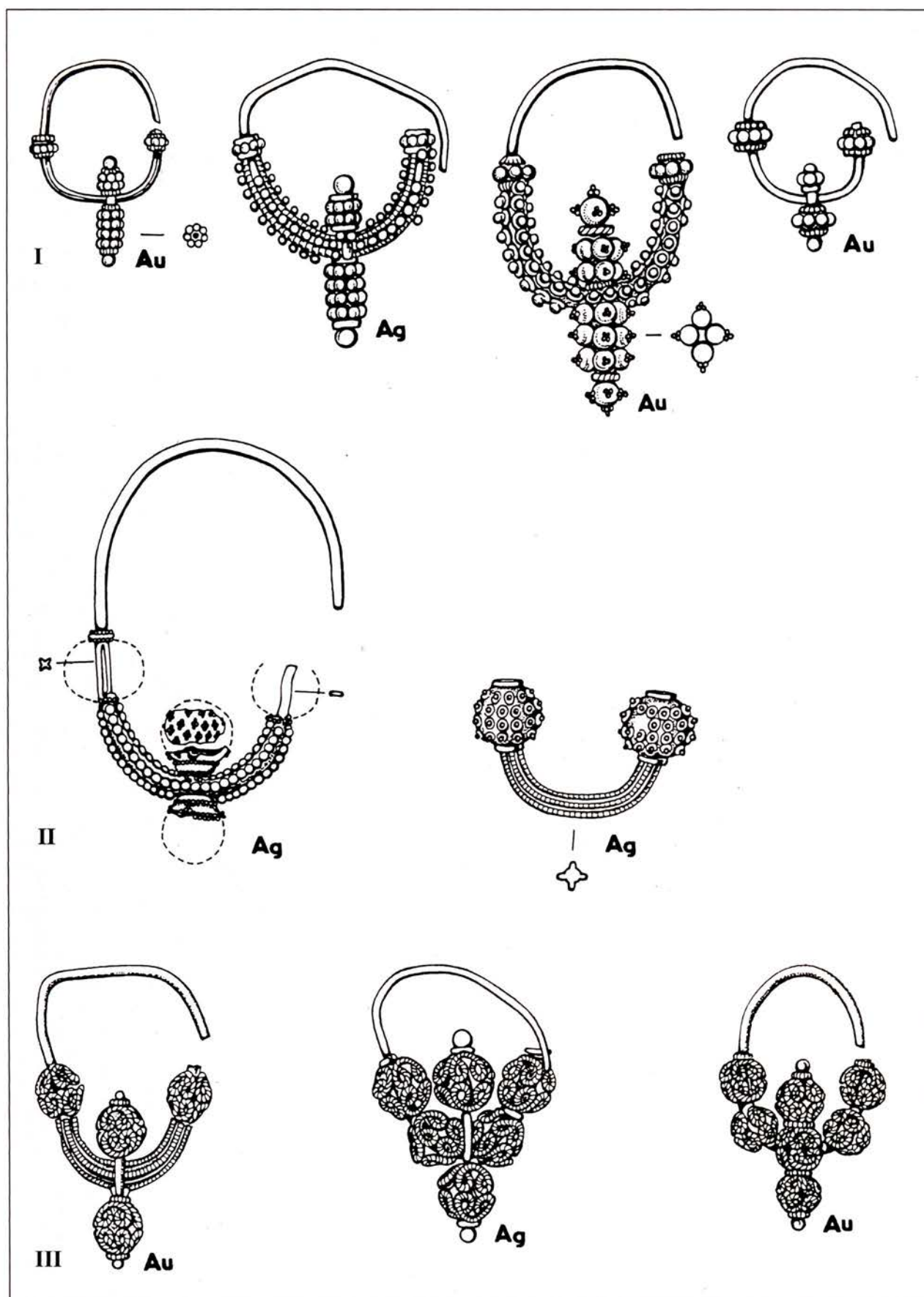
Nejvíce se vyskytly tři páry náušnic v jednom dívčím hrobě (160), z toho dva páry zlaté a jeden stříbrný. V hrobě 183 se našly nepárové náušnice, avšak pravá část kostry byla porušena, tudíž se můžeme domnívat, že původně v tomto hrobě byly rovněž tři páry náušnic, z nichž se jen jeden dochoval v úplnosti. V tomto případě šlo o jeden pár zlatý a dva stříbrné. V hrobě 126 byly minimálně 2 páry zlatých náušnic, hrob byl též částečně vykraden (3 náušnice zůstaly díky své poloze v lebce). V ostatních hrobech šlo jen o jeden pár náušnic nalézáných při spáncích zemřelých, v případě hrobů 152, 155 a 118 jen o jednu náušnici. V rámci náušnic převažuje jak počtem hrobů 6:3, tak kusů zlato nad stříbrem; stříbrné náušnice se vyskytly jen v doprovodu zlatých.

Obr. 23. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými fázemi pohřbívání (VM1 – tmavěšedá, hroby, které mohou ještě patřit do VM1 – světlešedá, VM2 – bílá, PVM – červená, hroby, které mohou patřit též do PVM (15, 20).

Obr. 24. Mikulčice. Plán pohřebiště u 6. kostela s vyznačenými sociálně nejvýznamnějšími hroby: 1 mužskými, 2 ženskými, 3 dětskými.

Obr. 25. Typy náušnic byzantsko – orientálního rázu z pohřebiště u 6. kostela v Mikulčicích: I náušnice hrozničkovité, II bubínkovité, III košíčkovité. Uveden i materiál.

Výjimkou je hrob 1479 pouze se stříbrnými kusy, datovatelný do nejmladší fáze pohřbívání doby velkomoravské. Váhový poměr obou skupin je 21,9 g: 10,53 g. Vzhledem k vykradeným hrobům a porušení hrobu 183 jde zřejmě o poměr zkreslený, avšak domníváme se, že by byl ještě výraznější ve prospěch zlatých šperků, neboť právě ty se snažili vykrádači hrobů získat.

Z Mikulčic dosud chyběly analýzy ryzosti používaného zlata, proto jsme se rozhodli vybrat soubor zlatých náušnic podrobit rentgenfluorescenční analýze ve Výzkumném ústavu jaderné fyziky v Řeži. Analýzu provedl J. Frána (*Profantová – Frána 2003, tab. 3,4*).

Analyzovány byly náušnice z hrobů 6, 118, 126, 160 a 183 u 6. kostela a jejich analogie z hrobů 505 a 512 od 3. kostela. Celkem bylo analyzováno 12 náušnic od 6. a dvě od 3. kostela; typově šlo o náušnice hrozníčkovité a košíčkovité, se 4 a se 6 košíčky. Složení zlata bylo měřeno vždy na několika místech, minimálně na hrozníčku/košíčku a na oblouku náušnice, někdy ještě na koncové větší kuličce granulace. Výsledky předkládáme na přehledné tabulce jak v procentech, tak v karátech (tab. VII.). Potvrdil se náš předpoklad o velké ryzosti většiny použitého zlata, nicméně ve vzorcích byl zjištěn pravidelný výskyt stříbra, pohybující se od 7 do 21 %, záměrná je i příměs mědi, která se pohybuje v rozmezí 2-6 %, přitom přirozená příměs mědi je obvykle do 1 % z obsahu. Stabilní se zdá hladina stříbra v rozmezí 8-10 %, jeho hodnoty blízké se 20 % (14,5-21 %) představují další skupinu, v našem případě charakterizovanou především malými hrozníčkovitými náušnicemi z dětského hrobu 160.

Pokud jsme sledovali rozdíly ve složení drátu tvořícího oblouk náušnice a košíčky či granulky, ukázal se v několika případech oblouk náušnice ryzejší, např. u náušnice z hrobu 6 (oblouk 90,8 %Au, košíček 82,4 %Au).

K sociálnímu statutu ženských hrobů

V souvislosti s výskytem početnějších souprav náušnic v jednom hrobě jsme si položili otázku, zda kumulace více párů náušnic odráží sociální status pohřbené, a pokusili jsme se zjistit, jak často se ve významných centrech vyskytují a v jakém poměru jsou zastoupeny páry zlaté a stříbrné, případně zda jsou doprovázeny další výbavou. Hlavní dostupné údaje jsme soustředili do tabulky, nejde však o údaje úplné (tab. XI, XII.).

Z ní vyplývá, že kumulace 3 a více párů náušnic je poměrně vzácná, i na pohřebištích v opevněných centrech tvoří nízké procento, na některých obdobných nekropolích chybí (Mikulčice – 2. kostel, Kláštersko). Bohužel není přístupné početní složení náušnic u troj-
lodní baziliky, pro naše srovnání dosti závažné.

Většinou se bohatá výbava objevuje u mladších žen (do 30 let), nechybí ani u malých dětí (např. Pohansko hroby 256, 270). Důležité je zjištění, že na několika pohřebištích převažují v těchto kumulacích ozdoby stříbrné páry, výskyt alespoň dvou zlatých párů v další kombinaci je velmi vzácný (Pohansko jen 2 hroby – 270, 38), což může souviset i s otázkami chronologickými, neboť je pravděpodobné (dosud však spolehlivě nepro-

kázané), že stříbrných souprav přibývá v závěru velkomoravského období (cca po r. 880), čemuž odpovídá početnost stříbrných šperků ve Staré Kouřimi a v celcích z počátku 10. stol. z Čakajoviců, např. v hrobě 426. To také koresponduje s trendem zjištěným v Čechách, že v horizontu 1. poloviny 10. století se zde častěji objevují velmi početné soupravy stříbrných záušnic s očky, případně v kombinaci s nejmladšími šperky velkomoravského původu (Budeč, Praha-Lumbeho zahrady, Klecany – hrob 28 apod.). Pro chronologická pozorování bude důležité, zda některé z hrobů na předkládané tabulce lze bezpečně datovat před r. 860.

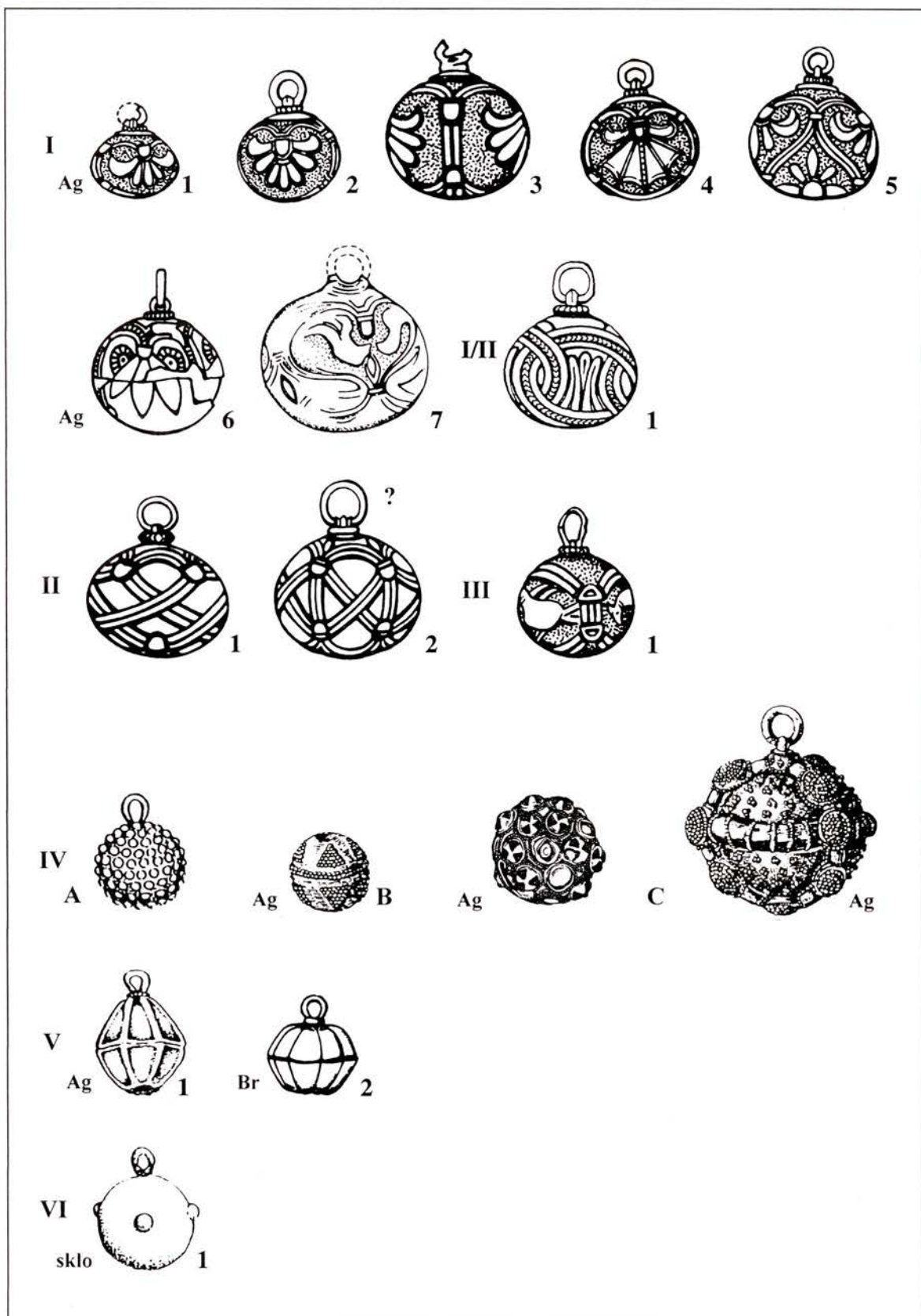
Zvláštní sociálně vyhraněnou skupinu tvoří tyto významné pohřby na malých pohřebištích, na nichž jde jednoznačně o příslušníky lokální elity (obvykle 1-2 ženské hroby), jmenujme alespoň Staré Město-Špitálky, Uherské Hradiště-Sady, Ducové (jen stříbro) či Bínu.

5.5.1.1. Hrozníčkovité náušnice

Zlaté hrozníčkovité náušnice byly nalezeny v hrobech 126, 152, 160, 183, 1481. Z hrobu 183 pochází i stříbrné provedení náušnice. Jde o typy s oboustranným hrozníčkem se zesíleným spodním obloukem i bez něho (obr. 25:I, *Dostál 1966, obr. 8:10, 18*). Zlaté náušnice z hrobů 152 a 160 byly vyrobeny rukou jednoho řemeslníka; obdobně jako tři kusy z hrobu 126. V těchto případech se jedná jednoznačně o dětské provedení náušnic, vyrobených v Mikulčicích. Řemeslně nejnáročnější jsou náušnice s bohatě zdobeným spodním obloukem z hrobu 183 s tzv. bodlinatou granulací. Výskyt tohoto typu je omezen jen na nejvýznamnější centra. Mají obdoby ve Starém Městě-Na valách (hrob 40/51), kde však je hrozníček o jednu řadu granulak delší, a v Předmostí (*Dostál 1966, tab. 34: 17:18*). Tam je však odlišně vypracován spodní oblouk náušnice, v Břeclavi-Pohansku je obdobný pár z hrobu 178 ukončen jednoduchou granulou zatímco sledovaný pár má trojici granulak (*Kalousek 1971, obr. 178:1,2*). Volnější obdobou je pár stříbrných náušnic z hrobu 129 ze Staré Kouřimi (*Šolle 1966, obr. 40a*).

Náušnice s věnečky a s oboustranným hrozníčkem, jehož spodní téměř dvoukónická část je zdobena uprostřed věnečkem 6 větších granulovaných zrn, chybí v typologii B. Dostála (*Dostál 1966, obr. 9.*), avšak jde o typ úzce související s náušnicemi s jednostranným hrozníčkem jeho typu BI 1d (*obr. 9:6*) nebo pozlacené náušnice z hrobu 570 z Prušánek provázené štítkovými prsteny a luncovým závěskem (*Poulik 1985, obr. 12:3, 4*). Náušnice tohoto typu se našla v hrobě 22/48 ve Starém Městě-Na valách a v hrobě 35 ve Velkých Bílovicích (*Měřinský 1985, obr. 26:1, 2*); ta přechází až k lidovému bronzovému šperku. Ve stříbrném provedení se vyskytla v hrobě 226 v Čakajovicích s jednoduchými věnečky bez použití granulace (*Rejholcová 1995, tab. 42:1*); je doprovázena náhrdelníkem s válcovitými millefiorovými korálky a s bronzovým závěskem.

Východiskem či variantou mohly být též náušnice z hrobu 344 v Břeclavi-Pohansku, lišící se zejména horním hrozníčkem, který má dvě řady granulovaných zrn, přívěsek zase tvoří ne 6, ale 7 zrnec (*Kalousek 1971, obr.*

Obr. 26a. Typy a varianty gombíků z pohřebiště u 6. kostela v Mikulčicích: I s rostlinnou výzdobou a arkádovitým či srdcovitým rámem (gombík 1 hrob 183, 2 hrob 70, 3 hrob 118, 4 hrob 43, 5 hrob 190, 6 hrob 51, 7 hrob 1479); II s geometrickou výzdobou s architektonickými prvky (hrob 42); I/II, hrob 178; III s ptačím motivem v arkádovitém rámu (94); IV granulované: A celoplošně (hroby 77, 118), B s výzdobnými motivy (hrob 70), C s granulovanými puklicemi (hroby 100, 118, 160); V podélně tvarované (gombík 1 hrob 161, 2 hrob 76); VI skleněné (hrob 166). Materiál uveden, pokud se nejedná o zlacenou měď.

344:1, 2). Vzhledem ke zlatému provedení této varianty náušnice mohla se stát předlohou stříbrným kusům. Datovat dobu jejího vzniku musíme do VM 2, nejspíše ještě před r. 900, k uložení do hrobu došlo v mladší fázi VM 2b).

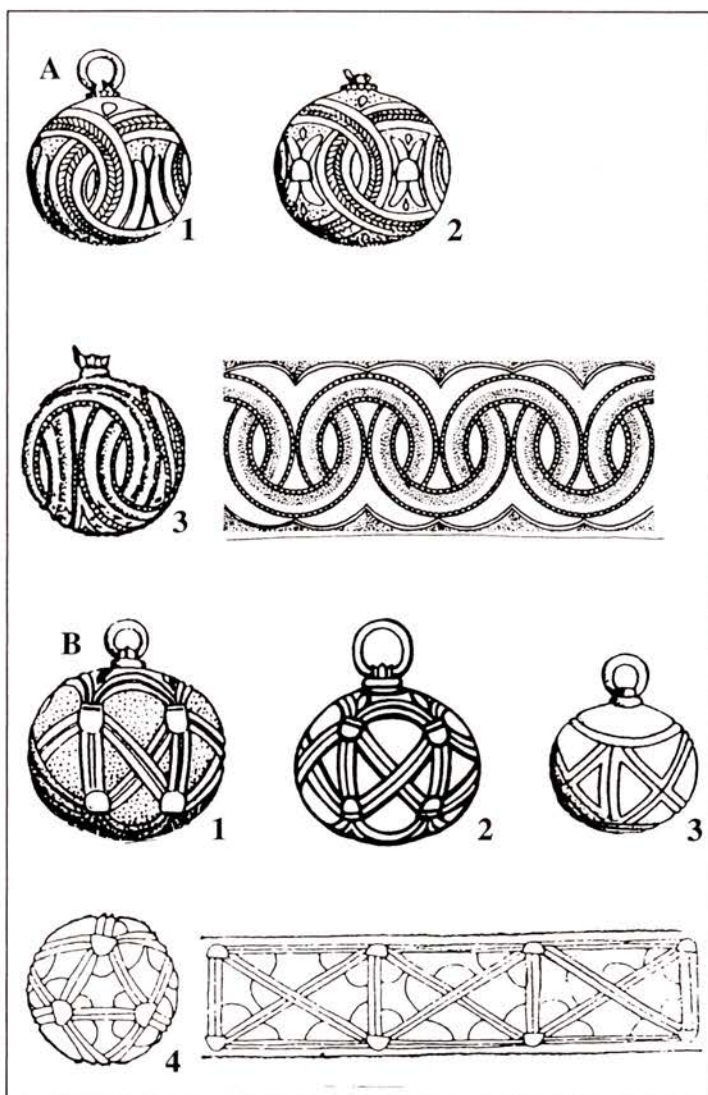
5.5.1.2. Košíčkovité náušnice

Košíčkovité náušnice jsou vyrobeny ze zlata (hrob 6, 118) i stříbra (hrob 160, 1479).

Vyskytuje se zde varianta se 6, 7 košíčky i se 4 košíčky (obr. 25:III). Náušnice se 4 košíčky, poměrně vzácnější typ, pochází ze stratigraficky staršího hrobu 118 (obr. 57:7/118), má obdobu v hrobech u trojlodní baziliky (např. hroby 440, 512; Poulik 1975, tab. 53:3). Mimo Mikulčice se objevují ve Starém Městě (85/48, 67/50), a to i ve zlatém provedení (290/49), stříbrný kus pochází z Předmostí (v nepříliš dobrém stavu, Dostál 1966, tab. 34:28), 4 košíčky měly původně pravděpodobně i náušnice z Nechvalína (Klanica 1997, obr. 10). Ve stříbrném provedení se objevují i v Čechách (Stará Kouřim, hrob 48 – Šolle 1966, obr. 13b:9). Je velmi pravděpodobné, že tato varianta stála na počátku vývoje, v poslední čtvrtině 9. století byly již oblíbenější varianty se 7, 8 a 9 košíčky, vyráběné už v naprosté většině jen ze stříbra. Poslední varianty přežily výrazněji do 1. třetiny 10. století.

V stratigraficky starším dětském hrobě 160 byly stříbrné náušnice se 6 košíčky. Ty pocházejí ze stejné dílny jako jejich obdoby u 2. kostela (1, 51, dětský 76 – Poulik 1957, 366–367, obr. 83) a nejspíše i od trojlodní baziliky v Mikulčicích, kde jde o zlaté kusy, které se liší detailem ukončení spodního a horního košíčku pyramídkou ze 3 zrn (Poulik 1975, tab. 53:4). Stříbrný pár se vyskytl v hrobě 99 v Břeclavi-Pohansku (Kalousek 1971, obr. 99:5, 6) spolu s hrozníčkovitými náušnicemi a náušnicemi se 7 bubínky a v dětském hrobě 394 ze závěrečného období, tedy z přelomu 9/10. stol. (Kalousek 1971, obr. 99:5, 6, 394:5, 6). Další kus pochází z hrobu 9 na těžce lokalitě (Kalousek 1971, obr. 9:3). Stříbrné kusy jsou početné též ve Starém Městě-Na valách (např. 85/48, 67/50, 14/57, 40/58), odkud známe tento typ i ve zlatém provedení (hrob 290/49 – Hrubý 1955, 457, tab. 66).

Náušnice se 7 košíčky z hrobu 6 jsou vyrobeny ze zlata a v tomto provedení se vyskytly též v hrobě 152 a 197 z Břeclavi-Pohanska (Kalousek 1971, obr. 152:2–3, 197: 2, 3), ve stříbře patří k dosti rozšířeným, např. na těžce lokalitě z hrobu 394 (Kalousek 1971, obr. 394:7, 8). Známe je i ze Starého Města-Na valách (hroby 15/48, 196/AZ, 253/49, 159/51). Hrob 394 z Pohanska zároveň dokládá současnost používání stříbrných kusů se 6 i 7 košíčky.

Obr. 26b. Varianty jednoho typu výzdoby gombíků: A 1 – Mikulčice, hrob 178 u 6. kostela, 2 – Mikulčice-Valy, hrob 275, 3 – Praha-Smíchov. B 1, 2, 3 Mikulčice, 4 Bratislava

Proto bych zlaté nálezy se 4 košíčky od 6. kostela kladla do 3. čtvrtiny 9. století (850–875), zatímco mnohem rozšířenější náušnice se 7 košíčky do širšího rozpětí 860–907/10, mimo hlavní moravská centra přežívají ještě déle (např. Čechy-Stará Kouřim, 89, 129, 48). Náušnice s košíčky se vyráběly zřejmě nejen v Mikulčicích, ale minimálně ještě v aglomeraci Staré Město-Uherské Hradiště.

5.5.1.3. Bubínkovité náušnice

Neúplná stříbrná bubínkovitá náušnice pochází z hrobu 183 (obr. 72:4/183). Původně muselo jít o typ se 3 nebo 4 bubínky (Dostálův typ B/II6) nebo provedení se 3 bubínky, které byly pokryty granulací po celém povrchu; vyskytují se ve Starém Městě-Na valách (Dostál 1966, obr. 9:6, 7, 13; Hrubý 1955, 251/AZ a 16/AZ). Obdobný, rovněž neúplný exemplář již ze stříbra pochází též z Předmostí (Dostál 1966, tab. 34:34). V Mikulčicích se bubínkovité náušnice ve stříbrném provedení vysky-

Č. hrobu	Věk (v letech)	Délka nože v mm	Další údaje
44	2	130	
51	4	95, 80	jezdec
52	4	101	
56	3-4	117	jezdec
59	3	108	jezdec
70	3-4	62 zlomků	jezdec
73	5-6	163	elita-dýka
77	7-8	117	
84	1	92	
121	7	100	jezdec
160	6-7	95	dívka, boh. vybav.
174	6-12	145	funkce dýky
1479	8	89, 70 zlomků	dívka, boh. vybav.

Tab. IX. Mikulčice. Velikost nožů v dětských hrobech v souvislosti s jejich společenským postavením.

tují v hrobě 1298 a 1314 v poloze Klášterisko (*Klanica 1985a, obr. 21:9, 11, 12*). Nalezeny byly též u 12. kostela (*Kavánová 2001, obr. 24*).

Další původně čtyřbubínkový typ stříbrné náušnice byl zjištěn v hrobě 1479; bubínky dochované jen ve zlomcích byly zdobeny po celém povrchu rombičky uspořádanými čtveřicemi zrněk granulace, obdobně jako náušnice z hrobu 22/48 ze Starého Města (cf. *Dostál 1966, obr. 9: 1*) či torzovitě dochované stříbrné náušnice z Přemostí (*Dostál 1966, tab. 34: 39*). Od nich se liší tím, že bubínky byly doplňkově zdobeny granulovanými věnečky. Na rozdíl od většiny náušnic je její základní tvar protáhlejší (oválnější). Tuto vzácnější variantu náušnic lze zařadit do 2. pol. 9. stol., tedy do období VM2.

5.5.2. Náušnice podunajského typu

Bronzová náušnice s třikrát zaškrceným trubičkovitým závěskem Dostálova typu A III pochází z hrobu 111 (obr. 52:1/111). Její zvláštností je kombinace s modrým skleněným „bubínkem“ nasazeným přímo na drátku náušnice. Zdobení oblouku náušnice skleněnými přívěsky i ozdobami bylo hojné ve 2. pol. 8. stol. v avarském kulturním okruhu (náušnice typu IX, X – cf. *Čilinská 1973, obr. 1*); z tohoto okruhu se našla jedna náušnice také přímo v Mikulčicích (*Profantová 1992, tab. 27:2*). V rámci moravských pohřebišť se objevuje pouze v Sadech-Horních Kotvicích, v hrobě 19 (*Marešová 1983, 103, tab. 17:29*), kde je nález dáván do kulturní i časové souvislosti s vývojem v karpatské kotlině. S tímto prostředím spojujeme i nález z Mikulčic, vyro-

bený nejspíše již v Mikulčicích v 1. polovině 9. století. Hrob 111 je v superpozici s hrobem 127, nepatří tedy do nejstaršího horizontu, řadíme jej již do skupiny VM 2a, tedy absolutně do 3. čtvrtiny 9. stol.

Další typ náušnice se zaškrceným trubičkovým závěskem pochází z hrobu 155 (obr. 68:1/155).

Tento typ náušnic se objevuje na chudších pohřebišťích v rámci moravských center nebo na venkovských pohřebišťích po celé 9. století (*Dostál 1982, obr. 3:16; Marešová 1983, 102; Měřinský 1985, obr. 13:1*). V Mikulčicích se obdobná náušnice našla na pohřebišti v poloze Klášterisko (*Klanica 1985a, obr. 21:10, 26*). Vzhledem k složitější stratigrafické pozici tohoto hrobu, porušujícího zřejmě hrob 174 a porušeného hrobem 168, došlo k jeho uložení nejspíše na začátku VM 2a. Samotný tvar náušnice je průběžný.

5.5.3. Náhrdelníky

Na sledovaném pohřebišti se náhrdelníky prakticky nevyskytují. Snad to souvisí s nejčastějším porušením hrobů v prostoru hrudníku, souvisejícím s jejich vykrádáním. Podotýkám však, že na pohřebišti u 2. kostela se náhrdelník či korálky vyskytly jen v hrobech 1, 53, 63, 85 (*Poulik 1957, obr. 74, 86*), což je velmi nízké procento. Terénní metody výzkumu obou pohřebišť se nelišily. Jedinou výjimkou na sledovaném pohřebišti u 6. kostela jsou korálky z hrobu 19, avšak vzhledem k tomu, že jsou jen dva, těžko je můžeme považovat za náhrdelník, korálky se zachovaly uvnitř dětské lebky.

Mozaikovitý korál s očky: válcovitý korál je zdobený na koncích a ve středu proužky (žlutá, modrá), mezi nimi jsou umístěna pestrobarevná, převážně červená očka s modrým středem, lemovaná zeleně (obr. 29: 2/19). Náleží k typu 0472 *Andraeho* (1975, tab. 2), samo oko patří k typu 04 a uspořádání k variantě 72. Korál patří k tzv. modré škále. Z Mikulčic pochází větší množství těchto perel, avšak zveřejněna je jen téměř kulovitá perla s očky typu 50 (*Klanica 1968, tab. 55/3*), v soupisu *Andraeho* tato lokalita chybí. Další kusy pocházejí ze sídlištních situací.

Z Moravy jsou mozaikovité korály známy z 12 lokalit, převážně pohřebišť (např. Blučina, Boleradice, Břeclov-Pohansko, Moravský Žižkov, Dolní Věstonice, Rudimov, Staré Město); největší typová variabilita byla zjištěna na pohřebišti ve Starém Městě-Na valách (*Hrubý 1955, 253, tab. 86:1-18, 38-47; Andrae 1975, 146-149, tab. 5*). Převažuje zde kombinace nálezů tzv. modré a zelené škály (*Andrae oc., 121, tab. 4, 5*). Typově i prostorově nejbližší jsou korálky z hrobu 2 v mohyle 33 ze Skalice (*Andrae 1975, 180*), patrně též současné. Svým uspořádáním jsou jim blízké i dva korálky z hrobu 22 z Čakajovců, řazeného až do 2. poloviny 9. století (*Rejholcová 1995, tab. XLII:2*), které byly vloženy do hrobu dospělé ženy. Na dalších lokalitách se vyskytuje jen typ s očkem ve středu 0471 (Břeclov-Pohansko, Dolní Věstonice, Staré Město – hrob. 33/48, Skalica – mohyla 37).

V Břeclov-Pohansku v hrobě 374 také nebyl náhrdelník, ale jen mozaikovitý korál, přeslen a vědro (*Kalousek 1971, obr. 374*).

Přestože se mozaikovitě korály na Moravě a na Slovensku vyskytují spolu s jednoduššími hrozníčkovitými náušnicemi (např. Staré Město, Moravský Žižkov či Skalica) a ojediněle přežívají do počátku 10. stol. (Trnovec n./Váhom, kde se korálek vyskytl s esovitě ukončenou záušnicí), jádro jejich výskytu se oprávněně klade do konce 8. a do 1. pol. 9. stol. (především o něco starší modrá řada; *Andrae 1975, 153; Szameit 1992, 818*). Zatím není možné vyhodnotit všechny nálezy z Mikulčic, takže nevím, jak jsou zastoupeny jednotlivé typy, ani v jakém poměru jsou obě barevné škály.

Na sledovaném pohřebišti se jedná pravděpodobně o franský import z 1. pol. 9. stol. Vzhledem k tomu, že pochází z hrobu malého dítěte (ve věku do 7 let), nebyl v oběhu příliš dlouho, a dětský hrob je třeba řadit již do fáze VM1.

Kotoučovitý korál: tmavomodrý kotoučovitý korál o $\varnothing$ 13 mm z hrobu 19 (obr. 29:1/19) patří k běžným moravským typům (vyrobený z taženého skla?). Období má na náhrdelníku ze Zástřizel a z hrobu 4 ve Vítonicích apod. (*Dostál 1966, tab. 85:1*). Tento typ korálku nemá chronologický ani kulturně podmíněný význam.

5.6. Drobné nástroje a domácí potřeby

5.6.1. Nože

Nože pocházejí z 35 hrobů, z toho jen v jednom případě z hrobu řazeného do doby povelkomoravské (hrob 35, viz část nůžek). Byly v 19 mužských a ve 13 dětských hrobech (tab. IX), což tvoří 40 % mužských hrobů (VM). Jen ve 3 případech se jednalo o ženské hroby (92, 152, 184). Představují nejpočetnější složku hrobové výbavy na pohřebišti. V hrobech byly většinou umístěny tak, že jejich poloha ukazuje na původní zavěšení k opasku. Častěji byly zjištěny na levé straně opasku (19 případů – tedy při levém femuru či levé pánevní kosti), což plně vyhovuje pravákům. Některé polohy se však z této interpretace vymykají. Jde např. o uložení v levé části hrudníku v hrobě 44, 84, 148 nebo pod kostí prsní v hrobě 184. Není nespíše zcela náhodné, že poslední zmíněná atypická poloha je spojena se ženským hrobem a že v hrobě 84 bylo pohřbeno asi roční dítě. Tyto polohy ukazují na specifický rituální význam, např. na pohřebišti ve Velkých Bílovicích nebyl ani jeden nůž umístěn na hrudi (*Měřínský 1985, obr. 9*). V hrobě 79 byl nůž nalezen v zásypu. V ojedinělých případech se setkáváme se dvěma noži na jednom opasku, jde o dětské hroby 51, 52 a dívčí hrob 1479, zřejmě i hrob 70. Ze 13 případů uložení do dětského hrobu šlo v 5 případech o jezdce (ve 3 jezdeckých hrobech chyběl), v hrobě 73 pak o honosnou dýku. Funkci dýky nespíše plnil i nůž s krevní rýhou v dětském hrobě 174. V této situaci mírně překvapuje, že u dospělých jezdců byl nůž zjištěn jen v 7 případech, v dalších 6 chyběl (včetně hrobu 50, kde však byla nalezena jakási honosná rukojeť). Ovšem hrob 85, kde nůž chyběl, byl porušen.

Z hrobu jezdce 165 a dětského 174 pocházejí nože se zřetelnou krevní rýhou, nůž z hrobu 174 je dlouhý 14,5 cm (obr. 68:1/174) a blíží se rozměry dýce. Další

krevní rýha byla zjištěna u nože z hrobu jezdce 177 (obr. 71:3/177).

Délka nožů se pohybuje od 81 mm (hrob 157) do 153 mm (hrob 81), délka čepelí od 64 mm (odlomená špička) do 118 (odlomená špička), šířka čepelí od 9–21 mm. U dětských jezdeckých hrobů délka přesahuje 10 cm, vyjma dvojice nožů z hrobu 51 a nože z hrobu 160. Rozměrově nejmenší nůž byl hrobě jednorozhodného dítěte č. 84, ale též u jezdeckého pohřbu 157 (ovšem s odlomeným řapem).

Prakticky všechny dostatečně zachované kusy představují nože s řapem; výjimkou je jen štíhlý nůž z dětského hrobu 44 s masivní celokovovou zdobenou rukojetí obdélného průřezu (obr. 34:1/44). Řap je odsazen buď oboustranně (např. hrob 51, 59), nebo výrazně jen na spodní straně (u ostří, např. hrob 174), u některých kusů se nedochovalo ukončení (hrob 70, 52/2, 92, 121). U štíhlého nože z hrobu 152 není jasné, zda zúžený řap vůbec měl.

Typologicky je dělíme na dva typy – s rovným hřbetem (1) a se zkoseným hřbetem (2), neboť tvar ostří se opakovaným broušením mění. První skupina je výrazně početnější. Tvary nožů stejně jako jinde nemají chronologický význam.

Rukojeti nožů byly většinou dřevěné (tab. X., v hrobě 105 šlo o pochvu z javoru), v hrobě 105 to byla kostěná rukojeť oválného průřezu nasazená tak, že na konci vyčnívá již jen úzký konec řapu; spolu s dosti štíhlou čepelí má obdobu exempláře inv. č. 594-634/65 z vrstvy ve čtv. 4/+11 na stejné lokalitě (*Kavánová 1995, 279, obr. 27:1*), kde délka rukojeti (80 mm) je blízká našemu nález. Další příklad pochází z ženského hrobu 12 v Břeclavi-Pohansku, o němž se výslovně uvádí, že kostěná střenka byla zaklíněna dřevem (*Kalousek 1971, 33 obr. 12*), což může vysvětlit i určení javorového dřeva, které není z pochvy nože ve sledovaném hrobě 105. Ve výše zmíněném hrobě 44 šlo o železnou, skupinami rýžek zdobenou rukojeť. U 14 hrobů (36,8 %) se dochovaly zbytky dřevěné pochvy.

V hrobě 35 byl nalezen železný předmět původně označený jako nůž (délka ostří 85 mm, obr. 34), který tvarově odpovídá spíše ostří péroových nůžek včetně nasazení trnu či ramene; uvedme alespoň další zlomek 3138/78 z Mikulčic (sonda R 259/78). Mohlo jít reutilizovaný nástroj, nůž upravený z nůžek, který se do hrobu mohl dostat jako součást zásypu, neboť se jedná o povelkomoravský hrob.

5.6.2. Železné šídlo

Železné šídlo pochází z hrobu 182, kostěné z hrobu 1495 (obr. 76:1/1495).

Šídlo se ve velkomoravských hrobech objevuje vzácně, obvykle ve skupince drobných předmětů nošených původně ve váčku (*Hrubý 1955, 114; Měřínský 1985, 44; Kalousek 1971, 71, 178, 182*), hojněji se s ním setkáváme na hradištích a sídlišťích, např. Břeclav-Pohansko (*Dostál 1975, 223-4*).

5.6.3. Ocílka

Železná ocílka byla nalezena v hrobech 108 a 1495. V dětském hrobě 108 ležela pod dolní čelistí, hrob neobsahoval jiné nálezy. Jde o ocílku s vícekrát složenými rameny (obr. 52:1/108), kterou B. Dostál zařadil k typickým produktům velkomoravského kováře (*Dostál 1965, tab. 1, mapa 1*), vyskytující se běžně v hlavních moravských centrech – mimo Mikulčice ve Starém Městě (hroby 106/AZ, 23/48, 185/49, 41/50, 35/51) a v Břeclavi-Pohansku, (hrob 174 Kalousek 1971, obr. 174:6). V tomto případě se jedná o jeden z nejdůležitějších hrobů na pohřebišti – o bojovníka s ostruhami a mečem. V Morkůvkách se našla ocílka v hrobě 2 s mečem, sekerou a kopím (*Měřínský – Unger 1990, obr. 6:12*). Na Slovensku byla nalezena v Ladicích, další exemplář pochází z pohřebiště Garabonc I, hrobu 60 (*Szöke 1992, tab. 22:6*), na němž je archeologicky doložena přítomnost moravských bojovníků.

V mužském hrobě 1495 se našla běžná ocílka lyrovitého tvaru (obr. 76:2/1495) u levé ruky spolu hřivnou, obě mohly být uloženy ve váčku z organického materiálu.

Malé zastoupení ocílek na sledovaném pohřebišti (1 %) odpovídá jiným kostelním hřbitovům; ve Starém Městě-Na valách tvořily jen 2,1 % v hrobové výbavě, na Pohansku pak také zhruba 1 % (5 kusů). U 2. kostela v Mikulčicích nebyla nalezena žádná ocílka, pokud se neskrývá za pojmem neurčitelný železný předmět (např. hrob 279, cf. *Poulík 1957, str. 374*).

5.6.4. Hřivna

Zlomek drobné železné hřivny se našel spolu s ocílkou v hrobě 1495 (obr. 74:3); mohlo jít o obsah váčku u levé ruky. Z hlediska velikosti jde o miniaturní typ hřivny.

Další zlomek byl zjištěn v hrobě 1477 nedaleko lebky. V tomto případě je méně jednoznačné, zda šlo o milodar, neboť se do hrobu mohla dostat se sídlištním materiálem.

Ukládání železných hřiven do hrobu nebylo příliš časté, šlo spíše o výjimku. Jednoznačně byla hřivna součástí výbavy hrobu 555 z Devínské Nové Vsi (*Eisner 1952, tab. 13:1*), tedy již na konci 8. stol. Trojice hřiven byla spolu s nožíkem v hrobě I v Žlkovicích z 9. stol. (*Bialeková 1990, 113*). Ze Starého Města pocházejí z hrobů 199/AZ a 330/AZ, další pak z porušených hrobů (*Hrubý 1955, 206, 286, 400, tab. 77:10, 11*). V dosud v detailu nepublikovaném hrobě 1491 v Mikulčicích byla hřivna pod pravým humerem (sonda Z 682/78) není jednoznačné, zda šlo o součást výbavy.

Častější je jejich výskyt v zásypech hrobů; hned v Mikulčicích můžeme uvést hroby 80/IV a 696, kde šlo také o malé hřivny, v Uherském Hradišti-Horních Kotvicích, hrob 73, nebo v Nitře-Martinském vrchu, hrob 192/64. Hřivny mohly představovat symbol dostatku, neboť se jedná o předmincovní platidlo. Nepředpokládáme funkci obolu mrtvých, jak se o obdobných nálezech dříve uvažovalo (*Radoměský 1955*). Obdobně byla spolu s ocílkou ve váčku z hrobu 76 z Uherského Hra-

diště-Horních Kotvic uložena destička s tkaninou, většínou považovanou za šáteček – tedy jiný druh předmincovního platidla (*Marešová 1983, 90*).

5.6.5. Přeslen či knoflík

Parohový, koncentrickými dvojíty kroužky zdobený „přeslen“ z ženského hrobu 15 (obr. 29:1/15, foto *Marek – Kostelníková 1998, obr. 45:9*) představuje atypický nález. Přesleny se běžně dávaly do hrobů žen doby avarské, avšak ve velkomoravském období šlo o řidší jev (*Hrubý 1955, 113-114; Dostál 1966, 87, 103-106*). V Mikulčicích se přeslen objevil 4x na pohřebišti u 1. a 2. kostela, ve 3 hrobech na pohřebišti Kláštersko (1243, 1251, 1393 *Klanica 1985*), též u hrobů od 4. a 8. kostela i jinde (*Marek – Kostelníková 1998, 202-203, obr. 32, 33*), vždy však šlo o přesleny hliněné. Nacházely se obvykle u nohy, blíže kolene či nad ním, kostěný ležel mezi žebry v pravé části hrudníku. Na bohatých pohřebištích u kostelů jsou spíše výjimkou (Břeclav-Pohansko jen hrob 374).

Parohový výrobek má neohrabanou a nezdobenou kostěnou obdobu na hradišti (*Kavánová 1995, obr. 27:3*), z nějž známe i další nález (*Marek – Kostelníková 1998, 187*). Na merovejském pohřebišti v Klepsau byl v dívčím hrobě 19 nalezen též kostěný přeslen zdobený raženými kroužky, celek je však řazen již do 6. století (*Koch 1990, tab. 19:15*). Vhodnější obdoba pochází až ze vzdáleného Sarkelu, kde je předmět řazen také mezi přesleny (*Levenok 1959, tab. II:17*). Výzdoba s koncentrickými kroužky je na parohových a kostěných předmětech běžná, z Mikulčic uvedme alespoň hrací kameny či parohové schránky (*Kavánová 1985, Abb. 36:11, 12, 24 a 25*).

5.6.6. Kostěná píšťalka (?)

Tenkostěnný kostěný předmět se dvěma bronzovými kováními bez jednoznačně záměrně vyřezaného otvoru. Dva otvory proti sobě jsou umístěny na užším konci. Na širším konci je prasklina (obr. 35:5/43). Předmět z dětského hrobu 43 byl původně označen za píšťalku, ale jedná se spíše o rukojeť nějakého nástroje. Jako píšťalka by při své velikosti (délka 65 ø17-19 mm) pravděpodobně měl více otvorů.

5.6.7. Hliněná kulička

Z dětského hrobu 63 (9-11 let) pochází hliněná nenáročná a nepravidelně zdobená kulička (obr. 39:1/63), která nejspíše představuje oblíbenou hračku zemřelého. Nezdobená hliněná kulička byla např. v dětském hrobě 150 v Kouřimi (*Šolle 1966, 273*).

5.6.8. Bronzový předmět – ozdobná rukojeť (?)

Z hrobu 50 pochází obtížně interpretovatelný nález. Ležel pod pravou částí pánve a nesl otisk látky. Dutý mírně kónický plasticky zdobený předmět, z širšího konce vystupuje bronzový třičtvrtě kruhový uzávěr s železnou korozí na jedné otevřené straně. Na rentgenovém snímku je zřetelné nasazení polokulovitého závěru, zpevněného 4 kříženými pásky, (obr.

Č. hrobu/věk	Předmět	Invent. č.	Funkce dřeva	Druh dřeva
hrob 32/VI	nůž	569/60	pochva	Acer sp. (javor)
hrob 70/VI – D, M	nůž	618/60	pochva	Acer sp. (javor)
hrob 92/VI - D	nůž	643/60	pochva	Acer sp. (javor)
hrob 105/VI, M	nůž	658/60	rukojeť (?)	Acer sp. (javor)
hrob 121/VI, M	nůž	673/60	pochva	Acer sp. (javor)
hrob 157/VI-	nůž	713/60	pochva	listnáč
hrob 152/VI	nůž	700/60	pochva	listnáč
hrob 160/VI, D, Ž	nůž	721/60	pochva	Acer sp. (javor)
hrob 160/VI, D, Ž	vědro			Taxus paccata (tis)
hrob 1479/VI, D, Ž	nůž	3260/78	pochva	Cf. Populus (topol)
hrob 1479/VI	nůž	3261/78	pochva	Cf. Populus (topol)

Tab. X. Přehled určitelných zbytků dřev na pohřebišti (podle Opravila a Kaplana).

36:9/50). Jeho funkci se nám nepodařilo určit, částečně připomíná dvoudílnou rukojeť. Funkčně může jít o obdobu bronzového nezdobeného nálezu z mužského hrobu 142/59 z Uherského Hradiště-Sadů (Galuška 1996, 135, obr. 85:10, 11), interpretovaného bez větších pochybností jako rukojeť nože. Byl nalezen u pravého boku zemřelého; tento předmět je dlouhý 52,5 mm, maximálně široký jen 20 mm. Mikulčický nález je trochu mohutnější (64 mm); v tomto hrobě také chybí čepel nože, který byl ve většině jiných hrobů nalezen. Poloha nálezu to nevylučuje.

5.6.9. Textil

Na několika železných předmětech se dochovaly otisky textilií (minimálně 5 hrobů: 30, 32 50, 52, 56); ostruhy z hrobu 56 byly zabaleny do proužků plátna (obr. 38:2/56; Poulík 1963, obr. 25), na bodci ostruhy se otisk textilu dochoval ještě v hrobě 32. Na ostruhách byla tkanina zjištěna v dalších 11 případech na Moravě (Kostelníková 1973, 48), v oblasti bývalého Československa jde o 16 případů. Otisky textilií byly zjištěny na železe z hrobu 30 (inv. č. 594-5248/59), z hrobu 32 (obr. 32:2A, 3, 5/32; inv. č. 594-566-7/60), na železných nožích z hrobu 52 (inv. č. 594-594/60), na nákonci a přezce z hrobu 56 (inv. č. 594-595/60). V hrobě 52 šlo o plátňovou vazbu. V hrobě 50 se

dochoval na korozi vrcholu bronzového předmětu – snad rukojeti (obr. 36:9/50). Textil určila M. Kostelníková. Ve své monografii o textilu z této doby uvádí pouze sumární výsledky, v jednotlivostech vzácnější tkaniny – vlnu, hedvábí apod. (1973, 9, 10). Nálezy z tohoto pohřebiště spadají zřejmě do největší skupiny – bezpečně je určena plátňová vazba, avšak díky způsobu zachování se nepodařilo určit vlákna¹¹. V našich případech šlo zřejmě o obaly z řidšího plátna, do nichž se v Mikulčicích balily nože, ocílky, jinde i náušnice (Kostelníková 1973, 43), v případě nožů se předpokládá vnitřní vyložení jejich pochev kvůli lepší ochraně; ostatně obdobně se chránila i ostří mečů, jak svědčí hrob 265 od 2. kostela. M. Kostelníková se domnívá, že tkaniny na ostruhách je třeba chápat v souvislosti s látkou na dně rakve či hrobu. To však nemůže objasnit proužky látky v hrobě 56. V tomto smyslu je unikátní nález z hrobu 446 od trojlodní baziliky z Mikulčic, kde byly nalezeny zbytky boty a plátěné onuce a dokonce lidská kůže právě na ostruže (Březinová 1997, 160).

V Mikulčicích bylo do roku 1972 určeno 92 tkanin, z toho plátno představovalo 63 vzorků, tedy 68,5 %. Situace na sledovaném pohřebišti ukazuje, že postrádáme vzácnější tkaniny jako hedvábí a kepr, což však při malém množství vzorků rozhodně neznamená, že se zde nevyskytly. Z rozsáhlého rozboru H. Březinové je

¹¹ M. Kostelníková nenašla kopie výsledků, v případě hrobu 32 či 50 by bylo možné se pokusit otisk určit znovu, v případě hrobu 56 už to možné nebude.

pravděpodobné, že se hedvábí lépe dochová na bronzových než železných předmětech (1997, tab. 13).

5.6.10. Dřevo

Zbytky dřeva byly zjištěny především na železných nožích jako pozůstatky dřevěných pochev nožů, v jednom případě snad jako pozůstatky rukojeti nože. Určená dřeva pocházejí jen ze 7 hrobů, ačkoliv v původní publikaci bylo dřevo patrné na nálezech ze 14 hrobů (mimo určené kusy 44, 52, 56, 59, 144, 150). Je zajímavé, že na pochvy se ve většině určitelných případů použilo dřevo z javoru, ve dvou případech není listnatý strom přesněji určitelný. Jen v případě dvou nožů z hrobu 1479 byly vzorky určeny M. Kaplanem (ArÚ Praha) jako dřevo topolu. Celkově je z Mikulčic 25 pochev nožů z javoru (Opravil 2000, 172), další 2 javorové pochvy pocházejí z Mikulčic – poloha Panské; z javoru se vyráběla i topůrka seker (Velké Bílovice – Měřinský 1985, 112). Jako z topolu byla určena dosud jen jedna pochva nože z Mikulčic (z Valů), v poloze Panské pak jeden uhlík, a to ještě s možností, že může jít i o vrbu, další nálezy pocházejí z nedalekých Prušánek (Opravil 2000, 173).

V tabulce X. uvádíme určené zbytky dřeva, zbytky z dřevěných konstrukcí určitelné nebyly. Dřevo z vědra v hrobě 160 je tisové, což odpovídá poznatkům z dalších pohřebišť. Vědra pro funerální účely byla většinou vyráběna z tisu (Opravil 2000, 175), např. i v Mikulčicích, poloha Panské. Ovšem tis byl užíván i u věder nalezených v sídlištním kontextu této lokality, kde jsou vzácněji doložena též vědra dubová a jedlová (Poláček – Marek – Skopal 2000, 219-220).

6. Chronologie pohřebiště

Základní časové zařazení pohřebiště je nesporné, pohřbívá se zde zhruba od r. 830/835 minimálně do doby pádu Velké Moravy, tedy zhruba do r. 906/910. Kromě toho je zde skupinka hrobů zahlobená do destrukce kostela, kterou je nutno klást od r. 906/907 výše. Předpokládáme jistý časový hiát v pohřbívání; nejmladší hroby (154 – tab. 36:2, hrob 1495 – tab. 49:2) porušily kompaktní kamennou vrstvu, nejpravděpodobněji interpretovatelnou jako cesta vně ohrazeného areálu. Tak máme stanoveny dva časové horizonty. Otázkou zůstává, podaří-li se nám naznačit vývoj pohřbívání v rámci velkomoravského horizontu, a tedy vymezit podrobnější chronologicko-topografické vztahy na pohřebišti. K tomu je potřeba vyhodnotit zjištěné stratigrafie a vymapovat nejdůležitější a chronologicky citlivější typy nálezů, např. ostruh, gombíků apod.

Nejprve vydělíme skupinu patrně 45-49 hrobů stratigraficky starších (VM 1) a skupinu hrobů stratigraficky mladších rozdělíme na podskupinu hrobů velkomoravských (VM 2) a povelkomoravských (PVM – obr. 10a, 23).

Přehlédneme-li skupinu stratigraficky starších hrobů (tab. III., obr. 10a), jen hroby 15, 64, 71, 100, 114, 118, 126, 144, 152, 157, 160, 178, 183, 184, 1479, 1480 a snad také hrob 6 obsahují archeologické nálezy, tj.

zhruba 1/3 hrobů v určité stratigrafické pozici. Z nich významnější jsou pouze hroby s ostruhami (100, 114, 144, 157), s gombíky (178, 183), s náušnicemi (118, 160, 1479) a patrně i hrob 6. Je zajímavé, že většina nejdůležitějších hrobů pohřebiště nebyla překryta jiným hrobem (32, 50, 70, 101), jako by o nich přetrvávalo povědomí děle. Zdá se, že skupina starších hrobů představuje převážně druhý horizont pohřbívání.

Z hrobů, které představují trojitou superpozici (14/15/22 a 168/155, snad ještě 118/123/112), patří první skupina vzhledem k poloze vně ohrazení do VM2b, z druhé obsahoval jen hrob 155 náušnici podunajského typu a je zařaditelný do VM2a, neboť není v superpozici nejstarší. Je totiž ve složitých stratigrafických vztazích – překrývá nespíše hrob 168 – a jeho vztah k hrobu 174 není jednoznačný, nespíše je též mladší (viz foto).

Celkově se tedy pokusíme vydělit na pohřebišti tři horizonty, VM1, VM2 a PVM, přitom v nejpočetnější skupině VM2 lze vydělit skupinu VM2a a VM2b.

Hroby stratigraficky mladší většinou výrazné nálezy neobsahovaly, výjimkou jsou hroby 77, 190 s gombíky a též hrob 86 s velkými esovitě ukončenými záušnicemi.

Ze stratigrafie hrobů 10 a 23 můžeme snad odvozovat, že ke změně orientace, umísťující hroby delší stranou podél vymezení hřbitova, došlo v průběhu závěrečné fáze vývoje hřbitova (VM2a), těsně před tím, než přestalo být ohrazení respektováno. Proto hroby 170, 11, 12, 13, 23, možná i 153, patří do této fáze, těsně následovány meziskupinou VM2b.

Meziskupinou jsou hroby porušující vymezení areálu pohřebiště či ležící mimo něj (14, 15, 20, 21, 22, 24, 39, 108, 136, 182, 188, 189, 190, 1473, 1477, 1478 a 1495, může k nim patřit i hrob 90 porušující starší hroby a hrob 133, jenž by měly též překrývat žlábek), které je třeba klást do závěrečné fáze VM2 b (celkem 17), tedy do doby po r. 880/890. Některé z těchto hrobů patří až povelkomoravské fázi (154, nespíše i 1495 a 15 – obr. 11).

Všechny stratigraficky starší hroby však nelze považovat za nejstarší na pohřebišti, neboť překrytí či porušení povelkomoravskými hroby, případně objekty, nevypovídá o vnitřním vývoji pohřebiště v době velkomoravské.

Náš postup není metodicky zcela jednotný, protože se nemůžeme na všechny stratigrafické vztahy spolehnout, a náš výsledek považujeme za hypotézu, kterou je možno v jednotlivostech v budoucnu korigovat. Na obr. 23 jsou tmavě šedě znázorněny hroby, které řadíme do nejstarší fáze, a pak světle šedě hroby, které do této fáze mohou patřit vzhledem k orientaci či výbavě, avšak vzhledem k větší vzdálenosti od jistějších nálezů (hrob 160) či vzhledem k absenci nálezů jejich zařazení není jisté (např. hrob 88, 102 apod.).

VM 1: hroby (3 ? spíše ne), 32, 50 (?), 51, 56, 70, 71, 85, 89, 100, 105 (?), 114, 121, 158 (?), podle polohy lze uvažovat ještě o hrobech 2, 5, 27, 88, 119, 69, 125, a snad i o hrobech 152 a 150 severně kostela. Celkově do této skupiny řadíme 20-22 hrobů s velkou pravděpodobností, dalších 9-11 hrobů s menší pravděpodobností (cca

Lokalita	Počet hrobů Ž a D	Věk	Číslo hrobu	Počet p. náušnic	Ag	Au	Typy	Ostatní výbava	relativní datování
Mikulčice 6	41 + 78	D	160	3	1	2	koš., hroz.	gombík	VM2
Mikulčice 6		MŽ	183	3	2	1	hroz., bub.		VM 2
Mikulčice 3	138+221		328	3 + 1			bub.	gombík	
Mikulčice 3			470	2 + 1			hroz.	gombíky, prsten	
Břeclav-Pohansko Ž 76 + 13 dívek děti 144	258	MŽ	38	3	1	2	hroz.	gombík	
		SŽ	63	5	5		hroz., sloup. 1		
		MŽ?	99	3	3		hroz., bub. koš.	gombík	
		MŽ	135	4	4		4 bub.	gombík	
		MŽ	158	3	3		koš., se závěsky	gombík	VM2
		MŽ	178	3	3		hroz.		
		D	256	4	4		3 bub., sloup.	gombík	
		D	270	3		3	hroz.	gombík	
		MŽ	342	3	3		bub. hroz., koš.	gombík	
Rajhrad	226 + 277	MŽ	461	3		3	hroz. podunajské	0	
							bub.	gombík	VM2/3
Staré Město- Na valách do r. 1955	247+661	Ž	83/AZ	3	3		hroz., sloup.		
		Divka	106/AZ	4	2	2	hroz. sloup.	gombík	
		Divka	196/AZ	4	4		hroz., bub., koš., s očky		VM2/3
		D	V.48	4	4		bub.	gombík	
		MŽ	15/48	3	3		bub., koš.	gombík	
		SŽ	22/48	4	1	3			
		SŽ	24/48	4		4			
			174/49	3	3		hroz.		
		MŽ	251/49	4	4		hroz. bub., sloup.	gombík, perly	
		MŽ	253/49	4	4		bub., koš.		
		MŽ	282/49	7	2	5	hroz., koš.	gombík	
		D	298/49	4	3	1	sloup., koš.	gombík	
		MŽ	299/49	3	3		sloup., bub.	gombík	
		SŽ	317/49	4	4		hroz.		
		D	323/49	4	3	1	hroz., koš.	gombík	
		D	67/50	3	3		hroz., koš.	gombík	
		SŽ	154/50	3	3		koš.	prsten	
		Divka	178/50	3	3		bub.	gombík	
		SŽ	65/51	3	3		bub., koš.		
		D	105/51	3	2		hroz.		
		MŽ	117/51	3	2		hroz., podunaj.		
		MŽ	133/51	3	3?		hroz., bub.	gombík	
		Divka	193/51	3		3	lunic. ?		
		SŽ	200/51	4	3	1	bub., hroz.	gombík	
Staré Město- Špitálky	13 + X	Ž	1	4	4		lunic., bub.	gombík	
		Ž	2	4	3	1	hroz., bub.	gombík, prsten	
Uherské Hradiště-Sady	26 + 28	MŽ	86/60	3	1	2	2 hroz., neurč.		
Uherské Hradiště-Sady	26 + 28	MŽ	209/59	5	2	3	hroz., bub., lunic.	gombík, prsten	
Biňa	7 + 4	MŽ	HD14	6 či 7	6		bub., sloup., hroz.	prsteny, gombík	VM2/3
Ducové			1070	3	3		sloup.	gombíky	VM2/3
			1210	3		3	hroz.		VM2
Stará Kounim	30 + 58	DŽ	110	3	3		hroz.	gombík, nákrčník	VM1
	22 neurčených	D	48	3			hroz., koš., esovité	gombík	
		DŽ	89	3+1	3		hroz., koš., bub.		
		M?	96b	5	5		hroz., bub.	gombík	
		D	129	3+1	4		hroz., bub., koš.	gombík	
		DŽ	106b	3	3		bub. se závěsky	gombík, perly	

Tab. XI. Přehled vybraných celků se 3 a více páry náušnic z drahých kovů. Zkratky: Ž – ženské, D – dětské, MŽ – mladá žena, SŽ – stará žena, DŽ – dítě ženského pohlaví, M – určeno jako mužské. Naušnice: bub. – bubínkovité, 4bub. – se 4 bubínky, hroz. – hrozničkovité, koš. – košíčkovité, lunic. – lunicovité, sloup. – sloupečkovité.

Lokalita	Počet hrobů Ž a D	Počet hrobů se 3 páry náušnic	%
Mikulčice 6	119	2	1,7
Břeclav-Pohansko	258	10	3,87
Staré Město-Špitálky	13+	2	
Uherské Hradiště-Sady	54	2	3,7

Tab. XII. Procentuální zastoupení hrobů se 3 a více páry náušnic z drahých kovů na dostupných lokalitách.

60-75 %). Jde celkem o 11 hrobů s ostruhami (tj. polovinu těchto hrobů), z toho jsou 3 dětské, a jen 3-5 hrobů ženských (119, 152, nejistě 183, 2). Nelze proto vyloučit, že i významné ženské a dětské hroby 118 a 183 patří do této skupiny, jejich poloha to rozhodně nevylučuje. Hrob 183 je také stratigraficky starší a v blízkosti hrobů 114 a 19 do této fáze zařazených, z jejichž inventáře chronologické postavení hůře odvozujeme (obr. 10a; 72/183). Stejně však nevyrovnáme disproporci mužských a ženských pohřbů v tomto horizontu. Děti v něm jednoznačně nepřevažují (jistějších 5-7 hrobů, zůstává problém hrobů 84, 55 či 61 apod., prostorově sousedících s hroby této fáze). Kdesi na přelomu VM 1 a 2 stojí též dětské hroby 64 a 66. Pokud se podíváme na plánky pohřebiště, je zřejmé, že největší počet těchto hrobů leží severně od kostela, několik hrobů tu vytváří náznaky řad (89, 70, 152), shodně orientované jsou i hroby 71, 158, 150. Hroby 54 a 53, 143 byly do této situace vloženy jednoznačně výrazně později. Náznak obdobného uspořádání je i jižně od kostela v případě hrobů 115, 69, 100 a snad ještě 125. Vydělení starší a mladší fáze není příliš ostré, v mladší fázi se objevují častěji hroby odlišně orientované, v jižní části pohřebiště není však patrná výraznější změna orientace jako v části severovýchodní, jde zde jen o jednotlivé hroby (126, 127, 187).

VM 2a: hroby 1, 3 (?), 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 17, 18, 23, 26 (?), 29, 31, 33, 37, 41, 44, 48, 53, 54 (?), 57, 58, 62, 63, 65 (?), 72, 73, 74, 75, 78, 77, 79, 80, 81, 82,

83, 84, 87, 91, 92, 93, 95, 97, 99, 103, 104, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 153, 155, 156, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 179, 181, 183 (?), 184, 185, 186, 187, 1479, 1480, 1481. Do této skupiny nejspíše spadá i hrob 101 s centrální polohou, kamenným závalem, avšak prakticky bez výbavy.

Výraznou výbavu mají tyto hroby: 29, 73, 77, 126, 144, 161, 166, 165, 177, 178, 179, 181, 1479, 1481. Nižší zastoupení hrobů s bohatší výbavou může souviset jak s prohlubujícím se křesťanstvím, tak s vykradením některých hrobů.

Dále můžeme určit ještě méně početnou meziskupinu hrobů pracovně označenou VM2a2. Patří do ní hroby, které v rámci skupiny VM2a patří k mladším, buď ze stratigrafických důvodů, nebo proto, že na jejich obložení bylo použito kamenů se zbytky malty – tedy nejspíše již s porušeného kostela, avšak jsou překryty destrukcí kostela. Stratigraficky se tak vyčlenily tyto hroby: 7 (?), 9, 11, 63, 91, 96, 97, 111, 112, 120, 147, 155, 163, 1475, 1476, hrob bez č. nad hrobem 170, možná i hrob 26 a 132. Vzhledem ke kamenům se zbytky malty sem řadíme tyto hroby: 9, 30, 31, 37, 46, 63, 80 (?), 116, 166, 173 (?). Hrob 173 je poměrně hluboký, polohou blíže hrobům fáze VM1, obdobně jako hrob 3, takže v těchto případech jsme na váhách, zda kameny se zbytky malty nebyly dostupné již dříve než při předpo-

Lokalita	Číslo hrobu	Pohlaví	Počet	Materiál	Počet trojúhel.	Výška x průměr
Břeclav-Pohansko	158	Ž	2	Ag	4	35x30
Kopčany	14	D	1	Ag	4	25x15
Libice	268	Ž	2	Ag	4	34x27
Mikulčice	51/II	Ž	1	Ag	3	17x13
Mikulčice	67/II	M	1	Ag		x10
	128/II	D	2	Ag	4	25x21
	134/II	MŽ	2	Ag	4	27x20
	100/VI	M	1	Ag	3	x20
	160/VI	D	1	Ag	3	x19
Staré Město	191/60	Ž	2	Ag	3	20x16
	282/49	MŽ	2	Ag	4	30x25
	284/49	D	2	Ag		19x13

Tab. XIIIa. Přehled hrobů s nálezy gombíků zdobených granulovanými pukličkami na Moravě - patrně výrobky dílny v Mikulčicích.

kládaném poničení kostela v době zániku Velké Moravy (např. kostel mohl být opravován), nebo z jiné stavby na hradišti, jak již uvažoval *J. Poulik* (1963, 35).

VM 2b: hroby 14, 21, 22, 39, 90 (?), 91, 108, 133 (?), 136, 147 (?), 182, 188, 189, 190, 1473, 1474, 1477, 1478 (cca 17 hrobů). Vzhledem k tomu, že v jihovýchodní části neznáme průběh ohrazení, můžeme o něm uvažovat jen symetricky k severozápadnímu nároží zalomení, které by mohlo být porušeno hrobem 139, což nemuselo být zjištěno.

obr. 2) v úzkém pásu při rotundě (hroby 51, 56, 59, 70 a 85, obr. 12). Nejvzdálenější je hrob 59, který leží v blízkosti hrobů 51 a 56. V této fázi došlo k pohřbu dvou význačných jedinců, v hrobě 70 severně od kostela a v hrobě 50 jižně od kostela. Řadíme k nim také hrob 32 se stříbrem bohatě tauzovanými ostruhami, i když jde již o typ IVA D. Bialekové, především kvůli jeho umístění v sousedství hrobů 56 a 51. Zda do této 1. fáze lze řadit ještě podle úpravy významný hrob 158 s vydřevenou komorou východně od hrobu 70, se podle inventáře řící

Číslo hrobu	Počet typů gombíků	Ostruhy	Typ výzdoby (obr. 25b)	Do roku 860 (fáze VM1)	Fáze VM2	9/10 století
70	2	X	rostlinná, granulovaná - I, IV	X		
51		X	rostlinná - I	X		
43		X	rostlinná - I	X ?		
100		X	granulovaná - IVc	X		
42			geometrická - II			
183			rostlinná - I			
118	3		rostlinná, granulovaná - I, IVa, c		X	
160			granulovaná - IVc	X ?		
183	1		rostlinná - I		X	
94			ptáček - III		X	
76			svislé členění - V		X	
77			granulovaná - IV		X	
178			geometrická - II		X	
161			svislé členění - V		X	
166			skleněný - VI		X	
190			rostlinná - I			X
1479			rostlinná - I		X	

Tab. XIIIb. Chronologické zařazení gombíků v hrobech u 6. kostela v Mikulčicích.

Povelkomoravské období charakterizují hroby zapuštěné do destrukce stavby (PVM), obvykle s kamenným obložením, použitým ze stavební destrukce (tab. 8:1,2) 34, 35, 36, 40, 86, 98 (tab. 23:2), 154 a s největší pravděpodobností i 1495 či 15. Povelkomoravských hrobů je minimálně 8 a maximálně 18, u hrobů 34, 35, 36, 40, 86 a 15 je jejich zařazení potvrzeno stratigraficky (tab. 8:1,2), hrob 86 obsahuje mimoto datovatelné záušnice (obr. 45:1,2/86). Do období po skončení pohřbívání na počátku 10. stol. lze zařadit budování sídlištních objektů I, II, III, IV, VI, VII, jejichž keramickému inventáři byla nověji věnována opět pozornost v souvislosti se studiem grafitové keramiky z celého areálu (*Poláček* 1999, 746, obr. 3, 4). V souboru z těchto objektů jsou výrazně zastoupeny keramické výrobky cizí provenience: „česká“ láhev, hrnec zdobený radélkem původem z karpatské kotliny, grafitová pánev z rakouského Podunají či tvar s plastickou lištou srovnatelný s polskou keramikou. Zařadit je lze do 2. pol. 10. či počátku 11. století.

Z dosavadních výsledků se zdá pravděpodobné, že nejstarší hroby se nejtěsněji přimykají ke kostelu a to k jeho severní i jižní části. Tomu odpovídá rozmístění hrobů s ostruhami typu IIIA a IIIB D. Bialekové (1977,

nedá, rozhodně to nemůžeme vyloučit. Pravděpodobně sem patří i mužský pohřeb 71 v poměrně velké hrobové jámě severně kostela. Dětský hrob 19 s millefiorovým mozaikovitým korálem může také ještě patřit do této fáze, i když leží v sousedství ženského hrobu 183 patrně z mladší fáze. Hrob 3 je řazen na základě kamenů se zbytky malty do mladší fáze, trojhrbitá šipka a poloha v blízkosti kostela by mohla ukazovat i na jeho starobylší původ. Jsem si vědoma jisté disproporce mezi počtem mužských a ženských hrobů ve fázi VM1, což je dáno větší chronologickou citlivostí součástí mužské výstroje a též menším počtem ženských hrobů s bohatší výbavou na pohřebišti (cf. obr. 17). Je pravděpodobné, že k tomuto horizontu patří i část pohřbů bez výbavy v blízkosti kostela, např. dětský hrob 5 či hrob 2.

Graficky do fáze VM1, spíše až na rozhraní fáze VM1 a VM2 klademe dva velmi důležité mužské hroby 50 a 100, oba s ostruhami a dalšími kovániemi vyrobenými jedním řemeslníkem, takže rozdíl mezi oběhem obou souprav by neměl být velký.

V následující fázi se pohřebiště rozrůstá na sever, jih i východ. Typické jsou pro ni na Moravě nejběžnější ostruhy typu IVA D. Bialekové (1977, obr. 2) se třemi horizontálně umístěnými nýty, pro ženské hroby tzv. veli-

Typ zranění	Muži	Ženy	zhojeno
zlomeniny kalvy	79		0
sečná poranění lebky	85		0
		6, 170	1
deformace obličeje	32		1
zlomeniny hor. konč., lopatky	33, 78, 150		78 – amputace vše
		152	1
zlomeniny dol. konč. a pánve	3,8, 32, 78		78 – amputace, 32 – sečná rána vše
		170	1
zlomeniny žeber	85		1
		87	1
celkem	8	4	10

Tab. XIV. Zranění zjištěná na pohřebišti u 6. kostela (podle Stloukal - Vyhnánek 1976).

gradský, přesněji moravský šperk. Mezi nejvýznamnější mužské hroby patří hrob 100 jižně od rotundy s bohatě stříbrem tauzovanými ostruhami a jejich garniturou.

7. Sociální rozvrstvení

Pohřebiště patří k nepočetným nekropolím vzniklým až po vybudování kostela (3, 4 a 9 v Míkulčicích, Sady u Uherského Hradiště, Staré Město-Špitálky, Modrá, Ducové, Bratislava-Hrad). Samotné pohřbívání na kostelních hřbitovech v době před závěrem 9. století naznačuje příslušnost k privilegované vrstvě.

Zároveň se jedná o pohřebiště mimo areál knížecího hradu a z tohoto hlediska mu stojí nejbližší malá pohřebiště u 8., 9. a 10. kostela v Míkulčicích (obr. 1a; *Poulík 1975, 111-115, 117-119*) a pohřebiště ve Starém Městě-Špitálkách. Obě míkulčická pohřebiště (u kostelů 8, 10) jsou však výrazně menší (26 a 7 hrobů) a neumožňují kvalitní srovnání. Obdobná je situace i v případě pohřebiště ze Starého Města. Snad jedině pohřebiště u 9. kostela (rotunda s konchami) s 81 hroby z doby velkomoravské a dalšími z období pozdějšího mu typově odpovídá, ale nebylo však dosud publikováno. Pohřebiště u tzv. 12. kostela je zase nejvíce poznamenáno vykrádáním. Obdobné postavení mohla mít komunita pohřbívající o něco později na pohřebišti v Lumbeho zahradě za hradbami Pražského hradu, kde však pohřbívali lidé pohybující se na Hradě (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*).

Pohřebiště tedy nepatří přímo rodině moravských knížat, jsou zde pohřbeny rodiny stojící knížatům blízko. Přesto zde nebyl ani jeden velmož pohřben s mečem, což můžeme nejspíše přičíst na vrub vysoké míře christianizace šířící se shora. Lze to též chápat jako absenci pohřbu špiček velkomoravské společnosti (meče se vyskytly v hrobech u kostelů 1. a 2., 3. na knížecím hradě, ale i na pohřebišti v poloze Kláštersko a též v poloze Kostelisko). Uvědomíme-li si vysoké

procento hrobů s ostruhami (48 % z mužských hrobů), a velké procento dětských hrobů s ostruhami (9,5 % dětí do 15 let proti prakticky nulovému zastoupení na pohřebišti u 1. a 2. kostela), můžeme uvažovat, že část významných hrobů náleží příslušníkům družiny a jejich rodinám. Tomu rozhodně nebrání vysoké zastoupení ostruh v hrobech mužů starších 40. let, šlo by o usedlé družiníky „sensu largo“ (již s vlastními rodinami) z velkodružiny, které kníže potřeboval mít nablízku. Ostatně situace u trojlodní baziliky na knížecím hradě je v tomto směru obdobná. O aktivní účasti v bojích svědčí též několik zranění (např. sečné zranění na lebce muže z hrobu 85 či obličeje a stehenní kosti muže z hrobu 32, zlomenina pravé stehenní kosti muže z hrobu 3); zlomenina pravé ruky pohřbeného v hrobě 33 či hnisání pravé stehenní kosti (89) už nevypovídají tak jednoznačně (obr. 15). Nezhojená zlomenina lebky muže z hrobu 79 mohla být též způsobena zbraní (tab. XIV.), jak naznačují jednoznačnější příklady od trojlodní baziliky (501, 353). U muže s amputovanou pravou rukou a levou nohou z hrobu 78 od 6. kostela „nevíme“, zda šlo o důsledek válečného zranění nebo zda nešlo spíše o trest (*Stloukal – Vyhnánek 1976, 114, tab. s. 118, 120, 171*). Pak by znamenal konec vojenské „kariéry“ tohoto muže – postižený by nemohl nosit zbraň a nasedat na koně. Jde o zvláštní sociální kategorii, nevíme totiž, zda byl potrestán vlastní komunitou, nebo naopak „nepřátelskou“. Tento muž byl pohřben při severovýchodním ohrazení pohřebiště a je řazen k mladší fázi VM 2. Ze 47 dospělých mužů bylo doloženo u pěti vážné poranění, které mohlo vzniknout v boji (obr. 15). Bez zajímavosti není, že většina zraněných měla jako atribut ostruhy (32, 85, 89). Tyto hroby řadíme také do 1. fáze pohřbívání. Jedině hrob 33 neměl ve výbavě ani ostruhy, ani zbraň, ale ležel v těsné blízkosti kostela, šlo o hrob dosti hluboký (120 cm) a patřil nejspíše fázi VM2a. Jak ukazuje přehledná tabulka, zranění mají dosti často i ženy, případná zhojení některých poranění ukazují dosti dobrý

standard péče o nemocné a raněné¹². K údajům z tabulky je třeba zmínit ještě chronický zánět na levém femuru muže jezdce z hrobu 89, který zasáhl i kostní dřev (Stloukal – Vyhnánek 1976, 138). Z hlediska projevu spondylózy je pak pohřebiště u 6. kostela v rámci pohřebišť z Mikulčic výrazně podprůměrné, na všech pohřebištích jsou odlišné tyto projevy u mužů a žen a též odlišné podle věku.

O sociálně antropologické srovnání koster z Mikulčic se pokusil M. Stloukal (1970; Stloukal – Vyhnánek 1976, 47, tab.), který zjistil jisté dílčí rozdíly ve výšce a vzhledu obyvatel vyšších sociálních vrstev. Ti byli vyšší (průměr 169,7 cm), měli kratší lebku a užší obličej. Právě tyto hodnoty, uplatněné jen na sledované pohřebiště, však naznačují, že v rámci mikulčických pohřebišť patří mezi ty se sociálně nižším statutem (Stloukal – Vyhnánek 1976, 48), který je však i na základě tohoto srovnání vyšší než současná venkovská pohřebiště (Josefov). Obdobná pozorování umožňují i porovnání zdravotního stavu chrupu, zejména u mužů. Sledované pohřebiště stojí ve středu pomyslného žebříčku za muži pohřbenými přímo na knížecím hradě.

Přestože v tomto případě již hroby bez výbavy mohou signalizovat rozdíl v hloubce pochopení křesťanského učení, jisté rozdíly jsou na pohřebišti zřetelné. Zlaté šperky se našly jen v 5 hrobech, většina nálezů souvisí až s druhou fází pohřbívání 183 (?), 160 (?), 126, i když několik významných mužských pohřbů řadíme již k 1. fázi. To může naznačovat větší stáří některého ženského hrobu, který se však nepodařilo chronologicky vydělit. Snad jedině ženský hrob 152 může souviset ještě s 1. fází pohřbívání.

Pouze ve dvou hrobech byly doloženy tři páry náušnic, z nichž byly 2 zlaté, tj. 1,7 % ženských a dětských hrobů (fakticky vzhledem k počtu 78 dětských hrobů o něco více). Na pohřebištích ve Starém Městě-Na valách a na Pohansku je počet těchto hrobů vyšší, avšak procentuální rozdíl není velký (tab. XII). Naopak je třeba zdůraznit, že i na některých významných pohřebištích v Mikulčicích toto kupení náušnic nezaznamenáváme, např. na jinak v mnohém blízkém pohřebišti u 2. kostela na akropoli či na pohřebišti v poloze Klášterisko (Klanica 1985). Zřejmě bude dosti významné na pohřebišti u trojlodní baziliky, nelze s ním jako s celkem dosud pracovat. Z jiných pohřebišť lze zmínit Ducové, v Čechách Starou Kouřim či Pražský hrad.

Za sociálně nejvýše postavené jedince je tedy na daném pohřebišti možno označit (obr. 24): muže z hrobů 50, 32; chlapce z hrobů 70, 100, v mladší fázi 73, ženy z hrobu 183, 126 (?); dívky z hrobů 118, 160. Podle umístění a úpravy hrobu sem patří též muži 114 a 101 a žena z hrobu 158. Celkově máme tedy 4 muže, 3-4 chlapce, 2-3 ženy a 2 dívky. Prostorově se všechny hroby objevují nejčastěji severně od kostela (32, 70, 158, 114,

101, 160, 73, 183), méně i jižně od kostela (50, 100, 118, 126), kde však leží zjevně nejvýznamnější mužský pohřeb. Od kostela nejvzdálenější je hrob 160. Nelze vyloučit, že do skupiny významných patřily ještě jiné nevybavené hroby, např. hrob 71 či ženský hrob 119.

Pro sociální stratifikaci pohřbených má velký význam otázka, zda existovala hrobka uvnitř kostela obdobně jako u jiných kostelů na knížecím hradě v Mikulčicích (2., 3., 4. i 5.). Tuto otázku je velmi složité řešit s mnohaletým odstupem. V základní práci o dvouapsidové rotundě se o žádné hrobce autor výzkumu nezmiňuje (Poulik 1963, 14-87). V pozdější syntetické práci o Mikulčicích doby velkomoravské píše: „V její lodi byly nalezeny zbytky zděné hrobky. Bohužel však byla zcela porušena a obsah vybrán v dobách dřívějších...“ (Poulik 1975, 101). Z této formulace není zřejmé, jaké archeologické doklady či indicie jej k takovému závěru vedly. Její poloha není vyznačena ani na plánech rotundy (Poulik 1963, obr. 6). Snad mohl mít na mysli přerušení maltové podlahy v prostoru před západní apsidou, které je patrné na profilu A-B. V tomto úseku je zjevně i prostor bez křivých jamek, kde by mohla být hrobka umístěna. V horní destrukční vrstvě v hloubce 25 cm se přišlo na lidské kosti ve vzdálenosti 10,5 m od středu destrukce a 50 cm od profilu S-J (inv. č. 594-77-84/60). Mohou snad souviset s výše zmíněnou hrobkou, či spíše jen s nejmladší povelkomoravskou fází pohřbívání? Podle svědectví dr. Jaroslava Tejrál je spíše o jakousi pozdější záměnu či omyl J. Poulika¹³.

Existence této hrobky, byť prakticky zničené, by umožňovala uvažovat o pohřbu zakladatele či vlastníka kostela. Pak by měly oprávnění úvahy o tom, že kostel s hřbitovem byl součástí velmožského sídla, patrně dvorce (Poulik 1975, 129). Tuto hypotézu může podporovat objev zbytků opevnění s dřevohlinitou konstrukcí v blízkosti rotundy (Poulik 1975, tab. 66).

Vzhledem k nedoložitelnosti hrobky jde o úvahy předčasné, ne-li neopodstatněné.

8. Vztahy k jiným lokalitám

V nálezech z hrobů můžeme rozpoznat působení jedné řemeslnické dílny nejen ve vztahu k jiným pohřebišťům v Mikulčicích (bronzové ostruhy, nákončí a průvlečky), ale i k lokalitám mimo ně. Jedná se především o ostruhy s garniturami a o gombíky. Vzhledem k malému množství publikovaných nálezových celků oproti celkům odkrytým však může působit jejich zdůraznění nekomplexně. Situaci, kdy jsou výrobky velmi blízké zjištěny na dalších lokalitách, většinou vysvětlujeme produkty jedné dílny působící nejspíše v Mikulčicích jako centru, někdy může tento stav odrážet i pohyb

12 K tomu je však třeba dodat, že nezhojené zlomeniny je obtížné odlišit od postmortálního poškození, nejedná-li se o následek zásahu sečnou zbraní apod.

13 Většinu doby prováděl terénní výzkum právě Jaroslav Tejrál, on také vypracoval nálezovou zprávu zmíněnou též L. Poláčkem a O. Markem - č. Nr. 527/94, která však v době zpracování nebyla k dispozici. Na tomto místě chceme Jaroslavu Tejrálovi poděkovat za poskytnutí informací i za možnost použít některé jeho fotografie.

osob, které dočasně pobývaly na jiné lokalitě a mohly zde i zemřít a být pohřbeny (zejména bojovníci – týká se nálezů ostruh). Není pochyb, že důležité hrady neobjížděl jen kníže, ale též jeho početný doprovod.

Na základě ostruh tedy zjišťujeme vazby na Břeclav-Pohansko, Pobedim, Biňu. Na základě gombíků pak opět na Břeclav-Pohansko, Staré Město, Bratislavu, Slížany, asi i Prahu-Smíchov. Zatím není možné vyloučit, že některé z dosud nepočetných předmětů budou v budoucnu chápány jako zcela standardní produkce. Kontakty se Starým Městem, Bratislavou a Břeclav-Pohanskem potvrzují i jiné nálezy z Mikulčic a nejsou překvapující.

Na pohřebištích u 1., 2., 6. a tzv. 12. kostela chybí zcela sloupečkovité náušnice, což může naznačovat jejich menší oblibu v tomto centru, oproti jiným lokalitám (Staré Město, Předmostí, Břeclav-Pohansko). Ovšem je možné, že zveřejnění materiálů od 3. kostela tento obraz poopraví.

9. Závěr

Na pohřebišti u 6. kostela se 200 hroby pohřbívala skupina asi 40-58 lidí, spíše se kloníme k počtu 45-50 (Gejvall při úmrtnosti 40 promile), neboť je třeba přihlídnout k zjištění, že část hrobů je povelkomoravského stáří (8-18). Pohřebiště tvoří malé procento všech v Mikulčicích odkrytých hrobů, kterých bylo v polovině 90. let asi 2 450. Jedná se o jedno z 11 zkoumaných pohřebišť (obr. 1a,b), z nichž však většina zůstává nepublikovaná, a tak s nimi nelze dále pracovat.

Pohřebiště u 6. kostela se v některých aspektech odlišuje od jiných mikulčických pohřebišť.

Prakticky zde chybí zbraně, nebyl tu objeven ani jeden hrob s mečem, který se naproti tomu objevil i na hřbitově výrazně pohanského rázu na Klášteřisku (*Klanica 1985, obr. 20*).

Naopak je zde výrazný podíl mužů – bojovníků, jejichž atributem byly ostruhy. Ostruhy se objevují často i v hrobech dětí. S postupující christianizací se i součástí slavnostního kroje jako ostruhy či dýky tolerují spíše v dětských hrobech než v hrobech dospělých. Tento jev sledujeme shodně na ústředních lokalitách Čech 1. pol. 10. stol. (Praha-Lumbeho zahrada, Budeč, sv. Petr).

Vzhledem k počtu pohřbených významných mužů-bojovníků bylo na pohřebišti zachyceno menší procento žen vyššího společenského statutu, což však může být způsobeno vyšším podílem hrobů vyloupených. Větší počet mužů s vyšším statutem demonstrováným ve výbavě řadíme do starší fáze, v poslední třetině 9. století byla nejspíše sociální struktura zpevněná a ovlivněná výrazněji křesťanstvím, takže ji nebylo nutné tak zdůrazňovat.

Pohřebiště vykazuje jisté znaky pokročilejšího vývoje, které interpretujeme jako výsledek hlubší, důslednější christianizace zde pohřbených (absenze potravinových milodarů, silně omezený výskyt zbraní). Pro sociální postavení zde pohřbívané komunity bude důležité další srovnání zejména s pohřebišťem v zázemí hradiště, tedy vzdálenější hradu (Mikulčice-Panské, Mikulčice-Trapíkov – *Poláček – Marek, 1995, obr. 1, Kostelníková 1958, 60n.*), kde je bojovnícká složka též výrazně zastoupena. Na složitost sociálních vztahů odkazuje případ muže s amputovanou rukou a nohou (hrob 78), který mohl být takto potrestán, neboť již nemohl jezdit na koni a používat zbraň.

V rámci doby velkomoravské jsme se pokusili vydělit dva horizonty pohřbívání, starší VM 1 (830/835-855/60)¹⁴, mladší VM 2 (860-906/7), do něhož spadá početnější skupina hrobů a v rámci něj je možné vydělit ještě nepočetnou závěrečnou fázi hrobů 2b (cca 15 hrobů), většinou souvisejících s rozšířením pohřbívání mimo původně vymezený areál. Třetím horizontem jsou hroby povelkomoravského stáří, zahloubené již do destruované rotundy a chronologicky spadající nejspíše do 11. stol. a první pol. 12. stol. Sem patří s jistotou hroby 34, 35, 36, 40, 86, 98 a 154 a 1495, pravděpodobně i hrob 15. Meziskupinou jsou hroby porušující vymezení areálu pohřebiště nebo ležící mimo něj (14, 15, 20, 21, 22, 24, 39, 108, snad i 133 a 136, 182, 188, 189, 190, 1473, 1477, 1478, asi i 90), které je třeba klást do závěrečné fáze VM2b, tedy do doby po r. 890 (nejspíše až po smrti knížete Svatopluka 894). Patrně k nim patřil i hrob 78, jehož nohy leží nad vymežujícím žlábkem, jak je patrné z fotografie (pokud nebyl špatně označen hrob 108).

Doufám, že tento příspěvek bude užitečný pro další studium velkomoravské problematiky, zejména při vyhodnocování dalších pramenů z Mikulčic.

14 Historici v poslední době kladou velký důraz na dříve opomíjený, neboť pozdní pramen, z něhož lze usuzovat, že na Moravě došlo k oficiálnímu přijetí křesťanství nejspíše r. 831 z iniciativy biskupa Reginharda (*Třeštík 2001, 118-120*). Vybudování 6. kostela by mohlo souviset s touto dobou (těsně po r. 831) a šlo by nejspíše o nejstarší kostel mimo vlastní akropoli. Dátování počátku pohřbívání se opírá především o dětský hrob 70, nikoliv o svědectví hrobu 50. Rozhodně je mladší dřevěný kostel kruhového půdorysu č. 7 (považovaný též za zjednodušenou napodobeninu 6. kostela – *Poulik 1975, 118-119*) a nejasná zůstává – do úplné publikace – situace kostela č. 9, který měl být v nejstarší podobě podle J. Poulika postaven též před polovinou století, ale nejstarší hroby jsou kladeny až do 2. poloviny 9. století, s tím že se předpokládal interval, kdy se zde nepohřbívalo (*Poulik 1975, 115*). To však nebylo v této době běžné, může naopak jít o indicii mladšího stáří stavby (jak se potvrdilo např. u rotundy sv. Klimenta na Levém Hradci – *Sommer 1997, 592n.*).

Seznam zkratek:**Zkratky v literatuře:**

AR	Archeologické rozhledy, Praha
ČMM	Časopis Moravského muzea, řada věd společenských, Brno
FÖ	Fundberichte aus Österreich, Wien
ITM	Internationale Tagungen in Mikulčice, Brno
Jb. RGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
MAB	Mediaevalia Archaeologica Bohemica 1993 (Památky archeologické-supplementum 2), Praha
MIA	Materialy i issledovanija po archeologii SSSR, Moskva
PA	Památky archeologické, Praha
PV	Přehled výzkumů, Brno
SbČSSA	Sborník Československé společnosti archeologické, Brno
SBM	Studien zum Burgwall von Mikulčice, Brno
SbNM	Sborník Národního muzea, řada A Historie, Praha
SIA	Slovenská archeológia, Nitra
SPPFMU	Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy university, řada společenských věd, Brno
SPFFBU	Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university, řada archeologicko-klasická E, Brno
StAÚ Brno	Studie Archeologického ústavu AV ČR v Brně, Praha
VPS	Vznik a počátky Slovanů, Praha
ZbSNM	Zborník Slovenského národého múzea, Bratislava

Ostatní zkratky:

AV ČR	Akademie věd České republiky
ArÚ Praha	Archeologický ústav AV ČR v Praze
Č. neg.	číslo negativu
ČP	Česká pojišťovna
inv. č.	inventární číslo
NZ	nálezová zpráva
PVM	povelkomoravský horizont
RFA	rentgenfluorescenční analýza
VM	velkomoravský horizont
rtg.	rentgen

Literatura:

- ABRAMOWICZ, A. – GUPIENIEC, A. – MLYNARSKA, M.**
1958 *Haut moyen age. Lutomiersk. Inventaria archaeologica Pologne I (PL1-PL10).* Łódź.
- ADLER, H. – WALLNER, E.**
1992 *Watzelsdorf, FÖ 30 (1991), 310.*
- ANDRAE, R.**
1975 *Mosaikaugenperlen. Untersuchungen zur Verbreitung und Datierung karolingerzeitlicher Millefioriglasperlen in Europa, Acta praehistorica et archaeologica 4 (1973), 101-198.*
- BARTOŠKOVÁ, A.**
1986 *Slovanské depoty železných předmětů v Československu – Slawische Hortfunde von Eisen-gegenständen in der Tschechoslowakei. StAÚ Brno 18/2. Praha.*
- BÉREŠ, J.**
1995 *Slovanské pohrebisko v Dolnom Petre IV (teraz Svätý Peter) – Slawisches Gräberfeld in Dolný Peter IV (jetzt Svätý Peter), SIA 43, 111-160.*
- BIALEKOVÁ, D.**
1977 *Sporen von slawischen Fundplätzen, SIA 25, 103-160.*
1981 *Dávne slovanské kováčstvo. Bratislava.*
1990 *Sekerovité hrivny a ich väzba na ekonomické a sociálne prostredie Slovanov, in: Staro-městská výročí, 99-119. Brno. Souhrn angl.*
- BŘEZINOVÁ, H.**
1997 *Doklady textilní výroby v 6.-12. století na území Čech, Moravy a Slovenska – Belege für die Textilherstellung im 6.-12. Jh. in Böhmen, Mähren und in der Slowakei, PA 88, 124-179.*
- ČILINSKÁ, Z.**
1975 *Frauenschmuck aus dem 7.-8. Jahrhundert im Karpatenbecken, SIA 23, 63-96.*
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. – UNGER, J. (ed.)**
2000 *Výzkumy – Ausgrabungen 1993-1998. Brno.*
- DOSTÁL, B.**
1965 *Das Vordringen der grossmährischen materiellen Kultur in die Nachbarländer, in: Magna Moravia, 361-416. Praha.*
1966 *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě – Slawische Begräbnisstätten der mittleren Burgwallzeit in Mähren. Praha 1966.*
1975 *Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.*
1982 *Drobné pohřebiště a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska, SPFFBU E 27, 135-201.*
1990 *Několik poznámek k objevu prvních velkomoravských kostelů ve Starém Městě, in: Staro-městská výročí, 35-42. Brno. Souhrn angl.*
- EISNER, J.**
1952 *Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště – Begräbnisstätte aus dem 7. und 8. Jahrhundert in Devínska Nová Ves bei Bratislava in der Slowakei. Bratislava.*
- FARKAŠ, Z. – TURČAN, V.**
1998 *Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle – Frühmittelalterlicher Glasofen in Bratislava auf Devínská Kobyla, SIA 46, 31-54.*
- GALUŠKA, L.**
1996 *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské – Uherské Hradiště-Sady. Das christliche Zentrum des Großmährischen Reiches. Brno.*
- HAMMER, I. – MISAR, M.**
2001 *Frühmittelalterliche Wandmalerei zwischen March- und Donautal – Vorbericht, in: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřínský, Z. (ed.): Velká Morava mezi východem a západem, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17, 139-154. Brno.*
- HANULIAK, M. – REJHOLCOVÁ, M.**
1999 *Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Vyhodnotenie – Das Gräberfeld in Čakajovce (9.-12. Jahrhundert). Auswertung. Bratislava.*
- HOLČÍK, Š.**
1991 *Velkomoravské pohrebisko v Bini – Ein Großmährisches Gräberfeld in Biňa, ZbSNM 85, 85-105.*
- HRDLÍČKA, L. – FROLÍK, J.**
1961 *K problému závislosti velikosti hrobu na bohatství jeho výbavy ve střední době hradištní, SbČSSA 1, 24-26. Brno.*

HRUBÝ, V.

- 1955 *Staré Město – Velkomoravské pohřebiště „Na valách“ – Die grossmährische Begräbnisstätte „Na valách“*. Praha.
- 1970 *Slovanské pohřby na márách – Altslawische Bestattungen auf Totenbahnen*, SbNM A 24, 49-53. Praha.

CHYBOVÁ, H.

- 1998 *Pravěké a slovanské osídlení Kroměřížska*. Kroměříž.

KALOUSEK, F.

- 1971 *Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela – Großmährisches Gräberfeld bei der Kirche*. Brno 1971.

KAVÁNOVÁ, B.

- 1976 *Slovanské ostruhy na území Československa – Slawische Sporen auf dem Gebiet der Tschechoslowakei*. StAÚ Brno 4. Praha.
- 1995 *Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice*, in: Daim, F. – Poláček, L. – Staňa, Č. – Tejral, J. (Hrsg): SBM 1, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2, 113-378. Brno.
- 1996 *K relativní chronologii keramiky v Mikulčicích – Zur relativen Chronologie der Keramik in Mikulčice*, ČMM 81, 124-154.
- 2001 *Kostel č. 12 v Mikulčicích – Die 12. Kirche von Mikulčice*, in: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17, 209-227. Brno.

KLANICA, Z.

- 1967 *Předběžná zpráva o výzkumu slovanského hradiska v Mikulčicích za rok 1966. Okres Hodonín – Vorbericht über die Grabung des slawischen Burgwalles in Mikulčice für das Jahr 1966. Bezirk Hodonín*, PV 1966, 41-51.
- 1968 *Výsledky čtrnácté sezóny výzkumu v Mikulčicích (okr. Hodonín) – Die Ergebnisse der 14. Grabungskampagne im Mikulčice*, PV 1967, 61-85.
- 1970 *Die Ergebnisse der 15. Grabungskampagne in Mikulčice, Bez. Hodonín*, PV 1968, 43-52.
- 1981 *Vorläufiger Bericht über die 26. Grabungssaison in Mikulčice (Bez. Hodonín)*, PV 1979, 30-31.
- 1985a *Mikulčice-Klášteřísko*, PA 76, 474-539.
- 1985b *Náboženství a kult, jejich odraz v archeologických pramenech*, in: Poulík, J. – Chropovský, B. (ed.): *Velká Morava a počátky československé státnosti*, 107-140. Praha-Bratislava; viz též *Religion und Kult, ihr Reflex in archäologischen Quellen*, in: Poulík, J. – Chropovský, B. (ed.): *Großmähren und die Anfänge der tschechoslowakischen Staatlichkeit*, 120-158. Praha 1986.
- 1990 *K počátkům staromoravského kostrového pohřbívání*, in: *Staroměstská výročí*, 57-64. Brno. Souhrn angl.

KLÍMA, B.

- 1999 *Hradiště sv. Hypolita ve Znojmě. 10 let archeologických výzkumů velkomoravského centra (1986-1995) – Zehn Jahre archäologischer Grabungen in Znojmo-Hradiště*, SPPFMU, řada spol. věd. 17, 3-61.
- 2001 *Archeologický výzkum MU na velkomoravském výšinném hradišti sv. Hypolita ve Znojmě – Großmährische Kirchenarchitektur auf dem St. Hippolyt-Burgwall in Znaim*, in: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17, 229-240. Brno.

KOCH, U.

- 1990 *Das fränkische Gräberfeld von Klepsau im Hohenlohekreis*. Stuttgart.

KOSTELNÍKOVÁ, M.

- 1958 *Slovanské pohřebiště na „Trapíkově“ u Mikulčic – Ein slawische Gräberfeld auf „Trapíkov“ bei Mikulčice*, PV 1957, 60-65.
- 1973 *Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě – Großmährische Textilien in archäologischen Funden aus Mähren*. StAÚ Brno 1/4. Praha.

KOZEL, S.

- 1998 *Technologia murów budowli przedromańskich na Wawelu*, Acta archaeologica Waweliana 2, 55-74. Kraków.

KRUMPHANZLOVÁ, Z.

- 1961 *K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích – Zur Frage des Vampirismus auf den slawischen Gräberfelder*, PA 52, 544-549.
- 1964 *Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách – Merkwürdigkeiten im Ritus auf den slawischen Begräbnisstätten in Böhmen*, VPS 5, 177-215.

LEVENOK, V. P.

- 1959 *Prjaslica gorodišča Sarkel-Belaja Veža*, MIA 75, Trudy volgo-donskoj archeologičeskoj expedicii 2, 340-361. Moskva.

MAREK, O. – KOSTELNÍKOVÁ, M.

- 1998 *Die Spinnwirtel aus Mikulčice*, in: Daim, F. – Kempke, T. Poláček, L. – Kouřil, P. (Hrsg.): SBM 3, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2, 171-326. Brno.

MAREŠOVÁ, K.

- 1983 *Uherské Hradiště-Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích – Altslawische Begräbnisstätte in Uherské Hradiště-Sady*. Brno-Uherské Hradiště.

MĚŘÍNSKÝ, Z.

- 1985 *Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích. K problematice venkovských pohřebišť 9. a 10. stol. na Moravě – Das grossmährische Skelettgräberfeld bei Velké Bílovice*. StAÚ Brno 12. Praha.

MĚŘÍNSKÝ, Z. – UNGER, J.

- 1990 *Velkomoravské pohřebiště u Morkůvek (Břeclav) – Ein großmährisches Skelettgräberfeld bei Morkůvky*, in: Nekuda, V. – Unger, J. – Čížmář, M. (ed.): *Pravěké a slovanské osídlení Moravy*, Sborník k 80. narozeninám akademika Josefa Poulíka, 360-401. Brno.

OPRAVIL, E.

- 2000 *Holz aus frühmittelalterlichen Gräberfeldern in Mähren*, in: Daim, F. – Kempke, T. – Kouřil, P. – Poláček, L. (Hrsg.): SBM 4, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 1, 171-176. Brno.

PÁGO, L.

- 1965 *Chemické složení velkomoravských malt, omítek a barevných fresek v Mikulčicích, okr. Hodonín – Chemische Zusammensetzung des Mörtels, Bewurfes sowie der farbigen Fresken aus der grossmährischen Zeit in Mikulčice*, Bez. Hodonín, PV 1964, 61-62.

PAVLOVIČOVÁ, E.

- 1996 *K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí – On dating of buttons in Slavs living above the river Danube in the 9th century*, SIA 44, 95-153.

PIANOWSKI, Z.

- 1998 *Architektura monumentalna Wawelu od 1000 do okolo 1300*, in: *Civitates Principales*, Wybrane ośrodki władzy w Polsce wczesnośredniowiecznej, 61-64. Gniezdno.

POLÁČEK, L.

- 1999 *Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. stol. – Die frühe Graphittonkeramik und die Besiedlung von Mikulčice im 10. Jahrhundert*, AR 51, 740-759.
- 2000 *Terénní výzkum v Mikulčicích. Mikulčice-průvodce 1*. Brno 2000.

POLÁČEK, L. – MAREK, O.

- 1995 *Die Grabungen in Mikulčice 1954-1992. Geschichte, Grabungsmethoden und Dokumentation*, in: Daim, F. – Staňa, Č. – Tejral, J. (Hrsg.): SBM 1, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2, 13-82. Brno.

POLÁČEK, L. – MAREK, O. – SKOPAL, R.

- 2000 *Holzfunde aus Mikulčice*, in: Daim, F. – Kempke, T. – Kouřil, P. – Poláček, L. (Hrsg.): SBM 4, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 18, 177-302. Brno.

POULÍK, J.

- 1948-50 *Jižní Morava – země dávných Slovanů – Southmoravia – the Country of Ancient Slavs*. Brno.
- 1955 *Nález kostela z doby říše velkomoravské v trati „Špitálky“ ve Starém Městě – Die Entdeckung der zweiten Kirche in Staré Město (Alt-Stadt) in Süd-Ostmähren*, PA 46, 307-351.
- 1957 *Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic – Die Ergebnisse der Ausgrabungen auf dem grossmährischen Burgwall „Valy“ in Mikulčice*, PA 48, 241-388.
- 1963 *Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích – Zwei grossmährische Rotunden*. Praha.
- 1970 *Beziehungen Großmährens zu den europäischen Kulturgebieten*, in: *Festschrift zum 70. Geburtstag von Adalbert Klaar und Herbert Mitscha-Märheim*, 124-144. Wien.
- 1975 *Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských – Mikulčice – Sitz und Feste der Großmährischen Fürsten*. Praha.
- 1985 *Svědectví výzkumů a pramenů archeologických o Velké Moravě*, in: Poulík, J. – Chropovský, B. (ed.): *Velká Morava a počátky československé státnosti*, 9-80. Praha-Bratislava; viz též *Die Zeugenschaft der archäologischen Grabungen und Quellen über Großmähren*, in: Poulík, J. – Chropovský, B. (ed.): *Großmähren und die Anfänge der tschechoslowakischen Staatlichkeit*, 9-89. Praha 1986.

PROFANTOVÁ, N.

- 1992 *Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen*, in: Daim, F. (Hrsg.): *Awarenforschungen II, Archaeologia Austriaca Monographien 2*, 605-778. Wien.
- 1994 *K nálezcům ostruh z konce 7.-9. stol. v Čechách – Spurs from the 7th-9th century in Bohemia*, MAB, PA-supplementum 2 (1993), 60-85. Praha.

PROFANTOVÁ, N. – FRÁNA, J.

- 2003 *Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku v Čechách a na Moravě – A contribution to the study of jewellery-making in the Early Middle Ages in Bohemia and Moravia*, AR 55, 47-58.

RADOMĚRSKÝ, P.

- 1955 *Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě – The dead-obolus by the Slavs of Bohemia and Moravia*. SbNM A 9. Praha.

REJHOLCOVÁ, M.

- 1995 *Pohrebisko v Čakajovciach I, II – Analýza. Katalóg (9.-12.storočie) – Das Gräberfeld in Čakajovce I, II*. Bratislava.

REMPEL, H.

- 1966 *Reihengräberfriedhöfe des 8. bis 11. Jahrhunderts aus Sachsen-Anhalt, Sachsen und Thüringen*. Berlin.

RICHTER, V.

- 1965 *Die Anfänge der grossmährischen Architektur*, in: *Magna Moravia*, 121-360. Praha.

SCHULZE-DÖRRLAMM, M.

- 1993 *Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts*, Jb. RGZM 40, 557-62.

SLÁMA, J.

- 1977 *Mittelböhmen im frühen Mittelalter I, Katalog der Grabfunde*. Praehistorica 5. Praha.

SMETÁNKA, Z. – HRDLÍČKA, L. – BLAJEROVÁ, M.

- 1974 *Výzkum slovanského pohřebiště za jízdnou Pražského hradu r. 1973 – Die Ausgrabungen des slawischen Friedhofs hinter dem Reithaus der Prager Burg 1973*, AR 26, 386-405, 433-438.

SOMMER, P.

- 1997 *Der Grundstein der Rundkirche von Levý Hradec*, in: *Život v archeologii středověku*, 586-595. Praha.

STAŇA, Č.

- 1984 *Einige Fremdelemente in der materiellen Kultur der Brünnener Gegend im 9. Jahrhundert*, in: *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-8. Jahrhundert*, Symposium 1983, 217-223. Nitra.

STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D.

- 1996 *Zu manchen spezifischen Äußerungen des Bestattungsritus im Frühmittelalter*, in: Bialeková, D. – Zábojník, J. (Hrsg.): *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*, 287-304. Bratislava.

STEIN, F.

- 1967 *Adelsgräber des 8. Jahrhunderts in Deutschland*. Berlin.

STLOUKAL, M.

- 1964 *Čtvrté pohřebiště na hradišti „Valy“ u Mikulčic – Die vierte Begräbnisstätte auf dem Burgwall „Valy“ bei Mikulčice*, PA 55, 479-505.
- 1967 *Druhé pohřebiště na hradišti „Valy“ u Mikulčic – Die zweite Begräbnisstätte auf dem Burgwall „Valy“ bei Mikulčice*, PA 58, 272-319.
- 1970 *Anthropologische Unterschiede bei Gräbern mit verschiedener Ausstattung im Gräberfeld von Mikulčice*, in: *Sborník J. Poulíkovi k šedesátinám*, 121-127. Brno.

STLOUKAL, M. – VYHNÁNEK, L.

- 1976 *Slované z velkomoravských Mikulčic – Slawen aus dem grossmährischen Mikulčice*. Praha.

STUPPNER, A.

- 1991 *Enzersfeld (NÖ)*, FÖ 29 (1990), 261.
- 1992 *Enzersfeld (NÖ)*, FÖ 30 (1991), 324.

SZAMEIT, E.

- 1992 *Zur chronologischen Stellung des frühmittelalterlichen Gräberfeldes von Sieghartkirchen, NÖ, und die Grabfunde aus Proleb, Steiermark*, in: Daim, F. (Hrsg.): *Awarenforschungen II, Archaeologia Austriaca Monographien 2*, 803-840. Wien.

SZÖKE, B. M.

- 1992 *Karolingerzeitliche Gräberfelder I und II von Garabonc-Ófalu*, in: Die Karolingerzeit im unteren Zálatal, Antaeus 21, 41-172. Budapest.

ŠOLLE, M.

- 1966 *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách – Alt Kouřim und die großmährische Kultur in Böhmen*. Praha.

ŠTEFANOVIČOVÁ, T.

- 1975 *Bratislavský hrad v 9.-12. storočí – Die Burg Bratislava im 9.-12. Jahrhundert*. Bratislava.

TURČAN, V.

- 2001 *Sklenené gombíky ako súčasť odevu – Gläserne Kugelknöpfe als Bestandteil der Kleidung*, in: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřínský, Z. (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17, 407-411. Brno.

TUREK, R.

- 1976 *Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku – Das Gräberfeld im inneren Burgwallareal*. SbNM A 30. Praha.

TŘEŠTÍK, D.

- 2001 *Vznik Velké Moravy*. Praha.

VÁŇA, Z.

- 1995 *Přemyslovská Budeč*. Praha. Souhrn něm.

WACHOWSKI, K.

- 1992 *Kultura karolinska a Słowianszczyzna zachodnia – Karolingische Kultur und Westslawentum*. Studia archeologiczne 23. Wrocław.

ZOLL-ADAMIKOWA, H. – DEKÓWNA, M. – NOSEK, E. M.

- 1999 *The Early Medieval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*. Warszawa.

Zusammenfassung:

Mikulčice – Gräberfeld bei der 6. Kirche: Versuch einer chronologischen und sozialen Auswertung

1. Einführung

Die Autorin des Beitrags beschäftigt sich mit dem schon publizierten Gräberfeld bei der 6. Kirche – einer Zweipsidenrotunde in Mikulčice (*Poulik 1963*), das in der östlichen Vorburg liegt, die von der Fürstenburg durch eine Brücke und ein Tor getrennt war (Abb. 1a, b). Das Gräberfeld ist durch eine Palisadenrinne abgegrenzt, der Eingang in das Areal befand sich wohl an der West- oder Nordwestseite (also in dem bisher unerforschten Abschnitt). Das Gräberfeld bilden 200 Gräber, von denen jedoch minimal 8 erst nachgroßmährischen Alters sind (Abb. 23). Die Gräber überdeckten sich relativ oft (Taf. III, Abb. 10a), darüber hinaus waren sie mit nachgroßmährischen Siedlungsobjekten und danach mit der Destruktion des Kirchenmauerwerks überdeckt (Abb. 10b, 22b). Anthropologische Angaben wertete M. Stloukal aus (1964), zu paläopathologischen Erscheinungen äußerte sich L. Vyhnánek. Es handelt sich um ein Gräberfeld mit der höchsten Vertretung nicht erwachsener Individuen (50 % großmährischer Gräber – Abb. 8, 9).

Bei der Analyse der Situation auf dem Gräberfeld wurde die kartographische Methode verwendet und einige Erscheinungen wurden in den Plan eingetragen (Stein- und Holzherrichtungen, große Grabkubaturen, Hockergräber, ausgeraubte Gräber, Verteilung der Verstorbenen mit Sporen, goldene und silberne Schmucksachen, Kugelknöpfe – Abb. 3c, 12, 17, 18).

Neu geröntgt wurden alle Sporen und Bestandteile ihrer Garnituren, was ermöglichte, als die geläufigste technische Ausführung die Variante mit eingesetztem Stachel festzulegen (Taf. IVb), weiters wurden Analysen von Holzresten von Scheiden und Messergriffen durchgeführt (Taf. X) und es wurden auch goldene Schmucksachen mit einer nicht destruktiven Röntgenfluoreszenz-Methode untersucht (Taf. VII).

2. Katalog

Neu wurden die Gräber 1473-1481 und 1495 publiziert (Abb. 74-76). Die Übersicht der wichtigsten Angaben aller Gräber bringt die Taf. I.

3. Bestattungsritus

Die Grabgruben sind meistens der Größe des Verstorbenen angepaßt, oft sind sie jedoch nicht zu sehen. Trotzdem ist auf einige große und geräumige Gruben hinzuweisen, die sich dem geläufigen Standard entziehen; in einigen davon wurden Holzkonstruktionen – Überreste der Holzverkleidung oder der Totenbahre – festgestellt (101, 114, 126, 158, 178). Die Größe der Grabgrube betont die Bedeutung der Gräber 71, 101, 114, 125, 158 mit einer Kubatur über 3000 m³ (Abb. 3c), von denen die meisten schon ohne kostspielige Grabausstattung sind. Nur im Fall des Grabes 158 handelt es sich um ein Frauengrab. Geräumigere Grabgruben kommen noch bei den Gräbern 89 und 157 vor (ca. 2500 m³), die

mit Sporen und deren Garnituren ausgestattet waren. Alle diese Gräber, besonders 101 und 158, halte ich für Gräber sozial bedeutender Individuen.

Eine selten belegte Ausführung der Grabgrube stellt die stufenartige Senkung der Wand dar, die auf dem verfolgten Gräberfeld nur in 3 Fällen festgestellt wurde (114, 153, 170); in Břeclav-Pohansko kommt diese Art der Herrichtung häufiger vor.

Eine Steinverkleidung wiesen konsequent nachgroßmährische Gräber (5x) auf, die Gräber aus der Zeit Großmährens waren nur teilweise verkleidet (weitere 14-16 Gräber) – hinter dem Kopf und bei den Füßen, nur bei den Füßen, unter dem Kopf u.ä. Eine Besonderheit stellt das sog. Steinbett dar (30, 46 – Abb. 30/30), das ebenfalls in zwei Gräbern auf der Nekropole bei der 1. und 2. Kirche festgestellt wurde. Die steinverkleideten Gräber können in zwei Gruppen geteilt werden: Gräber, bei denen auf Steinen Mörtelspuren festgestellt wurden und mörtellose Gräber (Abb. 5).

Eine besondere Art der Steinherrichtung stellt die Stein(Sandstein)aufschüttung von fast rechteckiger Form von einem Ausmaß von 135 x 360 cm, die über dem Grab 101 entdeckt wurde (Abb. 50/101), dar. Sie wurde durch unbearbeitete Sandsteinblöcke gebildet und war ein wenig größer als die eigentliche Grabgrube. Sie könnte eine Betonung des Grabes, eine Art Markierung auf dem Gräberfeld darstellen. Eine ähnliche Herrichtung finden wir auf dem neu entdeckten Gräberfeld in Modřice, Bez. Brno-venkov, im Hinterland des Burgwalls Rajhrad (Grab 2).

Auf dem Gräberfeld überwiegen die in Richtung W-O orientierten Gräber, es kommen jedoch auch anders orientierte oder von dieser Standardlage abweichende Gräber vor. Die unterschiedliche Orientierung hängt mit dem Wunsch zusammen, die runde Form der Rotunde (z. B. Gräber 2, 5, 27, 31) und die ovale bis rechteckige minimal einmal geknickte Form der Einfriedung der Nekropole zu respektieren. Einige Gräber aus dem Horizont VM 2 liegen parallel zur Einfriedung; sie werden für relativ jünger gehalten. Gräber, die mit der Längsachse zur Apsis der Rotunde orientiert sind (115, 5, 2, 27), sind meistens relativ älter als Gräber, die mit dem Kopf zur Rotunde hin orientiert sind. Einen besonderen Fall stellt die Orientierung des Grabes 1476 dar (SO-NW), die genau gegenteilig zu der des Grabes 1475 ist (Abb. 74/1476), das parallel zur Einfriedung der Nekropole liegt. Ähnlich konträr orientiert sind die sich gegenseitig störenden Gräber 183 und 26.

Sehr oft wurde eine Störung der Gräber festgestellt, die Knochen lagen durcheinander oder fehlten (Taf. I, Abb. 7). Nur 60,5% der Gräber waren ungestört, bei 39,5 % ist die Störung nachweislich vorhanden. Es ist sehr schwer zu bestimmen, welcher Prozentsatz der gestörten Gräber beraubt war, eindeutig können als solche nur 15 Gräber bezeichnet werden (Abb. 4b), sie waren jedoch sicher zahlreicher. Die Störung wurde auch durch die Superposition der Gräber und durch den Steinabbau in rezenter Zeit verursacht.

Es überwiegen standardmäßig bestattete Individuen in gestreckter Lage mit den Armen entlang des Körpers,

eine leichte Abweichung stellt die Beugung des linken oder rechten Arms dar, der sich dann hin zum Schoß richtet (Abb. 28/16,9; 36/50). Diese Abweichung wurde bei 14 (15? – 16) Fällen, d.h. 7 % der Bestatteten festgestellt, häufiger kommt der linke Arm im Schoß vor. Die meisten auf diese Weise Bestatteten werden in den jüngeren Horizont VM 2 gereiht. Im Grab 119, das wohl in die Phase VM 1 zu datieren ist, hatte die bestattete Frau beide Arme auf der Brust gekreuzt (Abb. 55/119).

Hockergräber wurden auf dem Gräberfeld nur in 6 Fällen entdeckt, also bei 3% der Bestatteten. Ein Teil davon lag schon außerhalb der Einfriedung der Nekropole, das Grab 1474 war darüber hinaus noch mit Steinen überdeckt (Taf. II, Abb. 6). Es überwiegen Gräber erwachsener Frauen. Diese Lagen werden als ein Ausdruck der Angst vor der Rückkehr der "Untoten", die den Lebenden schaden können, also dem Vampirismus, interpretiert (dazu siehe *Krumphanzlová 1961*). Hockerlagen wurden auch in Gräbern an der Dreischiff-Basilika (*Poulik 1975*) oder bei der 1. und 2. Kirche auf der Akropolis festgestellt.

Ein Beleg des Vampirismus könnte auch das Grab 178 sein, in dem der Schädel an die Füße des Verstorbenen verschoben wurde (Abb. 71/178). Da der ursprünglich unter dem Schädel deponierte Kugelknopf nicht abgetragen wurde, sondern in die Grabverschüttung gelangte, muß es sich also nicht um eine Beraubung des Grabes handeln, sondern eher um eine Maßnahme gegen Vampire.

4. Analyse von Grabfunden

Grabfunde können in eigentliche Grabbeigaben (1 – Lebensmittelhüllen, Gefäße, Eimer) und sonstige Grabausstattung (2) unterteilt werden, die auf unserem Gräberfeld reich vertreten ist. Im Allgemeinen stammt die Ausstattung aus 73/74 Gräbern, d.h. bei 36,5% der Bestatteten. Ohne jedwede Ausstattung sind 63,5% der Gräber; bei den großmährischen Gräbern ist der Prozentsatz der Gräber mit Funden etwas höher, denn in den nachgroßmährischen Gräbern wurden Beigaben nur in 3 Fällen festgestellt.

Waffen und Reiterausrüstung

Waffen kamen in Gräbern sporadisch zum Vorschein: im Grab 151 gab es eine mährische Axt, in den Gräbern 3 und 90 eine Pfeilspitze, im Kindergrab 73 einen Dolch in silbertauschierter Blechscheide (Abb. 42/73).

Sporen wurden in 22 Gräbern entdeckt, was 49% aller Männergräber ausmacht; 8 Paare stammen jedoch aus Gräbern juveniler Individuen (27% aller mit Sporen Bestatteten), was bisher die relativ größte Vertretung darstellt (Abb. 13, 14 – Diagramme). In den Gräbern 90 und 185 wurden Sporenfragmente in Sekundärlage entdeckt. Die Sporen wurden geröntgt, dokumentiert wurde die Einsetzung des Stachels mittels Niet am öftesten, der fast durch den ganzen Sporn verläuft; am deutlichsten ist dies bei den Sporen aus den Gräbern 57, 85, 150, 165 und 177 zu beobachten. Das Befestigen der Stachel mit Hilfe eines Streifens, der den Spornarm umfaßt, ist auf dem Gräberfeld selten belegt, und zwar im Grab 157.

Gleichzeitig konnte die Verzierung einiger Platten, eventuell Riemenzungen und Durchzüge von Sporengarnituren (121, 157), ggf. die Form der Stachel (29, 150) besser dokumentiert werden; die letztgenannten endeten ursprünglich öfter scharf kegelförmig (29, 89, 105, 144, 150, 177). In einigen Fällen waren mehrere Gegenstände ineinander korrodiert – Schnalle, Durchzug und Riemenzunge (56, 64 – Abb. 40/64, 38:4/56).

Es überwiegen Sporen des Typs IV von D. Bialeková (14 Gräber), deutlich sind Sporen des Typs III vertreten (Abb. 16a, 6 Gräber), besonders in Kindergräbern, die ebenfalls bei der 3. Kirche vorkamen, sowie in weiteren Gräbern (890). Belegt wurde eine Superposition der Gräber mit Sporen – des älteren Grabes 114 mit Sporen des Typs IV A und des wahrscheinlich jüngeren und seichtereren Kindergrabes 59 mit Bandsoren mit flachen Armen des Typs III. Die teilweise parallele Nutzung der beiden Typen bestätigt ihr gemeinsames Vorkommen in Depots, z.B. in Břeclav-Pohansko, in der Hütte auf der nordöstlichen Vorburg (I) (*Bartošková 1986, Abb. 13D*). Die Sporen III B aus dem Grab 85 werden für typologisch jünger gehalten, denn sie weisen eine identische Platte mit Sporen des Typs IV A (z.B. Grab 157) auf. Das getriebene Dekor der Plättchen besitzt Analogien auch auf dem Gräberfeld in Biňa (sie wurden in derselben Werkstatt, wohl in Mikulčice, hergestellt).

Am prachvollsten sind die bronzenen gegossenen und vergoldeten, mit Kerbenschchnitt verzierten Sporen aus dem Grab 50 und silbertauschierte Sporen mit Stempeldekore aus dem Grab 32 (Abb. 36/50; 32/32).

Bei den Grabfunden können Erzeugnisse ein und derselben Werkstatt erkannt werden, und das nicht nur in Beziehung auf andere Gräberfelder in Mikulčice – Bronzesoren, Riemenzungen und -durchzüge – Gräber 44 (2. Kirche), 50 (6. Kirche), 100 (6. Kirche), sondern auch auf andere Fundstellen. Es handelt sich vor allem um Sporen mit Garnituren und Kugelknöpfen (Gräber 100, 160 bei der 6. Kirche – Abb. 49:1/100, 67:7/160, und vier Gräber bei der 2. Kirche – Taf. XIIIa). Mit Rücksicht auf die geringe Menge publizierter Fundkomplexe im Vergleich zu den freigelegten Funden muß ihre Bewertung jedoch nicht unbedingt komplex sein. Die Situation, daß sehr ähnliche Erzeugnisse auf verschiedenen Fundstellen vorkommen, wird meistens als Produktion ein und derselben Werkstatt interpretiert, die in diesem Fall am ehesten in Mikulčice als Zentrum war, manchmal kann diese Situation aber auch die Wanderung der Handwerker widerspiegeln.

Garnituren des Wadenbeschlages bestehen aus drei Elementen, ähnlich wie Garnituren zur Sporenbefestigung – aus der Riemenzunge und der Schnalle nebst Durchzug. Dank der Existenz vor allem westlicher ikonographischer Quellen (um 850) und ihrem wiederholten Vorkommen unter dem Knie sind wir imstande, dieses Kleidungszubehör zu rekonstruieren. Dieser Trachtbestandteil wurde bisher nur auf zentralen Nekropolen verzeichnet (Taf. VI) und er deutet an, wie sehr die höhere Gesellschaftsschicht den fränkischen Lebensstil nachahmte. Auf dem Gräberfeld bei der 6. Kirche kam er nur in dem Kindergrab 100 vor, und zwar in prachtvoller

Bronzeausführung. Diese Mode erschien sogar in Gräbern mit Schwert (Staré Město), seltener in Kinder- oder Männergräbern ohne Reiterzubehör (Břeclav-Pohansko). Das Grab 129/62 in Uherské Hradiště-Sady kann bereits in das 1. Drittel des 9. Jahrhunderts datiert werden, ähnlich wie das Grab 21/AZ in Staré Město mit frühkarolingischem Beschlag mit halbkugelförmigem Ausläufer, das Grab 100 (6. Kirche) wird ebenfalls in die Phase VM1 datiert.

Aus dem Gräberfeld bei der 6. Kirche stammen Kugelknöpfe aus insgesamt 16 Gräbern, somit von 8,2 % der Bestatteten. Auf der Nekropole bei der 1. und 2. Kirche waren sie in 32 Gräbern vertreten, d.h. 10,8 %, bei der Dreischiff-Basilika könnte dieser Prozentsatz noch höher sein. In Uherské Hradiště-Sady ist er den Erwartungen entsprechend auch höher – 13,6 %. Im Grab 118 wurden 3 Paar Kugelknöpfe festgestellt, im Grab 181 wurden 2 Paar gefunden, in den meisten Gräbern kam 1 Paar oder ein einziger Kugelknopf vor. Kugelknöpfe wurden in einem Frauengrab (183), in einem Adoleszentengrab (100) und in 14 Kindergräbern entdeckt, wovon der Ausstattung nach die Gräber 118, 160 und 1479 Mädchen- und 4 davon Knabengräber waren. Im Vergleich zu den prachtvollsten Mikulčicer Nekropolen fehlen hier wertvolle goldene Exemplare (minimal aus 9 Gräbern bei der 3. Kirche), von den silbernen Kugelknöpfen wurden 6 Stück gefunden, und zwar in 4 oder 5 Gräbern. Am öftesten kamen Kugelknöpfe mit Pflanzendekor auf gestempeltem Grund vor (9x, Abb. 26a, Typ I), nur in einem Fall handelte es sich um ein Vogelmotiv (Grab 94), und in 2 Fällen war das Dekor rein geometrisch (Abb. 26a, Typ II). In 5 Gräbern tauchten Kugelknöpfe mit Granulation auf. Silberne Kugelknöpfe mit granulierten Buckeln waren in den Gräbern 100 und 160 vorhanden, sie sind wohl ein Erzeugnis der zentralen Mikulčicer Werkstatt (Abb. 20).

Für die innere Chronologie der Kugelknöpfe ist ihr gemeinsames Vorkommen mit Sporen in den Kindergräbern 43, 51, 70 und 100 von Bedeutung, die in den Horizont VM 1 gereiht werden. Am jüngsten sind ganz sicher die Kugelknöpfe aus den Gräbern 190 und 1479 mit Pflanzendekor, im Fall des Grabes 190 ist diese Datierung stratigraphisch gegeben (Tab XIIIb).

Aus dem Grab 166 stammt ein Glaskugelknopf mit angeschmolzenen Ösen (Abb. 26a, Typ VI). Die Werkstatt, in der Glaskugelknöpfe hergestellt worden waren, wurde unlängst in Bratislava entdeckt (*Farkaš – Turčan 1998*). Glaskugelknöpfe sind chronologisch nicht allzu empfindlich, sie überlebten maximal bis zum 10. Jahrhundert.

Auf dem Gräberfeld bei der 6. Kirche wurden Ohringe in 11 Gräbern gefunden. Es überwiegt die einheimische Gruppe prachtvoller Ohringe, die früher als "byzantinisch-orientalisch" bezeichnet wurden (genauer "Schmuck mährischen Typs") – 9 Gräber, d.h. 25 % der Frauengräber (Abb. 17).

Als größte Menge kamen drei Paar Ohringe in einem Mädchengrab vor (160), davon zwei Paare aus Gold und eines aus Silber (Abb. 67/160). Im Grab 183 gab es einzelne Ohringe, aber der rechte Teil des Ske-

letts war beschädigt und daher ist anzunehmen, daß ursprünglich in diesem Grab ebenfalls drei Paar Ohringe lagen. Das Grab 126 beinhaltete minimal 2 Paar goldene Ohringe. Sonst wurde immer ein Paar Ohringe an den Schläfen des Verstorbenen gefunden, im Fall der Gräber 152, 155 und 118 war nur ein Ohring vorhanden.

Sowohl in der Zahl der Gräber 6:3, als auch in der Menge der vorhandenen Stücke überwiegt Gold das Silber, silberne Ohringe kamen nur in Begleitung der goldenen zum Vorschein. Eine Ausnahme bildet nur eines der jüngsten Gräber 1479, wo zwei Typen von Silberohrringen vorkamen. Das Gewichtsverhältnis der beiden Gruppen ist 21,9 : 10,53 g. Die RFA-Analysen bestätigten unsere Annahme über den hohen Feingehaltsgrad des meistens verwendeten Goldes, nichtsdestoweniger wurde in den meisten Proben ein regelmäßiges Vorkommen von Silber festgestellt, das 7-21 % ausmachte. Absichtlich wurde auch Kupfer zugegeben, sein Anteil bewegt sich zwischen 2-6 %, wobei die natürliche Kupferbeimischung gewöhnlich 1 % ausmacht (Taf. VII).

Typologisch am zahlreichsten sind Traubenohrringe (mit beiderseitiger Traube – in 5 Gräbern) und Körbchenohrringe – mit 4, 6 sowie 7 Körbchen (insgesamt in 4 Gräbern, Abb. 25). Goldene Ohringe mit 4 Körbchen, ein relativ seltener Typ, stammen aus dem stratigraphisch ältesten Grab 118 und können in das 2. Drittel des 9. Jahrhunderts datiert werden. Sie kamen bei der 3. Kirche in Mikulčice und in silberner Ausführung auch anderswo vor. Diese Variante stand wohl am Anfang der Entwicklung, schon im letzten Viertel des 9. Jahrhunderts waren Varianten mit 7 und 9 Körbchen in silberner Ausführung beliebter.

Silberne Trommelohrringe stammen aus den Gräbern 183 und 1479, es geht um den Typ mit 3 oder 4 Trommeln, deren gesamte Oberfläche granuliert war. Im Grab 1479 waren die 4 Granulationskörner des Dekors rhombisch angeordnet. Während die Variante aus dem Grab 183 Analogien in Mikulčice, in den Gräbern 1298 und 1314 in der Flur Klášteřisko und bei der 12. Kirche besitzt, wurde die zweite Variante bisher nur in Staré Město und Předměstí festgestellt. Das Grab 1479 gehört der Phase VM 2 an, während das Grab 183 an die Grenze von VM 1 und VM 2 gereiht wird.

Die walzenförmige Perle, die mit bunten, überwiegend roten Augen mit blauer, gelbgesäumter Mitte verziert ist, gehört dem Typ 0472 von *Andrae (1975, Taf. 2)*, der sog. blauen Skala, an (Abb. 29:1/19). Aus Mikulčice stammt eine größere Menge dieser Perlen, meistens wurden sie jedoch nicht publiziert. Es handelt sich wohl um Erzeugnisse westeuropäischer Werkstätten und sie kommen bereits in der Schlußphase der Awarenzeit vor, z. B. in Sieghartskirchen; das Grab 19 wird noch in die Phase VM 1 gereiht. Aus Mähren sind Mosaikperlen von 12 Fundstellen bekannt, überwiegend aus Gräberfeldern, am zahlreichsten sind sie in Staré Město-Na valách vertreten. Die nächste typologische Analogie stammt aus dem Grabhügel 33 in Skalica.

Messer wurden in 35 Gräbern entdeckt, davon ging es nur in einem Fall um ein nachgroßmährisches Grab

(Grab 35). Sie gehören zur Ausstattung von 40 % der Männergräber, zahlreich sind sie in Kindergräbern, in Frauengräbern wurden sie nur 3x gefunden. Am öftesten wurden sie an der linken Gürtelseite getragen, vereinzelt ist ihre Situierung links am Brustkorb oder auf der Brust (Frau, Kind). In den Kindergräbern 51, 52 und 1479 befanden sich zwei Messer an einem Gürtel. Holzscheiden wurden aus Ahorn- und Pappelholz hergestellt.

Der dünnwandige Knochengegenstand mit zwei Bronzebeschlägen und 2 Öffnungen am engeren Ende (Grab 43) wurde ursprünglich für eine Pfeife gehalten, es handelt sich jedoch eher um eine Art Griff.

Auf einigen Eisengegenständen erhielten sich Textilabdrücke (minimal in 5 Gräbern: 30, 32, 50, 52, 56), Sporen aus dem Grab 56 waren in Leinwandstreifen eingewickelt (Abb. 38:2/56), nur im Fall des Grabes 52 handelt es sich bei der Webart des Textilstreifens um eine Leinwandbindung.

5. Chronologie

Nach der Aussonderung der Gruppe von wohl 45-49 stratigraphisch älteren Gräbern (Taf. II), kann die Gruppe der stratigraphisch jüngeren Gräbern in die Untergruppen der großmährischen (VM 2) und nachgroßmährischen (PVM) Gräber geteilt werden. Nur ca. 1/3 der stratigraphisch älteren Gräber beinhaltet wichtige archäologische Funde: in 4 Gräbern gab es Sporen, in 5 Kugelknöpfe und Ohrringe.

Von den Gräbern in dreifacher Superposition (14/15/22, 118/123/122 und wohl auch 168/174/155) beinhaltet nur das Grab 155 einen Ohrring donauländischen Typs und ist daher in die Phase VM 2a einzugliedern. Das reich ausgestattete Grab 118 kann noch der Periode VM 1 angehören oder fällt an die Grenze der beiden Horizonte. Die Gräber 14/15 werden anhand ihrer Lage in die Periode VM 2b datiert.

Die stratigraphisch jüngeren Gräber beinhalteten meistens keine ausgeprägten Funde, eine Ausnahme bilden die Gräber 77 und 190 mit Kugelknöpfen sowie das Grab 86 mit großen S-förmig beendeten Schläfenringen (Abb. 45:1,2/86).

Alle stratigraphisch älteren Gräber können jedoch nicht für die ältesten aus dem Gräberfeld gehalten werden, denn das Überdecken oder Stören durch nachgroßmährische Gräber, eventuell Objekte, sagt über die innere Entwicklung der Nekropole in der großmährischen Zeit nichts aus. Unser Ergebnis ist also nur eine Hypothese, denn man kann sich auf die stratigraphischen Verhältnisse insgesamt nicht verlassen. Auf der Abb. 23 sind Gräber dargestellt, die in die älteste Phase VM 1 gereiht werden, sowie jene, die in diese Phase mit Rücksicht auf ihre Orientierung oder Ausstattung gehören könnten, aber deren Datierung aufgrund einer größeren Entfernung von sichereren Funden (Grab 160) oder des Fehlens von Funden (z.B. Grab 2, 88 usw.) nicht zuverlässig ist. Insgesamt werden in diese Gruppe höchstwahrscheinlich 20-22 Gräber, mit geringerer Wahrscheinlichkeit weitere 9-11 Gräber zu reihen sein; 11 Gräber aus dieser Phase beinhalteten Sporen, und zwar sowohl des Typs III, als auch des Typs IV.

Die meisten restlichen Gräber gehören in die Gruppe VM 2a,b (b – nur ca. 15 Gräber). Es kann noch eine weniger zahlreiche Zwischengruppe von Gräbern aussondert werden, die vorläufig als VM2a2 bezeichnet wird (stratigraphisch jünger, meistens ohne Ausstattung: 16-18 Gräber).

Nachgroßmährisch sind minimal 8 und maximal 18 Gräber, von denen die Gräber 34, 35, 36, 40 und 86 die großmährischen überdecken und gewöhnlich eine Steinverkleidung besitzen.

6. Schluß

Auf dem Gräberfeld bei der 6. Kirche mit 200 Gräbern bestattete ihre Toten eine Gruppe von ca. 40-58 Leuten, am ehesten 45-50 (Gejvall bei einer Mortalität von 40 Promille), denn es muß die Tatsache berücksichtigt werden, daß ein Teil der Gräber nachgroßmährischen Alters ist (8-18). Das Gräberfeld stellt einen kleinen Prozentsatz (7,7 %) aller in Mikulčice freigelegten Gräbern dar, die in der Mitte der 90er Jahre insgesamt ca. 2450 betragen. Es handelt sich um eines der 12 erforschten Gräberfelder (Abb. 9, Diagramm), von denen die meisten jedoch unpubliziert und für die weitere Bearbeitung unzugänglich sind.

Das Gräberfeld bei der 6. Kirche unterscheidet sich in einigen Aspekten von anderen Mikulčicer Nekropolen. Waffen fehlen hier gänzlich, es wurde kein einziges Grab mit Schwert entdeckt, das hingegen auf dem Friedhof von ausgeprägt heidnischem Charakter in Kláštersko auftauchte (Klanica 1985, Abb. 20).

Groß ist dagegen der Anteil an Männern – Kämpfern, deren Attribut Sporen waren. Sie kommen oft auch in Kindergräbern vor. Mit der fortschreitenden Christianisierung werden auch Bestandteile der Festtracht, wie Sporen oder Dolche, eher in Kinder- als in Erwachsenengräbern toleriert. Dieses Phänomen wird bei allen zentralen Fundstellen Böhmens der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts beobachtet (Prag-Lumbe's Garten, Budeč, St. Peterskirche).

Mit Rücksicht auf die Zahl der bestatteten bedeutenden Männer – Kämpfer wurde auf dem Gräberfeld nur ein kleiner Prozentanteil von Frauen höherer Gesellschaftsstellung festgestellt, was jedoch durch einen höheren Anteil an ausgeraubten Gräber verursacht worden sein könnte. Die größere Anzahl von Männern höheren Status, der in der Grabausstattung zum Ausdruck kommt, wird in die ältere Phase gereiht, im letzten Drittel des 9. Jahrhunderts war die Sozialstruktur wohl stabilisiert und stärker durch das Christentum beeinflusst, so daß sie nicht mehr auf diese Weise betont zu werden brauchte.

Das Gräberfeld weist gewisse Merkmale einer fortgeschritteneren Entwicklung auf, die als Ergebnis einer tieferen, konsequenten Christianisierung der hier Bestatteten interpretiert werden (Fehlen von Lebensmittelbeigaben, stark eingeschränktes Waffenvorkommen). Für die Gesellschaftsstellung der hier bestattenden Kommunität wird ein weiterer Vergleich besonders mit dem entfernteren Gräberfeld im Hinterland des Burgwalls (Mikulčice-Panské) von Bedeutung sein, wo die Kämp-

ferkomponente auch deutlich vertreten ist. Zum Unterschied von den Gräberfeldern bei der Dreischiff-Basilika oder bei der 1. und 2., 4., eventuell auch der 12. Kirche – also auf der Akropolis – wurde niemand innerhalb der Kirche bestattet, es fehlt auch die sog. "Gründerbestattung". Das spiegelt wohl den etwas niedrigeren sozialen Status der Elite wider, die bei dieser Kirche ihre Toten beisetzte. Sozial bedeutender sind die Männergräber 50, 101 und 32, die Knabengräber 70 und 100, die Frauengräber 183 und 158 sowie die Mädchengräber 118 und 160, die meistens in der Nähe der Kirche lagen (Abb. 24). Die Kämpfer aus den Gräbern 85, 32 und 150 wurden wohl im Kampf verletzt, der Mann mit Sporen aus dem Grab 85 erlag seinen Verletzungen. Hieb- und Stichwunden hatten jedoch auch Frauen (6, 170 – Taf. XIV). Auch der Mann aus dem Grab 79 mit Schädelfraktur könnte im Kampf verletzt worden sein. Auf die Kompliziertheit der sozialen Verhältnisse deutet der Fall des Mannes mit amputierter Hand und Fuß (Grab 78) hin, der auf diese Weise bestraft worden sein könnte, denn er konnte nicht mehr reiten und Waffen benutzen.

Im Rahmen der großmährischen Zeit versuchten wir zwei Bestattungshorizonte zu unterscheiden – den älteren VM 1 (830/835 – 855/860) und den jüngeren VM 2 (860 – 906/7), in welchen die zahlreichere Gräbergruppe gehört. In seinem Rahmen kann noch eine zahlenmäßig arme Schlußphase der Gräber VM2b ausgesondert werden (ca. 15 Gräber), die meistens mit der Erweiterung des Gräberfeldes außerhalb des ursprünglich abgegrenzten Areals zusammenhängt. Den dritten Horizont stellen Gräber nachgroßmährischen Alters dar, die vereinzelt in

die schon zerstörte Rotunde eingetieft sind und chronologisch ehestens in das 11. und die 1. Hälfte des 12. Jahrhunderts fallen (Schläfenringe mit beidseitigen S-förmigen Enden). Hierher gehören ganz sicher die Gräber 34, 35, 36, 40, 86, 98, 154 und 1495?, wahrscheinlich auch das Grab 15. Eine Zwischengruppe bilden Gräber, die die Grenze des Areals des Gräberfeldes überschreiten oder vollkommen außerhalb liegen (14, 15, 20, 21, 22, 24, 39, 108, wohl auch 133 und 136, 182, 188, 189, 190, 1473, 1477, 1478 sowie 90), und die in die Schlußphase VM2b zu datieren sind, ehestens erst nach dem Tod des Fürsten Svatopluk (Jahre 894).

Anhand der bisherigen Ergebnisse scheint es wahrscheinlich zu sein, daß die ältesten Gräber der Kirche, und zwar ihrem Nord- und Südteil, am nächsten liegen. Dem entspricht die Verteilung der Gräber mit Sporen des Typs III A und B von D. Bialeková (1977, Abb. 2) im schmalen Streifen bei der Rotunde (Gräber 51, 56, 59, 70 und 85, Abb. 12). Am entferntesten ist das Grab 59, aber es liegt in der Nähe der Gräber 51 und 56. Aus dieser Phase stammen die Bestattungen zweier bedeutender Individuen, und zwar im Grab 70 nördlich und im Grab 50 südlich der Kirche. Hierher reihe ich auch das Grab 32 mit reich silbertauschierten Sporen, auch wenn es sich auch schon um den Typ IV A von D. Bialeková handelt.

Ich hoffe, daß dieser Beitrag für das weitere Studium der großmährischen Problematik nützlich sein wird, besonders für die Auswertung weiterer Quellen von Mikulčice.

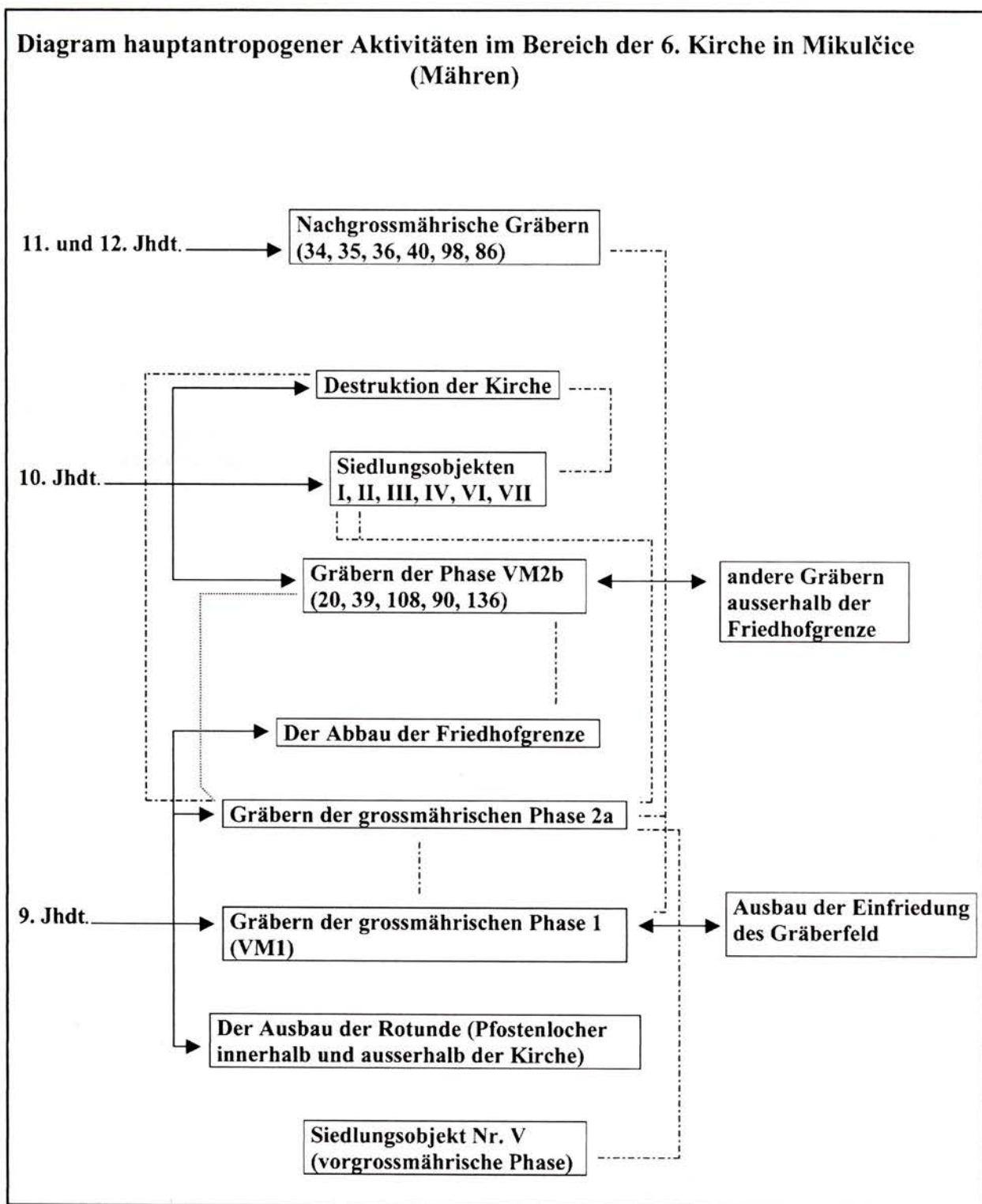

Abb. 22c. Mikulčice – 6. Kirche: Entwicklungsdiagramm der Terrainsituation auf dem Gräberfeld.

Tafeln:

- Taf. I. Mikulčice – 6. Kirche: Übersicht von Grundinformationen über Gräber aus dem Gräberfeld bei der 6. Kirche. Erklärung zu Lagen: 1 Standardlage auf dem Rücken, 2a rechte Hand in den Beckenbereich gerichtet, 2b linke Hand in den Beckenbereich gerichtet, 3 beide Hände in den Beckenbereich gerichtet, 4 Arme auf der Brust gekreuzt oder Hockerlage, 5 Hockerlage auf der Seite, 6 Störung der Lage; *Beschreibung ist nicht ganz gleich zu Zeichnung oder Photo
- Taf. II. Mikulčice – 6. Kirche: Gräber in nicht-standarder Hockerlage.
- Taf. III. Mikulčice – 6. Kirche: Übersicht stratigraphischer Verhältnisse auf dem Gräberfeld. Abkürzungen: D – Detail der Situation ist dem Plan zu entnehmen.
- Taf. IVa. Verteilung der Gräber mit Sporen auf ausgewählten Gräberfeldern mit minimal 8 Komplexen.
- Taf. IVb. Mikulčice – 6. Kirche. Übersicht von Gräbern mit Sporen und deren Garnitur.
- Taf. Va. Übersicht von Gürtelgarnituren aus Mähren (Mikulčice, die 3. Kirche – nicht vollständig).
- Taf. Vb. Übersicht von Fundstellen und Komplexen mit Garnituren der Hakengürtel in Vogelform (Mähren).
- Taf. VI. Übersicht ausgewählter Gräberfelder mit Wadenzierbeschlag.
- Taf. VII. Mikulčice Zusammensetzung der Legierung der bei der 6. Kirche gefundenen Schmucksachen (nach J. Frána und N. Profantová).
- Taf. VIII. Mikulčice Übersicht des Gewichts goldener und silberner Schmucksachen.
- Taf. IX. Mikulčice Größe der Messer aus Kindergräbern im Zusammenhang mit deren Gesellschaftsstellung.
- Taf. X. Mikulčice Übersicht bestimmbarer Holzreste aus dem Gräberfeld bei der 6. Kirche.
- Taf. XI. Übersicht ausgewählter Komplexe mit 3 und mehreren Ohrringpaaren aus Edelmetall. Abkürzungen: F – Frau, K – Kind, JF – junge Frau, AF – alte Frau, KW – Kind weiblichen Geschlechts, M – als männlich bestimmt. Ohrringe: trom. – Trommelohrringe, 4trom. – mit 4 Trommeln, traub. – Traubenohrringe, korb. – Körbchenohrringe, mond. – mondsichelförmige Ohrringe, säule – säulenförmige Ohrringe.
- Taf. XII. Prozentuelle Vertretung der Gräber mit 3 und mehreren Ohrringpaaren aus Edelmetall auf zugänglichen Fundstellen.
- Taf. XIII. Übersicht von Gräbern mit Kugelknöpfen mit granulierten Buckeln in Mähren – überwiegend Erzeugnisse der Mikulčicer Werkstatt.
- Taf. XIV. Verletzungen, die auf dem Gräberfeld bei der 6. Kirche festgestellt wurden, und deren Heilung (laut Stloukal – Vyhnanek 1976).

Abbildungen:

- Abb. 1a. Plan des Burgwalls von Mikulčice und der Lage der Kirchen und Gräberfelder, 6. Kirche und das nördlich davon liegende Gräberfeld einschließlich der Situierung der in die Burg führenden Brücke. Angedeutet sind Umrisse der Grabungsflächen. Nach L. Poláček 2000.

- Abb. 1b. Mikulčice. Detail der Situation auf dem Ufer des Flußbetts, wo das räumliche Verhältnis des Gräberfeldes zum Weg und dem Eingang auf die Brücke und darüber in die Hochburg zum Ausdruck kommt. Im Südwesten wurde eine künstliche Verfestigung des Flußufers festgestellt. Nach L. Poláček 2000. Lage der Suchschnitte und Bezeichnung von Sektoren bei der Freilegung des Gräberfelds.
- Abb. 2a. Mikulčice. Plan der 6. Kirche und des daran liegenden Gräberfelds mit bezeichneten Männergräbern. Die Bezeichnung von Sektoren bei der Freilegung des Gräberfelds siehe Abb. 21.
- Abb. 2b. Mikulčice. Plan der 6. Kirche und des daran liegenden Gräberfelds mit bezeichneten Frauengräbern.
- Abb. 3a. Mikulčice – 6. Kirche: Diagramm der Tiefe von Männergräbern und ihr Zusammenhang mit der Reiterausstattung der Männer und Kinder.
- Abb. 3b. Vergleich der Tiefen von Männergräbern mit Reiterausstattung und Waffen auf Gräberfeldern bei der 6. und 1., 2. Kirche in Mikulčice (Grab 1 ausgenommen).
- Abb. 3c. Mikulčice. Plan des Gräberfelds mit bezeichneten Gräbern mit Zimmerung (1) und großer Kubatur (2, grau, über 2000 cm) und Gräber, die beide genannten Kriterien erfüllen (3). Stark konturiert sind Gräber, die mehr als 120 cm tief sind (32, 88, 169).
- Abb. 4a. Rekonstruierte Situation nördlich der Kirche. Dieses Photo ist wahrscheinlich die einzige Dokumentation des Grabes 65, Grabnummer im Negativenarchiv war fehlerhaft.
- Abb. 4b. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten ausgebauten Gräbern.
- Abb. 5. Mikulčice – 6. Kirche: Plan des Gräberfelds mit Gräbern mit Elementen der Steinverkleidung, die Mörtelspuren aufweisen (2), und mit Steinelementen ohne Mörtelspuren (1). Nachgroßmährische Gräber sind nicht bezeichnet.
- Abb. 6. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten Gräbern mit Sonderlage, die als Belege des Vampirismus interpretiert werden.
- Abb. 7. Mikulčice – 6. Kirche: Vertretung gestörter und ungestörter Gräber (Diagramm).
- Abb. 8. Mikulčice – 6. Kirche: Bestattungen bei der 6. Kirche nach dem Alter und Geschlecht (Diagramm).
- Abb. 9. Zahlen der Bestatteten auf Kirchenfriedhöfen in Mikulčice und in Staré Město-Špitálky, hell ist der Anteil von Kindern und Heranwachsenden bezeichnet. Im Fall kleiner Zahlen ist nur die Zahl der Gräber angeführt, denn die Vertretung von Kindern ist nicht repräsentativ oder genau bestimmbar (Diagramm).
- Abb. 10a. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten stratigraphisch älteren Gräbern, hellgrau sind Gräber bezeichnet, die durch nachgroßmährische Bestattungen gestört wurden.
- Abb. 10b. Schnitt durch die Situation mit der Superposition der Gräber GM2a (160, 159) und des Siedlungsobjekts II (nach J. Poulík 1963, Abb. 36, ohne Beschreibung). Es ist jedoch offensichtlich, daß

Schicht 2 die Destruktion des Mörtelsplitts darstellt; Objekt II ist durch eine Mörtelwabe (3) überdeckt und seine Ausfüllung bilden 3 Schichten: die mächtigste davon ist die dunkle Humusschicht mit Scherben (4), darunter liegt eine schwarze Aschenschicht mit Kohlen (5), die untere Schicht ist dann grau, aschenhaltig (6). Die Ausfüllung der beiden Gräber ist gleich (7), sandige Sohle.

Abb. 11. Mikulčice – 6. Kirche: Gräberfeld mit Gräbern, die die Fundamentrille stören (20, 189, 182), und denjenigen, die sie wahrscheinlich stören (136, 90, 133) – also VM2b.

Abb. 12. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten Männergräbern und Gräbern mit Sporen: Gurtsporen (1), mit Plättchen (2), einer Axt (3) und einer dreiflügeligen Pfeilspitze (4).

Abb. 13. Mikulčice – 6. Kirche: Vorkommen von Sporen in Abhängigkeit von dem Alter der Bestatteten.

Abb. 14a. Mikulčice – 2. Kirche: Vorkommen von Sporen in Abhängigkeit von dem Alter der Bestatteten.

Abb. 14b. Mikulčice – 3. Kirche: Vorkommen von Sporen in Abhängigkeit von dem Alter der Bestatteten.

Abb. 14c. Břeclav-Pohansko, bei der Kirche: Vorkommen von Sporen in Abhängigkeit von dem Alter der Bestatteten.

Abb. 15. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten Männergräbern und Gräbern mit festgestellten Verletzungen (2 Gruppen – Kriegsverletzungen, Strafe? – Amputation).

Abb. 16a. Sporentypen (nach D. Bialeková) auf verschiedenen Gräberfeldern in Mikulčice. Man sieht eine stark unterschiedliche Vertretung einzelner Typen, wenigstens im Fall der Gräberfelder bei der 1., 2. und 6. Kirche ist der Anteil des Sporentyps IV am höchsten.

Abb. 16b. Břeclav-Pohansko. Verteilung der Sporenfunde nach Typen D. Bialekovás. Wie oben ist der Typ IV am zahlreichsten.

Abb. 17. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten Frauengräbern mit goldenen (1), vergoldeten (2) und silbernen (3) Schmucksachen.

Abb. 18. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten Kugelknopffunden mit graviertem Pflanzendekor (1), mit anderem graviertem Dekor (2), mit Granulation (3) u. a. (4).

Abb. 19a. Verteilung der Gräber mit Kugelknöpfen nach dem Geschlecht der Bestatteten und prozentueller Anteil der Funde aus zwei Gräberfeldern in Mikulčice (Gesamtzahl von Pavlovičová übernommen und mit Angaben aus dem Gräberfeld in Uherské Hradiště-Sady, Čakajovce u.ä. ergänzt).

Abb. 19b. Verteilung von Kindergräbern nach dem Geschlecht der Bestatteten (sowie nach der Ausstattung) auf ausgewählten Zentralfundstellen. Mit der Ausnahme von Břeclav-Pohansko ist die Zahl der Jungen- und Mädchengräber ausgeglichen, auf Gräberfeldern in Böhmen kommen Kugelknöpfe in Jungengräbern nur ausnahmsweise vor.

Abb. 20. Zahl der Komplexe mit Kugelknöpfen mit granulierten Buckeln in Mähren (Diagramm).

Abb. 21. Mikulčice – 6. Kirche: Plan der Situation mit bezeichneten Sektoren, Mauerwerkdestruktionen und 5 in diesen Horizont eingetieften Gräbern. Römische Zahlen bezeichnen gemeinsam mit der Schraffierung die Verteilung von Objekten nach großmährischen Alters. In dem mit V bezeichneten Raum ist das erhaltene Mauerwerk am kompaktesten, wie aus der Photodokumentation ersichtlich ist. Unter dem Mauerwerk und unter Gräbern befindet sich Objekt V. Nach Poulik (1963), wo jedoch die detaillierte Beschreibung der Situation fehlt.

Abb. 22a. Teilweise Stratigraphie auf dem Gräberfeld bei der 6. Kirche.

Abb. 22b. Teilstratigraphie im Raum nō von der 6. Kirche in Mikulčice.

Abb. 22c. Mikulčice – 6. Kirche: Entwicklungsdiagramm der Terrainsituation auf dem Gräberfeld.

Abb. 23. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. Kirche mit bezeichneten Bestattungsphasen (GM1 – dunkelgrau, wahrscheinlich GM1 – hellgrau, GM2 – weiß, NGM – rot, wahrscheinlich NGM – 15, 20).

Abb. 24. Mikulčice. Plan des Gräberfelds bei der 6. – Kirche mit bezeichneten sozial wichtigsten Gräbern: 1 – Männergräber, 2 – Frauengräber, 3 – Kindergräber.

Abb. 25. Ohrringtypen byzantinisch-orientalischen Charakters aus dem Gräberfeld bei der 6. Kirche in Mikulčice: I – Traubenohrringe, II – Trommelohrringe, III – Körbchenohrringe. Das Material ist ebenfalls angeführt.

Abb. 26a. Typen und Varianten der Kugelknöpfe aus dem Gräberfeld bei der 6. Kirche in Mikulčice: I – mit Pflanzendekor und Arkaden- oder Herzrahmen (Gräber 1-183, 2-70, 3-118, 4-43, 5-190, 6-51, 7-1479); II – mit geometrischem Dekor mit Architekturelementen (Grab 42); I/II Grab 178; III – mit Vogelmotiv im Arkadenrahmen (94); IV – mit Granulation: A – ganzflächig granuliert (Gräber 77, 118), B – mit Ziermotiven (Grab 70); C – mit granulierten Buckeln (Gräber 100, 118, 160); V – länglicher Form (Gräber 1 – 161, 2 – 76); VI – aus Glas (Grab 166). Das Material ist angeführt, soweit es sich nicht um vergoldetes Kupfer handelt.

Abb. 26b. Varianten eines Typs des Kugelknopfsdekors: A I – Mikulčice, Grab 178 (6. Kirche), 2 – Mikulčice-Valy, Grab 275, 3 – Praha-Smíchov. B I, 2, 3 Mikulčice, 4 Bratislava.

Abb. 27. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 1, 2, 3, 5; 1/3 Fe.

Abb. 28. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 6 und 16, 7, 8, 9, 10 und 23; 1/6 Au, 1/9 Fe.

Abb. 29. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 11, 12, 13, 15, 18, 19, 21, 22; 1/5 Geweih, 1,2/19 Glas, 1/18 Fe.

Abb. 30. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 20, 25, 24, 26, 27, 28, 30; 1/25 Fe.

Abb. 31. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 29, 31; 1, 3, 4/29 Fe.

Abb. 32. Mikulčice – 6. Kirche, Grab 32; 1-7/32 Fe.

Abb. 33. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 33, 34, 35, 36; 1/33, 1/35 Fe.

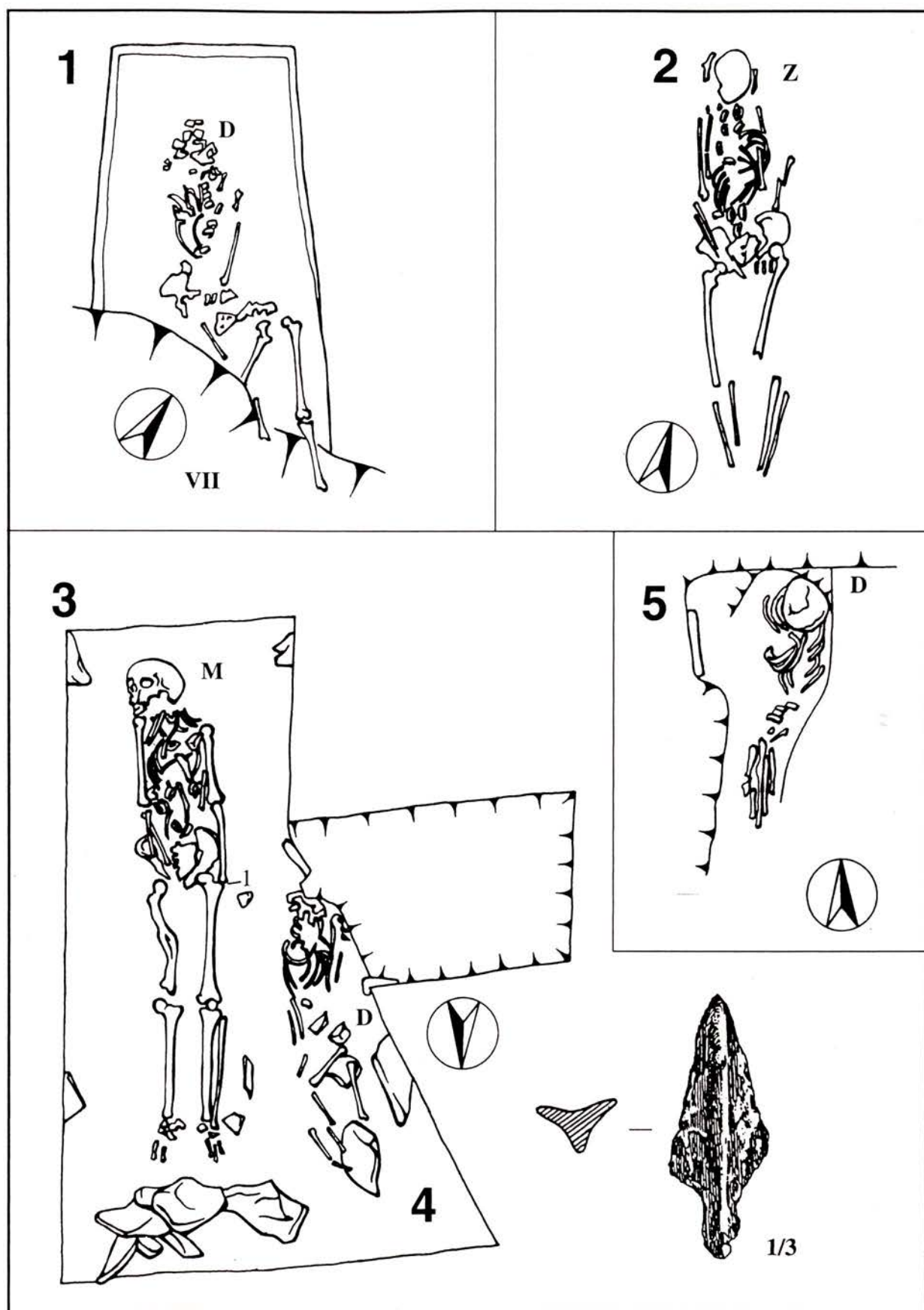
Abb. 34. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 37, 40, 41, 42, 44; 1/44 Fe, 1A, 1B/42 stark vergoldet.

- Abb. 35. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 43, 46, 47, 48, 49, 96; 1,2/43 Bronze oder Kupfer vergoldet, 3/43 Fe, 5/43 Knochen und Bronze.
- Abb. 36. Mikulčice – 6. Kirche, Grab 50; 1-8/50 vergoldet. Bronze, 9/50 Bronze und Fe.
- Abb. 37. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 51, 52; 1,2/51 – Ag, 3,5,6/51, 1/52 Fe.
- Abb. 38. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 53, 54, 55?, 56,57,58; 2-5/56 Fe.
- Abb. 39. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 59, 61, 62, 63; 1-3/59 Fe, 1/63 Erde.
- Abb. 40. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 64, 66, 67, 69; 1-2/64 Fe.
- Abb. 41. Mikulčice – 6. Kirche, Grab 70; 1, 2/70 Ag vergoldet, 5,6/70 Ag, 3,4/70 Bronze vergoldet, 7-8, 9, 10, 13, 14/70 Fe.
- Abb. 42. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 71, 72, 73; 1/713 Fe und Ag, 1/71 Fe.
- Abb. 43. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 74?, 76, 77, 78; 1,2/77 Ag(?) vergoldet, 1,2/76 Bronze, 1/77 Fe.
- Abb. 44. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 79 und 80, 81, 82, 83, 84; 1/79, 1/81 Fe.
- Abb. 45. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 85, 86 und 88; 2/85 Fe, 1,2/86 Ag und Bronze.
- Abb. 46. Mikulčice – 6. Kirche, Grab 89; 1-5/89 Fe.
- Abb. 47. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 90, 91, 92, 99; 1/92, 1-5/90 Fe.
- Abb. 48. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 93, 95, 97, 98.
- Abb. 49. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 87 und 100; 1/100 Ag, 2-7/100 Bronze vergoldet, 8,9,10-12/100 Fe und Ag.
- Abb. 50. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 101, 103, 102; 1/101 Fe.
- Abb. 51. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 104, 105; 1-3/105 Fe.
- Abb. 52. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 108, 110, 127, 111, 112; 1/111 Bronze und Glas, 1/108 Fe.
- Abb. 53. Mikulčice – 6. Kirche, Grab 114; 1-3/114 Fe.
- Abb. 54. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 115 und 94, 116, 117; 1/94 Cu vergoldet.
- Abb. 55. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 119, 121; 1,3/121 Fe.
- Abb. 56. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 106, 122, 124; 1,2/122 Fe.
- Abb. 57. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 118, 123 und 125; 1,2/118 Ag(?) vergoldet, 3,4,5,6/118 Bronze vergoldet, 7/118 Au.
- Abb. 58. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 128, 129, 132, 133, 126; 1-3/126 Au.
- Abb. 59. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 130, 131, 134, 136, 135 und 137.
- Abb. 60. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 140, 120 und 141, 142, 143; 1/143 Fe.
- Abb. 61. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 144, 145, 146; 1-6/144 Fe.
- Abb. 62. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 147, 148, 149; 1/148 Fe.
- Abb. 63. Mikulčice – 6. Kirche, Grab 150. Vergleichshalber Beispiel des Plättchens aus der ursprünglichen Publikation (3), das sich in Details von dem unter Röntgen festgestellten Dekor unterscheidet; 1-11/150 Fe.
- Abb. 64. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 151, 152; 1,2/151; 2/152 Fe, 1/152 Au.
- Abb. 65. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 153, 154, 156, 158.
- Abb. 66. Mikulčice – 6. Kirche, Grab 157; 1-7/157 Fe.
- Abb. 67. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 160 und 169; 1-4/160 Au, 5-7/160 Ag, 8,9/160 Fe.
- Abb. 68. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 161, 162, 163, 155, 168, 174, 164, 166; 1/161 Ag, 1/155 Bronze, 1/166 Glas, 1/174 Fe.
- Abb. 69. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 165, 170, 171; 1-4/165 Fe.
- Abb. 70. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 173, 167, 172, 175, 176.
- Abb. 71. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 177, 178; 1-3/177 Fe, 1,2/178 Bronze vergoldet.
- Abb. 72. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 179, 180, 181, 183; 1-3/179 Fe, 1-2/183 Au, 3-5/183 Ag.
- Abb. 73. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 184, 185, 187, 186, 189 und 190; 1/184, 1,2/185 Fe, 1/190 Bronze vergoldet.
- Abb. 74. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 182 und 188, 1473, 1475, 1476, 1477; 1/188 Keramik, 1/1473 und 1/1477 Fe.
- Abb. 75. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 1478, 1474, 1479, 1480; 4,5/1479, 1/1480 Fe, 1/1479 Cu? vergoldet, 2,3/1479 Ag.
- Abb. 76. Mikulčice – 6. Kirche, Gräber 1481, 1495; 1,2/1481 Au, 2,3/1495 Fe, 1/1495 Knochen.

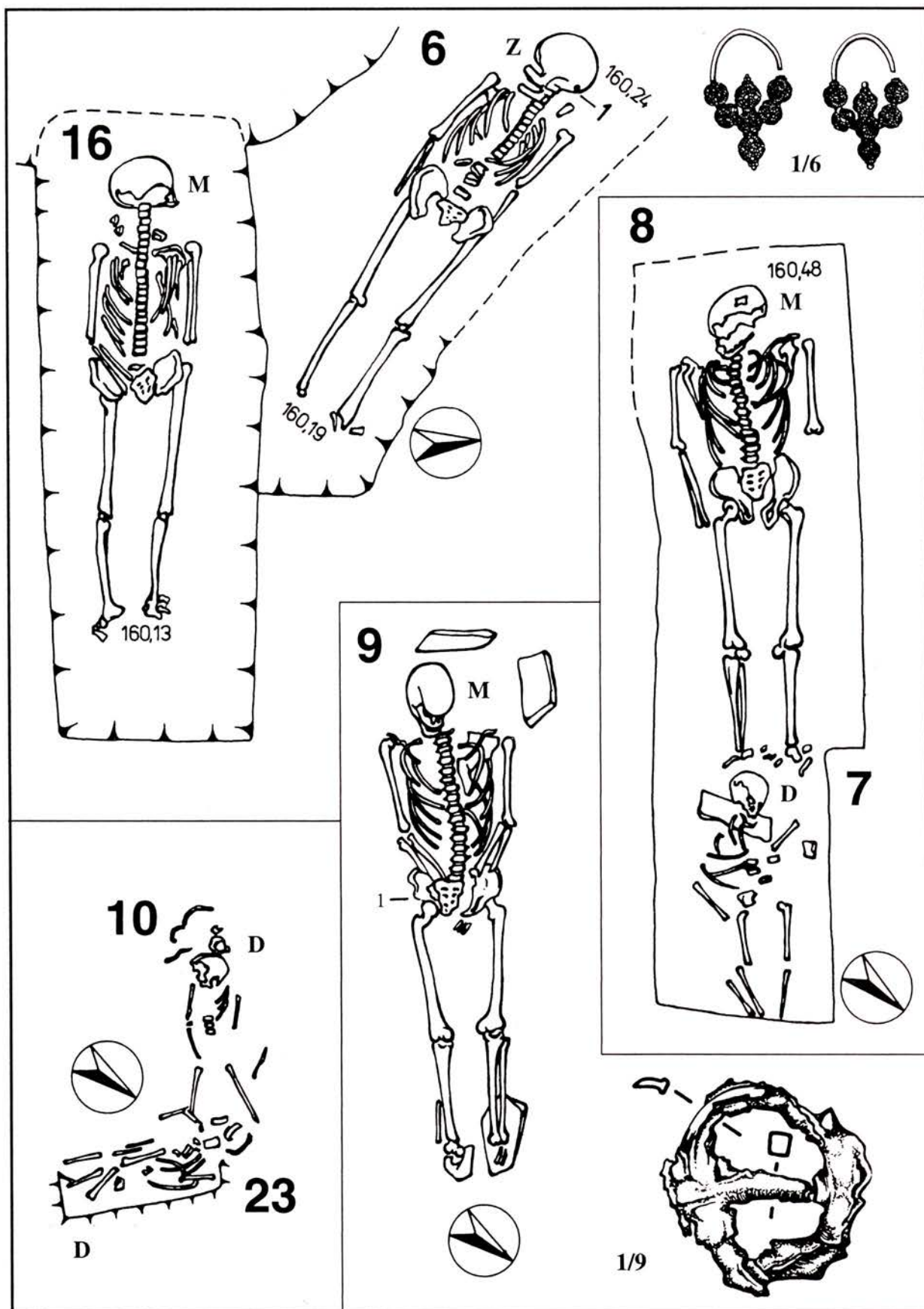
Tafeln:

- Taf. 1. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Rekonstruktion der Rotunde – 6. Kirche nach J. Pošmourný; 2. Gesamtblick vom Westen auf den Grundriß der Rotunde.
- Taf. 2. Mikulčice. 1. Blick auf den Schiffsteil und die Ostapside der 6. Kirche, bezeichnet ist die Lage des Grabes 50, im Vordergrund Grab 115; 2. Blick auf den Nordteil der Ostapside und die Situation nördlich der Kirche, in der Ecke rechts ist der ungestörte Block destruierten Mauerwerks der Kirche, der einige Gräber überdeckt.
- Taf. 3. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Blick auf Gräber 3,4 (Kindergräber); 2. Blick auf Grab 5 und einen Teil des Grabes 6 (vorne).
- Taf. 4. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 8 und Kindergrab 7 mit dem Kopf auf einer Steinplatte, rechts Grab 9; 2. Blick auf Grab 18.
- Taf. 5. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 16, Kindergrab 17 (links); 2. Grab 61.
- Taf. 6. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber an der Friedhofs-umzäunung: 9, 10 und 23, 13 und ein Teil des Grabes 12 hinten, über den Gräbern 12 und 11 Rest der Mauerwerksdestruktion; 2. Grab 27 und jüngere Gräber 28, 25, hinten 26 und seine Beziehung zur Steindestruktion des Mauerwerks (9748/10).
- Taf. 7. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 29; 2. Grab 30.
- Taf. 8. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Blick auf Gräber 35, 34 und 40 und die dadurch gestörten Gräber 65, 66; 2. Blick auf nachgroßmährische Gräber 35, 34 und 40 vom Süden.

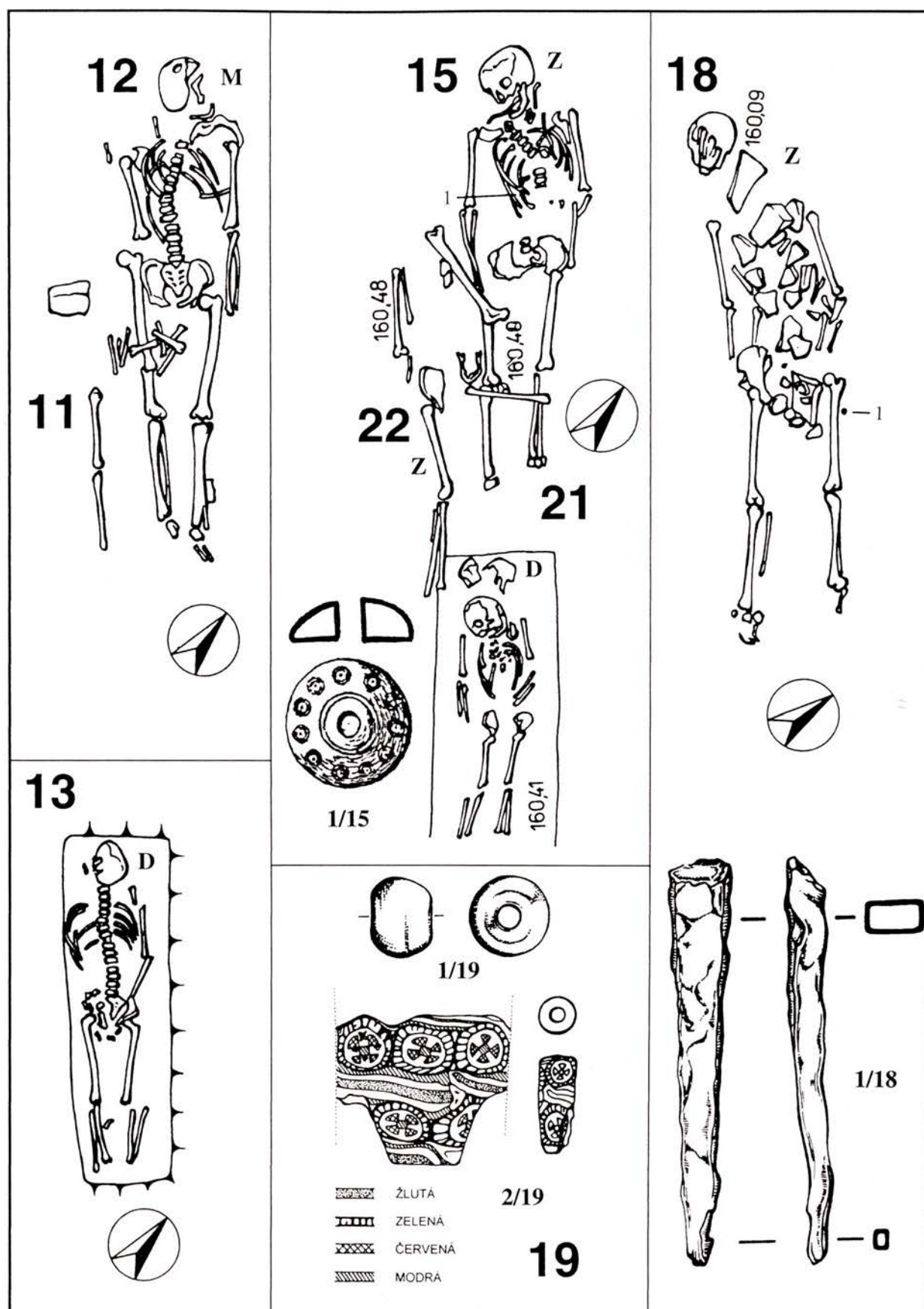
- Taf. 9. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 32, im Hintergrund Kindergrab 56; 2. Grab 37.
- Taf. 10. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 50; 2. Lage des Gürtelbeschlags; 3. Lage der Sporen.
- Taf. 11. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 63, im Hintergrund Grab 62; 2. Gräber 64 und 66.
- Taf. 12. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 68; 2. Grab 69.
- Taf. 13. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 67; 2. Grab 70.
- Taf. 14. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 72; 2. Grab 71.
- Taf. 15. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 73; 2. Grab 81 und dahinten Grab 2.
- Taf. 16. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 77; 2. Grab 76.
- Taf. 17. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 86, Detail mit Schläfenringen; 2. Superposition der Gräber 85 und 86.
- Taf. 18. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 88; 2. Grab 90.
- Taf. 19. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 89, in der Ecke oben Verkleidungsreste des Grabes 98; 2. Silbertausierte Sporen aus Grab 100.
- Taf. 20. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 100 (unten) und 87 (Detail); 2. Gesamtansicht.
- Taf. 21. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Steinverschüttung des Grabes 101; 2. Grab 101.
- Taf. 22. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 97 und 108, die die Friedhofsumzäunung stören; 2. Grab 102.
- Taf. 23. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 107; 2. Verkleidung des Grabes 98.
- Taf. 24. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 104; 2. Grab 105.
- Taf. 25. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 114; 2. Grab 115.
- Taf. 26. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 119 und Kindergrab 49; 2. Grab 116.
- Taf. 27. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 121; 2. Gräber 122 und 106.
- Taf. 28. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 126, 127, im Hintergrund 111; 2. Detail des Grabes 111.
- Taf. 29. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 130; 2. Grab 131.
- Taf. 30. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 136; 2. Ansicht der Gräber südlich der Kirche, vorne Grab 134 und 132 (links), hinten Superposition der Gräber 127 und 111, rechts 126.
- Taf. 31. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 120, 141, im Hintergrund 171 und 147; 2. Grab 143.
- Taf. 32. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Rekonstruierte Situation nördlich der Kirche. Die Photographie ist wahrscheinlich die einzige Dokumentation des Grabes 65, im Archiv der Negative war jedoch die Grabnummer fehlerhaft angeführt; 2. Grab 145.
- Taf. 33. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 144 und 104; 2. Grab 144 – Detail mit Sporen.
- Taf. 34. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 146 und 148; 2. Grab 164 und dahinter 47.
- Taf. 35. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 149, 93; 2. Grab 150.
- Taf. 36. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 154; 2. Detail mit Steinschicht.
- Taf. 37. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 155; 2. Grab 151.
- Taf. 38. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 157; 2. Grab 158.
- Taf. 39. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 164 und 166, dahinter 155 und 174; 2. Gräber 160 und 169, 155, 174 und 162.
- Taf. 40. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 152; 2. Gestörtes Grab 159.
- Taf. 41. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 165; 2. Grab 170.
- Taf. 42. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 172 und angefügtes Kindergrab 167; 2. Gräber 174 und 168.
- Taf. 43. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 171 und 141; 2. Grab 173 und im Hintergrund Grab 171.
- Taf. 44. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 179 und 186; 2. Grab 178.
- Taf. 45. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 183; 2. Grab 186 – Detail.
- Taf. 46. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Grab 185; 2. Grab 188 – Detail mit Gefäß.
- Taf. 47. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 1476 und 1475, darunter Grab 1480; 2. Grab 1481.
- Taf. 48. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Gräber 1479 und 1474; 2. Grab 1480.
- Taf. 49. Mikulčice – 6. Kirche. 1. Suchschnitt T 1979, Grab 1481 und die das Gräberfeld abgrenzende Rille (nicht ausgehoben) vom SO gesehen; 2. Grab 1495.

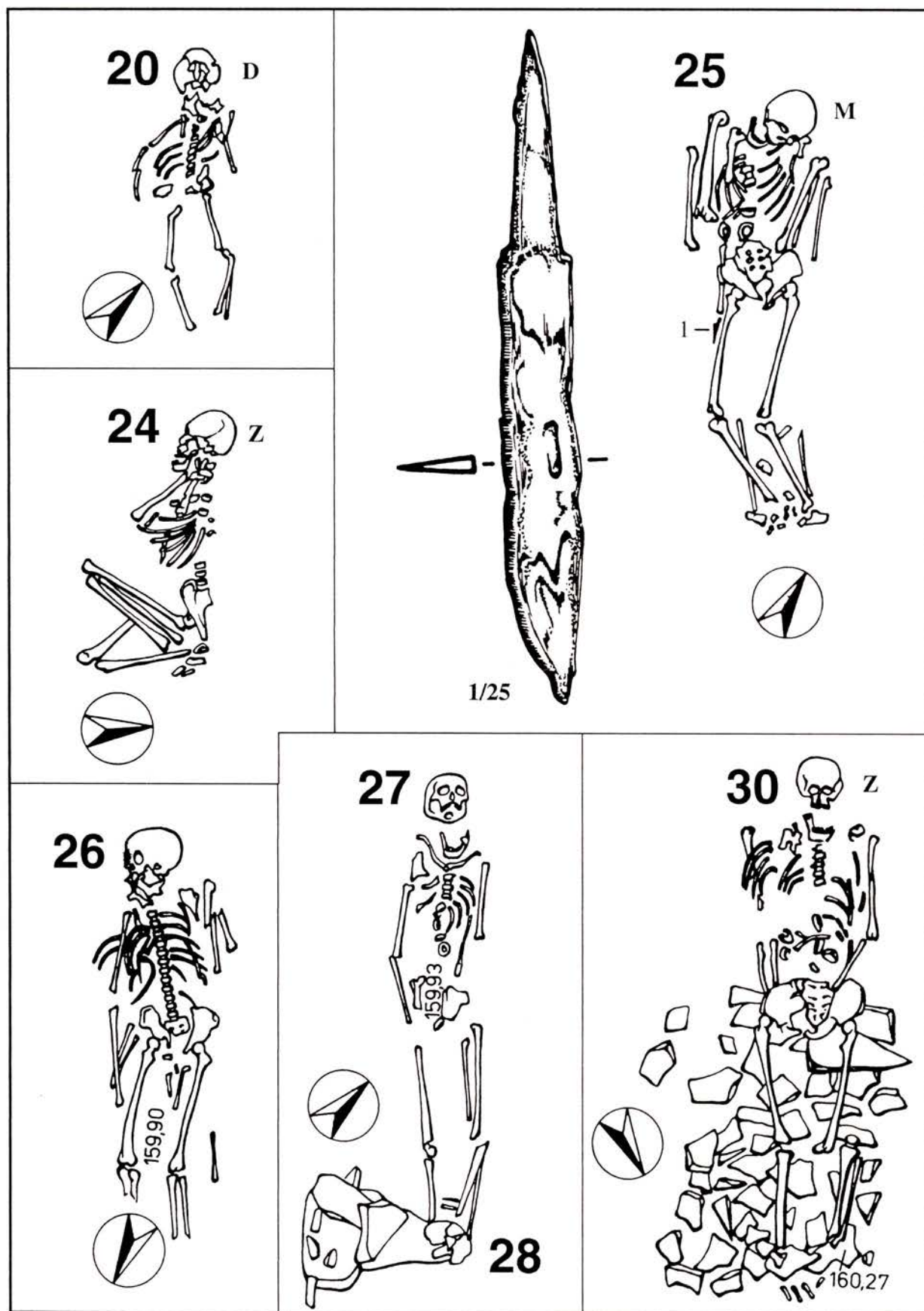
Obr. 27. Mikulčice – 6. kostel, hroby 1, 2, 3, 5; 1/3 Fe.

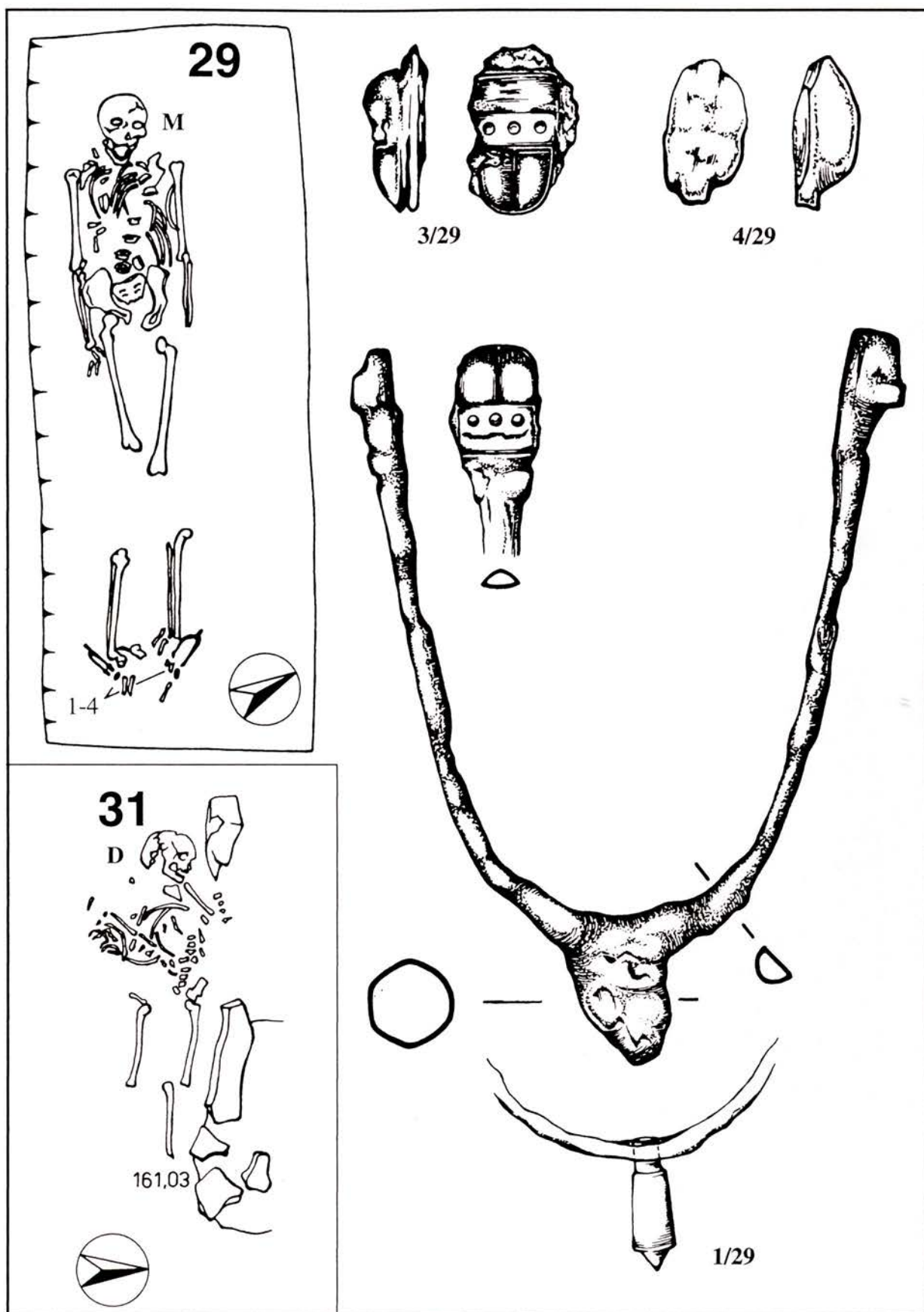
Obr. 28. Mikulčice – 6. kostel, hroby 6 a 16, 7, 8, 9, 10 a 23; 1/6 Au, 1/9 Fe.

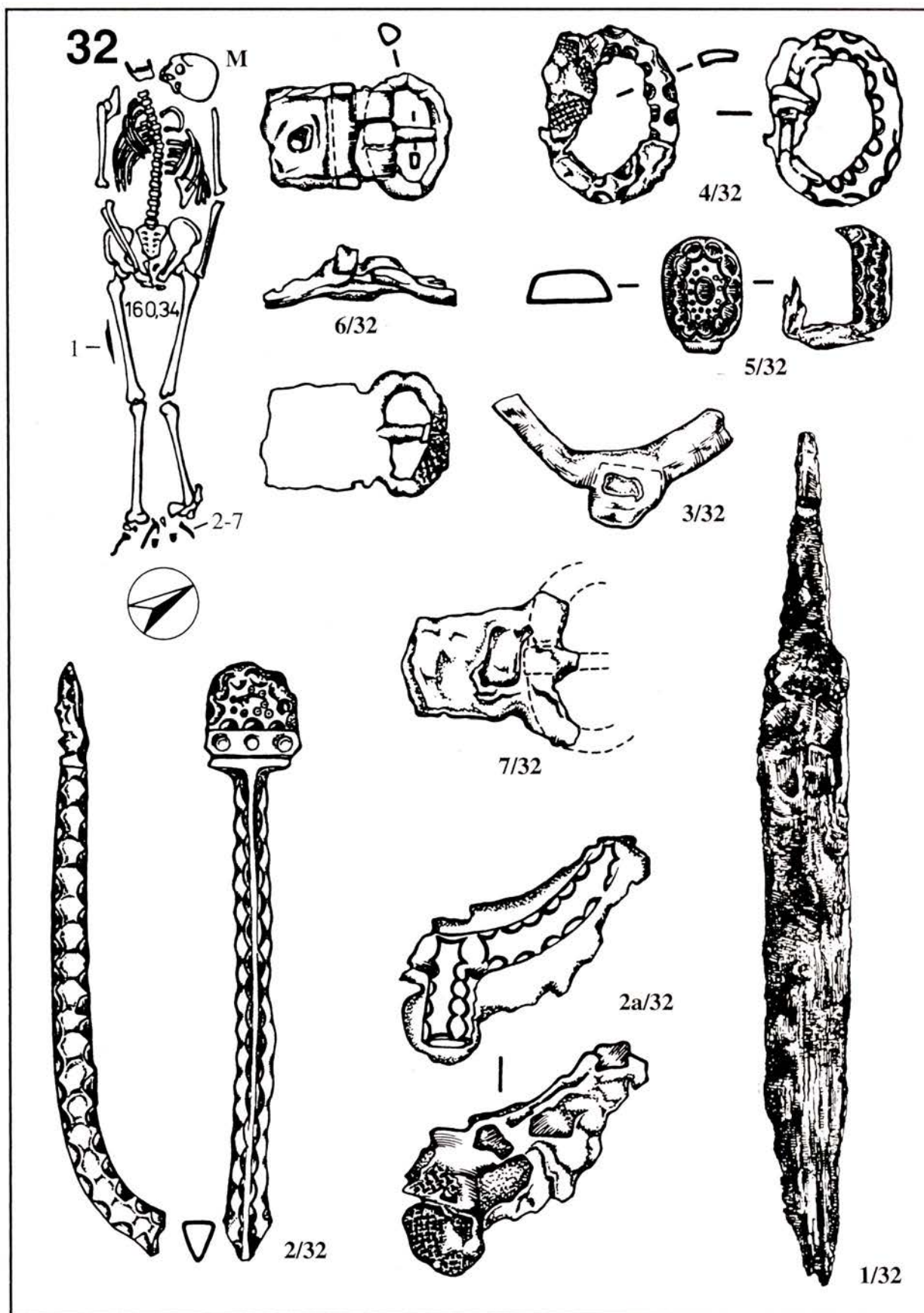
Obr. 29. Mikulčice – 6. kostel, hroby 11, 12, 13, 15, 18, 19, 21, 22; 1/15 paroh, 1, 2/19 sklo, 1/18 Fe (většinu předmětů kreslila I. Skřivanová).

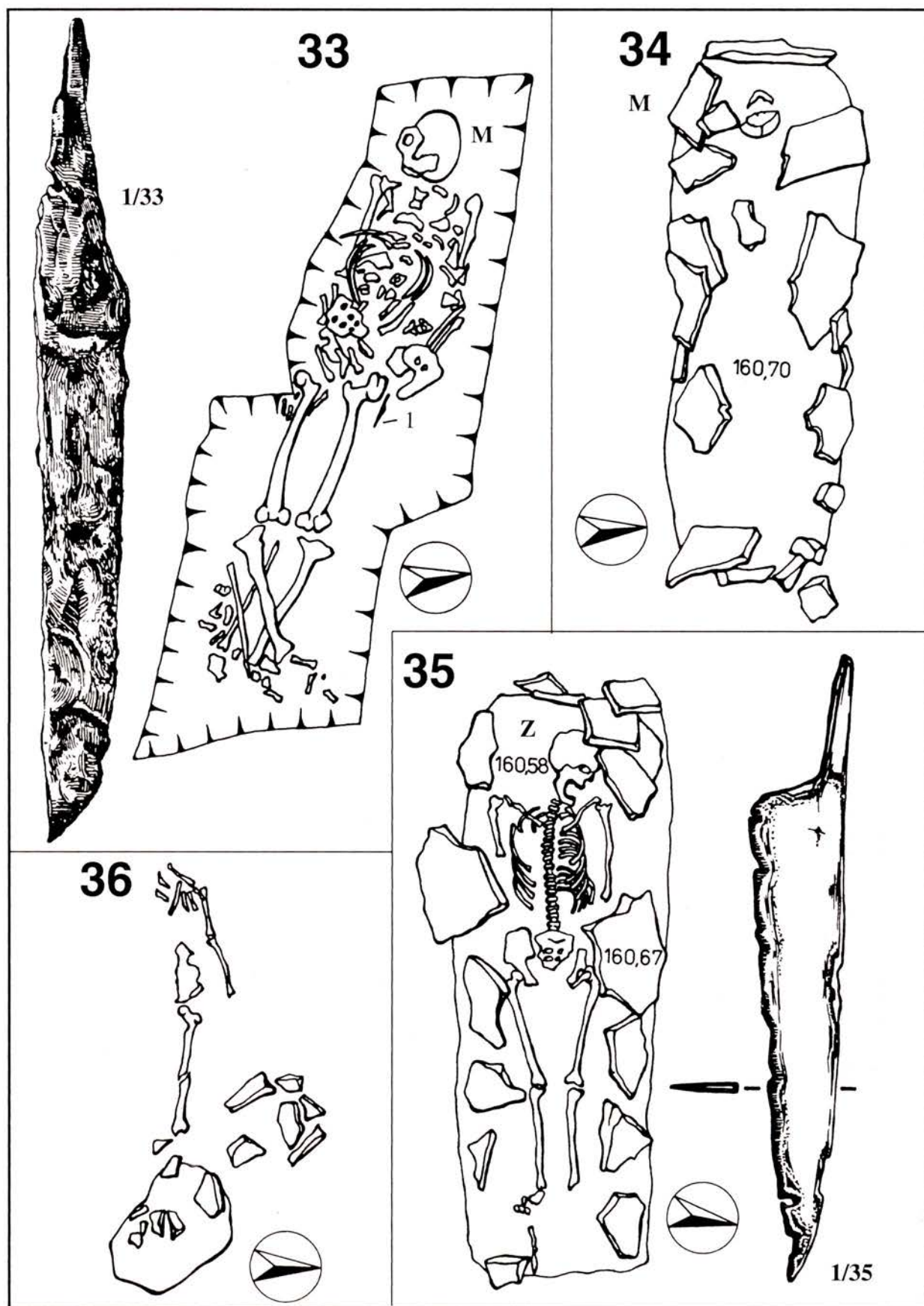
Obr. 30. Mikulčice – 6. kostel, hroby 20, 25, 24, 26, 27, 28, 30; 1/25 Fe.

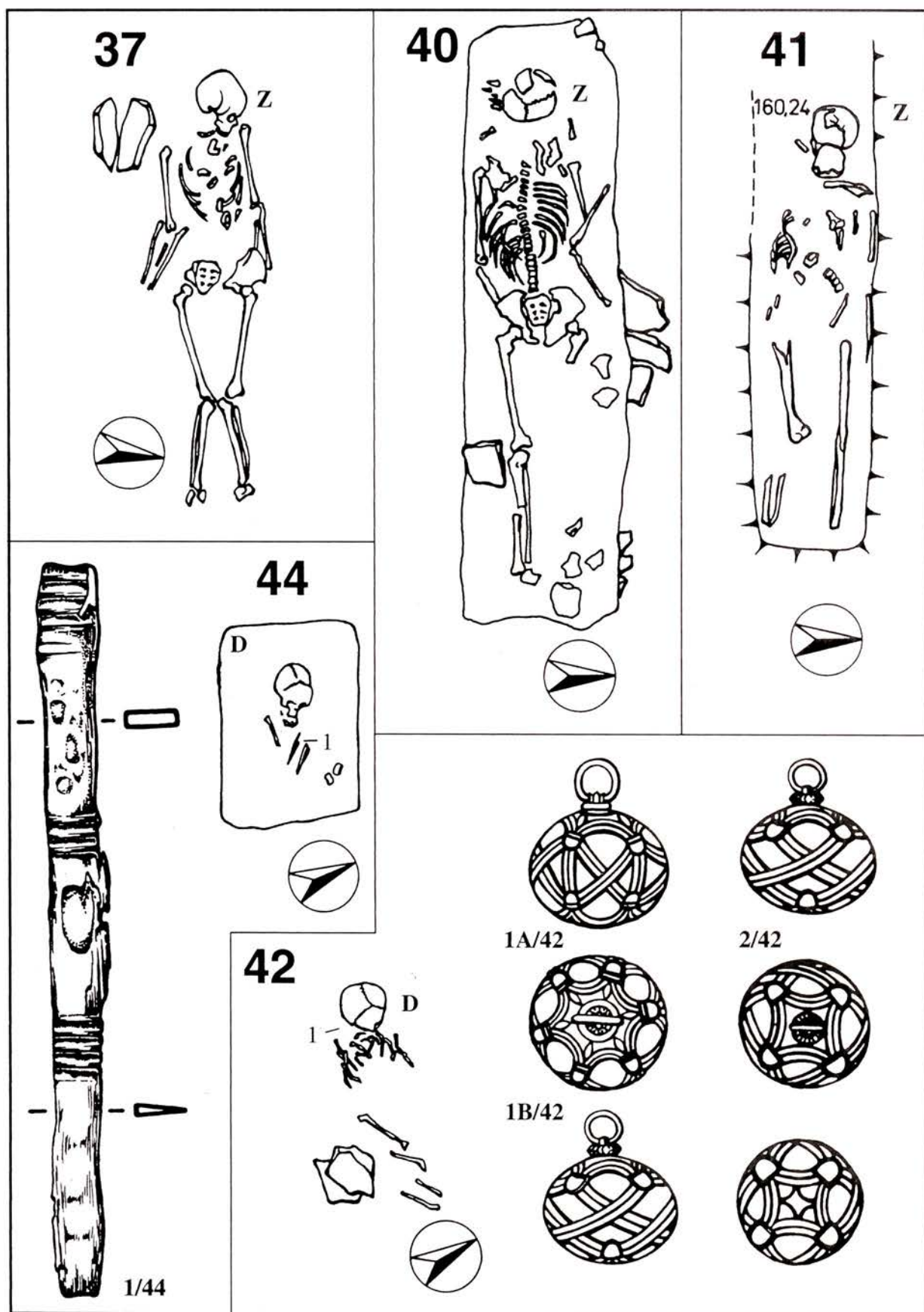
Obr. 31. Mikulčice – 6. kostel, hroby 29, 31; 1,3,4/29 Fe.

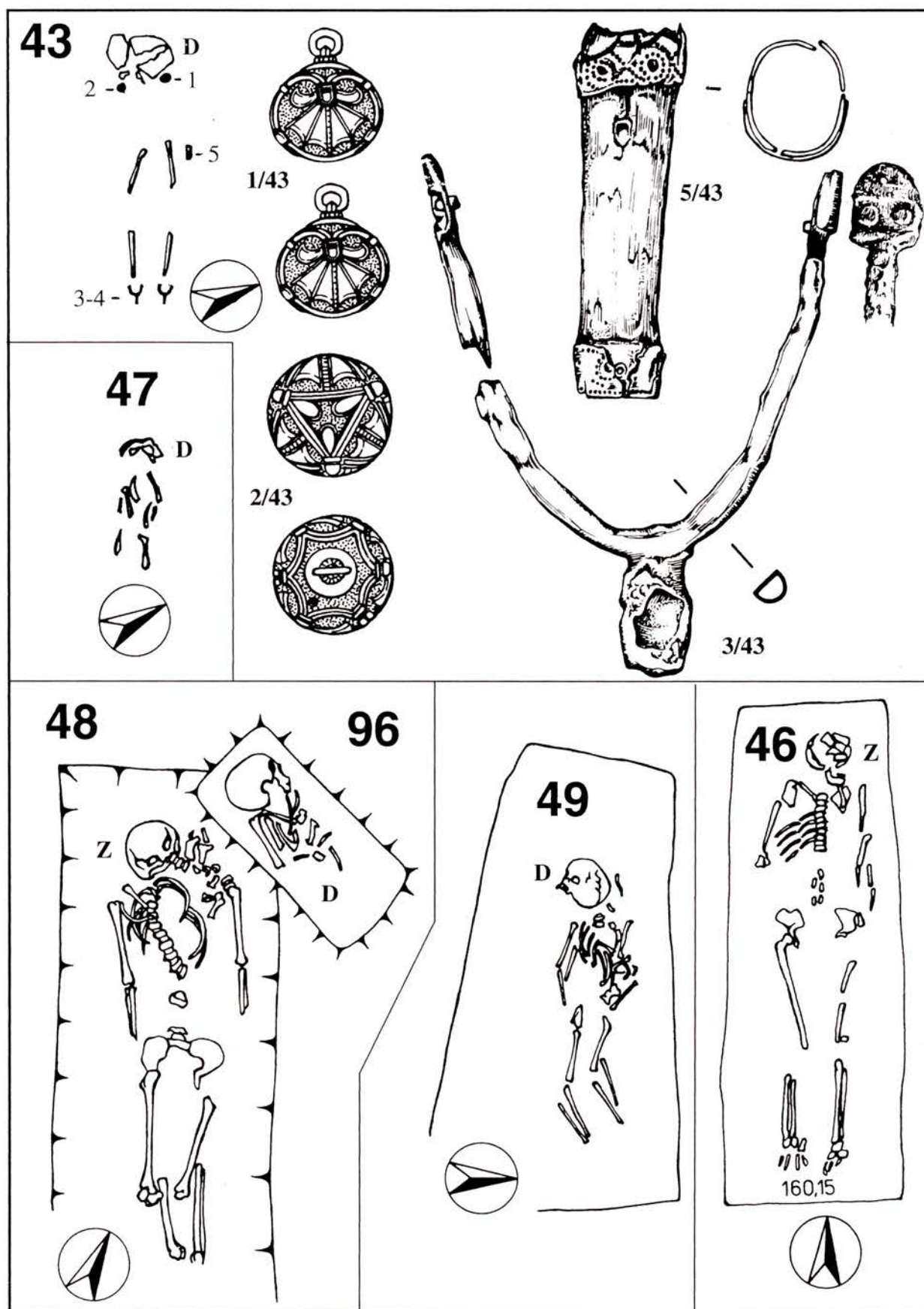
Obr. 32. Mikulčice – 6. kostel, hrob 32; 1/32, 6, 7/32 Fe, 2-5/32 Fe a Ag.

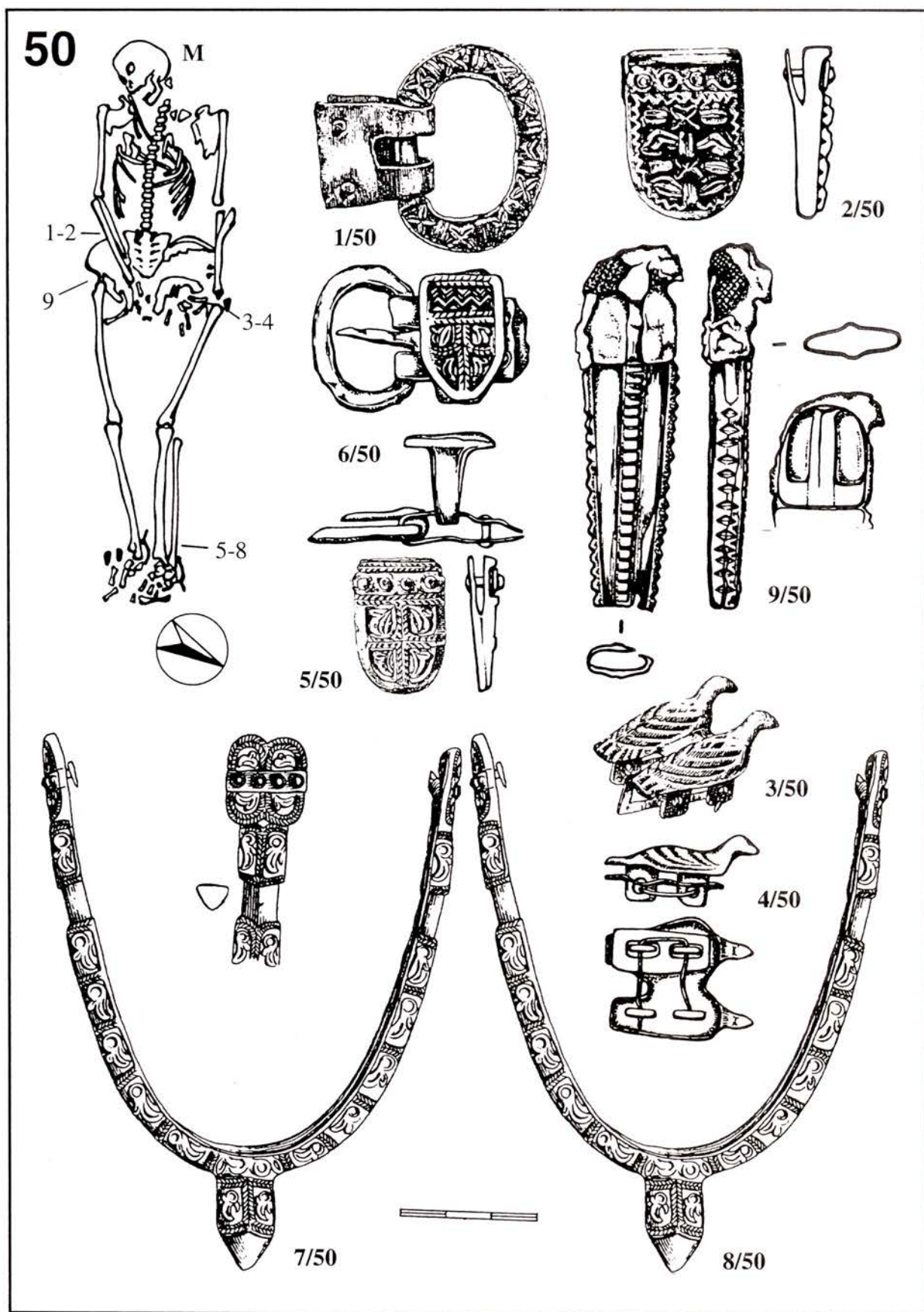
Obr. 33. Mikulčice – 6. kostel, hroby 33, 34, 35, 36; 1/33, 1/35 Fe.

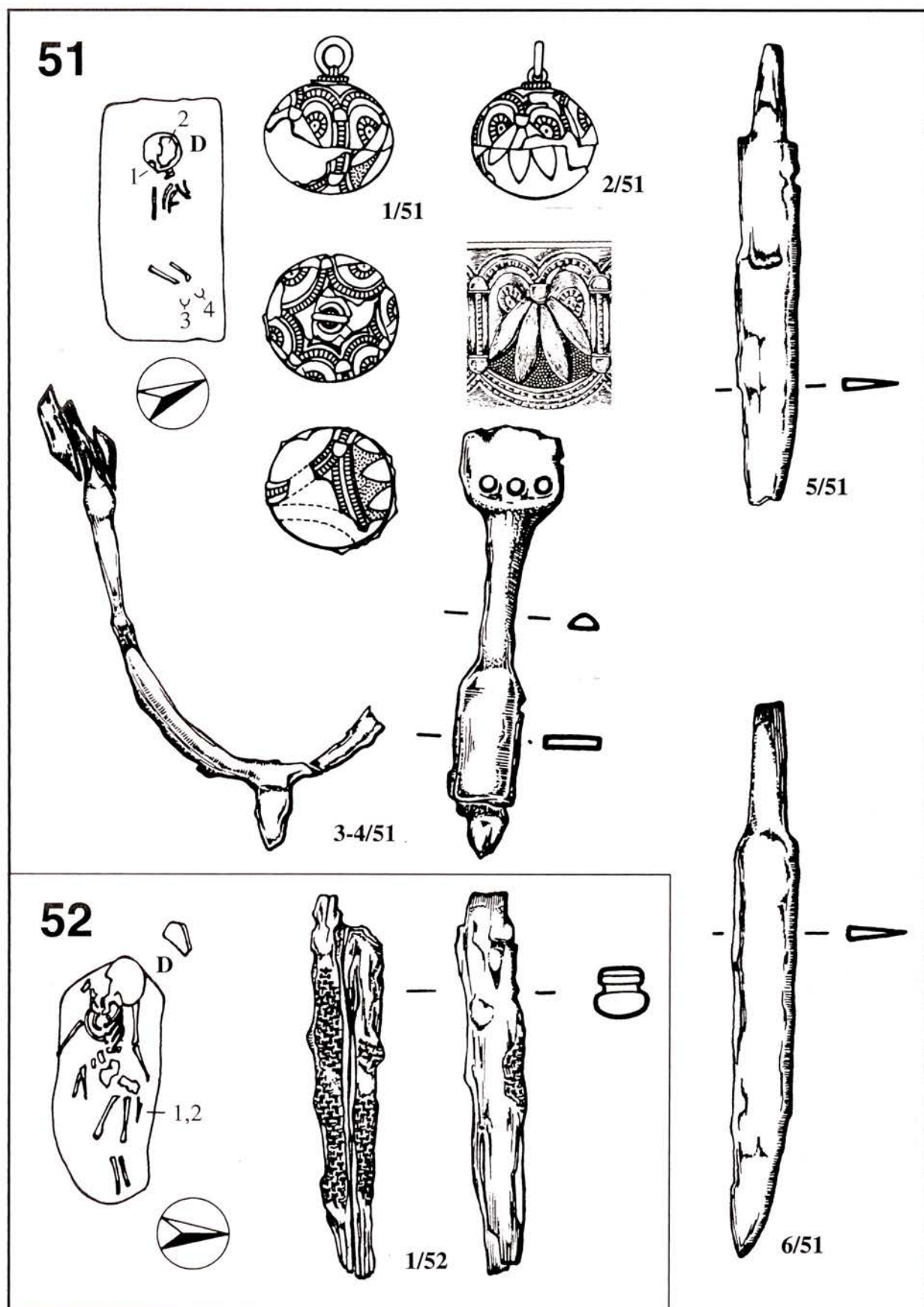
Obr. 34. Mikulčice – 6. kostel, hroby 37, 40, 41, 42, 44; 1/44 Fe, 1A/42, 1B/42 silně zlatené.

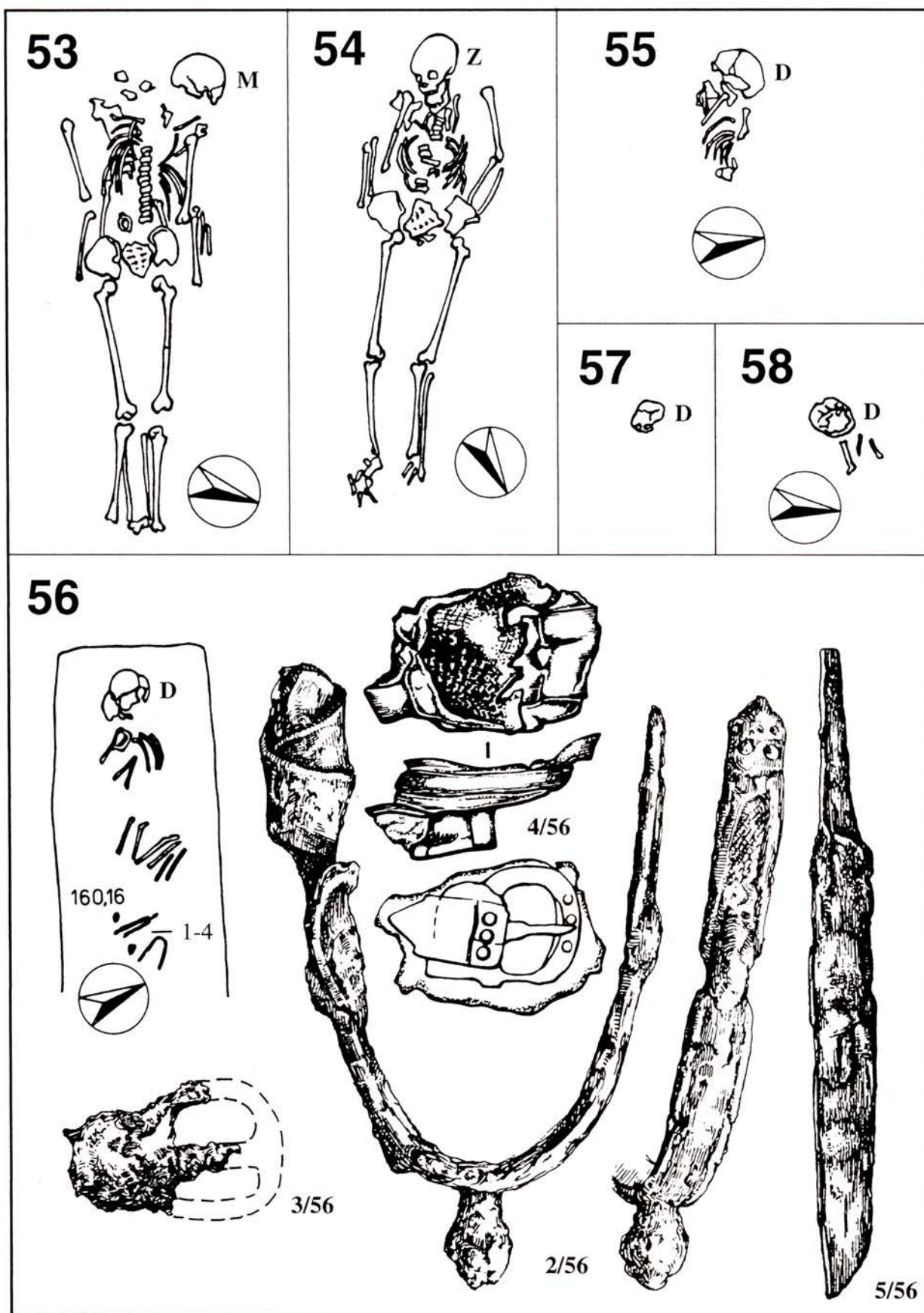
Obr. 35. Mikulčice – 6. kostel, hroby 43, 46, 47, 48, 49, 96; 1, 2/43 bronz nebo Cu- zlačen, 3/43 Fe, 5/43 kost a bronz.

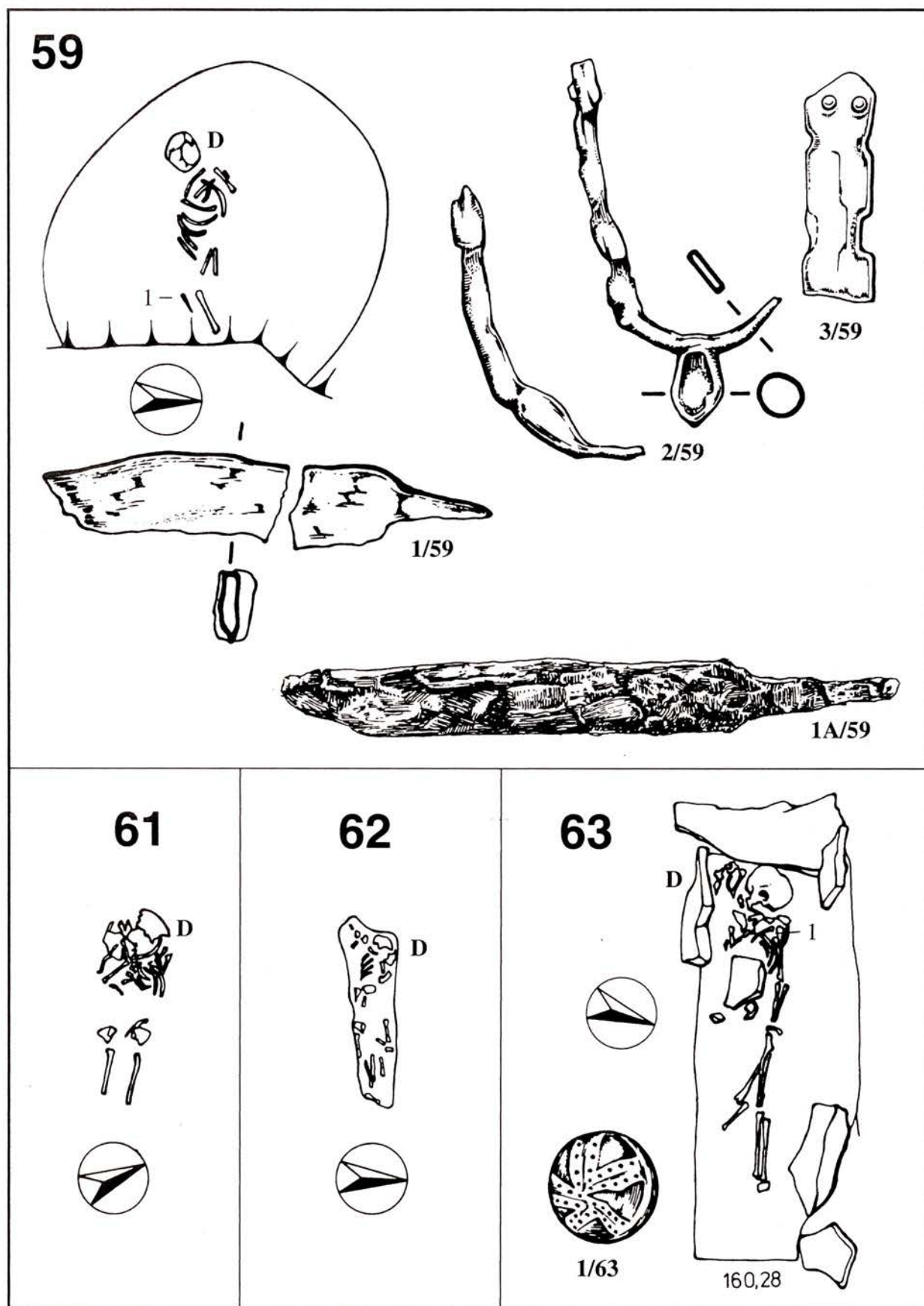
Obr. 36. Mikulčice – 6. kostel, hrob 50; 1-8/50 zlatený bronz, 9/50 bronz a Fe.

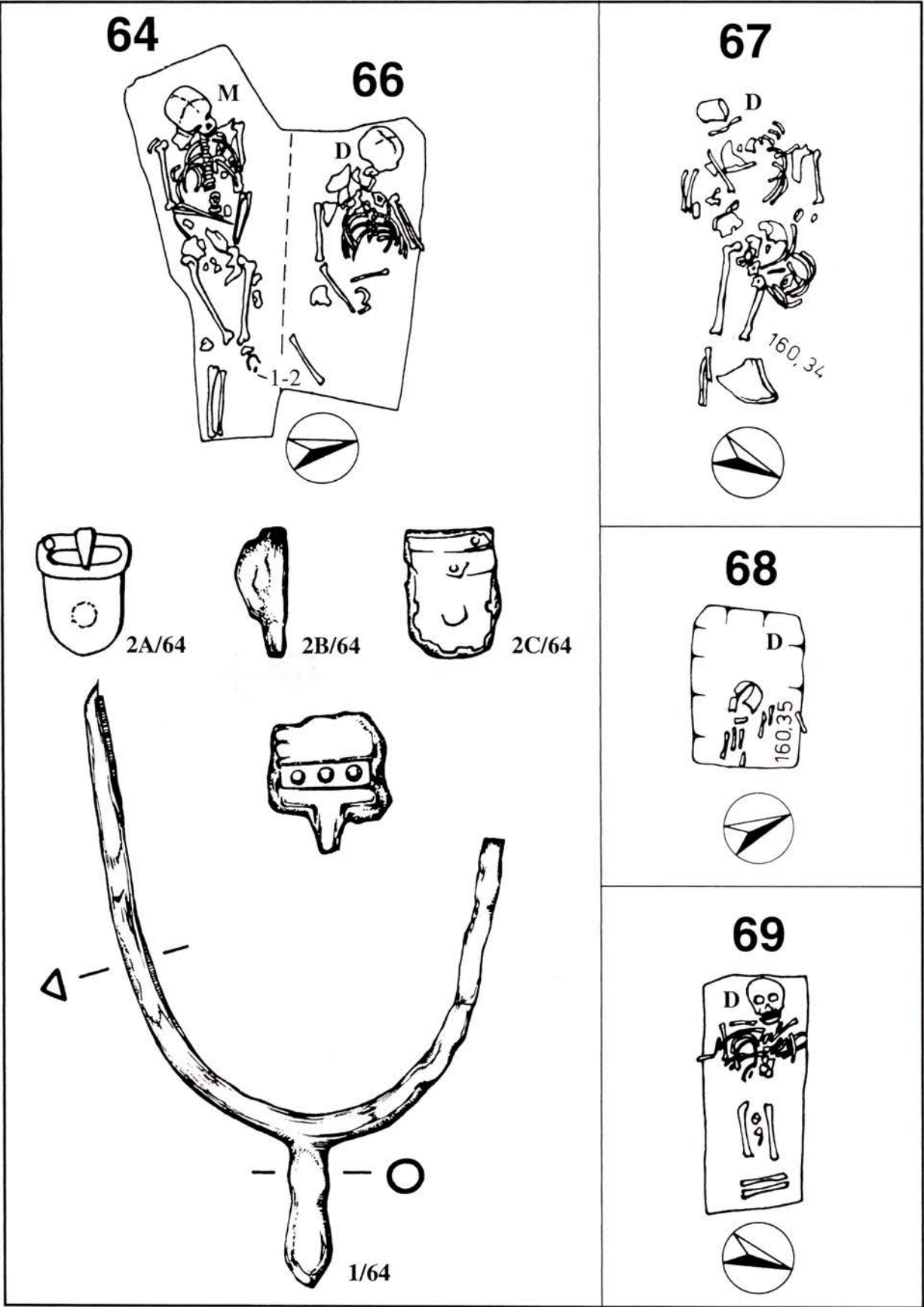
Obr. 37. Mikulčice – 6. kostel, hroby 51, 52; 1,2/51 Ag, 3,5,6/51, 1/52 Fe.

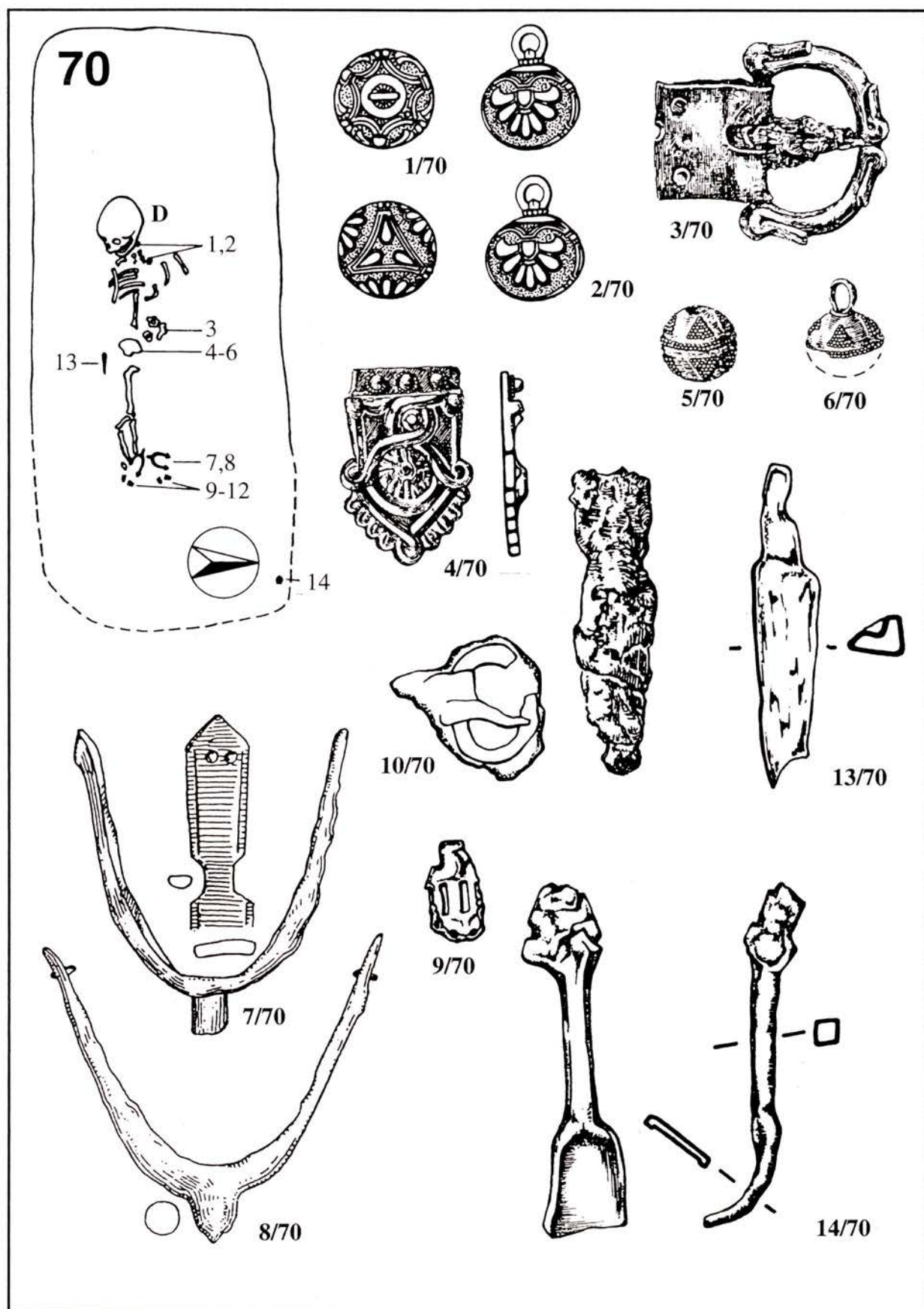
Obr. 38. Mikulčice – 6. kostel, hroby 53, 54, 55?, 56, 57, 58; 2-5/56 Fe.

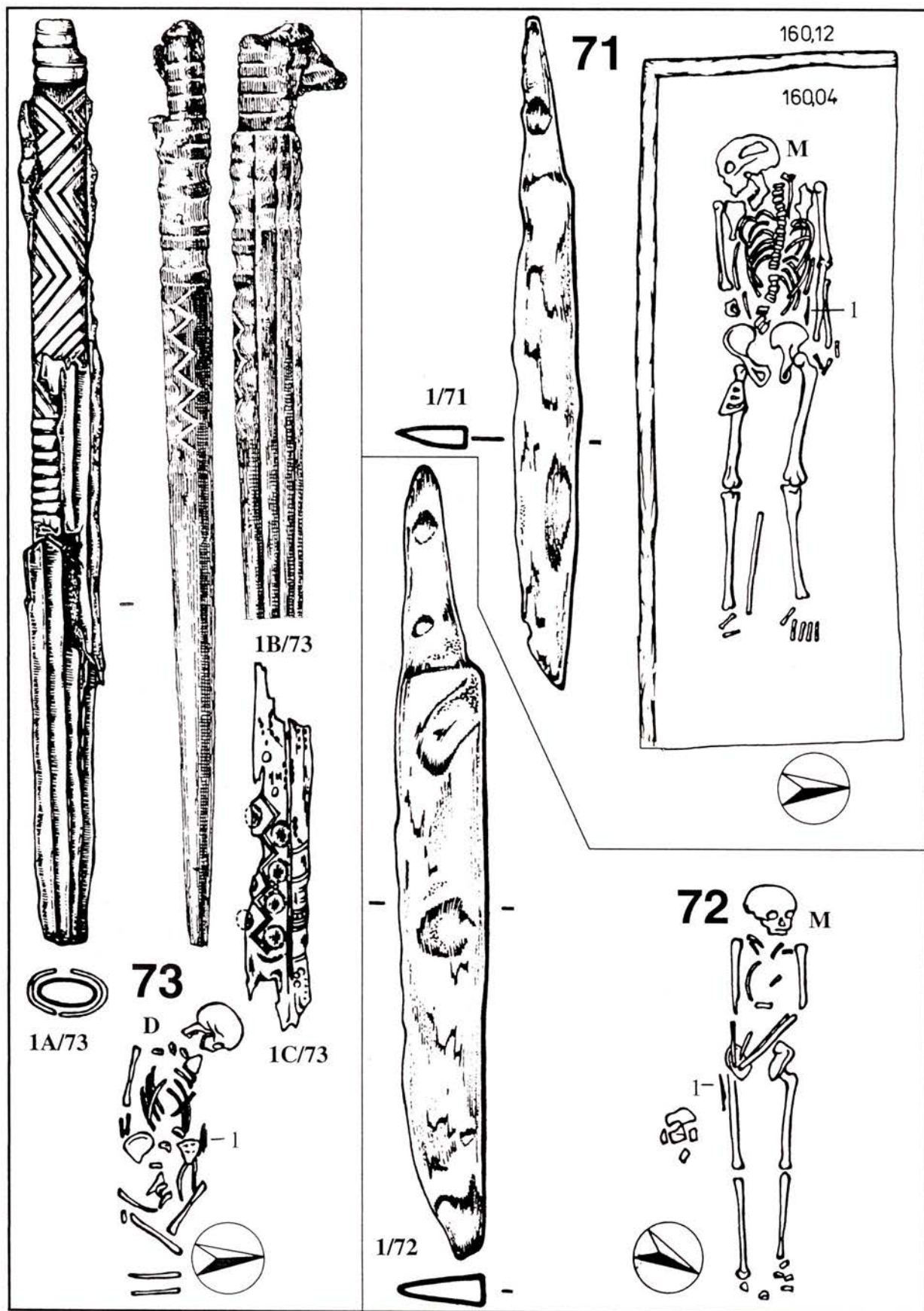
Obr. 39. Mikulčice – 6. kostel, hrob 59, 61, 62, 63; 1-3/59 Fe, 1/63 hlína.

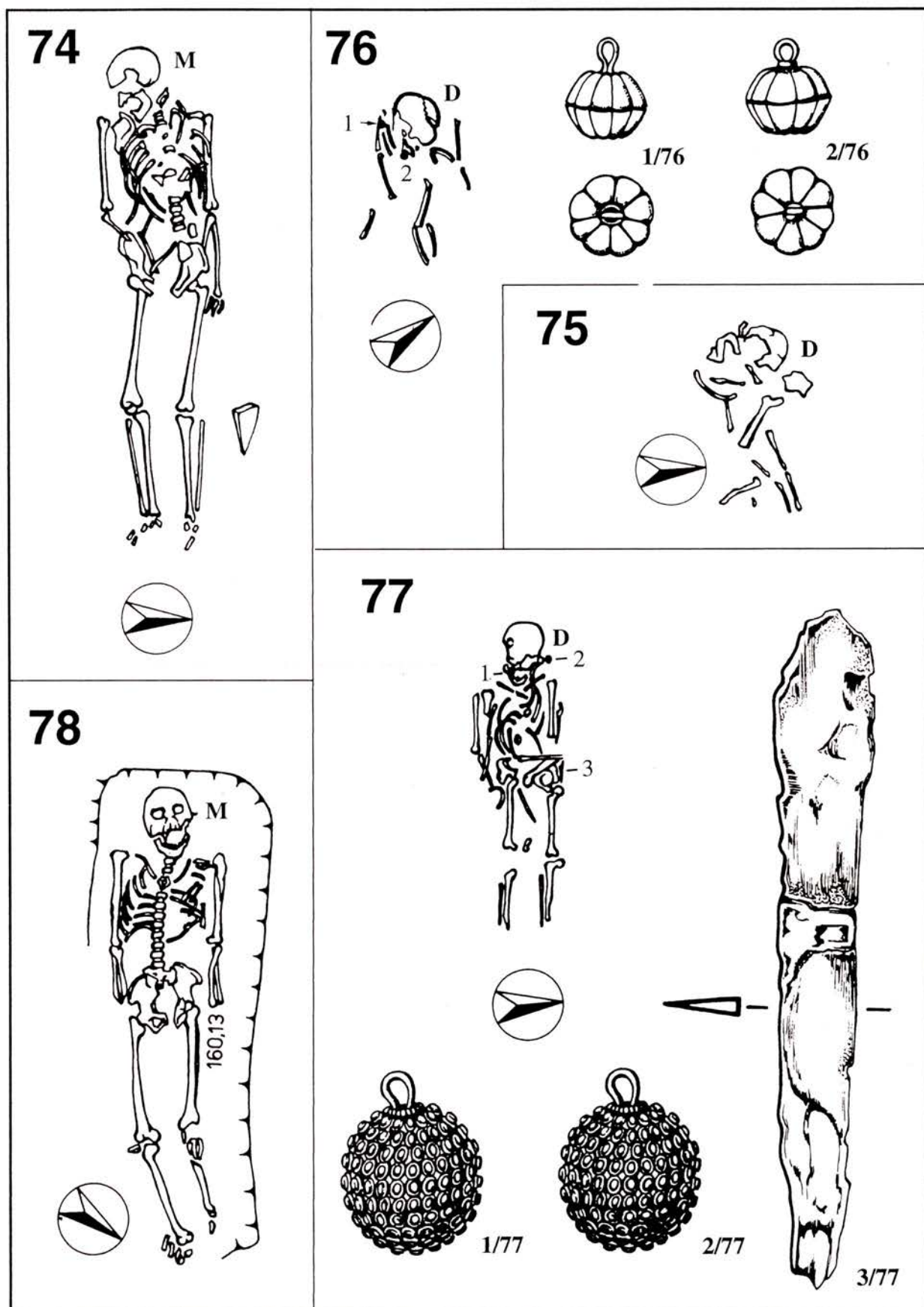
Obr. 40. Mikulčice – 6. kostel, hroby 64, 66, 67, 69; 1-2/64 Fe.

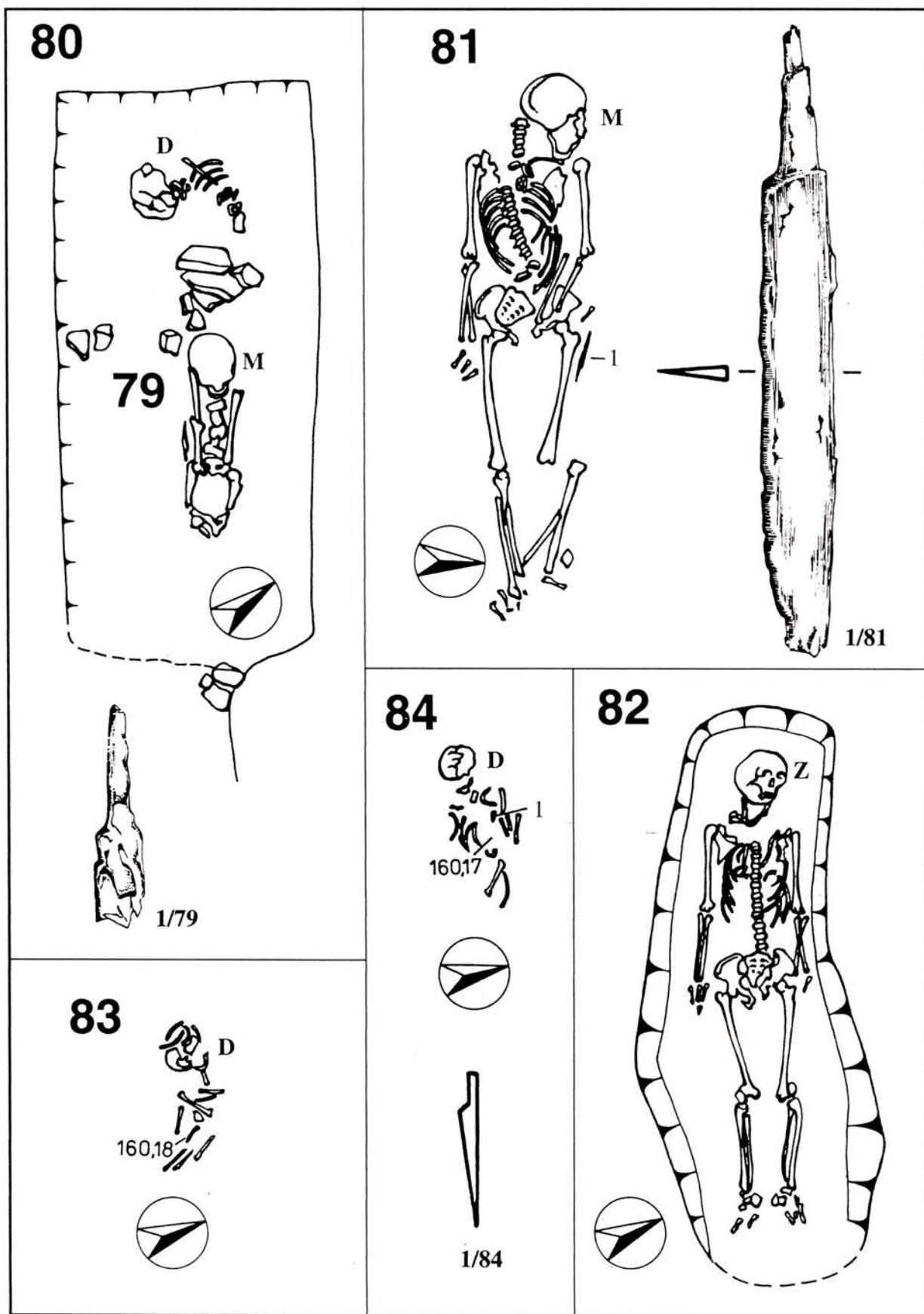
Obr. 41. Mikulčice – 6. kostel, hrob 70; 1,2/70 zlatené Ag, 5,6/70 Ag, 3,4/70 zlatený bronz, 7-8,9,10,13,14/70 Fe.

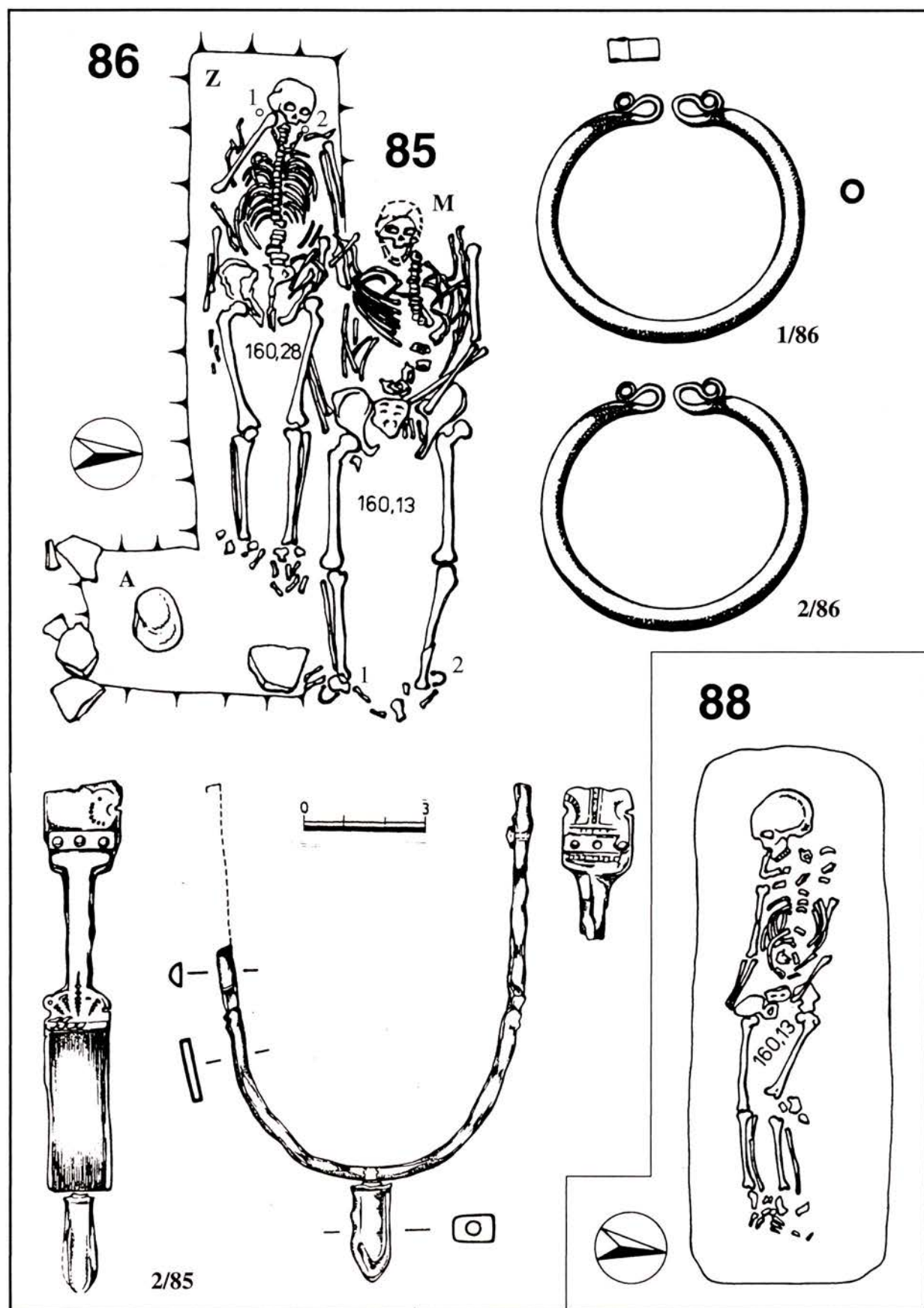
Obr. 42. Mikulčice – 6. kostel, hroby 71, 72, 73; 1/73 Fe a Ag, 1/71 Fe.

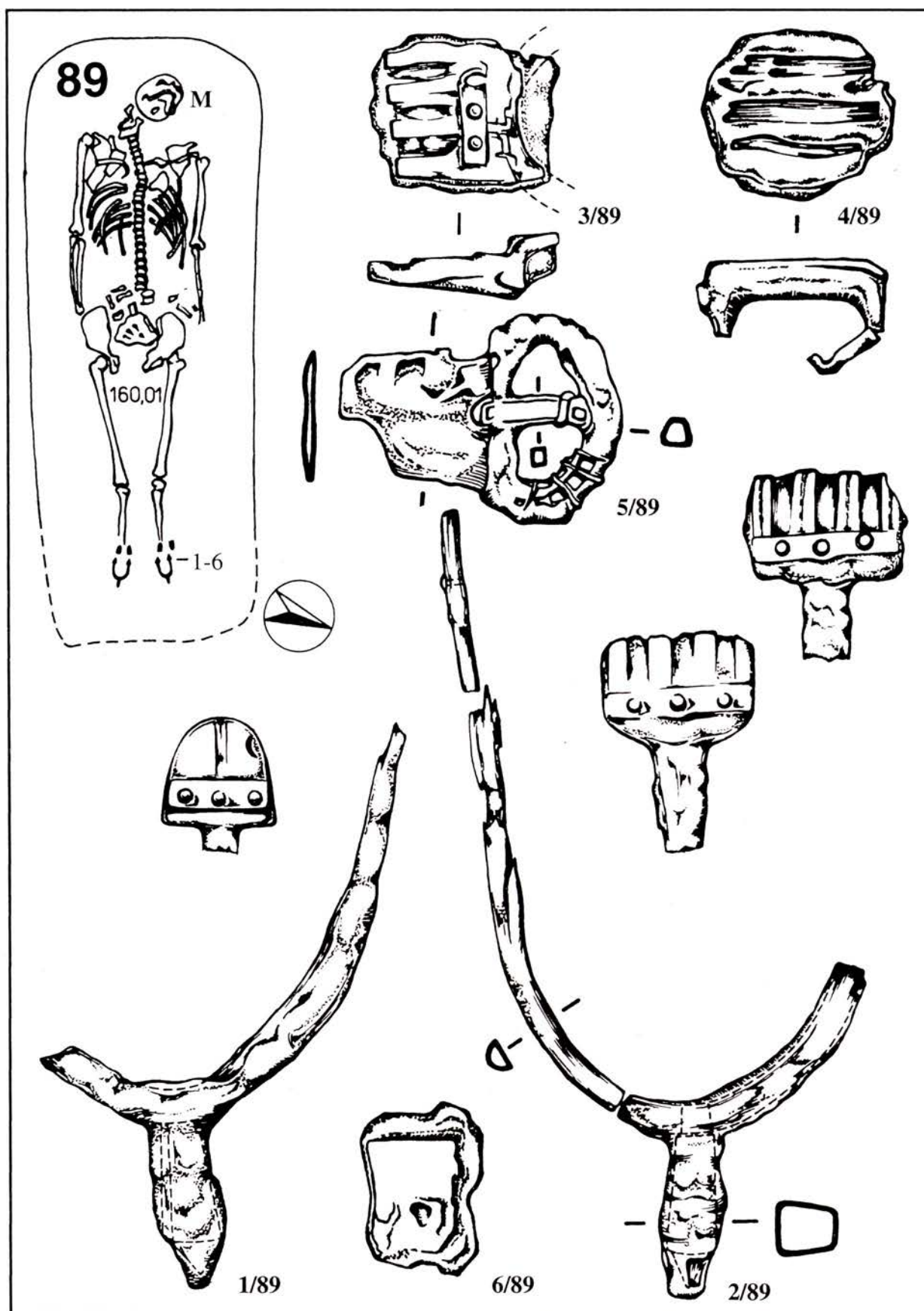
Obr. 43. Mikulčice – 6. kostel, hroby 74, 76, 77, 78; 1,2/77 zlatené Ag(?), 1,2/76 bronz, 1/77 Fe.

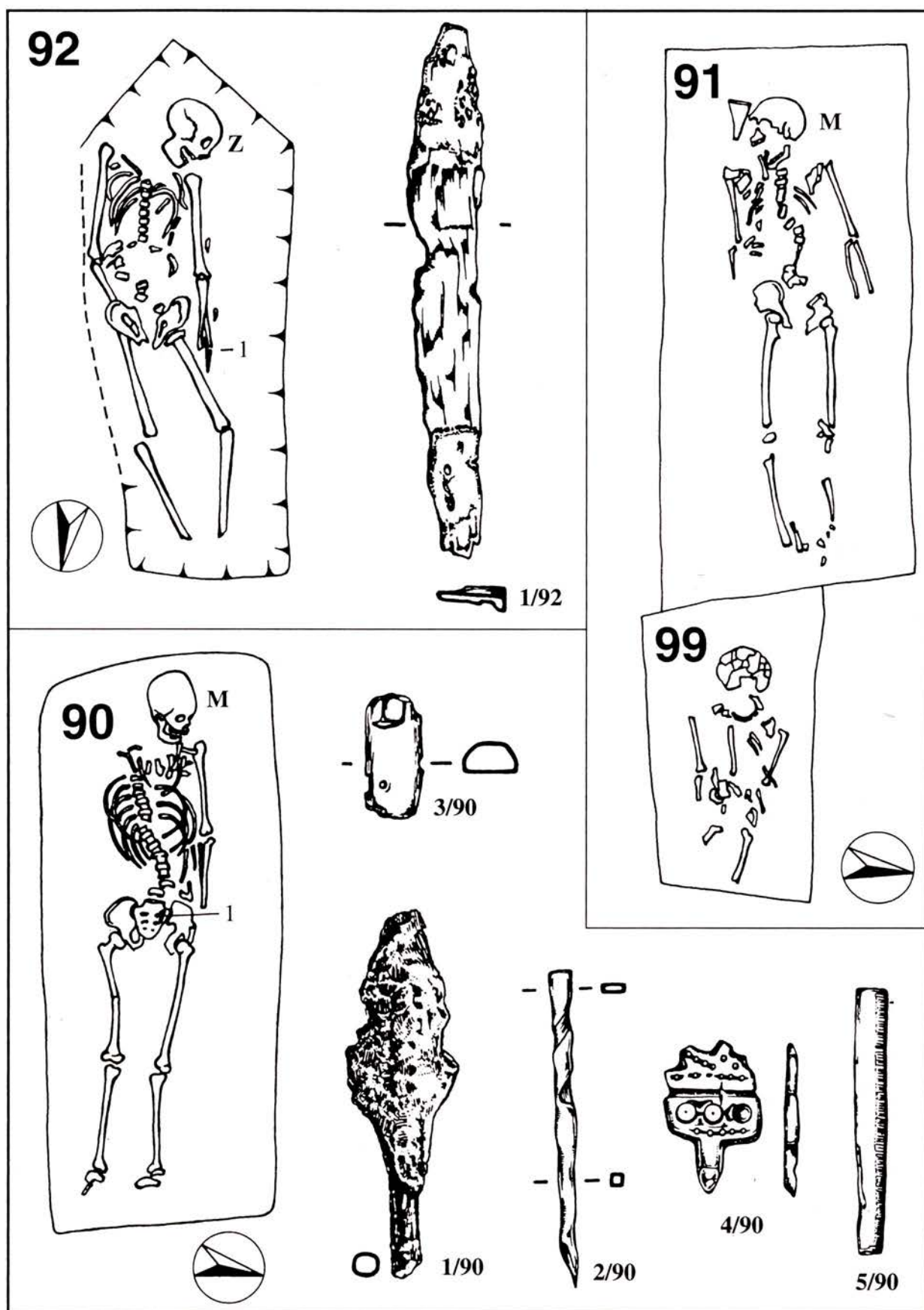
Obr. 44. Mikulčice – 6. kostel, hroby 79 a 80, 81, 82, 83, 84; 1/79, 1/81 Fe.

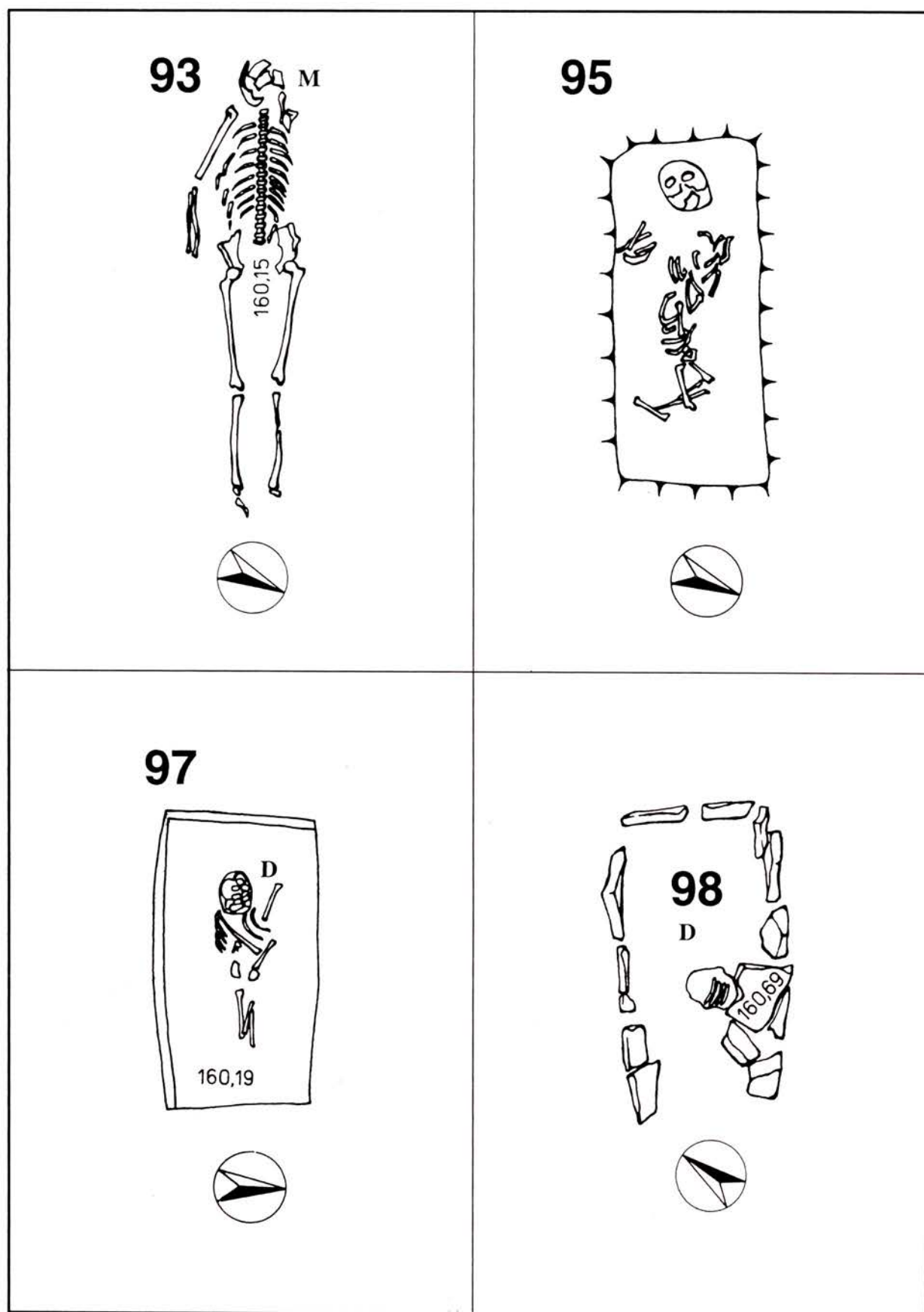
Obr. 45. Mikulčice – 6. kostel, hroby 85, 86 a 88; 2/85 Fe, 1, 2/86 bronz a Ag.

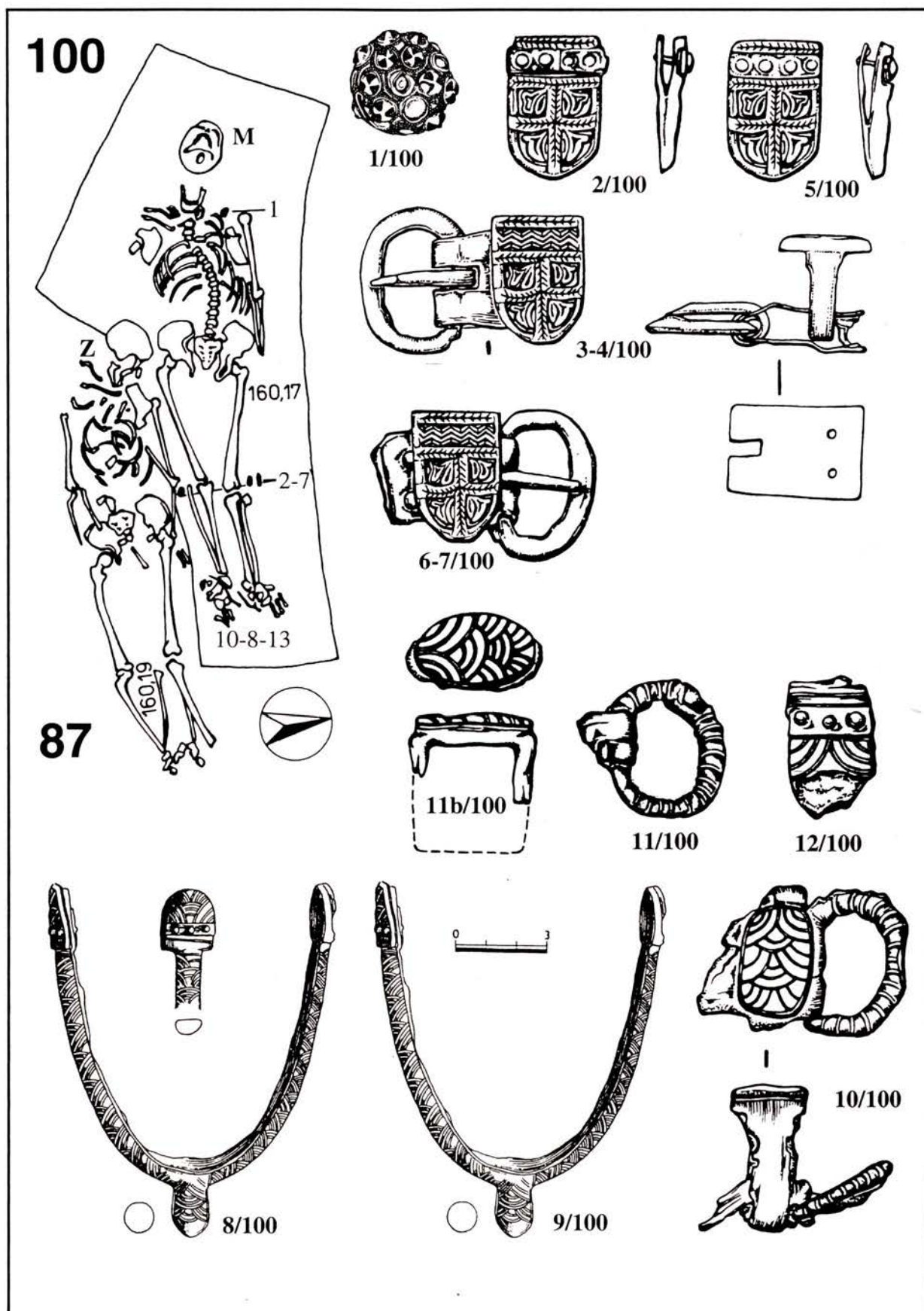
Obr. 46. Mikulčice – 6. kostel, hrob 89; 1-5/89 Fe.

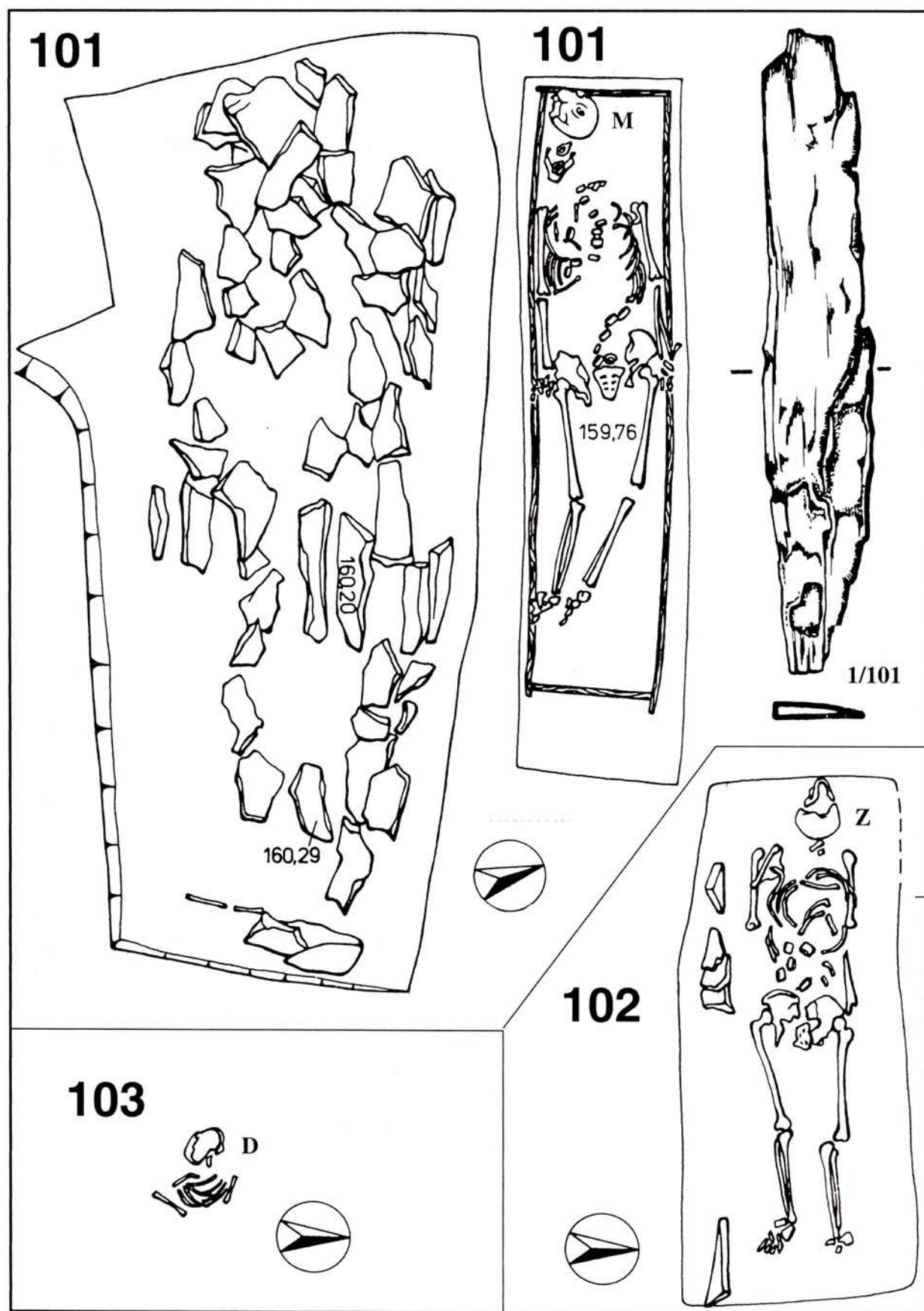
Obr. 47. Mikulčice – 6. kostel, hroby 90, 91, 92, 99; 1/92, 1-5/90 Fe.

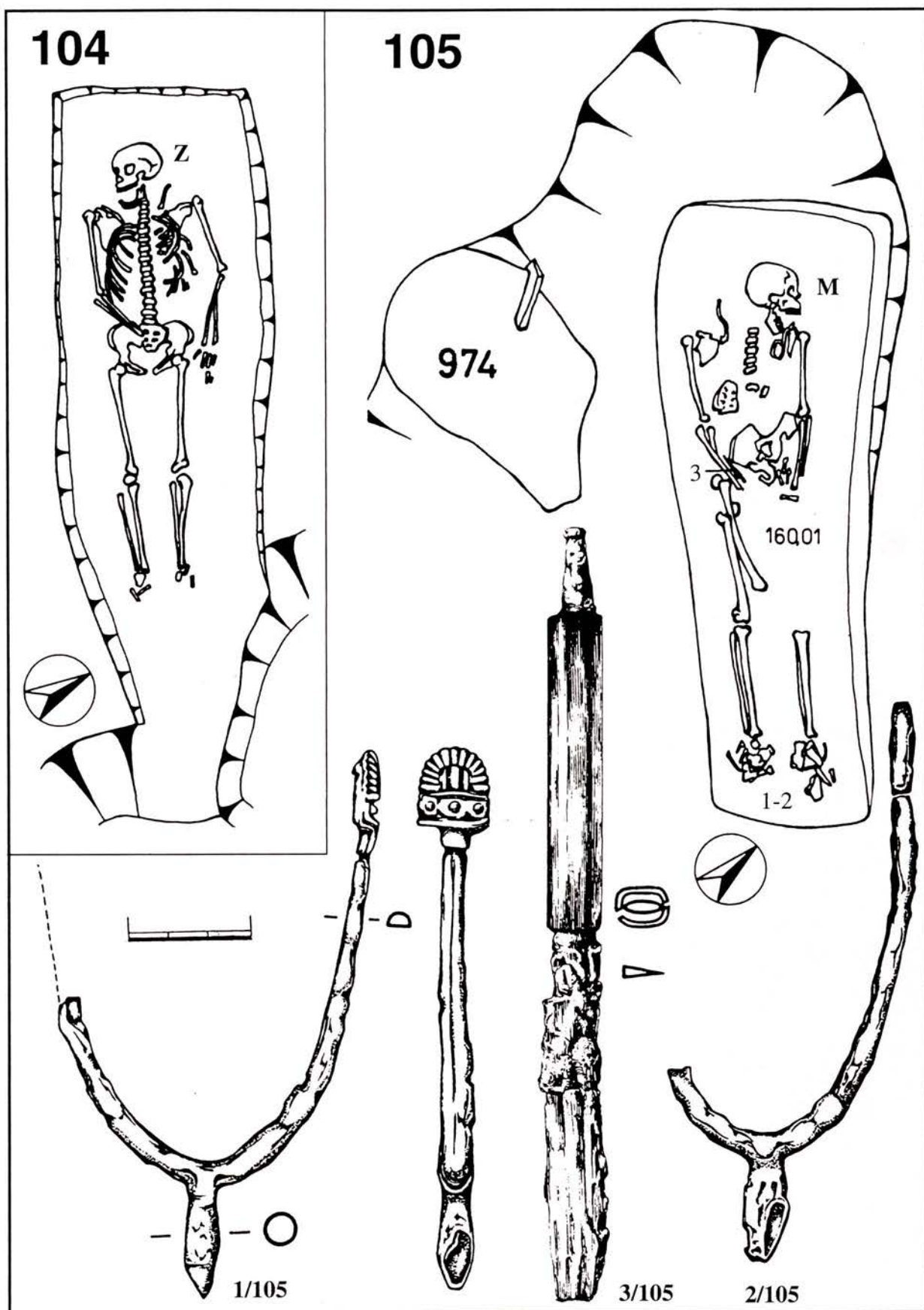
Obr. 48. Mikulčice – 6. kostel, hroby 93, 95, 97, 98.

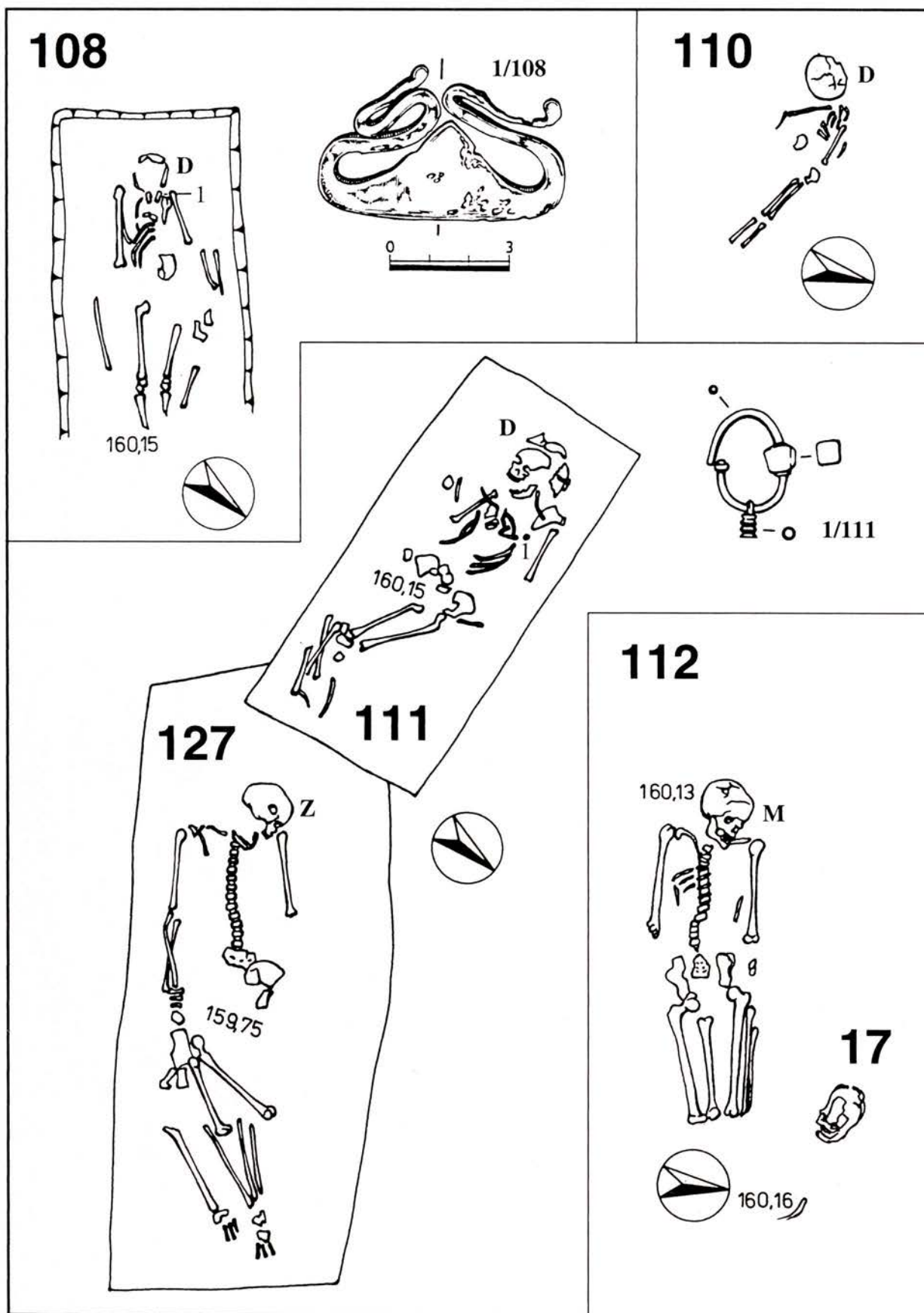
Obr. 49. Mikulčice – 6. kostel, hroby 87 a 100; 1/100 Ag, 2-7/100 zláčený bronz, 8,9, 10-12/100 Fe a Ag.

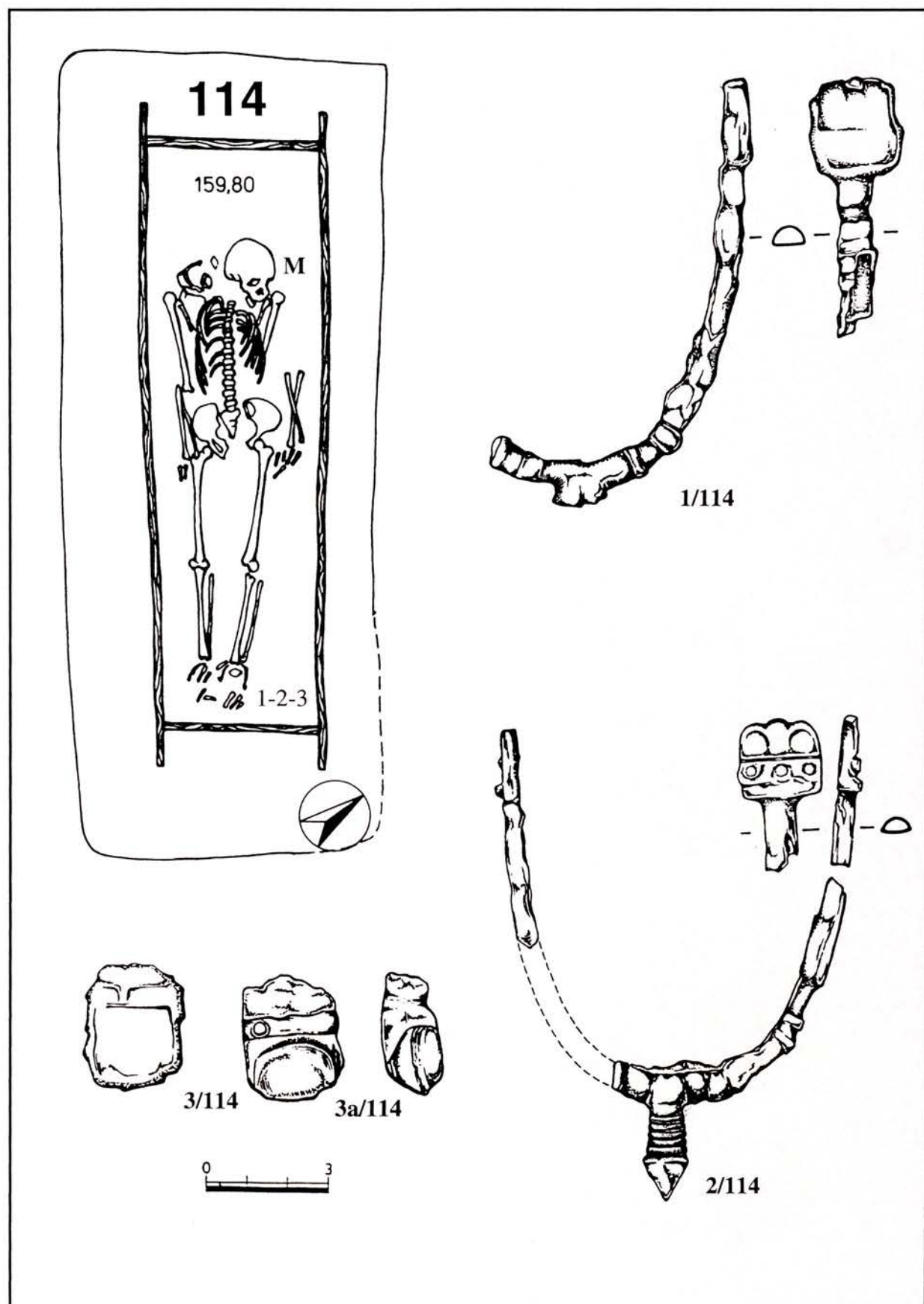
Obr. 50. Mikulčice – 6. kostel, hroby 101, 103, 102; 1/101 Fe.

Obr. 51. Mikulčice – 6. kostel, hroby 104, 105; 1-3/105 Fe.

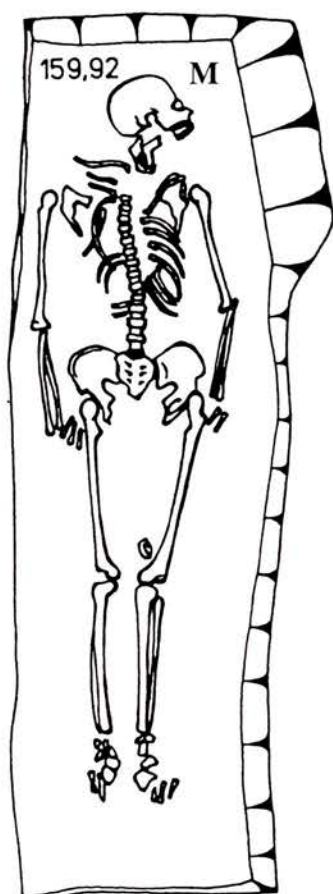

Obr. 52. Mikulčice – 6. kostel, hroby 108, 110, 127, 111, 112, 17; 1/111 bronz a sklo, 1/108 Fe.

Obr. 53. Mikulčice – 6. kostel, hrob 114; 1-3/114 Fe.

115

94

D

-1

1/94

116

117

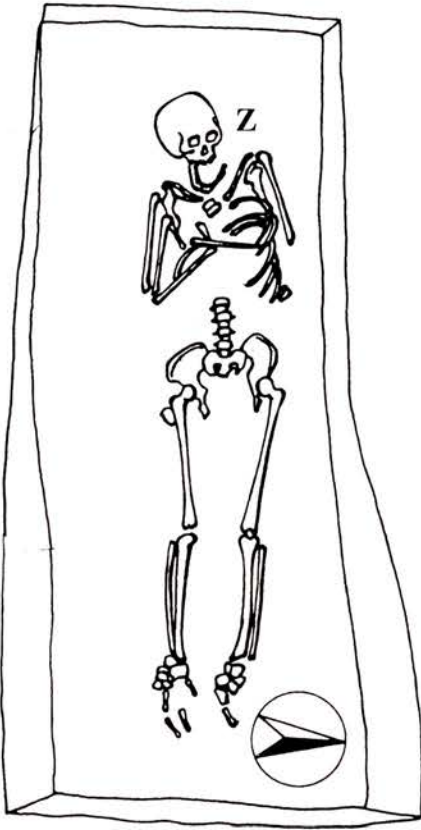
159,87

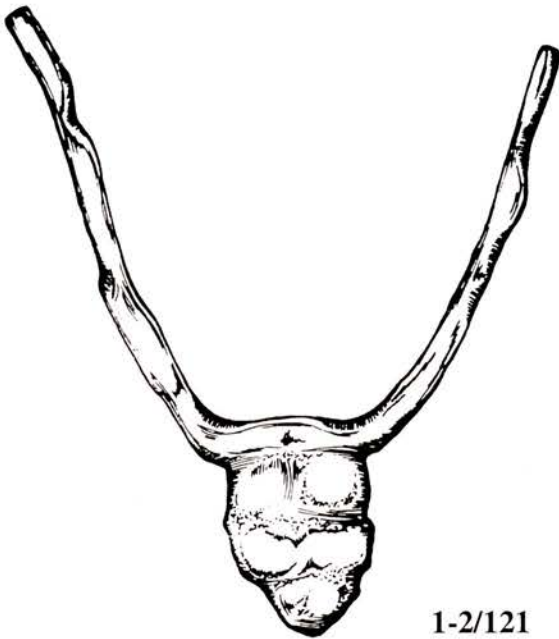
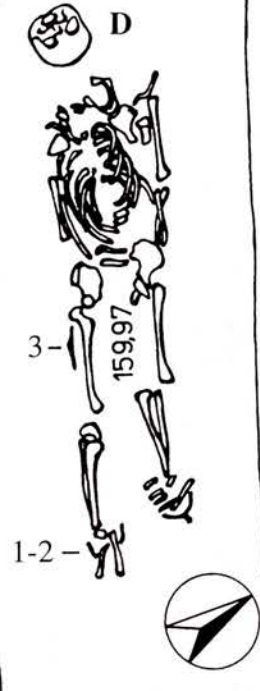
159,81

119

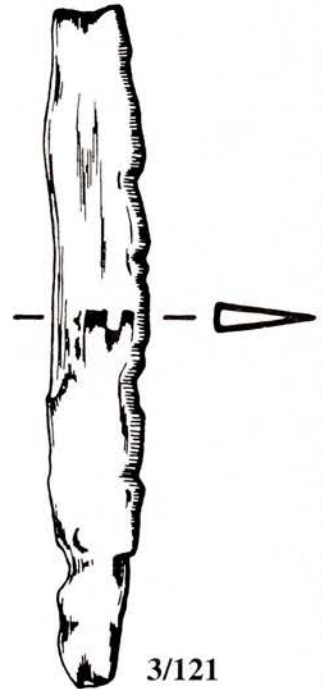
121

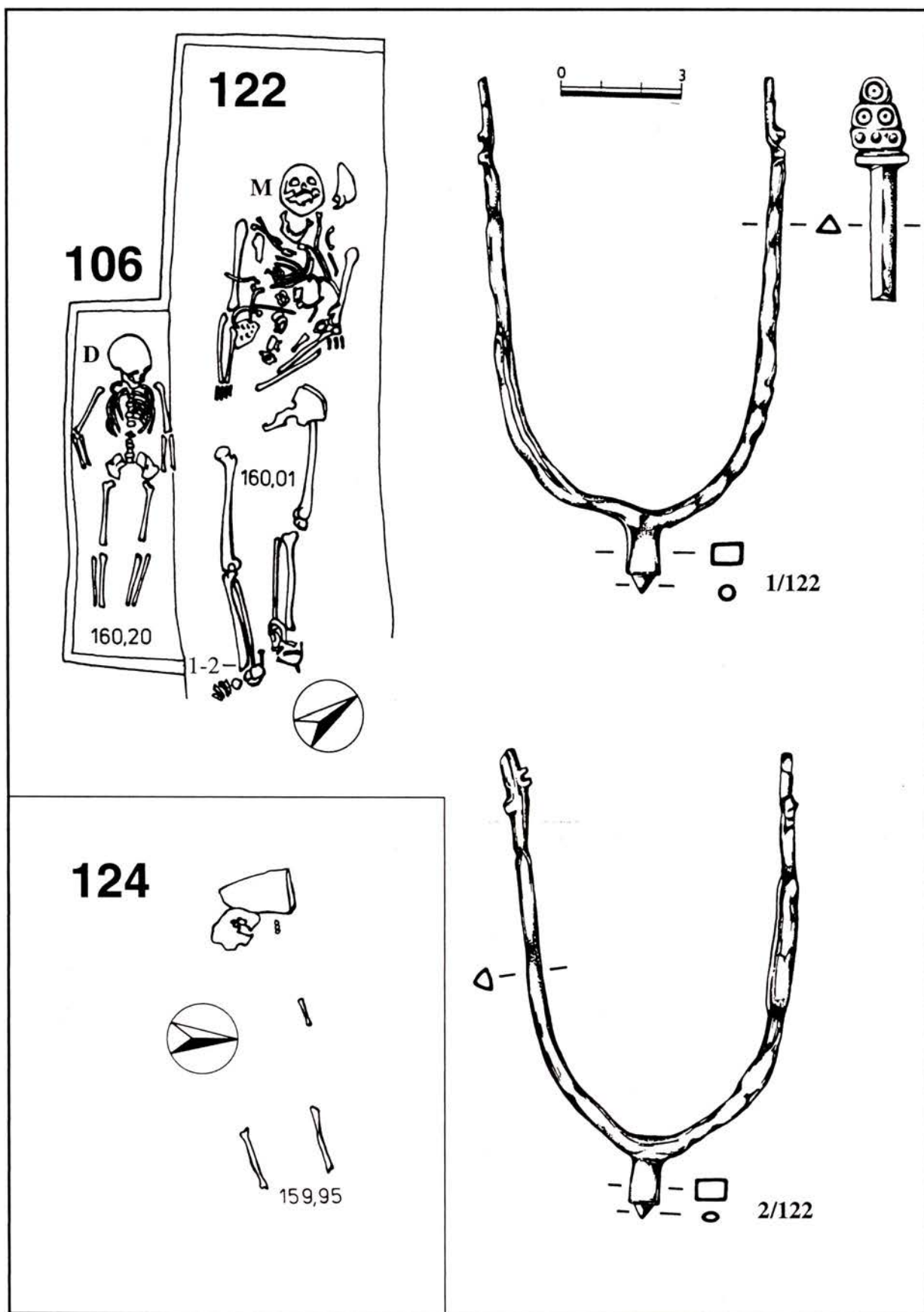
1-2/121

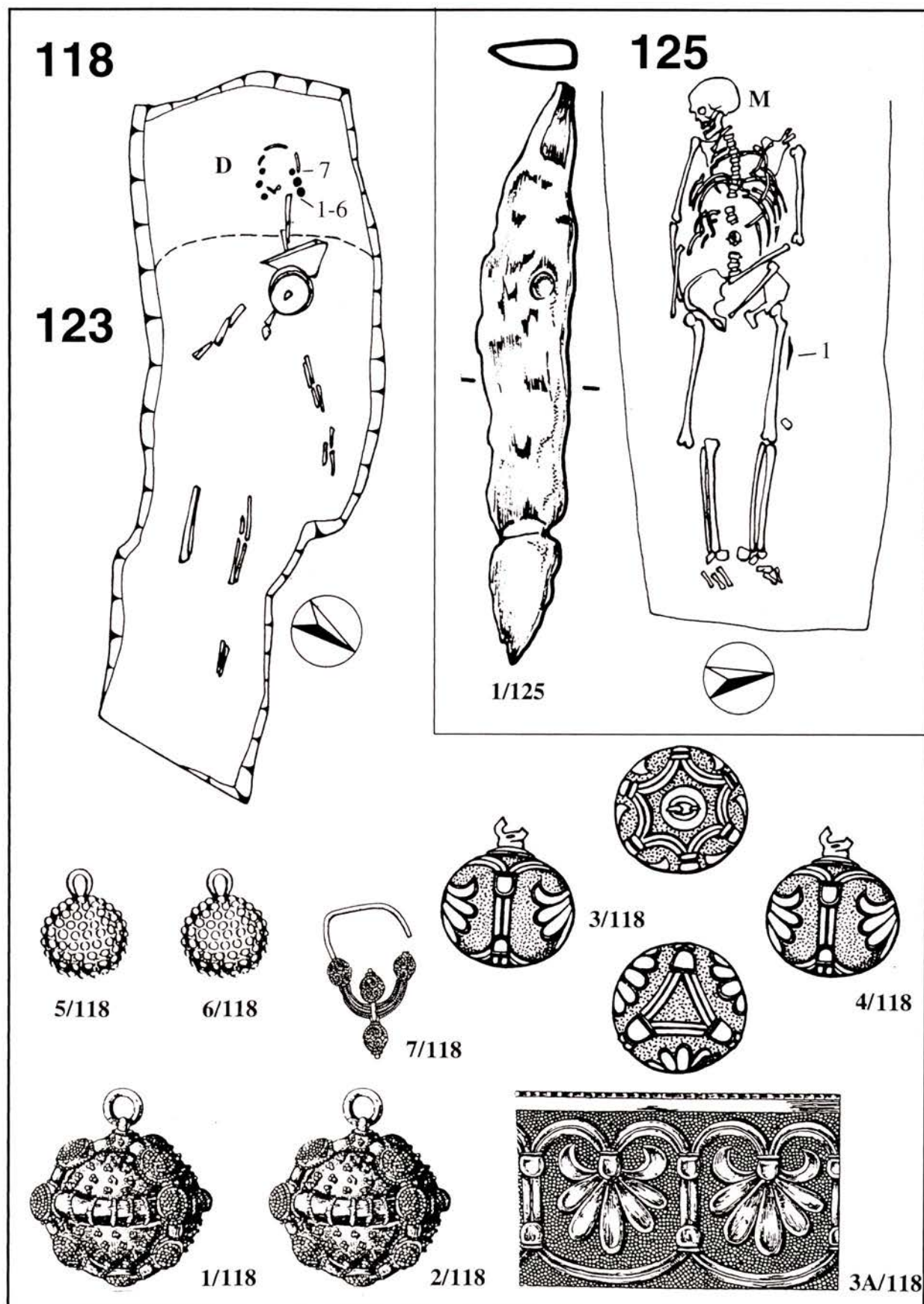
3/121

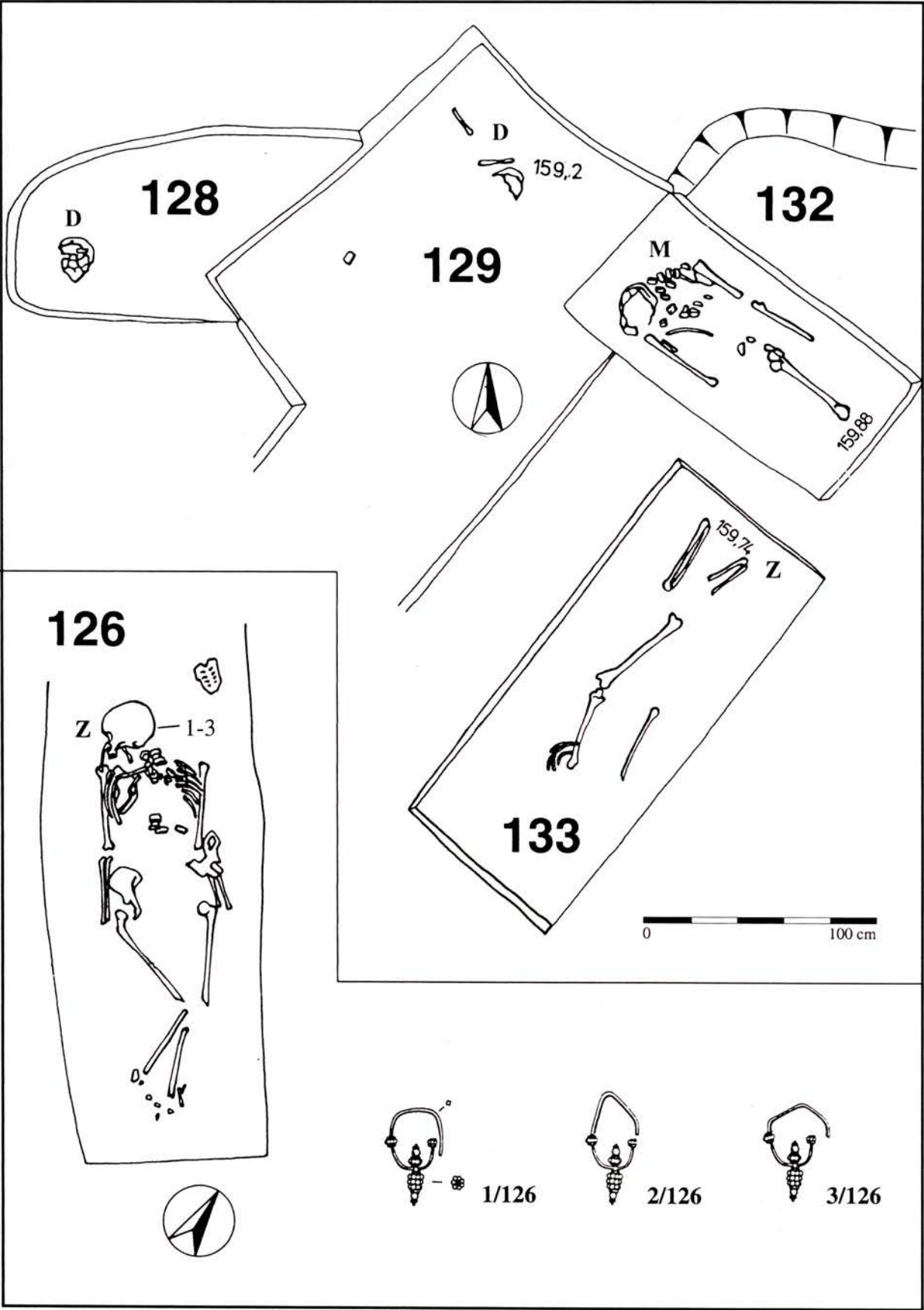
Obr. 55. Mikulčice – 6. kostel, hrob 119, 121; 1,3/121 Fe.

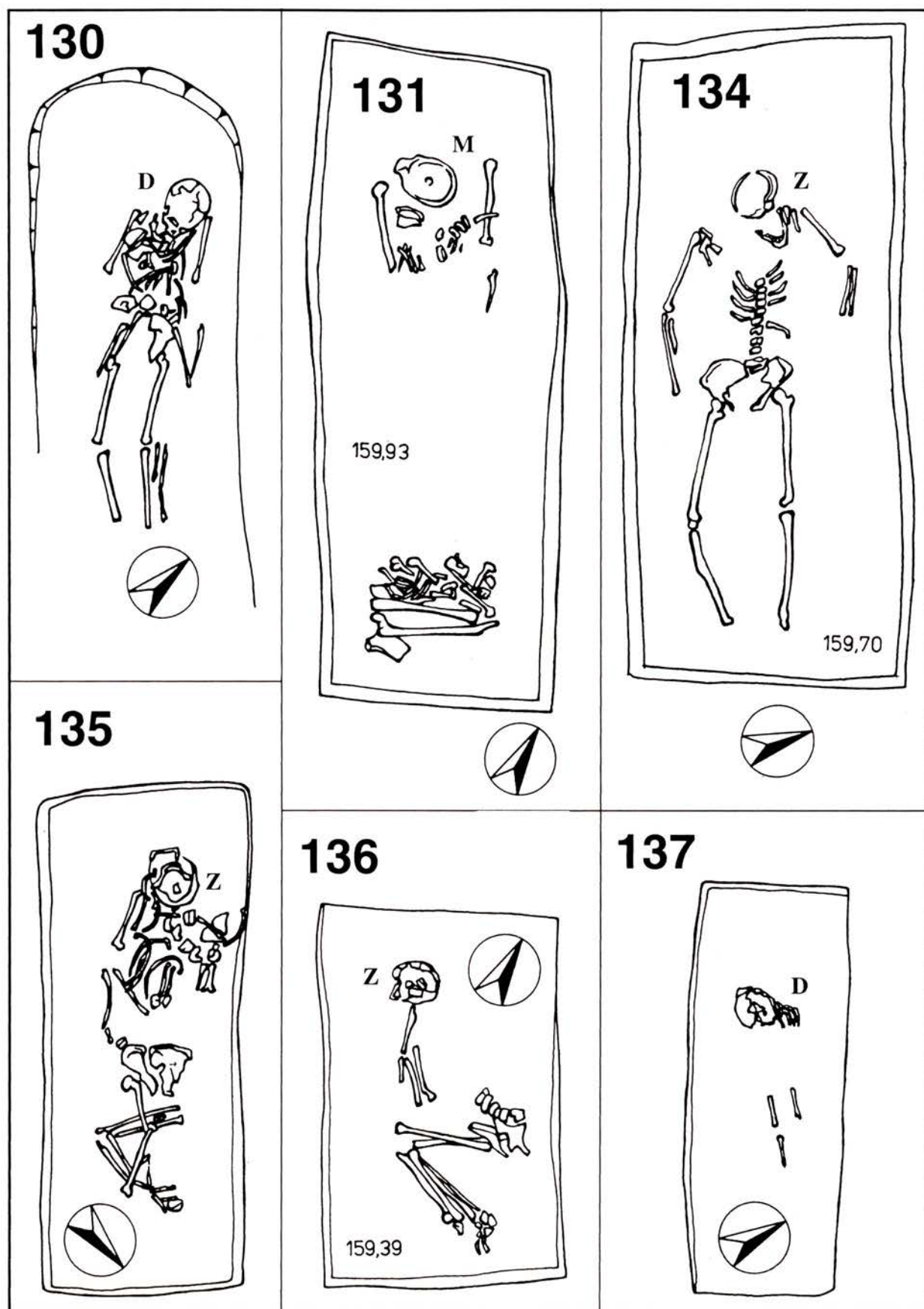
Obr. 56. Mikulčice – 6. kostel, hroby 106, 122, 124; 1,2/122 Fe.

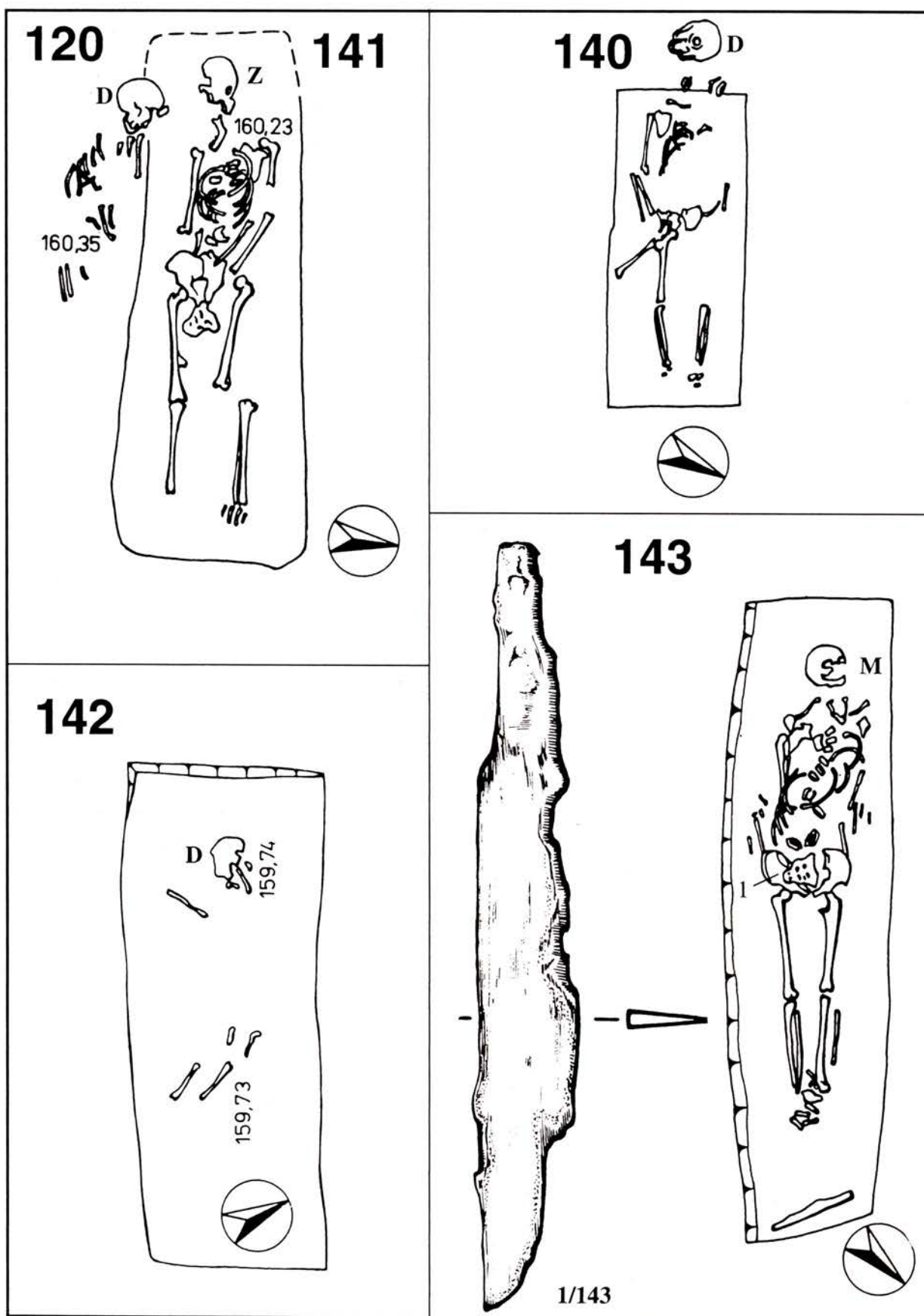
Obr. 57. Mikulčice – 6. kostel, hroby 118, 123 a 125; 1,2/118 zlatené Ag?, 3,4,5,6/118 zlatený bronz, 7/118 Au, 1/125 Fe.

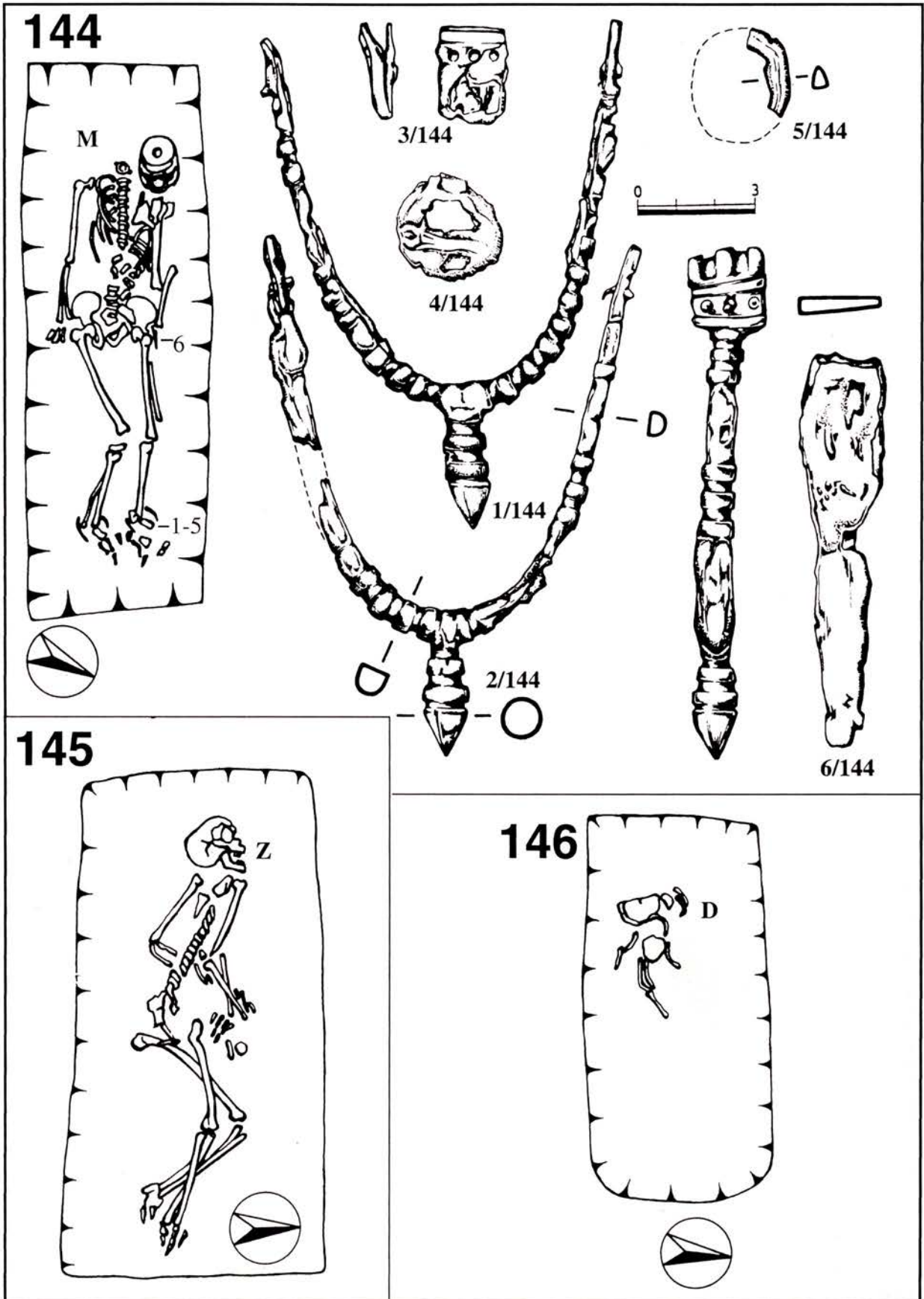
Obr. 58. Mikulčice – 6. kostel, hroby 128,129,132,133, 126; 1-3/126 Au.

Obr. 59. Mikulčice – 6. kostel, hroby 130, 131, 134, 135, 136 a 137.

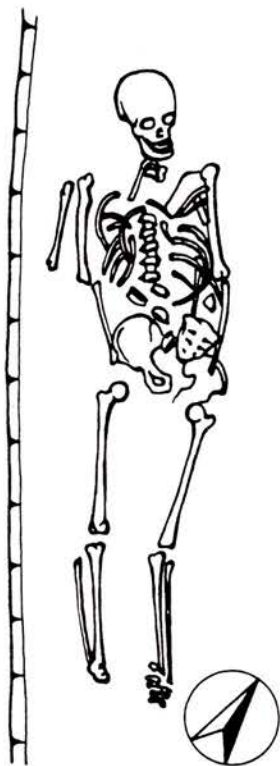

Obr. 60. Mikulčice – 6. kostel, hroby 140, 120 a 141, 142, 143; 1/143 Fe.

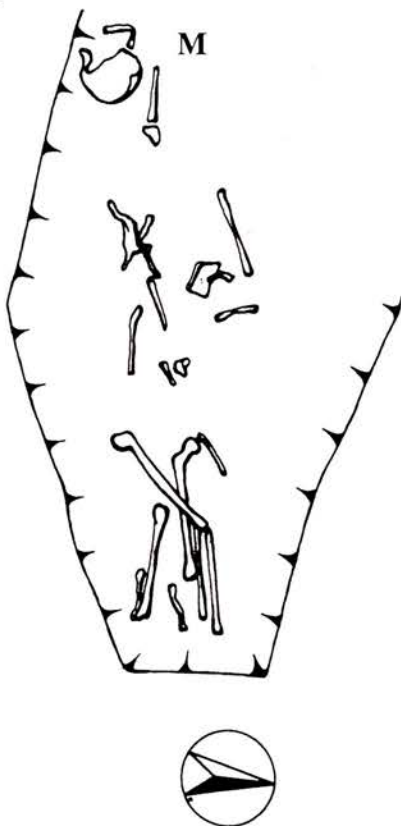

Obr. 61. Mikulčice – 6. kostel, hroby 144, 145, 146; 1-6/144 Fe.

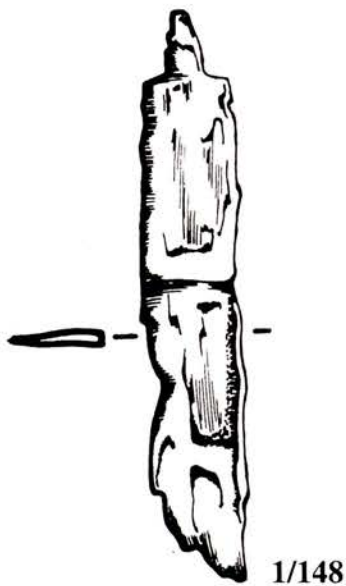
147

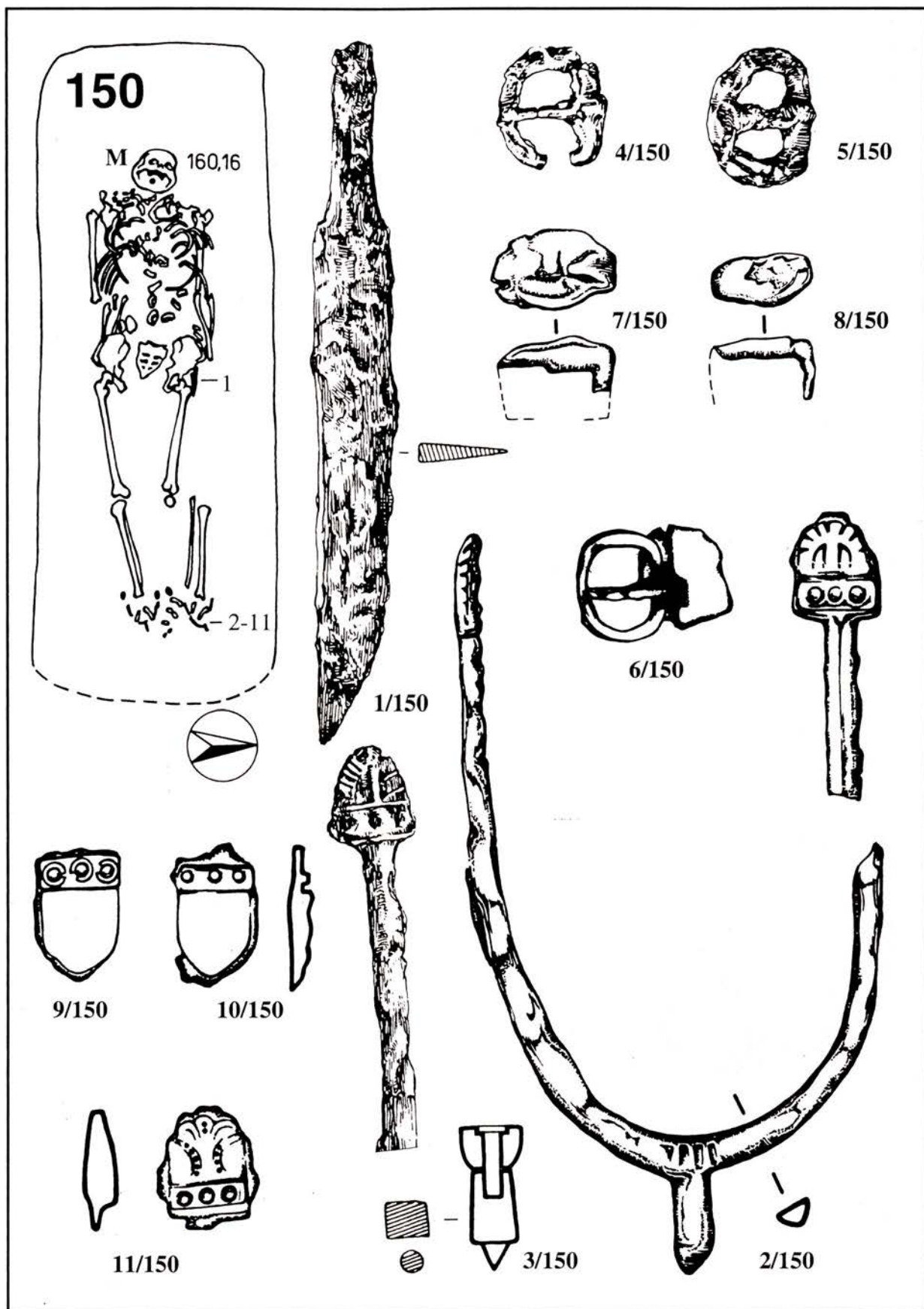
148

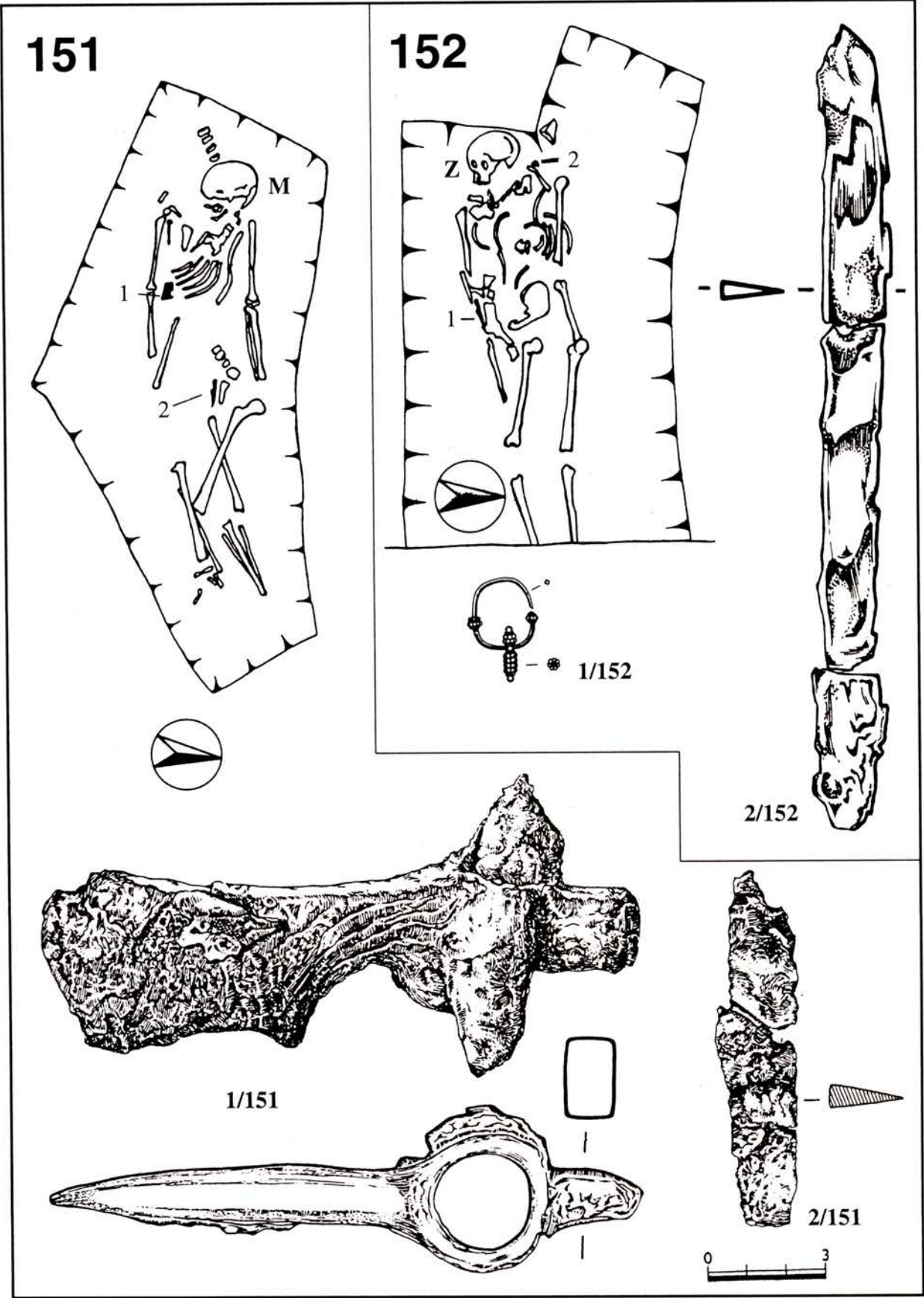
149

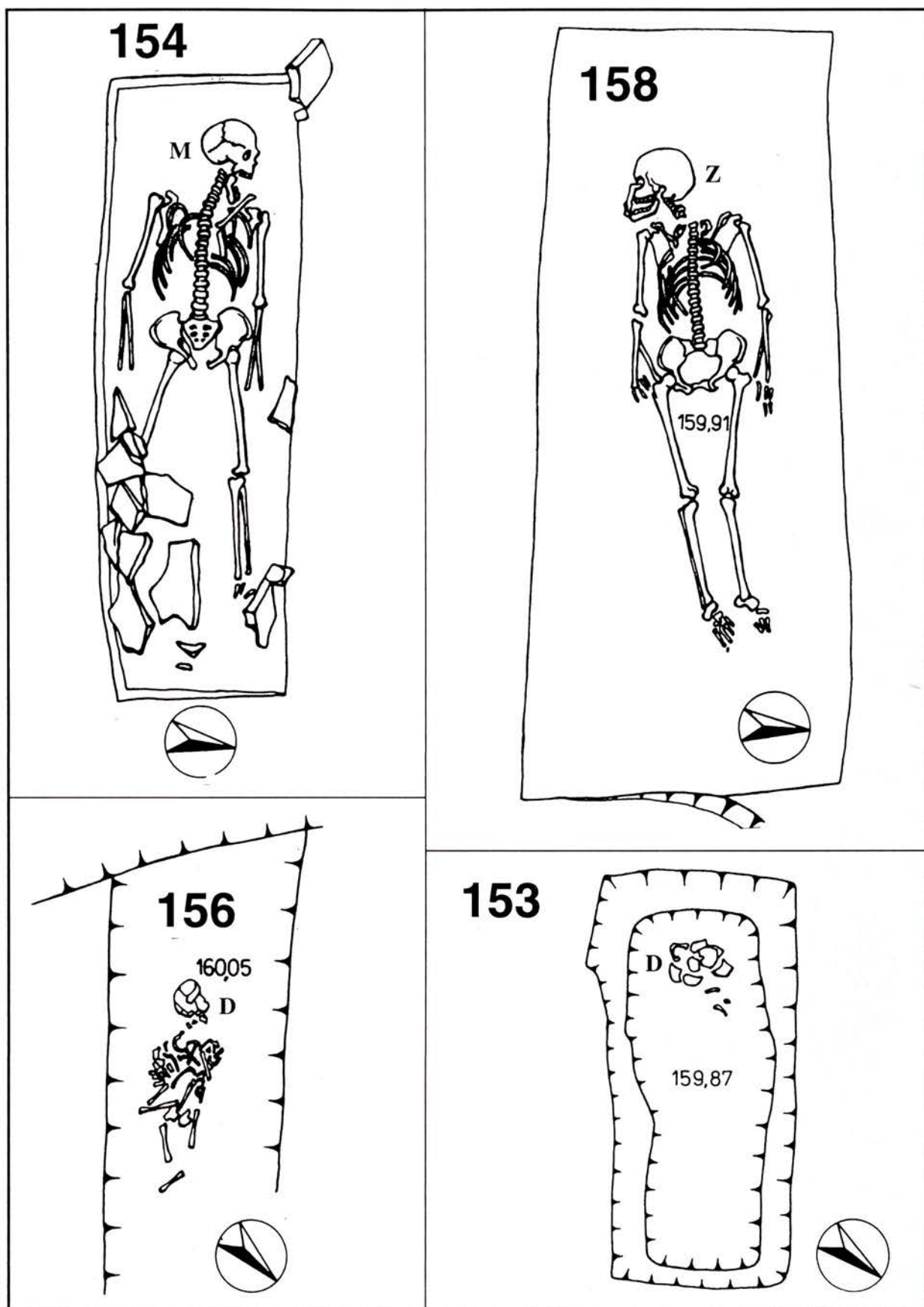
Obr. 62. Mikulčice – 6. kostel, hroby 147, 148,149; 1/148 Fe.

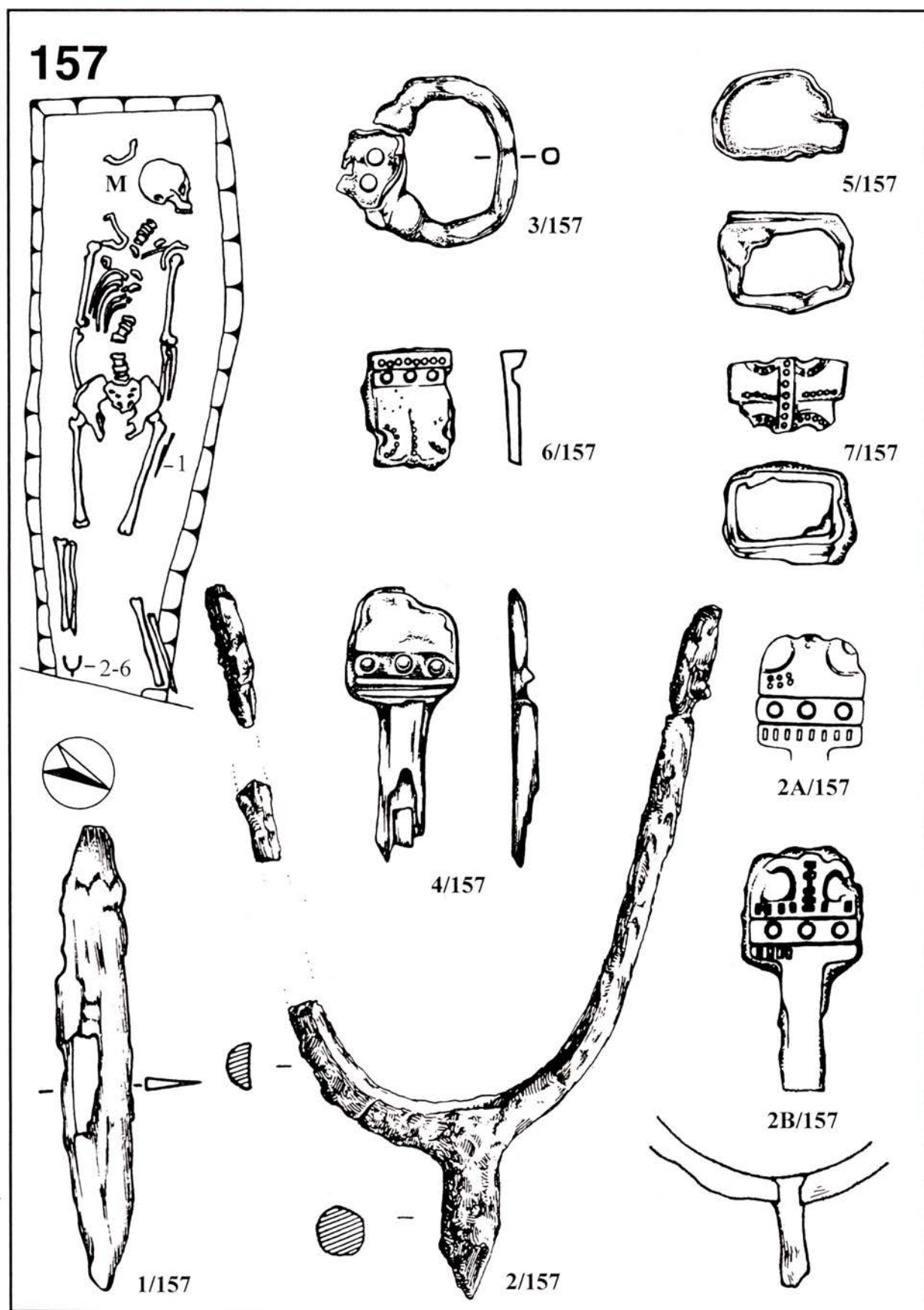
Obr. 63. Mikulčice – 6. kostel, hrob 150. Pro srovnání ukázka ploténky z původní publikace (3), která se liší v detailu od rentgenem zjištěné výzdoby; 1-11/150 Fe.

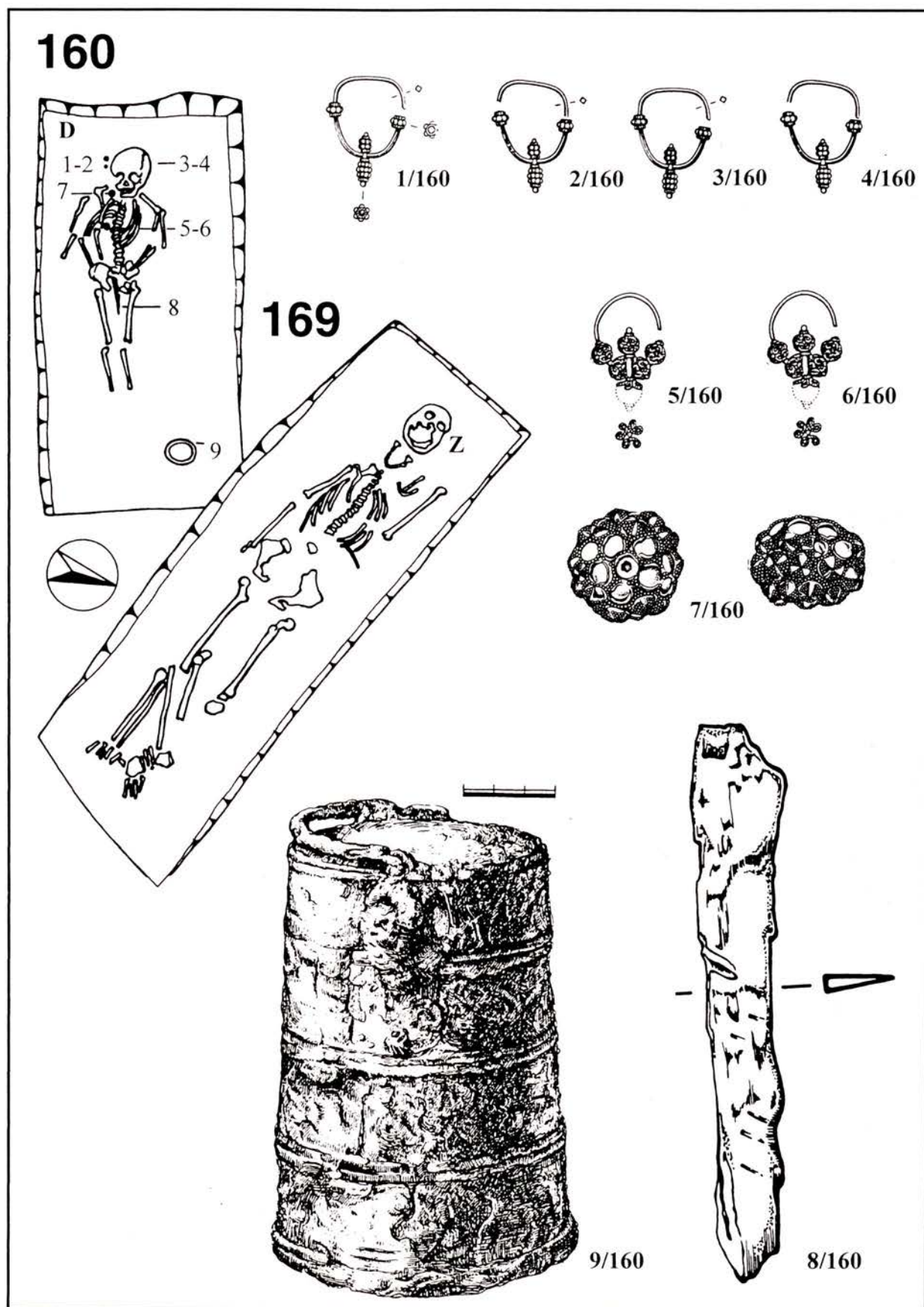
Obr. 64. Mikulčice – 6. kostel, hroby 151, 152; 1,2/151 Fe, 1/152 Au, 2/152 Fe.

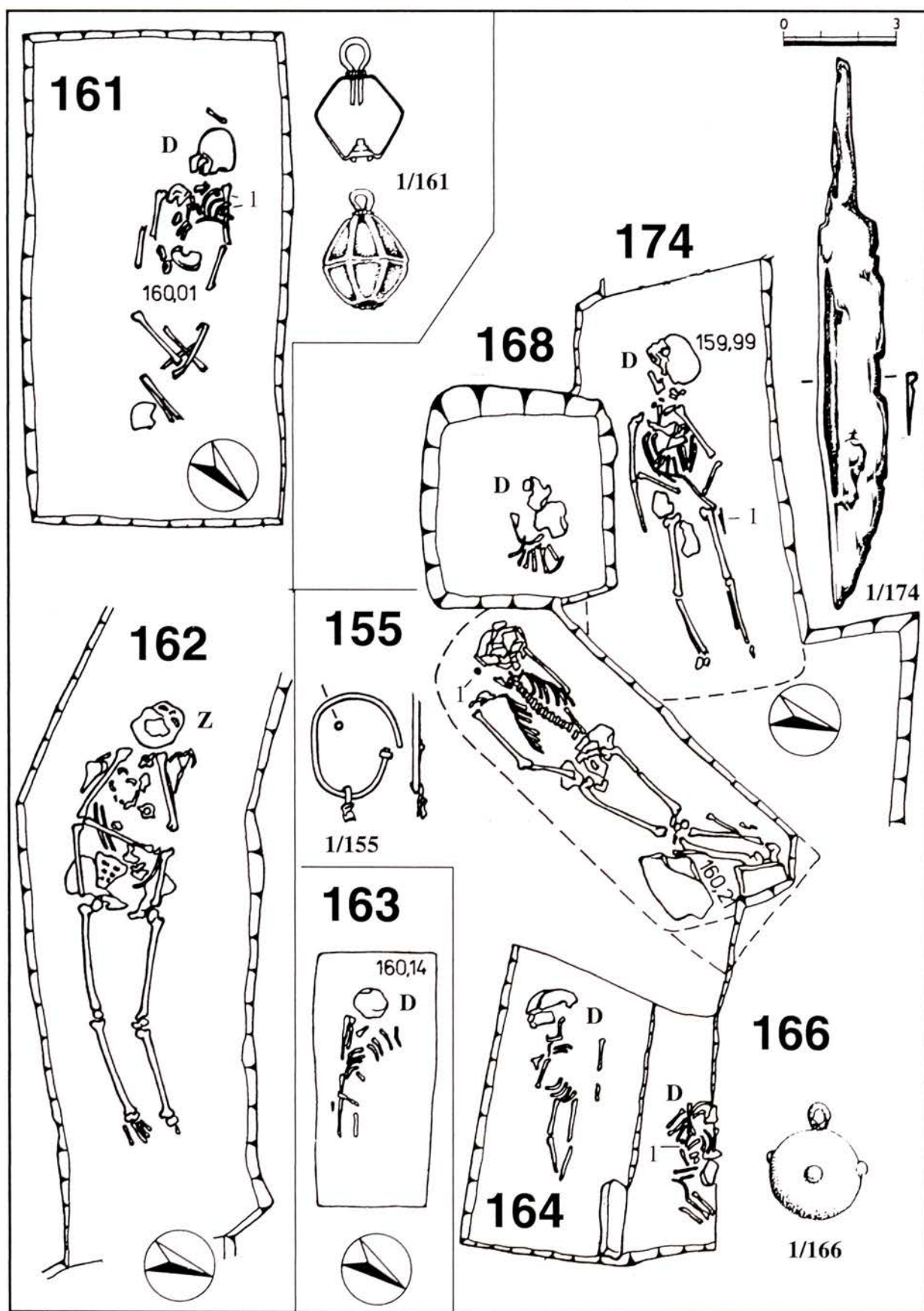
Obr. 65. Mikulčice – 6. kostel, hroby 153, 154, 156, 158.

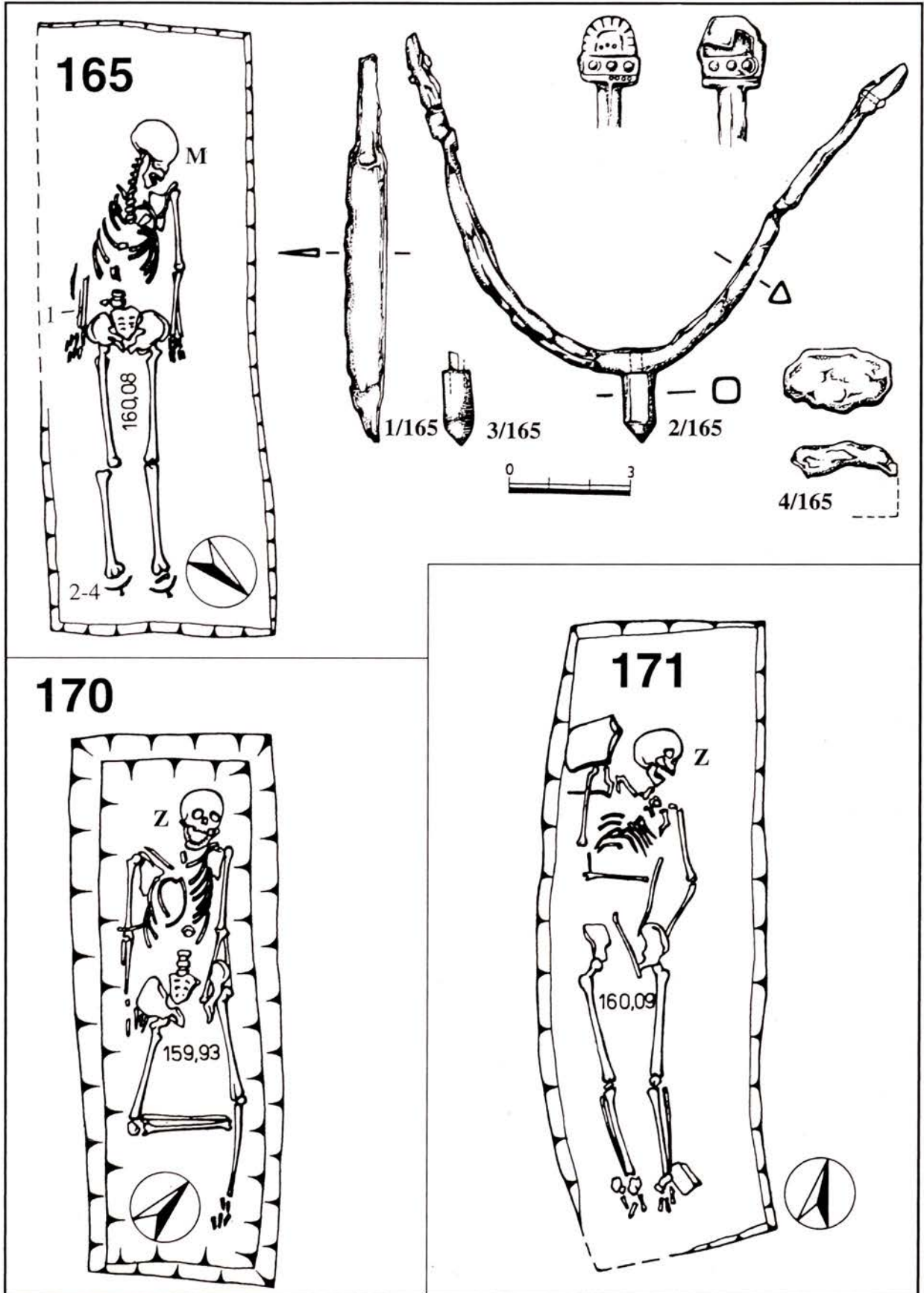
Obr. 66. Mikulčice – 6. kostel, hrob 157; 1-7/157 Fe.

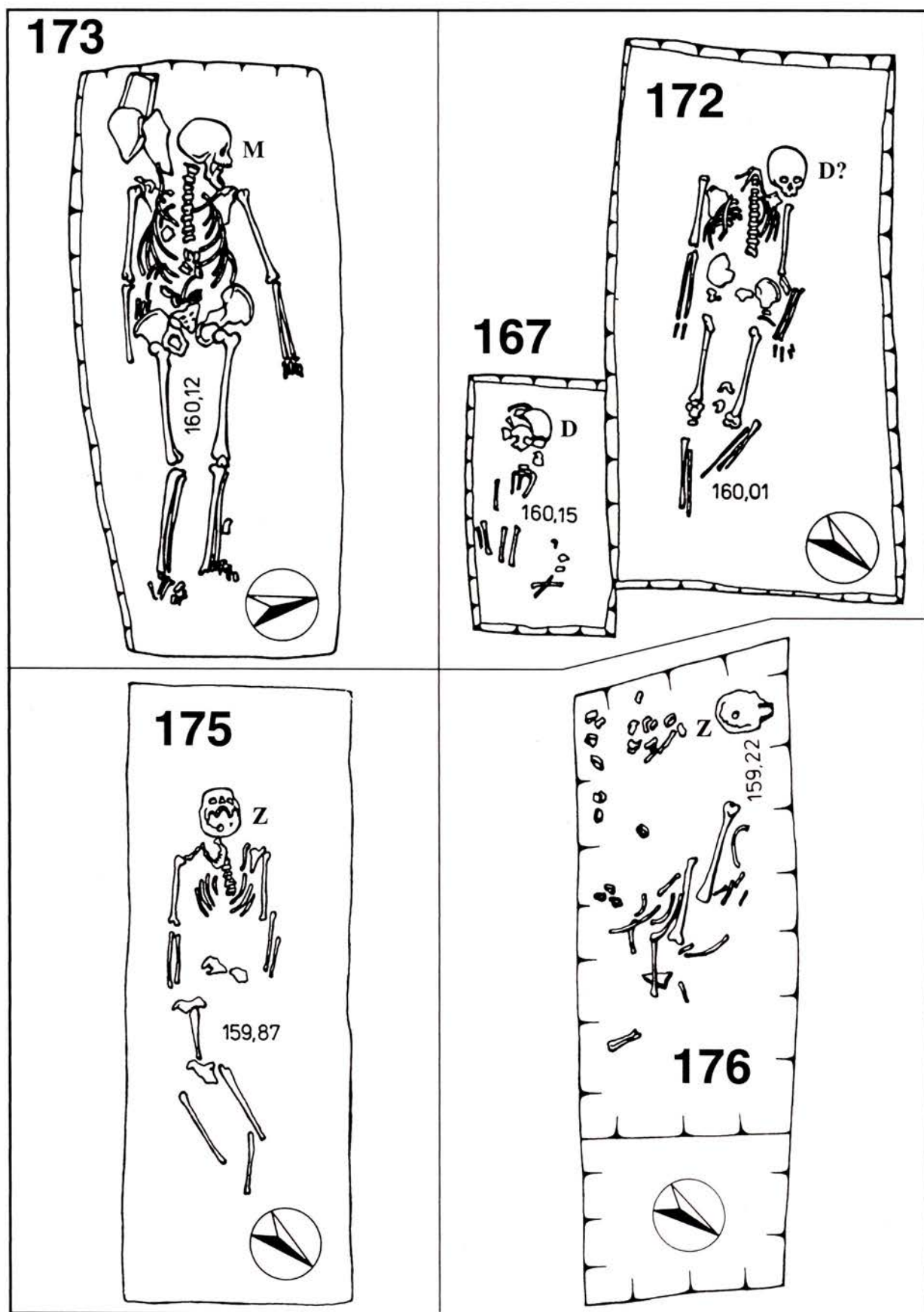
Obr. 67. Mikulčice – 6. kostel, hroby 160 a 169; 1-4/160 Au, 5-7/160 Ag, 8,9/160 Fe.

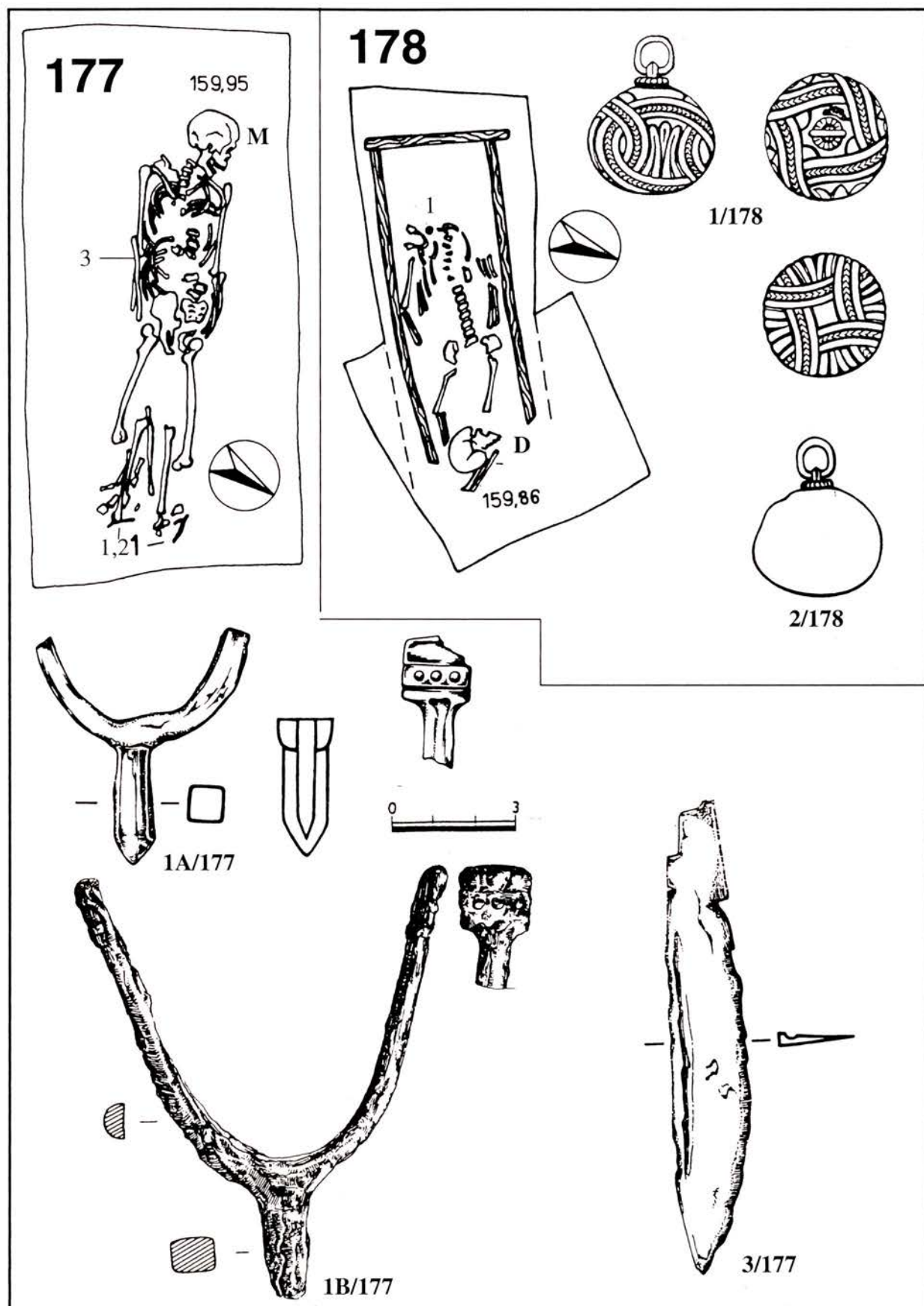
Obr. 68. Mikulčice – 6. kostel, hroby 161, 162, 163, 155, 168, 174, 164, 166; 1/161 Ag, 1/155 bronz, 1/166 sklo, 1/174 Fe.

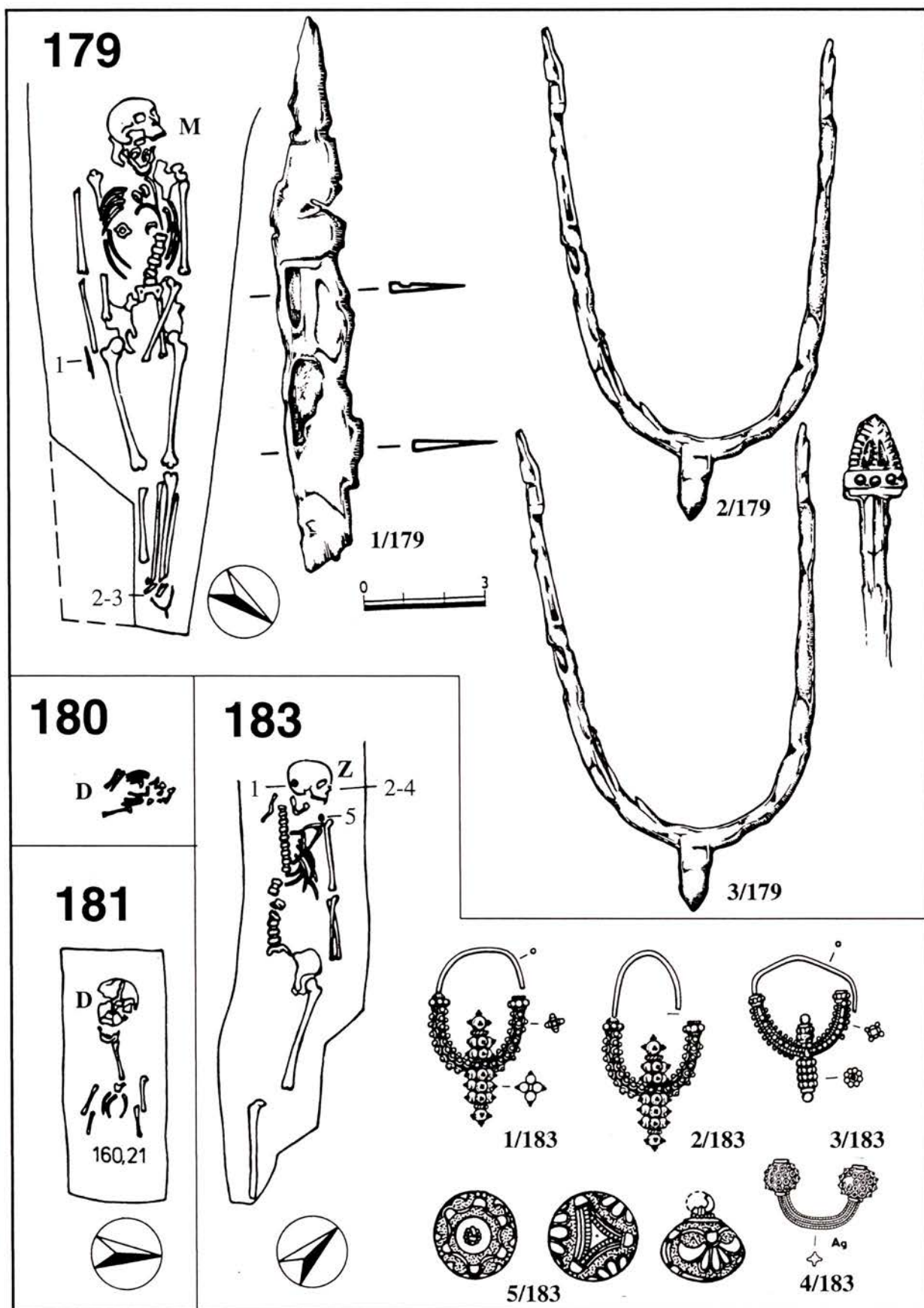
Obr. 69. Mikulčice – 6. kostel, hroby 165, 170, 171; 1-4/165 Fe.

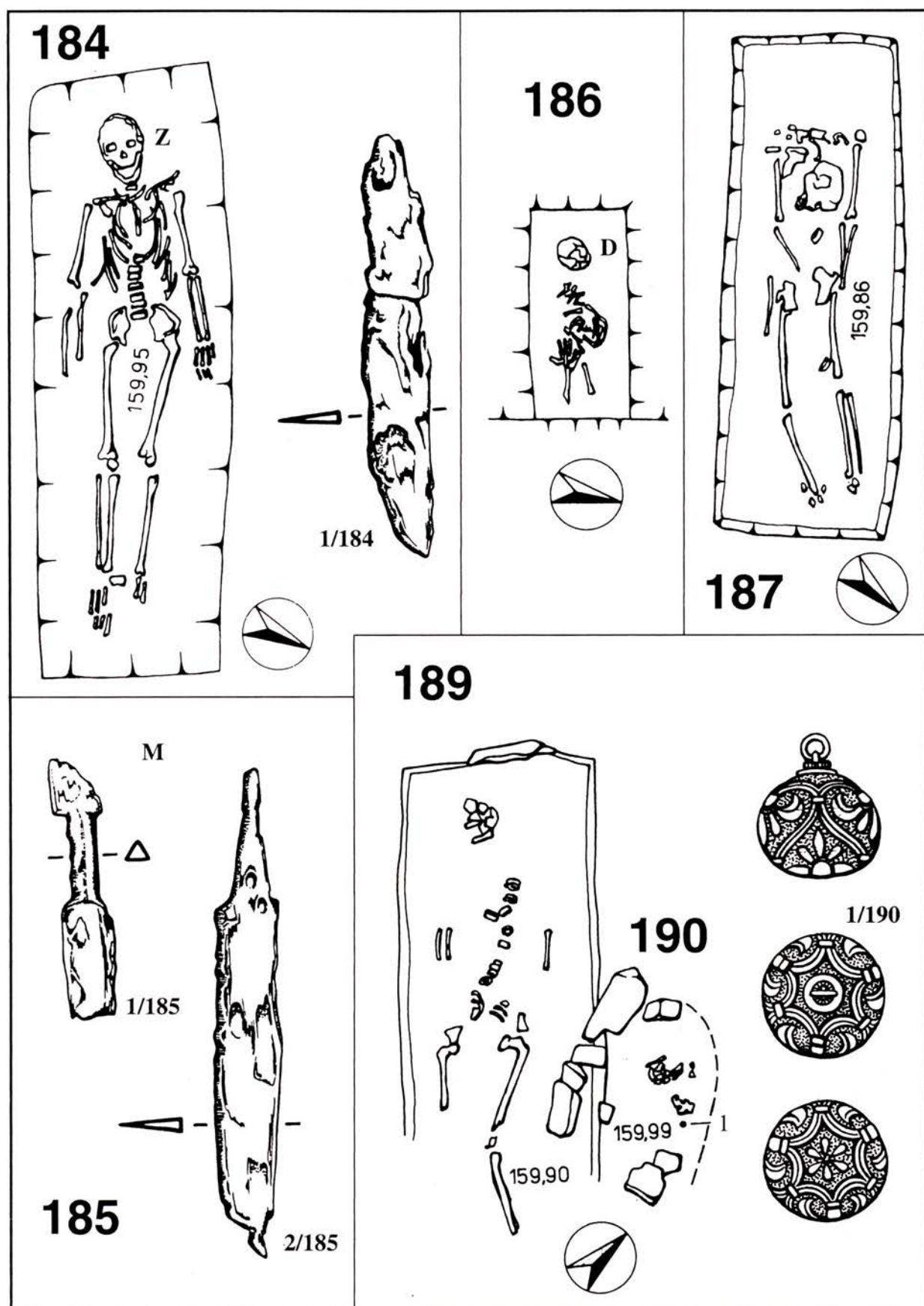
Obr. 70. Mikulčice – 6. kostel, hroby 173, 167 a 172, 175, 176.

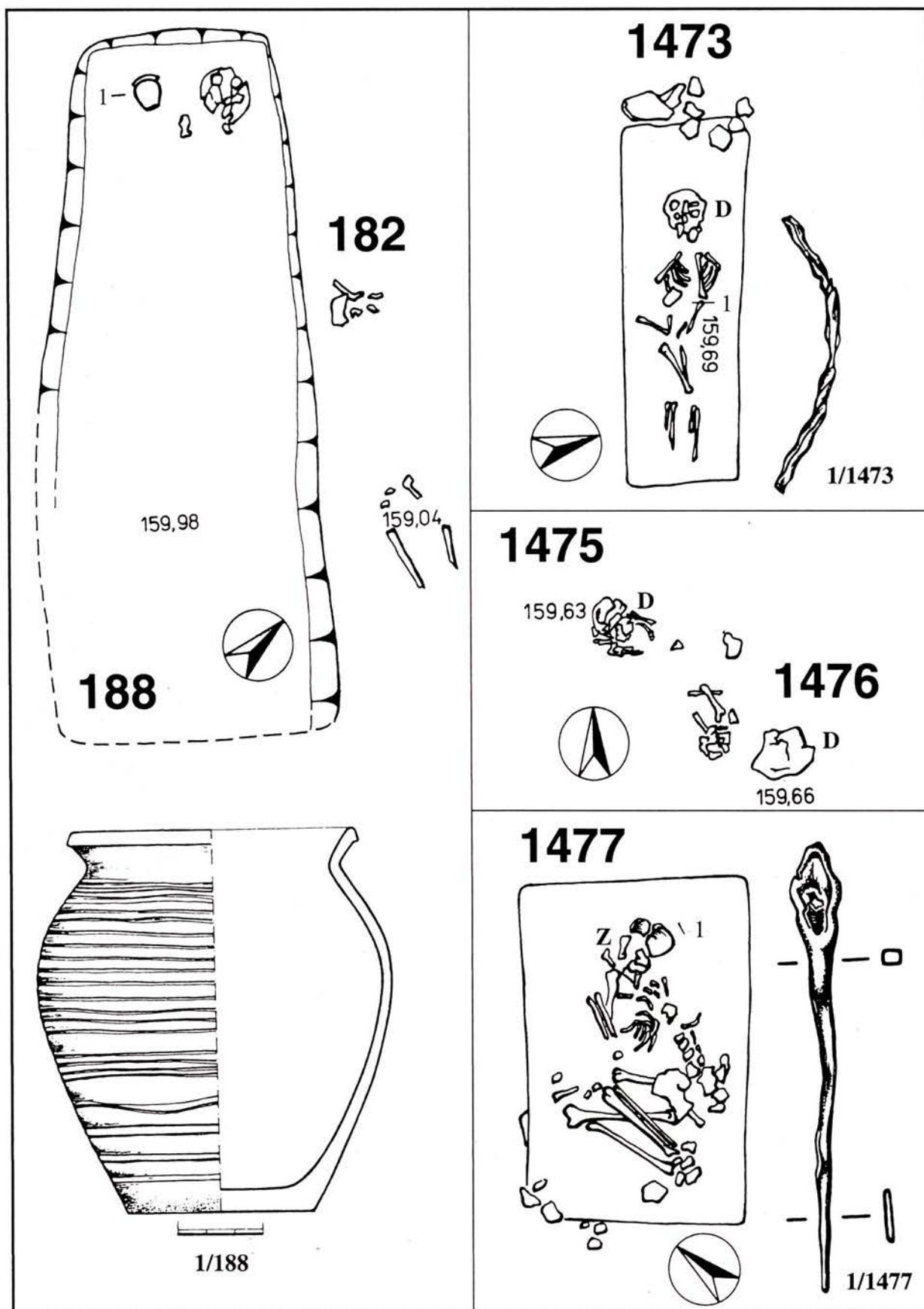
Obr. 71. Mikulčice – 6. kostel, hrob 177, 178; 1,3/177 Fe, 1,2/178 zlatený bronz.

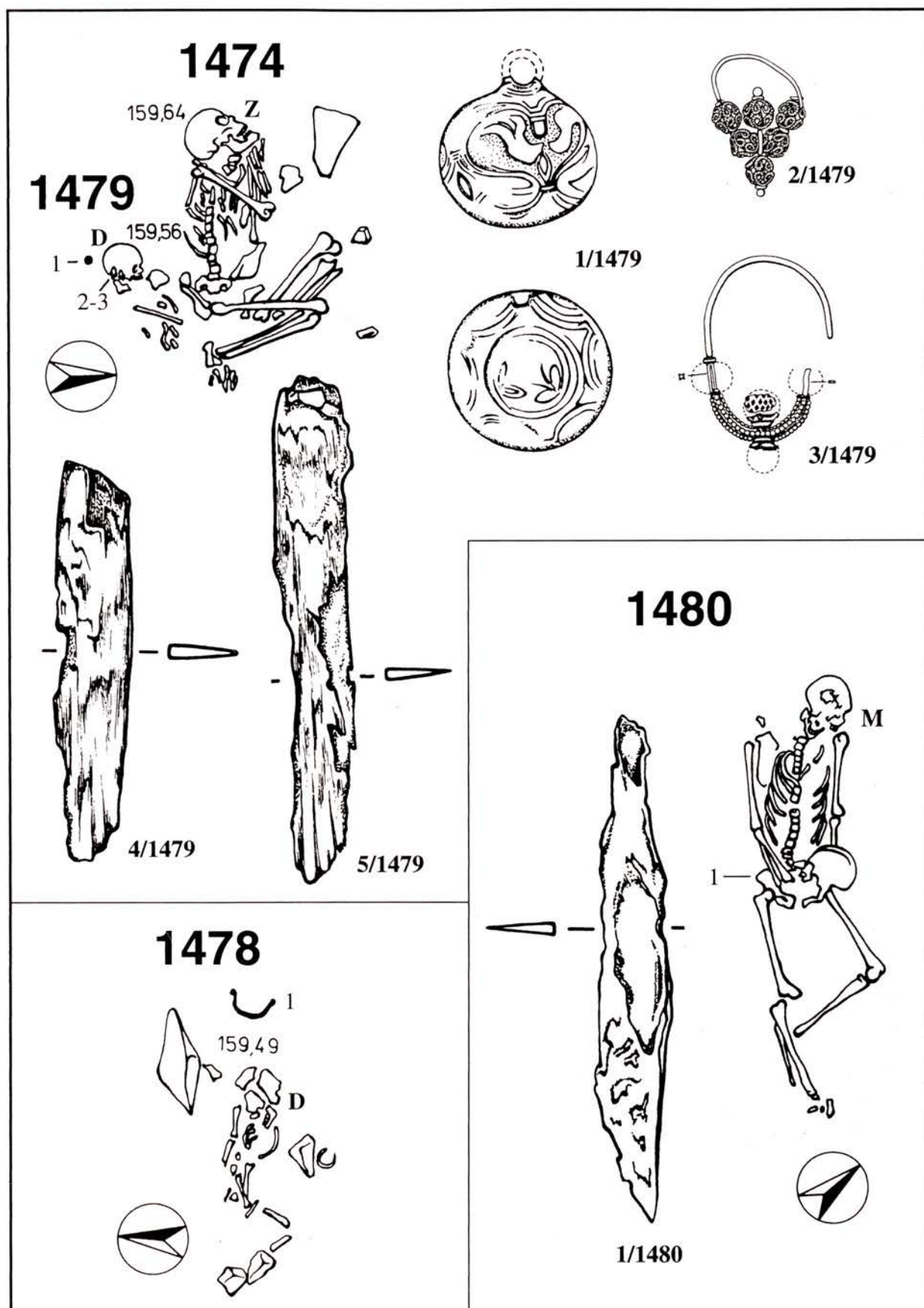
Obr. 72. Mikulčice – 6. kostel, hroby 179, 180, 181, 183; 1-3/179 Fe, 1-2/183 Au, 3, 4, 5/183 Ag.

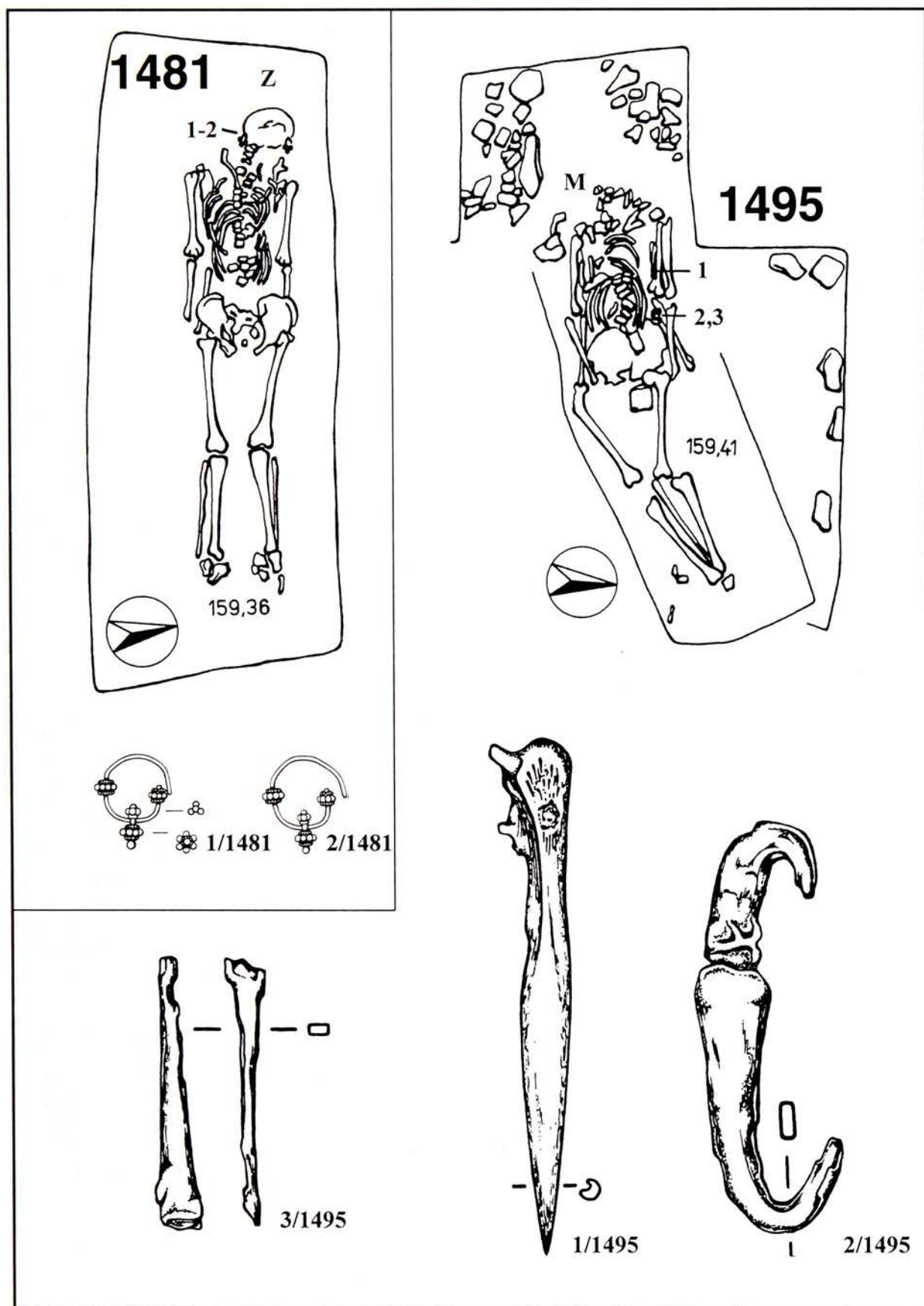
Obr. 73. Mikulčice – 6. kostel, hroby 184, 185, 187, 186, 189 a 190; 1/184, 1,2/185 Fe, 1/190 zláčený bronz.

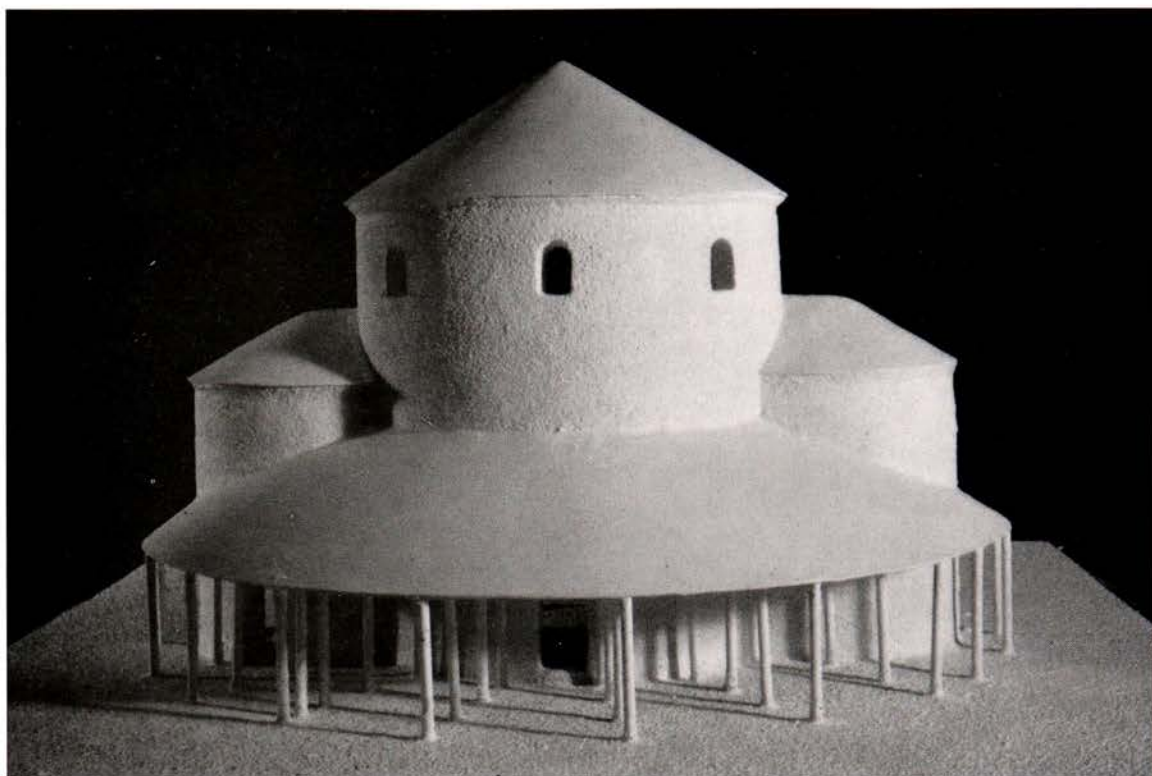
Obr. 74. Mikulčice – 6. kostel, hroby 182 a 188, 1473, 1475, 1476, 1477; 1/188 keramika, 1/1473 a 1/1477 Fe.

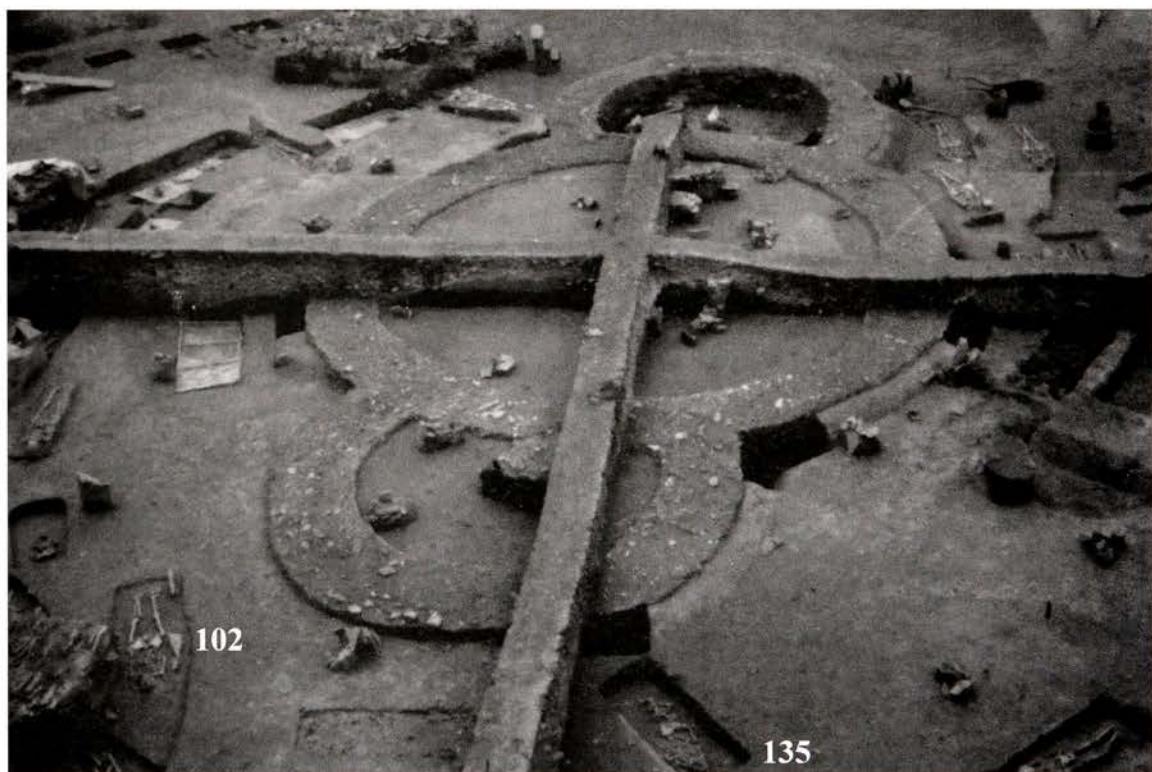
Obr. 75. Mikulčice – 6. kostel. Hroby 1478, 1474, 1479, 1480; 4,5/1479, 1/1480 Fe, 1/1479 zláčená Cu?, 2,3/1479 Ag.

Obr. 76. – Mikulčice 6. kostel, hroby 1481, 1495; 1,2/1481 Au, 2,3 /1495 Fe, 1/1495 kost.

1

2

Tab. 1. Mikulčice – 6. kostel. 1. rekonstrukce rotundy (6. kostela) podle J. Pošmourného; 2. celkový pohled od západu na půdorys rotundy.

1

2

Tab. 2. Mikulčice. 1. pohled na část lodi a východní apsidu 6. kostela, zvýrazněná poloha hrobu 50, v popředí hrob 115; 2. pohled na severní část východní apsidy a situaci severně od kostela, v rohu vpravo je neporušený blok destruovaného zdiva kostela, překrývající některé hroby.

1

2

Tab. 3. Mikulčice – 6. kostel. 1. pohled na hroby 3, 4 (dítě); 2. pohled na hrob 5 a část hrobu 6 (vpředu).

1

2

Tab. 4. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 8 a dětský 7 s hlavou na kamenné plotně, vpravo hrob 9; 2. pohled na hrob 18.

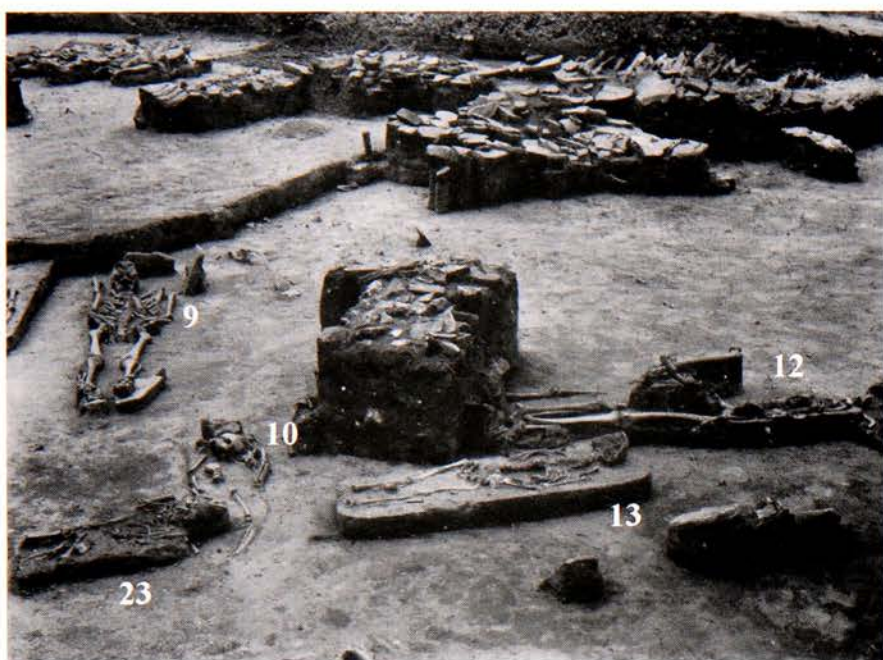

1

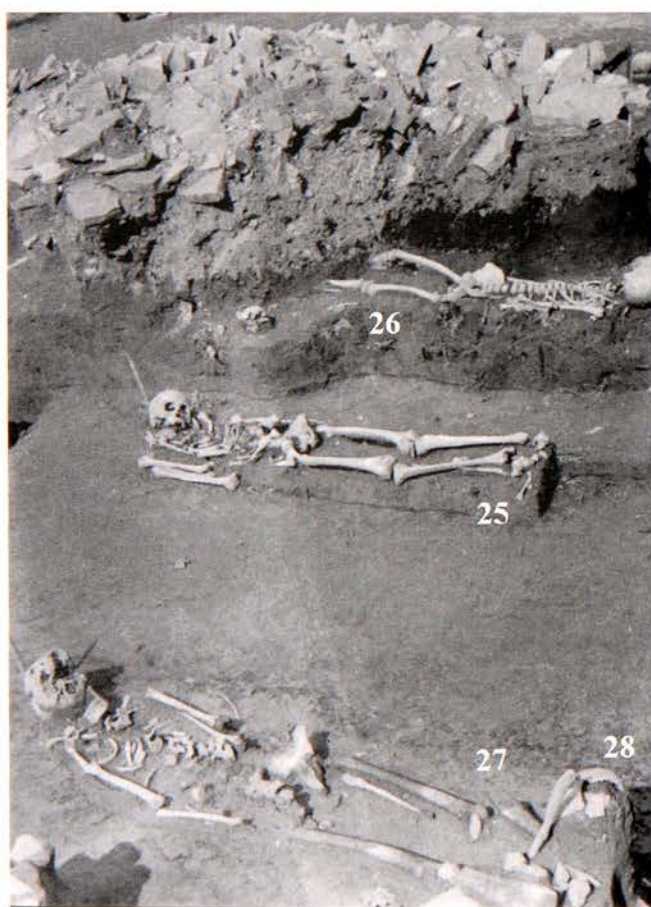

2

Tab. 5. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 16, dětský 17 (vlevo); 2. hrob 61.

1

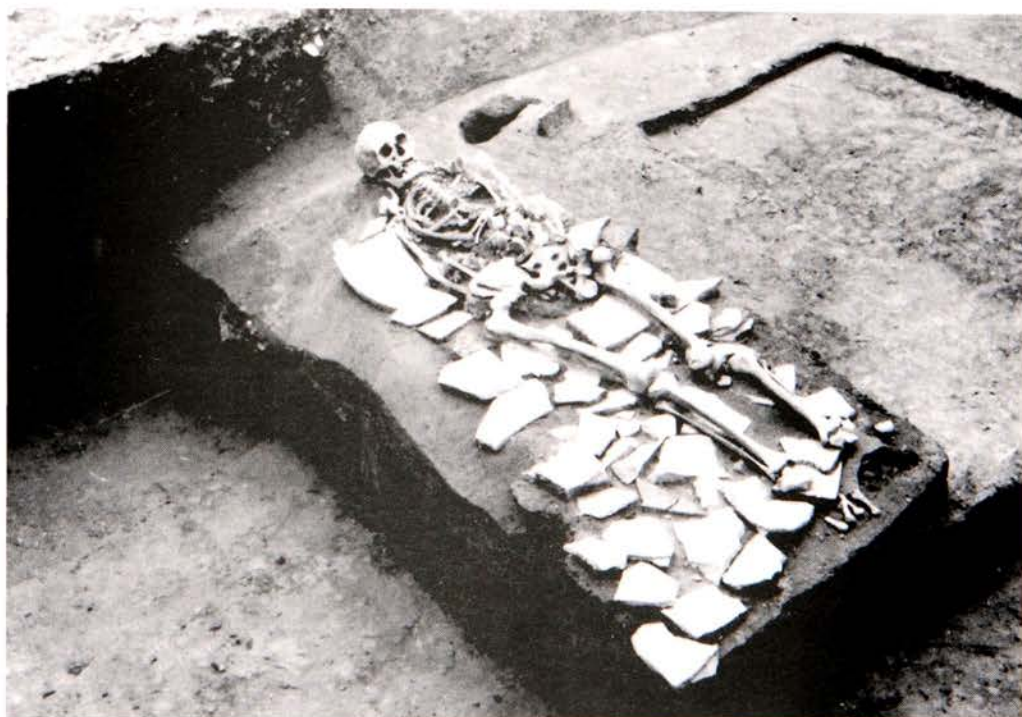

2

Tab. 6. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby při ohrazení pohřebiště: 9, 10 a 23, 13 a část hrobu 12 vzadu, nad hrobem 12 a 11 zbytek destrukce zdiva; 2. hroby 27 a mladší 28, vzadu 25, 26 a jeho vztah ke kamenné destrukci zdiva (9748/10).

1

2

Tab. 7. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 29; 2. hrob 30.

1

2

Tab. 8. Mikulčice – 6. kostel. 1. pohled na hroby 35, 34 a 40 a jimi porušené hroby 65, 66; 2. pohled na Pavelkomoravské hroby 35, 34 a 40 od jihu.

1

2

Tab. 9. Mikulčice. – 6. kostel. 1. hrob 32 a v pozadí dětský 56; 2. hrob 37.

1

2

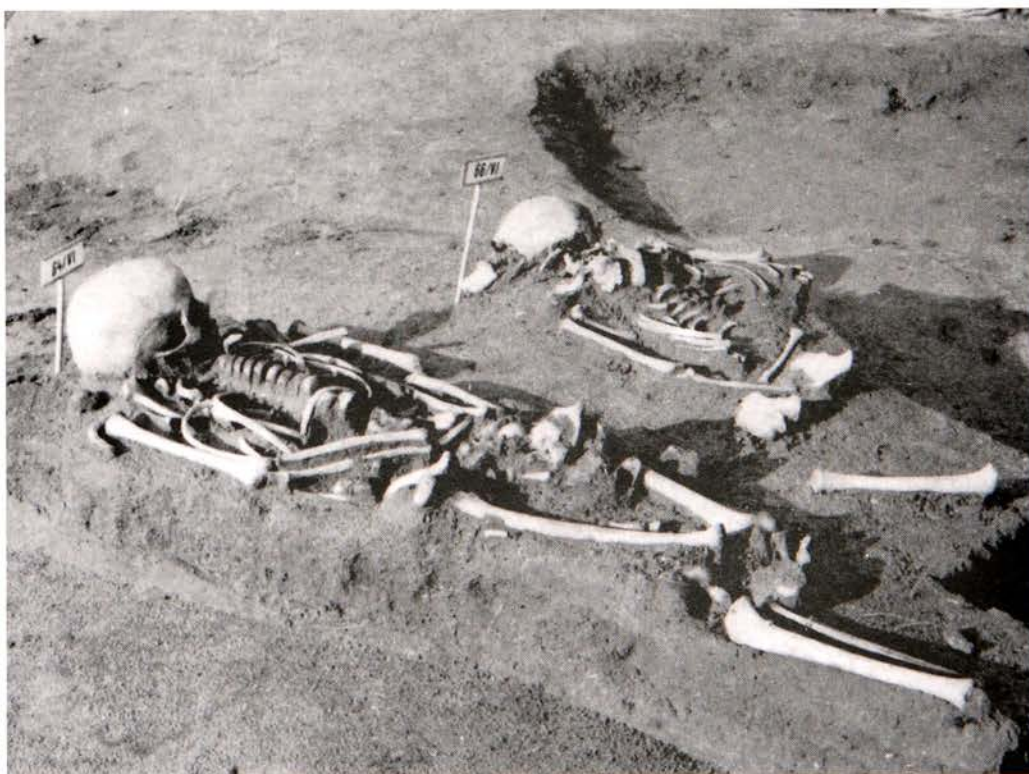

3

Tab. 10. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 50; 2. poloha kování opasku; 3. poloha ostruh.

1

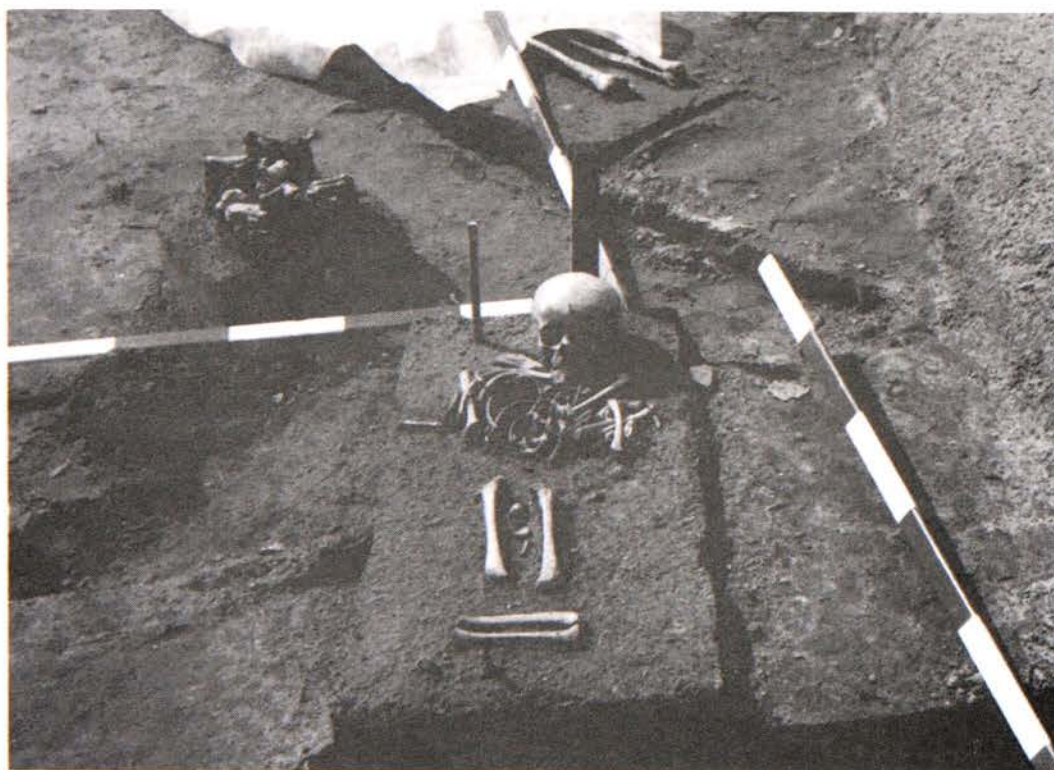

2

Tab. 11. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 63, v pozadí hrob 62; 2. hroby 64 a 66.

1

2

Tab. 12. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 68; 2. hrob 69.

1

2

Tab. 13. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 67; 2. hrob 70.

1

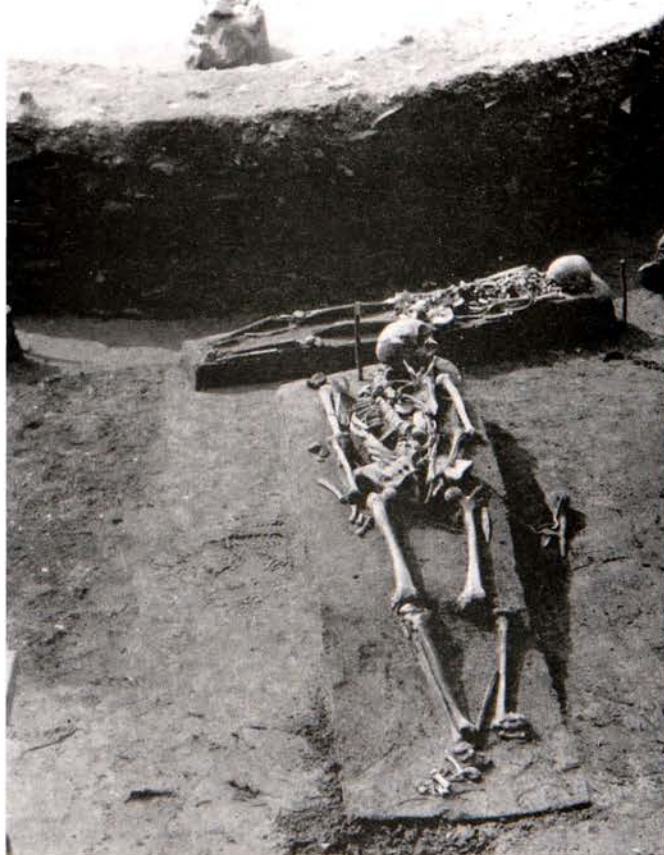

2

Tab. 14. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 72; 2. hrob 71.

1

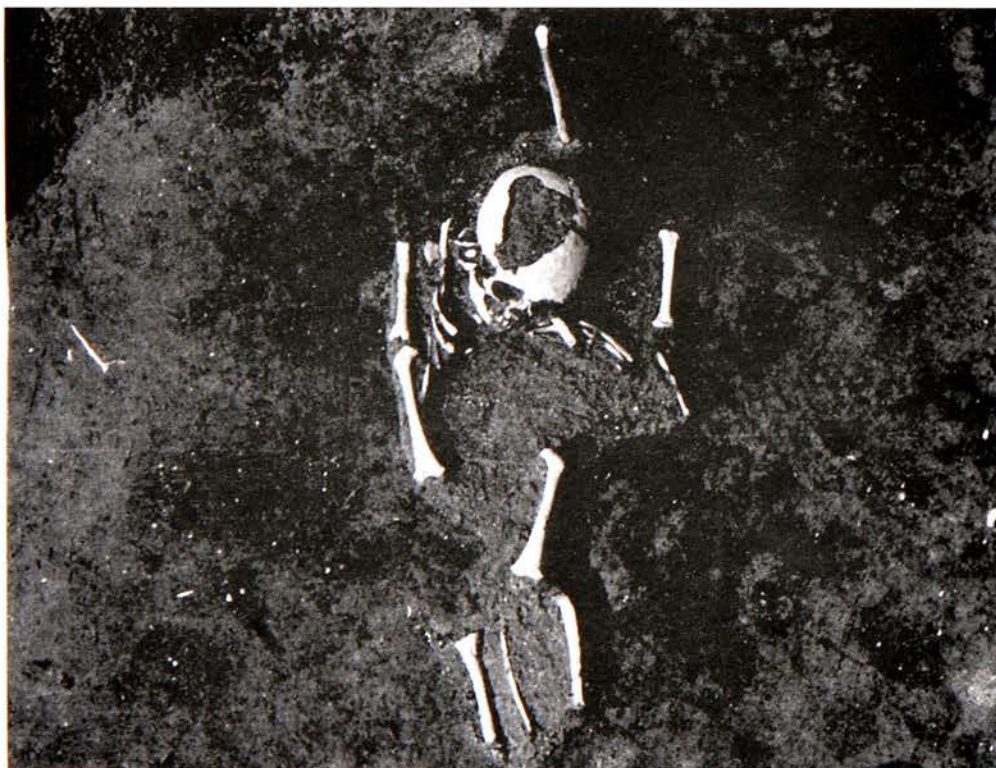

2

Tab. 15. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 73; 2. hrob 81, za ním hrob 2.

1

2

Tab. 16. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 77; 2. hrob 76.

1

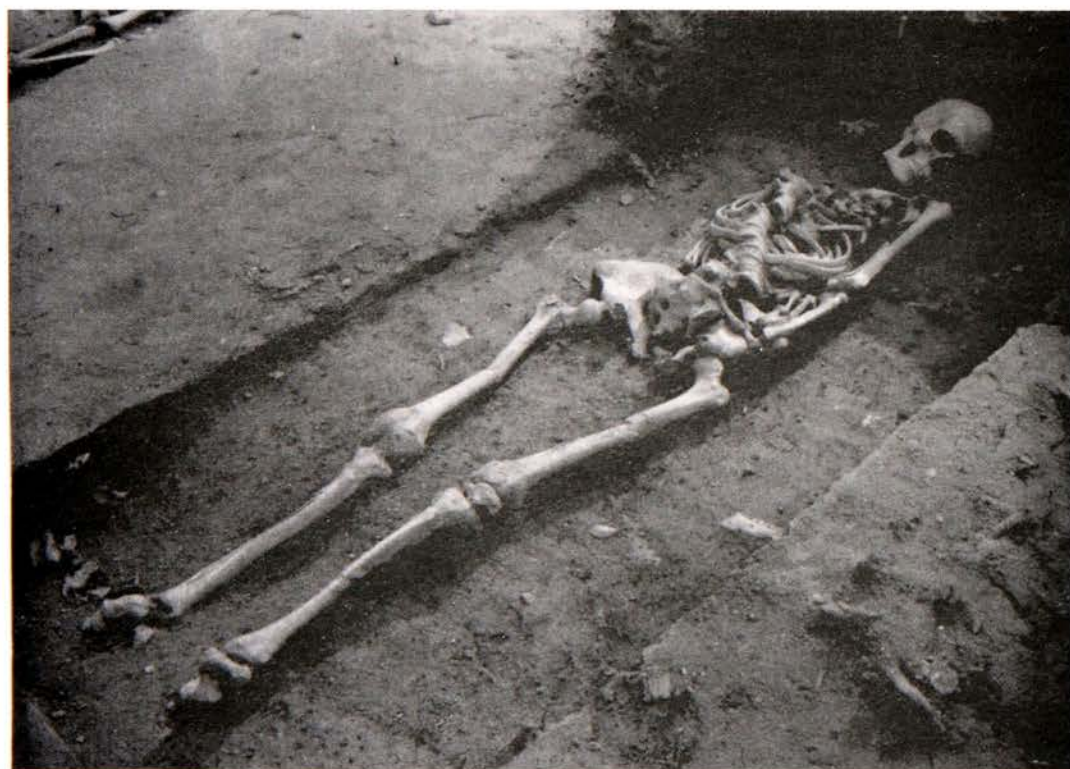

2

Tab. 17. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob hrob 86, detail se záušnicemi; 2. superpozice hrobu 85 a 86.

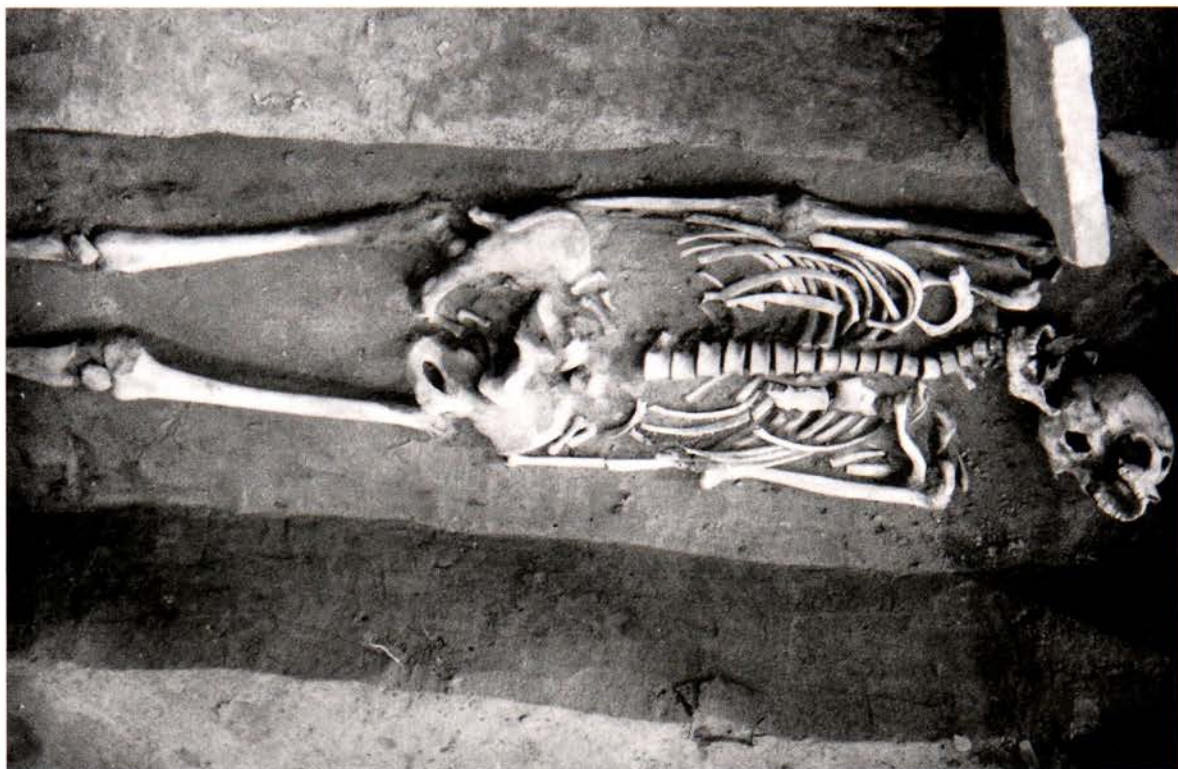

1

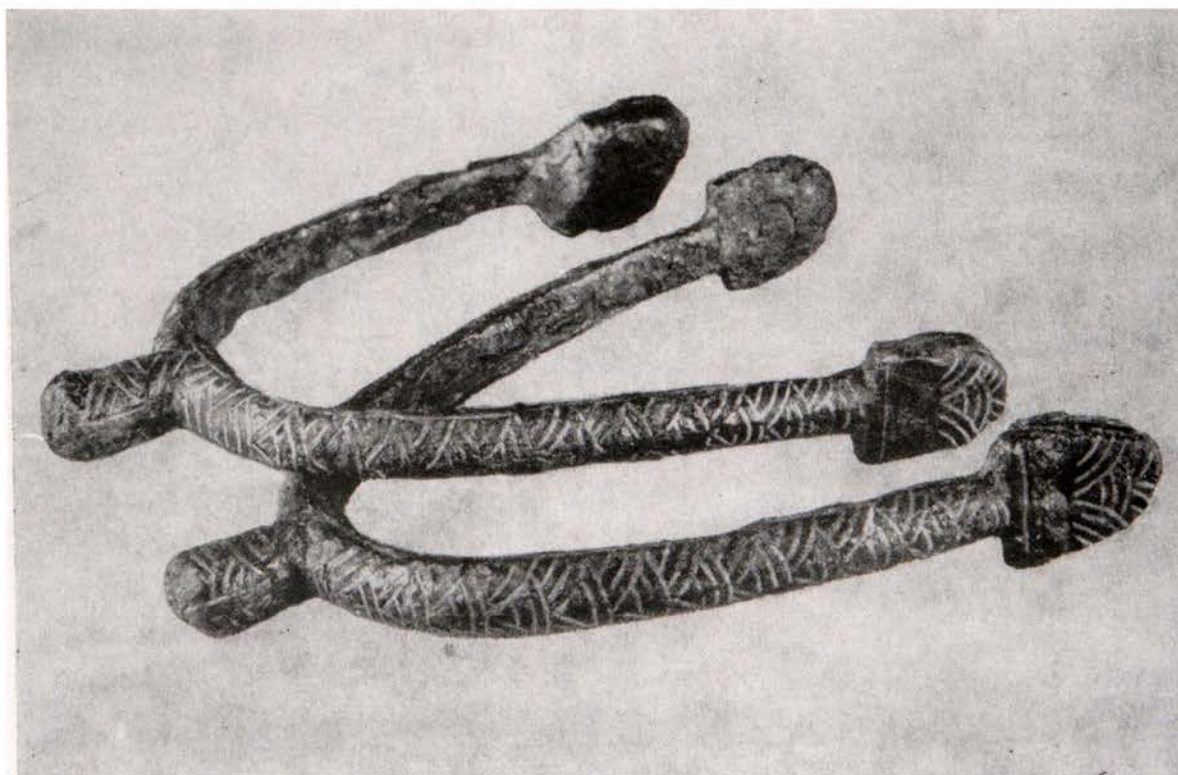

2

Tab. 18. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 88; 2. hrob 90.

1

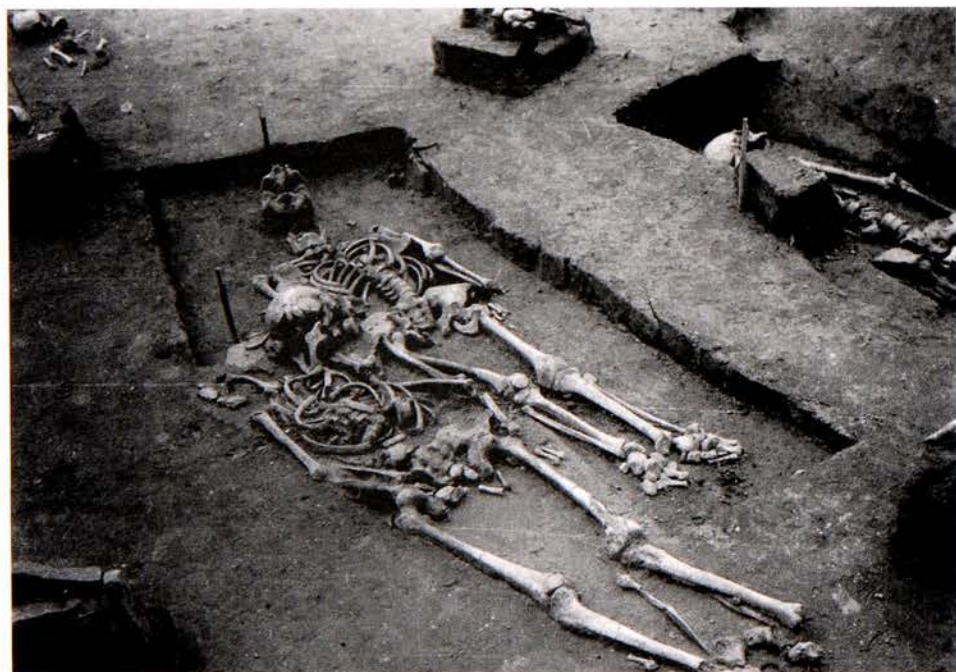

2

Tab. 19. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 89, v rohu nahoře zbytek obložení hrobu 98; 2. stříbrem tauzované ostruhy z hrobu 100.

1

2

Tab. 20. Mikulčic – 6. kostel. 1. hrob 100 (spodní) a 87 (detail); 2. celkový pohled.

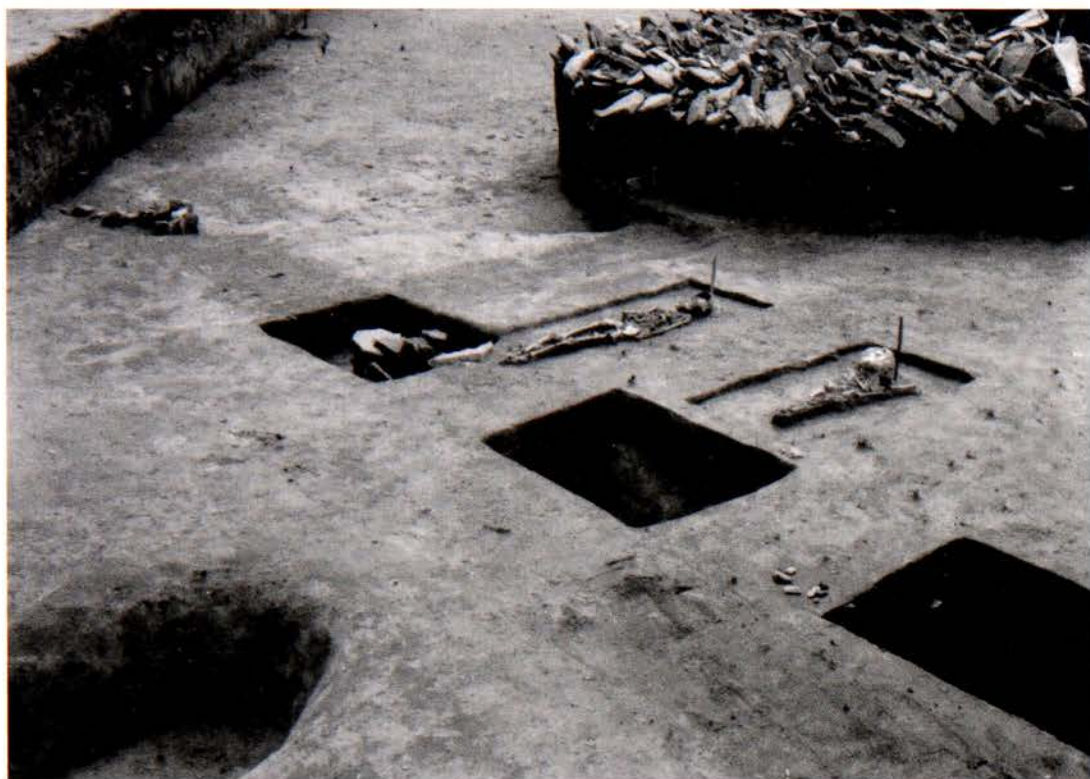

1

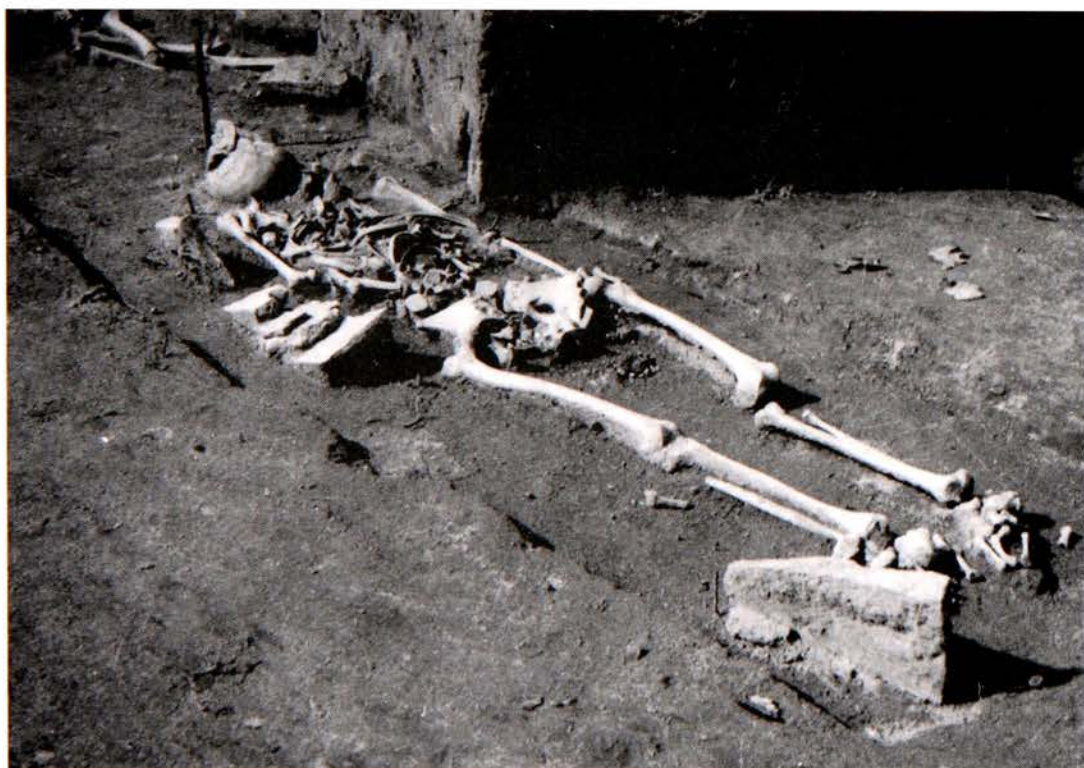

2

Tab. 21. Mikulčice – 6. kostel. 1. kamenný zával hrobu 101; 2. hrob 101.

1

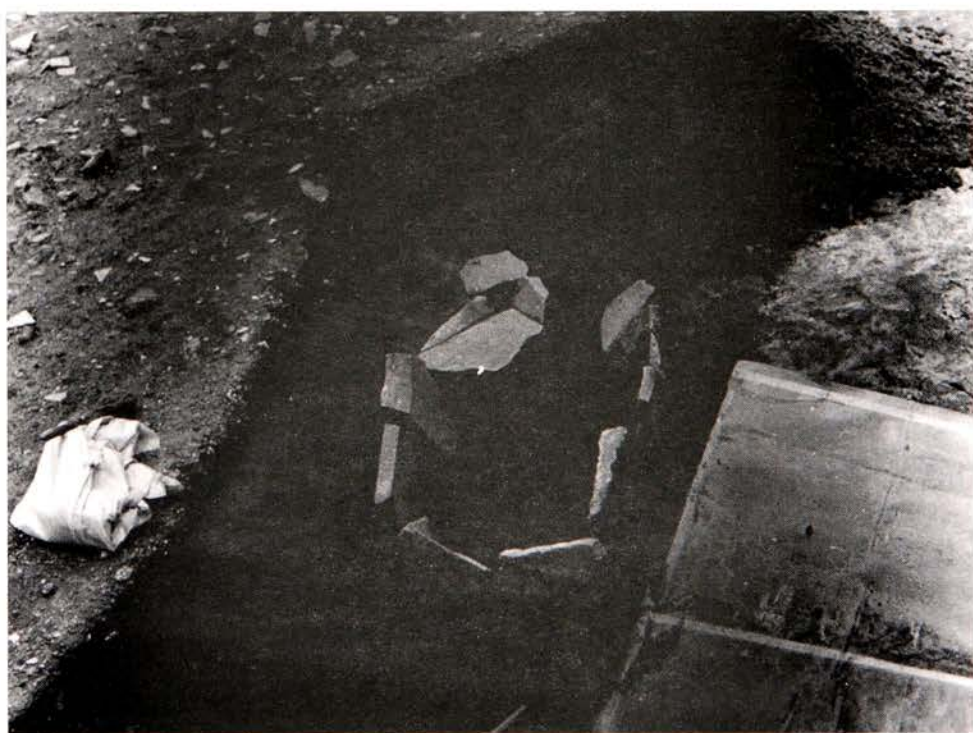

2

Tab. 22. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 97 a 108 porušující ohrazení hřbitova; 2. hrob 102.

1

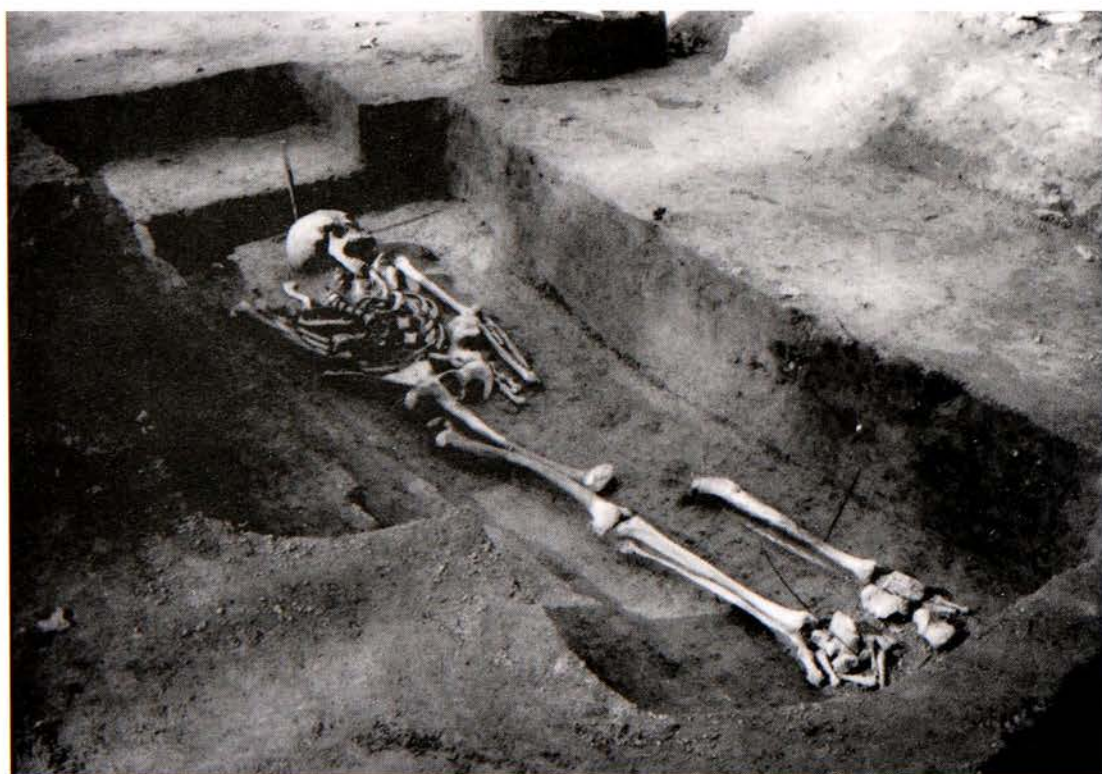

2

Tab. 23. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 107; 2. obložení hrobu 98.

1

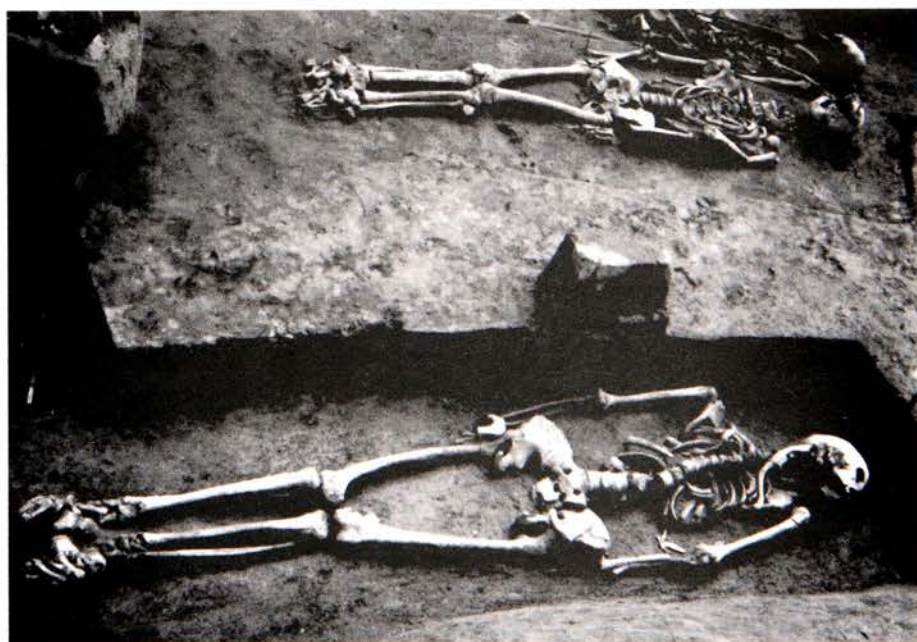

2

Tab. 24. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 104; 2. hrob 105.

1

2

Tab. 25. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 114; 2. hrob 115.

1

2

Tab. 26. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 119 a dětský 49; 2. hrob 116.

1

2

Tab. 27. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 121; 2. hroby 122 a 106.

1

2

Tab. 28. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 126, 127, v pozadí 111; 2. detail hrobu 111.

1

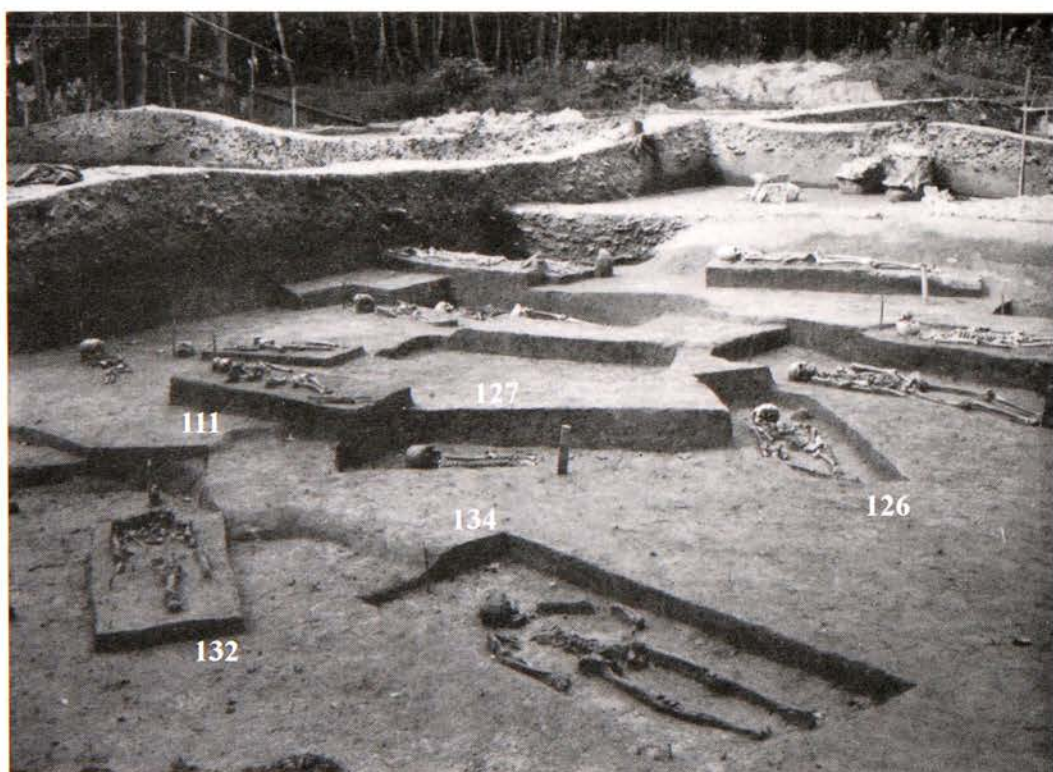

2

Tab. 29. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 130; 2. hrob 131.

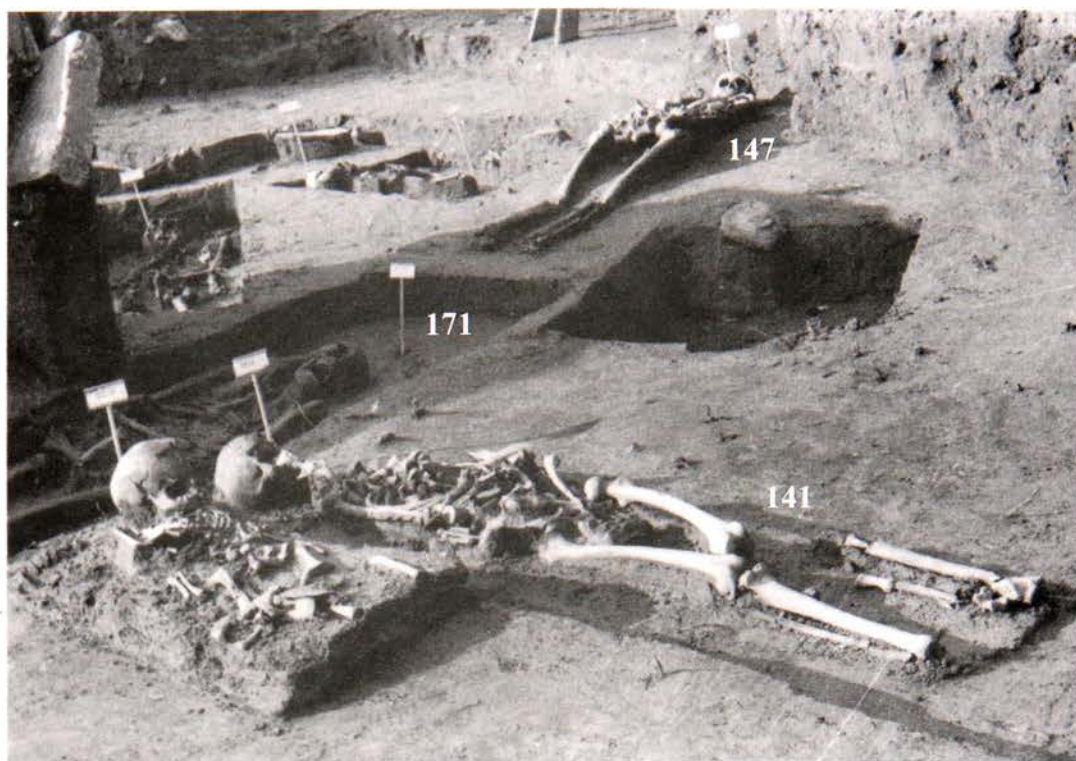

1

2

Tab. 30. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 136; 2. pohled na hroby jižně od kostela, vpředu hrob 134 a 132, vzadu superpozice hrobů 127 a 111, vpravo hrob 126.

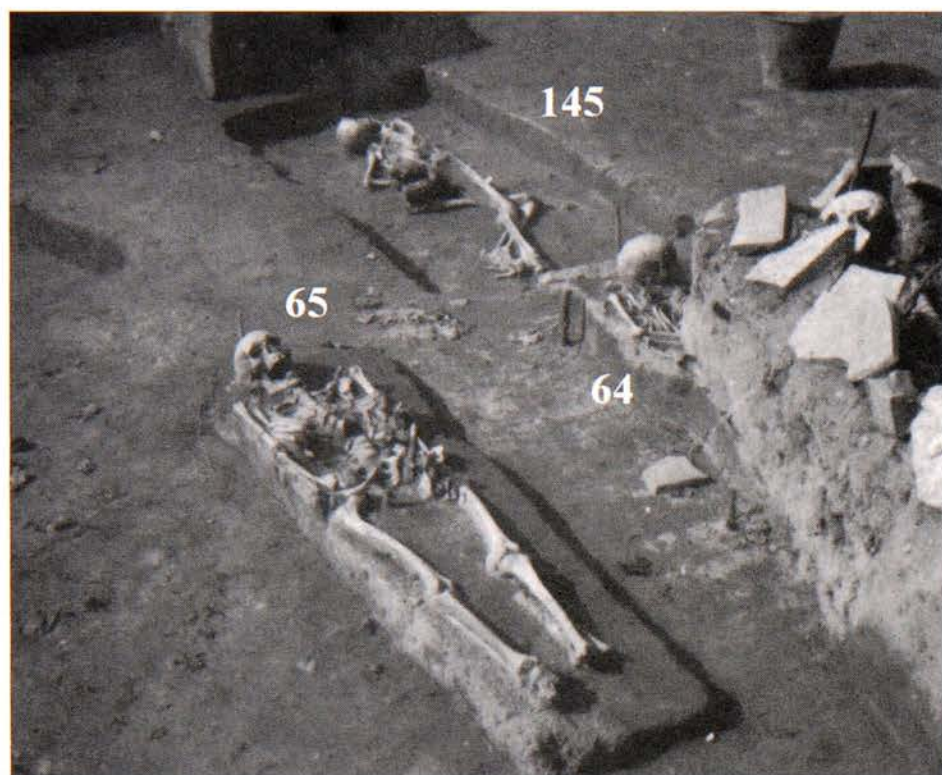

1

2

Tab. 31. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 120, 141, v pozadí 171 a 147; 2. hrob 143.

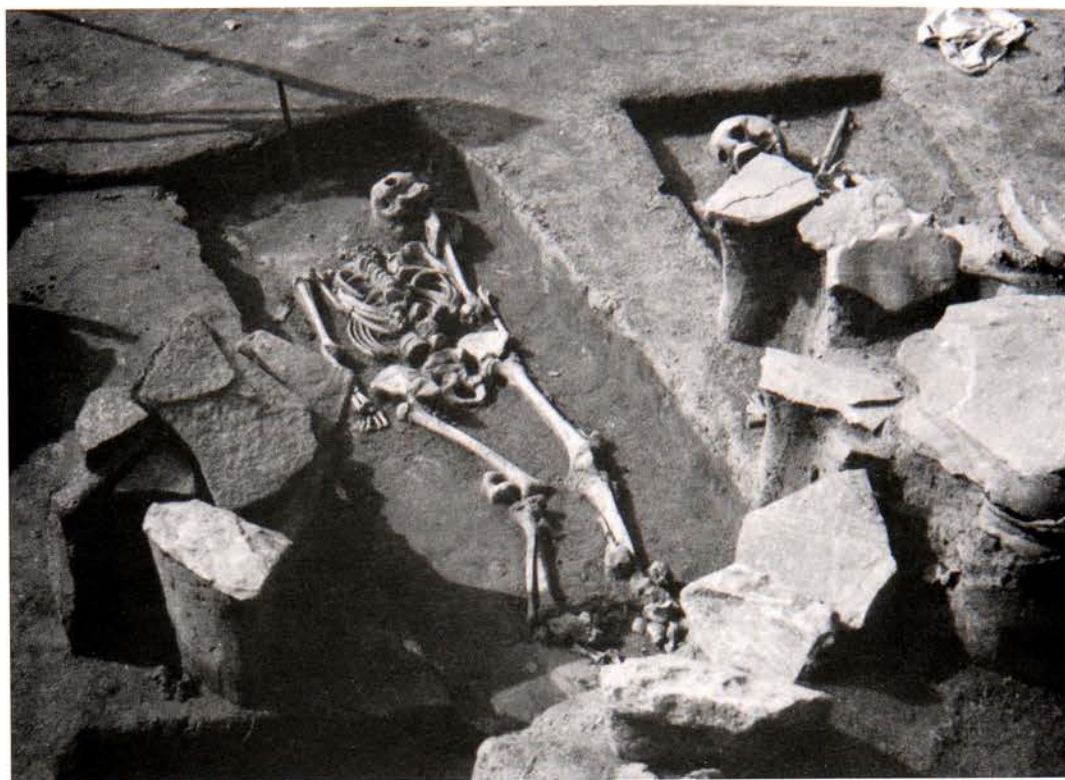

1

2

Tab. 32. Mikulčice – 6. kostel. 1. rekonstruovaná situace S od kostela. Fotografie je nejspíše jedinou dokumentací hrobu 65, v archivu negativů bylo uvedeno č. hrobu chybně; 2. hrob 145.

1

2

Tab. 33. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 144 a 104; 2. hrob 144 – detail s ostruhami.

1

2

Tab. 34. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 146 a 148; 2. hrob 164 a za ním 47.

1

2

Tab. 35. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 149, 93; 2. hrob 150.

1

2

Tab. 36. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 154; 2. detail s kamennou vrstvou.

1

2

Tab. 37. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 155; 2. hrob 151.

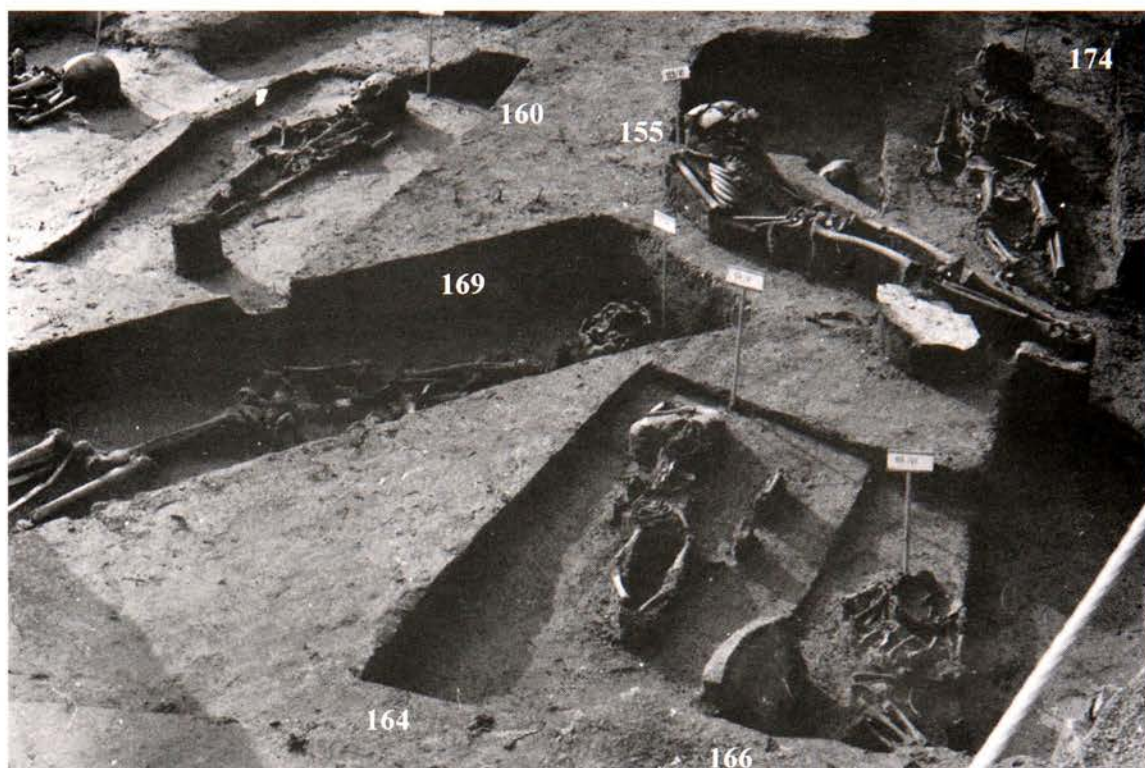

1

2

Tab. 38. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 157; 2. hrob 158.

1

2

Tab. 39. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 164 a 166, za nimi 155 a 174; 2. hroby 160, 169, 155, 174 a 162.

1

2

Tab. 40. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 152; 2. porušený hrob 159.

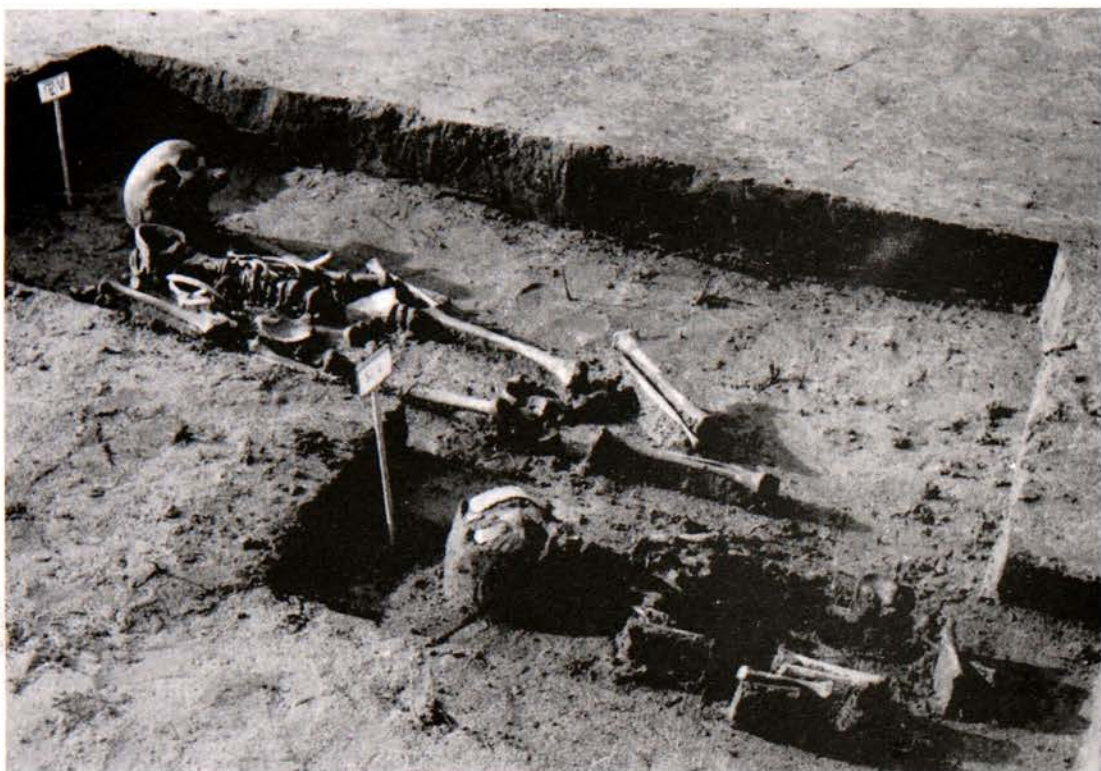

1

2

Tab. 41. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 165; 2. hrob 170.

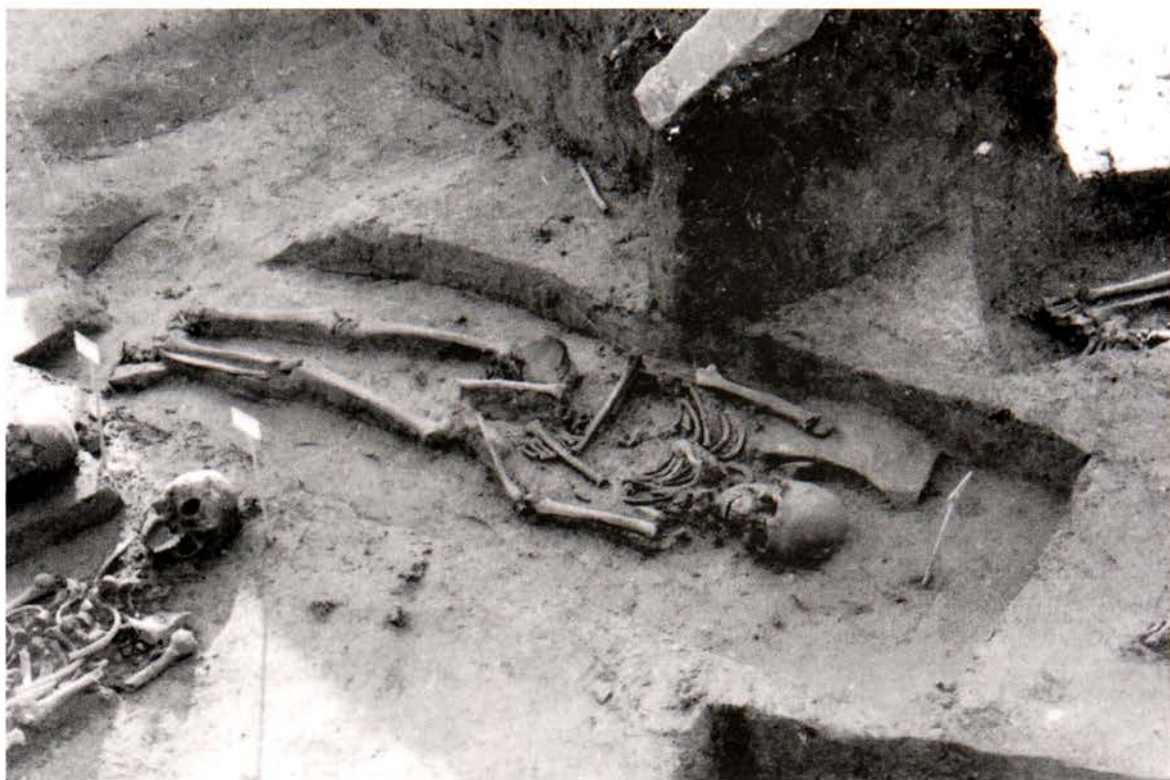

1

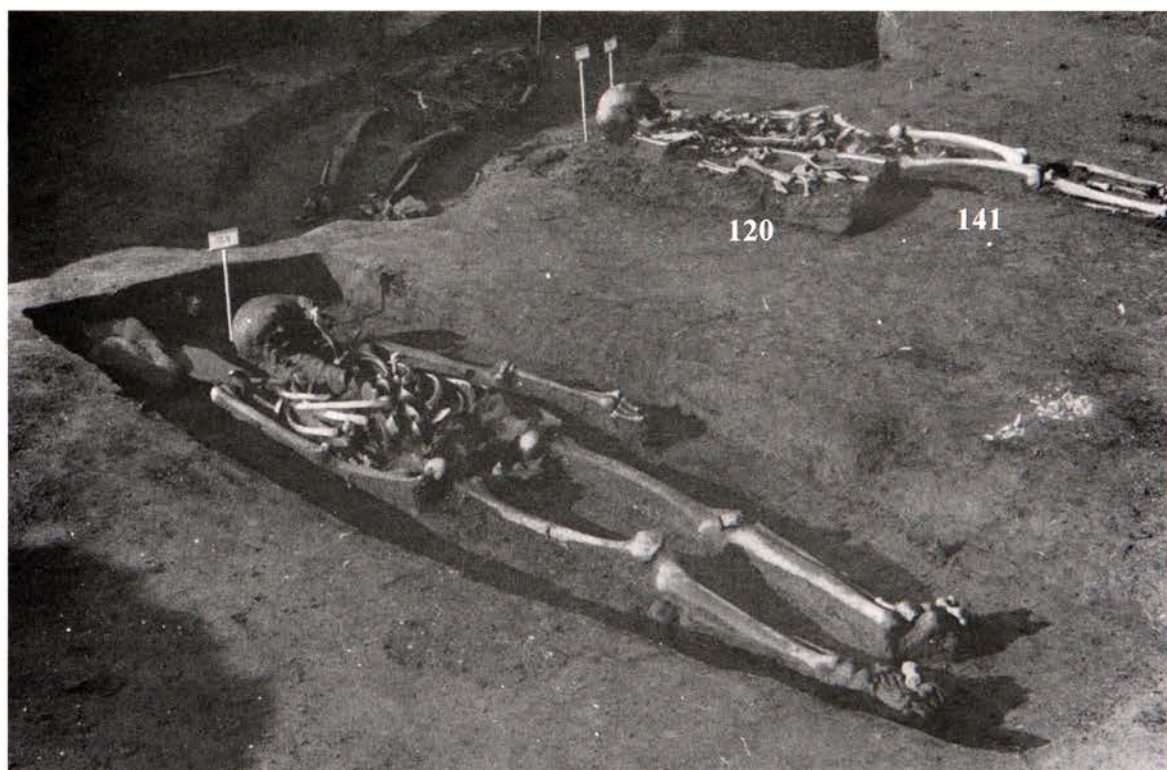

2

Tab. 42. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 172 a vedle zahloubený dětský hrob 167; 2. hrob 174 a 168.

1

2

Tab. 43. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 171 a 141 (detail); 2. hrob 173, v pozadí 171.

1

2

Tab. 44. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 179 a 186; 2. hrob 178.

1

2

Tab. 45. Mikulčice – 6. kostel, 1. hrob 183; 2. hrob 186 - detail.

1

2

Tab. 46. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 185; 2. hrob 188, detail s nádobou.

1

2

Tab. 47. Mikulčice – 6. kostel. 1. hroby 1476 a 1475, pod ním hrob 1480; 2. hrob 1481.

1

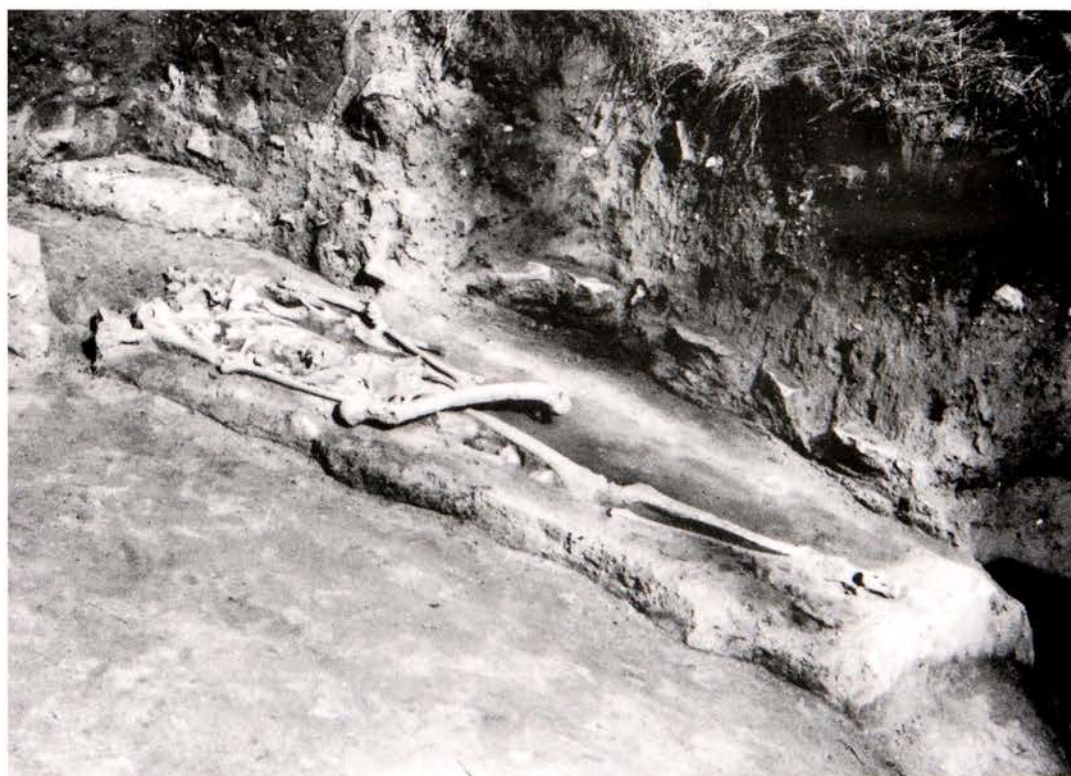

2

Tab. 48. Mikulčice – 6. kostel. 1. hrob 1479 a 1474; 2. hrob 1480.

1

2

Tab. 49. Mikulčice – 6. kostel. 1. sonda T 1979, hrob 1481 a žlábek ohrazující pohřebiště (nevybraný) od JV; 2. hrob 1495.

MIKULČICE – POHŘEBIŠTĚ V OKOLÍ 12. KOSTELA

Blanka KAVÁNOVÁ

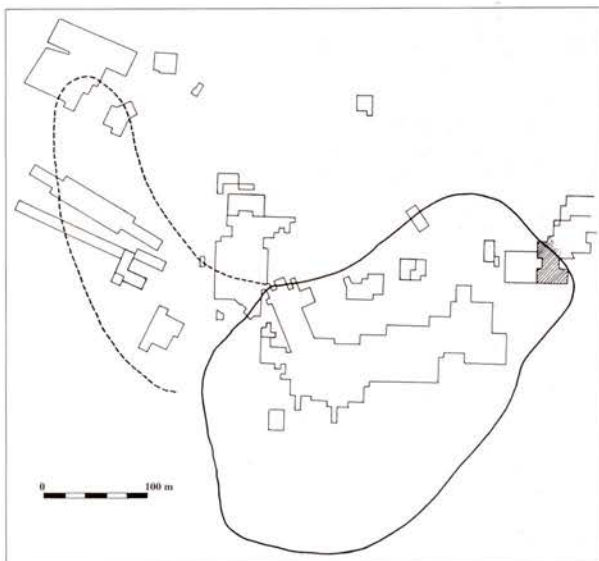
1. Úvod

Zkoumaná plocha leží na severovýchodním okraji knížecího hradu uvnitř opevněného areálu, v letech 1977 až 1981 bylo prozkoumáno 900 m² východně až jihovýchodně od kostela č. 5 (obr. 1). Výzkum obsahuje i přilehlý úsek opevnění včetně brány ústící naproti kostelu č. 6, ležícímu již vně opevněné plochy (*Klanica 1980a; 1980b; 1981; 1982*). Předmětem zkoumání tedy bylo několik kvalitativně odlišných situací, z nichž se budeme podrobně zabývat především pohřebištěm a částečně maltovou a kamennou destrukcí stavby, kolem níž byly hroby rozloženy a která byla označena jako kostel č. 12. Poznatky z výzkumu opevnění a na ně navazujících komunikačních prvků nám poslouží k dokreslení především stratigrafické situace, stejně tak nám poslouží i pozůstatky sídliště.

Severovýchodní část mikulčického hradiště byla nejdříve zkoumána v letech 1959 až 1963, kdy byla prokopána plocha kolem pátého kostela. Při terénních úpravách v rámci NKP, kdy se v r. 1968 uvažovalo o konzervaci základů kostela, byl proveden výzkum vnitřního prostoru této církevní stavby. Na dříve prozkoumanou plochu se navázalo v r. 1977, kdy výzkum pokračoval východním směrem přes zřetelně se v terénu rýsující val až k donedávna inundačnímu území řeky Moravy vně opevnění. Výzkum pokračoval od r. 1981 v přilehlé části koryta řeky, kde byly nalezeny zbytky mostu, směřujícího v esovitém půdorysu od severovýchodní brány hradiště do prostoru západně od šestého kostela (*Klanica 1987, 35*). Dlouhodobý výzkum si vynutila komplikovaná situace, obsahující v různém poměru celou dobu osídlení hradiště, kulturní vrstva dosahovala místy až mocnosti 2 m. Některé nálezkové situace bylo nutno ověřit a případně přehodnotit podle později získaných výsledků, některé – zvláště v prostoru opevnění – si ještě vyžadují kontrolní výkopy.

Jediným kritériem, k němuž mají všechny dílčí situace hodnotitelný vztah, je existence opevnění a speciálně jeho mladší etapy se sypaným valem. Z výsledků terén-

ního výzkumu vyplývá, že některé vrstvy osídlení severovýchodního cípu hradiště byly sypaným valem překryty, částí nálezkové situace je val respektován a relativně malá, ne však zanedbatelná část osídlení pokrývá povrch jeho destrukce. Vrstvy nad podloží, překryté valem a související se sídlištěm na vnitřní ploše hradiště, byly zařazeny do nejstaršího horizontu, v návaznosti na horizonty osídlení předhradí (*Kavánová 1996; 1998*) nazvaného horizontem C. Poměrně komplikovaná nálezková situace, respektující sypaný val, obsahuje několik chronologicky i kvalitativně odlišných úrovní včetně sídliště, pohřebiště a kostelní stavby a koresponduje v relativně chronologickém smyslu s horizontem B. V omezeném rozsahu lze vyčlenit i horizont po zániku funkce valu, který se projevoval destrukcí čelní kamenné zdi a postupným sesuvem vnitřního okraje valu, není však vždy nepochybný a ostře ohraničitelný. Nazván byl horizontem A.

Obr. 1. Areál hradiště v Mikulčicích s vyznačenou zkoumanou plochou.

Obr. 2. Část opevnění u severovýchodní brány.

Obr. 3. Část kamenné zídky podél jihovýchodního okraje průchodu.

Nutno zdůraznit, že horizonty osídlení opevněného předhradí nelze automaticky ztotožnit s horizonty osídlení vlastního knížecího hradu. Stejně označení pouze dokumentuje skutečnost, že tyto horizonty jsou určeny s pomocí stejných stratigrafických parametrů, tedy v případě předhradí i knížecího hradu poměrem k fortifikaci. Jestliže prokážeme, že opevnění knížecího hradu i předhradí, v obou oddělených jednotkách pozůstávající z čelní kamenné zdi s palisádou a sypaného valu s vnitřní dřevěnou konstrukcí, se chronologicky shodují, je pravděpodobné, že to znamená i stejnou chronologii v členění kulturní vrstvy celého hradiště. Pokud se týká absolutní chronologie, měla by být výsledkem komplexního hodnocení dílčích poznatků.

K získání základních předpokladů pro určení přesnějšího postavení kostela č. 12 s okolním pohřebištěm v průběhu osídlení severovýchodního cípu knížecího hradu se musíme alespoň orientačně zabývat i situacemi, které s nimi bezprostředně nesouvisí. Z těchto důvodů byl v nezbytné míře analyzován a charakterizován i horizont C, tedy nálezové situace předcházející velkomoravský horizont osídlení. Větší pozornost byla samozřejmě věnována velkomoravskému horizontu B s pohřebištěm, jehož hodnocení je předmětem této studie. Celková analýza povelmoravského horizontu A přispěla k upřesnění chronologie závěru horizontu B.

Ve všech horizontech musíme počítat s tím, že kterákoliv z četných následných aktivit mohla změnit, přemístit, případně zčásti nebo i úplně zničit některé reálie a nálezové situace. Takto se kulturní vrstvy horizontu C zachovaly neporušené prakticky pouze pod valem a v jeho nejbližším okolí, téměř

zmizely i nadzemní objekty počátku horizontu B. Terénní úpravy související se založením kostela byly narušeny následným pohřbíváním, zatímco hroby byly zřejmě v několika etapách masově vylupovány. Po zániku kostela a hřbitova byly prováděny další terénní úpravy, zasahující někdy až do podloží. Metodiku, založenou klasicky na hodnocení sídlištními úpravami více či méně oddělených horizontů a jejich náplně tak, jak byla použita při dílčím zpracovávání výzkumů na opevněném sídlišti severozápadně od knížecího hradu (*Klаница 1968, 63-70, tab. 59-67, příloha 2; Kavánová 1996; 1998*), lze v takovém případě aplikovat jen v omezené míře. Jestliže tedy postrádáme souvislé horizonty, které do značné míry ulehčují analýzu, pokusíme se s pomocí nezpochybnitelných celků charakterizovat jednotlivé horizonty individuálně podle konkrétní situace.

2. Opevnění a jeho stavební fáze jako opora relativní chronologie

Bereme-li vývoj opevňovacího systému za základ členění vývoje osídlení hradiště, musíme jej analyzovat podrobněji alespoň v rozsahu, který je nezbytný k pochopení jednotlivých fází a jejich významu. Následující text není tedy vyčerpávajícím popisem všech náleзовých situací.

Úsek opevnění byl prozkoumán především v jihovýchodním křídle spolu s prostorem brány (obr. 2). Ta byla zjištěna v šířce 5 m, měřeno mezi oběma okrajovými

zídkami v průchodu. Tyto zídky pozůstávaly z vně líčované konstrukce nasucho kladených plochých kamenů, zachované u jihovýchodního křídla v kratších úsecích v prostoru průchodu a poměrně dobře zakonzervované jižním nároží (obr. 3, 4, 5). Podél okraje severozápadního křídla byla v průchodu prozkoumána zídka o délce 4,6 m, zachovaná do výšky 35-40 cm, ale bez obou nároží (obr. 6). V této části jsou kameny skládány ve dvou až třech vrstvách za sebou, pata zídky je asi 50 cm nad podloží.

Ve stejné výšce byly očištěny kamenné věnce základů velkých kúl podél obou zdí v průchodu (obr. 7). Na jihovýchodní straně byly nalezeny čtyři, na severozápadní straně tři, všechny shodné úpravy. Podle zachovalejší jihovýchodní řady byly kúly o průměru 30-35 cm s tupým ukončením zasazeny nepříliš hluboko (asi 20 cm) do jámy a utěsněny kameny a jílem (obr. 8). Jámy byly zahloubeny do jílovité vrstvy se zrnky malty. Kúlová konstrukce (protože kúly byly mělce zasazeny, nemohly stát samostatně) zužuje volný prostor v průchodu na 4 m.

Mezi kúly 1015 a 1017 byl zachycen špičatý kúl o průměru 20 cm, zaražený 80 cm hluboko, starší než vrstva s maltou (objekt 1016 – obr. 9 a 10). V místech kúlu 1014 byly zachyceny dva kúly nad sebou, oddělené vrstvou malty. Na propálené zbytky mladšího kúlu navazuje destrukční vrstva v bráně, po okrajích silně promísená přepálenými kameny, množstvím rozdrobené, oranžově propálené mazanice a uhlíky (obr. 11). Ve vrstvě destrukce byly na ploše průchodu zachyceny mladohra-

Obr. 4. Kamenné nároží brány.

Obr. 5. Očištěné nároží brány.

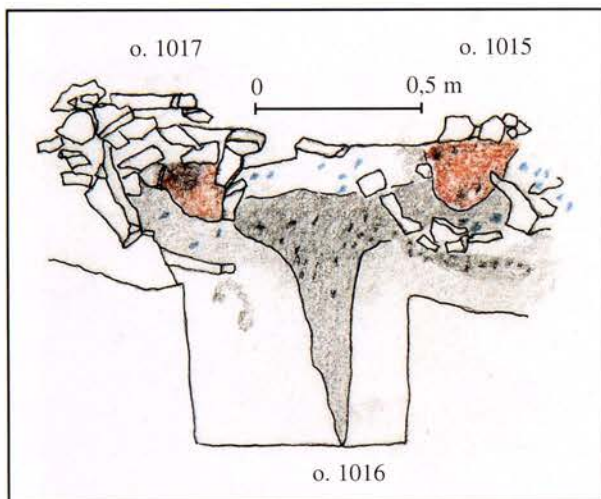
Obr. 6. Linie kamenné zídky podél severozápadní stěny průchodu.

Obr. 7. Řada velkých kúlů podél jihovýchodní stěny brány.

Obr. 8. Kameny obložený základ kúlu.

Obr. 9. Špičatý kůl 1016 pod kameny obloženými kůly 1015 a 1017.

dištní terénní zásahy. Na spodní hranici destrukční vrstvy byly pozorovány větší i menší úlomky malty, oddělující dvě chronologicky i kvalitativně odlišné fáze výplně průchodu (obr. 12 a 15). Starší výplň tvoří světle šedá hlinitopísčítá vrstva, místy až 50 cm mocná, ležící již přímo na podložním písku. V této vrstvě bylo nalezeno jen málo keramiky a zvířecích kostí, nálezy strusky korespondují s nálezy v kulturní vrstvě sídliště uvnitř opevněné plochy. Malý zlomek železné hřivny a neidentifikovatelný železný fragment dokresluje situaci. Mladší vrstva výplně je sytě šedá písčitohlinitého charakteru.

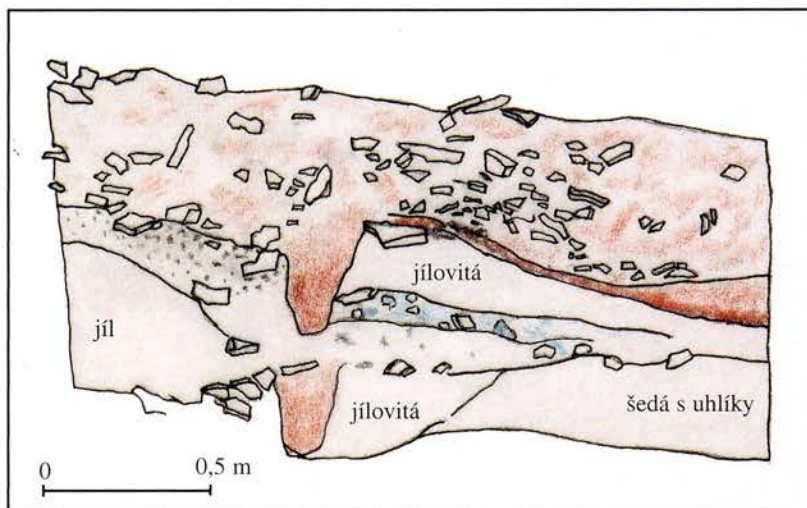
Opevnění bylo při výzkumu zachyceno ve dvou základních etapách, z nichž mladší je možno sledovat přibližně ve dvou postupných fázích. Starší etapa opevnění pozůstává z kamenné zídky, kopírující úpatí svážného náplavového břehu řeky Moravy a opírající se o dřevěnou palisádu. Zídka, složená nasucho z menších oblých vápencových pískovců a jednoduše lícovaná, se zachovala do výšky 45 cm. Fixuje terénní schod na spodní hranici svážného břehu vodního toku podél celého sledovaného úseku, tj. i v prostoru brány. Zbývající mezera mezi horní částí zdi a jílovým břehem byla vyplněna šedým písčitojílovitým materiálem (obr. 13:3), na tuto vrstvu navazuje na vrcholu svahu tmavá vrstva s uhlíky (obr. 13:3a), pod mladším opevněním plynule pokračující dovnitř sídliště. V zahloubených objektech uvnitř sídliště má vrstva silně uhlíkovitý charakter. V části pod později nasýpaným tělesem valu se v této vrstvě zachovaly dva horizonty podlahových úprav kůlových staveb se zbytky ohnišť. Kůly, částečně zachycené v podloží na vrcholu svahu, se v horních vrstvách nerýsují, a patří tedy s největší pravděpodobností rovněž k této starší etapě.

V mladší etapě bylo v počáteční fázi vybudováno světlé jílové jádro valu bez kamenité příměsi (obr. 14) a na horním okraji říčního břehu byla složena nasucho z velkých plochých písčitých vápenců čelní zeď (obr. 16). Ta je podložena čoučkovitou úpravou světlého písku promíseného říčním štěrskem, zvyšující úroveň vrcholu břehu nad vodním tokem o 40 cm (obr. 13:2). Podle základových kamenů a odkrytých ploch kamení horní vrstvy měla zeď šířku 2,20 až 2,40 m, vnější lícovaná plocha zdi je místy silně destruována. V této souvislosti je třeba zaznamenat, že uvolněné kameny se na vnějším

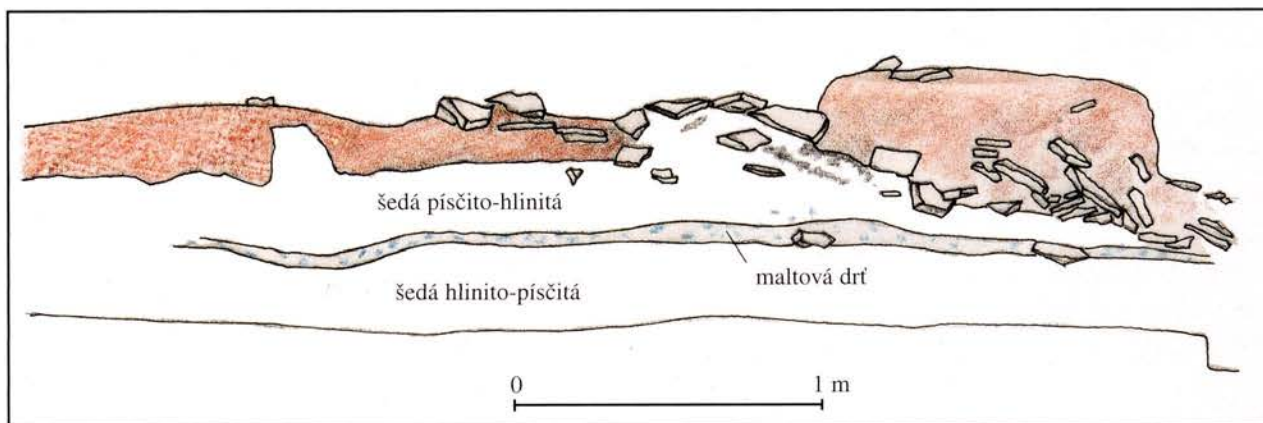

Obr. 10. Špičatý kůl 1016 pod kameny obloženými kůly 1015 a 1017.

svahu před čelní zdí objevily pouze v minimálním množství, a to na horní hranici šedé vrstvy písčitojilovité starší etapy opevnění. Zajímavým technickým prvkem je tzv. jádro valu, útvar čočkovitého průřezu o maximální síle 50 cm, široký 4,40 m, tvrdě dusaný ze světlého, místy rezavého jílu (obr. 13:1a). Směrem k bráně se vytrácí a končí asi 1 m od jihovýchodního okraje průchodu. Základ této úpravy tvoří šedý kompaktní jíl o síle přibližně 30 cm, vyrovnávající terén za písčitým základem kamenné zdi (obr. 13:1b). Jádro valu zřejmě nebylo samostatnou částí opevnění, na jeho povrch navazují bezprostředně prvky dřevěné konstrukce. Teprve nad těmito úpravami byl nasypán val hli-

Obr. 11. Profil dvou fází kůlových konstrukcí u nároží brány.

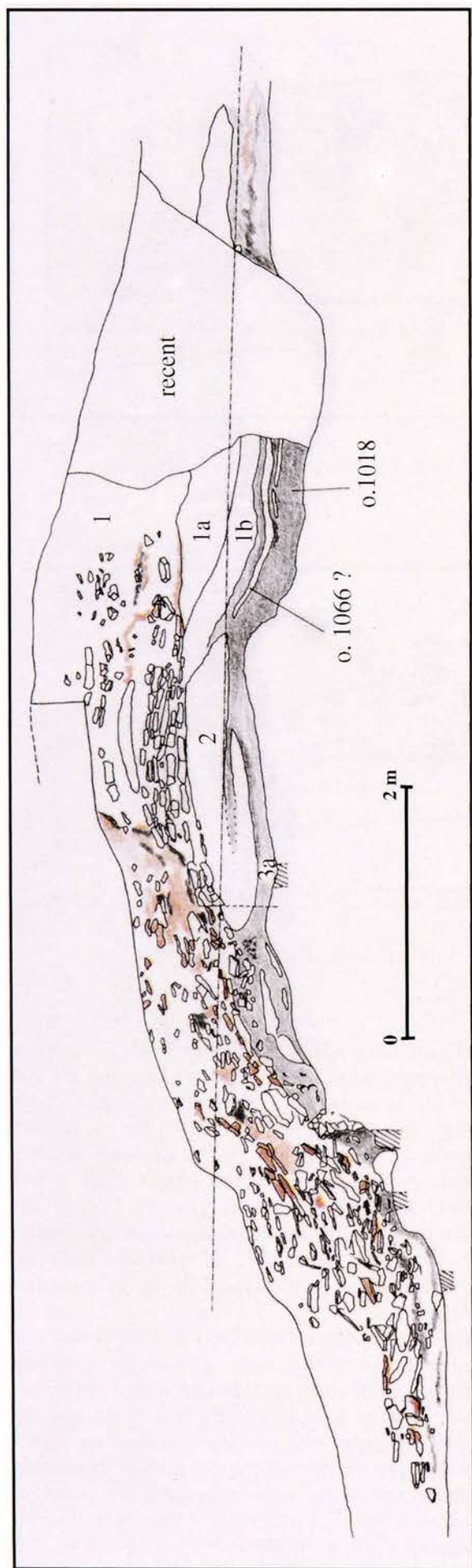
Obr. 12. Podélný profil zásypu brány s vrstvou malty a propálenou destrukcí na povrchu.

nitojilovitého materiálu, promíseného drobnými kameny (obr. 13:1), a jednotlivé vrstvy byly prokládány trámy. Konkrétně byly stopy po dřevěných rostech zachyceny těsně nad jádrem valu, a to v první vrstvě souběžně s opevněním, druhá vrstva o 6 cm výše byla kolmo orientovaná. Rovněž v kamenech starší fáze čelní zdi byly na úrovni písčité úpravy pozorovány tři trámy, kladené souběžně s čelem zdi ve vzdálenosti 40 cm od něj, prakticky těsně vedle sebe, takže maximální vzdálenost činila 80 cm. Na tyto trámy ve stejné výšce navazovaly kolmé rošty (obr. 17).

Na jílu s kamenitou příměsí asi 60 cm nad nejvyšším bodem jádra valu byla nalezena a zdokumentována více či méně souvislá vrstva kamenité destrukce s maltou. Větší ploché kameny byly proloženy kaménky drobnějšími a plochami úlomků malty (obr. 18 a 19). Situace byla prozkoumána v jihovýchodním křídle opevnění v úseku 5 m od brány. Plocha stavebních zbytků zřejmě kopíruje tvar valu v době zániku kamenito-maltové konstrukce. Nejvyšší bod destrukční plochy leží přibližně

v polovině šířky valu, odtud příkřeji spadá k vnitřnímu okraji a poněkud povlovněji k vnější kamenné zdi, kde malta ulpěla na horních kamenech zachované výšky. Výškový rozdíl mezi maltovými zbytky na okrajích a uprostřed činí 50 cm, výskyt kamenito-maltové destrukce v tělese valu končí asi 1 m od brány. Vrstva s příměsí malty plynule přecházela z valu do severního prostoru brány, kde byla dokumentována na profilu podél střední osy průchodu poblíž vnějšího ústí (obr. 12). Celá situace je překryta další fází nasypaného tělesa valu.

Dělení první fáze budování valu (jádro a sypaný val) pravděpodobně dokumentuje pouze technologický postup a nemusí nutně znamenat (a zřejmě ani neznamená) chronologický rozdíl. Skutečnost, že po ukončení životnosti (nebo z jiných důvodů) byla tato fáze přebudována, je pro nás mimořádně významným momentem při hodnocení vzájemného stratigrafického postavení a základem relativní chronologie mnoha sídlištních a pohřebních aktivit. Zbytky maltové destrukce ve valu

Obr. 13. Příčný profil opevnění: 1-jílovitopísčitý materiál valu, 1a-jádru valu, světlý tvrdý jíl, 1b-vrstva šedého kompaktního jílu, 2-písčitý podklad kamenné zdi, 3-šedá písčito-jílovitá vrstva, 3a-vrstva s uhlíky.

se totiž při terénním výzkumu prostoru uvnitř opevněného areálu projeví jako poměrně výrazná vrstva s drobtý bílé malty, zasahující do plochy s hroby a sídlištními objekty. Příkladně na pohřebišti odděluje celkem tři fáze ukládání hrobů a umožňuje jejich synchronizaci s fázemi opevnění.

Přestavba opevnění pro nás znamená dokumentovatelnou další fázi čelní kamenné zdi z materiálu odlišné kvality a zvýšení valu (tomu nasvědčují kromě konkrétní nálezové situace i fragmenty lidských kostí a drobné nálezy v destrukci tělesa valu). Kamenné konstrukce jsou doloženy pouze v destrukční vrstvě, a to zejména v suťovém kuželu před čelní zdí, který v řezu odpovídá 3,5 m² stavebního materiálu. Na rozdíl od starší fáze jsou kameny z nejvyšší destrukční vrstvy ostrohranné, do červena zbarvené (snad přepálené – obr. 20). K této fázi patří v bráně vnitřní kamenné nároží, vybudované nad starší destrukcí s maltovými zbytky (obr. 21). Do něj, jak bylo při terénním výzkumu zjištěno, byly uchyceny dřevěné konstrukce vnitřní stěny valu (obr. 23 a 24), jinak v terénu rekonstruovatelné podle zachovaných kamenných obkladů základů vzpěr (viz katalog 7. 3. – objekty 1019, 1020, 1023, 1024, 1029). Ploché lomové kameny byly v horní vrstvě složeny naplocho do obdélníku o délce 85-108 cm, okolo podélné mezery uprostřed. Po obou kratších stranách byly svisle postavené kamenné desky. V druhé a třetí vrstvě byly kameny uloženy svisle a utěšňovaly 3 cm širokou šlěrbinu. Dřevěná deska mezi nimi byla zapuštěna hlouběji pod spodní úroveň kamenů (obr. 22). Analogická situace byla zjištěna při výzkumu obranné linie raněstředověkého hradu v Będzině, voj. Katowice, kde jádro valu z vápencové sutě a hlíny bylo z vnitřní strany podepřeno dřevěnou stěnou (Rogaczewska 2001, 165).

Podle již výše uvedené nálezové situace i podle druhu použitých kamenů k poslední fázi valu patří i kamenné zidky v průchodu brány a kúlová konstrukce brány se základy obloženými kameny. Pouze u kamenného nároží byl zachycen špičatý kúl.

Situačně starší fáze dřevěných konstrukcí brány (do hloubky zaražené špičaté kúly) je součástí starší fáze mladší etapy opevnění (obr. 25). Šedá písčitohlinitá výplň spodní vrstvy průchodu je zřejmě pozůstatkem nášlapné vrstvy a pokračuje dále dovnitř areálu hradiště. Na ploše sídliště je po svém jižním okraji vyznačena kamennou destrukcí nízké zidky.

Součástí opevňovacího systému byly i dvě řady palisády podél říčního břehu (kromě kúl v těsné blízkosti spodní nízké zidky, patřící starší etapě), přerušené v místech brány. Mezi kúly byl usazen jílovitý kal s pískem, vně kúl pak hrubý říční štěrk. Protože však tyto palisády nijak do

řešené problematiky nezasahují, ponecháme je speciálně zaměřenému zpracování.

Starší etapa opevnění tedy byla s největší pravděpodobností dřevěné konstrukce, protože však byla plošně zachycena pouze v poměrně úzké sondě, nelze zjistit další detaily. Mladší etapa ve starší fázi pozůstávala z čelní kamenné zdi s dřevěnými konstrukcemi, na něž navazoval sypaný val s rošty a dusaným jílovým jádrem, ukončený v horní části kamennou konstrukcí s maltou. V mladší fázi byla pravděpodobně zvýšena čelní zeď, upravena vnitřní stěna valu a val rovněž zvýšen. Celková šířka valu s čelní kamennou zdí dosáhla 7,5 m.

Úroveň vnějšího svážného břehu v době funkce mladší etapy fortifikace nám fixují dvě lidské kostry (tedy nikoliv pohřby), ležící mezi čelní kamennou zdí a spodní zídou. Obě jsou podloženy hlinitojilovitou vrstvou horizontu C a směřují po svahu nohama dolů kolmo na průběh obou zdí. U hrobu 1491 (kostra nedospělého jedince) činí rozdíl mezi úrovní hlavy a pánve 10 cm, kosti dolních končetin se svezly o 60 cm níže až ke kamenům spodní zídky a byly očištěny pod 30 cm silnou vrstvou destruovaného kamení (obr. 26 a 27). O něco výše po svahu uložený hrob 1499 (kostra dospělého jedince) má pánev ve stejné nivelační výšce jako hrob 1491, krční obratle o 23 cm výše než pánevní kosti a konce bérců mezi kameny spodní zídky o 47 cm níž (obr. 28). Těsně vedle pravého kotníku se na kamenech zídky zachytily rozdrčené lebeční kosti hlavy, uložené v anatomické poloze, tedy sekundárně poškozené (obr. 29). Tyto reálie nám rovněž dokládají činnou funkci spodní zídky v době existence horního opevnění. Zřejmě to byla funkce ryze praktická, přetrvávající nezávisle na typu fortifikace, umístěné na horním okraji říčního břehu. Podle skutečnosti, že zídka spolu s přilehlou palisádou pokračuje bez přerušení i v prostoru brány, lze usuzovat, že se jedná o zpevnění břehu proti erozi (Klаница 1982, 19).

Celková situace tedy v základní stratigrafii vypadá takto:

I. etapa opevnění – starší:	sídlíštní horizont C
kamenná zídka na úpatí	
dřevěné konstrukce na vrcholu svahu	
II. etapa opevnění – mladší:	sídlíštní horizont B
1. fáze – starší	
kamenná čelní zeď	
dřevěné konstrukce jejích základů	
jílové jádro valu	
sypaný val s rošty	
kamenné konstrukce s maltou	
brána s vráženými kůly	
2. fáze – mladší	
zvýšení valu a úprava jeho vnitřní stěny	
zvýšení kamenné čelní zdi	
kamenná úprava v bráně	
konstrukce vsazených kůlů v bráně	
Zánik opevnění a dále	sídlíštní horizont A

Obr. 14. Profil opevnění: světlé jílovité jádro valu podložené černou uhličitou vrstvou předvelkomoravského horizontu, vpravo kamenné obložení vzpěry vnitřní stěny valu.

Obr. 15. Vrstva malty oddělující dvě fáze výplně průchodu.

Obr. 16. Kamenné zdi starší a mladší etapy opevnění pod vrstvou destrukce.

Obr. 17. Dřevěné trámy v základech čelní zdi mladší etapy opevnění.

Obr. 18. Destrukce kamenů a malty na vrcholu starší fáze valu v mladší etapě opevnění.

Obr. 19. Detail kamenné destrukce na vrcholu starší fáze valu.

Obr. 20. Kameny nejmladší vrstvy destrukce opevnění.

Obr. 21. Kamenné nároží nad starší destrukcí s maltou.

Obr. 22. Řez kamenným obkladem vzpěry podél vnitřní linie valu.

Obr. 23. Otisk trámu v kamenné konstrukci nároží.

Obr. 24. Detail trámu zapuštěného v kamenech nároží.

3. Etapa předcházející vznik sypaného valu – horizont C

Sídlištní aktivity, současné se starší etapou fortifikace, tvoří tzv. horizont C a jsou nejlépe zachovány v pohřbeném horizontu pod sypaným tělesem valu (obr. 30). Již výše zmíněné více či méně uhlíkovité vrstvy horizontu C jsou charakterizovány častým výskytem úlomků vypálené mazanice, kovářské strusky a zachovaných zbytků kůže.

Na hručkách mazanice nebyly nalezeny žádné speciální a charakteristické stopy, jílovitý vypálený materiál nesl pouze otisky stébel a jiných organických příměsí. U některých úlomků byl zachován rovný vyhlazený povrch. Okrajové zlomky pražnic se vyskytly jen ve vrstvě za valem v severní části zkoumané plochy a v objektu 978.

Struska se soustředila především v okolí nadzemního objektu 10/V a nejstarší fáze nadzemního objektu 969 (velké ohniště s kamennou úpravou) v jihovýchodní části výzkumu, ve stejných místech se kumulovaly i nálezy různých železných předmětů. U objektu 10/V téměř 60 % nálezů želez tvoří kovářské polotovary a amorfní zlomky, u objektu 969 je tento podíl podstatně vyšší, 83,3 %. V místech pohřebiště zkreslují situaci nálezy užitkových železných předmětů, o nichž lze předpokládat, že zčásti pocházejí z vyloupených a jinak narušených hrobů.

Kousky organické hmoty, laboratorní analýzou určené jako zbytky vyčištěné kůže, se soustředily především v hlinitopísčité vrstvě s uhlíky jihovýchodně od 12.

kostela, odkud byly splaveny na dno jámy 981. Z dosud nejjistitelného zdroje se dostaly v poměrně hojném počtu i na dno jámy 1002 (*Kavánová 1981, obr. 15*).

Kromě těchto, pro sídliště charakteristických, ale obecně nedatovatelných nálezů se v různých situacích vyskytly i předměty umožňující přesnější zařazení horizontu do absolutní chronologie.

3.1. Materiální náplň horizontu C

Jako nesporně starší než vznik sypaného valu bylo možno identifikovat především ty objekty, které leží přímo pod tělesem valu a teprve zprostředkovaně vzdálenější. Dále se jedná o několik vrstev, z nichž pouze velmi málo je průběžných po celé ploše výzkumu. Nejvýraznější (a nejrozšířenější) je písčitohlinitá, sytě tmavá vrstva s bohatou příměsí uhlíků, ležící téměř těsně nad podloží. Mezi ní a světle žlutým, tvrdým podložním pískem se nacházela tmavší písčité vrstvy méně udusaného charakteru, běžně považované za prosaky humusu z tmavé vrstvy do podložního písku. I v této písčité vrstvě však byly nálezy a ukázaly se i v místech, kde tmavá uhlíkovitá vrstva nebyla, např. pod písčitou úpravou 1067. Humusovitá příměs v písku se tedy vytvořila ještě před ukládáním vrstvy s uhlíky. V těsné blízkosti valu bylo možné vydělit několik podružných mezivrstev, starších než těleso valu, oddělených útržky různých sídlištních úprav, případně zrušenými a demolovanými ohništi, dokumentujícími déletrvající osídlení zkoumané plochy (obr. 30). Ve stratigrafickém hodnocení nemají zvláštní význam, mohou nám však pro celkový obraz ilustrovat situaci horizontu C dále na ploše sídliště před jeho přebudováním v mladších obdobích.

Obr. 25. Brána – vertikální stratigrafie kůlu starší fáze pod zídou mladší fáze.

Obr. 26. Horní část kostry 1491 na svahu mezi oběma zídkami.

Obr. 27. Dolní končetiny kostry 1491 na kamenech spodní zídky.

S pomocí tmavé vrstvy s uhlíky bylo možné oddělit zahloubené objekty pocházející z období před nasypáním valu. Pokud bylo na profilu jámy zjištěno, že tmavá vrstva v jámě je identická s nadloží, je zřejmé i její relativně chronologické zařazení. Míra objektivity v takové identifikaci může být různá, např. v ideální situaci se vrstva nad podloží plynule propadá do jámy, v opačném případě byla v jamách na dně dokumentována tmavá vrstva s uhlíky, ačkoliv v nejbližším okolí nebyla zaznamenána. Tato situace se vyskytla hlavně v jižní části výzkumu. V různých souvislostech se objasnilo, že v těchto místech pravděpodobně došlo k pozdějším terénním úpravám a že vrstva byla zřejmě odstraněna a obnaženo podloží. Vyplývá to hlavně z nálezu stříbrného pozlaceného gombíku na povrchu podložního písku, k němuž byl párový nalezen v téměř dvacetimetrové vzdálenosti na povrchu jílovité navážky, související s vrstvami budování 12. kostela, tedy v situaci chronologicky i místně diametrálně odlišné. Oba dva gombíky byly pravděpodobně po vybrání z hrobu postupně poztráceny. Výskyt keramiky typu 4 na úrovni podloží (je to keramika výhradně z horizontu po zániku opevnění) předpokládá odstranění vrstvy horizontu C i vrstev horizontu B potvrzuje.

Obr. 28. Kostra 1499 na svahu před čelní stěnou opevnění.

Obr. 29. Detail dolních končetin a rozdrčené lebky kostry 1499 na kamenech spodní zídky.

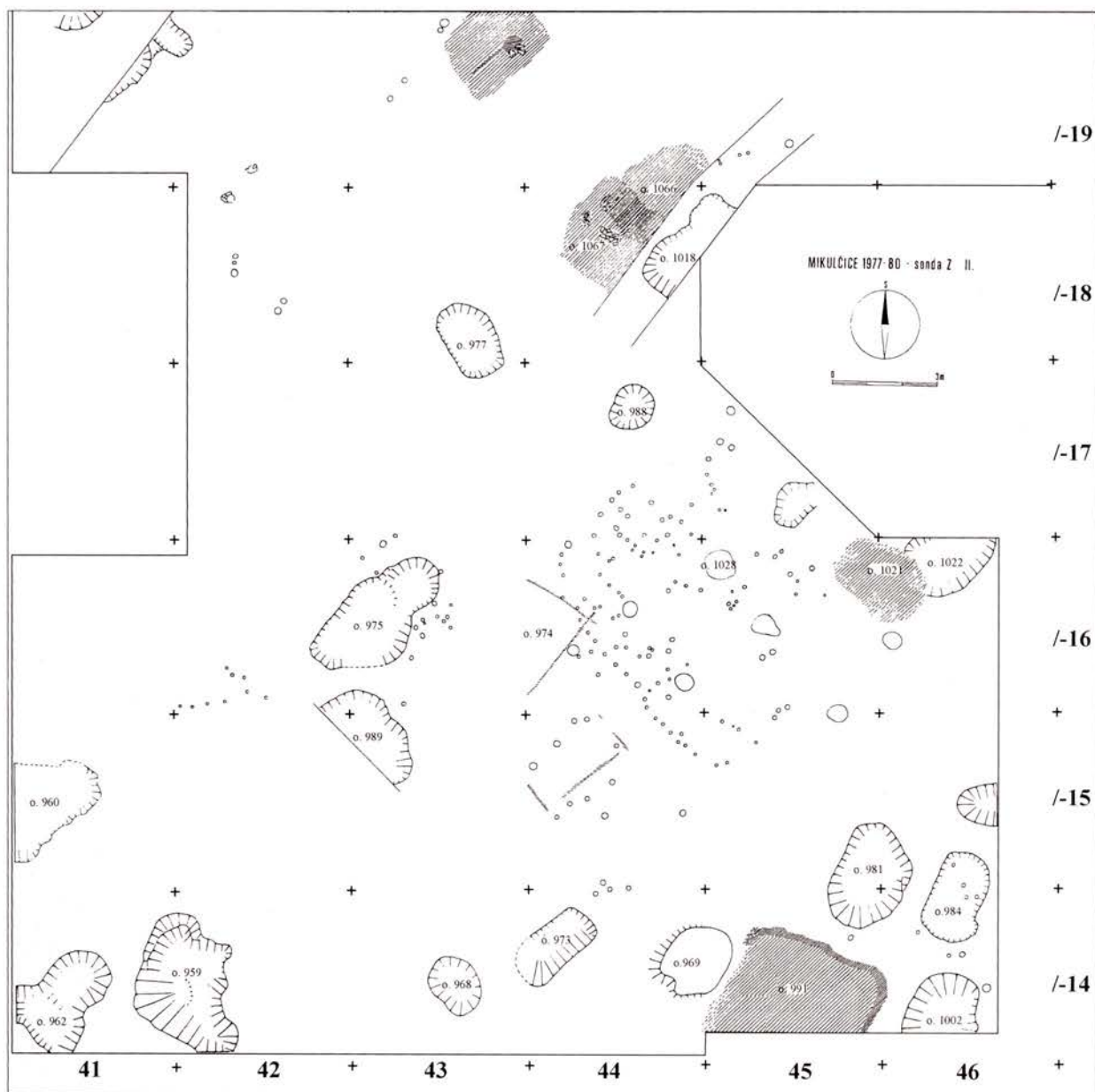
3.1.1. Sídlištní objekty (obr. 31)

Objekty tedy nejlépe chronologicky fixuje sypané těleso valu. To, spolu s vrstvou s uhlíky, překrylo v severovýchodním rohu čtverce 46/-16 jámu 1022 a nevýraznou, zlomkovitě zachycenou písčitou úpravu 1021. Ve zkoumaném úseku jihovýchodního křídla brány v délce přibližně 5,5 m, kde bylo těleso valu rozebráno a prozkoumány vrstvy v původním uložení až do podloží, překrýval násep jámy 1018 a dvě nadzemní podlahové úpravy staveb kůlové konstrukce (objekty 1066 a 1067), vybudované nad sebou v těžko odhadnutelném časovém odstupu.

Obě úpravy se okraji částečně překrývají a odděluje je 20 cm mocná černá uhlíkovitá vrstva. Výše, na rozhraní tělesa valu a vrstev pod ním, byla položena jílovito-písčítá úprava 1066 (obr. 32), v jihovýchodní části zasažená přibližně 1 m širokým sondážním řezem, vedeným kolmo na průběh valu, na jehož protilehlé straně byly v profilu zachyceny odpovídající písčité vrstvy, severovýchodní okraj porušila stavba čelní kamenné zdi mladší etapy fortifikace. Nebyly tedy zjištělné její původní rozměry, zachycena byla v maximálním rozsahu 300 x 150 cm. Hluběji, téměř na podloží odkrytá písčítá podlaha 1067 (obr. 33 a 34) byla v jihovýchodní části porušena stejným řezem. Šířka úpravy byla zjištěna terénním výzkumem a dosahovala 280 cm. Obě podlahy byly položeny nad zahloubeným objektem 1018 (snad polozemnicí), do horní části jejího zásypu se mírně propadala vrstva

Obr. 30. Sídlištní vrstvy horizontu C pod tělesem valu.

Obr. 31. Sídlištní objekty horizontu C.

světle žlutého písku úpravy 1066. Tím jsou potvrzeny celkem tři postupné sídlištní fáze ještě před budováním sypaného valu. Po okrajích úpravy 1067 byly zdokumentovány četné otisky kúlů, přibližně 1 m od severozápadního okraje bylo na podélné ose stavby zachyceno kameny upravené ohniště se silnou vrstvou popela. Popelovité vrstvy se vyskytovaly i na volné ploše mimo stavbu, lemovaly především část plochy podloží přiléhající k hornímu okraji říčního svahu (pozůstatky dřevěných konstrukcí nejstarší fortifikace?). Kúlová stavba byla orientována paralelně s tímto svahem a tím pravděpodobně i s průběhem nejstarší etapy opevnění.

Z těchto mimořádně důležitých objektů však pocházejí pouze málo typické a drobné střípky, nejspíše zařaditelné k typu 2. Rozsáhlejší možnosti však máme s hodnocením obsahu vrstev v zahloubených objektech.

Objekt 1018 byl částečně prozkoumán v sondě napříč valem, do podloží byl zahlouben 60 cm. Zachycená část má pravouhlý půdorys, svislé stěny a ploché dno, u obou nároží bylo na vnější straně pozorováno po dvou kúlových jamkách. Rozměr jediné v celkové délce zachycené strany je 320 cm. Ze severní strany byly zbytky topeniště (obr. 35). Těmito znaky jáma připomíná polozemnici. Byla vyplněna sytým černým uhlíkovitým zásepem, plynule pokračujícím dovnitř sídliště, který obsahoval kostěné bruslovité hladidlo, drobné kousky strusky, železné zlomky a zvířecí kosti. Keramika nepředstavuje početně příliš reprezentativní soubor (23 fragmentů), typy 1 a 2 jsou v něm zastoupeny ve stejném poměru, varianty 3/1 a 3/2 v menším procentu, přičemž typ 1 a varianta 3/1 se vyskytovaly spíše v zásepě jámy, typ 2 a varianta 3/2 v jejím okolí (podrobnější popis viz katalog 7. I.). Ve spodní části jílovité vrstvy tělesa valu,

překrývající tuto situaci, se typ 3 projevil pouze nepatrným procentem.

Objekt 1022 představuje kotlovitá jáma oválného půdorysu, zahloubená 110 cm do podloží. Do hlinitopísčitého tmavého zásypu s uhlíky se propadá okraj písčité úpravy 1021 a malá část jílovité úpravy z neprozkoumané plochy pod valem. Těleso valu částečně prokleslo do horní části zásypu jámy. Tmavý zásyp obsahoval strusku, kostěné bruslovité hladidlo a zvířecí kosti. Početně silný keramický soubor drobných, částečně málo typických fragmentů se skládá ze stejného poměru typu 1 a 2 s poněkud menším podílem variant 3/1 a 3/2. V písčité úpravě 1021 pozorujeme obdobnou strukturu keramiky.

K zahloubeným objektům mimo prostor fortifikace, jejichž relativně chronologické zařazení k nejstaršímu horizontu je podloženo nezvratnými nálezovými okolnostmi, patří objekty 975, 977, 978 a 988. V podložní vrstvě zahloubené objekty byly zachyceny pod jílovitohlinitou navážkou, mezi níž a podložím byla poměrně dobře zachovalá mocná vrstva s uhlíky.

Objekt 975 se skládá ze dvou vzájemně propojených jam se strmými stěnami a plochým dnem, orientovaných JZ-SV. Jihozápadní část tvoří oválná nepravidelná jáma o maximálních rozměrech 300 x 220 cm, hluboká 70 cm, po její delší ose pokračuje mělká, 35 cm hluboká okrouhlá jáma o průměru 140 cm. Na dně hlubší jámy se

vyskytovala černá uhlíkovitá vrstva, nad ní světlejší písčitohlinitá s uhlíky, která podkládala po celém okolí jílovitohlinitou navážku pod sakrální stavbou. Část této navážky tvořila horní vrstvu zásypu jámy. Mezi navážkou a světlejší vrstvou s uhlíky byla zaznamenána jílovitá úprava objektu 963 s hrobem 1433. V písčitohlinité vrstvě bylo nalezeno velmi málo střepů, ale výhradně starší charakteristiky. Černá uhlíkovitá vrstva na dně obsahovala více keramiky, a to typy 1 a 2 ve stejném poměru, varianty 3/1 a 3/2 v polovičním množství.

Objekt 977 je obdélná jáma o rozměrech 220 x 140 cm, orientovaná SZ-JV, se svislými stěnami a plochým dnem, do hlinitého zásypu s uhlíky proklesla část navážky. Na jejich rozhraní leželo u jižního okraje několik bílých kamenů a pozůstatky kostry hrobu 1510. Nad zásyp jámy zasahuje okraj hrobu 1470. Tmavý zásyp obsahoval málo materiálu, výhradně však střepy starší charakteristiky, v horních vrstvách zásypu byl nalezen parohový polotovar.

Objekt 978 (v konečné fázi výzkumu propojen s objektem 989) je jáma nepravidelného tvaru asi 60 cm hluboká, se sytým černým zásypem s uhlíky. V okolí jámy se našlo větší množství strusky, na východním okraji trosky vypáleného mazanicevého útvaru. Zásyp jámy byl překryt zbytky jílovité úpravy se štěrkem a nad západní částí kamennými obklady předpokládané dřevěné pravoúhlé konstrukce objektu 963, které jižně od

Obr. 32. Podlahová úprava objektu 1066 horizontu C pod tělesem valu.

Obr. 33. Písčítá podlahová úprava objektu 1067.

Obr. 34. Detail otisků kúlové konstrukce stěny objektu 1067.

pozůstatků sakrální stavby zabíhají pod vrstvu navážky. Na jílovité úpravě byly očištěny značně přeházené kosti hrobu 1433 (obr. 36). V zásypu se vyskytlo poměrně hodně střepů a zvířecích kostí, dále zlomky hlíněného pekáče, kamenný brousek, kostěné bruslovitě hladidlo, kostěné šídlo a fragment bronzového zrcadla. Keramika je charakterizována typem 2 a 1 v poměru 2:1 s relativně malou příměsí variant 3/1 a 3/2.

Objekt 988 představuje kotlovitá jáma o průměru asi 110 x 130 cm, zahlabená do podloží cca 50 cm. Zasaňuje pod severní okraj kamenné a maltové podlahy presbyteria sakrální stavby. Zásyp byl tmavý uhlíkovitý a plynule navazoval na vrstvu pod navážkou kostela. Asi 30 cm nade dnem ležely rozhozené lidské kosti hrobu 1505 v prokleslé slabé vrstvě jílu a uhlíků, do níž bylo zahlabeno dno hrobu 1482. Do horní části zásypu jámy spadaly i části malty a kamenů z destrukce okraje zmíněné stavby, pod kostmi hrobu 1505 byl nalezen velký úlomek malty, nepochybně z ní pocházející. Jáma leží pod částí hřbitova mezi kostelem a valem, kde se hroby silně kumulují a několikanásobně překrývají. Tmavý zázyp obsahoval středně početný soubor keramiky a kostěné šídlo. Keramický soubor je typizován střepy starší charakteristiky v přibližně stejném poměru.

Podle tmavého uhlíkovitého zásypu, plynule navazujícího na vrstvu pod sypaným tělesem valu, lze do horizontu C zařadit zahlabené objekty 981, 984 a 1002, které byly zkoumány mimo prostor opevnění i pohřebiště v jihovýchodní části výzkumu a neprokazují ani přímý kontakt s vrstvou navážky (obr. 37).

Objekt 981 tvoří oválná jáma s výrazně plochým dnem a svažujícími se stěnami, o rozměrech 340 x 240 cm, hluboká 90 cm. Zásyp byl tvořen několika vrstvami z nejbližšího okolí, které jámu postupně vyplňovaly a kopírovaly její tvar až pod ornici. Nade dnem se vyskytující sytě černá uhlíkovitá vrstva objekt řadí k horizontu C. Nad ní spadají do jámy útržky jílovité úpravy 1003 a následuje červenohnědá písčitá vrstva úpravy 969. Na ní leží písek z obj. 986 a nakonec kamenná destrukce obj. 982. Nejstarší vrstva zásypu – tmavá hlinitopísčitá s uhlíky na dně a na ni navazující uhlíkovitá – je charakterizována stejným poměrem typů 1 a 2 s o něco více než polovičním podílem variant 3/1 a 3/2. Ojediněle se objevily intruze mladší keramiky typu 3 a 3/4. Střepy staršího charakteru obsahovaly i útržky jílovité podlahy 1003 a červenohnědý

písek úpravy 969 v zásypu jámy, v tomto případě však jde o splachové vrstvy s ne zcela spolehlivými nálezy celky, neboť se jedná o objekty na základě nálezyvých okolností spolehlivě řaditelné do horizontu B.

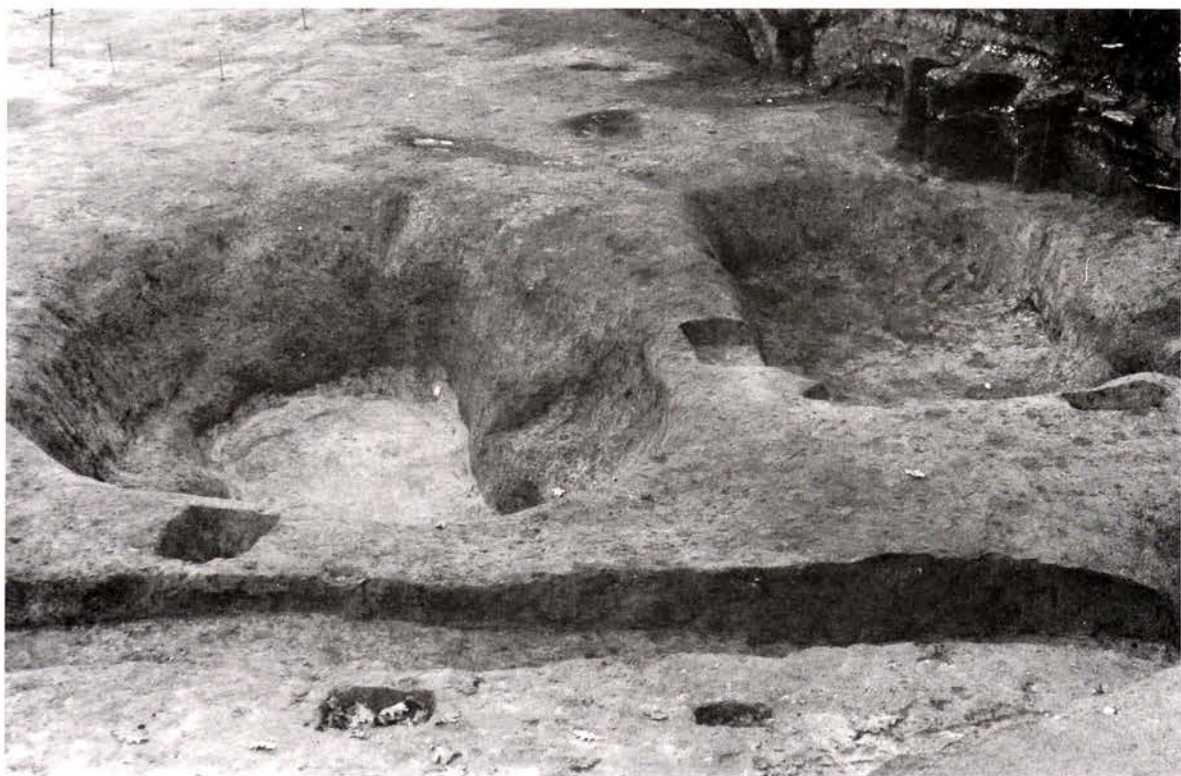
Objekt 984 je oválná, téměř obdélná jáma se svislými stěnami a plochým dnem, o rozměrech 260 x 140 cm, zahlabená 60 cm do podloží. Podobně jako v objektu 981 kopíruje její výplň kulturní vrstvu v okolní situaci až do výšky 60 cm pod povrchem, kde horní propadající se vrstvu tvoří destrukční vlna rozrušeného tělesa valu. Dno jámy vyplnila uhlíkovitá vrstva, překrytá jílovitohlinitou vrstvou s uhlíky; tyto řadí funkční existenci jámy do horizontu C. Kromě běžných nálezů (šídlo, přeslen, brousek) obsahovala horní vrstva zásypu jámy přibližně na úrovni podloží bronzovou terčovitou nášivku. V keramických souborech uhlíkovité vrstvy a jílovitohlinité vrstvy s uhlíky jsou opět podíly střepů typu 1 a typu 2 víceméně vyrovnané. Keramické soubory písčitochlinité a jílovité vrstvy nad uhlíkovitou jsou početně slabé a nereprezentativní.

Obr. 35. Zahlabený objekt 1018 (polozemnice ?) v podloží pod tělesem valu.

Obr. 36. Hrob 1433 nad zásypem jam 975 a 989. V pozadí kameny vytyčený okraj objektu 963.

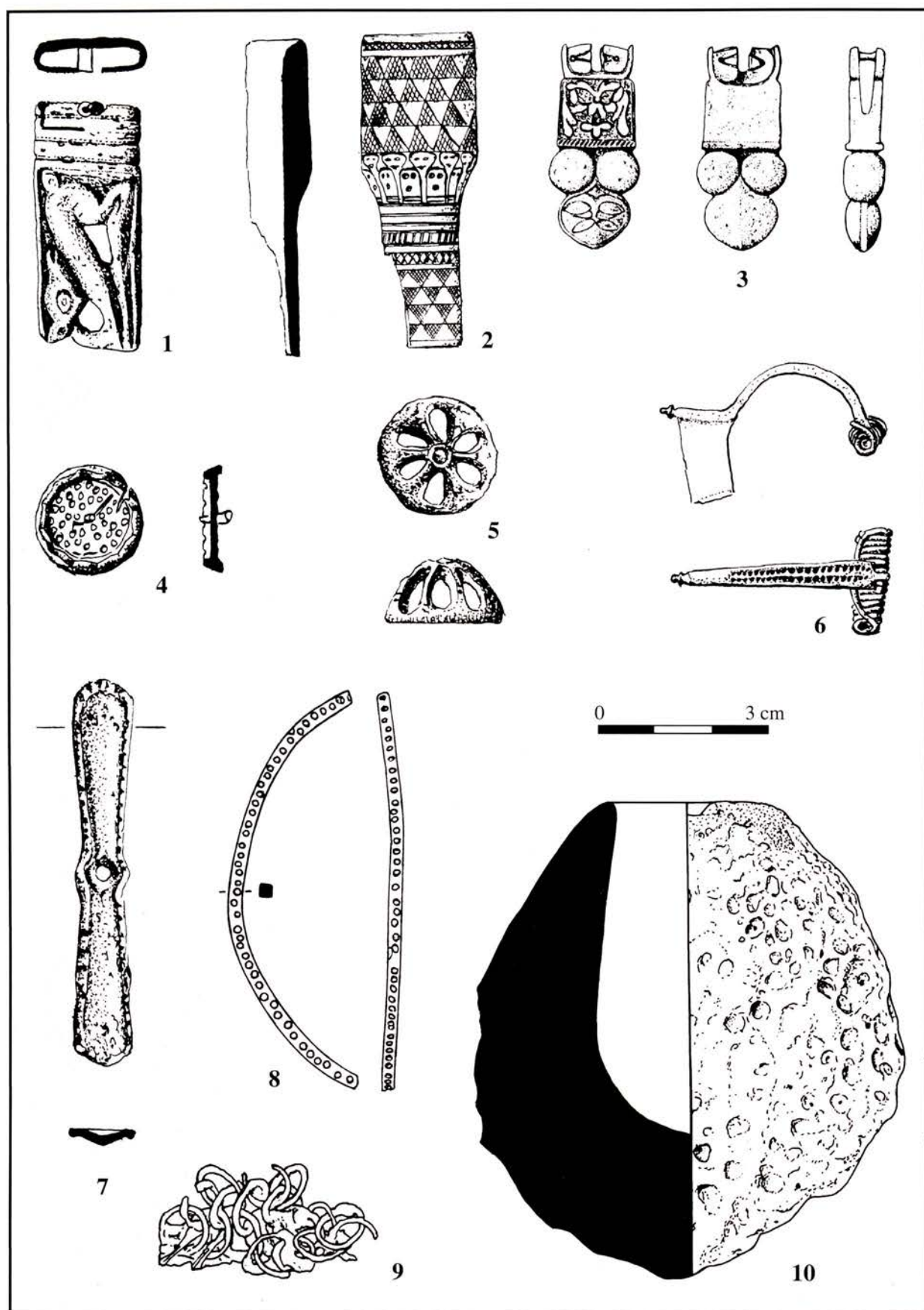
Obr. 37. Předvelkomoravské jámy 981 a 984 vně jihovýchodního okraje pohřebiště.

Obr. 38. Úprava objektu 960 s kamennou destrukcí po okraji.

Obr. 39. Zahloubený objekt 959 s profilem zásypu.

Obr. 40 Předměty v sídlištní vrstvě horizontu C: 1-nákončí 594-627/81, 2-zdobená rukojeť 594-428/81, 3-nákončí 594-343/77, 4-nášivka 594-401/80, 5-prolamovaný vrchlík, 6-zlomek římské spony, 7-vrtulovitá závlačka 594-402/80, 8-zlomek náramku, 9-kroužkové pletivo, 10-tyglík (bronz – 1, 3-8, paroh – 2, železo – 9, keramika – 10).

Objekt 1002 je jáma protáhlého tvaru příkopovitého charakteru o šířce 190 cm, v prozkoumané délce 200 cm (zasahuje pod jižní profil zkoumané plochy), zahloubená 70 cm do podloží. V okolí jámy byly zachyceny stopy po kůlech. Podobně jako u jam 981 a 984 nebyla jednorázově vyplněna a průběžně ji kopírovaly jednotlivé sídlíštní vrstvy až po ornici. Tmavý písek na dně obsahoval v souboru keramiky přepálené střepe, mezi nálezy vyniká větší tyglíkovitá nádobka vakovitého tvaru (obr. 40:10). Střepe typu 1 a typu 2 jsou ve stejném poměru. V uhlíkovité vrstvě nad pískem byl nalezen početnější soubor keramiky s většími tvary nádob, kovářská struska a část skleněného náramku. Mimo kovářské strusky se v zásypu jámy objevilo i množství kousků organické hmoty. Střepe typu 1 a typu 2 spolu se souběžnými variantami 3/1 a 3/2 jsou v přibližně stejném poměru. Střepe typu 3 lze v tomto případě považovat za intruzi z vrstvy světlého písku nad uhlíky. Do horní části zásypu se propadl světlý písek úpravy 991 a červenohnědý písek úpravy 969. Střepe z obou úprav jsou většinou drobné a málo typické, výraznější je pouze složka typu 3. Nad pískem objektu 969 je uložena stratigraficky důležitá vrstva s drobtly malty, pocházející z období přestavby opevnění.

Zahloubené objekty horizontu C uzavírají volný prostor, v němž bychom mohli teoreticky uvažovat o nadzemní stavbě. V severozápadním rohu čtverce 45/16 bylo totiž zkoumáno ohniště 1028 jako plocha vypálené mazanice o rozměrech 90 x 70 cm se zbytky uhlíků a popela, překryté uhlíkovou vrstvou horizontu C a objektem 1001 horizontu B, částečně porušené mladším zásahem. Toto ohniště je obklopeno kúlovými jámkami, které však nejsou chronologicky zařaditelné na podkladě stratigraficky nezvratné nálezoové situace.

Mezi zahloubenými objekty byla jedna kotlovitá jáma (objekt 1022) a příkopovitý objekt 1002, vyhloubený až na vnějším obvodu skupiny objektů. Převažující jámy s plochým dnem a strmými stěnami by mohly představovat zahloubené části nadzemních staveb, v jejich okolí byly většinou zachyceny i kúlové jamky. Obdobná sídlíštní situace již byla řešena v prostoru „Klášteřisko“ mimo opevněnou plochu hradiště (Kavánová 1999, 87-90), kde se vyskytovaly prakticky stejné typy objektů (především hlubší jámy se strmými stěnami a plochým dnem), tvořících ve dvou případech hospodářské jednotky. Problematice těchto jam je zejména v Polsku věnována v poslední době větší pozornost (Glanc-Kwaśny – Tomczak 2000, 212-213, zde shrnuta i literatura).

V některých situacích sídlíště horizontu C v prostoru severovýchodního cípu hradiště se kumulují nálezy dokládající výrobní činnost několika odvětví. V souvislosti s objektem 10/V bylo již dříve prokázáno kovolictví (Klanica 1974), nově lze připojit nález velkého vakovitého tyglíku v nejstarších vrstvách zásypu objektu 1002 a nález měděného slitku, snad strusky, v tmavé vrstvě pod tělesem valu. Železářství a koželužství již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, doklady o zpracování kosti a parohu (surovina a polotovary) se soustředily opět okolo objektu 10/V v období na přelomu předvelkomoravského a velkomoravského hori-

zontu (Kavánová 1995, 249, Plan 24, 25, 30, 31, 32). Nálezy kostěných bruslovitých hladidel v zásypech jam 978, 1018 a 1022 indikují spíše jejich použití jako nástrojů při opracovávání jiných materiálů, a to na úrovni podomácké výroby. Keramika těchto objektů, ať již určených stratigraficky nebo podle typu zásypu, má ve všech případech starší charakter, typy 1 a 2 se vyskytují v přibližně stejném poměru a jsou doplněny variantami 3/1 a 3/2. Pouze ta část zásypu objektu 1002, která pochází z mladších úprav, obsahuje výraznější složku typu 3.

Po vyhodnocení keramického materiálu ostatních zahloubených objektů lze podle charakteristiky do horizontu C zařadit i jámy 962, 968 a 973.

Jako objekt 962 byla označena jáma nepravidelně oválného půdorysu o rozměrech 310 x 160 cm, kotlovitě zahloubená do tvrdého písčitého podloží do hloubky 60 cm v jihozápadním rohu zkoumané plochy. Nad tmavě šedým zásypem se v hlinité vrstvě, překrývající jámu, objevila skupinka menších i větších kamenů. Ve výplni objektu se nacházelo poměrně velké množství zvířecích kostí a střepe. V materiálu se objevují prakticky pouze střepe starší charakteristiky s vyváženým podílem typu 1 a 2, typ 2 s variantami 2b a 3/2 mírně převažuje. Mezi střepe typu 2 byl zaznamenán tvar s téměř svislým okrajem, plynule navazujícím na jen mírně prohnuté hrdlo, a stěp z výduť, zdobený ručně provedenou výzdobou, napodobující na kruhu rytou několikanásobnou hřebenovou vlnici.

Objekt 968 je oválná jáma se strmými stěnami a plochým dnem o šířce ústí max. 200 cm, zahloubená 75 cm do písčitohlinité vrstvy nad podložím u jižního okraje zkoumané plochy. Od okolí se liší tmavší výplní, nad níž byla zachycena menší skupina šterku (100 x 50 cm, se zásypem jámy zřejmě nesouvisí). Keramický materiál obsahuje téměř rovný podíl typu 1 spolu s variantou 3/1 a typu 2 s variantou 3/2. Kromě střepe byla ve výplni jámy nalezena struska a železná tyčinka.

Téměř v těsné blízkosti předešlé jámy byl vybrán objekt 973 pod tmavým hlinitým okrajem písčité úpravy objektu 969. Obdélná jáma má rozměry 240 x 130 cm, delší osou je orientovaná SV-JZ, se stěnami na severní a západní straně svislými, na opačné mírně svažitými se skupinami drobného kamení, ploché dno zapuštěné do hloubky 40 cm v písčitém podloží. Ve vzdálenosti 30 cm od jihovýchodního okraje byla zachycena kúlová jámka. Do tmavého zásypu se na jeho povrchu propadla písčitá vrstva. V početně malém keramickém souboru převažují střepe typu 2 s variantou 3/2 nad střepe typu 1 s variantou 3/1. Ve výplni jámy byla nalezena mazanice, více kousků strusky a železný hrot.

O některých sídlíštních objektech nelze jednoznačně říci, zda patří k horizontu C nebo B. To je případ objektu 960, jílovité úpravy s okrajovou pravouhlou kamennou destrukcí (obr. 38), která byla očištěna v písčitohlinité vrstvě 80 cm pod povrchem u západního okraje zkoumané plochy, tedy již mimo rozsah pohřebiště. Prohlubeň pod úpravou byla vyplněna hlinitou vrstvou s uhlíky, která sice nemá specifický charakter vrstev horizontu C, není však ani výrazně mladší.

Obr. 41. Zlomek nákončí horizontu C.

Podobně ani zahloubený objekt 959 není zcela přesně zařaditelný. Horní vrstvu jeho zásypu tvoří pod hlinitou výplní část propadlé písčité úpravy na východním okraji jámy, která byla v severní části jámy podložena vrstvou s uhlíky nevýrazného charakteru (obr. 39). V blízkosti ležící jáma 962 je v tomto směru daleko určitější.

Situaci doplňují nadzemní objekty, zřejmě podlahové úpravy, zachycené ve vrstvě s uhlíky nad podloží, např. objekt 991 ze světlého písku podél jižního okraje výzkumu a úprava šedého písku v prostoru brány, kde pozdější zásahy znemožnily systematické sledování. Pod mocnou vrstvou červeného písku velkomoravského objektu 969 (viz horizont B) byla nad podloží odkryta rozsáhlá popelovitá skupina, smíšená s jilem a uhlíky. Má téměř oválný, pouze lehce nepravidelný tvar o rozměrech 175 x 225 cm a obsahovala malý soubor keramiky s převahou starších typů.

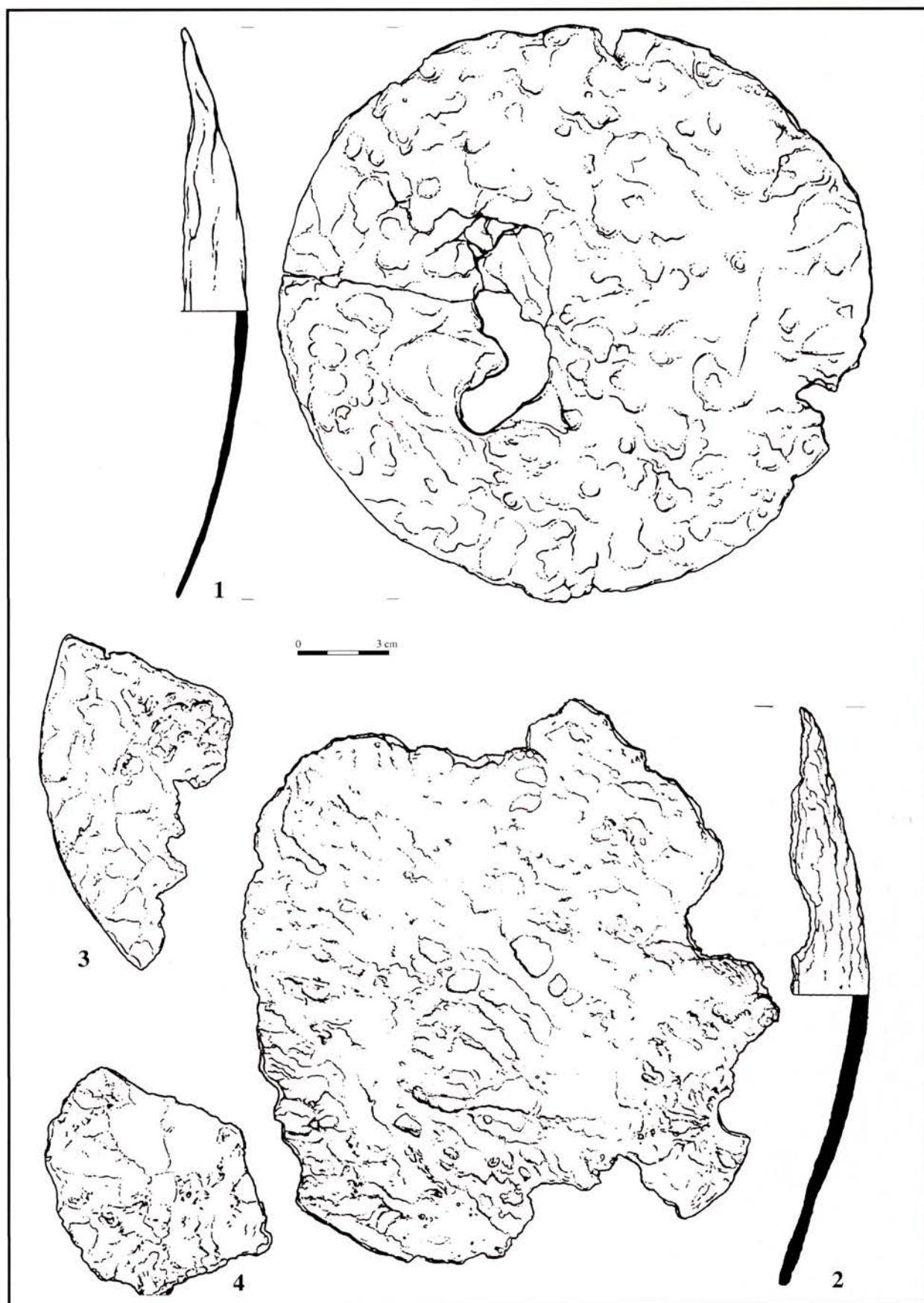
Na podloží bylo rovněž zachyceno množství kúlových jamek, především v prostoru čtverců 44, 45/-15, -16, které tvoří na pohled určité sestavy. Pokud akceptujeme souvislost kúlových systémů s časově zařaditelným ohništěm v severozápadním rohu čtv. 45/-16 (viz výše), mohli bychom v tomto prostoru uvažovat o nadzemní kúlové stavbě. Některé z kúlových jamek však nepochybně patří k nadzemnímu objektu 1005 horizontu B.

3.2. Datování horizontu C

Ačkoliv již byl učiněn předběžný pokus o rozbor a datování horizontu C na sídlišti v severovýchodním cípu hradiště s pomocí nálezů příbuzných okruhu bronzových pásových garnitur (Kavánová 1985b), je vhodné

přehodnotit kompletní soubor podle nových poznatků. Především se budeme zabývat charakteristickými nálezy z dobře stratifikovaných nálezových situací.

Jak již bylo několikrát řečeno, nejlépe stratigraficky fixována je bezesporu nálezová situace pod tělesem valu. V hloubce 25 cm pod jeho bází, v tmavé uhlíkovité vrstvě těsně nad rozhraním s šedým pískem, na úrovni podlahové úpravy objektu 1067 a ve vzdálenosti 50 cm od jeho západního nároží byla nalezena horní část bronzového litého nákončí 594-627/81 (obr. 40:1, 41) s nýtem v objímce, přidržující řemen, s prolamovanou výzdobou zoomorfního charakteru, tzv. zvířete se zpět otočenou hlavou (Zábojník 1991, 230). Poněkud neobvyklá orientace zvířete zadní částí těla k objímce nákončí dává prostor úvahám, zda se nejedná spíše o kombinovaný scénický motiv, podobně jako na oboustranně zdobeném nákončí z hrobu 67 v Šebastovicích (Budinský-Krička – Točík 1991, Taf. VI:12). J. Zábojník považuje součásti opaskových garnitur s motivem gryfa nebo zvířecího bojového výjevu za charakteristický rys stupně SS II a hrobové celky takto řazené datuje mezi roky 720-750 (Zábojník 1991, 246). Z. Klanica shledává zajímavou analogii v hrobě 648 pohřebišť Holíare (Točík 1968, Taf. LXXX:1) a řadí fragment bronzového nákončí do čtvrté fáze předvelkomoravských sídlištních nálezů z mikulčického hradiště, tj. ještě před polovinu 8. století (Klanica 1995, 392, Abb. 1). Chronologická shoda u obou autorů je zvláště důležitá v již popsané nálezové situaci, z níž vyplývá, že se prokazatelně jedná o jednu z nejstarších sídlištních aktivit. Je to ovšem situace příznivými okolnostmi ojedinělá a teoretická možnost absolutního datování počátku horizontu C před

Obr. 42. Železné misky slezského typu.

polovinu 8. století alespoň prozatím neověřitelná. Ve stejné situaci byla v blízkosti nalezena parohová objímka, zdobená po celém povrchu jemně a přesně rytým geometrickým ornamentem a v polovině délky příčným pásem antropomorfního motivu (obr. 40:2). Podle typických stop uvnitř dutiny sloužila jako rukojeť. Symbolika výzdoby řadí nález mezi předměty zvláštního určení (Kavanová 1995, 236, 293, Abb. XLVIII:2, Taf. 27:5).

Další charakteristické předměty již nemají tak nezvratné náleзовé okolnosti, i když je můžeme na jejich základě vcelku bezpečně zařadit do horizontu C.

Bronzová vrtulovitá závlačka 594-402/80 (obr. 40:7), nalezená v tmavé hlíně pod útržkem písčité úpravy pod objektem 1001, má analogie přímo v Mikulčicích, dále v Prši, Szebény I, Alattyánu, kde jsou provázány litými pásovými garniturami s vegetabilním ornamentem (Točík 1963, tab. X:9, XIV:8; Garam 1975, tab. 8:97:37, tab. 11:140:30, tab. 16:203:24, tab. 23:335:12; Kovrig 1963, tab. XXV:369:23). Z. Klanica tyto závlačky řadí v Mikulčicích do páté fáze, tedy kolem poloviny a do počátku 2. poloviny 8. století (Klanica 1995, 397, Abb. 1). J. Zábojník nálezy z hrobových celků zahrnuje do periody SS III, datované 750-780 (Zábojník 1991, 309), ve srovnání se sídlištními nálezy v Mikulčicích poněkud výše.

Malé nákončí 594-343/77 (38 mm) velmi zvláštního tvaru (obr. 40:3) bylo nalezeno na okraji jílovité úpravy objektu 970 porušené kostrovými hroby, v nepříliš dobře stratifikované náleзовé situaci, která dovoluje jeho řazení ještě do horizontu C, ovšem s některými výhradami. Z. Klanica shledává analogie v hrobě 51 pohřebiště Visznek a řadí nákončí v rámci fáze 5-6 do doby

okolo r. 800 (Klanica 1995, 402, Abb. 1). Spodní polovinu litého bronzového nákončí tvoří masivní trojlístek s prostředním listem zdobeným rytým ornamentem, přední plocha je pokryta rytým rostlinným dekorem na puncovaném pozadí, horní plošně rozdvojený okraj je ukončen dvěma protilehlými zvířecími hlavičkami.

Dobře stratifikovaná, ne však zcela typická je bronzová terčovitá nášivka 594-401/80 (obr. 40:4) s analogiemi v Žitavské Tůni a Devínské Nové Vsi (Budinský-Krička 1956, tab. XXVIII:14, 15; Eisner 1952, tab. 83:8, 11), nalezená v uhlíkovitém zásypu objektu 984.

Na poměrně omezeném prostoru byly nalezeny dvě nepatrně poškozené železné misky slezského typu a další dva zlomky (obr. 42). Pouze miska 594-3151/78 s poškozenými okraji, o průměru zachované části 19 cm, není zcela spolehlivě stratigraficky určena. Vyskytla se v černé uhlíkové vrstvě v příkopu za valem, ve čtv. 41/-19 u severního okraje výzkumu. Tato vrstva pravděpodobně souvisí s destrukcí některé přesně nedefinované fáze opevnění. Ostatní exempláře, skoro celá miska a zlomky jiných, byly nalezeny ve vrstvě kamenné destrukce ve čtv. 41/-16, kterou můžeme v tomto konkrétním místě orientačně považovat za určité rozhraní horizontů C a B. Nálezy jsou datovatelné od 8. do 1. poloviny 9. století (Bubeník 1972, 558).

Ve vrstvách horizontu C byly nalezeny i předměty neobvyklejšího charakteru, zčásti staršího původu. Je to např. zlomek římské spony (obr. 40:6), část bronzového zrcadla v obj. 989, část bronzového náramku s puncováním (obr. 40:8) a skupinka železného kroužkového pletiva (obr. 40:9). Bronzový náramek má téměř přesnou obdobu v depotu dvou celých náramků a jednoho fragmentu východně od kultovního objektu v trati Klášte-

Obr. 43. Stopy po křížové orbě v podloží pod vrstvami horizontu C.

řisko, které pocházejí pravděpodobně z 8. století, neboť v náleзовých celcích 9. století se již náramky tohoto typu nevyskytují (*Klanica 1985, 484, obr. 28:1-3*). Kroužkové pletivo jako část drátěné košile bylo na mikulčickém hradišti nalezeno již ve více případech. Většinou se jedná o železné větší či menší dílky, při výzkumu části sídliště severozápadně od pátého kostela se ve vrstvách velkomoravského horizontu vyskytl útržek bronzový, snad i lehce pozlacený. V časně feudálních vojenských společenstvích 10.-11. století bývají pancéřové košile spíše majetkem příslušníků vyšší společenské vrstvy (*Ruttikay 1976, 339*). Malé fragmenty jsou známy již z předvelkomoravského pohřebiště v Devínské Nové Vsi a ze sídlištního objektu I. čtvrtiny 9. století v Pobedímí (*Ruttikay 1976, 341*).

Celé analyzované situace předchází ještě jeden horizont, srovnatelný s již dříve vymezeným pojmem horizont D (*Kavánová 1996*). Jeho materiálním pozůstatkem jsou v konkrétní situaci stopy v podloží, nalezené na rozlohou nevelké ploše při revizním výzkumu 1,5 m širokého profilu mezi čtverci řady 44 a 45 (obr. 43), interpretované již dříve jako pravděpodobné pozůstatky křížové orby (*Kavánová 1984*).

Akceptujeme-li neporušenost náleзовé situace pod valem, můžeme konstatovat, že nejstarší stratifikovaný nález horizontu C odpovídá 2. čtvrtině 8. století. Diskutovat bychom případně mohli o tom, do jaké míry skutečnost, že se jedná o zlomek nákončí, mohla ovlivnit dobu jeho uložení do vrstvy. Poškození předmětu však nemusí být výhradně následkem dlouhodobého používání, jako stejně pravděpodobná se jeví varianta násilného zásahu. Rovněž je nutno zvážit možnost pozdějšího uložení staršího předmětu do jinak nenarušené náleзовé situace ještě před jejím překrytím sypaným valem. V každém případě však k verifikaci datování počátku systematického slovanského osídlení hradiště nedisponujeme dalšími příznivými náleзовými situacemi. U volně uložených vrstev navíc musíme brát v úvahu nejmladší datování nalezených předmětů (*Kavánová 1998*). Skutečností zůstává, že žádný z předmětů náleзовými okolnostmi zařaditelných do běžné náplně horizontu C se na základě současných poznatků nevymyká rámcovému datování do 2. poloviny 8. stol. Podle nejmladších nálezů, a sice misek slezského typu stratigraficky se pohybujících na horní hranici vrstev horizontu C, by přibližně v průběhu 1. čtvrtiny 9. století mělo dojít v osídlení lokality ke značnému kvalitativnímu zvratu, konkretizovanému založením mohutného opevnění hradiště, reprezentujícího přechod k velkomoravskému období.

4. Etapa současná s valem – horizont B

Do této fáze osídlení severovýchodního okraje areálu knížecího hradu spadá rozsáhlá činnost vyjádřená při terénním výzkumu zbytky sídliště, pohřebištěm, úpravami terénu a destrukcí rozměrnější stavby, identifikované jako kostel. Počátek horizontu B zřejmě plynule navazuje na horizont C; přechod obou horizontů je lépe

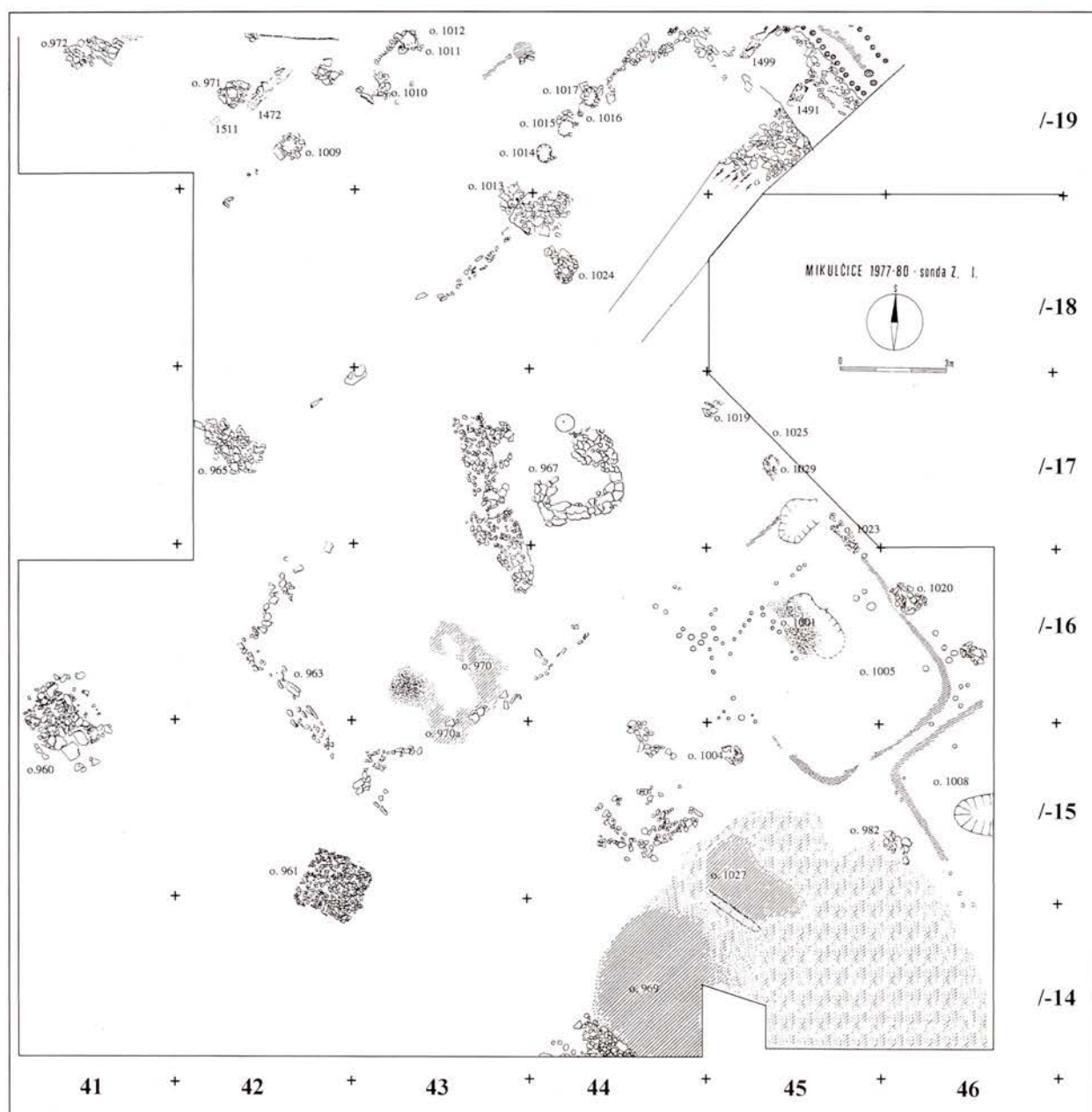
pozorovatelný pouze v blízkosti opevnění a dále na ploše již prakticky nerozeznatelný, neboť je neoddeluje žádná pevná hranice. V místech, kde charakter kulturní vrstvy horizontu C je nevýrazný, nelze zbytky sídlištních úprav jednoznačně zařadit. V praxi se jedná nezdědko o změť útržků náleзовých situací, kdy v některých případech nelze rozeznat, která situace je stratigraficky starší a která mladší. Nálezy kulturní vrstvy horizontu B pocházejí nepochybně zčásti z narušených hrobů (např. páry gombíků), a proto nelze vzájemně srovnávat nálezy sídlištní a z pohřebiště. Situace je dále složitější o zjištěnou starší fázi pohřebiště, rozeznanou, třebaže nekonkretizovanou, již při terénním výzkumu (*Klanica 1981, 30*). Ve vzácných situacích lze některé hroby chronologicky spojit s přestavbou nebo opravou starší fáze opevnění se sypaným valem, jiné hroby nepochybně navazují na nejmladší fázi opevnění. Konec horizontu B je dán destrukcí opevnění, která plynule navazuje na destrukci kostela.

4.1. Sídlíště horizontu B

Je-li předmětem studie hodnocení pohřebiště, je vhodné zajímat se detailněji především o ty sídlištní objekty, které s hroby nějakým způsobem souvisejí, např. se nacházejí v prostoru hřbitova. Některé z těchto sídlištních objektů nepochybně pocházejí z doby krátce po vybudování sypaného valu. Takovými objekty jsou 1001, 1005 a 1008 (*Kavánová 1985a*), které byly porušeny všemi hroby v jejich dosahu. O jiných objektech lze na základě superpozice pouze potvrdit, že jsou starší než některé hroby, bez dalších bližších údajů. Takovými jsou zbytky nadzemních podlahových úprav 963, 970 a 1027. Pro účely relativní chronologie sídliště a hrobů je nejceněnější písčité úprava objektu 969, která překrývala některé hroby a naopak byla jinými hroby porušena. Výsledek analýzy je srovnatelný s relativní chronologií opevnění. Ohledně materiální náplně objektů nutno zdůraznit, že se jedná v převážné většině o nadzemní úpravy, a že tedy náleзовé celky mnohdy nejsou náležitě uzavřené, neoddiskutovatelné a tím jsou pro další hodnocení klasickou metodou nepoužitelné. V tom se způsob hodnocení horizontu B podstatným způsobem liší od charakteristiky horizontu C.

4.1.1. Sídlíštní objekty v prostoru pohřebiště (obr. 44)

V prostoru pohřebiště je nejrozsáhlejší objekt 963, jehož nadzemní jílovitá úprava se nachází z větší části na ploše čtverců 42/-16 a 43/-16, zasahuje do severozápadní části čtverce 43/-15 a přiléhající části čtverce 42/-15. Okraje objektu vytyčovaly v hloubce 40 cm pod povrchem velké kameny lemující oboustranně žlábek. Jihozápadní okraj o délce cca 6,5 m lemují ploché, svisle zasazené kameny, podél severozápadního okraje v délce 4,1 m jsou kameny volně položeny v prostoru mezi hroby 1493 a 1471. Od hrobu 1437, kde fragmenty jílovité úpravy mizí, kameny částečně volně položené, částečně svisle umístěné směřují k severovýchodu do vzdálenosti 7,8 m, kde tvoří ve čtverci 44/-16 nevýrazné pravoúhlé zalomení k severozápadu a mizí pod jílovitou navážkou s destrukcí objektu 967.

Obr. 44. Sídlištní objekty horizontu B.

Jílovitá úprava objektu 963 překrývá jámy 975 a 989 horizontu C. Kamenitý okraj je situován přibližně 20 cm nad úrovní podloží a nad zásypem jámy 989 (obr. 36), z vnitřní strany jej respektuje písčitá úprava 970, 970a. Dva svisle vedle sebe postavené kameny severovýchodního okraje jsou překryty jílovitou navážkou a destrukcí objektu 967, objekt 963 je tedy starší než tyto úpravy. Pod východním nárožím kamenných obkladů byly v podložním písku zachyceny tmavé stopy dvou překřížených základových trámů stavby 974 snad sрубové konstrukce, které však jsou odlišně orientované a pravděpodobně pocházejí ze starší nálezové situace.

Hrob 1433 částečně porušil jílovitou úpravu objektu. Hrob 1493 leží v místech volně rozhozených kamenů, odsunutých bokem severozápadního okraje. Není tedy vyloučeno, že byl zahlouben přímo v místech kameny

obloženého žlábků, narušil kamenné obložení, které bylo vyhozeno ze svého původního místa a zřejmě použito i jako příkrov nad hrobem 1471. Z terénní dokumentace vyplývá, ne však zcela jednoznačně, že i hrob 1493 porušil jílovitou úpravu objektu 963. Hrob 1434, který leží na hlinitopísčité úpravě objektu 970, byl i se zmíněnou úpravou částečně zničen mladším zásahem. Uvnitř kamenný ohraničeného objektu 963 byl nalezen ještě hrob 1446, trosky lebky v jílovité navážce pod objektem 967. Podle nálezových okolností se jedná o ojedinělé zbytky staršího pohřbu, které se při terénních úpravách předcházejících stavbu kostela ocitly v zemině vyrovnávající úroveň terénu. Nálezová situace hrobu 1437 vně jižního nároží není srozumitelná, nelze rozhodnout, zda vskutku vyhloubení hrobu narušilo kamenné obložení blíže neurčitelné dřevěné stěny, jak

Lze interpretovat svislé kameny po okrajích žlábků. Konstatujeme pouze, že jílová úprava objektu dosahuje až k přeházené kostře, zatímco kameny jsou zřejmě odsunuty. Zda vskutku jílovitá úprava objektu 963 souvisí s kamenitým obvodem, není úplně nezpochybnitelné. Skutečností zůstává, že se vzájemně respektují a že nebyla nalezena žádná situace, která by takovou souvislost popírala. Obdobně je tomu ovšem i s hlinitopísčitou úpravou objektu 970, která je ale menší, ve srovnání se spíše útržkovitou jílovitou úpravou 963 poměrně dobře ohraničená, na povrchu v západním rohu se zbytky ohniště.

Orientace objektu 963 je shodná s orientací zídky podél cesty od brány. Stejnou orientaci můžeme pozorovat i u řady hrobů, zejména ve skupině v jižní části pohřebiště.

V kamenitém obvodu byl nalezen početně malý a nereprezentativní soubor keramiky spíše staršího charakteru, hlíněný přeslen a železná skoba. Na povrchu jílovité úpravy se vyskytl početnější soubor keramiky, nasvědčující až mladohradištním zásahům, a těsně nad úpravou železný hrot pochvy nože. Při čištění úpravy byly naopak nalezeny pouhé dva střepy varianty 3/1.

Hlinitopísčitá úprava již zmíněného objektu 970 a 970a (severní a jižní část), místy silně přepálená, byla očištěna ve čtverci 43/-16, pouze malou částí zasahuje do čtverce 43/-15. Čtvercovitý tvar je porušen po okrajích i uprostřed (spolu s hrobem 1434) mladším výkopem. Pod pískem jižní části byly nalezeny zbytky ohniště. Úprava leží na horní hranici vrstvy s uhlíky horizontu C a je překryta jílovitohlinitou vrstvou, navazující na jílovou navážku pod destrukcí kostela, v níž byly již mimo obvod objektu nalezeny zbytky hrobu

1446. Hrob 1434 nad podlahou byl zničen ve střední části, ze spodní poloviny kostry zůstaly jen dvě dlouhé kosti končetin. Z horní vrstvy úpravy pochází málo početný soubor keramiky staršího charakteru a hlíněný přeslen.

Nadzemní úprava, jejíž jedinou relativně chronologickou charakteristikou je to, že byla porušena pozdějšími hroby, je část objektu 1027, zachycená pouze ve čtverci 45/-15. Písčitojílovitá úprava má v dokumentované části zvláštní tvar písmene L, otevřeného směrem k východu, kde je poměrně ostře vymezená. Po jihozápadní straně ji ohraničuje černý uhlíkovitý žlábek. Objekt leží na uhlíkovité vrstvě, překrývající situace sídliště horizontu C (písčitá úprava objektu 991), je porušen hroby 1534 a 1443 a překryt kamenitomaltovou destrukcí spolu s úpravou červenohnědého písku objektu 969 nad těmito hroby.

Velké nadzemní objekty 1005 a 1008 byly již vyhodnoceny dříve (*Kavánová 1985a*). Zopakujme proto ve stručnosti, že se jedná o rozměrné stavby s kůlovou obvodovou stěnou zapuštěnou do žlábků, delší osou souběžné se zadní stěnou valu, nalezené ve čtvercích 45, 46/-15-16 (obr. 45). Objekt 1001 je destrukce hlíněné pece patřící k objektu 1005. Stěna stavby, přilehlá k valu, byla překryta nejmladší úpravou jeho zadní stěny a všechny prvky staveb jsou porušeny hroby. Relativně chronologická pozice objektů byla určena k počátku horizontu B (*Kavánová 1985a*, 403).

Mimořádně důležitým stratigrafickým prvkem je nadzemní objekt 969, překrývající hroby v jižním cípu pohřebiště. Pod vrstvou povrchového humusu a hlíny v jihovýchodní části čtverce 44/-14 byla nalezena sypká písčitohlinitá červenohnědá úprava, pokračující přede-

Obr. 45. Obvodové žlábků nadzemních objektů 1005 a 1008.

Obr. 46. Červenohnědý písek úpravy 969, překrývající hrob 1445 a ohraničený kamenou plošinou.

Obr. 47. Destrukční vrstva starší fáze valu s příměsí malty nad červenohnědým pískem objektu 969. Profil vrstev jihovýchodní části zkoumané plochy.

Obr. 48. Kamenitá plocha objektu 965.

Obr. 49. Kameny vyložený čtverec objektu 961.

Obr. 50. Očištěný kamenný okraj objektu 969.

vším ve čtvercích 45/-14 a 45/-15 a zachycená až u východního okraje zkoumané plochy. Ve čtvercích 46/-14 a 46/-15 ji překrývá destrukční vrstva druhé fáze valu, tedy mladší etapy opevnění. Úprava byla 30-35 cm silná a charakterem materiálu se výrazně odlišovala od okolí. Nálezová situace ukazuje, že její původní rozsah byl omezenější, že však sytký písek v poměrně značné mocnosti vrstvy byl postupně roznesen. Úpravu u jihozápadního okraje ohraničovala větší skupina pravidelně naplocho kladených kamenů o rozměrech 200 x 190 cm (obr. 46). Souvislejší kamenné skupiny podél severního okraje navazují mimo úpravu červenohnědého písku na rozsáhlou destrukci kamení, kamenné drti a úlomků malty, která překrývá většinu hrobů. Východním směrem pokračuje do čtverců 45/-15 a 46/-15, kde byla dokumentována na dně zahloubeného objektu 984, je překrytá červenohnědým pískem úpravy 969. V jihozápadním rohu čtverce 45/-15 byl na písku úpravy 1027 horizontu B zachycen dlaždicovitě opracovaný kámen o rozměrech 260 x max. 220 mm, s jednou stranou pokrytou 38 mm silnou vrstvou malty. Ta opticky obsahuje méně vápna a více křemičitého písku s drobnými kaménky, je také soudržnější konzistence než malta z destrukce objektu 967 (kostela). Podle výsledků mikropetrografického rozboru však mezi jejich složením není rozdíl. Plochý maltový povrch je povlečen vrstvičkou šedohnědého, silně písčitého potěru.

Písek úpravy 969 od sebe odděluje dvě vrstvy se zrnky malty. Ta vrstva, která překrývá hroby v jižním cípu pohřebiště a k níž patří i zmíněný kámen s maltou, je starší než písek objektu 969, který je opět starší než destrukční jílovitá vrstva směřující od vnitřní stěny valu

a obsahující rovněž zrnka malty (na východním profilu čtverce 46/-14 na poměrně silné vrstvě tohoto písku jsou zachyceny maltové zbytky z destrukční vrstvy valu – obr. 47). Ve starším zpracování nebyly tyto dvě maltové vrstvy odděleny (Kavánová 1985a, 402).

Početné soubory typově starší keramiky z písčité úpravy obsahují v menší míře i střepy charakteristické pro mladší situace. Pod úpravou byla nad podloží nalezena popelovitá skupina smíšená s jílem a uhlíky, patřící k sídlišti horizontu C. V jejím keramickém obsahu nacházíme spíše střepy staršího charakteru.

Jako jediný zahloubený objekt zde uvádím jámu 988, která podle záspy původně pochází z osídlení horizontu C, musela však být ve svém ústí na úrovni podloží otevřena, snad sekundárním zásahem, minimálně v době stavby kostela. Horní vrstvy záspy jsou mimořádně významné pro relativní chronologii hrobů v nejužším místě mezi kostelem a opevněním. Výplň 50 cm hluboké, téměř okrouhlé jámy o rozměrech 110 x 130 cm tvoří tmavá vrstva s uhlíky, navazující plynule na stejnou vrstvu v okolí, především pod navázkou se zbytky kamenné a maltové podlahy presbyteria. Na její horní hranici byly nalezeny zbytky vypálené mazanice a uhlíků, do výplně jámy se propadly fragmenty jílové úpravy. Situace byla v ústí jámy překryta jílovitohlinitou vrstvou stejného složení jako navázka pod kostelem v bezprostřední blízkosti jámy. To potvrzuje i šikmá destrukce velkých plochých kamenů a malty, směřující od vrstvy šterku pod podlahou presbyteria do ústí jámy. Složení malty v jámě odpovídá charakteristicky odlišnému složení malty mezi kameny podlahy (Kavánová 2001a, 222; Gregerová – Hložek 2003, 464-465, 469).

Na vrstvě s maltou byly nalezeny kosti hrobu 1505 a 1483, nad nimi pak další tři hroby. Pokud lze rekonstruovat situaci, narušenou mimořádně početnou a komplikovaně stratifikovanou skupinou hrobů mezi kostelem a opevněním, bezprostřední okolí podlahy presbyteria je nad podloží pokryto černou vrstvou s uhlíky horizontu C, šedou vrstvou s uhlíky zřejmě horizontu B a mocnou jílovou vrstvou, v níž ležely horní hroby. Destrukce okraje podlahy se tedy do jámy mohla dostat pravděpodobně při stavbě kostela.

Pro úplnost zmiňuji i objekty 961 a 965, v plánech výzkumu vizuálně velmi výrazné, jejichž stratigrafická hodnota i účelové hodnocení jsou značně diskutabilní. Jedná se o pravidelně seskupené čtvercovité skupiny kamenů po obvodu pohřebiště, uložené poměrně mělce v hloubce 35 a 25 cm, podložené tmavší jílovitohlinitou vrstvou, bohatě promísenou střepy, zvířecími kostmi a štěrky. V blízkosti obou objektů se rovněž vyskytly skupinky štěrky, ve skupině u objektu 965 byl nalezen skleněný gombík. Objekt 965 (obr. 48) byl očištěn asi 50 cm nad podloží u hypotetického severozápadního nároží kostelní stavby a nálezová situace naznačuje, že je pravděpodobně starší, než jáma 964 (horizont A) v jeho bezprostřední blízkosti. Zachovala se především jeho severní část, na východní a jižní straně navazuje na něj rozptýlená kamenitá destrukce zřejmě objektu 967 (trosky kostela). Dobře zachovaný objekt 961 se nachází asi 20 cm nad podloží u jihozápadního okraje pohřebiště (mocnost celé kulturní vrstvy je zde však podstatně menší), v hlinité vrstvě, bez dalších použitelných detailů (obr. 49).

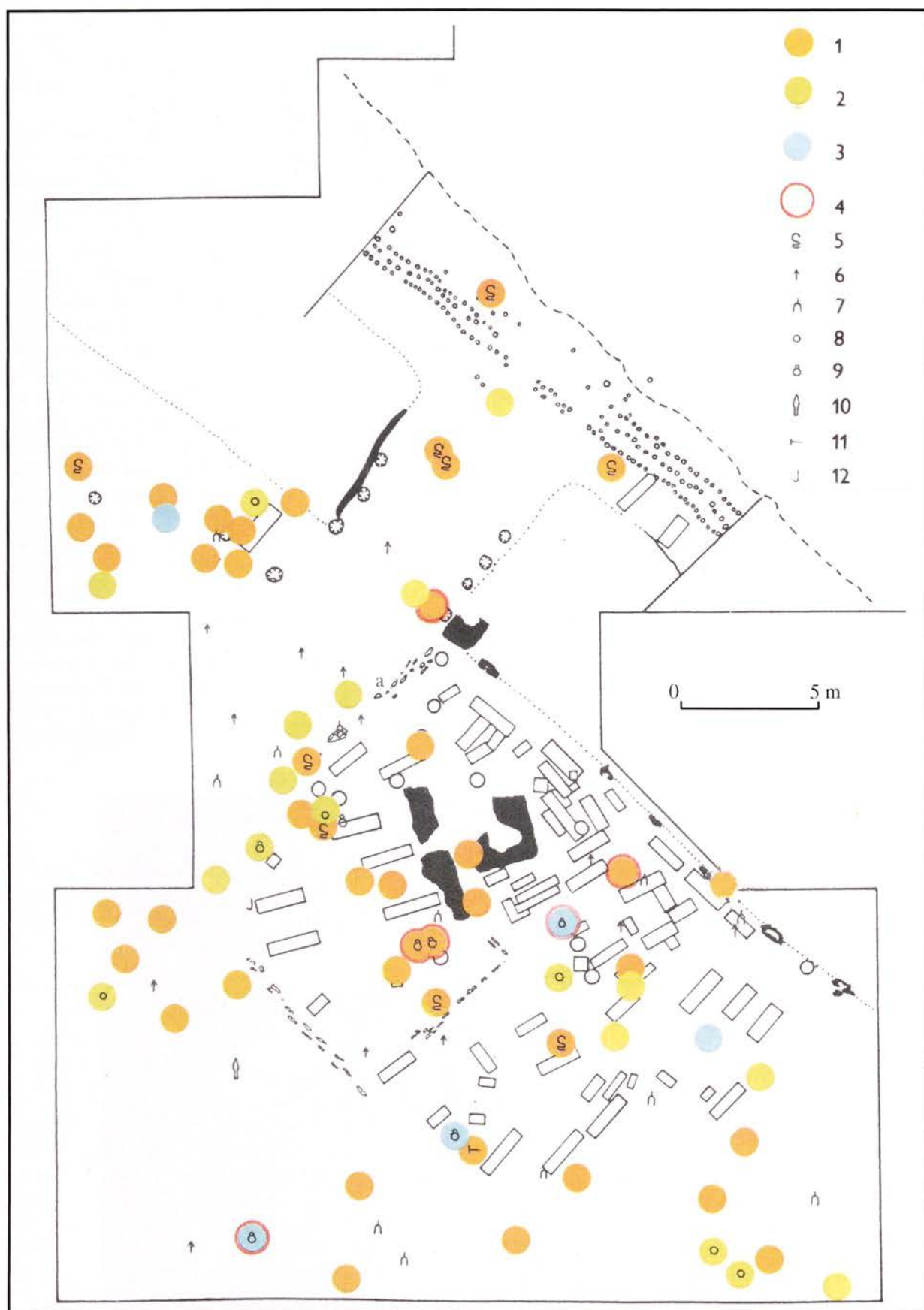
Seskupení kamenů v obou skupinách nasvědčuje zcela záměrnému zbudování, což je nápadné především u zachovalejšího objektu 961. V souvislosti s nimi však nebylo zaznamenáno nic, co by jakýmkoliv způsobem naznačilo jejich účel.

Obdobná skupina kamení byla odkryta spolu s úpravou 969, kde ohraničovala její jihozápadní okraj (obr. 50), a rovněž severní část objektu 960 byla lemována souvisle kladenými kameny ve skupině přibližně čtyřúhelného tvaru (obr. 51). Kamenité skupiny objektů 960, 961 a 969 uzavírají prostor pohřebiště po jeho jihozápadní straně v téměř přímé lince, objekt 965 leží u severozápadního okraje pohřebiště. Pokud na základě čistě povrchové vizuální podobnosti všech čtyř skupin akceptujeme i postavení objektu 969 v relativní chronologii, znamená to, že kameny vyložené kvadratické plošiny byly vybudovány v časovém úseku horizontu B, a sice po uložení hrobů starší fáze pohřebiště a před přebudováním starší fáze mladší etapy opevnění a před ukládáním hrobů mladší fáze pohřebiště. Tomu ovšem do jisté míry odporuje situace objektu 965 (pokud akceptujeme údaj v terénní dokumentaci, kde není jasné, zda nedošlo k záměně s objektem 964, který vskutku patří horizontu A), neboť až k jeho povrchu sahá vrstva obsahující typické nálezové celky mladohradištní keramiky stejně jako u objektu 967 (sakrační stavba). Protože však v těchto místech máme doloženy zásahy mladohradištní keramiky do neobvyklé hloubky až 70 cm, ani tato skutečnost zařazení objektu 965 do horizontu B nevyvrací.

Opět pouze podle vnější podobnosti lze tyto kameny vyložené plošiny přirovnat k situaci v Oldenburgu, kde

Obr. 51. Kamenitá skupina u severního okraje objektu 960.

Obr. 52. Význačnější nálezy v sídlištní vrstvě horizontu A a B: 1-bronz, 2-sklo, 3-stříbro, 4-pozlacení, 5-záušnice, 6-hrot šípů, 7-ostruha, 8-korálek, 9-gombík, 10-kopí, 11-jehlice, 12-jantar.

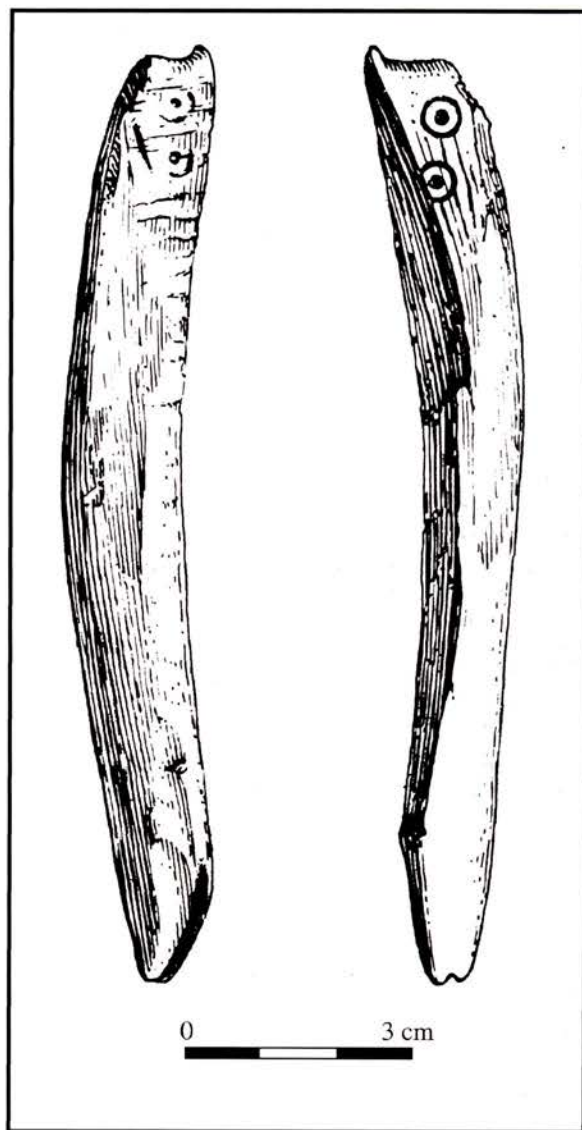
mezi hroby v místech vyhrazených oltáři byl nalezen z kamenů v jílů složený podstavec asi 1 m vysoký, o rozměrech 2 x 2 m, s kúlovou jámou uprostřed. Interpretován byl jako oltář sloužící pohanskému kultu (*Gabriel 1988, 71, Abb. 11*). Jiná analogie nebyla nalezena.

4.2. Nálezy horizontu B (obr. 52)

Jak již bylo řečeno, nelze oddělit skutečné nálezy ze sídliště od nálezů původně hrobových celků různého stáří. Již při letním pohledu se můžeme přesvědčit, že chronologicky výraznější předměty pocházejí z různých období, některé z nich jsou nepochybně mladší než standardní velkomoravské osídlení.

S největší pravděpodobností patří k sídlišti početné nálezy účelových předmětů domácí činnosti. Tyto předměty jsou však současně právě svou univerzálností naprosto nevhodné k jakýmkoliv srovnávacím pokusům. Kamenné brousky jsou běžnou součástí sídlištních vrstev právě tak jako kostěné proplétáčky a jehly, případně přesleny. Na sídlišti lze rovněž předpokládat hojné nálezy vypálené mazanice, ať již jako zbytky destruovaných ohnišť, nebo výmazu stěn. Mimo sídlištní objekty bylo nalezeno šest bruslovitých hladidel nejběžnějších typů se špičatým a tupým ukončením distální části (*Kavánová 1995, Plan 2-6, 10-12, Abb. II:5, VIII:4, IX:1, XI:9, Taf. 2:3, 5:4, 10:1*) a 12 větších i menších kusů opracovaného parohu, dále jedna zdobená parohová ploténka, parohové hroty a zvláštní tvar solárními motivy zdobeného, sekundárně poškozeného parohového hrotu (obr. 53) s analogiemi amuletů saltovo-majackého okruhu (*Kavánová 1995, 217, 288, Abb. XLI:13, Taf. 27:9; táž, 290, Abb. IL:5, Taf. 32:15; táž, 232, 292, Abb. XLVIII:6, Taf. 32:4*). Nálezy železné strusky z pece i z kovářského zpracování se soustředily opět v části plochy přiléhající k objektu 10/V (kovolitecká dílna předvelkomoravského horizontu – *Klanica 1974*) a v okolí objektu 969. Vzhledem k tomu, že se objevuje i v destrukčních vrstvách valu vně i uvnitř opevnění, není zcela vyloučeno, že struska se z hlubších vrstev dostala s přesuny zeminy i do horizontů mladších, nemusí tedy nutně dokládat rozsáhlejší zpracovávání železa v časové etapě horizontu B. Z železných nálezů kromě běžných kování hospodářského charakteru můžeme jmenovat zlomky srpů a kos, kladívko, několik masivních dlát, klín, pilu, součásti nůžek, kování věder včetně držadel a množství hřebíků, skob a jiného stavebního kování. Zlomky železných hřiven se soustředily opět spíše v blízkosti opevnění (obr. 55). Mezi velkým počtem nožů všech velikostí a tvarů je jen velmi málo dlouhých a masivnějších tvarů, a to spíše v mladších pozicích a vně opevnění. Z méně frekvencovaných nálezů se vyskytl olověný váleček s podélným otvorem, svinutý olověný plátek a olověná zahrocená tyčinka.

V sídlištní vrstvě byly ovšem nalezeny i předměty, které mají poměrně dobré předpoklady ke chronologickému hodnocení a u nichž existuje zcela reálná možnost, že původně byly uloženy v hrobových celcích (*Klanica 1980b, 28*). Občas se však vyskytly v situaci, kdy nelze

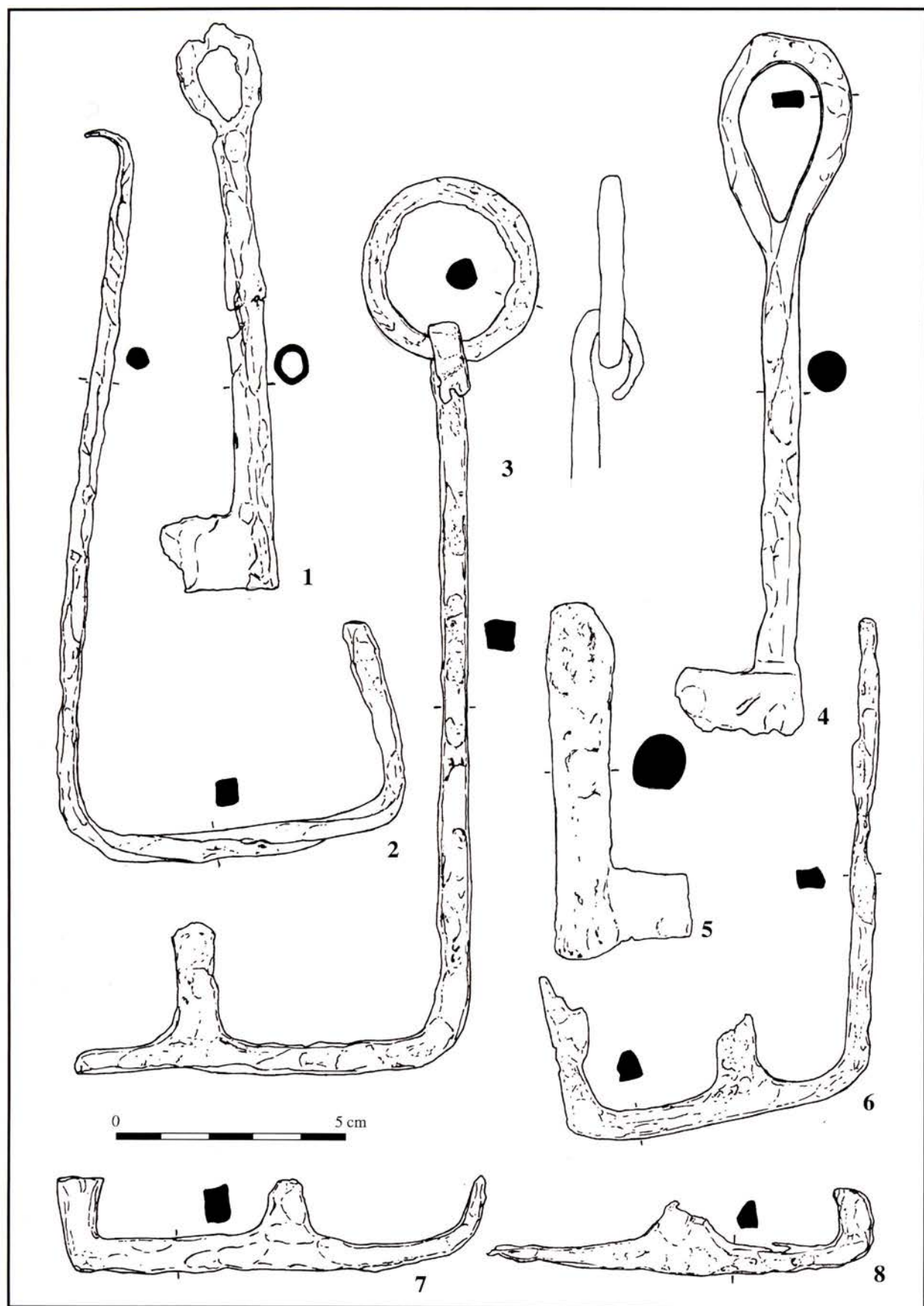
Obr. 53. Parohový hrot, zdobený solárními motivy.

rozhodnout, zda se jedná o náhodné sídlištní nálezy nebo pozůstatky rozrušených hrobů. Těmito předměty se budeme zabývat poněkud podrobněji.

4.2.1. Ostruhy (obr. 56)

Ostruhy se nacházely v prostoru pohřebiště i v jeho okolí (obr. 52). Celkový počet 13 kusů je i na relativně velké zkoumané ploše sídliště neúměrně vysoký, což by mohlo znamenat jejich původní uložení v hrobových celcích. Na straně druhé se ostruhy s ploténkami v hrobech objevují jako párové, což nelze říci o žádných ostruhách v této kolekci. Krom toho v blízkosti opevnění bývá obvykle zaznamenán zvýšený počet různých militárií. Zarážející je ovšem v této souvislosti poměrně značný nedostatek nálezů zbraní, na zkoumané ploše byly nalezeny pouze železné hroty šípů a jedno malé kopí.

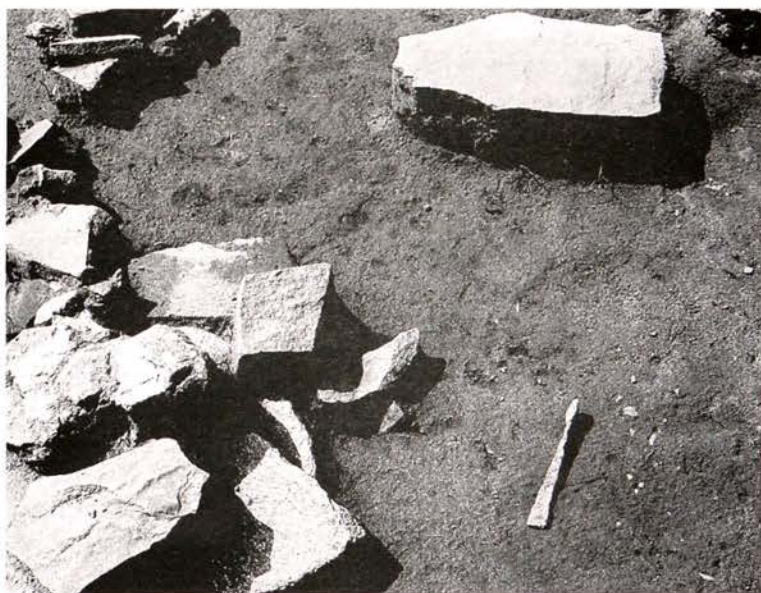
Můžeme předpokládat s dosti velkou pravděpodobností, že ostruha s háčky ne právě nejmladšího typu (obr. 56:2) je reziduem starších nálezových situací a že

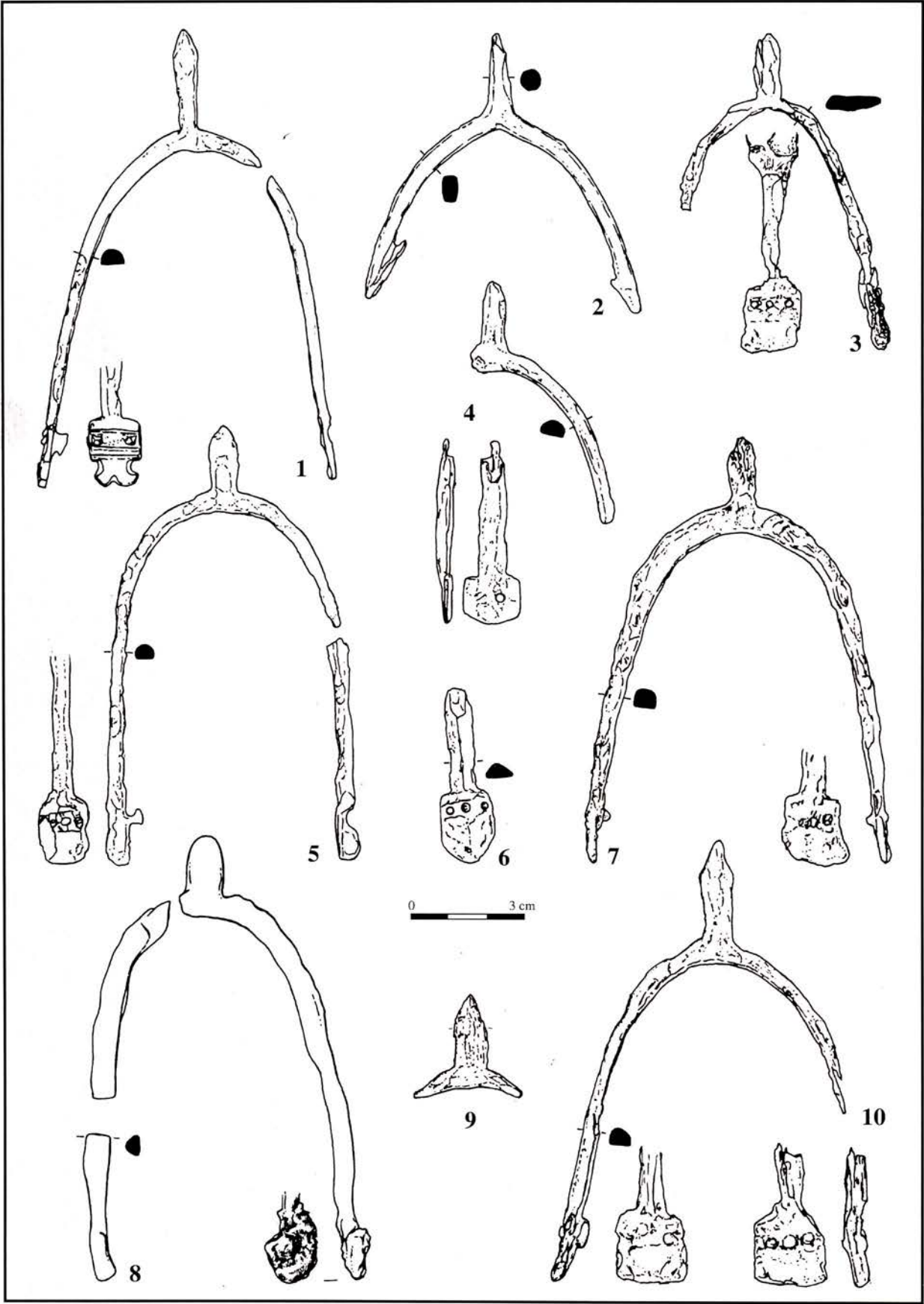
Obr. 54. Různé typy železných klíčů.

v žádném případě nebyla součástí hrobového celku horizontu B. Tomu ostatně nasvědčují i náleзовé okolnosti. Ostatní ostruhy, pochopitelně v hodnotitelném stavu, by bylo možné zařadit spíše ke starším typům ostruh s jednou řadou nýtů na nezdobených ploténkách, které jsou typické pro starší a střední velkomoravský subhorizont (Kavánová 1976, 28-30). Charakteristická ploténka těchto tvarů je součástí i jediné ostruhy se širokými rameny s výřezem (obr. 56:3). Tyto ostruhy se na mikulčickém pohřebišti u šestého kostela vyskytují spolu s tepanými gombíky s palmetovým motivem (Kavánová 1976, 52). Předlohy tvarů ostruh se širokými rameny vidí D. Bialeková (1977, 128) na merovejských pohřebištích. Vyskytují se především v kostrových hrobech, jako nález sídlištní vrstvy jsou méně časté (Vaclavová 1976, 162-163). V zásypu jámy v Púchově byly nalezeny spolu se slezskou miskou, v depotu na lokalitě Pobedim-Dianovec se sekerou, křížovým a trojlístkovitým železným kováním blatnicko-mikulčického horizontu (Bialeková 1977, 129). Jako cizí element ve slovanském inventáři dokládají ostruhy se širokými rameny pravděpodobně styky Slovanů severně od Dunaje s bavorskou oblastí, a to podle doprovodných nálezů a analýzy C^{14} v období od přelomu 8. a 9. století až přibližně do poloviny 9. století (Bialeková 1977, 130-131). Vztahy k typu lehké ostruhy s parabolickými rameny naznačuje tvar ploténky, stejné jako u nalezených ostruh tohoto typu (V. Hrubý – typ IA; B. Kavánová – typ II; D. Bialeková – typ IV). Fyzický stav ostruh nalezených v sídlištní vrstvě v okolí 12. kostela působí problémy při hodnocení vzhledu ploténky, kdy není úplně jasné, které z nalezených ostruh mají nezdobenou nebo plasticky zdobenou ploténku. Pouze jedna ostruha ze souboru od 12. kostela má prokazatelně oboustranně vykrojenou ploténku (obr. 56:1) a patří tedy k variantě, jejíž výskyt v rámci 9. století má méně znaků starobylosti než varianta nezdobená (Kavánová 1976, 28).

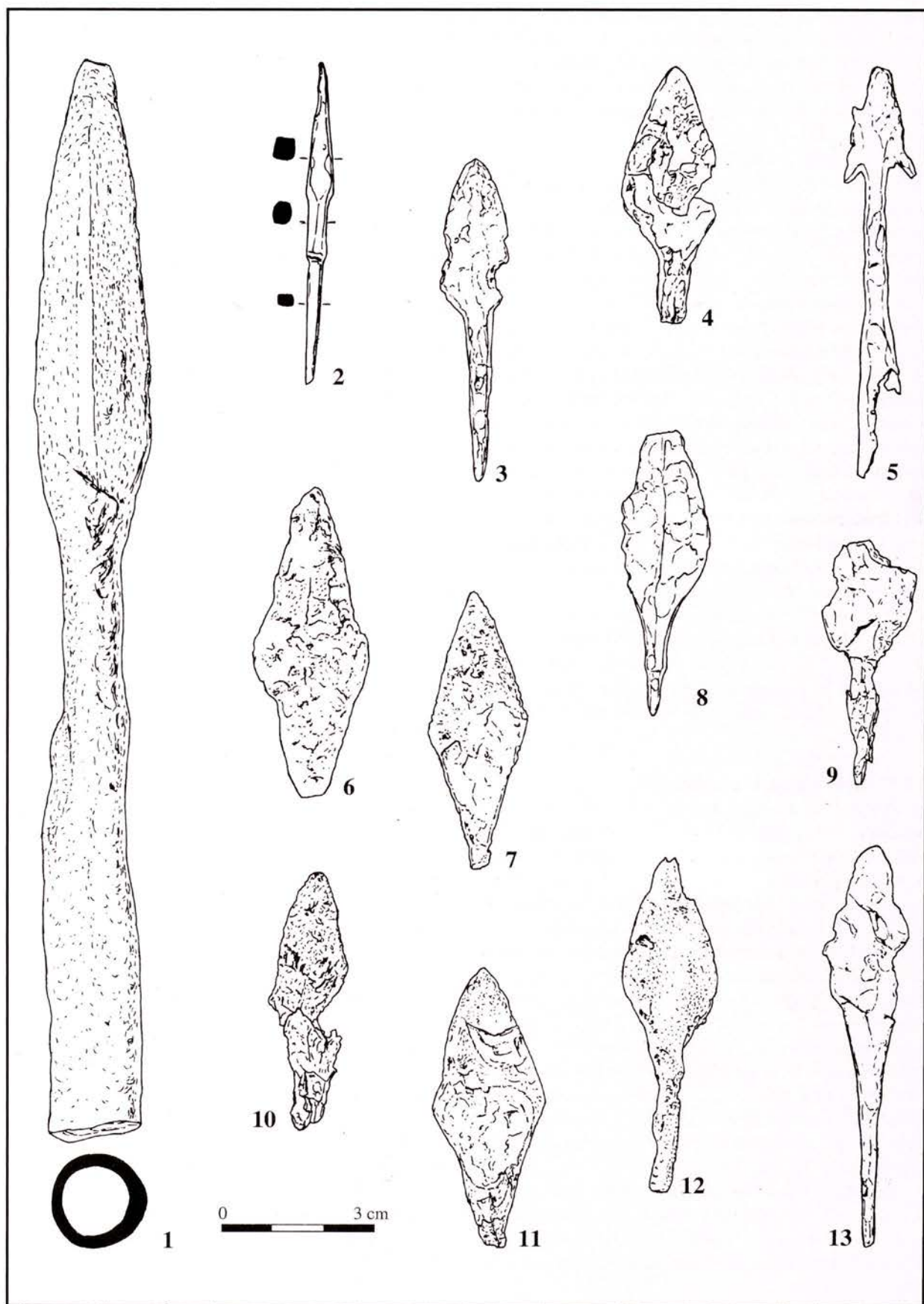
Typ lehkých ostruh s parabolickými rameny a jednou řadou nýtů v horní třetině ploténky je zřejmě podle počtu nálezů domácí proveniencce a výskyt ostruh s identickou výzdobou na vzájemně vzdálených nalezištích ukazuje na větší podíl obchodu při jejich šíření (Bialeková 1977, 134). Paralelní výskyt s ostruhami se širokými rameny dokládá i dopro-

Obr. 55. Nálezy železných předmětů v sídlištní vrstvě horizontu B.

Obr. 56. Železné ostruhy v sídlištní vrstvě horizontu B.

Obr. 57. Kopí a hroty šípů.

vodný materiál, opět blatnicko-mikulčického horizontu, a sice v období určeném již V. Hrubým do 1. poloviny 9. století (*Hrubý 1955, 185*). Podle způsobu výzdoby ostruhy z lokality Bašovce řadí tento typ ostruh do blatnicko-mikulčického horizontu také A. Ruttkay (*1976, 346*).

Jiným typem ploténky se od ostatních liší ostruha zachovaná ve dvou fragmentech, kterou bychom mohli zařadit k mladšímu typu s malou ploténkou o dvou nýtech (obr. 56:4), obecně rozšířenému na pohřebištích nejen v areálu velkých sídelních aglomerací a hradišť, ale zvláště na venkovských pohřebištích v hrobech s bojovníckou výbavou (*Kavánová 1976, 46, 48-49*). Chronologie tohoto typu se opírá spíše o hrobové celky z pohřebiště u kostela na Pohansku s těžištěm v 2. polovině 9. století. Podle výskytu na venkovských pohřebištích lze soudit, že se ostruhy vyráběly a nosily v období, kdy válečné záležitosti a speciálně jízdní způsob boje již nebyly organizačně vázány pouze na hradiště. Zdůraznění jízdní složky vojska signalizuje jeho určitou reorganizaci, která jako nepochybně nákladná a složitá akce byla podmíněna aktuální potřebou. Do jisté míry tomu nasvědčuje i pozorovatelná unifikace tohoto typu ostruh, vyjadřující masovější způsob výroby (*Kavánová 1976, 50*).

Pomineme-li jako zřetelnou starší příměs ostruhu s háčky, představují nálezy ostruh sídlištního horizontu B v okolí 12. kostela kolekci velkomoravské produkce od starších až po nejmladší typy ostruh s ploténkami, při čemž početně výrazně převažují tvary 1. poloviny 9. století.

4.2.2. Hroty šípů a kopí (obr. 57)

Železné hroty šípů nejsou typickým sídlištním nálezem, v blízkosti opevnění se však vyskytují zpravidla častěji. Tomu nasvědčuje i jejich rozmístění (obr. 52). Zatímco v části zkoumané plochy mimo pohřebiště, ale vzdálenější od vnitřní stěny valu, byly nalezeny dvě šipky, v prostoru celého pohřebiště to byly čtyři a na poměrně malé ploše cesty od brány dovnitř knížecího hradu v délce asi 10 m se vyskytlo pět železných šipek. Tvarově zcela převažují listovité typy s trnem (obr. 57:3-4, 6-13), šipky s tulejkou a zpětnými háčky se vyskytly dvě (obr. 57:1). Neobvyklým nálezem je poměrně malá, velmi úzká šipka kvadratického průřezu, s odsazeným okrouhlým krčkem a násadním trnem (obr. 57:2). Všechny nálezy byly uloženy v hloubce 40-50 cm bez ohledu na jejich rozmístění.

Ze zbraní bylo dále nalezeno menší železné kopí o délce 215 mm, s úzkým listem 100 mm dlouhým a dutou nálevkovitou tulejí (obr. 57:1). Stejně jako šipky ani kopí není vhodným datovacím materiálem (*Dostál 1966, 73*).

Pro zajímavost lze srovnat soubor šipek se zpracováním těchto nálezů v Oldenburgu (*Kempke 1988*). Převládající úzké šipky, označené jako typ 1b a analogické ojedinělému nálezu u 12. kostela v Mikulčicích, se vyskytují na uvedené lokalitě po r. 900 stejně jako šipky s tulejkou a háčky. Listovité šipky s trnem pak

převládají v průběhu 9. století (*Kempke 1988, Abb. 1*). Nálezy jsou v Oldenburgu datovány podle stratigrafie a chronologie keramiky (*Kempke 1988, 293*). Není bez zajímavosti, že v hodnoceném prostoru severozápadní Evropy jsou listovité šipky s trnem rozšířeny masově ve Skandinávii a přilehlém Pobaltí (*Kempke 1988, 296, Abb. 2*).

4.2.3. Sekery

V sídlištní vrstvě v okolí 12. kostela prakticky úplně chybí nálezy seker, jediný zlomek sekery s nízkými ostny u násadního otvoru působí spíše dojmem železného fragmentu určeného k překovávání. Tři tvary s podélnou tulejkou mohou být i příslušenstvím orného nářadí.

4.2.4. Průvlečky s prodlouženým týlem

Do staršího velkomoravského subhorizontu jsou zařaditelné nálezy čtyř železných průvleček s prodlouženým týlem (obr. 58:7, 8), považované za dominantní součást garnitur meče tzv. blatnicko-mikulčického horizontu moravského původu (*Profantová 1997, 88-91*). Minimálně jedna z nich (jsou rovněž značně povrchově poškozené) odpovídá i způsobem výzdoby charakteristice předmětů tohoto horizontu (obr. 58:8). Jejich poloha ve vrstvách souvisejících se starší fází opevnění před její přestavbou může být spolu s ploténkovými ostruhami starších typů pro zařazení v relativní chronologii hradiště charakteristická.

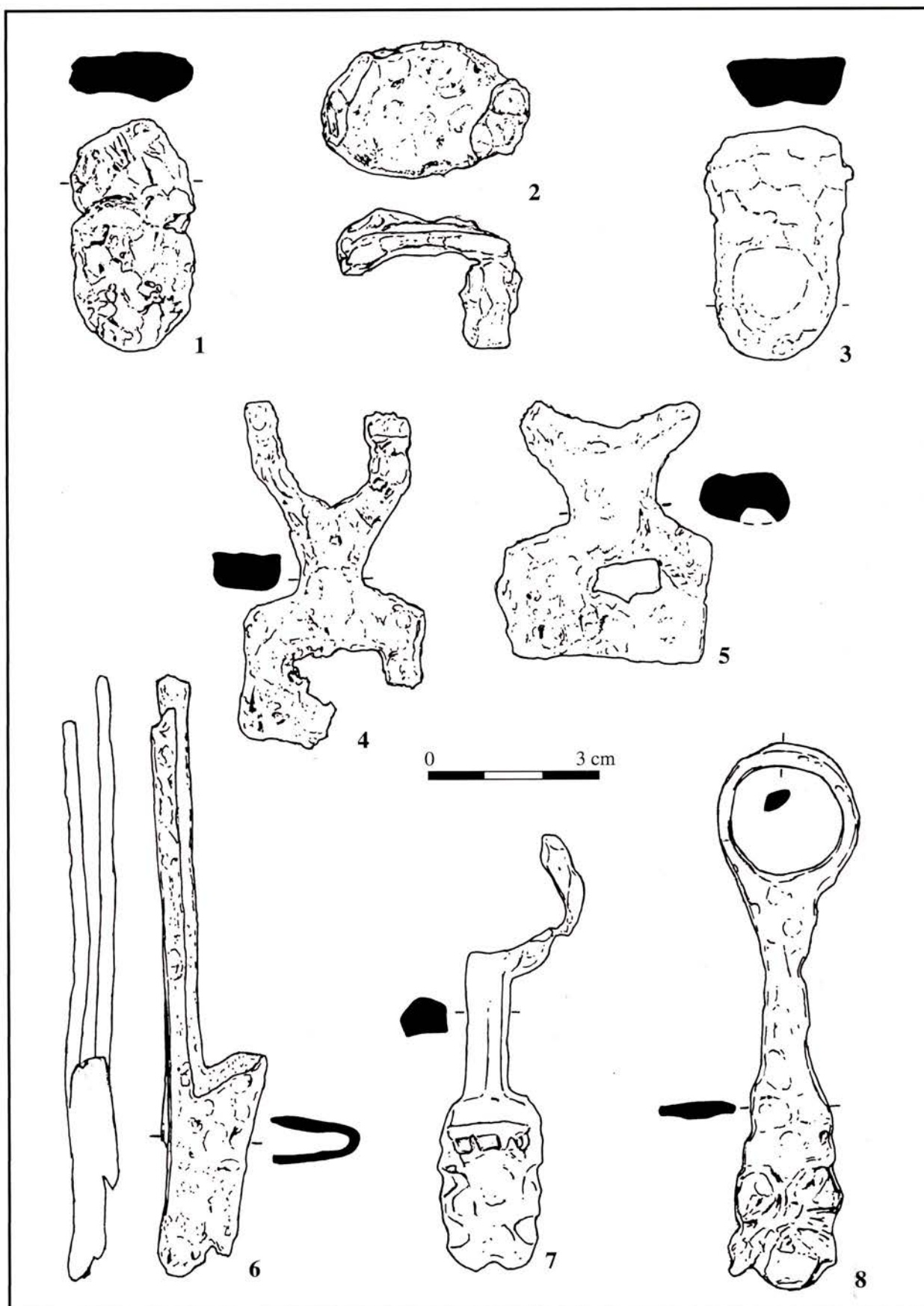
4.2.5. Pásová kování

Poměrně málo bylo nalezeno železných kování opasku. Na ploše pohřebiště se vyskytly pouhé tři přezky s kvadratickým rámečkem, mimo ně celkem tři s pravouhlým a jedna se zaobleným rámečkem ve tvaru písmene D s příčně členěným obloukem. Značně zkorodovaná nákončí jazykovitého tvaru byla nalezena dvě, jedno z nich v prostoru pohřebiště. Zlomky masivní průvlečky ležely v prostoru brány (obr. 58:1-3).

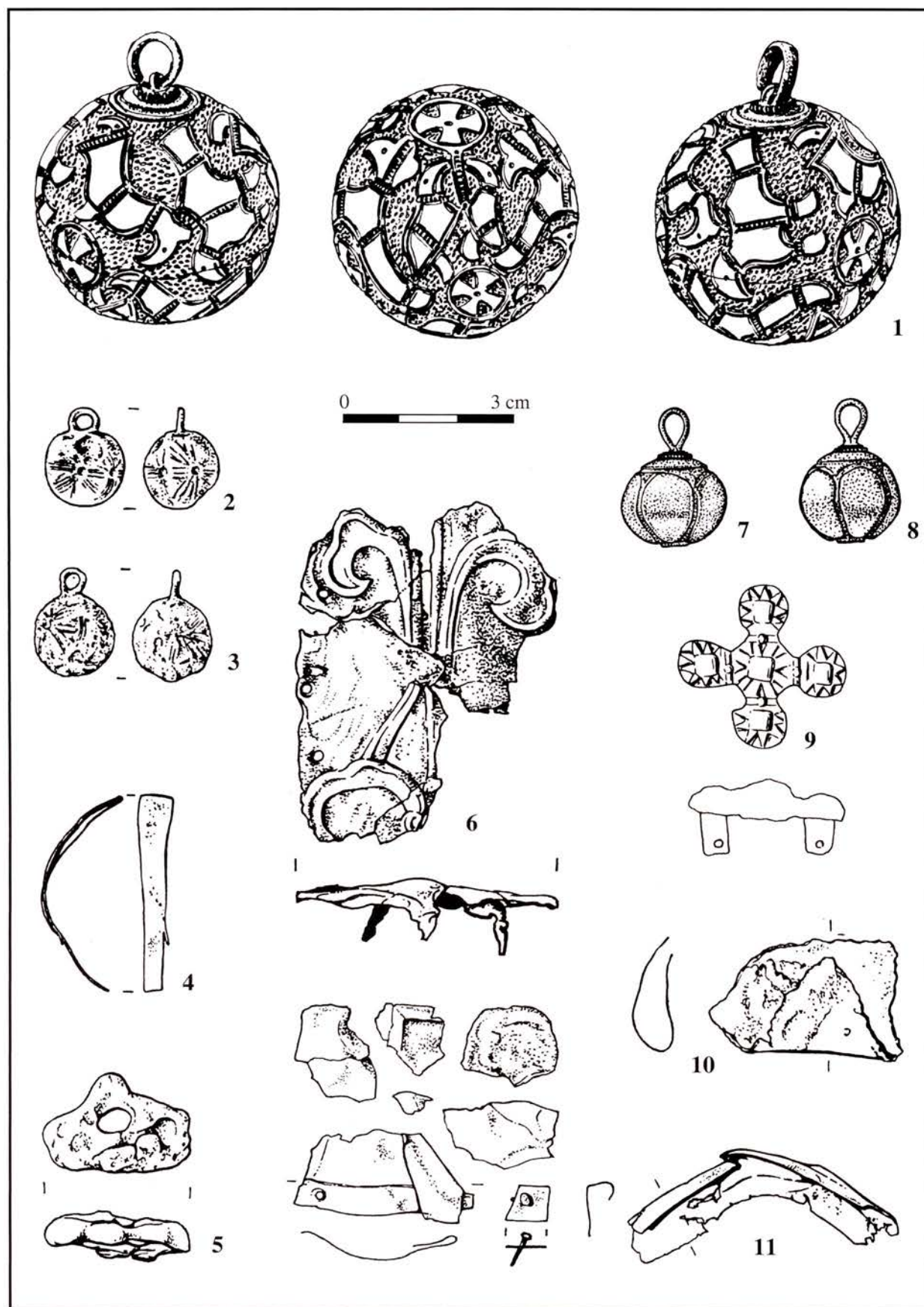
Na tomto místě by bylo vhodné předeslat, že v žádném z hrobů ve zkoumaném prostoru nebyly nalezeny zbraně, ostruhy nebo součásti opasku. Pokud by byly součástí hrobových celků mimořádně vysokého počtu rozrušených hrobů, musely by se dostat druhotně do sídlištní vrstvy. Na základě zjištěných reálií je tedy pravděpodobné, že se tak stalo pouze u ostruh. Jedinou skutečně nalezenou zbraní v sídlištní vrstvě je malé kopí, jediným dokladem sečné zbraně je kování konce pochvy pravděpodobně dýky v objektu 963 (obr. 58:6). K tomuto kování existují tvarem i velikostí zcela identické nálezy v kulturních vrstvách středověkých měst (*Wywrot-Wyszkowska 2000, 243, 251, ryc. 12:1-3*).

4.2.6. Bronzové předměty

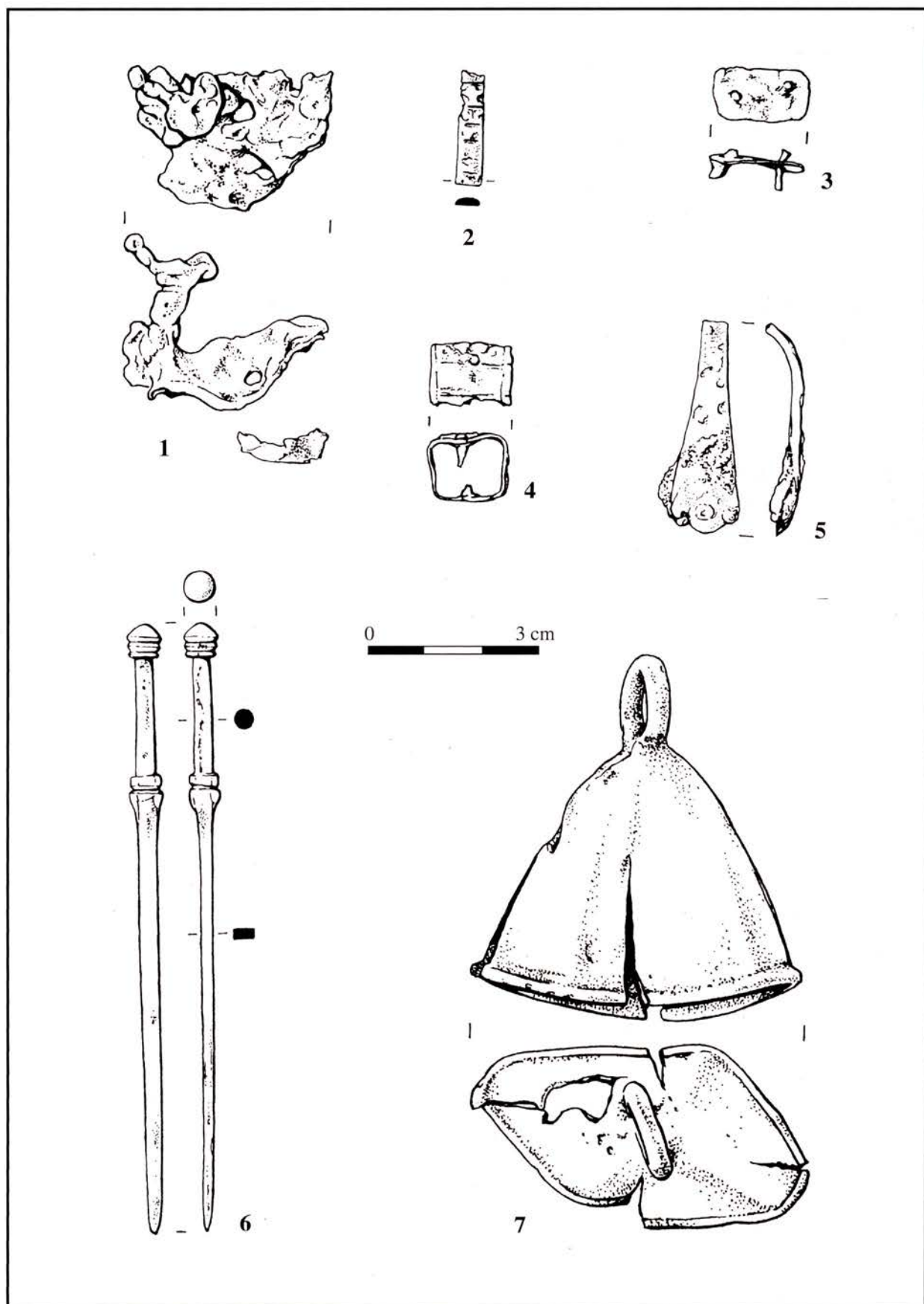
Zvláštní kapitolou mezi předměty starší velkomoravské charakteristiky je bronzová pozlacená ozdoba tvaru křížku se zdůrazněným středem a konci ramen (obr. 59:9, 61). Rozměry a přibližně i tvarem odpovídá pojmu tzv. křížovité spony, objevující se v západní

Obr. 58. Průvlečky s prodlouženým tělem, pásová kování a kování pochvy.

Obr. 59. Význačné nálezy v sídlištní vrstvě horizontu B.

Obr. 60. Bronzové předměty v sídlištní vrstvě horizontu B.

Obr. 61. Křížová ozdoba opasku.

Evropě v 2. polovině 8. a 1. polovině 9. století (Stiegemann – Wemhoff 1999, 324, IV.46, IV.47, IV.108, VI.1, VI.46). Vnější vzhled se však od těchto předmětů liší (Bergmann 1999, 439-440, Abb. 1), nelze ji srovnávat ani s čtvercovými kováním z Budče (Profantová 1997, 86, obr. 2:2, 3). Výzdoba vrubem a dodatečné zlacení litého masivního bronzu řadí tento předmět spíše k blatnicko-mikulčickému stylu. Základní

členění výzdoby je provedeno způsobem charakteristickým pro větší a masivnější železná křížová kování úvazu meče z Pobedima (Bialeková 1977, Abb. 21:4) a Mikulčic. Upevnění ozdobného předmětu muselo být trvalého charakteru, neboť na obou ploškách zachytaného zařízení na rubové straně je otvor pro nýtek. Tento technický detail není právě nejčastějším jevem, identický způsob uchycení se podařilo najít na týlové destičce přezky z alamanského pohřebiště Munzingen v horním Porýní na západním okraji Schwarzwald (Groove 2001, Tafel 8:A:18). Mikulčický předmět tedy mohl být ozdobnou součástí kování opasku a byl pravděpodobně vyroben v přibližně stejné době jako železná křížová kování. Nalezen byl v jílovité, částečně destruované vrstvě nejmladší fáze valu, kam se dostal, jak napovídají i nálezy lidských kostí, při opravě sypného valu spolu s přemísťovanou zeminou z nejbližšího okolí. Vzdálenou a rozměry větší analogií je např. i nález spony v hrobě ze 7.-8. stol. na pohřebišti Žviljaj v západní Litvě (Vaitkuskienė 1999, 239, 241, 186 pav.), související zřejmě s nálezy západoevropskými. Liší se ovšem ve způsobu upevnění.

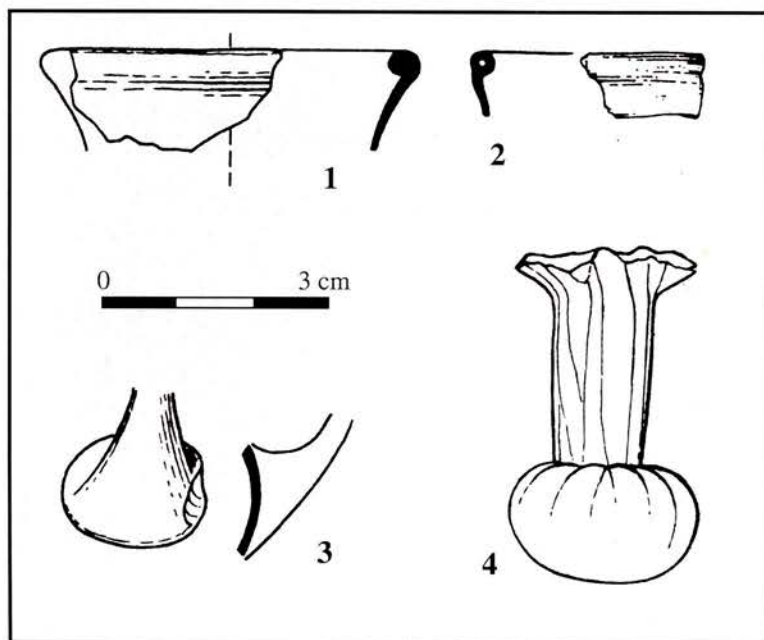
Rovněž nález bronzového zvonku (obr. 60:7) z jílovité destrukce valu ve čtverci 46/-15 patří k těm předmětům, které se na místo nálezu dostaly sekundárně při postupném roznesení náspu valu. Eventuálně mohl patřit k mobiliáři sakrální stavby (Kosch 2001, Abb. 16) a na místo nálezu se dostal při jejím zničení.

4.2.7. Sklo (obr. 62a,b)

Nálezy fragmentů dutého skla většinou patří k častěji se vyskytujícím tvarům, o nichž nelze říci konkrétnější poznatky. Takovými předměty je např. prstencovitě uvnitř zesílený okraj poháru 594-171/77 (obr. 62a:1) rekonstruovaného průměru 50 mm nebo malý zlomek tenkostěnné nádoby 594-277/80 (Himmelová 1995, 98-99, Abb. 4, 9:4).

Další nálezy skla jsou již zajímavější. Zlomek okraje poháru s okrajovým dutým zesílením 594-172/77 (obr. 62a:2) o rekonstruovaném průměru 60 mm (Himmelová 1995, 98-99, Abb. 11:4) byl nalezen v destrukční vrstvě jílu a kamení nejmladší fáze valu, a tedy na samé horní hranici horizontu B. V obdobné situaci se vyskytl i fragment ouška ze zeleného průhledného skla 594-158/79 (obr. 62a:3) římského původu z 1.-4. stol. (Himmelová 1995, 85, 99, Abb. 2, 8:8).

Pozoruhodnou zvláštností je zlomek závěsné lampy se spodní částí kulovitě zesílenou, horní zvonovitá nádržka na olej se nezachovala (594-159/79; obr. 62a:4). Časově odpovídající analogií 8. až 9. století jsou nálezy oblasti karolinské říše. Původ těchto olejových lamp je hledán v době podstatně starší v islámském, pravděpodobně syrském

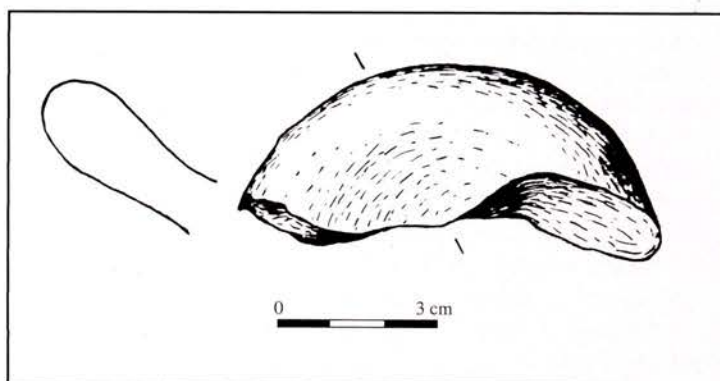
Obr. 62a. Skleněné předměty.

prostředí (Himmelová 1995, 86-87, 99, Abb. 4, 9:7).

Jako skleněný předmět praktického účelu můžeme označit tzv. hladidlo (594-173/77, obr. 62b). Skleněná hladidla se vyskytují hlavně v západní a severní Evropě, ojediněle i v Bulharsku (Styrmén). Datována jsou do 9.-10. století. Podle stop opotřebení byla určena k vyhlazování textilu nebo kůže a podle náleзовých okolností byla součástí zařízení domácnosti vyšší společenské vrstvy (Himmelová 1995, 91-92, 101, Abb. 6).

Skleněný gombík světle zelené barvy o průměru 16 x 13 mm byl nalezen ve šterkové vrstvě u objektů 964 a 965, v blízkosti hrobu 1494 s párem malých tmavě modrých skleněných gombíků s větším železným ouškem. B. Dostál (1966, 65) považuje skleněné knoflíky za charakteristické pro Moravu a jejich náleзовý horizont vymezil do doby vrcholného rozkvětu velkomoravského šperkařství v 2. polovině 9. století a výše, nechybí však ani názory o starším zařazení (podrobněji viz kapitulu o nálezech z hrobových celků).

Různé situované korálky ze skelné pasty patří většinou k běžným typům a pouze ve dvou případech byly

Obr. 62b. Skleněný předmět (hladidlo ?).

nalezeny v prostoru pohřebiště. Z nich je jeden zlomek korálku bochánkovitého tvaru žlutohnědé barvy a menší zlomek téhož tvaru zelenomodré barvy. Již mimo prostor pohřebiště byl ve čtverci 41/-16 nalezen masivní korál melounovitěho tvaru barvy modrofialové, u jižního okraje zkoumané plochy příčně členěný korálek z taženého skla se čtyřmi články a v severní části jednoduché sekané kotoučovitě korálky.

Mezi další skleněné předměty patří malá skleněná kulička a zlomky latěnských náramků.

Obr. 63. Pozůstatky 12. kostela při terénním výzkumu.

4.2.8. Gombíky

Jako nepochybné součásti původně hrobových celků vystupují páry gombíků. K předmětům spíše staršího velkomoravského datování patří pár menších bronzových, jen lehce zlacených a povrchově poškozených gombíků s jednoduchým tepaným reliéfem rostlinného ornamentu (obr. 59:2,3). Byly nalezeny v blízkosti hrobu 1446 (malé pozůstatky staršího hrobu v návážce pod jižní stranou sakrální stavby).

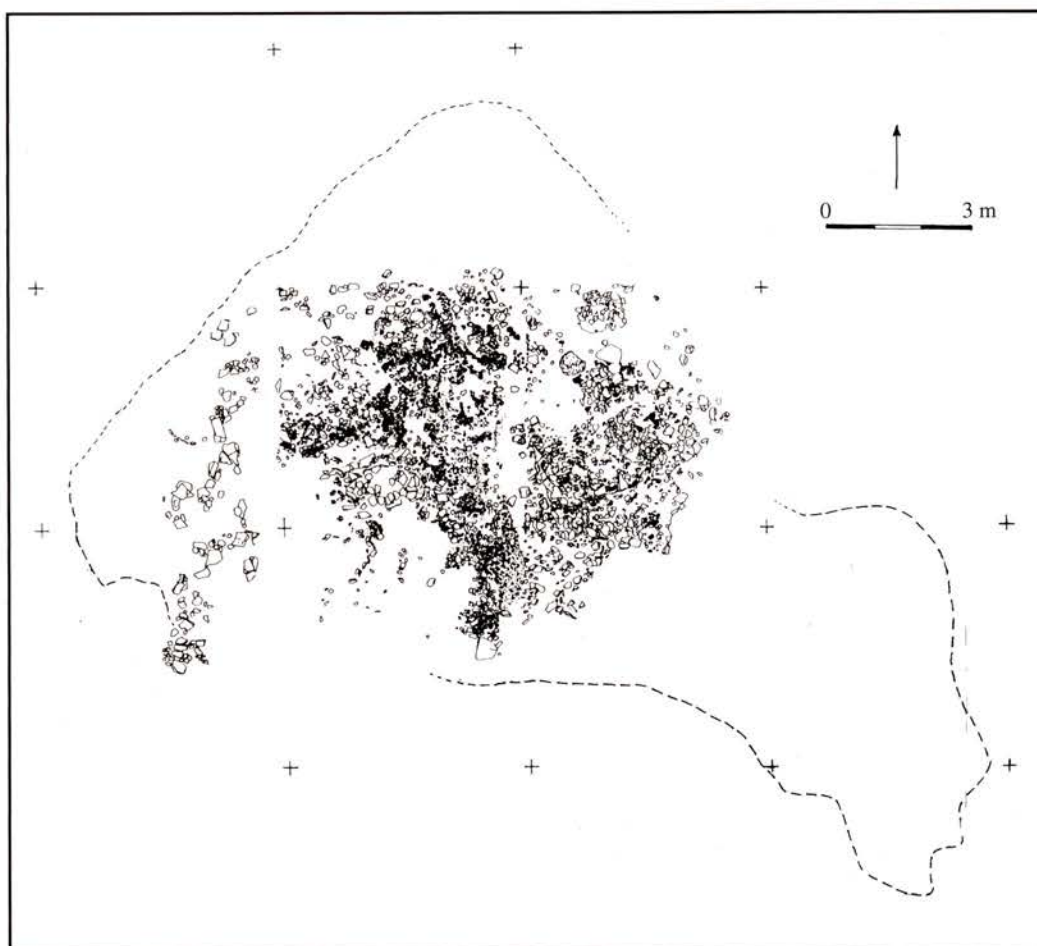
Nálezové okolnosti dvou stříbrných pozlacených gombíků melounovitého (event. tykvovitého) tvaru (obr. 59:7, 8) jsou velmi zajímavé ze dvou důvodů. Ačkoliv nepochybně tvoří jeden pár, byl jeden z nich nalezen ve čtverci 44/-16 v úrovni vrstvy s drobtu malty, související s přestavbou starší fáze opevnění, druhý však až na písčitém podloží ve čtverci 42/-14, tedy ve vzdálenosti okolo 17 m a ve zcela rozdílné hloubce a situaci. Pro nás to znamená dvě důležité informace. Za prvé v době odcizení šperku muselo být v místě nálezu druhého gombíku obnaženo podloží, jestliže na jeho povrchu ležel ztracený gombík. Vylučuji zde úmyslné ukrytí pouze jednoho kusu, což konečně do jisté míry potvrzuje nález velkého stříbrného gombíku pouze o 9 m dále rovněž ve vrstvě těsně nad podložím a nasvědčuje tomu i mladohradištní keramika nacházená v těchto místech až do hloubky 70-80 cm. Za druhé je nám náhodné uložení párového gombíku na vrstvě s maltou, tedy post quem odpovídající době, kdy byly gombíky z hrobu vyzdvíženy, oporou při zařazení nálezů do doby po přestavbě

starší fáze mladší etapy opevnění, tedy do mladší fáze pohřbívání. Zlaté exempláře tohoto typu gombíků jsou na pohřebišti v Uherském Hradišti-Sadech datovány nejpozději do 3. čtvrtiny 9. století (*Galuška 1996, 63, 100*). Ve stříbrném, byť pozlaceném provedení je pravděpodobně lze datovat později, v tomto konkrétním případě podle doby existence kostela a tedy i podle mladší, s kostelem související fáze pohřebiště.

Dalším nálezem, o němž lze předpokládat, že původně byl součástí hrobového celku, je velký stříbrný gombík o průměru 44-45 mm, zdobený po celém povrchu tepaným ornamentem ptačích a zvířecích prvků (obr. 59:1), kompozice značně odlišné od doposud známých motivů z výzdoby velkomoravské produkce gombíků. Byl nalezen ve čtverci 43/-15 na okraji pohřebiště mezi značně rozházenými hroby 1435, 1444 a 1438 v hloubce 68 cm, v písčité vrstvě s příměsí tmavého humusu asi 15 cm nad podložím. Kosti hrobů byly uloženy v tmavé humusovité vrstvě nepatrně výše a nález gombíku s nimi v žádném případě nesouvisí. Poloha předmětu nasvědčuje spíše náhodné ztrátě. Stříbrné tepané gombíky velkého průměru jsou běžně považovány za jedny z nejmladších předmětů na velkomoravských pohřebištích (*Dostál 1966, 63*) a vyskytují se v mladším horizontu hrobů kouřimského hradiště z 1. poloviny 10. stol. (*Šolle 1966, 227, 266-7, tab. XLVIII:1*). Rovněž odlišný výtvarný projev má nejbližší analogii ve výzdobě stříbrné kaptorgy ze Želének. Je tedy pravděpodobné, že velký stříbrný gombík se zoomorfní tepanou výzdobou

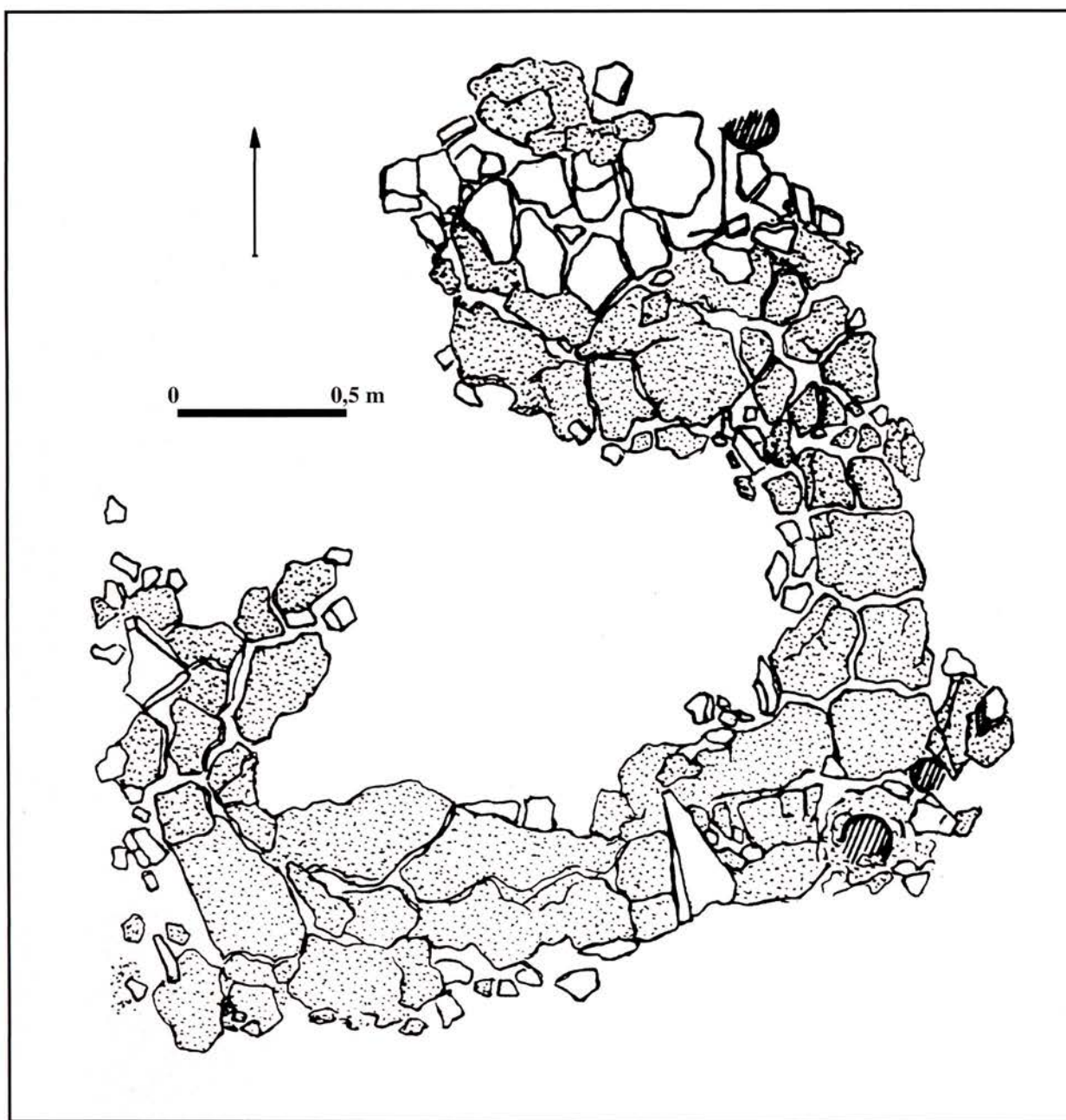
Obr. 64. Drobné kameny a úlomky malty na vrstvě návážky.

Obr. 65. Rozsah destrukční kry objektu 967 a jílovité navážky pod ním.

Obr. 66. Destrukce opevnění v místech dotyku s destrukční krou kostela.

Obr. 67. Stopy po kúlech u okrajů kamenné podlahy s maltou.

pochází z poslední etapy velkomoravské éry mikulčického hradiště a můžeme jej přiřadit k hrobům souvisejícím až se stavbou 12. kostela.

Mezi naprosto netypické nálezy patří malý kousek jantaru nad hrobem 1471 a bronzová jehlice (obr. 60:6) nad hrobem 1438.

4.3. Destrukce sakrální stavby – objekt 967

4.3.1. Analýza a vyhodnocení nálezové situace

Předběžně již byla analyzována celková nálezová situace (obr. 63), byly vyhodnoceny reálie terénního výzkumu, vztah tohoto objektu k hrobům v jeho nejbliž-

ším okolí a konečně byla provedena syntéza výsledků (Kavánová 2001a).

Stručně zopakujeme, že destrukční kra byla uložena v podobě směsi drobných kamenů a úlomků malty na mocné vrstvě světlehnědé písčitojilovité navážky, která podkládala všechny stavební prvky (obr. 64 a 65). Tuto výraznou terénní úpravu lze pozorovat nejen pod samotnou destrukční krou, ale pokračuje jižním a jihovýchodním směrem, zejména pak východním prakticky až k zadní stěně valu v jeho poslední úpravě. Destrukční kra místy překrývala souvislé konstrukce velkých plochých kamenů. Již při terénním výzkumu bylo pozorováno, že destrukční kra kostela i destrukce vnitřní stěny opevnění se stýkají ve stejném nálezovém horizontu, jsou rozeznatelné pouze obsahem maltových úlomků v destrukci

Obr. 68. Otvor v podlaže presbyteria.

Obr. 69. Masivní kamenný blok u severního okraje presbyteria.

sakrální stavby a že tedy zánik obou lze považovat do jisté míry za současný (obr. 66).

Bezprostředně na vrstvě navážky bylo z destrukční kry vypreparováno několik stavebních prvků (souvislý pás rozdrobené maltové podlahy s kamennými příkrovy hrobových jam, ohraničený otiskem trámu, a kamenná, maltou krytá podlaha téměř čtvercového tvaru, podle situace označená jako podlaha presbyteria). V destrukci nebyly očištěny žádné základy. Jedinými svědky obvodových zdí stavby jsou kulové jamky po obvodu presbyteria, jimiž byla vymezena plocha kamenné podlahy o maximálních rozměrech 2,35 x 2,60 m (obr. 67; *Klanica 1980a*, 56). Velké ploché kameny byly částečně spojovány, částečně i překryty maltou s neobvykle vysokým obsahem vápna. Složení malty dovoluje pak následně oddělit maltu pocházející ze stavebních prvků kostela od ostatních maltových fragmentů jiného původu. Podlaha je v jižní třetině prolomena oválným otvorem o délce 180 cm s prohlubní vyloženou po stěnách i na dně kameny (rozměry takto zbudované schránky 130 x 60 cm, hloubka 80 cm pod úroveň kamenné podlahy s maltou) a orientovanou podél osy stavby (obr. 68). U severního okraje podlahy se v destrukci zachytil půlkulovitě tvarovaný masivní blok s důlkem uprostřed vypuklé části a se zachovaným rovným povrchem na protilehlé straně (obr. 69), původně považovaný za značně poškozenou část kamenného sloupu (*Klanica 1980a*, 56). Při optickém zkoumání jsem jako materiál

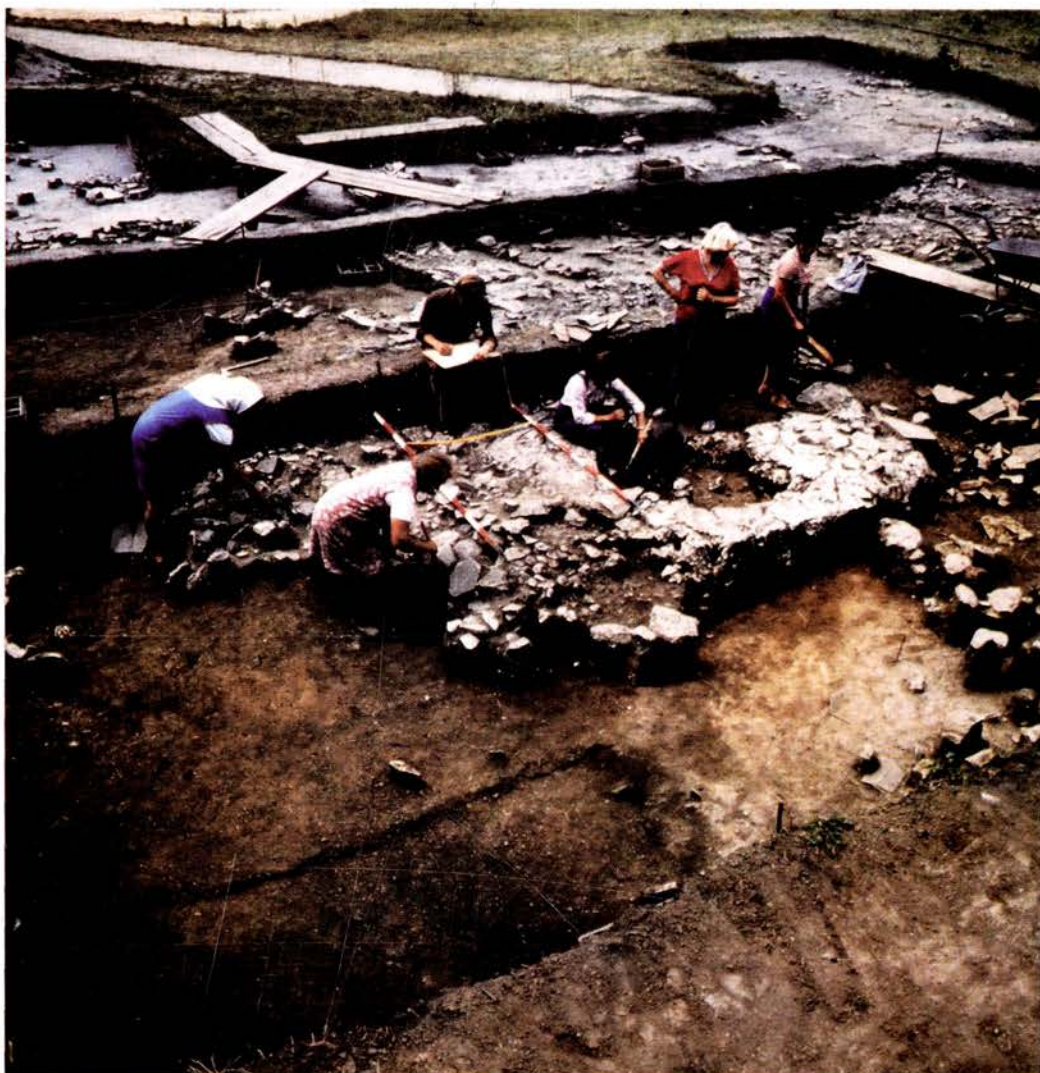
určila hrubší maltu (*Kavánová 2001a*, 210, 222). Exaktními metodami byla potvrzena původní teze, že materiálem je značně zvětralý vápenec pocházející ze slojí výchozu pálavského masivu v okolí Hlohovce, okr. Břeclav (viz *Gregerová – Hložek 2003*, 463, 468-469). Tento stavební prvek lze určit jako vytrženou střední část podlahy, původně překrývající prohlubeň schránky relikvíře pod menzou. V jeho nejbližším okolí byly odkryty další mimořádně rozměrné kameny, které rovněž mohly být součástí příkrovu. Půdorys presbyteria byl pravděpodobně čtyřúhelný s lehce prodlouženou podélnou osou a zaoblenými nárožními.

Pás maltové a kamenné podlahy na západ od presbyteria, orientovaný kolmo k ose a označený proto nejprve jako zbytky příčky (*Klanica 1980a*, 56), má délku přibližně 550 cm a je na východní (tedy k presbyteriu obrácené) straně ohraničen otiskem trámu. Ten rozděluje destrukci na dvě části a je zřejmě skutečným základovým trámem předkněžištní příčky (obr. 70). Na východ od něj se vyskytovala skupina zlomků římských cihel, jimiž byl původně vydlážděn prostor mezi příčkou a presbyteriem, na západ od trámu se zachoval již zmíněný pás kamenné a maltové podlahy vlastní lodi. Západní okraj asi 120 cm širokého pásu těsně nad kamenným příkrovem hrobu 1436 rovněž tvoří kameny zarovnané do přímé linie.

V těchto zbytcích podlahy pokračují podélně tři souvislé skupiny mimořádně velkých plochých kamenů,

Obr. 70. Základový trám předkněžištní příčky a část podlahy ze zlomků římských cihel.

Obr. 71. Podlaha presbyteria s otvorem relikviáře při terénním výzkumu.

sloužících jako kamenné příkrovy hrobů zabudovaných přímo do podlahy (obr. 72). Hrobové jámy byly hloubeny do vrstvy jílovité navázky. Porušeným partiím příkrovu odpovídají přeházené části koster pod nimi (obr. 73 a 74). Druhá, západnější řada hrobů je s první stejně orientována a zachovává i stejné prostorové rozmístění. Celkem pět hrobů (1436, 1457, 1467 – obr. 75, 1474 a 1493 – obr. 76) tedy vyplnilo prostor, o němž lze mluvit jako o kostelní lodi.

Spekulativně bylo ke kostelu přiřčeno i dalších pět hrobů, nalezených po jižní straně presbyteria v poloze, nasvědčující uložení v komoře pravoúhlého půdorysu, zbudované s použitím kamene bez malty (obr. 77 a 78). Z nich nejmladší je hrob 1448, pohřbený nejvýše (obr. 79), hrob 1455 byl zřejmě odsunut do rohu komory při ukládání hrobu 1454, který je pravděpodobně mladší než těsně vedle něj ležící a silně porušené hroby 1452 a 1453.

Podle otisků dřeva na některých nalezených úlomcích malty byla stavba kostelní lodi dřevěné srubové konstrukce, další fragmenty svědčí ve stejné prostře o maltové podlaze pokrývajícím kameny. Podle naleze-

ných zbytků v pásu západně od příčky nebyly kameny souvislé, podlahu spíše zpevňovaly (obr. 80-82). V kontrastu se zcela rozdrobenou podlahou se souvislé kamenné příkrovy nad hroby zachovaly v téměř původní podobě. Úzká prostora mezi dřevěnou předkněžištní příčkou a odsazeným půdorysem presbyteria byla zřejmě vyložena zlomky římských cihel a kameny. Presbyterium bylo řešeno jako stavba křivá se zachovanou souvislou plochou kamenné podlahy, rovněž překrytou maltovým potěrem (obr. 83 a 84). Součástí vnitřní úpravy kostela by mohl být i kus hlazeného porfyritu nalezený ve vzdálenosti asi 10 m od stavby v horizontu destrukce.

Spekulativní rozměry mikulčické stavby, získané interpretací nepřímých dokladů, se prakticky nijak neliší od velikosti longitudinálních kostelů jednolodního typu na mikulčickém hradišti a podhradí (obr. 85). Minimální délka vnitřního prostoru kostelní lodi se pohybuje okolo 770 cm západně od příčky včetně její šířky a 70 cm východně od ní (tedy celkem cca 840 cm), šířka okolo 550 cm. Vnitřní prostor kněžiště je pravděpodobně 260 cm dlouhý a 235 cm široký. Celá stavba je podle stejných předpokladů uvnitř 11 m dlouhá, poměr délky

Obr. 72. Kamenný příkrov hrobu 1436, na vzdálenějším konci stopy porušení.

Obr. 73. Přehážená část kostry 1436 pod porušeným příkrovem.

Obr. 74. Kostra hrobu 1436, neporušená kamenná deska nad dolními končetinami je zasazena do konstrukce podlahy.

Obr. 75. Hrob 1467 – neporušená kostra dospívajícího chlapce.

Obr. 76. Silně porušená kostra hrobu 1493 v jihozápadním rohu kostelní lodi.

Obr. 77. Kamenná destrukce po jižní straně presbyteria.

Obr. 78. Skupina čtyř hrobů uložených na dně komory u jižní strany presbyteria.

Obr. 79. Hrob 1448 u jižního okraje podlahy presbyteria.

Obr. 80. Plocha rozdrobené malty s rýsujícími se kamennými příkrovy hrobů.

Obr. 81. Detail plochy podlahy západně od příčky.

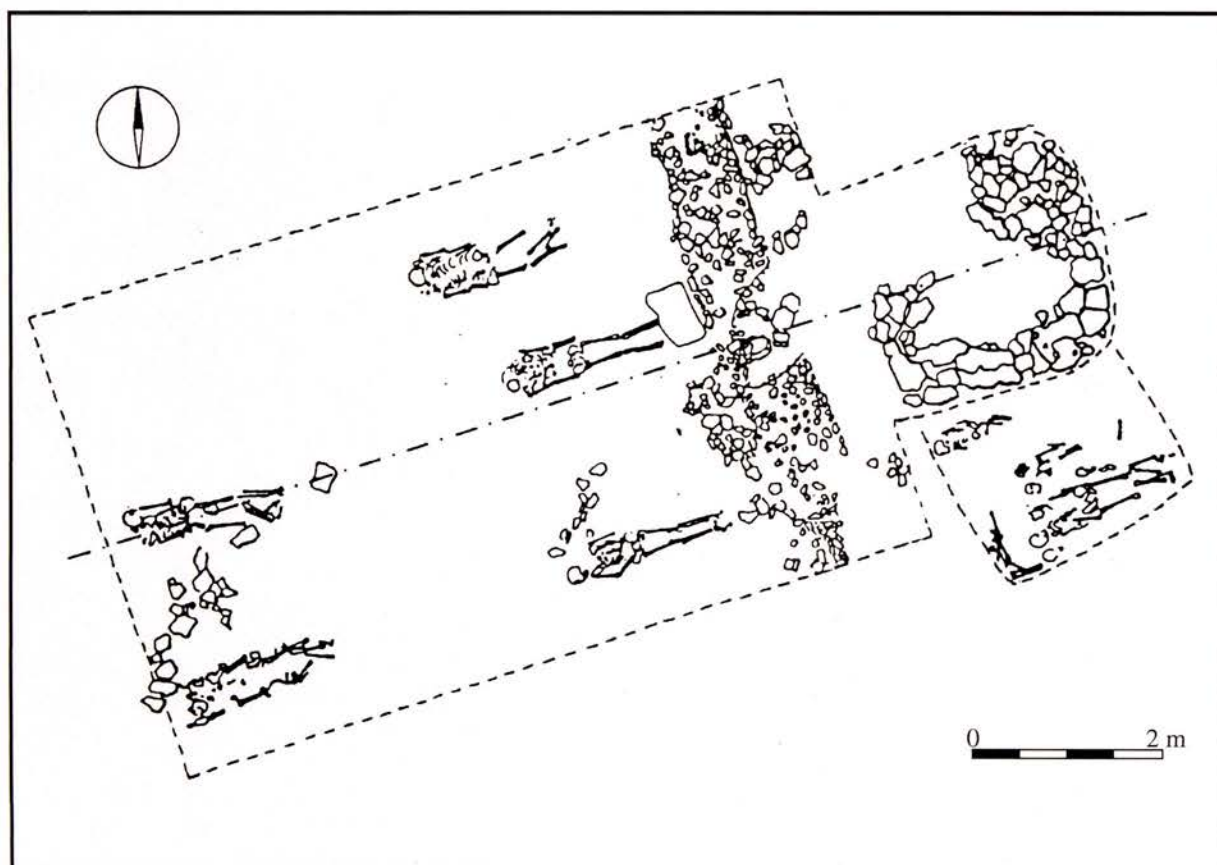
Obr. 82. Konstrukční detail zasazení kamenného přikrovu hrobu 1436 do okolní podlahy.

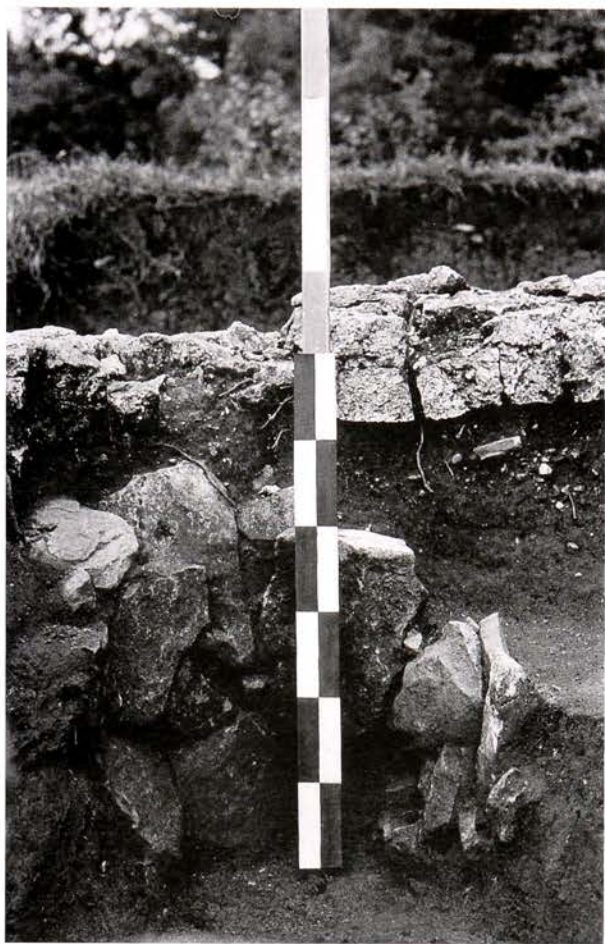
Obr. 83. Maltový potěr na kamenech podlahy presbyteria.

Obr. 84. Nároží podlahy presbyteria s kúlovými jamkami.

Obr. 85. Rekonstrukce objektu 967 a související hroby.

Obr. 86. Detail úpravy okraje otvoru v podlaze presbyteria s částí kamenného obložení.

Obr. 87. Kameny vyložený prostor pod podlahou presbyteria.

a šířky stavby je cca 2:1. Nejblíží nejen umístěním na ploše knížecího hradu, ale zřejmě i typem a velikostí je této stavbě kostel č. 5. Poměr 2:1 je u kostelů jednolodního typu s apsidou pokládán za běžný (Sydow 2001, 56).

4.3.2. Schránka relikviáře

Zvláštním zařízením interiéru presbytáře je pečlivě prozkoumaná kamenná schránka zahloubená podélně v jižní třetině podlahy. K této prohlubni shledáváme období i u jiných mikulčických kostelů. V kostele č. 2 byla označena jako základ oltářní menzy, ale zřejmě nebyla blíže zkoumána. V kostele č. 3 se na odpovídajícím místě rovněž nachází zahloubený objekt. Početné evropské příklady uvádějí pod oltářem hrob uctívané osoby, k jejíž počtě byl kostel vybudován. Pokud byla v místě oltářní menzy nalezena jáma bez kostrových pozůstatků, bývá označena jako schrána na ostatky, případně jako základ podstavce oltáře (viz níže Maria Anger v Lauriacu). Pečlivé provedení kamenného a maltového obkladu v otvoru podlahy objektu 967, zalícovanými kameny vyložené stěny vlastního zahloubení, které se rozsahem nekryjí s otvorem v podlaze a kamennými plotnami dlážděné dno jámy (obr. 86 a 87) nejsou v souladu s představou zahloubeného základu oltářní menzy

nebo podstavce oltáře. Podélná orientace a umístění mimo středovou osu stavby jsou pak již jen dalšími důvody, proč tento prvek stavby interpretujeme jako schránu relikviáře.

Jako schránky na relikvie bývají označovány jednoduché jámy obložené kamennými plotnami nebo kvádky a umísťované pod nebo před oltář. V této kamenné schráně je uchováván vlastní relikviář z drahého kovu nebo slonoviny (Ubl 1982a, 324). Vnější forma relikviářů je rozmanitá – malé krabičky, různé tvary skříněk, zpravidla s povrchem bohatě dekorovaným křesťanskými symboly i biblickými výjevy (Ubl 1982b, 573; Buschhausen 1971). Vyskytují se již od 2. století, kdy mohutní a šíří se kult mučedníků. Schrána pod oltářem byla často vykradena a zničena, přestože byla chráněna kamennými plotnami, později i v zaklenuté kryptě (Ubl 1982b, 570). Skutečnou raritou je proto nález v jižní stavbě komplexu západního dvojího kostela na Hemmbergu, kde se v mramorem obložené jámě pod oltářem zachovala mramorová schránka s originálními ostatky ženy-mučednice a se stříbrným prstenem. „Ad sanctos“ byly v bezprostřední blízkosti oltářního prostoru uloženy dva hroby prominentů, další hroby byly nalezeny v jihozápadním rohu kostelní lodi a v nartexu (Glaser 1997, 116-117).

Obr. 88. Bronzový plechový křížek s rytinou „*Maiestas Domini*”.

4.3.3. Nálezy zlomků liturgického náčiní

Sakrální účel stavby podtrhávají nálezy jednak z jeho vlastní destrukce, jednak z blízkého okolí. Bezprostředně v destrukci, a sice ve skupině stavebního materiálu římského původu, tvořícího částečně spolu s několika kameny dlážděnou plochu v prostoru mezi příčkou a kněžištěm, byla nalezena ozdoba z tenkého bronzového plechu ve tvaru širokého křížku, na lici s rytinou Krista v zobrazení *Maiestas Domini* (obr. 88, 92) v duchu pozdně antického výtvarného kánonu (Nilgen 1999, 547-548, Abb. 3). Předloha byla pravděpodobně provedena technikou *al secco* na obloukovitě klenuté zdi některého z mikulčických kostelů a posléze laicky a zkratkovitě okopírována na povrch křížku. Podle otvorů na drobné nýtky nebo hřebíčky a podle toho, že na neodrolených okrajích se zachovalo jejich přehnutí, lze soudit na ozdobnou součást povrchu dřevěné schránky (Kaván 1995; Stiegemann – Wemhoff 1999, Band 2, 479, VII.35). Pítoreskním výtvarným výrazem je na výjevu zachyceno stejné gesto, jaké je např. ve východní církvi běžně zpodobováno téměř do současnosti. Na miniaturizované malbě z 19. století, pocházející z Bačkovského monastýru a nacházející se v muzeu Asenovgrad, je tak zobrazen sedící oblečený Kristus asistující při holdu Matce Boží.

V jílu přímo na podlaze presbyteria byl nalezen zdeformovaný fragment okraje okrouhlého předmětu z tenkého bronzového plechu v délce 57 mm (inv. č. 594-364/77). Zachoval se odsazený a obloukovitě vně silně přehnutý okraj, povrch zlomku je potažen

tenkou kovovou vrstvičkou světlejší a zářivější barvy (obr. 59:11, 89).

V destrukci, související se zánikem opevnění a kostela, byl u jižního nároží brány ve vzdálenosti asi 6 m od nejbližšího okraje kostela ve vrstvě propálené hlíny pod kamennou sutí (tedy v odpovídající stratigrafické situaci) nalezen měděný (bronzový?) pozlacený velmi tenký plech, zdobený tepaným palmetovitým motivem (inv. č. 594-568/83). Fragment je z větší části poškozený, na rubové straně uprostřed nese masivní železnou trnovitou dvojramennou úchytku, sloužící k připevnění k dřevěné podložce, o výšce trnů 9 mm. V zachovaném neupraveném okraji největší části jsou tři otvůrky pro hřebíčky, z nichž byl nalezen jeden bronzový v odděleném kousku. Rovný okraj další části je mírně odsazen v šířce 5 mm z rubu rytou linkou, tvořící tak jemnou lištu, v tomto okraji je rovněž otvor o průměru 1 mm. Na dalším kousku se zachoval pravoúhlý rožek ozdoby, lištou odsazený okraj byl mírně střechovitě snížený. Zbývající zlomky jsou bez technických detailů (obr. 59:6, 89).

V místech, kde se ve čtverci 43/-18 stýká destrukce kostela a destrukce valu, byl nalezen bronzový pásek z tenkého plíšku (inv. č. 594-362/77) v délce 47 mm, o šířce 3,5 až 6 mm (pozvolna se rozšiřuje k jednomu konci), ohnutý do oblouku (obr. 59:4).

Nad severním okrajem objektu 969, nad úrovní zde uložených hrobů byl nalezen širší plíšek (inv. č. 594-363/77) kopírující přehnutím vnější i vnitřní okraj zřejmě nádoby (obr. 59:10).

U jižního okraje výzkumu se v hloubce 55 cm, v písčitohlinité vrstvě, vyskytla požárem slitá bronzová ozdoba (inv. č. 594-359/77) pětiúhelného tvaru s otvo-

Obr. 89. Součásti liturgického náčiní.

Obr. 90. Destrukce zídky podél jihovýchodního okraje cesty.

Obr. 91. Kameny obložené základy kúlů 971 a 1009 u severozápadního nároží brány.

Obr. 92. Křížek s rytinou „Maiestas Domini”.

rem uprostřed a zřejmě se zbytky nýtů podél nejdelší strany, o rozměrech 26 x 17 mm a síle 5 mm (obr. 59:5).

Vzhledově analogické fragmenty k měděnému pozlacenému plechu 594-568/83 byly nalezeny ve vrstvách odpovídajících stavební fázi II kostela v Attendornu ve Vestfálsku, označené jako časně románská bazilika (Holze-Thier 1999, 14). Zlomky velmi tenkého plechu odpovídají mikulčickému nálezu technickým provedením i výtvarným pojetím rostlinného ornamentu, rovněž i způsobu připevnění k podkladu tenkými měděnými hřebíčky souhlasí. Rozdíl je patrný ve zpracování okraje, což není podstatné (u mikulčických zlomků není na okraji perlovec). Technický detail centrálního, poměrně masivního dvojitého trnu, sloužícího jako hlavní fixace ozdobného plechu k předmětu, v případě zlomků z Attendornu chybí, středová část žádného z plíšků se nezachovala (Holze-Thier 1999, Taf. 6, 7). Kolekce z Attendornu je tvarově rozmanitější a obsahuje i další zlomky, na povrchu hladké, po okrajích s perlovcem, různých tvarů, většinou pásků, ale i obdélníčku a plošně většího, tvarově neurčitelného zlomku. Interpretovány jsou jako povrchová součást liturgického náčiní, čímž se rozumějí relikviáře, knihy, oltářní kříže, ciboria a přenosné oltáře (Holze-Thier 1999, 76-78).

Zlomky ozdobných obkladů liturgického náčiní pocházejí rovněž z přepálených vrstev karolinského klášterního kostela ve Vredenu (Claussen – Winkelmann 1953, 313) i dalších (Holze-Thier 1999, 77) a jsou pokládány za typickou součást nálezového fondu i jiných kostelních a klášterních archeologických výzkumů (Stiegemann – Wemhoff 1999, Band 1, 344). Nezachovaly se však v takovém stavu, aby bylo možné

porovnat prvky výzdobných motivů s již výše uvedenými. Pouze u relikviáře z Winchesteru je liliovitý motiv tepané výzdoby srovnatelný se zlomky v Mikulčicích i v Attendornu. Datován je do 9./10. století a pravděpodobně nepochází z Anglie, ale byl vyroben v dílnách na evropské pevnině (Wilson 1986, 158-159).

Rovněž ke zlomku tenkého plíšku 594-363/77 (obr. 59:10) existují analogie na franských pohřebištích jižního Německa, a to Sirnau (Koch 1969, 49, Taf. 14:C 13, 15:B 3, 25:A 7, 39:B 8; zde i další odkazy) a Pleidelsheim (Koch 2001, 213, Taf. 14:C 3-7). Nálezy se zbytky dřeva byly určeny jako fragmenty kování dřevěných nádob, které se zde vyskytují nejčastěji v 6. a časném 7. století. Jako kovový obklad okraje dřevěné nádoby lze interpretovat i zlomek 594-364/77, nalezený přímo na destrukci podlahy kněžiště (obr. 59:11). Původní obloukovitý tvar okraje je již zdeformován, takže průměr ústí zřejmě menší nádoby není určitelný.

Ohněm destruovaný bronzový předmět, původně litá prolamovaná pětistranná ozdoba 594-359/77 upomínající součást uzávěru mešních knih, byl nalezen v situaci přímo nesouvisející s vrstvami destrukce kostela, v níž však byly nalezeny předměty bezpochyby pocházející z vykradených hrobů (stříbrný pozlacený melounovitý gombík, velký stříbrný tepaný gombík se zoomorfní výzdobou). Teoreticky nelze z této kolekce vyloučit ani další zlomek plechového pásku 594-362/77, který jinak nemá žádné další typické znaky.

4. 3. 4. Funkce stavby

Nezvyklý je ve srovnání s ostatními velkomoravskými kostely počet hrobů uvnitř kostelní lodi. Pouze ve dvou sakrálních stavbách větších rozměrů nacházíme v interiéru lodi větší počet pohřbených (kostel č. 3 v Mikulčicích, východní stavba komplexu v Uherském Hradišti-Sadech). Jednoduchý longitudinální kostel menších rozměrů obsahuje zpravidla jednu hrobku, ve výjimečných případech zdvojenou (kostel č. 4 v Mikulčicích). Stejnou situaci nacházíme i v pohřebních kaplích (Uherské Hradiště-Sady). Pouze v tzv. západní stavbě komplexu v Uherském Hradišti-Sadech se vyskytuje více hrobů i v několika vrstvách, což je velmi neobvyklé v případě, že stavba neplnila funkci nartexu, kde naopak bývají hroby téměř pravidlem. U kostela č. 12 v Mikulčicích se setkáváme s pěti hroby dvěma řadami v lodi kostela, z nichž minimálně řada bližší presbyteriu byla kryta kamennými plotnami zabudovanými do podlahy. Kromě toho na základě nálezové situace předpokládáme, že i skupina pěti hrobů u jižní stěny presbyteria byla uložena v přístavbě. U žádného z pohřbených nebyly nalezeny významnější předměty, všechny hroby mimo jeden (1467) byly sekundárně narušeny. Pouze u jednoho hrobu (1448) můžeme předpokládat pozdější, snad i dodatečné uložení.

Při hledání analogických situací se dostáváme do oblastí, v nichž k christianizaci a tedy i k jejím vnějším projevům dochází dříve, na odlišných základech a především na větším prostoru. Nejbližše našemu prostředí je římsko-provinciální oblast podunajské části dnešního Rakouska a nejbližším analogickým nálezem časně křes-

řanský kultovní prostor pod kostelem Maria an dem Anger v Lauriacu (Enns), který situačně nejvíce odpovídá zjištěným reáliím kostela č. 12 v Mikulčicích. Při přestavbě pravděpodobně koncem 4. stol. zde byla do stavebního komplexu pozdně římského táborového lazaretu začleněna sálová kostelní prostora křesťanského kultu, pravoúhlého půdorysu o rozměrech 18 x 7 m. V presbyteriu byly nalezeny zbytky podkovovité kněžské lavice, před nimi eliptické narušení podlahy o velikosti 1 x 1,5 m, interpretované jako pod oltářem zapuštěná schránka na relikviář, eventuálně jako základy podstavce oltáře. Kostelní loď s hliněnou (jílovou) podlahou byla oddělena od lehce vyvýšeného presbyteria. Zánik kostela je předpokládán na přelomu 5. a 6. stol., okolo r. 1100 byl plně obnoven. Uvnitř kostela bylo nalezeno více hrobů časně středověkého zařazení (rozměno současných s kostelem, tedy z 5. stol.), z nich jsou pro nás zvláště zajímavé tři hroby v příčné řadě v lodi kostela blíže předělu mezi lodí a presbyteriem (*Harreither 1999, 26, Abb. 14, Kat. Nr. 17a, Taf. 8*).

Křesťanství se v římských provinciích šíří především v prostředí nábožensky liberálního pozdně římského osídlení. Časně křesťanské stavby v podunajské části

Rakouska pocházejí ze 4. stol. a na rozdíl od výrazněji christianizovaných oblastí nemají zpočátku oltář na straně, orientované k východu. Spolu s východní orientací oltáře se teprve později objevují i prelátské lavice a apsida, v konečné fázi apsida kvadratického půdorysu. Vývoj časně křesťanské architektury je ukončen v pozdním 5. stol. v návaznosti na ústup Římanů (*Ubl 1982b, 567*). Další přežívání křesťanského romanizovaného společenství v Podunají není známo, zatímco v alpské oblasti se silnou vazbou na severní Itálii přetrvává pod nadvládou Gótů. I zde však končí s nástupem Slovanů od jihu. V Panonii je křesťanská tradice doložena průběžně až do doby karolinských misí, což dokládá zpráva franských biskupů o řešení otázky, zda je nutno znovu křtít obyvatelstvo, které se samo pokládá za křesťanské (*Ubl 1982a, 330*).

Sakrální stavby v Podunají a speciálně v Panonii architektonicky navazují na pozdně antickou *villa rustica*. Příkladem je pravoúhlá jednolodní kultovní stavba v Donnerskirchenu (Burgenland) s nálezem zlomku mramorové menzy z 1. poloviny 4. století (*Ubl 1982a, 303, Abb. 8*). Mezi dalšími nálezy 4. a 5. století podél toku Dunaje (*Ubl 1982a, 301-303, Abb. 2-8*) je pro nás

Obr. 93. Dominantní hrob 1436 v podlaze kostela.

srovnatelnou analogií opravdu pouze kostel Maria an dem Anger (Na palouku) v Ennsu s hroby v kostelní lodi. Vzdálenější analogií je kostel s kruhovou apsidou plynule navazující na obvodové stěny lodi, nalezený v Pasově pod kostelem sv. Severina a pocházející z 5. století, kde byly dva hroby starší fáze uloženy v předsíni a další hroby mladší fáze v předsíni i v lodi kostela. V apsidě byl na ose stavby pod oltářem nalezen kamenný relikvíř (Sage 1979, 39, 42, Beil. 4).

Častěji se hroby uvnitř prostoru kostela nacházejí v oblasti Korutan a Tyrol, a to jak ve stavbách 5. a 6. století, tak i pozdějších – v Tyrolsku zřejmě již pod vlivem sousedních oblastí bavorských (Sydow 2001, 141). V kostele v Nenzingu byl před oltářem objeven rodinný hrob zakladatele kostela (muž, žena a dítě) ze 7. století, připisovaný romanizovanému obyvatelstvu (Sydow 2001, 62). Dalším příkladem může být kostel sv. Jiří v Oberlangkampfnu, kde byl na ose lodi odkryt hrob zakladatele, datovaný do r. 715 (± 35). Druhý hrob v lodi kostela byl datován okolo r. 755 (± 20). Nálezy stříbrné bordury kříže odpovídají datování do konce 7. až 1. poloviny 8. století (Sydow 2001, 70, 72-73, Abb. 76). Pokud se objevují hroby v kostele – obecně na střední ose stavby, přebírá kostel funkci memoria. Příkladem může být kostel ve Stamsu s dalšími paralelami z dřevěných kostelů alpského předhůří, ojediněle i v jižním Tyrolsku. Přímé analogie nacházíme v bavorském prostoru (Sydow 2001, 142-143).

V alamanské kmenové oblasti se pohřbívalo v kostelích vsutku daleko častěji (Sydow 2001, 141). V jižním Německu a přilehlé části Švýcarska se v pozdně merovejském období objevují poměrně často hrobky rodin prominentů, z 26 případů jich pět bylo umístěno uvnitř kostela (Christlein 1974, 582-583, 585, Abb. 6). V Thier d' Olne (povodí řeky Meuse blíže Liège) byla nad merovejským mauzoleem vybudována v karolinském období pohřební kaple, přestavěná v průběhu 9. století na kostel. V jeho lodi byly rovněž uloženy hroby (Witvrouw – Gava – Dardenne – Gava 2001, 33-34, Figure 2-4). S touto skutečností je spojena i otázka, kdo jsou ti, kteří mají právo být pohřbeni v kostele. Kromě zakladatele kostela s rodinou jsou bráni v úvahu klerici, správci a další majetkově dobře situované nebo vážené osobnosti (Christlein 1974, 590; Kötting 1965, 28-31; Back 2002, 262). F. Stein zmiňuje Capitulare Karla Velikého, určujícího pro pohřbení v kostele pouze kleriky (Stein 1967, 172). Uvádí však současně i řadu náleзовých celků, u nichž je pravděpodobné, že se o kleriky nejednalo. Mezi nimi zaujme lokalita Lahr-Burgheim (Baden-Württemberg), dvouapsidová rotunda pod románským kostelem sv. Petra; uvnitř jejího prostoru a v bezprostředním okolí bylo nalezeno 25 hrobů krytých kamennými plotnami (Stein 1967, 275-277). Markantní je příklad v Rommerskirchenu, Kr. Grevenbroich-Neuss (Nordrhein-Westfalen), kde byla pod farním kostelem sv. Petra nalezena situace sálového kostela pozdního 9.-10. století, jehož zdi byly zbudovány nad okrajovými hroby skupiny ve čtyřech podélných řadách vyplňující vnitřní prostor. Podle situace hrobů je rekonstruována starší dřevěná stavba, v níž

a za níž byly hroby uloženy. Pohřebiště náleží 2. polovině 7. a počátku 8. století, v blízkosti předpokládaného oltáře ležel hrob ženy s bohatou výbavou časněho 8. století (Stein 1967, 321-322, Abb. 26; Ahrens 2001, Kat., 72-73). M. Schulze-Dörrlamm na základě podrobného rozboru polohy hrobu a kvality předmětů pohřební výbavy ve velkomoravském okruhu pokládá uložení hrobu uvnitř kostela za výraz moci a privilegií, což dokládá mimo jiné i malým počtem takových situací (Schulze-Dörrlamm 1995, 615-616).

Z hodnocení výsledků terénního výzkumu vyplývá, že povrchové úpravě hrobů v řadě bližší presbyteriu byla nepochybně věnována větší péče. Nejvýraznější součástí stavby je však tzv. presbyterium. I z pouhých trosk je zřejmé, že bylo ve srovnání s celou budovou stavěno zvláště pečlivě a pozornost byla soustředěna na pietní uložení relikvíí. Mimořádné je i seskupení hrobů vně půdorysu kostela, jednak v předpokládané hrobní komoře na jižní straně, jednak východně v prostoru mezi stavbou a vnitřní stěnou valu. Kumulace hrobů „ad sanctos“ vně východní stěny presbyteria je pro uložení ostatků světce typická (Ubl 1982b, 567). Idea božské pomoci, aktuální zvláště při odchodu z tohoto světa, se v různých obměnách objevuje ve všech náboženstvích s vírou v posmrtný život. U křesťanů je Kristova ochrana spojována s aktem zmrtvýchvstání. Je zprostředkována přímlovou světců, resp. v časném křesťanství mučedníků a umístění hrobů zesnulých v blízkosti jejich ostatků „ad sanctos“ je považováno za zvláště žádoucí (Kötting 1965, 24-28). Např. u časně křesťanského kostela v Pfaffenhofenu na pravém břehu řeky Inn jsou tři hroby privilegovaných osob vně východní stěny kostela brány jako nepřímý doklad existence relikvíře, ačkoliv při výzkumu žádné stopy nalezeny nebyly (Glaser 1997, 151). Již tato skutečnost nám napovídá, že význam místa je dán pohřbením ostatků pod podlahou presbyteria. Z popisu a rekonstrukce vnějšího vzhledu této části stavby vyplývá, že by případně mohla fungovat i jako symbolická samostatná jednotka – *cella memoria*.

Cellae memoriae jsou významnou součástí vnějších projevů křesťanského kultu, objevující se spolu s nástupem křesťanství. Poměrně malé stavby byly vztyčovány nad hrobem mučedníka nebo světce a určeny jeho kultu. Jsou známy již ze 3. století přímo v Římě a byly zřejmě inspirovány stavbami pohanského kultu zemřelých, od nichž se liší pouze svým křesťanským pojetím. Podle římské stavitelské tradice jsou budovány zpravidla jako kamenné kvadratické až lehce obdélníkovité stavby, zřídka dřevěné. Nad memoriem bývá obvykle v další fázi založen chrám (Ahrens 2001, 69-70). S postupující christianizací se tyto situace objevují na územích a v časových obdobích velkomoravskému prostředí stále bližších. V mnoha případech pak právě tyto kostely zastávají centrální funkci nejen v kultovním smyslu, nýbrž i jako administrativní střediska církve (Ahrens 2001, 72).

Ačkoliv podle římského práva byly všechny hroby nedotknutelné, přesto z nejrůznějších důvodů docházelo k přemísťování hrobů mučedníků, vymáhaném někdy

i moci (Schieffer 1999). Mezi těmito důvody bývá např. uváděna nutnost překonání stávajícího pohanského kultu, přemístění relikvií známého mučedníka do významným měst nebo důstojné pohřbení dosud neznámého mučedníka. Od poloviny 4. století jsou zmiňovány relativně početné příklady a např. v Galii jsou od konce 6. století výjimkou kostely, v nichž není oltář spojen s relikviemi (Kötting 1965, 15-24).

Význam hrobu mučedníka nebo světce nejen jako předmětu kultu a křesťanského symbolu, ale v přeneseném smyslu jako institucionálního symbolu by v Mikulčicích mohl hrát závažnou úlohu v situaci, kdy stávající sakrální stavba s uloženými relikviemi již nemohla plnit svoji funkci a bylo nutno vybudovat funkční memorium. Improvizační charakter akce podtrhuje skutečnost, že současně byla přiléhající prostora kostelní stavby využita jako pohřební kaple způsobem, do té doby u nás v typově odpovídajících kostelích relativně neobvyklým. Dobrý příklad spojení významu memoriální stavby s pohřebními účely můžeme najít v komplexu tzv. východního dvojího kostela ze 6. století na Hemmabergu v Korutanech. V severním kostele, určeném k eucharistii, tedy bohoslužbám křesťanského společenství, nebyl pod oltářem ve středu vyvýšeného a ohrazeného presbyteria uložen relikviář, zatímco v jižním, memoriálním kostele byla u nejzazší stěny apsidy nalezena jáma sloužící jako schrána relikviáře. V římském stavitelství apsida zdůrazňovala určité místo v prostoru, což je na Hemmabergu potvrzeno jednak mozaikovou výzdobou podlahy apsidy s dvěma pávy jako symboly věčnosti po stranách relikviáře (na ostatní ploše podlahy kostela byla cihlová dlažba), jednak úplným oddělením apsidy od kostelní lodi dřevěnou zástěnou. Presbyterium a prelátská lavice jsou posunuty ke středu kostela (Glaser 1997, 113-115). Západně od severního konce lavice byl nalezen ve skále tesaný hrob. Rovněž v rohu kostela – ve zprávě uveden jihozápadní, což neodpovídá situaci na kresbě (Glaser 1997, Abb. 42), kde je jihovýchodní – byl do skály pod podlahou zapuštěn hrob vyššího duchovního, zřejmě biskupa. Kostra je uložena v západní části prostorné hrobové jámy, původně vytesané pro více zemřelých (Glaser 1978, 29-30). Na jižní straně kostela těsně pod apsidou (výškový rozdíl v úrovni podlah 1,40 m, podmíněný terénní konfigurací, překonávalo schodiště) byla nalezena pohřební kaple s hroby zakladatelek, které tak byly pohřbeny v blízkosti ostatků (Glaser 1997, 115).

Na uvedeném příkladu se celkem zřetelně osvětluje několik funkcí obdobné stavby. Jedno z dogmat křesťanského učení – vzkříšení – je vyjádřeno hrobem mučedníka, v jehož blízkosti očekávají den vzkříšení zakladatelé kostela (Glaser 1997, 115-116; Kötting 1965, 24-28). Vzhledem k situaci mikulčické sakrální stavby je dosti nepravděpodobné, že by plnila i funkci veřejných církevních obřadů, tedy kostela komunitního (Gemeindekirche). Odpovídá ovšem naprosto funkcím memoria i pohřební kaple a do jisté míry se i vysvětluje oddělení presbyteria od kostelní lodi příčkou. Nálezy liturgického náčiní v destrukční vrstvě nasvědčují vykonávání obřadů spojených s kultem mučedníka.

V souvislosti s funkcí stavby si můžeme všimnout některých indicií západních vlivů. Přímé analogie zlomků liturgického náčiní z tepaného pozlaceného plechu máme v oblasti Vestfálska 9. a 10. století, kde je hledán původ i relikviáře z Winchesteru. Dalším zjištěním je, že hroby v interiéru kostela byly pozorovány spíše v pozdně merovejském a posléze karolinském prostředí. Pokud se hroby nacházejí uvnitř kostela v Tyrolsku později než v 6. století, jsou posuzovány jako vliv bavorských oblastí (Sydow 2001, 143). Vliv misí z Bavorska na pochovávaní v kostele bere v úvahu i M. Schulze - Dörrlam (1995, 619). V 9. století je již odlišná situace, pohřby významných osob v kostelních prostorách patří do okruhu přímého karolinského vlivu (např. hrob hraběte Cadaloca v kostele sv. Martina v Traismaueru – Moser 1978, 278, 282). Otázka ovšem zní, zda je tento vliv určující ve všech případech nebo jsme s tímto vlivem pouze podrobněji seznámeni. O jiných oblastech nejsme v tomto směru v úplnosti informováni a relativní jednostrannost informací neskýtá prozatím dostatečnou základnu k dalším úvahám. Složitost problematiky si pravděpodobně v nejbližší době vyžádá samostatnou studii.

4.3.5. Prostorová problematika

Rozbor nálezové situace objektu 967 může přispět i k prostorové problematice sídliště přiléhajícího k bráně na severovýchodním cípu knížecího hradu. Podélná osa kostela č. 12 (označení nepříliš exaktní, vyplývající ze závěrů odborné komise a objevující se v literatuře) je orientována zhruba VSV-ZJZ (290°), což se především neshoduje se směrem přiléhající komunikace vedoucí k bráně (obr. 94). Podle vyhodnocení výsledků terénního výzkumu a následných stratigrafických pozorování navazuje kamenná zídka ohraňující cestu na fázi přestavby opevnění se sypaným valem (obr. 90, 95) a v době stavby kostela č. 12 již byla v rozvalinách a nefunkční. Rovněž situace západněji položeného úseku cesty podél jižní strany kostela č. 5 svědčí o tom, že cesta byla současná se subhorizontem tohoto kostela, neboť úlomky malty z jeho destrukce dosahují přesně ke svislým kameny vytyčené linii jejího okraje (Kavánová 1985a, 416). Protože z jiných situací víme, že hroby stratigraficky současné s kostelem č. 12 byly ukládány podél zadní stěny valu v její poslední úpravě, doložené kamennými obklady dřevěných vzpěr, souvisí doba stavby a existence kostela s nejmladší fází sypaného valu. K této fázi patří i kamenné nároží jihovýchodního křídla brány. Z toho lze usuzovat, že brána byla v době existence kostela plně funkční, ale pokud jde o cestu, došlo ke změnám.

V řešení této otázky nám mohou napomoci zachované kamenné věnce upevňující mohutné kůly ve čtverci 42/-19 (objekty 971 a 1009), které mají stejnou úpravu a velikost jako konstrukční prvky podél průchodu v bráně (obr. 91). Jejich na první pohled nelogické umístění podél vnitřní stěny opevnění, které nemá na protilehlé straně brány odpovídající obdobu, dostává smysl za předpokladu, že cesta se zatáčela okolo nároží severozá-

strukční řešení je přesvědčivým důkazem strategického záměru. U nížinných hradišť by tento úmysl byl zcela zřejmý, postrádáme však u nich nezvratné a především prozkoumané nálezové situace. Tam, kde je uváděna komunikace procházející branou, např. hradiště Libice nad Cidlinou, je její trasa určena logickou dedukcí a v kritickém úseku nebyla ověřena terénním výzkumem (Princová-Justová 1999, Abb. 3). Za této situace můžeme mikulčickou variantu prozatím pokládat za jednu z možností interpretace nálezové situace.

4.3.6. Chronologie kostela č. 12

Pokud se týká relativního datování objektu 967 v rámci horizontu B, vycházíme ze skutečnosti, že všechny nálezové situace související s troskami stavby jsou v superpozičním vztahu ke všem ostatním. Příkladem může být objekt 963, jehož kamenný obklad okrajů je překryt vrstvou jílovité navážky. Ta překrývá i hroby starší fáze pohřbívání, kamennou destrukci s maltou, patřící zídce po jižním okraji cesty, a několik sídlištních úprav. Samotné trosky kostela byly naopak porušeny pouze mladohradištními zásahy a kulturní vrstva horizontu A navazovala bezprostředně na jeho stavební zbytky. Je tedy stavba kostela poslední aktivitou uzavírající prokazatelně velkomoravskou etapu osídlení hradiště. Soubor nálezů keramiky v primární destrukci objektu 967 obsahuje pouze střepy pozdně velkomorav-

ské charakteristiky, zatímco pod rozplavenými okraji navážky nacházíme i střepy typu 4, tj. mladohradištní. Typy nalezených záušnic v horizontu nad destrukcí kostela a v již pokročilejším stadiu destrukce opevnění dokládají, že stavba kostela nemůže patřit k horizontu A (viz níže a v kapitole horizontu A).

Obdobně lze blíže stanovit i absolutní dataci. Mladohradištní keramika se v kulturní vrstvě horizontu A (po zániku opevnění) objevuje jako typická složka pouze v nálezových celcích nad destrukční vrstvou s maltou, níže jen jako příměs. Jak bylo řečeno výše, v primární destrukční vrstvě suti se nevyskytuje vůbec. Nebyla tedy v počátcích devastace stavby běžnou součástí materiální kultury. V horizontu A se rovněž nevyskytují typy záušnic obvykle řazené před polovinu 10. století. Z toho vyplývá, že přibližně v průběhu 1. poloviny 10. století kostelní stavba ztratila svoji funkci a nejpozději do poloviny 10. století došlo k její destrukci. Stejným způsobem lze datovat i zánik funkce opevnění v nejmladší fázi, současně s kostelem. O násilném zničení kostela nemáme ve výsledcích terénního výzkumu žádné stopy, stavba se tedy zřejmě rozpadla přirozeným způsobem. Znamky násilného otevření schrány relikviáře patří podle keramiky až mladohradištnímu období. Přesnější určení počátku stavby 12. kostela je závislé pouze na odhadu doby, po jakou mohla dřevěná stavba s kamenno-maltovou podlahou vydržet bez výraznějších

Obr. 95. Zídka od nároží brány podél cesty, ohraničující severozápadní okraj plochy pohřebiště.

Číslo hrobu	Čtverec	Jáma	Úprava jámy	Orientace	Pohlaví	Věk	Narušení	Nálezy				
								náušnice	gombíky	korálky	nůž	jiné
1433	42,43/-16			JZ-SV	žena	20-30	vykraden					
1434	43/-16			SV-JZ	muž	40-50	porušen					
1435	43/-15			JZ-SV	dítě	9	vykraden					
1436	43/-17	?	kameny	Z-V	muž	40-50	vykraden				1	
1437	43/-15			JZ-SV	muž	16-17	vykraden					
1438	44/-14,-15			JZ-SV	muž	18-20	vykraden					
1439	44/-15			?	dítě	3	porušen					
1440	44/-16			?	dítě	2	zlomky					
1441	44/-15			JZ-SV	žena	20-30	vykraden	1 Ag?				nášivka
1442	44/-15			JZ-SV	dítě	2,5	porušen					
1443	44,45/-15			JZ-SV	muž	40-50	vykraden			1	1	
1444	44/-15			JZ-SV	dítě	8-9	porušen				1	Fe
1445	44/-14,-15		kameny?	JZ-SV	dítě	15-16	vykraden					
1446	43/-16			?	dítě	18 měs.	zlomky					
1447	43,44/-15			JV-SZ	muž	40-50	vykraden					
1448	44/-16,-17			JZ-SV	dítě	7						
1449	44/-16,-17			JZ-SV	muž	30-40	vykraden					Fe pásek
1450	44,45/-17	?		JZ-SV	žena	30-40	porušen					
					dítě	2,5	příměs					
1451	44/-15,-16			JZ-SV	dítě	6-7					1	Ag prsten
1452	44/-16,-17			JZ-SV	žena	?	porušen					
1453	44/-16			JZ-SV	žena	50-60	porušen					
1454	44/-16			JZ-SV	muž	40-50	porušen					
1455	44/-16				muž?	40-50	přemístěn					
1456	44/-17			SZ-JV	dítě	2,5						
1457	43/-17	?	kameny	Z-V	žena	40-50	vykraden					
1458	43/-17			?	dítě	?	zlomky					
1459	44/-16			JZ-SV	dítě	1	porušen	3 Ag		28	2	
1460	44/-16			?	dítě	15	zlomky					
1461	44,45/-16	2x60		JZ-SV	žena	50-60	vykraden					
1462	44,45/-17			SZ-JV	dítě	8-9	přeházen	3 Cu?				
1463	44/-17			SZ-JV	dospělý	?	porušen					
					dítě	4	příměs					
1464	44/-17			?	žena	20-30	zlomky					
					dítě	?	zlomky					
1465	43/-17			JZ-SV	dítě	13-14	porušen					
1466	43/-17			?	?	?	zlomky					
1467	43/-16		kameny	Z-V	dospív.	15-17						
1468	44/-17			?	dítě	18 měs.	zlomky					
1469	44/-16			?	?	?	zlomky					
1470	43/-17			ZJZ-VSV	muž	50-60	porušen				1	
1471	42/-16			Z-V	muž	50-60	vykraden					3 přesleny
1482	44/-17		kameny	SSZ-JJV	žena	50-60					1	
1483	44/-17			ZJZ-VSV	dítě	6 měs.	porušen					Fe
1484	44/-17			?	dítě	9 měs.	sklad					
1485	44/-17,-18			SZ-JV	žena	50-60	porušen					
1486	44/-17,-18		kameny	JZ-SV	dítě	2	přeházen				1	zv. čelist
1487	44/-17,-18			Z-V?	žena?	50-60	porušen				1	
					dítě	4	příměs					
1488	44/-17	196x50		SSZ-JJV	žena	40-50	přeházen					
1489	43,44/-18	2x75?		JZ-SV	dítě	2	přeházen	2 Cu?				
1490	43/-18			?	dítě	novoroz.	zlomky					
1492	42/-17			?	dítě	4-5	zlomky					
1493	42/-16			ZJZ-VSV	muž	50-60	vykraden					amorf. Fe
1494	42/-17			?	dítě	2	sklad		2 sklo		1	
1496	46/-16			?	dítě	18 měs.	zlomky					
1497	45/-15	215x150		JJZ-SSV	žena	40-50	porušen				1	
1498	45/-15	?		JJZ-SSV	dítě	1	porušen					
1500	44/-18			SZ-JV	muž	40-50						
1501	44/-18	203x67		JZ-SV	muž	30-40	vykraden					
1502	44/-18	30x60			žena	20-30	sklad					
1503	45/-16	230x85		JZZ-SVV	muž	40-50	vykraden					
1504	45/-16	2x80		JZZ-SVV	žena	50-60						Cu
1505	44/-17			?	žena	20-30	porušen				1	
1506	45/-15			SZ-JV	dítě	2	porušen	4 Ag			1	
1507	45/-15		kameny	JZ-SV	dítě	9-10	porušen			1		2 parohové předměty
1508	45/-16			JZZ-SVV	žena	50-60	vykraden					
1509	45/-16		kameny	JZZ-SVV	dítě	6	porušen					
1510	43/-17,-18			?	?	?	zlomky					
1518	45/-16,-17	2x48	kameny	JJZ-SSV	muž	50-60					1	
1519	45/-16,-17	165x60		SZ-JV	žena	30-40						
1520	45/-16,-17		kameny	SZ-JV	žena	50-60						
1521	45,46/-16		kameny	SZ-JV	dítě	3	porušen					
1522	45,46/-16	193x64	kameny	JJZ-SSV	dospív.	16-18	vykraden, porušen					neident. Fe

Číslo hrobu	Čtverec	Jáma	Úprava jámy	Orientace	Pohlaví	Věk	Narušení	Nálezy				
								náušnice	gombíky	korálky	nůž	jiné
1526	45/-16	?x50	kameny?	SZ-JV	dítě	5	porušen	2 Cu?	2 Cu?		1	střepy
1527	45/-16	?x67		SZ-JV	dítě	5-6	porušen		1 sklo			
1528	46/-15,-16	?x60	kameny	JJZ-SSV	dítě	9-10						
1529	45/-17		kámen	SZ-JV	dospív.	15-17	porušen					3 ústěpy, zlomek srpku, Fe kování
1530	45/-17			SZ-JV	dítě	2,5	přeházen	2 Cu?				
1531	45/-16	?x70		JJZ-SSV	dítě	12-14						šipka
1532	45/-16			JJZ-SSV	dítě	18 měs.	přeházen			40		vejce
1533	45/-17			?	dítě	novoroz.	zlomky					
1534	45/-15	?x25		JZ-SV	dítě	9 měs.	zlomky					

oprav. Jestliže byla předběžná datace zbudování kostela vztažena orientačně k událostem okolo r. 900 (*Kavánová 2001a, 220-221*), podle výsledků detailní analýzy náleзовé situace, nálezů a vzájemného propojení vztahů horizontu B a horizontu A nejsme nuceni toto absolutní datování nijak korigovat. Laboratorní analýza fragmentů malty z podlahy presbyteria pouze potvrdila, že k vybudování kostela č. 12 vsutku došlo přibližně r. 900 (*Gregerová – Hložek 2003, 464*).

4. 4. Pohřebiště

4.4.1. Obecná charakteristika

Hroby jsou rozloženy nepravidelně v okolí zbytků kostelní stavby na ploše přibližně obdélníku o velikosti stran 13,5 a 19 m a rozloze 256,5 m² orientovaného delší osou SZ-JV (obr. 94). Severovýchodní strana plochy přiléhá k vnitřní zpevněné stěně jílovitého valu, na straně severozápadní hroby dosahují ojediněle ke zbytkům kamenné zídky s maltou, která vymezuje pravděpodobně jihovýchodní okraj cesty vedoucí od brány dovnitř hradisti (obr. 95). Tato zídka se ve zkoumané části skládala z vertikálně umístěných plochých kamenů, které lze interpretovat jako kamenný obklad základů dřevěné ohrady. Ve světlém písku podloží v místech kamenného obkladu nebyly nalezeny žádné stopy zapuštění dřevěných konstrukcí. V tmavém písku s uhlíky mezi kameny a žlutým podložním pískem není humusovitě zbarvení kúlové jamky nebo jiného konstrukčního prvku patrné. Byly tedy články dřevěné konstrukce upevněny v nadložní vrstvě, a to do hloubky maximálně 40 cm, což je nejmenší výška kamenného obložení nad podloží. Jihozápadní okraj pohřebiště nepřekračuje linii svisle stavěných velkých plochých kamenů ohraničujících jihozápadní okraj nadzemního objektu 963. Tuto hranici hroby zachovávají i v prodloužení jihovýchodním směrem, kde již kameny nepokračovaly. Kostelní stavba je umístěna v severním cípu prostoru pohřebiště.

K vlastnímu pohřebišti můžeme počítat 79 hrobů, v nichž nejsou zahrnuty hroby 1491 a 1499, nalezené na vnějším svahu valu, ani hroby 1472 a 1511 u severního okraje zkoumané plochy, oddělené cestou od vlastního pohřebiště. Rozložení hrobů na ploše pohřebiště se značně různí. Výrazné jsou hroby uloženy podél vnitřní stěny opevnění, nápadná je rovněž početná skupina

v úzkém prostoru mezi opevněním a kostelní stavbou. V protikladu k nim obsahuje jihozápadní část pohřebiště nepočetné, značně narušené kostry. Otázky vzbuzuje i malý počet pohřbů v prostoru jižně od lodi kostela, zatímco v jižním a východním cípu pohřebiště jsou hroby uloženy daleko hustěji. Po důkladnějším seznámení s náleзовými okolnostmi nelze než konstatovat, že hodnocení pohřebiště klasickým způsobem není spolehlivě proveditelné.

Antropologické poznatky byly čerpány z již publikovaného zpracování (*Stloukal – Vyhnánek 1998*). Podle statistického hodnocení je na celém pohřebišti shodný poměr mužských a ženských hrobů. Rovněž je u pohřebiště jako celku shodný poměr dětí a dospělých (*Sládek – Kavánová 2003, 438-439*).

Podle obsahu hrobových celků lze obecně říci, že pro pohřebiště je typická naprostá absence zbraní, ostruh a pásových kování. Hroby v okolí 12. kostela můžeme členit na hrobové celky se šperky (některé i z drahých kovů), hrobové celky s nálezy spíše užitného, případně symbolického charakteru (většinou nože) a na hroby bez nálezů. Celkem v 13 hrobech byly nalezeny šperky: bronzové a stříbrné náušnice, bronzové pozlacené a skleněné gombíky, stříbrný prsten, bronzová nášivka a korálky ze skelné pasty (jednotlivé i ve větším počtu). Poměrně nepočetná je i druhá skupina, obsahující kromě nožů např. šipku, křesadlo apod. Patří do ní 12 hrobů, kromě nich se nože vyskytly i v šesti hrobech se šperky. Nejpočetnější jsou hroby bez nálezů, a to neporušené i porušené, u nichž již nelze rozpoznat původní situaci.

Samostatnou skupinu tvoří hroby vyloupené, kterých je na pohřebišti více než 1/5 z celkového počtu hrobů (počítány pouze hroby s jasnými příznaky vyloupení, u dalších se pojí s jiným typem narušení). I tyto můžeme rozčlenit na hroby bez nálezů a hroby, ve kterých ponechané zbytky výbavy částečně dokládají její atraktivnost. Kromě nožů, o které pochopitelně zájem při vylupování nebyl, byly takto nalezeny např. drobné části bronzových a stříbrných šperků, zbytky náhrdelníku a parohové ozdobné předměty. Technika, jakou byly hroby prohledávány, je v naprosté většině případů stejná a pro cílevědomost či náhodu ve výběru hrobů zřejmě nepodstatná. Prohledávána byla především hrudní partie kostry a okolí lebky, v některých hrobech, rozházených ve zmíněných částech, nacházíme ještě dodatečné svědectví o tom, že některé měkké tkáně se dosud nerozpadly – v hrobě 1472 byly obě dolní končetiny v anatomické

poloze obráceny koleno dolů, v hrobě 1522 byla takto otočena jedna končetina.

Zvláště zajímavé jsou dva dětské hroby v jižní části pohřebiště, hrob 1451, v němž byl nalezen stříbrný prsten, zdobený granulací a filigránem a hrob 1506 s dvěma páry stříbrných náušnic luxusnějšího charakteru. Oba hroby nesou známky pouze lehkého narušení, jaké lze běžně přiznat činnosti drobných hlodavců. V jejich bezprostředním okolí bylo devět vyloupených hrobů, některé zcela bez nálezů, v některých byly ponechány nože, případně bronzová nášivka nebo jednotlivé korálky z náhrdelníku. Vzhledem ke zjištění, že hroby dětí vesměs nebyly na tomto pohřebišti narušeny vykrádači (*Sládek – Kavánová 2003, 445-446*), můžeme předpokládat, že nevyloupené dětské hroby s nálezy předmětů z drahých kovů souvisí s touto skutečností.

4.4.2. Katalog hrobů

Hrob 1433. Čtv. 42, 43/-16.

Žena, 20-30 let.

Tab. 1, obr. 146:a

Hrob objeven na rozhraní čtverců. V r. 1977 byla zachycena pouze lebka a kost pažní, zbytek kostry odkryt při dokončení výzkumu r. 1979. Hrob je zahlouben do žlutozelené jílovité úpravy objektu 963 se šterkovitou příměsí, která překrývá i těsně přilehlé zahloubené objekty č. 975 a 989. Šterkovitá příměs je i v samotném hrobě. Kostra leží 20 cm nad podložním pískem, zhruba ve stejné úrovni jako kamenné obložení žlábků objektu 963, který probíhá těsně za hlavou kostry. Kostra dospělého jedince byla v horní polovině přeházená. Z polohy kostí lze usoudit, že kostra ležela původně nznak natažená s pravou rukou podél těla a levou ohnutou přes pánev. Délku nelze určit. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1434. Čtv. 43/-16.

Muž, 40-50 let.

Tab. 1, obr. 146:b

Hrob byl zahlouben v jižní části čtverce do jílovitopísčité, značně přepálené úpravy objektu 970, 970a. Hrobová jáma se nerýsovala. Kostra dospělého jedince se zachovala, kromě lebky, ve zlomcích. Příslušnost částí dolních končetin mezi hroby 1434 a 1446 k hrobu 1434 je problematická. Orientace SV-JZ.

Bez nálezů.

Hrob 1435. Čtv. 43/-15.

Dítě, 9 let.

Tab. 1, obr. 146:c

Hrob byl zahlouben v jihovýchodním rohu čtverce v hloubce 85 cm do písčito-hlinité vrstvy, hrobová jáma se nerýsovala. Značně dislokovaná kostra nedospělého jedince byla druhotně porušena. Orientace JZ-SV. Zachovaná délka 70 cm.

Nálezy: Pod lebkou přepálená zemina s glazurou. Inv. číslo 594-291/77.

Hrob 1436. Čtv. 43/-17.

Muž, 40-50 let.

Tab. 2, obr. 72-74, 93

V destrukci objektu 967 v hloubce 40 cm tvořily v jižní části čtverce poměrně velké ploché vápencové kameny souvislejší plochu. Pod nimi se v tmavé hlinité vrstvě objevila kostra dospělého jedince, uložená nznak v natažené poloze, nad dolními končetinami naznačují větší i menší ploché kameny konstrukci hrobky. Nad horní dislokovanou částí kostry se kamenné obložení zachovalo v porušeném stavu. Délka kostry 184 cm. Orientace Z-V.

Nálezy: Na článcích levé ruky zlomky železného nože (1).

1. Železný nůž ve zlomech, zachovaná délka s trnem 88 mm. Inv. číslo 594-2252/84.

Hrob 1437. Čtv. 43/-15.

Muž, 16-17 let.

Tab. 3, obr. 146:d

Kostra dospívajícího jedince byla uprostřed čtverce v hloubce 100 cm zahloubena do tmavé hlinité vrstvy, hrobová jáma se nerýsovala. Tmavá hlinitá vrstva se nacházela kolem kostry do vzdálenosti přibližně 80 cm. Kostra značně narušená a přeházená. Délka zachovalé části kostry 153 cm. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1438. Čtv. 44/-14,-15.

Muž, 18-20 let.

Tab. 3, obr. 103

Hrob je situován na rozhraní čtverců. Dobře zachovaná kostra mladšího dospělého jedince v natažené poloze ležela 60 cm pod povrchem v šedé vrstvě. Hrudní část byla druhotně narušena. Délka kostry 185 cm. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1439. Čtv. 44/-15.

Dítě, 3 roky.

Tab. 4, obr. 146:e

Hrob leží u západního okraje čtverce. Zbytky silně porušené kostry malého dítěte, uložené 60 cm pod povrchem v hlinitopísčité vrstvě. Orientaci není možno určit. Hrobová jáma se nerýsovala.

Bez nálezů.

Hrob 1440. Čtv. 44/-16.

Dítě, 2 roky.

Tab. 4, obr. 118

Hrob leží u východního okraje čtverce. Z kostry malého dítěte se zachovaly pouze drobné zlomky na velkém plochém kameni v hloubce 90 cm pod povrchem v jílovité vrstvě. Hrobová jáma se nerýsovala. Orientace neurčitelná.

Bez nálezů.

Hrob 1441. Čtv. 44/-15.

Žena, 20-30 let.

Tab. 4, obr. 109

Hrob je situován v severní polovině čtverce. Kostra dospělého jedince, narušená v oblasti hrudní a pánevní,

ležela v natažené poloze asi 60 cm pod povrchem v šedé vrstvě. Dolní končetiny pohřbeny ve vertikálně skrčené poloze. Délka kostry 150 cm. Orientace JZ-SV.

Nálezy: Po pravé straně lebky stříbrný kroužek (1), u kolena levé dolní končetiny z vnitřní strany bronzová nášivka (2).

1. Stříbrný kroužek se zbytkem úchytky, zřejmě ouško gombíku, průměr 6 mm. Inv. číslo 594-365/77.

2. Bronzová litá trojúhelníková nášivka na líci s plastickým kapkovitým žebrovaním, směřujícím paprskovitě od středového důlku. Na jednom vrcholu trojúhelníka a uprostřed protilehlé strany po jednom otvoru. Max. rozměry 17 x 15 mm, síla 3,5 mm. Inv. číslo 594-3087/78.

Hrob 1442. Čtv. 44/-15.

Dítě, 2 1/2 roku.

Tab. 5

Hrob leží u východního okraje čtverce. Kostra dítěte asi 60 cm pod povrchem v hlinitopísčitém zásypu. Žebra a končetiny byly silně porušeny. V blízkosti lebky je větší skupina plochých kamenů, zapuštěných do písčito-hlinité vrstvy. Délka kostry 80 cm. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1443. Čtv. 44, 45/-15.

Muž, 40-50 let.

Tab. 5, obr. 105, 106:a

Hrob leží na rozhraní čtverců, 60 cm pod povrchem v šedé vrstvě. Hrobový zásyp hlinitopísčitý. Kostra dospělého jedince v natažené poloze byla v hrudní části porušena. Délka kostry 180 cm. Orientace JZ-SV.

Nálezy: Těsně mezi žebry a pánví korálek ze skelné pasty (1), pod kostrou železný nůž (2).

1. Příčně členěný dvoučlánek korálek z taženého skla modré barvy, délka 10 mm, průměr 7 mm. Inv. číslo 594-176/77.

2. Silně zkorodovaný železný nožik se zbytky dřevěné pochvy, délka čepele 95 mm. Inv. číslo 594-555/77.

Hrob 1444. Čtv. 44/-15.

Dítě, 8-9 let.

Tab. 5, obr. 106:b

Zbytky silně porušené kostry zasahují do západního kontrolního profilu. Dětská kostra, uložená 60 cm pod povrchem v hlinitopísčitém zásypu. Odkryta pouze část dolních končetin v délce 27 cm. Orientace JZ-SV.

Nálezy: U pravé lýtkové kosti zlomek železného nože (1), u pravé kosti stehenní železný předmět (2).

1. Velmi malé zbytky železného nože. Inv. číslo 594-549/77.

2. Zlomky železného předmětu, snad nože nebo tyčinky. Inv. číslo 594-677/77.

Hrob 1445. Čtv. 44/-14,-15.

Dítě, 15-16 let.

Tab. 6, obr. 104

Hrob leží na rozhraní čtverců asi 60 cm pod povrchem v šedé vrstvě. Hrobová jáma se nerýsovala. Kostra nedo-

spělého jedince v natažené poloze byla narušena v hrudní části. Délka kostry 165 cm. Orientace JZ-SV. Bez nálezů.

Hrob 1446. Čtv. 43/-16.

Dítě, 18 měsíců.

Tab. 6

Hrob leží u východního okraje čtverce. Z kostry malého dítěte se zachovaly jen drobné zlomky lebky, nalezené v hlinitopísčité úpravě v severovýchodním okraji nadpodložního objektu.

Bez nálezů.

Hrob 1447. Čtv. 43, 44/-15.

Muž, 40-50 let.

Tab. 6, obr. 107

Hrob ležel z větší části ve čtv. 44/-15, v severozápadním rohu, v tmavě šedé vrstvě 70 cm pod povrchem. Hrobový zásyp nebyl od okolní vrstvy odlišen. Větší část kostry vykopána v r. 1977, zbytek pod kontrolním profilem odkryt v r. 1979. Z celkového rozložení rozházených kostí lze usuzovat na původně nataženou polohu kostry. Orientace JV-SZ. Délka nezjištěna.

Bez nálezů.

Hrob 1448. Čtv. 44/-16,-17.

Dítě, 7 let.

Tab. 6, obr. 79

Hrob zahlouben v blízkosti obj. 967 u okraje kamenné podlahy. Kostra dítěte leží 70 cm pod povrchem nznak s mírně pokrčenými nohama. Délka kostry 95 cm. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1449. Čtv. 44/-16,-17, 45/-17.

Muž, 30-40 let.

Tab. 7

Hrob zahlouben 125 cm pod povrch do šedohnědé jílovité úpravy za valem, kostra leží v horizontu tmavé hlinité vrstvy s bílými zrny 40 cm nad podloží. Hrobová jáma nebyla zjištěna, ale narušuje zčásti přepálenou hlinitopísčitou úpravu staršího nadzemního objektu. Kostra dospělého jedince leží nznak v natažené poloze a je v hrudní části značně porušena. Horní část kostry odkryta v r. 1977, nohy od kolen níže v r. 1979. Po levé straně nohou nalezeny zbytky dětské lebky. Orientace JZ-SV. Délka 186 cm.

Nálezy: Na pravé straně hrudníku železné kování rakve (1).

1. Značně poškozené páskové kování, ohnuté do oblouku, max. šířka 16 mm, délka cca 145 mm. Inv. číslo 594-662/77.

Hrob 1450. Čtv. 44, 45/-17.

Žena, 30-40 let. Dítě, 2 1/2 roku.

Tab. 7

Hrob zahlouben 125 cm pod povrch do šedé hlinité vrstvy. Hrobová jáma částečně narušuje přepálenou hlinitopísčitou úpravu staršího nadpodložního objektu. Kostra leží 45 cm nad podloží, nohy kostry leží

v tmavé hlinité vrstvě s uhlíky a četnými bílými zrnky, v zásypu nohou kus malty. Kostra dospělého jedince leží nznak natažená s rukama podél těla a nohama souběžně vedle sebe, z větší části odkryta a vybrána v r. 1977, holeně a půl pravé kosti stehenní odkryty a vybrány v r. 1979. Po levé straně holeně leželo několik kostí mladého jedince (hrob 1462) a dále se při odkrývání nohou kostry 1450 našla stehenní kost, dvě pánevní kosti a pažní kost malého dítěte. Orientace JZ-SV. Délka 182 cm.

Bez nálezů.

Hrob 1451. Čtv. 44/-15,-16.

Dítě, 6-7 let.

Tab. 8, obr. 112

Hrob ležel na rozhraní čtverců. Dobře zachovaná dětská kostra jen nepatrně porušená leží 60 cm pod povrchem v šedé vrstvě natažená nznak. Hrobový zásyp hlinitopísčité. Délka kostry 105 cm. Orientace JZ-SV.

Nálezy: U článků prstů levé ruky zlomky železného nožíku (1), na prstu levé ruky stříbrný prsten (2).

1. Několik bližší neidentifikovatelných zlomků nože. Inv. číslo 594-2253/84.

2. Stříbrný prsten s obroučkou zdobenou filigránním drátkem, vypuklý buton ve tvaru vrchlíku má povrch pokrytý kuličkami hrubší granulace, podloženými filigránními kroužky, okraj začištěn ozdobně přesekávaným drátkem. Průměr butonu 14 mm. Tvar obroučky poněkud zdeformován, průměr 19 mm. Inv. číslo 594-3267/78.

Hrob 1452. Čtv. 44/-16,-17.

Dospělá žena.

Tab. 8

Hrob leží jižně od objektu 967 na rozhraní čtverců v hloubce 140 cm. Kostra dospělého jedince, porušená, leží v natažené poloze. Zachovaly se pouze zlomky lebky, část páteře, žebra, dlouhé kosti končetin. Délka zachované části 110 cm. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1453. Čtv. 44/-16.

Žena, 50-60 let.

Tab. 8

Hrob byl situován mezi hroby 1452 a 1454 u severního okraje čtverce, v hloubce 140 cm. Kostra porušená, pravděpodobně ležela v natažené poloze nznak. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1454. Čtv. 44/-16.

Muž, 40-50 let.

Tab. 8

Hrob ležel spolu s hroby 1452 a 1453 na severním okraji čtverce v hloubce 140 cm. Kostra dospělého jedince poměrně dobře zachovaná v natažené poloze. Hrudník přeházený. Délka 170 cm. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1455. Čtv. 44/-16.

Muž (?), 40-50 let.

Tab. 8

Hrob je situován v severní polovině čtverce jihozápadně od hrobů 1452 až 1454, v hloubce 140 cm. Kostra dospělého jedince byla nalezena v nepřírozané poloze s hlavou odvrácenou od těla, tělo a končetiny uloženy do pravého úhlu. Hrob zahluubený v hlinitopísčité vrstvě v nivelaci 160,10 m n. m. Z celé kostry se zachovala lebka a silné kosti horních a dolních končetin. Hrobová jáma se nerýsovala. Zachovaná délka kostry 168 cm.

Bez nálezů.

Hrob 1456. Čtv. 44/-17.

Dítě, 2 1/2 roku.

Tab. 8, obr. 135

Hrob je situován ve střední části čtverce mezi objektem 967 a valem. Kostra dítěte leží v natažené poloze nznak s rukama položenými volně podél těla, v hloubce 100 cm pod povrchem v šedé hlinité vrstvě. Hrobová jáma se nerýsovala. Z horních končetin nalezena jenom pravá ruka bez prstních článků. Po levé straně této kostry se našly dlouhé kosti dolních končetin, které nepatří dospělému jedinci v hrobě 1488, uloženému v těchto místech o 30 cm hlouběji. Délka kostry 70 cm. Orientace SZ-JV.

Bez nálezů.

Hrob 1457. Čtv. 43/-17.

Žena, 40-50 let.

Tab. 9

U východního profilu čtverce v hloubce 40 cm byly odkryty části kamenné destrukce se zbytky malty (objekt 967). Pod skupinou plochých kamenů se o 25 cm hlouběji našla kostra, uložená v natažené poloze s rukama volně podél těla, hrudník a dolní končetiny přeházené. Délka zachované části 165 cm. Orientace Z-V.

Bez nálezů.

Hrob 1458. Čtv. 43/-17.

Dítě – neurčitelné.

Tab. 9

Zbytky lebky, nalezené u západního okraje čtverce, v hloubce 87 cm, asi 45 cm pod kamennou a maltovou destrukcí. U lebky dva ploché, poměrně velké kameny. Hrob byl očištěn na spodní hranici hlinitojílovité žluté vrstvy (navážky) nad tmavou vrstvou s uhlíky. Orientace neurčitelná.

Bez nálezů.

Hrob 1459. Čtv. 44/-16.

Dítě, 1 rok.

Tab. 9, obr. 117

Špatně zachovaná kostra v natažené poloze leží u východního profilu čtverce v šedé vrstvě asi 130 cm pod povrchem. Hrobový zásyp hlinitopísčité. Zachovala část kostry měří 40 cm. Orientace JZ-SV.

Nálezy: U rozpadlé levé kosti stehenní dva železné nožíky (1, 2), mezi kostmi hrudníku korálky z náhrdelníku (3), po pravé straně lebky stříbrná náušnice (4), po levé straně lebky dvě stříbrné náušnice (5, 6).

1. Poměrně dobře zachovaný železný nožík s oboustranně obloukovitě zúženým hrotem čepele a oboustranně odsazeným trnem, část trnu odlomena. Na čepeli zbytky dřeva. Délka 89 mm, délka čepele 72 mm. Inv. číslo 594-2254/84.

2. Zlomky železného nože s oboustranně odsazeným delším trnem. Na čepeli zbytky dřeva. Délka 104 mm, délka trnu 32 mm, délka čepele cca 72 mm. Inv. číslo 594-2255/84.

3. 28 korálků ze skelné pasty barvy převážně modré se stříbritou patinou. 18 korálků kotoučovitého tvaru různé velikosti o průměru 5 až 8 mm a výšce 2,5 až 5 mm. 7 korálků příčně členěných dvoudílných o délce 10 až 11 mm, jeden se třemi (délka 14 mm) a jeden se čtyřmi články (délka 17 mm). Jeden korálek soudečkovitý z foukaného skla bez kovového jádra, průměr 3,5 mm, délka 10 mm. Inv. číslo 594-178, 179/77.

4. Stříbrná neúplná náušnice ve zlomcích, s uzlíčky hrubé granulace a oboustranným hrozníčkem, z jeho horní poloviny zachován základový věneček granulace, spodní polovina s dvěma věnečky, ukončená hladkým bubínkem, rozměry 19 x 11 mm. Inv. číslo 594-3084/78.

5. Dva zlomky stříbrného drátěného oblouku s granulovanými dvojíty uzlíčky a poutkem hrozníčku. Inv. číslo 594-3085/78.

6. Neúplná stříbrná náušnice s nezdobeným obloukem, granulovanými uzlíčky, z nich jeden pravděpodobně trojitý a se základovým věnečkem granulace horního hrozníčku. Rozměry 16 x 16 mm. Inv. číslo 594-3086/78.

Hrob 1460. Čtv. 44/-16.

Dítě, 15 let.

Tab. 9, obr. 118

Silně porušená lebka s dobře zachovanými čelistmi a zuby. Lebka leží mezi hroby 1440 a 1459 u východního profilu čtverce, v hloubce 125 cm pod povrchem. Hrobový zásyp hlinitopísčité.

Bez nálezů.

Hrob 1461. Čtv. 44, 45/-16.

Žena, 50-60 let.

Tab. 10

Hrob zahlouben z větší části ve čtv. 45/-16, 110 cm pod povrchem v hlinitopísčité vrstvě, kostra v natažené poloze nznak leží asi 25 cm nad podloží. Lebka a levá horní část trupu zachycena a vybrána již při výzkumu v r. 1977, dolní část odkryta až v r. 1979. Anatomická poloha kostí byla v hrudní a pánevní části narušena. Hrobová jáma o šířce 60 cm zjištěna pouze v severovýchodní části. Délka kostry 147 cm. Orientace JZ-SV.

Bez nálezů.

Hrob 1462. Čtv. 44, 45/-17.

Dítě, 8-9 let.

Tab. 11, obr. 133

Hrob je situován na rozhraní čtverců mezi objektem 967 a valem. Kostra původně v natažené poloze, v době odkryvu se značně přeházenými kostmi byla objevena v jílovitohlinité vrstvě s uhlíky a množstvím bílých

zrněk, překrytá výše jílovitou vrstvou, vybíhající z tělesa valu, v hloubce asi 100 cm pod povrchem. Dno hrobu je 50 cm nad podloží. Horní část kostry odkryta a vybrána v r. 1977, zbytek až v r. 1979. Větší kameny, které leží pod kostrou, souvisejí s vrstvou pod hrobem. Délku nelze zjistit. Orientace SZ-JV.

Nálezy: Na pravé spánkové kosti dvě bronzové náušnice (1, 2), po pravé straně dolní čelisti jedna bronzová náušnice (3).

1. Dva zlomky náušnice z tenkého drátu a na něm navlečených dvou hladkých bubínků. Inv. číslo 594-345/77.

2. Část masivnějšího drátěného oblouku bronzové náušnice. Inv. číslo 594-346/77.

3. Tři zlomky malé bronzové náušnice, tordovaný drát spodního oblouku ukončen esovitou kličkou, zachována část horního granulovaného hrozníčku. Inv. číslo 594-347/77.

Hrob 1463. Čtv. 44/-17.

Dospělý jedinec. Dítě, 4 roky.

Tab. 10, obr. 135

Hrob je situován mezi objektem 967 a valem ve střední části čtverce. Zbytky silně narušené kostry dospělého jedince spolu s kostmi dítěte leží 100 cm pod povrchem v tmavošedé vrstvě. Hrobová jáma se nerýsovala, ani zásyp se neodlišoval od okolí. Orientace SZ-JV.

Nad kostrou byla dokumentována neporušená vrstva kamenné destrukce. Kostra leží nad zásypem objektu 988.

Bez nálezů.

Hrob 1464. Čtv. 44/-17.

Žena, 20-30 let. Zlomky dětské lebky.

Tab. 10

Hrob leží mezi objektem 967 a valem u východního okraje čtverce. Zbytky lebky a pánve částečně zasahují do jílovitopísčité přepálené úpravy nadzemního objektu staršího horizontu. Nalezeny 100 cm pod povrchem v úrovni spodní vrstvy kamenné destrukce, bez hrobové jámy. Orientace neurčitelná.

Bez nálezů.

Hrob 1465. Čtv. 43/-17.

Dítě, 13-14 let.

Tab. 10

V severozápadním rohu čtverce v hloubce 90 cm pod úpravou z plochých velkých kamenů mimo rozsah destrukce objektu 967 se našla na spodní hranici žluté jílovité vrstvy značně porušená kostra dítěte. Kostra leží v natažené poloze nznak s rukama volně podél těla, hrudník a pánev dislokovány, lebka rozbitá. Orientace JZ-SV. Délka kostry je 144 cm.

Bez nálezů.

Hrob 1466. Čtv. 43/-17.

Neurčitelné zlomky.

Tab. 11, obr. 137:a

Hrob leží v severní části čtverce v hloubce 75 cm. Z kostry se zachovala pouze lebka v drobných zlomcích a část žeber, nalezené v žluté jílovitohlinité vrstvě těsně

vedle pravého lokte asi o 15 cm výše vně kostry hrobu 1470. Orientace neurčitelná.

Bez nálezů.

Hrob 1467. Čtv. 43/-16.

Dospívající jedinec, 15-17 let.

Tab. 12, obr. 75

Hrob je situován u severního okraje čtverce v hloubce 55 cm pod kamennou destrukcí objektu 967. Kostra v natažené poloze byla nalezena v hlinitopísčité vrstvě navážky. Rozměry hrobové jámy není možné určit. Zachovaná délka kostry 180 cm. Orientace Z-V.

Bez nálezů.

Hrob 1468. Čtv. 44/-17.

Dítě, 18 měsíců.

Tab. 11, obr. 137:b

Z celé kostry se zachovala pouze porušená lebka malého dítěte. Leží v severozápadní části čtverce, severně od kamenné destrukce objektu 967, v hloubce 140 cm v navázce na tmavé hlinité vrstvě s uhlíky.

Bez nálezů.

Hrob 1469. Čtv. 44/-16.

Neurčitelné zlomky.

Tab. 11

U východního profilu čtverce v hloubce 110 cm v jílovitohlinité vrstvě zbytky lebky.

Bez nálezů.

Hrob 1470. Čtv. 43/-17.

Muž, 50-60 let.

Tab. 11, obr. 101

Hrob leží u severního okraje čtverce pod kontrolním profilem kamenné stavby na tmavé uhlíkové vrstvě v hloubce 90 cm, v jílové navázce a pod neporušenou destrukcí objektu 967. Poměrně dobře zachovaná kostra v natažené poloze nznak s rukama volně podél těla. Lebka odsunuta a postavena na bázi u levého ramene. Vně této kostry se našly zbytky lebky a žeber hrobu 1466. Délka kostry je 175 cm. Orientace ZJZ-VSV.

Nálezy: U levé ruky nůž (1).

1. Železný nůž s rovným hřbetem a obloukovitým ostřím, trn oboustranně odsazený. Na čepeli zbytky dřeva a krevní rýha podél hřbetu. Délka 137 mm, délka trnu 45 mm, délka čepele 92 mm. Inv. číslo 594-3245/78.

Hrob 1471. Čtv. 42/-16.

Muž, 50-60 let.

Tab. 12

Hrob leží u severního okraje čtverce v hloubce 80 cm, v tmavé hlíně, odlišující se od promíseného jílu v okolí. Silně dislokovaná a poměrně dobře zachovaná kostra, uložená v natažené poloze nznak. Hrobová jáma se nerýsovala. Délka kostry 170 cm. Orientace Z-V.

Nálezy: Při čištění hrobu nalezeny tři hlinité přesleny (1-3).

1. Poškozený dvoukonický přeslen, zdobený na povrchu horizontálními rýhami, výška 16 mm, průměr 28 mm. Inv. číslo 594-192/77.

2. Dvoukonický přeslen s ostrými hranami, výška 13 mm, průměr 28 mm. Inv. číslo 594-193/77.

3. Malý zlomek asymetrického dvoukonického přeslenu, výška 11 mm. Inv. číslo 594-194/77.

Hrob 1482. Čtv. 44/-17.

Žena, 50-60 let.

Tab. 13, obr. 130 a 132

Hrob leží mezi objektem 967 a valem v hloubce 120 cm, v šedé písčitohlinité vrstvě s bílými zrnky, pod jílovitou vrstvou. Kostra uložena v natažené poloze nznak, pravá holeň odebrána při výzkumu r. 1977, hrudní část neporušená. Hrob je obložen svisle postavenými plochými kameny, největší stojí za hlavou, dva vpravo od pánve, jeden vlevo od ramene a další po levé straně stehenní kosti. Velké ploché kameny byly nalezeny i pod kostrou na jílovité úpravě v jámě 988. Délka kostry 155 cm. Orientace SSZ-JJV.

Kostra proklesá do výplně starší jámy 988, nejhluběji v partii bederních obratlů. Necelých 10 cm pod holeními kostry leží kolmo orientovaný dětský hrob 1483.

Nálezy: Pod pánví nalezený nůž může pocházet i z jiného narušeného hrobu (1).

1. Zcela rozpadlý železný nůž s oboustranně se zužující čepelí. Inv. číslo 594-327/79.

Hrob 1483. Čtv. 44/-17.

Dítě, 6 měsíců.

Tab. 13, obr. 130 a 132

Hrob, z něž se zachovaly pouze dlouhé kosti dolních končetin leží mezi objektem 967 a valem, 10 cm pod holenními kostmi kostry 1482 kolmo na její orientaci, 130 cm pod povrchem. Kostra hlavy a trupu zničena. Hrob je uložen v šedé jílovitohlinité vrstvě s bílými zrnky. Délka kostry nezjistitelná. Orientace ZJZ-VSV.

Nálezy: Pod levým kolenem zbytky rozpadlého železného předmětu (1).

1. Neidentifikovatelné fragmenty. Nál. číslo Z 679/78.

Hrob 1484. Čtv. 44/-17.

Dítě, 9 měsíců.

Tab. 13

Leží těsně za tělesem valu na povrchu hlinitojílovité vrstvy s bílými zrnky pod jilem. Sklad kostí, o 15 cm hlouběji uložen hrob 1485. Způsob uložení, orientaci a délku kostry nelze určit. Hloubka pod povrchem 105 až 110 cm.

Bez nálezů.

Hrob 1485. Čtv. 44/-17,-18.

Žena, 50-60 let.

Tab. 13, obr. 130

Hrob je situován těsně za tělesem valu a uložen pod jílovitou vrstvou. Kostra leží nznak natažená, pravá ruka je mírně prokleslá do staršího zásypu, chybí pravá polovina hrudníku, ostatní kosti neporušené a nepřeházené. Kostra leží na tmavé hlinité vrstvě s uhlíky, uložená do vrstvy s bílými zrnky. Hloubka pod povrchem 120 cm. Délka kostry 150 cm. Orientace SZ-JV.

Bez nálezů.

Hrob 1486. Čtv. 44/-17,-18.

Dítě, 2 roky.

Tab. 13, obr. 136:a, 139

Hrob byl zapuštěn ve vzdálenosti asi 1 m od zadní stěny valu do vrstvy s kameny a zrnky malty, leží na tmavé uhlíkovité vrstvě, v hloubce 110 cm pod povrchem. Špatně zachovaná kostra dítěte, uložená původně zřejmě v natažené poloze nznak, má kosti značně přemístěny. Po levé straně těla a u nohou svisle postavený kámen. Délku kostry nelze určit. Orientace JZ-SV.

Nálezy: Pod pravou kostí stehenní nůž (1), pod nohama část zvířecí čelisti nál. číslo Z 678/78.

1. Železný nožík s prohnutým hřbetem a obloukovitým ostřím, trn oboustranně odsazený, konec odlomen. Délka 111 mm, délka čepele 88 mm. Inv. číslo 594-3263/78.

Hrob 1487. Čtv. 44/-17,-18.

Žena (?), 50-60 let. Dítě, 4 roky.

Tab. 14, obr. 139

Hrob je situován za tělesem hradby asi 2 m severně od kněžiště objektu 967. Hrobová jáma nebyla zjištěna, sekundárně porušená kostra leží v hloubce 125 cm na rozhraní šedé vrstvy s uhlíky a šedé jílovitohlinité. Pozůstatky kostry ležely původně zřejmě nznak s mírně pokrčenými nohama (koleno doleva), zachována pouze lebka a některé kosti horních i dolních končetin, vzdálené od lebky asi 40 cm. Celková délka skupiny kostí asi 100 cm. Orientace Z-V (?). Přimísené dětské kosti zjištěny až při antropologickém určení.

Nálezy: V místech levé strany pánve zcela rozpadlý železný nůž (1).

1. Zlomky blíže neurčitelného železného nože se zbytky dřeva. Inv. číslo 594-3264/78.

Hrob 1488. Čtv. 44/-17.

Žena, 40-50 let.

Tab. 14, obr. 130 a 134

Hrob nalezen mezi valem a objektem 967 v hloubce 140 cm pod povrchem, zahlouben do tmavé vrstvy s uhlíky nad podloží, ve které se rýsovala široce rozvěšená mělká hrobová jáma se žlutou jílovitohlinitou výplní s bílými zrnky, nad kosterou přepálený jíl. Rozměry hrobové jámy okolo kostry 196 x 50 cm. Kostra ležela původně zřejmě nznak natažená, kosti jsou přeházené. Orientace SSZ-JJV.

Kostra zasahuje nad starší část zásypu objektu 988. O 40 cm výše uložen hrob 1456.

Bez nálezů.

Hrob 1489. Čtv. 43, 44/-18.

Dítě, 2 roky.

Tab. 14

Hrob leží asi 1 m za zadní stěnou valu a 160 cm jihovýchodně od kamenného obložení žlábků podél cesty, s nímž je rovnoběžný. Hrobová jáma se nerýsovala v hnědé jílovité vrstvě (destrukce mladší fáze valu), ale v hlubší světlejší hlinitojílovité se žlutými hrudkami (starší destrukce valu) byl hrobový zásyp odlišitelný (šířka jámy asi 75 cm). Kostra dítěte ležela v úrovni písčové a jílovité úpravy, která zabíhá i pod těleso valu

a byla hrobovou jámou porušena, na šedé hlinité vrstvě promísené uhlíky. Dno hrobu je 25 cm nad podloží, kolem kostry je v zásypu šterkovitá příměs. Kostra ležela nznak natažená, lebka vybrána samostatně v r. 1978. Kostí dislokovány. Délka neurčená. Orientace JZ-SV.

Nálezy: U krku nalezeny dva bronzové gombíky (1, 2).

1. Pozlacený tepaný bronzový gombík s rostlinným ornamentem (jednoduchá palmeta s arkádami) na puncovaném pozadí. Rozměry 19 x 16 mm. Inv. číslo 594-256/79.

2. Párový gombík. Inv. číslo 594-257/79.

Hrob 1490. Čtv. 43/-18.

Dítě (novorozenec?).

Tab. 15

Části rozpadlé lebky, kost pánevní a několik obratlů ležely pod mladší destrukcí valu, v navážkových vrstvách těsně nad předvelkomoravskými sídlištními úpravami.

Bez nálezů.

Hrob 1492. Čtv. 42/-17.

Dítě, 4-5 let.

Tab. 15

Z východního profilu čtverce v prostoru mezi předpokládanou lodí kostela a okrajem cesty vystupuje část lebky a žeber dítěte na rozhraní jílovitohlinité a tmavé hlinité vrstvy s uhlíky. Hloubka od povrchu 75 cm.

Bez nálezů.

Hrob 1493. Čtv. 42/-16.

Muž, 50-60 let.

Tab. 15, obr. 76

Kostra leží přibližně v jihozápadním rohu předpokládané kostelní lodi na tmavé hlinité vrstvě, v hloubce 67 cm. Původně natažená poloha s rukama podél těla, kosti sekundárně přemístěny, částečně i v tmavé vrstvě pod úroveň kostry. Délka 172 cm. Orientace ZJZ-VSV.

Nálezy: U nohou amorfní kus železa (1).

1. Železitá hrouda struskovité konzistence. Inv. číslo 594-2256/84.

Hrob 1494. Čtv. 42/-17.

Dítě, 2 roky.

Tab. 15, obr. 138

Pod severozápadním nárožím předpokládané kostelní lodi sklad kostí pod neporušenou jílovitou navážkou na tmavé hlinité vrstvě s uhlíky. Pouze základní prvky anatomické polohy. Nelze určit ani délku, ani orientaci.

Nálezy: Pod skupinou kostí hlavy a horní části hrudníku zlomek škeble a dva skleněné gombíky (1, 2), u nohou železný nůž (3), u hlavy část zvířecí čelisti nál. číslo Z 686/78, mezi kostmi zbytek dřeva se stopami bronzů nál. číslo Z 632/78.

1. Skleněný gombíček se železným větším ouškem, barva tmavě modrá se stříbřitou patinou. Rozměry 11 x 8 mm, výška ouška 6 mm. Inv. číslo 594-2983/78.

2. Párový gombíček. Inv. číslo 594-3265/78.

3. Železný nůž v dřevěné pochvě, trn oboustranně odsazený, hřbet pravděpodobně rovný, obloukovité ostří,

špička chybí. Délka 128 mm, délka čepele 112 mm. Inv. číslo 594-3266/78.

Hrob 1496. Čtv. 46/-16.

Dítě, 18 měsíců.

Tab. 15

V jílovité destrukční vrstvě těsně za valem se v hloubce 65 cm našly zlomky dětské lebky.

Bez nálezů.

Hrob 1497. Čtv. 45/-15.

Žena, 40-50 let.

Tab. 16, obr. 128

Hrob je situován u východního okraje čtverce. Hrobová jáma se rýsovala na úrovni úprav, které porušovala, pod tmavší hlinitou vrstvou. Je zahlobena i do promíseného jílu v okolí objektu 981. Délka hrobové jámy byla 215 cm, celková šířka s hrobem 1498 (zásyp se neodlišoval) 150 cm, hloubka 18 cm. Kostra byla uložena v poloze na zádech s nataženými končetinami, lebka, hrudník, pánev a levá strana sekundárně narušeny. Délka kostry 161 cm. Orientace JJZ-SSV.

Kostra uložena nad jámou porušující hrob 1498.

Nálezy: Nad levou pánevní kostí železný nůž (1).

1. Štíhlý železný nůž v dřevěné pochvě, konec trnu odložený. Délka 115 mm. Inv. číslo 594-399/79.

Hrob 1498. Čtv. 45/-15.

Dítě, 1 rok.

Tab. 16, obr. 128

Hrob leží u východního okraje čtverce v hrobové jámě spolu s hrobem 1497. Zachována lebka a část žeber, ostatní kosti zničeny jámou, nad kterou byla uložena kostra 1497. Délka zachované části 45 cm. Orientace JJZ-SSV.

Bez nálezů.

Hrob 1500. Čtv. 44/-18.

Muž, 40-50 let.

Tab. 17, obr. 140

Hrob je situován těsně podél zadní stěny valu. V jílovito-hlinité vrstvě se žlutými hrudkami jílu a šterkovitou příměsí se vyrýsoval tmavší pruh jako severovýchodní ohraničení hrobové jámy. Okraj hrobové jámy po ostatních stranách nebyl zjištěn. Kostra leží asi 40 cm od předpokládané zadní stěny valu v hloubce 25 cm pod dnem přepálené vrstvy a 60 cm pod povrchem kamenné přepálené sutě, které hrob překrývaly. Je uložena nznak v natažené poloze, levá ruka směřována do pánve. Zatímco horní polovina kostry je neporušená, dolní končetiny jsou poněkud posunuty již od pánve a v části od kolen dolů jeví známky neregulérního uložení. Všechny kosti včetně drobných kůstek jsou v anatomické poloze, nohy jsou však v bérceové partii zkříženy a kolenní klouby rozpojeny. V zásypu hrobu i přímo u kostry byly nalezeny hrušky malty, nad kostrou vrstvička šterku. Délka 168 cm. Orientace SZ-JV.

Pod střední část kostry zasahují nohy hrobu 1501, ležícího hlouběji a v orientaci kolmé hrobu 1500. Část kostry 1500, ležící nad zmíněným hrobem, do něj pro-

klesá o 20-25 cm. K překřížené části nohou přiléhá o 30 cm hlubší hrob 1502, zásyp jeho hrobové jámy zasahuje pod hrob 1500.

Bez nálezů.

Hrob 1501. Čtv. 44/-18.

Muž, 30-40 let.

Tab. 17, obr. 140

Kostra objevena těsně za jílovým blokem hradby. Je uložena v tmavé jílovito-hlinité vrstvě s uhlíky, ve výše ležící hlinitojílovité vrstvě se žlutými hrudkami se objevila pouze západní hrana hrobové jámy, zjištělné rozměry 203 x 67 cm. Kostra ležela 10 cm nad podloží, původně nznak natažená s rukama podél těla. Hrudní partie a pánev přeházeny. Ojediněle se kosti nacházely už v zásypu hrobu (až 25 cm nad kostrou). Délka kostry 185 cm. Orientace JZ-SV.

Nohy zasahují pod hrob 1500.

Bez nálezů.

Hrob 1502. Čtv. 44/-18.

Žena, 20-30 let.

Tab. 17, obr. 140

Sklad kostí na ploše asi 30 x 50 cm. Kostí leží na uhlíkovité vrstvě asi 10 cm nad podloží a 30 cm pod úrovní hrobu 1500. Hrobová jáma byla zjištěna pouze orientačně jako tmavší zásyp pod hrobem 1500. Podle uložení dlouhých kostí by se dala orientace hrobové jámy odhadnout na JZ-SV.

Zasahuje těsně ke kostře 1500.

Bez nálezů.

Hrob 1503. Čtv. 45/-16.

Muž, 40-50 let.

Tab. 18, obr. 125

Hrobová jáma v severovýchodním rohu čtverce porušuje jílovitou navážku, obojí je překryto destrukcí hlinitého tělesa valu s okrajovým pásem kamení a skupinou žerňovů nad severovýchodní částí jámy. Obrýs obdélné hrobové jámy o rozměrech 230 x 80-95 cm byl fixován v jílovité úpravě, dno hrobu je na černé hlinité vrstvě s uhlíky, do které je hrob rovněž mělce zapuštěn. U nohou byla ve stěně jámy v šedé hlinité vrstvě (pod žlutou písčitojílovitou navážkou, objekt 985) zjištěna malta. Kostra ležela v hloubce 130 cm nznak natažená, hrudní část je přeházená a chybí levá kost pažní. Délka 168 cm. Orientace JZZ-SVV.

Bez nálezů.

Hrob 1504. Čtv. 45/-16.

Žena, 50-60 let.

Tab. 19, obr. 98, 126

Hrob objeven v severní části čtverce, zapuštěn do kulturních vrstev těsně za tělesem valu. Hrobová jáma se jevila ve světlejším promíseném jílu jako nepravidelná tmavší skvrna, pravoúhlý tvar o šířce 80 cm se vyrýsoval v severovýchodní části. V severní stěně jámy jsou patrné stopy popela a přepálené hlíny sídlištního objektu. Pod hrobem leží černá uhlíkovitá vrstva. U nohou kostry jsou ve stěně hrobu v tmavé hlinité vrstvě četná bílá zrnka.

Kostra leží v hloubce 115-140 cm pod povrchem nznak natažená s rukama podél těla. Svou pravou dolní částí se propadá o 25 cm níže do záspy starší jámy. Délka 155 cm. Orientace JZZ-SVV.

Nad hrobem 1527.

Nálezy: U nohou zcela rozpadlé zbytky bronzového předmětu nál. číslo Z 966/79.

Hrob 1505. Čtv. 44/-17.

Žena, 20-30 let.

Tab. 19, obr. 131

U severovýchodního rohu kněžiště kostela byla zkoumána jáma nejstaršího sídlištního horizontu (obj. 988), její ústí na úrovni podloží bylo vyplněno jílovitohlinitou promísenou navážkou s destrukcí šterku a malty. Nad ní uložena kostra 1482, pod kameny na dně její hrobové jámy leží rozházené lidské kosti, vše v chaotické směsi, anatomickou polohu zachovalo pouze několik obratlů. Směrem ke středu jámy kosti proklesají hlouběji. Orientaci ani původní uložení nelze určit. Při vybírání byly pod kostmi objeveny hrudky malty (i větší kus), složením totožné s maltou v kněžišti kostela.

V ústí jámy 988, pod hrobem 1482.

Nálezy: Mezi kostmi železný nůž (1).

1. Část čepele železného nože. Nál. číslo Z 830/79.

Hrob 1506. Čtv. 45/-15.

Dítě, 2 roky.

Tab. 20, obr. 111 a 147

Hrob situován asi 5 m za tělesem valu, zahlouben do promísené písčité vrstvy (okraj navážky, objekt 985) v hloubce 90 cm pod povrchem. Kostra leží nad černou uhlíkovitou vrstvou. Lebka rozložená na jednotlivé kosti, horní část trupu a horní končetiny dislokovány. Délka asi 85 cm. Orientace SZ-JV.

Nálezy: Po pravém boku železný nůž (1), po pravé straně lebky dvě stříbrné náušnice (2, 5), po levé straně lebky rovněž dvě stříbrné náušnice (3, 4).

1. Zlomky nože s rovným hřbetem a šikmým ostřím, v dřevěné pochvě. Inv. číslo 594-400/79.

2. Stříbrná náušnice se čtyřmi bubínky, po celém povrchu zdobenými hrubší granulací, spodní oblouk zdoben filigránem. Rozměry 31 x 18 mm. Inv. číslo 594-258/79.

3. Identická stříbrná náušnice, horní oblouk odlomen. Inv. číslo 594-259/79.

4. Zlomek stříbrné náušnice s granulovaným spodním obloukem a s částí jednostranného hrozníčku. Inv. číslo 594-259/79.

5. Zlomek drátku horního oblouku a granulovaný spodní oblouk stříbrné náušnice se základem spodní poloviny hrozníčku. Inv. číslo 594-258/79.

Hrob 1507. Čtv. 45/-15.

Dítě, 9-10 let.

Tab. 20

Hrob zjištěn v hloubce 80 cm pod povrchem v černé hlinité vrstvě, hrobová jáma protíná světlejší jílovitohlinitou vrstvu. V okolí hrobu leží několik plochých kamenů – jeden z nich umístěný svisle, snad zbytek původního obložení hrobové jámy. Dno hrobu je 30 cm

nad podložím. Kosti jsou přeházeny ve dvou skupinách, přibližně odpovídajících původnímu uložení. Délka neurčitelná. Orientace JZ-SV.

Nálezy: Mezi rozházenými kostmi a částečně i mimo ně zlomky ozdobné parohové ploténky (1) a parohový náustek (2), při vybírání kostry nalezen malý skleněný korálek (3).

1. Část tenké parohové ploténky, sestavená z několika zlomků, s ozdobně komponovaným kapkovitým motivem perforace, délka 53 mm, šířka 11 mm. Inv. číslo 594-261/79.

2. Malý úzký parohový náustek, na jednom konci dva protilehlé zářezy. Délka 25 mm, průřez 9 mm. Inv. číslo 594-262/79.

3. Malý skleněný korálek bochánkovitého tvaru, barvy tmavě modré se silnou stříbřitou patinou, průměr 5 mm, výška 3 mm. Inv. číslo 594-260/79.

Hrob 1508. Čtv. 45/-16.

Žena, 50-60 let.

Tab. 20, obr. 119

Hrob je uložen v jihozápadním rohu čtverce 45 cm nad podložím v černé uhlíkovité vrstvě, ve které jsou nepatrné náznaky hrobové jámy. Kostra byla původně zřejmě uložena v natažené poloze nznak, dislokována v některých částech. Délka 160 cm. Orientace JZZ-SVV.

Bez nálezu.

Hrob 1509. Čtv. 45/-16.

Dítě, 6 let.

Tab. 21, obr. 98 a 124

Hrob je zapuštěn do jílové vrstvy těsně za tělesem valu kolmo na jeho průběh. Kostra leží na tmavé hlinité vrstvě s uhlíky, promísené jílem a bílými zrnky. U nohou kostry jsou v jílu bílé kameny, jeden větší leží napříč před koleno kostry. Ta leží nznak natažená s rukama pravděpodobně podél těla. Lebka rozbitá, dolní čelist oddělená. Náznaky druhotného porušení kostry jsou patrné v pánevní oblasti a kosti obou bérů byly složeny napříč hrobu, obojí koleno k jihovýchodu. Délka 95 cm. Orientace JZZ-SVV.

Bez nálezu.

Hrob 1510. Čtv. 43/-17,-18.

Neurčitelné zbytky.

Tab. 21

Nad jižní částí jámy 977 severně od obj. 967 byly v záspy jejího ústí nalezeny zbytky dětské kostičky. Ležely na šedé, uhlíky promísené, hlinité výplni jámy. V nejbližším okolí kostí byla hlína světlejší s jílovitou příměsí a na rozhraní této hlíny a vlastního záspy jámy stál menší plochý kámen. Pravděpodobně jde o stopy po hrobové jámě. Kosti leží 40 cm nad dnem jámy, 10 cm pod úrovní podloží. Poloha kostry, orientace a délka neurčitelná.

Bez nálezu.

Hrob 1518. Čtv. 45/-16,-17.

Muž, 50-60 let.

Tab. 22, obr. 122 a 123

Hrobová jáma na rozhraní čtverců narušuje severozápadní část obj. 1001 a je částečně vyznačena svislými kameny, zjištělná šířka byla 48 cm. Kostra ležela v hloubce 120 cm pod povrchem nznak v natažené poloze. Délka kostry 180 cm. Orientace JJZ-SSV.

Mezi stehenními kostmi se nachází poněkud hlouběji lebka kolmo uloženého hrobu 1519.

Nálezy: Pod pravým spánkem železný nůž (1).

1. Dva zlomky čepele masivnějšího nože. Inv. číslo 594-6059/80.

Hrob 1519. Čtv. 45/-16,-17.

Žena (?), 30-40 let.

Tab. 22, obr. 99 a 122

Hrobová jáma se rýsovala v tmavé vrstvě s kousky malty, orientovaná souběžně s valem. Má tvar obdélníka o rozměrech 165 x 60 cm, s obdélným výklenkem po pravé straně hlavy, hluboká je 20 cm. Kostra leží v hloubce 130 cm pod úrovní povrchu na zádech, dolní končetiny pokrčené na pravý bok. Nad hrudníkem ležely dva kameny ohraničující hrob 1518, pod nímž leží lebka. Délka kostry 135 cm. Orientace SZ-JV.

Pod hrobem 1518.

Nálezy: V zásypu několik střeptů. Inv. číslo 594-3499 až 3500/80.

Hrob 1520. Čtv. 45/-16,-17.

Žena, 50-60 let.

Tab. 21, obr. 97 a 141:a

Hrob leží těsně podél čelní stěny valu na rozhraní čtverců v hnědé jílovité hlíně z destrukce valu. Hrobová jáma je v severní části vyznačena kamenným obložením dřevěné vzpěry vnitřní stěny valu (obj. 1023). Kostra leží v hloubce 100 cm pod povrchem nznak v natažené poloze. Délka kostry je 163 cm. Orientace SZ-JV.

Nálezy: V zásypu několik střeptů. Inv. číslo 594-3590 až 3592/80.

Hrob 1521. Čtv. 45, 46/-16.

Dítě, 3 roky.

Tab. 21, obr. 97 a 141:b

Hrob leží na severním rozhraní čtverců v hnědé jílovité hlíně destrukce valu, těsně podél jeho zadní stěny. Hrobová jáma byla snad obložena kameny. Kostra dítěte leží v hloubce 100 cm pod povrchem na zádech, v natažené poloze, v oblasti trupu narušená a přeházená. Délka kostry je přibližně 100 cm. Orientace SZ-JV.

Bez nálezů.

Hrob 1522. Čtv. 45, 46/-16.

Dospívající jedinec, 16-18 let.

Tab. 21, obr. 129

Hrob leží na jižním rozhraní čtverců ve světlé jílovitopísčité vrstvě v hloubce 130 cm pod povrchem. Zásyp hrobové jámy je nepatrně tmavší, rýsuje se pouze kolem kostry. Obdélná hrobová jáma má rozměry 193 x 64 cm a místy je vyznačena drobnějšími kameny. Kostra leží v natažené poloze na zádech, v části hrudní je zpřeházena. Pravá dolní končetina obrácena kolenem dolů. Délka kostry je 156 cm. Orientace JJZ-SSV.

Nálezy: Pod kostrou železný předmět (1), v zásypu několik střeptů inv. číslo 594-3593 až 3594/80.

1. Čtyři zlomky neidentifikovatelného podélného železného předmětu kulatého průřezu o průměru 6-7 mm. Inv. číslo 594-2257/84.

Hrob 1526. Čtv. 45/-16.

Dítě, 5 let.

Tab. 23, obr. 121

Hrob leží v severozápadní části čtverce a narušuje okraj obj. 1001, ve kterém se rýsovala 50 cm široká část hrobové jámy, jinak nezřetelné. Zásyp se nelišil od okolní tmavší hlinitopísčité vrstvy s uhlíky. Kostra dítěte leží v hloubce 140 cm pod povrchem nznak natažená, nad pravým spánkem větší kámen. Dolní polovina špatně zachována, snad porušena hrobem 1461, přes hrudník vede řada kúlů. Délka zachovaných částí kostry 95 cm. Orientace SZ-JV.

Nálezy: Pod pravým spánkem dva bronzové gombíky (1, 2) a zlomky bronzové náušnice (3), u pravé stehenní kosti malý zlomek nože (4), u levého kolena skupina střeptů (5), v lebce náušnice s asymetrickým oboustranným hrozníčkem (6).

1. Bronzový, slabě pozlacený gombík, po celém povrchu pokrytý hrubou granulací, kuličky jsou podloženy drátěnými kroužky, ouško poněkud zdeformováno. Rozměry 17 x 15 mm, výška ouška 2 mm. Inv. číslo 594-407/80.

2. Povrchově dost poškozený bronzový, slabě pozlacený gombík s tepanou výzdobou protilehle umístěných spirálek s kroužkem mezi nimi (kompozice připomíná primitivní palmetu). Rozměry 21 x 15 mm, výška ouška 6 mm. Inv. číslo 594-407a/80.

3. Tři zlomky bronzové náušnice s jednoduchými uzlíčky, krátkým masivním oboustranným hrozníčkem hrubší granulace (snad i litým) a s nezdobeným obloukem. Rozměry 18 x 12 mm. Inv. číslo 594-407b/80.

4. Zlomek čepele železného nože, obložený dřevěnými součástmi pochvy. Inv. číslo 594-2258/84.

5. Dva střepy dna a čtyři okrajové střepy různých nádob. Inv. číslo 594-3595 až 3600/80.

6. Náušnice z bílého kovu s uzlíčky zdobenými věnečky granulace a asymetrickým oboustranným hrozníčkem. Horní polovinu hrozníčku tvoří hladký bubínek ukončený kuličkou, spodní polovina masivní, hrubě granulovaná. Rozměry 21x15 mm. Nál. číslo Z 1384/80.

Hrob 1527. Čtv. 45/-16.

Dítě, 5-6 let.

Tab. 24, obr. 127

Hrob se nachází ve střední části čtverce, je zahlouben do východního okraje obj. 1001 a částečně zapuštěn do starší jámy. Tmavší hlinitopísčitý hrobový zásyp s uhlíky se odlišoval od okolí. Tvar jámy je zřejmě nepravidelný o zjištělné šířce asi 67 cm. Kostra dítěte ležela v hloubce 180 cm pod povrchem na zádech v natažené poloze, ruce podél těla, hrudní část byla poněkud přeházena, střední část trupu chybí, pánev dislokována. Délka kostry 101 cm. Orientace SZ-JV.

Pod hrobem 1504.

Nálezy: Pod levou klíční kostí skleněný gombík (1).

1. Zcela rozpadlý skleněný gombík s železným ouškem. Nál. číslo Z 651/80.

Hrob 1528. Čtv. 46/-15,-16.

Dítě, 9-10 let.

Tab. 24, obr. 129

Hrob leží na západním rozhraní čtverců a je zahlouben do jílovité úpravy obj. 1003. Hrobový zásyp se odlišoval tmavší barvou a hlinitou příměsí s drobnými kameny. Hrobová jáma má tvar přibližně obdélníkový o šířce cca 60 cm, její obvod je místy lemován drobnými kameny. Kostra dítěte leží v hloubce 140 cm pod povrchem v natažené poloze na zádech. Část dolních končetin byla odebrána při snižování jílovité vrstvy. Délka kostry 118 cm. Orientace JJZ-SSV.

Nálezy: V zásypu střepy inv. číslo 594-4002/80.

Hrob 1529. Čtv. 45/-17.

Dospívající jedinec, 15-17 let.

Tab. 25, obr. 142

Leží podél zadní stěny opevnění pod destrukční jílovou vrstvou tělesa valu. Kostra byla překryta světlejším jílem s menšími kameny (zásyp?), bezprostředně na kostech je šedý jílovitohlinitý zásyp s bílými zrnky malty. Kostra klesá šikmo dolními končetinami do starší jámy, hloubka hlavy 90 cm, hloubka nohou 135 cm pod povrchem. Lebka byla podložena plochým kamenem a pravděpodobně rozdrčena tlakem horních vrstev. Kostra leží v natažené poloze na zádech, hrudní část narušena a posunuta doprava, levá polovina žeber chybí. Délka kostry je 140 cm. Orientace SZ-JV.

Nálezy: U levé pánevní kosti zlomek snad železného srpku (1), 3 kamenné úštěpy (2) a železný předmět (3).

1. Zlomek plochého podélného železného předmětu, pravděpodobně část srpku. Inv. číslo 594-6061/80.

2. Tři drobné kamenné úštěpy, jeden z nich zlomek porfyritu. Inv. číslo 594-38 až 40/80.

3. Neidentifikovatelný trojúhelníkovitý železný předmět (kování vědra?) o rozměrech 74 x 34 mm. Inv. číslo 594-2259/84.

Hrob 1530. Čtv. 45/-17.

Dítě, 2 1/2 roku.

Tab. 26, obr. 136:b

Těsně u zadní stěny valu, v hloubce 110 cm, ve vrstvě slínu a jílu z destruovaného tělesa valu ležela kostra dítěte, 5 cm nad rozhraním jílovité vrstvy a vrstvy s uhlíky, 15 cm nad vrstvou s drobty malty. Jednotlivé kosti byly zpřeházené, lebka úplně rozložená na jednotlivé části, byly však odkryty přibližně v anatomické poloze. Délka kostry 75 cm. Orientace SZ-JV.

Nálezy: Pod lebkou zlomky dvou náušnic (1).

1. Více zlomků dvou bronzových náušnic. Jedna byla zřejmě nezdobená, z tenkého drátu a s malými hladkými uzlíčky. Ze zlomků druhé lze usuzovat na plechovou ozdobu uvnitř spodního oblouku tvořeného silnějším drátem, na vnější straně kuželovitý základ hrozníčku, pravděpodobně obtočený tenkým drátkem. Uzlíčky granulované. Inv. číslo 594-2260/84.

Hrob 1531. Čtv. 45/-16.

Dítě, 12-14 let.

Tab. 26, obr. 120

U západního okraje čtverce v tmavší písčitohlinité vrstvě s uhlíky ležela těsně nad podložím dětská kostra natažená na zádech. Kolem kostí byl zásyp světlejší, více písčitý, s drobnými kameny, okolo lebky se lehce rýsoval oválný tvar hrobové jámy o šířce 70 cm. Délka kostry byla 130 cm. Orientace JJZ-SSV.

Hrob narušuje popelovitou vrstvu spadající od jihozápadní hrany obj. 1001, neporušil však jílovitou navážku.

Nálezy: Severně od lebky železná šipka (1), v zásypu mazanice inv. číslo 594-116/80 a střepy inv. číslo 594-3470 až 3471/80.

1. Malá železná šipka s tulejkou, délka 63 mm. Inv. číslo 594-6062/80.

Hrob 1532. Čtv. 45/-16.

Dítě, 18 měsíců.

Tab. 26, obr. 120

Jihovýchodně od hrobu 1531 byl ve stejné situaci odkryt hrob malého dítěte. Kostra ležela na zádech, spodní končetiny natažené, horní polovina včetně lebečních kostí značně zpřeházena. Zásyp se nelišil od okolí. Délka kostry byla 83 cm. Orientace JJZ-SSV.

Nálezy: Mezi kostmi hrudníku náhrdelník ze skleněných korálků (1), po pravé straně lebky drobné úlomky vaječné skořápky inv. číslo 594-2261/84.

1. 40 korálků ze skelné pasty, barva je značně nezřetelná, pod stříbrnou patinou lze rozpoznat pouze místy modrý odstín nebo hnědý zvětralý povrch. Asi u osmi korálků je pravděpodobně původní barva bílá. Náhrdelník obsahuje 35 kotoučovitých korálků různé velikosti, většinou o průměru 4-5 mm, výjimečně 6 mm, tři krátké válečkovité sekané korálky, dále jeden příčně členěný do tří článků o délce 6 mm, mačkaný z trubičky o průměru 4 mm a jeden poškozený, příčně členěný do dvou větších článků, o délce 9 mm a průměru 5 mm. Inv. číslo 594-281/80.

Hrob 1533. Čtv. 45/-17.

Velmi malé dítě (pravděpodobně novorozenec).

Na dně sondy, která prořízla sídlištní vrstvy kolmo k zadní stěně valu, se v tmavé uhlíkové vrstvě nad podložím našlo několik kostí dítěte.

Bez nálezů.

Hrob 1534. Čtv. 45/-15.

Dítě, 9 měsíců.

Tab. 26, obr. 110

U západního okraje čtverce pod rozptýlenou kamennou destrukcí s hrobem 1443 a 1507 byly v tmavším písčitojílovitém zásypu (šířka jámy 25 cm) v hloubce 80 cm pod povrchem nalezeny zbytky lebky a několika masivnějších kostí. Délka zachované části byla 35 cm, orientace pravděpodobně JZ-SV.

Bez nálezů.

Obr. 96. Kamenný obklad hrobu 1482.

4.4.3. Orientace hrobů

Jedním z kritérií hodnocení tohoto pohřebiště je orientace hrobů. Při pohledu na plánec je zřejmé, že na pohřebišti se objevují celkem tři různé varianty, podle nichž byli zemřelí ukládáni:

- a/ hroby orientované podle osy kostelní stavby téměř Z-V,
- b/ hroby s orientací odchýlenou k ose JZ-SV,
- c/ hroby orientované podél vnitřní stěny opevnění SZ-JV.

Odchylky od této základní orientace jsou nepodstatné a představují pouze několikastupňovou deviaci. Kromě toho 21 hrobů bylo v takovém stupni porušení, že stanovení přesnější orientace nebylo možné, v některých případech se jedná skutečně o pouhé zlomky několika kostí, většinou lebečních. Orientace je rovněž neurčitelná u hrobu 1455, uloženého v pravouhlém zalomení jižně od kněžiště okolo hrobů 1453 a 1454. Jedinou skutečnou výjimkou je hrob 1447 v jižní části pohřebiště – pokud lze věrohodně, vzhledem k důkladnému přeházení kostí při vylupování, stanovit jeho orientaci, je právě opačná (JV-SZ) než orientace varianty c/, pro kterou je určující průběh zadní stěny valu a kolmá na orientaci ostatních hrobů v této skupině (varianta b/). Hrob je ovšem vzdálen od zadní stěny valu téměř 11 m a jeho orientace je proto na jejím průběhu nezávislá, spíše souvisí s jinými faktory.

Ke skupině a/ náleží celkem 10 hrobů, z toho pět hrobů v situaci, která naznačuje, že byly uloženy přímo v prostoru kostelní stavby (hroby 1436, 1457, 1467, 1471, 1493). Další dva hroby leží v bezprostřední blízkosti vně stavby (hroby 1448, 1470), k nim lze připočíst skupinu tří hrobů jižně od kněžiště, které byly nalezeny ve značně narušeném stavu a jejichž orientace je určena pouze přibližně (hroby 1452, 1453, 1454).

Ke skupině, která je orientována JZ-SV (varianta b/), náleží 27 hrobů, je nejpočetnější na pohřebišti. Hroby takto orientované se vyskytly především v jižní a východní části, ale také v blízkosti zadní stěny valu, na jejíž průběh jsou kolmé. Hrob 1465 je uložen podél destrukce zídky lemující cestu.

Poslední skupinou je 15 hrobů varianty c/, jejichž orientaci určil směr vnitřní stěny valu, a to ve své poslední úpravě. Dřevěná, kameny ukotvená stěna byla tedy vybudována až v souvislosti se založením hřbitova v její bezprostřední blízkosti, mimo jiné snad i proto, aby uvolněný materiál z valu nepadal dovnitř na plochu, vyhrazenou pohřbívání. Převážná většina takto orientovaných hrobů je uložena podél stěny, v některých případech těsně u ní. Největší kumulace těchto hrobů je v místech mezi kostelem a opevněním, kde se převrstvují až čtyřnásobně. Dál od opevnění jsou již řidké (hroby 1519, 1526 a 1527), hrob 1506 ve vzdálenosti 6 m od opevnění je již výjimkou a jeho orientace zřejmě souvisí s jinými okolnostmi.

Z tohoto přehledu je zřejmé, že podle orientace je na kostelní stavbě přímo závislých jen relativně málo hrobů. Nejvíce hrobů je uloženo ve směru, který určuje linie vnitřní stěny valu, a ve směru na ni kolmém, který je současně i směrem cesty z brány dovnitř hradiště, vytyčené zídou. Ten však zachovávají i hroby dosti vzdálené. Zdá se, že především v jihovýchodní části pohřebiště existovala pro orientaci hrobů rovněž směrodatná příčina.

Kromě těchto regulérně uložených, i když většinou při vylupování přeházených koster se na pohřebišti našly sklady kostí (celkem tři) a jednotlivé lebky, podle náleзовých okolností pravděpodobně zbytky rozrušených hrobů. V několika hrobech byly také nalezeny kosti z jiných koster. Tyto případy, které svědčí o starších hrobech dodatečně rozkopaných, se soustředily do několika míst. V tomto směru je zvláště nápadná skupina hrobů v jižním cípu pohřebiště, kde jsou hroby 1435, 1444 a 1439 rozbity a zničeny bez zřejmého důvodu, v hrobě 1443 byly přimísleny dětské kosti nepatřící k okolním hrobům a severním a severozápadním směrem rovněž pokračují vesměs rozbité zbytky koster, u nichž se devastace neváže pouze k vyloupení nebo narušení mladším pohřbem (1469, 1440, 1460, 1434, 1437, 1446). Podobná situace je i severně od kostela, kde jsou pouhé zbytky hrobů 1458, 1492, 1466, 1510, 1490, 1487 a 1468.

S výjimkou jižní skupiny, kam vrstva navážky nedosahovala, byly všechny tyto silně porušené hroby s nepatrnými pozůstatky koster nalezeny v souvislosti s kostelem zmíněné jílovité navážce a jejich devastaci lze spojit s úpravami terénu před stavbou kostela. Do jisté míry to potvrzují i zlomky lebečních kostí a dalších kůstek v okrajové vlně destrukce jílovitého tělesa valu označené jako hroby 1464 a 1496. Další indicií jsou úpravami prakticky nedotčené hroby 1459 a 1461, uložené pod vrstvou navážky hlouběji než v bezprostřední blízkosti situované, ale mělčí hroby 1440, 1460 a 1469, z nichž byly nalezeny pouze zlomky lebky, příp. několik málo dalších kůstek v navážce. Zajímavé ovšem je, že kromě hrobu 1494 žádný zbytek staršího hrobu nebyl nalezen přímo v prostoru kostela, kde byla vrstva navážky nejzachovalejší.

Větší počet volně ležících lidských kostí ve vrstvě mezi hroby byl pozorován v části pohřebiště mezi kněžištěm kostela a valem, přibližně mezi hroby 1486 až 1449. Vzhledem k počtu hrobů v těchto místech a jejich několikanásobnému převrstvení je pravděpodobné, že kosti pocházejí z hrobů porušených při ukládání dalších nebožtíků.

Zvláštní uložení hrobu 1455 již bylo interpretováno odsunutím do rohu hrobní komory při ukládání mladších pohřbů (*Kavánová 2001a, 216*).

4.4.4. Úprava hrobových jam

Z hlediska úpravy hrobových jam můžeme vyčlenit zvláštní skupinu hrobů, které byly nalezeny jednak pod souvislým příkrovem z plochých kamenů (hroby 1436, 1457, 1467), jednak pod jeho zbytky (hroby 1471 a 1493). Tato skupina souvisí těsně s kostelní stavbou, neboť kamenné plotny přímo navazují na zachovanou část destrukce podlahy, pod níž byli zemřelí pohřbeni. Hroby jsou rozloženy ve dvou řadách v orientaci souhlasné s podélnou osou kostela a takovým způsobem, že by poměrně pravidelně vyplňovaly předpokládaný prostor kostelní lodi. Rozložení těchto hrobů spolu s rozsahem destrukce části maltové podlahy nám udávají přibližné rozměry vnitřní prostory kostela (*Kavánová 2001, 219*). Nálezovou situaci vně jižního okraje kněžiště lze rovněž začlenit do půdorysu kostela za předpokladu, že v těchto místech existovala přístavba ke kostelu, do níž byly uloženy hroby 1452, 1453, 1454 a 1455, eventuálně 1448, překryté souvislou kamennou destrukcí. Pod vrstvou kamenů vně severního okraje destrukce objektu 967 byl na spodní hranici jílovité navážky nalezen hrob 1465.

Kameny byly upraveny (většinou obloženy) i hrobové jámy 1482, 1486, 1518, 1520, 1521, 1526 a 1522, kamenný obklad se zachoval v různém stupni devastace (obr. 96 a 97). Tato úprava se vyskytla ve větším

počtu u hrobů podél zadní stěny valu, často pouze jako svisle umístěné kameny za hlavou a u nohou zemřelého.

Na celém pohřebišti se jen ve vzácných případech rýsovaly hrobové jámy; pokud byly pozorovány, jednalo se vždy o prostý oválný až obdélný tvar bez dalších úprav (obr. 98). Pouze u hrobu 1519 byl po pravé straně hlavy obdélný obrys hrobové jámy rozšířen malým pravoúhlým výklenkem. Stopy dřevěných rakví nebo obkladů nebyly zachyceny, železné kování rakve bylo nalezeno v hrobě 1449.

Původní hloubku zachycených hrobových jam v naprosté většině nebylo možné určit, neboť se zpravidla tmavší zásyp objevil až bezprostředně nad kostrou. Pouze u hrobů krytých kamennými plotnami lze uvést, že jejich hloubka se pohybovala mezi 35 a 45 cm, výjimečně dosáhla 60 cm.

4.4.5. Poloha pohřbených a zvláštnosti pohřebního ritu

Z popsané situace vyplývá, že pouze malý počet hrobů nebyl narušen pozdějšími zásahy a proto nelze stanovit přesnější detaily pohřebního ritu na tomto pohřebišti. Zřejmě se nejčastěji vyskytoval obvyklý způsob ukládání zemřelého na zádech s nataženými dolními končetinami a horními uloženými podél těla nebo přes trup. Přesto je však možné při podrobnějším studiu vysledovat některé prvky nedodržení nebo porušení této

Obr. 97. Částečně kameny obložené hroby 1521 a 1520.

Obr. 98. Hrobové jámy 1504 a 1509.

základní polohy, které nelze vysvětlit pouze objektivními sekundárními faktory.

Například v několika vyloupených hrobech bylo manipulováno s dolními končetinami zemřelých. Akce vyloupení přitom sama o sobě nebyla pravděpodobnou příčinou speciálního porušení těla zemřelého a jedná se zřejmě o antivampirické praktiky (Hanuliak 1999). Autor zasvěceného a systematického zpracování těchto jevů na pohřebištích přelomu časného a vrcholného středověku uvádí jednak praktiky použité již při pohřbu osoby vymykající se negativním způsobem z okolní pospolitosti, jednak způsoby zabraňující již pochovanému individu v návratu mezi živící (Hanuliak 1999, 577-582).

O použití jedné z uváděných praktik při pohřbu máme na pohřebišti u 12. kostela pouze jediný doklad, a sice u hrobu 1519. Zde byla nalezena neporušená kostra ženy zemřelé ve věku 30-40 let, uložená na zádech s horními končetinami podél těla, podle situace kostí nohou však dolní končetiny byly uloženy v až násilně skrčené poloze na boku vpravo a není vyloučené jejich spoutání v oblasti kotníků (obr. 99). Podle antropologického posudku žena trpěla kostní TBC, která zasáhla a v různé míře zdeformovala až destruovala obratle bederní a hrudní páteře po sedmý hrudní obratel (Stloukal – Vyhnánek 1998, 361, 371). Postižená musela

Obr. 99. Hrob 1519: deformovaná kostra ženy, pochované ve zvláštní poloze.

Obr. 100. Kostra hrobu 1472 s přetočenými dolními končetinami.

Obr. 101. Hrob 1470: lebka neporušené kostry byla oddělena a postavena k levému rameni.

Obr. 102. Jižní skupina hrobů.

Obr. 103. Sekundárně porušený hrob 1438.

mít ve svém věku nápadně vadné držení těla, neboť uvedená část páteře byla silně esovitě prohnutá a podle antropologického nálezu i vyhnutá vpravo. O úmyslném uložení v popsané poloze svědčí i velikost hrobové jámy.

Početnější jsou projevy antivampirismu v likvidaci již pohřbených, ale dodatečně z nějakého důvodu podezřelých individuí. Na zkoumaném pohřebišti máme několik hrobů, v nichž bezesporu bylo manipulováno částí pohřbeného těla ještě před zetlením měkkých částí. Jsou to hroby 1470, 1522 a hrob 1472 v prostoru mimo pohřebiště, který však zde považují pro prezentaci způsobů likvidace podezřelého individua za příkladný. U kostry tohoto hrobu byly odděleny celé dolní končetiny a uloženy v zadním aspektu. Přestože poloha jednotlivých kostí skeletu je mimořádně neregulérní se všemi znaky vykrádání, je zřejmé, že s dolními končetinami bylo manipulováno v celku, a to nezávisle na ostatních částech. Zejména je možné vyloučit eventualitu, že pohřbená žena byla uložena v poloze na břiše, neboť kosti stehenní jsou otočeny okolo podélné osy o 180° a kloubní hlavice směřuje vně (obr. 100). Kostra ženy, zemřelé mezi 40 a 50 lety, nevykazovala jinak žádné zvláštní anomálie, pouze běžné spondylózní změny. Stejně byla otočena pravá dolní končetina kostry dospívajícího jedince hrobu 1522, v partii hrudníku rovněž se stopami vyloupení. Odsunuta byla i lebka. Při hodnocení polohy kostí dolních končetin antropologem bylo těchto případů odhaleno více (Sládek – Kavánová 2003, 448-451). Převážně se vyskytly v hrobech sekundárně více narušených (1438, 1441, 1454), případně vysvětlitelné jako důsledek rozvolnění pánve (1457). Pouze ve dvou hrobech (1443, 1450) se jednalo spíše o typické stopy vykrádání.

Další důkaz manipulace s tělem zemřelého nacházíme v hrobě 1470, zahluobeném v prostoru mezi severní stěnou kostelní stavby a zídou na okraji cesty od brány. Kostra muže ve věku 50-60 let byla neporušená, uložena na zádech, chybí drobné kůstky levé ruky a nohy. Lebka byla bez zjevné příčiny zcela oddělena a postavena na bázi nad levým ramenem obličejovou částí vně (obr. 101). Na lebce byla nalezena zhojená menší rána na čelní kosti.

4.4.6. Stratigrafie hrobů

V celkovém obrazu pohřebiště se vydělují určité skupiny i ze stratigrafického hlediska. Podmínky pro rozlišení nejsou po celé ploše stejné a stejně příznivé, neboť např. v západní části nebyly natolik výrazné mezivrstvy, aby se v nich mohly odlišit zahluobené hrobové jámy. Příznivější je především východní část pohřebiště, kde destrukce valu překryla sídlištní kulturní vrstvy, které sice komplikují na první pohled dost složitou situaci, ale na druhé straně mohou být eventuálně nápomocny při stanovení relativního stáří hrobů.

Podle odlišných stratigrafických parametrů si pro názornost rozdělíme pohřebiště na skupiny hrobů. Jednou z nejvýraznějších je již výše zmíněná jižní skupina (obr. 102) ve čtvercích 43/-15, 44/-15, 45/-15, přesahu-

Obr. 104. Hrob 1445 s charakteristickými známkami vykrádání v hrudní a pánevní části.

jící do přilehlých částí čtverců 44/-14 a 44/-16, sestávající z hrobů 1435, 1438, 1439, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1447, 1451, 1506, 1507 a 1534. Většina těchto hrobů je orientována JZ-SV, kolmo na ně (SZ-JV) je orientován dětský hrob 1506, uzavírající skupinu na severovýchodní straně a v opačné orientaci hrob 1447 (JV-SZ). Jako zcela přeházené lze klasifikovat hroby 1435, 1444 (tyto hroby mohou obsahovat smíšené kosti z jedné kostry, neboť hrob 1444 obsahoval kosti dolních končetin osmi až devítiletého dítěte, zatímco hrob 1435 ostatní části kostry devítiletého dítěte spolu s několika kostmi dítěte tříletého; Stloukal – Vyhnanek 1998, 358-359) a 1439, jako silně narušené hroby 1442, 1447 a 1507, resp. 1437 (je poměrně vzdálený, ale nesouvisí s žádnou z ostatních skupin). Ostatní kostry nejsou nijak drasticky narušené, téměř všechny (kromě dětských hrobů 1451 a 1506) se stopami vykrádání především v hrudní části (obr. 103 a 104).

Pro hroby této skupiny je základním stratigrafickým hlediskem poměr k úpravě 969 se skupinami kamenů u jejího okraje a vrstvě kamení a malty pod úpravou 969 a nad úpravou 1027 a černou uhlíkovitou vrstvou s pískem nad podloží. Všechny hroby této skupiny jsou uloženy přibližně ve stejné úrovni v nivelační výšce 159,83 až 159,97 m n. m., hroby 1506, 1507 a 1534 ve výšce 160,03 až 160,07 m n. m. Hroby 1445 a 1443 byly překryty úpravou a kameny obj. 969 (obr. 105), nad hroby 1443, 1444 a 1447 jsou v profilu patrné kusy

Obr. 105. Hroby 1443 a 1445, překryté objektem 969.

Obr. 106a. Hrudky malty ve vrstvě nad hroby jižní skupiny. Hrob 1443.

Obr. 106b. Hrudky malty ve vrstvě nad hroby jižní skupiny. Hrob 1444.

Obr. 107. Rozházená kostra hrobu 1447.

Obr. 108. Část depotu 966.

Obr. 109. Poloha kostí v hrobě 1441.

malty (obr. 106). Kostra muže z hrobu 1447 byla zcela rozházena a zachovávala pouze orientačně prvky anatomického uspořádání (obr. 107). Na kamenné destrukci byly očištěny jednotlivé součásti depotu 966 (horizont A), zapuštěné do vrstvy s maltou (obr. 108). Hrob 1442 byl nalezen mezi kameny obj. 969, pravá polovina těla chybí, stratigrafie není jasná. Hrob 1441 byl překryt kameny navazujícími na kamenitou skupinu u okraje úpravy 969. U tohoto hrobu byla přeházena (tedy „prohledána“) partie hrudníku a pánve, posunutí holenních kostí nemuselo být nutně následkem sekundárního narušení (obr. 109). U levého kolena byla nalezena pozlacená bronzová nášivka a u hlavy stříbrné závěsné očko z gombíku jako pozůstatky původního inventáře.

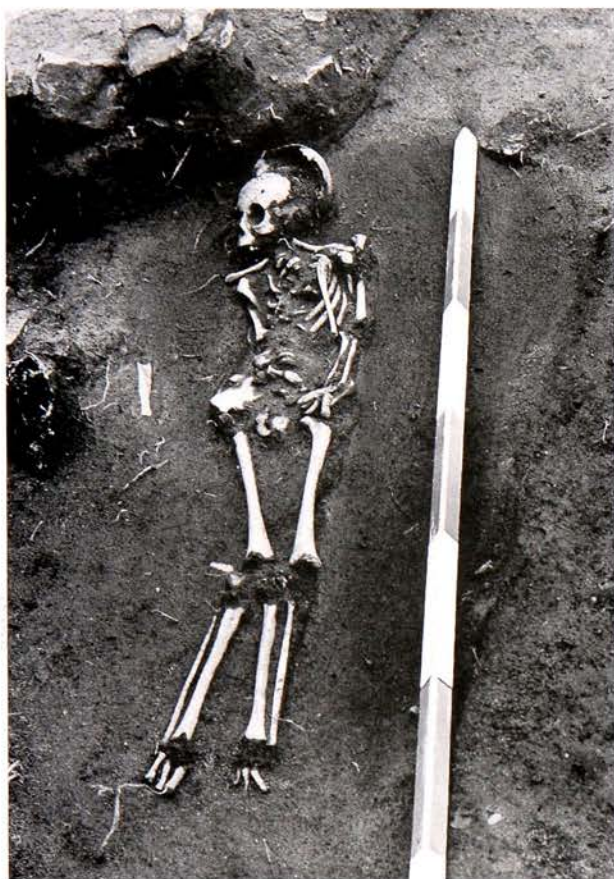
Vrstva kamení a malty je v severní části této skupiny hrobů velmi výrazná a pokrývá plochu nad hroby 1443, 1507 a 1534 (obr. 110) i mezi nimi. Hrob 1534 byl původně vyhodnocen jako zapuštěný do jílovité navážky (Kavánová 1985a, 402), ta však do těchto míst nedosahuje a jíl byl dodatečně identifikován jako pozůstatek sídlištní úpravy horizontu B. Vrstva s drobtý malty a kamennou tříští zasahuje i dále k jihovýchodu, kde tvoří dno jámy hrobů 1497 a 1498 a spodní část zásypu jámy 984. Proto je ze stratigrafického hlediska důležité, že v zásypu odlišně orientovaného hrobu 1506 malta nalezena nebyla a tento hrob jako jediný porušil okraj jílovité navážky pod kostelem (obr. 111), která je jedním ze základních stratigrafických kritérií hodnocení pohřebiště. Tento hrob je tedy proti ostatním v jižní skupině výrazně mladší.

Obr. 110. Hrob 1534 v kamenité destrukci s maltou.

Obr. 111. Vrstva jílovité navážky a do ní zahloubený hrob 1506.

Obr. 112. Dětský hrob 1451 se stříbrným prstenem na levé ruce.

Obr. 113. Situace hrobů u východního okraje plochy.

Známky mladší chronologické pozice vykazuje podle obsahu i hrob 1451, ležící již mimo dosah vrstvy s kamením a maltou i písku objektu 969. Nelze jej hodnotit ani z hlediska vztahu k vrstvě jílovité navážky, neboť v těchto místech nebyla zachycena. Rovněž šedá hlinitopísčitá vrstva, v níž byl hrob uložen, byla dokumentována prakticky od povrchové vrstvy humusu až do podloží (obr. 112). Kostra dítěte nebyla sekundárně narušena a na článku prstu levé ruky byl navlečen stříbrný prsten zdobený granulací a filigránem. Jak uvidíme dále, stříbrný šperk tohoto typu je charakteristický pro mladší fázi pohřbívání.

Zatímco pro hrob 1443, ležící uvnitř skupiny maltové destrukce, jsou kusy malty nad zásypem kostry zcela jednoznačným ukazatelem, obdobná situace u hrobů 1444 a 1447 je již diskutabilní záležitostí. Hroby jsou vzdáleny přibližně 1,5 m od okraje kamenitomaltové destrukce, což není vzdálenost přílišná. V blízkosti hrobu 1444 byly podchyceny i kamenité skupiny, které by mohly souviset s destrukcí nad východněji položenými hroby. Pokud však byla při terénním výzkumu vrstva s drobtly malty sledována v celém rozsahu, v dokumentaci tato skutečnost zachycena není. Nemáme tedy důkaz o souvislosti malty v profilu nad hroby 1444 a 1447 s maltovou destrukcí pod úpravou objektu 969 ani v terénní dokumentaci. Z tohoto důvodu je stratigrafické zařazení těchto hrobů jako starších než vrstva s maltou pouze podmíněčné.

Další skupinou jsou hroby ve východní části pohřebiště, s výjimkou hrobů uložených podél vnitřní stěny opevnění. Východní skupina ve čtvercích 44/-16, 45/-16 a 46/-16 s přesahem do přilehlé části čtverce 46/-15 pozůstává z hrobů 1440, 1459, 1460, 1461, 1469, 1503, 1504, 1508, 1509, 1518, 1519, 1522, 1526, 1527, 1528, 1531 a 1532. Základními stratigrafickými hledisky jsou vztahy k vrstvě jílovité navážky a mladší vrstvě se zrnky malty (z přestavby valu), u většiny hrobů je sledován i vztah k destrukční vrstvě nejmladší fáze valu. Nezanedbatelnou součástí stratigrafického hodnocení je i poměr hrobů k objektům 980, 982, 986, 1001, 1003, 1005 a 1008 chronologicky různých sídlištních úrovní horizontu B, které se nacházejí v prostoru této části pohřebiště (obr. 113).

Jílovitá navážka pod 12. kostelem se táhne na jihovýchod až k vnitřní stěně valu a překrývá náleзовou situaci v místě nadzemního objektu 1005 (včetně této stavby). Navážka byla světlé barvy, v základě jílová s různými příměsemi, většinou s pískem, proto se v ní případné narušení jevílo poměrně zřetelně.

Vrstva s bílými zrnky malty se objevuje ve čtvercích 45/-16 a 45/-17 a je stratifikována pod vrstvou jílovité navážky, ale jako mladší než objekt 1001 (destrukce hliněné pece v objektu 1005) – západně od něj již nedosahuje. Na průřezu sídlištními vrstvami, vedeném kolmo k zadní stěně valu, se bílá zrnka projevíla ve vrstvách pod úrovní hrobu 1529, překrytého destrukcí valu a nad první sídlištní vrstvou respektující val. V okraji vlastního tělesa valu se ztrácí poněkud nad hranicí tmavé sídlištní vrstvy a tělesa valu (obr. 114). S největší pravděpodobností ji lze považovat za

Obr. 114. Vrstva s bílými zrnky malty na profilu sídlištních vrstev u zadní stěny valu.

identickou s vrstvou z destrukce valu, obsahující maltová zrnka, sledovanou u jižního okraje zkoumané plochy. V souvislosti se stratigrafií odděloval písek objektu 969 dvě maltové vrstvy odlišného stáří a původu (viz výše sídlištní objekt 969 horizontu B). Je tedy malta z destrukce valu mladší než malta nad hroby jižní skupiny. Také u kamenného nároží brány ve čtvrcích 43, 44/-17-18 byla zachycena destrukční vrstva se zrnky malty, překrytá vnitřní stěnou opevnění a nárožím brány v jejich nejmladší úpravě. Podle těchto tří situací, vysledovaných podél vnitřní linie opevnění, lze ztotožnit výskyt malty ve vrstvách za valem s destrukcí a následnou přestavbou starší fáze sypaného tělesa valu, přičemž zrnka malty, eventuálně vápna pocházejí z konstrukcí na vrcholu valu.

Nadzemní sídlištní objekt 1001 (hliněná pec) byl interpretován jako součást vnitřního vybavení velkého kúlového objektu 1005 (obr. 115). Ten byl spolu s obdobným sousedícím objektem 1008 zařazen na počátek velkomoravské etapy života hradiště, kdy již bylo vybudováno opevnění s mohutným hlinitojílovitým tělesem valu a čelní kamennou zdí (*Kavanová 1985a, 403*) – tedy na počátek horizontu B. Objekt 980 je jáma s uhlíky, s kamenným a kostěným odpadem, prokazatelně mladší než objekt 1005 a hrob 1508 a pravděpodobně mladší než vrstva navážky. Podle typologického určení obsahu střepů patří horizontu A (obr. 116). Objekt 986 tvoří písčité úprava s hojnými zbytky popela a uhlíků, na povrchu s rozsáhlejší kamennou destrukcí (objekt 982) spadající do jámy 981. Leží pod destrukcí valu, nad obrysem objektu 1008 a její okraj je pravděpodobně porušen hrobem 1528 – zde není situace jasná. Stejnou stratigrafickou

charakteristikou můžeme označit i objekt 1003, plošně větší jílovitou úpravu pod objektem 982.

Západní okraj východní skupiny hrobů lemují pouze zbytky lebečních kostí v hrobech 1440, 1460 a 1469 na spodní hranici navážky (v případě hrobu 1440 na velkém plochém kameni přímo v jílu navážky) případně kosti ročního dítěte v hrobě 1459, uložené v tmavé vrstvě s uhlíky pod jílovitou navázkou (obr. 117 a 118). Vrstva nad nimi nebyla porušena. Rovněž jim nejbližší hrob 1461 neporušil vrstvu navážky, hrobová jáma byla zapuštěna do tmavé hlinitopísčité vrstvy nad podloží, na příčném profilu se objevilo sekundární narušení ze severní strany, kterému odpovídá i porušení kostry v levé části hrudníku a levé horní končetiny, posunuta byla zřejmě i lebka. Situaci překrývá o 50 cm výše destrukce valu o mocnosti asi 40 cm s pohřbeným horizontem výraznější tmavé ornice na povrchu, nad níž byla zachycena druhá vrstva jílovité destrukce. Destrukcí valu byla překryta i nálezová situace hrobu 1508 (obr. 119), pro níž je charakteristická poloha nad obvodovým žlábkem objektu 1005, který kostru nenarušil, a pod zahlobutěnou s kameny, uhlíky a odpadem (objekt 980 horizontu A), která porušila jílovitou navázkou a lehce se dotkla kostry. V úrovni nad kostrou není znát zapuštění hrobu, je pravděpodobné, že i tento hrob navázkou neporušil. Hroby 1531 a 1532 jsou umístěny uvnitř plochy objektu 1005, mezi pecí 1001 a jihozápadním obvodovým žlábkem. Jílovitá navážka a pod ní hlinitá vrstva s pískem, popelem a uhlíky nebyly v místech hrobů narušeny, nad hlavou kostry 1531 se nacházely i kameny obj. 980. Hroby byly uloženy v hlinité vrstvě s pískem a uhlíky, na písčito-hlinité vrstvě s uhlíky, hrob 1531 porušil popelovitou vrstvu destrukce obj. 1001. Okolo horní části

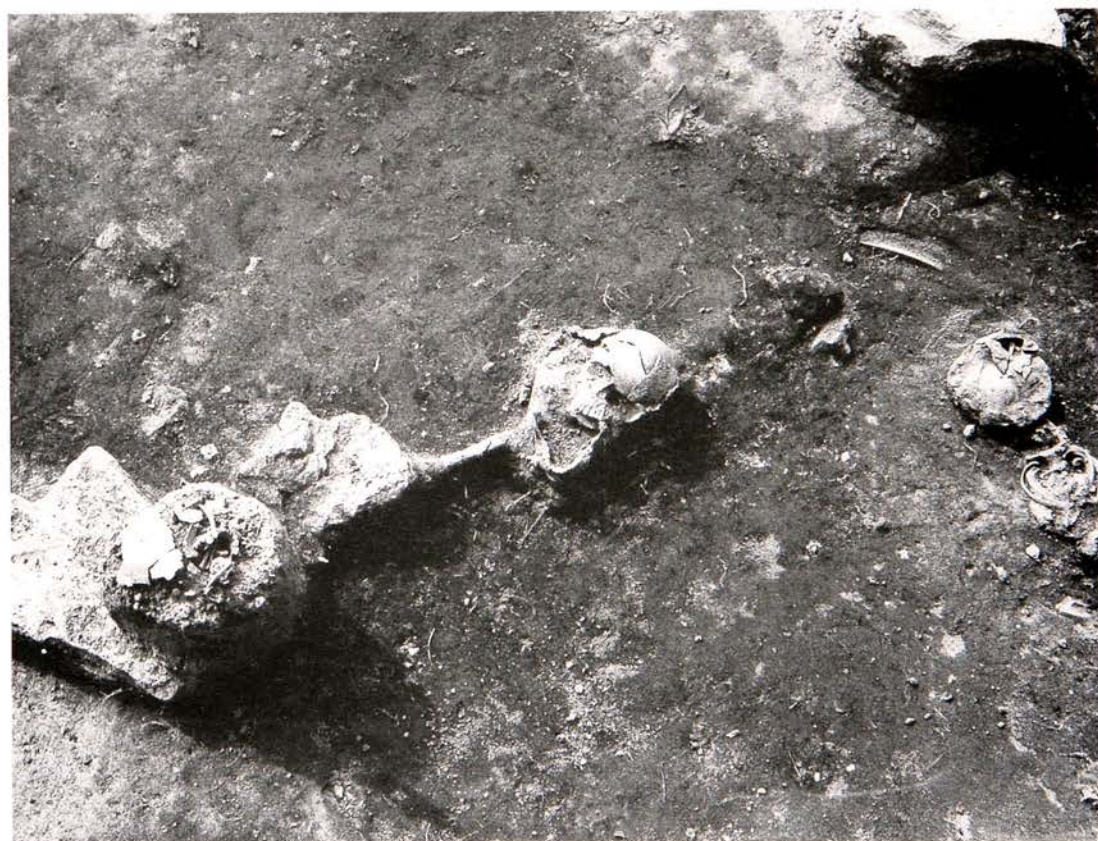
Obr. 115. Destrukce hliněné pece 1001.

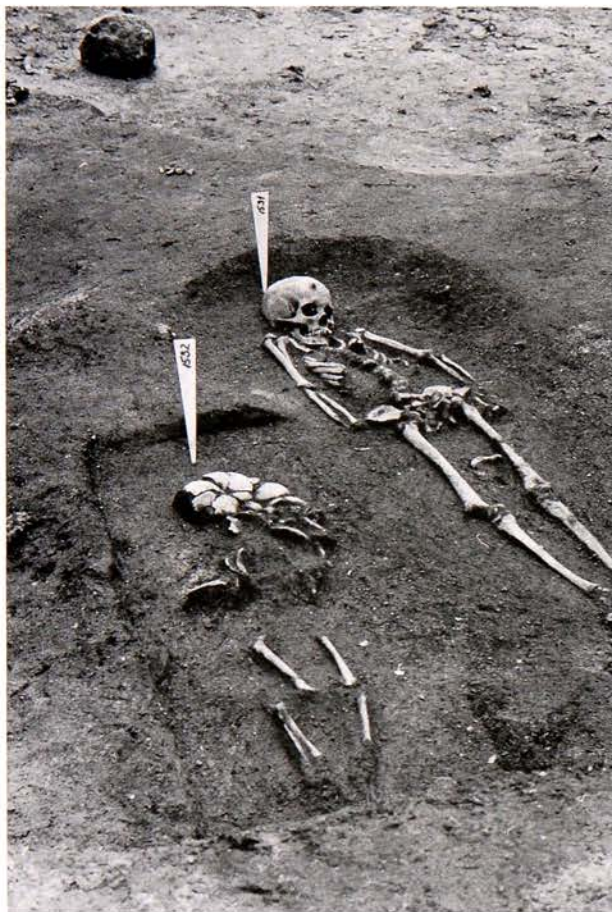
Obr. 116. Objekt 980 horizontu A nad hrobem 1508.

Obr. 117. Situace hrobů 1460 a 1459.

Obr. 118. Trosky hrobů 1440 a 1460, vpravo část hrobu 1459.

Obr. 120. Hroby 1532 a 1531 s obrysem hrobových jam.

Obr. 119. Hrob 1508: poškozená část hrudníku a pánve ležela na dně jámy 980.

kostry 1531 se rýsuje oválná hrobová jáma, za hlavou a po pravé straně kostry 1532 hrana pravoúhlé jámy (obr. 120). Kostra 12-14letého dítěte hrobu 1531 nenesle stopy vykrádání, kostra 18měsíčního dítěte hrobu 1532 byla špatně zachovaná. Za lebkou hrobu 1531 byla nalezena železná šipka, v hrobě 1532 mezi kostmi hrudníku 40 korálků ze skelné pasty a po pravé straně lebky vaječné skořápky. Všechny tyto hroby jsou orientovány JZ-SV. Hrob 1526 je orientován kolmo na ně (SZ-JV) a spodní část kostry se špatně dochovala, může být i narušena hrobem 1461 (obr. 121). Horní část byla porušena řadou kůlů. U pravého femuru byl nalezen železný nožík a u lebky dva bronzové gombíky a dvě nepárové náušnice s oboustranným hrozníčkem. Tento hrob byl částečně zapuštěn do objektu 1001, navážkový jíl se skupinou kamenů nad hrobem nebyl porušen. Hrobová jáma se větší částí rýsuje v destrukci objektu 1001 tmavší barvou zásepů po pravé straně kostry, u nohou umístěno několik kamenů. V zásepě se neobjevila zrníčka malty, ačkoliv je jinak v tomto prostoru vrstva s maltou pod navážkou dobře pozorovatelná.

Hroby mezi touto skupinou a řadou hrobů podél vnitřní stěny opevnění se liší především tím, že jsou kladeny přes sebe, což je situace u pohřebiště 12. kostela poměrně vzácná a vyskytuje se jinak pouze v místech nedostačujících prostor mezi kostelem a opevněním. Ve východní skupině se vzájemně překrývají hroby 1518, 1509 a 1519 (obr. 122) a dále 1504 a 1527. Hrob 1518 je uložen do destrukce obj. 1001, nad hrobem 1519, v pravoúhlé hrobové jámě, za hlavou a podél stěn obložené kameny. Kostra muže v pokročilém věku (50-60 let) byla neporušená, bez známek vykrádání, pod pravým spánkem železný nožík. Orientace hrobu zachovává stejný směr JZ-SV jako všechny hroby orientované kolmo k zadní stěně valu. Pod stehenními kostmi leží lebka kolmo orientovaného hrobu 1519, kostra ženy ve věku 30-40 let byla uložena s pokrčenými a vpravo otočenými dolními končetinami v pravoúhlé hrobové jámě s výklenkem po pravé straně hlavy. Hrob 1518 byl zahlouben do vrstvy s maltou, nad zásepem hrobu 1519 byla vrstva velmi silně promísená zrnky malty (obr. 123).

Prakticky nad zásepem hrobu 1519 byl očištěn dětský hrob 1509, orientovaný JZ-SV (tedy kolmo na zadní stěnu valu), s neporušeným hrudníkem, ale s příčně uloženými bérceovými kostmi ve výši kolen (obr. 124). K nim přiléhá svislý plochý kámen navazující na kamenné ohraničení hrobu 1520. Hrob byl nalezen v úrovni navážky pod destrukcí valu, v zásepě přimísená zrnka malty. Do navážky a následně i vrstvy se zrnky malty byl zahlouben hrob 1503, kostra v horní části přeházená. Přibližně o 40 cm výše ji překrýval okraj destrukce valu (obr. 125). V šikmé jámě, svažující se od hlavy k nohám přes destrukci obj. 1001, byla uložena neporušená kostra hrobu 1504, překrytá destrukcí valu s okrajovým pásem kamenů a žernovů. Jáma byla zapuštěna ve vrstvě se zrnky malty (obr. 126). Pod nohama hrobu 1504 se pod vrstvou se zrnky malty rýsovala hrobová jáma 1527, zapuštěná do severozápadního okraje a zásepů jámy obj. 1001, se špatně zachovanou, ale jinak

nenarušenou kostrou dítěte (obr. 127). V zásypu hrobu nebyla malta pozorována. Hrob byl orientován SZ-JV (rovnoběžně se zadní stěnou valu) a překryt okrajem destrukce opevnění.

Jihovýchodní okraj skupiny i pohřebiště tvoří hroby 1522, 1528, 1497 a 1498 (obr. 128). Dva poslední byly výrazně stratigraficky mladší než jižní skupina hrobů (s výjimkou hrobu 1506), neboť splývající zásyp jejich hrobových jam porušil nadzemní úpravu 969, která jižní skupinu hrobů překrývala. Jejich vzájemný poměr je dán terénním dokumentačním údajem, podle něž byl hrob 1498 porušen jámou, nad níž byl uložen hrob 1497. Zásyp jámy pravděpodobně narušil i okraj jílovité navážky. Hrob 1528 blíže opevnění ležel nad obvodovým žlábkem objektu 1008, v jílové úpravě 1003 (blíže nedefinovaný objekt horizontu B) a nad zásypem nebyla narušena kamenná destrukce mladší situace. Pozoruhodné je, že zatímco dětský hrob 1528 byl naprosto nedotčený, nedaleký hrob dospívajícího jedince 1522 byl po uložení do země důkladně prohledán a pravá dolní končetina otočena kolem podélné osy (obr. 129).

Obecně lze říci, že všechny hroby východní skupiny ležely pod destrukcí valu nejmladší fáze a nad všemi nálezovými situacemi souvisejícími s objektem 1005 a 1008 (resp. 1001). Jáma 980, porušující jílovitou navážku v jihozápadním rohu čtv. 45/16, leží nad hrobem 1508, objekt 986 byl možná narušen hrobem 1528 a jeho konkrétní nálezová situace dokládá sídlištní aktivitu po uložení starší fáze pohřbů, jiným způsobem není pro stratigrafii pohřebiště využitelná. Neporušená kamenná destrukce nad hrobem 1528 patří pravděpodobně k destrukci valu, hrob porušuje jílovitou úpravu objektu 1003 a snad písek objektu 986.

Hrobové jámy, vyhloubené do navážky a vrstev pod ní, patřily hrobům 1503 a pravděpodobně 1497 a 1518. Jílovitou navážku naopak neporušily hroby 1459, 1461, 1508, 1526, 1527, 1531 a 1532. Západně od hrobů 1461, 1526 a 1531, na okraji prostoru bez hrobů, ležely ve spodní vrstvě neporušené, dobře zachované navážky, značně poškozené zbytky hrobů 1440, 1460 a 1469.

Do vrstvy se zrnky malty byly zahloubeny hroby 1503, 1504, 1518 a malta byla pozorována v zásypu hrobu 1509. Naopak v zásypu hrobů 1526 a 1527 nebyla malta přítomna.

Hroby východní skupiny se tedy stratigraficky dělí na starší, které leží pod neporušenou navážkou a pravděpodobně souvisejí se skupinou hrobů v jižním cípu pohřebiště, a mladší, zapuštěné do vrstvy se zrnky malty a porušující navážku. Všechny hroby nalezené v superpozici vykazují stratigrafické znaky mladší skupiny a hroby pod nimi navazují na skupinu starší. V těchto místech se tedy fáze hrobů překrývají.

Skupina hrobů mezi kostelem a opevněním se vyznačuje velkou kumulací pohřbů na poměrně úzkém prostoru, hroby jsou několikanásobně převrstveny a vzájemně se porušují (obr. 130). Do této skupiny bylo zařazeno celkem 13 hrobů, z nichž v pěti byly identifikovány cizí kosti nepatřící žádnému z okolních hrobů. Z toho plyne, že jílovitá navážka, rozrušená množstvím hrobových jam, je pro účel stratigrafie v těchto místech

Obr. 121. Hrob 1526 v destrukci objektu 1001 (hliněná pec).

nepoužitelná. Pouze v jednom případě, a to ve stratigrafii objektu 988, lze vrstvu promísené navážky použít k upřesnění relativní chronologie této skupiny hrobů. Objekt 988 je poměrně hluboká jáma v podložním písku u severovýchodního okraje maltové podlahy kněžiště. Byla vyplněná téměř až k ústí tmavou vrstvou s uhlíky, plynule navazující na vrstvu téhož složení na podloží, která již byla identifikována jako základní kulturní vrstva horizontu C. Na horní hranici této vrstvy byly pod ústím jámy zachyceny kousky vypálené mazanice a větší uhlíkovité shluky, v prostoru jámy pak jílová vrstvička, zřejmě jako zbytek sídlištní úpravy. Ústí jámy bylo vyplněno promíseným jílovitohlinitým zásypem, identifikovatelným jako součást navážky pod kostelem. Od vrstvy šterku pod podlahou kněžiště spadá po horní hranici jílu do jámy šikmá destrukční vrstva s velkými plochými kameny na povrchu a s úlomky malty, podle charakteristického složení pocházejícími nepochybně ze stavby kostela (Kavánová 2001a, 222; Gregerová – Hložek 2003, 464-465, 469). Teprve na jílovité vrstvě s maltou jsou v ústí jámy 988 uloženy pozůstatky hrobu 1505 (obr. 131) a 1483, nad nimiž byl očištěn hrob 1482 (obr. 132). Jámu překrývá i hrob 1463. Tyto zjištěné skutečnosti nám potvrzují, že prakticky téměř všechny hroby mezi kostelem a opevněním vskutku náležejí subhorizontu existence kostela. Téměř všechny byly i zapuštěny do vrstvy se zrnky malty, která je specifická pro mladší hroby ve východní skupině (obr. 133). Výjimku tvoří

Obr. 122. Superpozice hrobů 1518 a 1519.

Obr. 123. Vrstva s bílými zrnky malty v okolí hrobů 1518 a 1519.

Obr. 124. Hrob 1509 s příčně uloženými bércovými kostmi. V zásypu hrobu bílá zrnka malty.

Obr. 125. Hrob 1503 pod okrajovou vlnou destrukce valu.

Obr. 126. Hrob 1504 pod destrukcí valu. Ve vrstvě s bílými zrnky se těsně u kostry rýsuje tmavý zásyp hrobu.

Obr. 127. Hrob 1527 v destrukci objektu 1001.

Obr. 128. Hroby 1497 a 1498 na jihovýchodním okraji pohřebiště. Hrobové jámy byly zahloubeny do červenohnědého písku objektu 969 (vzadu za hlavami hrobů).

Obr. 129. Hroby 1528 a 1522 v sídlištních vrstvách horizontu B.

Obr. 130a. Hroby 1488, 1482, 1483 (pod hrobem 1482) a 1485 ve skupině hrobů mezi presbyteriem a opevněním od severovýchodu.

Obr. 130b Hroby 1488, 1482, 1483 (pod hrobem 1482) a 1485 ve skupině hrobů mezi presbyteriem a opevněním od jihovýchodu.

Obr. 131. Hrob 1505 v ústí jámy 988.

Obr. 132. Hrob 1482 nad zásypem jámy 988 a hroby 1484 a 1483.

Obr. 133. Zahloubená hrobová jáma do destrukční vrstvy starší fáze valu se zrnky malty – hrob 1462.

Obr. 134. Vrstva přepáleného jílu na profilku nad kostrou 1488.

Obr. 135. Hroby 1456 a 1463 s příměsí cizích kostí.

hrob 1488, který svou severní částí zasahuje nad starší (tmavou) výplň objektu 988 – nemá tedy zcela jednoznačnou pozici nad vrstvou destrukce s maltou. Nad tímto hrobem byla zachycena přepálená jílovitá vrstva (obr. 134), pravděpodobně totožná s úpravou nadpodložího objektu, porušenou hrobem 1450 v těsném sousedství hrobu 1488. Z těchto důvodů není hrob 1488 nepochybně zařaditelný do mladší fáze pohřebiště.

Pro skupinu hrobů mezi kostelem a opevněním je charakteristický častý výskyt jednotlivých lidských kostí, a to v zásepech hrobů i volně ležících v kulturní vrstvě. Malé pozůstatky dvou jedinců, nalezené na úrovni spodní vrstvy kamenné destrukce a označené jako hrob 1464, pocházejí zřejmě – stejně jako volně ležící kosti i cizí kosti v hrobech – ze starších, zcela zničených pohřbů. Kostí v destrukci opevnění byly pravděpodobně přemístěny při terénních úpravách spolu s okolní zemí, použitou při opravě nebo zvyšování tělesa valu, a posléze po zániku opevnění a kostela se spolu s ní sesunuly zpět do prostoru pohřebiště. V šedé hlinité vrstvě nad úrovní vrstvy se zrnky malty byl regulérně uložen neporušený hrob 1456 a zcela rozházený hrob 1463, oba obsahovaly cizí kosti (obr. 135). Rovněž sklad kostí 1484 nad hrobem 1485 se nacházel na horní hranici vrstvy se zrnky malty, pod jílovou destrukcí. Vzhledem k tomu, že i zmíněný hrob 1463 byl překryt neporušenou kamennou destrukcí pocházející z kostelní stavby, můžeme i tyto relativně nejmladší hroby řadit do období funkce kostela, je však třeba počítat s dalším sekundár-

ním narušením (není nutně spojeno s vykrádáním hrobů) v době po jejich uložení. Porušeny byly i dětské hroby 1486 a 1530 (obr. 136).

Skupina hrobů v severní části pohřebiště, tedy v prostoru mezi zbytky kostela, zídou ohraničeným okrajem cesty a nárožím opevnění u brány, je pro nás zajímavá velkým počtem kosterních pozůstatků, nalezených na spodní hranici jílovité navážky. Z převážně dětských koster se zachovaly většinou zlomky lebečních kostí, případně žeber (hroby 1458, 1466 – obr. 137a, 1468 – obr. 137b, 1490, 1492, 1510), výjimečně pouze dlouhé kosti (konkrétně u hrobu 1492, v dokumentaci zachycené zbytky lebky a žeber se rozpadly). Tyto hroby jsou podle nálezkové situace jednoznačně interpretovatelné jako pozůstatky staršího hřbitova, zničeného při terénních úpravách souvisejících se stavbou 12. kostela.

K nim je možné přiřadit hrob 1494 (obr. 138) nalezený jako sklad kostí i s milodary pod podlahou kostela, ale pod neporušenou vrstvou navážky a hrob 1487 pod severním okrajem destrukce objektu 967 (značně poškozený a přeházený pohřeb starší ženy s železným nožikem po levé straně pánve, přimíseny jsou kosti asi čtyřletého dítěte – obr. 139). U kostry dvouletého dítěte v hrobě 1489 byly nalezeny dva malé bronzové pozlacené gombíky s tepaným rostlinným ornamentem, zařaditelné do velkomoravské produkce okolo poloviny 9. stol. (*Klanica* 1981, 30). Stratigrafie je určena skutečností, že tento hrob byl zahlouben do vrstvy destrukce starší fáze valu.

Obr. 136a. Porušené hroby: 1486.

Obr. 136b. Porušené hroby: 1530.

Obr. 137a. Zbytky dětských hrobů: 1466.

Obr. 137b. Zbytky dětských hrobů: 1468.

Obr. 138. Hrob 1494 pod navážkou kostela.

Obdobná situace byla zachycena u hrobů 1500, 1501 a 1502. Hrobové jámy v dokumentovatelných částech byly zahlobeny do jílovité vrstvy se žlutými hrudkami jílu, která zřejmě pochází z destrukce starší fáze sypného tělesa valu. Ta je překryta vrstvou se zbytky malty, nad níž byla vybudována chronologicky poslední pozorovatelná kamenná součást konstrukce zadní stěny valu (nároží a oblady vzpěr). Úlomky omítkové malty pod kostrou 1500 a nad hrobem 1501 oddělují dvě fáze uložení těchto hrobů. Omítka pochází ze stavby kostela a hrob 1500 je tedy s ní současný. Relativní chronologie hrobů 1500, 1501 a 1502 (obr. 140) dokládá, že nejdříve byl uložen hrob 1501 s výraznými stopami vykradení, hrob 1502 jako sklad kostí ženy ve věku 30–40 let byl zapuštěn pod úroveň hrobu 1500. Nejmladším v této skupině byl hrob 1500, který se částečně propadal do zásypu hrobu 1501. Hroby 1501 a 1502 jsou starší a jejich stratigrafická situace je obdobná hrobu 1489. Hroby byly bez nálezů.

Hroby 1521, 1520, 1529 a 1530, očištěné v jílu těsně podél linie určené kamennými oblady dřevěných vzpěr (obr. 141), zajišťujících stabilitu dřevěné trámové konstrukce vnitřní stěny valu, můžeme zcela jasně považovat za současné s touto nejmladší úpravou opevnění. Hroby 1529 (obr. 142) a 1530 byly navíc zapuštěny do vrstvy se zrnky malty, jsou tedy hroby podél vnitřní stěny valu součástí hřbitova 12. kostela.

V prostoru mezi destrukcí objektu 967 a zbytky kameny obložených základů ohraničení cesty byly nalezeny hroby 1458, 1492, 1466 a 1510 s nepatrnými pozů-

statky koster, které můžeme spolu s hrobem 1494 pod podlahou kostelní lodi považovat za starší než stavbu kostela, neboť byly porušeny navážením jílovitého materiálu úpravy pod stavbou. Na rozdíl od nich je hrob 1470 orientován podle podélné osy kostela a jeho nálezová situace potvrzuje, že byl uložen až v době existence mladší fáze hřbitova. Dětský hrob 1465 leží podél zbytků zídky ohraničující cestu, pod kamenným přikrovem, na spodní hranici jílové navážky. Není tedy vyloučeno, že patří k mladší fázi pohřbů, jeho stratigrafická situace však není určitá.

Pokusme se nyní o rekapitulaci a především o začlenění jednotlivých poznatků o stratigrafii hrobů v různých skupinách do celkového obrazu pohřebiště. Pojem jílovité navážky byl již vymezen v souvislosti s východní skupinou hrobů, pro níž je určujícím stratigrafickým kritériem. Zopakujme pouze, že navážku spojujeme s terénními úpravami souvisejícími s proponovanou stavbou 12. kostela. Skutečnost, zda hrob byl uložen pod neporušenou navážkou nebo zda naopak do ní byla hrobová jáma hloubena je brána jako zásadní pro určení příslušnosti hrobu ke kostelu. Relativní chronologie jižní a východní skupiny je dána především úpravou 969, která překrývá vrstvu větších kamenů i drobného kamení až šterku s maltou. Vrstvy s bílými zrnky malty se nám v prostoru pohřebiště objevují dvě a jsou odděleny v jižní části zkoumané plochy pískem objektu 969. Jestliže písek úpravy 969 je starší než destrukce směřující od vnitřní stěny valu, z níž pochází druhá vrstva se zrnky malty, vyplývá z toho, že tyto dvě vrstvy s maltou spolu chronologicky nesouvisí a z nálezové situace je jasné, že jsou i odlišného původu. Vrstva destrukce valu s bílými zrnky malty (tedy horní, mladší vrstva s maltou) je starší než jílovitá navážka. V prostoru pohřebiště však není příliš silná, místy spíše útržkovitá, lze tedy předpokládat, že hroby v ní uložené musely být zahlobeny do výše položené vrstvy, tedy jílovité navážky, a to i v těch místech, kde navážka nebyla při terénním výzkumu spolehlivě zachycena (prostor mezi kněžištěm kostela a opevněním). To ostatně potvrzují i jiná stratigrafická pozorování. V místech mimo rozsah jílovité navážky (severovýchodní okraj hřbitova) nám tedy zjištění, že hroby byly zahlobeny do vrstvy s maltou, nahrazuje striktní konstatování, že porušily vrstvu navážky. Jestliže se u hrobů 1461, 1526, 1527, 1531 a 1532 naopak malta v zásypu neobjevila, ačkoliv se v těchto místech vrstva s maltou vyskytuje a ve výše položených hrobech je přítomna, vyplývá z této skutečnosti, že hroby jsou nepochybně starší.

Rovněž v severní části hřbitova se objevuje vrstva s maltou pocházející ze starší fáze mladší etapy opevnění, tedy stejná jako u vzdálenějšího úseku valu ve čtv. 45/–17 až 46/–14. Navíc v této části, přiléhající ke kamennému nároží brány, disponujeme více stratigrafickými údaji, s pomocí kterých můžeme upřesnit následnost jednotlivých aktivit. Kamenné nároží nejmladší úpravy opevnění bylo totiž zbudováno na výrazné vrstvě destrukce, dokumentované jako mohutná vrstva jílu a plochých velkých kamenů, v níž byla zachycena velká kúlová jáma. Tato situace se všemi detaily se opakuje

Obr. 139. Hroby 1486 (vpředu) a 1487.

Obr. 140. Situace hrobů 1500 (nahore), 1501 (vlevo) a 1502.

Obr. 141a. Hroby uložené těsně podél linie vnitřní stěny valu: 1520.

Obr. 141b. Hroby uložené těsně podél linie vnitřní stěny valu: 1521.

výše již v souvislosti s kamenným nárožím a je oddělena od hlouběji položené starší destrukce vrstvou malty, která se objevuje v celém prostoru brány (obr. 11). O hrobech zahloubených do starší destrukce valu, v jejichž zásypu se objevila zrnka malty, se proto můžeme oprávněně domnívat, že byly uloženy v takové době existence opevnění, kdy se souvislá vrstva s maltou dosud nevytvořila a že jsou tedy o něco starší než hroby, které byly do této vrstvy zapuštěny. Jestliže bylo s pomocí stratigrafie objektu 969 spolehlivě zjištěno, že je tato vrstva mladší než vrstva s kameny a maltou překrývající hroby v jižní skupině, pak jsou ve srovnání s nimi hroby u nároží brány znatelně mladší. S pomocí obdobných zjištění u hrobu 1509 ve východní skupině hrobů můžeme detailněji vymezit, že hroby, stručně charakterizované zrnky malty jen v zásypu jsou starší než hroby výrazně porušující jílovitou navážku nebo vrstvu s maltou, a patří proto k subhorizontu 12. kostela. Definujeme-li pro hroby se zrnky malty v zásypu pojem střední fáze pohřebiště, je nutno si uvědomit, že se jedná v praktickém významu o poměrně epizodní záležitost, kdy byly hroby ukládány v době např. přestavby opevnění na místě následného hřbitova. Malta v zásypu hrobů zřejmě pochází z konstrukcí na vrcholu valu před jeho přestavbou. Fáze postupného chátrání a případných oprav těchto konstrukcí však byla delší a během ní se kousky malty dostaly jednak do hrobů, jednak jako malá zrnka do jejich zásypů. V takovém případě se hroby střední fáze chronologicky přibližují spíše hrobům starší fáze pohřbívání. Mimo jiné by takové hodnocení odpovídalo i charakteristice nálezů v hrobových celcích obou fází.

Pomineme-li zbytky koster v jílovité navážce, o nichž můžeme oprávněně předpokládat, že patří časovému úseku před budováním kostela, vymezily se nám objektivně celkem tři úrovně ukládání hrobů. Hroby starší fáze pohřebiště, reprezentované především poměrně početnou skupinou v jižní části pohřebiště a pokračující směrem k severu, hroby střední fáze v blízkosti kamenného nároží brány spolu s hrobem 1509 (a tedy i s hrobem 1519, nad jehož zásypem byl hrob 1509 uložen) ve východní skupině, a hroby mladší fáze, ukládané již v době existence kostela.

Do starší fáze pohřbívání řadíme hroby 1440, 1441, 1443, 1445, 1458, 1459, 1460, 1461, 1466, 1468, 1469, 1487, 1490, 1492, 1494, 1507, 1508, 1510, 1526, 1527, 1531, 1532, 1534, snad i hrob 1446 jižně od kostelní stavby (v blízkosti tohoto silně porušeného hrobu – zachovány pouze zbytky lebky dítěte – byly nalezeny bronzové pozlacené gombíky s tepaným rostlinným ornamentem, obr. 59:2, 3). Do starší fáze patří s největší pravděpodobností hrob 1533, uložený v uhlíkovité vrstvě pod zadní stěnou valu v sondě napříč opevněním, 1442 uprostřed a 1438 na okraji jižní skupiny (obr. 143). Podmíněně jsou zařazeny hroby 1444 a 1447.

Střední fázi reprezentují hroby 1489, 1501, 1502, 1509 a 1519, rozložené v blízkosti opevnění (obr. 144). Není vyloučeno, že i některý z přesněji neurčitelných hrobů zejména mladší fáze v jejich blízkosti (např. hrob

1498) by mohl patřit do střední fáze pohřbívání, nebylo to však spolehlivě zjištěno.

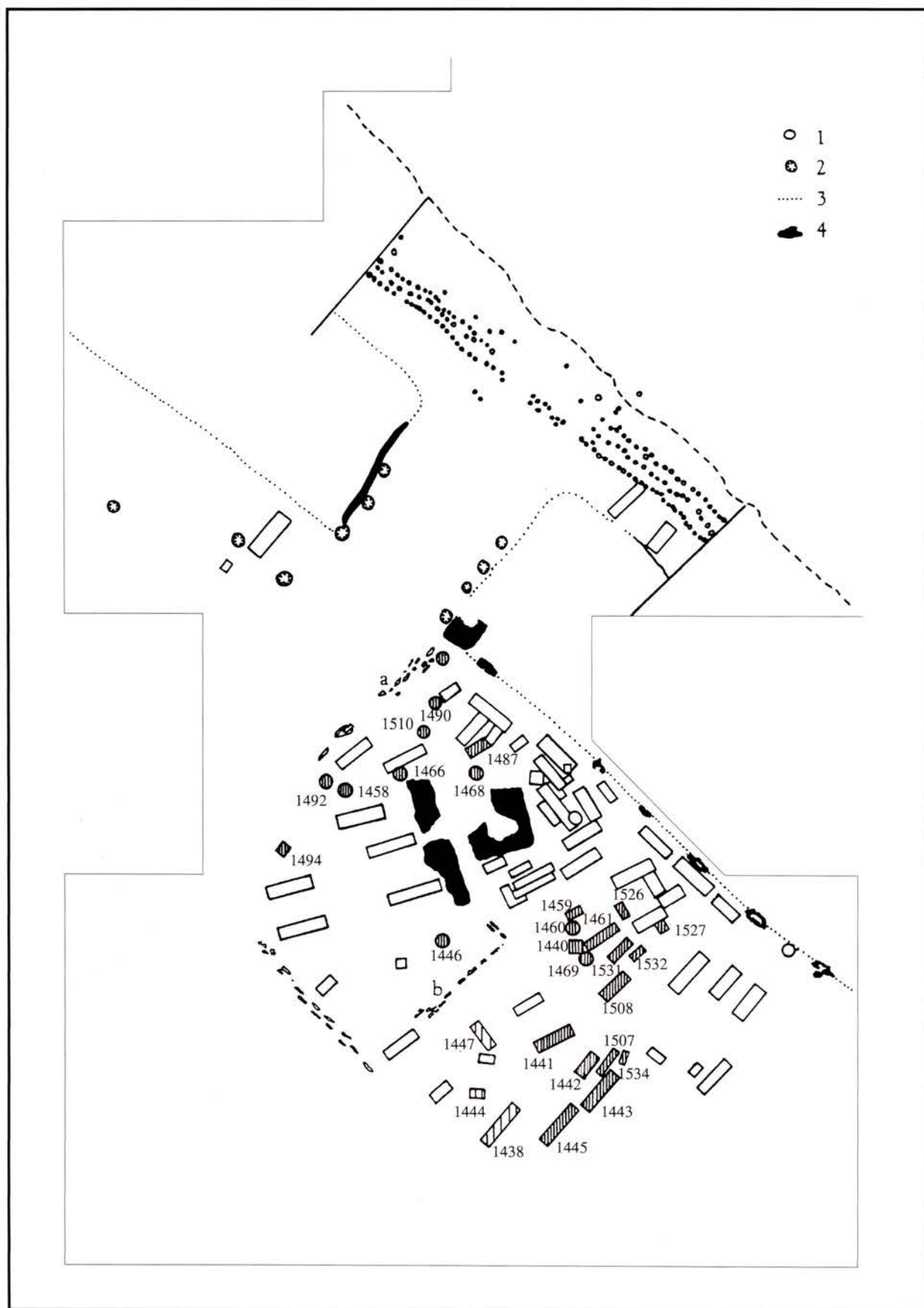
K mladší fázi lze počítat především hroby související přímo se stavbou kostela – 1436, 1448, 1452, 1453, 1454, 1455, 1457, 1467, 1471, 1493. Podle nálezových okolností do mladší fáze patří hroby 1449, 1450, 1456, 1462, 1463, 1470, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1497, 1500, 1503, 1504, 1505, 1506, 1518, 1520, 1521, 1529 a 1530. Pravděpodobně do mladší fáze můžeme zařadit i hroby 1522 a 1528. Není vyloučeno, že k této fázi patří též hrob 1465 (obr. 145).

Můžeme se zamyslet nad stratografií hrobů 1497 a 1498, vycházející z existence jámy mezi dobou uložení jednotlivých pohřbů, přičemž oba hroby jsou nepochybně mladší než nejbližší hroby jižní skupiny. Rovněž by se dalo teoreticky předpokládat, že i v několika násobně převrstvené severní skupině hrobů mezi kostelem a opevněním některé z hrobů byly uloženy ve starší nebo střední fázi pohřebiště (např. hrob 1488), stratigrafická kritéria této skupiny jsou však výrazně odlišná od ostatních a nedovolují ostře definovaný výklad nálezové situace.

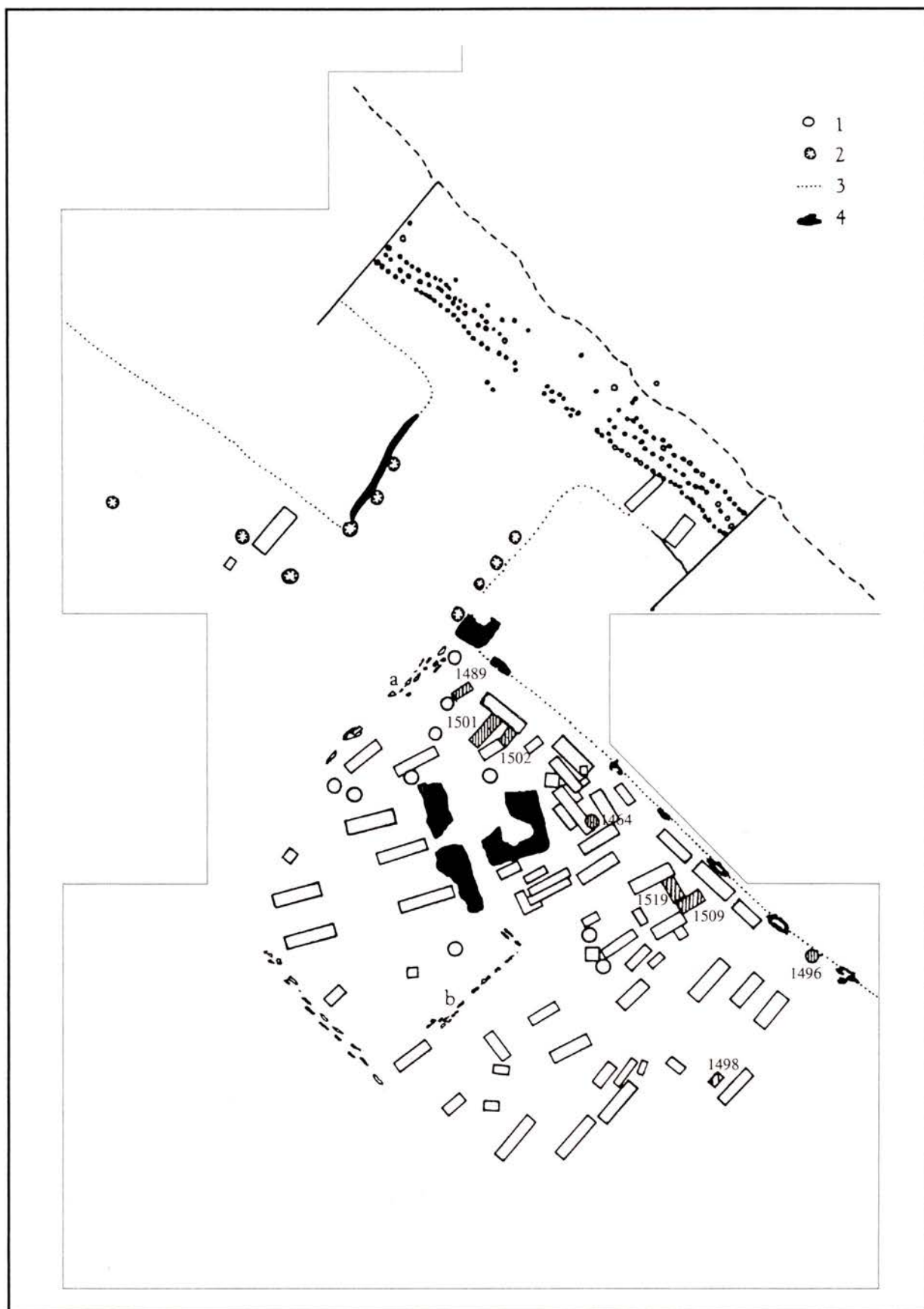
U hrobu 1451 na severním okraji jižní skupiny není stratigrafická pozice jasná, neboť byl nalezen již mimo rozsah jílovité navážky i kamenité destrukce s maltou nad hroby jižní skupiny. Protože však obsahoval stříbrný prsten s granulovaným butonem, závisí zařazení tohoto

Obr. 142. Hrob 1529 s rozdrčenou lebkou na plochem kameni.

Obr. 143. Hroby starší fáze. 1-zlomky lebky, 2-kůly, 3-přibližný rozsah opevnění, 4-kamenné stavební zbytky a konstrukce.

Obr. 144. Hroby střední fáze a kosti v destrukci valu (1464, 1496). 1-zlomky lebky, 2-kůly, 3-přibližný rozsah opevnění, 4-kamenné stavební zbytky a konstrukce.

Obr. 145. Hroby mladší fáze. 1-zlomky lebky, 2-kůly, 3-přibližný rozsah opevnění, 4-kamenné stavební zbytky a konstrukce.

hrobu spíše na vyhodnocení nálezů z hrobů starší a mladší fáze. Předběžně lze říci, že závěry tohoto hodnocení řadí hrob do mladší fáze pohřbů.

Značně nejasná zůstává chronologická pozice především hrobů 1433, 1434, 1435, 1437 a 1439, vesměs porušených více, než je i na tomto pohřebišti obvyklé, a postrádajících bližší, případně hodnotitelná stratigrafická kritéria (obr. 146). Vycházíme-li z hodnocení situace horizontu A, tedy po zániku opevnění, tak právě v těchto místech se příměs mladohradištní keramiky objevuje v hloubce 70 cm, místy i 80 cm. Zásahy horizontu A jdou pravděpodobně až k podložní vrstvě a není vyloučeno, že porušily i tyto hroby. Doba jejich uložení je proto značně nejistá.

4.4.7. Nálezy hrobových celků starší fáze pohřebiště

V hrobě 1526 byl bronzový pozlacený gombík, zdobený hrubou granulací, bronzový pozlacený gombík s tepaným, vzácně se vyskytujícím spirálovitým ornamentem, dvě hrozníčkovité bronzové náušnice a nůž. Hrob 1527 obsahoval pouze skleněný gombík žlutohnědé barvy s železným ouškem, který se zcela rozpadl, zbytky však byly podrobeny analýze. V hrobě 1459 byly nalezeny dva nože, náhrdelník z 28 skleněných korálků a tři tenké, neúplně zachované stříbrné náušnice, z nich dvě je možno rekonstruovat s oboustranným hrozníčkem a granulovanými uzlíčky, u jedné se zachovalo na drátěném oblouku pouze poutko hrozníčku a uzlíčky z tordovaného drátu. Hrob 1441 obsahoval stříbrný kroužek se zbytkem úchytky, zřejmě ouško gombíku, a bronzovou trojúhelníkovitou nášivku na líci plasticky žebrovanou. Hrobový celek 1507 tvoří ozdobná parohová ploténka s prolamovaným kapkovitým ornamentem, parohový náustek a malý skleněný bochánkovitý korálek. V hrobě 1494 byly dva skleněné gombíčky s železným ouškem a železný nůž v dřevěné pochvě. Za hlavou kostry 1531 ležela malá železná šipka s tulejkou. U kostry hrobu 1532 byly nalezeny vaječné skořápky a 40 korálků ze skelné pasty nejběžnějších typů. Ostatní hroby byly bez nálezů.

Celkem v pěti hrobech starší fáze byly nalezeny nože se zbytky dřevěné pochvy na čepeli, a to ve třech hrobech dětských (stáří jeden rok, dva roky, pět let), v jednom hrobě mužském (40-50 let) a jednom ženském (50-60 let). Jejich uložení je v hrobech dospělých jedinců ukazatelem problematickým, neboť v hrobě ženy ležel zcela rozpadlý nožík s pozůstatky dřeva v místech nedochované levé pánevní kosti (hrob 1487) a v hrobě muže byl menší nůž vyzvednut až pod kostrou, aniž byla zaznamenána jeho přesnější poloha (hrob 1443). V hrobech dětí ležely ve funkční poloze pouze dva nože střední velikosti u levé kosti stehenní hrobu 1459 (roční dítě se třemi subtilními stříbrnými náušnicemi u hlavy, na hrudníku náhrdelník z 28 skleněných korálků). V hrobě 1526 byl přiložen hrot nože v dřevěné pochvě v místech pravého kolena, kostra pětiletého dítěte byla v těchto místech již velmi poškozená. U hlavy byly nalezeny dva bronzové, lehce pozlacené gombíky a dvě náušnice (viz níže). Hrob 1494 se skladem kostí dvouletého dítěte obsahoval větší a masivnější nůž u kostí dol-

ních končetin, dále dva skleněné gombíčky tmavomodré barvy a malý kousek ztrouchnivělého dřeva s bronzovou patinou na povrchu.

Jedním z nejzajímavějších celků je bezesporu hrob 1526, sdružující předměty, na něž dosud nebyly definovány zcela přesné názory. Gombík, jehož povrch je pokryt hrubou granulací, byl součástí nejbohatších (a zřejmě i společensky nejvýznamnějších) hrobů na pohřebišti v Sadech, zde ovšem v provedení stříbrném nebo v pozlaceném. V této souvislosti je připomínán údajně identický nález z Trilje včetně zjednodušené reprodukce názoru, že tyto gombíky byly importovány z Byzance a jsou v jihoslovanském prostředí datovatelné do 2. poloviny 8. století (*Galuška 1996, 100*). Abychom se mohli k problematice vrátit, ujasňme si nejdříve, v jakých hrobových celcích se u nás tyto gombíky vyskytují.

V hrobě 86/60 v Sadech jsou stříbrné granulované gombíky doprovázeny párem zlatých náušnic z tordovaného drátu s oboustranným bodlinatým hrozníčkem a párem zlatých hrozníčkovitých náušnic stejného typu jako předchozí, ale s bohatě zdobeným spodním a polovinou horního oblouku. Společně s pohřbem 86/60 byly v jedné hrobce uloženy i hroby 82/60 a 87/60, první z nich s ostruhami, velkým nožem a nákončím pásu, druhý se dvěma páry zlatých náušnic (*Galuška 1996, 137-138, obr. 89*). Obzvláště bohatý hrob 209/59 obsahoval spolu se stříbrnými granulovanými gombíky pár bronzových pozlacených gombíků melounovitého tvaru, pár zlatých hrozníčkovitých náušnic se zdobeným spodním a polovinou horního oblouku, dvě zlaté náušnice s lunicí rozdílně zdobenou granulací, pár zlatých náušnic s 10 bubínky, pár stříbrných náušnic s jednoduchým hrozníčkem a se zdobeným spodním obloukem, pár pozlacených stříbrných lunicovitých náušnic a stříbrný pozlacený prsten s butonem, zdobený po celém povrchu jemnou granulací (*Galuška 1996, 137, obr. 88:1-17*). Stříbrné pozlacené gombíky byly nalezeny v hrobovém celku 136/59 s železnou rolničkou (*Galuška 1996, 135, obr. 82:19, 20*).

Výhradně z drahých kovů byly vyrobeny gombíky na staroměstském pohřebišti „Na valách“. Pouze v jediném hrobě 156/51 byl pár stříbrných gombíků, nalezených u levého kolena dětské kostry, doprovázen jen dvěma železnými noži (*Hrubý 1955, 512*). V ostatních případech jsou gombíky součástí mimořádně bohatých hrobových celků. Spolu se stříbrnými gombíky o průměru 15 mm byly v dětském hrobě 281/49 nalezeny dva páry zlatých hrozníčkovitých náušnic (*Hrubý 1955, 455, tab. 64/1-2*). Pozlacené stříbrné gombíky o průměru 19 mm z hrobu 25/48 (dítě 7-8 let) byly spolu s párem stříbrných gombíků, zdobených makovou granulací v trojúhelníkovitém ornamentu v kombinaci se skly, s nimi i zbytky kůže a textilu, nalezeny na hrudi, v blízkosti náhrdelníku z 15 bronzových pozlacených korálků. Pod spodní čelistí ležel jeden stříbrný pozlacený gombík s tepanou výzdobou (*Hrubý 1955, 413-414, tab. 57/5-8, 17*). Dětský hrob 106/AZ obsahoval párové stříbrné pozlacené granulované gombíčky (velikost neuvedena), pár zlatých gombíků zdobených pyramidkami

Obr. 146a. Silně zdevastované hroby: 1433.

Obr. 146b. Silně zdevastované hroby: 1434.

Obr. 146c. Silně zdevastované hroby: 1435.

Obr. 146d. Silně zdevastované hroby: 1437.

Obr. 146e. Silně zdevastované hroby: 1439.

granulace, pár zlatých luncovitých náušnic s řetízky, pár zlatých sloupečkovitých náušnic, dva páry stříbrných hrozníčkovitých náušnic, jeden millefiorový korál válcovitého tvaru a jeden bochánkovitý korál zdobený třemi plastickými oky (Hrubý 1955, 379-380, tab. 37/1-4, 7-11). Kromě dětských hrobů vyniká bohatou výbavou i hrob 282/49 mladé ženy ve věku 20-25 let, pohřbené v rozměrné jámě obložené u dna dřevem. Kostra spolu s nálezy byla značně rozházená, přesto hrobový celek obsahoval ve velkém počtu neobvykle luxusní předměty. Granulované gombíky o průměru 21 mm byly vyrobeny ze zlata velmi precizně. Dále byly nalezeny celkem čtyři zlaté náušnice s hroznovitým závěsem devíti košíčků, šest zlatých náušnic s oboustranným hrozníčkem a čtyři stříbrné sloupečkovité náušnice s obloukem ukončeným očkem. Doprovázeny byly párem stříbrných gombíků s pukličkami zdobenými granulací a párem bronzových pozlacených gombíků s tepanou výzdobou terčovitěho květu v pletencovém poli (Hrubý 1955, 455-456, tab. 66/1-10, 15). Z hlediska stratigrafie se jako jeden z nejdůležitějších celků jeví hrob 220/51, neboť je narušen hrobem 219/51 se stříbrnými hrozníčkovitými náušnicemi, jejichž spodní oblouk je ukončen očkem. Hrobový celek 220/51 byl sestaven z nálezů v zásypu mladšího hrobu a obsahoval stříbrný granulovaný gombík o průměru 15 mm a skleněný korálek kotoučovitěho tvaru (Hrubý 1955, 524).

Hroby s granulovanými gombíky na sadském pohřebišti byly zhodnoceny v souvislosti se staroměstskými, které podle stratigrafie nepatří k nejmladším hrobům na pohřebišti a nejsou zřejmě mladší než výstavba kostela. Ačkoliv tedy byly považovány za předměty datované od poslední třetiny 9. století (Hrubý 1955, 212) až k 1. polovině 10. století (Dostál 1966, 63), nevylučuje L. Galuška jejich výskyt již v 1. polovině 9. století (Galuška 1996, 62).

Jediný nález páru stříbrných granulovaných gombíků z Pohanska se vyskytl v hrobě 205 (Kalousek 1971, obr. 205:3, 4), který obsahoval i pár bronzových pozlacených gombíků lucerničkovitého tvaru s modrými skleněnými vložkami, jeden bronzový pozlacený gombík s tepanou jednoduchou palmetou v arkádě a pár ostruh s masivním bodcem a dvěma řadami nýtků na ploténce, patřící odlehčené mladší variantě typu III (Kavánová 1976, 36-40).

Stříbrné gombíky (resp. stříbrné zlacené), jejichž povrch je pokryt hrubou granulací, se i v Mikulčicích vyskytovaly v hrobech nápadných bohatou výbavou, ve zvláště precizním provedení byly součástí nálezového celku hrobu 505, vzdáleného 2,5 m jižně od základů mikulčické baziliky. Jejich umístění u levého chodidla zřejmě indikuje charakter spíše milodaru. Klasickou polohu na klíčních kostech v tomto případě zaujaly stříbrné gombíky s jemně granulovanými pukličkami spolu s unikátními zlatými dvouplášťovými gombíky.

Soupravu šperků doplnily tři zlaté náušnice velmi luxusních typů (se čtyřmi bubínky, s deseti bubínky a s šesti košíčky) po pravé straně lebky a fragmenty dvou stříbrných náušnic s řetízky na protilehlé straně. U pravého kolena bylo nalezeno bronzové pozlacené nákončí ve tvaru knihy. Dalším hrobem, v jehož nálezovém celku se objevily stříbrné pozlacené granulované gombíky, je hrobka III v severní lodi mikulčické baziliky. Velmi špatně dochovaná kostra ženy byla uložena v dřevěné rakvi a v místech hlavy byly – kromě již zmíněného páru gombíků – nalezeny tři zlaté náušnice s oboustranným hrozníčkem a granulovaným spodním obloukem, tři zlaté lucerničkovité gombíky a dva nože. Východně od apsidy baziliky byl očištěn hrob 240, porušený pozdějšími výkopy, a proto zřejmě nepatřící k nejmladším hrobům, který obsahoval kromě stříbrného granulovaného gombíku v místě klíčních kostí i dvě zlaté náušnice s oboustranným hrozníčkem a dvě zlaté náušnice se čtyřmi košíčky, rozmístěné po obou stranách hlavy. Na pohřebišti okolo tzv. kostela č. 2 se v hrobech rovněž objevily stříbrné granulované gombíky, zde ovšem jako součást šatu (tedy na klíčních kostech) a bez dalších doprovodných nálezů. Ve stříbrném šperku se objevují i menší tvary gombíků (do 10 mm) s povrchem pokrytým drobnou hustou granulací, které snad již souvisejí spíše s typem výzdoby makovou granulací, uspořádanou do různých vzorů.

V protikladu k těmto nálezům je gombík z hrobu 1526 vyroben z lehece pozlaceného bronz a granulace prozrazuje nepřilíživou pečlivou práci. I k němu existuje několik analogických nálezů přímo na mikulčických pohřebištích. Hrob 65 jižně od 2. kostela byl uložen nad zásypem starší jámy, na hrudníku byly nalezeny dva bronzové pozlacené granulované gombíky. Severně od baziliky byl očištěn hrob 452 s kostrou dítěte, u levého spánku gombík. Všechny tři gombíky jsou poněkud většího průměru. K větším tvarům patří i pár bronzových pozlacených gombíků z hrobu 77 jižně od 6. kostela, však pár z hrobu 118 téhož pohřebiště je stejné velikosti jako gombík z hrobu 1526. V tomto hrobě byly nalezeny další dva páry bronzových pozlacených gombíků (jeden pár s tepanou palmetou v arkádě a druhý s jemně granulovanými pukličkami na celém povrchu) a jedna zlatá náušnice se čtyřmi košíčky.

Shrňme si nyní nejdůležitější realie. Výše zmíněný hrobový celek významné osobnosti z Trilje patří ke šperkům tzv. I. fáze v Dalmácii, datovaných od 7. do poloviny 9. století. Obsahuje šest zlatých hrozníčkovitých náušnic zdobených na spodní i horní polovině drátěného oblouku jemným filigránovým pletivem. Dále dva zlaté gombíky pokryté hrubou granulací se zrnky podloženými prstýnky, vrchlíková část pláště v okolí poutka je ponechána bez granulace. K hrobovému celku náleží bohatě zdobený prsten s butonem a náhrdelník. Tyto předměty byly nalezeny spolu s mincí byzantského císaře Konstantina V. Kopronima, datovanou mezi lety 741-755 (*Jurič 1987, 263, Tab. IV:7, 8, 13, 29*). Náušnice jsou pokládány za byzantský import 8. až poloviny 9. století. U granulovaných gombíků je zajímavá hladká partie bez granulace v okolí poutka, svědčící o skutečné

funkci zapínadla. Diskuse, zda na podkladě mince datovat celý soubor do poloviny 8. století, nebo dát přednost rozboru archeologického celku a minci brát jako pomocný prostředek při datování archeologického materiálu, se dotýká i dalšího nálezů v Crkvíně u Biskupije. Nelze přitom přehlédnout hrozníčkovitou náušnici z hrobu 62 v Ždrijaci u Ninu, nalezenou s mincí franského císaře Lothara a datovanou mezi roky 817 až 855 (*Jurič 1987, 263-264, Tab. IV:6*). Může tedy hrobový celek z Trilje obsahovat předměty různého stáří a původu, stejně tak se tyto předměty mohou udržet po delší dobu.

Skutečností zůstává, že se granulované gombíky ve stříbrném provedení vyskytly v Sadech spolu se zlatými hrozníčkovitými náušnicemi se zdobeným spodním i horním obloukem, lunicovitými náušnicemi, zlatými náušnicemi s 10 bubínky, stříbrnými hrozníčkovitými i lunicovitými náušnicemi a prstenem s granulovaným butonem. V hrobech „Na valách“ byly stříbrné gombíky doprovázeny zlatými hrozníčkovitými, sloupečkovými a lunicovitými náušnicemi s řetízky, zlatými gombíky s pyramidkami granulace, stříbrnými hrozníčkovitými náušnicemi a stříbrnými gombíky s makovou granulací i tepanými. Zlaté granulované gombíky byly nalezeny se zlatými náušnicemi s hroznem devíti košíčků, zlatými náušnicemi s oboustranným hrozníčkem, stříbrnými sloupečkovitými náušnicemi s obloukem ukončeným očkem a se stříbrnými gombíky s pukličkami zdobenými granulací.

Stříbrné granulované gombíky v Mikulčicích doprovázejí stříbrné gombíky s jemně granulovanými pukličkami, zlaté dvoupášťové gombíky, zlaté náušnice se čtyřmi a deseti bubínky, se čtyřmi i šesti košíčky, stříbrné náušnice s řetízky, zlaté náušnice s oboustranným hrozníčkem a granulovaným spodním obloukem a zlaté lucerničkovité gombíky. Na Pohansku se objevují s bronzovými pozlacenými lucerničkovitými gombíky a bronzovým pozlaceným tepaným gombíkem. Bronzové pozlacené exempláře jsou v Mikulčicích buď bez dalších doprovodných nálezů, nebo se zlatými čtyřkošíčkovitými náušnicemi a s bronzovými pozlacenými gombíky s jemně granulovanými pukličkami, případně tepanými gombíky.

Zatímco stříbrné gombíky ve staroměstské a mikulčické aglomeraci se vyskytují s přibližně odpovídajícím inventářem dalších šperků (sadské hroby se vskutku shodují se složením hrobového celku z Trilje), hrobový celek z Pohanska svým charakterem odpovídá hrobovému celku 118/VI v Mikulčicích. Jsou-li tedy bronzové pozlacené gombíky s hrubší granulací součástí bohatých hrobových celků, zastupují v nich pravděpodobně luxusnější stříbrné exempláře. To je nápadné hlavně u celku hrobu 118/VI, obsahujícím tři páry bronzových pozlacených gombíků stejného provedení, v jakém se daleko častěji vyskytují ve šperku stříbrném.

Obdobného charakteru jsou i bronzové náušnice z hrobu 1526, které rozhodně k luxusnímu zboží nepatřily, spíše je napodobily. Hrubší granulace obou kusů nevylučuje, že hrozníčky byly vyrobeny litím. Snaha o reprezentativnější dojem s použitím levnějších napo-

dobenin šperků z drahých kovů je tedy zřejmá z celé kolekce hrobové výbavy. Tendence ke zhotovení kopií z dostupnějších kovů se projevuje v Mikulčicích např. u zlatých lucerničkovitých gombíků, k nimž existují obdobné exempláře zhotovené z bronzu (např. hrob 498 v blízkosti jižních základů baziliky), dokonce i poněkud obměněné ze stříbra. Bronzové pozlacené se vyskytly na Pohansku v hrobě 205 (Kalousek 1971, obr. 205:1, 2). Příkladem mohou sloužit i stříbrné repliky zlatých prolamovaných dvouplášťových gombíků, které jsou známy z Mikulčic (např. dětský hrob 98 západně od 2. kostela).

K hrobovému celku 1526 náleží i bronzový pozlacený gombík s tepanou výzdobou spirálovitého ornamentu, jehož téměř identická analogie ze Sadů (pouze s nepatrnou ornamentální odlišností – mezi spirálkami není kroužek, přestože v kompozici výzdoby je pro něj ponecháno místo) je řazena na samotný počátek vývoje velkomoravských tepaných gombíků (Galuška 1996, 100). Oba gombíky jsou zřejmě vyrobeny velmi blízkou technikou, základ nepříliš hluboce tepaného ornamentu je lehce obryt tenkou linkou lemovanou puncováním, tím je vykryta i plocha mezi ornamentálními prvky. Slabé zlacení povrchu se zachovalo především v hlubších rýhách. V Mikulčicích se jediný do jisté míry srovnatelný exemplář vyskytl v hrobce XV v jižní lodi baziliky. Pohřeb v rakvi byl vybaven oválným železným vědrem u levého lokte, bronzový gombík s masivně provedeným motivem spirál se nacházel pod pánví. Od výše uvedených exemplářů se již do značné míry odlišuje a spíše je možné jej přirovnat k tepaným gombíkům z hrobů 317/49, 122/51 a 193/51 na staroměstském pohřebišti „Na valách“ (Hrubý 1955, 211, obr. 40/6, tab. 69/15-16). Další, vzdálenější analogií je gombík z hrobu 129 z pohřebiště u Libuše na Staré Kouřimi (Šolle 1966, 152, obr. 40a, hr. 129:6). Na něm je výzdoba dvou obvodových smyčkovitých pásů provedena zřejmě technikou totožnou s gombíkem z Mikulčic (Šolle 1997, obr. 3).

Velmi podrobná analýza jednoho z mála použitelných hrobových celků starší fáze pohřbívání byla potřebná, abychom si uvědomili, v jakém prostředí a časovém horizontu se můžeme v této fázi pohybovat. Pohřby starší fáze v okolí 12. kostela (a zvláště hrob 1526) jsou charakterizovány zřejmou snahou o vyjádření lepšího sociálního postavení pohřbeného. Nálezy hrobového celku 1526 jsou úměrné hrobu 118/VI v Mikulčicích a hrobu 205 na Pohansku. Tyto hroby se markantně liší od skupiny hrobů obsahujících stříbrné granulované gombíky v Mikulčicích i v oblasti Starého Města a Sadů.

Stříbrné náušnice z porušeného dětského hrobu 1459 byly součástí v úplnosti nalezeného hrobového celku (3 náušnice, náhrdelník ze skleněných korálků, 2 nože), potvrzujícího, že dětské hroby vylupovány nebyly. Kostra se dochovala zlomkovitě, přesto jednotlivé předměty byly nalezeny v původním uložení – náušnice u obou spánků, korálky mezi žebry v horní části hrudníku, nože v místech levé kosti stehenní. Nález dvou nožů ve výbavě ročního dítěte pokládám za symbolický, přestože byly oba umístěny v tzv. funkční poloze. Náuš-

ničky jsou podle dochovaných fragmentů mimořádně jemného provedení, zřejmě s granulovanými oboustrannými hrozníčky. Pouze na jedné z nich se na drátěném oblouku čtyřhranného průřezu vyskytly nejen uzlíčky jemné granulace, ale také oba základové věnečky hrozníček spolu s granulami jeho ukončení. Relativně jednoduché náušnice tohoto typu jsou v rámci byzantsko-orientálního šperku pokládány za starší než bohatě zdobené exempláře luxusního charakteru (Hrubý 1955, 228-238, obr. 41).

O tom, že i hrob 1441 obsahoval stříbrný šperk, svědčí nalezený kroužek s poutkem, zřejmě ouško jinak neznámého stříbrného gombíku. U levého kolena kostry mladší ženy ležela bronzová trojúhelníkovitá nášivka, na líci zdobená vrubořezem, který tento předmět řadí spíše do okruhu starší velkomoravské produkce. Charakteristické stopy vyloupení nás nenechávají na pochybách, že se jedná o pouhé zbytky původní výbavy.

Skleněné gombíky s železným ouškem, které byly součástí hrobových celků 1527 a 1494, nejsou v naší situaci podstatným chronologickým činitelem, neboť názory na dobu jejich výskytu se značně různí. Datování kolem r. 800 K. Marešové (1983, 114) není opřeno o nezvratné důkazy. Z. Klanica poukazuje na rozdíly v nálezech z Nechvalína, kde se skleněné gombíky vyskytly v pěti hrobech starší části pohřebiště, zatímco v mladších hrobech nebyl ani jediný (Klanica 1985, 531). B. Dostál konstatuje, že se objevují masově v době vrcholného rozkvětu velkomoravského šperkařství v druhé polovině 9. století, přežívají však dále a mohou se vyskytnout i ve 2. polovině 10. století (Dostál 1966, 65). Nálezy s průvodním materiálem 2. poloviny 9. století až poloviny 10. století uvádějí Z. Měřínský a J. Unger (1990, 374). Na Sadech se vyskytovaly spíše v pozdějším horizontu hrobů (Galuška 1996, 101). Gombík z hrobu 1527 patří podle rozboru materiálu do soustavy A, která je poměrně jednoduchá, a je možné ji porovnávat se skly římskými¹. Odděleně byla provedena analýza povrchu gombíku a jeho vnitřní části, která doložila některé technologické zajímavosti. Použití křišťálově čisté hmoty na povrchu gombíku a nazelenalé uvnitř dokumentuje časově a energeticky náročnější výrobu čistého skla, které bylo proto použito pouze pro vzhled v povrchové části. Podle těchto poznatků mohl být gombík vyroben prakticky kdykoliv v každé dílně mající již s tímto typem výrobku určité zkušenosti, neodporuje tedy zařazení hrobového celku do starší fáze, ale ani jej přesněji nedatuje. Nazelenalá barva gombíku je jedním z nejobvyklejších barevných odstínů těchto nálezu – na saském pohřebišti byly všechny popsány jako nazelenalé a tato barva je obvyklá i na ostatních mikulčických pohřebištích, rovněž tak na Pohansku. Malé skleněné gombíky z hrobu 1494 u 12. kostela v Mikulčicích jsou barvy sytě tmavě modré (rovněž poměrně časté) se stříbritou patinou.

Korálky v hrobech starší fáze se typově neliší od korálků nalezených v sídlitní vrstvě horizontu B a patří k nejběžnější produkci. V převážné většině jsou jedno-

1 Posudek ing. A. Plško, CSc., Fakulta priemyselných technológií TU, Púchov.

duché kotoučkovité různé velikosti, v několika případech příčně členěné o dvou, třech a čtyřech člácích. Jeden z korálek náhrdelníku z hrobu 1459 je soudečkovitý bez kovového jádra.

Parohové předměty z hrobu 1507 nepatří k obvyklé výbavě velkomoravských hrobů. Zvláště ozdobně prořezávané ploténky povrchu dřevěné schránky s železnými součástmi nejsou ani v evropském měřítku v uvedeném období nejčastější. V areálu mikulčického knížecího hradu se jinak vyskytly v zánikovém horizontu kostela č. 4 mladšího až pozdního velkomoravského subhorizontu (Kavánová 1995, 216, Abb. XLI:3, 6).

4.4.8. Nálezy hrobových celků střední fáze

V těchto hrobech, které stratigraficky souvisejí s přestavbou starší fáze mladší etapy opevnění, nemáme prakticky žádné charakteristické nálezy. Podle páru pozlacených tepaných bronzových gombíků s rostlinným ornamentem, které byly nalezeny v hrobě 1489, by tento hrob náležel bezesporu staršímu horizontu pohřebiště. Tepaný ornament s jednoduchou palmétou řadí tyto gombíky k nejstarším tvarům (Klanica 1981, 30). Analogie stejně provedené palmety se vyskytly v Mikulčicích na stříbrném gombíku z hrobu 675, v němž byla severně od baziliky pohřbena žena, a na stříbrných gombících z hrobu 183/VI (tedy na pohřebišti u 6. kostela). Palmeta rozšířená o dva lístky se nachází na páru bronzových pozlacených gombíků z hrobu 118/VI – tyto jsou již téměř o 10 mm větší.

Hrobové celky u 6. kostela vykazují obecně luxurnější vybavení, v hrobě 183, který byl nalezen pod hrobem 26 a blokem zříceného zdiva severovýchodně od stavby byla pohřbena žena s párem zlatých náušnic s oboustranným hrozníčkem a granulovaným spodním obloukem, se stříbrnou náušnicí stejného typu a další stříbrnou náušnicí s dvěma granulovanými bubínky a jemně granulovaným spodním obloukem. Gombík se nacházel u pravé lopatky. Hrob 118 obsahoval pouze jednu zlatou náušnici se čtyřmi košíčky, tři páry gombíků byly vyrobeny z pozlaceného bronz. Kromě tepaných gombíků s motivem pětilisté palmety byly nalezeny gombíky granulované (viz výše nálezy starší fáze pohřebiště) a gombíky s pukličkami zdobenými jemnou granulací. Je tedy zřejmé, že se tepané gombíky s jednoduchou palmétou mohou vyskytnout spolu s náročnějšími šperky z pozlaceného bronzu i z drahých kovů.

4.4.9. Nálezy hrobových celků mladší fáze pohřebiště

V hrobě 1506 doprovázel kostru dítěte železný nůž a po obou stranách lebky dva páry stříbrných náušnic (obr. 147). Jeden pár jsou náušnice s filigránem zdobeným spodním obloukem a čtyřmi bubínky pokrytými po celém povrchu granulací, druhý pár tvoří náušnice s granulovaným spodním obloukem a jednostranným hrozníčkem. Hrob 1530 obsahoval zlomky dvou bronzových náušnic blíže neurčitelného typu, z toho jedna s hrozníčkem a pravděpodobně plechovou ozdobou uvnitř oblouku. V hrobě 1462 se našla subtilní bronzová náuš-

Obr. 147. Dětský hrob 1506 s dvěma páry honosných stříbrných náušnic.

nice s tordovaným spodním obloukem ukončeným drobnou, lehce poškozenou esovitou klíčkou. Zachované zbytky horní poloviny hrozníčku jsou pravděpodobně granulované. Spolu s ní byly nalezeny zlomky dalších dvou bronzových náušnic, a sice silnější drátěný oblouk bez dalších známek jakékoliv úpravy a ve dvou zlomcích téměř celá náušnice s tenkým drátěným obloukem, na němž jsou navlečeny dva hladké bubínky se spodním okrajem začištěným jemným kroužkem.

V hrobových celcích mladší fáze se vyskytl větší počet nožů. Z 35 hrobů, u kterých máme důvod k jejich zařazení do této fáze, devět jich obsahovalo nůž. Podle velikosti byly dva menší, dva střední a čtyři větší či masivnější – u dvou z nich tak usuzujeme z rozměrů zlomků. Masivní nože se našly ve dvou hrobech mužů (1470, 1518 – dva zlomky), jedné ženy (1505, pouze část čepele) a štíhlý dlouhý nůž v hrobě dvouletého dítěte (1506). Podle tvaru byly dva nože s úzkou čepelí, jeden menší (hrob 1451, dítě ve věku 6-7 let) a jeden velký (hrob 1506). Pouze jeden nůž byl vyhodnocen jako střední se zakřivením v polovině čepele (hrob 1486, dítě ve věku dvou let). Vzhledem k zlomkovitosti a všeobecně špatnému stavu železných předmětů na tomto pohřebišti není možné hodnotit po stránce tvarové další detaily. Zajímavé je, že i poměrně malé části nožů, zastupující v hrobovém celku celý předmět, nesly na povrchu korozi zachycené zbytky dřeva, není tedy vyloučeno, že k poškození nožů došlo až dodatečně.

Vyšší počet hrobů s noži nám také dovolí podrobnější analýzu demografickou i polohy nálezu vzhledem ke kostře zemřelého. V mužských hrobech byl nůž nalezen ve třech případech, z toho dvakrát u levé ruky, eventuálně v levé ruce (hrob 1436 – muž 40-50 let, hrob 1470 – muž 50-60 let), jednou u pravého spánku (dva zlomky v hrobě 1518 – muž 50-60 let). Tyto hroby byly jinak bez nálezů, minimálně v jednom případě však nesly stopy vykrádání (hrob 1436), v jednom případě bylo manipulováno s lebkou (hrob 1470). Ve třech žen-

ských hrobech byl rovněž nalezen nůž, jednou vně levé pánevní kosti (hrob 1497 – žena 40-50 let), nález v hrobě 1505 nebylo možné lokalizovat, neboť kosti byly zcela rozházené (žena 20-30 let) a jednou byl nůž zaznamenán pod pánví v situaci, která nevylučuje, že původně patřil k jinému hrobu (hrob 1482 – žena 50-60 let). I tyto hroby byly bez dalších nálezů, ačkoliv jen hrob 1497 byl zřetelně vykraden (porušení hrobu 1505 je zřejmě jiného charakteru). Zbývající tři nože byly nalezeny v hrobech dětí, jednou v levé ruce (hrob 1451 – dítě 6-7 let) spolu se stříbrným granulovaným prstenem, jednou pod pravou kostí stehenní rozházené kostry dvouletého dítěte (hrob 1486) bez dalších nálezů a jednou vně pravé kosti pánevní dvouletého dítěte (hrob 1506) se dvěma páry luxusně zdobených stříbrných náušnic. Vcelku lze říci, že většina nožů byla uložena ve funkční poloze u ruky nebo pánve, eventuálně kosti stehenní. Především v hrobech dospělých osob převažuje uložení po levé straně. Jen v jednom případě byla zaznamenána výrazně nefunkční poloha po pravé straně hlavy a jednalo se o dva zlomky masivního nože. K zamyšlení o symbolice nože v pohřebních zvyklostech nás vedou nálezy nožů v hrobech velmi malých dětí s bohatými šperky.

V hrobě 1529 dospívajícího jedince ve stáří 15-17 let, uloženého těsně podél zadní stěny valu, byl po levém boku mezi kostí pánevní a kostmi předloktí nalezen soubor předmětů, snad původně vložených do váčku u pasu. Skládá se ze tří kamenných ústěpů, zlomku železného srpku a neidentifikovaného železného předmětu trojúhelníkovitého tvaru připomínajícího kování vědra, není však vyloučeno, že se jedná o značně poškozenou část ocílky. Křesací náčiní se objevuje na pohřebišti v Čakajovicích především v hrobech dospělých osob (Hanuliak – Rejholcová 1999, 46), a to mužů i žen.

Z méně obvyklých nálezů je třeba zmínit tři přesleny v hrobě 1471, pozoruhodné je, že se jedná o hrob muže v západní řadě hrobů uvnitř kostelní lodi. Bližší náleзовé okolnosti nebyly zachyceny. Nálezy přeslenů v hrobech jsou jinak logicky pokládány za typické pro ženskou část populace (Hanuliak – Rejholcová 1999, 47), stojí tedy za úvahu, zda se nejedná o náhodné sídlištní nálezy, shrnuté při ukládání zemřelého do zásypu hrobové jámy.

Oba páry stříbrných náušnic z hrobu 1506 jsou typickou součástí záhrobní výbavy luxusního charakteru (obr. 148 a 149). Náušnice se čtyřmi granulovanými bubínky a zdobeným spodním obloukem se na Pohansku vyskytují v hrobě 127 spolu s většími tepanými stříbrnými gombíky a dvěma olivovitými korály natavenými na bronzové trubičce. V hrobovém celku 135 stejného pohřebiště doprovázely stříbrné velké tepané gombíky a celkem šest stříbrných náušnic se sedmi bubínky zdobenými různými variantami makové granulace (Kalousek 1971, 84-86, 89-90, obr. 127 a 135). Rovněž dva hroby mladých žen 251/49 a 253/49 z pohřebiště ve Starém Městě „Na valách“ jsou nápadně bohatou výbavou stříbrných šperků (Hrubý 1955, 450, 451, tab. 61/1-13, 63/5, 6, 8, 9), které V. Hrubý ve shodě s B. Dostálem datuje na konec 9. a do 1. poloviny 10. stol. (Hrubý 1955, 238-9; Dostál 1966, 37). Na saském pohřebišti se náušnice tohoto typu nevyskytly.

Obr. 148. Stříbrné náušnice z hrobu 1506.

K náušnicím s jednoduchým hrozníčkem a granulací zdobeným spodním obloukem nacházíme analogie také v bohatých hrobových celcích, např. v hrobě 209/59 v Uherském Hradišti-Sadech, již výše uvedeném v souvislosti s granulovanými gombíky (Galuška 1996, 137, obr. 88:1-17). V tomto hrobě lze pozorovat většinu šperků vyskytujících se v mladší fázi mikulčického pohřebiště i těch, o nichž to na základě náleзовých okolností předpokládáme. Kromě stříbrných granulovaných gombíků a dalších šperků hrob obsahoval i pozlacené gombíky melounovitěho tvaru, pár stříbrných náušnic s jednoduchým hrozníčkem a zdobeným spodním obloukem a stříbrný pozlacený prsten s butonem zdobeným po celém povrchu jemnou granulací. Ve zlatém provedení se náušnice s jednoduchým hrozníčkem a zdobeným spodním obloukem vyskytla v hrobě 203/59 stejného pohřebiště spolu s vědrem a železným nožem (Galuška 1996, 137, obr. 87:10-17). V. Hrubý (1955, 234) tento typ datuje okolo r. 900, ale hlavně do 1. poloviny 10. století. S ohledem na odlévané napodobeniny těchto náušnic v belobrdském inventáři se v pozdním datování shoduje i B. Dostál (1966, 35).

Jemná bronzová náušnice z hrobu 1462, podle zachovaných zbytků základu horního hrozníčku pravděpodobně typ s oboustranným hrozníčkem, jejíž dolní oblouk je ukončen lehce poškozenou, ale zřetelnou klíčkou, pochází z náleзовého celku dětského hrobu ve skupině mezi okrajem podlahy presbyteria a zadní stěnou valu v poměrně dosti mladé stratigrafické pozici, ale pod destrukcí sypaného tělesa valu. Hrob byl zapuštěn do destrukce starší fáze valu se zrnky malty a překryt jílovitou vrstvou nejmladší fáze, v níž byly pohřbeny hroby podél zadní stěny valu a byla vybudována dřevěná konstrukce zadní stěny, upevněná kamennými věnci. O 70-80 cm výše procházela nad hrobem 1462 okrajová linie destrukční vlny zadní stěny valu s podélnými trámy (hrob je vzdálen 1 m od stěny).

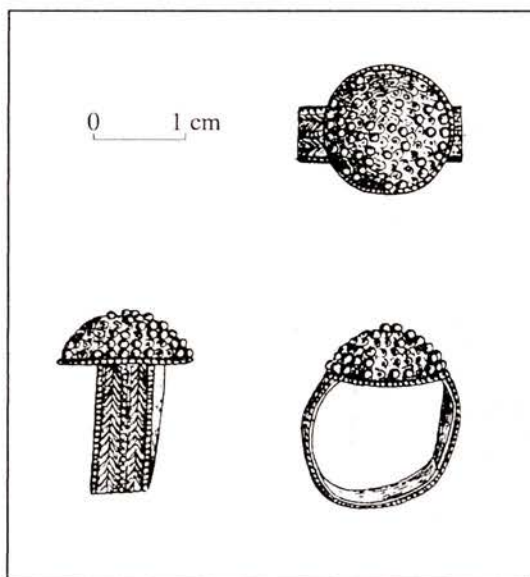
Esovitě ukončení dolního oblouku náušnice je zpravidla pokládáno za poměrně pozdní jev. Na Pohansku se v hrobě 345 našla stříbrná náušnice s oboustranným hrozníčkem spolu s náušnicemi s plechovým kuželovitým závěskem (Kalousek 1971, obr. 345). Na pohřebišti ve Starém Městě „Na valách“ konstatuje V. Hrubý, že se náušnice s očkem i esovitou klíčkou vyskytují současně, a to ke konci 9. až počátkem 10. stol. (Hrubý 1955, 246). Shodně datuje hrozníčkovité náušnice s esovitým ukončením dolního oblouku z hrobů v Blučině i J. Poulík (1948, 44). Zpracování českých nálezů rovněž předpokládá vyšší datování (Šolle 1966, 159). Pro nás je poměrně zajímavá skutečnost, že na pohřebišti „Na valách“ existuje superpozice hrobu 219/51 s párem stříbrných hrozníčkovitých náušnic, jejichž dolní oblouk je ukončen očkem nad hrobem 220/51 se stříbrným granulovaným gombíkem (Hrubý 1955, 524). Esovitě ukončení dolního oblouku se vyskytuje u náušnic s ozdobným sloupečkem, u hrozníčkovitých náušnic a výjimečně u náušnic s hroznem 11 košíčků okolo středového skleněného oka (Hrubý 1955, 246; Dostál 1966, 31). S nimi chronologicky souvisejí i sporadické nálezy tenkých esovitých kroužků jako prototypů esovitých záušnic.

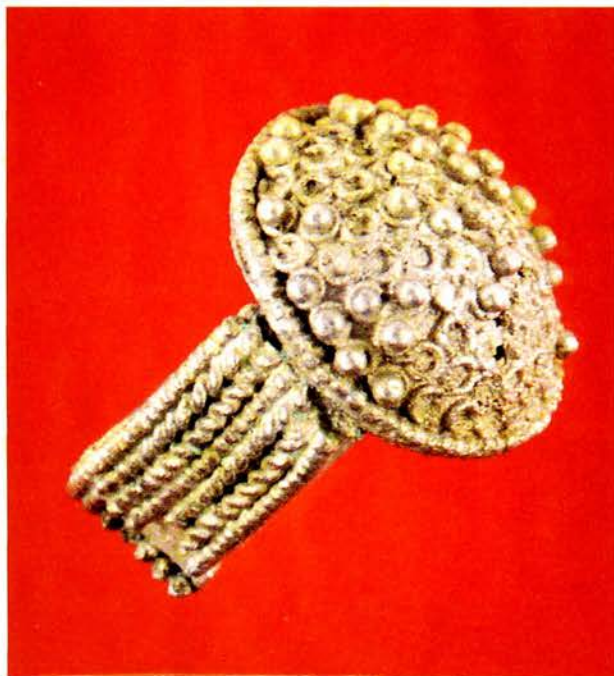
Obr. 149. Pár stříbrných náušnic s bubínky z hrobu 1506.

B. Dostál s ohledem na tyto skutečnosti počítá s jejich výskytem již před polovinou 10. století (Dostál 1966, 31). Vzhledově odpovídající nálezy z českých lokalit, mezi nimiž se však již objevují lité tvary hrozníčku, synchronizuje M. Šolle s mladší kouřimskou vrstvou B1, chronologicky spojovanou s maďarskou expanzí počátku 10. století (Šolle 1966, 162, 225, obr. 41). Pro mikulčický nález je podstatná pozice hrobu pod destrukcí dřevěné konstrukce zadní stěny valu, tedy uložení zemřelého dítěte ještě v době, kdy hradba byla plně funkční.

Ze stejného hrobu jako náušnice s esovitou klíčkou pochází i bronzová náušnice s dvěma nezdobenými bubínky navlečenými po stranách na tenkém drátu, tedy z okruhu podunajského šperku. Náušnice tohoto typu

Obr. 150. Stříbrný prsten z hrobu 1451.

Obr. 151. Stříbrný prsten z hrobu 1451.

z jiných lokalit jsou mnohem masivnější. Nejbližší analogií je hrobový celek 26 z poměrně nedalekého pohřebiště Josefov, kde se vyskytly spolu s hrozníčkovitou náušnicí s esovitou kličkou stejného typu jako výše uvedené a bohatě zdobenými hrozníčkovitými náušnicemi (Šrámková 1958, 63, tab. 22). Samostatně datovatelné nejsou (Dostál 1966, 33).

Rozdíl ve stylu výzdoby stříbrných šperků obou horizontů pohřebiště, kdy v hrobě starší fáze jsou poměrně jednoduché náušnice, zatímco hrob mladší fáze obsahoval dva páry granulací bohatě zdobených náušnic vcelku precizního provedení, je dostatečně názorný. To nám může orientačně pomoci při zařazení dalšího hrobu se stříbrným šperkem, jehož nálezová situace se pro stratigrafické zhodnocení nevyznačuje dostatečně charakteristickými vlastnostmi. Stříbrný prsten z hrobu 1451 má buton sférického tvaru po celém povrchu hustě posázený zrnky granulace, podloženými filigránními kroužky, okraj je lemován filigránním drátkem (obr. 150 a 151). Tato výzdoba stylisticky odpovídá spíše náušnicím z hrobu 1506. Kromě fragmentů železného nože nebyly v hrobě 1451 již žádné nálezy. Na základě tohoto rozboru by bylo možné tento hrob zařadit k hrobům mladšího horizontu. Skutečností ovšem zůstává, že je situován uprostřed skupiny starších hrobů a spolu s hrobem 1506 by byly oba vysunuty až na okraj mladšího pohřebiště, hrob 1451 dokonce do poměrně značné vzdálenosti. U hrobu 1506 je stratigrafie dosti jednoznačná (porušuje navážku a v zásypu se nevyskytují zrnka malty z vrstvy pod objektem 969). Pro zařazení hrobu 1451 do mladší fáze pohřebiště máme konkrétní oporu v nálezovém celku hrobu HD 14 z Bíni u Nových Zámků, který soustředil stříbrný prsten s granulovaným butonem a prsten se skleněnými vložkami spolu se stříbrnými sloupečkovými,

bubínkovými a hrozníčkovými náušnicemi a čtyřmi stříbrnými gombíky (dva menší granulované, dva větší tepané s rostlinným, případně zoomorfním ornamentem). Šperky jsou pokládány za produkt moravských výrobních center (Holčík 1991, 94-98). Jako součást oblečení zemřelé ženy můžeme celou kolekci, zřejmě pocházející z Moravy, pokládat za doklad současné existence uvedených typů šperku. Pohřebiště je datováno do poslední čtvrtiny 9. století, případně na počátek 10. století (Holčík 1991, 104). V jednom hrobě zde byly tedy soustředěny všechny typy stříbrných šperků vyskytující se v Mikulčicích u 12. kostela v různých hrobech mladší fáze.

Stříbrný prsten takového provedení je v Mikulčicích ojedinělý, na této lokalitě se však honosné prsteny nevyskytují často a jsou tedy vždy ve svém prostředí nesrovnatelné. Na velkém pohřebišti „Na valách“ ve Starém Městě se prsteny stejného typu našly po dvou kusech ve dvou hrobech. V hrobě 24/48 byla pohřbena žena ve stáří asi 60 let, dva zlaté prsteny byly přiloženy spolu se zlomky stříbrné kaptorgy se zlomky kůstek v pánevní partii. Kromě nich obsahoval hrob náhrdelník ze čtyř bronzových pozlacených korálů, zdobených makovou granulací v krokvicovitém ornamentu, celkem osm zlatých hrozníčkovitých náušnic s filigránem zdobeným spodním obloukem, stříbrný tepaný gombík a stříbrnou plaketu, na jejíž poškozené ploše je rozeznatelná tepaná výzdoba ptací figury. Dále byl nalezen skleněný světle zelený gombík s modrými očky a železným ouškem, železná rolnička a zlomky železného nože (Hrubý 1955, 413, tab. 55:1-13). Dva stříbrné prsteny byly navlečeny na prsty rukou dítěte v hrobě 193/51, velikosti prstů však průměr jejich obroučky (24 mm) neodpovídá. Dítě bylo pohřbeno do rozměrné jámy s dřevěným obložením a uloženo v sarkofágu ze dvou k sobě železnými kováními přitahovaných částí kmene stromu. Spolu s prsteny obsahoval hrobový celek pár zlatých hrozníčkovitých náušnic se zdobeným spodním a polovinou horního oblouku, pár zlatých náušnic s osmi bubínky, pár zlatých náušnic s lunicí zdobenou makovou granulací, pár zlatých gombíků zdobených filigránem a dva nože v pochvě (Hrubý 1955, 518-519, tab. 74:8, 9, 84:1-8). Prstenu z hrobu 1451 v Mikulčicích je nejbližší stříbrný prsten se skleněnou vložkou z hrobu 242 na Pohansku (Kalousek 1971, obr. 242) a prsten z pohřebiště v Předmostí (Dostál 1966, 155, tab. XXXV:8). Obecně jsou prsteny tohoto typu hodnoceny jako šperk konce 9. století, vyskytující se spolu s náušnicemi byzantsko-orientálního rázu (Dostál 1966, 58).

Lze si povšimnout jedné zajímavosti, že většina prstenů nalezených na ruce zemřelých má větší průměr obroučky, než je bezpodmínečně nutné. Příkladně na Pohansku byla s prstenem pohřbena žena ve stáří okolo 20 let, průměr obroučky je 23 mm. V Mikulčicích v hrobě 1451 leželo dítě ve věku 6-7 let, průměr obroučky prstenu je 19 mm. Na staroměstském pohřebišti bylo se dvěma prsteny uloženo dítě a průměr obrouček je okolo 24 mm. Není proto pravděpodobné, že by prsteny byly vlastními šperky dětí. Nález prstenu, podle velikosti zhotoveného pro dospělého člověka, v hrobě

dítěte je považován za vyjádření významu společenského postavení (Christlein 1974, 582). Na pohřebišti v Čakajovicích bylo pozorováno, že v hrobech mužů a malých dětí se často vyskytují poškozené kusy nebo prsteny nadměrné velikosti, obvykle uložené v nefunkční poloze u kostry, případně v zásypu hrobu (Hanuliak – Rejholcová 1999, 73).

4.4.10. Charakteristika nálezů podle jednotlivých fází pohřebiště, relativní a absolutní chronologie

Na tomto místě je třeba předeslat, že srovnáváme nedostatečně početný materiál, a navíc převážně z dětských hrobů, které nebyly vyloupeny. Pozorované rozdíly mezi nálezy jednotlivých fází tedy nemusí mít absolutní platnost.

Ve starší a mladší fázi pohřbívání se z význačnějších nálezů vyskytují pouze stříbrné šperky, a to ve starší fázi tři jednoduché stříbrné náušnice snad s oboustranným hrozníčkem, v mladší fázi luxusnější stříbrný šperk, náušnice se čtyřmi granulovanými bubínky a filigránem zdobeným spodním obloukem, náušnice hrozníčkovité se zdobeným spodním obloukem a prsten s granulovaným sférickým butonem.

U bronzových šperků je ve starší fázi patrná snaha o levnější provedení efektních typů šperků z drahých kovů, což se projevuje např. u náušnic nebo pozlaceného gombíku s granulací. Zvláštním případem je bronzová pozlacená nášivka blatnicko-mikulčického stylu, s níž byl v hrobě uložen zřejmě stříbrný gombík (nalezeno pouze záchytné očko). Bronzové pozlacené gombíky s tepanou nebo tepanou a rytou výzdobou byly nalezeny pouze v hrobech starší a střední fáze a vždy se jednalo o předměty s ornamentací spíše staršího charakteru. V tomto smyslu můžeme ke starší fázi pohřbívání přidat i pár lehce zlacených bronzových gombíků s jednoduchým tepaným rostlinným ornamentem, nalezených v sídlištní vrstvě v blízkosti hrobu 1446 (obr. 59:2, 3).

Pokud se v mladší fázi hrobů vyskytl bronzový šperk, jednalo se o náušnice s poměrně výraznými znaky (dva hladké bubínky, esovitá klička). Jak bylo řečeno výše, pro hroby mladší fáze jsou charakteristické spíše stříbrné šperky luxusního charakteru. Podle rozboru nálezové situace páru stříbrných pozlacených gombíků melounovitého tvaru a extrémně velkého stříbrného tepaného gombíku (obr. 59:1,7,8), nalezených v sídlištní vrstvě na různých místech, i tyto šperky náležely původně k celkům hrobů mladší fáze. Pro skupinu mladších hrobů je rovněž charakteristický častější výskyt nože.

Nálezy zvířecích kostí, resp. čelistí v hrobech starší (1494) i mladší fáze (1486) nelze přeceňovat, neboť musíme mít na paměti, že hroby byly hloubeny do síd-

lištních vrstev, jejichž stálou součástí zvířecí kosti nepochybně jsou. Stejně tak je v podstatě věcí náhody, jestliže byly v zásypu hrobu zaznamenány fragmenty keramiky. Pouze v jednom případě (hrob 1526) byla soustředěná skupinka střepů považována za část nádoby přidané do hrobu, dodatečně se však ukázalo, že se jedná o několik vzájemně nesouvisejících střepů z různých nádob.

Jinak je tomu s nálezem vaječných skořápek, vajíčko bylo do hrobu přidáno zcela záměrně. Jediný nález tohoto druhu máme v hrobě 1532 (dítě 18 měsíců) starší fáze pohřebiště, po pravé straně hlavy. Také v Čakajovicích bylo vejce přidáno většinou do hrobů dětí, celkem však pouze do šesti hrobů. Sporadičnost výskytu vede autory zhodnocení tohoto pohřebiště k pochybnostem, zda vůbec jsme schopni správné interpretace tohoto pohřebního zvyku, neboť dosud uznávaná symbolika by se snad musela vyskytovat ve více případech (Hanuliak – Rejholcová 1999, 87).

Relativní datování starší skupiny hrobů je dáno výraznou superpozicí vrstvy se zrnky malty pocházející z destrukce starší fáze mladší etapy opevnění. Tyto hroby byly tedy uloženy před přestavbou starší fáze valu. Současně musíme brát v úvahu, že nejstarší aktivitou horizontu B je sídliště, jehož pozůstatky jsou převrstveny hroby starší fáze. K absolutnímu datování můžeme dospět pouze kombinací výsledků analýzy nálezové situace, nálezů a exaktně zjištěného rozdílu mezi časovým zařazením malty z konstrukcí valu a malty z podlahy sakrální stavby². Konkrétně se jedná o amorfní kousek malty pod kostrou 1450, který podle shodného složení materiálu pochází z vrstvy malty kamenné nástavby starší fáze mladší etapy opevnění. Bylo zjištěno, že je cca o 70-80 let starší než malta pocházející z podlahy presbyteria (Gregerová – Hložek 2003, 465). Z dosavadních výsledků analýzy celé kulturní vrstvy a speciálně nálezové situace destrukce kostela a vrstev nad ní vyplývá, že nemáme důvod výrazněji pochybovat o absolutním datování sakrální stavby okolo r. 900. Ke stejnému datu dospělo i petrografické určení. Maltu pocházející z konstrukce na vrcholu valu je tedy možné datovat mezi léta 820 až 830. Tomu odpovídá i datování vzorku malty přímo z prostoru brány, z vrstvy maltové destrukce; vzorek je určen k r. 836 (Gregerová – Hložek 2003, 467). Je pak vysoce pravděpodobné, že dobu výstavby mladší etapy opevnění můžeme klást přibližně do třicátých let 9. století. Pohřebiště starší fáze je uloženo nad sídlištními objekty počátku horizontu B, je tedy nutno počítat s určitou dobou existence a zániku sídliště. Nalezené předměty z hrobových celků (konkrétně bronzová nášivka a bronzové pozlacené tepané gombíky) by podporovaly zařazení této skupiny hrobů

2 K problémům metodiky relativního a absolutního datování vzorků malty odkazují na stať Gregerová – Hložek „Mikropetrografické rozboru velkomoravských malt a omítek z Mikulčic – 12. kostela“, publikovanou v tomto svazku. Původním záměrem bylo zjištění příslušnosti vzorků malty rozptýlených v zásypech hrobů a sídlištních objektů k nalezeným maltovým úpravám. Všechny vzorky byly proto označeny anonymními čísly, teprve v závěrečné fázi byly k určeným vzorkům upřesněny nálezové okolnosti. Podle výsledků analýzy byly konzultovány podmínky, v jakých byly jednotlivé vzorky uloženy v terénu. Pro finanční náročnost bylo možné analyzovat a vyhodnotit jen omezený počet vzorků, u početnějšího souboru by výsledky byly jistě průkaznější.

k polovině 9. století. Také pozici bronzového pozlaceného granulovaného gombíku jsme si objasnili jako odlišnou od stříbrných gombíků bohatých hrobových celků zdobených stejnou technikou. Nejbližší analogii je hrob 118/VI v Mikulčicích, zařazený do fáze VM 1 až k přelomu fáze VM 1 a VM 2, tedy přibližně k polovině 9. století (*Profantová 2003, 88, 90, 94*).

Do střední fáze pohřebiště je zařazeno relativně málo hrobů, což je dáno nejen objektivní skutečností, ale především subjektivním zjišťováním příslušných stratigrafických parametrů. Jejich určení souvisí s průvodními znaky zvětrávání a případných oprav kamenných a maltových konstrukcí starší fáze mladší etapy opevnění, a proto se nám objevují spíše v části hřbitova přilehlé k zadní stěně valu. Přitom naprosto není vyloučeno, že by kterékoliv nedatovatelné hroby případně mohly patřit této fázi. Ve většině případů jsou hroby střední fáze charakterizovány zrnky malty v zásypech hrobů a ta nejsou vzhledem ke své velikosti určitelná přírodovědnými metodami. Absolutní datování by na první pohled mohlo být odvozeno od vyhodnocení zlomků omítkové malty nalezené v zásypu hrobu 1501 a pod kostrou 1500 (v superpozici nad hrobem 1501). Malta pod kostrou 1500 pochází podle složení materiálu spíše ze stavby kostela, malta v zásypu hlouběji položeného hrobu 1501 je složením podobná maltě z destrukce starší fáze valu. Musíme proto vycházet z výsledků analýzy maltových úlomků přímo z destrukce opevnění. Některé ze vzorků odebraných z destrukce na dně kamenné suti v bráně, a to konkrétně u jejího jihovýchodního okraje, případně přímo u zadního nároží jsou datovány okolo let 850 a 868, kdežto jiné vzorky byly určeny do let 820 až 830 (hrob 1450) a 836 (přímo v bráně). Máme tedy zřejmě v tomto případě zachyceny dvě fáze maltových úprav (*Gregerová – Hložek 2003, 465-467*). I při zachování nezbytné opatrnosti můžeme předpokládat, že mladší vzorky souvisí s přestavbou opevnění, k níž mohlo dojít někdy v průběhu 3. čtvrtiny 9. století. Jak již bylo řečeno výše, hroby střední fáze se relativním datováním přibližují spíše hrobům starší fáze pohřbívání a ani nálezy z těchto hrobů se neliší od nálezů starší fáze. Pokud podle stratigrafických poznatků předchází dobu přestavby valu, pak by absolutní datování střední fáze hrobů do období po polovině 9. století zcela odpovídalo všem předpokladům.

Relativní chronologie mladší fáze hrobů souvisí s existencí kostelní stavby. Jestliže se její výstavba uskutečnila okolo roku 900, můžeme uvažovat o stejné dataci i pro hroby v jejím subhorizontu. Tomu neodporuje ani datace stříbrných šperků zařazených do této fáze. V každém případě představují chronologicky a vývojově poslední ucelenější kolekci velkomoravského šperku, jakou jsme doposud mohli doložit v hrobových celcích.

Za povšimnutí rovněž stojí, že v hrobech nebyly nalezeny nejstarší tvary esovitých záušnic z 1. poloviny 10. století, jak by se nepochybně stalo, kdyby byly hroby ukládány průběžně delší dobu po přelomu 9. a 10. století. Nebyly nalezeny ani v kulturní vrstvě horizontu A po zániku funkce kostela a opevnění. To svědčí o určitém časovém úseku, ve kterém nebylo toto konkrétní místo

aktivně obsazeno. První známky lidské činnosti pocházejí až z mladší doby hradištní a dokládají ji zásahy do ruiny kostelní stavby, chronologicky určené mladohradištní keramikou. Pravděpodobně i vylupování některých hrobů mladší fáze můžeme časově zařadit do stejného období, u jiných k tomu mohlo dojít i dříve.

Uvedené syntéze odpovídá rovněž vztah hrobů jednotlivých fází k sídlištním objektům v prostoru pohřebiště. Pouze v jednom případě došlo k narušení hrobu mladší jámou, a sice u hrobu 1498, který podle stratigrafických kritérií rozhodně nepatří ke starší fázi pohřbů. Zásyp jámy je pak překryt dalším hrobem 1497. Jinak u objektu 969 leží hroby 1443 a 1445 pravděpodobně podél jeho severozápadního okraje (sympýk písčitého materiálu objektu není nejvhodnější k detailnímu pozorování), objekt 970 (písčítá podlaha s ohništěm) byl uprostřed narušen hrobem 1434 a u severovýchodního okraje ležely zbytky hrobu 1446, na zásypech jam 975 a 989 byl uložen hrob 1433 a 1467, objekt 1001 (pec v kůlové stavbě 1005) narušovaly ze stran hroby 1518, 1526, 1527, 1531 a 1532. Na jílovité úpravě 1003 ležel lehce do ní zahloubený hrob 1528 a žlábkem kůlové stavby 1005 překrývaly hroby 1461, 1508, 1518, 1519, 1520, 1521, 1531 a 1532. Jílovitopísčitou úpravu 1027 porušil hrob 1506, 1507, 1443, 1534 a při jejím severovýchodním okraji byly uloženy hroby 1497 a 1498. Dá se tedy říci, že hroby všech fází pohřebiště jsou mladší než uvedené sídlištní objekty. Pouze o úpravě objektu 969 není zcela jasné, zda ji hroby respektovaly nebo jí byly překryty. Je to také jediný sídlištní objekt v prostoru pohřebiště, který můžeme bezpečně zařadit do období mezi starší a mladší fází pohřbívání a jistě není náhodné jeho umístění v jižní části plochy, mimo rozsah pozdější jílovité navázky pod kostelem. Rozsáhlé úpravy terénu před zahájením stavby kostela totiž zřejmě zlikvidovaly veškeré pozůstatky lidské činnosti, která se v uvedeném prostoru odehrávala v průběhu téměř padesáti let. Nepřímým dokladem toho jsou podlahové úpravy, kamenná ohniště a skupiny vypálené mazanice v několika vrstvách vně jihovýchodního okraje pohřebiště. Také hrob 1526, náležející starší fázi hřbitova, byl v hrudní části narušen řadou kúlů – stěnou blíže neznámé kůlové stavby, starší než vrstva navázky.

Na závěr je nutno zmínit se o hrobech nepatřících přímo k pohřebišti. Jsou to hroby 1472 a 1511, uložené mezi kameny obloženými kúlami na severozápadní straně cesty od brány dovnitř hradiště a kostry 1491 a 1499, pohozené, zřejmě v souvislosti s válečnými událostmi, na vnějším svahu mezi horní a spodní kamennou zdí opevnění. Spolu s kůstkami novorozence byl v hrobě 1511 nalezen filigránní bronzový drátek tvarovaný do kroužku (zřejmě z gombíku). Hrob 1499 byl bez nálezů, v hrobě 1472 ležel nožík a v hrobě 1491 malá železná hřívna. Žádný z těchto nálezů nám hroby nemůže datovat.

4.5. Charakteristika horizontu B

Nálezové situace, vázané na výstavbu opevnění nám pomáhají chronologicky členit pestré složení kulturní vrstvy horizontu. Petrograficky byly analyzovány

úlomky malty z různých vrstev destrukce opevnění, některé se objevily i v zásepech hrobů. Další fragmenty pocházejí z destrukce kostelní stavby. Absolutní datování nejstarších vzorků malty z konstrukcí na vrcholu sypaného valu určilo i dataci počátku horizontu B a konce horizontu C mezi léta 830 (820) až 840. Dalším přelomem je přestavba opevnění v období po polovině 9. století. Vzorky malty z podlahy presbyteria kostela uzavírají aktivity horizontu B okolo roku 900. Určitá chronologická tolerance, podmíněná vnějšími faktory při uchovávání vzorků, vyplývá již z metodiky (Gregerová – Hložek 2003, 463).

Nejstarší aktivitou horizontu B je bezesporu sídliště. Navazuje na sídlištní charakter horizontu C, jeho zbytky však již nejsou v dostatečné míře zachovalé. Nelze je charakterizovat po ekonomické stránce náplně lidské činnosti (tj. případná výrobní činnost). Nebyly však nalezeny žádné předměty, které by prokázaly intenzivní výrobu a pozůstatky sídlištních úprav ukazují spíše na úlohu sídelní. Není vyloučeno, že nadzemní úpravy nad zahloubenými objekty patřícími do horizontu C přetrvávají ještě do počátku horizontu B.

K počátku horizontu B je řazen objekt 1027. Zvláštní postavení v tomto časovém úseku mají rozměrné křulové stavby, lokalizované těsně podél valu starší fáze, orientované souběžně s opevněním a překryté úpravami mladší fáze II. etapy opevnění. Protože nad jejich obrysy byly nalezeny hroby starší fáze pohřebiště, uložené ještě před přestavbou valu, musíme pro zjištění časového úseku mezi vybudováním a přestavbou opevnění počítat s dobou existence jednak zmíněných křulových staveb, jednak s dobou, po kterou byly hroby starší fáze hřbitova ukládány.

Mezi nálezy počátku horizontu B je nápadné velké množství průvleček s prodlouženým tělem v poměru k ostatním součástem garnitur meče. Je proto otázka, zda u sídlištních nálezů můžeme akceptovat jejich společenský význam ve smyslu symbolické zástupné funkce celé garnitury (Profantová 1997, 91).

Starší fáze hřbitova je s pomocí datace vzorků malty a hrobových nálezů zařazena k polovině 9. století. Hroby se soustředily v jižní polovině pohřebiště, ojediněle v západním cípu. Neurčené hroby podél jihozápadního okraje hřbitova by eventuálně rovněž mohly patřit k této fázi, stejně tak nepatrné zbytky koster u severozápadního okraje. Neznáme proto ani přibližný počet hrobů uložených ve starší fázi. Rovněž jen velmi málo hrobů zůstalo nedotčených pozdějšími zásahy. Statisticky bylo zjištěno, že poměr hrobů mužů a žen je shodný. V kategoriích infans – adultus je poměr 17:6, dětí je tedy výrazně více (Sládek – Kavánová 2003, 439). V nálezech zcela absentují zbraně, ostruhy a kování opasku. Stříbrné a bronzové šperky v hrobech dětí charakterizuje snaha o vyjádření lepšího sociálního postavení pochovaného individua, které snad zdůrazňují i přiložené nože ve funkční poloze. Jako příklad slouží hrob 1459 (roční dítě) se stříbrnými náušnicemi, náhrdelníkem a dvěma noži.

Skupina hrobů starší fáze je charakteristická orientací JZ-SV, výrazně odlišnou od orientace kostela

a hrobů v jeho prostorách. Tato orientace je nezávislá na zadní stěně valu, podél níž (případně kolmo na ni) jsou orientovány hroby střední a mladší fáze. Nejbližším objektem stejné orientace, který – pokud je možné zjišťovat – splňuje podmínky stratigrafické a relativně chronologické, je nadzemní objekt 963. Z něj byly prozkoumány pozůstatky podlahové úpravy a zbytky kamenného obložení tří dřevěných stěn, z nichž jihozápadní byla zachycena v plné délce (6,5 m), u jihovýchodní je pravděpodobná délka 7,8 m. Uvnitř jeho prostoru byly očistěny hroby 1433 a 1434 (hrob 1446 jsou druhotně uložené zbytky kostry v jílovité navázce), blíže časově nezařaditelné. U jižního nároží jsou dokumentovány značně přeházené kosti hrobu 1437. Nad západním okrajem kamenného obložení leží odlišně orientovaný hrob 1493, patřící mladší fázi hrobů.

Další situací, která by mohla souviset s hroby starší fáze, je skupina kamenné a maltové destrukce pod červeným pískem objektu 969. Zde se však nepodařilo získat při terénním výzkumu žádné bližší informace a petrografický rozbor malty a kamene z této destrukce nepřinesl objasňující výsledky (viz Gregerová – Hložek 2003, 468). Můžeme akceptovat zjištění o společném původu kamene z této destrukce i kamenného bloku u presbyteria z jedné lokality (výběžek pálavského vápence u Hlohovce), neboť to svědčí o zavedeném transportu stavebního materiálu z již osvědčených zdrojů. Kámen z destrukce pod objektem 969 má kompaktní složení a mohl být použit jako stavební kámen. Tomu ostatně nasvědčuje i souvislá vrstva malty na jeho povrchu. Polokulovitě otesaný blok u presbyteria pochází z jiné sloje, je značně zvětřalý a mohl být použit pouze jako na pevnost nenáročná složka příslušenství stavby (v tomto případě zřejmě jako příkrov schrány relikváře, možná i jako podstavec oltáře). Kromě toho není vyloučeno, že byl sekundárně použit jako původně stavební prvek staršího objektu. Rozbory malty z destrukce pod objektem 969 a z destrukce sakrální stavby nevykazují podstatné rozdíly ani ve složení materiálu, ani v relativním datování. Stratigrafická situace však nedovoluje předpokládat, že by oba objekty mohly být současné. Příčinou těchto nesrovnalostí by mohly být rozdílné podmínky v uchování vzorků malty. Zatímco vzorky z podlahy presbyteria byly odebrány až čtyři roky po odkrytí, vzorek pod objektem 969 bezprostředně po době nálezů. Objektivně je třeba přiznat, že malta pod objektem 969 může být vskutku starší (konzultováno s autory petrografické analýzy).

Mezi starší a mladší fází hřbitova je opět doloženo sídliště, vzhledem k nálezové situaci natolik porušené, že nelze rekonstruovat jeho celkovou rozlohu, charakter nebo případné chronologické rozdíly. Jedná se o úpravu 986 s ohništěm 982, písčitého objektu 969 a eventuálně kameny vyložené čtverce 965 a 961 spolu s dalšími útržky objektů, jimiž se na tomto místě blíže nezabýváme. Podlahová úprava s ohništěm svědčí o obytné funkci objektu 986. Účel kamenných čtverců zůstává naprosto neobjasněný. Volně uložený sytký písek objektu 969 na jílovitém podkladu s kameny a maltou hraje významnou úlohu ve stratigrafii pohřebiště a její

návaznosti na fázi opevnění, pro charakteristiku sídliště mezi oběma fázemi pohřbívání je však poměrně záhadným faktorem. Skutečnost, že písčité materiálu byl dokumentován jako součást záspy všech jam směrem k opevnění, nelze vyložit jen jeho sypkou konzistencí, a tedy snadným rozplavením do okolí, neboť nebyl zaznamenán na ploše severně a západně od objektu 969. Nápadné je rovněž, že na silné vrstvě červeného písku již nebylo cokoliv zbudováno, přestože se v jeho nejbližším okolí vyskytuje např. sídelní objekt 986 a následně i mladší fáze pohřebiště. Jedinou situací, která evidentně porušila okrajovou (tedy již pravděpodobně skutečně rozplavenou) část písčité vrstvy objektu 969 je sdružený obrys jam hrobů 1497 a 1498.

Kamenná zídka podél cesty patří snad již ke starší fázi hřbitova, bezesporu je ale současná se střední fází. Ta je v relativní chronologii spojena s etapou chátrání konstrukcí starší fáze opevnění a následnou přestavbou valu a můžeme ji datovat do období po polovině 9. století. Bylo do ní zařazeno poměrně málo hrobů, a to výhradně v těsné blízkosti zadní stěny valu, podél níž a kolmo na ni jsou i orientovány. Stejně jako u starší fáze pohřebiště není vyloučeno, že k nim patří zbytky hrobů v navážce v severozápadním cípu hřbitova. Nálezy se neliší od nálezů starší fáze.

Teprve poté nastalo období výrazného a posledního přebudování této části hradiště. Úpravy terénu v místech proponované stavby pravděpodobně odstranily pozůstatky dosavadního velkomoravského osídlení. Mohutná vrstva jílovité navážky překryla předvelkomoravské a v okrajových partiích i velkomoravské situace sídliště i starší fázi pohřebiště. Podle kosterních pozůstatků v navážce došlo k částečné likvidaci starších pohřbů v místech terénních úprav. Snad i silně narušené pohřby v prostoru, kam již navážka nedosahovala, patří této situaci. Navážková úprava je spojena se stavbou kostela a mimo jiné tedy odděluje starší a mladší fázi hřbitova.

V relativní chronologii je nejmladší aktivitou v horizontu B stavba kostela spolu s mladší fází pohřebiště. Hroby jsou uloženy v lodi kostela, po jižní straně presbyteria, podél zadní stěny valu a především v těsném prostoru mezi kostelem a zadní stěnou opevnění, ojedinelé pak vně severní stěny kostelní lodi. Orientovány jsou jednak podle kostelní stavby téměř Z-V, jednak ve směru zadní stěny valu SZ-JV a ve směru na ní kolmém JZ-SV. Podle nálezů v dětských hrobech je pro tuto fázi charakteristický luxusní stříbrný šperk s granulací a filigránem. Z hrobových celků této fáze rovněž pocházejí volně ve vrstvě nalezené stříbrné pozlacené gombíky melounovitého tvaru a velký stříbrný gombík s tepanou zoomorfní výzdobou. Mladší fáze hřbitova je spolu s kostelní stavbou datována okolo roku 900.

Do subhorizontu 12. kostela byly zařazeny 33 hroby na základě převážně nálezových okolností, dva hroby pravděpodobně a u dvou není jejich příslušnost jistá. Poměr mužských a ženských hrobů je shodný, poměr kategorie infans – adultus rovněž (Sládek – Kavánová 2003, 438-439). Mezi ženami je nejpočetnější skupina v rozmezí 50-60 let (pět hrobů), druhá nejpočetnější (jen dva hroby) pak 40-50 let. Riziková skupina 20-30 let je

zastoupena pouze jedním hrobem, stejně jako skupina 30-40 let. U mužů je nejpočetnější skupina 40-50 let, druhá nejpočetnější 50-60 let. Při srovnání s jinými mikulčickými pohřebišti se objevují markantní rozdíly především u ženské populace (Stloukal – Vyhnanek 1976, 37; Stloukal – Hanáková 1985, 550-551, obr. 4), podíl více než 50% žen ve věku 50-60 let nebyl jinde pozorován. Zajímavým detailem by mohla být skutečnost, že jediné dva hroby ve skupině 30-40 let jsou uloženy vedle sebe, jeden je mužský a druhý ženský (1449 a 1450), u nohou ženské kostry nalezeny kůstky malého dítěte.

V mladší fázi pohřebiště se výrazněji odlišují hroby společensky významnějších osob umístěním uvnitř nebo v blízkosti sakrální stavby, zejména v okolí presbyteria s relikviářem. Naprostý nedostatek jakékoliv hrobní výbavy, a to i u nedotčeného hrobu ve východní řadě uvnitř kostelní lodi (hrob 1467), jakož i u ostatních porušených hrobů v interiéru kostela není zřejmě náhodný. Svědčí o tom, že jej nelze přičíst pouze činnosti lupičů, ale že zde musíme počítat i s výraznějším prosazováním křesťanských zásad pohřbu. Snad s nimi souvisí i skutečnost, že hroby se stříbrnými šperky jsou situovány po okrajích hřbitova. Ani v mladší skupině hrobů nebyly nalezeny zbraně, ostruhy a kování opasku, pouze byl do hrobu ve více případech přidán nůž. Mezi nevykradenými hroby dětí se v přiloženém šperku projevují výraznější majetkové rozdíly. U některých šperků nacházíme shodné rysy se šperky české kotliny, náležejícími horizontu maďarské expanze.

Datování destrukce kostela a tím i závěru horizontu B je závislé na analýze výskytu mladohradištní keramiky v horizontu A a datovatelných nálezech, konkrétně bronzových záušnic. Z rozboru vyplývá, že v nejstarších destrukčních vrstvách se mladohradištní střepy nevyskytují, jsou však charakteristické pro nálezové celky nad destrukcí a v narušených částech destrukce (devastace relikviáře). Dále mezi nálezy bronzových záušnic chybí exempláře datovatelné před polovinu 10. století. Z toho plyne, že ztráta funkce kostela spadá do období 1. poloviny 10. století a teprve následně, po určité pauze v osídlení, dochází k souvislejšímu projevům lidské činnosti.

5. Situace po zániku opevnění – horizont A

Nejmladší pozorovatelná fáze osídlení byla nazvána horizontem A a její spodní hranice je dána zánikem opevnění. V terénu se tato situace projevila jako postupný sesuv tělesa valu po destrukci dřevěné konstrukce jeho zadní stěny. Dřevěné součásti nemusely být násilně zničeny. Jestliže nebyly udržovány a opravovány, pod tlakem zeminy v tělese valu povolily jistě relativně brzy. Podélné trámy byly nalezeny ve čtv. 45/-17 asi 1 m od zjištěné linie zadní stěny valu v podobě zuhelnatělých zbytků dřeva. Překryty byly jílovou zeminou tělesa valu. Jen o něco výše lemovala vlnu destrukční vrstvy ve vzdálenosti přibližně 2 m od zadní stěny řada žernovů (obr. 125), rovněž překrytá další jílovitou destrukcí. To svědčí o postupném roznášení materiálu, nejdříve prav-

děpodobně z výše položených situací. Zajímavé je, že se žernovy podél vnitřní stěny valu vyskytovaly pouze v úseku nad sídlištěm a pohřebištěm, v bezprostředním okolí brány nebyly uvnitř opevněné plochy zaznamenány. Nápadnější je pouze skupina kamenných žernovů ve čtv. 41/-16, vzdálená 15 m od brány i opevnění. Její nálezořová situace není přesvědčivá pro zařazení do horizontu A.

Mladohradištní keramika byla přímo v destrukci okolí brány zaznamenána pouze v nejvyšší vrstvě kamenného sesuvu, u severozápadního křídla brány spolu s keramikou středověkou. Zde se střepy typu 4 (mladohradištní) vyskytly i v přepálené vrstvě na destrukci valu, stejná vrstva v bráně obsahovala střepy typu 3. Na vnějším svahu destrukce se tuhé střepy vyskytovaly v horní vrstvě velkých kamenů. Destrukce valu jihovýchodně od brány je charakterizována střepy typu 3, místy s příměsí tuhových střepů a cylindrických okrajů. Jílové těleso valu ve čtv. 46/-16 obsahovalo mladohradištní střepy spolu se střepy typu 3 do hloubky 60 cm, hlouběji již pouze typ 3 a 2. V destrukční jílovité vlně mimo vlastní rozsah valu mladohradištní keramika charakterizovala celky do hloubky 50 cm, v hlinité vrstvě nad objektem 980 a v objektu 980. Jako příměs se vyskytly střepy typu 4 v jílovité vrstvě do hloubky 50-60 cm, intruze jednotlivých střepů byla pozorována až

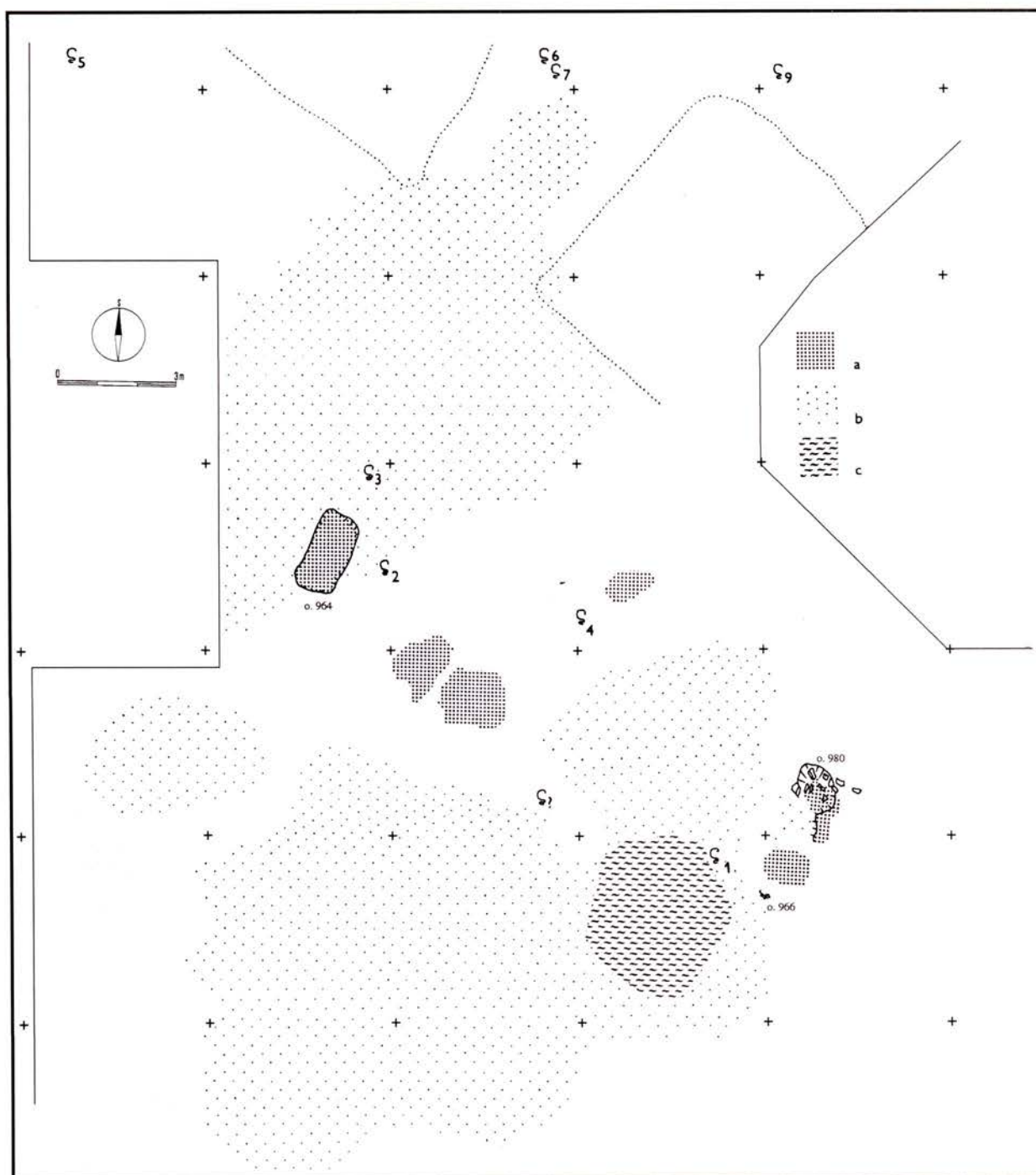
do hloubky 120 cm již v hlinité vrstvě přibližně nad objektem 982, nad hroby 1497 a 1498 a v zásypu hrobu 1507 (zde patrně v souvislosti s ukládáním depotu). Na úrovni vrstvy žernovů (hloubka 60 cm) byla nalezena keramika typu 3 a 2. Kromě objektů, jejichž obsah svědčí o mladohradištním stáří, se tedy v blízkosti opevnění projevila výraznější aktivita osídlení horizontu A pouze v okolí brány.

Z terénní dokumentace není patrné, že by plocha byla výrazným způsobem po zániku opevnění osídlena. Některé aktivity se projevily jako porušení destrukční vrstvy kostela v části mezi kněžištěm a předkněžištní příčkou, nelze je však blíže upřesnit. Rovněž v prostoru mezi destrukcí kostela a destrukcí opevnění byla zachycena propálená místa bez dalších souvislostí. V prostoru brány na středové ose průchodu, prakticky na okraji propálené vrstvy destrukce byl zaznamenán mladohradištní zásah do zásypu brány. Také na trase bývalé komunikace vedoucí z brány přímo dovnitř areálu hradiště byly pozorovány pozůstatky osídlení v podobě rozptýlené kamenné destrukce (obr. 152). Všem těmto situacím přísluší i výskyt mladohradištní keramiky, speciálně v destrukci opevnění a v okolí objektu 967 (obr. 153).

Typické nálezořové celky mladohradištní keramiky byly zaznamenány v hlinité vrstvě nad destrukcí objektu 967 po úroveň vrstvy s úlomky malty ve čtv. 44/-17

Obr. 152. Rozptýlená kamenná destrukce horizontu A severozápadně od ruin kostela.

Obr. 153. Nálezová situace horizontu A. Objekty 964, 966 a 980. Keramika: a-výskyt mladohradištních střepů do hloubky 70 cm, b-výskyt mladohradištních střepů do hloubky 55 cm, c-příměs středověké keramiky. Lokalizace záušnic – číslování shodné s obr. 158.

a 43/-17. Ve vrstvě malty a drobných kamenů se střepy vyskytovaly zvláště v jihozápadním rohu čtv. 44/-17, kde byl zdokumentován terénní zásah, a pokračují západním směrem kromě suti v severovýchodním rohu čtv. 43/-17. Typický nálezový celek mladohradištních střepů pochází i ze zásypu relikviáře. V nejbližším okolí kostela jižně od kněžiště se v hlinité vrstvě do hloubky 55 cm vyskytují mladohradištní střepy spolu s pravěkými a s úlomky tzv. žluté keramiky, ve vrstvě s maltou v hloubce 55-60 cm se příměs cylindrických okrajů obje-

vuje rovněž v celcích se žlutou keramikou a pravěkými střepy. Nejsou tedy tyto nálezové situace nenarušené a jejich obsah směřodátný. Vrstva jílovité navážky pod kostelem obsahovala pouze střepy typu 2 s příměsí typů 1 a 3, a to i v místech mezi kněžištěm a příčkou, kde byla vrstva destrukce nad ní evidentně porušena. Ojedinelá příměs typu 4 byla pozorována pouze v místech narušení objektem 980.

Stratigraficky byl mezi sídlištními objekty určen do horizontu A jen objekt 964 u východního profilu čtv. 42/-

17, v bezprostřední blízkosti předpokládaného severozápadního nároží kostela. Velké ploché kameny z destrukce sakrální stavby byly nalezeny v horní vrstvě zásypu jámy s plochým dnem a svislými stěnami (obr. 154). Jáma střední velikosti nebyla orientována ani podle kostelní stavby, ani podél cesty. Podle nálezové situace lze objekt zařadit do doby bezprostředně po zániku kostela, typ zásypu odpovídá materiálu kulturní vrstvy horizontu A, keramický materiál, uvedený v dokumentaci, nebyl nalezen.

Podle keramického materiálu lze do horizontu A zařadit objekt 980 v jihozápadním rohu čtv. 45/16. Jáma téměř kruhového tvaru o průměru 120 cm s tmavým hlinitým zásypem porušila světlou jílovitohlinitou vrstvu navážky. Po okrajích byla lemována kameny, spadajícími po svahu ke středu jámy. Pod 20 cm silnou hlinitou vrstvou překryl sytý uhlíkovitý zásyp kostru hrobu 1508, která byla v části pod jámou narušená vykrádači. Nelze tedy vyloučit, že se jedná o pozůstatek vykrádačské činnosti, podle obsahu zásypu již z doby s mladohradištní keramikou.

Dalším dokladem sídlištních aktivit je pak depot železných předmětů (objekt 966), uložený nad hroby jižní skupiny ve čtv. 44/15 (obr. 155). V tmavé hlinité vrstvě pod povrchovou ornici v hloubce 45 cm byl odkryt soubor železných předmětů vesměs užitkového charakteru, některé z nich s úpravami svědčícími o tom, že depot sloužil jako zásoba železné suroviny. Předměty označené jako objekt 966 představovaly části srpů, dva

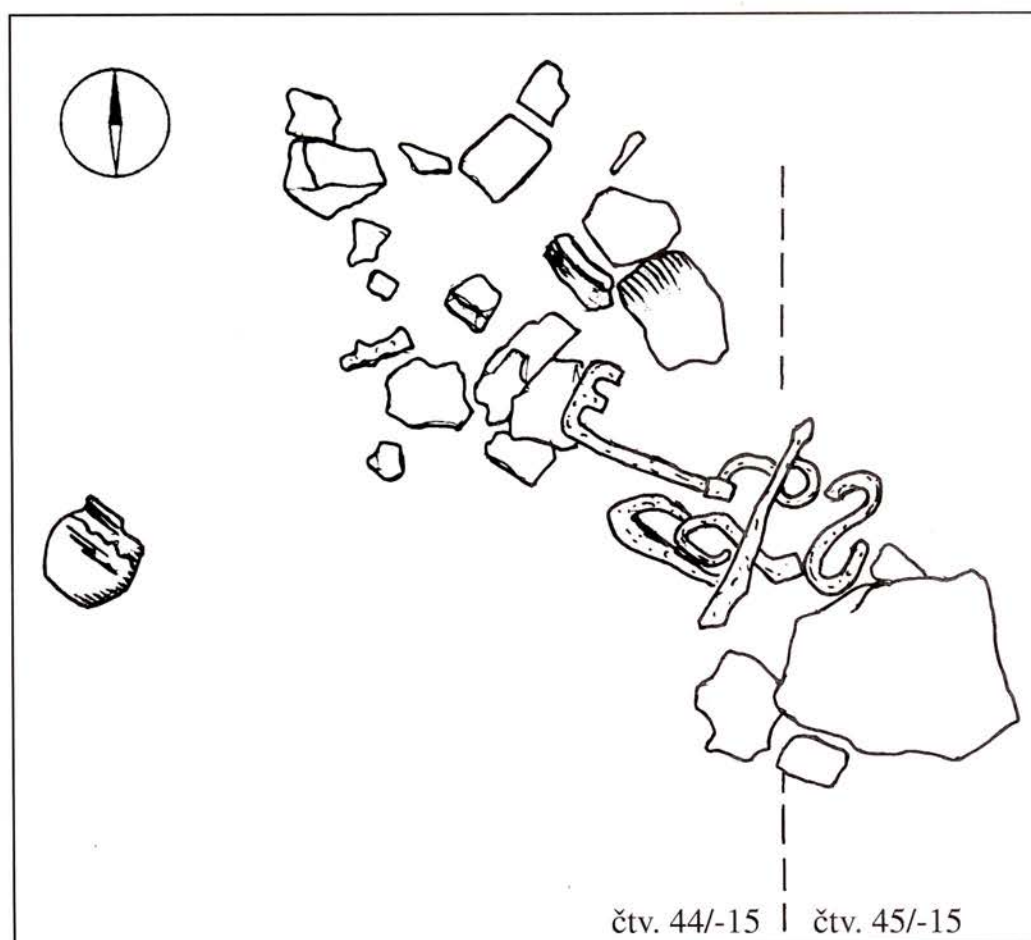
zlomky sekerovitě hřivny, železný hákovitý klíč s tordovanou rukojetí a kroužkem na jejím konci, masivní závěsné kování s hákem a menší závěsné kování, železný kroužek a poškozená malá sekerka. Kromě železných kusů bylo nalezeno skleněné diskovité hladidlo (obr. 156). V blízkosti se nacházely další železné předměty – zavírací nůž (břitva), skoba, dva menší železné nožíky a neidentifikované železné fragmenty. Mezi předměty ležící nádobka patří k typu tzv. červené keramiky pozdně velkomoravského výskytu (*Kavánová 2001b*), rovněž tak některé volně rozhozené střepy (obr. 157).

V návaznosti na nález skleněného hladidla v depotu 966 je vhodné doplnit, že ve čtv. 43/18, v hloubce 30 cm, odpovídající horizontu A, byl nalezen další zlomek skleněného hladidla či suroviny o průměru 80 mm. Ze skleněných nálezů můžeme v tomto horizontu uvést zlomek skla ve čtv. 43/18 a okraj skleněného poháru s okrajovým dutým zesílením (obr. 62:2), hodnoceným již v souvislosti s horizontem B jako nález na hranici obou horizontů.

Z výraznějších nálezů typických pro povelkomoravské období se na ploše vyskytly pouze záušnice z bronzového drátu ukončeného esovitou kličkou. Jejich rozměry je u většiny možné určit pouze orientačně (u zachovalejších tvarů jsou rozměry uvedeny bez esovité kličky, největší a nejmenší vnější průměr), neboť tvar je mnohdy značně zdeformován, některé jsou násilně narovnány, jedna smotána do klubíčka. Bronzový drát, z něhož byly vyrobeny, má ve většině případů

Obr. 154. Horizont A – zahloubený objekt 964.

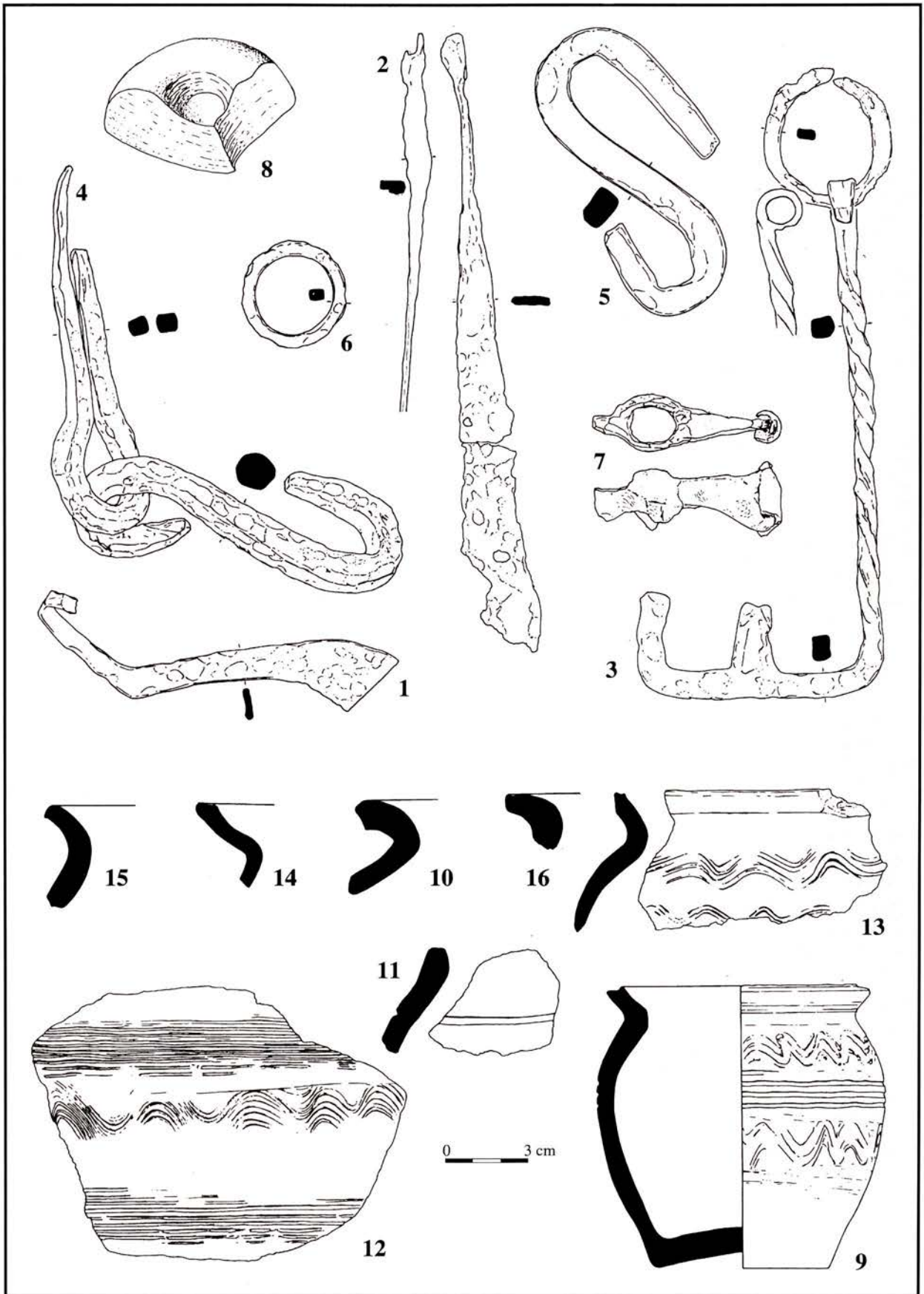

Obr. 155. Situační nákres rozložení předmětů v objektu 966.

průměr 1,5 až 2 mm, výjimečně u jednoho nálezu z vnějšího svahu destrukce opevnění ca 2,4 mm, je tedy poměrně tenký. Přimo v prostoru pohřebiště byly nalezeny čtyři kusy (obr. 153 a 158:1-4, jeden zlomek drátu není přesně určitelný), další pak v blízkosti opevnění, případně bezprostředně v jeho destrukci. Záušnice na vnějším svahu valu (obr. 153:9) byla nalezena v horní vrstvě kamenné suti pod jihovýchodním nárožím brány spolu s mladohradištními střepy, rovněž další dvě záušnice v průchodu branou (obr. 153:6, 7) jsou dobře stratigraficky fixovány vrstvou ornice a tmavou hlinitou vrstvou nad přepálenou destrukcí. Velká záušnice z bronzového drátu o průměru 2,4 mm, dobře zachovaná, s konci přetaženými přes sebe (obr. 158:9), má rozměry 51 x 45 mm (průměr 48 mm), podle délky drátu, který je na jednom konci roztepán do esovité kličky o šířce 4 mm se stopami rýhování a na druhém konci zahrocený, je možné počítat s ideálním průměrem ozdoby 50,3 mm. Ve vrstvě ornice v prostoru brány byla nalezena menší záušnice (obr. 158:7) z bronzového drátu o průměru 1,8 mm, šířka kličky 4 mm, o rozměrech 32 x 27 mm (průměr 29,5 mm). Poblíž, poněkud hlouběji, v hlinité vrstvě nad přepálenou destrukcí, se vyskytla původně větší záušnice (obr. 158:6) z bronzového drátu o průměru 2 mm, podle délky drátu o průměru ideálního kruhu 42,9 mm. Předmět byl vtulovitě zkroucen. Roztepaná

esovitá klička o šířce 4 mm nese na vnějším povrchu tři rýžky. V kamenné destrukci na vnitřní straně valu severozápadně od brány byla nalezena menší záušnice (obr. 153 a 158:5), bronzový drát o průměru 1,8 mm má délku 55 mm odpovídající kruhu o průměru 17,5 mm, původně kruhovitý tvar je zdeformován do nepravidelného oválu o rozměrech 16 x 23 mm. Esovitá klička má šířku 3,5 mm. V horní vrstvě kamenné suti valu vně trojitě řady palisády, tedy již v prostoru říčního toku se vyskytl bronzový drát o průměru 1,8 mm a délce 185 mm, stočený do spirálovitého tvaru, bez zřetelně opracovaného ukončení (obr. 158:8). Předběžně o něm bylo uvažováno jako o poškozené záušnici, není to však příliš pravděpodobné.

Nálezy v blízkosti sakrální stavby jsou rovněž situačně charakteristické. Ve čtv. 44/-17 se vyskytla záušnice v tmavé hlinité vrstvě v horizontu horní kamenné destrukce nad okrajem kněžiště (obr. 153 a 158:4). Bronzový drát, z něhož byla vyrobena, má sílu 2 mm a délku 102 mm, jeden konec je viditelně odlomen, není tedy možné vypočítat průměr původního kruhu. Kruhový předmět byl násilně roztažen a zkroucený. Naplocho slisovaná esovitá klička má šířku 4 mm. Nad prostorem kostelní lodi byla nalezena malá záušnice, v horní hlinité vrstvě překrývající destrukci (obr. 153 a 158:2). Velmi dobře zachovaný šperk byl vyroben z bronzového drátu

Obr. 156. Depot 966.

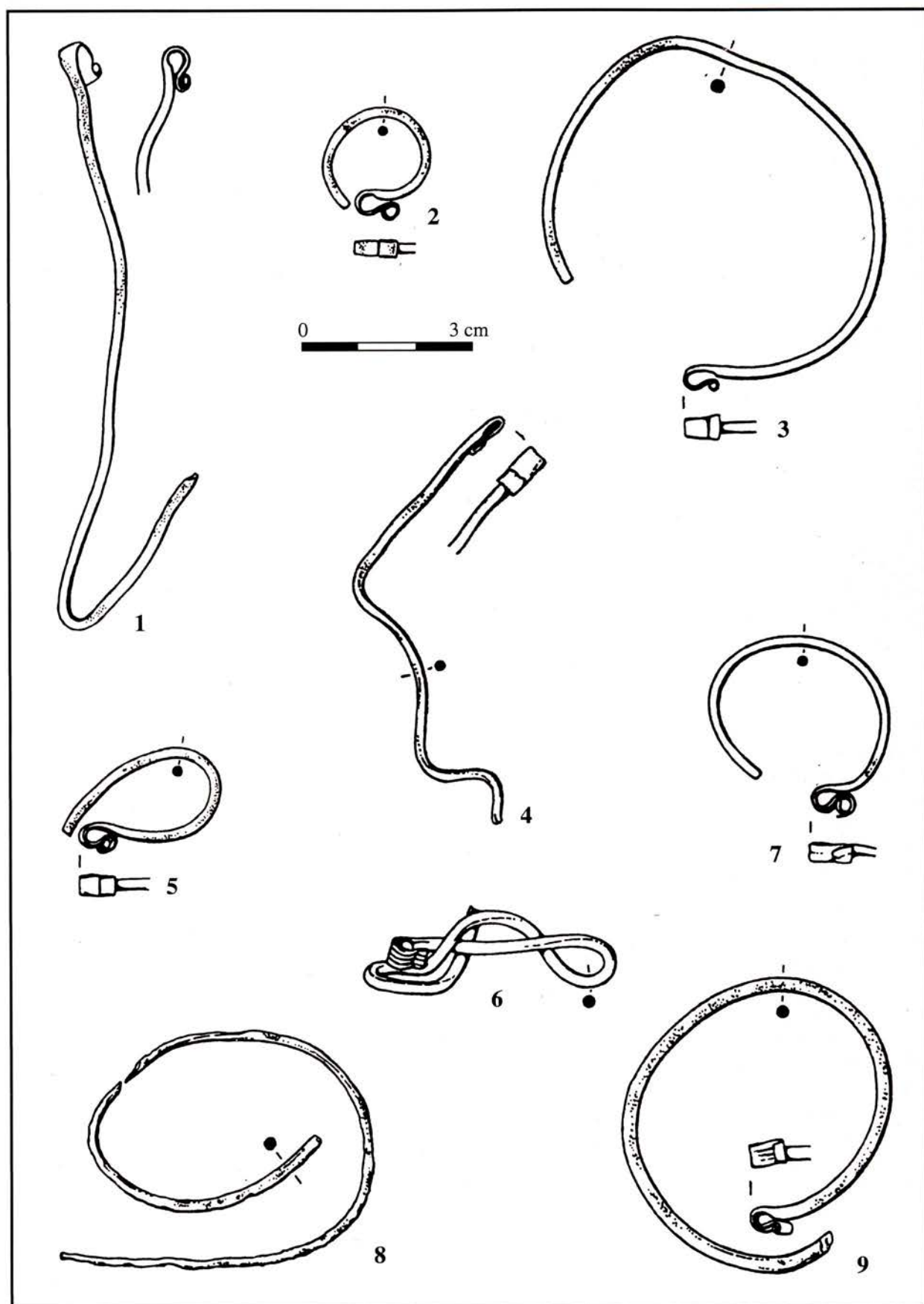
Obr. 157. Depot železných předmětů – objekt 966.

o průměru 1,3 mm, rozměry 18 x 17 mm, roztepaná esovitá klička má šířku 2,8 mm. Severně od destrukce sakrální stavby je dokumentována velká záušnice (obr. 153 a 158:3) v hloubce 30 cm v tmavé hlinité vrstvě, tedy prakticky ve stejné nálezové situaci jako záušnice předchozí, vzdálená necelé 3 m. Obě záušnice se od sebe rozměrově značně liší. Velká záušnice je poměrně dobře zachovaná, vyrobená z bronzového drátu o průměru 2 mm, jeden konec tupý a zřejmě nepoškozený, druhý stočený v postupně se rozšiřující esovitou kličku o max. šířce 4,5 mm. Kruhový tvar je poněkud roztažený, konce jsou od sebe vzdáleny 25 mm. Podle délky drátu 155 mm by ideální průměr kruhu byl 49 mm, skutečné rozměry 62 x 60 mm (61 mm). Nad jižním okrajem jílovité navázky pod kostelem se ve čtv. 43/-16 vyskytoval zlomek bronzového drátu, snad záušnice, v tmavé hlinité vrstvě v hloubce 45 cm, jsou zde zaznamenány i střepty mladohradištního typu ve vrstvě nad podloží. Obdobná situace byla pozorována i ve čtv. 44/-15, kde nad vrstvou s příměsí mladohradištních střeptů byla nalezena do délky roztažená záušnice původně velkého průměru (obr. 153 a 158:1) v hloubce 50 cm v tmavé hlinité vrstvě. Vyrobená byla z bronzového drátu o průměru 2 mm a délce 137 mm, což odpovídá ideálnímu průměru kruhu 43,6 mm. Jeden konec drátu byl ploše stisknut do hrany, druhý stočen do esovité kličky o šířce 4 mm, na povrchu s nepatrnými stopami rýh.

Přidržíme-li se polského dělení záušnic podle průměru kroužku (Kóčka-Krenz 1971), pak dvě z našich záušnic patří variantě A (do 2 cm) a ostatní variantě B (2-

5 cm). U dvou záušnic můžeme teoreticky uvažovat i o variantě C (více než 5 cm), průměr kroužku je zde však diskutabilní, ovlivněný postavením obou konců předmětu (obr. 158:3 a 9). Záušnice varianty A se objevují od 10. století (hlavně v jeho 2. polovině) do 2. poloviny 13. století, přičemž v 9. století jsou zaznamenány v oblasti sasko-durynských pohřebišť (Kóčka-Krenz 1993, 48). Záušnice varianty B se sporadicky objevují rovněž v 9. století na sasko-durynských pohřebištech, převaha materiálu v Polsku však pochází z 11.-13. století, méně počátku 14. století (Kóčka-Krenz 1993, 49). Eventuální varianta C byla užívána od 12. do 1. poloviny 14. století (Kóčka-Krenz 1993, 50). Chronologie jednotlivých variant byla pozorována např. v Opole-Ostrówku, které je našemu teritoriu bližší, kde varianta A byla registrována ve vrstvách 1. čtvrtiny 11. století, varianta B ve vrstvách 3. čtvrtiny 11. století spolu s variantou A, s variantou C pak ve vrstvách konce 12. a poloviny 13. století. Také byl pozorován společný výskyt záušnic o malém i větším průměru na jedné lokalitě, z toho čtyři pohřebišť sasko-durynská byla datována pouze do 9. století, ostatní lokality (pohřebišť i hradišť) jsou datovány v delším časovém úseku. Tato skutečnost je připisována dvěma odlišným kulturním proudům (Kóčka-Krenz 1993, 50-51). Obecně řečeno, počátek nošení esovitých záušnic spadá snad do 9. století na pohřebištech sasko-durynských, v Polsku do 2. poloviny 10. století a končí v 1. polovině 14. století. Ve vývoji je patrná tendence k postupnému zvětšování rozměrů (Kóčka-Krenz 1993, 51).

Odmyslíme-li si odlišnost geografickou, výskyt různých variant záušnic z bronzového drátu na jedné lokalitě odpovídá obrazu těchto nálezů v okolí ruiny 12. kostela v Mikulčicích. Skutečností totiž zůstává, že prakticky ve stejné nálezové situaci byly nalezeny záušnice patřící podle všech hledisek k nejrozličnějším chronologickým úrovním, od malých záušnic až k tvarům počítaným k jednomu z nejmladších tohoto typu nálezů a dokládajících ojedinělé projevy osídlení hluboko do pozdní doby hradištní. V datování záušnic přitom panuje vzácná nejednotnost. Např. na pohřebišti v Praze-Motole jsou záušnice, které by mohly být rozměry, silou drátu a technikou provedení adekvátní nejmenším a snad tedy nejstarším tvarům u 12. kostela v Mikulčicích, datovány do 1. poloviny 11. století (Kovářík 1991, 56, tab. 68:14, 1-4). Na pohřebišti v Čakajovicích jsou obdobné záušnice řazeny do druhé skupiny, blízké malým záušnicím o tenkém průřezu drátu (II./2-3) na pohřebišti Halimba-Cseres (Giesler 1981, Abb. 7a) a chronologicky souběžné se záušnicemi tzv. nitranského typu s široce roztepanou kličkou (Rejholcová 1995, 57). Podle Gieslerova dělení dvě z mikulčických hodnocených záušnic patří k typu II.5/1-2, jedna by byla označena jako I.8/2 (větší záušnice o délce drátu 8,0 až 8,9 cm a síle drátu 1,5 až 1,8 mm) a ostatní přesahují svými rozměry, resp. délkou drátu hranici 10,9 cm, danou materiálem pohřebišť (Giesler 1981, Abb. 7a). Podle dělení a datování M. Hanuliaka na pohřebišti maďarského etnika Malé Kosihy I, korespondujícího s chronologií Gieslerovou (1981, 104-109), se mikulčické záušnice vyskytují od poloviny

Obr. 158. Horizont A – bronzové záušnice.

10. století až téměř ke konci 11. století, kdy končí existence pohřebiště Malé Kosihy (*Hanuliak 1994, 40-41, 67-68*). Pro 11. století jsou typické záušnice se žlábkovanou kličkou (typ 17), které jsou v hodnoceném souboru přítomny, záušnice nitranského typu s široce roztepanou kličkou (typ 16) v Mikulčicích nemáme.

Žádná záušnice z mikulčické kolekce nedosahuje velikosti záušnic z Veselí a Střelice, hodnocených *V. Hrubým* (1960, 88-90) a datovaných do 1. poloviny 13. století (*Hrubý 1960, 100*). Rozměry jsou nejbližší záušnici z Prahy-Štěpánské ulice, datované mincemi 1. poloviny 12. století (*Radoměský 1960; Hrubý 1960, 96*). Žlábkování povrchu úzkých esovitých kliček je na Moravě uváděno již u nejmenších tvarů až k záušnicím velkého průměru (*Šikulová 1959, 117*).

Podle nálezů českých, zejména podle zpracování pohřebiště v Radomyšli (*Nechvátal 1999*), odpovídají větší tvary záušnic v Mikulčicích nejmladší fázi doby hradištní, a to 12. století, což koresponduje i s nálezem záušnice o rekonstruovaném průměru 42,9 mm (spíše více), s žebrováním pokrytou esovitou kličkou o šířce 4 mm (*Nechvátal 1999, 121*). Skepsi k výskytu těchto záušnic ve 13. století vyjádřil již *Z. Smetánka* právě s odvoláním na nález z Prahy-Štěpánské ulice (1973, 463-464, 481-482).

U náhodných, možná i sídlištních nálezů záušnic z horizontu po zániku opevnění hradiště v Mikulčicích tedy můžeme počítat s nejstaršími tvary, vyskytujícími se v hrobech okolo poloviny 10. století, a s nejmladšími, kladenými podle posledních zpracování pohřebiště v Čechách do pokročilého 12. století.

Pozoruhodné je, že se v Mikulčicích na analyzovaném úseku hradiště nenašly nejstarší typy esovitých záušnic (do průměru 15 mm), a to ani v hrobech, ani v následné destrukci a eventuálně sídlištní vrstvě. Ačkoliv se podle náleзовé situace zdá, že plocha byla osídlena nepřetržitě, nálezy svědčí o určitém časovém úseku mezi koncem pohřbívání a rozsáhlejší destrukci kostelní stavby i opevnění. Žádná ze záušnic se nenašla v bezprostřední blízkosti zadní stěny valu ani v nejstarší destrukci vlně jeho tělesa. Náleзовé okolnosti všech záušnic odpovídají již poměrně pokročilému stadiu rozkladu opevnění. Není zřejmě v našich silách určit přesněji dobu, která uplynula, ale tato skutečnost nám dokládá, že stavba kostela a mladší fáze hřbitova ještě patří plně velkomoravské době, byť jejímu závěru.

Výskytem mladohradištní keramiky v různých situacích máme nepřímo doloženy případně další terénní úpravy. Kromě destrukčních vrstev tělesa valu, případně navazujících situací, kde se dá výskyt mladších střepů logicky předpokládat a náleзовé celky keramiky byly podkladem pro další zpracování (*Kavánová – Hložek 2003, 415, 420-426*) se mladohradištní střepy objevily i v situacích, pro které nemáme v terénu podklady v podobě dokumentovatelných terénních zásahů (obr. 153). Masivnější výskyt střepů v typických náleзовých celcích byl např. pozorován ve čtv. 43/-14, 43/-15 a 44/-15 v hlinité vrstvě do hloubky 45 až 55 cm, na úrovni rozrušených hrobů a posléze i v povrchové vrstvě červenoohnědé úpravy objektu 969, zatímco ve čtv. 44/-14 se

příměs typu 4 objevuje maximálně do hloubky 25 cm. Ve čtv. 44/-15 byla ale v hloubce 70 cm pozorována i příměs středověkých střepů. Ve stejných místech, v jihovýchodním rohu čtverce 43/-15, byl ve vrstvě nad podloží nalezen velký stříbrný tepaný gombík, původem zřejmě z vykradených hrobů. Rovněž v místech nálezu stříbrného pozlaceného gombíku melounovitěho tvaru ve čtv. 42/-14 lze sledovat poměrně charakteristické náleзовé celky mladohradištních střepů do hloubky 55 cm a jako příměs do hloubky 70 cm. Pro srovnání uvádím, že v okolní ploše především západním směrem se keramika typu 4 objevuje do hloubky 30-40 cm.

Velmi zajímavý je výskyt mladohradištní keramiky po okrajích jílovité navážky pod sakrální stavbou. Jako příměs byly nalezeny střepy na rozhraní navážky a tmavé vrstvy pod ní u jižního okraje navážkové kry, ve větším počtu v tmavé hlinité vrstvě mimo ni. Dále byly zachyceny mladohradištní zásahy šedé hlinité vrstvy do navážky jižně od objektu 967. Obdobná situace byla dokumentována i u severního okraje navážky, což zřejmě svědčí o částečném rozplavení okrajů jílovité terénní úpravy do sníženého okolí. Jinak se v prostoru tzv. cesty vyskytovaly mladohradištní střepy v hlinité vrstvě do hloubky 45 cm, intruze tuhových střepů a střepů s cylindrickými okraji byla ojediněle pozorována i hlouběji v písčitohlinité vrstvě ve čtv. 42/-18. U jižního okraje cesty dosahovaly mladohradištní celky úrovně kamenné destrukce objektů 965 a 967, což stejně jako výskyt příměsí střepů s cylindrickými okraji ve vrstvě s uhlíky nad podloží ve čtv. 42/-17 a 43/-17 souvisí s existencí mladohradištního objektu 964 (obr. 153).

Zásahy mladohradištní keramiky až na úroveň hlinitojílovité úpravy v objektu 963 ve čtv. 42/-16 nám nabízejí možnost úvahy, zda porušení hrobů 1433 a 1434 spolu s narušením úpravy objektu 970 nesouvisí až s pozdními aktivitami horizontu A. Tuto eventualitu nelze vyloučit.

Stejně tak je možno analyzovat výskyt mladohradištní keramiky v destrukci kostela. Výrazný celek byl zaznamenán při čištění otvoru v podlaze presbyteria a mladohradištní střepy byly nalezeny i ve výplni zahloubení. Nad zachovanou částí podlahy byla vyzvednuta bronzová záušnice většího průměru, bylo již však řečeno výše, že v situaci horizontu A má tato okolnost jen omezený chronologický dopad, ve stejné náleзовé situaci se vyskytují starší i mladší záušnice. Mladohradištní keramika je typická pro celky nad destrukční vrstvou s maltou, níže se objevuje jako příměs. V destrukci vrstvy suti, izolované preparované v severovýchodním rohu čtv. 43/-17 se typ 4 nevyskytuje, pak tedy v počáteční etapě devastace stavby nebyla dosud mladohradištní keramika běžnou součástí materiální kultury. Toto zjištění koresponduje s konstatováním, že se v horizontu A nevyskytují záušnice nejstarších tvarů, obvykle řazených ještě před polovinu 10. století. Z toho vyplývá, že ke ztrátě funkce a následné destrukci sakrální stavby muselo dojít někdy v 1. polovině 10. století. Teprve poté se ukládala hlinitá vrstva s celky mladohradištní keramiky, pokrývající prakticky celou hodnocenou plochu do hloubky cca 45 cm a vyplňující zahloubené zásahy, zjiš-

těné terénním výzkumem. Zřejmě ve stejné době docházelo i k zásahům do destrukce sakrální stavby včetně poškození relikvíře.

Jak bylo uvedeno výše, v destrukci opevnění se mladohradištní keramika objevuje pouze v destrukční vrstvě velkých kamenů do hloubky 50 cm, případně v propálené vrstvě v bráně jako sekundární zásah. Zde byly dokumentovány i středověké střepy. V jílové destrukci vlastního tělesa valu byla pozorována maximálně do hloubky 60 cm ve čtv. 46/-16. V hlinité povrchové vrstvě nad destrukcí opevnění byla zaznamenána na vnějším svahu valu. Z analýzy keramických nálezových celků horizontu A vyplývá, že typ 4 se podílí na složení kvalitativního profilu keramiky povelmoravského období přibližně jednou pětinou, stejně jako typ 2 s variantou 3/2. V okrajové linii destrukce s nálezy kamenných žernovů a zuhelnatělých pozůstatků dřevěných trámů se projevil spíše typ 3 a 2, a to ve čtv. 45/-16. Rovněž pro přepálené destrukční vrstvy v okolí brány jsou typické střepy typu 3. V jílu nedestruovaného tělesa valu bylo keramiky relativně málo, a to spíše typ 2, v horních vrstvách s typem 3, ve spodních s typem 1. Ve vrstvách jílu s maltovými úlomky, patřících závěru starší fáze mladší etapy opevnění, byly nalezeny střepy typu 1 a 2.

Z toho lze dedukovat, že prvotní sesuv horní vrstvy valu s žernovy nastal v období před výskytem keramiky typu 4, tedy pravděpodobně ještě v průběhu 1. poloviny 10. století. Teprve v následné vlně kamenné destrukce se mladohradištní keramika objevuje jako součást nálezových celků.

Pokud se týká tuhové keramiky, lze konkrétně podle zpracování L. Poláčka upřesnit, že podél okraje destrukce uvnitř hradiště se objevují tuhové střepy třídy 2, zatímco tuhová keramika třídy 1 je rozptýlena v jednotlivých střepích po ploše (Poláček 1998, Abb. 10, 12, 14). Tato keramika je zařazena do vývojové skupiny A jako typologicky nejstarší, s výskytem v 10. a na počátku 11. století (Poláček 1998, 149). Výraznější uskupení pak na zkoumané ploše tvoří keramika třídy 7 a 8 skupiny C, vystupující jako přechod mezi starší a mladší tuhovou keramikou (Poláček 1998, 138-139, 152, Abb. 24). Okolí 12. kostela je rovněž jedním ze dvou míst na hradišti, kde se vyskytla tuhová keramika třídy 12, patřící do skupiny F pozdního 12. až 13. století (Poláček 1998, 153, Abb. 41). Spolu s tuhovou keramikou se sporadicky objevují i okrajové střepy kalichovité profilace, převážně u materiálu typického pro pozdně velkomoravský subhorizont (Kavánová – Hložek 2003, 420, tab. 10).

Pro konec horizontu B a tedy i počátek horizontu A bylo takto stanoveno období 1. poloviny 10. století. Podle nálezů nelze rekonstruovat obsah následných aktivit, zdá se, že nebyly nijak početné. Teprve v době, kdy mladohradištní osídlení zaujalo prostor bývalého 12. kostela a přilehlého okolí, přibývá i projevů lidské činnosti, byť zpočátku ve smyslu rabování dosud zřetelných ruin. Konkrétní doklady o charakteru osídlení se nedochovaly. Podle pozdně datovaných tvarů záušnic a pozdní tuhové keramiky můžeme předpokládat, že se

udrželo po celou mladší dobu hradištní a snad i o něco déle, minimálně do pozdního 12. století.

6. Závěr

Severozápadní část knížecího hradu v Mikulčicích uchovává svědectví o souvislém vývoji osídlení lokality od 2. poloviny 8. století až po útlum v mladší době hradištní. Podle několika málo nálezů mohla být tato část hradiště osídlena již v 1. polovině 8. století, určitější doklady však pocházejí až z 2. poloviny tohoto věku. V průběhu 9. století lze pozorovat velmi intenzivní aktivity fortifikační, sídlištní i funerální, které v průběhu 1. poloviny 10. století téměř ustávají. Nedošlo však k naprostému vysídlení této lokality, nálezy svědčí jen o jisté pauze a následném zřejmě novém obsazení. Nejmladší nálezy v tomto úseku hradiště lze datovat maximálně do pozdního 12. století.

Relativně chronologické členění na sídlištní horizonty se opírá o stratigrafii opevnění a jeho dvě základní etapy – dřevěnou fortifikaci a fortifikaci s čelní kamennou zdí a sypaným dřevito-hlinitým valem. Absolutní datování bylo určeno kombinací hodnocení terénních situací, nálezů a přírodovědnými metodami provedeného datování maltových zlomků z různých etap osídlení.

<i>I. etapa opevnění</i>	<i>sídlištní horizont C (event. D)</i>	
		2. pol. 8. stol.
<i>II. etapa opevnění</i>	<i>sídlištní horizont B</i>	
1. fáze	sídliště	830-840
	starší fáze hrobů	před 850
	sídlištní úpravy	
	střední fáze hrobů	asi 850-860
přestavba		asi 860-870
2. fáze	sídliště	
	kostel č. 12	okolo 900
	s mladší fází hrobů	
<i>Zánik opevnění</i>	<i>sídlištní horizont A</i>	
<i>a dále</i>		1. pol. 10. stol. až pozdní 12. stol.

Blíží informace o horizontu D, jehož zbytky jsou patrnější v severozápadní části opevněného předhradí, v těchto místech postrádáme. Jedinými pozůstatky v odpovídající nálezové situaci jsou stopy po orbě, zachycené ve výjimečně příznivých podmínkách pod podlahovými úpravami předvelkomoravských sídlištních objektů.

Charakter osídlení předvelkomoravského horizontu C je dán pozůstatky nadzemních i zahloubených sídlištních objektů. Zahloubené sídlištní objekty uzavírají ve východní části zkoumané plochy volný prostor, v němž nacházíme pozůstatky nadzemní stavby. To by mohlo i podle dalších analogií svědčit o do jisté míry uzavřených (např. rodinných) komunitách, podle nichž bylo osídlení organizováno. Některé nálezy mohou dokládat výrobní činnost (zpracování železa, kovolictví, koželužství a zpracování kosti a parohu).

K přelomu horizontu C a velkomoravského horizontu B klademe nálezy tzv. slezských misek a předmětů blatnicko-mikulčického stylu – průvleček s prodlouženým tělem a pozlacené bronzové křížové ozdoby. Charakter sídliště počátku horizontu B určují především rozměrné nadzemní stavby podél linie starší fáze valu. Současné nelze vyloučit, že i některé ze sídelních objektů konce horizontu C nepřežívají déle.

Z velkomoravského období se sice zachovaly doklady o další existenci sídliště, o jeho charakteru a struktuře však nejsme z terénní situace dostatečně informováni. Jako přibližně současné se starší fází hrobů byly vyhodnoceny dva objekty. V západní části pohřebiště je to obdélný nadzemní objekt 963 s kameny obloženými základy, jehož podélná osa je orientována stejným směrem jako hroby starší fáze v jižní skupině. Stejnou orientaci lze pozorovat i u kamenné zídky podél okraje cesty. S hroby starší fáze může souviset i kamenná destrukce s maltou pod písčitou úpravou objektu 969. Rovněž v období mezi starší a mladší fází pohřbívání existovaly sídlištní aktivity, jejich pozůstatky byly zlikvidovány rozsáhlými terénními úpravami před vybudováním kostela. Dokladem je několik úrovní nadzemních objektů ve východní části plochy, mimo rozsah jílovité navážky.

Nálezy v sídlištní kulturní vrstvě jsou s největší pravděpodobností kontaminovány předměty ze zničených hrobů. K nim nepochybně patří páry gombíků i velký stříbrný gombík s tepanou výzdobou. Zda byly ostruhy s ploténkami a železné předměty z opaskových garnitur původně rovněž součástí hrobových celků, není zcela jasné. Z výzbroje se vyskytlo pouze jedno malé kopí a větší počet železných hrotů šípů. Bylo rovněž nalezeno železné kování pochvy většího nože, event. dýky. Na horní hranici kulturní vrstvy horizontu B se vyskytovaly předměty svědčící o vybavení reprezentativnějších prostor. Bronzové fragmenty byly identifikovány jako součásti liturgických předmětů a dokládají kromě jiného sakrální funkci objektu 967, tedy kostela. Také zlomky skleněných pohárů a nádob nepatří mezi běžné zboží, zvláště část závěsné skleněné lampy, pocházející ze syrského prostředí.

Velkomoravské hroby byly podle stratigrafie ukládány ve třech fázích. Nejstarší část se uchovala v jižní polovině plochy pohřebiště a oproti celkovému poměru hrobů dospělých a dětí, který se jeví jako vyrovnaný, obsahuje dětských hrobů výrazně více. Poměr hrobů mužů a žen se jeví jako shodný. Typický je jednoduchý šperk stříbrný a bronzový, některé z ozdobných předmětů prozrazují tendenci k vyjádření lepší sociální pozice pohřbeného individua. Žádný z hrobů neobsahoval zbraně, ostruhy nebo součásti opasku. V jednom případě bylo jako milodar přiloženo do hrobu vejce. Tato fáze je zařazena k polovině 9. století a obsahuje větší počet silně porušených hrobů.

Hroby střední fáze jsou nepočtené a od hrobů starší fáze se liší pouze stratigrafickými parametry a umístěním v severním cípu pohřebiště. V relativní chronologii se váží na dobu těsně před přestavbou opevnění, určenou do 60. až 70. let 9. století.

Závěr velkomoravského období je charakterizován výstavbou kostela a pohřbíváním uvnitř jeho interiéru a v nejbližším okolí, především v blízkosti opevnění. Kostelní stavba pravděpodobně nesloužila eucharistii, tedy veřejným církevním obřadům. Z pozůstatků kostelíka je zřejmé, že větší péče byla věnována vybudování presbyteria s kamennou schránou pod oltářem a dále do podlahy kostelní lodi zapuštěným hrobům v její blízkosti. Její význam tedy spočívá v uložení relikvií snad původně ze staršího, již nefunkčního objektu, který do té doby plnil funkci institucionálního symbolu. S kultem mučedníka pak souvisely i vykonávané obřady doložené zlomky liturgického náčiní. V kostelní lodi byla pohřbena pravděpodobně skupina příslušníků nobility, dominantní postavení zaujímá hrob muže (1436) uprostřed východní řady – zakladatelský hrob na střední ose kostela (Sydow 2001, 72). Další skupina byla uložena v přístavku po jižní straně presbyteria. Křesťanská představa Kristovy ochrany v aktu zmrtvýchvstání je zřejmě příčinou nápadné kumulace hrobů v nejbližším okolí presbyteria s uloženými ostatky, zvláště po jižní a východní straně. Podle poznatků v severním Tyrolsku nebyla poloha vně severní strany kostela považována z ideových důvodů za zvláště žádoucí a byli zde pochovávaní lidé z nejrůznějších důvodů vyčlenění z církevního společenství (Sydow 2001, 141). I na mikulčickém hřbitově u 12. kostela byl na severní straně pohřben muž s hlavou oddělenou od trupu a postavenou k levému rameni (hrob 1470).

V žádném z hrobů uvnitř kostelní lodi nebo v přístavku nebyly nalezeny šperky nebo zdobné součásti oděvu, a to ani v neporušeném hrobě 1467. Malý nožík ležel u prstů levé ruky dominantního pohřbu v lodi kostela. Tři přesleny a železná amorfní hrouda v hrobech západní řady jsou pravděpodobně sekundárně přemístěnými sídlištními nálezy. Ve skupině hrobů mezi presbyteriem a valem se rovněž vyskytly pouze dva nože, v hrobech dětí 1462 a 1530 u zadní stěny valu zlomky jednoduchých bronzových náušnic. Absenci pohřební výbavy můžeme zřejmě přičíst přísnějšímu dodržování zásad křesťanského náboženství, k jehož důraznějšímu působení obdobně patří i ukládání hrobů „*ad sanctos*“. Na přílehlém hřbitově se ve větším počtu vyskytly pouze nože. Ve dvou hrobech dětí byly nalezeny stříbrné šperky luxusního charakteru, a to v okrajových částech pohřebiště. Zbraně, ostruhy nebo kování opasku se ani v této fázi nevyskytovaly.

U hrobů mladší fáze byl pozorován shodný podíl mužů a žen i shodný podíl dětí a dospělých. Početně malá skupina pohřbívala po nepřilíh dlouhou dobu (odhadem maximálně 20 let) v úzké návaznosti na účelově založenou kostelní stavbu. Relativně krátkodobá existence hřbitova se pravděpodobně odrazila i ve věkovém složení pohřbených dospělých osob, především žen.

Na rozdíl od starší fáze se již výrazněji prosazuje křesťanská stránka pohřebního ritu, a to jednak kumulací pohřbů v blízkosti uložené relikvie, jednak velmi malým počtem nálezu pohřební výbavy. Skupina hrobů uvnitř kostelní stavby a v bezprostřední blízkosti presbyteria tvoří relativně početnou společensky privilegovanou část

komunity, přitom jediným nálezem je železný nůž v dominantním hrobě uprostřed kostelní lodi. Šperky byly nalezeny výhradně ve čtyřech hrobech dětí v okrajových částech hřbitova. O výraznější majetkové diferenciaci v pohřební výbavě lze hovořit pouze v případě dvou dětských hrobů s luxusními stříbrnými šperky.

Doba výstavby kostela a počátku pohřbívání mladší fáze je určena k roku 900. Nemáme žádné indicie násilného zániku stavby, je proto pravděpodobné, že spolu s útlumem osídlení destruovala přirozeným způsobem. Také přilehlé pohřebiště nebylo podle nálezů používáno delší časový úsek, rozhodně ne po celou 1. polovinu 10. století.

V průběhu 1. poloviny 10. století lze pozorovat v této části knížecího hradu zřetelný útlum osídlení. Teprve v období s mladohradištní keramikou byly devastovány ruiny kostela spolu s některými hroby. Konkrétní údaje o systematickém obsazení v tomto horizontu byly identifikovány jen izolovaně a bez dalších souvislostí.

7. Katalog objektů

K popisu jednotlivých objektů je připojen jednoduchý soupis nálezů. V případech, kde byl analyzován keramický materiál, jsou uvedeny výsledky analýzy.

7.1. Objekty horizontu C

Objekt 959

Zabírá západní část čtv. 42/-14 s přilehlou částí čtv. 41/-14. V hloubce 45 cm se vyrýsoval tmavý zásyp vyplňující jámu nepravidelného tvaru o rozměrech max. 252 a 360 cm, kotlovitě se svažující do hloubky 62 cm. Nad východní stranou jámy písčitá vrstva. Zásyp hlinitý v horní části, níže hlinitopísčitý. U dna tmavá vrstva s uhlíky.

Nálezy:

Keramika,

nál. číslo Z 338/77, inv. číslo 594-440/79.

Mazanice,

nál. číslo Z 740/77, inv. číslo 594-78/77, 594-79/77.

Struska,

nál. číslo Z 337/77, inv. číslo 594-255/77.

Objekt 960

Ve čtv. 41/-15 se v hloubce 35-40 cm objevila kamenná destrukce na jílové úpravě, navazující na výzkum z r. 1959 ve čtv. 40/-14. Kamenná destrukce po obvodu jílové úpravy má pravouhlý tvar o rozměrech 480 a 500 cm. Velké ploché kameny tvoří věnec o průměrné šířce 70 cm. V severozápadní části úpravy se nachází destrukce kamenné pece. Po rozebrání kamenného věnce byly rozměry úpravy určeny na 340 x 270 cm. Pod dusanou jílovitopísčitou podlahou se nachází skupinka plochých vápencových kamenů obdélníkovitého tvaru o rozměrech 190 a 100 cm, orientovaná SV-JZ. Pod kameny byla zachycena žlutá písčitá vrstva o mocnosti 10 cm a pod ní silně uhlíkovitá písčito-hlinitá. Obě vrstvy odděluje tenká vrstvička přepálená rezavě hnědá. Černá výplň

zahlobené části objektu obsahovala větší množství keramiky a zvířecích kostí, dosahovala hloubky 150 cm pod povrchem. Ploché, mírně se svažující dno je tvořeno tvrdou rezavou vrstvou písku s vysráženými železitými shluky, plocha je zbrázděna nepravidelnými jamkami.

Nálezy z jílovitopísčité úpravy:

Keramika,

nál. číslo Z 1534/77, inv. číslo 594-488/79 až 498/79.

0-10 cm, nál. číslo Z 856/77, inv. číslo 594-434/79 až 436/79.

30-40 cm, nál. číslo Z 860/77, inv. číslo 594-437/79 až 439/79.

40-45 cm, nál. číslo Z 402/77, inv. číslo 594-441/79 až 444/79.

45-50 cm, nál. číslo Z 400/77, inv. číslo 594-445/79 až 447/79.

50-55 cm, nál. číslo Z 861/77, inv. číslo 594-448/79 až 449/79.

55-60 cm, nál. číslo Z 862/77, inv. číslo 594-450/79 až 454/79.

Objekt 962

Jáma nepravidelně oválného půdorysu o rozměrech 310 a 160 cm, kotlovitě zahlobená do tvrdého písčitého podloží do hloubky 60 cm. Nad tmavě šedým zásypem se v hlinité vrstvě překrývající jámu objevila skupinka menších i větších kamenů. Ve výplni objektu se nacházelo poměrně velké množství zvířecích kostí a střepů.

V materiálu se objevují prakticky pouze střepy starší charakteristiky s vyváženým podílem typu 1 a 2, typ 2 s variantami 2b a 3/2 mírně převažuje. Mezi střepy typu 2 byl zaznamenán tvar s téměř svislým okrajem, plynule navazujícím na jen mírně prohnuté hrdlo a střep z výdutě, zdobený ručně provedenou výzdobou, napodobující několikanásobnou hřebenovou vlnici.

Inv. střepy:

1 - 8

1a - 1

2 - 7

2b - 2

3/2 - 1

Č/Č - 1

Neinv. střepy:

1 - 13

2 - 13

2b - 3

3/2 - 2

Objekt 968

Oválná jáma se strmými stěnami a plochým dnem, o šířce ústí max. 200 cm, zahlobená 75 cm do písčito-hlinité vrstvy nad podložím. Od okolí se liší tmavší výplní, nad níž byla zachycena menší skupina šterku (100 x 50 cm).

Keramický materiál obsahuje téměř rovný podíl typu 1 spolu s variantou 3/1 a typu 2 s variantou 3/2. Kromě střepů byla ve výplni jámy nalezena struska a železná tyčinka.

Inv. střepy:

1 - 5

2 - 4

3/1 - 2

3/2 - 3

Neinv. střepy:

1 - 20

2 - 16

3/1 - 3

3/2 - 8

Č/Č - 3

neslov. 3

Objekt 973

Pod tmavým hlinitým okrajem písčité úpravy objektu 969 byla vybrána oválná jáma o rozměrech 240 x 130 cm, kotlovitě zapuštěná do hloubky 40 cm v podloží písku.

V početně malém keramickém souboru převažují střepy typu 2 s variantou 3/2 nad střepy typu 1 s variantou 3/1. Ve výplni jámy byla nalezena mazanice, více kousků strusky a železný hrot.

Inv. střepy: Neinv. střepy:

1 - 5	1 - 8
	2 - 2
	3/1 - 1
3/2 - 1	3/2 - 4
	Č - 1

Objekt 974

Pod obvodovými kameny objektu 963 byly na úrovni podloží zachyceny obrysy trámů v pravoúhlém položení, které však nekopírují výše položený obrys nároží kameny obloženého žlábků.

Objekt 975

Oválná nepravidelná jáma, orientovaná JZ-SV, hluboká 70 cm. Na dně se vyskytovala černá uhlíkovitá vrstva, nad ní stejná písčitohlinitá s uhlíky, jaká se objevovala po celém okolí pod jílovitohlinitou navážkou pod sakrální stavbou. Část této navážky tvořila horní vrstvu zásypu jámy. Nad jámou byla jílovitá úprava objektu 963.

V písčitohlinité vrstvě bylo nalezeno velmi málo střepů, ale výhradně starší charakteristiky:

Inv. střepy: Neinv. střepy:

1 - 2 (1 přepálený)	1 - 2
	3/1 - 1
3/2 - 1	3/2 - 3

Černá uhlíkovitá vrstva na dně obsahovala více keramiky, a to typy 1 a 2 ve stejném poměru, varianty 3/1 a 3/2 v polovičním množství:

Inv. střepy: Neinv. střepy:

1 - 3	1 - 17
2 - 4	2 - 15 a 1 přepálený
3/1 - 2	3/1 - 8
3/2 - 3	3/2 - 9
	3 - 2 netypické

Objekt 977

Obdélná jáma se svislými stěnami a plochým dnem, zásyp tvoří hlinitá vrstva s uhlíky, do níž proklesla část navážky. Na jejich rozhraní leželo několik bílých kamenů a pozůstatky kostry hrobu 1510. Nad zásyp jámy zasahuje okraj hrobu 1470. Tmavý zásyp obsahoval málo materiálu:

Inv. střepy: Neinv. střepy:

1 - 1	2 - 1
3/1 - 1	3/2 - 2

Objekt 978 (989)

Jáma nepravidelného tvaru asi 60 cm hluboká, se sytým černým zásypem s uhlíky. V okolí jámy se našlo větší množství strusky, na východním okraji trosky vypáleného mazanického útvaru. Zásyp jámy byl překryt zbytky jílovité úpravy se štěrky a nad západní částí kamennými obklady dřevěné pravoúhlé konstrukce, které jižně od pozůstatků stavby obj. 967 zabíhají pod vrstvu navážky. Na jílovité úpravě byly očištěny značně přeházené kosti hrobu 1433.

V zásypu se vyskytlo poměrně hodně střepů a zvířecích kostí, dále zlomky hlinitého pekáče, kamenný brousek, kostěné bruslovité hladidlo, kostěné šídlo a fragment bronzového zrcadla. Keramika je charakterizována typem 2 a 1 v poměru 2:1 s relativně malou příměsí variant 3/1 a 3/2.

Inv. střepy: Neinv. střepy:

1 - 6	1 - 18
2 - 8	2 - 41 (5 přepálených)
	2b - 1
3/1 - 3	3/1 - 3
3/2 - 1	3/2 - 10
neslov. - 3	neslov. - 2

Objekt 981

Oválná jáma se svislými stěnami a plochým dnem, hluboká 90 cm. Zásyp byl tvořen několika vrstvami z nejbližšího okolí, které jámu postupně vyplňovaly a kopírovaly její tvar až pod ornici. Nade dnem se vyskytující sytá černá uhlíkovitá vrstva objekt řadí k horizontu C. Nad ní spadají do jámy útržky jílovité úpravy 1003 a následuje červenohnědá písčitá vrstva úpravy 969. Na ní leží písek z obj. 986 a nakonec kamenná destrukce obj. 982.

Nejstarší vrstva zásypu – tmavá hlinitopísčitá s uhlíky na dně a na ni navazující uhlíkovitá – je charakterizována stejným poměrem typů 1 a 2 a o něco více než polovičním podílem variant 3/1 a 3/2. Ojedinele se objevily intruze mladší keramiky typu 3 a 3/4.

Inv. střepy: Neinv. střepy:

1 - 10	1 - 18
1a - 1	1a - 4
1b - 3	
2 - 13	2 - 25
3/1 - 4	3/1 - 16
3/2 - 3	3/2 - 14
3 - 3	
3/4 - 1	

Č/Č - 1

Střepy staršího horizontu obsahovaly i útržky jílovité podlahy 1003 a červenohnědý písek úpravy 969 v zásypu jámy, v tomto případě však splachy nejsou spolehlivým nálezovým celkem.

Objekt 984

Oválná, téměř obdélná jáma se svislými stěnami a plochým dnem, zahloubená 60 cm do podloží. Podobně jako v objektu 981 kopíruje její výplň situaci až do výšky 60 cm pod povrchem, kde horní propadající se

vrstvu tvoří rozrušené těleso valu. Dno jámy vyplnila uhlíkovitá vrstva, překrytá jílovitohlinitou vrstvou s uhlíky, tyto řadí funkci jámy do horizontu C.

Kromě běžných nálezů (šídlo, přeslen, brousek) obsahovala horní vrstva zásypu jámy přibližně na úrovni podloží bronzovou terčovitou nášivku. V keramických souborech uhlíkovité vrstvy a jílovitohlinité vrstvy s uhlíky jsou opět podíly střepů typu 1 a typu 2 více-méně vyrovnané.

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 12	1 - 63 (2 přepálené)
1a - 1	1a - 7
1b - 9	2 - 65
2 - 20	2b - 2
3/1 - 7	3/1 - 21
3/2 - 8	3/2 - 29
3 - 2	3 - 5
neslov. - 1	

Keramické soubory písčitoehlinité a jílovité vrstvy nad uhlíkovitou jsou početně slabé a nereprezentativní.

Objekt 988

Kotlovitá jáma, zahlobená do podloží asi 50 cm. Zásyp byl tmavý uhlíkovitý a plynule navazoval na vrstvu pod navážkou kostela. Asi 30 cm nade dnem ležely rozhozené lidské kosti hrobu 1505 v prokleslé slabé vrstvě jílu a uhlíků, do níž bylo zahlobeno dno hrobu 1482. Do horní části zásypu jámy spadaly i části destrukce okraje maltové a kamenné úpravy obj. 967, pod kostmi hrobu 1505 byl nalezen velký úlomek malty, nepochybně pocházející z této stavby. Jáma leží pod částí hřbitova mezi kostelem a valem, kde se hroby silně kumulují a několikanásobně překrývají.

Tmavý zázyp obsahoval středně početný soubor keramiky a kostěné šídlo. Keramický soubor je charakterizován střepy starších horizontů v přibližně stejném poměru:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 2	1 - 4
	2 - 3
3/1 - 1	3/1 - 4
	3/2 - 5
	3 - 1 netypický

Objekt 991

Na jižním okraji zkoumané plochy se v hloubce 120 až 130 cm pod úpravou červenohnědého písku objevila světlá písčitá úprava, na profilu oddělená uhlíkovitou vrstvou od červenohnědého písku obj. 969 i podložního písku. Podle prozkoumané části má podlaha pravoúhlý tvar se zaoblenými rohy, po okrajích je lemována sytě černou uhlíkovitou směsí s pískem a jílem, prozkoumána v délce 370 cm.

Objekt 1002

Jáma protáhlého tvaru příkopovitého charakteru, zahlobená 70 cm do podloží. V okolí jámy byly zachyceny stopy po kulech. Podobně jako u jam 981 a 984 nebyla jednorázově vyplněna a kopírovaly ji vrstvy až po ornici.

Tmavý písek na dně obsahoval v souboru keramiky přepálené střepy, mezi nálezy vyniká větší tyglíkovitá nádobka vakovitého tvaru. Střepy typu 1 a typu 2 jsou ve stejném poměru:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 1	1 - 3
2 - 1	2 - 3

V uhlíkovité vrstvě nad pískem byl nalezen početnější soubor keramiky s většími tvary nádob, kovářské struska a část skleněného náramku. Mimo kovářské strusky se v zázypu jámy objevilo i množství kousků organické hmoty. Střepy typu 1 a typu 2 spolu se souběžnými variantami 3/1 a 3/2 jsou v přibližně stejném poměru. Střepy typu 3 lze v tomto případě považovat za intruzi z vrstvy světlého písku nad uhlíky:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 4	1 - 12
1a - 2	
2 - 4	2 - 8
	3/1 - 2
3/2 - 1	3/2 - 9
	3 - 3

Do horní části zásypu se propadl světlý písek úpravy 991 a červenohnědý písek úpravy 969. Střepy jsou většinou drobné a málo typické, výraznější je pouze složka typu 3:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 1	1 - 6
1b - 1	
	2 - 7
3/1 - 1	3/1 - 9
3/2 - 2	3/2 - 8
3 - 2	3 - 3

Objekt 1018

Byl částečně prozkoumán v sondě napříč valem, do podloží byl zahloben 60 cm. Zachycená část má pravoúhlý půdorys, svislé stěny a ploché dno, u obou nároží bylo pozorováno po dvou kulových jamkách. Rozměr jediné v celkové délce zachycené strany je 320 cm. Ze severní strany byly zbytky topeniště. Těmito znaky jáma připomíná polozemnici.

Byla vyplněna sytě černým uhlíkovitým zázypem, plynule pokračujícím dovnitř sídliště, který obsahoval kostěné bruslovité hladidlo, drobné kousky strusky, železné zlomky a zvířecí kosti. Keramika nepředstavuje početně příliš reprezentativní soubor (23 fragmentů), typy 1 a 2 jsou v něm zastoupeny ve stejném poměru, varianty 3/1 a 3/2 v menším procentu, přičemž typ 1 a 3/1 se vyskytoval spíše v zázypu jámy, typ 2 a 3/2 v jejím okolí:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 3	1 - 7
2 - 2	2 - 7
	3/1 - 1
3/2 - 1	3/2 - 4

Ve spodní části jílovité vrstvy tělesa valu, překrývajících tuto situaci, se typ 3 projevil pouze nepatrným procentem:

Neinv. střepy:

1	-	3
2	-	3
3/1	-	7
3/2	-	3
3	-	1

Objekt 1021

Útržek písčité úpravy v severní části čtv. 46/-16 a východní části čtv. 45/-17. Pod úpravou sytě uhlíkovitá vrstva horizontu C. Úpravu překrývala hlinitojílovitá vrstva destrukce valu, oddělující písek úpravy od výše uložených kamenů objektů 1020 a 1023 (obklady vzpěr zadní stěny valu) a hrobů 1520 a 1521. Na písek úpravy plynule navazovala vrstva šedého popela a drobné kamenité tříště. Úprava spolu s destrukční vrstvou valu vyplnila horní část zásepů jámy 1022 a je porušena žlábkem objektu 1005.

Objekt 1022

Kotlovitá jáma oválného půdorysu, zahloubená 110 cm do podloží. Do hlinitopísčitého tmavého zásepů s uhlíky se propadá okraj písčité úpravy 1021 a malá část jílovité úpravy z neprozkoumané plochy pod valem. Celou situaci překrylo těleso valu, částečně proklesávající do horní části zásepů jámy.

Tmavý zásep obsahoval strusku, kostěné bruslovité hladidlo a zvířecí kosti. Početně silný keramický soubor drobných, částečně málo typických fragmentů se skládá ze stejného poměru typu 1 a 2 s poněkud menším podílem variant 3/1 a 3/2:

Inv.střepy:	Neinv.střepy:
1 - 4	1 - 17
2 - 7	2 - 15
3/1 - 1	3/1 - 8
3/2 - 2	3/2 - 13 (velmi netypické)
	3 - 8 (velmi netypické)

V písčité úpravě na profilu pozorujeme obdobnou strukturu keramiky:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 2	1 - 14
	1b - 5
2 - 3	2 - 12
3/1 - 1	3/1 - 3
3/2 - 2	3/2 - 3

Objekt 1066

Písčitá úprava těsně pod spodním okrajem tělesa valu, pravouhlého tvaru, zachovalá strana je 320 cm dlouhá. Při jejím rozebírání byly nalezeny střepy typu 2 a 3/2. Část písku se propadala do jámy 1018.

Objekt 1067

Písčitá úprava 25 cm pod tělesem valu a 20 cm pod obj. 1066, s nímž se částečně překrývá. Na tvrdém povrchu byly nalezeny zbytky ohniště z kamenů, další konstrukční prvky nebyly zachyceny. Podlaha po okrajích lemována negativními otisky kůlů. Rovněž na světlém povrchu úpravy byly zachyceny kůlové jamky. Západně od ohniště byl písek podlahy propálen.

7. 2. Objekty horizontu B

Objekt 961

Kamenitá skupina při východní straně čtv. 42/-14 a 42/-15 a při západní straně čtv. 43/-14 a 43/-15. Pod vrstvou humusu se v hloubce 35 cm vyrýsoval objekt čtvercovitého tvaru o rozměrech 160 x 173 cm. Po celé ploše objektu se nacházely menší a větší ploché vápencové kameny. Okrajové kameny v objektu byly položeny šikmo a směřovány plošně do středu, kde se mírně propadávaly. Pod kamenitým povrchem se však objekt nezahluhoval, kameny ležely na tmavé humusovité vrstvě s příměsí štěrku, množstvím střepů a zvířecích kostí, asi 10-15 cm nad podložím. Jižně od kamenitého čtverce byla zahloubena mělká jáma a ve čtv. 43/-14 se nacházela skupina štěrku, kterým byl promísen podklad objektu.

Objekt 963

Nadzemní úprava zabírá větší část čtv. 42/-16 a severovýchodní část čtv. 42/-15. Po odstranění horní humusovité vrstvy do hloubky 40 cm a drobného kamenného odpadu se vyrýsovaly dva okraje objektu téměř pravouhlého tvaru, který tvoří jílovitá úprava, lemovaná velkými plochými kameny. Jihozápadní okraj o délce 4 m vytyčují ploché, svisle zasazené kameny, podél severozápadního okraje v délce 4,1 m jsou kameny položeny volně. V jihovýchodním rohu objektu se nachází hrob 1433, vedle něho dvě jámy (objekty 975 a 989). Při postupném otvírání další výzkumné plochy se zjistilo, že jílovitá úprava, lemovaná menšími a většími kameny, patří k větší ploše a tvořila podlahu, která se nezachovala celá, ale útržkovitě i ve čtv. 43/-15 a -16. Tyto útržky jílovité podlahy byly rovněž označeny jako obj. 963.

V kamenitém obvodu byl nalezen početně malý soubor keramiky, hliněný přeslen a železná skoba:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 1 (okrajový střep konicky seříznutý)	1 - 2
1a - 2	3/1 - 1
3/2 - 1	3/2 - 1

Na povrchu jílovité úpravy byl nalezen početnější soubor keramiky a těsně nad ním hrot pochvy nože, při čištění úpravy naopak střepů velmi málo:

Keramika,

60-70 cm, nál. číslo Z 412/77, inv. číslo 594-958/79 až 978/79:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
	1 - 1
	3/4 - 14
Č - 2	Č - 2
Č/Č - 2	Č/Č - 4
4 - 16	4 - 6

(tuhové i netuhové typické okraje)

Keramika, nál. číslo Z 61/78, inv. číslo 594-2568/79 až 2569/79:

Inv. střepy:
3/1 - 2

Objekt 965

Kamenitá skupina u západního okraje čtv. 42/-17 v těsné blízkosti jámy 964. Severní souvisle kladená část z menších kamenů byla očištěna pod vrstvou humusu v hloubce 25 cm ve tvaru obdélníka o rozměrech 190 x 180 cm, jižní část z velkých plochých kamenů je rozptýlená a pravděpodobně k objektu nepatří. Západní okraj zasahuje pod profil. Ačkoliv se uprostřed souvislé plochy kameny mírně propadají, nebyla tato část pod kameny zahlobunena. Kamenná vrstva ležela na jílovito-hlinité vrstvě, promísené zvířecími kostmi a střepy. Keramika z destrukce, nál. číslo Z 459/77.

Objekt 967

Po odstranění horní humusovité vrstvy se v hloubce 40 cm po celé ploše čtv. 44/-17 nacházely kameny, při rozhraní se čtv. 43/-17 se zbytky malty. Při postupném snižování se vyrýsoval objekt, ohraničený širokým pásem naplocho kladených kamenů, spojených drobnou maltou. Později se ukázalo, že jde o spodní část stavby, která byla vybudována na písčitojílovité navázce. Tato světle hnědá vrstva byla navezena v místě stavby a okolního pohřebiště na zbytky sídlištní vrstvy. Hroby v okolí se většinou nerýsovaly a byly z větší části druhotně narušeny. Kromě přeházených koster tomu nasvědčují i volně mezi hroby ležící předměty, které zřejmě patřily k hrobové výbavě.

V severozápadním rohu čtv. 44/-17 při kamenné destrukci leží větší kamenná součást stavby. Asi 1 m západněji byla očištěna skupina zlomků římských cihel, pod nimiž byla nalezena rytina na bronzovém plechovém krytu předmětu pravděpodobně sakrálního charakteru (inv. číslo 594-400/80).

Jižní část souvislé maltové kry ve čtv. 43/-16 s otisky trámy byla zkoumána sondou o šířce 25 cm. Bylo zjištěno, že pod maltou v navázce byl rovněž šikmý trám. Vnější obrys „kněžiště“ je nepravidelný, malta spojuje i překrývá vápencové kameny. Plocha podlahy je v jižní části prolomena nepravidelným podlouhlým otvorem. Na jeho východní straně se objevuje v délce asi 50 cm oblouk vyhlazené malty, 8-13 cm vysoký. Podobný, ale méně zachovalý je na západní straně. Po vyčištění otvoru se projevil v zásypu dvojí materiál: pod zbytky podlahy je navázka podobného charakteru jako v tělese valu, s rezavými skvrnami, v ní se rysuje zhruba obdélník ZJZ-VSV s více hlinitým zásypem, ve kterém je kamenná tříšť a bílé hrudky malty. V tomto zásypu se objevují větší i menší kameny. V hloubce 40-45 cm pod podlahou (horní úrovní) bylo již očištěno kamenné obložení jámy, navazující na výše zmíněný oblouk v maltové podlaze. Na východní straně je obloukovitě, ze svisle postavených kamenů různé velikosti (písčité vápence). Na západní straně uzavírá 130 cm dlouhý prostor svisle postavená kamenná deska přes celou šíři prohlubně. Šířka na východní straně je 60 cm. Zásyp je tvořen velkými kusy malty, zřejmě z podlahy, v nižší vrstvě drobnějšími úlomky, rozdrobenou maltou a kameny různé velikosti a tvaru, i hranolky a drobné oblázky. Na severní a jižní straně je obložení porušeno, ploché kamenné desky jsou zhrouceny po obou stra-

nách v zásypu, také zásyp pozbyl výrazný charakter a obrys otvoru je nepravidelný a rozplizlý. Dno na spodní úrovni navázky tvoří drobnější kameny bílé nebo nažloutlé barvy ve východní části, zatímco západní část je vykryta jedním velkým plochým kamenem, nad a pod nímž leží několik menších, všechny jsou hnědé. Mezi oběma skupinami je písčitojílovitá vrstva bez kamenů. Kamenná deska je 50 mm silná, nepravidelného tvaru, max. rozměry 52 x 60 cm. Pod ní překrývá tenká vrstvička jílu štěrku na povrchu tmavé hlíny. V ní sondovány útržky jílu a propálené mazanice s drobnými kameny (zbytky sídliště). Ve zkoumané prohlubni nebyly nálezy (pouze 3 úlomky keramiky). Při čištění horního ústí otvoru byly nalezeny mladohradištní střepy.

Nálezy v destrukci:

Keramika,

40-45 cm, nál. číslo Z 648/77, inv. číslo 594-1634/79 až 1641/79.

120-125 cm, nál. číslo Z 1399/77, inv. číslo 594-2296/79 až 2298/79.

nál. číslo Z 26/79, inv. číslo 594-3612/79 až 3617/79.

nál. číslo Z 895/79, inv. číslo 594-3837/79.

nál. číslo Z 20/80, inv. číslo 594-3117/80.

Malta,

nál. číslo Z 870/79, inv. číslo 594-43/79.

Cihly,

nál. číslo Z 1000/79, inv. číslo 594-59/79 až 66/79.

nál. číslo Z 890/79, inv. číslo 594-68/79 až 73/79.

nál. číslo Z 871/79, inv. číslo 594-74/79 až 84/79.

nál. číslo Z 898/79, inv. číslo 594-85/79 až 89/79.

nál. číslo Z 1130/80, inv. číslo 594-73/80 až 74/80.

Šipka,

nál. číslo Z 32/79, inv. číslo 594-382/79.

Nálezy v dutině pod podlahou:

Keramika,

nál. číslo Z 1181/80, inv. číslo 594-3142/80 až 3143/80.

Objekt 969

Po odstranění horní humusovité vrstvy asi do hloubky 30 cm se od jihovýchodní části čtverce 44/-14 vyrýsovala sypká písčitohlinitá červenohnědá úprava, pokračující především ve čtvercích 45/-14 a 45/-15, značně rozplavená po okolí a zachycená až u východního okraje zkoumané plochy ve čtvercích 46/-14 a 46/-15. Úpravu u jihozápadního okraje ohraničovalo větší pravidelné seskupení kamenů naplocho kladených o celkové délce 200 x 190 cm. Tyto kameny zabíhají i do vedlejšího čtverce 44/-13, který nebyl zkoumán. Rovněž podél severního okraje byly zachyceny souvislejší kamenné skupiny navazující hlouběji na rozsáhlou destrukci kamení, kamenné drti a úlomků malty, která překrývá téměř všechny hroby jižní skupiny a východním směrem pokračuje do čtverců 45/-15 a 46/-15, kde byla dokumentována na dně zahlobuněného objektu 984, překrytá červenohnědým pískem úpravy 969. Úprava byla 30-35 cm silná a charakterem materiálu se výrazně odlišovala od okolí. Nálezová situace ukazuje, že její původní rozsah byl omezenější, že však sypký písek byl z poměrně značně mocné vrstvy postupně roznesen.

V písčité úpravě byla nalezena keramika a přeslen. Početné soubory keramiky z písčité úpravy obsahují v menší míře i střepy, charakteristické pro mladší situace:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
1 - 21	1 - 12
1a - 1	1a - 3
2 - 10	2 - 22
	3/1 - 4
3/2 - 5	3/2 - 12 (1 římsovitý okraj)
3 - 2	
	3/4 - 4
Č - 4	Č - 11
	Č/Č - 1
	neslov. - 2

Pod úpravou byla nad podloží nalezena popelovitá skupina, smíšená s jílem a uhlíky.

Inv. střepy:

1 - 4
1a - 4
2 - 3
3/2 - 1
3/4 - 1

Objekt 970, 970a

Po odstranění horní humusovité vrstvy (30-40 cm) se po celé ploše čtv. 43/-16 objevily útržky hlinitopísčité podlahy, místy silně přepálené. Tyto útržky podlahy patřily staršímu objektu, který je porušen později zahluobenými hroby. Celý tvar objektu není možno rekonstruovat. Při postupném začištování a snižování se podlaha rýsovala ve dvou částech. Nálezy z tohoto objektu byly rozděleny jako objekt 970 (severní část) a 970a (jižní část). Pod pískem jižní části zbytky ohniště. Z horní vrstvy úpravy pochází málo početný soubor keramiky a hlinitý přeslen.

Písčitá úprava leží na úrovni horní hranice vrstvy s uhlíky a je překryta vrstvou jílovitohlinitou, navazující na jílovitou navážku pod zbytky destrukce 12. kostela. V jílovito-hlinité vrstvě byl nalezen hrob 1446. Nad podlahou objektu očištěn hrob 1434, porušen spolu s úpravou mladším výkopem, který zničil prostřední část těla.

V úpravě keramika a přeslen:

Inv. střepy:	Neinv. střepy:
	1 - 2
2 - 1	2 - 5
3/2 - 1	3/2 - 2
	více neslovanských střepů

Objekt 982

Ve střední části čtv. 46/-15, v jílovitohlinité vrstvě v hloubce 80 cm byly odkryty skupiny bílého popela, které ležely na souvislé ploše větších plochých kamenů nesoucích zřetelné stopy působení ohně. Jihozápadní část objektu se sesunula do jámy objektu 981. Po vypracování skupiny kamenů se pod ní objevila písčitá úprava objektu 986 a v okolí skupiny uhlíků, především v prohlubni mezi objekty 981 a 982.

V hlinitopísčitém materiálu mezi kameny byla nalezena keramika, šídlo a přeslen, v uhlíkovité vrstvě keramika a šídlo.

Keramika,

nál. číslo Z 543/79, inv. číslo 594-4769/79 až 4778/79.

nál. číslo Z 634/79, inv. číslo 594-4793/79 až 4803/79.

nál. číslo Z 1517/80, inv. číslo 594-3962/80.

nál. číslo Z 1359/80, inv. číslo 594-3960/80.

nál. číslo Z 1454/80, inv. číslo 594-3961/80.

nál. číslo Z 1518/80, inv. číslo 594-3963/80 až 3981/80.

Šídlo,

inv. číslo 594-144/79.

inv. číslo 594-140/80.

Přeslen,

inv. číslo 594-238/80.

Objekt 986

Ve čtv. 46/-15, pod kamením objektu 982, byla očištěna písčitá, poměrně slabá úprava, která klesala na jižní straně do objektu 984 a na jihozápadě do objektu 981. V těchto místech přesahovala rozsah kamenité destrukce.

Objekt 1001

V západní části čtv. 45/-16, -17. Podélná kra mazanice v délce cca 4 m se objevila v šedé jílovitohlinité vrstvě s bílými zrny malty, ve směru SZ-JV. Její povrch byl hladký, místy propálený, se skupinami popela a šterku, nepravidelného tvaru, porušeného hroby 1504, 1518, 1526, 1527 a pravděpodobně i 1531 a 1532. Objekt se skládá z několika vrstev, horní je různě polámaná, útržky tuhého žlutozeleného jílu a vyhlazených kousků vypálené mazanice se navzájem přesahují. Pod horní vrstvou bylo ještě několik (minimálně dvě) úrovně mazaniceových ploch, oddělených popelem a šterkovitými proplásky. V místech narušení hrobem 1527 značně masivní vrstvy nasedají na podloží a částečně zasahují i do jámy pod severovýchodní částí objektu a pod hrobem. V jižní části vrstvy objektu končí asi 15 cm nad podloží, pod velmi tvrdou vypálenou a vyhlazenou mazanicí ležela vrstva uhlíků. V těchto místech a v severní části překrývá objekt sídlištní zbytky horizontu C. Přibližně v polovině délky je objekt porušen příčně směřovanou řadou kulových jamek zapuštěných do různých úrovní mazanice.

Celou skupinu překrývá hlinitá směs s jílem a pískem, místy, hlavně v okolí hrobů 1518 a 1519, promísená bílými zrny malty.

Keramika,

hloubka 140 cm, nál. číslo Z 1451/80, inv. číslo 594-3682 až 3694/80.

hloubka 145 cm, nál. číslo Z 1127/80, inv. číslo 594-3540 až 3551/80.

hloubka 180 cm, nál. číslo Z 1380/80, inv. číslo 594-3588 až 3589/80.

Mazanice,

hloubka 100-110 cm, nál. číslo Z 1235/80, inv. číslo 594-105/80.

hloubka 145 cm, nál. číslo Z 1101/80, inv. číslo 594-115/80.

Struska,
hloubka 140 cm, nál. číslo Z 684/80, inv. číslo 594-372/80.
hloubka 145 cm, nál. číslo Z 1102/80, inv. číslo 594-374/80.
Přeslen,
hloubka 110 cm, nál. číslo Z 1243/80, inv. číslo 594-320/80.

Objekt 1005

Rozsáhlý nadzemní objekt na celé ploše čtv. 45/-16 šikmo zasahuje do všech okolních čtverců. Po obvodu má tvar obdélníka se zaoblenými nárožími o rozměrech 720 x 480 cm ve směru SZ-JV, vymezeného žlábků ve světlejším písku těsně nad podloží. Ty jsou poměrně mělké, po začistištění na podloží se částečně vytratil a na jejich místě se objevilo několik kúlůvých jamek. Dále k objektu patří i velké kúlůvé jámy podél jihozápadní stěny objektu. Vnitřní prostor obsahuje větší vanovitou jámu spolu s přiléhajícím objektem 1001 a je členěn asi 1 m od severozápadní stěny nepravidelnou dvojitou řadou kúlůvých jamek. Také vně objektu podél stěn byly zachyceny kúlůvé jamky o úzkém a hlubokém profilu (šířka 10 cm, hloubka 18 až 40 cm).

Tento objekt byl vybudován výše, než byly zachyceny jeho obrysy, nad tmavší uhlíkovitou vrstvou horizontu C. Kúlůvá stěna objektu narušila úpravu 1021. Severovýchodní stěnu překrývaly hroby 1520 a 1521, severozápadní stěnu hroby 1518, 1519 a 1529. Plocha objektu ležela pod jílovitou navázkou a destrukcí valu, ale i pod konstrukcí nejmladší fáze zadní stěny valu.

Objekt 1008

Jihovýchodně od objektu 1005 v jeho bezprostřední blízkosti, na ploše čtv. 46/-15 a v jihovýchodní části čtv. 46/-16, ve stejné nálezové situaci a obdobném tvaru. V tmavší písčité vrstvě asi 10 cm nad podloží se rýsovaly široké žlábků uzavírající obdélný prostor. Na východní straně objekt zabíhá do neprozkoumané plochy. Jižní část prochází nad zahloubeným objektem 984, stěna byla rekonstruována s pomocí několika kúlůvých jamek na dně této jámy a pozůstatku žlábků mezi jámou a východním profilem čtverce. Na podloží začistištěné žlábků jsou poměrně mělké a nepravidelně zahloubené. K objektu patří podle nálezové situace uhlíková vrstva se skupinami šedého popela a propálenými místy. Tmavší jílovitohlinitá mezivrstva s uhlíky v profilu jámy 984 je pravděpodobně pozůstatkem stěny objektu.

Objekt 1027

V západní části čtv. 45/-15, na přiléhající ploše čtv. 44/-15 situace nenavazuje. Písčitojílovitá úprava ve tvaru písmene L leží na uhlíkovité vrstvě horizontu C, překrytá sypkým červenohnědým pískem objektu 969. V severní části jsou do ní zapuštěny hroby 1443 a 1534, dále k severu se úprava vytrácí v uhlíkovité vrstvě. Jihozápadní okraj ohraničen tmavými žlábků s propálenými místy.

Materiál z úpravy v dokumentaci nezachycen.

7. 3. Kamenné obklady dřevěných vzpěr zadní stěny valu

Objekt 1019

Značně poškozená část kamenného obkladu stejného typu jako č. 1020, 1023 a 1024. Pouze u této porušené skupiny byly pod příčným řezem na profilu pozorovány vrstvičky nasvědčující zapuštění dřevěné desky nejen do kamenů, ale rovněž do zahloubené rýhy pod nimi.

Objekt 1020

V hlinitém jílu destrukce tělesa valu byla očištěna skupina kamení upevňující patu dřevěné konstrukce. Skupina má podélný tvar o rozměrech 85 x 63 cm a je 36 cm vysoká. Skládá se z plochých lomových vápenců bílé barvy, které jsou v horní vrstvě skupiny složeny naplocho do obdélníku okolo podélné mezery uprostřed. Na obou kratších stranách jsou svisle postavené kamenné desky. Na příčném řezu je patrné, že v druhé a třetí vrstvě byly kameny uloženy svisle tak, že utěšňovaly úzkou šterbinu uprostřed, širokou max. 3 cm. Pod skupinou byla tenká vrstva jílu z tělesa valu a pod ní popelovitá část objektu 1021.

Objekt 1023

Skupina kamenů, patřící ke konstrukci zadní stěny valu, byla očištěna v rozsahu 85 x 36 cm v hlinitém jílu a lehce se propadá i s popelem objektu 1021 do starší jámy. Tato skupina byla vysoká 50 cm. Horní vrstva kamení byla postavena svisle, na každé kratší straně příčně plochý kámen. Na povrchu i v druhé vrstvě byly kameny přeházeny, ve třetí vrstvě postaveny svisle okolo podélné šterbiny. Mezi těmito kameny byl jíl nepatrně tmavšího odstínu. Spodní část skupiny tvoří menší ploché kameny bez systému, jíl mezi nimi je identický s jílem tělesa valu. Těsně podél kamenného obkladu je uložen hrob 1520.

Objekt 1024

Kamenný obklad nejbližší nároží brány, od nějž je vzdálen asi 1,5 m. Zbudován na jílovité vrstvě se šterkem a žlutými hrudkami (starší destrukce valu), rozměry 108 x 50 cm. Kameny různé velikosti jsou složeny naplocho i mírně šikmo dovnitř okolo podélné šterbiny. Uvnitř tmavší zásyp.

Objekt 1029

Fragmentárně zachycená skupina kamení severně od hrobu 1529, zřetelná dispozice kamenů podél šterbiny. Šířka objektu 46 cm. V jílové destrukci valu zachyceny uhlíkovité zbytky trámů, uložené podél zadní stěny.

7. 4. Objekty horizontu A

Objekt 964

Při východním profilu čtv. 42/-17. V hloubce 30 cm se rýsuje podélný zahloubený objekt se svislými a stěnami a plochým dnem, vyplněný tmavým hlinitým zásypem do hloubky 55 cm. V horní vrstvě zásypu po obvodu velké ploché kameny, sesuté z částečně jámu překrýva-

jící kamenné destrukce snad v bezprostřední blízkosti se nacházející kostelní stavby. Rozměry 230 x 120 cm, obdélný tvar, orientace SV-JZ, která nesouhlasí ani s orientací kostela, ani s okrajem cesty. Jáma porušila jílovitou navážku.

V dokumentaci zaznamenaný keramický materiál se nedochoval. V zásypu dále zvířecí kosti, struska a železná skoba.

Podle typu zásypu jámy i podle nálezové situace lze objekt zařadit do horizontu A, pravděpodobně bezprostředně po zániku kostela.

Objekt 966.

Na rozhraní čtverců 44/-15 a 45/-15 odkryt v hloubce 45 cm v tmavé hlinité vrstvě pod povrchovou ornici soubor železných předmětů vesměs užitkového charakteru, některé z nich s úpravami svědčícími o tom, že depot sloužil jako zásoba železné suroviny. Předměty byly rozloženy na ploše přibližně 30 x 55 cm, v jejich blízkosti další železné předměty, části nádob a střepy. Depot byl uložen 40-50 cm nad úrovní hrobů v jeho okolí, nad promíslenými okraji jílovité vrstvy navážky související se stavbou kostela a přibližně v úrovni drobné kamenné destrukce, překryté již pouze sesuvy jílovitopísčitého tělesa valu.

1. 594-3234/78, čtv. 44/-15, SJ 165, VZ 0.

Část železného srpů s rukojetí v podobě plochého úzkého pásku stočeného vzhůru do původně protáhlého očka, nyní konec odlomen. Čepel ukončena příčným rovným zásekem.

2. 594-3235/78, čtv. 44/-15, SJ 155, VZ 0.

Dvě části železné sekerovité hřívny o původní délce 225 mm, v týle poškozený otvor.

3. 594-3237/78, čtv. 44/-15, SJ 160, VZ 20.

Železný hákový klíč s tordovanou rukojetí ukončenou očkem, v němž byl navlečen kroužek. Délka předmětu je 230 mm, délka pracovní dvouzubé části 90 mm.

4. 594-3238/78, čtv. 44/-15, SJ 159, VZ 13.

Dvoudílné železné závěsné kování z masivní tyče čtyřhranného průřezu. Esovitě zahnutý hák je jedním téměř uzavřeným koncem zaklesnut do oka druhé části, upravené jako závlačka (zde je jeden hrotitý konec odlomen). Délka háku 120 mm, délka závlačky 123 mm.

5. 594-3239/78, čtv. 45/-15, SJ 165, ZV 8.

Esovitě zahnuté závěsné kování s neuzavřenými konci, jeden v dvojnásobné délce. Nepoškozené. Délka 108 mm, max. šířka 53 mm.

6. 594-3240/78, čtv. 45/-15, SJ 163, ZV 3.

Železný plochý kroužek o vnějším průměru 38 mm, šířka 5 mm.

7. 594-3241/78, čtv. 44/-15, SJ 147, VZ 50.

Velmi drobná železná sekerka s nízkými laloky u nasadního otvoru, tyl poškozen, pravděpodobně obdélného průřezu. Ostří zdeformováno, okraj zřejmě odstraněn nezjištěným způsobem a ovinut železným plátkem. Délka 67 mm.

8. 594-174/77, čtv. 44/-15, SJ 190, VZ 10.

Zlomek diskovitého předmětu ze sklovité hmoty. Jedna strana vypouklá, druhá prohloubená s výrazným důlkem uprostřed. Průměr 80 mm.

9. 594-2021/79, čtv. 44/-15, hloubka 55 cm, tmavá hlinitá, obj. 966, SJ 150, VZ 60.

Menší soudkovitá nádoba zachovaná ve více než polovičním zlomku, zdobená v horní části výdutě dvěma pásy nepravidelné hřebenovité vlnice, oddělenými rovněž nepravidelnou hřebenovou horizontální linkou. Spodní pás přechází nezřetelně na dolní polovinu výdutě. Okraj nálevkovitě vyhnutý, rutinně oříznutý s pomocí šablony. Dno poměrně masivní, lehce pronešené dovnitř, po ploše otisky tkaniny, mimo střed mělký nepravidelný důlek, na okrajích stopy ořezávání. Uvnitř nádoby výrazné projevy ruční výroby, stěny vytahované prsty směrem vzhůru, horní třetina horizontálně obtáčená. Materiál řaditelný ke keramickému typu Č (červená keramika – *Kavánová 2001b*), nejsou vyloučeny ani příměsi tuhy. Výška 100 mm, průměr okraje 90 mm, průměr výdutě 103 mm, průměr dna 63 mm.

10. 594-1856/79, čtv. 44/-15, hloubka 45-55 cm, tmavá hlinitá v obj. 966.

Okrajový střípek typu 3b (hrubá varianta klasického typu 3), okraj horizontálně přehnutý vně, lehce nálevkovitě profilovaný. Průměr okraje 270 mm.

11. 594-1857/79, jako předchozí.

Střep typu 2 z podhrdlí, výzdoba jednoduchou širší linkou.

12. 594-1858/79, jako předchozí.

Střep z výdutě větší nádoby, typ 3/2, výzdoba lehce rytými pásy zaoblené hřebenovité vlnice a hřebenovitých horizontálních linek. Průměr výdutě 210 mm.

13. 594-1859/79, jako předchozí.

Okrajový střep s horní částí výdutě menší nádoby, typ neurčitelný. Okraj lehce kalichovitý, barva tmavá, vně téměř setřená světlá engoba, materiál stejnoměrně jemně zrnitý. Výzdoba nízkých hřebenovitých vlnic. Průměr okraje a výdutě 140 mm.

14. 594-1860/79, jako předchozí.

Okrajový střep typu 3/2, kalichovitý profil s prožlábnutým okrajem. Průměr okraje 220 mm.

15. 594-1861/79, jako předchozí.

Okrajový střep typu Č, velmi špatně vypálený, drolivý materiál. Okraj lehce obloukovitě vyhnutý, kónicky seříznutý. Špatně zachované zbytky výzdoby pravděpodobně jednoduché široké vlnice. Průměr okraje 240 mm (?).

16. 594-1862/79, jako předchozí.

Malý okrajový střep, v hrubém materiálu příměs tuhy. Krátký okraj přehnutý horizontálně, zaoblený. Špatně vypálený. Průměr okraje 220 mm (?).

V nejbližším okolí na stejné úrovni zavírací nůž (břitva), skoba, dva menší železné nožíky a neidentifikované železné fragmenty.

Objekt 980.

V jihozápadním rohu čtv. 45/-16. Jáma téměř kruhového tvaru o průměru 120 cm byla zahloubena do světlejší jílovitohlinité vrstvy. Její zásyp byl tmavší hlinitý, po okrajích byla lemována kameny, spadajícími po svahu ke středu jámy. Po 20 cm byl hlinitý zásyp vystřídán sytější uhlíkovitým, pod kterým ležela kostra hrobu 1508, v části pod jámou porušená vykrádači.

Keramika,
nál. číslo Z 451/79, inv. číslo 594-4333/79 až 4340/79.
nál. číslo Z 528/79, inv. číslo 594-4341/79 až 4359/79.
Přeslen,
inv. číslo 594- 233/79.

Skoba,
inv. číslo 594-367/79.
Hřebík,
inv. číslo 594-364/79.

Seznam zkratek:

Zkratky v literatuře:

AR	Archeologické rozhledy, Praha
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Mainz
ČMM	Časopis Moravského muzea, Brno
EAZ	Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, Berlin
FÖ	Fundberichte aus Österreich, Wien
ITM	Internationale Tagungen in Mikulčice, Brno
JbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
PA	Památky archeologické, Praha
PV	Přehled výzkumů, Brno
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin-New York
SBM	Studien zum Burgwall von Mikulčice, Brno
SbNM	Sborník Národního muzea, Praha
SIA	Slovenská archeológia, Nitra
SPFFBU	Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university, Brno

Ostatní zkratky:

Abb.	Abbildung(en)
Beil.	Beilage
čtv.	čtverec
Kat.	Katalog(e)
Mus.	Museum
NKP	Národní kulturní památka Slovanské hradisko v Mikulčicích
obj.	objekt
Österr.	Österreich
SNM	Slovenské národné múzeum
Tab.	Tabelle(n)
Taf.	Tafel(n)

Literatura:

- AHRENS, C.**
2001 *Die frühen Holzkirchen Europas*. Stuttgart.
- BACK, U.**
2002 *Bestattungen im Kölner Dom. Ein erster Überblick*, Acta Praehistorica et Archaeologica 34, 259-271. Berlin.
- BERGMANN, R.**
1999 *Karolingisch-ottonische Fibeln aus Westfalen*, in: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (Hrsg.): Kunst und Kultur der Karolingerzeit, Beiträge zum Katalog der Ausstellung Paderborn 1999, 438-444. Mainz.
- BIALEKOVÁ, D.**
1977 *Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung)*, SIA 25, 103-160.
- BORKOVSKÝ, I.**
1965 *Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců*. Praha.
- BUBENÍK, J.**
1972 *K problematice železné misky tzv. slezského typu*, AR 24, 542-566.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.**
1956 *Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tōni na Slovensku*, SIA 4, 5-131.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. – TOČÍK, A.**
1991 *Šebastovce. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches*. Nitra.
- BUSCHHAUSEN, H.**
1971 *Die spättrömischen Metallschreine und frühchristlichen Reliquiare*. Wien.
- CLAUSSEN, H. – WINKELMANN, W.**
1953 *Archäologische Untersuchungen in der Pfarrkirche zu Vreden, Westfalen* 31, 304-319.
- ČILINSKÁ, Z.**
1991 *Postavenie žien v avarskom kaganáte*, in: K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku, 9-38. Nitra.
- DOSTÁL, B.**
1966 *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha.
- EISNER, J.**
1952 *Devínská Nová Ves. Slovanské pohřebiště*. Bratislava.
- FINGERLIN, G.**
1974 *Imitationsformen byzantinischer Körbchenohrringe nördlich der Alpen*, Fundberichte aus Baden-Württemberg 1, 597-627.
- GABRIEL, I.**
1988 *Zur Innenbebauung von Starigard/Oldenburg*, BRGK 69, 55-86.
- GARAM, É.**
1975 *The Szébény I-III cemetery*, in: Avar finds in the Hungarian National Museum. Budapest.
- GIESLER, J.**
1981 *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur*, PZ 56/1. Berlin – New York.
- GLANC-KWAŚNY, G. – TOMCZAK, E.**
2000 *Materiały z ratowniczych badań wykopaliskowych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Nędzy, pow. Racibórz, Śląskie sprawozdania archeologiczne* 42, 207-216.
- GLASER, F.**
1978 *Ausgrabung Hemmaberg 1978*, Pro Austria Romana 28, 29-31.
1997 *Frühes Christentum im Alpenraum*. Regensburg – Graz – Wien – Köln.
- GREGEROVÁ, M. – HLOŽEK, M.**
2003 *Mikropetrografické rozborý veľkomoravských malt a omítek z Mikulčíc – 12. kostela*, in: Kouřil, P. (ed.): Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela, Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 22, 461-472. Brno.
- GROOVE, A. M.**
2001 *Das alamannische Gräberfeld von Munzingen/Stadt Freiburg*. Stuttgart.
- HANULIAK, M.**
1994 *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.-11. storočia (archeologicko-historické vyhodnotenie)*. Materialia archaeologica slovaca 12. Nitra.
1999 *Vampirismus auf Gräberfeldern von der Wende des Früh- zum Hochmittelalter*, EAZ 40, 577-584.

HANULIAK, M. – REJHOLCOVÁ, M.

1999 *Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Vyhodnotenie.* Bratislava.

HARREITHER, R.

1999 *Das frühe Christentum im Limesgebiet. Von den Anfängen bis zum Ende der römischen Herrschaft*, in: Harreither, R – Pillinger, R. (Hrsg.): *Frühes Christentum am Österreichischen Donaulimes*, Ausstellung im Niederöstr. Landesmus. für Frühgeschichte im Schloss Traismauer, 8. Mai bis 1. November 1999, 6-48. Wien.

HIMMELOVÁ, Z.

1995 *Glasfunde aus Mikulčice*, in: Daim, F. – Poláček, L. – Staňa, Č. – Tejral, J. (Hrsg.): *SBM 1, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2*, 83-112. Brno.

HOLČÍK, Š.

1991 *Velkomoravské pohrebisko v Bíni*, Zborník SNM 85, *Archeológia 1*, 85-105.

HOLZE-THIER, C.

1999 *Die Pfarrkirche St. Johannes Baptist zu Attendorn. Die Ausgrabungen von 1974*. Essen.

HRUBÝ, V.

1955 *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“*. Praha.

HRUBÝ, V.

1960 *Raněstředověké poklady šperků na Moravě*, ČMM 45/2, 83-106.

CHRISTLEIN, R.

1974 *Merowingerzeitliche Grabfunde unter der Pfarrkirche St. Dionysius zu Dettingen, Kreis Stübingen, und verwandte Denkmale in Süddeutschland*, *Fundberichte aus Baden-Württemberg 1*, 573-596.

JURIČ, R.

1987 *Srednjovjekovni nakit Istre i Dalmacije*, in: *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju*, Izdanja hrvatskog arheološkog društva 11/2 (1986), 245-289. Pula.

KALOUSEK, F.

1971 *Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela*. Brno.

KAVÁN, J.

1995 *Pokus o rekonstrukci malířské výzdoby jednoho z velkomoravských kostelů v Mikulčicích*, *Pravěk n. ř. 3* (1993), 193-209.

KAVÁNOVÁ, B.

1976 *Slovanské ostruhy na území Československa*. StAÚ Brno 4/3. Praha.

1984 *Pozůstatky orby v Mikulčicích*, AR 36, 423-429.

1985a *Velké kůlové nadzemní stavby z doby hradištní z Mikulčic*, PA 76, 398-427.

1985b *Příspěvek k stratigrafii opevnění hradiště v Mikulčicích*, SbNM A 39/3-4, 155-159.

1995 *Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice*, in: Daim, F. – Poláček, L. – Staňa, Č. – Tejral, J. (Hrsg.): *SBM 1, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2*, 113-378. Brno.

1996 *K relativní chronologii keramiky z Mikulčic*, ČMM 81/1-2, 125-154.

1998 *Bronzová zoomorfní faléra z Mikulčic a její zařazení ve stratigrafii sídliště na předhradí*, *Pravěk n. ř. 7* (1997), 373-388.

1999 *Mikulčice – sídliště na „Klášteřsku“*, PV 40 (1997-1998), 65-125.

2001a *Kostel č. 12 v Mikulčicích*, in: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřínský, Z. (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*, *Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 17*, 209-227. Brno.

2001b *Specifika pozdně velkomoravské keramiky v Mikulčicích (okr. Hodonín)*, in: Měřínský, Z. (ed.): *Konference Pohansko 1999, 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko*, 3.-4. 6. 1999, *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana 1* (2000), 199-205. Brno.

KAVÁNOVÁ, B. – HLOŽEK, M.

2003 *Keramika z předvelkomoravského a povelkomoravského horizontu sídliště v okolí 12. kostela v Mikulčicích*, in: Kouřil, P. (ed.): *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, *Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 22*, 415-434. Brno.

KEMPKE, T.

1988 *Zur überregionalen Verbreitung der Pfeilspitzentypen des 8.-12. Jahrhunderts aus Stari-gard/Oldenburg*, BRGK 89, 292-306.

KLANICA, Z.

1968 *Výsledky čtrnácté sezóny výzkumu v Mikulčicích (okr. Hodonín)*, PV 1967, 61-71, tab. 45-69, příloha 1-2.

1974 *Práce klenotníků na slovanských hradištích*. StAÚ Brno 2/6. Praha.

- 1980a *Předběžná zpráva o výsledcích 24. sezóny výzkumu v Mikulčicích (okr. Hodonín)*, PV 1977, 56-57.
- 1980b *Vorbericht über die Ergebnisse der 25. Grabungssaison in Mikulčice (Bez. Hodonín)*, PV 1978, 27-28.
- 1981 *Vorläufiger Bericht über die Ergebnisse der 26. Grabungssaison in Mikulčice (Bez. Hodonín)*, PV 1979, 30-31.
- 1982 *27. Grabungssaison in Mikulčice (Bez. Hodonín)*, PV 1980, 19-20.
- 1985 *Mikulčice-Klášteřisko*, PA 76, 474-539.
- 1987 *Grabung des slawischen Burgwalles in Mikulčice und seines Hinterlandes im Jahre 1984 (Bez. Hodonín)*, PV 1984, 35-36.
- 1995 *Zur Periodisierung vorgrossmährischer Funde aus Mikulčice*, in: Daim, F. – Poláček, L. – Staňa, Č. – Tejral, J. (Hrsg.): SBM 1, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2, 379-469. Brno.
- KÓČKA-KRENZ, H.**
- 1971 *Esowate kabłączki skroniowe z terenu Polski północno-zachodniej*. Fontes Archaeologici Posnanienses 22, 97-143. Poznań.
- 1993 *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*. Poznań.
- KOCH, R.**
- 1969 *Katalog Esslingen. Teil II: Die merowingischen Funde*. Stuttgart.
- KOCH, U.**
- 2001 *Das alamanisch – fränkische Gräberfeld bei Pleidelsheim*. Stuttgart.
- KOSCH, C.**
- 2001 *Zur ortsfesten Ausstattung der Kirchen in ottonischer Zeit*, in: Otto der Grosse, Magdeburg und Europa 1, Essayes, 283-304. Mainz.
- KÖTTING, B.**
- 1965 *Der frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude*. Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein – Westfalen, Geisteswissenschaften 123. Köln und Opladen.
- KOVÁŘÍK, J.**
- 1991 *Slovanské pohřebiště v Praze 5 – Motole*. Praha.
- KOVRIG, I.**
- 1963 *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. Budapest.
- 1975 *The Szob cemetery*, in: Avar finds in the Hungarian National Museum. Budapest.
- MAREŠOVÁ, K.**
- 1983 *Uherské Hradiště-Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích*. Brno – Uherské Hradiště.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. – UNGER, J.**
- 1990 *Velkomoravské kostrové pohřebiště u Morkůvek (okr. Břeclav)*, in: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka, 360-401. Brno.
- MOSER, A.**
- 1978 *Traismauer – Zentrum der karolingischen Grafschaft zwischen Enns und Wienerwald*, FÖ 16 (1977), 275-285. Wien.
- NECHVÁTAL, B.**
- 1999 *Radomyšl. Raně středověké pohřebiště*. Praha.
- NILGEN, U.**
- 1999 *Die römischen Apsisprogramme der karolingischen Epoche. Papstliche Repräsentation und Liturgie*, in: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (Hrsg.): Kunst und Kultur der Karolingerzeit, Beiträge zum Katalog der Ausstellung Paderborn 1999, 542-549. Mainz.
- PAVLOVIČOVÁ, E.**
- 1996 *K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí*, SIA 44, 95-153.
- POLÁČEK, L.**
- 1998 *Graphittonkeramik aus Mikulčice*, in: Kempke, T. – Kouřil, P. – Poláček, L. – Staňa, Č. (Hrsg.): Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen, ITM 4, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9, 127-197. Brno.
- POULÍK, J.**
- 1948 *Staroslovanská Morava*. Brno.

PRINCOVÁ-JUSTOVÁ, J.

- 1999 *Libice nad Cidlinou. Zur ältesten burgwallzeitlichen Besiedlung und zur Gründung des Burgwalls*, PA 90, 107-152.

PROFANTOVÁ, N.

- 1997 *Blatnicko-mikulčický horizont v Čechách – současný stav a problémy*, in: *Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska*, 85-94. Wrocław.
- 2003 *Mikulčice – pohřebiště u 6. kostela: Pokus o chronologické a sociální zhodnocení*, in: Kouřil, P. (ed.): *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 22, 7-210. Brno.

RADOMĚRSKÝ, P.

- 1960 *Stříbrný poklad z 12. století z Prahy-Štěpánské ulice*, Numismatický sborník 6, 61-84.

REJHOLCOVÁ, M.

- 1995 *Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Analýza*. Bratislava.

ROGACZEWSKA, A.

- 2001 *Badania zewnętrznej linii obronnej wczesnośredniowiecznego grodu na Górze Zamkowej w Będzinie, województwo katowickie*, in: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku (Archeologické výzkumy v horním Slezsku a na jeho pomezí v roce 1998)*, 164-169. Katowice.

RUTTKAY, A.

- 1976 *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*, SIA 24/2, 245-395.

SCHULZE-DÖRRLAMM, M.

- 1995 *Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts*, JbRGZM 40/2, 1993, 557-62.

SAGE, W.

- 1979 *Die Ausgrabungen in der Severinskirche zu Passau-Innstadt 1976*, Ostbairische Grenzmarken, Passauer Jahrbuch 21, 5-48.

SCHIEFFER, R.

- 1999 *Reliquientranslationen nach Sachsen*, in: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (Hrsg.): *Kunst und Kultur der Karolingerzeit, Beiträge zum Katalog der Ausstellung Paderborn 1999*, 484-497. Mainz.

SLÁDEK, V. – KAVÁNOVÁ, B.

- 2003 *Statistické hodnocení tafonomických, osteoarcheologických a antropologických parametrů pohřebiště u 12. kostela v Mikulčicích*, in: Kouřil, P. (ed.): *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 22, 435-460. Brno.

SMETÁNKA, Z.

- 1973 *Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní*, PA 64/2, 463-486.

STEIN, F.

- 1967 *Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland*. Berlin.

STIEGEMANN, CH. – WEMHOFF, M. (Hrsg.)

- 1999 *Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Grosse und Papst Leo III. in Paderborn*. Katalog der Ausstellung Paderborn 1999. Mainz.

STLOUKAL, M. – HANÁKOVÁ, H.

- 1985 *Antropologický materiál z pohřebiště Mikulčice-Klášteřisko*, PA 76, 540-588.

STLOUKAL, M. – VYHNÁNEK, L.

- 1976 *Slované z velkomoravských Mikulčic*. Praha.
- 1998 *Anthropologische Analyse der Skelette aus dem Gräberfeld bei der „XII. Kirche“ in Mikulčice*, in: Daim, F. – Kempke, T. – Kouřil, P. – Poláček, L. (Hrsg.): *SBM 3*, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 11, 357-391. Brno.

SYDOW, W.

- 1987 *Die Ausgrabungen bei und in der Fialkirche zum hl. Georg, Oberlangkampfen, Tirol*, FÖ 26, 127-150. Wien.
- 2001 *Kirchenarchäologie in Tirol und Vorarlberg. Die Kirchengrabungen als Quellen für Kirchen- und Landesgeschichte vom 5. bis in das 12. Jahrhundert*. FÖ, Materialhefte A 9. Wien.

ŠIKULOVÁ, V.

- 1959 *Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní*, *Pravěk východní Moravy* 1, 88-162.

ŠOLLE, M.

- 1966 *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách*. Praha.

- 1997 *Čechy v době velkomoravské*, in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, 25-30. Wrocław.
- ŠRÁČKOVÁ, E.**
- 1958 *Výzkum slovanského pohřebiště v Josefově, okr. Hodonín*, PV 1958, 63-65. Brno.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T.**
- 2000 *K otázce významu predmetu ako amuletu*, SPFFBU M 5, 113-117.
- TOČÍK, A.**
- 1963 *Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej riše v Prši*, SlA 11, 121-198.
- 1968 *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare*. Bratislava.
- TOMKOVÁ, K.**
- 2001 *Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů 1*. Castrum Pragense 4. Praha.
- TURČAN, V.**
- 2001 *Sklenené gombíky ako súčasť odevu*, in: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*, Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 17, 407-411. Brno.
- UBL, H.**
- 1982a *Frühchristliches Österreich*, in: *Severin zwischen Römerzeit und Völkerwanderung*, 295-336. Linz.
- 1982b *Katalog*, in: *Severin zwischen Römerzeit und Völkerwanderung*, 462 ad. Linz.
- VACLOVÁ, B.**
- 1976 *Předběžné statistické zpracování velkomoravských ostruh z Mikulčic*, AR 28, 160-164.
- VÁŇA, Z.**
- 1973 *Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu*. Praha.
- VAITKUNSKIENĖ, L.**
- 1999 *Žviliu kapinynas (Mogilnik Žviljaj)*. Lietuvos Archeologija 17. Vilnius.
- WILSON, A.**
- 1986 *Angelsächsische Kunst*. Stuttgart.
- WITVROUW, J. – GAVA, G. – DARDENNE, L. – GAVA, S.**
- 2001 *Le Thier d' Olne a Engis. Bilan de 12 campagnes de fouilles*, Bulletin du Cercle archéologique Hesbaye-Condroz 24 (1996-1999), 31-35. Amay.
- WYWROT-WYSZKOWSKA, B.**
- 2000 *Rzemiósło skórnice w lokacyjnym Kołobrzegu*, in: Leciejewicz, L. – Rębkowski, M. (ed.): *Salsa Cholbergensis, Kołobrzeg w średniowieczu*, 243 ad. Kołobrzeg.
- ZÁBOJNÍK, J.**
- 1991 *Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs (Beitrag zur Chronologie der Zeit des Awarischen Kaganats)*, in: *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku*, 219-321. Nitra.

Zusammenfassung:

Mikulčice – das Gräberfeld bei der 12. Kirche

1. Einleitung

Die Grabungsfläche liegt am Nordostrand der Fürstenburg innerhalb des befestigten Areals. In den Jahren 1977-1981 wurden 900 m² östlich bis südöstlich der Kirche Nr. 5 und gegenüber der Kirche Nr. 6 außerhalb der befestigten Fläche erforscht (*Klanica 1980a; 1980b; 1981; 1982*). Wir werden uns detailliert vor allem mit dem Gräberfeld und der Destruktion der Kirche Nr. 12 befassen, teilweise dann mit der Befestigung und den Siedlungsresten.

Alle Teilsituationen können nach ihrer Beziehung zu einzelnen Etappen und Phasen der Befestigung bewertet werden. Einige Schichten der Besiedlung des Nordostteils des Burgwalls wurden mit dem aufgeschütteten Wall überdeckt, ein Teil der Fundsituation respektiert den Wall und ein relativ kleiner, aber nicht zu übersehender Teil der Besiedlung bedeckt die Oberfläche seiner Destruktion. Schichten über der Sohle, mit dem Wall überdeckt und mit der Siedlung auf der Innenfläche des Burgwalls zusammenhängend, wurden in den ältesten Horizont in Anknüpfung an die Besiedlungshorizonte der Vorburg gereiht (*Kavánová 1996; 1998*), die als Horizont C bezeichnet wurden. Die relativ komplizierte Fundsituation, die den aufgeschütteten Wall respektiert, beinhaltet mehrere chronologisch sowie qualitativ unterschiedliche Ebenen einschließlich der Siedlung, des Gräberfeldes und der Kirchenbauten und korrespondiert im relativ-chronologischen Sinne mit dem Horizont B. Im beschränkten Umfang kann der Horizont, der als Horizont A bezeichnet wurde, nach dem Erlöschen der Wallfunktion ausgesondert werden. Siedlungshorizonte der befestigten Vorburg können nicht automatisch mit Besiedlungshorizonten der eigentlichen Fürstenburg gleichgesetzt werden. Die gleiche Bezeichnung dokumentiert nur die Tatsache, daß diese Horizonte mit Hilfe derselben stratigraphischen Parameter bestimmt wurden, d.h. im Falle der Vorburg und der Fürstenburg durch ihr Verhältnis zur Befestigung. Falls man die chronologische Übereinstimmung der Befestigungsphasen der Burg und der Vorburg beweisen kann, dann bedeutet dies wahrscheinlich auch dieselbe Chronologie in der Gliederung der Kulturschicht des ganzen Burgwalls.

Die Analyse des Gräberfeldes in der Umgebung der 12. Kirche ist nur im Kontext der gesamten Besiedlung des Nordostteils der Fürstenburg möglich. Orientierungshalber werden wir uns daher auch mit Situationen beschäftigen, die damit nicht unmittelbar zusammenhängen.

2. Die Befestigung und ihre Bauphasen als Stütze der relativen Chronologie

Hält man die Entwicklung des Befestigungssystems für die Grundlage der Gliederung der Entwicklung der

Burgwallbesiedlung, muß sie wenigstens in dem Ausmaß analysiert werden, das für das Verständnis einzelner Phasen und deren Bedeutung unumgänglich ist. Der folgende Text ist also keine erschöpfende Beschreibung aller Fundsituationen.

Vor allem wurde ein Befestigungsabschnitt im Südostteil und im Raum des Tors erforscht. Die Breite des Durchgangs zwischen den beiden Randmauern des Tors betrug 5 m. Die Mauern bestanden aus einer von außen angepaßten Konstruktion von trockengemauerten Steinen, die am Südostflügel in kürzeren Abschnitten im Raum des Durchgangs und an der relativ gut erhaltenen Südecke (Abb. 2-5) zu beobachten war, entlang des Randes des Nordwestflügels wurde im Durchgang eine Mauer von 4,6 m Länge erforscht, die bis zu einer Höhe von 35-40 cm aber ohne beide Ecken erhalten blieb (Abb. 6). In diesem Teil sind Steine in zwei bis drei Schichten hintereinander gelegt, der Mauerfuß befindet sich ca. 50 cm über der Sohle.

In derselben Höhe wurden Steinkränze der Fundamente großer Pfosten entlang der beiden Mauern im Durchgang gereinigt (Abb. 7). Auf der Südostseite wurden vier, auf der Nordwestseite drei identische Herrichtungen gefunden. Die Pfosten mit stumpfem Ende von 30-35 cm Durchmesser waren nicht allzu tief in die Grube eingesetzt (ca. 20 cm) und mit Steinen und Ton gefestigt (Abb. 8). Die Gruben waren in die Lehmschicht mit Mörtelsand eingetieft. Die Pfostenkonstruktion (die seicht eingesetzten Pfosten konnten nicht einzeln stehen) verengt den freien Durchgang auf 4 m.

Zwischen den Pfosten 1015 und 1017 wurde ein zugespitzter Pfosten von 20 cm Durchmesser festgestellt, der 80 cm tief eingeschlagen und älter als die Schicht mit Mörtel war (Objekt 1016 – Abb. 9, 10). An der Stelle des Pfostens 1014 wurden zwei Pfähle übereinander erfaßt, die durch eine Mörtelschicht getrennt waren. An die durchbrannten Überreste des jüngeren knüpft die Destruktionsschicht im Tor an, die am Rande stark mit durchbrannten Steinen, einer großen Menge zerbröckelten, orangegebrannten Lehmewurfs und Kohle vermischt war (Abb. 11). An der unteren Grenze der Destruktionsschicht wurden größere und kleinere Mörtelfragmente beobachtet, die zwei chronologisch sowie qualitativ unterschiedliche Phasen der Durchgangsausfüllung trennten (Abb. 12, 15). Die ältere Ausfüllung bildete eine hellgraue sandlehmige Schicht, die stellenweise bis 50 cm mächtig ist und unmittelbar auf der sandigen Sohle lag. In dieser Schicht wurden nur wenig Keramik und Tierknochen gefunden, Schlackenfunde entsprechen den Funden in der Siedlungsschicht innerhalb der befestigten Fläche. Die jüngere Verfüllungsschicht war sattgrau und von sandiglehmigem Charakter.

Die Befestigung wurde bei der Grabung in zwei Grundetappen erfaßt, wobei die jüngere ungefähr in zwei aufeinanderfolgenden Phasen beobachtet werden konnte. Die ältere Etappe besteht aus einer Steinmauer, deren Umfang den Umriß des Fußes der sich absenkenden Uferdüne der March kopiert und sich an die Holzpalisade stützte. Die Mauer, die aus kleineren, abgerundeten Kalksandsteinen trockengemauert und einfach angepaßt ist,

erhielt sich in einer Höhe von 45 cm. Sie fixiert die Terrainstufe an der unteren Grenze des sich absenkenden Flußufers entlang dem ganzen verfolgten Abschnitt, d.h. auch im Raum des Tores. Die restliche Lücke zwischen dem Oberteil der Mauer und dem Lehmufers war mit grauem, sandlehmigem Material ausgefüllt (Abb. 13:3); an diese Schicht knüpfte auf dem Hanggipfel eine dunkle Schicht mit Kohle an (Abb. 13:3a), die sich unter der jüngeren Befestigung fließend im Innenraum der Siedlung fortsetzte. In dem Teil unter dem später aufgeschütteten Wallkörper erhielten sich in dieser Schicht zwei Horizonte von Fußbodenherrichtungen der Pfostenbauten mit Überresten von Feuerstellen. Die teilweise in der Sohle auf dem Hanggipfel erfaßten Pfosten waren in den oberen Schichten nicht zu beobachten und gehören also höchstwahrscheinlich ebenfalls zur älteren Etappe. In den eingetieften Objekten beinhaltete die Schicht zahlreiche Kohlereste.

In der jüngeren Etappe wurde in der Anfangsphase der helle Lehm kern des Walls ohne Steinbeimischung errichtet (Abb. 14) und auf dem oberen Rand des Flußufers wurde aus großen flachen Sandkalksteinblöcken die Stirnwand trocken aufgemauert. Unterlegt ist sie mit einer linsenförmigen Herrichtung aus hellem Sand, der mit Flußschotter vermischt ist und das Niveau des höchsten Uferpunktes über dem Wasserlauf um 40 cm erhöht (Abb. 13:2). Den Fundamentsteinen und freigelegten Steinflächen der Oberschicht nach war die Mauer 2,20 bis 2,40 cm breit, die angepaßte Außenseite der Mauer ist stellenweise stark destruiert. Gelockerte Steine kamen auf dem Außenhang vor der Stirnmauer nur selten vor, und zwar an der Obergrenze der grauen Schicht der sand-lehmigen älteren Befestigungsetappe. Ein interessantes Element ist der sog. Wallkern, ein Gebilde linsenförmigen Querschnitts von einer Maximaldicke von 50 cm und einer Breite von 4,40 cm, aus hart gestampftem, hellem, stellenweise rotbraunem Lehm (Abb. 13:1a). In Richtung Tor klingt er aus und endet ca. 1 m von dem Südostrand des Durchgangs. Die Grundlage dieser Herrichtung bildet grauer kompakter Lehm von ca. 30 cm Dicke, der das Terrain hinter dem sandigen Fundament der Steinmauer einebnen (Abb. 13:1b). Der Wallkern stellte wohl keinen selbständigen Bestandteil der Befestigung dar, an seine Oberfläche knüpfen unmittelbar Elemente der Holzkonstruktion an. Erst oberhalb dieser Herrichtungen war der Wall aus tonlehmigem Material, das mit Kleinsteinen vermischt war, aufgeschüttet (Abb. 13:1), und zwischen den einzelnen Schichten waren Balken eingeschoben. Konkret wurden Spuren von Holzrosten dicht über dem Wallkern festgestellt, und zwar in der ersten Schicht parallel zur Befestigung, die zweite Schicht, 6 cm höher, war im rechten Winkel orientiert. Auch unter den Steinen der älteren Phase der Stirnmauer wurden auf dem Niveau der Sandherrichtung drei Balken beobachtet, die parallel zur Wandstirn, 40 cm von dieser entfernt, praktisch nebeneinander lagen, so daß die Maximalentfernung 80 cm betrug. An diese Balken schlossen in derselben Höhe senkrechte Roste an (Abb. 17).

Über dem Lehm mit Steinbeimischung wurde in einer Höhe von ca. 60 cm über dem höchsten Punkt des Wallkerns im Abschnitt, 5 m vom Tor entfernt, eine mehr oder weniger zusammenhängende Schicht einer Steindestruktion mit Mörtel entdeckt und dokumentiert. Größere flache Steine waren mit kleineren Steinen und Mörtelfragmenten durchsetzt (Abb. 18, 19). Die Fläche der Baureste gibt wohl die Wallform zur Zeit des Untergangs der Stein-Mörtel-Konstruktion wider. Der höchste Punkt der Destruktionsfläche lag ungefähr in der Mitte der Wallbreite, von wo diese steil zum Innenrand und sanfter zur Außensteinmauer abfiel, wo der Mörtel auf den oberen Steinen der erhaltenen Höhe haften blieb. Der Höhenunterschied zwischen den Mörtelresten an den Rändern und in der Mitte machte 50 cm aus, die Stein-Mörtel-Destruktion im Wallkörper endete ca. 1 m von dem Tor. Die Schicht mit Mörtelbeimischung ging fließend vom Wall in den Nordraum des Tors über, wo sie im Profil der Längsachse des Durchgangs, in der Nähe der Außenmündung dokumentiert wurde (Abb. 12). Die ganze Situation war mit der nächsten Phase des aufgeschütteten Wallkörpers überdeckt.

Die Gliederung der ersten Phase des Wallaufbaus (Kern und aufgeschütteter Wall) dokumentiert wahrscheinlich nur das technologische Verfahren und muß nicht unbedingt einen chronologischen Unterschied bedeuten (und bedeutet ihn wohl auch nicht). Die Tatsache, daß nach dem Ende ihrer Laufzeit (oder aus anderen Gründen) die Befestigung umgebaut wurde, stellt für uns einen außerordentlich wichtigen Moment bei der Bewertung der gegenseitigen stratigraphischen Stellung und die Grundlage der relativen Chronologie vieler Siedlungs- und Bestattungsaktivitäten dar. Die Überreste der Mörteldestruktion innerhalb des Walls setzten sich nämlich, wie sich bei der Terrainerforschung des Raums innerhalb des befestigten Areals herausstellte, als eine relativ ausgeprägte Schicht mit Brocken weißen Mörtels fort, die in die Fläche mit Gräbern und Siedlungsobjekten hineinreichte. Sie trennt z.B. auf dem Gräberfeld drei Phasen der Gräber voneinander und ermöglicht damit ihre Synchronisierung mit den Befestigungsphasen.

Der Umbau der Befestigung stellt eine weitere dokumentierbare Phase der steinernen Stirnmauer dar, die nun aus einem Material unterschiedlicher Qualität gebaut war und den Wall erhöhte (davon zeugen neben der konkreten Fundsituation auch Fragmente menschlicher Knochen und kleine Funde in der Destruktion des Wallkörpers). Steinkonstruktionen sind nur in der Destruktionsschicht belegt, und zwar besonders im Schuttkegel vor der Stirnwand, der im Schnitt 3,5 m² Baumaterial darstellt. Zum Unterschied von der älteren Phase sind die Steine aus der höchsten Destruktionsschicht scharfkantig und rotgefärbt (wohl durchgebrannt – Abb. 20). Dieser Phase gehört im Tor die steinerne Innenecke an, die oberhalb der älteren Destruktion aus Mörtelresten errichtet wurde (Abb. 21). Darin waren – wie bei der Feldforschung festgestellt wurde – Holzkonstruktionen der Innenwand des Walls verankert gewesen (Abb. 23, 24), die sonst im Terrain als Steinverkleidung

der Stützfundamente erhalten blieben (siehe Katalog 7.3. – Objekte 1019, 1020, 1023, 1024, 1029). Flache Bruchsteine waren eben in der Oberschicht in einem Rechteck mit den Maßen 85-108 cm entlang der länglichen Spalte in der Mitte gelegt worden. An den beiden kürzeren Seiten befanden sich senkrecht aufgestellte flache Steine. In der zweiten und dritten Schicht waren die Steine senkrecht situiert und dichteten eine 3 cm breite Spalte ab. Die Holzplatte war dazwischen tiefer, unter das untere Niveau der Steine eingelassen (Abb. 22).

Nach der oben angeführten Fundsituation sowie nach der Art der benutzten Steine gehören zur letzten Wallphase auch kleine Steinmauern im Tordurchgang und die Pfostenkonstruktion des Tores mit steinverkleideten Fundamenten. Die situationsgemäß ältere Phase der Holzkonstruktionen des Tors (tief eingeschlagene zugespitzte Pfosten) bildet einen Bestandteil der älteren Phase der jüngeren Etappe der Befestigung (Abb. 25). Die graue sandlehmmige Ausfüllung der Unterschicht des Durchgangs ist auf der Siedlungsfläche am Südrand mit der Steindestruktion einer niedrigen Mauer begrenzt.

Bestandteil des Befestigungssystems waren auch zwei Palisadenreihen entlang des Flußufers (außer den Pfosten in nächster Nähe der unteren niedrigen Mauer, die der älteren Etappe angehörten), die an der Stelle des Tors unterbrochen waren. Zwischen den Pfosten war Lehmschlamm mit Sand abgelagert, außerhalb der Pfosten dann grober Flußschotter. Da diese Palisaden mit der hier behandelten Problematik nicht direkt zusammenhängen, überlassen wir sie einer speziell orientierten Bearbeitung.

Die ältere Befestigungsetappe stellte also höchstwahrscheinlich eine Holzkonstruktion dar; da sie jedoch nur in einem relativ schmalen Suchschnitt erfaßt wurde, konnten keine weiteren Details festgestellt werden. Die ältere Phase der jüngeren Etappe bestand aus der steinernen Stirnmauer mit Holzkonstruktionen, an welche der aufgeschüttete Wall mit Rosten und gestampftem Lehmkern anknüpfte, der oben mit einer Steinkonstruktion mit Mörtel abgeschlossen war. In der jüngeren Phase wurde die Stirnmauer wahrscheinlich erhöht, die Innenwand des Walls hergerichtet und der Wall ebenfalls erhöht. Die Gesamtbreite des Walls mit der Stirnmauer erreichte 7,5 m.

Das Niveau des steileren Außenufers zur Zeit der Funktion der jüngeren Befestigungsetappe dokumentieren zwei menschliche Skelette (also keine Bestattungen), die zwischen der Stirnmauer und der unteren kleinen Mauer auf der tonlehmigen Schicht des Horizonts C in einem rechten Winkel zum Verlauf der beiden Mauern lagen (Abb. 26, 28). Knochen der unteren Gliedmaßen und der eingedrückte Schädel auf Steinen der unteren Mauer (Abb. 27, 29) belegen ihre Funktion zur Zeit der Existenz der oberen Befestigung. Da die Mauer mit der anliegenden Palisade ohne Unterbrechung sich auch im Raum des Tors fortsetzt, kann sie für eine Festigung des Ufers gegen die Erosion gehalten werden (Klanica 1982, 19).

Die Gesamtsituation in der Grundstratigraphie sieht also folgendermaßen aus:

I. ältere Befestigungsetappe: Siedlungshorizont C
kleine Steinmauer am Fuß
der Holzkonstruktion auf dem Hanggipfel

II. jüngere Befestigungsetappe:

1. ältere Phase Siedlungshorizont B

steinerne Stirnmauer
Holzkonstruktionen ihrer Fundamente
Lehmkern des Walls
aufgeschütteter Wall mit Rosten
Steinkonstruktionen mit Mörtel
Tor mit eingeschlagenen Pfosten

2. jüngere Phase

Wallerhöhung und Herrichtung seiner Innenwand
Erhöhung der steinernen Stirnmauer
Steinherrichtung im Tor
Pfostenkonstruktion im Tor

Untergang der Befestigung und weiter Siedlungshorizont A

3. Etappe vor der Entstehung des aufgeschütteten Walls – Horizont C

Die mit der älteren Befestigungsetappe gleichzeitigen Siedlungsaktivitäten bilden den sog. Horizont C und sind im Horizont unter dem aufgeschütteten Wallkörper am besten erhalten (Abb. 30). Schichten des Horizonts C sind durch häufiges Vorkommen von Fragmenten gebrannten Lehmbeurfs, Schmiedeschlacke und erhaltener Lederreste charakterisiert (Kavánová 1981, Abb. 15).

3.1. Materialfülle des Horizonts C

Als unbestritten älter als die Entstehung des aufgeschütteten Walls wurden vor allem jene Objekte identifiziert, die direkt unter dem Wallkörper lagen, sowie einige Kulturschichten. Am ausgeprägtesten (und am verbreitetsten) war die sandlehmmige, satt dunkle Schicht mit reicher Kohlebeimischung, die dicht ober der Sohle lag. Zwischen ihr und der hellgelben, harten Sandsohle befand sich eine dunkle Sandschicht mit Funden, die sogar dort auftraten, wo die dunkle Kohleschicht nicht vorkam, z.B. unter der Sandherrichtung 1067. Die Humusbeimischung bildete sich also noch vor der Ablagerung der Kohleschicht und kann daher nicht durchgesiekt sein.

3.1.1. Siedlungsobjekte (Abb. 31)

Der aufgeschüttete Wallkörper überdeckte gemeinsam mit der Kohleschicht die Gruben 1018 und 1022, zwei oberirdische Fußbodenherrichtungen der Bauten mit Pfostenkonstruktion (Objekte 1066 und 1067) und eine unausgeprägte, fragmentarisch erfaßte Sandherrichtung 1021.

Die Herrichtungen 1066 und 1067 überdeckten sich teilweise an den Rändern und wurden durch eine 20 cm dicke schwarze Kohleschicht getrennt. Höher, an der Grenze des Wallkörpers und der darunterliegenden Schichten, fand sich eine sandlehmmige Herrichtung 1066 (Abb. 32), deren Nordostrand der Aufbau der steinernen Stirnmauer der jüngeren Befestigungsetappe gestört

hatte. Erfasst wurde sie im Maximalumfang von 300 x 150 cm. Der tiefer, fast auf der Sohle entdeckte Sandfußboden 1067 (Abb. 33, 34) war 280 cm breit. Beide Fußböden lagen über dem eingetieften Objekt 1018, (wohl einer Wohngrube); in den oberen Teil seiner Ausfüllung sank mäßig die Schicht hellgelben Sands der Herrichtung 1066. Damit werden die insgesamt drei Siedlungsphasen noch vor dem Aufbau des aufgeschütteten Walls bestätigt. An den Rändern der älteren Herrichtung 1067 wurden zahlreiche Pfostenabdrücke dokumentiert und innerhalb wurde eine mit Steinen umgebene Feuerstelle mit dicker Aschenschicht festgestellt. Der Pfostenbau war parallel zum Flußufer und damit wahrscheinlich auch zum Verlauf der ältesten Etappe der Befestigung orientiert. Aus den beiden Herrichtungen stammen nur wenig typische und kleine Scherben.

Das eingetiefte Objekt 1018 war 60 cm in Sohle eingelassen. Der freigelegte Teil wies einen rechteckigen Grundriß, senkrechte Wände und einen ebenen Fußboden sowie an beiden Außenecken je zwei Pfostengrübchen auf. Die Länge der einzigen, komplett erfaßten Seite betrug 320 cm. An der Nordseite gab es Überreste einer Feuerstelle (Abb. 35). Durch diese Merkmale erinnert das Objekt an eine Wohngrube. Es war mit sattschwarzer Kohleverschlüttung verfüllt, die sich fließend in Richtung Siedlung fortsetzte und einen knöchernen schlittschuhförmigen Glätter, kleine Schlackenstücke, Eisenfragmente und Tierknochen beinhaltete. Die Keramik stellt keine zahlenmäßig repräsentative Kollektion dar (23 Fragmente), die Typen 1 und 2 sind darin gleich vertreten, die Varianten 3/1 und 3/2 sind seltener (detaillierter siehe Katalog 7.1.).

Objekt 1022 stellte eine kesselförmige Grube ovalen Grundrisses dar, die 110 cm in die Sohle eingetieft war. Die dunkle Ausfüllung beinhaltete Schlacke, einen knöchernen schlittschuhförmigen Glätter und Tierknochen. Die zahlenmäßig reiche Keramikkollektion kleiner, teilweise wenig typischer Fragmente besteht aus den Typen 1 und 2 im gleichen Verhältnis und einem kleineren Anteil der Varianten 3/1 und 3/2. In der Sandherrichtung 1021 wurde eine ähnliche Keramikstruktur beobachtet.

Zu den eingetieften Objekten außerhalb des Raums der Befestigung, deren relativchronologische Einreihung in den ältesten Horizont durch unwiderlegbare Fundumstände belegt ist, gehören die Objekte 975, 977, 978 und 988. In deren Ausfüllung kamen ausschließlich Scherben der älteren Gruppe vor, und zwar die Typen 1 und 2 mit einer Beimischung der Varianten 3/1 und 3/2. Neben Keramik und Tierknochen wurden auch ein Geweihhalbprodukt, Fragmente einer Tonwanne, ein Wetzstein, ein knöcherner schlittschuhförmiger Glätter, ein Knochenpfriem und ein Fragment eines Bronzespiegels entdeckt.

Nach der dunklen Kohleverschlüttung, die fließend an die Schicht unter dem aufgeschütteten Wallkörper anschloß, können in den Horizont C die eingetieften Objekte 981, 984 und 1002 im Südostteil der Grabung gereiht werden (Abb. 37). Die Struktur des Keramikinhalts in deren Ausfüllung ist mit den vorherigen identisch, im Objekt 984 wurde ein scheibenförmiger Besatz

aus Bronze, im Objekt 1002 ein tiegelartiges sackförmiges kleines Gefäß entdeckt.

Eingetiefte Objekte des Horizonts C schlossen den Raum ab, bei dem theoretisch ein oberirdischer Bau erwogen werden könnte. In der Nordwestecke des Quadrats 45/16 wurde nämlich eine Feuerstelle 1028 in Form einer gebrannten Lehmewurfsfläche von 90 x 70 cm mit Kohle- und Aschenresten erforscht, die mit der Kohleschicht des Horizonts C überdeckt war. Diese Feuerstelle war von chronologisch nicht eingliederbaren Pfostengrübchen umgeben.

An der Außenumfassung der Gruppe eingetiefter Objekte war eine kesselförmige Grube (Objekt 1022) und ein grabenartiges Objekt 1002 situiert. Es überwiegen Gruben mit flachem Boden und steilen Wänden, in ihrer Umgebung wurden meistens auch Pfostengrübchen erfaßt. Sie wurden in der Siedlung im Raum „Klášteřsko“ außerhalb der befestigten Burgwallfläche als eingetiefte Teile oberirdischer Bauten interpretiert (Kavánová 1999, 87-90).

In einigen Siedlungssituationen des Horizonts C kumulierten sich im Raum des Nordostteils des Burgwalls Funde, die die Produktionstätigkeit im Eisenhüttenwesen und der Gerberei belegen. In Anknüpfung an die Situation im Objekt 10/V (Klanica 1974) kommt dann noch Metallgießerei sowie Knochen- und Geweihbearbeitung in Frage (Kavánová 1995, 249, Plan 24, 25, 30, 31, 32). Die Keramik weist in allen Fällen einen älteren Charakter auf, die Typen 1 und 2 kommen in ungefähr gleicher Menge vor und werden von den Varianten 3/1 und 3/2 ergänzt.

Nach dem Charakter des keramischen Materials können in den Horizont C auch die Gruben 962, 968 und 973 eingereiht werden.

3.2. Datierung des Horizonts C

Zu charakteristischen Funden aus gut stratifizierten Fundsituationen unter dem Wall gehören das Oberteil der bronzenen gegossenen Riemenzunge 594-627/81 (Abb. 40:1, 41) mit einem Niet in der Hülse, die den Riemen hält. Das durchbrochene Dekor zoomorphen Charakters – ein Tier mit zurückgedrehtem Kopf (Zábojník 1991, 230) könnte ein Bestandteil eines kombinierten szenischen Motivs sein.

J. Zábojník hält Bestandteile von Gürtelgarnituren mit Greifmotiv oder Tierkampfszenen für ein charakteristisches Merkmal der Stufe SS II und die darin gereihten Grabkomplexe datiert er zwischen 720-750 (Zábojník 1991, 246). Z. Klanica reiht das Fragment der bronzenen Riemenzunge in die 4. Phase vorgroßmährischer Siedlungsfunde aus dem Mikulčicer Burgwall, d.h. noch vor die Mitte des 8. Jahrhunderts (Klanica 1995, 392, Abb. 1). Die chronologische Übereinstimmung bei den beiden Autoren ist besonders wichtig, denn es handelt sich um eine der ältesten Siedlungssituationen.

In dergleichen Situation wurde in der Nähe eine Geweihhülse entdeckt, die auf der gesamten Oberfläche mit einem präzise gravierten geometrischen Ornament und in der Mitte ihrer Länge mit einem Querstreifen eines anthropomorphen Motivs verziert ist (Abb. 40:2); nach

den typischen Spuren im Hohlraum diente sie als Handgriff. Die Symbolik des Dekors reiht den Fund unter Gegenstände mit besonderer Bestimmung (*Kavánová 1995, 236, 293, Abb. XLVIII, Taf. 27:5*).

Der bronzene propellerartige Beschlag 594-402/80 (Abb. 40:7) besitzt Analogien direkt in Mikulčice, auf anderen Gräberfeldern sind sie von gegossenen Gürtelgarnituren mit Pflanzenornament begleitet. Z. Klanica reiht diese Beschläge aus Mikulčice in die 5. Phase der Siedlung, also in die Mitte und an den Anfang der 2. Hälfte des 8. Jahrhunderts (*Klanica 1995, 397, Abb. 1*). J. Zábajník schließt Funde aus Grabkomplexen in die Periode SS III ein, die 750-780 datiert ist (*Zábajník 1991, 309*), also im Vergleich zu Mikulčicer Siedlungsfunden ein wenig höher. Die kleine Riemenzunge 594-343/77 (Abb. 40:3) reiht Z. Klanica im Rahmen der Phase 5-6 in die Zeit um 800 (*Klanica 1995, 402, Abb. 1*).

In dem relativ beschränkten Raum wurden zwei winzige beschädigte Eisenschalen schlesischen Typs und weitere zwei Fragmente gefunden (Abb. 42). Bis auf eine wurden sie in der Steindestruktionschicht im Quadrat 41/-16 entdeckt, die an dieser Stelle orientierungsmäßig für die Grenze der Horizonte C und B gehalten werden kann. Die Funde sind in die Zeitspanne vom 8. bis 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts datierbar (*Bubeník 1972, 558*).

In den Schichten des Horizonts C wurden auch Gegenstände ungewöhnlichen Charakters, teilweise älterer Herkunft, gefunden. Es handelt sich z.B. um das Fragment einer römischen Fibel, den Teil eines Bronzespiegels im Objekt 989, den Teil eines Bronzearmrings aus dem 8. Jahrhundert (*Klanica 1985, 484, Abb. 28:1-3*) und um ein paar Stücke eines eisernen Ringgeflechts. Als Bestandteil eines Kettenhemds wurde das letztgenannte auf dem Mikulčicer Burgwall bereits in mehreren Fällen gefunden, nordwestlich der 5. Kirche kam in Schichten des großmährischen Horizonts ein bronzenes, wohl leicht vergoldetes Fragment vor.

Der älteste stratifizierte Fund des Horizonts C entspricht dem 2. Viertel des 8. Jahrhunderts. Für die Überprüfung der Datierung des Anfangs der systematischen slawischen Besiedlung des Burgwalls sind jedoch keine weiteren geeigneten Fundsituationen vorhanden. Gegenstände der geläufigen Fülle des Horizonts C können anhand gegenwärtiger Kenntnisse spätestens in die 2. Hälfte des 8. Jahrhunderts datiert werden. Nach den jüngsten Funden, nämlich Schalen schlesischen Typs, die sich stratigraphisch an der oberen Grenze der Schichten des Horizonts C bewegen, soll es ungefähr im Verlauf des 1. Viertels des 9. Jahrhunderts in der Besiedlung der Fundstelle zu einer qualitativen Wende gekommen sein, und zwar zur Gründung einer mächtigen Befestigung – des großmährischen Burgwalls.

4. Die mit dem Wall gleichzeitige Etappe – Horizont B

In diese Etappe der Besiedlung des Nordostrands des Areals der Fürstenburg fallen einige Phasen der Siedlungs- und Gräberfeldreste, Terrainherrichtungen und Destruktionen eines umfangreicheren Baus, der als Kir-

che identifiziert wurde. Der Anfang des Horizonts B knüpft fließend an den Horizont C an, sein Übergang ist nur in der Nähe der Befestigung gut sichtbar, weiter auf der Fläche sind sie durch keine feste Grenze getrennt. Funde aus der Kulturschicht des Horizonts B stammen unbestritten teilweise aus gestörten Gräbern (z. B. Kugelknopfpaaire) und daher können die Funde aus der Siedlung mit jenen aus dem Gräberfeld nicht verglichen werden. Das Ende des Horizonts B ist durch die Destruktion der Befestigung gegeben, die fließend an jene der Kirche anschloß.

4.1. Siedlung des Horizonts B

Wir beschäftigen uns vor allem mit jenen Siedlungsobjekten, die einigermaßen mit Gräbern zusammenhängen, z.B. sich im Raum des Friedhofs befinden. Einige von diesen Siedlungsobjekten stammen ohne Zweifel aus der Zeit kurz nach der Errichtung des aufgeschütteten Walls. Es handelt sich um die Objekte 1001, 1005 und 1008 (*Kavánová 1985a*), die durch sämtliche Gräber in ihrer Reichweite gestört waren. Auch Überreste der oberirdischen Fußbodenherrichtungen 963, 970 und 1027 sind älter als einige Gräber. Für die Zwecke der relativen Chronologie der Siedlung und der Gräber ist die Sandherrichtung des Objekts 969 am wichtigsten, die einige Gräber überdeckte und im Gegensatz dazu von anderen gestört wurde. Das Ergebnis der Analyse ist mit der relativen Chronologie der Befestigung vergleichbar. Was die Materialfülle der Objekte betrifft, ist zu betonen, daß es sich meistens um oberirdische Herrichtungen handelt und daß die Fundkomplexe aus einzelnen Objekten nicht gebührend geschlossen sind und mit klassischen Methoden nicht bewertet werden können. Die Art und Weise der Auswertung des Horizonts B unterscheidet sich also von der Analyse des Horizonts C.

4.1.1. Siedlungsobjekte im Raum des Gräberfeldes (Abb. 44)

Das umfangreichste Objekt 963 grenzten große Steine ab, die beidseitig die Rille säumten. Die Lehmherrichtung des Objekts 963 überdeckte die Gruben 975 und 989 des Horizonts C. Der Steinrand war ungefähr 20 cm über dem Niveau der Sohle und der Ausfüllung der Grube 989 situiert, von der Innenseite wurde er durch die Sandherrichtung 970, 970a respektiert. Zwei senkrecht nebeneinander gestellte Steine am Nordostrand waren mit einer lehmigen Aufschüttung und der Destruktion des Objekts 967 überdeckt.

Das Grab 1433 störte teilweise die Lehmherrichtung des Objekts, bei dem Grab 1493 ist die Terrainsituation nicht eindeutig. Das Grab 1434, das auf der lehmsandigen Herrichtung des Objekts 970 lag, wurde gemeinsam mit der erwähnten Herrichtung teilweise durch einen jüngeren Eingriff zerstört. Innerhalb des durch Steine abgegrenzten Objekts 963 wurde das Grab 1446 entdeckt – Schädel fragmente in der lehmigen Aufschüttung unter dem Objekt 967. Nach den Fundumständen handelt es sich um vereinzelte Reste einer älteren Bestattung, die bei Terrainherrichtungen vor dem Aufbau der Kirche in die Erdmasse gelangten, die das Terrainniveau ein ebnete.

Die Orientierung des Objekts 963 ist mit jener der kleinen Mauer entlang dem vom Tor führenden Weg identisch. Die gleiche Orientierung ist auch bei zahlreichen Gräbern zu beobachten, besonders bei der Gruppe im Südteil des Gräberfeldes.

In der Steinumfassung wurde eine relativ kleine und nicht repräsentative Keramikkollektion eher älteren Charakters, sowie ein Tonspinnwirtel und ein Eisenhaken entdeckt. Auf der Oberfläche der Lehmherrichtung kam eine zahlreichere Keramikkollektion mit jungburgwallzeitlicher Beimischung und dicht über der Herrichtung die eiserne Spitze einer Messerscheide zutage.

Die lehmsandige Herrichtung des Objekts 970 und 970a (Nord- und Südteil), ortsweise stark durchbrannt, wurde gemeinsam mit dem Grab 1434 durch einen jüngeren Aushub gestört. Aus der oberen Schicht der Herrichtung stammt eine kleine Keramikkollektion älteren Charakters und ein Tonspinnwirtel (Abb. 44).

Die sandlehmige Herrichtung 1027 wurde durch spätere Gräber gestört. An der Südwestseite wurde sie durch eine schwarze Kohlerille abgegrenzt (Abb. 44). Das Objekt lag auf einer Kohleschicht, die die Siedlungssituationen des Horizonts C überdeckte (Sandherrichtung des Objekts 991), wurde durch die Gräber 1534 und 1443 gestört und von einer Stein-Mörtel-Destruktion und der rotbraunen Sandherrichtung des Objekts 969 über diesen Gräbern überdeckt.

Die großen oberirdischen Objekte 1005 und 1008 wurden schon früher ausgewertet (*Kavánová 1985a*). Es handelt sich um umfangreiche Bauten mit einer Umfassungsmauer aus Pfosten, die in eine Rille eingelassen ist, deren Längsachse mit der Hinterwand des Walls parallel verläuft (Abb. 45). Objekt 1001 ist die Destruktion eines Lehmofens, der zum Objekt 1005 gehört. Die dem Wall anliegende Wand war mit der jüngsten Herrichtung seiner Hinterwand überdeckt und alle Bauelemente waren durch Gräber gestört. Die relative chronologische Position der Objekte wurde an den Anfang des Horizonts B festgelegt (*Kavánová 1985a, 403*).

Ein außerordentlich wichtiges stratigraphisches Element ist das oberirdische Objekt 969, das die Gräber im Südteil des Gräberfeldes überdeckte. Die lockere sandlehmige rotbraune Herrichtung war durch die Destruktionsschicht der zweiten Wallphase, also der jüngeren Befestigungsetappe überdeckt. Am Südwestrand war sie durch eine größere Gruppe von regelmäßig flach gelegten Steinen von 200 x 190 cm begrenzt (Abb. 46). Zusammenhängendere Steingruppen entlang dem Nordrand schlossen an eine umfangreiche Destruktion aus Steinen, Steinschutt und Mörtelfragmenten an, die die meisten Gräber überdeckte.

Sand der Herrichtung 969 trennte zwei Schichten mit Mörtelsand. Die Schicht, die die Gräber im Südteil des Gräberfeldes überdeckte und in der ein pflasterartig bearbeiteter Stein mit Mörtel gefunden wurde, ist älter als der Sand des Objekts 969. Dieser war mit einer lehmigen Destruktionsschicht überdeckt, die sich weg von der Innenwand des Walls richtete und ebenfalls Mörtelkörner beinhaltete (dokumentiert im Ostprofil des Quadrats 46/14 – Abb. 47). In der älteren Bearbeitung wurden diese

zwei Mörtelschichten nicht unterschieden (*Kavánová 1985a, 402*).

Die Grube 988 stammt ursprünglich aus der Besiedlung des Horizonts C, die oberen Schichten der Aufschüttung sind jedoch für die relative Chronologie der Gräber an der engsten Stelle zwischen der Kirche und der Befestigung außerordentlich wichtig. Siedlungsfragmente in der Grubenmündung waren durch eine tonlehmige Schicht überdeckt, die mit der Aufschüttung unter der Kirche identisch war. Auch die schräge Destruktion aus großen flachen Steinen und Mörtel richtete sich von der Schotterdecke unter dem Fußboden des Presbyteriums zur Mündung der Grube hin. Die Zusammensetzung des Mörtels in der Grube entspricht der charakteristisch unterschiedlichen Zusammensetzung des Mörtels zwischen den Steinen des Fußbodens (*Kavánová 2001a, 222; Gregerová – Hložek 2003, 464-465, 469*). Auf der Schicht mit Mörtel wurden Knochen aus dem Grab 1505 und 1483 gefunden, darüber dann weitere drei Gräber.

Objekte 961 und 965 (regelmäßig angeordnete viereckige Steingruppen an der Umfassung des Gräberfeldes) sind visuell sehr ausgeprägt, aber ihr stratigraphischer Wert und ihr Zweck sind stark diskutabel. Das Objekt 965 (Abb. 48) ist wahrscheinlich älter als die Grube 964 (Horizont A) in seiner unmittelbaren Nähe. Das gut erhaltene Objekt 961 befindet sich an dem Südwestrand des Gräberfeldes in der Lehmdecke ohne weitere nutzbare Details (Abb. 49). Die Steingruppierung in den beiden Gruppen deutet eine absichtliche Errichtung an. Eine ähnliche Steingruppe grenzte den Südwestrand der Herrichtung 969 ab (Abb. 50). Anhand der äußeren Ähnlichkeit können Analogien in Oldenburg gesucht werden (*Gabriel 1988, 71, Abb. 11*).

4.2. Funde des Horizonts B

Höchstwahrscheinlich gehören zur Siedlung zahlreiche Funde von Gegenständen des täglichen Gebrauchs im Haushalt (Wetzsteine, knöcherne Pfrüme und Nadeln, Spinnwirtel, Lehmewurf). Außerhalb der Siedlungsobjekte wurden sechs schlittschuhförmige Glätter geläufigster Typen mit zugespitztem sowie stumpfem Ende des Distalteils gefunden (*Kavánová 1995, Plan 2-6, 10-12, Abb. II:5, VIII:4, IX:1, XI:9, Taf. 2:3, 5:4, 10:1*) sowie 12 größere sowie kleinere Stücke bearbeiteten Geweihs, weiters eine verzierte Geweihplatte, Geweihspitzen und eine besondere Form einer mit Sonnenmotiven verzierten, sekundär beschädigten Geweihspitze (Abb. 53) mit Analogien bei den Amuletten des Saltovo-Majack-Bereichs (*Kavánová 1995, 217, 288, Abb. XLI:13, Taf. 27:9; 290, Abb. IL:5, Taf. 32:15; 232, 292, Abb. XLVIII:6, Taf. 32:4*). Funde von Eisenschlacke aus der Hütte sowie aus der Schmiede hängen wohl mit der Metallgießerei des vorgroßmährischen Horizonts zusammen (*Klanica 1974*). An Eisenfunden können neben geläufigen Beschlügen von Wirtschaftscharakter Fragmente von Sicheln und Sensen, ein Hammer, einige massive Meißel, ein Keil, eine Säge, Scherenbestandteile, Eimerbeschlüge einschließlich der Griffe und zahlreiche Nägel, Haken und anderer Baubeschlag genannt werden. Fragmente von Eisenbarren konzentrierten sich eher in der Nähe der

Befestigung (Abb. 55). Unter zahlreichen Messern aller Größen und Formen gibt es nur sehr wenige lange und massivere und dies eher in jüngeren Schichten und außerhalb der Befestigung. Von den weniger gängigen Funden traten eine Bleiwalze mit länglicher Öffnung, ein zusammengerolltes Bleiplättchen und ein zugespitztes Bleistäbchen auf.

In der Siedlungsschicht wurden jedoch auch Gegenstände entdeckt, die relativ gute Voraussetzungen für eine chronologische Bewertung bieten und bei denen die reelle Möglichkeit besteht, daß sie ursprünglich in Grabkomplexen deponiert waren (*Klanica 1980b, 28*).

4.2.1. Sporen (Abb. 56)

Auf dem Gräberfeld und in seiner Umgebung wurden insgesamt 13 St. gefunden (Abb. 52). Der Hakensporn (Abb. 56:2) ist wahrscheinlich ein Residuum älterer Fundsituationen und anhand der Fundumstände war er nicht Bestandteil des Grabkomplexes des Horizonts B. Andere Sporen könnten eher zu älteren Sporentypen mit einer Nietreihe auf unverziertem Plättchen gereiht werden, die für den älteren und mittleren großmährischen Subhorizont typisch sind (*Kavánová 1976, 28-30*).

Sporen mit breiten Bandarmen mit Ausschnitt und Platte (Abb. 56:3) kommen auf dem Mikulčicer Gräberfeld bei der 6. Kirche gemeinsam mit getriebenen Kugelnknöpfen mit Palmettenmotiv vor (*Kavánová 1976, 52*). Vorlagen der Sporen mit breiten Armen sieht *D. Bialeková (1977, 128)* in den Merowinger-Gräberfeldern. Sie kommen vor allem in Körpergräbern vor, in Siedlungsschichten sind sie weniger häufig (*Vaclová 1976, 162, 163*). Als ein fremdes Element im slawischen Inventar belegen Sporen mit breiten Armen wahrscheinlich Kontakte der Slawen nördlich der Donau mit dem bayerischen Bereich, und zwar nach Begleitfunden und der C 14 – Analyse in der Zeitspanne zwischen der Wende des 8./9. Jahrhunderts und der Mitte des 9. Jahrhunderts (*Bialeková 1977, 130-131*). Zusammenhänge mit dem Typ des leichten Spornes mit parabolischen Armen deutet die Plättchenform an, die gleich wie bei den gefundenen Sporen des genannten Typs ist (*V. Hrubý – Typ I A; B. Kavánová – Typ II; D. Bialeková – Typ IV*).

Der Typ leichter Sporen mit parabolischen Armen und einer Nietreihe im oberen Drittel des Plättchens ist der Fundmenge nach einheimischer Provenienz und das Vorkommen von Sporen mit identischer Verzierung auf entfernten Fundstellen zeugt von dem Anteil des Handels an deren Verbreitung (*Bialeková 1977, 134*). Ihr paralleles Vorkommen mit Sporen mit breiten Armen belegt auch das Begleitmaterial aus dem Blatnica-Mikulčice Horizont (*Hrubý 1955, 185; Rutkay 1976, 346*).

Der Sporn mit kleiner Platte mit zwei Nieten (Abb. 56:4) gehört dem jüngeren Typ an, der auf Gräberfeldern nicht nur im Areal großer Siedlungsagglomerationen und Burgwälle, sondern besonders auf ländlichen Gräberfeldern in Gräbern mit Kämpferausstattung allgemein verbreitet ist (*Kavánová 1976, 46, 48-49*). Die Chronologie dieses Typs stützt sich eher auf Grabkomplexe aus Pohansko mit dem Schwerpunkt in der 2. Hälfte des 9. Jahrhunderts. Das häufige Vorkommen auf ländlichen

Gräberfeldern signalisiert die Bedeutung der Reiterkomponente des Heers und dessen Reorganisation. Im gewissen Maße zeugt davon auch die sichtbare Unifizierung dieses Sporentyps, die eine Massenproduktion andeutet (*Kavánová 1976, 50*).

Sporenfunde aus dem Siedlungshorizont B in der Umgebung der 12. Kirche stellen eine Kollektion großmährischer Produktion von den ältesten bis zu den jüngsten Typen von Sporen mit Plättchen dar, wobei zahlenmäßig die Formen aus der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts deutlich überwiegen.

4.2.2. Pfeil- und Lanzenspitzen (Abb. 57)

Eiserne Pfeilspitzen kommen häufiger in der Nähe der Befestigung vor. Unter den Formen überwiegen ganz deutlich Blatttypen mit Dorn (Abb. 57:3,4, 6-13), Tüllenpfeilspitzen und Pfeilspitzen mit Widerhaken wurden nur zwei entdeckt (Abb. 57:1). Einen ungewöhnlichen Fund stellt die relativ kleine, sehr schmale Pfeilspitze quadratischen Querschnitts mit abgesetztem rundem Hals und Aufsatzdorn dar (Abb. 57:2). Sie besitzt zahlreiche Analogien im Fundkomplex aus Oldenburg, wo sie auf der Fundstelle, datiert nach dem Jahr 900, zum Vorschein kamen, ähnlich wie Tüllen- und Widerhakenpfeilspitzen. Blattpfeilspitzen mit Dorn überwiegen dann im Verlauf des 9. Jahrhunderts (*Kempke 1988, Abb. 1*).

An Waffen wurde weiters eine kleinere Eisenlanzenspitze von 215 mm Länge mit schmalem, 100 mm langem Blatt und hohler trichterförmiger Tülle entdeckt (Abb. 57:1). Den einzigen Beleg einer Hiebwaaffe stellt der Endbeschlag wahrscheinlich einer Dolchscheide aus dem Objekt 963 dar (Abb. 58:6).

4.2.3. Äxte

In der Siedlungsschicht in der Umgebung der 12. Kirche kamen Äxte praktisch gar nicht vor, das einzige Beilfragment mit niedrigen Dornen an der Schaftöffnung macht eher den Eindruck eines zum Umschmieden bestimmten Eisenfragments. Drei Formen mit länglicher Tülle könnten ein Zubehör von Ackergeräten darstellen.

4.2.4. Gestreckte Riemendurchzüge

In den älteren großmährischen Subhorizont können vier gestreckte Riemendurchzüge gereiht werden (Abb. 58:7, 8), die für den dominierenden Bestandteil der Schwertgarnituren des sog. Blatnica-Mikulčice-Horizonts mährischer Herkunft gehalten werden (*Profantová 1997, 88-91*). Einer davon ist mit einem für diesen Horizont charakteristischen Dekor verziert (Abb. 58:8). Sie lagen in Schichten, die mit der älteren Phase der Befestigung vor ihrem Umbau zusammenhängen.

4.2.5. Gürtelbeschläge

Auf der Gräberfeldfläche kamen nur drei Schnallen mit quadratischem Rahmen vor, außerdem gab es dort insgesamt drei Exemplare mit rechteckigem und eines mit abgerundetem Rahmen in D-Form mit quer gegliedertem Bogen. Stark korrodierte zungenförmige Riemenzungen wurden zwei entdeckt, eine davon im Raum des

Gräberfeldes. Fragmente eines massiven Riemendurchzugs lagen im Torraum (Abb. 58:1-3).

4.2.6. Bronzegegenstände

Einen vereinzelt Gegenstand, der in die ältere Gruppe großmährischer Funde gehört, stellt die vergoldete Bronzeverzierung in Kreuzform mit betonter Mitte und Armenden dar (Abb. 59:9, 61), die an sog. Kreuzfibeln erinnert, die in Westeuropa in der 2. Hälfte des 8. und der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts auftreten (*Stiegemann-Wemhoff 1999, 324, IV.46, IV.47, IV.108, VI.1, VI.46*). Das Kerbenschnittdekor und die nachträgliche Vergoldung des gegossenen massiven Bronzestücks reiht diesen Gegenstand eher zum Blatnica-Mikulčice-Stil. Die Grundgliederung des Dekors entspricht jener auf größeren und massiveren kreuzförmigen Eisenbeschlägen der Schwerthalterung aus Pobedim (*Bialeková 1977, Abb. 21:4*) und Mikulčice. Der Mikulčicer Gegenstand könnte also ein Zierbestandteil des Gürtelbeschlags gewesen sein und wurde wahrscheinlich in derselben Zeit hergestellt, wie die kreuzförmigen Eisenbeschläge. Er wurde in sekundär verlagertem Boden gefunden, mit dem die Böschung erhöht worden war. In der gleichen Situation kam eine Bronzeglocke zutage (Abb. 60:7).

4.2.7. Glas (Abb. 62a,b)

An der oberen Grenze des Horizonts B wurde ein Randfragment eines Bechers mit hohler Randverstärkung 594-172/77 und ein Henkelfragment aus grünem durchsichtigem Glas 594-158/79 römischer Provenienz aus dem 1.-4. Jahrhundert gefunden (Abb. 62a:2,3; *Himmelová 1995, 85, 99, Abb. 2, 8:8*).

Eine bemerkenswerte Besonderheit stellt das Fragment einer Hängelampe mit kugelförmig verstärktem Unterteil dar; der obere glockenförmige Ölbehälter erhielt sich nicht (594-159/79; Abb. 62a:4). Chronologisch entsprechende Analogie aus dem 8.-9. Jahrhundert bieten Funde aus dem Bereich des Karolinger-Reiches. Die Herkunft dieser Lampen wird in einer wesentlich älteren Periode im islamischen, wahrscheinlich syrischen Milieu gesucht (*Himmelová 1995, 86-87, 99, Abb. 4, 9:7*).

Glasglätter (Abb. 62b) kommen vor allem in West- und Nordeuropa, vereinzelt auch in Bulgarien (Styrmien) vor. Sie werden in das 9.-10. Jahrhundert datiert. Den Abnutzungsspuren nach waren sie zum Glätten von Textil oder Leder bestimmt (*Himmelová 1995, 91-92, 101, Abb. 6*).

Glaspasteperlen gehören meistens zu den geläufigen Typen und nur in zwei Fällen wurden sie im Raum des Gräberfeldes gefunden. In der Nähe des Grabes 1494 kam ein größerer gläserner Kugelknopf zum Vorschein.

4.2.8. Kugelknöpfe

Kugelknopfpaare bildeten ursprünglich unbestritten einen Bestandteil der Grabkomplexe. In der Nähe des Grabes 1446 kam ein Paar kleinerer bronzener, nur leicht vergoldeter und auf der Oberfläche beschädigter Kugelknöpfe mit einfachem getriebenem Relief mit Pflanze-

nornament vor (Abb. 59:2,3), das in die ältere großmährische Periode datiert wird.

Die Fundumstände zweier silberner und vergoldeter melonenförmiger Kugelknöpfe (Abb. 59:7,8) liefern zwei wichtige Informationen. Obwohl sie ohne Zweifel ein Paar bilden, wurde einer davon im Quadrat 44/-16 auf dem Niveau der Schicht mit Mörtelbrocken gefunden, die mit dem Umbau der älteren Befestigungsphase zusammenhängt, der andere lag jedoch auf der Sandsohle im Quadrat 42/-14, also in einer Entfernung von ca. 17 m und in ganz anderer Tiefe und Situation. In der Zeit der Entwendung des Schmucks mußte also auf der Fundstelle des zweiten Kugelknopfs die Sohle entblößt gewesen sein. Zweitens stellt die zufällige Deponierung des ursprünglich paarweisen Kugelknopfs auf der mörtelhaltigen Schicht, also post quem der Zeit, in der Kugelknöpfe aus dem Grab gehoben wurden, eine chronologische Stütze für die Eingliederung des Fundes in die jüngere Bestattungsphase dar.

Bestandteil des Grabkomplexes war ursprünglich auch ein großer silberner Kugelknopf von 44-45 mm Durchmesser, der auf der gesamten Oberfläche mit einem getriebenen Ornament, bestehend aus Vogel- und Tiermotiven, verziert ist (Abb. 59:1), dessen Komposition sich stark von den bisher bekannten Ziermotiven aus der großmährischen Produktion unterscheidet. Getriebene silberne Kugelknöpfe großen Durchmessers werden geläufig zu den jüngsten Gegenständen auf großmährischen Gräberfeldern gereiht (*Dostál 1966, 63*) und sie kommen im jüngeren Horizont der Gräber auf dem Burgwall von Kouřim in der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts vor (*Šolle 1966, 227, 266-7, Tab. XLVIII:1*). Der unterschiedliche künstlerische Ausdruck hat seine nächste Analogie in der Verzierung der silbernen Kaptorga aus Želénky. Es ist also wahrscheinlich, daß der große silberne Kugelknopf mit zoomorpher getriebener Verzierung aus der letzten Etappe der großmährischen Ära des Mikulčicer Burgwalls stammt und zu den Gräbern gereiht werden kann, die mit dem Aufbau der 12. Kirche zusammenhängen.

4.3. Destruktion des Sakralbaus – Objekt 967

4.3.1. Analyse und Auswertung der Fundsituation

Die Destruktionsschicht in Form eines Gemisches von Kleinsteinen und Mörtelfragmenten ruhte auf einer mächtigen Schicht hellbrauner sandlehmgiger Aufschüttung, die sich unter allen Bauelementen befand (Abb. 64, 65). Der Mörtel bedeckte stellenweise zusammenhängende Konstruktionen aus großen flachen Steinen. Die Destruktionsschicht der Kirche sowie die Destruktion der Innenwand der Befestigung treffen sich in ein und demselben Fundhorizont, sind nur anhand des Inhalts der Mörtelfragmente in der Destruktion des Sakralbaus unterscheidbar, und ihr Untergang kann in gewissem Maße als gleichzeitig angenommen werden (Abb. 66).

Unmittelbar auf der Aufschüttungsschicht konnten mehrere Bauelemente (ein zusammenhängender Streifen des Mörtelfußbodens mit Steindeckeln der Grabgruben,

ein abgegrenzter Balkenabdruck und der mit Mörtel bedeckte Steinfußboden von fast viereckiger Form – nach der Situation als Fußboden des Presbyteriums bezeichnet), jedoch keine Fundamente dokumentiert werden. Die einzigen Zeugen der Umfassungsmauern des Gebildes sind Pfofengrübchen an der Umfassung des Presbyteriums, mit denen die Fläche des Steinfußbodens von 2,35 x 2,60 m begrenzt war (Abb. 67; *Klanica 1980a*, 56). Im südlichen Drittel wurde der Fußboden von einer ovalen Öffnung von 180 cm Länge mit einer Vertiefung unterbrochen, deren Wände sowie Boden mit Steinen verkleidet waren (Ausmaße dieses Hohlraumes 130 x 60 cm, Tiefe 80 cm unter dem Niveau des Steinfußbodens mit Mörtel). Der Hohlraum war entlang der Bauachse orientiert (Abb. 68). Am Nordrand des Fußbodens wurde in der Destruktion ein halbkugeliger massiver Block mit einem Grübchen inmitten des ausgewölbten Teils und mit erhaltener gerader Oberfläche auf der gegenüberliegenden Seite entdeckt (Abb. 69). Der Grundriß des Presbyteriums war wahrscheinlich viereckig mit leicht verlängerter Längsachse und abgerundeten Ecken.

Der senkrecht zur Achse orientierte Streifen des Mörtel-Steinbodens westlich des Presbyteriums ist ca. 550 cm lang und 120 cm breit. Der Balkenabdruck an seinem Ostrand teilt die Destruktion in zwei Teile und stellt wohl den tatsächlichen Fundamentbalken der Trennwand vor dem Presbyterium dar (Abb. 70). Östlich davon kam eine Gruppe von Fragmenten römischer Ziegel zum Vorschein, mit denen der Raum zwischen der Trennwand und dem Presbyterium ursprünglich gepflastert war, westlich des Balkens erhielt sich der oben erwähnte Streifen des Stein-Mörtel-Fußbodens des eigentlichen Schiffs. Den Westrand dicht über der Steindecke des Grabes 1436 bildeten ebenfalls Steine, die in einer geraden Linie angeordnet waren.

In diesen Fußbodenresten setzten sich in Längsrichtung hintereinander drei zusammenhängende Gruppen außergewöhnlich großer flacher Steine fort, die als Steindeckeln der Gräber dienten und direkt in den Fußboden eingelassen waren (Abb. 72). Die Grabgruben wurden in eine Schicht lehmiger Aufschüttung eingetieft. Den gestörten Teilen der Grabdeckeln entsprachen unter diesen durcheinandergebrachte Skeletteile (Abb. 73, 74). Die zweite, westlichere Gräberreihe war gleich orientiert wie die erste und behielt auch die gleiche Raumverteilung bei. Die insgesamt fünf Gräber (1436, 1457, 1467 – Abb. 75, 1474 und 1493 – Abb. 76) füllten also den Raum, der als Kirchenschiff bezeichnet werden kann.

Spekulationsweise waren der Kirche weitere fünf Gräber angefügt worden (1448, 1452–1455), die an der Südseite des Presbyteriums in einer Lage entdeckt wurden, die von der Beisetzung in einer Kammer von rechteckigem Grundriß, aus Stein ohne Mörtel erbaut, zeugt (Abb. 77, 78).

Nach den Holzabdrücken auf einigen gefundenen Mörtelfragmenten war das Kirchenschiff eine hölzerne Blockbaukonstruktion. Das Presbyterium war ein Pfofstenbau mit einer erhaltenen zusammenhängenden Fläche des steinernen Fußbodens, der ebenfalls mit einem Mörtelanstrich versehen war (Abb. 83, 84). Die ange-

nommenen Ausmaße des Mikulčicer Baus, die durch die Interpretation indirekter Belege gewonnen wurden, unterscheiden sich praktisch nicht von der Größe der Longitudinalkirchen mit einem Schiff auf dem Mikulčicer Burgwall und in der Vorburg (Abb. 85). Die Minimallänge des Innenraums des Kirchenschiffs bewegte sich um 770 cm westlich der Trennwand und 70 cm östlich davon. Die Breite des Innenraums betrug ca. 550 cm aus. Der Innenraum des Presbyteriums war wahrscheinlich 260 cm lang und 235 cm breit. Der ganze Bau war, nach denselben Voraussetzungen, innen 11 m lang, das Längen-Breiten-Verhältnis des Baus betrug ca. 2:1. Am nächsten, nicht nur durch ihre Situierung innerhalb der Fürstenburg, sondern wohl auch durch den Typ und die Größe steht diesem Bau wohl die Kirche Nr. 5. Das Verhältnis 2:1 ist bei Kirchen mit einem Schiff und Apsis üblich (*Sydow 2001*, 56).

4.3.2. Reliquienbehälter

Der steinverkleidete Behälter, der in Längsrichtung außerhalb der Mittelachse des Baus im südlichen Drittel des Fußbodens des Presbyteriums eingetieft ist (Abb. 86, 87), wird als Reliquienbehälter interpretiert. Zu dieser Eintiefung gibt es Analogien auch in anderen Mikulčicer Kirchen. In der Kirche Nr. 2 wurde sie als Fundament der Altarmensa bezeichnet, aber nicht näher erforscht. In der Kirche Nr. 3 befindet sich an der entsprechenden Stelle ebenfalls ein eingetieftes Objekt. Zahlreiche europäische Beispiele weisen unter dem Altar das Grab einer verehrten Persönlichkeit, zu deren Ehre die Kirche erbaut wurde, auf.

Als Reliquienbehälter werden einfache Gruben bezeichnet, die mit Steinplatten oder -quadern verkleidet und unter oder vor dem Altar situiert sind. In diesen Behältern wird das eigentliche Reliquiar aus Edelmetall oder Elfenbein aufbewahrt (*Ubl 1982a*, 324). Sie kommen bereits ab dem 2. Jahrhundert vor, als sich der Märtyrerkult verbreitete. Der Behälter unter dem Altar wurde oft ausgeraubt und vernichtet, obwohl er durch Steinplatten, später durch eine gewölbte Krypta geschützt war (*Ubl 1982b*, 570).

4.3.3. Fragmente liturgischen Bestecks

Den Sakralzweck des Gebäudes bezeugen auch Funde. Im Baumaterial römischer Herkunft im Raum zwischen der Trennwand und dem Presbyterium wurde eine Ziergegenstand aus dünnem Bronzeblech in Form eines breiten Kreuzchens gefunden, der auf der Vorderseite die Gravierung Christi als *Maiestas Domini* (Abb. 88, 92) im Geiste der spätantiken künstlerischen Darstellung trägt (*Nilgen 1999*, 547–5548, Abb. 3). Den Öffnungen für kleine Nieten oder Nägel und der Tatsache nach, daß sich auf den nicht abgebrochenen Rändern die Einbiegung erhielt, kann auf einen dekorativen Bestandteil der Oberfläche eines Holzkastens geschlossen werden (*Kaván 1995*).

Im Lehm direkt auf dem Fußboden des Presbyteriums wurde ein deformiertes Randfragment eines abgerundeten Gegenstands aus dünnem Bronzeblech von 57 cm Länge gefunden (594-364/77). Es erhielt sich der abge-

setzte und bogenartig nach außen geschwungene, eingebogene Rand, die Oberfläche des Fragments ist mit einer dünnen Metallschicht von heller und leuchtender Farbe überzogen (Abb. 59:11, 89).

In der Destruktion, die mit dem Untergang der Befestigung und der Kirche zusammenhängt, wurde an der Südecke des Tors ein sehr dünnes vergoldetes Kupfer-(Bronze?)blech gefunden, das mit getriebenem Palmettenmotiv verziert ist (594-568/83). Das Fragment ist größtenteils beschädigt, auf der Rückseite trägt es in der Mitte eine massive eiserne, dornartige, doppelarmige Vorrichtung, die wahrscheinlich zur Befestigung an der Holzunterlage diente, die Dornhöhe beträgt 9 mm. In dem erhaltenen Rand des größten Teils sind drei Löcher für Nägel vorhanden, von denen sich ein bronzener, in einem abgetrennten Stück erhielt. Der gerade Rand dieses zweiten gefundenen Teils ist durch eine von der Rückseite eingravierten Linie in einer Breite von 5 mm mäßig abgesetzt, so daß eine feine Leiste entsteht; auch in diesem Rand kommt eine Öffnung von 1 mm Durchmesser vor. Auf einem weiteren Stück erhielt sich die rechteckige Ecke einer Verzierung, der durch eine Leiste abgesetzte Rand ist mäßig dachförmig gesenkt (Abb. 59:6, 89).

An der Stelle, wo sich im Quadrat 43/-18 die Destruktionen der Kirche und des Walls berühren, wurde ein Bronzestreifen aus dünnem Blech von 47 mm Länge und 3,5-6 mm Breite gefunden, der sich allmählich zum Ende hin erweitert und gebogen ist (Abb. 59:4).

Über dem Nordrand des Objekts 969, über dem Niveau der dort vorkommenden Gräber wurde ein breiteres Blechstück gefunden (594-363/77), dessen Einbiegung wohl den Außen- und Innenrand eines Gefäßes kopiert (Abb. 59:10).

Am Südrand der Grabung kam eine durch Glut zusammengeschmolzene Bronzeverzierung (594-359/77) von fünfkantiger Form mit einer Öffnung in der Mitte und wohl mit Nietresten entlang der längsten Seite vor (Ausmaße 26 x 17 mm, Dicke 5 mm – Abb. 59:5).

Analogien zu dem vergoldeten Kupferblech 594-568/83 wurden in den Schichten der II. Bauphase der Kirche in Attendorn in Westfalen entdeckt, die als frühromanische Basilika bezeichnet wird (Holze-Thier 1999, 14, Taf. 6,7). Sie werden als ein Oberflächenteil liturgischen Bestecks interpretiert (Holze-Thier 1999, 76-78). Fragmente der Zierverkleidung liturgischen Bestecks stammen auch aus durchbrannten Schichten der Karolinger-Klosterkirche in Vreden (Claussen – Winkelmann 1953, 313) und aus weiteren Kirchen (Holze-Thier 1999, 77) und werden für einen typischen Bestandteil des Fundfonds aus anderen archäologischen Kirchen- und Klostergrabungen gehalten (Stiegemann – Wemhoff 1999, Band I, 344). Sie erhielten sich jedoch nicht in einem solchen Zustand, der den Vergleich der Elemente der Ziermotive mit den oben angeführten erlauben würde. Nur bei dem Reliquiar aus Winchester ist das Lilienmotiv des getriebenen Dekors mit Fragmenten aus Mikulčice und Attendorn vergleichbar. Datiert ist es in das 9./10. Jahrhundert und es stammt wahrscheinlich nicht aus England, sondern wurde in

einer Werkstätte auf dem europäischen Kontinent erzeugt (Wilson 1986, 158-9).

Zum dünnen Blechfragment 594-363/77 (Abb. 59:10) gibt es Analogien auf fränkischen Gräberfeldern Süddeutschlands, und zwar in Sirnau (Koch 1969, 49, Taf. 14:C 13, 15:B 3, 25:A 7, 39:B 8; dort weitere Hinweise) und Pleidelsheim (Koch 2001, 213, Taf. 14:C 3-7). Sie wurden als Fragmente des Beschlags von Holzgefäßen interpretiert, die dort am öftesten im 6. und frühen 7. Jahrhundert vorkommen. Als Metallverkleidung eines Holzgefäßrandes kann auch das Fragment 594-364/77 gedeutet werden, das direkt auf der Destruktion des Fußbodens im Presbyterium gefunden wurde.

4.3.4. Funktion des Baus

Nur in zwei Sakralbauten größerer Ausmaße findet man im Schiffinneren eine größere Zahl von Bestattungen (Kirche Nr. 3 in Mikulčice, der Ostbau im Komplex von Uherské Hradiště-Sady). Die longitudinale einschiffkirche kleinerer Ausmaße beinhaltet in der Regel eine Gruft, die in Ausnahmefällen verdoppelt ist (Kirche Nr. 4 in Mikulčice). Die gleiche Situation finden wir auch in Bestattungskapellen (Uherské Hradiště-Sady). Nur in dem sog. Westbau des Komplexes von Uherské Hradiště-Sady kommen mehrere Gräber sogar in mehreren Schichten vor, ähnlich wie in Narthexen. In der Kirche Nr. 12 in Mikulčice gibt es fünf Gräber in zwei Reihen im Kirchenschiff, wovon minimal eine Reihe, jene die dem Presbyterium näher ist, mit Steinplatten überdeckt war, die in den Fußboden eingelassen waren. Anhand der Fundsituation nimmt man an, daß auch die Gruppe von fünf Gräbern an der Südwand des Presbyteriums im Zubau situiert war. Bei keinem der Bestatteten wurden bedeutende Gegenstände entdeckt, alle Gräber, bis auf eines (1467), waren sekundär gestört. Nur bei einem Grab (1448) kann eine spätere, vielleicht zusätzliche Bestattung angenommen werden.

Bei der Suche nach analogen Situationen gelangt man in Gebiete, wo die Christianisierung und damit ihre Äußerungen nach außen hin früher, auf unterschiedlicher Basis und vor allem im breiteren Raum erfolgten. Unserem Milieu am nächsten steht der römisch-provinzielle Bereich des donauländischen Teils des heutigen Österreich und der nächste analoge Fund ist der frühchristliche Kultraum unter der Kirche Maria am Anger in Lauriacum (Enns). In diesem Schiff wurden mehrere Gräber entdeckt, die ins Frühmittelalter datiert werden (5. Jahrhundert), und vor den Resten der hufeisenförmigen Priesterbank im Presbyterium wurde eine elliptische Fußbodenstörung von 1 x 1,5 m festgestellt, die als ein unter dem Altar eingelassener Reliquienbehälter, eventuell als Fundament des Altarsockels, interpretiert wurde (Harreither 1999, 26, Abb. 14, Kat.Nr. 17a, Taf. 8).

Eine entferntere Analogie stellt die Kirche mit halbrunder Apsis, die an die Breitseite des Baus anschließt, dar, die in Passau unter der St. Severinus-Kirche entdeckt wurde und aus dem 5. Jahrhundert stammt. Dort wurden zwei Gräber der älteren Phase und weitere Gräber der jüngeren Phase in der Vorhalle sowie im Kirchenschiff festgestellt. In der Apsis wurde an der Bauachse unter

dem Altar ein Steinreliquiar gefunden (Sage 1979, 39, 42, Beilage 4).

Ofter kommen Gräber innerhalb des Kirchenraums in Kärnten und Tirol vor, und zwar sowohl in Bauten aus dem 5. und 6. Jahrhundert, als auch in den späteren (Sydow 2001, 141), z.B. in Nenzing (Sydow 2001, 62) und Oberlangkampfen aus dem Ende des 7. bis zur 1. Hälfte des 8. Jahrhunderts (Sydow 2001, 70, 72-73, Abb. 76). Wenn Gräber in der Kirche vorkommen, übernimmt diese die Memorialfunktion. Direkte Analogien finden wir im bayerischen Raum (Sydow 2001, 142-143).

Im alamannischen Stammgebiet treten Gräber in Kirchen häufiger auf (Sydow 2001, 141). In Süddeutschland und dem anliegenden Teil der Schweiz kommen in der spätmehringischen Periode relativ häufig Gräfte prominenter Familien vor (Christlein 1974, 582-583, 585, Abb. 6). Gräber befanden sich auch im Schiff der Kirche aus dem 9. Jahrhundert in Thier d' Olne (Wassereinzugsgebiet der Meuse unweit von Liège), die aus dem Umbau der karolingischen Bestattungskapelle über dem Merowinger-Mausoleum entstanden war (Witvrouw – Gava – Dardenne – Gava 2001, 33-34, Fig. 2-4). Das Recht auf die Bestattung in der Kirche hatten wohl neben dem Gründer und seiner Familie auch Kleriker, Verwalter und weitere wohlhabende oder verehrte Persönlichkeiten (Christlein 1974, 590; Kötting 1965, 28-31; Back 2002, 262). M. Schulze-Dörrlamm hält anhand der detaillierten Analyse der Situierung des Grabes und der Qualität der Grabsausstattung im großmährischen Bereich die Platzierung des Grabes innerhalb der Kirche für einen Ausdruck der Macht und der Privilegien, was sie u.a. auch mit der niedrigen Anzahl solcher Situationen belegt (Schulze-Dörrlamm 1995, 615-616).

Der auffallendste Teil der 12. Kirche ist aber ihr sog. Presbyterium. Der pietätvollen Beisetzung der Reliquien wurde besondere Aufmerksamkeit und Fürsorge gewidmet. Außergewöhnlich ist auch die Gruppierung der Gräber außerhalb des Kirchengrundrisses – sowohl in der angenommenen Grabkammer an der Südseite, als auch östlich im Raum zwischen dem Bau und der Innenwand des Walls. Die Kumulation der Gräber „ad sanctos“ außerhalb der Ostmauer des Presbyteriums ist für die Beisetzung der Reliquien typisch (Ubl 1982b, 567). Die Idee der göttlichen Hilfe, die besonders beim Verlassen dieser Welt notwendig ist, kommt in verschiedenen Varianten in allen Religionen mit dem Glauben an das Leben im Jenseits vor. Bei Christen wird der Schutz Christi mit der Auferstehung verbunden. Er wird durch die Fürsprache der Heiligen, bzw. im Frühchristentum der Märtyrer vermittelt und die Situierung der Gräber der Verstorbenen in der Nähe der sterblichen Überreste der Heiligen – „ad sanctos“ – wird für besonders wünschenswert gehalten (Kötting 1965, 24-28). Z.B. in der frühchristlichen Kirche in Pfaffenhofen auf dem rechten Ufer des Flusses Inn werden drei Gräber privilegierter Personen außerhalb der Ostmauer der Kirche als ein indirekter Beleg der Existenz des Reliquiars verstanden, obwohl bei der Grabung seine Spuren nicht gefunden wurden (Glaser 1997, 151). Die Bedeutung der Stelle ist also durch die Beisetzung der Reliquien unter dem Fußboden des Presbyteriums gege-

ben. Dieser Gebäudeteil könnte auch als eine symbolische selbständige Einheit – *cella memoria* – gedient haben.

Cellae memoriae bilden einen wichtigen Bestandteil des äußeren Ausdrucks des christlichen Kults, sie treten mit der Einführung des Christentums auf. Über der *cella memoriae* wird in der Regel in der nächsten Phase eine Kirche gegründet (Ahrens 2001, 69-70). Mit der fortschreitenden Christianisierung werden diese Situationen immer häufiger und kommen auf Gebieten sowie in Perioden vor, die dem großmährischen Milieu immer näher liegen. In vielen Fällen erfüllen gerade diese Kirchen die Zentralfunktion nicht nur im kultischen Sinne, sondern auch als administrative Kirchenzentren (Ahrens 2001, 72).

Die Bedeutung des Grabes eines Märtyrers oder Heiligen als Kultgegenstand und christliches Symbol sowie im übertragenen Sinne als institutionelles Symbol könnte in Mikulčice eine wichtige Rolle in jener Situation gespielt haben, als der bestehende Sakralbau mit beigesetzten Reliquien seine Funktion nicht mehr erfüllen konnte und es notwendig wurde, ein funktionierendes memoria zu errichten. Der anliegende Raum des Kirchenbaus wurde dabei als Bestattungskapelle benutzt, was in jener Zeit bei uns in den typologisch entsprechenden Kirchen relativ ungewöhnlich war. Ein gutes Beispiel der Verknüpfung des Memorialbaus mit Bestattungen findet man im Komplex der sog. östlichen Doppelkirche aus dem 6. Jahrhundert auf dem Hemmaberg in Kärnten (Glaser 1997, 113-115, Abb. 42; 1978, 29-30).

Der Bau erfüllt also mehrere Funktionen. Eines der Dogmen der christlichen Lehre – die Auferstehung – wird durch das Grab des Märtyrers zum Ausdruck gebracht, in dessen Nähe die Gründer der Kirche den Auferstehungstag erwarten (Glaser 1997, 115-116; Kötting 1965, 24-28). Mit Rücksicht auf die Situation des Mikulčicer Sakralbaus ist es ziemlich unwahrscheinlich, daß er auch die Funktion öffentlicher kirchlicher Zeremonien, also einer Gemeindekirche erfüllte.

Die beobachteten Indizien westlicher Einflüsse dürfen in diesem Fall nicht überschätzt werden. Diese Kulturrichtung ist uns nämlich nur besser bekannt und die relative Einseitigkeit der Informationen stellt keine gute Grundlage für die Lösung der komplizierten Problematik dar.

4.3.5. Raumproblematik

Die Analyse der Fundsituation des Objekts 967 kann zur Lösung der Raumproblematik der Siedlung beitragen, die am Tor am Nordostteil der Fürstenburg lag. Die Längsachse der Kirche Nr. 12 ist ungefähr in Richtung ONO-WSW (290°) orientiert und stimmt mit der Orientierung der anliegenden, zum Tor führenden Kommunikation nicht überein (Abb. 94). Die niedrige, den Weg abgrenzende Steinmauer knüpft stratigraphisch an die Phase des Befestigungsbaus mit aufgeschüttetem Wall an (Abb. 90, 95) und zur Zeit des Baus der Kirche war sie schon eine Ruine und ohne Funktion. Auch die Situation des westlicher gelegenen Wegabschnitts entlang der Südseite der Kirche Nr. 5 zeugt davon, daß der Weg mit dem

Subhorizont dieser Kirche gleichzeitig war, denn Mörtelfragmente aus ihrer Destruktion reichen genau bis zu der aus senkrechten Steinen gebildeten Linie des Wegrands (*Kavánová 1985a, 416*). Die Periode des Aufbaus und der Existenz der Kirche hängt mit der jüngsten Phase des aufgeschütteten Walls und mit der steinernen Torecke zusammen. Das Tor war also zur Zeit der Existenz der Kirche völlig in Funktion, der Weg aber nicht.

Nach der Situierung der Steinkränze der Pfostengruben (Objekte 971 und 1009) entlang der Innenseite der Befestigung, die auf der gegenüberliegenden Seite des Tors keine Analogie hat, könnte der Weg bei der Ecke des Nordwestflügels des Tors eingebogen sein und sich in dem verfolgten Abschnitt entlang der Hinterwand des Walls fortgesetzt haben.

Das strategische Einbiegen der Kommunikation entlang der Innenseite eines Torflügels ist von mehreren Burgwällen bekannt (Libušín, Levý Hradec, Stará Kouřim, Thunau). Bei den Höhensiedlungen ist die Richtung der Zugangskommunikation auch innerhalb des Areal oft durch die Terrainkonfiguration bedingt. Erst die absichtliche Konstruktionslösung bei den Flachlandsiedlungen stellt einen überzeugenden Beleg des strategischen Vorgehens dar. Hier vermisst man jedoch unwiderlegbare und vor allem erforschte Fundsituationen. Daher ist die Mikulčicer Variante eine der bisher möglichen Interpretationen dieser Fundsituation.

4.3.6. Chronologie der Kirche Nr. 12

Was die relative Datierung des Objekts 967 im Rahmen des Horizonts B betrifft, gehen wir von der Tatsache aus, daß sich sämtliche mit den Bauruinen zusammenhängenden Fundsituationen in Superposition zu allen anderen befanden. Die Kirchenruinen selbst waren dagegen nur durch jungburgwallzeitliche Eingriffe gestört und die Kulturschicht des Horizonts A knüpfte unmittelbar an ihre Baureste an. Der Kirchenbau ist also die letzte Aktivität, die die großmährische Etappe der Burgwallbesiedlung abschließt.

Die Keramikkollektion aus der primären Destruktion des Objekts 967 beinhaltet nur spätgroßmährische Scherben, während unter den ausgeschwemmten Aufschüttungsrandern auch jungburgwallzeitliche Scherben des Typs 4 vorkamen. Die über der Destruktion der Kirche und in dem fortgeschrittenen Stadium der Destruktion der Befestigung gefundenen Schlafenringtypen belegen, daß die Kirchendestruktion nicht zum Horizont A gehören kann (siehe unten und im Kap. über den Horizont A).

Ähnlich kann auch die absolute Datierung näher festgelegt werden. Die jungburgwallzeitliche Keramik erscheint in der Kulturschicht des Horizonts A (nach dem Untergang der Befestigung) als typische Komponente nur in Fundkomplexen über der Destruktionsschicht mit Mörtel, darunter nur als Beimischung. Wie schon oben erwähnt wurde, kommt sie in der primären Destruktionsschicht überhaupt nicht vor. Sie war also in den Anfängen der Baudevastation kein geläufiger Bestandteil der materiellen Kultur. Im Horizont A kommen die Schlafenringtypen ebenfalls nicht vor, die gewöhnlich vor die Mitte des 10. Jahrhunderts datiert werden. Daraus

ergibt sich, daß ungefähr im Verlauf der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts der Kirchenbau seine Funktion verlor und spätestens bis Mitte des 10. Jahrhunderts seine Destruktion erfolgte. Auf ähnliche Weise kann auch der Untergang der jüngsten Phase der mit der Kirche gleichzeitigen Befestigung datiert werden. Nach der gewaltsamen Vernichtung der funktionellen Kirche gibt es in den Ergebnissen der Feldforschung keine weitere Spur. Erst aus der jungburgwallzeitlichen Periode stammen der Keramik nach Spuren der gewaltsamen Öffnung des Reliquiars.

Die genauere Bestimmung des Beginns des Aufbaus der 12. Kirche hängt von der Einschätzung der Zeit ab, während der der Holzbau mit dem Stein-Mörtel-Fußboden ohne größere Reparaturen erhaltengeblieben sein könnte. Die ursprüngliche orientierungsweise Datierung um das Jahr 900 (*Kavánová 2001a, 220-221*) ist also sehr wahrscheinlich.

4.4. Gräberfeld

4.4.1. Allgemeine Charakteristik

Die Gräber sind unregelmäßig in der Umgebung der Kirchenruinen auf einer ungefähr rechteckigen Fläche zwischen der verfestigten Innenwand des Lehmwalls und den Resten der niedrigen Steinmauer mit Mörtel verteilt, die den Rand des Weges begrenzt (Abb. 94, 95). Diese Mauer kam in dem erforschten Abschnitt als Steinverkleidung der Fundamente eines Holzzauns zum Ausdruck. Auch der Südwestrand des Gräberfeldes überschreitet die Linie aus senkrecht aufgestellten großen flachen Steinen nicht, die den Südwestrand des oberirdischen Objekts 963 abgrenzen, und zwar auch in dem Südtail, wo keine Steine festgestellt wurden. Der Kirchenbau ist im Nordteil des Gräberfeldes situiert.

Zum eigentlichen Gräberfeld werden 79 Gräber gezählt; darin sind weder jene Gräber, die auf dem Außenhang des Walls gefunden wurden, noch die Gräber 1472 und 1511 am Nordrand der Grabungsfläche einbezogen, die durch den Weg vom Gräberfeld getrennt waren. Gräber, die entlang der Innenwand der Befestigung lagen und die zahlreiche Gräbergruppe im engen Raum zwischen der Befestigung und dem Kirchenbau sind auf den ersten Blick auffälliger als die wenigen, stark gestörten Skelette im Südwestteil des Gräberfeldes.

Anhand des Inhalts der Grabkomplexe können die Gräber in der Umgebung der 12. Kirche in drei Gruppen geteilt werden: jene mit Schmuck (manchmal aus Edelmetall), jene mit Funden eher praktischen oder symbolischen Charakters (meistens Messer) und fundlose Gräber. Typisch für dieses Gräberfeld ist die totale Abwesenheit von Waffen, Sporen und Gürtelbeschlägen. In insgesamt 13 Gräbern wurde Schmuck gefunden: Bronze- und Silberohrringe, bronzene vergoldete und gläserne Kugelknöpfe, ein Silberfingerring, ein Bronzebesatz und Perlen aus Glaspaste (einzelne sowie in größeren Mengen). Relativ klein ist auch die zweite Gruppe, die neben Messern z.B. eine Pfeilspitze, ein Feuerzeug usw. beinhaltete. Dazu gehören 12 Gräber, außerdem wurden in 6 Gräbern mit Schmuck auch Messer gefunden. Am zahlreichsten sind fundlose gestörte

oder ungestörte Gräber. Mehr als 1/5 aller Gräber sind beraubt. Zwei Kindergräber (1451, 1506) mit Schmuck aus Edelmetallen im Südteil des Gräberfeldes waren unberührt.

4.4.2. Katalog

4.4.3. Orientierung der Gräber

Auf dem Gräberfeld kommen insgesamt drei Varianten der Bestattung vor:

- a/ Gräber, die mit der Kirchenachse übereinstimmend, fast in Richtung W-O orientiert waren,
- b/ Gräber mit abweichender Orientierung in Richtung SW-NO,
- c/ Gräber, die entlang der Innenwand der Befestigung in Richtung NW-SO orientiert waren.

Bei 21 Gräbern konnte die genauere Orientierung wegen des nur bruchstückhaft vorliegenden Materials nicht festgestellt werden. Unbestimmbar ist sie auch bei dem Grab 1455, das in der rechteckigen Biegung rund um die Gräber 1453 und 1454 südlich des Presbyteriums situiert war.

Zur Gruppe a/ gehören insgesamt 10 Gräber, davon fünf in einer Situation, die andeutet, daß sie direkt im Raum des Kirchenbaus errichtet wurden (Gräber 1436, 1457, 1467, 1471, 1493). Weitere zwei Gräber lagen in unmittelbarer Nähe außerhalb des Baus (Gräber 1448, 1470) und diesen kann die Gruppe von drei Gräbern südlich des Presbyteriums hinzugefügt werden, die in stark beschädigtem Zustand gefunden wurden und deren Orientierung nur annähernd festgelegt werden konnte (Gräber 1452, 1453, 1454).

In die Gruppe der SW-NO orientierten Gräber (Variante b/) gehören 27 Gräber und sie ist auf unserem Gräberfeld am zahlreichsten. Die auf diese Weise orientierten Gräber kamen vor allem im Süd- und Ostteil vor, sowie in der Nähe der Hinterwand des Walls, zu der sie im rechten Winkel lagen. Das Grab 1465 war entlang der Destruktion der niedrigen Mauer situiert, die den Weg säumte. Die letzte Gruppe bilden Gräber, deren Orientierung durch die Richtung der Innenwand des Walls nach der letzten Instandsetzung gegeben war. Die meisten so orientierten Gräber lagen entlang der Wand, in einigen Fällen dicht daran. Die größte Kumulation dieser Gräber ist zwischen der Kirche und der Befestigung zu beobachten, wo sie bis in vier Schichten vorkamen. Weiter von der Befestigung entfernt sind sie schon selten (Gräber 1519, 1526 und 1527), das Grab 1506, 6 m von der Befestigung entfernt, stellt schon eine Ausnahme dar und seine Orientierung hängt wohl mit anderen Umständen zusammen.

Direkt von dem Kirchenbau ist die Orientierung von nur relativ wenigen Gräbern abhängig. Die meisten Gräber lagen in der Richtung, die durch die Linie der Innenwand des Walls bestimmt war und im rechten Winkel dazu.

Auf dem Gräberfeld kamen drei Knochendepots und mehrere Einzelschädel als Reste gestörter Gräber vor. In einigen Gräbern wurden auch Knochen von anderen Skeletten gefunden. Diese Fälle, die von älteren, nachträglich

geöffneten Gräbern zeugen, konzentrierten sich in der Gräbergruppe im Südteil des Gräberfeldes und nördlich der Kirche. Mit Ausnahme der südlichen Gruppe, zu welcher die Aufschüttungsschicht nicht reichte, lagen alle diese stark beschädigten Gräber mit winzigen Skelettresten in der Lehmaufschüttung und ihre Zerstörung kann mit Terrainherrichtungen vor dem Kirchenaufbau verbunden werden. Auch am Rand der Destruktion des lehmigen Wallkörpers kamen Fragmente von Schädel- und weiteren Knochen vor.

4.4.4. Herrichtung der Grabgruben

Eine besondere Gräbergruppe wurde unter der zusammenhängenden Decke aus flachen Steinen (Gräber 1436, 1457, 1467) oder unter ihren Resten (Gräber 1471 und 1493) gefunden. Die Steinplatten schlossen direkt an den erhaltenen Teil der Destruktion des Kirchenfußbodens an. Diese Gräber befanden sich in zwei Reihen in einer Orientierung, die mit der Längsachse der Kirche übereinstimmt, und füllten relativ regelmäßig den angenommenen Raum des Kirchenschiffs aus. Außerhalb des Südrands des Presbyteriums lagen die Gräber 1452, 1453, 1454 und 1566, eventuell auch 1448, die mit einer zusammenhängenden Steindestruktion überdeckt waren. Unter der Steinschicht schon außerhalb der Destruktion des Objekts 967, an der unteren Grenze der lehmigen Aufschüttung, wurde das Grab 1465 entdeckt. Mit Steinen waren auch die Grabgruben 1482, 1486, 1518, 1520, 1521, 1526 und 1522 verkleidet (Abb. 96, 97). Diese Ausführung kam häufiger bei Gräbern entlang der Hinterwand des Walls vor, sehr oft als senkrecht angeordnete Steine hinter dem Kopf und an den Füßen des Verstorbenen. Der Schädel aus dem Grab 1529 war mit einem Stein unterlegt.

Auf dem Gräberfeld wurden in seltenen Fällen ovale oder rechteckige Grabgruben ohne weitere Herrichtungen beobachtet (Abb. 98). Spuren von Holzsärgen oder -verkleidungen wurden nicht festgestellt, im Grab 1449 wurde jedoch ein eiserner Sargbeschlag gefunden. Die ursprüngliche Tiefe der freigelegten Grabgruben konnte nicht festgestellt werden, denn die in der Regel dunklere Verfüllung erschien erst unmittelbar über dem Skelett. Nur bei Gräbern, die mit Steinplatten gedeckt waren, bewegte sich die Tiefe zwischen 35 und 45 cm, ausnahmsweise erreichte sie 60 cm.

4.4.5. Lage der Bestatteten und Besonderheiten des Bestattungsritus

Am häufigsten kam die gewöhnliche Beisetzung des Verstorbenen auf dem Rücken mit gestreckten unteren Gliedmaßen und den oberen entlang dem Körper oder auf dem Rumpf gekreuzt vor. Gewisse Abweichungen von dieser normalen Lage hängen mit Praktiken zum Schutz vor Vampiren zusammen (Hanuliak 1999).

Im Grab 1519 lagen die Beine des ungestörten Frauenskeletts in einer gewaltsam gebeugten Lage auf der rechten Seite und ihre Fesselung im Bereich der Knöchel ist nicht ausgeschlossen (Abb. 99). Nach dem anthropologischen Gutachten litt die Frau an Knochentuberkulose, die in verschiedenem Maße die Lenden- und Brustwirbel

bis zum siebenten Brustwirbel deformiert bis destruiert hatte (*Stloukal – Vyhnanek 1998, 361, 371*), ein Teil der Wirbelsäule war stark S-förmig gebeugt und nach dem anthropologischen Befund auch nach rechts abweichend. Von der absichtlichen Bestattung in der beschriebenen Lage zeugt auch die Größe der Grabgrube.

Es kamen aber auch Auswirkungen des Antivampirismus bei bereits beigesetzten, aber nachträglich aus irgendeinem Grund verdächtigen Individuen vor. In den Gräbern 1470, 1472 und 1522 wurde unbestritten mit einem Teil des bestatteten Körpers noch vor dem Zerfall der weichen Gewebe manipuliert (Abb. 100, 101).

4.4.6. Stratigraphie der Gräber

Nach den Bedingungen der stratigraphischen Gliederung können auf dem Gräberfeld mehrere Gruppen unterschieden werden.

Die südliche Gruppe (Abb. 102) beinhaltet die Gräber 1435, 1438, 1439, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1447, 1451, 1506, 1507 und 1534. Die meisten Gräber sind SW-NO orientiert, quer zu diesen (NW-SO) liegt das Kindergrab 1506 und umgekehrt (SO-NW) ist das Grab 1447 orientiert. Als Knochenlager können die Gräber 1435, 1444 (diese Gräber können vermischte Knochen eines Skeletts beinhalten; *Stloukal – Vyhnanek 1998, 358-359*) und 1439 klassifiziert werden, für stark gestört werden die Gräber 1442, 1447 und 1507, bzw. 1437 (weiter entfernt, aber mit keiner weiteren Gruppe zusammenhängend) gehalten. Für Gräber dieser Gruppe ist der grundlegende stratigraphische Gesichtspunkt das Verhältnis zur Herrichtung 969 mit der Steingruppe am Rand, zu der Stein-Mörtel-Schicht unter der Herrichtung 969 und über 1027 mit schwarzer Kohleschicht und Sand auf der Sohle. Die Gräber 1445 und 1443 waren von der Herrichtung und Steinen des Objekts 969 überdeckt (Abb. 105), über den Gräbern 1443, 1444 und 1447 sind im Profil Mörtelstücke deutlich zu sehen (Abb. 106). Das Grab 1441 war mit Steinen überdeckt, die an die Steingruppe am Rand der Herrichtung 969 anknüpften. Die stratigraphische Einreihung der Gräber 1447 und 1444 unter die Schicht mit Mörtel ist nur mit Vorbehalt möglich.

Die Stein-Mörtel-Schicht war im Nordteil dieser Gruppe sehr deutlich und bedeckte die Fläche über den Gräbern 1443, 1507 und 1534 (Abb. 110) sowie dazwischen. Die anschließende Schicht mit Mörtelbrocken und Steinschutt reichte auch weiter nach Südosten, wo sie den Boden der Grabgruben 1497 und 1498 und den Unterteil der Verschüttung der Grube 984 bildete. In der Ausfüllung des unterschiedlich orientierten Grabes 1506 wurde kein Mörtel gefunden und dieses Grab störte als einziges den Rand der Lehmaufschüttung unter der Kirche (Abb. 111). Dieses Grab ist also im Vergleich zu den anderen in der Südgruppe jünger.

Die Gruppe im Ostteil des Gräberfeldes besteht aus den Gräbern 1440, 1459, 1460, 1461, 1469, 1503, 1504, 1508, 1509, 1518, 1519, 1522, 1526, 1527, 1528, 1531 und 1532. Die grundlegenden stratigraphischen Kriterien sind die Beziehungen zur Schicht der Lehmaufschüttung und zur jüngeren Schicht mit Mörtelkörnern (aus dem

Wallumbau), bei den meisten Gräbern wird auch das Verhältnis zur Destruktionsschicht der jüngsten Wallphase verfolgt. Bestandteil der stratigraphischen Auswertung ist auch das Verhältnis der Gräber zu den Objekten 980, 982, 986, 1001, 1003, 1005 und 1008 aus chronologisch unterschiedlichen Siedlungsniveaus des Horizonts B, die im Raum dieses Teils des Gräberfeldes vorkamen (Abb. 113).

In der östlichen Gruppe überdeckten sich gegenseitig die Gräber 1518, 1519 und 1509 und weiters 1504 und 1527 (Abb. 122). Allgemein kann gesagt werden, daß alle Gräber der östlichen Gruppe unter der Destruktion der jüngsten Wallphase und über allen mit den Objekten 1005 und 1008 (bzw. 1001) zusammenhängenden Fundsituationen lagen. Die Grube 980, die die Lehmaufschüttung in der Südwestecke des Quadrats 45/-16 störte, lag über dem Grab 1508. Das Objekt 986 wurde von keinem Grab gestört und störte auch keines. Die unberührte Steindestruktion über dem Grab 1528 gehört wahrscheinlich zur Walldestruktion, das Grab störte die Lehmherrichtung des Objekts 1003 und den Sand des Objekts 986.

Die in die Aufschüttung und die darüber liegenden Schichten eingetieften Grabgruben gehörten den Gräbern 1503 und wahrscheinlich 1518 an. Die Lehmaufschüttung störten die Gräber 1459, 1461, 1508, 1526, 1527, 1531 und 1532 eindeutig nicht. Westlich der Gräber 1461, 1526 und 1531, am Rande des grablosen Raums, lagen in der Unterschicht der ungestörten, gut erhaltenen Aufschüttung die stark beschädigten Reste der Gräber 1440, 1460 und 1469.

In die Schicht mit Mörtelkörnern waren die Gräber 1503, 1504, 1518 eingetieft und der Mörtel wurde auch in der Ausfüllung des Grabes 1509 beobachtet.

Die Gräber der Ostgruppe gliedern sich also stratigraphisch in ältere, die unter der ungestörten Aufschüttung lagen und wahrscheinlich mit der Gräbergruppe im südlichen Teil des Gräberfeldes zusammenhängen, und jüngere, die in die Schicht mit Mörtelkörnern eingelassen sind und die Aufschüttung stören.

Die Gräbergruppe zwischen der Kirche und der Befestigung zeichnet sich durch eine große Kumulation von Bestattungen in einem relativ schmalen Raum aus, die Gräber lagen in mehreren Schichten übereinander und störten sich gegenseitig (Abb. 130). In diese Gruppe wurden insgesamt 13 Gräber gereiht; in fünf davon wurden fremde Knochen identifiziert, die keinem der Gräber in der Umgebung angehörten. Weitere Knochen lagen frei in der Kulturschicht zwischen den Gräbern. Nach der Lage der am tiefsten liegenden Gräbern 1505 und 1483 über der Aufschüttung der Mündung des Objekts 988 (Abb. 131, 132) gehörten praktisch alle Gräber zwischen der Kirche und der Befestigung dem Horizont aus der Zeit der Existenz der Kirche an. Fast alle waren in die Schicht mit Mörtelkörnern eingelassen, die für jüngere Gräber der Ostgruppe typisch ist (Abb. 133). Nur das Grab 1488 ist nicht ohne weiteres in die jüngere Phase des Gräberfeldes einzugliedern.

Die Gräbergruppe im Nordteil des Gräberfeldes, also im Raum zwischen den Kirchenruinen, dem mit der niedrigen Mauer abgegrenzten Rand des Wegs und der Befestigung,

stigungsecke am Tor, ist durch die große Zahl von Knochenüberresten interessant, die an der unteren Grenze der Lehmaufschüttung gefunden wurden. Die schlecht erhaltenen Gräber sind nach der Fundsituation eindeutig als Überreste eines älteren Friedhofs interpretierbar, der bei Terrainherrichtungen vor dem Bau der 12. Kirche vernichtet wurde. An dem Skelett eines 2-jährigen Kindes im Grab 1489 wurden zwei kleine bronzevergoldete Kugelknöpfe mit getriebenem pflanzlichem Ornament gefunden, die in die großmährische Produktion um die Mitte des 9. Jahrhunderts gereiht werden (*Klanica* 1981, 30). Die Gräber 1489, 1500, 1501 und 1502 waren in die Destruktionsschicht der älteren Wallphase eingetieft. Fragmente des Verputzmörtels unter dem Skelett 1500 und über dem Grab 1502 trennen zwei Bestattungsphasen. Die Gräber 1501 und 1502 sind älter und ihre Fundsituation entspricht derselben chronologischen Eingliederung wie das Grab 1489.

Die Gräber 1521, 1520, 1529 und 1530, die im Lehm dicht an der durch die Steinverkleidung der Holzstützen trassierten Linie festgestellt wurden (Abb. 141, 142), können ganz eindeutig für gleichzeitig mit dieser jüngsten Herrichtung der Befestigung gehalten werden.

Im Raum zwischen der Destruktion des Objekts 967 und den Resten der steinverkleideten Fundamente der Wegabgrenzung wurden die Gräber 1458, 1492, 1466 und 1510 entdeckt, die gemeinsam mit Grab 1494 für älter gehalten werden können als der Kirchenbau. Die Fundsituation des Grabes 1470 bestätigt die Beisetzung erst in der Zeit der Existenz der jüngeren Friedhofsphase.

Läßt man die Skelettreste in der Lehmaufschüttung außer acht, von denen man mit Recht annehmen kann, daß sie dem Zeitabschnitt vor dem Aufbau der Kirche angehören, dann sieht man drei Niveaus von Gräbern: Gräber der älteren Phase des Gräberfeldes, die vor allem durch die relativ zahlreiche Gruppe im Südeil des Gräberfeldes vertreten sind, setzten sich in Richtung Norden fort, Gräber der mittleren Phase in der Nähe der Steinecke des Tors gemeinsam mit dem Grab 1509 (und damit auch dem Grab 1519, über dessen Ausfüllung das Grab 1509 lag) in der Ostgruppe und Gräber der jüngeren Phase, die schon zur Zeit der Existenz der Kirche entstanden.

In die ältere Phase reihen wir also die Gräber 1440, 1441, 1443, 1445, 1458, 1459, 1460, 1461, 1466, 1468, 1469, 1487, 1490, 1492, 1494, 1507, 1508, 1510, 1526, 1527, 1531, 1532, 1534 und wohl auch 1446 südlich der Kirche (in der Nähe dieses stark beschädigten Grabes – nur Fragmente des Kinderschädels blieben erhalten – wurden bronzevergoldete Kugelknöpfe mit getriebenem Pflanzenornament gefunden, Abb. 59:2,3). In die ältere Phase gehören höchstwahrscheinlich auch das Grab 1533, das in der Kohleschicht unter der Hinterwand des Walls im Suchschnitt quer durch die Befestigung entdeckt wurde, das Grab 1442 in der Mitte und 1438 am Rande der Südgruppe (Abb. 143). Mit Vorbehalt werden dazu auch die Gräber 1444 und 1447 gezählt.

Die mittlere Phase repräsentieren die Gräber 1489, 1501, 1502, 1509 und 1519, die sich in der Nähe der Befestigung befanden (Abb. 144). Es ist nicht ausgeschlossen,

daß eines der näher unbestimmbaren Gräber besonders aus der jüngeren Phase in deren Nähe (z.B. Grab 1498) in die mittlere Bestattungsphase gehören könnte, zuverlässig wurde dies jedoch nicht festgestellt.

Zu der jüngeren Phase rechnen wir vor allem Gräber, die mit der Kirche unmittelbar zusammenhängen – 1436, 1448, 1452, 1453, 1454, 1455, 1457, 1467, 1471, 1493. Nach den Fundumständen gehören in die jüngere Phase die Gräber 1449, 1450, 1456, 1462, 1463, 1470, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1497, 1500, 1503, 1504, 1505, 1506, 1518, 1520, 1521, 1529 und 1530. Wahrscheinlich in die jüngere Phase können auch die Gräber 1522 und 1528 gereiht werden. Es ist nicht ausgeschlossen, daß zu dieser Phase auch das Grab 1465 gehört (Abb. 145).

Sehr unklar bleibt die chronologische Position der Gräber 1433, 1434, 1435, 1437 und 1439, die meistens mehr beschädigt waren, als auf diesem Gräberfeld üblich, und die nähere, eventuell bewertbare stratigraphische Kriterien vermissen ließen (Abb. 146).

4.4.7. Grabkomplexe der älteren Phase des Gräberfeldes

Im Grab 1526 gab es einen bronzevergoldeten Kugelknopf, mit grober Granulation verziert, einen bronzevergoldeten Kugelknopf mit getriebenem, selten vorkommendem Spiralornament, zwei bronzene Traubenhohrreine und ein Messer. Das Grab 1527 beinhaltete nur einen gläsernen Kugelknopf gelbbrauner Farbe mit Eisenöse, der völlig zerfiel, die Überreste wurden jedoch analysiert. Im Grab 1459 wurden zwei Messer, eine Halskette, bestehend aus 28 Glasperlen und drei dünne, unvollständig erhaltene silberne Ohrringe gefunden, wovon zwei mit beidseitiger Traube und Granulationskörnern rekonstruiert werden konnten; bei einem davon erhielt sich auf dem Drahtbogen nur die Traubenöse und die Knoten aus tordiertem Draht. Das Grab 1441 beinhaltete einen Silberring mit einem Ösenrest, wohl eine Kugelknopföse und einen bronzenen dreieckigen Besatz mit plastischen Rippen auf der Vorderseite. Den Grabkomplex 1507 bildet ein Zierplättchen aus Geweih mit durchbrochenem Tropfenornament, ein Knochenröhrchen und eine kleine laibförmige Glasperle. Im Grab 1494 gab es zwei gläserne Kugelknöpfe mit Eisenöse und ein Eisenmesser in Holzscheide. Alle anderen Gräber waren ohne Funde. Ein interessantes Detail stellen Eierschalen bei dem Skelett im Grab 1532 dar.

In fünf Gräbern der älteren Phase wurden Messer mit Resten einer Holzscheide auf der Klinge gefunden, und zwar in drei Kindergräbern (Alter ein, zwei und fünf Jahre), einem Männergrab (40-50 Jahre, Grab 1443), und einem Frauengrab (50-60 Jahre, Grab 1487). In den Kindergräbern lagen in Funktionslage nur zwei mittelgroße Messer am linken Oberschenkelknochen im Grab 1459 (einjähriges Kind mit drei subtilen Silberohrringen am Kopf, einer Halskette aus 28 Glasperlen auf der Brust).

Der Fundkomplex des Grabes 1526 beinhaltet Gegenstände, deren Interpretation bisher nicht eindeutig formuliert wurde. Silberne oder vergoldete Kugelknöpfe, deren Oberfläche mit grober Granulation bedeckt ist, stellten

einen Bestandteil der reichsten (und wohl auch gesellschaftlich bedeutendsten) Gräber auf dem Gräberfeld in Sady dar. Gräber mit granulierten Kugelknöpfen aus dieser Nekropole wurden im Zusammenhang mit jenen aus Staré Město bewertet, die der Stratigraphie nach nicht zu den jüngsten Gräbern auf dem Gräberfeld gehören und wohl nicht jünger sind als die Kirche. Obwohl sie also für Gegenstände gehalten wurden, die in die Zeitspanne von dem letzten Drittel des 9. Jahrhunderts (*Hrubý 1955, 212*) bis zur 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts (*Dostál 1966, 63*) datiert waren, schließt L. Galuška ihr Vorkommen bereits in der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts nicht aus (*Galuška 1996, 62*).

In Pohansko kam ein Paar silberner granulierter Kugelknöpfe im Grab 205 vor (*Kalousek 1971, Abb. 205:3,4*), das auch ein Paar bronzevergoldeter laternenförmiger Kugelknöpfe, einen bronzevergoldeten Kugelknopf mit getriebener einfacher Palmette in Arkaden und ein Paar Sporen mit massivem Stachel und zwei Nietreihen auf der Platte beinhaltete, die zur leichteren, jüngeren Variante des Typs III gehören (*Kavánová 1976, 36-40*).

Silberne bzw. silbervergoldete Kugelknöpfe, deren Oberfläche mit grober Granulation bedeckt ist, kamen in Mikulčice in Gräbern vor, die durch eine reiche Ausstattung auffallend waren. Als Gegensatz zu diesen Funden ist der Kugelknopf aus dem Grab 1526 aus leicht vergoldeter Bronze erzeugt und die Granulation verrät eine nicht allzu sorgfältige Arbeit. Auch dazu gibt es mehrere analoge Funde auf den Mikulčicer Gräberfeldern bei der 2., 3. und 6. Kirche.

Der Grabkomplex einer bedeutenden Persönlichkeit aus Trilje, der von L. Galuška erwähnt wird, gehört bezüglich der Schmucksachen zu der sog. 1. Phase in Dalmatien, die in die Zeitspanne vom 7. bis zur Mitte des 9. Jahrhunderts datiert wird (*Jurič 1987, 263, Tab. IV:7, 8, 13, 29*). Die Diskussion, ob anhand einer Münze der ganze Fundkomplex in die Mitte des 8. Jahrhunderts zu datieren ist oder ob die Analyse des archäologischen Materials bevorzugt und die Münze nur als Hilfsmittel für seine Datierung dienen soll, betrifft auch den weiteren Fund in Crkvina bei Biskupije. Der Traubenohrring aus dem Grab 62 in Ždrijac bei Nin wurde gemeinsam mit einer Münze des fränkischen Kaisers Lothar gefunden und zwischen die Jahre 817 und 855 datiert (*Jurič 1987, 263-264, Tab. IV:6*). Der Grabkomplex aus Trilje könnte also Gegenstände verschiedenen Alters und Ursprungs beinhalten und ebenso können diese Gegenstände während einer längeren Zeit vorgekommen sein.

Während silberne Kugelknöpfe in der Agglomeration von Staré Město und Mikulčice gemeinsam mit ungefähr dem gleichen Inventar weiterer Schmucksachen vorkommen (Gräber von Sady stimmen mit der Zusammensetzung des Grabinventars aus Trilje überein), entspricht der Grabkomplex aus Pohansko durch seinen Charakter dem Grabkomplex 118/VI in Mikulčice. Falls also bronzevergoldete Kugelknöpfe mit grober Granulation Bestandteil reicher Grabkomplexe sind, dann vertreten sie darin wahrscheinlich silberne Luxusexemplare. Als Beispiel kann der Grabkomplex 118/VI dienen, der drei Paar bronzevergoldete Kugelknöpfe in solcher Ausführung

beinhaltete, die viel häufiger beim Silberschmuck vorkommt.

Einen ähnlichen Charakter weisen auch die Bronzeohrringe aus dem Grab 1526 auf, die eindeutig nicht zu den Luxuswaren gehörten, eher ahmen sie diese nach. Das Bemühen um einen repräsentativen Eindruck mittels der Anwendung billigerer Imitationen von Schmucksachen aus Edelmetallen geht aus der ganzen Kollektion der Grabausstattung deutlich hervor. Die Tendenz zur Herstellung von Repliken aus leichter beschaffbaren Metallen kommt in Mikulčice auch bei anderen Knopftypen zum Ausdruck.

Zum Grabkomplex 1526 gehört auch der bronzevergoldete Kugelknopf mit einer getriebener Verzierung, bestehend aus Spiralornamenten, dessen fast identische Analogie aus Sady (nur mit einem winzigen Ornamentunterschied – zwischen den Spiralen fehlt der Ring, obwohl in der Dekorkomposition Raum dafür belassen wurde) an den Anfang der Entwicklung großmährischer getriebener Kugelknöpfe gereiht wird (*Galuška 1996, 100*). Eine entferntere Analogie stellt der Kugelknopf aus dem Grab 129 auf dem Gräberfeld „U Libuše“ in Stará Kouřim dar (*Šolle 1996, 152, Abb. 40a, Grab 129:6; 1007, Abb. 3*).

Die Gräber aus der älteren Phase in der Umgebung der 12. Kirche (und besonders das Grab 1526) sind durch das klare Bemühen um das Sichtbarmachen eines höheren sozialen Status des Bestatteten charakterisiert. Der Grabkomplex 1526 entspricht dem Grab 118/VI in Mikulčice und dem Grab 205 in Pohansko. Diese Gräber unterscheiden sich deutlich von der Gräbergruppe in Mikulčice und Staré Město-Sady, die silberne granulierten Kugelknöpfe beinhalteten.

Silberne Ohrringe aus dem Kindergrab 1459 bildeten einen Bestandteil des vollständig erhaltenen Grabkomplexes (3 Ohrringe, Halskette aus Glasperlen, 2 Messer), der bestätigte, daß Kindergräber nicht beraubt wurden. Die Ohrringe sind nach erhaltenen Fragmenten von außerordentlich feiner Durchführung, wohl mit beidseitigen granulierten Trauben. Relativ einfache Ohrringe dieses Typs werden im Rahmen des byzantinisch-orientalischen Schmucks für älter gehalten als reichverzierte Exemplare von Luxuscharakter (*Hrubý 1955, 228-238, Abb. 41*).

Der bronzene dreieckige Besatz aus dem Grab 1441 ist auf der Vorderseite mit Kerbschnitt verziert, der diesen Gegenstand eher in den Bereich der älteren großmährischen Produktion reiht. Von einem entwendeten Silberschmuck zeugt der gefundene Ösenring, wohl die Öse eines unbekannten Silberkugelknopfs.

Die Ansichten über die Zeit des Vorkommens gläserner Kugelknöpfe mit Eisenöse, die Bestandteil der Grabkomplexe 1527 und 1494 waren, sind sehr unterschiedlich. Der Kugelknopf aus dem Grab 1527 gehört der Materialanalyse nach in das System A, das relativ einfach ist und mit römischem Glas verglichen werden kann. Die Anwendung kristallreiner Masse auf der Oberfläche des Kugelknopfs und der grünlichen Masse innerhalb dokumentiert eine zeit- und energieaufwendige, komplizierte Produktion von reinem Glas, das nur zur Veredelung der

Oberfläche verwendet wurde. Nach diesen Merkmalen kann also der Kugelknopf praktisch jederzeit in jeder Werkstatt hergestellt worden sein, die mit diesem Typ von Erzeugnissen schon eine gewisse Erfahrung hatte; der erwähnte Kugelknopf widerspricht also nicht der Eingliederung des Grabkomplexes in die ältere Phase, aber er erlaubt auch keine genauere Datierung.

Glasperlen in Gräbern der älteren Phase unterscheiden sich typologisch nicht von jenen, die in der Siedlungsschicht des Horizonts B gefunden wurden und zur üblichen Produktion gehören.

Geweihegegenstände aus dem Grab 1507 gehören nicht zur geläufigen Ausstattung großmährischer Gräber. Die dekorativ geschnitzten Plättchen auf der Oberfläche des Holzkastens mit Eisenbestandteilen sind auch im europäischen Maßstab in der angeführten Periode nicht sehr häufig. Im Areal der Mikulčicer Fürstenburg kamen sie sonst im Untergangshorizont der 4. Kirche im jüngeren bis späten großmährischen Subhorizont vor (*Kavánová 1995, 216, Abb. XLI:3, 6*).

4.4.8. Grabkomplexe der mittleren Phase

In diesen Gräbern, die chronologisch mit dem Umbau der älteren Phase der jüngeren Etappe der Befestigung zusammenhängen, gibt es praktisch keine charakteristischen Funde. Nach dem Paar vergoldeter getriebener Bronzekugelknöpfe mit Pflanzendekor, die im Grab 1489 gefunden wurden, gehört dieses Grab unbestritten zu dem älteren Horizont der Nekropole. Das getriebene Ornament mit einer einfachen Palmette reiht diese Kugelknöpfe zu den ältesten Formen (*Klanica 1981, 30*). Nach analogen Funden vor allem aus dem Gräberfeld an der 6. Kirche ist offensichtlich, daß die getriebenen Kugelknöpfe mit einfacher Palmette auch gemeinsam mit anspruchsvollerem Schmuck aus vergoldeter Bronze vorkommen können, die Formen von Edelsteinschmuck kopieren.

4.4.9. Grabkomplexe der jüngeren Phase

Im Grab 1506 lag an dem Kinderskelett ein Eisenmesser und an den beiden Schädelseiten zwei Paare silberner Ohringe (Abb. 147). Das eine Paar sind Ohringe mit filigranverziertem unterem Bogen und vier Trommeln, deren gesamte Oberfläche mit Granulation bedeckt ist; das andere bilden Ohringe mit granuliertem unteren Bogen und einseitiger Traube. Das Grab 1530 beinhaltete Fragmente zweier unbestimmbarer Bronzeohrringe. Im Grab 1462 wurde ein subtiler Bronzeohrring mit tordiertem unterem Bogen gefunden, der mit einer kleinen, leicht beschädigten S-förmigen Schlinge abschließt, die erhaltenen Reste der Oberhälfte der Traube waren wahrscheinlich granuliert. Gemeinsam mit diesem wurde ein Bronzeohrring mit dünnem Drahtbogen entdeckt, auf welchem zwei glatte Trommeln aufgefädelt sind, deren unterer Rand in einen feinen Ring eingelassen ist.

In Grabkomplexen der jüngeren Phase kam eine größere Menge von Messern zutage. Von den 35 Gräbern, bei welchen ein Grund für die Datierung in diese Phase besteht, beinhalten neun ein Messer. Mit Rücksicht auf den schlechten Zustand der Eisengegenstände aus diesem

Gräberfeld kann auf ihre Form nicht detailliert eingegangen werden. Auch relativ kleine Messerteile, die im Grabkomplex den ganzen Gegenstand vertreten, trugen auf der Oberfläche die durch die Korrosion festgehaltenen Holzreste und daher kann nicht ausgeschlossen werden, daß die Messer erst nachträglich beschädigt worden waren.

Die höhere Anzahl von Gräbern mit Messern erlaubt eine detailliertere demographische Analyse sowie die Klassifizierung der Funde nach ihrer Lage in der Beziehung zum Skelett des Verstorbenen. Allgemein kann gesagt werden, daß die meisten Messer in funktioneller Lage an der Hand oder dem Becken, eventuell am Oberschenkelknochen lagen. Vor allem in Erwachsenengräbern überwiegt ihre Situierung auf der linken Seite. Nur in einem Fall wurde eine ausgeprägt unfunktionelle Lage an der rechten Kopfseite verzeichnet. Es handelt sich um zwei Fragmente eines massiven Messers. Zum Nachdenken über die Symbolik des Messers bei den Bestattungssitten verleiten uns jedoch auch Messerfunde in Gräbern sehr kleiner Kinder mit reichem Schmuck.

Beide Paare silberner Ohringe aus dem Grab 1506 stellen einen typischen Bestandteil der luxuriösen Grabausstattung dar (Abb. 148, 149). Ohringe mit vier granulierten Trommeln und verziertem unterem Bogen datiert V. Hrubý in Übereinstimmung mit B. Dostál an das Ende des 9. und in die 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts (*Hrubý 1955, 238-9; Dostál 1966, 37*). Ohringe mit einfacher Traube und dem mit Granulation verzierten unteren Bogen datiert V. Hrubý (1955, 234) um das Jahr 900 und vor allem in die 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts. Mit Rücksicht auf gegossene Imitationen dieser Ohringe im Inventar der Bělobrdo-Kultur stimmt B. Dostál deren später Datierung zu (1966, 35).

Eine Parallele zu dem meisten Silberschmuck, der in Gräbern der jüngeren Phase des Mikulčicer Burgwalls vorkommen sowie zu jenen, bei denen es anhand der Fundumstände angenommen wird, bildet der Inhalt des Grabes 109/59 in Uherské Hradiště-Sady (*Galuška 1996, 137, Abb. 88:1-17*).

Der feine Bronzeohrring aus dem Grab 1462, der wahrscheinlich zum Typ mit beidseitiger Traube gehört und dessen unterer Bogen mit einer leicht beschädigten, aber deutlichen Schlinge beendet ist, stammt aus einem Kindergrab in der Gruppe zwischen dem Rand des Fußbodens des Presbyteriums und der Hinterwand des Walls in der relativ chronologisch jungen Position knapp vor dem Untergang der Funktion des aufgeschütteten Wallkörpers. Die S-förmige Endung des unteren Bogens des Ohrrings wird in der Regel für eine relativ späte Erscheinung gehalten. V. Hrubý meint, daß Ohringe mit Öse und jene mit S-förmiger Schlinge gleichzeitig vorkommen, und zwar gegen Ende des 9. bis Anfang des 10. Jahrhunderts (*Hrubý 1955, 246*). Gleich datiert J. Poulik Traubenohrringe mit S-förmigem Ende des unteren Bogens aus Gräbern in Blučina (1948, 44). Die Bearbeitung böhmischer Funde setzt ebenfalls eine höhere Datierung voraus (*Šolle 1966, 159*). Mit ihnen hängen chronologisch auch sporadische Funde dünner S-förmiger Ringe als Prototypen S-förmiger Schläfenringe zusammen.

B. Dostál rechnet mit Rücksicht auf diese Tatsachen mit ihrem Vorkommen bereits vor der Mitte des 10. Jahrhunderts (*Dostál 1966, 31*). Die aussehensmäßig entsprechenden Funde von böhmischen Fundstellen, unter denen jedoch schon gegossene Traubenformen vorkommen, synchronisiert M. Šolle mit der jüngeren Kouřimer Schicht B1, die chronologisch mit der ungarischen Expansion am Anfang des 10. Jahrhunderts zusammenhängt (*Šolle 1966, 162, 225, Abb. 41*).

Aus demselben Grab, wie die Ohrringe mit S-förmiger Schlinge, stammt auch ein Bronzeohrring mit zwei unverzierten Trommeln, die an den Seiten auf einem dünnen Draht aufgefädelt sind und aus dem donauländischen Schmuckbereich stammen. Massivere Ohrringe dieses Typs kamen in Josefov gemeinsam mit einem Traubenohrring mit S-förmiger Schlinge vor (*Šráčková 1958, 63, Tab. 22*). Selbständig sind sie nicht datierbar (*Dostál 1966, 33*).

Der Unterschied im Stil der Verzierung des Silberschmucks der beiden Horizonte des Gräberfeldes, – im Grab der älteren Phase traten relativ einfache Ohrringe auf, während im Grab der jüngeren Phase zwei Paar reich mit Granulation verzierte Ohrringe feiner Durchführung vorkamen – ist sehr anschaulich. Das kann uns bei der orientierungsweisen Datierung des Grabes 1451 mit silbernem Fingerring (Abb. 150, 151), dessen Verzierung stilgemäß den Ohrringen aus dem Grab 1506 entspricht, in die jüngere Phase des Gräberfeldes helfen. Eine konkrete Stütze finden wir im Fundkomplex des Grabes HD 14 auf dem Gräberfeld in Biňa bei Nové Zámky, das in das letzte Viertel des 9. Jahrhunderts, eventuell an den Anfang des 10. Jahrhunderts datiert wird (*Holčík 1991*).

Allgemein werden Fingerringe dieses Typs als Schmuck des späten 9. Jahrhunderts datiert und kommen gemeinsam mit Ohrringen byzantinisch-orientalischen Charakters vor (*Dostál 1966, 58*). Es ist bemerkenswert, daß die meisten Fingerringe, die an den Fingern der Verstorbenen gefunden wurden, einen größeren Durchmesser aufweisen, als unbedingt notwendig. Der Fund des Fingerrings, der der Größe nach für einen Erwachsenen angefertigt wurde, wird in dem Kindergrab für einen Ausdruck der bedeutenden Gesellschaftsstellung gehalten (*Christlein 1974, 582*). Auf dem Gräberfeld in Čakajovce wurde beobachtet, daß in Männergräbern und in Gräbern von Kleinkindern oft beschädigte Stücke oder übergroße Fingerringe vorkommen, die gewöhnlich in nicht funktioneller Lage an dem Skelett, eventuell in der Grabsausfüllung auftreten (*Hanuliak – Rejholcová 1999, 73*).

4.4.10. Charakteristik der Funde nach einzelnen Phasen des Gräberfeldes, relative und absolute Chronologie

Auch in dem zahlenmäßig bescheidenen Material kommen einige wesentliche Unterschiede zum Ausdruck. In der älteren Bestattungsphase ist Silberschmuck durch einfache Ohrringe vertreten, beim Bronzeschmuck ist die Bemühung um eine billigere Nachahmung effektvoller Schmucktypen aus Edelmetallen deutlich zu sehen, was z.B. bei Ohrringen oder dem vergoldeten Kugelknopf mit

Granulation zum Ausdruck kommt. Bronzene vergoldete Kugelknöpfe mit getriebenem und/oder graviertem Dekor wurden nur in Gräbern der älteren und mittleren Phase gefunden; hinzugefügt kann auch ein Paar leicht vergoldeter Bronzekugelknöpfe mit einfachem getriebenem Pflanzendekor werden, das in der Siedlungsschicht in der Nähe des Grabes 1446 entdeckt wurde (Abb. 59:2,3). Einen Sonderfall stellt der vergoldete Bronzebeatz dar, der dem Stil nach dem Blatnica-Mikulčice Horizont angehört.

Für die jüngere Phase ist luxuriöserer Silberschmuck charakteristisch – Ohrringe mit vier granulierten Trommeln und dem mit Filigran verzierten unteren Bogen, Traubenohrringe mit verziertem unteren Bogen und Fingerringe mit granulierter Halbkugel. Beim Bronzeschmuck handelt es sich um einen Ohrring mit zwei glatten Trommeln und einen subtilen Ohrring mit S-förmiger Schlinge. Nach der Analyse der Fundsituation gehörte ursprünglich zu Grabkomplexen der jüngeren Phase auch das Paar vergoldeter melonenförmiger Kugelknöpfe und ein großer getriebener Silberkugelknopf, die in der Siedlungsschicht an verschiedenen Stellen gefunden wurden (Abb. 59:1,7,8). Für die Gruppe jüngerer Gräber ist auch das häufigere Messervorkommen charakteristisch.

Tierknochen bzw. -kiefer in Gräbern der älteren (1494) sowie jüngeren Phase (1486) stammen wahrscheinlich aus Siedlungsschichten, ähnlich wie Keramikfragmente in der Grabsausfüllung. In einem Fall (Grab 1526) wurde eine Scherbengruppe für einen Teil eines als Grabbeigabe niedergelegten Gefäßes gehalten, später zeigte sich jedoch, daß es sich um mehrere nicht zusammenhängende Scherben von verschiedenen Gefäßen handelt. Der einzige Fund von Eierschalen stammt aus dem Grab 1532 (18-monatiges Kind) aus der älteren Phase des Gräberfeldes. Auch in Čakajovce wurde das Ei meistens in Kindergräbern beigegeben. Sein sporadisches Vorkommen führt zu Zweifeln über die richtige Interpretation dieser Bestattungssitte (*Hanuliak – Rejholcová 1999, 87*).

Die relative Datierung der älteren Gräbergruppe ist durch die deutliche Superposition der Schicht mit Mörtelkörnern gegeben, die aus der Destruktion der älteren Phase der jüngeren Befestigungsetappe stammt. Gleichzeitig stören die Gräber die älteste Siedlung im Horizont B. Zur absoluten Datierung kann man anhand des festgestellten Unterschieds zwischen der chronologischen Eingliederung des Mörtels aus der Walldestruktion und jenem aus dem Fußboden des Sakralbaus gelangen. Das amorphe Mörtelstück unter dem Skelett 1450 stammt aus der Mörtelschicht des Steinzubaus der älteren Phase der jüngeren Befestigungsetappe (*Gregorová – Hložek 2003, 465*) und es wurde festgestellt, daß es um ca. 70-80 Jahre älter ist, als der Mörtel aus dem Fußboden des Presbyteriums (um das Jahr 900). Es kann also zwischen die Jahre 820 und 830 datiert werden. Die Mörtelprobe aus der Schicht der Mörteldestruktion im Torraum ist zum Jahr 836 datiert (*Gregorová – Hložek 2003, 467*). Die Errichtung der älteren Phase der jüngeren Befestigungsetappe kann ungefähr in die 30er Jahre des 9. Jahrhunderts eingesetzt werden. Dann ist mit einer Zeitspanne der Exi-

stanz und des Untergangs der Siedlungsobjekte aus dem Anfang des Horizonts B zu rechnen. Funde aus Grabkomplexen unterstützen die Datierung der älteren Phase der Gräber in die Mitte des 9. Jahrhunderts. Die nächste Analogie stellt das Grab 118/VI in Mikulčice dar.

Die Gräbergruppe der älteren Phase ist durch eine deutlich unterschiedliche Orientierung charakterisiert, die von der Hinterwand des Walls unabhängig ist, entlang der (eventuell quer dazu) Gräber der mittleren und jüngeren Phase situiert waren. Das nächste Objekt mit gleicher Orientierung, das die stratigraphischen und relativchronologischen Bedingungen erfüllt, ist das oberirdische Objekt 963. Eine weitere Situation, die mit Gräbern der älteren Phase zusammenhängen könnte, ist die Gruppe der Stein- und Mörteldestruktion unter rotem Sand des Objekts 969.

In die mittlere Phase des Gräberfeldes, die vor dem Wallumbau erfolgte, werden relativ wenige Gräber gereiht; es ist jedoch nicht ausgeschlossen, daß jedwede undatierbare Gräber eventuell dieser Phase angehören könnten. In den meisten Fällen sind Gräber der mittleren Phase durch Mörtelkörner in der Grabausfüllung charakterisiert, die mit Rücksicht auf ihre Größe durch naturwissenschaftliche Methoden nicht bestimmt werden können. Die absolute Datierung geht aus den Ergebnissen der Analyse der Mörtelfragmente direkt aus der Destruktion der Befestigung hervor. Hier wurden zwei Phasen von Mörtelherrichtungen erfaßt, und zwar die ältere zwischen den Jahren 820 und 836 und die jüngere zwischen 850 und 868 (*Gregerová – Hložek 2003, 465-467*). Die jüngeren Proben hängen mit dem Befestigungsumbau zusammen, zu welchem es also im Verlauf des 3. Viertels des 9. Jahrhunderts gekommen war. Grabfunde der mittleren Phase unterscheiden sich nicht von den Funden der älteren Phase. Die absolute Datierung der Gräber der mittleren Phase in die Periode nach der Mitte des 9. Jahrhunderts entspricht völlig sämtlichen Voraussetzungen. Alle Gräber, die in die mittlere Phase gereiht werden, sind entlang der Hinterwand der Befestigung oder quer zu ihr orientiert.

Die relative Chronologie der jüngeren Phase der Gräber hängt mit der Existenz des Kirchenbaus zusammen, dessen Errichtung um 900 erfolgte. Dem widerspricht auch der in diese Phase gereichte Silberschmuck nicht. Er stellt die chronologisch und entwicklungsmäßig letzte komplexe Kollektion des großmährischen Schmucks dar, die bisher in Grabkomplexen belegt werden konnte. In den Gräbern bei der Kirche wurden keine ältesten Formen von S-förmigen Schläfenringe aus der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts gefunden, was zweifelsohne der Fall wäre, wenn die Toten durchlaufend eine längere Zeit nach der Wende des 9./10. Jahrhunderts beigesetzt worden wären.

4.5. Charakteristik des Horizonts B

Die mit dem Aufbau der Befestigung zusammenhängenden Fundsituationen helfen uns, die bunte Zusammensetzung der Kulturschicht des Horizonts chronologisch zu gliedern. Die absolute Datierung der ältesten Mörtelproben aus Konstruktionen auf dem Gip-

fel der Böschung legte auch die Datierung des Anfangs des Horizonts B und des Endes des Horizonts C zwischen den Jahren 830 (820) und 840 fest. Eine weitere Wende stellt der Befestigungsumbau in der Zeit nach der Mitte des 9. Jahrhunderts dar. Mörtelproben aus dem Fußboden des Presbyteriums der Kirche schließen Aktivitäten des Horizonts B um das Jahr 900 ab. Eine gewisse chronologische Toleranz, die durch äußere Faktoren der Gewinnung der Proben bedingt ist, ergibt sich bereits aus der angewendeten Methodik (*Gregerová – Hložek 2003, 463*).

Der älteste Teil des Horizonts B ist die Siedlung, die an den Siedlungscharakter des Horizonts C anknüpft. Sie kann vom Gesichtspunkt der Wirtschaftstätigkeiten der Einwohner aus nicht charakterisiert werden. Einige oberirdische Herrichtungen über eingetieften Objekten, die dem Horizont C angehören, überdauerten wohl bis zum Anfang des Horizonts B. Dem Anfang des Horizonts B wird das Objekt 1027 zugeteilt. Eine Sonderstellung in diesem Zeitabschnitt nehmen die umfangreiche Pfostenbauten 1005 und 1008 ein.

Unter Siedlungsfunden ist eine größere Menge von gestreckten Riemendurchzügen im Vergleich zu anderen Teilen der Schwertgaritur auffallend. Es stellt sich also die Frage, ob ihre gesellschaftliche Bedeutung im Sinne einer symbolischen Funktion des Vertreters der ganzen Garnitur akzeptiert werden kann (*Profantová 1997, 91*).

Die ältere Phase des Friedhofs wird anhand der Datierung der Mörtelreste und der Grabfunde zur Mitte des 9. Jahrhunderts gereiht. Die Gräber konzentrierten sich in der südlichen Hälfte des Gräberfeldes, vereinzelt in seinem Westteil. Unbestimmte Gräber entlang dem Südwestrand des Friedhofs könnten eventuell auch zu dieser Phase gehören, ähnlich wie winzige Skelettreste am Nordwestrand. Die Gräber waren meistens SW-NO orientiert. Die gleiche Orientierung wies auch das oberirdische Objekt 963 im entsprechenden Subhorizont auf.

Die Siedlung zwischen der älteren und jüngeren Friedhofsphase ist insofern gestört, als ihr Gesamtumfang, Charakter und ihre eventuellen chronologischen Unterschiede nicht mehr rekonstruiert werden können. Es handelt sich um das Wohnobjekt 986 mit Feuerstelle 982, das Sandobjekt 969 und eventuell um die Steinquadrate unklaren Zwecks 965 und 961 gemeinsam mit weiteren Objektfragmenten, mit welchen wir uns an dieser Stelle nicht näher beschäftigen wollen.

Die Steinmauer entlang dem Weg gehört wohl schon zur älteren Friedhofsphase, zweifelsohne ist sie aber mit der Mittelphase gleichzeitig anzusetzen. Sie hängt chronologisch mit der Etappe des Wallumbaus zusammen und kann in die Zeit nach der Mitte des 9. Jahrhunderts datiert werden. Hier wurden relativ wenige Gräber angelegt, und zwar ausschließlich in unmittelbarer Nähe der Hinterwand des Walls, sowohl parallel als auch quer zu dieser. Die Funde unterscheiden sich von jenen der älteren Phase nicht.

Danach kam die Periode eines gründlichen und letzten Umbaus dieses Burgwallteils. Terrainherrichtungen liquidierten die Siedlungsreste auf einem Teil der Fläche, wo statt dessen eine mächtige Schicht Lehmschutt ent-

stand. An den Rändern überdeckte sie ältere Teile der Siedlung und des Gräberfeldes. Den Knochenüberresten nach wurden ältere Gräber durch die erwähnten Terranherrichtungen teilweise liquidiert. Diese Herrichtungen sind mit dem Aufbau der Kirche verknüpft und trennen u.a. die ältere und jüngere Phase des Friedhofs.

In der relativen Chronologie ist die jüngste Aktivität im Horizont B der Aufbau der Kirche und die jüngste Phase des Gräberfeldes. Gräber sind im Kirchenschiff situiert, an der Südseite des Presbyteriums, vereinzelt an der Nordwand des Kirchenschiffs, entlang der Hinterwand des Walls und vor allem im engen Raum zwischen der Kirche und der Hinterwand der Befestigung. Orientiert sind sie einerseits ähnlich wie die Kirche fast W-O, andererseits in der Richtung der Hinterwand des Walls NW-SO und quer dazu SW-NO. Nach Funden in Kindergräbern ist für diese Phase luxuriöser Silberschmuck mit Granulation und Filigranverzierung charakteristisch. Die jüngere Phase des Friedhofs wird gemeinsam mit der Kirche um das Jahre 900 datiert.

Die Datierung der Kirchendestruktion und damit des Schlusses des Horizonts B hängt von der Analyse des Vorkommens der jungburgwallzeitlichen Keramik im Horizont A und von der Chronologie der Bronzeschläfenringe ab. Aus der Analyse ergibt sich, daß das Erlöschen der Funktion der Kirche in die Periode vor dem Auftreten jungburgwallzeitlicher Keramik fällt. Nach der Abwesenheit der ältesten Formen von S-förmigen Schläfenringen der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts in der Siedlungsschicht sowie in Gräbern kommen zusammenhängendere Belege menschlicher Tätigkeit erst nach einer gewissen Pause zum Vorschein.

5. Situation nach dem Untergang der Befestigung – Horizont A

Die untere Grenze der jüngsten Besiedlungsphase ist durch den Untergang der Befestigung gegeben. Im Terrain kam diese Situation als ein allmählicher Rutsch des Wallkörpers über die Destruktion der hölzernen Konstruktion seiner Hinterwand zum Ausdruck. Überreste der Längsbalken wurden ca. 1 m von der festgestellten Linie der Hinterwand des Walls festgestellt und waren mit Lehm Boden des Wallkörpers überdeckt. Ein wenig höher säumte die Destruktionsschicht in einer Entfernung von ca. 2 m von der Hinterwand eine Reihe von Mühlsteinen (Abb. 125), die ebenfalls mit einer Lehmdestruktion überdeckt war. Das zeugt von einem allmählichen Abtragen des Materials, zunächst wahrscheinlich von den höher gelegenen Stellen aus.

Jungburgwallzeitliche Keramik wurde direkt in der Destruktion der Torumgebung nur in der höchsten Schicht des Steinrutsches verzeichnet. Auf dem Außenhang der Destruktion kamen Graphittonscherben in der oberen Schicht mit großen Steinen vor. In der lehmigen Destruktionswelle außerhalb des eigentlichen Walls charakterisierte jungburgwallzeitliche Keramik die Komplexe bis in eine Tiefe von 50 cm. Auf dem Niveau der Mühlsteinschicht (Tiefe 60 cm) wurde mittelburg-

wallzeitliche Keramik des Typs 3 und 2 gefunden. Neben Objekten, deren Inhalt vom jungburgwallzeitlichen Alter zeugt, kam also in der Nähe der Befestigung die Siedlungsaktivität des Horizonts A nur in der Umgebung des Tors deutlicher zum Ausdruck.

Nach dem Untergang der Befestigung war die betreffende Fläche kaum besiedelt. Einige Aktivitäten kamen als Störung der Destruktionsschicht der Kirche zwischen dem Presbyterium und der Trennwand zum Ausdruck. Sonst wurden im Raum zwischen der Kirchen- und der Befestigungsdestruktion, im Torraum und auf der ehemaligen Kommunikation (Abb. 152, 153) kleine Besiedlungsreste ohne weitere Zusammenhänge beobachtet.

Typische Fundkomplexe jungburgwallzeitlicher Keramik wurden in der Lehmschicht über der Destruktion des Objekts 967 (Kirchenbau) bis zum Niveau der Schicht mit Mörtelfragmenten verzeichnet. Ein Fundkomplex jungburgwallzeitlicher Scherben stammt auch aus der Ausfüllung des Reliquienbehälters. Die Schicht lehmiger Aufschüttung unter der Kirche beinhalten nur Scherben des Typs 2 mit Beimischung der Typen 1 und 3, und dies auch im Raum zwischen dem Presbyterium und der Trennwand, wo die Destruktionsschicht darüber offensichtlich gestört war.

Stratigraphisch wurde von den Siedlungsobjekten in den Horizont A nur das Objekt 964 am Ostprofil des Quadrats 42/-17 gereiht, das in unmittelbarer Nähe der angenommenen Nordwestecke der Kirche liegt (Abb. 154). Der Fundsituation nach kann das Objekt in die Zeit unmittelbar nach dem Untergang der Kirche datiert werden, der Typ der Ausfüllung entspricht dem Material der Kulturschicht des Horizonts A, das in der Dokumentation angeführte keramische Material wurde nicht gefunden.

Anhand des keramischen Materials kann in den Horizont A das Objekt 980 über dem Skelett aus dem Grab 1508 gereiht werden, das im Teil unter der Grube durch Plünderer beschädigt worden war. Es kann also nicht ausgeschlossen werden, daß es sich um ein Ergebnis der Beraubung handelt, die nach dem Inhalt der Ausfüllung bereits in der Jungburgwallzeit erfolgt war.

Einen weiteren Beleg von Siedlungsaktivitäten stellt das Depot von Eisengegenständen dar (Objekt 966), das über Gräbern der südlichen Gruppe im Quadrat 44/-15 gefunden wurde. In der dunklen Lehmschicht unter dem Ackerboden wurde in einer Tiefe von 45 cm eine Kollektion von Eisengegenständen, meistens von Gebrauchsscharakter, freigelegt; einige davon wiesen Bearbeitungsspuren auf, die davon zeugen, daß das Depot als Vorratslager für den Eisenrohstoff gedient hatte. Neben Eisenstücken wurde auch ein gläserner diskoider Glätter gefunden. Das unter anderen Gegenständen gelegene kleine Gefäß gehört dem spätgroßmährischen Typ der sog. roten Keramik an (*Kavánová 2001b*), ähnlich wie einige verstreute Scherben (Abb. 155-157).

Von ausgeprägten, für die nachgroßmährische Periode typischen Funden kamen auf der Grabungsfläche nur Schläfenringe aus Bronzedraht zum Vorschein, die mit einer S-förmigen Schlinge enden. Ihre Ausmaße können in den meisten Fällen nur annähernd festgelegt werden

(bei besser erhaltenen Stücken sind die Ausmaße ohne S-förmige Schlinge angeführt – der größte und der kleinste Außendurchmesser), denn sie sind manchmal stark deformiert, einige gewaltsam geraderichtet, einer ist zu einem Knäuelchen zusammengewickelt. Der Bronzedraht ist relativ dünn, meistens von 1,5-2 mm, ausnahmsweise ca. 2,4 mm Durchmesser. Direkt im Raum des Gräberfeldes wurden 4 St. gefunden (Abb. 153, 158:1-4, ein Drahtfragment ist nicht genau bestimmbar), ein weiteres kam dann in der Nähe der Befestigung, eventuell direkt in ihrer Destruktion zutage.

Hält man sich an die polnische Gliederung der Schläfenringe nach dem Ringdurchmesser (*Kóčka-Krenz 1971*), dann gehören zwei von unseren Schläfenringen der Variante A (bis 2 cm) und die restlichen der Variante B (2-5 cm) an. Schläfenringe der Variante A treten vom 10. Jahrhundert (vor allem in seiner 2. Hälfte) bis zur 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts auf, wobei sie im 9. Jahrhundert im Bereich der sächsisch-thüringischen Gräberfelder verzeichnet wurden (*Kóčka-Krenz 1993, 48*). Schläfenringe der Variante B kommen sporadisch auch im 9. Jahrhundert auf den sächsisch-thüringischen Gräberfeldern vor, das meiste polnische Material stammt jedoch aus dem 11.-13. Jahrhundert, weniger vom Anfang des 14. Jahrhunderts (*Kóčka-Krenz 1993, 49*).

Praktisch in der gleichen Fundsituation wurden bei der 12. Kirche Schläfenringe entdeckt, die allen Kriterien nach verschiedensten chronologischen Ebenen angehören, von kleinen Schläfenringen bis zu Stücken, die zu den jüngsten dieses Typs gezählt werden. In der Datierung der Schläfenringe herrscht eine seltene Uneinheitlichkeit (*Kovářík 1991, 56, Tab. 68:14, 1-4; Rejholcová 1995, 57; Giesler 1981, Abb. 7a*). Nach der Gliederung und Datierung M. Hanuliaks auf dem Gräberfeld des ungarischen Ethnikums in Malé Kosihy I, die mit der Chronologie *Gieslers* (1981, 104-109) übereinstimmt, kommen Mikulčicer Schläfenringe von der Mitte des 10. Jahrhunderts bis fast zum Ende des 11. Jahrhunderts vor, als die Existenz des Gräberfeldes Malé Kosihy zu Ende ging (*Hanuliak 1994, 40-41, 67-68*). Für das 11. Jahrhundert sind Schläfenringe mit kannelierter Schlinge (Typ 17) typisch, die in der auszuwertenden Kollektion vorkommen.

Durch ihre Ausmaße nähern sich die Schläfenringe aus der Mikulčicer Kollektion dem Schläfenring aus Prag-Štěpánská-Straße, der durch Münzen in die 1. Hälfte des 12. Jahrhunderts datiert ist (*Radoměský 1960; Hrubý 1960, 96*). Die Kannelur der Oberfläche mit schmalen, S-förmigen Schlingen wird in Mähren bei den kleinsten Stücken bis zu Schläfenringen großen Durchmessers angeführt (*Šikulová 1959, 117*).

Nach dem bearbeiteten Gräberfeld von Radomyšl (*Nechvátal 1999*) entsprechen die größeren Schläfenringe von Mikulčice der jüngsten Phase der Burgwallzeit, d.h. dem 12. Jahrhundert, was mit dem Fund der Schläfenringe mit einem rekonstruierten Durchmesser von 42,9 mm (eher noch mehr) mit der mit Rillen bedeckten S-förmigen Schlinge von 4 mm Breite übereinstimmt (*Nechvátal 1999, 121*). Die Skepsis hinsichtlich des Vorkommens dieser Schläfenringe im 13. Jahrhundert

brachte bereits Z. Smetánka zum Ausdruck, gerade mit Hinweis auf den Fund aus Prag-Štěpánská-Straße (*Smetánka 1973, 463-464, 481-482*).

Bei zufälligen, vielleicht auch Siedlungsfunden der Schläfenringe aus dem Horizont nach dem Untergang der Befestigung des Mikulčicer Burgwalls kann man also mit den ältesten Formen rechnen, die in Gräbern um die Mitte des 10. Jahrhunderts vorkommen, sowie mit den jüngsten, die nach letzten bearbeiteten Gräberfeldern in Böhmen in das späte 12. Jahrhundert gereiht werden.

Es ist bemerkenswert, daß in Mikulčice in dem erforschten Burgwallteil keine ältesten Typen S-förmiger Schläfenringe (bis 15 mm Durchmesser) weder in Gräbern, noch in der folgenden Destruktions- eventuell Siedlungsschicht – gefunden wurden. Keiner der Schläfenringe kam in unmittelbarer Nähe der Hinterwand des Walls oder in der ältesten Destruktionsschicht seines Körpers vor. Die Fundumstände aller Schläfenringe entsprechen dem fortgeschrittenen Stadium des Befestigungszersfalls.

Das Vorkommen jungburgwallzeitlicher Keramik in verschiedenen Situationen belegt indirekt eventuelle weitere Terrainbearbeitungen. Ein massiveres Vorkommen von Scherben in typischen Fundkomplexen wurde z. B. in den Quadraten 43/-14, 43/-15 und 44/-15 in der Lehmschicht bis zu einer Tiefe von 45-55 cm beobachtet. Im Quadrat 44/-15 wurde in einer Tiefe von 70 cm auch eine Beimischung mittelalterlicher Scherben konstatiert. An derselben Stelle, in der Südostecke des Quadrats 43/-15, wurde in der Schicht über der Sohle ein großer silberner getriebener Kugelknopf gefunden, der aus einem ausgeraubten Grab stammt. Auch an der Stelle der Entdeckung eines silbervergoldeten melonenförmigen Kugelknopfs im Quadrat 42/-14 können relativ charakteristische Fundkomplexe jungburgwallzeitlicher Scherben bis zu einer Tiefe von 55 cm und als Beimischung bis 70 cm verfolgt werden.

Sehr interessant ist das Vorkommen jungburgwallzeitlicher Keramik an den Rändern der Lehmaufschüttung unter dem Sakralbau, das von dem teilweisen Aufschlüssen der Ränder der lehmhaltigen Terrainherrichtung in die niedrigere Umgebung zeugt. In der Kirchendestruktion wurde beim Reinigen der Öffnung im Fußboden des Presbyteriums sowie in der Ausfüllung der Eintiefung ein ausgeprägter Komplex jungburgwallzeitlicher Keramik verzeichnet. Die jungburgwallzeitliche Keramik ist für Komplexe über der Destruktionsschicht mit Mörtel typisch, darunter kommt sie als Beimischung vor. In der Destruktionsschuttschicht, die in der Nordostecke des Quadrats 43/-17 getrennt präpariert wurde, kam der Typ 4 nicht vor – das bedeutet, daß in der Anfangsphase der Devastation des Baus die jungburgwallzeitliche Keramik noch keinen geläufigen Bestandteil der materiellen Kultur bildete. Diese Feststellung stimmt damit überein, daß im Horizont A keine Schläfenringe der ältesten Formen auftreten, die gewöhnlich noch vor die Mitte des 10. Jahrhunderts gereiht werden. Daraus ergibt sich, daß das Erlöschen der Funktion und die anschließende Destruktion des Sakralbaus in der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts erfolgt sein muß.

Auch die Analyse der Zusammensetzung der Keramikfundkomplexe in der Destruktion der Befestigung zeigt, daß der erste Abrutsch der Walloberschicht in der Zeit vor dem Auftreten der Keramik des Typs 4 erfolgte, also wahrscheinlich noch im Laufe der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts. Erst in der folgenden Welle der Steindestruktion kommt jungburgwallzeitliche Keramik als Bestandteil der Fundkomplexe zum Vorschein.

Für den Schluß des Horizonts B und den Anfang des Horizonts A wurde auf diese Weise die Zeitspanne der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts festgelegt. Die Funde erlauben keine Rekonstruktion nachfolgender Aktivitäten und es scheint, daß sie gar nicht besonders zahlreich waren. Erst in der Zeit, als die jungburgwallzeitliche Besiedlung den Raum der ehemaligen 12. Kirche und ihrer Umgebung einnahm, werden Spuren der menschlichen Tätigkeit zahlreicher, obwohl anfangs nur im Sinne der Plünderung der bis dahin deutlich sichtbaren Ruinen. Konkrete Belege des Charakters der Besiedlung erhielten sich nicht. Anhand der spätdatierten Schläfenringe und der Graphittonkeramik kann man annehmen, daß sich die Besiedlung dort während der ganzen Jungburgwallzeit und wohl auch ein wenig länger erhielt, minimal bis zum späten 12. Jahrhundert.

6. Schluß

Der nordwestliche Teil der Fürstenburg von Mikulčice liefert Belege der Besiedlungsentwicklung der Fundstelle von der 2. Hälfte des 8. Jahrhunderts bis zu ihrem Rückgang in der Jungburgwallzeit. Die jüngsten Funde können maximal in das späte 12. Jahrhundert datiert werden. Die relativchronologische Gliederung in Siedlungshorizonte stützt sich auf die Stratigraphie der Befestigung, die absolute Datierung beruht auf der Kombination von Auswertungen der Terrainsituationen, der Funde und der mittels naturwissenschaftlicher Methoden durchgeführten Datierung von Mörtelfragmenten aus verschiedenen Etappen der Besiedlung.

<i>I. Etappe der Befestigung</i>	<i>Siedlungshorizont C</i> (evtl. D) Hälfte des 8. Jhs
<i>II. Etappe der Befestigung</i>	<i>Siedlungshorizont B</i>
1. Phase	Siedlung 830-840 Gräber der älteren Phase vor 850 Siedlungsherrichtungen Gräber der mittleren Phase um 850-860 Umbau um 860-870
2. Phase	Siedlung Kirche Nr. 12 um 900 Gräber der jüngeren Phase
<i>Untergang der Befestigung und weiter</i>	<i>Siedlungshorizont A</i> 1. Hälfte des 10. Jhs. bis spätes 12. Jh.

Der Charakter der Besiedlung des vorgroßmährischen Horizonts C ist durch Überreste von Siedlungsobjekten und durch Funde gegeben, von denen einige die Produktionstätigkeit belegen (Eisenbearbeitung, Metallgießerei, Gerberei, Knochen- und Geweihbearbeitung). Eingetiefte Siedlungsobjekte schlossen im Ostteil der Grabungsfläche den freien Raum ab, wo Überreste oberirdischer Bauten zu beobachten waren.

An der Grenze des Horizonts C und des großmährischen Horizonts B waren Funde sog. schlesischer Schalen und der Gegenstände des Blatnica-Mikulčice Stils situiert. Den Charakter der Siedlung am Anfang des Horizonts B bestimmen umfangreiche oberirdische Bauten entlang der Walllinie. Gleichzeitig kann nicht ausgeschlossen werden, daß auch einige der Siedlungsobjekte aus dem Ende des Horizonts C länger überdauert haben.

Aus der großmährischen Periode erhielten sich zwar Belege der weiteren Existenz der Siedlung, über seinen Charakter sind wir jedoch anhand der Terrainsituation nicht genügend informiert. Siedlungsfunde in der Kulturschicht sind höchstwahrscheinlich mit Gegenständen aus vernichteten Gräbern kontaminiert.

Großmährische Gräber stammen nach der Stratigraphie aus drei Phasen. Die älteste Gruppe erhielt sich in der Südhälfte des Gräberfeldes und zum Unterschied vom Gesamtverhältnis der Erwachsenen- und Kindergräber, das ausgeglichen ist, beinhaltet sie deutlich mehr Kindergräber. Das Verhältnis der Männer- und Frauengräber scheint gleich zu sein. Typisch für diese Gruppe ist Silber- und Bronzeschmuck, einige der Ziergegenstände verraten die Tendenz zur Imitation luxuriöser Schmucksachen. Keines der Gräber beinhaltete Waffen, Sporen oder Gürtelteile. Diese Phase wird vor die Mitte des 9. Jahrhunderts datiert.

Gräber der mittleren Phase sind nicht zahlreich und von jenen der älteren Phase unterscheiden sie sich nur durch stratigraphische Parameter und durch die Situierung im Nordteil des Gräberfeldes. In der relativen Chronologie sind sie mit der Zeit vor dem Befestigungsumbau verknüpft, der im 3. Viertel des 9. Jahrhunderts erfolgte.

Das Ende der großmährischen Periode ist durch die Errichtung der Kirche und die Bestattung in ihrem Inneren und in ihrer nächsten Umgebung, vor allem in der Nähe der Befestigung charakterisiert. Der Kirchenbau diente wohl nicht eucharistischen Zwecken, sondern war zur Aufbewahrung von Reliquien aus einem älteren, damals schon funktionslosen Objekt bestimmt. Im Kirchenschiff war wahrscheinlich eine Gruppe von Adeligen bestattet; der strikten Einhaltung des christlichen Ritus kann das Fehlen der Grabausstattung zugeschrieben werden. Auf dem anliegenden Friedhof wurde Silberschmuck von Luxuscharakter nur in zwei Kindergräbern gefunden. Waffen, Sporen oder Gürtelbeschläge kamen auch in dieser Phase nicht vor. Zum Unterschied von der älteren Phase kommt bei dieser Gräbergruppe eine Eigentums-, eventuell Gesellschaftsdifferenzierung in Frage.

Im Verlauf der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts ist in diesem Teil der Fürstenburg ein deutlicher Rückgang der Besiedlung zu beobachten. Erst in der Periode mit jung-

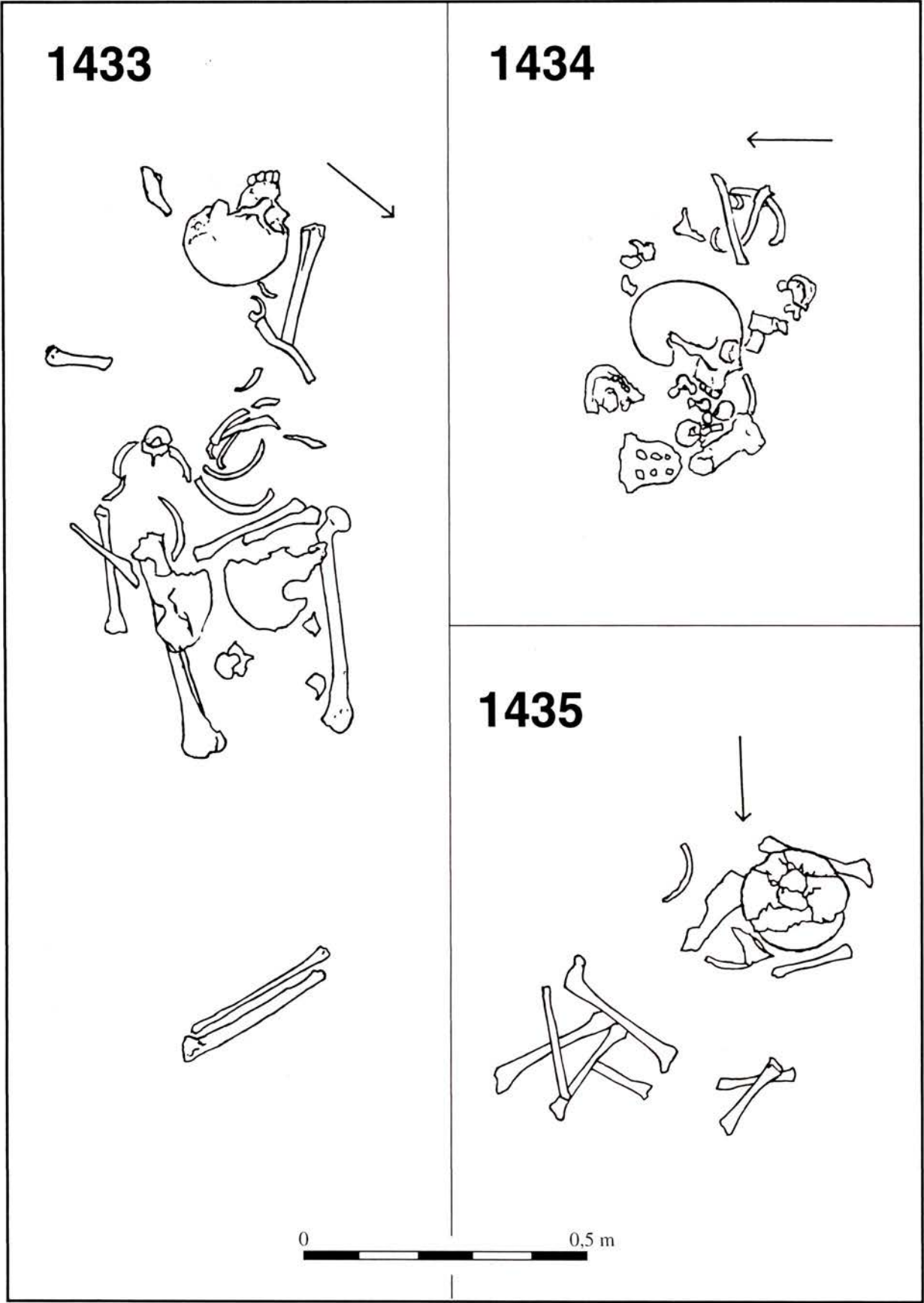
burgwallzeitlicher Keramik wurden Kirchenruinen und einige Gräber geplündert. Konkrete Angaben über eine zusammenhängende Besiedlung konnten nur isoliert und ohne weitere Zusammenhänge identifiziert werden.

Abbildungen:

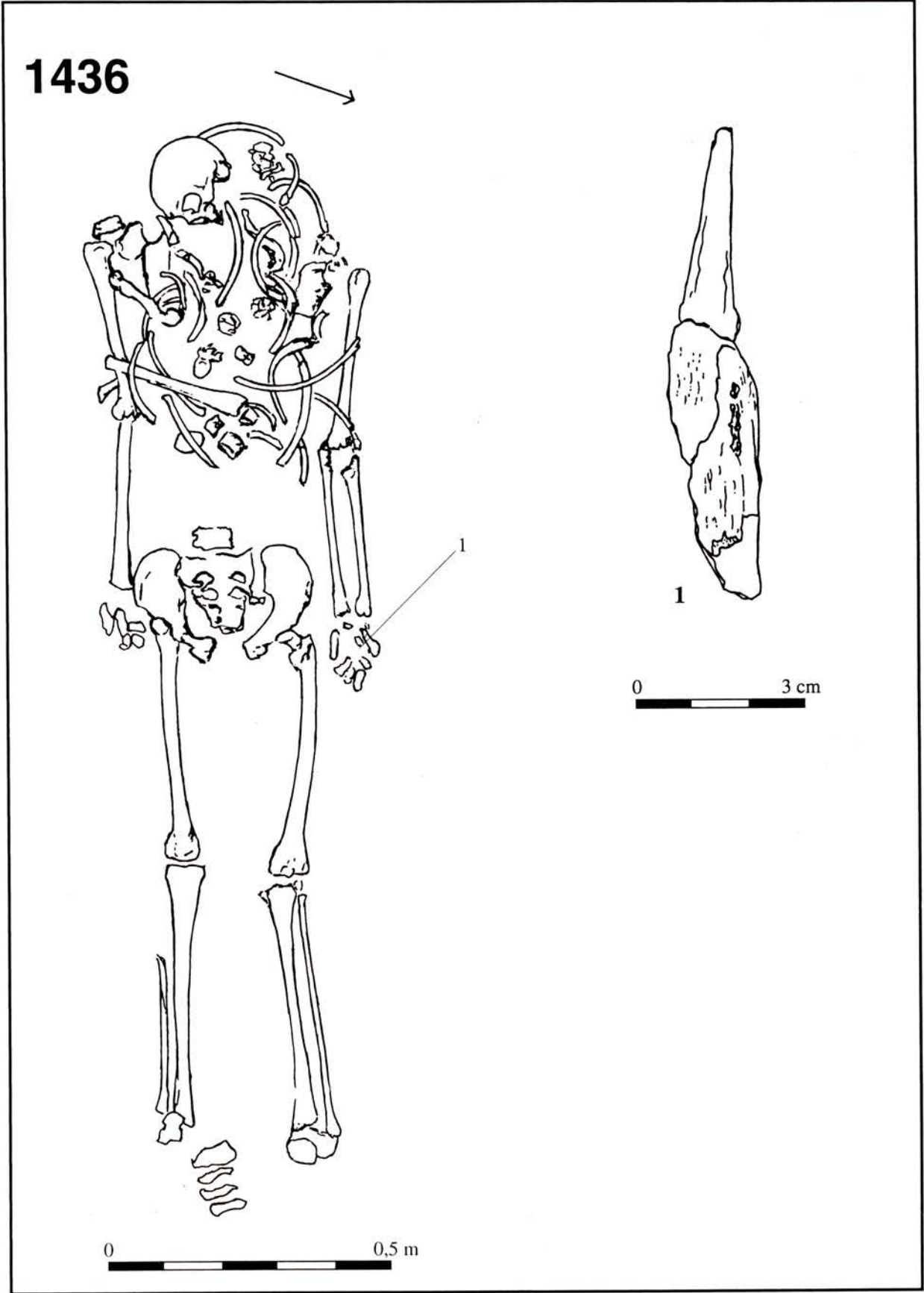
- Abb. 1. Areal des Burgwalls in Mikulčice mit bezeichneter Grabungsfläche.
- Abb. 2. Teil der Befestigung an dem Nordosttor.
- Abb. 3. Teil der Steinmauer entlang der Südostwand des Durchgangs.
- Abb. 4. Steinecke des Tores.
- Abb. 5. Gereinigte Torecke.
- Abb. 6. Linie der Steinmauer entlang der Nordwestwand des Durchgangs.
- Abb. 7. Reihe großer Pfosten entlang der Südostwand des Tores.
- Abb. 8. Steinverkleidete Pfostenbasis.
- Abb. 9. Zugespitzter Pfosten 1016 unter steinverkleideten Pfosten 1015 und 1017.
- Abb. 10. Zugespitzter Pfosten 1016 unter steinverkleideten Pfosten 1015 und 1017.
- Abb. 11. Profil zweier Phasen von Pfostenkonstruktionen an der Torecke.
- Abb. 12. Längsprofil der Torverschüttung mit Mörtelschicht und durchbrannter Destruktion auf der Oberfläche.
- Abb. 13. Querprofil der Befestigung: 1 – lehmsandiges Wallmaterial, 1a – Wallkern, helles hartes Ton, 1b – Schicht grauen kompakten Tons, 2 – Sandsohle der Steinmauer, 3 – graue sandtönerne Schicht, 3a – Schicht mit Kohlen.
- Abb. 14. Profil der Befestigung: heller Tonkern des Walls, mit schwarzer Kohlenschicht des vorgroßmährischen Horizonts im Liegenden, rechts die Steinverkleidung der Stütze der Wallinnenwand.
- Abb. 15. Mörtelschicht, die zwei Phasen der Durchgangsausfüllung trennt.
- Abb. 16. Steinmauern der älteren und jüngeren Etappe der Befestigung unter der Destruktionsschicht.
- Abb. 17. Holzbalken in den Fundamenten der Stirnmauer der jüngeren Befestigungsetappe.
- Abb. 18. Stein- und Mörteldestruktion auf dem Gipfel der älteren Wallphase in der jüngeren Befestigungsetappe.
- Abb. 19. Detail der Steindestruktion auf dem Gipfel der älteren Wallphase.
- Abb. 20. Steine der jüngsten Schicht der Befestigungsdestruktion.
- Abb. 21. Steinecke über der älteren Destruktion mit Mörtel.
- Abb. 22. Schnitt durch die Steinverkleidung der Stütze entlang der Innenlinie des Walls.
- Abb. 23. Balkenabdrücke in der Steinkonstruktion der Ecke.
- Abb. 24. Detail eines in den Ecksteinen eingelassenen Balkens.
- Abb. 25. Tor – Vertikalstratigraphie des Pfostens der älteren Phase unter der Mauer der jüngeren Phase.
- Abb. 26. Oberteil des Skeletts 1491 auf dem Abhang zwischen den beiden Mauern.
- Abb. 27. Untere Gliedmaßen des Skeletts 1491 auf Steinen der unteren Mauer.
- Abb. 28. Skelett 1499 auf dem Abhang vor der Stirnwand der Befestigung.
- Abb. 29. Detail der unteren Gliedmaßen und des zerdrückten Schädels des Skeletts 1499 auf Steinen der unteren Mauer.
- Abb. 30. Siedlungsschichten des Horizonts C unter dem Wallkörper.
- Abb. 31. Siedlungsobjekte des Horizonts C.
- Abb. 32. Fußbodenherrichtung des Objekts 1066 im Horizont C unter dem Wallkörper.
- Abb. 33. Sandige Fußbodenherrichtung des Objekts 1067.
- Abb. 34. Detail von Abdrücken der Pfostenkonstruktion der Wand des Objekts 1067.
- Abb. 35. Eingetieftes Objekt 1018 (Halbwohngrube?) im Liegenden unter dem Wallkörper.
- Abb. 36. Grab 1433 über der Ausfüllung der Gruben 975 und 989. Im Hintergrund der durch Steine abgegrenzte Rand des Objekts 963.
- Abb. 37. Vorgroßmährische Gruben 981 und 984 außerhalb des Südostrands des Gräberfelds.
- Abb. 38. Herrichtung des Objekts 960 mit der Steindestruktion am Rande.
- Abb. 39. Eingetieftes Objekt 959 mit dem Profil der Ausfüllung.
- Abb. 40. Gegenstände in der Siedlungsschicht des Horizonts C: 1 – Riemenzunge 594-627/81, 2 – verzierter Griff 594-428/81, 3 – Riemenzunge 594-343/77, 4 – angenähter Ansatz 594-401/80, 5 – durchbrochener Kugelabschnitt, 6 – Fragment einer römischen Fibel, 7 – propellerartiger Sperrstift 594-402/80, 8 – Fragment eines Armrings, 9 – Ringsgeflecht, 10 – Tiegel (Bronze – 1, 3-8, Geweih – 2, Eisen – 9, Keramik – 10).
- Abb. 41. Fragment der Riemenzunge des Horizonts C.
- Abb. 42. Eisenschalen schlesischen Typs.
- Abb. 43. Spuren von Kreuzackern im Liegenden unter Schichten des Horizonts C.
- Abb. 44. Siedlungsobjekte des Horizonts B.
- Abb. 45. Umfassungsrillen oberirdischer Objekte 1005 und 1008.
- Abb. 46. Rotbrauner Sand der Herrichtung 969, der das Grab 1445 überdeckt und mit einer Steinplattform abgegrenzt ist.
- Abb. 47. Destruktionsschicht der älteren Wallphase mit Mörtelbeimischung über dem rotbraunen Sand des Objekts 969. Profil der Schichten des Südostteils der Grabungsfläche.
- Abb. 48. Steinige Fläche des Objekts 965.
- Abb. 49. Steinverkleidertes Quadrat des Objekts 961.
- Abb. 50. Gereinigter Steinrand des Objekts 969.
- Abb. 51. Steinige Gruppe an dem Nordrand des Objekts 960.
- Abb. 52. Bedeutende Funde in der Siedlungsschicht des Horizonts A und B: 1 – Bronze, 2 – Silber, 3 – Glas, 4 – Vergoldung, 5 – Schläfenringe, 6 – Pfeilspitze, 7 – Sporn, 8 – Perle, 9 – Kugelknopf, 10 – Lanze, 11 – Nadel, 12 – Bernstein.
- Abb. 53. Geweihspitze, mit Sonnenmotiven verziert.
- Abb. 54. Verschiedene Typen von Eisenschlüsseln.

- Abb. 55. Funde von Eisengegenständen in der Siedlungsschicht des Horizonts B.
- Abb. 56. Eisensporen in der Siedlungsschicht des Horizonts B.
- Abb. 57. Lanze und Pfeilspitzen.
- Abb. 58. Durchzüge mit gestrecktem Rücken, Gurtbeschläge und Scheidenbeschlag.
- Abb. 59. Bedeutende Funde in der Siedlungsschicht des Horizonts B.
- Abb. 60. Bronzegegenstände in der Siedlungsschicht des Horizonts B.
- Abb. 61. Kreuzartiges Zierbestandteil des Gürtel.
- Abb. 62a. Glasgegenstände.
- Abb. 62b. Gläserner Gegenstand (Glättstein?).
- Abb. 63. Überreste der 12. Kirche während der Feldforschung.
- Abb. 64. Kleinsteine und Mörtelfragmente auf der Aufschüttungsschicht.
- Abb. 65. Umfang der Destruktionsscholle des Objekts 967.
- Abb. 66. Destruktion der Befestigung an der Stelle des Kontakts mit der Destruktionsscholle der Kirche.
- Abb. 67. Pfostenspuren am Rande des Fußbodens des Presbyteriums.
- Abb. 68. Öffnung im Fußboden des Presbyteriums.
- Abb. 69. Massiver Steinblock am Nordrand des Presbyteriums.
- Abb. 70. Fundamentbalken der Trennwand vor dem Presbyterium und Teil des Fußbodens aus Fragmenten römischer Ziegeln.
- Abb. 71. Fußboden des Presbyteriums mit der Öffnung des Reliquienbehälters bei der Terrainuntersuchung.
- Abb. 72. Steindecke des Grabs 1436 mit Störungsspuren an dem entfernteren Ende.
- Abb. 73. Durcheinander gebrachter Teil des Skeletts 1436 unter der gestörten Grabdecke.
- Abb. 74. Skelett aus dem Grab 1436, die ungestörte Steinplatte über den unteren Gliedmaßen ist in die Konstruktion des Fußbodens eingesetzt.
- Abb. 75. Grab 1467 – ungestörtes Skelett eines heranreifen Jungen.
- Abb. 76. Stark beschädigtes Skelett aus dem Grab 1493 in der Südwestecke des Kirchenschiffs.
- Abb. 77. Steindestruktion an der Südseite des Presbyteriums.
- Abb. 78. Gruppe von vier Gräbern auf dem Boden der Grabkammer an der Südseite des Presbyteriums.
- Abb. 79. Grab 1448 an dem Südrand des Fußbodens des Presbyteriums.
- Abb. 80. Fläche zerdrückten Mörtels mit den sich abheben den Steindecken der Gräber.
- Abb. 81. Detail der Fußbodenfläche westlich der Trennwand.
- Abb. 82. Konstruktionsdetail der Einsetzung der Steindecke des Grabs 1436 in den Fußboden.
- Abb. 83. Mörtelanstrich auf Fußbodensteinen des Presbyteriums.
- Abb. 84. Ecke des Fußbodens im Presbyterium mit Pfosten-gruben.
- Abb. 85. Rekonstruktion des Objekts 967 und zusammenhän-gende Gräber.
- Abb. 86. Detail der Randherrichtung der Öffnung im Fußboden des Presbyteriums mit einem Teil der Steinverkleidung.
- Abb. 87. Steinverkleideter Raum unter dem Fußboden des Presbyteriums.
- Abb. 88. Kreuzchen aus Bronzeblech mit der Gravierung „Maestas Domini“.
- Abb. 89. Zierverkleidung liturgischen Bestecks.
- Abb. 90. Destruktion der Mauer entlang dem Südostrand des Wegs.
- Abb. 91. Steinverkleidete Fundamente der Pfosten 971 und 1009 an der Nordwestecke des Tores.
- Abb. 92. Kreuzchen mit der Gravierung „Maestas Domini“.
- Abb. 93. Dominierendes Grab 1436 im Kirchenfußboden.
- Abb. 94. Gräber in der Umgebung der 12. Kirche.
- Abb. 95. Mauer, die von der Torecke entlang dem Weg führt, der den Nordwestrand des Gräberfelds abgrenzt.
- Abb. 96. Steinverkleidung des Grabs 1482.
- Abb. 97. Teilweise steinverkleidete Gräber 1521 und 1520.
- Abb. 98. Grabgruben 1504 und 1509.
- Abb. 99. Grab 1519: deformiertes Frauenskelett in unge-wöhnlicher Lage.
- Abb. 100. Skelett aus dem Grab 1472 mit umgedrehten unteren Gliedmaßen.
- Abb. 101. Grab 1470: der Schädel des ungestörten Skeletts war getrennt und an die linke Schulter gestellt.
- Abb. 102. Südliche Gräbergruppe.
- Abb. 103. Sekundär gestörtes Grab 1438.
- Abb. 104. Grab 1445 mit charakteristischen Spuren des Aus-raubens im Brust- und Beckenbereich.
- Abb. 105. Gräber 1443 und 1445, durch das Objekt 969 über-deckt.
- Abb. 106a. Mörtelschollen in der Schicht über den Gräbern der südlichen Gruppe. Grab 1443
- Abb. 106b. Mörtelschollen in der Schicht über den Gräbern der südlichen Gruppe. Grab 1444.
- Abb. 107. Ausgebreitetes Skelett aus dem Grab 1447.
- Abb. 108. Teil des Depots 966.
- Abb. 109. Lage der Knochen im Grab 1441.
- Abb. 110. Grab 1534 in der Steindestruktion mit Mörtel.
- Abb. 111. Schicht der Tonaufschüttung und das darin einge-tiefte Grab 1506.
- Abb. 112. Kindergrab 1451 mit silbernem Fingerring auf der linken Hand.
- Abb. 113. Situation der Gräber an dem Ostrand der Gra-bungsfläche.
- Abb. 114. Schicht mit weißen Mörtelkörnern auf dem Profil der Siedlungsschichten an der Hinterwand des Walls.
- Abb. 115. Destruktion des Tonofens 1001.
- Abb. 116. Objekt 980 des Horizonts A über dem Grab 1508.
- Abb. 117. Situation der Gräber 1460 und 1459.
- Abb. 118. Ruinen der Gräber 1440 und 1460, rechts ein Teil des Grabs 1459.
- Abb. 119. Grab 1508: beschädigter Brust- und Beckenteil lag auf dem Boden der Grube 980.
- Abb. 120. Gräber 1532 und 1531 mit dem Umriß der Grab-gruben.
- Abb. 121. Grab 1526 in der Destruktion des Objekts 1001 (Tonofen).

- Abb. 122. Superposition der Gräber 1518 und 1519.
- Abb. 123. Schicht mit weißen Mörtelkörnern in der Umgebung der Gräber 1518 und 1519.
- Abb. 124. Grab 1509 mit quer liegenden Schienbeinen. In der Grabausfüllung weiße Mörtelkörner.
- Abb. 125. Grab 1503 unter der Randschicht der Walldestruktion.
- Abb. 126. Grab 1504 unter der Walldestruktion. In der Schicht mit weißen Mörtelkörnern zeichnet sich dicht an dem Skelett die dunkle Grabausfüllung.
- Abb. 127. Grab 1527 in der Destruktion des Objekts 1001.
- Abb. 128. Gräber 1497 und 1498 an dem Südostrand des Graberfelds. Die Grabgruben waren in den rotbraunen Sand des Objekts 969 eingetieft (hinter dem Kopfende der Gräber).
- Abb. 129. Gräber 1528 und 1522 in Siedlungsschichten des Horizonts B.
- Abb. 130a. Gräber 1488, 1482, 1483 (unter dem Grab 1482) und 1485 in der Gräberguppe zwischen dem Presbyterium und der Befestigung. Vom Nordosten gesehen.
- Abb. 130b. Gräber 1488, 1482, 1483 (unter dem Grab 1482) und 1485 in der Gräberguppe zwischen dem Presbyterium und der Befestigung. Vom Südosten gesehen.
- Abb. 131. Grab 1505 in der Mündung der Grube 988.
- Abb. 132. Grab 1482 über der Ausfüllung der Grube 988 und Gräber 1484 und 1483.
- Abb. 133. Die in die Destruktionsschicht der älteren Wallphase eingetieft Grabgrube mit Mörtelkörnern – Grab 1462.
- Abb. 134. Schicht durchbrannten Tons auf dem Profil über dem Skelett 1488.
- Abb. 135. Gräber 1456 und 1463 mit der Beimischung fremder Knochen.
- Abb. 136a. Gestörte Gräber: 1486.
- Abb. 136b. Gestörte Gräber: 1530.
- Abb. 137a. Überreste von Kindergräbern: 1466.
- Abb. 137b. Überreste von Kindergräbern: 1468.
- Abb. 138. Grab 1494 unter der Kirchaufschüttung.
- Abb. 139. Gräber 1486 (vorne) und 1487.
- Abb. 140. Situation der Gräber 1500 (oben), 1501 (links) und 1502.
- Abb. 141a. Gräber dicht an der Linie der Innenwand des Walls: 1520.
- Abb. 141b. Gräber dicht an der Linie der Innenwand des Walls: 1521.
- Abb. 142. Grab 1529 mit zerdrücktem Schädel auf einem flachen Stein.
- Abb. 143. Gräber der älteren Phase.
- Abb. 144. Gräber der mittleren Phase.
- Abb. 145. Gräber der jüngeren Phase.
- Abb. 146a. Stark devastierte Gräber: 1433.
- Abb. 146b. Stark devastierte Gräber: 1434.
- Abb. 146c. Stark devastierte Gräber: 1435.
- Abb. 146d. Stark devastierte Gräber: 1437.
- Abb. 146e. Stark devastierte Gräber: 1439.
- Abb. 147. Kindergrab 1506 mit zwei Paaren prachtvoller Silberohrringe.
- Abb. 148. Silberohrringe aus dem Grab 1506.
- Abb. 149. Paar silberner Trommelohrringe aus dem Grab 1506.
- Abb. 150. Silberner Fingerring aus dem Grab 1451.
- Abb. 151. Silberner Fingerring aus dem Grab 1451.
- Abb. 152. Zerstreute Steindestruktion des Horizonts A nordwestlich der Kirchenruinen.
- Abb. 153. Fundsituation des Horizonts A. Objekte 964, 966 und 980. Keramik: a – Vorkommen jungburgwallzeitlicher Scherben bis in der Tiefe von 70 cm, b – Vorkommen jungburgwallzeitlicher Scherben bis in der Tiefe von 55 cm, c – Beimischung mittelalterlicher Keramik. Lokalisation der Schläfenringe – Nummerierung wie in der Abb. 158.
- Abb. 154. Horizont A – eingetieftes Objekt 964.
- Abb. 155. Situationsskizze der Verteilung von Gegenständen im Objekt 966.
- Abb. 156. Depot 966.
- Abb. 157. Depot von Eisengegenständen – Objekt 966.
- Abb. 158. Horizont A – bronzene Schläfenringe.

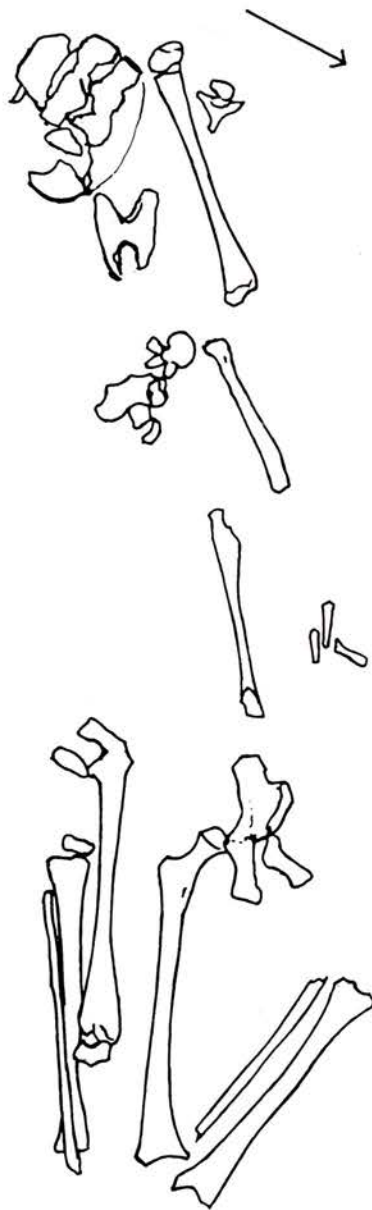

Tab. 1

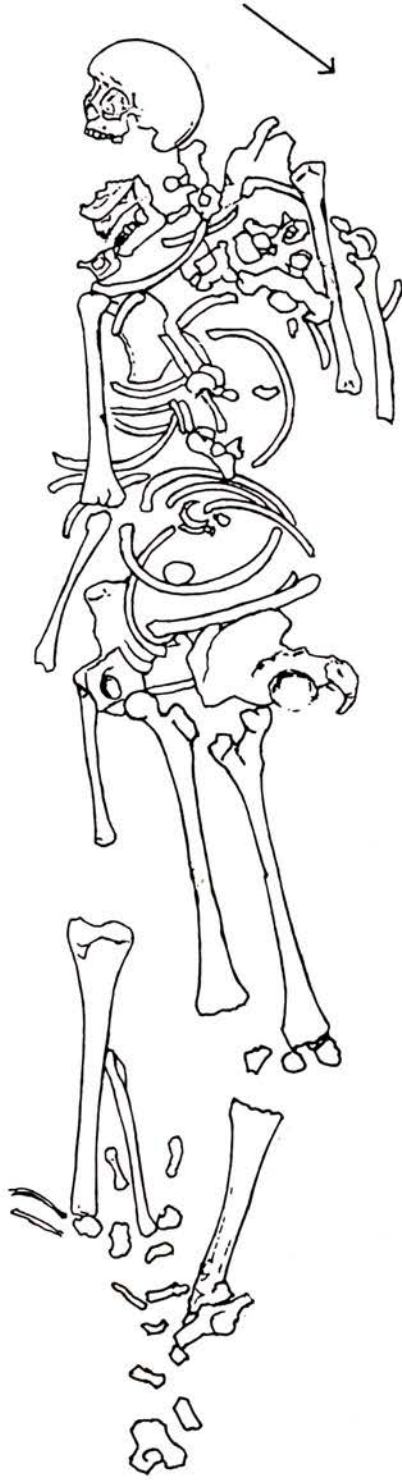

Tab. 2

1437

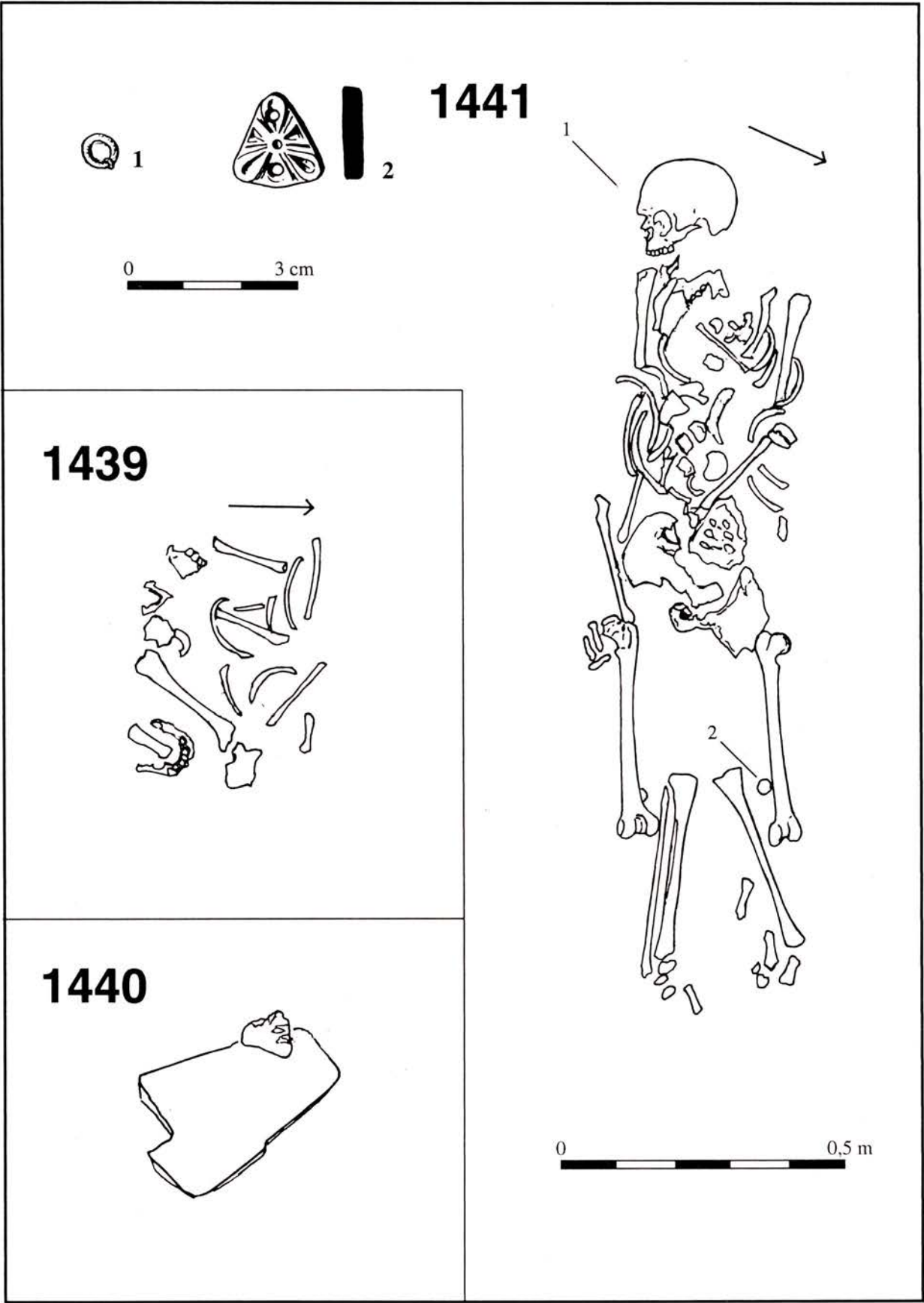

1438

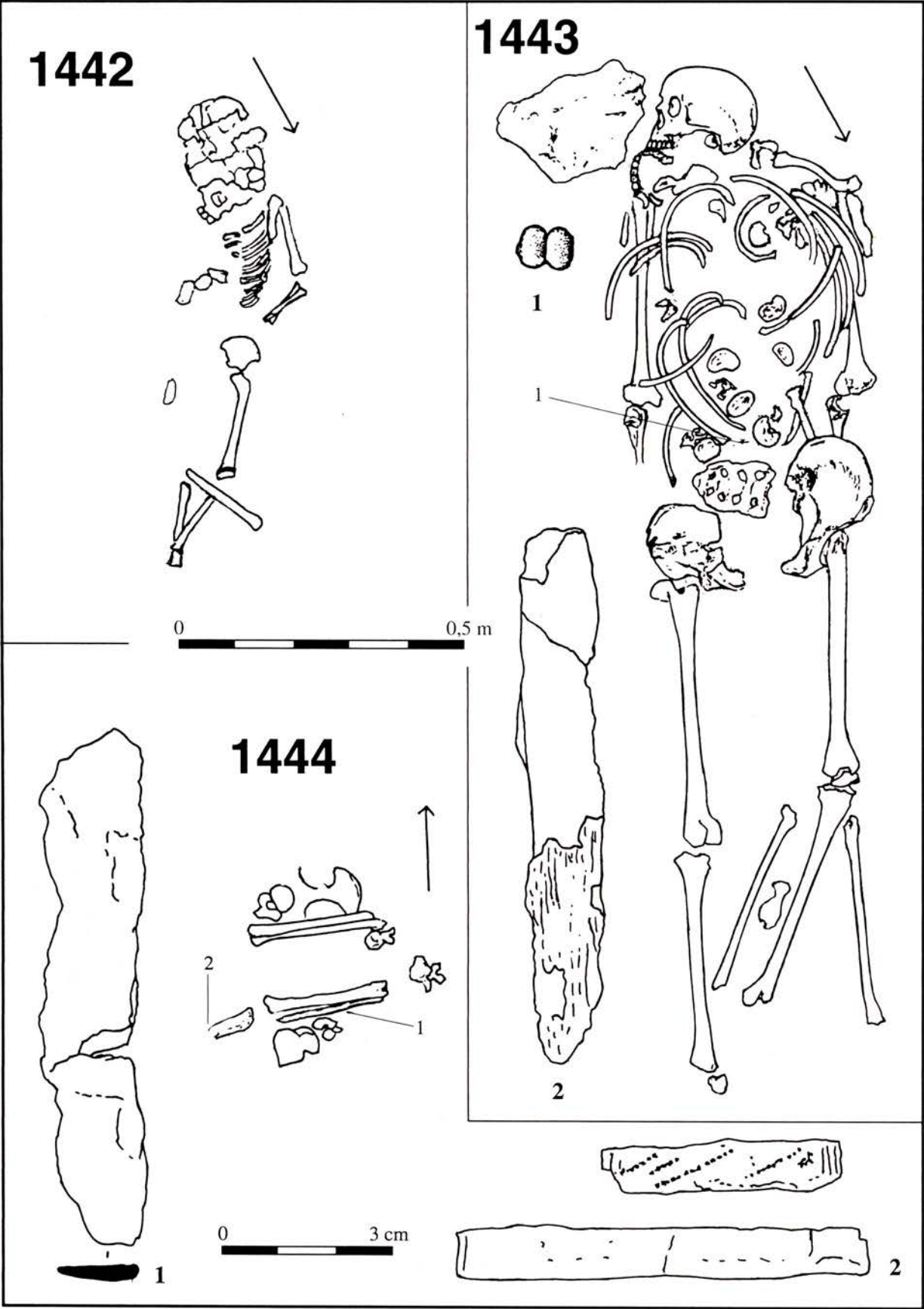

0 0,5 m

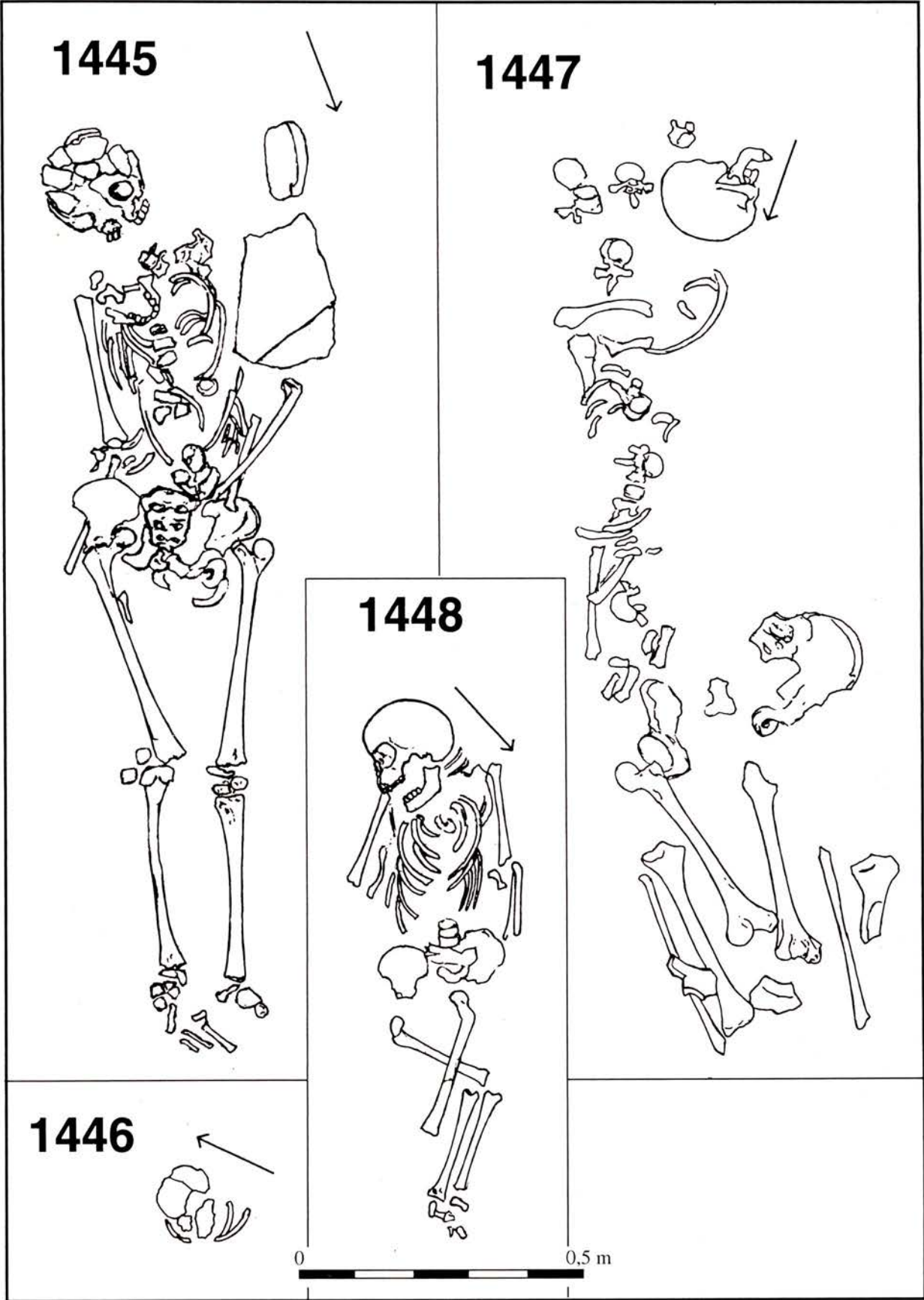
Tab. 3

Tab. 4

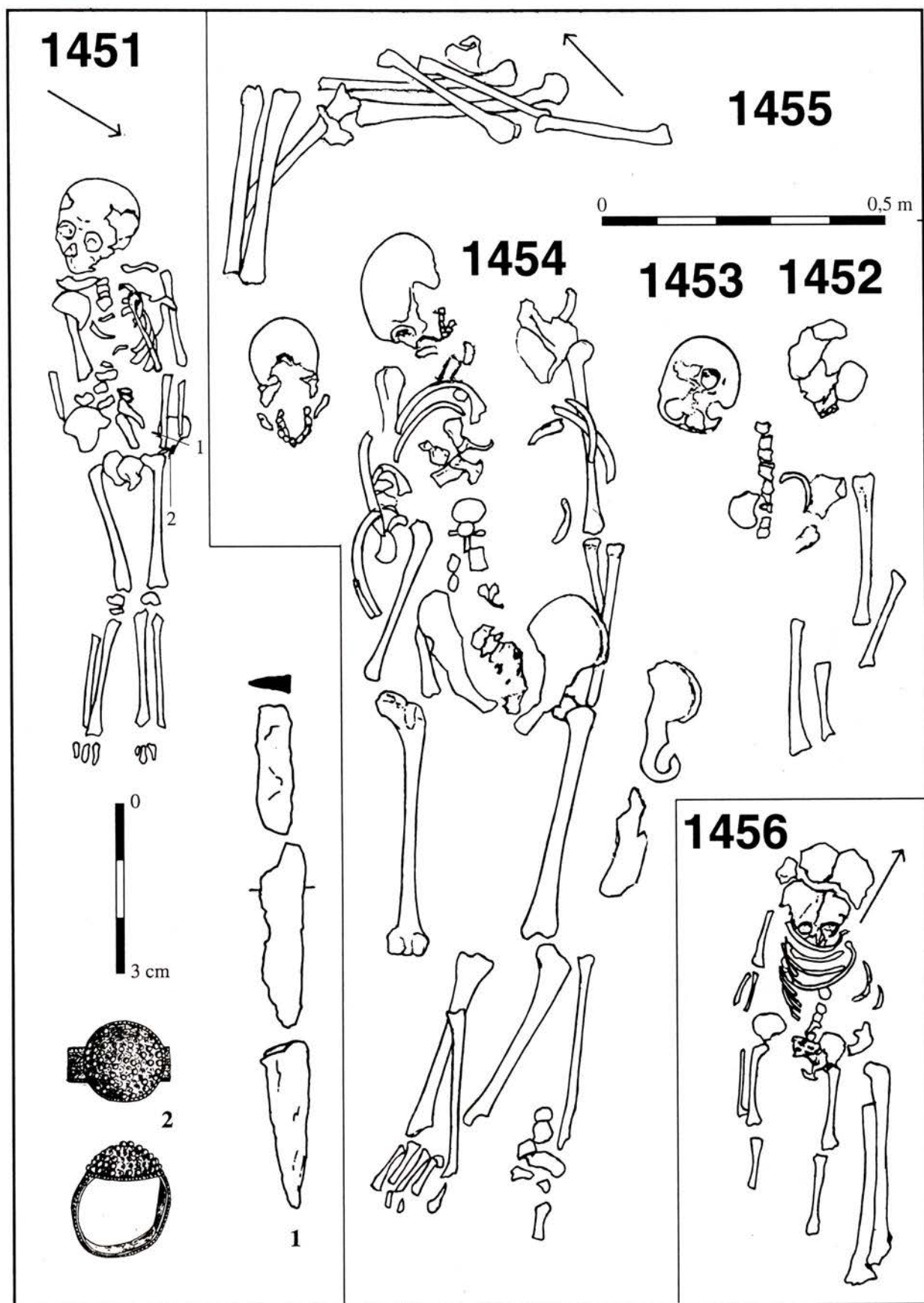
Tab. 5

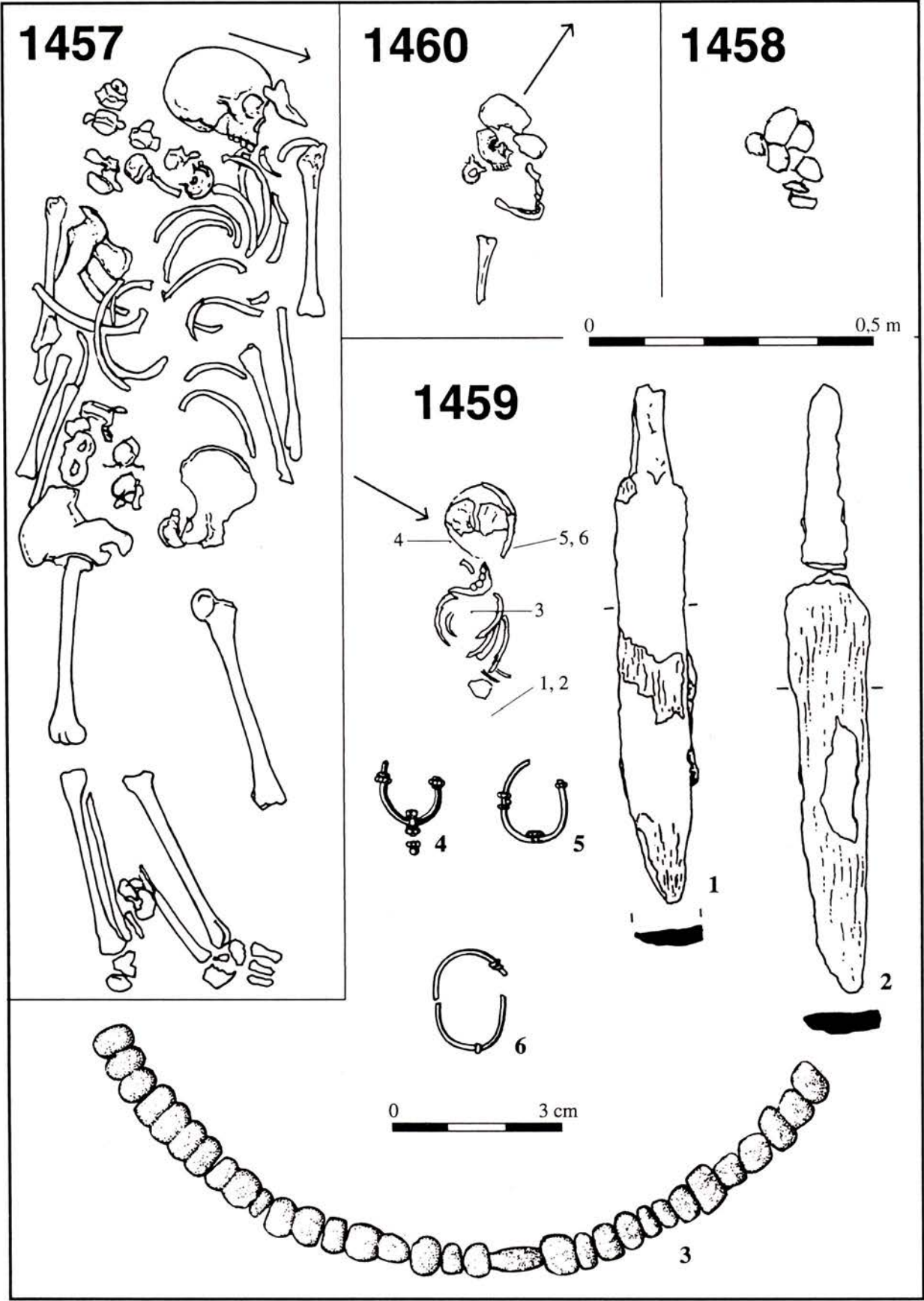
Tab. 6

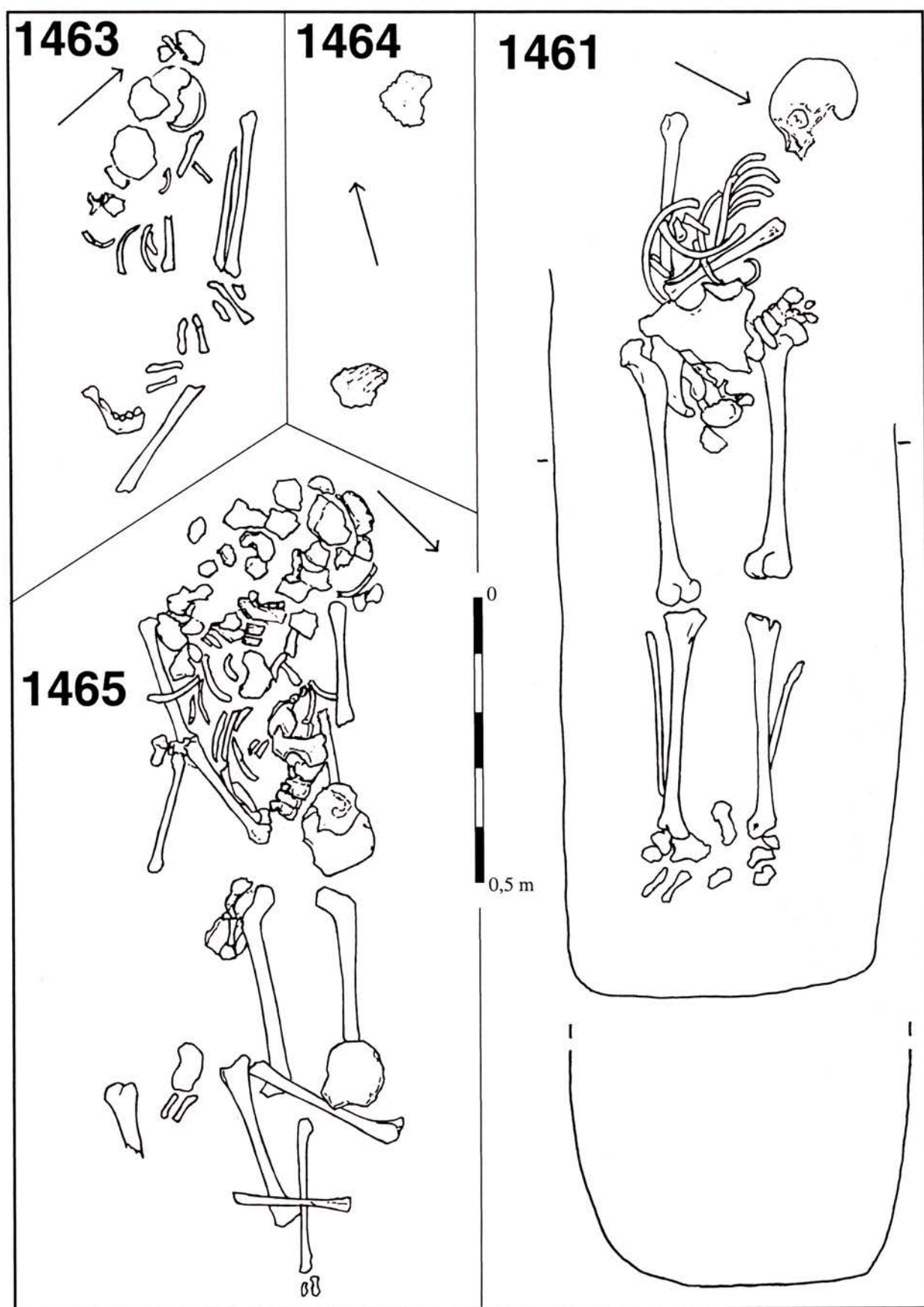
Tab. 7

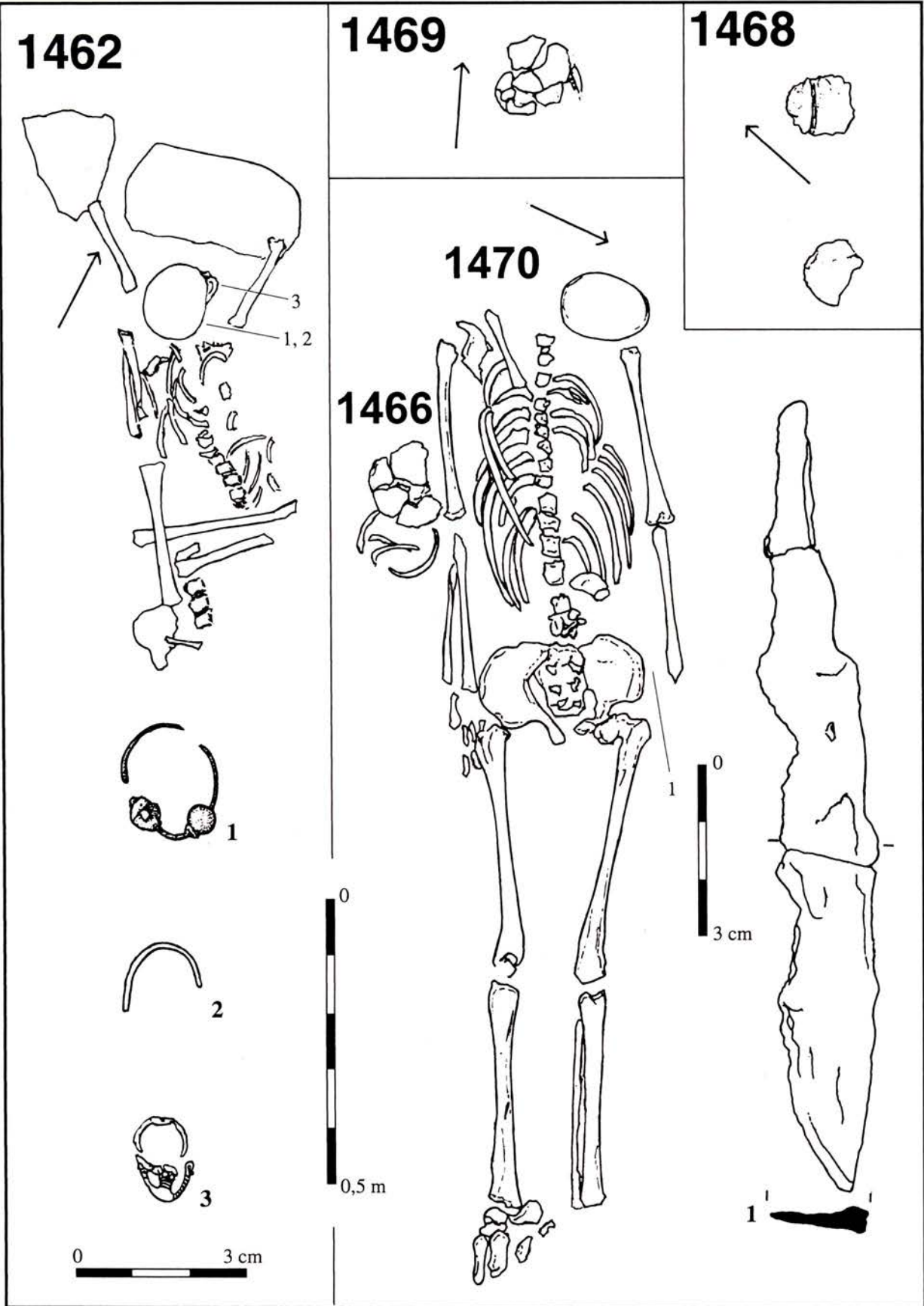
Tab. 8

Tab. 9

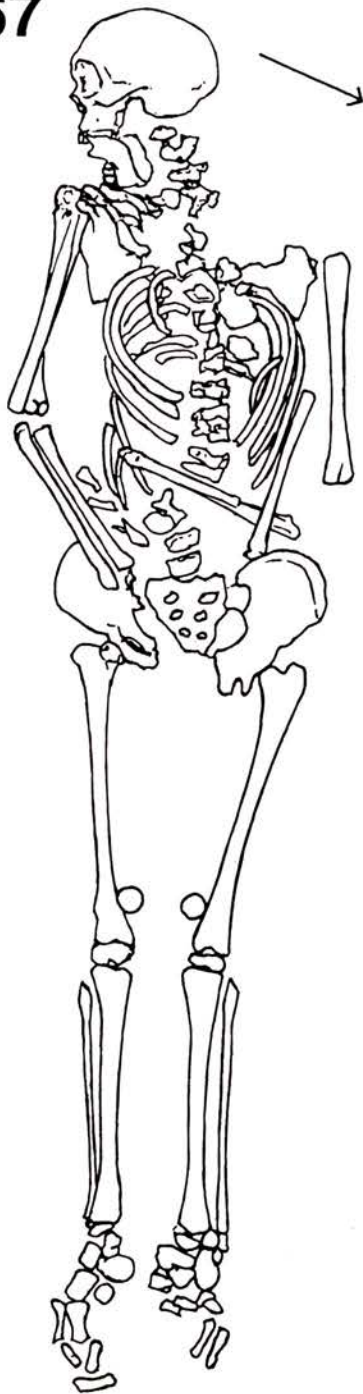

Tab. 10

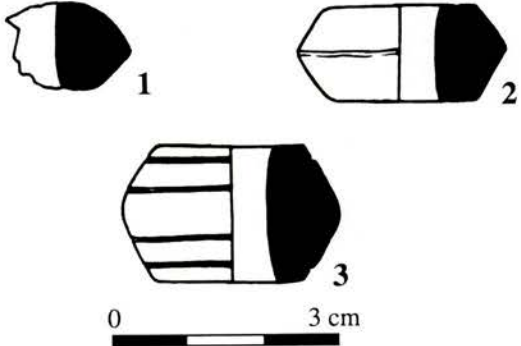
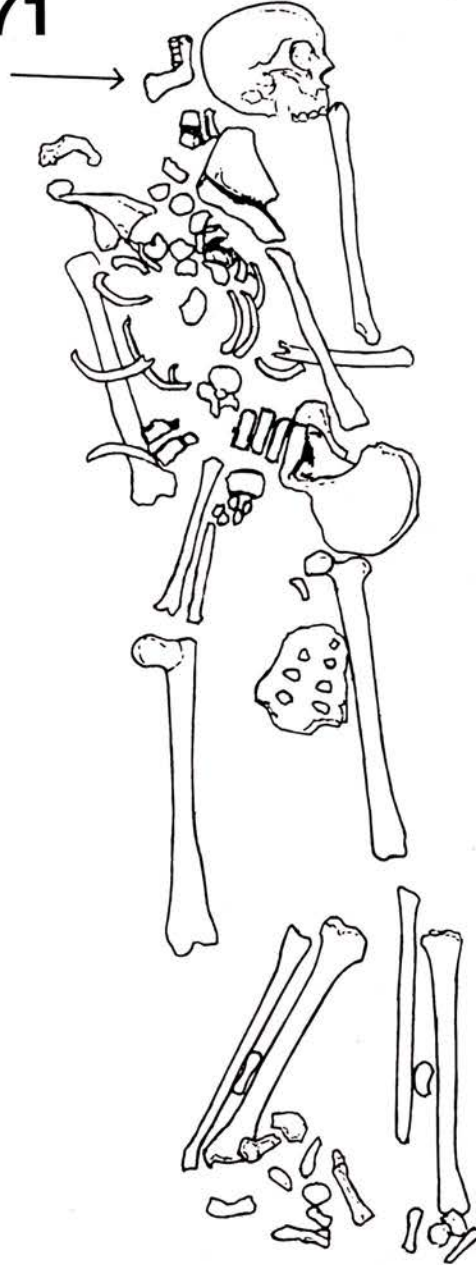

Tab. 11

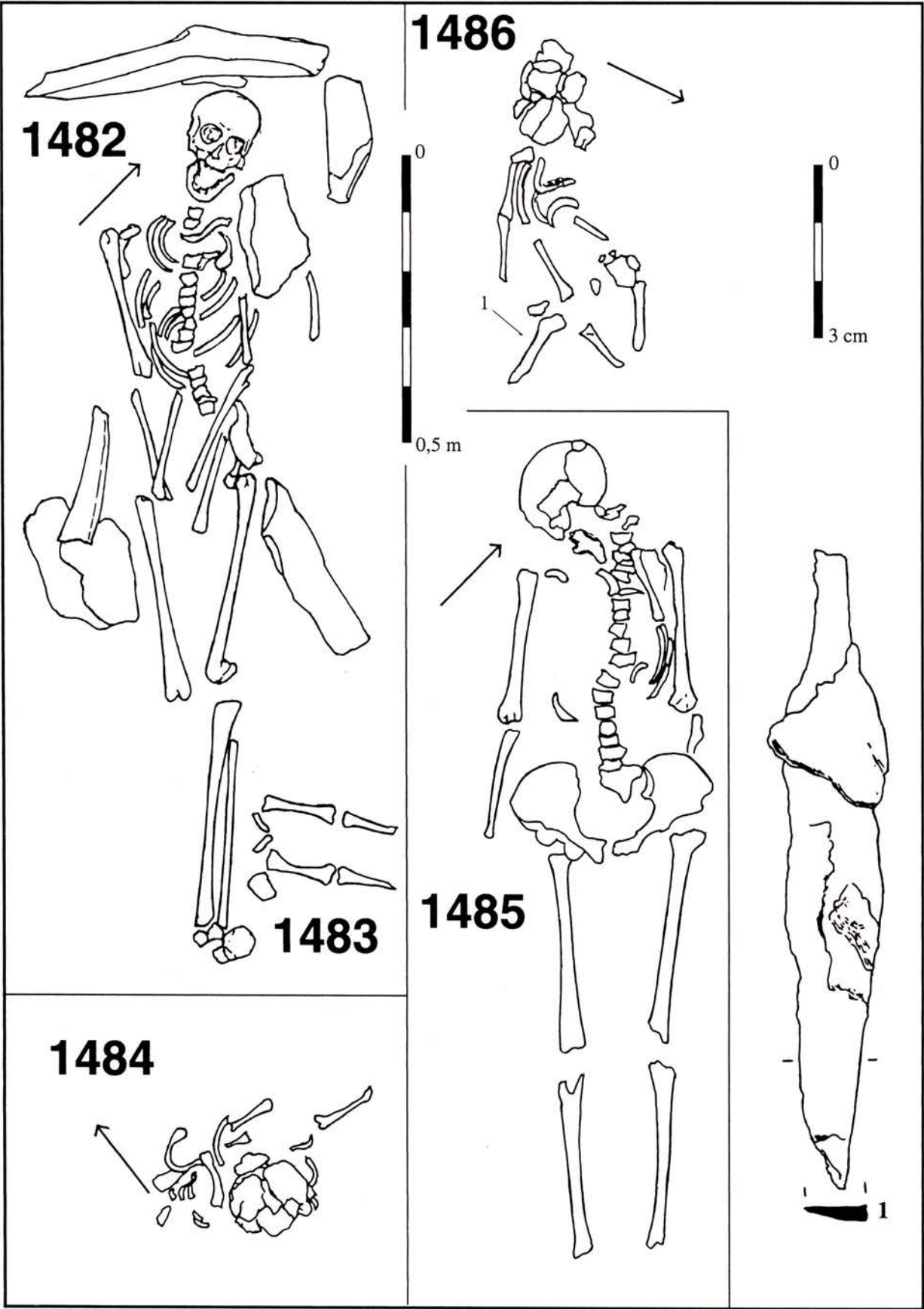
1467

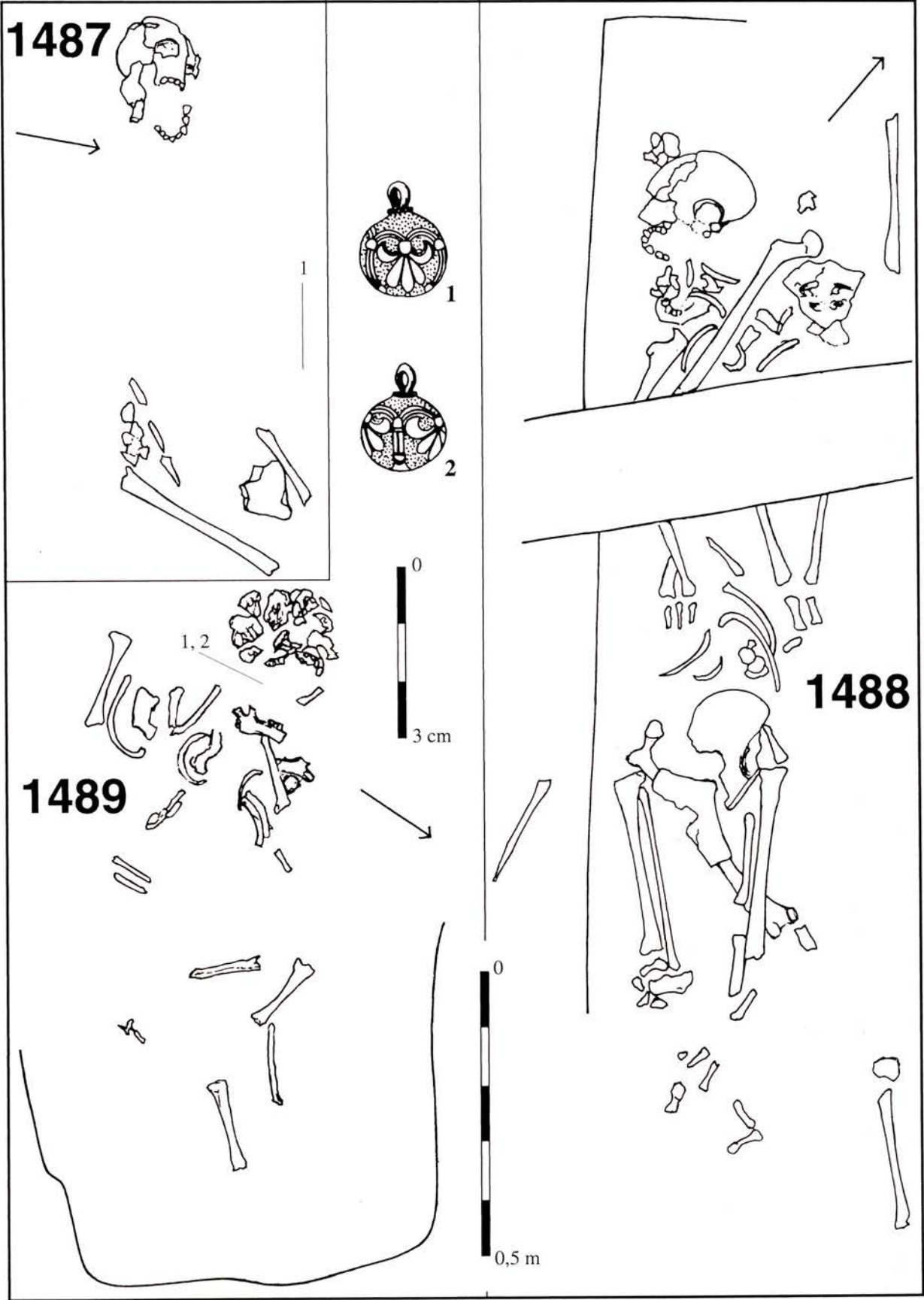
1471

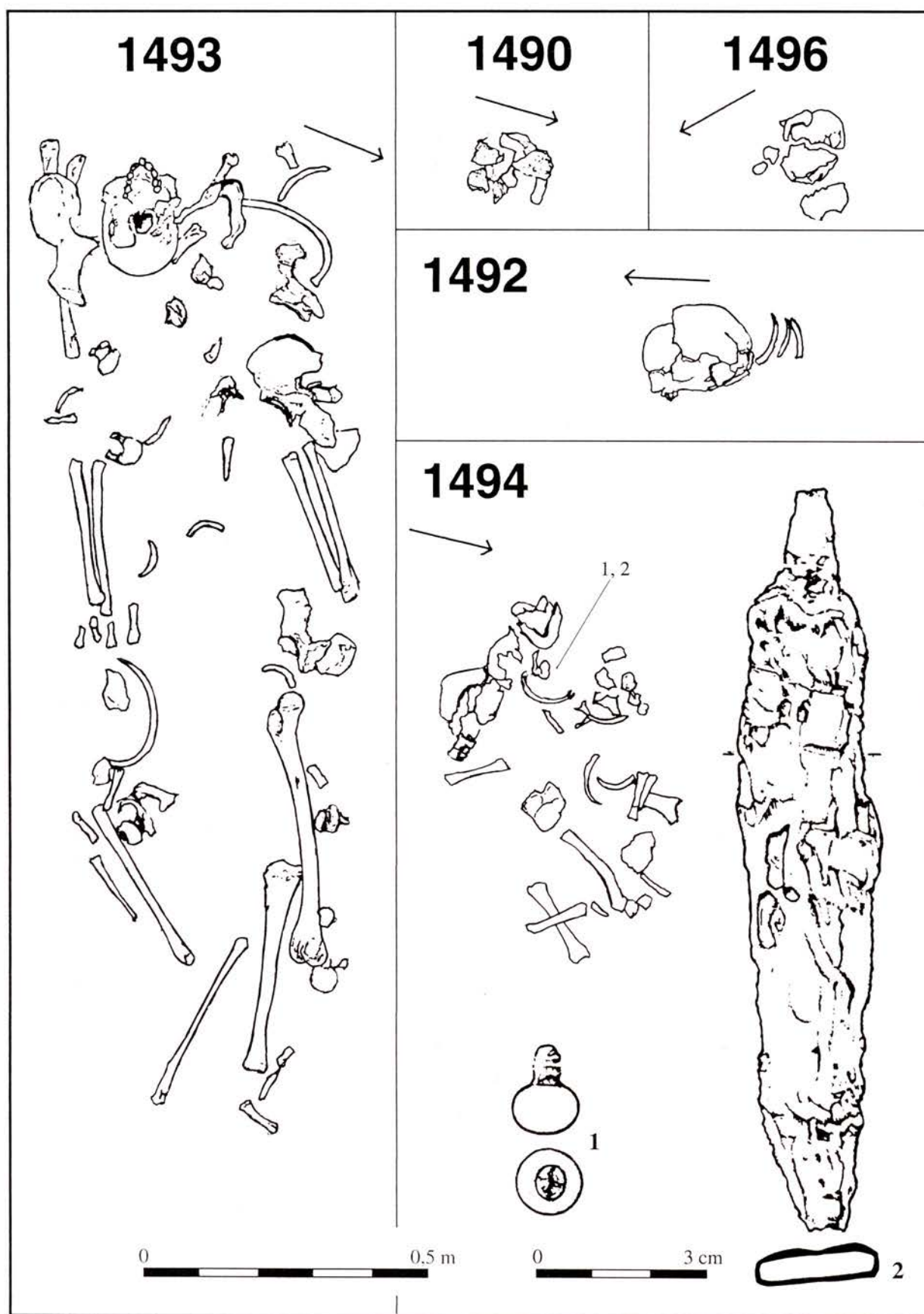
Tab. 12

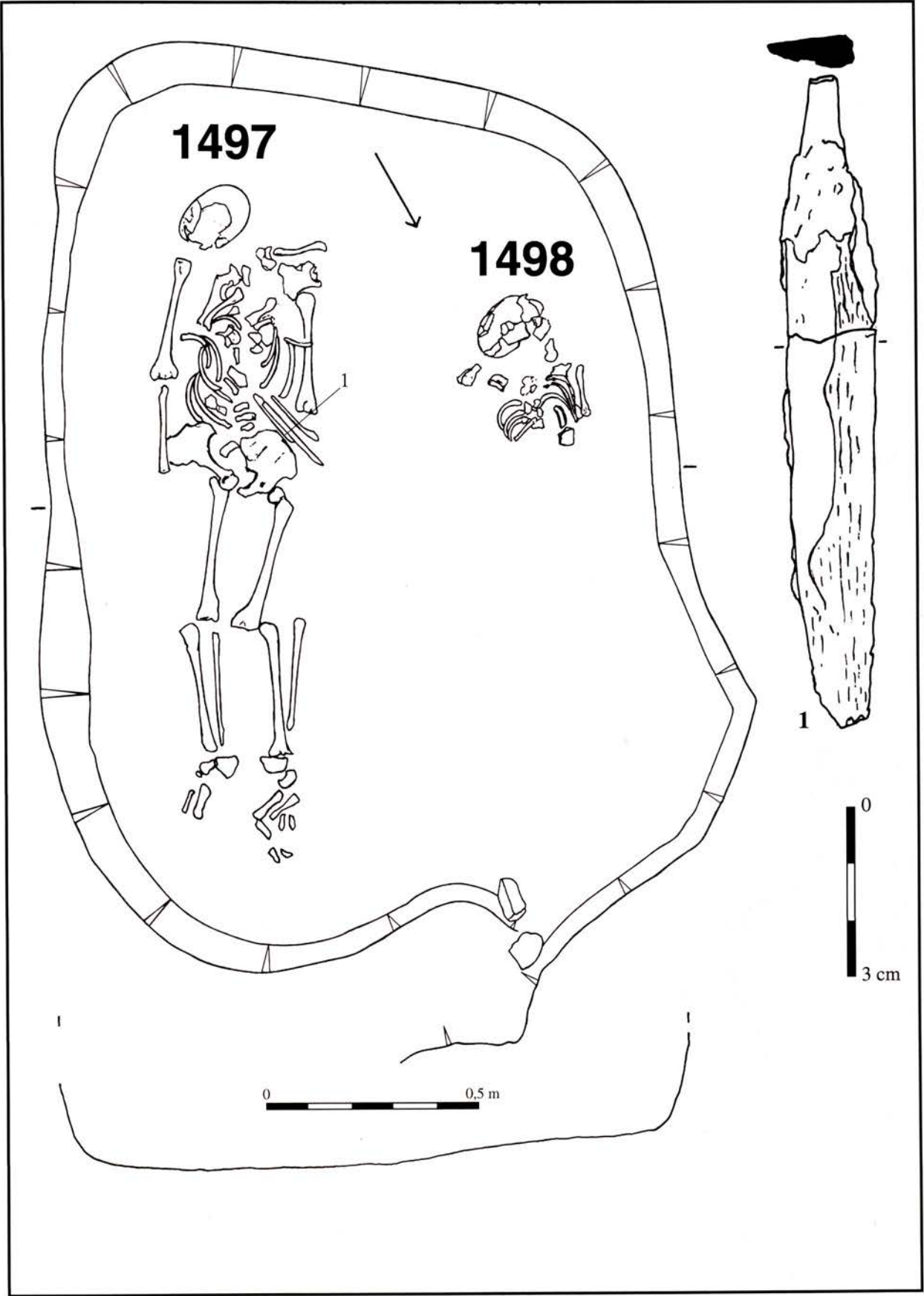
Tab. 13

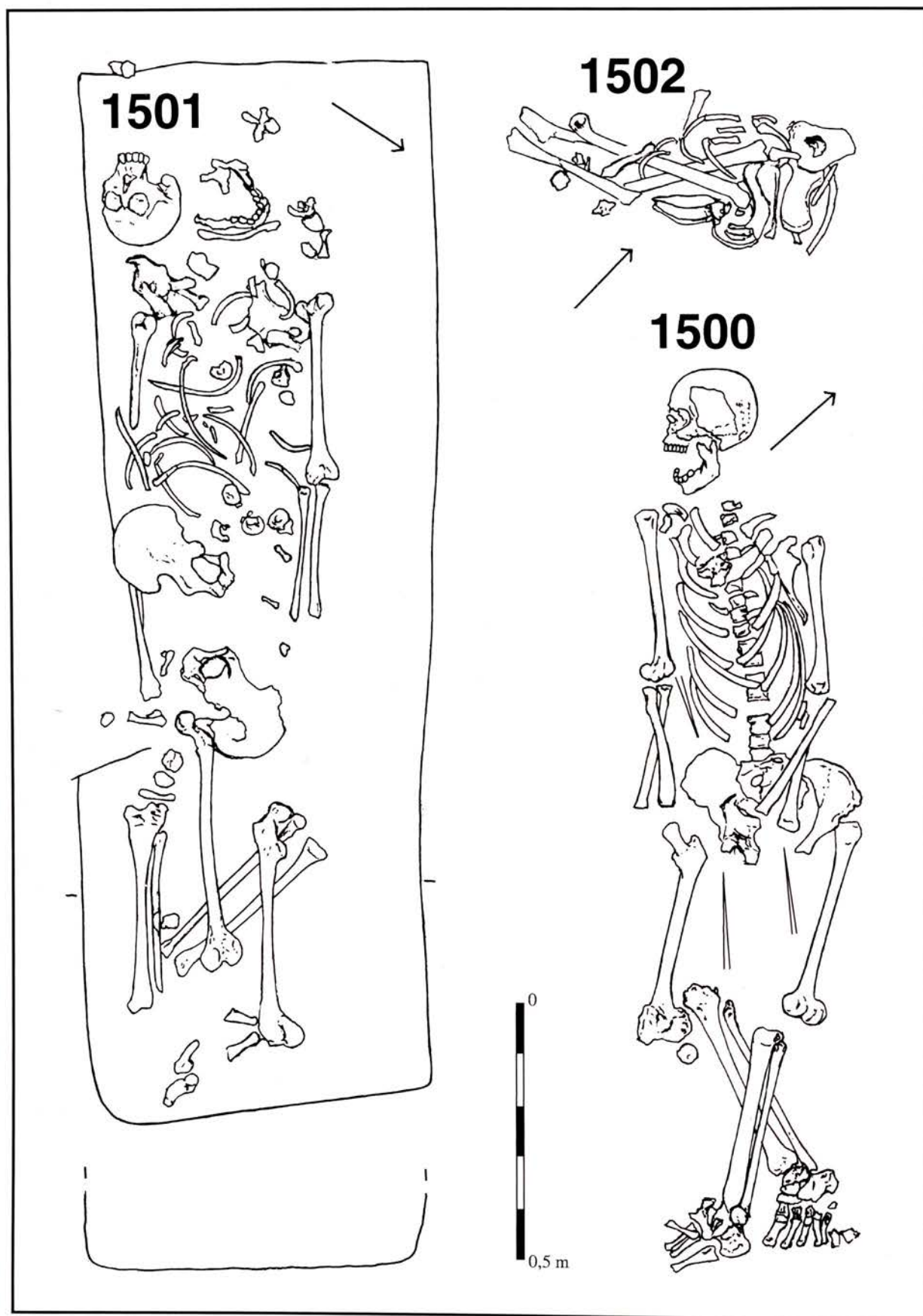
Tab. 14

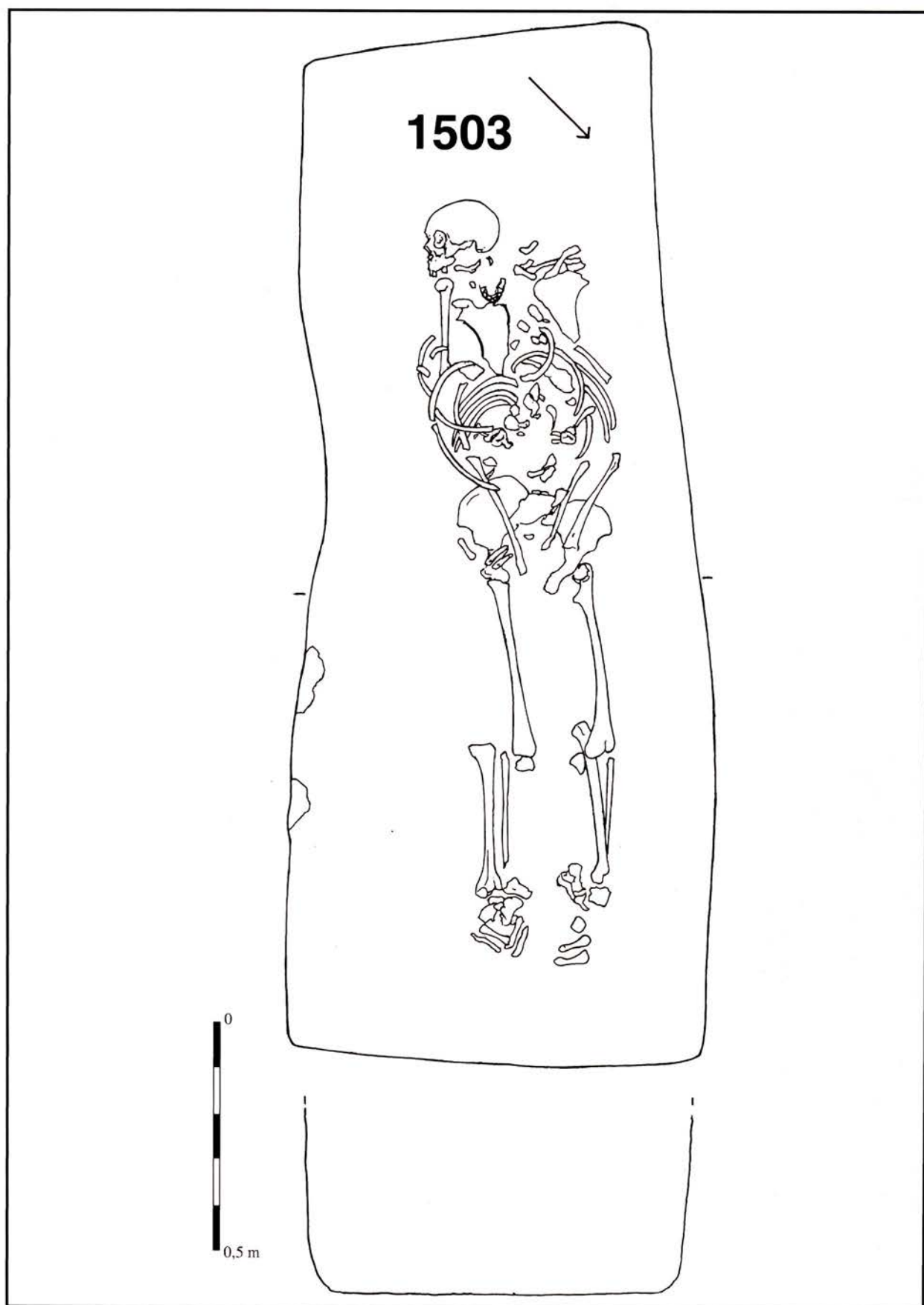
Tab. 15

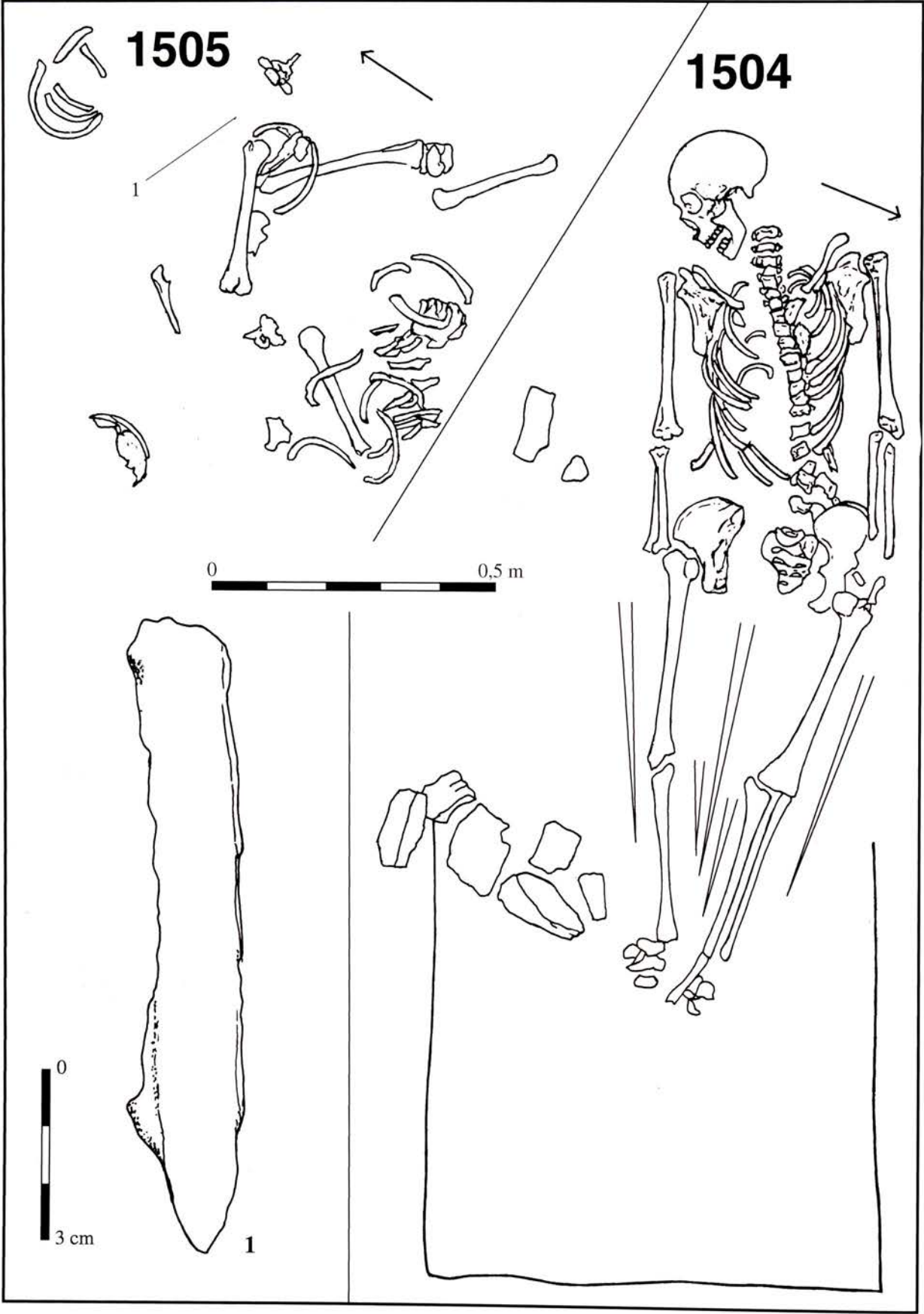

Tab. 16

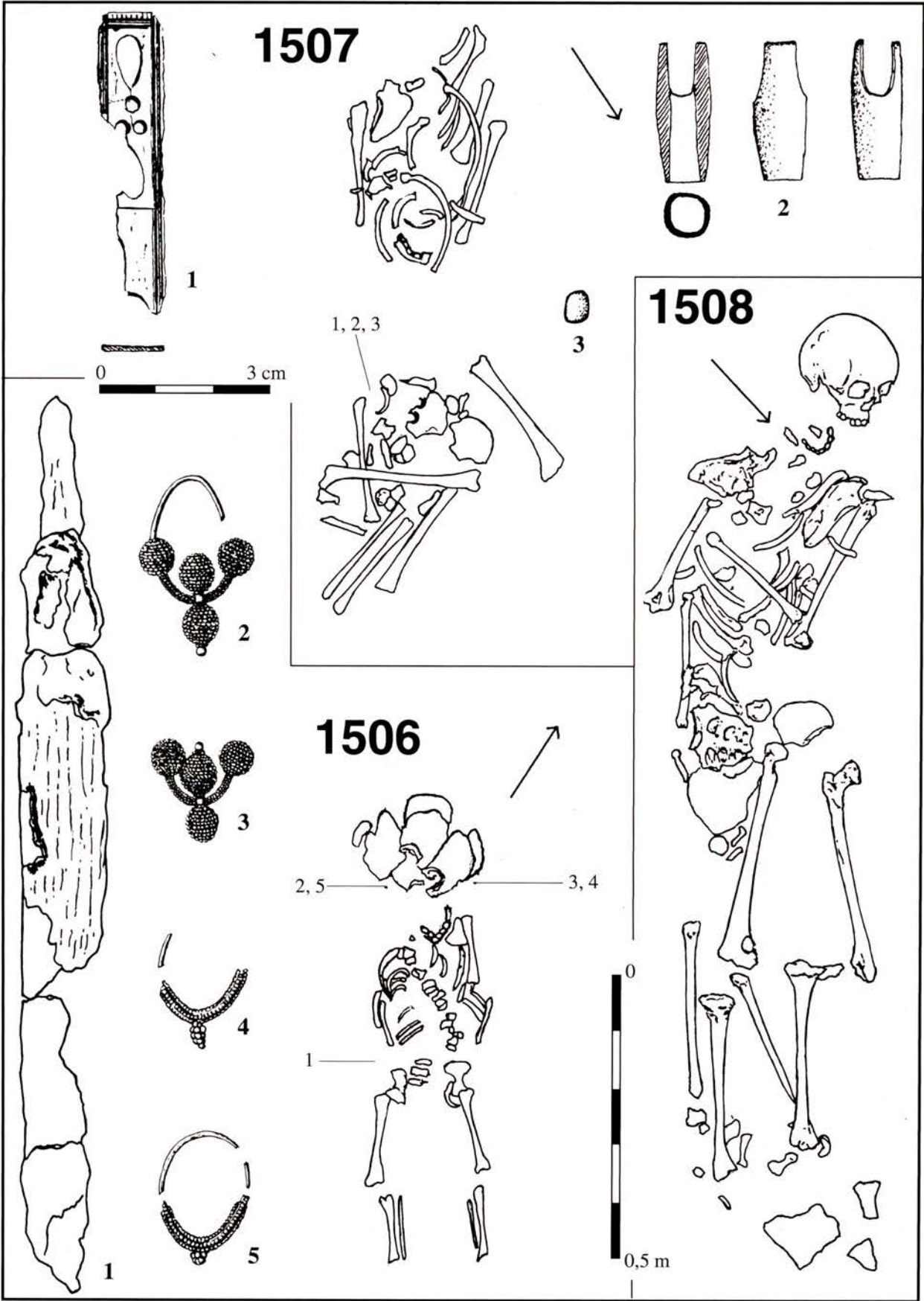

Tab. 17

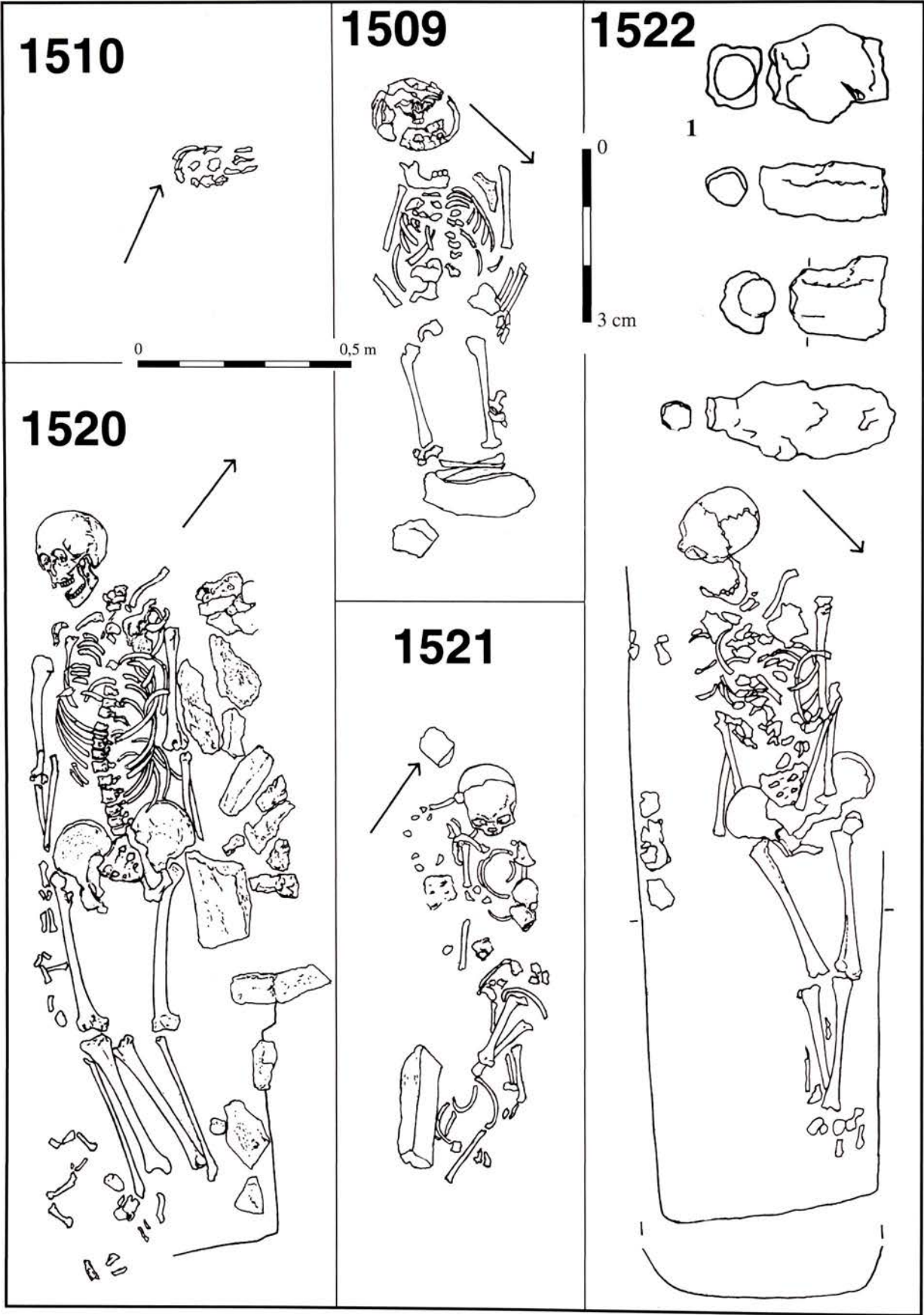
Tab. 18

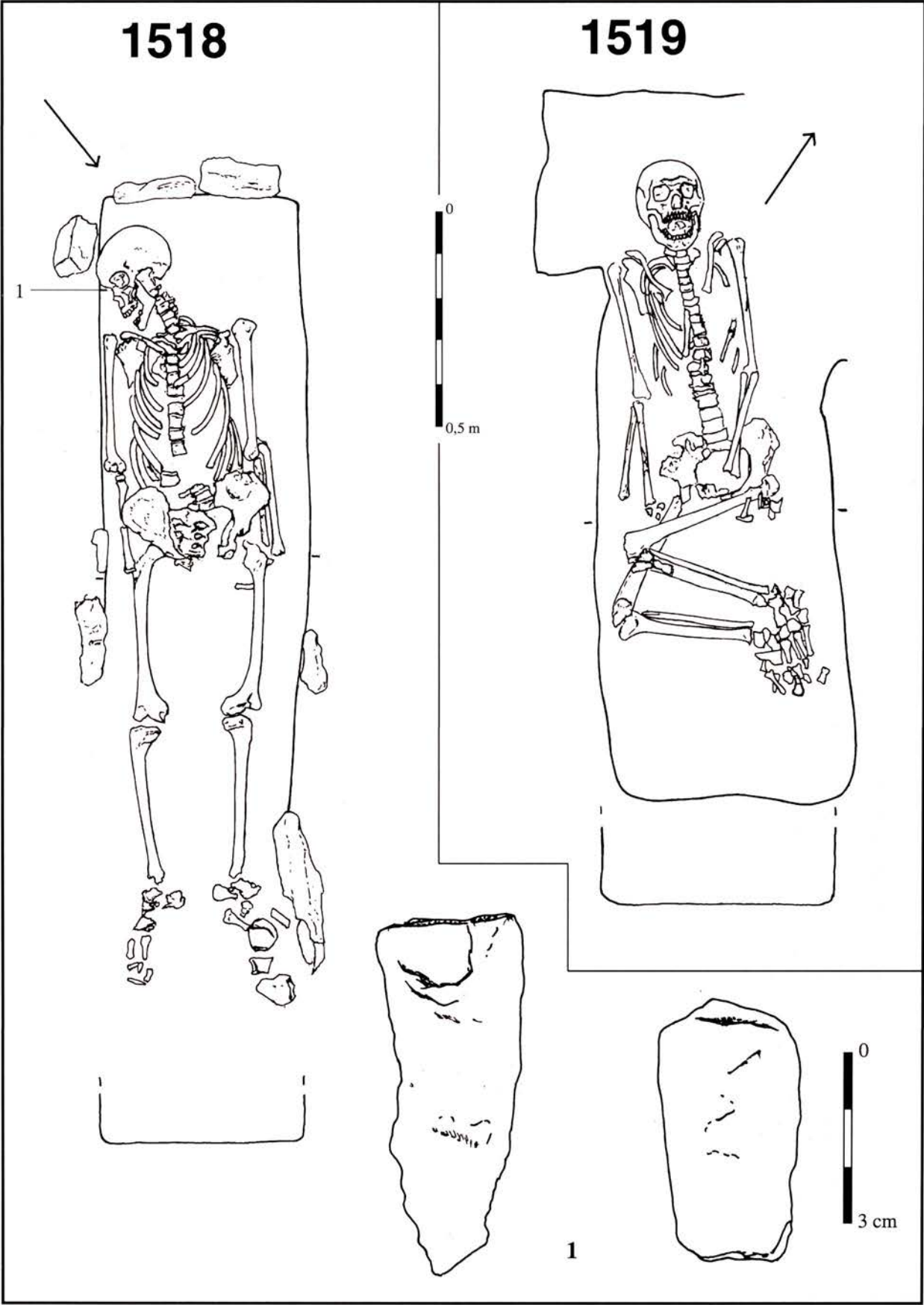
Tab. 19

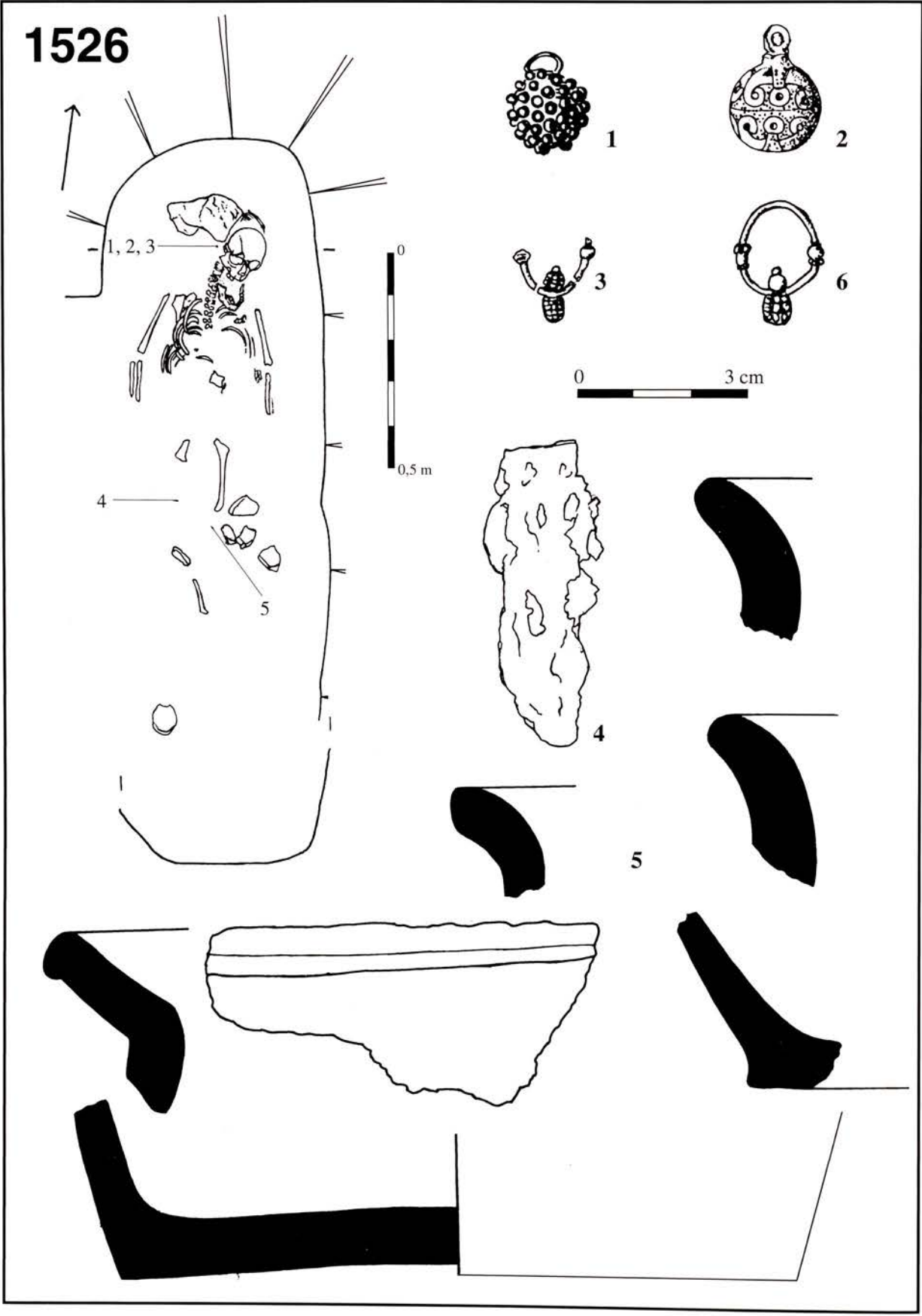
Tab. 20

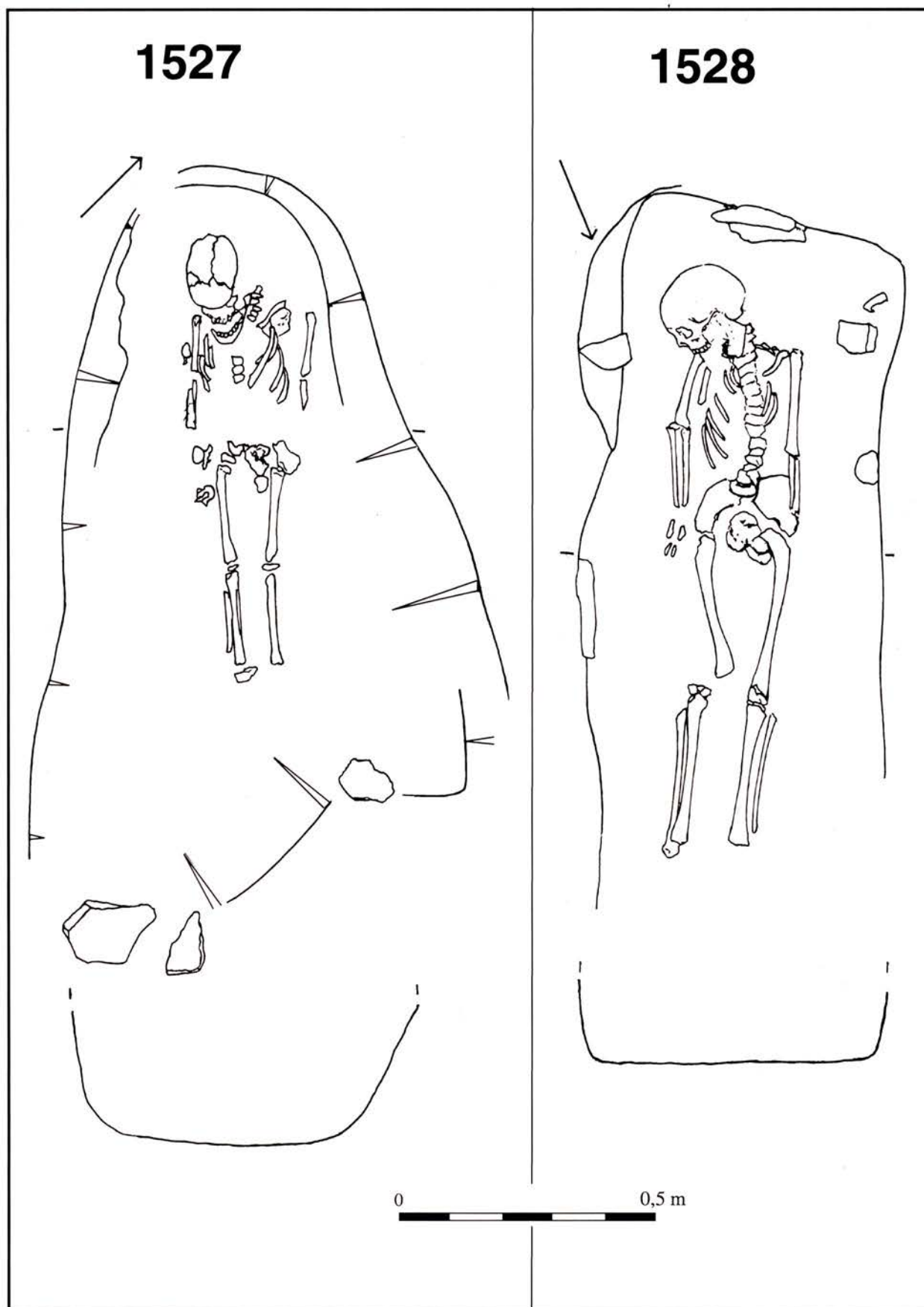
Tab. 21

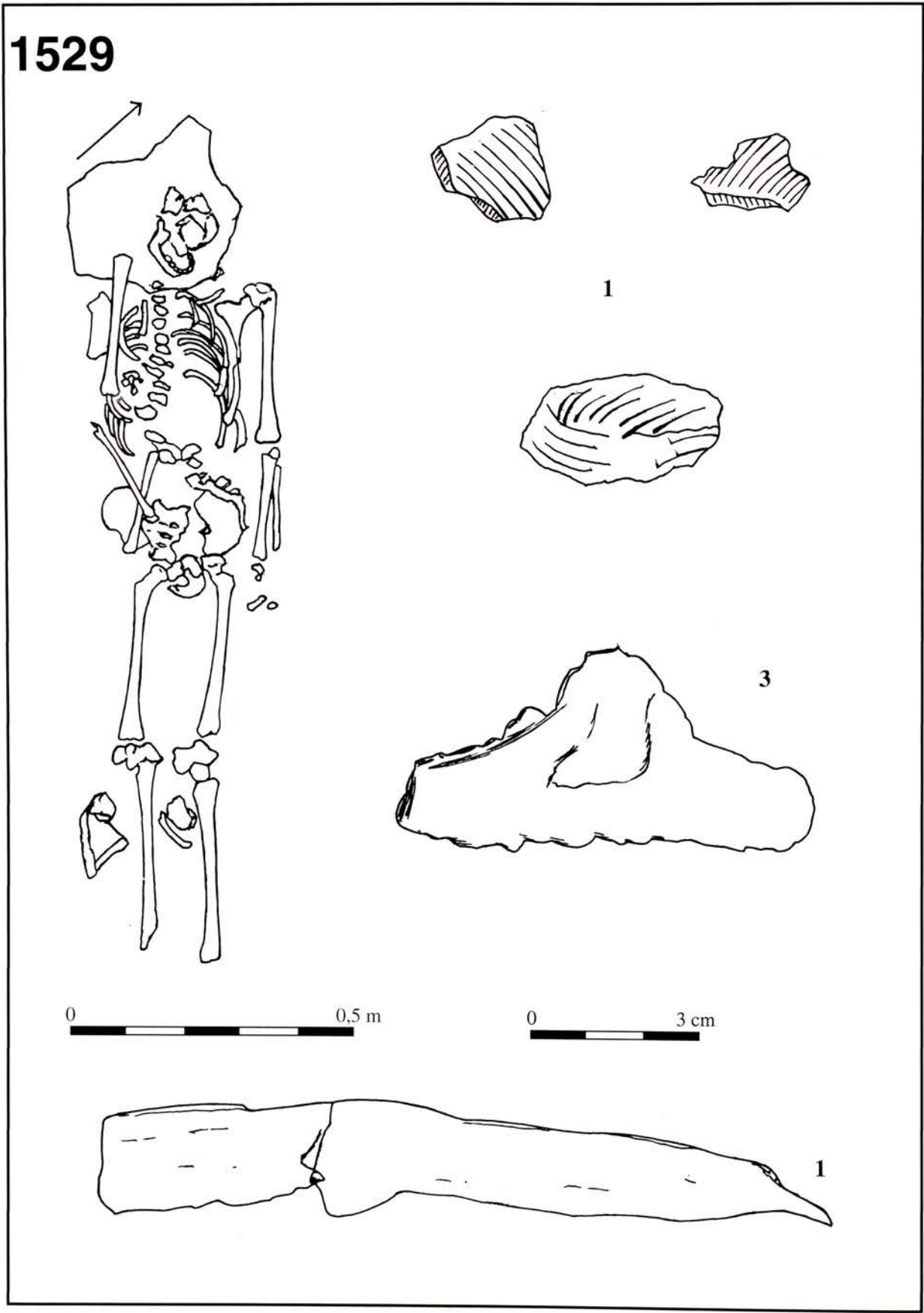
Tab. 22

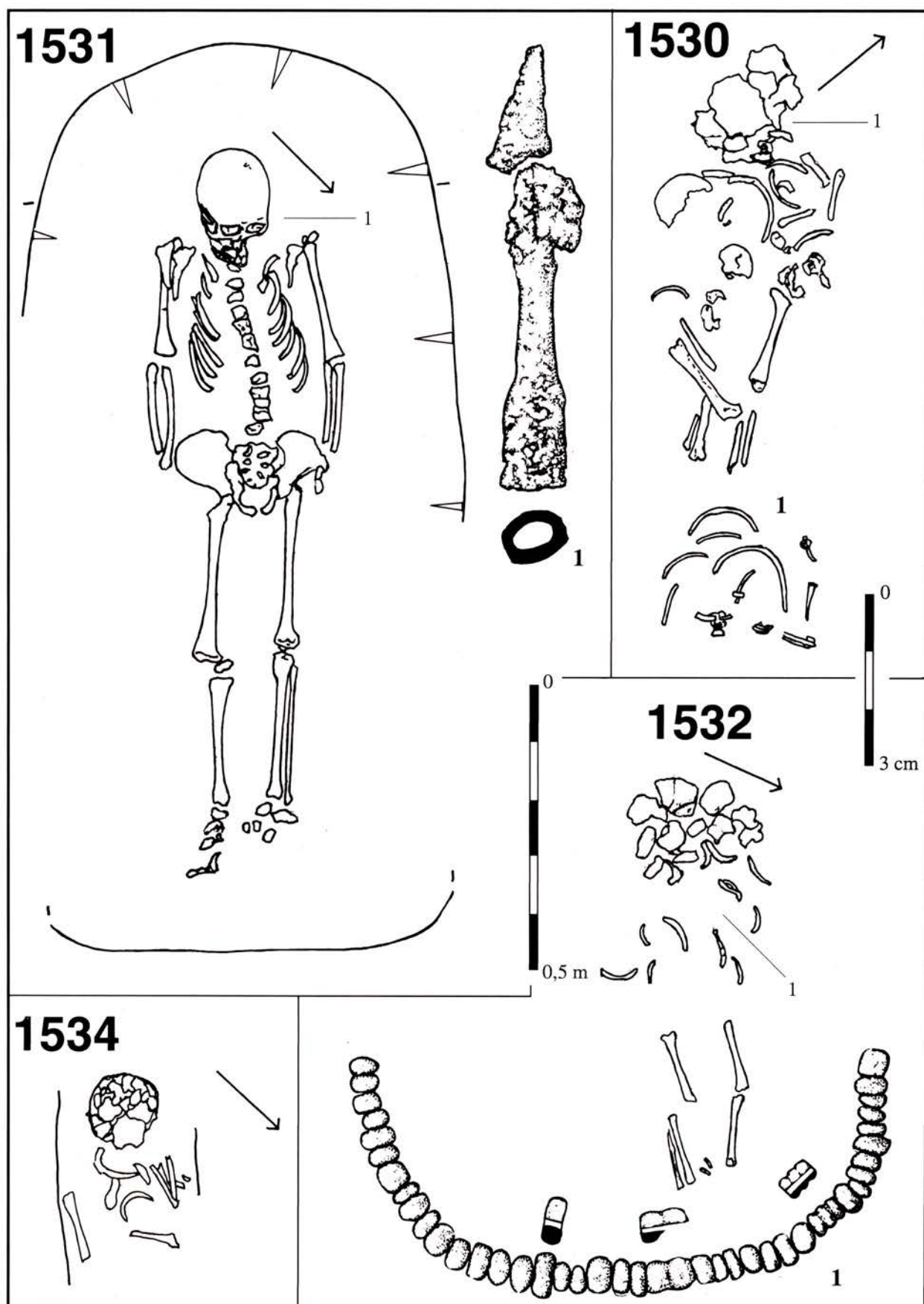
Tab. 23

Tab. 24

Tab. 25

KERAMIKA Z PŘEDVELKOMORAVSKÉHO A POVELKOMORAVSKÉHO HORIZONTU SÍDLIŠTĚ V OKOLÍ 12. KOSTELA V MIKULČICÍCH

Blanka KAVÁNOVÁ – Martin HLOŽEK

Součástí hodnocení terénního výzkumu Z 1977-1981 s relativně dobře stanovitelnými horizonty jsou počtem statisticky věrohodné nálezkové celky keramiky, které nám poskytují další z možností zjistit charakteristické složení střepevého materiálu jednotlivých horizontů a definovat rozdíly mezi nimi (Kavánová 2001, 199).

Ze zpracování archeologické části (Kavánová 2003) celkem jednoznačně vyplývá, že k tomuto účelu lze použít nálezkové celky horizontu C a horizontu A, zatímco v horizontu B, odpovídajícímu pojmu velkomoravské období, nemáme dostatečně uzavřené nálezkové situace.

Keramiky horizontu C

Při dodržení všech zásad práce se sumou materiálu byly vybrány v horizontu C nálezkové celky sídlištních jam, především z uhlíkovitého zasypu v jejich spodní části. Jámy byly určeny stratigrafickým rozbořem narušených situací pod valem a v jeho bezprostřední blízkosti a následnou aplikací výsledků v širším okolí (viz Kavánová 2003, 227-236, 349-352). Pro horizont A, kde nemáme dostatečné nálezkové celky objektů, byly vybrány střepy z vrstev destrukce opevnění nad velkomoravským sídlištěm a pohřebištěm. Zásadně byla preferována hodnota kvalitativní před hodnotou kvantitativní (zde samozřejmě při zachování početní věrohodnosti). Terénní nálezková situace dovolila ještě před započítáním podrobnější analýzy střepů jejich zařazení v rámci horizontů a prostřednictvím co nejčistšího vzorku se autoři snažili docílit již v úvodu zmíněné charakteristiky.

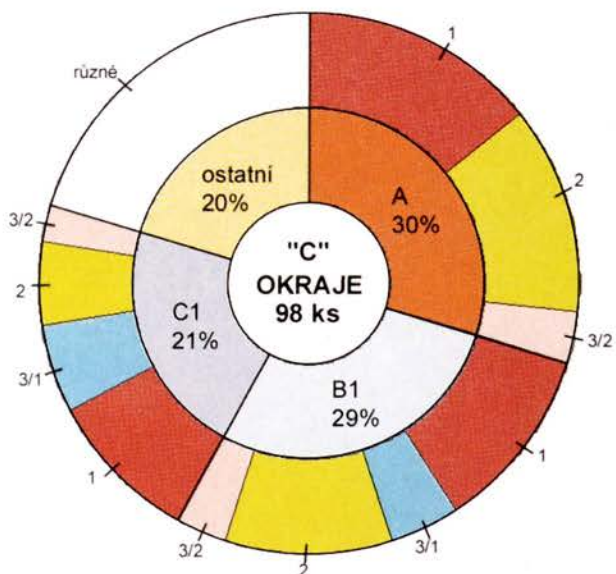
V horizontu C bylo vyhodnoceno celkem 788 střepů inventovaných i neinventovaných. Po již ověřeném způsobu třídění na typy, varianty a případné neurčitelné střepy (Klanica 1970; Kavánová 2001, 199) byly jednotlivé zlomky keramiky analyzovány podle zavedených pravidel a označení (Macháček 2001, obr. 3-16) a posléze vyhodnoceny v programu Access 2000 z nejrozumnějších hledisek. Použit byl formulář deskriptce keramiky z Břeclavi-Pohanska, který však musel být v některých údajích přizpůsoben odlišným podmínkám

v Mikulčicích. Z téhož důvodu a rovněž proto, že cílem byla odlišná zjištění, byla keramika v Mikulčicích hodnocena v redukované verzi formuláře. Mimo jiné zprostředkoval formulář keramiky z Pohanska shodnou terminologii morfologického zpracování a tím snad přispěl svým dílem k nelehkému a dlouhodobému procesu sbližování různých způsobů dosud uskutečněných pokusů o klasifikaci slovanské keramiky u nás.

(Srdečný dík autorů příspěvku patří za vstřícný postoj Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně, na jehož zařízení bylo hodnocení realizováno a zvláštní poděkování Mgr. Jiřímu Macháčkovi, Ph.D. za metodickou pomoc.)

Při morfologickém hodnocení a jeho grafickém znázornění bývají nejčastějšími vodítky při orientaci ve slovanské keramice, zvláště ve střepevém materiálu, tvarování okraje a způsob výzdoby. Těmito aspekty hodnocení se zabývají následující tabulky:

Graf „Okraje C“.

typ	A	B1	B2	B3	B4	C1	C3	E1	G2	I	J	celkem
1	13	10		3		7		1			1	251
1a	1	1				1						14
1b						1						8
2	11	10	3	1	2	5	1		1	1		249
2b	1										1	5
3	1	2						1				17
3/1		4				5						99
3/2	3	3	2			2		2		1		135
3/4												1
Č												4
Č/Č												5

Tab. 1. Zastoupení okrajů v keramických typech a variantách v celkovém počtu hodnocených střepů.

A - zaoblené

B1 - seříznuté kuželovité a válcovité prosté

B2 - seříznuté kuželovité a válcovité prosté, vytažená spodní hrana

B3 - seříznuté kuželovité a válcovité prosté, vytažená horní hrana

B4 - seříznuté kuželovité a válcovité prosté, vytažená spodní i horní hrana

C1 - seříznuté nálevkovité prosté

C2 - seříznuté nálevkovité, vytažená spodní hrana

C3 - seříznuté nálevkovité, vytažená horní hrana

E1 - prožlabené kolmo

G2 - zesílené a seřezané

I - římsovitě

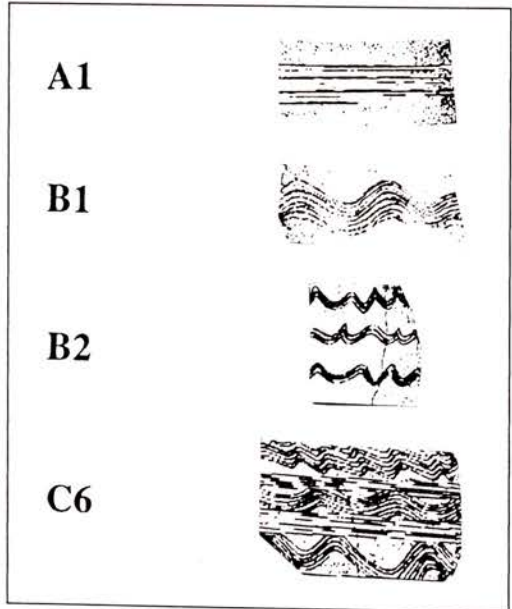
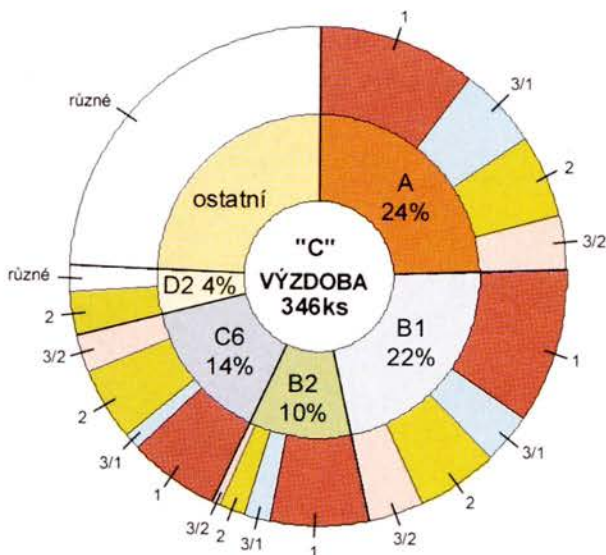
J - jiné

Z grafu jednoznačně vyplývá absolutní převaha jednoduchého tvarování okrajů. Okraje zaoblené (A) a jednoduše seříznuté (B1, C1) dominují nad složitějšími.

K základním morfologickým hlediskům patří i charakteristika výzdoby:

Ve výzdobě byly nejčastěji pozorovány tyto prvky: hřebenový pás, hřebenová vlnice, jejich kombinace a hřebenové vlnice vedle sebe. Hřebenové vlnice přes sebe se vyskytly pouze v šesti případech, a to u střepů typu 1 a 2. Jednotlivé rýhy a vlnovky se v poměru k počtu střepů více objevují u typu 2 a varianty 3/2, hřebenové vpichy speciálně u variant 3/1 a 3/2.

Graf „Výzdoba C“.

motiv výzdoby	1	1a	1b	2	2b	3	3/1	3/2	3/4	Č	Č/Č	celkem
nezdobeno	113	6	3	163	2	9	50	77	1	4	5	434
A1	35	1		17	1	2	18	13				87
A2	2											2
A3								1				1
B1	31	2	2	18		4	11	13				81
B2	18	3	1	6		1	6	2				37
B3	4			1	1							6
C1	1											1
C2	1											1
C3								1				1
C4	3			3				2				8
C5	1											1
C6	19		1	16			4	9				49
C7	1							3				4
D1	3				1		1	1				6
D2	2			9		1	2	2				16
E1	2			3			2	2				9
E2	5		1	3								9
E3	1			1				1				3
F2				1			1					2
F3	1											1
F4	2						2					4
G	1											1
H1		1					2	3				6
H2				1								1
H3				1								1
I1	1			1				2				4
I3		1										1
J	4			5				3				12

Tab. 2. Zastoupení výzdoby v keramických typech a variantách.

A1 - hřebenový pás

A2 - hřebenové pásy vedle sebe

A3 - hřebenové pásy přes sebe

B1 - 1 hřebenová vlnice

B2 - hřebenové vlnice vedle sebe

B3 - hřebenové vlnice přes sebe

C1 - 1 hřeb. vlnice mezi 2 hřeb. pásy

C2 - hřeb. vlnice mezi 2 hřeb. pásy

C3 - hřeb. pásy mezi 2 hřeb. vlnicemi

C4 - hřeb. vlnice nad hřeb. pásy

C5 - hřeb. pásy nad hřeb. vlnicemi

C6 - kombinace hřeb. vlnic a hřeb. pásů

C7 - hřeb. pásy a (či) hřeb. vlnice přes sebe

D1 - rýha

D2 - rýhy

E1 - vlnovka

E2 - vlnovky

E3 - vlnovky přes sebe

F2 - vlnovky nad rýhami

F3 - vlnovky mezi rýhami

F4 - kombinace vlnovek a rýh

G - hřebenový ornament s rýhami či vlnovkami

H1 - hřeb. vpichy

H2 - záseky

H3 - vpichy jednozubým nástrojem

I1 - hřeb. vpichy s hřeb. vlnicemi a pásy

I3 - záseky s rýhami

J - jiné motivy

typ	celkem	obtáčení A	obtáčení B	v ruce
nezařazeno	4		3	1
1	251	50	108	92
1a	14	4	4	6
1b	8	2	1	5
2	249	50	133	66
	5	3	1	1
3	17	4	11	2
3/1	99	21	49	29
3/2	135	19	76	39
3/4	1			1
Č	4		2	2
Č/Č	5		2	3

Tab.3. Způsob vytváření u jednotlivých keramických typů.

Obtáčení A- silně formující

Obtáčení B- slabě formující

K určení keramické třídy přispívají i určitelné a sledovatelné detaily technologie keramiky, k nimž v našem hodnocení patří způsob vytváření, druh ostřiva a stopy technologických postupů, sledovaných individuálně.

U početně více zastoupených typů a variant (typ 1, 2, varianta 3/1, 3/2) převažuje zcela výrazně slabě formující obtáčení a dokonce i ruční tvarování nad silně formujícím obtáčením. U střepů 3/4, Č a Č/Č, vzhledem k jejich degenerativní tendenci, nepřekvapí poměrně vysoký podíl ručního tvarování, které se naopak vyskytuje dosti nečekaně i u progresivního typu 3.

početně průkazné. Častěji se vyskytují usazeniny na vnitřních stěnách jako doklad obsahu nádoby. O jejich druhu vypovídá tabulka 6.

Uhlíkovitá usazenina pravděpodobně znamená organický charakter obsahu nádoby, zřejmě zbytky potravy, zatímco železitá usazenina je spíše příznakem styku nádoby s železným předmětem nebo materiálem s obsahem železa. Zajímavé diskuse by se mohly odehrát při teoretické interpretaci fialových vrstev usazenin, zde by nebyl nezajímavý chemický rozbor a rekonstrukce oxidačního procesu určitých, praktikům domácí výroby

typ	celkem	◇	slída v materiálu	grafit v materiálu
nezařazeno	4	4		
1	251	213	1	
1a	14	12		
1b	8	8		
2	249	224	1	1
2b	5	5		
3	17	14		
3/1	99	92		
3/2	135	118	5	
3/4	1	1		
Č	4	3		
Č/Č	5	5		

Tab. 4. Zastoupení makroskopicky pozorovatelného ostřiva v keramických typech a variantách.

Z tabulky vyplývá, že makroskopicky sledované ostřivo se vyskytuje poměrně zřídka a prakticky pouze slída.

Dále byly sledovány usazeniny na jednotlivých střepích a jejich umístění (tab. 5).

Vnější stěny nádob s usazenými vrstvami, svědčícími o styku nádoby s okolním prostředím, nejsou příliš

vína povědomých barevných odstínů. Realita však bude jistě daleko prozaičtější.

Sledování četnosti výskytu v jednotlivých čtvrcích (tab. 7) bylo provedeno pro úplnost, v našem případě pouze svědčí o rozložení jam, z nichž byl materiál vybrán.

typ	vnější stěna	vnitřní stěna
1	2	9
1a		
1b		
2	1	9
2b		
3		1
3/1	1	
3/2	2	1
3/4		
Č		
Č/Č		2

Tab. 5. Usazeniny na vnějších či vnitřních stěnách u jednotlivých keramických typů.

typ	C	Fe	fialová	žlutá přepáleno
1	10	1		
1a				
1b				
2	8		1	1
2b				
3	1			
3/1		1		
3/2	3			
3/4				
Č				
Č/Č	2			

Tab. 6. Charakter usazenin v rámci jednotlivých typů.
C - uhlíkovitá Fe - železitá

Sledování četnosti typů a variant keramiky v sídlištních objektech, z nichž materiál pochází, již přináší konkrétnější údaje. Z tabulky 8 vyplývá, že určité znečištění keramických nálezočných celků střepy mladších typů a variant se objevuje pouze u některých sídlištních objektů, a to těch, u nichž byly pozorovány propadající se obloukovité vrstvy zásypu, svědčící o postupném plynulém vyplňování jámy. Je tedy pravděpodobné, že při výběru nálezočných celků se nepodařilo zcela oddělit celky vrstev starších a mladších, a to již ve fázi terénního výzkumu a střepy mladších situací lze považovat i za případnou intruzi.

Výskyt jednotlivých částí nádoby v sumě keramického materiálu svědčí o vypovídací hodnotě analyzovaného souboru.

Obecně lze říci, že charakteristika keramické náplně nálezočných celků horizontu C je vyjádřena vysokým podílem střepů starších a prakticky zanedbatelným počtem mladších a pozdních střepů jako intruze v některých sídlištních objektech. Tento poměr je zvlášť výrazný v procentuálním vyjádření.

1	- 273 ks	34,6 %	1, 3/1	- 372 ks	47,2 %
1a	- 14 ks	1,8 %			
1b	- 8 ks	1 %			
2	- 254 ks	32,2 %	2, 3/2	- 389 ks	49,3 %
2b	- 5 ks	0,6 %			
3/1	- 99 ks	12,56 %			
3/2	- 135 ks	17,1 %			
3	- 17 ks	2,1 %	3	- 17 ks	2,1 %
3/4	- 1 ks	0,1 %	3/4, Č, Č/Č	- 10 ks	1,2 %
Č	- 4 ks	0,5 %			
Č/Č	- 5 ks	0,6 %			

(zaokrouhleno na 1 desetinné místo)

čtverec	celkem	atyp.	1	1a	1b	2	2b	3	3/1	3/2	3/4	Č	Č/Č
41/-14	39	2	14	1		12	4			5		1	
42/-16	10		4						1	5			
43/-14	65		26			20			6	10			3
43/-15	79		21			45		1	5	7			
43/-16	69		16			19	1	2	14	17			
43/-18	6	1	1			2			1	1			
44/-14	21		13			2			1	4			1
44/-17	29		12			7		1	4	4		1	
44/-18	2		1			1							
45;46/-15	119		28	8	4	41		1	17	18	1		1
46/-14	44		17	2		11		3	2	9			
46/-14-15	237	1	72	3	4	67		9	36	43		2	
46/-16	28		13			7			5	3			0
46/-16-17	44		13			15			7	9			

Tab. 7. Zastoupení jednotlivých typů ve sledovaných čtvercích.

č. objektu	celkem	1	1a	1b	2	2b	3	3/1	3/2	3/4	Č	Č/Č
962	37	14	1		12	4			5		1	
968	65	26			20			6	10			3
973	21	13			2			1	4			1
975	70	16			18		2	14	20			
977	5	1			2			1	1			
981	158	38	8	5	49		4	25	27	1		1
984	198	62	3	3	59		6	28	34		2	
988	17	6			3		1	4	3			
989	88	25			46	1	1	6	9			
1002	43	16	2		11		3	2	9			
1018	14	7			5				1		1	
1020	1	1										
1022	72	26			22			12	12			

Tab. 8. Zastoupení jednotlivých keramických typů v sídlištních objektech.

	D	DVZ	NV	O	ONV	OZV	ZV
nezařazeno			1				3
1	22		71	20	1	20	114
1a	1		2	2	1	2	6
1b	2			1		3	2
2	21	1	105	34		12	76
2b				2		1	2
3	2		4	3		1	7
3/1	7		34	7	2	1	48
3/2	8		60	6	3	5	53
3/4	1						
Č			4				
Č/Č			4		1		

Tab. 9. Počet okrajů, výdutí a dna u jednotlivých keramických typů.

D - dno

DVZ - dno s výdutí zdobenou

NV - nezdobená výdut'

O - okraj

ONV - okraj s nezdobenou výdutí

OZV - okraj se zdobenou výdutí

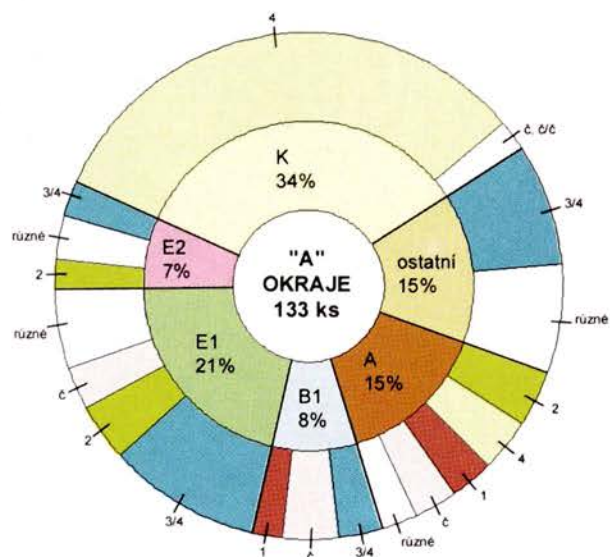
ZV - zdobená výdut'

Keramika horizontu A

V horizontu A bylo vyhodnoceno celkem 763 střepů inventovaných i neinventovaných a to stejným způsobem, jako střepy horizontu C. I zde se podřizujeme již vžitému postupu od vnějšího vzhledu po další detaily.

Cylindrické okraje, pro tento horizont charakteristické, jsou zaznamenány téměř výlučně u typu 4 (mladohradištní keramika), ojediněle u pozdně velkomoravských variant. Kromě nich se v poměrně velkém podílu objevují okraje zaoblené, a to u všech početněji zastoupených typů keramiky. Na rozdíl od nich se rovněž hojně vyskytující kolmo prožlabené okraje soustředily většinou u střepů pozdně velkomoravské varianty 3/4 (ta je ovšem také početnější). Menší podíl tvoří jednoduše seříznuté (B1) a šikmo prožlabené (E2) okraje. Tvary B1 se objevily u typu 1, kde jsou zcela obvyklé (viz střepy horizontu C, tab. 1), ale také u varianty 3/4 a červené keramiky. Tvary E2 jsou početnější u typu 2 a varianty 3/4.

Graf „Okraje A”.

motiv výzdoby	celkem	1	1a	2	2b	3	3/1	3/2	3/4	4	5	Č	Č/Č
nezdobeno	437	30	4	76		3	2	16	86	89	1	74	56
A1	58	3	1	6	1		1	1	20	12		5	8
A2	6	1		2					2			1	
A3	1	1											
B1	77	12		9		1	1	4	32	6		8	4
B2	17	3	1	4	1				4			2	2
B3	4			1				1	1				1
C3	1							1					
C6	40	3	1	6		4		5	13			5	3
C7	11	1		7					2				1
D1	8			2				1		1		3	1
D2	65	1		9		1			12	26		7	9
D4	1												1
E1	7	1		2					2	1			1
E2	1									1			
E3	1		1										
F1	3	1		1					1				
F2	1												1
F4	3									2			1
F8	1				1								
H1	2					1				1			
H2	2									2			
H3	1									1			
I2	1												1
I3	2								1	1			
I6	1											1	
I7	2								1	1			
I8	4									4			
I9	1									1			
N	1									1			
L	2											1	1
J	1									1			

Tab. 11. Zastoupení výzdoby v keramických typech a variantách.

A1 - hřebenový pás

A2 - hřebenové pásy vedle sebe

A3 - hřebenové pásy přes sebe

B1 - 1 hřebenová vlnice

B2 - hřebenové vlnice vedle sebe

B3 - hřebenové vlnice přes sebe

C3 - hřeb. pásy mezi 2 hřeb. vlnicemi

C6 - kombinace hřeb. vlnic a hřeb. pásů

C7 - hřeb. pásy a (či) hřeb. vlnice přes sebe

D1 - rýha

D2 - rýhy

D4 - rýha nad hřebenovou vlnicí

E1 - vlnovka

E2 - vlnovky

E3 - vlnovky přes sebe

F1 - vlnovka nad rýhami

F2 - vlnovky nad rýhami

F4 - kombinace vlnovek a rýh

F8 - vlnovky a rýhy přes sebe

H1 - hřeb. vpíchy

H2 - záseky

H3 - vpíchy jednozubým nástrojem

I2 - hřeb. vpíchy s rýhami a (či) vlnovkami

I3 - záseky s rýhami

I6 - záseky s hřebenovými vlnicemi a pásy

I7 - jednoduché vpíchy s hřeb. vlnicemi či pásy

I8 - jednoduché vpíchy s rýhami či vlnovkami

I9 - vrypy s vlnovkami a hřebenovým pásem

N - nehtové vrypy nad rýhami

L - radélko

J - jiné motivy

V technologických postupech se již objevují výraznější rozdíly.

typ	obtáčení	v ruce	vytáčení
1	24	33	
1a	3	5	
2	76	49	
2b	3		
3	10		
3/1	4		
3/2	28	1	
3/4	108	52	17
4	33	16	102
5			1
Č	70	30	7
Č/Č	58	29	4

Tab. 12. Způsob vytváření u jednotlivých keramických typů.

Pokročilejší způsoby vytváření nádoby se především u mladších typů keramiky prosazují více, a to i u degenerativních variant velkomoravské keramiky. Zvláště skupina červené a červenočerné keramiky obsahuje střepy, které perspektivně směřují k vývoji mladohradištní keramiky.

Obdobná tendence se objevuje i u ostřiva, kde nejen grafit, ale i slída je mnohem častěji přítomna u střepů, typických pro mladší horizonty.

typ	obě stěny	vnější stěna	vnitřní stěna
1			1
1a			
2		1	
2b			
3			
3/1			
3/2			1
3/4	1		
4		1	2
5			
Č		1	
Č/Č			1

Tab. 14. Usazeniny na vnějších, vnitřních nebo obou stěnách u jednotlivých keramických typů.

U horizontu A nejsou usazeniny na stěnách nádob tak časté, jako v horizontu C, rovněž poměr výskytu na vnějších a vnitřních stěnách je vyrovnanější.

Také druh usazeniny se jeví spíše jako zbytky organických materiálů, a to i na vnější stěně (tab. 15).

typ	EV	EVN	OE	SP	SH	GSP	GSH	GP	GH	KH
1					2					
1a										
2				1						
2b										
3										
3/1										
3/2										
3/4	1		1						1	
4		1			16	1	7	1	72	
5										
Č			1	3	1					1
Č/Č					1				3	

Tab. 13. Zastoupení makroskopicky pozorovatelného ostřiva a úprav povrchu v keramických typech a variantách (engoba nebyla statisticky sledována u typu Č/Č, neboť je součástí charakteristiky těchto střepů).

- EV - engoba na vnější straně
- EVN - engoba na vnitřní straně
- EO - oboustranná engoba
- SP - slída na povrchu
- SH - slída ve vytvářecí hmotě
- GSP - grafit a slída na povrchu

- GSH - grafit a slída ve vytvářecí hmotě
- GP - grafit na povrchu
- GH - grafit ve vytvářecí hmotě
- KH - karbonáty (vápnité schránky živých organizmů) ve vytvářecí hmotě

typ	C	Fe	ZF
1			1
1a			
2	1		
2b			
3			
3/1			
3/2	1		
3/4	1		
4	3		
5			
Č		1	
Č/Č	1		

Tab. 15. Charakter usazenin v rámci jednotlivých typů
C - uhlíkovitá
Fe - železitá
ZF - žlutofialová

typ	HSV	HV	HR	V
1		3		22
1a		1		3
2		6		41
2b		1		2
3		1		6
3/1				2
3/2		4		8
3/4		13	1	63
4		25	2	33
5				
Č	1	5		24
Č/Č		5		22

Tab. 17. Umístění výzdoby u jednotlivých typů keramiky.
HSV - horní a spodní část výdutě
HV - horní část výdutě
HR - hrdlo
V - výduť

typ	plastická	technická
1		
1a		
2		1
2b		
3		
3/1		
3/2		
3/4		
4	2	
5		
Č		
Č/Č		

Tab. 16. Charakter značky na dně u jednotlivých typů.

U tabulky 17 je potřeba mít na paměti, že bylo pracováno se střepovým, tedy tvarově nekompletním materiálem a že tedy dosažené hodnoty nejsou průkazné. Přesto se dá říci, že výzdoba je klasicky umístěna na výdutí, a to v její horní části. Lokalizace „výduť“ byla zvolena i v případě, že úlomek nebylo možné blíže určit. Výraznější rozdíly mezi typy a variantami nebyly pozorovány. Výzdoba na hrdle se naopak soustředila u keramiky mladohradištní a pozdně velkomoravské.

Výzdoba na vnější straně okrajů vlnovkou, případně hřebenovým pásem nebo rýhou se vyskytla u mladších typů keramiky (3/4, Č) i typu 4, výjimečně u typu 1. Na vnitřní straně byl vlnovkou zdoben okraj typu Č/Č, hřebenovou vlnicí po obou stranách okrajový střep červené

typ	A3	B1	B2	B3	B4	C	D
1			1				
1a							
2							
2b							
3							
3/1							
3/2							
3/4			1		1		
4		1	2	9	1		2
5							
Č				1		1	
Č/Č	1						

Tab. 18. Výzdoba okrajů v jednotlivých keramických typech.

A3 - vnitřní strana vlnovka
B1 - vnější strana hřebenová vlnice
B2 - vnější strana hřebenový pás
B3 - vnější strana vlnovka
B4 - vnější strana rýha
C - obě strany hřebenová vlnice
D - radélko

keramiky, výzdoba rádlem pouze u mladohradištního typu 4 (tab. 18).

Výskyt reparačních otvorů jako pozůstatků rekonstrukční snahy u poškozených nádob je rovněž zajímavou kapitolou studia slovanské keramiky. V našem případě se však vyskytly poměrně řídce (tab. 19).

typ	hrdlo	okraj	výduť
1			1
1a			
2			
2b			
3			
3/1			
3/2			
3/4			1
4	2	1	
5			
Č			
Č/Č			

Rozložení střepového materiálu ve čtvercích je opět pouze doplňující složkou, neboť v tomto případě se jedná o materiál z nálezových celků, vybraných z hlediska neporušenosti nálezové situace.

Zajímavější a poučejší je již sledování hloubky podle typů a variant (tab. 21).

Hloubka u mladších typů keramiky odpovídá terénnímu pozorování, kdy vskutku v hloubce okolo 60 cm docházelo k masivnějšímu výskytu střepů. Zřejmě se jedná o počáteční stadium destrukce valu, kdy se ukládala horní vrstva s materiálem, běžným v tomto období, která byla postupně překryta jílovitou zeminou z hlubších vrstev valu, kde se střepy a jiný materiál vyskytoval již v sekundárním uložení.

Tab. 19. Reparační otvory u jednotlivých typů keramiky.

typ	45/-14	45/-15	45/-16	45/-17	46/-14	46/-15	46/-16
1	4	16	20	6	1	5	5
1a		1	1	6			
2	2	17	44	21	6	10	25
2b			1	2			
3			3		4	3	
3/1		1				2	1
3/2		3	6		2	11	7
3/4	4	67	64	5	4	6	27
4	1	81	24	1	8	17	19
5		1					
Č	2	38	24	4	3	21	15
Č/Č	4	34	27	3	1	9	13

Tab. 20. Zastoupení jednotlivých keramických typů ve sledovaných čtvercích.

typ	35 cm	45 cm	50 cm	60 cm	65 cm	70 cm	80 cm
1	2	3	11	20	3	4	14
1a			1			6	1
2	1	2	26	56	6	17	17
2b							3
3			5	3	2		
3/1				4			
3/2			3	19	1	4	2
3/4	12	4	79	56	7	8	11
4	9	1	84	50	1	6	
5			1				
Č	5	2	45	38	6	2	9
Č/Č	4	4	30	34	8	2	9

Tab. 21. Zastoupení jednotlivých keramických typů podle hloubky.

typ	C	D	NV	O	ONV	OZV	ZV
1		5	19	6		4	23
1a		2	1	1		1	3
2		15	48	10		6	46
2b							3
3		1	1	1		1	6
3/1			2				2
3/2		2	12	3	1	3	8
3/4	1	19	38	23	7	7	82
4		16	41	29	3	22	40
5				1			
Č		10	54	11	1	4	27
Č/Č		4	49	2		5	31

Tab. 22. Počet okrajů, výdutí a dna u jednotlivých keramických typů.

C - celá nádoba

D - dno

NV - nezdobená výdut'

O - okraj

ONV - okraj s nezdobenou výdutí

OZV - okraj se zdobenou výdutí

ZV - zdobená výdut'

Obecná charakteristika náplně keramických náleзовých celků horizontu A je dána již poměrně vysokým podílem střepů mladohradištních a základem pozdní velkomoravské keramiky. Následná tabulka vyjadřuje v procentech podíl jednotlivých typů a variant, dále pak v obecnějších skupinách keramiky starší, mladší, pozdní velkomoravské a mladohradištní (ojedinělý střep středověké keramiky nebyl brán v úvahu).

1	-	65	8,5 %	1, 3/1	-	69	9 %
1a	-	8	1,04 %				
2	-	128	16,8 %	2, 3/2	-	157	20,57 %
2b	-	3	0,4 %				
3/1	-	4	0,5 %				
3/2	-	29	3,8 %				
3	-	10	1,3 %	3	-	10	1,3 %
3/4	-	177	23,2 %	3/4, Č, Č/Č	-	375	49,1 %
4	-	151	19,8 %	4	-	151	19,8 %
Č	-	107	14 %				
Č/Č	-	91	11,9 %				
5	-	1	0,13 %				

Polovinu materiálu představuje pozdně velkomoravská keramika (3/4, Č, Č/Č). Poněkud překvapující je přibližně stejný podíl mladohradištní keramiky (4) a střepů typu 2 s variantou 3/2 a dále mizivý podíl typu 3. Přitom typ 2 výrazně převažuje nad typem 1, obdobně i varianta 3/2 nad variantou 3/1.

Charakteristickým rysem horizontu A se tedy jeví výskyt mladohradištní keramiky, byť v pětinovém podílu. Základem je však bezesporu pozdně velkomoravská

keramika převážně varianty 3/4 s nezanedbatelným podílem červené a červenočerné keramiky.

Ve srovnání s již upřesněným pozdně velkomoravským keramickým celkem nálezových situací objektu 1183 na mikulčickém podhradí (Kavánová 2001, 201) je podíl tzv. starší keramiky u obou případů prakticky stejný (29,81 % a 29,57 %). Podíl typu 2 s variantou 3/2 se liší jen nepatrně, přitom je přibližně dvojnásobný oproti podílu typu 1 s variantou 3/1. U obou celků tedy lze pozorovat menší počet střepů typu 1 s variantou 3/1, tedy typické keramiky nejstarších situací mikulčického osídlení. Střepů typu 3 bylo nalezeno v situaci pozdně velkomoravského objektu 1183 podstatně více, než v povekomoravském horizontu A, v pětinovém podílu. Souhlasí ale v obou případech poloviční podíl keramiky pozdní, který tak tvoří základ keramického materiálu. V situacích objektu 1183 je poněkud zvýšený podíl červené a červenočerné keramiky.

Jak bylo řečeno dříve, v pozdně velkomoravském celku obj. 1183 zastupují podíl typu 3 střepy skupiny červené a červenočerné keramiky (Kavánová 2001, 201). V horizontu A v okolí 12. kostela tuto úlohu plní mladohradištní typ 4 a tím se nám zřetelně posunuje i chronologické postavení tohoto horizontu výše, než pozdně velkomoravské situace objektu 1183. Podle obsahu mladohradištní keramiky a hlavně podle některých bronzových záušnic pozdních typů přesahuje povekomoravský horizont A hluboko do mladší doby hradištní, i když není podle nálezové situace pochyb o relativní kontinuitě osídlení již od poloviny 10. století.

Technologické hodnocení

Suroviny a jejich úpravy

Podle makroskopického studia lze konstatovat, že písčité keramika je vyrobena z holocenních jílu náplavových vrstev řeky Moravy. U této kategorie keramiky byly použity jako ostřívo písky, pocházející z duny. V jednom případě u varianty červené keramiky tvořily ostřívo karbonáty, které již byly dříve v mikulčické keramice identifikovány jako sparitové vápence (Dvorská 1994; 1995, 109).

Ve skupině červené keramiky se objevoval jako ostřívo drcený křemen.

U písčité mladohradištní keramiky (typ 4) bylo jako ostříva užito drcených svorů. U grafitové keramiky lze pozorovat dvojí přípravu vytvářecí hmoty. Při výrobě keramiky s kovově černým leskem byl k jílu přidáván jemně mletý grafit, který mohl být obohacen organickým uhlíkem a takto upravený grafit se stával součástí pojiva. K této připravené hmotě byl přidán hrubě drcený grafit jako ostřívo. Další skupinu tvoří šedočerná grafitová keramika, ve které nacházíme jako ostřívo pouze hrubě drcený grafit a jeho doprovodné horniny.

Ve skupině červenočerné keramiky byl do pojiva přidán organický uhlík, ale ostřívo tvořily zaoblené hrudky grafitu a do pojiva byl převážně přidáván organický uhlík, u kterého během výpalu v redukčních podmínkách docházelo ke grafitizaci.

Při řešení otázky provenience mikulčické grafitové keramiky se nikdy nedospělo k jednoznačným závěrům

(Bibr 1997; Dvorská – Poláček – Schneider 1998, 295-312). Na základě analýzy lze konstatovat, že grafitová keramika typu 4 a Č/Č je zhotovována v Mikulčicích nebo v blízkém okolí. Původ grafitu není zcela jasný, ale pro typ 4 lze předpokládat zdroje z těžby na lokalitách Lubnice, Ketkovice a Čučice (Hložek – Gregerová 2001, 117-128).

Vytváření

Keramika byla vytvářena v případech typů 1, 2, 3 v hodnoceném souboru zcela v ruce nebo byla tato keramika na otočné desce nejprve vytvářována a v ruce potom obtáčena. Stopy obtáčení jsou především na povrchu nádob, nejintenzivnější na okrajích a to i z vnitřní strany. Na vnitřní stěně nádob nejsou výraznější stopy po vytváření. Výjimku tvoří střepy 594-3806/80 (typ 1) a 594-4077/80 (typ 2), které mají na vnitřních stěnách kolmé stopy patrně způsobené kostěným nástrojem. Nástroj zanechal mělké žlábků 2-4 mm široké. Podle horního ostrého ukončení řady žlábků lze soudit, že tyto technologické stopy byly úmyslné a souvisí s využíváním nádoby.

Úpravy povrchu, usazeniny

Aplikace engoby byla ve zpracovávaném vzorku nejčastěji pozorována u mladohradištní keramiky a to v jejím písčitém i grafitovém provedení. Engoby byly nanášeny na povrch z pravidla redukčně pálených nádob, které byly s nanesenou engobou podruhé krátkodobě vypáleny oxidačně. Tyto postupy lze sledovat na lomech střepů, kde se střídání vypalovací atmosféry projevuje tzv. sendvičovými efekty. Zvláště markantní jsou u varianty Č/Č keramiky, která je na vnitřním povrchu sytě černá, na lomu lze černé zbarvení zachytit do půlky střepu a poté přechází do červeného zbarvení. Engoba nanesená na povrchu je poté zbarvena do odstínů tmavě červené barvy, díky vlivem popsání výpalu v redukčních a následně oxidačních podmínkách.

Uhlíkaté usazeniny na keramických střepích jsou patrně důsledkem vaření v nádobách. Nelze také vyloučit možnost použití při výrobě dehtu. Ve sledovaných souborech na Pohansku se tento druh usazenin objevoval na hrdle či okrajích nádob, v mikulčickém souboru se tyto usazeniny vyskytovaly na stěnách a dnech nádob. K řešení původu uhlíkatých látek by přispěla aplikace plynové chromatografie nebo infračervené spektrometrie (Benediková – Kubinec – Addová 1999, 146-162). U železitých, žlutých a fialových usazenin lze předpokládat, že keramika přicházela do styku s kovy (Fe, Cu, Pb) nebo jejich oxidy. Při identifikaci kovů či jejich oxidů na keramice se osvědčila elektronová mikroskopie (Hložek 1997, 75-87).

Vypalování keramiky

Podle makroskopického pozorování a srovnání s přírodovědnými rozbory mikulčické keramiky (Dvorská 1999) lze částečně odvodit výpal jednotlivých typů keramiky. Typy 1 a 2 jsou patrně páleny v rozmezí 500-600 °C v zahloubených ohništích nebo milířích. Keramika typu 3 byla ve většině případů pálena kolem

teploty 900 °C a lze předpokládat, že k výpalu bylo použito specializované zařízení. Skupina červené keramiky byla pálena při velmi nízkých teplotách patrně do 500 °C. Mladohradištní grafitová keramika byla vypalována v rozmezí 300-600 °C a k výpalu postačovalo malé množství paliva. Engobovaná keramika byla ve většině případů pálena redukčně při teplotách kolem 600 °C a následně oxidačně při teplotě kolem 800 °C. Č/Č keramika byla ve vypalovacím zařízení umístěna tak, aby oxidační plamen působil pouze na povrch nádoby a tím vznikl tmavě červený odstín na povrchu jinak zevnitř černé nádoby.

Celkové hodnocení

Srovnáme-li oba krajní horizonty (C a A) mikulčického osídlení po stránce složení keramického materiálu, vyniknou markantní rozdíly v jejich charakteristice. Z obou horizontů byl hodnocen přibližně stejný počet střepů, přičemž střepy z jedné nádoby, bez ohledu na jejich množství, byly brány jako jeden jedinec (788 jedinců v horizontu C, 763 jedinců v horizontu A). V horizontu C základní složku v téměř polovičním podílu představuje typ 1 a varianta 3/1, v horizontu A v téměř poměru vystupuje varianta 3/4, červená a červenočerná keramika. V obou horizontech se téměř nevyskytuje typ 3 v klasické podobě, pokud byl nalezen v celku nejstaršího horizontu, lze jej interpretovat jako intruzi z mladších vrstev v zázpy jam s proklesajícími vrstvami zázpy.

Relativně vysoký podíl jak v horizontu C, tak i v horizontu A lze pozorovat u keramiky typu 2 a varianty 3/2. Keramika typu 2 byla původně definována poměrně široce (Klanica 1970, 104, 112) a byla z téhož důvodu i kritizována a zpochybněna (Dostál 1975, 160). Po letech praktického i teoretického prověřování lze však pouze konstatovat, že v tomto směru se prozatím nerýsuje perspektiva jakéhokoliv upřesnění (přehled teoretických pokusů Macháček 2001, 224-225). Typ 2 je průběžně součástí keramických náleзовých celků všech horizontů a zachovává si svůj obecný charakter. Zatímco typ 1 můžeme na základě dosavadních hodnocení považovat za typickou součást starších náleзовých situací a u nejstarších tvoří základ charakteristiky, typ 2 jako takový není neoddiskutovatelným kritériem již z toho důvodu, že obsahuje i funerální keramiku (charakter nádob z hrobových celků není většinou totožný s charakterem současné sídlištní keramiky). Vyskytuje-li se keramika typu 2 v relativně vysokém pětinovém podílu v destruktivních vrstvách opevnění spolu se stejným množstvím mladohradištních střepů, nelze ji považovat za reziduální složku. Pak by se totiž musela projevit i daleko početnější složka typu 3, nemluvě o typu 1. Nemůžeme pak ani uvažovat o střepích v druhotném uložení při budování valu, neboť val byl prokazatelně nasypáván i v období, pro něž je zvláště typ 3 charakteristický. Vystala tedy otázka, zda máme typ 2 považovat i nadále za keramiku, typickou pro starší horizonty (Klanica 1970, 112) nebo za trvalou součást náleзовých celků všech horizontů. Že typ 2 není oporou pro chronologii, již konstatoval B. Dostál (1975, 160).

Typickou keramikou mikulčického hradiště, která se ve zcela identické podobě pravděpodobně na jiných lokalitách nevyskytuje, je typ 3. Nejvíce této keramice odpovídá do jisté míry keramika typu 4 B. Dostála (1975, 163), tedy typologická skupina B J. Macháčka (2001, 225) na Pohansku, přes všechny shodné znaky technologické i tvarové však i zde existují vizuální rozdíly. Mikulčický typ 3 má výraznou nezaměnitelnou charakteristiku a v jejím rámci se podařilo postihnout i vývojovou tendenci tohoto typu, podloženou postupným zpracováváním keramických nálezových celků různých chronologických horizontů na základě stratigrafie. Varianta 3/1 procentem střepů v sumě keramického materiálu kopíruje četnost typu 1, jak se v současné fázi hodnocení jeví u předvelkomoravského horizontu, v pozdně velkomoravských celcích a povelkomoravském horizontu (viz výše uvedené procentuální přehledy a Kavánová 2001, 201). Podobně i varianta 3/2 je stálou součástí celků s typem 2. Pro velkomoravské období nám prozatím chybí odpovídající zpracování, které si složitostí problematiky pravděpodobně zaslouží samostatnou studii. Závěrečnou variantou vývoje typu 3 je pak varianta 3/4, která se podle počtu střepů vyskytuje nejen v pozdně velkomoravském subhorizontu, ale

zřejmě je běžnou složkou keramického materiálu i v povelkomoravském období.

Jestliže jsou v předchozím textu pro určité skupiny keramiky používány termíny keramika starší, mladší a pozdní, je tím míněna keramika, typická pro určitá období osídlení mikulčického hradiště. Z rozborů vyplývá, že např. keramika typu 1, typická pro nejstarší horizonty, kde se také vyskytuje v maximálním množství, se může objevit v určitém procentu i v horizontech pozdějších. Podle zjištění J. Macháčka (2001, 226) se tento typ na Pohansku neobjevuje, ale zcela jistě jej zastupují v odpovídajících situacích jiné keramické skupiny. Terminologické problémy tedy odrážejí do jisté míry lokální odlišnost keramiky, pozorovanou v současnosti v materiálu velkých lokalit. Různé podmínky především na hradištích podmiňují prozatím ve většině případů i různé metodologické postupy. Pokud by se na jednotlivých lokalitách perspektivně podařilo konkretizovat ve střepovém materiálu obsah obecných pojmů např. keramiky starší, mladší a pozdní středohradištní (eventuálně předvelkomoravské, starší, mladší a pozdní velkomoravské, povelkomoravské, což je v některých situacích výstižnější), umožnilo by to sjednotit na přijatelnou míru výsledky hodnocení v určitých regionech.

Seznam zkratek:

Zkratky v literatuře:

AR	Archeologické rozhledy, Praha
Geol. výzk. Mor. Slez.	Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku, Brno
ITM	Internationale Tagungen in Mikulčice, Brno
PřF MU	Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity Brno

Literatura:

BENEDIKOVÁ, L. – KUBINEC, R. – ADDOVÁ, G.

- 1999 *Chemická analýza (pevných) čiernych organických látok na keramike púchovskej kultúry z Liptovskej Mary (a porovnanie s materiálom zo stredovekého výrobného objektu vo Varíne)*, AR 51, 146-162.

BIBR, P.

- 1997 *Petrografický výzkum mikulčické grafitové keramiky (rukopis diplomové práce PŘF MU)*. Brno.

DOSTÁL, B.

- 1975 *Břeclav – Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec*. Brno.

DVORSKÁ, J.

- 1994 *Mikulčická keramika a zdroje jejích surovin (rukopis diplomové práce PŘF MU)*. Brno.
 1995 *Petroarcheologický výzkum raně středověké keramiky z Mikulčic-Valů*. In: Geol. výzk. Mor. Slez. v r. 1994, 107-109. Brno.
 1999 *Frühmittelalterliche Keramik als Objekt des naturwissenschaftlichen Studiums (Doktorarbeit, Lehrstuhl für Geologie und Paläontologie der Masaryk-Universität)*. Brno.

DVORSKÁ, J. – POLÁČEK, L. – SCHNEIDER, G.

- 1998 *Chemische Analysen der Keramik von Mikulčice (Bez. Hodonín, Tschechien)*, in: Kempke, T. – Kouřil, P. – Poláček, L. – Staňa, Č. (Hrsg.): *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*. ITM 4, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9, 295-312. Brno.

HLOŽEK, M.

- 1997 *Příspěvek k problematice technologií slévačských a klenotnických dílen ve Starém Městě*, Slovácko 39, 75-87.

HLOŽEK, M. – GREGEROVÁ, M.

- 2001 *Předběžné výsledky mikropetrografických rozborů laténské grafitové keramiky z jihovýchodní Moravy*, in: Hašek, V. – Nekuda, R. – Unger, J. (ed.): *Ve službách archeologie 2, Přírodovědné metody v archeologii a antropologii*, 117-128. Brno.

KAVÁNOVÁ, B.

- 2001 *Specifika pozdně velkomoravské keramiky v Mikulčicích*, in: Měřínský, Z. (ed.): *Konference Pohansko 1999, 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko*, 3.-4. 6. 1999, *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana 1* (2000) 199-205. Brno.
 2003 *Mikulčice – pohřebiště v okolí 12. kostela*, in: Kouřil, P. (ed.): *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 22, 211-414. Brno.

KLANICA, Z.

- 1970 *Pokus o třídění keramiky z Mikulčic*, in: *Sborník Josefu Poulíkovi k šedesátinám*, 103-114. Brno.

MACHÁČEK, J.

- 2001 *Studie k velkomoravské keramice*. Brno.

Zusammenfassung:

Keramik aus dem vor- und nachgroßmährischen Horizont der Siedlung in der Umgebung der 12. Kirche in Mikulčice

Die statistisch glaubwürdigen Fundkomplexe von Keramik aus der Feldforschung von 1977-1981 bieten weitere Möglichkeiten, die charakteristische Zusammensetzung des Scherbenmaterials einzelner Horizonte festzustellen und die darunter vorkommenden Unterschiede zu definieren (*Kavánová 2001, 199*). Zu diesem Zweck können Fundkomplexe der Horizonte C und A dienen, während im Horizont B, der der großmährischen Periode entspricht, nicht genügend geschlossene Fundsituationen zur Verfügung stehen.

Keramik des vorgroßmährischen Horizonts C

Fundkomplexe aus der Kohleverschluttung der Siedlungsgruben wurden anhand der stratigraphischen Analyse ungestörter Situationen unter dem Wall und in dessen unmittelbarer Nähe ausgewählt. Von verschiedensten Gesichtspunkten aus wurden insgesamt 788 Scherben mit dem Programm Access 2000 ausgewertet. Es wurde das Formular der Keramikdeskription aus Břeclav-Pohansko benutzt, das jedoch teilweise den unterschiedlichen Bedingungen in Mikulčice angepaßt werden mußte. Das verwendete Formular ermöglichte u.a. die identische Terminologie der morphologischen Bearbeitung.

Die Randform und die Zierart fassen Tabellen 1 und 2 und Diagramme "Ränder C" und "Verzierung C" zusammen. Aus dem Diagramm ergibt sich eindeutig das absolute Übergewicht einfacher Randformen. Abgerundete (A) und einfach abgeschnittene (B1, C1) Ränder dominieren die komplizierteren. Im Horizont C überwiegt die Keramik älteren Typs, und zwar Typ 1 mit Varianten 1a, 1b und 3/1, die in allen Kategorien mehr als die Hälfte des Materials darstellen. In der Verzierung wurden am häufigsten folgende Elemente beobachtet: Kammstreifen, Kammwellenlinien, ihre Kombination und Kammwellenlinien nebeneinander. Kammwellenlinien übereinander kamen nur in sechs Fällen vor, und zwar bei Scherben des Typs 1 und 2. Einzelrillen und Wellenlinien kommen verhältnismäßig häufiger beim Typ 2 und der Variante 3/2, Kammstiche besonders bei Varianten 3/1 und 3/2 vor.

Bei den zahlenmäßig stärker vertretenen Typen und Varianten (Typ 1, 2, Variante 3/1, 3/2) überwiegt ganz deutlich die leicht formende Drehung und sogar die Handformung die stark formende Nachdrehung (Tab. 3). Bei den Scherben 3/4, Č (rot) und Č/Č (rot-schwarz) überrascht nicht – mit Rücksicht auf ihre degenerative Tendenz – der relativ hohe Anteil der Handformung, die unerwartet auch bei dem progressiven Typ 3 zum Vorschein kommt.

Aus der Tabelle 4 ergibt sich, daß der makroskopisch sichtbare Magerstoff relativ selten und praktisch nur in Form von Glimmer vorkommt. Die Außenwände der Gefäße mit abgelagerten Schichten, die von dem Kon-

takt des Gefäßes mit der Umgebung zeugen, sind zahlenmäßig nicht beweiskräftig. Häufiger kommen Ablagerungen auf den Innenwänden als Beleg des Gefäßinhalts vor (Tab. 5). Die kohlehaltige Ablagerung deutet wahrscheinlich den organischen Charakter des Gefäßinhalts, wohl Nahrungsreste, an, während die eisenhaltige Ablagerung eher ein Zeugnis des Kontakts des Gefäßes mit einem Eisengegenstand oder eisenhaltigem Material ist (Tab. 6).

Aus Tabelle Nr. 8 ergibt sich, daß Scherben jüngerer Typen und Varianten nur in einigen Siedlungsobjekten vorkommen, bei welchen die sinkenden bogenförmigen Verfüllungsschichten von der allmählichen fließenden Füllung der Grube zeugen. Es ist also wahrscheinlich, daß bei der Wahl von Fundkomplexen ältere und jüngere Schichtenfolgen nicht völlig unterschieden werden konnten, und dies bereits in der Phase der Feldforschung, und daß Scherben aus jüngeren Situationen auch für eine eventuelle Intrusion gehalten werden könnten.

Allgemein kann gesagt werden, daß die Keramikfülle der Fundkomplexe des Horizonts C einen hohen Anteil älterer Scherben und eine praktisch unerhebliche Zahl jüngerer und später Scherben als Intrusion in einigen Siedlungsobjekten aufweist. Dieses Verhältnis kommt in der prozentuellen Aufstellung besonders gut zum Ausdruck:

ältere Scherben	1, 3/1	-	372 Stk	47,2%
	2, 3/2	-	389 Stk	49,3%
jüngere Scherben	3	-	17 Stk	2,1%
späte Scherben	3/4, Č, Č/Č	-	10 Stk	1,2%

Keramik des nachgroßmährischen Horizonts A

Im Horizont A wurden insgesamt 763 Scherben auf ähnliche Weise ausgewertet, wie im Horizont C. Da im Horizont A nicht genügend Fundkomplexe aus Objekten vorhanden sind, wurden Scherben aus den Destruktionsschichten der Befestigung über der großmährischen Siedlung und Nekropole gewählt. Nach dem Diagramm "Ränder A" und der Tabelle Nr. 10 sind für diesen Horizont zylindrische Ränder charakteristisch und dies fast ausschließlich bei dem Typ 4 (jungburgwallzeitliche Keramik), vereinzelt bei den spätgroßmährischen Varianten. Daneben kommen relativ häufig abgerundete Ränder zum Vorschein, und zwar bei allen zahlreicher vertretenen Keramiktypen. Die senkrecht gekehlten Ränder tauchen meistens bei der spätgroßmährischen Variante 3/4 auf. Die Formen B1 (einfach abgeschnitten) kamen beim Typ 1 vor, bei dem sie üblich sind (siehe Scherben des Horizonts C, Tab. 1), sowie bei der Variante 3/4 und bei der roten Keramik. Die Formen E2 (schräg gekehlt) sind zahlreicher beim Typ 2 und bei der Variante 3/4 vertreten.

In der Verzierung kommen kammgravierte Motive von Streifen und Wellenlinien vor, eventuell deren Kombination. Häufig wurden auch einfache Rillen verzeichnet, und zwar überwiegend bei der jungburgwallzeitlichen Keramik (Diagramm "Verzierung A", Tab. 11).

Eine fortgeschrittenere Art und Weise der Gefäßgestaltung (Nachdrehen auf der Scheibe) setzt

sich vor allem bei jüngeren Keramiktypen mehr durch und dies auch bei degenerativen Varianten der großmährischen Keramik. Besonders die Gruppe der roten und rot-schwarzen Keramik beinhaltet Scherben, die die Entwicklung der jungburgwallzeitlichen Keramik vorzeichen (Tab. 12). Eine ähnliche Tendenz kommt auch bei dem Magerstoff zum Ausdruck, wo nicht nur Graphit, sondern viel häufiger Glimmer in den für jüngere Horizonte typischen Scherben beinhaltet ist (Tab. 13).

Die Randverzierung kam bei jüngeren Keramiktypen (nur ausnahmsweise wurde beim Typ 1 ein Kammstreifen auf der Innenseite des Randes beobachtet), das Rädchenkor nur beim jungburgwallzeitlichen Typ 4 vor. Öfter waren die Außenseiten verziert, und zwar mit einer einfachen Wellenlinie (was ebenfalls für jungburgwallzeitliche Scherben typisch ist), ganz ausnahmsweise war die Wellenlinie auf der Innenseite oder die Kammwellenlinie auf beiden Randseiten eingraviert (Tab. 18).

Es ist interessant, den Zusammenhang der Terrainbedingungen und der in der Tabelle 21 angeführten Angaben zu verfolgen. Die Tiefe, in welcher jüngere Keramiktypen entdeckt wurden, entspricht den Terrainbeobachtungen, bei welchen tatsächlich in einer Tiefe um die 60 cm die Scherben massenhaft vorkamen. Es handelt sich offensichtlich um das Anfangsstadium der Walldestruktion, in dem die ursprüngliche Oberflächenschicht mit dem Material abgelagert wurde, das zur Zeit des Erlöschens der Funktion der Befestigung geläufig war; allmählich wurde diese Schicht mit Lehm aus tieferen Wallschichten überdeckt, wo Scherben und anderes Material schon in Sekundärlage vorkamen.

Die allgemeine Charakteristik der Fülle der Keramikfundkomplexe des Horizonts A ist durch den relativ hohen Anteil jungburgwallzeitlicher Scherben und der spätgroßmährischen Keramik gegeben:

ältere Scherben	1, 3/1	- 69 Stk	- 9 %
	2, 3/2	- 157 Stk	- 20,57%
jüngere Scherben	3	- 10 Stk	- 1,3%
späte Scherben	3/4, Č, Č/Č-	375 Stk	- 49,1%
jungburgwallzeitliche Scherben	4	- 151 Stk	- 19,8%

Ein charakteristisches Merkmal des Horizonts A ist also das Vorkommen der jungburgwallzeitlichen Keramik, wenn auch in einem 1/5 Anteil. Seine Grundlage bildet jedoch unbestritten die spätgroßmährische Keramik (vorwiegend Variante 3/4, mit unüberbarem Anteil an roter und rot-schwarzer Keramik).

Im Vergleich zu dem schon präzisierten spätgroßmährischen Keramikkomplex aus dem Objekt 1183 in dem Mikulčicer Suburbium (Kavánová 2001, 201) ist der Anteil der sog. älteren Keramik in beiden Fällen praktisch gleich (29,81 % und 29,57 %). Scherben des Typs 3 waren in dem spätgroßmährischen Objekt 1183 wesentlich zahlreicher als in dem nachgroßmährischen Horizont A. Gleich ist jedoch in beiden Fällen der Hälfteanteil der späten Keramik, die die Grundlage des keramischen Materials bildet. In dem spätgroßmährischen Objekt 1183 ist der Typ 3 durch Scherben der roten und rot-schwarzen Keramik vertreten

(Kavánová 2001, 201). Im Horizont A wird diese Funktion in der Umgebung der 12. Kirche durch den jungburgwallzeitlichen Typ 4 erfüllt, wodurch die chronologische Stellung dieses Horizonts höher hinauf verschoben wird, als die spätgroßmährische Situation im Objekt 1183. Anhand der jungburgwallzeitlichen Keramik und in Anknüpfung der Fundsituation an die ältere Bebauung kann er in die Periode nach der Mitte des 10. Jahrhunderts gereicht werden. Nach einigen Bronzeohrringen später Typen überdauerte der nachgroßmährische Horizont A lange in die Spätburgwallzeit hinein.

Technologische Auswertung

Rohstoffe und deren Aufbereitung

Sandhaltige Keramik ist aus Holozänlehm der Überschwemmungsschichten der March hergestellt und als Magerstoff wurden die aus der Düne stammenden Sande benutzt. In der Gruppe der roten Keramik kam als Magerstoff zerkleinerter Quarz zutage. In der Gruppe der rot-schwarzen Keramik wurde dem Bindemittel organischer Kohlenstoff zugefügt, den Magerstoff bildeten abgerundete Graphitschollen und das Bindemittel wurde meistens mit organischem Kohlenstoff angereichert, durch den es beim Reduktionsbrand zur Graphitisierung kommt. Bei der jungburgwallzeitlichen Keramik (Typ 4) wurden als Magerstoff zerdrückte Glimmerschiefer benutzt. Bei der Graphittonkeramik sind zwei Arten der Massezubereitung zu beobachten. Graphittonkeramik des Typs 4 und Č/Č wurde in Mikulčice oder dessen nächster Umgebung hergestellt. Die Herkunft des Graphits ist nicht ganz klar, aber für den Typ 4 sind Abbauquellen in den Fundstätten Lubnice, Ketkovice und Čučice vorauszusetzen (Hložek – Gregerová 2001, 117-128).

Gestaltung

Die Keramik aus der auszuwertenden Kollektion wurde im Fall der Typen 1, 2 und 3 aus freier Hand oder auf einer Drehscheibe geformt und anschließend mit der Hand nachgedreht.

Oberflächenherrichtungen, Ablagerungen

Die Applikation der Engobe wurde bei den studierten Proben am öftesten bei der jungburgwallzeitlichen Keramik beobachtet, und zwar sowohl in der Sand- als auch der Graphitaustrührung. Engoben wurden auf die Oberfläche der in der Regel reduktionsgebrannten Gefäße aufgetragen; anschließend wurden die Gefäße zum zweitenmal kurzfristig oxidationsgebrannt. Auf Scherbenbrüchen kommt dieses Verfahren durch den sog. Sandwich-Effekt zum Ausdruck. Besonders auffallend sind sie bei der Variante Č/Č (rot-schwarze Keramik).

Kohlehaltige Ablagerungen auf Keramikscherben stellen wohl eine Folge des Kochens oder der Teerproduktion in diesen Gefäßen dar. Zur Klärung der Herkunft kohlehaltiger Stoffe würde die Anwendung der Gas-Chromatographie oder der infraroten Spektrometrie beitragen (Benediková – Kubinec – Addová 1999, 146-162). Bei eisenhaltigen, gelben und violetten Ablagerungen ist anzunehmen, daß Keramik in Kontakt mit Metallen

gelangt war (Fe, Cu, Pb). Bei der Identifikation der Metalle oder deren Oxide auf der Keramik bewährte sich die Elektron-Mikroskopie (Hložek 1997, 75-87).

Keramikbrand

Von makroskopischen Beobachtungen und von dem Vergleich mit naturwissenschaftlichen Analysen der Mikulčicer Keramik (Dvorská 1999) kann der Brand der jeweiligen Keramiktypen teilweise abgeleitet werden. Die Typen 1 und 2 wurden wahrscheinlich bei einer Temperatur von 500-600°C in eingetieften Feuerstellen oder Meilern gebrannt. Keramik des Typs 3 wurde in den meisten Fällen bei einer Temperatur um 900°C gebrannt und es ist anzunehmen, daß zum Brand eine spezielle Anlage benutzt wurde. Die Gruppe der roten Keramik wurde bei sehr niedrigen Temperaturen gebrannt, wohl bis 500°C. Jungburgwallzeitliche Graphittonkeramik wurde bei 300-500°C gebrannt und zum Brand war nur eine kleine Menge Brennstoff notwendig. Engobierte Keramik wurde meistens reduktionsgebrannt bei Temperaturen um 600°C und anschließend bei einer Temperatur um 800°C oxidationsgebrannt. Die rot-schwarze Keramik wurde in der Brennanlage so platziert, daß die Oxidationsflamme nur auf die Gefäßoberfläche einwirken konnte, um damit eine dunkelrote Abschattierung auf der Oberfläche des sonst schwarzen Gefäßes zu erzielen.

Gesamtauswertung

Die Zusammensetzung des keramischen Materials der beiden Horizonte (C und A) in der Siedlung in Mikulčice ist sehr unterschiedlich. Im Horizont C bildet die Grundkomponente der Typ 1 (Variante 3/1) mit fast 50%, im Horizont A tritt in demselben Verhältnis die Variante 3/4, die rote und rot-schwarze Keramik auf. Ein relativ hoher Anteil an Keramik des Typs 2 und der Variante 3/2 kann in beiden Horizonten beobachtet werden.

Der Typ 1 kann anhand bisheriger Bewertungen für einen typischen Bestandteil älterer Fundsituationen gehalten werden und bei den ältesten bildet er ihre Grundlage. Der Typ 2 erscheint in allen Keramikfundkomplexen aller Horizonte und behält seinen allgemeinen Charakter. Trotz aller theoretischer Bemühungen (Macháček 2001, 224-225) wurde er bisher nicht zufriedenstellend präzisiert. Die Anwesenheit des Typs 2 in den Befestigungsschichten gemeinsam mit der gleichen Menge jungburgwallzeitlicher Scherben kann man nicht für ein Residuum halten, da in diesen Schichten Keramik des Typs 3 und 1 fehlt. Wahrscheinlich kann also der Typ 2 nicht weiterhin als Keramik angesprochen werden, die für ältere Horizonte typisch ist (Klanica 1970, 112). Daß der Typ 2 keine chronologische Stütze ist, wurde bereits von B. Dostál konstatiert (1975, 160).

Die typische Keramik des Mikulčicer Burgwalls stellt der Typ 3 dar. Am meisten entspricht dieser Keramik die Keramikgruppe aus Pohansko, die von B. Dostál (1975, 163) als Typ 4 und von J. Macháček (2001, 225) als typologische Gruppe B bezeichnet wurde. Trotz aller identischen technologischen sowie Formmerkmale gibt es hier jedoch visuelle Unterschiede. Der Mikulčicer Typ

3 weist eine ausgeprägte, unverwechselbare Charakteristik auf, die die Entwicklungstendenz dieses Typs zum Ausdruck bringt, die mittels schrittweiser Bearbeitung keramischer Fundkomplexe aus verschiedenen, stratigraphisch bestimmten chronologischen Horizonten enthüllt wurde.

Als ältere, jüngere und späte Keramik werden bestimmte Keramikgruppen bezeichnet, die für die jeweiligen Perioden der Besiedlung des Mikulčicer Burgwalls typisch sind. Terminologische Probleme spiegeln in gewissem Maße lokale Unterschiede der Keramik wider, die gegenwärtig im Material aus großen Fundstellen beobachtet werden. Falls bei einzelnen Fundstellen in dem Scherbenmaterial der Inhalt allgemeiner Begriffe (ältere, jüngere und späte Keramik, eventuell vorgroßmährische, ältere, jüngere und späte großmährische, nachgroßmährische Keramik, was in einigen Situationen zutreffender ist) konkretisiert werden könnte, dann wäre es möglich, die Ergebnisse der Bewertung in bestimmten Regionen entsprechend zu vereinen.

Abbildungen:

Tab. 1. Vertretung von Rändern in Keramiktypen und Keramikvarianten im Rahmen der Gesamtzahl ausgewerteter Scherben.

A - abgerundet

B1 - kegelförmig abgeschnitten und einfach walzenförmig

B2 - kegelförmig abgeschnitten und einfach walzenförmig, untere Kante gezogen

B3 - kegelförmig abgeschnitten und einfach walzenförmig, obere Kante gezogen

B4 - kegelförmig abgeschnitten und einfach walzenförmig, untere sowie obere Kante gezogen

C1 - trichterförmig abgeschnitten, einfach

C3 - trichterförmig abgeschnitten, obere Kante gezogen

E1 - senkrecht gekehrt

G2 - verstärkt und abgeschnitten

I - gesimsförmig

J - andere Formen

Tab. 2. Vertretung der Verzierung bei Keramiktypen und -varianten.

A1 - Kammstrichstreifen

A2 - Kammstrichstreifen nebeneinander

A3 - Kammstrichstreifen übereinander

B1 - Kammstrichwellenlinie

B2 - Kammstrichwellenlinien nebeneinander

B3 - Kammstrichwellenlinien übereinander

C1 - eine Kammstrichwellenlinie zwischen zwei Kammstrichstreifen

C2 - Kammstrichwellenlinien zwischen zwei Kammstrichstreifen

C3 - Kammstrichstreifen zwischen zwei Kammstrichwellenlinien

C4 - Kammstrichwellenlinien über Kammstrichstreifen

C5 - Kammstrichstreifen über Kammstrichwellenlinien

C6 - Kombination von Kammstrichwellenlinien und Kammstrichstreifen
 C7 - Kammstrichstreifen und (oder) Kammstrichwellenlinien übereinander
 D1 - Rille
 D2 - Rillen
 E1 - Wellenlinie
 E2 - Wellenlinien
 E3 - Wellenlinien übereinander
 F2 - Wellenlinien über Rillen
 F3 - Wellenlinien zwischen Rillen
 F4 - Kombination von Wellenlinien und Rillen
 G - Kammornament mit Rillen oder Wellenlinien
 H1 - Kammstiche
 H2 - Einschnitte
 H3 - Stiche mit Einzahlgerät
 I1 - Kammstiche mit Kammstrichwellenlinien und Kammstrichstreifen
 I3 - Einschnitte mit Rillen
 andere Motive

Tab. 3. Gestaltungsweise bei einzelnen Keramiktypen.

A - stark formgebend, Nachdrehen
 B - schwach formgebend.

Tab. 4. Vertretung des makroskopisch sichtbaren Magerstoffs in Keramiktypen und -varianten.

Tab. 5. Ablagerungen auf Innen- oder Außenwänden bei einzelnen Keramiktypen.

Tab. 6. Charakter der Ablagerungen im Rahmen einzelner Typen.

C - kohlenstoffhaltig
 Fe - eisenhaltig,
 violett, gelb, durchbrannt.

Tab. 7. Vertretung von Einzeltypen in verfolgten Quadraten.

Tab. 8. Vertretung einzelner Keramiktypen in Siedlungsobjekten.

Tab. 9. Zahl von Rändern, Ausbauchungen und Böden bei einzelnen Keramiktypen.

D - Boden
 DVZ - Boden mit verzierter Ausbauchung
 NV - unverzierte Ausbauchung
 O - Rand
 ONV - Rand mit unverzierter Ausbauchung
 OZV - Rand mit verzierter Ausbauchung
 VA - verzierte Ausbauchung.

Tab. 10. Vertretung von Rändern in Keramiktypen und Keramikvarianten im Rahmen der gesamten ausgewerteten Scherben.

A - abgerundet
 B1 - kegelförmig abgeschnitten und einfach walzenförmig
 B2 - kegelförmig abgeschnitten und einfach walzenförmig, untere Kante gezogen
 B4 - kegelförmig abgeschnitten und einfach walzenförmig, untere sowie obere Kante gezogen
 C1 - trichterförmig abgeschnitten, einfach
 C2 - trichterförmig abgeschnitten, untere Kante gezogen
 C3 - trichterförmig abgeschnitten, obere Kante gezogen
 D1 - waagrecht abgeschnitten, einfach

E1 - senkrecht gekehrt
 E2 - schräg gekehrt
 F - zugespitzt
 H - ausladend und gezogen
 I - gesimsförmig
 J - andere Formen
 K - zylindrisch

Tab. 11. Vertretung des Dekors in Keramiktypen und Keramikvarianten.

A1 - Kammstrichstreifen
 A2 - Kammstrichstreifen nebeneinander
 A3 - Kammstrichstreifen übereinander
 B1 - eine Kammstrichwellenlinie
 B2 - Kammstrichwellenlinien nebeneinander
 B3 - Kammstrichwellenlinien übereinander
 C3 - Kammstrichstreifen zwischen zwei Kammstrichwellenlinien
 C6 - Kombination von Kammstrichwellenlinien und Kammstrichstreifen
 C7 - Kammstrichstreifen und (oder) Kammstrichwellenlinien übereinander
 D1 - Rille
 D2 - Rillen
 D4 - Rille über der Kammstrichwellenlinie
 E1 - Wellenlinie
 E2 - Wellenlinien
 E3 - Wellenlinien übereinander
 F1 - Wellenlinie über Rillen
 F2 - Wellenlinien über Rillen
 F4 - Kombination von Wellenlinien und Rillen
 F8 - Wellenlinien und Rillen übereinander
 H1 - Kammstiche
 H2 - Einschnitte
 H3 - Stiche mit Einzahlgerät
 I2 - Kammstiche mit Rillen und (oder) Wellenlinien
 I3 - Einschnitte mit Rillen
 I6 - Einschnitte mit Kammstrichwellenlinien und Kammstrichstreifen
 I7 - einfache Stiche mit Kammstrichwellenlinien oder Kammstrichstreifen
 I8 - einfache Stiche mit Rillen oder Wellenlinien
 I9 - Einschnitte mit Wellenlinien und Kammstrichstreifen
 N - Nagelstiche über Rillen
 L - Rädchen
 J - andere Motive

Tab. 12. Gestaltungsweise bei einzelnen Keramiktypen. Nachdrehen, aus freier Hand, Drehen.

Tab. 13. Vertretung des makroskopisch sichtbaren Magerstoffs und Oberflächenherrichtungen in Keramiktypen und -varianten (Engobe wurde beim Typ Č/Č nicht statistisch verfolgt, denn sie ist Bestandteil der Charakteristik dieser Scherben).
 EV - Engobe auf der Außenseite
 EVN - Engobe auf der Innenseite
 OE - Engobe beidseitig
 SP - Glimmer auf der Oberfläche
 SH - Glimmer in der Tonmasse
 GSP - Graphit und Glimmer auf der Oberfläche
 GSH - Graphit und Glimmer in der Tonmasse

GP - Graphit auf der Oberfläche

GH - Graphit in der Tonmasse

KH - Karbonate (kalkhaltige Schalen lebendiger Organismen) in der Tonmasse.

Tab. 14. Ablagerungen auf der Außen-, Innen- oder auf beiden Seiten bei einzelnen Keramiktypen.

Tab. 15. Charakter der Ablagerungen im Rahmen der Einzeltypen.

C - kohlenstoffhaltig

Fe - eisenhaltig

ZF - gelb-violett

Tab. 16. Charakter des Bodenzeichens bei einzelnen Keramiktypen.

Tab. 17. Situierung des Dekors bei einzelnen Keramiktypen.

SV - Ober- und Unterteil der Ausbauchung

HV - Oberteil der Ausbauchung

HR - Hals

V - Ausbauchung.

Tab. 18. Verzierung der Ränder bei einzelnen Keramiktypen.

A3 - Wellenlinie auf der Innenseite

B1 - Kammstrichwellenlinie auf der Außenseite

B2 - Kammstrichstreifen auf der Außenseite

B3 - Wellenlinie auf der Außenseite

B4 - Rille auf der Außenseite

C - Kammstrichwellenlinie auf beiden Seiten

D - Rädchen

Tab. 19. Reparaturöffnungen bei einzelnen Keramiktypen.

Tab. 20. Vertretung einzelner Typen in verfolgten Quadraten.

Tab. 21. Vertretung einzelner Keramiktypen nach der Tiefe.

Tab. 22. Anzahl von Rändern, Ausbauchungen und Böden bei einzelnen Keramiktypen.

C - ganzes Gefäß

D - Boden

NV - unverzierte Ausbauchung

O - Rand

ONV - Rand mit verzierter Ausbauchung

OZV - Rand mit unverzierter Ausbauchung

ZV - verzierte Ausbauchung.

STATISTICKÉ HODNOCENÍ TAFONOMICKÝCH, OSTEOARCHEOLOGICKÝCH A ANTROPOLOGICKÝCH PARAMETRŮ POHŘEBIŠTĚ U 12. KOSTELA V MIKULČICÍCH

Vladimír SLÁDEK – Blanka KAVÁNOVÁ

Úvod

Kosterní pohřebiště patří bezesporu k významným archeologickým pramenům vypovídajícím o lidské minulosti, kultuře a sociálním uspořádání. Smrt patří k životnímu údělu každého jedince a jako taková je tématem základních skupinových zkušeností, výkladů a obrazů. Historicky je pohřbívání mrtvých a tedy aktivní vztah živých ke smrti doložen hluboko do paleolitu (Pearson 1999). Od neolitu můžeme také s jistotou předpokládat, že pohřební zvyklosti patří i k charakteristickým znakům každé komunity a v archeologických nálezech se mezi rozdílnými kulturními kontexty liší v řadě parametrů, např.: (1) absence či presence hrobové jámy, jejího tvaru a případné hloubky, (2) umístění a orientace hrobu, (3) uspořádání těla mrtvého jedince v závislosti na pohlaví a věku, (4) v charakteru hrobové výbavy a (5) v počtu hrobů a celkovém uspořádání pohřebiště apod. (souhrnně Pearson 1999).

Slovanské hradiště v Mikulčicích je důležitou lokalitou nejen svým významem v rámci výzkumu slovanského osídlení, nýbrž i příznivými podmínkami pro terénní výzkum. Od r. 1954 bylo v areálu hradiště a jeho nejbližším okolí prozkoumáno celkem deset kosterních pohřebišť, z nichž většina se koncentrovala okolo církevních staveb. Z literatury jsou známy nálezy z hrobových celků, dokládající vysokou úroveň společenského postavení zemřelých. Hroby v kamenných hrobkách s meči, kopími, sekerami a jezdeckou výstrojí, stejně jako bohaté pásové garnitury reprezentují významnou společenskou vrstvu velkomoravského státu. Šperky z drahých kovů ilustrují majetkové poměry zemřelých, neboť v odpovídajícím časovém období dosud nebyl uplatňován křesťanský obyčej prostého pohřbu.

Prozatím byla souborně publikována čtyři pohřebiště, a to u druhého kostela v blízkosti západní brány knížecího hradu (Poulik 1957), u šestého a sedmého kostela na podhradí (Poulik 1963) a v severovýchodně od hradiště situované trati „Klášteřísko“ (Klanica 1985). Naše studie navazuje na tyto výzkumy hodnocením

pohřebiště v okolí tzv. 12. kostela (vymezení pohřebiště: Kavánová 2003).

Cíl práce

Cílem studie je shrnutí antropologických, tafonomických a osteoarcheologických dat z kosterního pohřebiště u 12. kostela v Mikulčicích. Soustředili jsme se na popis a rozbor prostorového uspořádání kosterních nálezů a na statistickou analýzu vybraných osteoarcheologických, antropologických a tafonomických parametrů u pohřebiště jako celku, u fáze pohřbívání 1 a fáze pohřbívání 3.

Materiál a metody

Sejmutí dat

Materiál pro tuto studii tvořil soubor kosterního pohřebiště u 12. kostela v Mikulčicích. Celkem jsme hodnotili 79 hrobů, popis hrobů je uveden v příloze.

Vstupní data jsme snímali podle archeologické dokumentace, kterou tvořil: (1) popis nálezové situace, (2) plán rozložení hrobů ve čtvercové síti a (3) obrazová příloha s fotografií a nákresem kostry (podrobněji Kavánová 2003).

Archeologická dokumentace nebyla zaměřena na antropologické, tafonomické a osteoarcheologické údaje o kostře jedince a proto jsme většinu údajů museli z obrazové přílohy odečíst a rekonstruovat. Kresebná schémata se ukázala pro tuto rekonstrukci jako nevhodná, neboť zachycují jen zběžně uspořádání kostry bez základních anatomických detailů (např. chybí kontext o orientaci kloubních ploch apod.). Také fotografická dokumentace měla několik omezení: (1) nebyla vedena standardizovaným postupem (tj. chybí dokumentace sektorů kostry a anatomických částí), (2) byla vedena nerovnoměrně (u některých jedinců bylo k dispozici několik detailních pohledů a sejmutí údajů proto bylo jednodušší, většinou byl ale zachycen jen celkový pohled na kostru, případně fotografie chyběla).

Takto vedená archeologická dokumentace je pro detailní tafonomickou a osteoarcheologickou analýzu zásadním omezením, neboť většinu hypotéz, které

vyplnuly během hodnocení tohoto pohřebiště, nebylo možné adekvátně zhodnotit a lze se zaměřit jen na základní ukazatele (srovnej Buikstra – Ubelaker 1994; Černý 1995; Duda et al. 1990; Ubelaker 2000).

Terminologie

Anatomická terminologie vychází z Čiháka (2001), tafonomické a osteoarcheologické termíny z Černého (1995) a Duda et al. (1990).

Výběr parametrů

Pohřebiště u 12. kostela v Mikulčicích jsme hodnotili ve třech časových úrovních: (a) pohřebiště jako celek (sloučeny všechny časové fáze pohřbívání), (b) starší fáze pohřbívání 1 a (c) mladší fáze pohřbívání 3. Fázi pohřbívání 2 jsme z analýzy vyloučili pro nejednoznačnost tohoto horizontu a zařazení nálezu. Rozdělení hrobů podle fáze pohřbívání jsme převzali z práce Kavánové (2003, 297-325, obr. 143-145), kde je také uvedena k tomuto problému podrobná diskuse.

Pro statistickou analýzu jsme vybrali 10 parametrů:

1. **orientace kostry** – udává, ke které světové straně směřovala lebka.
2. **pohlaví** – převzali jsme ze Stloukala a Vyhnanáka (1998), pohlaví jsme rozdělili do tří kategorií: ženské (F), mužské (M) a neurčení jedinci.
3. **věk** – převzali jsme ze Stloukala a Vyhnanáka (1998), vzhledem k nízkému počtu zkoumaných jedinců a přesnosti antropologického odhadu věku jsme nálezy sloučili do tří kategorií: infans (kategorie 1: 0-15 let), juvenis (kategorie 2: 15-21 let), adultus (kategorie 3: 21 a více let); kategorii juvenis jsme přiřadili jen v 5 případech a proto jsme tyto jedince samostatně nehodnotili a ve většině analýz zařadili kategorii juvenis a adultus do jedné skupiny.
4. **uložení kostry v hrobové jámě** – údaje jsme převzali částečně z práce Kavánové (2003, 297-318) a částečně snímali z příložené dokumentace, pro určení dekubitu (polohy) kostry jsme vycházeli z metodiky Černého (1995) a Duda et al. (1990).
5. **míra uspořádanosti kostry** – udává součet anatomické uspořádanosti v 7 oblastech: oblast hrudníku, páteře, pravé horní končetiny, levé horní končetiny, pánve, pravé dolní končetiny a levé dolní končetiny. Anatomické uspořádání ve všech sedmi oblastech = 7, dislokace ve všech sedmi oblastech = 0.
6. **uspořádání kostry hrudníku** – hodnotili jsme podle polohy žeber a hrudní kosti a to v kategorii anatomicky uspořádaný, dislokovaný a neurčený. Do kategorie dislokovaný jsme zařadili jedince, u kterého byla žebra a hrudní kost mimo anatomickou polohu, často když byly přemístěny do jiné oblasti, např. kranálně do oblasti lebky nebo kaudálně do oblasti pánve. U anatomického uspořádání žeber a hrudní kosti se jedná o orientační přiřazení, záznamy polohy žeber nebo hrudní kosti v dokumentaci chybí.
7. **uspořádání kostry páteře** – hodnotili jsme v kategorii anatomicky uspořádaný, dislokovaný a neurčený. Za anatomicky uspořádanou kostru páteře jsme považovali jedince, u kterých byla těla obratlů sesta-

vena ve sloupec a obratle nebyly dislokovány od předpokládaného anatomického rozmístění v páteři. V řadě případů je ale kategorie anatomicky uspořádaný jen orientační.

8. **uspořádání kostry horní končetiny** – hodnotili jsme podle polohy dlouhých kostí paže a předloktí v kategorii anatomicky uspořádaný, dislokovaný a neurčený. Z uspořádanosti kostry ruky jsme vycházeli jen u některých případech, protože tyto údaje nešlo z dokumentace přesně odečíst. V analýze jsme se omezili na hodnocení pravé strany.
9. **uspořádání pánve** – hodnotili jsme podle polohy pravé a levé pánevní kosti a kosti křížové a to v kategorii anatomicky uspořádaný, dislokovaný a neurčený.
10. **uspořádání dolní končetiny** – jsme hodnotili v kategorii anatomicky uspořádaný, dislokovaný a neurčený. Postupovali jsme shodně jako u horní končetiny.

Postup při statistických inferencích

Předpokládejme, že se v populaci vyskytuje zkoumaný znak alternativně ve dvou třídách. Například pohlaví jako alternativní znak se může rozdělit do třídy (a) „muži“ = 1 a (b) „ženy“ = 0. Předpokládejme dále, že ze zkoumané populace vybereme posloupnost $k \geq 1$ nezávislých pokusů, kdy třída „1“ může nastat s neměnnou pravděpodobností π z intervalu $0 \leq \pi \leq 1$ a třída „0“ s neměnnou pravděpodobností $1 - \pi$ (Michálek et al. 1982).

Parametr π je v případě hodnocení pohřebiště v Mikulčicích neznámý a proto se k němu vztahují naše inference, kdy nás zajímá pravděpodobnost π výskytu třídy „1“ v populaci. Při inferenci o parametru π postupujeme dvojím způsobem (souhrnně viz: Agresti 1996; Michálek et al. 1982; Sokal – Rohlf 1995):

- a) testujeme nulovou hypotézu $H_0: \pi = \pi_0$, kde π zastupuje pravděpodobnost výskytu alternativního znaku třídy „1“ ve výběru zkoumaného pohřebiště a π_0 pravděpodobnost, kterou testujeme, resp. o které vynášíme statistickou inferenci. Vzhledem k tomu, že parametr π může být buď větší nebo menší, alternativní hypotéza odpovídá oboustranné alternativě testu $H_a: \pi \neq \pi_0$. Při testování nulové hypotézy máme možnost nastavit parametr π_0 libovolně. V našem případě jej nastavíme jako rovnost dvou četností (poměr 1:1), kdy pravděpodobnost třídy „1“ bude shodná s pravděpodobností třídy „0“ tedy $\pi = 1 - \pi = 0.5$. V takto formulované hypotéze testujeme odchylky od předpokladu, že dané znaky se vyskytují v populaci se shodnou četností, tedy alternativní hypotézu $H_a: \pi \neq \pi_0$.
- b) srovnáváme 95 % interval spolehlivosti parametru π . Interval spolehlivosti nám vymezuje s předpokládanou chybou 5 % pravděpodobnost třídy „1“ a tedy i poměr tříd alternativního znaku v populaci. Interval spolehlivosti zároveň určuje signifikantnost parametru π_0 , ale stejně slouží jako rozmezí parametru π pro případ, že pohřebiště v Mikulčicích budeme

Analýza No.	Hodnocení (parametr)	Popis analýzy
I/1	orientace kostry	pohřebiště jako celek, všechny věkové kategorie
I/2	orientace kostry	pohřebiště jako celek, vyloučená kategorie infans
I/3	orientace kostry	fáze 1, všechny určené věkové kategorie
I/4	orientace kostry	fáze 3, všechny určené věkové kategorie
II/1	pohlaví jedinců	pohřebiště jako celek, věková kategorie adultus+juvenis
II/2	pohlaví jedinců	fáze 1, věková kategorie adultus+juvenis
II/3	pohlaví jedinců	fáze 3, věková kategorie adultus+juvenis
III/1	věk jedinců	pohřebiště jako celek, kategorie infans vs. adultus
III/2	věk jedinců	fáze 1, kategorie infans vs. adultus
III/3	věk jedinců	fáze 3, kategorie infans vs. adultus
IV/1	uložení kostry	pohřebiště jako celek, adultus + juvenis vs. neurčená poloha u adultus + juvenis
IV/2	uložení kostry	pohřebiště jako celek, infans vs. neurčená poloha u infans
IV/3	uložení kostry	fáze 1, adultus + juvenis vs. neurčená poloha u adultus + juvenis
IV/4	uložení kostry	fáze 3, adultus + juvenis vs. neurčená poloha u adultus + juvenis
V/1	míra uspořádání	pohřebiště jako celek, míra uspořádanosti 0 vs. 7, sloučené věkové kategorie
V/2	míra uspořádání	pohřebiště jako celek, míra uspořádanosti 0 vs. 7, kategorie infans
V/3	míra uspořádání	pohřebiště jako celek, míra uspořádanosti 0 vs. 7, kategorie adultus + juvenis
V/4	míra uspořádání	pohřebiště jako celek, míra uspořádanosti spíše dislokovaná (0-3) vs. spíše v anatomické poloze (4-7), sloučené věkové kategorie
V/5	míra uspořádání	pohřebiště jako celek, míra uspořádanosti spíše dislokovaná (0-3) vs. spíše v anatomické poloze (4-7), kategorie infans
V/6	míra uspořádání	pohřebiště jako celek, míra uspořádanosti spíše dislokovaná (0-3) vs. spíše v anatomické poloze (4-7), kategorie adultus + juvenis
VI/1	uspořádání hrudního koše	pohřebiště jako celek, sloučené věkové kategorie
VI/2	uspořádání hrudního koše	pohřebiště jako celek, kategorie infans
VI/3	uspořádání hrudního koše	pohřebiště jako celek, kategorie adultus + juvenis
VII/1	uspořádání páteře	pohřebiště jako celek, sloučené věkové kategorie
VII/2	uspořádání páteře	pohřebiště jako celek, kategorie infans
VII/3	uspořádání páteře	pohřebiště jako celek, kategorie adultus + juvenis
VIII/1	uspořádání pravé horní končetiny	pohřebiště jako celek, sloučené věkové kategorie
VIII/2	uspořádání pravé horní končetiny	pohřebiště jako celek, kategorie infans
VIII/3	uspořádání pravé horní končetiny	pohřebiště jako celek, kategorie adultus + juvenis
IX/1	uspořádání pánve	pohřebiště jako celek, sloučené věkové kategorie
IX/2	uspořádání pánve	pohřebiště jako celek, kategorie infans
IX/3	uspořádání pánve	pohřebiště jako celek, kategorie adultus + juvenis
X/1	uspořádání pravé dolní končetiny	pohřebiště jako celek, sloučené věkové kategorie
X/2	uspořádání pravé dolní končetiny	pohřebiště jako celek, kategorie infans

Tab. 1. Seznam analýz.

v budoucnu srovnávat s jinými podobnými lokalitami.

Seznam analýz je uveden v tab. 1. Strategie hodnocení výsledků statistických testů je podrobněji uvedena u hodnocení parametru orientace kostry, u ostatních analýz jsme se omezili na krátký komentář k tabelárním výsledkům.

Použitý software

Vstupní data jsme zpracovali v tabulkovém procesoru Excel. Pro statistické testy a výpočet intervalu spolehlivosti parametru jsme použili software StatXact 4.0 (Mehta – Patel 1999), Statistica 5.1 (StatSoft, 1984-1996) a některé výpočty jsme prováděli pomocí vlastního software. Výpočetní postup je u software StatXact 4.0 založen na tzv. exaktním postupu, který jsme upřednostnili od asymptotických postupů software Statistica 5.1 (diskuze viz Agresti 1996; Mehta – Patel 1999). Výpočet intervalu spolehlivosti parametru π vychází z postupu Clopper a Pearson (1934).

Výsledky a diskuze

Orientace kostry

Pohřebiště Mikulčice jako celek

Na pohřebišti u 12. kostela v Mikulčicích jsme zaznamenali čtyři orientace kostry: jihozápadní (jz), severozápadní (sz), jihovýchodní (jv) a západní (z).

Celkem jsme hodnotili 79 jedinců:

- a) u 23 jedinců nebylo možné orientaci kostry určit (neurčení jedinci: kategorie infans = 14, kategorie adultus + juvenis = 6 jedinců, věk neurčen = 3 jedinci)
- b) polohy jihovýchodní a západní byly zastoupeny po jednom jedinci a dále jsme je nehodnotili
- c) u 54 jedinců převažuje poloha jihozápadní ($n_{jz} = 40$) nad polohou severozápadní ($n_{sz} = 14$), (tab. 2, I/1).

Převaha orientace kostry v jihozápadním směru může být charakteristickým rysem tohoto pohřebiště. Testujeme proto otázku, zda jihozápadní orientace kostry převažuje nad polohou severozápadní nebo zda se jedná o náhodný posun od populačního poměru 1:1. Za nulovou hypotézu H_0 jsme zvolili rovnost četností výskytu polohy jihozápad a severozápad ($H_0: \pi_{jz} = \pi_{sz} = 0.5$).

Odhad pravděpodobnosti π_{jz} výskytu orientace jihozápad na pohřebišti jako celku se sloučenými věkovými kategoriemi je signifikantně odlišný od testované $\pi_0 = 0.5$ rovnosti četností obou orientací, pro což svědčí test H_0 a posunutí 95 % intervalu spolehlivosti směrem k vyšší četnosti jihozápadní polohy (tab. 2, I/1). Na základě signifikantnosti testu proto předpokládáme, že poměr mezi způsobem orientace kostry v jihozápadním a severozápadním směru na pohřebišti jako celku u sloučených věkových kategorií je odlišný od předpokládaného poměru 1:1.

Ve druhé analýze pohřebiště jako celku jsme vyloučili z hodnocení všechny jedince kategorie infans (tab. 2, I/2). Poloha jihozápadní byla signifikantně odlišná od nulové hypotézy rovnosti četností, předpokládáme proto, že i u jedinců kategorie adultus+juvenis převa-

žuje na pohřebišti u 12. kostela v Mikulčicích poloha jihozápadní.

Pohřebiště Mikulčice: Fáze 1 – do fáze 1 bylo zařazeno 28 jedinců všech věkových kategorií. Z určitelných poloh kostry převládá poloha jihozápadní ($n_{jz} = 12$, $n_{sz} = 2$). U relativně velké části zkoumaných jedinců ($n_{neurč} = 14$) však nebylo možné určit orientaci kostry (viz níže diskuze).

Poměr jihozápadní a severozápadní polohy u určitelných jedinců je signifikantně odlišný od nulové hypotézy rovnosti četností a předpokládáme proto, že ve fázi 1 pohřebiště u 12. kostela převažuje orientace kostry lebkou k jihozápadu (tab. 2, I/3).

Pohřebiště Mikulčice: Fáze 3 – do fáze 3 bylo zařazeno 35 jedinců všech věkových kategorií. Převažující poloha kostry je v jihozápadním směru ($n_{jz}=20$, $n_{sz}=11$) (tab. 2, I/4). Čtyři jedinci nebyli určeni a v analýze je nehodnotíme. Nulovou hypotézu rovnosti četností polohy jihozápadní a severozápadní nemůžeme zamítnout a předpokládáme proto, že v této fázi byli jedinci pohřbívání se shodnou pravděpodobností polohy jihozápadní a severozápadní ($\pi = 0.5$), (tab. 2, I/4).

Souhrn:

- 1) Na pohřebišti u 12. kostela v Mikulčicích jako celku převažuje signifikantně poloha jihozápadní nad severozápadní.
- 2) Ve fázi 1 je způsob pohřbívání shodný jako u pohřebiště jako celku, poměr mezi polohou jihozápadní a severozápadní je signifikantně odlišný od poměru 1:1 (0.5).
- 3) Ve fázi 3 nemůžeme zamítnout pravděpodobnost shody četností poměru 0.5.

Pohlaví jedinců

Pohlaví jedinců bylo určeno u 16 mužů a 19 žen, ze 44 neurčených jedinců bylo 37 kategorie infans (Stloukal – Vyhnanek 1998).

Provedli jsme tři druhy srovnání (tab. 1, II/1-3). Žádný z testů není statisticky signifikantní (tab. 2, II/1-3). Předpokládáme proto, že poměr mužů a žen není na pohřebišti v Mikulčicích odlišný od $\pi_0 = 0.5$, tedy že počet pohřbených mužů a žen je shodný. Tyto výsledky jsou shodné jak pro pohřebiště jako celek, tak i pro fázi 1 a 3.

Souhrn:

- 1) Na pohřebišti Mikulčice je zachován shodný poměr mužů a žen a to jak u pohřebiště jako celku, tak i u fáze 1 a 3.

Věk jedinců

Ze 79 jedinců nebyl věk přiřazen třem jedincům, 37 jedinců bylo zařazeno do kategorie infans, 5 do kategorie juvenis a 34 do kategorie adultus (Stloukal – Vyhnanek 1998). V testech jsme hodnotili, zda proporce jedinců kategorie infans a adultus je shodná.

U pohřebiště jako celku převažuje kategorie infans ($n_{infans} = 37$, $n_{adultus} = 34$), ale odchylka není signifikantní od poměru 1:1 (tab. 2, III/1). U fáze 3 je sice vyšší

Analýza	Celkem (k)	Třída s vyšší četností (Y)	MLE π	Interval spolehlivosti 95 % π		P-values
I. Orientace kostry:						
I/1	54	40 (jz)	0.74	0.60	0.85	<0.001***
I/2	31	25 (jz)	0.81	0.62	0.93	<0.001***
I/3	14	12 (jz)	0.86	0.57	0.98	<0.01**
I/4	31	20 (jz)	0.64	0.45	0.81	0.15
II. Pohlaví jedinců						
II/1	35	19 (F)	0.54	0.37	0.71	0.74
II/2	7	4 (F)	0.57	0.18	0.90	>0.9
II/3	20	12 (F)	0.6	0.36	0.81	0.50
III. Věk jedinců						
III/1	71	37 (1)	0.52	0.4	0.64	0.81
III/2	23	17 (1)	0.74	0.52	0.90	<0.05*
III/3	34	21 (3)	0.62	0.44	0.78	0.23
IV. Uložení kostry						
IV/1	39	26 (dd)	0.67	0.50	0.80	0.053
IV/2	37	24 (neurč.)	0.65	0.47	0.78	0.099
IV/3	8	6 (dd)	0.75	0.35	0.97	0.29
IV/4	23	18 (dd)	0.78	0.56	0.92	<0.01**
V. Míra uspořádání						
V/1	42	33 (0)	0.79	0.63	0.90	<0.001***
V/2	18	15 (0)	0.83	0.59	0.96	<0.01**
V/3	24	18 (0)	0.75	0.53	0.90	<0.05*
V/4	62	40 (0)	0.64	0.51	0.76	<0.05*
V/5	24	16 (0)	0.67	0.45	0.84	0.15
V/6	38	24 (0)	0.63	0.46	0.78	0.14

Tab. 2. Srovnání parametrů z pohřebiště Mikulčice u 12. kostela. Označení analýzy viz tab. 1; u třídy s vyšší četností v závorce označení třídy: jz – jihozápadní poloha, F – přiřazené ženské pohlaví, věk jedinců 1 – kategorie infans, věk jedinců 3 – kategorie adultus, dd – decubitus dorsalis, definice míry uspořádanosti viz metody a tab. 3; MLE π – odhad π metodou maximální věrohodnosti (pravděpodobnost výskytu znaku třídy „1“); * – signifikance na $\alpha \leq 0.05$, ** – signifikance na $\alpha \leq 0.01$, *** – signifikance na $\alpha \leq 0.001$.

četnost u kategorie adultus ($n_{\text{infans}} = 13$, $n_{\text{adultus}} = 21$), ale ani zde nemůžeme nulovou hypotézu shody četností zamítnout (tab. 2, III/3).

Naopak u fáze 1, kde jedinců kategorie infans bylo určeno 17 a adultus určeno 6, je poměr mezi kategorií adultus a infans signifikantně odlišný od $\pi_0 = 0.5$, byť tato odlišnost je na hranici signifikance a dolní hranice intervalu spolehlivosti je blízká poměru 0.5 (interval spolehlivosti = 0.52) (tab. 2, III/2).

Souhrn:

- 1) Na pohřebišti Mikulčice je zachován shodný poměr jedinců kategorie infans a adultus u pohřebiště jako celku a fáze 3.
- 2) U fáze 1 je poměr mezi jedinci kategorie infans a adultus signifikantně odlišný od poměru 1:1.

Poloha kostry (uložení kostry)

Polohu kostry jsme hodnotili sice u 79 jedinců, ale u 40 nálezů nemohl být tento parametr odhadnut (z neur-

čených jedinců bylo $n_{\text{adultus} + \text{juvenis}} = 13$, $n_{\text{infans}} = 24$, $n_{\text{věk neurčen}} = 3$). U zbývajících jedinců jsme zaznamenali jedinou polohu a to uložení těla v *decubitus dorsalis* (uložení na zádech; $n_{\text{dd}} = 39$).

Poměr neurčených jedinců vzhledem k poloze na zádech není signifikantně odlišný od nulové hypotézy rovnosti poměrů od $\pi_0 = 0.5$ ($P\text{-value} = >0.99$). Předpokládejme ale, že skupina neurčených jedinců reprezentuje jiný (neznámý) druh uložení než *decubitus dorsalis*. Testujeme proto nulovou hypotézu shodného poměru mezi polohou *decubitus dorsalis* a skupinou neznámých poloh u neurčených jedinců.

Na pohřebišti jako celku jsme hodnotili zvlášť skupinu *adultus + juvenis* a skupinu *infans* (tab. 1, IV/1-2). U skupiny *adultus + juvenis* převažuje poloha *decubitus dorsalis*, poměr mezi *decubitus dorsalis* a neurčenou polohou je na hranici statistické signifikance (tab. 2, IV/1). U kategorie *infans* sice převažuje neurčená poloha, ale poměr mezi *decubitus dorsalis* a neurčenou polohou není signifikantně odlišný od poměru 1:1 (tab. 2, IV/2).

U fáze 1 a 3 jsme hodnotili skupinu *adultus+juvenis* vůči neurčené poloze (tab. 1, IV/3-4). Poměr těchto tříd nebyl u fáze 1 signifikantně odlišný od nulové hypotézy rovnosti četností (tab. 2, IV/3). U fáze 3 jsme nulovou hypotézu rovnosti četností zamítli na hladině menší než 0.01 a předpokládáme, že i v případě, kdy neurčení jedinci reprezentují jednu neznámou polohu, bude na pohřebišti u 12. kostela v Mikulčicích ve fázi 3 převládat uložení na zádech (tab. 2, IV/4).

Souhrn:

- 1) U pohřebiště jako celku bylo určeno jen uložení kostry v *decubitus dorsalis*, u podobného počtu jedinců nebyla poloha určena.
- 2) Za předpokladu, že neurčení jedinci patří neznámé poloze, se poměr *decubitus dorsalis* a neurčená poloha signifikantně neodlišuje od shodnosti poměru 1:1.
- 3) U skupiny *adultus + juvenis* a u skupiny *infans* nepřevažuje *decubitus dorsalis* nad neurčenými jedinci a v případě, že neurčení jedinci patří jedné neznámé poloze, hypotézu rovnosti poměru 1:1 nemůžeme zamítnout.
- 4) U skupiny *adultus + juvenis* fáze 1 není poměr mezi *decubitus dorsalis* a neurčenou polohou signifikantně odlišný od nulové hypotézy rovnosti četností.
- 5) U skupiny *adultus + juvenis* fáze 3 byla nulová hypotéza rovnosti četností zamítnuta, signifikantně převažuje *decubitus dorsalis* nad neurčenou (neznámou) polohou.

Míra uspořádanosti kostry

Anatomické uspořádání kostry jsme hodnotili součtem anatomického uspořádání v sedmi oblastech: oblast hrudního koše, páteře, pravé horní končetiny, levé horní končetiny, pánve, pravé dolní končetiny a levé dolní končetiny. Číselné vyjádření parametru „míry uspořádání“ udává kolik oblastí je v anatomickém uspořádání: 7 = všechny oblasti jsou v anatomickém uspořádání, 0 = všechny oblasti jsou dislokované, 4-7 = kostra je spíše v anatomickém uspořádání, 0-3 kostra je spíše dislokovaná. Souhrnná data míry uspořádanosti koster pro pohřebiště jako celek jsou uvedena v tab. 3.

Míra uspořádání	Celkem		Infans		Adultus + Juvenis	
	N=	%	N=	%	N=	%
0	33	41.7	15	40.5	18	46.1
1	1	1.2	0	0	1	2.6
2	3	3.8	1	2.7	2	5.1
3	3	3.8	0	0.	3	7.7
4	5	6.3	2	5.4	3	7.7
5	2	2.5	0	0	2	5.1
6	6	7.6	3	8.1	3	7.7
7	9	11.4	3	8.1	6	15.4
Neurč.	17	21.5	13	35.1	1	2.6
Celkem	79	100	37	100	39	100

Tab. 3. Shrnutí údajů míry uspořádanosti koster - pohřebiště jako celek. Míra uspořádanosti udává součet anatomického uspořádání oblastí hrudníku, páteře, pravé horní končetiny, levé horní končetiny, pánve, pravé dolní končetiny a levé dolní končetiny. Míra uspořádanosti 0 = kostra ve všech 7 oblastech mimo očekávané anatomické uspořádání, míra uspořádanosti 7 = kostra s anatomickým uspořádáním ve všech 7 hodnocených oblastech.

Míra uspořádanosti	0	7	P-value	0-3	4-7	P-value	Neurč.
A) Fáze 1							
Celkem	8	1	<0.05*	11	3	0.057	14
Infans	4	1	0.37	4	2	0.69	11
Adultus+Juvenis	4	0	0.12	7	1	0.07	0
B) Fáze 3							
Celkem	14	7	0.19	17	18	>0.99	1
Infans	6	2	0.29	6	6	>0.99	1
Adultus+Juvenis	8	5	0.58	11	12	>0.99	0

Tab. 4. Míra uspořádanosti koster – fáze 1 a 3. Definice míry uspořádanosti viz tab. 3 a metody; * – signifikance na $\alpha \leq 0.05$.

Analýza/ No.	Celkem (k)	Třída s vyšší četností (Y)	MLE π	Interval spolehlivosti 95% π		P-values
VI. Hrudní koš						
VI/1	63	48	0.76	0.63	0.86	<0.001***
VI/2	25	18	0.72	0.51	0.87	<0.05*
VI/3	38	30	0.79	0.63	0.91	<0.001***
VII. Páteř						
VII/1	62	44	0.71	0.58	0.82	<0.01**
VII/2	24	16	0.67	0.45	0.84	0.15
VII/3	38	28	0.74	0.57	0.87	<0.01**
VIII. Horní končetina (pravá)						
VIII/1	62	46	0.74	0.61	0.85	<0.001***
VIII/2	24	19	0.79	0.58	0.93	<0.01**
VIII/3	38	27	0.71	0.54	0.85	<0.05*
IX. Pánev						
IX/1	62	39	0.63	0.496	0.75	0.056
IX/2	24	17	0.71	0.49	0.87	0.064
IX/3	38	22	0.56	0.41	0.74	0.42
X. Dolní končetina (pravá)						
X/1	62	35	0.56	0.43	0.69	0.37
X/2	24	16	0.67	0.45	0.85	0.151
X/3	38	19	0.5	0.33	0.67	>0.99

Tab. 5. Srovnání uspořádání oblastí kostry na pohřebišti u 12. kostela. Označení analýzy viz tab. 1; ve všech případech analýzy uspořádání kostry byla nejvyšší četnost v třídě dislokovaný; MLE π – odhad π metodou maximální věrohodnosti (pravděpodobnost výskytu znaku třídy „I“); * – signifikance na $\alpha \leq 0.05$, ** – signifikance na $\alpha \leq 0.01$, *** – signifikance na $\alpha \leq 0.001$.

Kostra hrudního koše	Dislokovaná kostra	Anatomické uspořádání	Celkem	P-value	Neurč.
A) Fáze 1					
Celkem	14	1	15	<0.01**	13
Infans	6	1	7	0.12	10
Adultus+Juvenis	8	0	8	<0.01**	3
B) Fáze 3					
Celkem	23	12	35	0.089	1
Infans	7	5	12	0.77	1
Adultus+Juvenis	16	7	23	0.09	0

Tab. 6. Uspořádání kostry hrudního koše u jedinců rozdělených podle věku a fáze pohřbívání. ** – signifikance na $\alpha \leq 0.01$.

Na pohřebišti jako celku převažuje dislokovaná nebo spíše dislokovaná kostra nad anatomickým či spíše anatomickým uspořádáním.

Při hodnocení poměru mezi dislokovaným (0) a anatomickým (7) uspořádáním jsme zamítli nulovou hypotézu rovnosti četností u všech kombinací podle věkových kategorií a předpokládáme proto, že u pohřebišť jako celku převažuje dislokovaná kostra nad kostrou v anatomickém uspořádání (tab. 2, V/1-3).

Při hodnocení poměru mezi spíše dislokovanou (0-3) a spíše anatomicky (4-7) uspořádanou kostrou jsme nulovou hypotézu zamítli jen u skupiny se sloučenými věkovými kategoriemi (tab. 2, V/4). V analýze samostatných věkových skupin jsme nulovou hypotézu nezamítli a nemůžeme proto předpokládat, že u skupiny infans

nebo adultus + juvenis převládá na pohřebišti jako celku spíše dislokovaná kostra nad kostrou spíše v anatomickém uspořádání (tab. 2, V/5-6).

Míra uspořádanosti kostry u fáze 1 je signifikantně odlišná od nulové hypotézy rovnosti četností jen u analýzy dislokovaného vs. anatomického uspořádání ve skupině se sloučenými věkovými kategoriemi, převažuje přitom kostra v dislokovaném uspořádání (tab. 4). U hodnocení spíše anatomického vs. spíše dislokovaného uspořádání fáze ve skupině se sloučenými věkovými kategoriemi je P-value na hranici signifikance.

Žádná z analýz míry uspořádání kostry u fáze 3 není signifikantně odlišná od nulové hypotézy rovnosti četností, přitom poměr spíše dislokované a spíše anatomicky uspořádané kostry je blízký poměru 1:1 (tab. 4).

Kostra páteře	Dislokovaná kostra	Anatomické uspořádání	Celkem	P-value	Neurč.
A) Fáze 1					
Celkem	13	1	14	<0.01**	14
Infans	5	1	6	0.22	11
Adultus+Juvenis	8	0	8	<0.01**	3
B) Fáze 3					
Celkem	20	15	35	0.5	1
Infans	6	6	12	>0.99	1
Adultus+Juvenis	14	9	23	0.4	0

Tab. 7. Uspořádání kostry páteře jedinců rozdělených podle věku a fáze pohřbívání.

Souhrn:

- 1) Na pohřebišti jako celku signifikantně převažuje kostra v dislokovaném uspořádání nad anatomickým.
- 2) Signifikance poměru mezi spíše dislokovanou a spíše anatomicky uspořádanou kostrou na pohřebišti jako celku je závislá na rozdělení podle věkových kategorií.
- 3) Ve fázi 1 signifikantně převažuje dislokované uspořádání kostry jen ve skupině se sloučenými věkovými kategoriemi.
- 4) Ve fázi 3 není žádná z analýz signifikantně odlišná od nulové hypotézy rovnosti četností.

*Uspořádání částí kostry**Uspořádání hrudního koše*

Dislokovaná a anatomická poloha hrudního koše je u pohřebišť jako celku signifikantně odlišná od nulové hypotézy rovnosti četností u všech věkových kategorií (tab. 5, VI/1-3). U fáze 1 je signifikantní odlišnost od nulové hypotézy rovnosti četností jednak u sloučených věkových kategorií, dále pak u kategorie adultus + juvenis (tab. 6). U kategorie infans fáze 1 jsme nulovou hypotézu rovnosti četností dislokovaného a anatomicky uspořádaného hrudníku nezamítli. U fáze 3 nebylo žádné z hodnocení statisticky signifikantní (tab. 6).

Uspořádání páteře

V oblasti páteře byla na pohřebišti jako celku zamítnuta nulová hypotéza rovnosti četností mezi dislokovaným a anatomickým uspořádáním u skupiny adultus + juvenis a u skupiny se sloučenými věkovými kategoriemi (tab. 5, VII/1, 3). U kategorie infans nebyla nulová hypotéza signifikantně odlišná (tab. 5, VII/2). Shodný výsledek je také ve srovnání fáze 1 (tab. 7). U fáze 3 nebyla žádná z analýz signifikantně odlišná od nulové hypotézy rovnosti četností (tab. 7).

Uspořádání horních končetin

Uspořádání horních končetin jsme hodnotili u pravé strany. Uspořádání horní končetiny je signifikantně odlišné od nulové hypotézy rovnosti poměrů u všech věkových skupin, předpokládáme proto, že na pohřebišti jako celku převažuje dislokovaná pravá horní končetina nad anatomickou polohou (tab. 5, VIII/1-3).

V třídění fáze 1 a 3 nebyl žádný test signifikantně odlišný od nulové hypotézy rovnosti četností, předpokládáme proto shodu poměru dislokované a anatomické polohy (tab. 8).

Uspořádání pánve

Analýza pohřebišť jako celku, fáze 1 a fáze 3 v uspořádání pánve nebyla signifikantně odlišná v žádné z věkových skupin (tab. 5, IX/1-3; tab. 9). Pánevní oblast proto odpovídá shodě poměrů mezi dislokovaným a anatomickým uspořádáním.

Uspořádání dolních končetin

Uspořádání dolní končetiny jsme hodnotili u pravé strany. Žádné z hodnocení dislokované versus anatomicky uspořádané dolní končetiny nebylo signifikantně odlišné od nulové hypotézy rovnosti četností a to jak u pohřebišť jako celku, tak i u fáze 1 a fáze 3 (tab. 5, X/1-3; tab. 10).

*Diskuze**Diskuze ke statistické inferenci*

Statistická inference znaků binomického rozdělení přesouvá naše tvrzení o zkoumaném pohřebišti z oblastí subjektivně založených soudů do strukturovaných pravděpodobnostních výroků. Např. na údaje o 18 dětských a 8 dospělých kostrách (poměr 18:8 resp. 2.25:1) můžeme nahlížet z pozice absolutních dat a tvrdit, že dětských koster bylo dvojnásobně více než dospělých a nesprávně vyvozovat, že i ve zkoumané

Kostra pravé horní končetiny	Dislokovaná kostra	Anatomické uspořádání	Celkem	P-value	Neurč.
A) Fáze 1					
Celkem	11	3	14	0.0574	14
Infans	4	2	6	0.69	11
Adultus+Juvenis	7	1	8	0.07	3
B) Fáze 3					
Celkem	23	12	35	0.09	1
Infans	9	3	12	0.15	1
Adultus+Juvenis	14	9	23	0.41	0

Tab. 8. Uspořádání kostry pravé horní končetiny podle věku a fáze pohřbívání.

Kostra pánce	Dislokovaná kostra	Anatomické uspořádání	Celkem	P-value	Neurč.
A) Fáze 1					
Celkem	11	3	14	0.057	14
Infans	5	1	6	0.22	11
Adultus+Juvenis	6	2	8	0.29	3
B) Fáze 3					
Celkem	16	19	35	0.74	1
Infans	6	6	12	>0.99	1
Adultus+Juvenis	10	13	23	0.68	0

Tab. 9. Uspořádání kostry pánce podle věku a fáze pohřbívání.

populaci bylo dvojnásobně více dětí než dospělých. Toto tvrzení však nijak neodráží pravděpodobnost s jakou bude vybrána skupina 26 jedinců z populace o shodné četnosti dětských a dospělých jedinců (poměr 1:1) a zároveň bude v „absolutních číslech“ odrážet poměr 18:8 (resp. 2.25:1). V hodnocení „absolutních čísel“ nemáme jistotu, že daný jev se nestal jen v souvislosti s „náhodou“ (např. vlivem náhodného výběru, apod.). Statistické hodnocení tohoto poměru ukazuje, že pravděpodobnost podobného jevu, tedy že z populace o poměru dospělých a dětí = 1:1 vybereme soubor o poměru 2.25:1, je rovna 0.075 a to znamená, že se stane přibližně 8 krát ze 100 výběrů, což je mimo zvolenou hranici signifikance (95 % interval spolehlivosti $\pi = 0.48-0.86$).

Neurčení jedinci

I přes nesporný posun při zkoumání pohřebních zvyklostí mají tvrzení založená na pravděpodobnostním přístupu některá omezení. Jedno z omezení se týká skupiny neurčených jedinců, resp. toho, jakým způsobem zahrnout neurčené jedince do hodnocení.

V analýze orientace kostry jsme u fáze 1 zjistili velký počet neurčených jedinců ($n_{neurč.} = 14$, $n_{jz} = 12$, $n_{sz} = 2$). Počet určených a neurčených jedinců není signifikantně odlišný od rovnosti poměrů $H_0 = \pi_{neurč.} = \pi_{urč.} = 0.5$ (P-value = 0.84). Můžeme proto předpokládat, že distribuce třídy jz a sz ve skupině neurčených jedinců může zásadně změnit naše výsledky (tab. 2, I/3).

I když nemáme žádné *a priori* vymezené předpoklady, že soubor neurčených jedinců neodráží proporcii

Kostra pravé dolní končetiny	Dislokovaná kostra	Anatomické uspořádání	Celkem	P-value	Neurč.
A) Fáze 1					
Celkem	8	6	14	0.79	14
Infans	4	2	6	0.69	11
Adultus+Juvenis	4	4	8	>0.99	3
B) Fáze 3					
Celkem	20	15	35	0.5	1
Infans	6	6	12	>0.99	1
Adultus+Juvenis	14	9	23	0.4	0

Tab. 10. Uspořádání kostry pravé dolní končetiny podle věku a fáze pohřbívání.

zjištěnou u určených jedinců, tento předpoklad nemůžeme testovat, tj. pravděpodobnostně vymežit.

Nejjednodušším, resp. nejkonzervativnějším přístupem je přiřazení neurčených jedinců ke skupině s nižší četností. Přiřadíme proto 14 neurčených jedinců do skupiny s orientací na severozápad ($n_{jz} = 12$, $n_{sz+neurč} = 16$). Ve srovnání s analýzou bez neurčených jedinců (tab. 2, I/3) není tento poměr signifikantní ($P\text{-value} = 0.57$). Patří-li tedy všichni neurčení jedinci fáze 1 do třídy s kostrou orientovanou na severozápad, pak hypotézu rovnosti četností nemůžeme zamítnout.

Postup přiřazení neurčených jedinců do skupiny s nižší četností je sice konzervativní, ale přesto se dostáváme do dalšího úskalí. Pravděpodobnost, že by všechny neurčené nálezy patřily do jedné třídy je velmi nízká, resp. nepravděpodobná: z populace, kde je parametr π roven 0.5 vybereme soubor 14 jedinců se společným znakem třídy „1“ s pravděpodobností $P = 6.1 \cdot 10^{-0.005}$.

V této studii jsme se proto přiklonili k postupu, ve kterém předpokládáme, že poměr ve skupině neurčených jedinců je shodný s poměrem, který jsme zjistili u určených jedinců.

Soubory s malým počtem jedinců

U analýzy uspořádanosti hrudního koše jsme ve fázi 1 kategorie infans zjistili, že při poměru mezi anatomickým a dislokovaným uspořádáním nemůžeme zamítnout nulovou hypotézu (tab. 6). Je otázkou, jak tento výsledek interpretovat. Počet hodnocených dětí byl nízký, více jak polovina případů byla neurčena ($n_{\text{infans}} = 7$, $n_{\text{neurč. infans}} = 10$; tab. 6).

Předpokládáme-li, že poměr dislokovaného a anatomického uspořádání kostry hrudního koše ve skupině neurčených jedinců je shodný jako ve skupině určených infans, potom $n_{\text{dislok infans}} = 14$ a $n_{\text{anat infans}} = 3$, hodnota nulové hypotézy rovnosti četností $P\text{-value} = 0.013$ a nulovou hypotézu zamítáme (srovnej tab. 6, $P\text{-value} = 0.12$!).

Tento rozpor vyplývá z povahy statistického hodnocení, tj. závislosti na velikosti souboru. V případě, že počet jedinců stoupne, poměr může být signifikantně odlišný od nulové hypotézy.

Soubory s nízkým počtem jedinců jsou obecnou vlastností archeologických a antropologických výzkumů, proto při interpretaci statistických výsledků musíme počítat i s tímto faktorem. V tomto případě se bude dotýkat zejména kategorie infans ve fázi 1 při hodnocení uspořádání kostry. Naše interpretace je navíc ztížena vysokým počtem neurčených jedinců.

Uspořádání kostry a analýza pohřebních zvyklostí

Jedním z cílů osteoarcheologické a tafonomické analýzy je odhadnout podle uspořádání a prostorových transformací kostry parametry pohřebních zvyklostí (Černý 1995; Duda et al. 1990). Vzhledem ke vstupním datům si v diskuzi k tomuto tématu můžeme všimnout jen některých aspektů:

A) Podle pravděpodobnosti nulové hypotézy analýzy anatomické uspořádanosti lze u kategorie juvenis+adultus kostru rozdělit do dvou částí: (a) horní část

těla (osová kostra, horní končetina), kde jsme nulovou hypotézu rovnosti četností dislokované a anatomicky uspořádané kostry zamítli a předpokládáme, že převažuje kostra dislokovaná a (b) dolní část těla (pletenec dolní končetiny a volná dolní končetina), kde jsme nulovou hypotézu rovnosti četností nemohli zamítnout (tab. 5-10). Rozdělení uspořádanosti kostry na horní a dolní část se týká pohřebiště jako celku a částečně fáze 1. U fáze 3 není rozdíl mezi horní a dolní částí těla signifikantní.

Rozdělení kostry podle uspořádanosti na horní a dolní část neodpovídá přirozené dekompozici lidských ostatků a postdepozičním prostorovým změnám kostry (Duda et al. 1990; Ubelaker 2000). Pomineme-li variabilitu vyplývající z nepřesnosti vstupních dat, můžeme předpokládat, že je tento fenomén spojen se specifickými procesy dislokace kostry, které se netýkají přímo rozkladu tělesných ostatků.

Tento jev můžeme interpretovat jako postdepoziční (sekundární) zásah a to jako: (a) důsledek vykrádání hrobů, (b) zásah fauny nebo (c) jiné podobné sekundární narušení hrobu.

Vykrádání hrobů bylo zaznamenáno na pohřebišti u 12. kostela v Mikulčicích více než u 1/5 hrobů (Kavánová 2003, 281). V případě, že kostra byla v době zásahu již disartikulovaná došlo i k porušení přirozené prostorové transformace kostry a jejího anatomického uspořádání (Ubelaker 2000). Některé zásahy v hrobech nasvědčují, že byly vedeny s přesným zacílením a porušily proto jen jednu oblast kostry (Kavánová, pers. sdělení). Podle analýzy uspořádanosti kosterních oblastí můžeme soudit, že sekundární zásah byl soustředěn primárně na oblast horní končetiny, oblast páteře (krční páteře, souvislost s dislokací lebky) a hrudníku. Na druhou stranu u dislokace lebky a hrudníku nemůžeme z dokumentace odlišit vliv dekompozice v primární duté prostře (některé z dislokací lebky), dislokace v závislosti na sekundární duté prostře (některé z dislokací hrudního koše a horních končetin) a vliv sekundárního zásahu.

Vliv fauny na uspořádanost kostry je obecně dokumentován na řadě případů kosterních pohřebišť (srovnaj Duda et al. 1990; Ubelaker 2000). Předpokládáme proto, že některé z odchylek od anatomického uspořádání kostry byly zapříčiněny také živočichy. Takto lze vysvětlit např. odchylku od anatomické uspořádanosti menších kostí ruky a nohy nebo dislokaci některých menších kostí jako jsou obratle apod. do anatomicky nepředvídatelných oblastí.

B) U pohřebiště jako celku a u fáze 1 jsme zaznamenali rozdíl v uspořádanosti kostry u kategorie infans a kategorie juvenis + adultus. Zatímco u kategorie juvenis + adultus byla kostra signifikantně dislokovaná v horní části kostry, u kategorie infans tomu tak není. Vzhledem k rozdílům ve složení a struktuře kostní tkáně dětí a dospělých spíše předpokládáme opačný výsledek, tj. horší zachovalost kostí dětských skeletů spolu se signifikantně vyšší prostorovou transformací (srovnej ale Gordon – Buikstra 1981; Guy – Masset – Baud 1997, Meindl – Russell 1998).

Souvislost můžeme spatřovat: (a) v odlišných pohřebních zvyklostech pro dětské a dospělé jedince, (b) dětské hroby nebyly postiženy postdepozičním (sekundárním) zásahem (viz výše) nebo (c) v hodnocení malého souboru kategorie infans navíc s velkou skupinou neurčených jedinců (viz výše).

Prostorové transformace kostry u hrobů některých dospělých jedinců pohřebiště u 12. kostela nasvědčují na existenci primární duté prostory, tj. existenci rakve (např. dislokace česky, rozvolněné a laterálně sesuté pánevní kosti, vně směřující hlavice stehenních kostí apod.). Primární dutou prostoru u některých dospělých jedinců na pohřebišti u 12. kostela lze navíc doložit i z archeologických analýz (srovnej Kavánová 2003).

U dětských koster tafonomické evidence primární duté prostory nejsou přesvědčivé a u některých dětských jedinců prostorové uspořádání kostry primární dutou prostoru vylučuje.

Zdá se proto, že děti byly na pohřebišti u 12. kostela pohřbeny jiným způsobem než dospělí jedinci a to např. přímo v zemi bez primární duté prostory nebo v primární duté prostře jiného charakteru než u dospělých jedinců (podléhala rychlejší dekompozici než artikulační spojení kostry apod.).

Otázka, zda dětské hroby nepodléhaly shodným postdepozičním (sekundárním) zásahům jako hroby dospělých jedinců, se vzhledem ke vstupním datům obtížně testuje. Sekundární zásah mohl být cílený s vyšší pravděpodobností na dospělé jedince např. z důvodů odlišné hrobové výbavy u dospělých jedinců apod.

C) Zjistili jsme, že v celkovém součtu bylo ve fázi 1 signifikantně více dislokovaných koster než u fáze 3 (tab. 4, P-value u fáze 1/ Celkem a u fáze 3/ Celkem). Tato

Testovali jsme proto nezávislost mezi parametrem fáze pohřbívání (fáze pohřbívání 1 a 3) a věkem pohřbeného jedince (kategorie infans a juvenis + adultus). Asymptotické a exaktní pravděpodobnosti jsou u tří provedených testů statisticky signifikantní nejméně na $p < 0.05$ (testy: Pearsonův χ^2 , Likelihood ratio χ^2 , a Fisher-Freeman-Haltonův χ^2 , metoda podrobněji viz Mehta – Patel 1999). Nulovou hypotézu nezávislosti mezi fází pohřbívání a věkem jedinců můžeme proto zamítnout a předpokládat, že mezi fází pohřbívání a věkem pohřbeného jedince je vztah. Podrobněji tento vztah můžeme vystopovat srovnáním rozdílů mezi sledovanými a teoreticky očekávanými četnostmi jednotlivých kategorií (tab. 11). Ukazuje se, že ve fázi 1 bylo pohřbeno signifikantně více jedinců kategorie infans, než jak předpokládáme v případě nezávislosti parametrů fáze pohřbívání a věku, naopak ve fázi 3 bylo pohřbeno dětských jedinců méně proti teoretickému očekávání.

Výsledky nasvědčují, že rozdílné uspořádání kostry ve fázi 1 a 3 pravděpodobně nesouvisí přímo s odlišnými parametry pohřebních zvyklostí mezi těmito fázemi (např. odlišný způsob uložení dospělých), jako s rozdílnou distribucí jedinců kategorie infans a juvenis+adultus ve fázi 1 a 3.

Závěr

Při hodnocení pohřebiště v Mikulčicích u 12. kostela jsme se soustředili na analýzu deseti parametrů: orientace kostry, pohlaví, věk, uložení kostry, míra uspořádanosti kostry, uspořádání kostry hrudníku, páteře, pravé horní končetiny, pánve a pravé dolní končetiny. Pravděpodobnostní přístup jsme odvodili z analýzy binomického rozdělení, za nulovou hypotézu jsme zvolili rov-

Fáze/Věk	Infans	Juvenis	Adultus	Neurč.
Fáze 1	17 (13.13)	2 (1.75)	6 (11.81)	3 (1.31)
Fáze 3	13 (16.88)	2 (2.25)	21 (15.19)	0 (1.69)

Tab. 11. Věk pohřbených jedinců rozdělených podle fáze pohřbívání 1 a 3. V závorce jsou uvedeny teoretické očekávané hodnoty v případě nezávislosti jevů fáze/věk.

skutečnost může odrážet: (a) větší porušení hrobů fáze 1 při pozdějším využívání pohřebiště, (b) absence postdepozičních (sekundárních) zásahů do hrobu u fáze 3 (např. absence vykrádání hrobů, jiná hrobová výbava, atd.) nebo (c) signifikantní převaha dětských koster u fáze 1.

Statisticky nejpřesvědčivější se jeví předpoklad (c): dětské hroby na pohřebišti u 12. kostela v Mikulčicích mají odlišný charakter co do uspořádání kostry než hroby dospělých jedinců (tab. 5-10, diskuze viz výše). V případě, že poměr jedinců kategorie infans a juvenis+adultus je signifikantně odlišný mezi fází 1 a 3, bude také v celkovém součtu odlišný mezi fází 1 a 3 počet všech dislokovaných koster.

nost četností tříd zkoumaných parametrů $H_0: \pi = \pi_0 = 0.5$. Pravděpodobnost přijetí nebo zamítnutí nulové hypotézy je uvedena v tabulkách (tab. 2-10).

Podle pravděpodobnostních hodnot lze pohřebiště jako celek charakterizovat signifikantně převládající orientací kostry na jihozápad, rovností četností pohřbených žen a mužů, shodou četností pohřbených dospělých a dětí, převahou dislokované kostry (míra uspořádanosti = 0) a dislokací horní části těla (hrudníku, páteře a horní končetiny).

Fáze 1 je charakteristická signifikantní převahou orientace kostry směrem jihozápadním, shodnou četností pohřbených mužů a žen, signifikantně větší četností pohřbených dětí. Navíc u kategorie adultus+juvenis je

fáze 1 charakteristická signifikantní převahou dislokovaného hrudního koše a páteře.

U fáze 3 jsme nulovou hypotézu rovnosti četností orientace kostry nemohli zamítnout a proto jihozápadní poloha signifikantně nepřevažuje. Poměr pohřbených mužů a žen, resp. dospělých a dětí není signifikantně odlišný od nulové hypotézy. U fáze 3 signifikantně převažuje uložení kostry na zádech nad neurčenými jedinci, žádný z testů uspořádanosti kostry nebyl signifikantně odlišný od nulové hypotézy rovnosti četností.

Interpretaci výsledků nebylo možné zacílit na podrobné hodnocení pohřebních zvyklostí. Pro podrobnější analýzu je nezbytné zásadním způsobem změnit strategii archeologických výzkumů kosterních pohřebišť a to především v dokumentaci (srovnej např. *Buikstra – Ubelaker 1994; Černý 1995; Duda et al. 1990; Ubelaker 2000*).

Poděkování

Výzkum byl z části proveden v Dept. of Anthropology, Washington University v St. Louis za finanční podpory grantu NATO postdoctoral scientific fellowship (Vladimír Sládek) a v Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky v projektu Grantové agentury ČR GA 404/99/0429 (Pavel Kouřil). Kresebnou a fotografickou dokumentaci jako pramen pro tuto studii zhotovili techničtí pracovníci ARÚ AV ČR v Brně. Za připomínky k textu děkujeme Mgr. Patriku Galetovi.

Popis kosterních nálezů

Hrob 1433

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Kostra jedince č. 1433 byla odkryta ve dvou výzkumných sezónách: v roce 1977 lebka, zlomek dolní čelisti a část horní končetiny, v roce 1979 zbytek kostry, zejména pak kostra dolní části těla.

Poloha kostry není z nálezové dokumentace zřejmá. Podle doloženého popisu byla kostra v horní polovině těla přeházená, pravděpodobně ležela naznak s pravou horní končetinou nataženou, levou ohnutou a v kontaktu s pánví.

Z dokumentace může být upřesněna jen poloha lebky a dolní čelisti. Lebka leží levým bočním aspektem s vrcholem klenby lebeční směrem k postkranialní kostře trupu. Z dolní čelisti se dochoval zlomek pravého *ramus mandibulae*, který leží na levé straně ve stejném směru jako spodina lebeční, přičemž není zachováno kloubní spojení dolní čelisti s lebkou.

Hrob 1434

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1434 byl zahlouben v objektu 970 a 970a. Kostra jedince je roztroušená, mimo lebku celkově poškozená. Příčina dislokace není zřejmá. Spojitost tohoto hrobu s dislokovanými dolními končetinami mezi

hroby č. 1434 a 1446 je nejasná. Lebka leží v pravém bočním aspektu.

Hrob 1435

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob jedince č. 1435 ležel 85 cm pod povrchem. Z kostry se zachovala menší skupina kostí, které jsou pravděpodobně druhotně přeházené.

Hrob 1436

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Kostra z hrobu č. 1436 pochází z objektu 967, z hloubky 40 cm. Kostra leží v natažené poloze na zádech. Horní i dolní končetina je natažená, kostra ruky není v kontaktu s ostatními částmi skeletu.

Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou kostrou směrem k tělu. Dolní čelist leží s obnaženou kousací plochou chrupu (*facies occlusalis*) a není v přímém kloubním spojení s lebkou.

Kostra trupu leží v předpokládané anatomické poloze, ale žebra a některé obratle jsou různě přemístěny (např. některá žebra jsou až v horní části těla u lebky, hrudní obratle jsou anatomicky neuspořádané, apod.).

Pravá horní končetina leží natažená podél těla, kostra pravé ruky se dotýká pravé boční strany pánve. V zásadě je pravá horní končetina v anatomické poloze. Proximální konec pažní kosti je v artikulaci s kloubní jamkou lopatky, distální konec pak s kostí loketní. Poloha vřetenní kosti neodpovídá anatomické poloze, kost leží napříč tělem v oblasti hrudní páteře.

Levá horní končetina rovněž leží natažená podél těla, kostra ruky se nachází v úrovni velkého chocholíku stehenní kosti, bez kontaktu s pánví. Celá levá horní končetina je v anatomickém uspořádání s odpovídající artikulací v loketním kloubu.

Pánevní oblast sestává z dobře zachovalých pánevních kostí a kostí křížové, které jsou v anatomickém uspořádání. Pánev je ve sponě stydké (*symphysis pubica*) rozvolněna.

Kostra pravé dolní končetiny leží v natažené poloze v anatomickém uspořádání. Proximální konec stehenní kosti je poškozen a přesná artikulace s pánví je nejasná, nicméně zdá se, že poloha proximálního konce odpovídá předpokládané artikulaci s pánví. Distální konec stehenní kosti je v artikulaci s kostí holenní. Poloha česky je nejasná. Kosti pravého bérce jsou v obvyklé anatomické poloze s holenní kostí na mediální a lýtkovou kostí na laterální straně, což odpovídá uložení jedince na zádech. Kostru pravé nohy nelze hodnotit.

Kostra levé dolní končetiny je ve shodném uspořádání jako na pravé straně. U proximálního konce stehenní kosti je dobře patrná artikulace s pánví přímým kontaktem kloubní hlavice stehenní kosti s jamkou kyčelního kloubu. Poloha levé česky není známa.

Hrob 1437

Pohlaví: muž

Věk: juvenis

Popis nálezu: Kostra z hrobu č. 1437 byla vyzvednuta z hloubky 100 cm. Uspořádání kostí je zejména v horní části skeletu porušené.

Lebka leží pravým bočním aspektem s obličejovou částí směrem k trupu. Poloha dolní čelisti je nejasná, ale zdá se, že zlomek dolní čelisti je dislokován do oblasti pravé dolní končetiny. Horní končetiny jsou neuspořádáné, některé kosti horní končetiny jsou přemístěné do oblasti dolní končetiny. Podle polohy kostry dolních končetin můžeme usuzovat, že jedinec měl dolní končetiny skrčené. Podrobnosti o poloze vůči pánvi či uspořádání kostí dolních končetin nelze na základě přiložené dokumentace spolehlivě určit.

Hrob 1438

Pohlaví: muž

Věk: juvenis

Popis nálezu: Kostra z hrobu č. 1438 ležela v hloubce 60 cm pod povrchem. Hrudní část kostry je druhotně porušena. Jedinec ležel v natažené poloze, pravděpodobně na zádech (?) s nataženými končetinami.

Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směřující na levou stranu hrobu. Poloha dolní čelisti je nejasná. Hrudní část kostry není v anatomické poloze, což pravděpodobně souvisí s druhotným zásahem.

Polohu horních končetin je z předložené dokumentace obtížné určit. Obě horní končetiny byly nejspíše nataženy podél těla. Dislokaci loketní kosti, která leží napříč v bederní oblasti, můžeme vysvětlit druhotným zásahem do uspořádání kostry. Podobně nejasná je i poloha levé vřetenní kosti (?), která leží paralelně s levou kostí pažní.

Pánev je rozvolněná, mimo anatomické uspořádání. Kost křížová je dislokovaná až do hrudní oblasti, obě pánevní kosti jsou rozděleny. Pravá pánevní kost leží vnitřním aspektem, levá pánevní kost bočním aspektem s odkrytou jamkou kyčelního kloubu. Poloha pánevních kostí nasvědčuje spíše pro uložení jedince na zádech – díky rozvolnění pánve a zemské přitažlivosti se v duté prostoře pravá pánevní kost přemístila sklopením na vnější stranu, levá naopak na vnitřní stranu, u obou se však zároveň zachovala předozadní orientace.

Obě dolní končetiny jsou v natažené poloze. Obě stehenní kosti leží zadním aspektem s kloubními hlavicemi směřujícími ven z hrobu. Kolenní kloub na levé straně je rozvolněn a zatímco levá stehenní kost leží zadním aspektem, kosti bérce odpovídají aspektu přednímu a to polohou lýtkové kosti. Také je zřejmé na pravé straně rozvolnění kolenního kloubu, přičemž vztah kostí bérce a stehna by mohl nasvědčovat na skrčení dolní končetiny ve vertikální poloze.

Hrob 1439

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob jedince č. 1439 ležel 60 cm pod povrchem. Kosti jsou poškozené, kostra se nezachovala v původní poloze a údaje o poloze jednotlivých částí kostry není možné z přiložené dokumentace rekonstruovat.

Hrob 1440

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Z kostry jedince v hrobu č. 1440 se zachovaly pouze zlomky kostí v hloubce 90 cm. Polohu kostry a orientaci jednotlivých částí nelze určit.

Hrob 1441

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Kostra jedince z hrobu č. 1441 ležela v hloubce 60 cm pod povrchem. Hrudní část a oblast dolních končetin byla druhotně porušena. Kostra ležela v natažené poloze pravděpodobně na zádech.

Lebka leží v levém bočním aspektu se spodinou lebeční směřující k trupu těla a obličejovou částí směrem k pravé straně kostry. Dolní čelist není kloubně spojena s lebkou. Obě horní končetiny ležely nataženy podél těla. Pravá horní končetina nemá kontakt s tělem, kostra pravé ruky se nachází v úrovni velkého chocholíku stehenní kosti. Levé předloktí a levá kostra ruky směřuje do oblasti pánve. Určení přesné polohy jednotlivých kostí a zejména kostry ruky na levé i pravé straně je z dokumentace obtížné.

Pánevní kosti jsou rozvolněny, leží ve vnitřním aspektu s obnaženou kloubní plochou *facies auricularis*. V oblasti stydké kosti se obě pánevní kosti paralelně překrývají. Poloha pánevních kostí odpovídá uložení jedince na zádech. Křížová kost leží vnitřním aspektem, ale je přitom otočena proximální stranou distálně. Poloha křížové kosti je tedy odlišná od předpokládané polohy odpovídající uložení těla, odečteného z uložení pánevních kostí.

Obě stehenní kosti leží v zadním aspektu s kloubními hlavicemi symetricky odvrácenými vně hrobu. Kostra bérce navazuje na stehenní kosti přibližně v jedné třetině až polovině délek stehenních kostí, bez zachované artikulace v kolenním kloubu. Z tohoto uspořádání můžeme usuzovat, že dolní končetiny byly vertikálně skrčeny. Kostra bérce pravé dolní končetiny odpovídá předpokládanému anatomickému uspořádání především laterální polohou kosti lýtkové a zachovaným artikulacním spojením s kostí nohy. U levé kostry bérce se na anatomickou polohu usuzuje obtížně, holenní kost leží zadním aspektem, poloha lýtkové kosti a kostra nohy není z náleзовé dokumentace zřejmá.

Hrob 1442

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1442 obsahoval poškozenou kostru dítěte v hloubce 60 cm. Poloha kostry není zřejmá. Lebka leží v pravém bočním aspektu s obličejovou kostrou směrem k trupu.

Hrob 1443

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1443 obsahoval kostru jednoho jedince uloženého v hloubce 60 cm. Kostra byla v hrudní

části druhotně přemístěná, ležela v natažené poloze, pravděpodobně na zádech.

Lebka leží v levém bočním aspektu se spodinou lebeční směřující k trupu jedince a obličejovou částí směrem k levé straně hrobu. Dolní čelist leží s obnaženou kousací plochou chrupu, bez artikulace s lebkou. Kostra hrudníku je bez anatomických souvislostí, např. sternum leží v oblasti proximálního konce levé pažní kosti, žebra jsou dislokovaná, podobně i obratle.

Obě horní končetiny leží podél těla. Kostra ruky u obou horních končetin je překryta rozvolněnými pánevními kostmi. Obě pažní kosti leží v předním aspektu, v artikulaci s kostí loketní.

Pánevní kosti jsou rozvolněné. Leží ve vnitřním aspektu s obnaženou kloubní plochou facies auricularis. Křížová kost leží vnitřním aspektem s proximální částí směřující šikmo distálně a tato poloha je ve srovnání s polohou pánevních kostí mimo očekávané anatomické uspořádání.

Dolní končetiny jsou natažené. Pravá stehenní a holenní kost leží zadním aspektem, hlavice kosti stehenní je vytočena ven z hrobu. V kolenním kloubu zachovává pravá dolní končetina anatomické uspořádání. Pravá kost lýtková je dislokována mediálně. Levá dolní končetina leží ve srovnání s pravou v opačném uspořádání. Holenní kost a pravděpodobně i stehenní kost leží v předním aspektu se zachovalou artikulací česky v kolenním kloubu. Lýtková kost leží vzhledem k holenní kosti laterálně a v distálním konci je odsunuta částečně laterálně.

Hrob 1444

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Kostra z hrobu č. 1444 byla vyzvednuta z hloubky 60 cm v návaznosti na západní kontrolní profil. Odkryty byly obě kosti nohy a kostra obou bérců. Kostra je značně poškozená a poloha jednotlivých částí není zřejmá.

Hrob 1445

Pohlaví: neurčeno

Věk: juvenis

Popis nálezu: Hrob č. 1445 obsahoval dobře zachovalou kostru uloženou v hloubce 60 cm. Kostra patří nedospělému jedinci – z nálezové dokumentace je zřejmé, že epifyzy dosud nebyly srostlé a některé z nich jsou částečně dislokované. Přesto je kostra vzhledem k anatomickému uspořádání výborně zachovalá. Kostra leží v natažené poloze na zádech s končetinami podél těla.

Lebka leží v předním aspektu, s obnaženou obličejovou částí. Spodina lebeční směřuje k trupu jedince. Lebka je plošně deformovaná. Dolní čelist leží s obnaženou kousací plochou chrupu. Lebka a dolní čelist nejsou v přímé artikulaci.

Poloha horních končetin se určuje z dokumentace obtížně. Obě horní končetiny leží natažené podél těla, přičemž na pravé straně je kost pažní v artikulaci s kostí předloktí (kost vřetenní?). Kost pravého předloktí (kost

vřetenní?) je překryta pánevní kostí. Podobná situace se zdá i na levé straně.

Pánev je rozvolněná jednak v artikulačních spojích, jednak v rámci samostatných vývojových částí. Pánevní kost na pravé straně leží ve vnitřním aspektu. Kost křížová leží také ve vnitřním aspektu s předpokládanou anatomickou orientací odpovídající uložení jedince na zádech. Dolní končetiny jsou natažené. Obě stehenní kosti leží v předním aspektu s hlavicemi (*caput femoris*) orientovanými mediálně. Levá hlavice kosti stehenní je díky nesrostlé růstové chrupavce uvolněna a leží samostatně laterálně od kyčelního kloubu. Kolenní kloub je na levé straně zachovalý v předpokládané anatomické poloze, navíc i s artikulačním kontaktem s česčkou. Pravý kolenní kloub je částečně dislokován, ale jeho uspořádání v zásadě odpovídá nálezové situaci na levé straně. Obě kosti bérce jsou v anatomické poloze odpovídající uložení jedince na zádech, tedy lýtková kost leží laterálně a holenní kost mediálně. U obou koster bérců se zachovalo artikulační spojení s kostí nohy.

Hrob 1446

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Z kosti v hrobě č. 1446 se zachovaly jen drobné zlomky lebky. Poloha kosti je neznámá.

Hrob 1447

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1447 byl vyzvednut z větší části před kontrolním profilem ve výkopové sezóně 1977. Kontrolní profil a zbytek kosti byl prozkoumán v roce 1979. Hrob ležel 70 cm pod povrchem. Jednotlivé části kosti byly dislokované, zdá se, že kostra ležela v natažené poloze. Lebka leží v levém bočním aspektu vrcholem klenby lebeční směrem k trupu jedince.

Hrob 1448

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1448 byl zahlouben u objektu 967. Obsahoval kostru jednoho dětského jedince. Kostra leží natažená na zádech.

Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směrem k trupu jedince. Dolní čelist je v artikulaci s lebkou, mírně rozevřená. Kostra trupu zachovává anatomické uspořádání zejména polohou žeber a obratlů. Horní končetiny jsou v natažené poloze, aspekt jednotlivých kostí nelze z dokumentace určit.

Pánev je rozvolněna a pravděpodobně dochována jen oběma kostmi kyčelními a částí jamky kyčelního kloubu. Křížová kost leží v předpokládané anatomické poloze odpovídající uložení jedince na zádech. Stehenní kosti dolních končetin jsou překříženy. Příčina tohoto uspořádání stehenních kostí není jasná, může se jednat o záměrné překřížení dolních končetin při pohřbu, ale také o důsledek tafonomických procesů. Aspekty kostí dolních končetin nelze z dokumentace spolehlivě určit.

Hrob 1449**Pohlaví:** muž**Věk:** adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1449 obsahoval kostru jednoho jedince. Kostra ležela natažena na zádech s lebkou směřující jihozápadně. Osová kostra (lebka, páteř a hrudní koš) jsou dislokované, dolní končetiny zachovávají zčásti anatomické uspořádání. Aspekt lebky nelze z dokumentace určit přesně, pravděpodobně ležela v levém bočním aspektu. Hrudní koš a páteř jsou dislokované. Obě horní končetiny leží podél těla s distálními konci kostí předloktí v oblasti pánve. Pánev si sice zachovává základní anatomické rozmístění kostí, ale kloubní spoje jsou rozvolněny. Dolní končetiny jsou natažené, pravá kost lýtková leží mediálně, levá lýtková kost laterálně.

Hrob 1450**Pohlaví:** žena, neurčeno**Věk:** adultus, infans

Popis nálezu: Hrob č. 1450 obsahoval kostru dvou jedinců: dospělé ženy a dítěte. Kostra ženy ležela natažena v poloze na zádech, s lebkou směrem jihozápadním. Podle kresby ležela lebka aspektem laterálním, dolní čelist byla dislokovaná. Kostra páteře zachovávala především v hrudní a bederní části anatomické uspořádání. Kostra hrudníku byla částečně dislokovaná. Levá horní končetina ležela podél těla s kostrou ruky laterálně od hlavičky kosti stehenní. Pravá horní končetina byla v oblasti paže uložena stejně jako na levé straně, kosti pravého předloktí a ruky nebylo možné hodnotit. Pánev si zachovává anatomické uspořádání kontaktem kosti křížové a pravé a levé kosti pánevní. Kosti pánevní jsou rozvolněny v sponě stydké (*symphysis pubica*). Pravá a levá dolní končetina leží natažená, hlavičky stehenních kostí jsou pravděpodobně vytočeny směrem laterálním a této dislokaci odpovídá i uložení pravé a levé lýtkové kosti směrem mediálním. V náleзовé zprávě se uvádí, že „při odkrývání nohou kostry (pozn. dolní končetiny nebo kostry nohy?) byla nalezena stehenní kost, dvě kosti pánevní a pažní kost dítěte. Z přiložené dokumentace detaily uložení této kostry nemůžeme hodnotit.

Hrob 1451**Pohlaví:** neurčeno**Věk:** infans

Popis nálezu: Hrob č. 1451 obsahoval kostru jednoho jedince uloženou v hloubce 60 cm. Jedinec ležel na zádech v natažené poloze. Lebka je v levém bočním aspektu se spodinou lebeční směřující k trupu jedince a obličejovou částí na levou stranu hrobu. Poloha dolní čelisti je nejasná. Klíční kosti jsou v anatomické poloze. Uspořádání horních končetin nelze z dokumentace spolehlivě hodnotit. Pánev je rozvolněná, přesná poloha jednotlivých částí není z dokumentace zřejmá. Dolní končetiny jsou natažené, levá stehenní kost je v anatomické poloze, polohu pravé stehenní kosti nelze určit. Obě kosti bérce zachovávají anatomickou polohu odpovídající uložení jedince na zádech – mediálně uložené kosti holenní a laterálně uložené kosti lýtkové.

Hrob 1452**Pohlaví:** žena**Věk:** adultus

Popis nálezu: Kostra z hrobu č. 1452 ležela v hloubce 140 cm, dochovaly se zlomky lebky, části žeber, obratlů a dlouhých kostí končetin. Jedinec ležel pravděpodobně na zádech, avšak na přesnou polohu jednotlivých částí skeletu nemůžeme z dokumentace blíže usuzovat.

Hrob 1453**Pohlaví:** žena**Věk:** adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1453 byl umístěn v těsné blízkosti mezi hroby č. 1452 a 1454. Hrob byl nalezen v hloubce 140 cm. Uspořádání kostry je porušené, jedinec byl pravděpodobně uložen v natažené poloze na zádech. Lebka leží v basilárním aspektu s obličejovou částí směrem k tělu jedince. Poloha ostatních kostí je z dokumentace nejasná.

Hrob 1454**Pohlaví:** muž**Věk:** adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1454 byl uložen spolu s hroby č. 1453 a 1452 v hloubce 140 cm. Jedinec ležel v natažené poloze pravděpodobně na zádech. Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směrem k trupu jedince. Kostra hrudníku a trupu je přeházená. Pravá horní končetina leží natažená, kostra ruky je překryta pánevní kostí. Jedinec má rozvolněnou pánev, obě pánevní kosti leží s obnaženou vnitřní stranou. Křížová kost pravděpodobně zachovává anatomické uspořádání odpovídající uložení jedince na zádech. Dolní končetiny jsou natažené. Pravá stehenní kost leží v zadním aspektu s hlavicí směřující ven z hrobu. Levá stehenní kost naopak leží v předním aspektu a hlavička je v blízkosti jamky kyčelního kloubu. Kostra bérce obou stran je částečně dislokovaná.

Hrob 1455**Pohlaví:** muž (?)**Věk:** adultus

Popis nálezu: Kostra z hrobu č. 1455 ležela jihozápadně od hrobů 1452-1454. Jedinec ležel v nepřírozané poloze. Hlava byla odvrácena od těla, lebka ležela v basilárním aspektu.

Hrob 1456**Pohlaví:** neurčeno**Věk:** infans

Popis nálezu: Hrob č. 1456 obsahoval kostru dítěte a dlouhé kosti dolní končetiny dospělého jedince. Byl zahlouben 100 cm pod povrchem.

Dětský jedinec ležel v natažené poloze na zádech. Lebka je deformovaná tlakem shora, leží v horním aspektu s obnaženým vrcholem klenby lebeční a částí temenních kostí a čelní kosti. Obličejová část lebky směřuje k trupu jedince. Pravá horní končetina je natažená. Levá horní končetina chybí. Pánev je rozvolněná a pánevní kosti leží

s obnaženou vnitřní stranou. Kostí dolní končetiny jsou natažené.

Polohu dlouhých kostí dospělého jedince, které leží po levém boku kostry dítěte, jsme nemohli podle dokumentace hodnotit.

Hrob 1457

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Z hrobu č. 1457 byly z hloubky 65 cm vyzvednuty kosterní pozůstatky jednoho dospělého jedince. Kostra ležela v natažené poloze.

Lebka leží v pravém bočním aspektu s obličejovou částí směřující na pravou stranu hrobu. Polohu dolní čelisti není možné z dokumentace rekonstruovat. Uspořádání kostry hrudníku neodpovídá anatomické poloze, pravděpodobně je druhotně přeházená. Obě horní končetiny jsou natažené. Pánev je rozvolněná, pánevní kosti mají obnaženou vnitřní stranu. Dolní končetiny leží v natažené poloze. Stehenní kost a kostra bérce pravé dolní končetiny leží v zadním aspektu. Kostra pravé dolní končetiny byla pravděpodobně v důsledku rozvolnění pánve a kyčelního kloubu přesunuta z původně vertikálně pokrčené polohy na bok. Kostra bérce a poloha stehenní kosti si zachovává i přes rotaci a přesunutí kostry dolní končetiny anatomické uspořádání, pánev se tedy rozvolnila dříve než došlo k uvolnění kolenního kloubu. Levá dolní končetina je ve srovnání s pravou více dislokovaná.

Hrob 1458

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Podle přiložené dokumentace sestávala kostra jedince č. 1458 jen ze zachovalých zlomků lebky. Polohu ostatních částí kostry jsme nemohli určit.

Hrob 1459

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1459 obsahoval kostru dítěte, která ležela v natažené poloze v hloubce asi 130 cm. Kostra byla celkově deformovaná nadložím, což je patrné z plošné deformace lebečních kostí a uspořádání kostry hrudníku. Polohu jednotlivých částí kostry jsme však z dokumentace nemohli hodnotit.

Hrob 1460

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Kostra jedince hrobu č. 1460 je značně porušena a polohu jednotlivých částí kostry nelze spolehlivě rekonstruovat.

Hrob 1461

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1461 obsahoval kostru jednoho jedince, uloženou v hloubce 110 cm. Horní část kostry, lebka a horní část hrudníku byla vyzvednuta v roce 1977, dolní část kostry v sezóně 1979. Kostra leží v nata-

žené poloze, zda nznak nebo na břicho nelze z předložené dokumentace určit. Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směřující k trupu. Polohu dolní čelisti, kostry trupu a polohu obou horních končetin jsme nemohli na základě předložené dokumentace hodnotit. Pánevní kosti jsou rozvolněné, přesnější poloha kostí je nejasná. Dolní končetiny jsou natažené, kostra bérce odpovídá spíše poloze na zádech, tedy kost holenní mediálně a kost lýtková laterálně.

Hrob 1462

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1462 obsahoval kostru jednoho jedince uloženou v hloubce 100 cm pod povrchem. Horní část kostry byla vyzvednuta v roce 1977, dolní část kostry v sezóně 1979. Kostí jsou přeházeny bez zachovaného anatomického uspořádání. U lebky, která leží v aspektu temenním, není známa poloha dolní čelisti.

Hrob 1463

Pohlaví: neurčeno

Věk: adultus+infans

Popis nálezu: Hrob č. 1463 obsahoval kostru jednoho dospělého jedince a jednotlivé kosti dítěte. Polohu jednotlivých částí kostry nemůžeme z dokumentace rekonstruovat.

Hrob 1464

Pohlaví: žena, neurčeno

Věk: adultus, infans

Popis nálezu: Hrob č. 1464 obsahoval kostry pravděpodobně dvou jedinců. Osteoarheologické údaje nebylo možné z dokumentace určit.

Hrob 1465

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: V hrobě č. 1465 ležela kostra jednoho jedince. Jedinec pravděpodobně ležel na zádech s nataženými horními končetinami. Poloha ostatních částí kostry je z dokumentace nejasná, ale je zřejmé, že lebka byla poškozená, kostra hrudníku, pánve a dolních končetin dislokovaná.

Hrob 1466

Pohlaví: neurčeno

Věk: neurčeno

Popis nálezu: Hrob č. 1466 obsahoval špatně zachované a neurčitelné zlomky lebky a žeber. Osteoarheologické údaje nebylo možné z dokumentace určit.

Hrob 1467

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1467 obsahoval kostru jednoho jedince. Kostra je dobře zachovalá, jedinec spočíval na zádech, v natažené poloze. Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směrem k pravé straně těla.

Kostra hrudníku zachovává v zásadě anatomické uspořádání a to jak polohou žeber, tak i obratlů. Pravá horní končetina leží podél těla, kostra ruky je v pánevní krajině. Levá horní končetina má pažní kost podél těla, kostra předloktí byla pravděpodobně pokrčena, kostra ruky pak uložena ve střední části hrudníku. Kost vřetenní levé horní končetiny leží mimo předpokládané anatomické uspořádání. Pánev si zachovává anatomickou polohu s mírně rozvolněnou symfýzou, ale dobře zachovalou artikulací pánevních kostí a kostí křížové. Kostra dolní končetiny leží natažena, s jednotlivými částmi v předpokládané anatomické poloze: obě stehenní kosti v předním aspektu, kostra bérce na obou stranách v předním aspektu s lýtkovou kostí na laterální a holenní kosti na mediální straně. Kostra bérce artikuluje distálně také s kostrou nohy.

Hrob 1468

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1468 obsahoval špatně zachovalou lebku dítěte. Osteoarcheologické údaje nebylo možné určit.

Hrob 1469

Pohlaví: neurčeno

Věk: neurčeno

Popis nálezu: Kostra z hrobu č. 1469 byla reprezentována jen zbytky lebky. Osteoarcheologické údaje nebylo možné určit.

Hrob 1470

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: V hrobě č. 1470 ležela v hloubce 90 cm kostra jednoho jedince v natažené poloze na zádech. Lebka ležela pravděpodobně v horním aspektu, orientaci obličejové části lebky nebylo možné určit. Kostra hrudníku si zachovává předpokládané anatomické uspořádání jak polohou žeber, tak i obratlů. Obě horní končetiny jsou nataženy podél těla, kostra ruky u pravé horní končetiny leží v blízkosti kyčelního kloubu. Pánev je zachovalá v předpokládané anatomické poloze, pravděpodobně má zachovalé spojení pánevních kostí a kostí křížové, v symfýze je mírně rozvolněná. Dolní končetiny jsou natažené, ale bližší podrobnosti nelze z dokumentace určit. Kostra bérce levé nohy má lýtkovou kost oproti předpokládané anatomické poloze na mediální straně.

Hrob 1471

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1471 obsahoval kostru jednoho jedince, která ležela v hloubce 80 cm. Kostra ležela v natažené poloze, celkové uložení kostry je však obtížné určit, neboť kosti jsou dislokované. Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí na levou stranu těla. Dolní čelist je přemístěna a s lebku není artikulovaná. Kostra horní končetiny je zčásti disloko-

vaná. Kostra hrudníku a obratle jsou dislokované. Pánev je rozvolněná, křížová kost leží proximální částí distálně, navíc je přemístěna směrem kaudálním. Z pánve můžeme dále sledovat pánevní kost (z nákresu nelze určit stranu), která leží lopatou kosti kyčelní kaudálně. Kostra dolních končetin je dislokovaná a bližší polohu nemůžeme z nákresu spolehlivě určit.

Hrob 1482

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1482 obsahoval v hloubce 120 cm kostru jednoho jedince. Kostra ležela v natažené poloze, pravděpodobně na zádech. Lebka leží v čelním aspektu s dolní čelistí rozevřenou, ale částečně artikulovanou s lebku. Horní končetina ležela podél těla. Přesnou orientaci z nákresu nemůžeme určit, ale distální konce obou kostí předloktí směřují k oblasti pánve. Levá dolní končetina ležela natažená, kostra bérce s lýtkovou kostí laterálně a holenní kostí mediálně. Jiné údaje o poloze dolních končetin nelze z dokumentace určit.

Hrob 1483

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1483 obsahoval kostru dolních končetin, která ležela o 10 cm hlouběji než kostra bérce jedince hrobu č. 1482. Dolní končetiny z hrobu č. 1483 byly orientovány kolmo k hrobu č. 1482. Z dokumentace není možné určit další osteoarcheologické údaje.

Hrob 1484

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1484 obsahoval poškozenou kostru dítěte uloženou v hloubce 110 cm, která si nezachovala určitelnou anatomickou polohu.

Hrob 1485

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1485 ležel o 15 cm hlouběji než hrob č. 1484. Obsahoval kostru jednoho jedince, který ležel v natažené poloze, pravděpodobně na zádech. Podle nálezové zprávy ležela pravá horní končetina částečně ve starším zásypu, pravá polovina hrudníku chybí. Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směrem k trupu. Polohu dolní čelisti nelze z dokumentace určit. Obě horní končetiny leží nataženy podél těla. Pánev zachovává předpokládanou anatomickou polohu, spojení pánevních kostí s křížovou kostí je nejasné. Dolní končetina je natažena, ale podrobněji ji nemůžeme na základě přiložené dokumentace hodnotit.

Hrob 1486

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1486 obsahoval špatně zachovalou kostru dítěte, která byla zahloblena 110 cm pod

povrchem. Polohu kostry nemůžeme podle nálezové dokumentace hodnotit.

Hrob 1487

Pohlaví: žena (?), neurčeno

Věk: adultus, infans

Popis nálezu: Podle nálezové zprávy hrob č. 1487 obsahoval v hloubce 125 cm sekundárně porušenou kostru dospělého jedince s příměsí kostí dítěte. Polohu kostry nelze z dokumentace rekonstruovat.

Hrob 1488

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1488 obsahoval kostru jednoho jedince v hloubce 140 cm pod povrchem. Podle nálezové zprávy ležela kostra původně natakovaná. Z příložené dokumentace nelze celkovou polohu kostry určit, neboť kosti jsou dislokované: např. stehenní kost a křížová kost v oblasti lebky, dislokace kostry hrudníku, dislokace kostí bérce, které si přitom zachovávají spojení (?) mezi laterálně uloženou kostí holenní a mediálně uloženou kostí lýtkovou.

Hrob 1489

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1489 obsahoval kostru dítěte. Jednotlivé kosti jsou dislokované. Z nálezové dokumentace nelze polohu kostry a jejích částí spolehlivě určit.

Hrob 1490

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1490 obsahoval zlomky lebky, pánve a obratlů dítěte. Polohu kostry není možné spolehlivě určit.

Hrob 1492

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1492 obsahoval v hloubce 75 cm kostru dítěte. Podle nálezové dokumentace nelze přesnou polohu jedince rekonstruovat.

Hrob 1493

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1493 obsahoval kostru jednoho jedince, která ležela v hloubce 67 cm. Jedinec pravděpodobně ležel v natažené poloze. Celkově kostra nezachovává anatomické uspořádání, jednotlivé části jsou dislokované.

Lebka leží v basilárním aspektu se záhlavím směrem k trupu jedince. Dolní čelist je dislokovaná bez artikulace s lebkou. Horní končetiny ležely pravděpodobně nataženy podél těla, ačkoliv z nálezové dokumentace je zřejmé, že došlo k dislokaci. Např. kostra levého předloktí je sice paralelní vzhledem k předpokládáné ose těla a leží na pravé straně hrobu, ale distální konec obou kostí

levého předloktí je orientován proximálně. Nezdá se, že by toto uložení mohlo souviset s vlastním vyzvednutím, protože podle fotografie lze usuzovat, že distální konec levé ulny je stále překryt nevytěženým hrobovým zásysem. Kostra pánve je podle kresby dislokována do oblasti lebky a hrudníku. Dolní končetiny jsou dislokované.

Hrob 1494

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1494 obsahoval kostru dítěte. Orientaci kostry a další osteoarcheologické údaje nelze určit.

Hrob 1496

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1496 obsahoval zlomky kostry dítěte. Osteoarcheologické údaje jsme nemohli určit.

Hrob 1497

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1497 sestával z kostry dospělého jedince, jehož tělo bylo uloženo pravděpodobně na zádech v natažené poloze. Poloha lebky a dolní čelisti je nejasná. Pravá horní končetina je natažená podél těla. Levá horní končetina má flektovaný loketní kloub, kostra ruky je uložena v oblasti hrudníku. Pánevní kosti jsou rozvolněné, dolní končetiny v natažené poloze. Přesná orientace jednotlivých částí je z dokumentace nejasná.

Hrob 1498

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1498 ležel v blízkosti hrobu č. 1497. Obsahoval kostru dítěte, která sestávala z kostí lebky a kostry hrudníku. Osteoarcheologické údaje jsme nemohli z dokumentace určit.

Hrob 1500

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Kostra jedince hrobu č. 1500 ležela natakovaná v natažené poloze. V nálezové zprávě se uvádí, že dolní končetiny jeví náznak násilné manipulace, jsou posunuty dolů, všechny kosti jsou sice v anatomické poloze, ale v bérce krajíně jsou překříženy a kolenní klouby rozpojeny.

Lebka leží v levém bočním aspektu se záhlavím směrem k trupu těla a obličejovou částí na pravou stranu těla. Dolní čelist je artikulovaná s lebkou, ale silně rozevřená. Horní končetiny leží podél těla, kostra pravé ruky je umístěna laterálně od pravé pánevní kosti, kostra levé ruky leží v pánevní krajíně. Pánev odpovídá předpokládané anatomické poloze při uložení na zádech, obě pánevní kosti směřují vnitřní stranou k pozorovateli, částečně je zachované kloubní spojení s kostí křížovou.

Dolní končetiny jsou nataženy. Pravá stehenní kost leží v zadním aspektu, přičemž hlavice kosti stehenní je rotovaná na bok hrobové jámy. Levá stehenní kost leží pravděpodobně v předním aspektu a má zachované kloubní spojení s pánevní kostí. Kostra bérce je překřížena. Z fotografie se obtížně hodnotí strany a aspekty této oblasti. Pravděpodobně pravá kostra bérce leží pod levou. Obě oblasti mají zachované anatomické uspořádání s mediálně uloženou kostí holenní a laterálně uloženou kostí lýtkovou. Kostra nohy na obou stranách v zásadě dodržuje anatomické uspořádání. Předpokládaná násilná manipulace s dolními končetinami se podle předložené dokumentace potvrzuje obtížně.

Hrob 1501

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1501 obsahoval pozůstatky jednoho jedince. Části kostry byly roztroušeny až do výšky 25 cm nad kostrou. Kostra ležela pravděpodobně v natažené poloze, lebka v čelním aspektu s vrcholem klenby lebeční směrem k trupu jedince. Dolní čelist je přemístěna, leží s obnaženou kousací plochou chrupu. Kosti levé horní končetiny byly nataženy podél těla, u pravé můžeme hodnotit jen polohu pažní kosti, která je v obdobném uložení jako na levé straně. Kostra hrudníku je dislokovaná. Pánev je rozvolněná, pánevní kosti jsou přemístěny. Pánevní kost na levé straně hrobu (určení strany kosti z dokumentace nejasné) je položena výše, v oblasti kostry hrudníku, pánevní kost na pravé straně hrobu je položena níže. Kostra dolních končetin je dislokovaná, stehenní kosti a kostra bérce se překrývají. Bližší polohu nelze na základě dokumentace doložit.

Hrob 1502

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1502 obsahoval dislokované kosti dospělého jedince. Kostra nemá anatomické uspořádání.

Hrob 1503

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1503 obsahoval kostru jednoho jedince. Kostra ležela pravděpodobně na zádech v natažené poloze, lebka v levém bočním aspektu se spodinou lebeční směrem k trupu a obličejovou částí na pravou stranu těla. Poloha dolní čelisti je nejasná. Kostra hrudníku je přeházená. Z náleзовé dokumentace vyplývá, že levá pažní kost chybí. Pravá pažní kost leží podél těla. Kostra předloktí je na obou stranách pravděpodobně dislokovaná a posunutá směrem k pánvi. Obě kostry ruky směřují do centra pánve. Dolní končetiny jsou natažené, bližší polohu není možné z dokumentace doložit.

Hrob 1504

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1504 obsahoval kostru jednoho dospělého jedince. Kostra leží v natažené poloze na

zádech v hloubce od 115 cm do 140 cm. Dolní končetina na pravé straně je zahlobbená až o 25 cm níže než ostatní části kostry.

Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směřující šikmo k trupu. Dolní čelist je kloubně spojená s lebkou. Kostra hrudníku zachovává v zásadě anatomické uspořádání. Kostry horních končetin leží podél těla laterálně od pánevních kostí. Kostra ruky je uložena jednak po laterálních stranách pánevních kostí v blízkosti kyčelního kloubu, dále pak jsou části kostry ruky dislokované v oblasti pánve.

Pánev si zachovává předpokládanou anatomickou polohu, ve sponě stydké (*symphysis pubica*) jsou pánevní kosti rozvolněny a kloubní spojení s křížovou kostí je zachované jen z části. Obě stehenní kosti jsou kloubně spojeny s jamkou kyčelního kloubu a leží nataženy, distálně artikulují s kostrou bérce. Poloha česky je z dokumentace nejasná. Kostra bérce zachovává alespoň na levé straně anatomické uspořádání s holenní kostí uloženou mediálně a lýtkovou kostí laterálně. Kostra nohy je na obou stranách v předpokládané anatomické poloze.

Hrob 1505

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1505 je umístěn pod kameny na dně hrobové jámy č. 1482. Kostra patří jednomu dospělému jedinci. Části kostry jsou dislokované a jeví známky druhotného zásahu. V náleзовé zprávě se uvádí, že anatomickou polohu zachovává pouze několik obratlů. Z dokumentace není jasná povaha tohoto zásahu.

Hrob 1506

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1506 obsahoval dětskou kostru uloženou v hloubce 90 cm. Kostra je v natažené poloze na zádech. Lebka leží v čelním aspektu, lebeční kosti jsou pravděpodobně deformací rozvolněny v lebečních švech. Dolní čelist je mimo kloubní spojení s lebkou a leží s obnaženou kousací plochou chrupu. Kostra hrudníku si v zásadě zachovává anatomické uspořádání. Kostra horních končetin je poškozená a z dokumentace je bližší poloha nejasná. Pravděpodobně na levé straně ležela horní končetina paralelně s trupem, na pravé straně uložení nemůžeme upřesnit. Pánev je rozvolněná, uspořádání pánevních kostí není z dokumentace jasné. Dolní končetiny jsou natažené, lýtkové kosti obou stran směřují dovnitř hrobové jámy, což by odpovídalo rotaci dolních končetin, např. v souvislosti s rozvolněním a rotací pánevních kostí.

Hrob 1507

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1507 ležel v hloubce 80 cm pod povrchem. Obsahoval pozůstatky jednoho jedince. Kostra není v anatomickém uspořádání, kosti jsou podle

nálezové zprávy seskupeny do dvou shluků pravděpodobně odpovídajících oblasti hrudníku a dolních končetin.

Hrob 1508

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1508 obsahoval kostru jednoho jedince. Podle nálezové zprávy jsou pozůstatky v některých částech silně dislokované, ale podle fotografie a kresby odpovídá kostra celkovému uložení na zádech v natažené poloze.

Kostra si v zásadě zachovává anatomické uspořádání. Lebka leží v pravém bočním aspektu s obličejovou částí směrem k levé straně těla a spodinou lebeční k trupu jedince. Poloha dolní čelisti je nejasná. Kostra hrudníku je částečně dislokovaná, avšak zejména ve spodní části je vidět anatomické uspořádání žeber. Pravá horní končetina leží natažena podél těla s kostrou ruky laterálně od pánevní kosti. Levá horní končetina má stejnou polohu pažní kosti jako pravá, ale poloha vřetenní kosti je odlišná (dislokace?). Pánev je rozvolněna, pánevní kosti a kost křížová jsou orientované kolmo k ose těla. Dolní končetiny leží nataženy a celkově jsou posunuty na levou stranu těla. Kostra bérce je u obou dolních končetin uspořádána lýtkovou kostí na levou stranu hrobové jámy. Kloubní spojení mezi kostrou bérce a stehenními kostmi není z dokumentace jasné.

Hrob 1509

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1509 obsahoval kostru dítěte, která je uložena v natažené poloze na zádech. Část kostry je poškozená. Lebka leží v čelním aspektu (?), plošně je deformovaná tlakem nadloží. Dolní čelist si nezachovává kloubní spojení s lebkou. Kostra hrudníku odpovídá anatomickému uspořádání při uložení na zádech, část žeber je dislokovaná. Kostra horních končetin je špatně zachovaná a uspořádání této oblasti se obtížně interpretuje. U levé horní končetiny se domníváme, že ležela natažena podél těla s kostrou ruky po boku pánevní kosti. Kostra pánve je rozvolněna a poloha jednotlivých částí se nedá z přiložené dokumentace určit. Dolní končetiny jsou pravděpodobně dislokovány v oblasti bérce, dvě dlouhé kosti (holenní a lýtková kost?) leží kolmo k ose těla a tvoří dolní hranici uložení kostry (sekundární pohyb?). Obě stehenní kosti zachovávají pravděpodobně anatomické uspořádání.

Hrob 1510

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1510 obsahoval zbytky dětské kostry, u které jsme nemohli spolehlivě určit orientaci jednotlivých částí.

Hrob 1518

Pohlaví: muž

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1518 obsahoval pozůstatky jednoho jedince, a to v hloubce 120 cm. Kostra je uložena v natažené poloze na zádech. Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směřující šikmo k pravé straně těla. Lebka si pravděpodobně zachovává kloubní spojení s páteří (*articulatio atlantooccipitalis*). Dolní čelist je kloubně spojená s lebkou, mírně rozevřená. Kostra hrudníku je v anatomickém uspořádání. Část bederní oblasti páteře je dislokovaná. Obě horní končetiny leží v natažené poloze podél těla, kosti předloktí jsou překryty laterálně rotovanými pánevními kostmi, které pravděpodobně překrývají také kostru ruky. Dolní končetiny jsou natažené. Bližší polohu kostí dolních končetin nemůžeme z dokumentace přesně doložit, ale zdá se, že na obou stranách je dobře zachovaný kolenní kloub a kloubní spojení s kostrou nohy. Z dokumentace nemůžeme určit polohu lýtkových kostí.

Hrob 1519

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Hrob č. 1519 obsahoval v hloubce 130 cm pozůstatky jednoho jedince. Kostra byla uložena na zádech, horní část těla v natažené poloze, s dolními končetinami pokrčenými. Lebka leží čelním aspektem, spodina lebeční je pravděpodobně kloubně spojená s páteří (zachované *articulatio atlantooccipitalis*). Dolní čelist je kloubně spojená s lebkou a rozevřená. Kostra hrudníku má špatně zachovaná žebra, ale obratle odpovídají anatomickému uspořádání. Pánev zachovává anatomické uspořádání dochovaným spojením kosti křížové a pravé a levé pánevní kosti. Pánev je pravděpodobně rozvolněná v symfýze. Obě dolní končetiny jsou pokrčené v kolenním kloubu a směřují na pravou stranu těla, levá dolní končetina je položena výše. Obě stehenní kosti si pravděpodobně zachovávají anatomické spojení s pánví a podobně je zachované také spojení v kolenním kloubu. Kostra bérce artikuluje s kostrou nohy.

Hrob 1520

Pohlaví: žena

Věk: adultus

Popis nálezu: Kostra jedince z hrobu č. 1520 ležela v natažené poloze na zádech v hloubce 100 cm. Lebka ležela v levém bočním aspektu se spodinou lebeční směrem k trupu těla a obličejovou částí lebky šikmo k pravé straně těla. Dolní čelist je kloubně spojená s lebkou, mírně rozevřená. Kostra hrudníku si zachovává anatomické uspořádání v oblasti páteře a také uložení žeber. Obě horní končetiny jsou nataženy podél těla s kostrou ruky překrytou laterálně rotovanými pánevními kostmi. Pánev je v předpokládané anatomické poloze, pánevní kosti jsou v symfýze rozvolněné a laterálně rotované. Křížová kost je přesunuta šikmo k ose těla. Dolní končetiny jsou natažené. Levá holenní kost je odsunuta v proximální části směrem ke středu hrobu.

Hrob 1521

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1521 obsahoval pozůstatky jednoho jedince. Kostra ležela v hloubce 100 cm, v natažené poloze na zádech. Lebka leží v aspektu vrchním až čelním s obličejovou částí směřující k trupu těla. Kostra hrudníku je narušená a dislokovaná až do oblasti dolních končetin. Poloha horních končetin, pánve a dolních končetin je z dokumentace nejasná.

Hrob 1522

Pohlaví: neurčeno

Věk: juvenis

Popis nálezu: Hrob č. 1522 obsahoval kostru jednoho jedince, který byl uložen na zádech v natažené poloze. Lebka leží ve vrchním aspektu, ale podle kontextu se domníváme, že se může jednat o „naaranžování“ po vyzvednutí a že přesná poloha lebky není dodržena. Dolní čelist je dislokována, bez kloubního spojení s lebkou. Kostra hrudníku je přeházena, podrobnosti nejsou z dokumentace zřejmé. Horní končetiny byly pravděpodobně nataženy podél těla, levá kostra ruky směřuje do oblasti pánve. Pánev si zachovává anatomické uspořádání, bližší uložení je však z dokumentace nejasné. Dolní končetiny jsou natažené, levá dolní končetina je v aspektu zadním, hlavice levé kosti stehenní je vytočena vně hrobu.

Hrob 1526

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Kostra hrobu č. 1526 ležela v hloubce 140 cm v natažené poloze na zádech. Dolní část kostry je špatně zachovalá. Lebka leží v čelním aspektu se spodinou lebeční k trupu jedince. Dolní čelist je dislokovaná a posunutá směrem k hrudníku. Kostra hrudníku odpovídá anatomickému uspořádání, ale její část je dislokovaná (přesunuty jsou některé obratle apod.). Horní končetiny jsou položeny podél těla, pravá horní končetina pak od těla odsunuta. Poloha dolních končetin je nejasná.

Hrob 1527

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1527 obsahoval v hloubce 180 cm pozůstatky jednoho jedince. Kostra byla uložena v natažené poloze na zádech. Lebka leží v horním aspektu s obličejovou částí směrem k trupu. Dolní čelist leží pod lebkou, kloubní spojení lebky a dolní čelisti není pravděpodobně zachováno. Hrudní část je dislokovaná, část žeber si pravděpodobně zachovává původní anatomické uspořádání. Horní končetiny jsou uloženy podél těla. Pánev je rozvolněná. Dolní končetiny leží natažené pravděpodobně se zachovaným kloubním spojením v kolenním kloubu. Údaje o uspořádání horní končetiny, pánve a dolní končetiny není možné z dokumentace rekonstruovat.

Hrob 1528

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Kostra jedince hrobu č. 1528 leží v hloubce 140 cm. Tělo bylo uloženo na zádech v natažené poloze. Lebka leží v levém bočním aspektu s obličejovou částí směřující šikmo k pravé straně těla. Umístění dolní čelisti není z dokumentace jasné. Kostra hrudníku si v oblasti páteře zachovává anatomické uspořádání. Polohu žeber nelze z dokumentace hodnotit. Horní končetina je na obou stranách položena podél těla, kostra ruky je na pravé straně po boku rotované pravé pánevní kosti. Kostra levé ruky pravděpodobně leží na levé pánevní kosti. Přesnou polohu a vztahy kostí pánve nemůžeme z dokumentace doložit. Dolní končetiny jsou uspořádané v natažené poloze, detaily nejsou z přiložené dokumentace jasné.

Hrob 1529

Pohlaví: neurčeno

Věk: juvenis

Popis nálezu: Hrob č. 1529 obsahoval pozůstatky jednoho jedince. Kostra ležela s lebkou v hloubce 90 cm a kostrou nohy v hloubce 135 cm. Z nálezové zprávy dále vyplývá, že lebka byla podložena plochým kamenem a deformována tlakem nadloží. Aspekt lebky není možné z dokumentace rekonstruovat s jistotou, ale pravděpodobně lebka leží v pravém bočním aspektu a je kloubně spojená s dolní čelistí. Kostra hrudníku je v předpokládaném anatomickém uspořádání. Část páteře v oblasti bederní je dislokovaná. Horní končetiny leží natažené podél těla. Z dokumentace nejsou další detaily zřejmé. Pánev je rozvolněná, podrobnosti o uložení nejasné. Dolní končetiny jsou v natažené poloze.

Hrob 1530

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1530 obsahoval v hloubce 110 cm kostru jednoho jedince. Údaje o poloze kostry nejsou z dokumentace jasné.

Hrob 1531

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezu: Hrob č. 1530 obsahoval kostru jednoho jedince, která byla uložena v natažené poloze na zádech. Lebka leží v horním aspektu s obličejovou částí směřující k trupu jedince. Dolní čelist zachovává kloubní spojení s lebkou. Kostra hrudníku je v zásadě v anatomickém uspořádání. Horní končetiny jsou nataženy podél těla, kostra ruky na obou stranách leží laterálně od pánevních kostí. Pánev je ve sponě stydké (*symphysis pubica*) částečně rozvolněná, ale zachovává anatomické uspořádání i s částečným kloubním spojením s kostí křížovou. Obě dolní končetiny jsou natažené. Detailní uspořádání kostry dolních končetin není možné z dokumentace posoudit.

Hrob 1532

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezů: Hrob č. 1532 obsahoval kosterní pozůstatky jednoho jedince. Kostra je špatně zachovalá, pravděpodobně byla uložena v natažené poloze. Údaje o poloze jednotlivých částí kostry nemůžeme z přiložené dokumentace hodnotit.

Hrob 1533

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezů: Podle nálezové zprávy obsahoval hrob č. 1533 několik kostí dítěte. Osteoarcheologické údaje jsou z dokumentace nejasné.

Hrob 1534

Pohlaví: neurčeno

Věk: infans

Popis nálezů: Podle nálezové zprávy obsahoval hrob č. 1534 zlomky lebky a pravděpodobně i zlomky dlouhých kostí končetin dítěte. Osteoarcheologické údaje jsou z dokumentace nejasné.

Seznam zkratk:

Zkratky v literatuře:

Am. Ant.	American Antiquity
Ann. Rev. Anthr.	Annual Review of Anthropology
AR	Archeologické rozhledy
AV ČR	Akademie věd České republiky
Bull. et Mém. de la Soc. d' Anthr. de Paris	Bulletin et mémoires de la Société d' Anthropologie de Paris
PA	Památky archeologické
SBM	Studien zum Burgwall von Mikulčice, Brno

Literatura:

- AGRESTI, A.**
1996 *An Introduction to Categorical Data Analysis*. New York.
- BUIKSTRA, J. E. – UBELAKER, D. H. (Eds.)**
1994 *Standards for Data Collection from Human Skeletal remains*. Arkansas Archeological Survey Research Series No. 44. Fayetteville.
- CLOPPER, C. J. – PEARSON, E.**
1934 *The Use of Confidence or Fiducial Limits Illustrated in the case of Binomial*, *Biometrika* 26, 404-413.
- ČERNÝ, V.**
1995 *Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu*, *AR* 47, 301-313.
- ČIHÁK, R.**
2001 *Anatomie*. Praha.
- DUDAY, H. – COURTAUD, P. – CRUBEZY, E. – SELLIER, P. – TILLIER, A. M.**
1990 *L'Anthropologie „de terrain“: reconnaissance et interprétation des gestes funéraires*, *Bull. et Mém. de la Soc. d' Anthr. de Paris* 2/3-4, 29-50.
- GORDON, C. C. – BUIKSTRA, J. E.**
1981 *Soil Ph, bone preservation, and sampling bias at mortuary sites*, *Am. Ant.* 46, 566-71.
- GUY, H. – MASSET, C. – BAUD, C.-A.**
1997 *Infant Taphonomy*, *International Journal of Osteoarcheology* 7, 221-229.
- KAVÁNOVÁ, B.**
2003 *Mikulčice – pohřebiště v okolí 12. kostela*, in: Kouřil, P. (ed.): *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, *Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno* 22, 211-414. Brno.
- KLANICA, Z.**
1985 *Mikulčice-Klášteřisko*, *PA* 76, 474-539.
- MEHTA, C. – PATEL, N.**
1999 *StatXact 4 for Windows*. Cambridge.
- MEINDL, R. S. – RUSSELL, K. F.**
1998 *Recent advances in method and theory in paleodemography*, *Annu. Rev. Anthr.* 27, 375-399.
- MICHÁLEK, J. et al.**
1982 *Biometrika*. Brno.
- PEARSON, M. P.**
1999 *The Archeology of Death and Burial*. Stroud.
- POULÍK, J.**
1957 *Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic*, *PA* 48, 241-388.
1963 *Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích*. Praha.
- SOKAL, R. R. – ROHLF, F. J.**
1995 *Biometry*. New York.
- STLOUKAL, M. – VYHNÁNEK, L.**
1998 *Anthropologische Analyse der Skelette aus dem Gräberfeld bei der „XII. Kirche“ in Mikulčice*, in: Daim, F. – Kempke, T. – Kouřil, P. – Poláček, L. (Hrsg.): *SBM 3*, *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 11, 357-391, Brno.
- UBELAKER, D. H.**
2000 *Human skeletal remains. Excavation, analysis, interpretation*. Washington.

Zusammenfassung:

Statistische Auswertung taphonomischer, osteoarchäologischer und anthropologischer Parameter des Gräberfeldes bei der 12. Kirche in Mikulčice.

Bei der Auswertung des Gräberfeldes an der 12. Kirche von Mikulčice konzentrierten wir uns auf die Analyse von 10 Parametern: Orientierung des Skeletts, Geschlecht, Alter, Lage des Skeletts, Maß der Anordnung des Skeletts, Anordnung des Brustkorbs, der Wirbelsäule, des rechten Arms, des Beckens und des rechten Beins. Das Wahrscheinlichkeitsherangehen leiteten wir von der Analyse der binomischen Gliederung ab, für die Nullhypothese wählten wir die Gleichheit der Klassenhäufigkeit der verfolgten Parameter $H_0: \pi = \pi_0 = 0.5$. Die Wahrscheinlichkeit der Aufnahme oder Ablehnung der Nullhypothese ist den Tabellen (Tab. 2-10) zu entnehmen.

Nach Wahrscheinlichkeitswerten kann das Gräberfeld als Ganzes durch das signifikante Übergewicht der Skelettorientierung nach Südwesten, die gleiche Häufigkeit bestatteter Frauen und Männer, die gleiche Menge bestatteter Erwachsener und Kinder, das Übergewicht dislozierter Skelette (Anordnungsmaß = 0) und die Dislokation des Körperoberteils (Brustkorb, Wirbelsäule und Arme) charakterisiert werden.

Tafeln:

- Taf. 1. Analysenverzeichnis.
- Taf. 2. Vergleich der Parameter aus dem Gräberfeld Mikulčice, an der 12. Kirche. Bezeichnung der Analysen siehe Taf. 1; bei Klassen mit höherer Häufigkeit ist in Klammern die Klassenbezeichnung angeführt: SW – südwestliche Lage, F – weibliches Geschlecht, Alter 1 – Kategorie infans, Alter 3 – Kategorie adultus, dd – decubitus dorsalis, Definition des Anordnungsmaßes siehe Methoden und Taf. 3; MLE π – Schätzung von π durch die Methode der maximalen Glaubwürdigkeit (Wahrscheinlichkeit des Vorkommens des Merkmals der Klasse "1"); * – Signifikanz $\alpha \leq 0.05$, ** Signifikanz $\alpha \leq 0.01$, *** Signifikanz $\alpha \leq 0.001$.
- Taf. 3. Zusammenfassung von Angaben des Anordnungsmaßes der Skelette – Gräberfeld als Ganzes. Das Anordnungsmaß gibt die Summe der anatomischen Anordnung des Brustbereichs, der Wirbelsäule, des rechten Arms, des linken Arms, des Beckens, des rechten Beins und des linken Beins an. Anordnungsmaß 0 = Skelett in allen 7 Bereichen außerhalb der erwarteten anatomischen Anordnung, Anordnungsmaß 7 = Skelett in anatomischer Anordnung in allen verfolgten Bereichen.
- Taf. 4. Anordnungsmaß der Skelette – Phase 1 und 3. Definition des Anordnungsmaßes siehe Taf. 3 und Methoden; * – Signifikanz $\alpha \leq 0.05$.

Für die Phase 1 ist das signifikante Übergewicht der Skelettorientierung zum Südwesten, die gleiche Menge bestatteter Männer und Frauen und eine größere Häufigkeit bestatteter Kinder typisch. Darüber hinaus ist bei der Kategorie adultus + juvenis das deutliche Übergewicht dislozierter Brustkörbe und Wirbelsäulen charakteristisch.

Bei der Phase 3 konnten wir die Nullhypothese der gleichen Häufigkeit der Skelettorientierung nicht ablehnen und daher überwiegt die südwestliche Orientierung nicht deutlich. Das Verhältnis der bestatteter Männer und Frauen, bzw. der Erwachsenen und Kinder unterscheidet sich nicht wesentlich von der Nullhypothese. Bei der Phase 3 überwiegt signifikant die Rückenlage des Skeletts über unbestimmten Individuen, keiner der Tests der Skelettanordnung war von der Nullhypothese dergleichen Häufigkeit wesentlich unterschiedlich.

Die Interpretation der Ergebnisse konnte auf eine detaillierte Auswertung der Bestattungssitten nicht eingehen. Für eine präzisere Analyse ist es unumgänglich, die Strategie archäologischer Untersuchungen der Skelettgräberfelder und vor allem der Dokumentation wesentlich zu verändern (vgl. z. B. Buikstra – Ubelaker 1994; Černý 1995; Duday et al. 1990; Ubelaker 2000).

- Taf. 5. Vergleich der Anordnung der Skeletteile auf dem Gräberfeld Mikulčice, an der 12. Kirche. Bezeichnung der Analyse siehe Taf. 1; bei allen Analysen der Skelettanordnung war die Häufigkeit in der Klasse "disloziert" am höchsten; MLE π – Schätzung von π durch die Methode der maximalen Glaubwürdigkeit (Wahrscheinlichkeit des Vorkommens des Merkmals der Klasse "1"); * – Signifikanz $\alpha \leq 0.05$, ** Signifikanz $\alpha \leq 0.01$, *** Signifikanz $\alpha \leq 0.001$.
- Taf. 6. Anordnung des Skeletts des Brustkorbs bei Individuen nach dem Alter und der Bestattungsphase. ** Signifikanz $\alpha \leq 0.01$.
- Taf. 7. Anordnung des Skeletts der Wirbelsäule bei Individuen nach dem Alter und der Bestattungsphase. ** Signifikanz $\alpha \leq 0.01$.
- Taf. 8. Anordnung des Skeletts des rechten Arms nach dem Alter und der Bestattungsphase.
- Taf. 9. Anordnung des Beckenskeletts nach dem Alter und der Bestattungsphase.
- Taf. 10. Anordnung des Skeletts des rechten Beins nach dem Alter und der Bestattungsphase.
- Taf. 11. Alter der bestatteten Individuen nach der Bestattungsphase (getrennt Phase 1 und 3). In Klammern sind theoretisch erwartete Werte im Fall der Unabhängigkeit der Phänomene Phase/Alter angeführt.

MIKROPETROGRAFICKÉ ROZBORY VELKOMORAVSKÝCH MALT A OMÍTEK Z MIKULČIC – 12. KOSTELA

Miroslava GREGEROVÁ – Martin HLOŽEK

Soubor velkomoravských malt z 12. kostela v Mikulčicích byl analyzován s cílem stanovit či potvrdit datování určené podle archeologických nálezů. Soubor byl zvolen takovým způsobem, aby obsahoval vzorky ze stavby kostela, vzorky z hrobů a předpokládané brány.

Ze zlomků malt byly zhotoveny leštěné výbrusové preparáty tak, aby tyto zachytily jednak pojivovou hmotu a na druhé straně podchytily co největší měrou pestrost písčité frakce. Vzorky studovaných maltovin byly podrobeny mikropetrografickému rozboru pod polarizačním mikroskopem z Jenapol U. Nejzajímavější jevy probíhající v pojivu, mikrostruktury a složení písčité frakce byly dokumentovány digitálním fotoaparátem Colpix.

Malty a omítky se svým látkovým složením, makro a mikrostrukturními znaky velmi podobají klastickým sedimentům (nejčastěji odpovídají pískovcům nebo jemně zrnitým slepencům s vápnitým tmelem). Můžeme říci, že jsou v podstatě určitým napodobením či obdobou přírodních hornin. Je tedy nasnadě, že metodika, kterou používáme při výzkumu malt a omítek, je založena na aplikaci metod používaných v sedimentární petrografii (Šujanová 1981; Hošek – Muk 1990; Gregerová – Vlček 1994; Gregerová – Střelcová 1996; Rovnaníková – Gregerová – Krmíčková 1999; Zeman – Růžicková 2000; Gregerová 2000 a, b, c; Gregerová – Pospíšil – Rovnaníková 2000). Rozdíl spočívá snad pouze ve významovém pojetí termínu pojivo-tmel v sedimentární petrologii a petrologii stavebních hmot, kdy je při výzkumu malt petrografický termín tmel nahrazen technickým významem termínu pojivo. Studium malt provedené petrologickými metodami poskytuje dostatečné informace o látkovém složení plniva a pojiva, jejich makro- a mikrostruktuře, o velikosti částic plniva (písku, štěrku), jejich tvaru a opracování. Z těchto znaků pak můžeme vyvodit potřebné závěry, např. pro stupeň technologických znalostí v dané historické době, kdy byla malta či omítka vyrobena. Ze srovnání mikropetrografických rozborů malt a omítek

můžeme vyvodit závěry o vztazích a příslušnosti hodnocených prvků k různým stavebním fázím, rozpoznat relativní stáří malt a omítek a identifikovat příčiny jejich stability či degradace. Kromě těchto poznatků jsou tyto metody jedny z nejsnazších při identifikaci novodobých materiálů (oprav a restaurátorských zásahů), při nichž byly použity hydraulické maltoviny (zejména cement).

Základní pojmy

Plnivo je klastická složka tvořená převážně pískovými (0,05–2,0 mm), a méně často drobně štěrkovými (2–10 mm) zrny. Pro označení jednotlivých částic plniva můžeme užívat termín klast nebo zrno. Písky jsou nepevněné sedimentární horniny, jednotlivé klasty (zrna) písku jsou nejčastěji tvořeny křemenem a úlomky křemenných hornin. S nimi se mohou vyskytovat i další, avšak kvantitativně mnohem méně zastoupené minerály jako jsou živce, slídy a akcesorické minerály. Mezi úlomky hornin (litoklasty) může být zastoupena pestrá horninová škála (úlomky svorů, rul, granulitů, aplitů, pegmatitů apod). Pískové klasty může tvořit i drť původně pevných hornin, nebo se může jednat o jejich zvětralinový plášť, v jiném případě identifikujeme různé technologické produkty (např. drcené cihly, sklářské a metalurgické strusky, sklo, škváru, popelové částice atd.).

Pojivo malty tvoří přírodně nebo různými technologickými postupy vyrobené maltoviny (nebo směsi maltovin), které za určitých podmínek rekrystalizují na stabilní minerální fáze. Tyto novotvořené fáze uzavřou klasty písku za vzniku pevné kompaktní hmoty malty či omítky. Pojiva jsou dělena do dvou skupin, stavební pojiva (zvané maltoviny) a technická pojiva (např. vodní sklo).

Maltoviny se podle složení rozdělují na hydraulické maltoviny (ve vodě prakticky nerozpustné, např. hydraulické vápno, cementové směsi) a vzdušné maltoviny (použitelné trvale na vzduchu, např. vápno, sádra atd.) (Hošek – Muk 1989).

Vzdušné vápno je pojivo obsahující vysoký podíl CaO a případně malý obsah MgO. U kvalitních vápen je součet těchto složek vyšší než 85 hmot. %. Vzdušné vápno obsahující více než 7 hmot. % MgO se označuje jako dolomitické. Jako hydraulické vápno je označováno pojivo, které bylo vyrobeno z méně čistých vápenců s obsahem cca 10 hmot. % tzv. hydraulických složek, tj.: SiO_2 , Al_2O_3 a Fe_2O_3 (Hošek – Muk 1989).

Helénská kultura a staří Řekové získávali pojivo tuhnoucí pod vodou ze směsi vápna a aktivní zeminy z ostrova Santorinu. Féniciáné asi 700 let před našim letopočtem prováděli betonáže pojivem, které sestávalo z vápna a moučky, připravené z pálených cihel. Římané využívali uvedené hydraulické maltoviny ve velmi širokém měřítku. Pro betonování klenby budov, mostů, akvaduktů a dalších staveb používali pojiva, které při-

Pravé pucolány jsou sopečné popely. Mezi nejznámější pucolánové látky patří santorin (římský a neapolský pucolán), rýnský a bavorský, rumunský tras^{1,2}.

V historii České republiky se setkáváme s obdobnými maltovinami, jde o technologickou dobu tzv. románského vápna. Do této skupiny vápen mohli zařadit hydraulické vápno ze zlíkovské vápenky známé pod názvem pasta di Praga. Toto bylo v 18. století proslulé po celé Evropě a stalo se např. důležitým stavebním pojivem přístavních hrází i budov v Benátkách, Amsterdamu a Londýně. Z Rakouska se na naše území dováželo hydraulické vápno kufsteinské. Toto bylo pálené ze slínů až jílových vápenců od Perlmotu a Kufsteinu v Tyrolsku. Jde o vysoce kvalitní hydraulické vápno, z něhož byla připravena malta pro omítání významných staveb v Praze³.

Chemické složení	Staroměstské vápno	Koněpruské vápno	Damilské vápno	Kufsteinské vápno	Berounské vápno
SiO_2	21,26	0,06	6,28	28,03	17,72
TiO_2					
$\text{Al}_2\text{O}_3 + \text{Fe}_2\text{O}_3$	3,38	0,04	3,38	14,18	7,80
CaO	42,5	53,2	49,9	32,47	37,85
MgO	1,88	0,50	1,23	1,04	
$\text{Na}_2\text{O} + \text{K}_2\text{O}$	0,90				
CO_2	30,33	46,2	39,18	23	32,2
SO_3	0,38			0,38	

Tab. 1. Chemické složení historických pojiv používaných na území České republiky (Hošek – Muk 1989).

pravovali z vyhašeného vápna a 25-75 % sopečného popela z okolí Puzzuola (odtud pochází zavedení názvu pucolán). Významnou stavbou, dokládající tento způsob je velký most Port du Gard u Nimes v jižní Francii, postavený Římany v 1. stol. n. l. Zpracované bloky jsou spojeny maltou, která byla připravena ze směsi vápna a zeminy pucolánového charakteru, pravděpodobně v poměru 1:2 až 1:5. V průběhu středověku, pravděpodobně v důsledku méně dokonale zpracovaného pojiva, je jeho použití značně nižší.

Pucolány jsou přirozené hydraulicky aktivní látky, které jsou sopečného původu. Patří sem zejména tuf, sopečný popel (tras), tufit, pemza apod. V širším pojetí k nim řadíme i některé horniny sedimentární jako je radiolarit, diatomit, spongilit, opuka apod.

Pevnost

Pevnost, tvrdost, difuzní charakter omítky či malty závisí na druhu a vlastnostech použitých surovin, na poměru míšení složek a na podmínkách, za nichž malta tvrdla. Některé omítky vykazují po staletí své existence lepší vlastnosti než některé horniny použité na jejich stavbu. Problém tvorby pevné vápenné malty či omítky zahrnuje tři procesy:

- 1) vysychání vápenné suspenze provázené smršťováním malty za tvorby kompaktní hmoty
- 2) vznik pevné fáze křemičitanů vápenatých vznikající rozpouštěním křemene v alkalickém prostředí hydroxidu vápenatého
- 3) karbonatizace – zahrnující pochody chemické přeměny na uhličitán vápenatý.

1 Tras je lokální italský název pro světlé tufy, převážně trachytové povahy, které jsou složeny zejména z úlomků pemzy.
2 Lze vyslovit předpoklad, že toto složení mají tzv. „silikátová pojiva“, která byla popsána Zemanem – Růžičkovou (2000) v souboru středověkých malt Pražského hradu (36-40 % SiO_2 , 5-10 % Al_2O_3 , 1-3,5 % FeO a 3-12 % CaO – hmot. procenta, hmota chybějící do 100 % hmot. je tvořena vodou, oxidem uhličitým a patrně látkami, které jsme zatím neidentifikovali).
3 Obdobně v případě tzv. smíšeného pojiva“ (Zeman – Růžičková 2000) lze podle chemického složení (17-38 % SiO_2 , 5-10 % Al_2O_3 , 1-3 % FeO , 23-49 % CaO hmot. %) předpokládat, že jde s největší pravděpodobností o tzv. berounské vápno (tab. 1). Tzv. „wollastonitového pojivu“, za jehož dominující komponenty považují autoři poměr mezi oxidy Si a Ca v rozpětí mezi 1:1,6, pak velmi dobře odpovídá kufsteinské vápno.

Chemické složení	Rýnský tras	Bavorský tras	Santorinová zemina	Římský tras (Segni)	Neapolský tras (Baisa)
SiO ₂	54,6	57,0	63,2	44,1	59,5
TiO ₂	0,6	0,5	1,0	stopy	stopy
Al ₂ O ₃	16,4	10,9	13,2	17,3	19,3
Fe ₂ O ₃	3,8	5,6	4,9	10,7	3,3
CaO	3,8	6,0	4,0	12,0	2,1
MgO	1,9	2,2	2,1	2,0	0,2
Na ₂ O	5,1	1,8	3,9	1,4	11,3
K ₂ O	3,9	1,5	2,6	3,1	
SO ₃	0,4	0,2	0,7	stopy	0,2
Ztráta žháním	10,1	14,5	4,9	9,6	4,4

Tab. 2. Složení nejznámějších přírodních pucolánových látek.

Na pevnost vápenné malty má největší vliv proces třetí. Vápenné pojivo ve směsi se záměsovou vodou (spolu s rozpustnými alkalickými křemičitany vápenatými) vyplňuje póry mezi částicemi plniva malty. Vlivem vzdušného oxidu uhličitého vzniká uhličitán vápenatý jenž strukturně odpovídá mikritu. Rychlost karbonatizace je největší při relativní vlhkosti 50-60 %, v suchém prostředí neprobíhá vůbec a při vyšší relativní vlhkosti se téměř zastavuje vzhledem k obtížnému pronikání plynného CO₂ pórovým systémem zaplněným vodou (Hošek – Muk 1989). Původně vysoká alkalita čerstvé vápenné malty (udává se pH 12,5-13,5) postupně klesá na hodnotu cca pH 8. Lze říci, že pevnost vápenné maltoviny závisí na parciálním tlaku CO₂ (jeho normální obsah ve vzduchu je cca 0,03 %), na množství, druhu a stupni vyhašení vápna (nehašené vápno urychluje proces tuhnutí, ale „blokuje“ postup CO₂ do nitra maltoviny), na porositě malty (vyjadřované vodním součinitelem, poměrem pojivo/plnivo, velikostí a distribuční křivkou pískových zrn), vlhkostí a teplotou prostředí.

Šujanová (1981) vyjádřila rychlost karbonatizace standardní vápenné malty při běžných atmosférických podmínkách takto: během dvou dnů se přeměnilo 59 % hydroxidu vápenatého na uhličitán vápenatý, za 5 týdnů 75 % a za dva roky 86 %. Vysvětlení musíme hledat v kvalitě a dokonalosti vyhašení vápenného pojiva (všechny zkoumané vzorky od nejstarších dob až do 19. století obsahují zbytky nevyhašeného vápna).

Relativní datování maltovin

Studiem cca 300 vzorků historických omítek z řady objektů od doby románské po středověk bylo ověřeno, že v rámci daného stavebního objektu je možné stanovit relativní stáří maltovin. Toto je založeno na:

- identifikaci látkového složení písčité frakce
- stupni rekrystalizace karbonátu⁴
- známé výškové úrovně a umístění maltoviny ve vlastní stavbě – orientaci vůči světovým stranám.

Datováním na základě identifikace složek písčité frakce a jejího vztahu k pojivu se zabývali Gregerová – Vlček (1994).

Jak již bylo uvedeno výše, tuhnutí vápenné maltoviny je vyvoláno přeměnou hydroxidu vápenatého na uhličitán vápenatý, a to vlivem vzdušného oxidu uhličitého. Vznikající uhličitán vápenatý je submikroskopických rozměrů a strukturně odpovídá mikritu. Jeho částečným rozpouštěním a následnou rekrystalizací se objevuje (nejprve v pórovém systému maltoviny a následně v pojivu) mikrokrytalický karbonát (sparit). Podíl sparitu roste s časem. Jeho nárůst však není lineární, ale závisí na celé řadě faktorů.

Degradace malty (stárnutí), probíhající za přítomnosti vzdušné vlhkosti (nebo vztlínáním vody, vlivem deště a sněhu, umístěním maltoviny ve stavbě na různých světových stranách, v různých výškových horizontech, v místech s trvalou vlhkostí, nebo cyklickými změnami) se projevuje především v rychlejší nebo pomalejší rozpouštění mikritu a v postupném zvětšování krystalků kalcitu – vznik sparitu. Dlouhodobým studiem malt a omítek bylo ověřeno, že rychleji probíhají tyto procesy např. v maltách a omítkách připravených hašením nedokonale vypáleného vápna, než v maltách s vápnem dokonale vyhašeným. Krystalizační tlak novotvořených krystalků kalcitu (které, podle fyzikálně chemických podmínek v místě jejich vzniku a času, již bývají mikroskopických rozměrů) vede k poklesu pevnosti malt a následovně k jejich opadávání z líce zdíva.

Vzorek mušlovitého biosparitového vápence 1459/80 byl natolik zvětřalý, že byl původně označen jako malta, které se makroskopicky velmi podobal. Jemně zrnitý biosparitový vápenc 419/81A byl odebrán spolu s maltou 419/81B. Stavební kameny se nápadně podobají zkoumaným vzorkům kamene z novověkého skleníku v areálu zámku Lednice. Kameny pro tuto novověkou stavbu byly těženy v Hlohovci u Lednice a lze předpokládat, že toto ložisko mohlo být použito při

4 Gregerová (2000a, b) upozorňuje, že pro charakteristiku historických malt a omítek a jejich relativní datování je potřebné znát řadu výchozích podmínek a nelze tyto práce provádět bez znalostí erudovaného archeologa. Ověřila, že s "dobrymi podklady" je přesnost datování daného objektu možná na maximálně 50let. Výše uvedené údaje je proto nutno brát jako ilustrující daný stav daného objektu, než jako absolutní hodnoty.

Malty z 12. kostela:

Číslo vzorku:	1255/80
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-17 Vnitřní okraj podlahy presbyteria.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Jemně až středně zrnitá.
Rekrystalizace:	Rekrystalizace je dobře patrná, zejména trhlín.
Písčité frakce:	Vytříděný písek: křemen, úlomky amfibolů, alkalických živců, plagioklasů. Z úlomků hornin byly identifikovány: křemence, úlomky pegmatitů a vzácně úlomky sparitových vápenců.
Poznámky:	Vápenný nedopal. Surovina částečně rozlišitelná, místy, díky nedokonalé úpravě suroviny před pálením, patrné reliktby schránek mikroorganismů. Přítomnost jílových proplátek (nebo přítomnost tzv. slínů) ve výchozí surovině je doložena i nízkoteplotními formami kalciumsilikátů. Nižší stupeň rekrystalizace. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 900 n. l.

Číslo vzorku:	1271/80
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-17 Druhá vrstva destrukce uvnitř dutiny v podlaze presbyteria.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Jemně až středně zrnitá.
Rekrystalizace:	Rekrystalizace patrná jak v pórovém systému tak i na druhotných trhlínách.
Písčité frakce:	Vytříděný písek: křemen, křemenec, úlomky pegmatitů (písmenka), úlomky plagioklasu, úlomky amfibolů, vzácně úlomky sparitových vápenců.
Poznámky:	Vápenný nedopal biogenního vápence. Surovina částečně rozlišitelná, připravená pálením biomikritových vápenců. Místy patrné reliktby schránek mikroorganismů, zachované v souvislosti s nedokonalou granulací suroviny před pálením. Ve slinitém nedopalu nestabilní formy kalciumsilikátů. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 900 n. l.

Číslo vzorku:	34/80
Nálezové okolnosti:	Čtverec 43/-17 až -19 Destrukční vrstva.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Středně až hrubě zrnitá.
Rekrystalizace:	Rekrystalizace mikritu na sparit velmi pokročilá (obr. 1). U přítomného vápenného nedopalu (nedokonale vypálených biogenních vápenců) probíhá mnohdy rekrystalizace tak, že kopíruje původní schránku organogenního zbytku.
Písčité frakce:	Křemen, plagioklasy, ojedinělé alkalické živce a úlomky amfibolu. Z horninových úlomků pouze křemence.
Exotické úlomky:	V keramice jsou přítomné úlomky dobře vypálené užitkové nebo stavební keramiky (cihly?).
Poznámky:	Vápenný nedopal byl identifikován. Surovina částečně slinitá, připravená pálením biomikritových vápenců, místy patrné reliktby schránek mikroorganismů. Ve slinitých zbytcích nestabilní formy kalciumsilikátů. V posuzovaném vzorku se objevují v mikritu žilky rekrystalizovaného sparitu o mocnosti 0,165 mm.

Malty z hrobů v okolí 12. kostela:

Číslo vzorku:	1108/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 45/-17 Pod kolenem kostry v hrobě 1450.
Barva:	Světlehnědá s nápadně rezavě hnědými úlomky keramiky a šedými úlomky sparitových vápenců.
Zrnitost písčité frakce:	Velmi hrubozrnný, nevytříděný písek.
Rekrystalizace:	Rekrystalizace dobře patrná.
Písčitá frakce:	Křemen, amfibol, úlomky kalcitových krystalů, staurolit, granát, hydrotermální křemen, vzácně úlomky živeců. Horninové úlomky pestré: nalezneme zde křemence, pískovce s železitým tmelem, pegmatity a sparitové vápence.
Exotické úlomky:	V písčité frakci až 10 % drcené stavební keramiky. Drobné úlomky cihel s patrnými stopami nerovnoměrného výpalu.
Poznámky:	Vápenný nedopal je běžný. Rekrystalizace je nejvíce zřetelná podél trhlin ve vápenném nedopalu nebo podél jeho okrajů. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 830 n. l.

Číslo vzorku:	1018/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-17 Pod hrobem 1505 na úrovni písčitého podloží, leží nad zásypem jámy 988.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Středně zrnitá. Písek je velmi dobře vytříděný.
Rekrystalizace:	Dobře patrná podél drolícího se vápenného pojiva.
Písčitá frakce:	Křemen, amfibol, plagioklasy i alkalické živce, úlomky křemenců.
Exotické úlomky:	Úlomky stavební keramiky vzácné.
Poznámky:	Vápenný nedopal s vnitřními póry po částečném rozpadu uhličitanu s povrchovým lemem počínající rekrystalizace mikritu. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 900 n. l.

Číslo vzorku:	R 767/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-18 V hrobové jámě pod kostrou č. 1500.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Zrnitostně nevytříděná.
Rekrystalizace:	Zřetelná, nerovnoměrná.
Písčitá frakce:	Křemen, alkalický živec, amfibol, karbonáty, glaukonit?, vzácně muskovit. Horninové úlomky tvoří: křemence, metakvarcity a silicity.
Exotické úlomky:	Drcená stavební keramika, nejspíše jde o drobné úlomky cihel.
Poznámky:	Vápenný nedopal běžný. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 868 n. l.

Číslo vzorku:	R 672/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-18 Zásyp hrobové jámy nad kostrou č. 1501.
Barva:	Šedobílá
Zrnitost písčité frakce:	Zrnitostně nevytříděná.
Rekrystalizace:	Zřetelná, velmi nerovnoměrná.
Písčitá frakce:	Křemen, glaukonit?, vzácně muskovit, amfibol, karbonáty, alkalické živce. Mezi horninovými úlomky můžeme nalézt: křemence, metakvarcity, silicity.
Exotické úlomky:	Ve studovaném vzorku lze vedle úlomků stavební keramiky identifikovat i úlomky strusky (obr. 2). Zda byla přidávána záměrně, nebo jde o nahodilý výskyt nelze z jednoho vzorku posoudit.
Poznámky:	Přítomný vápenný nedopal.

Malty z brány:

Číslo vzorku:	R 766/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-19 Rozebírání vrstvy malty v bráně.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Zrnitostně dobře vytříděný písek.
Rekrystalizace:	Nerovnoměrná, ale zřetelná rekrystalizace.
Písčitá frakce:	Křemen, amfibol, karbonáty, glaukonit?, alkalické živce, vzácně muskovit. Mezi horninovými úlomky byly identifikovány: křemence, metakvarcity a silicity.
Exotické úlomky:	Z další úlomků jsou přítomny úlomky cihel (obr. 3).
Poznámky:	Vápenný nedopal je běžný. Povrchová úprava byla na dané omítce provedena během její životnosti dvakrát (obr. 4). Mezi prvním a druhým nátěrem existuje značný časový hiát. Původní povrch je pokryt vrstvou „prachu“. Nátěry byly provedeny tzv. vápenným mlékem. I v těchto „nátěrech“ lze identifikovat velmi drobné „hrudky“ nedokonale vypáleného a vyhašeného vápna. Relativní stáří omítkové malty vypočtené podle stupně rekrystalizace 890-900 n. l.

Číslo vzorku:	R 735/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-20 V jílu pod kamennou sutí, během fungování stavby patrně na vnější straně stěny.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Zrnitostně nevytříděná.
Rekrystalizace:	Zřetelná, nerovnoměrná.
Písčitá frakce:	Křemen, alkalické živce, amfibol, karbonáty, glaukonit, vzácně muskovit. Z horninových úlomků byly identifikovány: křemence, metakvarcity a silicity.
Exotické úlomky:	Úlomky cihel běžné.
Poznámky:	Vápenný nedopal přítomen. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 890-900 n. l.

Číslo vzorku:	R 646/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-20 Suťová vrstvička při JV stěně brány.
Barva:	Světle hnědá.
Zrnitost písčité frakce:	Hrubě zrnitá, zrnitostně nevytříděná.
Rekrystalizace:	Velmi silná, podmíněná nálezovým místem.
Písčítá frakce:	Křemen, alkalické živce, amfibol, vzácně muskovit. Z horninových úlomků se setkáme s křemenci, metakvarcity, silicity a vápenci.
Exotické úlomky:	Úlomky cihel.
Poznámky:	Vápenný nedopal patrný i makroskopicky. Na základě porovnání se třemi datovanými maltami bylo vypočteno relativní stáří studované malty na 868 n. l.

Číslo vzorku:	R 789/79
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-19 Z vrstvy maltové drtě v bráně.
Barva:	Světle hnědá.
Zrnitost písčité frakce:	Hrubě zrnitá.
Rekrystalizace:	Silná.
Písčítá frakce:	Křemen, alkalický živce, amfibol, vzácně muskovit. Z úlomků hornin karbonáty, křemence, metakvarcity, silicity.
Exotické úlomky:	Obsahuje úlomky cihel.
Poznámky:	Malta obsahuje vápenný nedopal. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 836 n. l.

Číslo vzorku:	R 504/78
Nálezové okolnosti:	Čtverec 43/-19 V hloubce 80 cm, na dně kamenné sutě u zadního nároží stavby.
Barva:	Světle hnědá.
Zrnitost písčité frakce:	Dobře vytříděný písek.
Rekrystalizace:	Silná.
Písčítá frakce:	Křemen, alkalické živce, karbonáty, plagioklasy.
Exotické úlomky:	Úlomky cihel.
Poznámky:	Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace odpovídá 850 n. l. Vápenný nedopal zcela běžný. Svým velmi jednoduchým látkovým složením a nepřítomností úlomků hornin se malta odlišuje od všech předchozích.

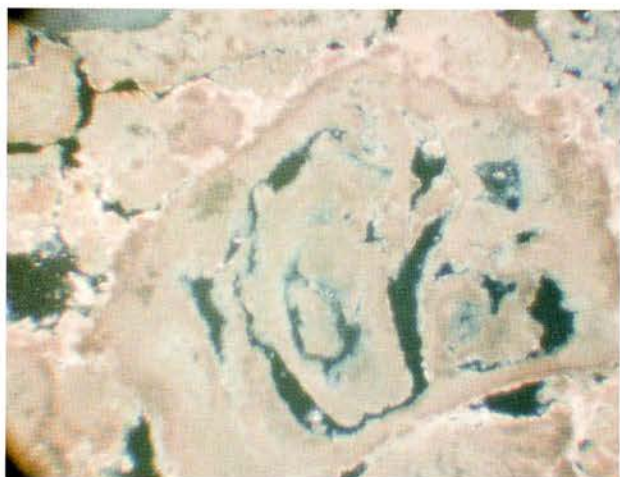
Koncentrace suti JV od 12. kostela:

Číslo vzorku:	Z 419/81B
Nálezové okolnosti:	Čtverec 45/-15 Nad objektem 1027, pod objektem 969.
Barva:	Šedobílá.
Zrnitost písčité frakce:	Jemně až středně zrnitá.
Rekrystalizace:	Rekrystalizace patrná v pórech. V pórovém systému se objevují sekundárně sloupcovité krystaly sádrovce (obr. 5). Rekrystalizace mikritu na sparit je velmi dobře patrná.
Písčítá frakce:	Vytříděný písek: křemen, plagioklasy, vzácně úlomky sparitových vápenců, křemenců a pegmatitů (s výraznou písmenkovou mikrostrukturou).
Poznámky:	Vápenný nedopal biogenního vápence s jílovou příměsí (obr. 6). Surovina částečně rozlišitelná, místy, díky nedokonalé úpravě suroviny před pálením, patrné reliktů schránek mikroorganismů. Přítomnost jílových proplátek (nebo přítomnost tzv. slínů) ve výchozí surovině je doložena i nízkoteplotními formami kalciumsilikátů. Relativní stáří stanovené podle stupně rekrystalizace 890 n. l.

Stavební kameny:

Číslo vzorku:	1459/80
Nálezové okolnosti:	Čtverec 44/-17 U severního okraje podlahy presbyteria.
Barva:	Šedobílá, slabě nažloutlá
Zrnitost písčité frakce:	Hrubě zrnitá.
Rekrystalizace:	Sparit.
Písčítá frakce:	Původní hornina, odpovídající biosparitovému vápenci s hojnými zbytky kalcinovaných schránek organismů. Hornina nápadně připomíná tzv. „mušlák“ vápenec s makroskopicky bílými schránkami, jejichž průřezy tvoří pestrou paletu tvarů ve výbrusových preparátech. Z dalších minerálů přítomna pouze ojedinělá zrnka křemene. Makroskopicky a ani mikroskopicky nebyly ve vzorku zjištěny žádné stopy po pálení.

Číslo vzorku:	Z 419/81A
Nálezové okolnosti:	Čtverec 45/-15 Nad objektem 1027, pod objektem 969.
Barva:	Šedá.
Zrnitost písčité frakce:	Jemně zrnitá.
Rekrystalizace:	Nejde o maltu, ale o „mušlový vápenec“.
Písčítá frakce:	Křemen, živce, jílové minerály.
Poznámky:	Biosparitový tence laminovaný písčitý „mušlový vápenec“.

Obr. 1. Malta 34/80. Charakteristický vzhled „vápenného nedopal“. Mikritový vápenec s prosvítajícími zbytky hydroxidu vápenatého. Podél okraje patrná rekrytalizace na sparit. XPL. Foto M. Gregerová.

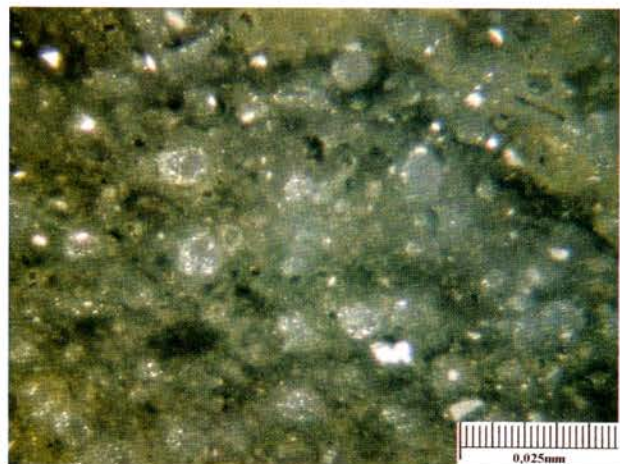
těžbě stavebního kamene pro velkomoravské lokality Břeclav-Pohansko a Mikulčice.

Komentář výsledků mikropetrografického studia

Makroskopicky můžeme studované malty charakterizovat jako šedobílé, vzácněji nahnědlé malty s proměnlivým zastoupením pojiva a písčité frakce. Ve většině z nich lze identifikovat shodné pro ně charakteristické rysy. Stejně složením jsou vzorky 1108/79, 672/79, 646/79, 789/79. Dále je materiálově přibližně shodná skupina vzorků 735/79, 767/79, 1255/80, 1018/79, 1271/80, 766/79, 419/81B. Malta 504/78 se složením od ostatních malt liší.

Typické znaky sledovaných malt

Úlomky stavební keramiky v maltě (nebo užitkové keramiky), která byla ve všech případech vyrobena

Obr. 2. Malta R 672/79. Úlomek sklovité strusky s okrouhlými až dokonale kulatými póry v mikritovém pojivu. XPL. Foto M. Gregerová.

v oxidačním prostředí a teploty výpalu těchto úlomků dosahovaly cihlového výpalu.

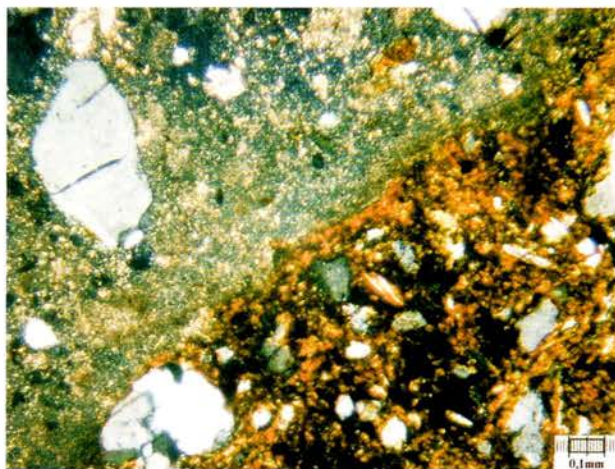
Ve všech studovaných vzorcích nalezneme tzv. vápenný nedopal, který je charakteristický pro historický výpal.

Téměř ve všech vzorcích byly k pálení vápna použity různě kvalitní biogenní vápence s proměnlivým zastoupením jílových proplásků. Pro zjednodušení lze použít pro jejich označení termínu slinité biosparitové (biomikritové?) vápence.

Ve většině je patrná rekrytalizace mikritu na sparit, kde „pokročilost“ souvisí velmi úzce s náleзовými podmínkami.

Poměr plniva ku pojivu se pohybuje mezi 3:1 až 5:1. Neměl by mu být přikládán velký význam, protože většina studovaných vzorků je silně rozpadavá.

Zrnitost písku odpovídá jemné až hrubé frakci. Velmi vzácně dosahuje velikosti nad 2 mm.

Obr. 3. Malta R 766/79. Úlomek stavební keramiky v rekrytalizovaném mikritovém pojivu. Keramiky v pravé spodní části, rekrytalizované pojivo v levé svrchní části snímku. XPL. Foto M. Gregerová.

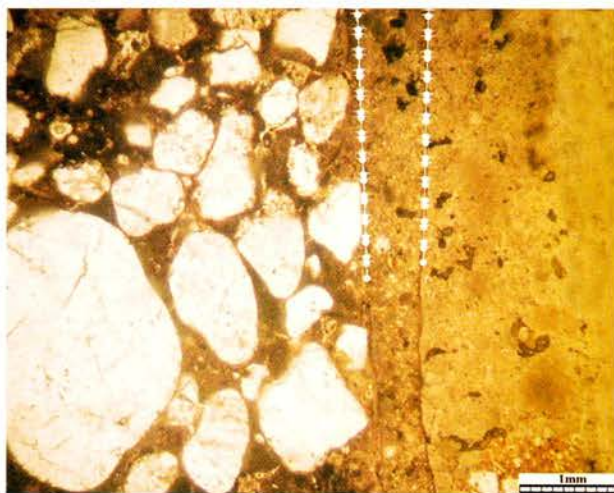
Charakteristika písčité složky

Písek bývá velmi dobře vytríděný, a to jak z hlediska zrnitosti tak i materiálově. Na jeho složení se hlavní měrou podílí úlomky křemene a křemenem bohatých hornin (křemence, metakvarcity, pískovce, pegmatity). Za zajímavé můžeme považovat zastoupení živců, mezi kterými výrazně převažují alkalické živce a téměř akcesoricky jsou zastoupeny plagioklasy.

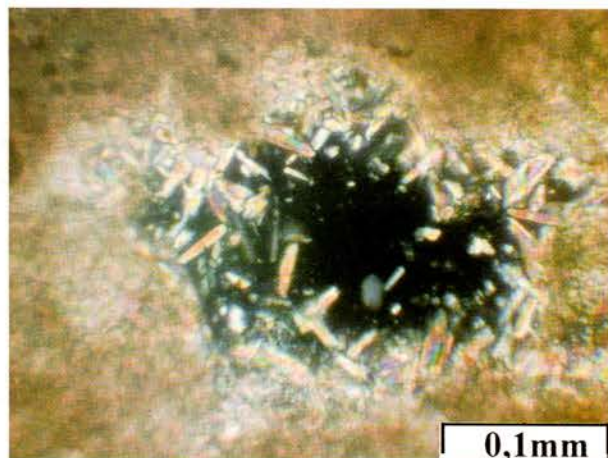
Křemen i živce bývají zaoblené, často až zakulacené. Alkalické živce jsou mikropertitické, zastoupen je jak ortoklas tak mřížkový mikroklin. Ojedinelé plagioklasy bývají ve výbrusových preparátech velmi drobné (cca 0,2mm velké), polysynteticky zdvojitelné.

Alkalické živce i plagioklasy jsou přeměněné, kaolinizované a sericitizované. U alkalických živců bývají štěpné plochy zvýrazňované oxihydroxidy Fe.

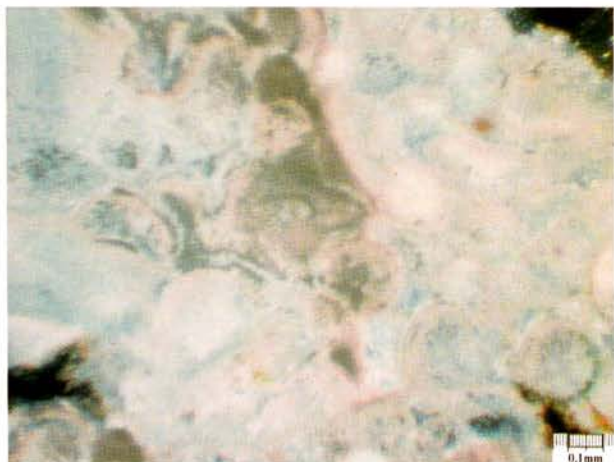
Úlomky křemenných hornin mají nejčastěji nepravidelný tvar. V křemencích nalezneme jemné šupinky seri-

Obr. 4. Malta R 766/79. Malta s písčitou frakci v poměru písku ku pojivu 5:1. V pravé části snímku patrné dva nátěry vápenným mlékem. Původně byla omítková malta určitou dobu nenalíčená (u obou nátěrů je dobře patrný hnědý až černohnědý povrch pod vlastním nátěrem). PPL. Foto M. Gregerová.

Obr. 5. Malta Z 419B/81. Vznik sádrovcových krystalků v pórech malty. XPL. Foto M. Gregerová.

Obr. 6. Malta Z 419B/81. Vápenný nedopal biomikritového vápence. XPL. Foto M. Gregerová.

citu, metakvarcity jsou obvykle výrazně sploštěné. Pegmatity jsou rozpoznatelné podle písmenkových srůstů alkalického živce a křemene. Pískovce jsou jemně zrnité, obvykle mají oxihydroxidový tmel.

Z exotických úlomků jsou v písčité frakci zastoupené úlomky stavební (cihly) nebo užitkové keramiky, které dosahují maximální velikosti 2 mm. Lze tedy předpokládat, že jde o drcené klasty záměrně do malty přidávané a ne o nahodilý výskyt.

V jednom vzorku (R 672/79, čtverec 44/-18) byla identifikována struska. Její původ je problematický. Může jít o „odlet“ při kovářské práci, nebo o záměrný přídavek do malty.

Charakteristika pojiva

Výsledky provedeného studia prokázaly, že všechny studované malty byly připraveny z hašeného vápna. Toto bylo připraveno z pálením nedokonale homogenizované suroviny. Protože je výchozí surovina v několika případech jednoznačně rozlišitelná, můžeme uvést, že k pálení vápna byly použity biomikritové nebo biosparitové vápence, které obsahovaly jílovou příměs. Ve slinitém nedopalu můžeme identifikovat kalciumsilikáty, které tvoří podstatu hydraulických vápen a cementového slínku.

Přítomnost kalciumsilikátů však v žádném případě nedokládá použití „cementu“, pouze ukazuje na výběr suroviny použité pro pálení vápna. V tomto případě byly použity vápence s proplásky jílu. Jak dokládají reliktové vápenných schránek v „nedopalu“, výchozí surovinou byly pravděpodobně biosparitové vápence s příměsí jílu. Takovéto horniny se vyskytují nedaleko Hlohovce u Lednice.

Závěr

Provedené studium prokázalo, že studované malty mají prokazatelně stejné pojivo. Odpovídat mohou cca třem stavebním fázím s relativně krátkým časovým hiátem 30–50 let. Pouze jedna malta se statisticky liší skladbou písčité frakce, ale relativním stářím spadá do vymezeného rozpětí.

Téměř ve všech maltách byly identifikovány úlomky stavební keramiky (nebo užitkové keramiky). Všechny se vyznačují přítomností tzv. vápenného nedopalu, který můžeme považovat za charakteristický rys historických výpalů vápna.

Prakticky ve všech vzorcích byla prokázána kvalitní surovina pro pálení vápna – biogenní vápence s proměnlivým zastoupením jílových proplátek.

Rekrystalizace mikritu na sparit, je vždy zřetelná a „pokročilost“ odpovídá archeologickému datování sledovaných staveb.

Seznam zkratek:

Zkratky v literatuře:

Geol. výzk. Mor. Slez. Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku
PřF MU Přírodovědecká fakulta Masarykovy university

Literatura:

GREGEROVÁ, M.

- 2000a** *Petrografické rozbory malt, jejich relativní datování podle stupně degradace pojiva*, Geol. výzk. Mor. Slez. v r. 1999, Brno. 144-151.
- 2000b** *Vzdušné malty historických staveb, jejich identifikace, příčiny degradace a návrh sanace*, Geol. výzk. Mor. Slez. v r. 1999, Brno. 152-154.
- 2000c** *Application of digital raster technology in the study mineralogy and petrology industrials materials*, in: Microscopy 2000 (13.-14.10.2000), 31-37. Praha.

GREGEROVÁ, M. – VLČEK, R.

- 1994** *Petrografická a geochemická charakteristika malt a omítek kostela sv. Petra a Pavla v Brně*, Geol. výzk. Mor. Slez. v r. 1993, 104-105. Brno.

GREGEROVÁ, M. – STŘELCOVÁ, E.

- 1996** *Petrografická charakteristika stavebních materiálů památek okresu Prostějov*, Geol. výzk. Mor. Slez. v r. 1995, 3, 182-184. Brno.

GREGEROVÁ, M. – POSPÍŠIL, P.

- 2001** *Microscopic methods applied to study of historical mortars and plasters*, in: Proceedings of the 8th Euroseminar on Microscopy Applied to Buildings Materials, 353-358. Atheny.

GREGEROVÁ, M. – POSPÍŠIL, P. – ROVNANÍKOVÁ, P.

- 2000** *Possibilities of Identification of the Roman Cements and Causes of their Stability*, in: 5th International Congress on Restoration of Architectural Heritage“ (17.-24.9. 2000), 1527-1536. Firenze.

HOŠEK, J. – MUK, J.

- 1990** *Omítky historických staveb*. Praha.

ROVNANÍKOVÁ, P. – GREGEROVÁ, M. – KRMÍČKOVÁ, N.

- 1999** *Composition and replacement of historical Building Plasters*, in: XI. Mezinárodní konference (18-20. října 1999, Fakulta stavební VUT v Brně), 157-160. Brno.

ŠUJANOVÁ, O.

- 1981** *Povrchové úpravy pamiatkových objektov*, in: Zborník zo seminára SÚPSOP v Bratislave, 129. Bratislava.

ZEMAN, A. – RŮŽIČKOVÁ, E.

- 2000** *Malty na vybraných středověkých stavbách na Pražském hradě*, Castrum Pragense 3, 261-278. Praha.

Zusammenfassung:

Mikropetrographische Analysen großmährischer Mörtel und Verputze aus der Grabung der 12. Kirche in Mikulčice

Die Kollektion großmährischer Mörtel aus der Umgebung der 12. Kirche in Mikulčice wurde mit dem Ziel analysiert, die Datierung der Bauaktivitäten festzustellen oder zu bestätigen, die anhand vorläufig datierter archäologischer Funde chronologisch eingereiht worden waren.

Durch das Studium von ca 300 Proben historischer Verputze aus zahlreichen Objekten von der romanischen Zeit bis zum Mittelalter wurde bestätigt, daß im Rahmen des gegebenen Baus das relative Alter der Bindemittel festgelegt werden kann. Diese Feststellung beruht auf:

- der Identifikation der Materialzusammensetzung der Sandfraktion
- dem Grad der Rekristallisation des Karbonats
- der bekannten Höhe und Situierung des Bindemittels im Bau und seiner Orientierung nach den Himmelsrichtungen.

In dem Mikulčicer Fundkomplex wurde anhand der Rekristallisation das Alter der Proben 1255/80 und 1271/80, die aus dem Fußboden des Presbyteriums stammen, auf 900 u.Z. berechnet. Derselbe Grad der Rekristallisation wurde auch bei der Probe 1018/79 festgestellt. Das Alter der übrigen Proben wurde anhand des Vergleichs ihres Rekristallisationsgrades mit jenem der Proben 1255/80, 1271/80 und 1018/89 festgelegt. Das Alter der analysierten Mörtel fällt in die Zeitspanne 830 -900 u. Z.

Makroskopisch können die studierten Binder als grauweiße, seltener bräunliche Mörtel mit verschiedener Vertretung des Bindemittels und der Sandfraktion charakterisiert werden. Die gleiche Zusammensetzung weisen die Proben 672/79, 767/79, 766/79 und 735/79 auf, deren Assoziation von Mineralen (Quarz, Glaukonit, Muskovit, Amphibol, Kalifeldspat) und Gesteinen (Karbonate, Quarzite, Metaquarzite, Sillizite) übereinstimmen und durch das Vorhandensein von nicht vollständig gebranntem Kalk und Ziegelfragmenten gekennzeichnet sind. Wohl von gleicher Zusammensetzung sind auch die Proben 646/79 und 789/79, bei welchen kein Glaukonit festgestellt wurde. Weiters sind, vom Gesichtspunkt des Materials aus, folgende Probengruppen ungefähr identisch: 1255/80, 1018/79, 1271/80, 766/79, 34/80 und 419/81B, die folgende Minerale und Gesteine beinhalten: Quarz, Amphibol, Kalifeldspat, Plagioklas, Quarzite und Pegmatite. Der Mörtel 504/78 unterscheidet sich durch seine Zusammensetzung leicht von allen anderen Mörteln. Ganz unterschiedlich ist der Mörtel 1108/79, der in anderen Proben nicht vorkommende Minerale und Gesteine beinhaltet (Staurolit, Granat, Sandsteine und Sparitkalksteine).

Gemeinsam mit Mörteln wurden auch Proben des Baugesteins entnommen. Probe 1459/80 wurde als ein muschelartiger Biosparitkalkstein und Probe 419/81A als ein feinkörniger Biosparitkalkstein identifiziert.

Diese Kalksteinsorte stammt wohl aus dem Lager in Hlohovec bei Lednice und es ist anzunehmen, daß diese Fundstelle als Quelle des Baugesteins für großmährische Bauten in Břeclav-Pohansko und Mikulčice diene.

Das durchgeführte Studium bewies, daß die Mörtel nachweislich dasselbe Bindemittel beinhalten. Sie gehören ca. drei Bauphasen mit einem relativ kurzen Zeithiat von 30-50 Jahren an. Nur ein Mörtel unterscheidet sich statistisch durch die Zusammensetzung der Sandfraktion (1108/79) und nach der Berechnung des relativen Alters stammt er aus einem nach 830 u.Z. gegründeten Bau. Fast in allen Mörteln wurden Fragmente der Baukeramik (oder Gebrauchskeramik) festgestellt. Alle zeichnen sich durch das Vorhandensein von sog. nicht vollständig gebranntem Kalk aus, das für ein charakteristisches Merkmal historischer Brände gehalten wird.

Die Rekristallisation von Mikrit in Sparit ist in den untersuchten Mörteln immer deutlich und ihr "Grad" entspricht der archäologischen Datierung der verfolgten Bauten in die großmährische Periode. Es ist offensichtlich, daß die Technologie der Mörtelzubereitung in der Zeitspanne von ca 70 Jahren keine Veränderung erfuhr.

Abbildungen:

Abb. 1. Mörtel 34/80. Charakteristisches Aussehen des "Kalkunverbrannten". Mikrit-Kalkstein mit durchscheinenden Resten des Kalziumhydroxids. Entlang dem Rand ist eine Sparit-Rekristallisation sichtbar. XPL. Photo M. Gregerová.

Abb. 2. Mörtel R 672/79. Bruchstück glasartiger Schlacke mit abgerundeten bis vollkommen runden Poren im Mikrit-Bindemittel. XPL. Photo M. Gregerová.

Abb. 3. Mörtel R 766/79. Fragment der Baukeramik im rekristallisierten Mikrit-Bindemittel. Keramik in dem rechten unteren Teil, rekristallisiertes Bindemittel im linken Oberteil der Aufnahme. XPL. Photo M. Gregerová.

Abb. 4. Mörtel R 766/79. Mörtel mit Sandfraktion im Verhältnis von Sand und Bindemittel 5:1. Im rechten Teil der Aufnahme sind zwei Anstriche mit Kalkmilch sichtbar. Ursprünglich war der Verputzmörtel eine gewisse Zeit lang ungetüncht (bei den beiden Anstrichen ist die braune bis schwarzbraune Oberfläche unter dem eigenen Anstrich deutlich). PPL. Photo M. Gregerová.

Abb. 5. Mörtel Z 419B/81. Entstehung von Gipsstein-Kristallen in Mörtelporen. XPL. Photo M. Gregerová.

Abb. 6. Mörtel Z 419B/81. Kalkunverbranntes des Biomikrit-Kalksteins. XPL. Photo M. Gregerová.

MIKULČICE – POHŘEBIŠTĚ U 6. A 12. KOSTELA

Mikulčice – Gräberfeld bei der 6. und 12. Kirche

Odpovědný redaktor: doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.

Redaktor: PhDr. Viera Martererová

Technický redaktor: Dana Gregorová

Německý překlad: Pavla Seitlová

Korektury německého textu: Eva Zumpfe

MORAVIA MAGNA

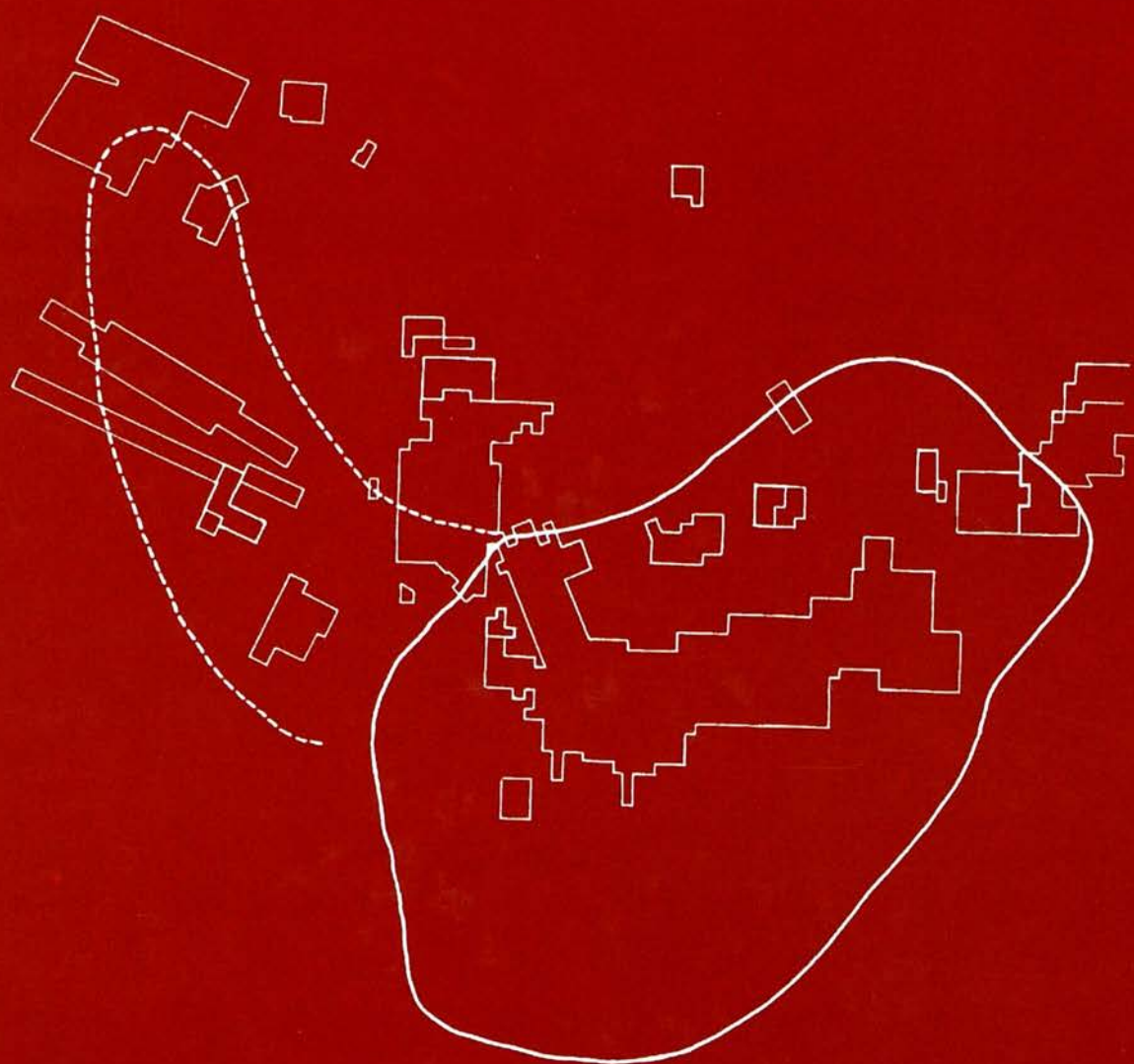
All rights reserved

ISBN 80-86023-55-9

Copyright © 2003 by

Archeologický ústav AV ČR Brno

Tisk: Gloria, Rosice

SPISY ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
AV ČR BRNO 22
2003